

అంక 333 264

అంక 333

~~621111~~

దీక్షా

అభివృద్ధి

మూలపత్రము

1922
1922-23

1935

EDITION

894.8273

M 213 L 19

Blank page

ఉన్నవ వారి జీవితంలో కొన్ని ఘట్టాలు

డి. 4-12-1877 లో గుంటూరుజిల్లా, సత్తెనపల్లి తాలూకా, వేములూరు పాడులో జన్మించారు. వేములూరిపాడు, అమీనాబాదులలో ప్రాథమిక విద్య.

1892 : లక్ష్మీబాయిమ్మతో అమీనాబాదులో వివాహం.

1897 : గుంటూరులో మెట్రిక్ లేషన్ పరీక్ష.

1900 : గుంటూరులో యంగ్ మెన్స్ లిటరరీ అసోసియేషన్ స్థాపన; ఉపాధ్యాయ వృత్తి.

1902 : గుంటూరులో వితంతు శరణాలయ స్థాపన; వీరేశలింగం అధ్యక్షతన తొలి వితంతు వివాహం జరిపించుట.

1903 : గుంటూరులో న్యాయవాద వృత్తి.

1906 : రాజమండ్రిలో బీచరు ట్రైనింగ్ కాలేజీలో శిక్షణ; వీరేశలింగం వితంతు శరణాలయం పర్యవేక్షణ.

1908 : ర్యాలి కంపెనీలో ఉద్యోగం.

1912 : పూనాలో కార్వే మహిళా విద్యాలయం సంచర్యన.

1913 : శ్రీ జొన్నవిత్తుల గురునాథంతో కలసి వికలాంధ్ర షేర్ తయారుచేయుట; బాపట్లలో ప్రథమాంధ్ర మహాసభ ఆహ్వాన సంఘ కార్యదర్శిత్వం; 1916 వరకు బెల్లాండు, డల్లి నోలలో బారిష్టరు చదువు.

Blank page

- 1917 : మద్రాసు హైకోర్టులో న్యాయవాద వృత్తి: ఆంధ్ర రాష్ట్ర కాంగ్రెస్ కమిటీ కార్యదర్శి ద్వయంలో ఒకరిగా ఎన్నిక.
- 1922 : గుంటూరు పత్రిక సంపాదకత్వం: పల్నాడు పుల్లరి సత్యాగ్రహం నాయకత్వం: మాలపల్లి రచన: రాయవేలూరు జైలు: విడుదల తరువాత శారదా వికేతన్ స్థాపన.
- 1922-23 : 'మాలపల్లి' రెండు భాగాలుగా బెల్లంకొండ రామపరాపుగారిచే ముద్రింపబడుట: మద్రాసు గవర్నమెంటు 'మాలపల్లి' రెండు భాగాలపై నిషేధం: కాంగ్రెస్ స్వరాజ్య పార్టీలో చేరిక.
- 1926 : మద్రాసు శాసనమండలిలో శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారిచే 'మాలపల్లి' నిషేధంపై చర్చ.
- 1928 : కొన్ని మార్పులతో 'మాలపల్లి' ప్రచురణకు అనుమతి.
- 1931 : ఉప్పు సత్యాగ్రహంలో జైలు శిక్ష.
- 1935 : మద్రాసు గవర్నమెంటు ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం వారిచే 'మాలపల్లి' ప్రచురణ, పాఠ్యగ్రంథంగా ఎంపిక.
- 1936 : మద్రాసు గవర్నమెంటు 'మాలపల్లి'పై రెండోసారి నిషేధం, పాఠ్యగ్రంథంగా తొలగించు.
- 1937 : సి. రాజగోపాలాచారి మద్రాస్ ప్రధానిగా తొలి కాంగ్రెస్ మంత్రి వర్గం చేత నిషేధ పుటుత్తరువులు రద్దు.
- 1942-43 : క్వీట్ ఇండియా ఉద్యమములో జైలు శిక్ష.
- 1956 : లక్ష్మీదాయమ్మగారు మరణం.
- 25-9-1958 శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగారు నిర్యాణం.

Blank page

తొలి పలుకు

శ్రీ మహాభారత సాహిత్యేతిహాసములు మానవధర్మపరిణామము నందు దివ్యపర్వములు. కర్మపరాయణమైనప్రవృత్తి ధర్మపరమైన జ్ఞానపరిణామమును పొందుట పురుషార్థము. విశ్వసాహిత్యము, పురుషార్థసిద్ధికి సాధనము గాగల విధమును, కావ్యకళాదిరూపములను, మహాత్ముల స్వానుభవము విశదముచేయుచున్నది. వేదవ్యాసుడు సనాతన సంస్కృత సాహిత్యమును మహాభారతకావ్యరూపమునను, ధర్మార్థకామమోక్షములకు, కర్మధర్మబ్రహ్మజిజ్ఞాసారాధన పరమైన, మానవధర్మ పరిణామసాధనముల ననుగ్రహించెను. ధర్మపరిణామమునకు ప్రవృత్తి నివృత్తి యోగరూఢములైన భారతసంగ్రామము లనవరతము సంభవములు. ధర్మసంగ్రామములు కురుక్షేత్రము లందువలెను సామాన్య సంసార గృహక్షేత్రములందును మానవధర్మ పరిణామమునకు సంభవములు. ఆదిపర్వములు మహాకావ్య కళా విషయములందువలెను సామాన్య కావ్య కళా విషయములందును మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనములు. మహాభారతేతిహాసములందువలెను సామాన్యేతిహాసములందును శ్రీకృష్ణార్జునులు, ధర్మరాజదుర్యోధనులు, కర్ణార్జునులు, సంజయ ధృతరాష్ట్రులు, భీష్మద్రోణులు, ఆశ్వత్థామాభిమన్యులు, కుంతీగాంధారులు. ద్రౌపదీ సుభద్రలు, విదుర దుశ్శాసనులు, భీమ కీచకాదులు మానవధర్మ పరిణామమున కనంతములైన నామరూపములను సంభవించుచుందురు.

తిక్కన భారతాంధ్ర సాహిత్యము

మహాకవులు స్వాత్మానుభవసిద్ధమైన సాహిత్యమును ధర్మార్థ కామ మోక్షపరమైన మానవధర్మ పరిణామమునకు సంధాన సంయోగములను జేయుటకు నడుర్దులు. ఆదియుగమునందు వేదవ్యాసుడు సంస్కృత భారత కావ్యరూపమునను నిర్మించిన మానవధర్మ పరిణామము, కాలాంతరమునందు తిక్కన గోమయాజి ఆంధ్రమహాభారత కావ్యరూపమునను, ఆంధ్రత్వమునకు నిర్మించుట ఆంధ్ర సాహిత్యేతిహాసములందు దివ్యపర్వము. కైలాసగిరి గంగాయమునా కురుక్షేత్రవిలాస విలసితమైన భారత సాహిత్యము, తిక్కన రచన లందు శ్రీగిరి కృష్ణవేణి గౌతమీ భద్రగిరి పినాకినీ వేంకటగిరి విలాస విలసితమైన తెలుగు పరిణామమును పొందిన విధమున కాంధ్ర మహాభారతము విదర్శనము. ఆంధ్రావనియందు పర్యాప్తములయిన వైదిక జైన బౌద్ధజైవ వైష్ణవాది మత సంస్కారములు, భాషాప్రవృత్తులు, కావ్యరచనలు, ప్రజాజీవన విలాస

ములు, తిక్కనార్యుని కావ్యరచనా దీక్షావిధియం దాంధ్ర సంస్కారము
బొంది. ప్రజాజీవన వాహినులను వికసింప జేసినవి. తిక్కన మహాభారతవ
నందలి భావములు, రచనలు, వృత్తులు, హృదయము తెనుగు సాహిత్య
స్వరూప స్వభావములను పరిస్ఫుటము చేసినవి. తిక్కనభారత రచనకు కావ్య
మృత సాధ్యమైన ఆత్మానందము, తెలుగు సాహిత్యము, ఆంధ్రావనిమోదము,
భవ్యపురుషార్థము, విశ్వకళ్యాణము పరమార్థములు. ఆంధ్ర సాహిత్య హృదయ
మైన—భేదములేవి భక్తి, నిర్మలవృత్తి, తేటతెనుగు, జ్ఞానవైరాగ్యములు,
భక్తిపారవశ్యము—తెలుగు సాహిత్యపరిణామమునుపొందిన విధమును గతించిన
అంధ ఏండ్ల ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము వెల్లడి చేయుచున్నది. వర్తమాన
కాలమునందును గత కాలమునందువలెను తెనుగు సాహిత్యము మానవధర్మ
పరిణామమునకు సాధనమగుట తెనుగు సాహిత్యమునకు పరమార్థము.

మా ల ప ల్లి

శ్రీయుత ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లి తెలుగు సాహిత్యము
మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనముగాగల విధమును హృదయముగ
నిరూపించుచున్నది. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిణామమునందు మాలపల్లి నిరుపమాన
మైన గ్రంథము. సంగ విజయము మాలపల్లికి నామాంతరము. రెండు పేరులం
దేపేరు సార్థకమైనను నీ గ్రంథము ధర్మపరిణామ నిర్ణయములం దొక మహా
భారతము. రామదాసాశ్రమమైన మాలపల్లి ధర్మ సంరంభమునకు క్షేత్ర
సంగదాసు సంకల్పితమైన శ్రీరామ మందిరము ధర్మసంస్థాపనాలయము.
పరస్పరాశ్రయము లయిన సమర పరిత్యాగములు ధర్మపరిణామమునకు సాధన
ములు. ప్రపంచావృతమైన రాజకీయ మత సాంఘికార్థికాది పరివర్తన పరిజ్ఞాన
మునకు సాహిత్యము పరమార్థ సాధనము. మాటలు, భావములు, పదార్థములు,
వృత్తులు, రసములు, శబ్దార్థాలంకారములు, కావ్యములు సాహిత్యాంగములైనను
పరిపూర్ణమైన సాహిత్యము గావు. సాహిత్య పరిణామము పూర్ణయోగసాధ్యమైన
ప్రజాజీవన పరిణామమునకు ప్రతిబింబము.

మానవ స్వాతంత్ర్య ధర్మ సంరంభమునందు సకలార్థసిద్ధికిని సాహిత్య
మాధారము. పురాణ నవీన సాహిత్య సంరంభమునందు సాహిత్యోపాసనము
దురారాధ్యము. ప్రజాజీవన వాహినులు కూలంకషముగను ప్రవహించునపుడు
సాహిత్య రచనలందు పురాణ నవీనానరణములను నిర్ణయించుట యసంభవము.
వర్తమాన నవజీవనోదయ సమయమునందు నవీన మార్గములు సందియములకు
మూలము లగుచున్నవి. సర్వతోముఖమైన మానవ స్వాతంత్ర్య ధర్మావతరణ
మునకు స్వతంత్రసాహిత్యము మూలాధారము. వర్తమాన కాలము న

సజీవన వికాసమున కొధారములైన వర్ణాశ్రమ ధర్మములు, సాంఘికాచార వస్త్రాలు, రాజ్యాంగములు, మత విశ్వాసములు, వృత్తులు, ధనార్జన విధానములు, ధర్మసాధనములు, సాహిత్య రచనలు మొదలగు సకల వ్యవస్థలును అములై పునర్నిర్మాణము నపేక్షించుచున్న విధమును ప్రపంచావృతమైన మహా పరివర్తనము వికాసము చేయుచున్నది. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లియందు సంకల్పించిన నవజీవన నిర్మాణ విధానము లాంధ్ర సాహిత్య సంస్కారమునందు నూతనాధ్యాయములు. తిక్కన సంకల్పించిన భారతాంధ్ర సాహిత్య మాంధ్రసాహిత్య పరిణామమును పొందుటకు గత కాలమునందు సంభవించిన ఘటనాఘటనములకు మూలస్కంధము. లక్ష్మీనారాయణగారు సంకల్పించిన మాలపల్లి ఆంధ్ర సాహిత్య ఘటనాఘటనముల పరిణామమునకు నిదర్శనము. ఒక సందర్భమునను రామదాసు చేసిన ఆత్మవిచార మాంధ్ర సాహిత్య పరిణామమునందు మనోహర దృశ్యము.

.....ఆ సగిరిగహ్వర వినిర్గతమై కృష్ణాలహరి వొకచోట రాళ్ళపై నెక్కియున్నది. ఒక స్థలమున కారడవిలో విటపివారముచే నాచ్ఛాదితమై గుడుమూత లాడుతుంది. ఒక కెలంకున సన్నగిలి చిన్న బాలికవలె చెల్లాడుతుంది. ఒక తావున మడుగుగట్టి నిర్వేగమై నిలిచిపోతుంది. ఒక తేళ్లును రొద్రరూపిణియై పొంగి పొరలి వెల్లువలై సృష్టిసంహారం గావిస్తుంది. ఒక పరుపున బంధింపబడి మందగామినియై ఆంధ్ర మాతృస్వరూపం చెందుతుంది. ఆంధ్రలోకమునకు జీవనములు వర్షించి సర్వకళా ప్రదాయనియై, అంతర్ధానము నొందింది. ఇవియన్నీ కృష్ణామాయి యొక్క విలాసము లయినట్లు యీ బ్రహ్మాండములన్నీ ఆ ప్రేమా సముద్రుని యొక్క లీలలే. కృష్ణుని బాలలీలలచే యశోద ముఖమున తాండవమాడిన ఆనందమే మహిషముఖమున అవతరించింది. ఈ పటమునందలి కృష్ణుని ముఖస్మేరలేళమే వెంకటదాసు యొక్క చిరునవ్వు. ఇవి రెండూ దాసుకూ గేదెకూ తరుణోపాయము లనడానికి సందేహం లేదు."

ఆంధ్ర సాహిత్యము

ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రవాహము చిరకాలమునుండియును సజీవముగ ప్రవహించుచు నాంధ్రాభ్యుదయమున కుపచరించినది. ప్రాకృత దేశ్యవాహినుల సంయోగ సాహచర్యము ఆంధ్ర సాహిత్య హృదయామృతమును సహజముగను ప్రవహింప జేసినవి. సంస్కృత సాహిత్యము దేశ్య సాహిత్యాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నేర్పడినను కాలక్రమమునన దేశ్య సాహిత్యమునందు లీనమై తెలుగు సాహిత్యాభ్యుదయమునకు

వివియోగపడినది. సంస్కృత పాండిత్యము దేశ్య పాండిత్య పరిణామము పొందినది. సంస్కృత వేదాంత సూత్రములు తెలుగు కీర్తనల పరిణామము పొందినవి. వైదిక కర్మకాండ వేదాంతభక్తి పరిణామమును పొందినది. రాషట్రముల బసవేశ్వరాదుల భక్తి మార్గము ప్రజాజీవనమునందు లీనమైనది. భక్తులన్ని కులములందును ప్రపత్తిని బగపిరి. సంస్కృత స్తోత్రములు తెలుగు పాటల పరిణామమును పొందినవి. వేదాంతజ్ఞాన విన్ని కులములవారికిని సమానస్వత్వ మయినది. తేట తెనుగున విజ్ఞానోపార్జనము జనసామాన్యమునకు సాధ్యమైనది. మహమ్మదీయ బ్రిటీషు, పశుత్వ వివాదములును, ఉర్దూ ఆంభాగ్లషలును ఆరంభ మునందు ప్రతికూలములైనను కాలక్రమమున నాంధ్ర సాహిత్యాభ్యుదయము నకు సాధనములైనవి. సజీవమైన ప్రజా సాహిత్యము నిర్దీవమైన పురాణ సాహిత్యము నావరించి వికపించుట ప్రకృతి ధర్మము. రాజులు మారినను, రాజ్యములు పోయినను, మతము లంతరించినను, గ్రామసీమలందు ప్రజా సాహిత్య జీవనము, నిమోన్నతములకు పాలైనను, వికాసవంత మగుచున్న విధమును మాలపల్లి సరసముగను పర్ణిచుచున్నది.

మంగళాపురము మానవధర్మ మంగళాపురము. రామదాసు, మహాలక్ష్మమ్మ, లక్ష్మమ్మ, రామానాయుడు. సంగదాసు, వెంకటదాసు, జోతి, ఆప్పదాసు, చౌదరయ్య, వెంకటయ్య, కమల, మోహనరావు, పంతులు, పౌలు, పాదరీలు, మానవధర్మ నిర్వాహకులు.

మానవుల మహత్త్వమునకు త్యాగవైరాగ్యములు, గుణశీలములు, ప్రేమ నిగ్రహములు, భక్తిశ్రద్ధలు మూలము లనియును భోగభాగ్యములు, కుల సంపదలు, ప్రజ్ఞాపాండిత్యములు, దంభాహంకారములు మూలములు కావనియును సనాతనధర్మేతిహాసములవలెను మాలపల్లి ధర్మేతిహాసమును విశదము చేయుచున్నది. కర్మయోగము భక్తి యోగరూఢమై మానవధర్మ పరిణామమునకు సాధనమయినది. శైవ వైష్ణవ భక్త బృందావనములందు జంగమదాసరులకు సాయుజ్యము సాధ్యమైనది. భాగవత భక్తావరణములందు జంగమదాసరులకు గురుపదములు సాధ్యములయినవి. మాలపల్లి భాగవత భక్తిపరాయణమైన మానవధర్మ పరిణామమునకు మనోహరమైన దృశ్యము.

రామదాసు

రామదాసుని యుదంతము మహాభారతమునందలి ధర్మవ్యాధేతిహాసమును స్మరింప జేయుచున్నది. రామదాసు మాలపల్లికి, సంగవిజయంకు హృదయము; మాలదాసరి కులమువాడు; కష్టసుఖములందు సమత్వానుభవముగల స్థితప్రజ్ఞాడు; రాజయోగి; శ్రీరామభక్తుడు; కర్మయోగి; వేదాంతి; సంగవిజయమునకు సక-

సందర్భములందును ధర్మసాధకుడు. రామదా సనుభవించిన దుఃఖపరంపరలు రాగద్వేషములను, మమకారాహంకారములను, మానాభిమానములను జయించి ఆత్మవిజయమునకు సాధనములయినవి. రామదాసునకు యావదాస్తి పోవుట, సంగదాసు బలవన్మరణము, జెయిలు నెటిల్మెంటులందు నిర్బంధములు, జోతి ఆస్పాదాసుల సహగమనము, భార్యా మరణము, పీడితట్టలు, నిర్బంధ దండనములు, కర్మయోగసాధ్యమయిన ఆత్మోద్ధరణమునకు వినియోగపడినవి. నిష్కామకర్మ యోగభ్యాసము రామదాసునకు “అంతా రామమయమే, అసహ్యించుకోవలసిందేమీ లేదు” అనే ధర్మమును సుబోధకిము చేసినది. రామదాసు విజయకళాశాలలో కులపతియై, యోగీంద్రుడై బ్రహ్మైశ్వర్యమును బొందిన విధము సకల మానవులకును పురుషార్థమున కాదర్శప్రాయముగ నున్నది. సంగదాసుని ఆత్మత్యాగము విజయకళాశాల స్థాపనమును. రామదాసు యోగమును, దాన ధర్మములను, ధర్మవిజయమును సాధ్యము చేసినది.

శ్రీరామకృష్ణులు

ఆదికావ్యమయిన రామాయణ మితరదేశభాషా సాహిత్యముల వికాసము నకువలెను ఆంధ్ర సాహిత్య వికాసమునకును విశేషముగను వినియోగపడినది. సీతారాముల దివ్యచరిత్రములు, శ్రీరాముని శౌర్య గాంధీర్యములు, వాల్మీకి కవనము భారతీయ సాహిత్యమునం దగ్రస్థానమును వహించినవి. శ్రీరామాయములు పట్టణములందును, గ్రామములందును, మాలపల్లెలందును వెలసి శ్రీరామ తారక మంత్రము సకల జనులకును రాచకమంత్ర మైనది. శ్రీరామ భజనలు, భజన మందిరములు సకల జనులకును సులభమయిన తరుణోపాయములయినవి. వైదిక పండితుల కనంతమయిన కర్మకాండయును, సంపన్నుల కాడంబరములయిన శివకేశవాలయములును తరుణోపాయములయినను సామాన్యులకు శక్తి సంకల్పాను రూపములుగను కల్పితములైన శ్రీరామనిలయములు ప్రత్యక్ష తరుణోపాయము లగుచున్నవి. రామదాసు లన్నికులములందును గలరు. శ్రీరామ దాంధదేశమున కిష్టదేవతయని రామనామములు, రామభజనలు, రామాయములు, రామకోటులు, సీతారామ కళ్యాణములు వెల్లడి చేయుచున్నవి. రామాయణ పరమయిన రామభక్తి భారత భాగవత పరమయిన శ్రీకృష్ణ భక్తి పరిణామమును పొందుట మానవధర్మ పరిణామమునం దఖండమయిన భాగవత తత్త్వాధ్యాయము. రామాయణమునందు సాపేక్షమయిన రామభక్తి భాగవతము నందు నిరపేక్షమయిన శ్రీకృష్ణభక్తి పరిణామమును పొందినది. భగవంతుని లీలావిలాసములు సృష్టిలయములందును, త్యాగభోగములందును భక్తిద్వేషములందును సందర్శనీయమయిన తత్వార్థమును భాగవత తత్వార్థము విశదము

చేయుచున్నది. లక్ష్మీనారాయణగారు మాలవస్థయందు “భారతకృష్ణుడు - భాగవత కృష్ణుడు” అను శీర్షిక క్రింద వర్ణించిన జోతి అప్పాదానుల ప్రేమాద్యాయము భాగవతతత్వార్థమును వివరించుచున్నది.

“భాగవతాది గ్రంథములలో కొందరు దైహిక మానసికానందములని భేదం గల్పించ ప్రయత్నంచేశారు. శ్రీకృష్ణునికై శోరమూ, అస్థితబ్రహ్మచర్యమూ ఊతగా గొవి దైహిక సంబంధ మసాధ్యమని నిరూపించారు. గ్రంథకర్తలు విశ్వప్రయత్నాలు చేసి శ్రీకృష్ణుని ప్రేమను భావనా ప్రపంచములో ప్రవాసం చేయించడానికి ప్రయత్నం చేశారు. వీళ్ళు పల్లానికి పారిసట్టు, పావురం గూటి కురికినట్టు కవులం గిడురించి భావప్రపంచ బంధాలను ద్రెన్ని ధూర్త గోపాలుడు గోపకన్యలతో నైయాచలావాడు. దైహికమానసిక ఆనందముల కభేదం నిరూపించాడు. శ్రీరాముడు తన విశ్వమయత్వం మరివాడు. తాను విశ్వరూపుడను భావము విడుచుటచేత తన్ను గామించిన యిసుల నానందింప జేయలేకపోయినాడు. స్వ పరకాంతా భేదం తెచ్చి పెట్టుకున్నాడు. మనుష్యజేషం ధరించి బాగా అభినయించాడు. కాని కృష్ణుడు విశ్వమయుడు. సర్వసంగ పరిత్యాగినులైన గోపికలను తనతోడి దైహిక మానసిక సాంగత్యములచేత ముక్తలను జేశాడు.

శ్రీకృష్ణుని కసాధ్యమేమీలేదు. మనము ప్రేమించినా ప్రేమించకపోయినా తన విధిగా చరాచరములైన సర్వభూతకోటులను ప్రేమిస్తాడు. గడ్డిమొలకనూ, పిప్పికిమునూ, బ్రహ్మనూ. సమానమైన జాగ్రత్తతోనే పెంచుతాడు. ప్రేమించడమే అతని స్వభావం. ఆ విధంగానే గోపికలనూ నిన్నూ నన్నూ ప్రేమించగలడు. మనమూ ఆయనను సాకారునిగానూ, నిరాకారునిగానూ ప్రేమించగలం. కొందరు రాచాలోలునిగాను, మరికొందరు గోపికాజారునిగాను ప్రేమిస్తారు. కొందరి మనస్సులు వేణుగోపాలునియందు తగుల్కొంటువి సంగజాన రాసమండలములోని గోపికాంగనమై మాధవుల మధ్య వర్తియై ప్రేమించాడు. మరియు—

ఇట్లు మానసికంగా ప్రేమించుటలో యేమీ అసాధ్యం లేదు. మానవులు భౌతిక సౌఖ్యము లొసంగుటలో శక్తి తారతమ్యా న్ననుసరించి పరిమిత మేర్పడవచ్చును గాని అపర్యాప్తమైన మానసికానంద మిచ్చుటకు ప్రతి బంధకా లుండవు.

అణువు మొదలుకొని మహత్తత్వం వరకూ చర్చనాచారములే. చలనం వర్తులంగానే వుంటుంది. బ్రహ్మాండానికంతా యెక్కడనో కేంద్రస్థానముంది. ప్రతి రేణువూ, సమస్త జీవరాసులూ కేంద్రాన్ని ఆవారం చేసుకొని సంచరిస్తుంటవి. మహత్తత్వానికి వొక్కటే కేంద్రం. బీజరూపాన వున్న విశ్వ కుండలి సృష్టి వికసించినప్పుడు కోట్లకొలది భిన్న కేంద్రములు గల వ్యక్తులుగా పరివ్యక్తమవుతుంది. పరివ్యక్తమైన సృష్టి తిరిగి సంకుచితమై అవ్యక్త ప్రకృతి అవుతుంది. సృష్టియొక్క సంతోష వికాసాలు అనంతంగా జరుగుతుంటవి. వ్యక్తి కేంద్రాలు మహాకేంద్రంతో యేకత్వ మొందినప్పుడే ఐక్య సందాన మవుతుంది. గోపిక లందరూ శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించి యేక కేంద్ర గతులయినారు. భక్తులందరూ శ్రీకృష్ణునితో కేంద్రైక్యమును పొందుతారు. బ్రహ్మాండ మంతటా ప్రకాశించే మండలా లన్నీ యేక కేంద్రగతము లైనప్పుడు సృష్టి మేళవించి వుంటుంది. ఆ మహాశక్తులు వొందొంటిని ప్రతి ఘటింపకయే మేళవించి ఆనందమును కలుగజేస్తవి. పండువెన్నెల సృష్టిని మేళవింప జేస్తున్నది. జోతీ అప్పాదాసులు అన్యోన్య సంభాషణాకర్షణ చిత్తులై కొంతవడి విశ్వాన్ని మరినారు. సుధాకరుడు వారి హృదయాలను మేళవింపజేశాడు. ఉభయులూ యేకకేంద్రగతులైనారు. అప్పాదాసు ప్రేమచే వృత్తరంగితము లవుతున్న భావనాతరంగములలో వోలలాడుతున్నాడు. ప్రేమ మోక్షమును సమకూర్చింది.

జోతీ : నిన్ను ప్రేమించాను. నా ప్రేమసౌరభం బ్రహ్మాండమంతటనూ గుప్పించి తావులు వెదజల్లుతున్నది. ఆనందగీతమై అంతటా రమిస్తున్నది. ఆ సౌరభమూ గానమాధుర్యమూ నా హృదయానికి గోవిరిస్తున్నవి. నా ప్రేమ పండువెన్నెలలో వ్యాపించివున్నది. పుష్పములలో వ్యక్తమై ప్రసరిస్తున్నది. నదీప్రవాహముల చిరుతరగలతో గుసగుస లాడుతున్నది. నా రాధవైన నీయందు విలీనమై నిలిగింది.

భక్తిప్రేమలు ఇంద్రియాతీతమైన ఆత్మార్థపరాయణమైనపుడు నిరతి శయాత్మానందానుభవమును ప్రతిపాదించిన భాగవత్పాఠమును మాలవల్లి సందర్భానుసారముగను ప్రతిపాదించుచున్నది. పురుషార్థసాధనములైన ఆర్థకామములు సంస్కారసంకల్పానురూపముగను ధర్మావర్మ పరిణామమును బొందగల విధమునకు మాలవల్లి వ్యాఖ్యానముగ నున్నది. అర్థము ధర్మాత్ముల హస్తములందు దానధర్మములకును లోభులహస్తములందు పరపీడనమునకును వినియోగపడుచున్నది. చౌదరమ్యుగారి క్రోధలోభము లాత్మనాశకమునకును రామానాయుడు వెంకటమ్యుగారి దానధర్మములు ధర్మవిజయమునకును వినియోగ

పడినవి. కమల మోహనరావుల మోహము దుర్విపాకమును పొందినది. కమల మోహము సాహస ప్రేమవిలాసములందు శ్రీకృష్ణలీలావిలాస పరిణామమును పొందినది. ప్రేమవిలాసములైన బాలకృష్ణలీలలు ధర్మశ్రుతిబద్ధములైన ప్రేమ తరంగములందు కామమోహము లంతరంగములం దంతరించగలవిధమును మాలపల్లి దృశ్యములు వ్యక్తముచేయుచున్నవి.

గ్రంథమంతయును బహువిధములైన అభ్యాసోపాభ్యాసములతో నిండి పండిత పామరజనాదరణయోగ్యముగ నున్నది. మాలపల్లియందు వర్ణించిన సెటిల్ మెంట్లు, జైళ్లు, కోర్టులు, బడులు, పోలీసు, అద్దరు, సహాయనిరాకరణము, ధర్మదోషిడులు, స్వరాజ్యము, పనిపాటులు, అహింసాధర్మము మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన అభ్యాసోపాభ్యాసముల మూలమున మాలపల్లి ఒక మహాభారత మయినది. ఈ విషయముల పరిశీలనము జ్ఞానదాయకము. మాల పల్లి యందలి ప్రతిపుటయందును, భాషయందును, భావములయందును, రచన యందును, నవజీవనోద్యమములు గోచరమగుచున్నవి. చదివినకొలదియును పాఠకులు నవజీవన సాహిత్యప్రభావమును గ్రహింపగలరు.

వాడుక భాష

లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లిని వాడుకభాషలో రచించడానికి పూను కొన్నట్లు 'పరిచయం' లో వ్రాసియుండిరి. వాడుకభాషకును, వ్రాతభాషకును గలసంబంధము సాపేక్షముగాని నిరపేక్షముగాదు. నేటివాడుకభాష రేపటి గ్రాంథికభాష యగుటయును, నేటి గ్రాంథికభాష కాలక్రమమున వాడుకలో నుండక మృతభాష యగుటయును సామాన్యవిషయము. నవజీవమయిన ప్రజా సంఘమందు వాడుకభాష నిరంతరము గ్రాంథికభాషారూపమును పొందుచు సాహిత్యపరివర్తనము గలుగుచున్నది. భావవ్యాపనముతో భాషావ్యాపనమును అవసరమగుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్యసంస్కారమును పొందినమాట అన్ని యును భావప్రకటనమునకు ప్రయోగ యోగ్యము లగుచున్నవి. లక్ష్మీనారాయణ గారు వాడుకభాషయందు గ్రంథమును వ్రాయుటకు ప్రయత్నించినను నసాధ్య మైనవిధము గ్రంథములోనిభాగములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. ఇను బపయోగించెడి మాటలు సంస్కృతములైనను, ప్రాకృతములైనను, దేశ్యములైనను, అన్య దేశ్యములైనను సాహిత్యాభ్యుదయమునకు ప్రయోగయోగ్యములు. లక్ష్మీనారాయణ గారే "భాషయొక్క ప్రస్తుతస్థితిలో వాడుకభాషలో వ్రాయడంకంటే గ్రాంథికభాషలో వ్రాయడమే సులభంగా కనుపడింది. కాని అలవాటే దీనికి కారణము. జాతీయతెలుగుభాషలో పూర్ణమయిన పరిచయం లేకపోవడము రెండోకారణము" అని వ్రాసిరి. కాని భావప్రకటనమునకు తగిన తెలుగుజాతీయ

పద్యములు భాషలో లేకపోవడమే సంస్కృతపదములను వాడుటకు కారణమని గ్రంథావలోకనము వెల్లడిచేయుచున్నది. గ్రంథకర్తలు వాడుకభాషలో వ్రాసినను గ్రాంథికభాషలో వ్రాసినను భాషాతత్త్వము ప్రజాచైతన్యము విరర్థకమయిన పదజాలము నంతరింపజేయుచు సార్థకములైన పదప్రయోగములను రక్షింపగలవు. విర్యాణదక్షులైన కవులహస్తములందు సామాన్యప్రజా సాహిత్యమంతయును గ్రాంథికపరిణామమును పొందగలవిధమును వాఙ్మయచరిత్రలు విశదముచేయుచున్నవి. లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లియును నీ గౌరవమునకు పాత్రముగ నున్నది.

మాలపల్లి యందు సాంఘిక రాజకీయార్థిక పరివర్తనములు రసవంతముగ వర్ణింపబడినవి. తక్కెళ్ళ జగ్గడి నాయకత్వమున నడచిన ధర్మదోషిళ్ళ యుదంతము సాంఘిక పరివర్తనమునందు నూతనావ్యాయము. జగ్గన్న యను దరులు పాడెడి పాటలు గంభీరముగ సాంఘికార్థిక పరివర్తనావసరమును వెల్లడి చేయుచున్నవి.

రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రఘురామా
తక్కెళ్ళ జగ్గని ధర్మదోధలు - తలపున నిలపండి
ఆదికాలమున అందరు జనులు - అన్నదమ్ములండి
నదులు వనంజులు నానా మృగములు - నాల్గుసంద్రములును
కొండలు వండలు జలములు పొలములు - గుంటలు సెలయేళ్ళు
కాయలు పండ్లు పాడిపంటలు - ఘనమయినా యిండ్లు
అంతరువులా భేదము లేక - అందరి సొమ్మండి
కుడవాగట్టా వొకరికి బెట్టా - కొదవే లేదండి
నా నీ భేదము లేక లోకము - నడుస్తువుందేది
మనసులోపలా చీకుచింతలు - మందుకైన లేవు

ఐశమత్యమే అన్ని పనులకు - ఆభారము సుండి
శ్రేణులుగట్టి సమ్మెగట్టితే - చెల్లును మీ మాట
కొట్టావద్దు తిట్టావద్దు - కోర్కెలు నిడివేరున్
అసహాయయోగము తరుణము చూచి - ఆవలంబించండి
దానికి మిగిలిన మంత్ర తంత్రములు - ధరలో లేవండి

శంకలు దక్కి మీర లెల్లరు - శపథము చేయండి
 సమతాధర్మం ప్రపంచమందున - స్థాపింతురుగావి
 కృతయుగధర్మం లోకమంతటా - కుమటబెట్టగలరు
 రామరామ శ్రీరామా రామా రామా - రామా రఘురామా.

పాటయందలి భావముల సంభవాసంభవము లెటులున్నను జిజ్ఞాసువులకు
 విచారయోగ్యములుగ నున్నవి.

శైలి

ఆంధ్రసాహిత్య హృదయపరిణామమును గ్రహించుటకు మాలపల్లి
 యుత్తమకావ్యము గ్రంథమునందలి ఆఖ్యానోపాఖ్యానములు, విమర్శనలు,
 వర్ణనలు, సిద్ధాంతములు గ్రంథము నొక పురాణమును చేసినవి. కావ్యములందు
 పద్యములకు గల గౌరవము గద్యములకు లేదు. ప్రాచీన మార్గమునకు గల
 యాదరణము నవీనమార్గములకు దుర్లభము. గ్రాంథిక భాషకు గల ప్రతిష్ఠ
 వాడుకభాషకులేదు. ప్రజా క్తి, ప్రజాజీవనము సర్వతోముఖమయిన సాహిత్య
 వికాసమునకు మూలములు. కవులు ప్రజాజీవనశక్తులను సాహిత్యవికాసమునకు
 వినియోగించి ప్రజలకు పరణీయులగుదురు అనంతమయిన ఆంధ్రసాహిత్య
 పరిణామమును కావ్యరూపమునను ప్రత్యక్షము చేసిన లక్ష్మీనారాయణగారి
 ప్రతిభ ప్రశంసనీయము. భారతీయాంధ్ర సాహిత్య మాంధ్రహృదయ స్వరూప
 స్వభావములను నిరూపించగల విధమును మాలపల్లి సంభావించుచున్నది. ప్రజా
 దరణమును బడసిన తత్త్వములు, కీర్తనలు మానవధర్మ పరిణామమునకును
 తెనుగు మాధుర్యమున సిద్ధర్శనములు. తెనుగు మాటలు, తెనుగు దేశము,
 తెనుగు సాహిత్యము, తెనుగు హృదయము, తెనుగు సంకల్పము మాలపల్లి
 కనిర్వచనీయమయిన ప్రతిభను సమకూర్చినవి.

“రసాత్మకమైన వాక్యము కావ్య”మను నిర్వచనము మాలపల్లికి సార్థక
 ముగ నున్నది. మాలపల్లికి రూపము గద్యమైనను హృదయము కావ్యాత్మ
 మైన రసవిలాసములు. తెనుగు మాటల యింపు సొంపులు, అందచందములు
 గ్రంథమునం దంతటను గోచరింప లగుచున్నవి. తెనుగుమాటల సరళ ప్రవాహ
 మానందమును గలుగజేయుచున్నది. గ్రంథమునం దుపయోగించిన భాష వాడుక
 భాష మైనను గ్రాంథికభాషా సంస్కారమును బడవినది. విభక్తులు, ప్రత్య
 యములు, సంధులు, పొందికలు నవీనముగ గనుపడినను సులభముగ బోధ్య
 మగుచున్నది. లక్ష్మీనారాయణగారి రసయోగించిన లోకోక్తులు, జాతీయములు,

వర్ణనాది విశేషములు గ్రంథమునకు వ్యక్తిత్వమును గలుగజేసినవి. సందర్భానుసారముగను నుదాహృతములైన వాక్యములు గంభీరసరళ మధురశైలికి నిదర్శనములు.

మాలవల్లి నవరసభరితమై రసానందముతో తాండవమాడుచున్నది. జగన్నయనుచరులు వీరహనుమంత విజయవ్యానములతో చూపిన సాహస పరాక్రమములు భయసంభ్రమోత్సాహములను గలుగజేయుచున్నవి. జెయిళ్ళు, సెటిల్ మెంటులు బీభత్సమును ప్రదర్శించుచున్నవి. దీనుల కరుణారసము వివిధ సందర్భములందును విషాదమును గలుగజేయుచున్నది. ప్రేమపరమైన శృంగార రసము సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచు పరమానందమును గలుగజేయుచున్నది. రాధా కృష్ణుడు, మురళీకృష్ణుడు, గోపాలకృష్ణుడు శృంగారప్రేమ రసావేశమును గలుగజేయగల విధమును సరసవర్ణనలు హృద్గతము చేయుచున్నవి. కమలమోహనురావుల మోహవేశము శృంగారరసభరితమై మోహవేశమును గలుగజేయుచున్నది. జోతి-అప్పాదాసుల శృంగార ప్రేమావేశసహగమనములు ప్రేమ తరంగములందు దివ్యదృశ్యములు. వాడుకభాషయందు నవరసభరితమైన కావ్యమును రచించిన లక్ష్మీనారాయణగారు ధన్యులు. సందర్భానుసారముగను చేసిన వర్ణనలు, బోధలు, వ్యాఖ్యానములు జ్ఞానదాయకములైనను కావ్యరసానుసంధానమునకు ప్రతిబంధకములై కావ్యము పురాణపరిణామమును పొందినది.

కావ్యాశయము

కావ్యరచనయందు లక్ష్మీనారాయణగారి సంకల్పము కావ్యాంతమునందు "పొందు" "కార్యక్రమం" అధ్యాయములందు సూచించినటు లూహింపదగును. కావ్యప్రయోజనము మానవధర్మపరాయణమైనను ధర్మవిజయము, స్వరాజ్య స్థాపనము, తన్మూలమునను ధర్మవిద్య, గ్రంథాలయాలు, మద్యపానము, ప్యాక్షరీలు, కార్మికులు, బద్దరు, ఇండ్లు, దరఖాస్తులు, సెటిల్మెంట్లు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన చట్టములను చేసి పరిపాలన విధానము నంతయును దేశభాషయందు నడుపుట, ప్రజాసామాన్యమునకు రాజ్యాంగములను నిర్వహించుట కధికార మేర్పడినపుడు ప్రజాక్షేమము, సాహిత్యాభ్యుదయము, విజ్ఞానవ్యాపనము, కార్యనిర్వాహకత్వము సుభిక్షసాధ్యములు. సర్వసమత్వము స్వరాజ్యమునకు కీలకము, పురుషార్థము. ధర్మమోక్షములను సమకూర్చుట కర్థకామములు విష్కామకర్మయోగపరములు కావలయును. త్యాగము సాధ్యము కాని మానవులు ధర్మరాధనమునైనను చేయుట వివేకము. అర్థకామములు పరమార్థమునకువలెను పరమానర్థములకును వినియోగపడగల విధము మాలవల్లి చిత్ర విచిత్ర విధములను సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

హిందూస్థానముయొక్క ప్రాచీనవిజ్ఞానమూ, ఆధునికశాస్త్రపరిజ్ఞానమూ, వారి బుద్ధికుశలతా, సౌజన్యమూ, అనంతములైన ఖనిజములూ, సమృద్ధమయిన పాడీసంతా మొదలయినవన్నీ భారతీయులకు బ్రిటీషురాజ్యములోనే గాక ప్రపంచమంతటిలోనూ అగ్రస్థానము తెచ్చినవి. హిందూస్థానమూ, చైనా, జపానురాజ్యములూ మైత్రిగలిగి ప్రపంచమున ప్రాముఖ్యత నహించినవి. ప్రపంచవ్యవహార నిర్ణయములకూ, విజ్ఞానమునకూ కేంద్రస్థానము పడమటినుండి తూర్పుకు జాగింది.

మానవస్వాతంత్ర్య ధర్మపరిణామములు సాధ్యమగుటకు జాతీయసాహిత్యాంగము లన్నియును పరివర్తనమును పొందవలసిన విధమును మాలపల్లియందు సూచించిన చట్టములు విశదము చేయుచున్నవి.

శ్రీయుత ఉన్నవలక్ష్మీనారాయణగారు సుప్రసిద్ధాండ్రనాయకులు, సంస్కర్తలు, సాహిత్యవిశారదులు, కార్యకూరులు. శారదానికేతనము, మాలపల్లి లక్ష్మీనారాయణగారి మానవధర్మపరిణామమునకు నిదర్శనములు. ప్రభుత్వము చేసిన విశేషమే మాలపల్లికి ప్రఖ్యాతిని గలుగజేసినది. ఆందరకును తెలిసిన గ్రంథమును, గ్రంథకర్తను తెలుస్తటకు పూనుకొనుట నిరర్థకము. మాలపల్లికి తొలిపలుకును వ్రాయబూనుకొనుట కానిపని. అఖండమైన తెనుగు సాహిత్యమును, అనంతమైన మానవధర్మపరిణామమును, అపారమైన భాగవత భక్తి పరిణామమును సాంగోపాంగముగను, రసవంతముగను బోధించెడి గ్రంథము నందలి విశేషములను వివరించుట యసాధ్యమైన కార్యము. శ్రీయుత లక్ష్మీనారాయణగారు నా కీ గౌరవము నంటగట్టినందులకు కృతజ్ఞుడను. సాహిత్యోపాసకులు, ధర్మాత్ములు, తత్త్వజ్ఞులు, భక్తులు మాలపల్లిని చదివి మననముచేసి లక్ష్మీనారాయణగారి సంకల్పమును, స్వీయసంకల్పమును సార్థకము చేయుదురు గాత ! ఈ యమూల్యగ్రంథమును ఆంధ్రగ్రంథమాలయందు ౨౭-వ కుసుమము గను జేర్చుటకు శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగారి రంగీకరించినందులకు వారికి కృతజ్ఞులము.

ప ర మార్థ ము

మానవులకు జీవయాత్రకు పరమార్థము నిరతిశయానందమయ మైన మోక్షము. కైవల్యము పర్యాప్తమైన దేశకాలపాత్రాధారమునను గాకను అపర్యాప్తమైన ఆత్మత్వముననే సాధ్యము. హిందూమతపరిణామమునందు వేదాంత పరమైన ఆత్మజ్ఞానము పురుషార్థము. బ్రహ్మత్వము విపీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతము గల జీవజాలముల కొత్తానందానుభవము పరమార్థము. ధర్మసాధనమున కాధారమైనదేహము కర్మయోగబద్ధము, కర్మయోగాభ్యాసము జ్ఞానయోగసాధనమయిన విధమును రామదాసుని యోగరూఢత్వము చిస్సప్తము చేయుచున్నది.

కర్మయోగము, కర్మసన్న్యాసము సాపేక్షములు. యోగరూఢముగాని ఫలాపేక్ష గల కర్మ కర్మానురూపమైనఫలమును గలుగజేయుట ప్రకృతి ధర్మము. యోగరూఢమైన నిష్కామకర్మ పరమార్థమైన ఆత్మానంద సాధనము. ప్రేమతరంగములందు కర్మయోగము త్యాగారాధ్యమై నిష్కామ మగుచున్నది. నిష్కామప్రేమ త్యాగపరమై సర్వాత్మత్వనందర్శనమును సాధ్యము చేయుచున్నది. నిష్కామప్రేమపరాయణమైన సర్వాత్మత్వనందర్శనఫల మైన జ్ఞానయోగము భాగవతభక్తిపరిణామమును పొంది మానవులకు తరణోపాయము సులభసాధ్యము చేయుచున్నది. రామదాసు చేతలును మాటలును భాగవతభక్తిని పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి.

“భక్తి అంటే ప్రేమఅని, జ్ఞానం సర్వోత్కృష్టమయిన ప్రేమకు సాధనమని, జ్ఞానం కుదరనిదీ సార్వజనికప్రేమ గలుగదనీ, పూవు సారథము, పండు మాధుర్యము యిచ్చినట్టే ప్రేమ జ్ఞానానికి ఫలమని, ప్రేమగలిగినప్పుడే ఫలాపేక్షరహితమయిన లోకసేవ సావ్యమవుతుందని, ప్రతిఫలం కోరనిది ప్రేమనని తేలిక మాటలతో ప్రేమతత్త్వం పునదేశించాడు.”

కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునకును, జ్ఞానయోగము ప్రేమయోగము లనన్యమైన భాగవతభక్తియోగమునకు సోపానములు. సంగదాసుని ఆత్మత్యాగము, జ్ఞోతి అప్పాసుల ప్రేమలీలలు, రామానాయుడు వెంకటయ్యగార్ల కర్మయోగము భాగవతభక్తిని బోధించుచున్నవి. శ్రీకృష్ణలీలావిలాసవిలసితమైన విశ్వాధారమైన భాగవతభక్తి సకలజనులకును జాతి మత కులభేదరహితమైన భాగవత బృందాపనమనందు తరణోపాయము. భారతీయ వేదాంత విజ్ఞానసారమైన విశేష ర్కప్రదేశముతో శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగారు మాలసల్లి కథ నువసంహారము చేయుట సర్వోత్తమముగ నున్నది.

“భక్తుల జన్మనిరూపణము భాగవతాపచారము భక్తు దేహలమువా డని విచారించు బ్రాహ్మణుడు ఆర్చావతారముల (విగ్రహముల) లోహాదికమును స్మరించువానివలె వెంటనే పతితుడై ఛండాలత్వమును నరకమును బొందును. జ్ఞానానుష్ఠానములు లేకున్నను భాగవత సంబంధమే మోక్షము నియ్యగలదు. జ్ఞానానుష్ఠానములీ అవధారమునుండి రక్షింపజాలవు. భగవత్సంబంధమునకు ఒన్మవృత్తాదినియమములు లేవు. భగవత్సంబంధమునకు యోగ్యతగలుగుటకు జన్మాభిమానము పోవలయును. వేదాధ్యయనముద్వారా భగవల్లాభమునకు హేతువగుటనుబట్టి బ్రాహ్మణ్యము ఆదరణీయమగును. కాని ఈ బ్రాహ్మణ్యము నేను ఎక్కువవాడ నను అహంభావమునకు హేతువయినచో అది

త్యాజ్యము. జన్మన్మత్తములయొక్క ఉత్కర్షాపకర్షములు భగవద్భావమునకు హేతువులుగావు. కాని జాత్యాదికృత ఆహంకారమునకు హేతువగుటచే నవర్ణులు భగవంతునకు దూరమగుచున్నారు. కడజాతివారికి మే మెక్కువను అభిమానముండదు గనుక వారికి ముక్తి సమీపము. నవర్ణులకు ఆహంకారము ఆజన్మసిద్ధము. కడజాతికి ఆనాహంకారము జన్మసిద్ధము.”

శ్రీ భగవద్గీతోపదేశమునకు మూలపల్లయును పైవాక్యములును టీకా వ్యాఖ్యానములు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,
ఆహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః

యువ సం. శ్రావణ }
౧౦. ౮ బుధవారము. }

కా. నా గే శ్వ ర రా పు.

మాలపల్లి

౧

చేను

ఆ సంవత్సరం శ్రావణ చౌదికన మాసములలో వర్షము
 లమితంగా గురిసినా శరదృతువు ప్రవేశించగానే కొంచెం వెను
 కాడి మబ్బునిర్మలంగా వున్నది. మిట్టమధ్యాహ్నం సూర్యబింబా
 నికి అప్పుడస్సడు చిరుమబ్బు లడ్డంనస్తున్నా మొయిలు విడచిన
 సోనకీరణాలు తీక్షణములై పొలాలలో పనిచేసే శ్రామికులకు
 చిరుచెమటలు కమ్మపన్నవి. ఊరిపడమటి నేగటిచేలో చుక్కి
 దున్నతున్న రామదాసు ఆకసంవంక జూచి, వేళ మిగిలిం దని,
 చాటు జొన్న చేరుగ్గొనగనూ పున్ని అంక విడిచి యెద్దులకు
 గురోవున్న కింకలో నెళ్ళు పెట్టి గట్టునవున్న తుమ్మపీకెకు కట్టి
 వేశాడు. అంతట జొన్నచేలో వేసిన మంచె దగ్గరకు బోయి
 అచ్చటవున్న కొడవలి తీసికొని నిలువున కంకులు గిల్లిన యెర్ర
 జొన్న పట్టెలో నుదిమి పచ్చిచొప్ప కోసి యెద్దులకు మేత
 వేశాడు. ఒక ఊరి అటూ యటూ చూచి ఇంకా రాలేదే
 మబ్బా అని కురిప గట్టకీ పూరినైపు చూచాడు. ఎవ్వరూ
 వచ్చే జాడ కనబడలేదు. కొంతసేపు పరకాయించి చూశాడు.
 ఎవరో కొండల సందునుంచి దుత్త నెత్తిన బెట్టుకొని వస్తున్నట్లు
 కనపడ్డది. 'మనవాండ్లే కావచ్చును. సరే, ఎందుకూ—పిల్ల పగుగు
 పగుగున రయిలుకట్ట దగ్గరకు వస్తూవున్నది. తల్లి రాక, పిల్లను
 పంపింది యెందుకో. ఆవిడ పరగటి చేనికి పిల్లవాండ్లకు అన్నం
 తీసుకొని పోయిందిగాఁనాఁలె. రయిలుకట్ట దాటి రానాలగా'
 ఈ మాట లనుకొంటుండగా పడమట నుంచి రయిలువచ్చే వేళ
 యిందిని రామదాసుకు, తటాలున జ్ఞాపకం వచ్చింది. తన
 చల్పాకపు కండ్లను పెగిల్చిచూచి 'అదిగో రస్తామీదుగా పగు
 గిడుతున్నది. రయిలు రానేవచ్చిందని గుండెలు తటతటమని

కొట్టుకొనగా తన కొమార్తె వచ్చే దారిపనికి నూచి పిల్లనీయిలు
 కట్టిదగి పదిమూళ్లు రావడికి పదిపట్టి పగులుగీరి కొంతదూరం
 వచ్చేవరకూ నిదానించి పది పిల్లమీసేసి నిలుచున్నాడు. ఎద్దులు
 అరమోపుకన్నా మో పాశ్రమంగా వచ్చినందున నమలుతున్నవి.
 రామదాసు యెద్దులంత చూచి వీపున నెచుకొవున్న ఎద్దులనూ
 ముల్లుపోల్లనగా నిమిత్తం కోరిక కొంచెం వేడరాచి కుచ్చులు సవరించి
 'ఎద్దుల కెండా తగులుతున్నది. ఇంకా ఒకటి పెండ్లెడ్లకుగాని
 తుమ్మడికె యెద్దుగాని' అనుకొంటున్నాడు. పోనీ చేపిగట్టునెపుకు
 పోయి నిలుచున్నాడు. దైత్యుని పదిమంటగాలి తోలుతున్నది.
 జొన్నపైను గోరికి కెండాలుగట్టి పుయ్యాల లూగుతున్నది.
 బంగారపు రాగిపెరిల గుత్తులవలె సొంపి గులుకుతూ కంకులు
 పచ్చని సుంతి పోసుకుంటున్నవి. పురుషస్మృత్యైక ఆప నలవి
 కాని సంకటమునకు వెలుగయ్యి పువ్విడి విచ్చలవిడిగా వాయు
 పథిమాన పహస్తున్నది. రామదాసు పగువాని కాసన్నమై వున్న
 పైదును చూచుకొని నీనకు కలిగిన పృథుమాసంకటమును విక
 సిరిచివున్న గొర తేలివిగన్నాల వెలిబుచ్చుతున్నాడు. రామదాసు
 కొంచెం పొడగి. కలగలవలుగ నెరిసిన మీసములు పెదవులపై
 గుబురుకొనివున్నవి. స్వచ్ఛమైన గాలి. తగినంత దేహపరిశ్రమా,
 పండితైవున్న పైదు, ముప్పిరికొని రామదాసున కొకింత వుల్లా
 సం గల్పించినవి. తక్కిన తెలంబులన్ని మరచి యేకీకీతిగా పైదు
 వంకజూన్తు 'పిల్లల అదృష్టంవల్ల ఒక్క వారం రోజులపాటు
 యెండా గాలి కొట్టి చూపు సాగకుండా వుంటే యెంత లేదన్నా
 రెండుపుట్ల గింజలు రాలకమానవు. చంటు బాగా గంటగట్టి
 లేట బట్టి జములు కంకులు సయితం యీనింది. కొంత జల్లి
 విత్తనం పడ్డదిగాని అంతా ముద్దవిత్తన మయినట్లయితే యింకొక్క
 యేదుమున్నైన అంటే. కాని మనకు ప్రాప్తం యెంతో అంత.
 ఇంతకూ చూపుగాలి సాగకుండా వుండాలి. ఇవ్వేళ యెండా
 చిటచిట లాడుతున్నది, ఈ వుబ్బకు సగం కంకి గింజపోసు

కుంటుంది. నీనుక జిక్కిన జామాబోయా గూడా పండితేనేగాని పొలిపుండమ. ముందు యెక్కే. వచ్చిన యే పదికర్రలో పండితే యేమి ప్రయోజనం? అందరూ బాగుంటేనే బాగు. ఇదిగో! ఈ కంకి మాడు. ఎట్లా గింజవట్టింకో. గెలేపండిన' దని శంకించి చూస్తుండగా జోతియొక్క కాళ్ళచప్పులు విన్నవైంది. రామదాసు కంకి విడవంగనే అది పురవడిగా నడిచి ప్రక్క కర్రకు తగిలేవరకు రెండవకర్ర యింకా మునరక పొలిపుట్టగా పుండడంచేత తాకు డాకు పుంకు చాలించేమోనని పీడించి చీనునప్పుతో బిడ్డనంక చూచి నాని శిలపై నవున్న మత్త దొంగని యెండలో రావడం చేత మొగాన జానుకున్న చెమటబొట్లు పుడిచి చెదరిన ముంగురులు సవిరించి పేను వచ్చుచు ముఖవైపున, 'అమ్మా! యివ్వొళ్ళ నీవు వచ్చావేమి? మీ అమ్మ ఎక్కడక పోయి' దని అడిగాడు. జోతి గోముగా పెరిగినట్లు. యిద్దరు మొగట్లల తర్వాత కలగడం చేత యింట్లోవాండ్లందరూ గారాబంతో చూస్తున్నారు. మాలకుల మైరా, జోతి తండ్రివలె న్నట్టివరము. తల్లినిబోలి కొంచెం చామనచాయకలది; నన్న కిమ్మవేసి నీయించిన ముతకచీర గట్టు కొని మేనత్తపట్టించిన అద్దాలిండ్ల పొడుక్కొన్నది. ఎండలో తళితళ మోసి అద్దపు బిళ్ళల తెలికొంతులు మెడలో కొండిబట్టి గుచ్చికట్టిన బడకాసు. మొక్క యూ వెండికంటెమొక్క-యూ తెలుపు సమ్మళితమై వొప్పుకున్నది. కుడిముక్కు-నవున్న యెర్ర రాళ్ళ దోసకాడ తీర్చిన కనిముక్కులతో పొండిక గలిగివున్నది. మెడలోవున్న వెండినక్కుల నీలవాండును పమిటమీదికి తీసుకొని ముంజేతులు కొంచెం పైకెత్తి ఎడమకాలు ఎత్తువైచి, ముద్దు మాటలతో, 'అయ్యోయి! అమ్మే అన్నయ బువ్వపట్టుకపోయింది. అడనే - తనకు పనివున్నదంట. నన్నేమో నీకు బువ్వయిచ్చి నాకు కావలసినన్ని తిమ్మదోసకాయలుకోసి లేచుకోమన్నది. నే కోసుకుండేదా?'

రా : పోయ్యేటప్పుడు కోసుకుంటున్నాననితే. చూడు, రైలు వచ్చేవేళ అయిందిగదా. యింతెంతగా వచ్చావేమి?

నీవు పట్టామీద వుండగనే రైలుపోగ కనబడ్డదే. నీకు రైలు బండి కనబడలేదా?

జో : నేనే, యెటూ చూడకుండా తొందరగావచ్చి రైలు కట్టకే వరకు—పో—మారాన్నించి రైలు వస్తూవున్నది. అది చూచి భయపడి ఒక్క పురుకు తీశా.

రా : అమ్మో! బిడ్డకు ఎంతగండం తప్పింది యిన్వాళ (అని చేతితో తలపై నిమిరి) యిక ముందెప్పుడువచ్చినా రైలు కట్టకకముందు అటూయిటూచూచి రైలు రాని సమయంలో పట్టాలుదాటు. సరేనా?

జో : అట్లాగేకాని—అయ్యా, నాకు పూచబియ్యమే.

రా : నేను అన్నందిని కొట్టి పెడతాగాని నీవిట్ల కూర్చో. అన్నం తింటావా?

జో : వద్దు.

రా : అయితే, ఈతియ్య దోసకాయ తింటూకూర్చో— అనిచెప్పి దున్నెగవున్న చిన్న మూటవిప్పి తొన్నన్నంలో చింత చిగురుపప్పు కలుపుకొని తింటుండగా,

జో : అయ్యా! పప్పులో వేసిన పుల్లి పాయముక్క నాకు ఏరియ్యవే?

రా : ఇదిగో, రా—అని, రెండుమూడు ముక్కలేరి చేతి కిచ్చి తాను కూరాన్నం దిని దుత్తలో కలిపిపోసిన మజ్జిగన్నం దాగి చేతులూ దుత్తాకడిగి, గుడ్డ వుసిమి దుత్తలో వేసి వొక లేత కంకితోసి పూచబియ్యముగొట్టి పూది బొంతులేరి కాసిని జోతి చేతిలో పోసి తక్కినవి పమిటకొంగున కట్టాడు.

జో : చేతిలోవితిని మూటగట్టినవి యింటకి తీసుకొని పోయి పిసికిళ్ళు చేసుకుంటా. దోసకాయలేవి?

రా : దోసకాయలేవి? కూర్చో.

జో : నాకు రెండు, అమ్మ కొకటి, అన్నలకు చెరొకటి, బుల్లివాడికొకటి కోసకరా.

రా : బుల్లి వాడు దోసకాయలు తింటాడా ?

జో : పోనీ. అదికూడా అమ్మే తింటుంది. వాడికి నాలిచ్చేది అమ్మేగా.

రా : నాకొక్క కామైన లేదుగదా ? నీకు రెండెందుకమ్మా ?

జో : నీ విక్కడ తినకండావస్తే నీకుగూడ వొకటి కోసకరా. నా రెండోకాయ బావకిస్తా.

రా : సరే. యిదిగో కాయలు. దుత్తలో వేశా. ఇదెత్తుకొని సరీగా యింటికి పో. మీ అమ్మకు దోసకాయ పచ్చడి చేయమను.

జో : ఆఁ. అబ్బా ! యేమయ్యా నీ ఆశ ! నేను కాయలు తినవద్దా !

అని జోతి దుత్త ఎడమ బుజముమీద పెట్టుకొని చిన్న పమిట వీపున వ్రేలాడుతుండగా, చెయ్యి కొండినబెట్టి, చిటుకుచిటుకున అడుగులు పెడుతూ దుక్కికడ్డంగా డొంకకు పోతున్నది. రామదాసు వోరగంటితో జోతినిచూచి 'లేశకాళ్ళు, దుంపలు గుచ్చుకుంటవేమో. చిన్న చెప్పులైనా చేయిస్తే బాగుండును,' అనుకొంటూ దుక్కిదాటి డొంకలోకిపోయి ఓక్కనున్న జొన్న చేను చాటుకు పొయ్యేనరకూచూచి యెద్దుల వద్దగకు పోయినాడు. పొద్దు వాటవాలింది. యెద్దులు కడుపునిండా మేసి ఆలుపు తీర్చుకొన్నవి. యెల్లెద్దు పడుకొని నెమరువేస్తున్నది. పుల్లది బడిదంట్లు వదిలివేసి వొగుడాకు లేచుకొనితింటూ యెందుకో చిరచిరలాడుతున్నది. యెల్లది స్వాభావికంగా శాంతంకలది. పుల్లది కొంచెం కసురుబోతు. రామదాసు యేదో అలాపనగా ఎద్దులనువిప్పి తీసికొనిపోయి పుల్లదానిని వలపలనూ, యెల్లదానిని దాపలనూగట్టి పగ్గాలు మేడికి

చుట్టి, ఎడమచేతితో మేడినిపట్టుకొని కడిచేతితో అర్ అని పుల్లె
ద్దను అదిలించాడు. యెద్దులు లాగడానికి ప్రయత్నించినవిగాని
పట్టుపట్టక తిగుగుడుబడి నిలబడ్డవి. రామదాసు కొంచెం పరికించి
తానుచేసిన తప్పును గ్రహించి యెన్నడులేని పొరబాటు వచ్చిన
దేమిరా, ఇది వ్యవసాయానికి ఏం వంక సూచించునో అని సందే
హించుతూ, యెద్దులను మార్చికట్టి అరకసాగించాడు. పడమర
నాలుగు గడియలకల్లా దుక్కి పూర్తిచేసి 'యిప్పటికి దుక్కి
నాలుగుచాళ్లు పూర్తి అయినది, ఒక్కసారి గుంటకయ్యాడ్చి
చాళ్లుదోలి అట్టపెడితే పమానుగాంగనే మిరపమొక్కలు నాట
వచ్చు' నని అనుకొంటూ అరకను తోలుకొనివచ్చి కుంటదగ్గర
నిలిపి కుంటలో దాచివుంచిన ఇంటితో మిరపమళ్ళకు నీళ్లుజల్లి
కొంచెం అయాసపడి 'పొద్దుగూకులూ అరకనున్న మళ్ళకు నీళ్లు
కూడ నేనే చల్లబోతే శానా కిష్టంగావున్నది. పెద్దపిల్లవాడు
ఎన్నటికని తంటాలు పడతాడు. సంగడ్డి జీతానికి మాన్పించి
యింట్లోనే వుండమంటే బాగుండు' నని అనుకొంటూ మోపెను
పచ్చిదంటుకోసి మోపుగట్టి సెలమీద పెట్టుకొని అరక దోలుకొని
యింటికి వచ్చాడు.

౨

దొడ్డి

రామదాసు అరక దోలుకొని పుల్లెకు వచ్చేటప్పటికి సాయం
కాల మయింది. ఇంటికి దీక్షిగాంగువున్న పశువుల దొడ్డి దగ్గర
అరక నిలిపి తలుపు నెట్టుకొని లోపలికి బోయి చొప్పమోపు
లోపల పడవేసి మరలవచ్చి యెద్దులను విప్పి లోపలికి తోలుకొని
వచ్చేటప్పటికి ఉలనలు రుబ్బుతున్న పసులకాపరి అప్పాదాసు
సగం వులవలపిండి తెచ్చి రాతిగాబులో కలుపుతున్నాడు. ఎద్దులు
వులవకుడితి తాగి తృప్తిపడి నీరడు జేసినతోడనే వాటిని గాటి
దగ్గర కట్టివేసి జీతగాడు చొప్పదొడ్డినుంచి కట్టుకొని వచ్చిన
వరిగెచ్చెత్త గాటిలో వేసి అరకసామాను తెచ్చి కొట్టంలో పెట్టాడు.

రా : అప్పమా ! సబ్బకం గాంగ నీ చొప్ప సకుకుతానా?

అ : అట్లాగె నకుకుతా.

రా : బావ యింకా పాలమునుంచి రాలేదా ?

అ : వచ్చి నీళ్లు తెస్తున్నాడు.

రా : నీళ్లు తేనడం ఇంకా కాలా ?

అ : అప్పుడేనా ! ఊరజెరువు మాలకేవు దగ్గరనుంచి యిక్కడికి మన పడమటి చేనంత మారముంది. రెండుగానళ్లు తెచ్చి రాతిగాబులో పోశాను. ఇంకా మట్టిగాబూ మూడు బానలూ వట్టివే వున్నవి.

రా : పొద్దుకూకుతున్నదే ! ఎందుకు నీళ్ళయ్యేది. సబ్బకం యింకా యెంతసేపు పట్టేను ?

అ : కావచ్చింది. పత్తిగింజలు రెండువాయిలు సుబ్బా. కాసివి పత్తిగింజలు మిగిలితే మళ్ళీ గోలువేళా. బిద్ది కనులుకూ వుంది. గానిగె తిప్పుతుంటే గతుక్కుమంటున్నది, అయింది. ఇగ తీస్తున్నా—సని గబగబ గానిగె నాలుగుచుట్లు తిప్పి పైకితీసి పిండి కుండలోకి తోడి గోలు కనుగుసున్నాడు.

రా : నీవు పయటన్నం తిన్నావా ?

అ : ఆ-అత్త తెచ్చగా ?

రా : చొప్ప నీవైనా నకుకుతాను. చిన్న బుంగలు కావట్లో వేసుకొని బావతోపాలు నీవూ రెండు కావిళ్ళించుకో.

అచ్చాదాసు పనునాలుగు సంవత్సరముల ప్రాయపురాడు. ఇంకా పోకులు తెలియవు. శరీరం బలం భాగమునకంటె పై భాగం కురచగా వున్నది. వడ్డి లేకపోయినా నడుము కొంచెం వెనుకకు వంగి శరీరమునకు పుష్కలమిచ్చింది. పతిపనీ వాకరిచేత చెప్పించుకొనకనే తానే యోచించుకొని వొట్లునంచి పని చేయ గలవాడు. బాగా చదువుకొన్నాడు. రామదాసియ్యో జీతానికి కుదిరిన తరువాతనే చదువు ముదలుబెట్టి రామదాసు యొక్క శ్రద్ధ

వల్ల కొంత సాహిత్యం కూడా కుదుర్చుకొన్నాడు. తోటి జీత గాండ్లకంటే రెండు వరహాల యెక్కువ జీతం ఏర్పాటుచేసి అన్న వస్త్రాలు రామదాసే జరుపుతున్నాడు. రోటిదగ్గర మదురు గోడ వంకెకు తగిలించివున్న పైబట్ట తీసి తలకు చుట్టుకొని చిన్న బుంగలు కావల్లో వేసి కానటిచేస్తూ బద్దకు వొకచుట్టు చుట్టి తనకు మోయినగా కరచ చేసుకొంటున్నాడు. రామదాసు చిన్న గొడ్డలి తెచ్చి చొప్ప నగుకున్నాడు. ఇంకాలో నెంకటదాసు తలుపు నెట్టుకొని బారుటంగలు వేస్తూ కానటి పూవుకు జతగా పుర్రూతలూగుతూ కావడి దిరిసి రెండు బుంగలూ రెండు చేతులూ పట్టుకొని యినుప కాడలవంటి చేనకముంక కండెలు గట్టిన దండల పైకుబక అలకనగా యెత్తి గాబులో కన్నురించి ఖాళీ బుంగలు మట్లలో వేశాడు. చొప్ప నరకడం నిలిపి తననైపు తిరిగిన తండ్రితో 'చొప్పకూడా నీవు నరక్కపోతే మేము నరకలేకపోయి నాముటే' అని కొంచెం పెద్దగా అడిగాడు.

రా : చొప్ప నరకడ మెంతవనిగాని - యింకా యెన్ని కావిళ్ళు పడతవి ?

వెం : ఎన్ని పట్టకేమి ? రెండు కావిళ్ళు ఇప్పుడు ఆడ పశువులు తాగడానికి కావలెనా ? అయిదు కావిళ్ళు రెండు గాబుల్లోనూ మూడు కావిళ్ళు బానల్లోనూ పడతవి.

రా : సరేకాని; అప్పుడూ నీవూ కావిళ్ళు వేసుకొని వొక జత తెచ్చి యీ పూట గడిసి రెండోజత యింటిదగ్గర దింపండి. ఉలవపిండి పత్తివిత్తుల తొక్కు సగం యీ పూట వేసి పొద్దుటికి తక్కిన సగం వుంచండి. తెల్లవారుజామున మనమిద్దరమూ కావిళ్ళు వేసుకొన్నామాంటే తెల్లనావేవరకు అన్నీ బత్తి చేయవచ్చు.

వెం : అ.. మోకాళ్ళ కలకలతో తెల్లవారుజామున పూర జెరువునుంచి కావిళ్ళు మోస్తావు. అప్పుడిని నీళ్ళకు అలవార్చ వలసిందే. మధ్యాహ్నం మన ఆవు పెయ్య కట్టింది.

రా : అట్లాగా. గేడిపెయ్యేనా ?

వెం : కాదు, బట్టది. ఆగేడిది నక్కోరుబోయినట్టు అట్లా వున్నదేమి?

రా : నక్కోరు బోనడంగాదు. దానిచారే అంత. వొక్క నెలపాటు తియ్యకుండా అంటిపట్టి కోజుకు చాడెడ వున్న నీళ్లల్లో కలిపి తాగించు. యెట్లా కట్టదో చూస్తాను!

ఇంతలో అప్పాదాసు కావట్లో చిన్న బుంగలు వేసుకొని చేర్లు కురచన జేసుకున్నాడు. వొంకెన తగిలించివున్న వుత్తరీయం చుంగు విడిచి తలకు చుట్టుకొని కావిడి బుడంమీద పెట్టుకొన బోయేవరకు కొత్తచేత నవ్వువచ్చింది. ఆవరణమంతా తనను చూచి నవ్వుతున్నట్టై అతనికి కనపడ్డది. కుచ్చిళ్లు పక్కకులాగి యెడమకాలిమీది చెంగుదోపుకొని బావ యెట్లా నడుస్తున్నాడో చూస్తూ వెనకడితే పోతున్నాడు.

రా : ఆవుదూడలను రెంటిని పాలకు విడుస్తా? మీరు వచ్చేటప్పుడు కట్టివేసి రాండి, లేకపోతే వీధిన బడతవి.

వెం : అన్నీ చేస్తాం పోవే, నీ వింటికి.

కప్పర చీకటి ప్రారంభించింది. దూడల అంబారవములు విని ఆవులు మిల్లీచూపును చూస్తూ కట్టుమట్టున గిరగిర తిరుగు చున్నవి. 'దూడలను విడిచేవేళియింది. ఆవులకింకా నీళ్ళు అందకపోయెనని' అనుకొంటూ రామదాసు చొప్ప నరుకు తున్నాడు. సరకడమయిన తరువాత ఆడ పశువులకు కొద్దిగా మేతవేసి మిగిలినది కొట్టంలో అరుగుమీద యెండుమేత పక్కన బొత్తిపెట్టుతుండగా వాకిటి దగ్గర చప్పుడయింది.

రా : ఎవరది?

కొత్తమనిషి : (తలుపు నెట్టుకొని కొంచెం తలవంచి గడప దాటి లోపలికివచ్చి)—యేమన్నా నేను సుబ్బలక్ష్మిని.

రా : ఏవమ్మా! ఇటు వచ్చావు?

సు : లోపలికి తిరిగిన మాడిమెలలో చాచి కొంచెం అడ్డ
డుగులువేస్తూ బిగుతయిన పూర్వీలపట్టడను యెడమచేతి వేలితో
సవరించుకొంటూ—చూడన్నా ! వాడి చెయిబడ. మునసబుగారి
బసివిరెడ్డి కజ్జతీసుకొని యెట్లా కొట్టావో, అని యెడమచేతిమీదికి
జూచున్న పమిటెకొంగును పైకిలాగి శుష్కించి తోళ్లువేలాడే
కవికెలేని దండచేతిమీద కట్టిన కనుమును చూపించినది.

రా : ఎందుకట్లా కొట్టాడు ?

సు : నట్టి అభాండం వేశాడు. నేను గరువులకుపోయి
గడ్డి కోసుకొని మూటెత్తుకొని సావరాలమీదిగా వస్తూవుంటే
తానెక్కడనుంచో బూతులు తిట్టుకుంటూ మా చేలన్నీ నీకు
మాన్యాలయిపోయినవా, అని కజ్జతో మూట కిందబడనెట్టి యీ
దెబ్బ కొట్టాడు. చెయి యెత్త సేయడం లేదు. అది కావయ్యా,
నేను గరువులకుపోయి గడ్డి దెచ్చుకొంటున్నాను. కావలిస్తే
మూటనిప్పి చూడండి. నట్టిగురుగానూ మదనానూ తప్ప మరే
మైనా వుండేమో. ఇట్లాంటిగడ్డి మూ చేలో వొక పోచ చూపిం
చండి. పయటివేళ బోయి వొక్కొక్క పోచచొప్పున దుక్కు
లలో పీక్కొని వస్తున్నాను. అకీవరకు 'దుక్కుల్లో పీకావో
దిక్కులేనివాండ్రు చేలల్లో గొంగిలానో యెవరు చెప్పగలరు ?
పొద్దు కూకంగానే మాచేలగల్లు మీకు నహదానులయినవి. మని
షుంటే గట్టునపోయేదీ లేకపోతే కింకీ కాయా తెంపేది. యింకొక
తడవ మా చేనిగట్టున పోయినానా అంటే నీ గేడికాళ్లు విరగ్గొడ
తాను. యెత్తుకో ! మూటెత్తుకో. మా కొట్టంలో వేసిపో' మ్మని
రెండోనారి కజ్జతో యీడ్చి కొట్టేవరకు వెండిగాజులు రెండూ
యెట్లా మెలిదిరిగిపోయినవో చూడు.

రా : మూల మాదిగలంటే అంతచౌక ?

సు : మొన్న మట్టసానికి సామివేడివారి చేనుకాడ నడి
డొంకలో చిప్పెనట్టుంటే దోక్కొంటున్నా; వాండ్రకోడలు
నానా మాటలని అట్లా పార పెట్టేయక పోయింది. పొద్దు కూకిం

దాక తిరిగి వంచెనుగడ్డితో వచ్చా. ఆసాములు యింత కట్టనా కంపనా కాలకపోతే యెట్లా గణాబ్బ! యీ అలగాజనం బతికేది. యేకాడికో పోకడ పెట్టవలసిందే తప్ప యీ బట్టెను యిక భరించలేను.

రా : దాన్నమ్మి యెట్లా బతుకులావు. అట్లాగె తంటాలు పడుతుండు. కాకపోతేనుట్టుకు యెండిపోవచ్చిన గొడ్డును యిప్పుడు యెవరు కొంటారు.

సు : ఏమి తంటాలు పడతానో అణాబ్బ. గడ్డిగుడ్డా లిక్కి. ఆ బసవయ్యే వూడబెగుక్కు. న్నాడు. అవయినా యియ్యమను.

రా : పొద్దున చూతాం పద.

సు : గేదె పొలంబోయి వచ్చినప్పటినుంచి నిలువున కట్టి వేసి వున్నది. అందులో యిది మలపగొడ్డు. కాస్త మలుముకైనా వేయకపోతే ఆ గుక్కెడగా రాల్చదు. అందుకోసమని యిట్లా వచ్చా.

రా : యెండు యెండుకట్టలూ కాస్త పచ్చిదంటూ తీసుకో. ఇదుగో మాట, నీవు మళ్ళీ సాగాకు వేసుకొంటూ వున్నావు. సంగడుచూస్తే చీవాట్లు పెడతాడు.

సు : 'నీ యింటికి రానడానికి నాకదే భయమయ్యా, మొన్న అట్లాగే నలుసంత నోట్లో అనుకొన్నా, వాడెట్లాగో కనిపెట్టి నన్ను ఆటలు బట్టించాడు నేను యిక యెప్పుడూ వేసుకోననిచెప్పా. ఇప్పుడొక కాడతుంపి నోట్లో వేసుకొన్నా. నోటి తుత్తరమీద సంగతే మరచిపోయినా. ఇక వేసుకొంటే చెడ్డవో' ట్టని నోటిలో సాగాకువుమ్మి చొప్ప కుడిసందిట పట్టు కొని చింపితిలను యెడమచేతితో గోకుకొంటూ వాకిటిదగ్గర కొంచెం వంగి వెళ్ళిపోయింది.

రామదాసు ఆవరణం పొగజూచి చొప్ప నొడ్డివాకిటికి అడ్డంగా పెండ్లం కదియలాగి బిసికొయ్య తగిలించి పుత్తరీయం దులుపుకొంటూ వీధితలుపు గొళ్లంవేసి యింటికి వెళ్ళిపోయినాడు.

ఇల్లు

రామదాసు మాలదాసరి కులస్తుడు. పూర్వం శ్రీమద్రామానుజులు మహాకృపాశుడై పండితపామకులగు మహాజనులందరికి తరుణోపాయంగా భక్తి ప్రధానమయిన వైష్ణవమతం స్థాపించి మతవ్యాప్తికై డెబ్బయిరెండుపీఠము లేర్పరచి పరమపదించారు. ఆంధ్రదేశంలో అద్దంకి పీఠం మిక్కిలి ప్రసిద్ధిపడసి తెంగలశాఖకు చెందివున్నది. తెలుగుదేశమున వైష్ణవమతప్రచారం విశేషంగా సాగుతున్న రోజులలో తన్నిమిత్తమై దేశమంతటా ప్రచారక సంఘము లేర్పరచబడ్డవి. శ్రైవల్లికులకు ఆంధ్ర ద్రవిడశాఖలకు చెందిన బ్రాహ్మణులే గురువులుగా వుండిరి. శూద్రులకూ బ్రాహ్మణవైష్ణవులే బోధించుతుండేవారు. యాజనాధికారం అన్నివర్ణములకూ యియ్యవలెననే సమబుద్ధితో ప్రచారకులసంఖ్య చాలకనో హీనజాతులయొక్క సంస్కర్శము నిచ్చగించకనో లేక నాలుగైదు వర్ణములవారు బ్రాహ్మణాధికారమును తిరస్కరించి తమ కేల యాజనాధికార ముండసింపదను స్వతంత్రభావమును వ్యక్తీకరించడంవల్లనో శూద్రులలో చాత్తాదులనూ (సాతానులు) పంచములలో దాసరులనూ మతబోధకులుగ యేర్పాటుజేశారు. ఈ ప్రచారకసంఘములన్ని కలిసి దేహమనోరోగముల రెంటికి చికిత్సచేస్తూ మతబోధకులు చాకికవిద్యనూ వైద్యమునూ సమ్మిళితంజేసి చెంచులూ యేనాదులూ పంచములూ మొదలయిన సమస్త జాతులనూ వైష్ణవమతంవంక దిప్ప గలిగినవి. ఇందుచేత నాకాలమున సంఘనిర్మాణమునకై అనేకులు మహాప్రయత్నం చేసినట్లు స్పష్టమౌతున్నది. ఇట్టి ప్రయత్నములనే శైవమతప్రచారకులూ చేసినట్లు కనబడుతున్నది. ఇటీవల రాజసన్మానం లేక పోవడంచేత మతప్రచారక ప్రయత్నములే ఆగిపోయి పూర్వపు కట్టుబడులన్నీ శిథిలమై యేది యెందు కేర్పడ్డదో గుర్తించడానికి సైతమూ వీలులేకుండా జాడలు మరుగైపోయినవి. చాత్తాదుల

లోనూ మూలదాసన్లలోనూ నైద్యమూ, కొంచెం అక్షరజ్ఞానమూ, జ్యోతిషమూ, అపరకర్మలో యాజకత్వమూ యిప్పటికీ నిలిచి వుండి పూర్వపుపద్ధతులు యిట్టివై వుండవచ్చునని సూచిస్తున్నవి. చాత్తానులలోనూ, జంగములలోనూ యిప్పటికీ గొప్ప పండితులున్నారు. కొన్ని ప్రదేశములలో జంగములు బ్రాహ్మణులను గురుపీఠమునుండి చాలవరకు తొలగించి వారిస్థాన మాక్రమించారు. ఈ మహాప్రయత్నములు పూర్ణంగా కొనసాగే వున్నట్లయితే మన సంఘములోని వర్ణభేదములు చాలవరకు అంతరించి యిప్పటి దౌర్బల్యస్థితి రాకపోయేదే.

రామదాసుయొక్క పూర్వీకులు వైష్ణవమతబోధకులై వారి పంపవాసు యిప్పటికీ నిలుపుబాట్లు పెట్టుకొని వున్నారు. మూడుత ములనుండి వీరి జ్ఞానమార్గంలో ప్రవేశించి అచల బోధను ప్రకరించారు. అప్పటినుండి సర్వసమత్వాభిప్రాయములూ స్వతంత్రబుద్ధి, సాఘసేవాపేక్ష, శౌచమూ, పారమార్థికచింతా వారి కుటుంబంలో తిరిగి తలయెత్తినవి. రామదాసు గురువువల్ల కారణం పొందినప్పటినుంచీ ఐహికవిషయములయెడల కొంత విముఖత యేర్పడ్డప్పటికీ సంసారం దిద్దుకొనే దక్షత గలిగి శత కక్కరకు వచ్చిన పిల్లవాండ్లు లేకపోవడంచేత సంసారముంతా యీదడం యాతరగా వుండేదిగాని నాలుగుసంవత్సరములనుంచీ పెద్దకొడుకు వెంకటదాసు వ్యవసాయపు పనులలో ఆరితేరి ప్రతి పని తండ్రి కడ్డంపచ్చి చేసుకొని పోతూవున్న తరువాత రామదాసుకు చాలా నిశ్చాంతి కలిగింది. వెనుకటి అలవాటుచేత చేసేచేయి వూరుకోక యేదో వొకపని అతుకుతున్నా అతడు విశేషకాలం మతవిషయములలోనే యిప్పుడు గడుపుతూవున్నాడు. రెండవ పిల్లవాడ ముంటిపనులలో దిగకపోవడంచేత పెద్దపిల్లవాడికి నీలుకానప్పుడు యెప్పుడైనా అరకకు పోతూవున్న సాధారణంగా వెంకటదాసు తండ్రిని పొలంపని చేయనిచ్చేవాడు కాదు. రామదాసు రాగోగక్షయం కాగనవగమం అనడానికి నిలుచేక

బోయినా పదిడబ్బులు యిచ్చి సచ్చుంటూ వొక అరక
వ్యవసాయమూ, నాలుగైదు అడవిశువులూ పెట్టుకొని యీవేళ
పోయిమీదికి లేమా అని అనుకోకుండా కాలం నెళ్ళబుచ్చు
కుంటూనచ్చారు. పూర్వార్జితమూ ఆ పూర్వ సూక్ష్మ పాలమున
అయిడెకరముల మాగానీ, దీక్షిణవాలిమేర స్థగర అరుయెకరముల
సాగుమూ, మిద్దెయిండ్లూ మాత్రం నిలిచివున్నవి. రామదాసు
తండ్రి వుత్తరంగా పూరి నానుకొనివున్న నాలుగెకరముల పాటి
చేను పశువులపోడును అగ లేక పది హేను సవత్సరముల క్రిందట
మంచి భరవచ్చినప్పుడు ఆ పూరి పావుకారు నల్లమోతు
చౌదరమ్మను విక్రయించి పదిమిటిపాలమున పదియెకరములు
సుక్షేత్రంవంటి అగటిపేను సంపాదించాడు. అప్పటినుంచీ
అరకకు వోపినంతపాల మేర్పడ్డది. రామదాసు హయాంలో
సానరంలో వాగు బారునూండే రెండెకరముల పదిమిటి పంపును
బీటికింద వదిలి కాడిగట్టిన పున్న కన్యంగారి రెండెకర
ముల బీటినీ వేలంలో కొని తన బీటిలో కలుపుకొన్నాడు. ఇప్పటి
పశుల దొడ్డినూడా రామదాసే సంపాదించాడు. పశువుల కొట్టం
యిండ్లలో వుండి అనారోగ్యమని రామదాసు రెండవ కుట్టవాడు
పట్టుపట్టి గడిచిన యెండాకాలంలో కొత్త గొడ్డో కే రెండవ కొట్టం
వేయించాడు. ఇంటిముందరి మెరాబాలో పొడి నీ, రెండు పాడి
గొడ్డు తప్ప పొక్కినవాటిని కొత్త గొడ్డో కే కట్టివేస్తూన్నాడు.

రామదాసు యింటికి యూర్పు చాకిలి. అతని కీభ తలుపు
నెట్టుకొని లోపలికి బోయి గొళ్ళింవేసి అనరణములో నాలుగడు
గులు వేసేటప్పటికి జోతి, అమ్మా! అమ్మ వచ్చాడని చెప్పానూ
యెదురుగా పరువెత్తినచ్చి చేయి పట్టుకుని లాగి అమ్మకు సగం
హోసకాయలు పచ్చడి నూరేటందుకు ఇచ్చానని చెప్పగా నీవు
మంచి అమ్మనమ్మా అని తండ్రి లావించేవనకు కొండక్కినంత
సంతోషపడ్డది. అవరణంలో వచ్చివున్న మంచముమీద తండ్రి
హుచ్చుంగనే అతని నలుముకొని వొడిలో కూర్చొని నీవు పూచ

బియ్యం పశిక్కులు చేపకొని తిన్నామా, ఎవండ్లకూ యిన్నయినా పెట్టలేదా అని దీర్ఘాలు తీస్తూ చెప్పింది.

రా : ఎవ్వరికి పెట్టకుండా అట్లా తినసచ్చా?

జో : తినకూడదా ఈ తడివ తెచ్చుకొంటే పెడతాలే!

ఇంతలో మాలమ్మ సొక్క వేసుకొని కుడిచేతితో తోడు బాలూ ఎడమచేతితో యెత్తుకొని తీసుకొని మంచిగమసంతో పొడుపు గొండ్లపై నునియించే పూర్ణచంద్రుని కిరణజాలము నెరుక్కొని తన చిరునవ్వుచే యెగతొలిచేస్తూ మంచం సమీపించి తన భర్త మిక్కిలి పిప్పివుండడం చూచి 'అమ్మాయీ! పూ అయ్యమీద పడబోకు. అబ్బాయి వున్నగు వేసుకొంటూడేమో మంచముమీద కూర్చొని చూస్తూవుండు. లే, మాటవిసి' అని అన్నది.

జోణి లేచి పరుగెత్తుకొంటూ పోయి పంచాడిలో దక్షిణపు పక్కన వేసివున్న పిల్లనాడే మంచంమీద కూర్చుండి వాడితో ఊరి కొడుతున్నది. మాలమ్మ మాడను విడిచి పాలు చేపగాన కట్టివేసి గేదెను నెన్ను చరిచి యెత్తు పీటమీద కూర్చొని రెండు చేతులతో పాలు పిండ నారంభించింది.

రాకాచంద్రుడు మాలమ్మ మోముచందురుడు అవహా సించడంచేత చిన్నపోయి మిన్న కెగ్గబోకుతున్నాడు. రామ దాసు పుత్తరీయమును జట్టి తలక్రింద బెట్టుకొని చేతులు పట్టాపై వైచి కాళ్లుజాచి అరమోడ్పు గన్నులతో చందబింబము నాన్వా దించుతూ ఊణంలో అంతర్ముఖుడు కాగా పొత్తిళ్ళలో బాలుని ఊరికారములూ పాలధారల జంజంరవములూ దహరాకాశమునను మహానాకాశముననూ విలీనమై వున్న నాడబ్రహ్మముతో నను సంధించి అన్ని ఓంకారమున నేకీభవించినవి. నాడు పీరయ్య యోగిన కేంద్రుని కరుణచే త్రివేణి సంగమమున కవలసహస్రార కమలమున బట్టిబయలై వున్న పండు నెన్నెట లగించిన ముక్తి కాంతా సందర్శన సంజాత నిర్మలానంద యుగీనిమగ్నుడై హాడ

తెరుంగక యోగ నిద్రంజెంది, సత్త్వద్వీపాంతరవస్తులై నవగత్తు
 ఖచిత సింహాసనారూఢులై మణిస్థగితధర్మకిరీటధారులైన చక్ర
 వస్తులకు అనుభవింపరాని మహదానందమును దేహం వొరుసు
 కొనిపోవు నులకమంచమున నుయ్యాలలూగే మాలదాసరి చూర
 గొంటున్నాడు. ఆకిసము నిర్మలంగా వున్నది. మలయసమీర
 ములు మాంద్యమును పొందినవి. గగనలక్ష్మీ వేయి కనురిక్క
 లతో తనివోవక పరిశీలిస్తున్నది. మిద్దె పంచలోని దీపకళక నిశ్చం
 చలమై వున్నది. చందురుడు పరుగిడ నొల్లక తిరిగి తిరిగి సంచ
 రిస్తున్నాడు. విరాట్పురుషుడు తన వేడి కంటిని మరుగుపరచి
 కలువకంటిని విపులీకరించి కడగంటి కిణములతో చుంబిస్తు
 న్నాడు. మాలక్ష్మీ దూడను పాలకు పడచి దుత్తను అరచేత
 బెట్టుకొని యెత్తుపీట రెండవచేత బెట్టుకొని గోపలికిరిగి పాలు
 దాలిమీద పెట్టి పొంతకుండలలోని నీళ్ళు పట్టిచూచి స్నానం
 చేస్తే బడలిక తగుతుందని భర్త దగ్గరకు వచ్చి లేవబోయి అప్పటి
 యాతని మహదావస్థను గ్రహించి కన్నుల బాష్పములురాల తన
 పూర్వపుణ్య విశేషమున యీ పుణ్యపుష్పిని పెట్టబట్టుటచేగదా
 తన కిట్టి యద్భుత దృశ్యములు అప్పుడప్పుడు బట్టిస్తున్నవని ఆనం
 దించి మెల్లగా కాళ్ళపై పువ్వుబోయి పాదాల తీరేమున తన పమిట
 కొంగుచే నాతని పాదములు విసిరి వాటికి తగలకండ మున్నూరు
 నమస్కరించి బాలుని కడకుబోయి 'అమ్మాయి మీ అయ్యకు
 కూరుకు పట్టింది. ఇక్కడ అరవవద్దు. పద'దని పొత్తిలి గుడ్డ
 లతో బాలుని చేతులలో బెట్టుకొని చుట్టం'లో పుంచముకడ
 నున్న యెత్తుపీటపై దీపమునకు సమీపమున గూర్చుండి బాలుని
 వొంటికీ మామకూ ఆముదము రాచి పాలు గుడుపుతూ తాని
 ప్పడే చూచివచ్చిన అద్భుత దృశ్యం మర మనస్సునకు రాగా
 ఆ దృశ్యం యొక్క సూక్ష్మరూపమే తన దేహముల పాలుగుడుస్తు
 న్నదని గోచరించి అదివరకు తన మనస్సు న వరించివున్న ప్రేమ
 భ కి వాత్సల్యంగా పరిణమింపగా తనంద గ తియ్యో పాలు

తాగునీటి సౌలభ్యవశమున నాల్కురి తల్లివంక జూచు విశ్వ
స్వరూపమును నిదలక వీక్షించి ముగించి పున్నది.

జోతీ పచ్చడికీయగా మిగిలిన దోసకాయలను ముక్కలు
గోసి అందరూ వచ్చిన శరవాని పంచుకొని తిందామని దాచి
వుంచి అన్నలు వచ్చే వేళయిందని ముక్కలు దెచ్చి చేటలో
బోసి దీపము యెరుగు బెట్టుకొని కుప్పలు బెట్టతూ మొదటికుప్ప
నాదీ రెండవది బావదీ మూడవది అమ్మదీ అని వరుసగా అందరి
కుప్పలూ పెడుతూ కూర్చున్నది.

 σ^2

కు టు ం బ ము :

మా అమ్మ పిల్లవాడిని నిద్రబుచ్చి వసారాలోకి నచ్చేటప్పటికే రామదాసులేచి మంచముమీద కూర్చున్నాడు. మాయతిరిగి అతని నావరించింది.

మా : నీవు లేచి స్నానం జేస్తే యింతలోకి పిల్లవాండ్లు వస్తారుగా. మళ్ళీ పొద్దుపోతుంది.

రా : అట్లాగే, నీవుతోదు.

మా: సరిదున చేస్తావా యిక్కడికి తోడకవచ్చేదా ?.

రా: తోడకరా. చెంబుతో కాసిని నీళ్ళివ్వెయ్యి.

రామదాసు తలుపుతీసుకొని వీధిలోకినచ్చాడు. నెలరెండు బార లెక్కించి. ఎదురుగా పూర్వకనుమలవసువ వెన్నెట్లో నల్లగా నిగనిగలాడుతున్నది. ఈవరుసలో సూదిబోడు బొల్లు మోర రాయడికొండ ఖల్లాకొండ అనే మూడుశిఖరములుకదా శమును నిక్కి చూస్తున్నవి. దక్షిణాన కోసెడుమారంలో యిం కొకతిప్ప వున్నది. మాలపల్లెకు వాయవ్యాన మాదిసిపల్లా, దానికి వత్తరాన శర్లూరుమా ముగో సూర్యవంశి వున్నది. కొని వున్నవి. రామదాసి టిం పడమర యింకొక గిడము లో పూర

గొండా. యీ రెండింటికిమధ్య మంగళాపురమునుండి షడమటి పొలమునకుపోయే డొంకావున్నవి. పూరికి తూర్పుదక్షిణాలరాస్తూ, దానికానుకొని పూర చెరువూ, నాటినడుమ శివాలయమూ, దానికి తూర్పున పంటకాలునా, దానిగట్టున అమ్మవారి కొండా వున్నవి. పెద్దకాలున కనుమలకు తూర్పుగా పోతుంది. గ్రామానికి యీశాన్యమునా నైగుతీమూలా రెండురైలుస్టేషన్లున్నవి.

రామదాసులు యెదుగుబడి రెండేసి దూలములమిద్దె. యింటికి తూర్పునా దక్షిణానా పెంకుటివసారాలూ యింటిముందు ఖాళీస్థలమూ వీధికానకొని దక్షిణపు గోడమీద రెండుదూలముల పూరి కొట్టమూవున్నవి. యింటికి షడమర విశాలమయిన దొడ్డి దక్షిణమున షళువులదొడ్డి ఏటిచుట్టూ పెంకుటి మదురుపోసిన షహరీగోడాకలవు. షడమటపోయే డొంకలోకి యింటిదొడ్డికి-షళువుల దొడ్డికి దొడ్డివాకిళ్లున్నవి. తూర్పున సింహద్వారములూ వాటి కెదురుగా ఖాళీ పోరంబోకులూ వున్నవి. డొంకలోనుంచి యింటికి పుత్తెంగా ఒకవీధివొచ్చి పోరంబోకులో కలుస్తుంది. రామదాసు తండ్రి నల్లబై సంవత్సరములకిండ యీ పోరంబోకులో నాటిన వేప చెట్టు పెద్దమనైంది. దానిమొదట అరుగువేసి పైన వీరబ్రహ్మం గారి కావిడండా యెత్తాడు. యీచెట్టుకింద శ్రీ రామమందిరమూ గంగాలయమూ కట్టించడానికి స్థలం నిమిత్తం రామదాసురెండో కుమారుడు దరిఖాస్తుపెట్టాడు. యింకా మంజూరుకాలేదు. షడమటిల్లు రెండుగదులుగా అరగోడబెట్టి విభజించారు. తూర్పుంటిలో గదులులేవు. కాని ఆగ్నేయమున గదిపారున పెద్ద అరుగు వేసి వాటికి రెండుషక్కలా తూర్పు వసారాలోకి కొత్తగా రెండు కిటికీలు పెట్టించారు. తూర్పుంటిలోనుంచి దక్షిణ వసారాలోకి దానిలోనుంచి షడమట దొడ్డిలోకి వాకిళ్ళున్నవి. దక్షిణ వసారాలో నంటచేసుకొంటారు. తూర్పుంటిలో పుత్తరపుదరిన గడనంచీ వొట్టాకు మండే, పెట్టి, కొట్టంలో మిరపకాయలబో రెంలూ గింజలుగాదె పెట్టాను. పుత్తరపు గోడవెంబడి వున్న మూడుపాతళ్ళకుగాను వొకదాంట్లో వడ్లు నిలవున్నవి.

రామదాసు బయటపని దీర్చుకొని వాకిటిదగ్గరకు వచ్చే వరకు వెంకటదాసూ అప్పదాసూ కావిళ్ళు వేసుకొని పేరెములు తీస్తూ కేకిసలు కొడుతూనస్తున్నారు.

రా: ఆఁ, మెల్లగారానికి బుంగలు పోగొట్టేదు.

అప్పదాసు కావటియొక్క నెనుకమ్మ మండిగానికి తగిలిందిగానీ బుంగ పోలేదు.

రా: అడుగులో హంసపాదు పెట్టేవురా.

అ: ఇంతమాత్రానికేనా.

రా: అప్పమా ! నీ కావిడిక్కడ దింపు. చన్నీళ్ళకుంటవి. యింతఆలస్యము జేశారేమి ?

అ: బానలూ తొట్లూ అన్ని నింపేశాం.

రా: ఆఁ, అట్లా కొప్పతున్నావేమి ?

అ: బావ నన్ను బహుతిప్పలు పెట్టాడు. ఆయన యెన్ని కావిళ్ళు తెచ్చానో నేనూ అన్ని తెచ్చా. నచ్చేటప్పమా పోయేటప్పమూకూడా ఒకటేవురకడం.

రా: పెద్దబ్యామ్ యెందుకుగా పాపం చిన్నవాణ్ణి తిప్పలు పెట్టడం ?

వెం: (అప్పడి నంకచూచి) - చిన్నవాడివా ? గార గసి కాలె వున్నావు.

మా : మీరిద్దరూ యిట్లారండి. పొంతకుండలు వాకిట్లోకి పట్టుక వస్తురుగాని.

వెం : ఇద్దరేసి పట్టాలనా, రారా చెరివొకటి పట్టుకవస్తాం.

మా : అయ్యో వాడొక్కడ ! నడుమునొప్పి పట్టేను. మీ పంతాలు సరే కాని నా పొంతకుండలు భద్రం.

జోతి రెండు చెంబులు పట్టుకొని వచ్చింది. ముగ్గురూ నీళ్ళు పోసుకొంటున్నారు. మూల స్త్రీ భర్తరూ కొడుక్కూ వీవు

తోముతుంటే జోతి నేను బావకు వీపు తోముతానని నడుము దగ్గర సన్ననై బుజముల దగ్గర విశాలమైన వీపుతోమింది.

స్నానమైన తరువాత వుతికిన పంచలు కట్టుకొని అందరూ యింట్లోకి పోయినారు.

వంటవసారాలో ఆగ్నేయాన పొయలు పెట్టారు. పడమటి భాగంలో రామదాసుకు పళ్ళెమూ తక్కినవాండ్లకు కంచాలూ పెట్టి అన్నం వడ్డించి దానిమీద గోంగూరవేసి యిదిగో మీ అమ్మాయి తెచ్చిన దోసకాయల పచ్చడని తలాకాసిని పచ్చడి బిడ్డలువేసి సాయంత్రం వేసే మామూలు ప్రకారం అందరికీ నెయ్యి వేసింది.

జోతి : అమ్మా యిటురా మాట (చెవిలో) అందరికీ నా దోసకాయ ముక్కలు పెట్టతా?

మా : ఇప్పుడు కాదు. అన్నం తిన్నతరువాత.

జోతి : అందాకా చెప్పవద్దు.

రా : ఏమి టా రహస్యం.

జోతి : వొట్టు. చెప్పేవు !

మా : చెప్పనులే; మీ కెందుచూ మాపంగతి.

రా : చెప్పకపోతే మానెలే.

జోతి : చూడమ్మా యీ మొద్దుకంచం నాకు కదలదు. బుల్లికంచం కొనిపెట్ట మంటేనూ.

మా : ఈ తడవ కంచరవాండ్లు వస్తే కొందాంలే.

జోతి : అయ్యోయ్. అమ్మే - నాకే - పయిటాల - గోజూ - ఆ బియ్యపు అన్నమే - పెట్టమంటే - పెట్టదు.

మా : ఏమే అమ్మా, సుకరాలు పోతావు, ఈ పూట వండింది నీకు చదైన్నానికి మిగిల్చి పెడుకూనేవుంటిని. ఎటువచ్చి నీవు మధ్యాహ్నమేగా అన్నన్నం తినేది. కాకపోతేమట్టుకు పండిన గింజలు పారబోసుకుంటారూ ?

వెం : మూడు పూటలూ వరెన్నందింటే వ్యవసాయం చేసినట్టే. తూర్పున అసలు మెట్టేలేదు. వాండ్లకేమి వ్యవసాయ ముంది? నాట్లువేయడమూ నుగుచుకోవడమూ; మనుష్యులు పూదపొట్టలూ వాండ్లూ వుంటారు.

మా : మధ్యాహ్నం మీకు అన్నం దీసుకొనిరావడానికి నానాక యిబ్బందీ అయింది. మీ దివ్వరూ చెరొకకోసకూ పోతిరి. నేను యింట్లో వుంటే బయటికి బయటికిపోతే యింట్లోకి లేదాయె. ఆఖిగుకు వెట్టిపున్నన్న మేనత్తను బతిమలాడి పిల్లవాడి దగ్గర కూర్చోబెట్టి అదరాబదరా లగువులుతీసి వచ్చేవరకు పిల్లవాడు చేతుల్లో నిలవకుండా యేడుస్తున్నాడు. అసలాబిడకు పిల్లవాణ్ణి పట్టుకోనే చేతకాదు.

వెం : అసలు పుట్టుకుంకాయె

మా : నిరుడు యీ రోజుల్లో ముసలమ్మ బాగా వోపిగ్గానే తిరుగుతున్నది. ఏదీ ఆమె మంచానబడి వడసారం ఆరు నెలలు కూడా కాలేదు. ఆమె రోజులు వెళ్ళబుచ్చుకొని పోయింది మహారాజు. ఎప్పుడూ గడిచినరోజులే మంచివి.

రా : కాలం వచ్చినపుడు పోక మన కిబ్బందని మాను కొంటుండా. రేపు మన కాలమువస్తే మనముమాత్రం బోమా. పిల్లలు నా దార్లంటే వదిలిపెట్టి పూరుకుంటాడా.

జోతి : అమ్మా! రేపెక్కడకే అయ్యా, నీవు పోవడం.

అ : (పగలబడి నవ్వుతున్నాడు.)

వెం : ఎక్కడకా? దేవుడిదగ్గరకు.

జోతి - దేవుడు తన దగ్గరకు మిమ్ములను రానిస్తాడా?

మా : ఆ; ఆ. దేవుడు రానిస్తాడు.

జోతి : ఇక్కడికి దేవుడిగుడిలోకి మనలను రానీయరేమి?

మా : రానీయకపోతే వాండ్లే చెడ్డారులే! మీ అన్న మనకు దేవుడిగుడి కట్టిస్తున్నాడుగా.

జ్యోతి : మన గుడిలోకి వస్తాడా దేవుడు ?

మా : ఆహా యెవరు కట్టించుకొన్నా వస్తాడు. ఆయన కంటులేదు.

రా : పెద్ద దేవుడు మనలోనే వుంటే యీ రాతిదేవు ళ్ళెందుకు ? రాళ్ళు దేవుళ్ళయితే గానులు మింగవా లిన్నాడు.

వెం : నీదంతా అద్యయితం. అంతా నీ అంతివాడ్లయితే దేవుడిగుళ్ళ క్కరలేదు. మేనుంతా ముక్కులు పట్టుకొని కూర్చుం టామా యేమి ?

రా : ఎందుకు కూర్చోగూడదు ?

వెం : బువ్వక్కరలా యిగను.

రా : పెట్టివుంటే అదేవస్తుంది.

వెం : చాకిరి చేసుకుంటేవస్తుంది.

రా : చాకిరి చేసుకొన్నా రానిరోజులు వస్తవోయ్. అప్పుడు మన తెలుపులేమీ అక్కరకురావు. లక్ష్మీ యెటువంటి దంటే తాటికాయల్లో నీళ్ళు చూడరాదూ. అవ్వేనస్తవి అవ్వే యెండిపోతవి.

. “సిరి దా వచ్చిన హచ్చును; సలలితముగ నారీ కేళ సలిలము భంగిన్. సిరి దాఁబోయిన బోవును, కరిమింగిన జెలగ పండు క్రమమున సుమతీ,”

జ్యోతి : అమ్మా మొద్దుకంచాన గుజ్జతీసుకుంటే రానే రాదు.

మా : అమ్మాయి! నీకు పొద్దుగూకులూ గునుపేనేమే !

జ్యోతి: చూడవచ్చా నాచేతిన యెంతగుజ్జతుక్కున్నదో. గీస్తే అట్లాగే వుంది. ఎన్నడమ్మా చిన్నకంచం గొనిపెట్టడం ?

మా : నీవు యేపట్టుపడితే అదేపట్టు. కొనిపెడతానంటిగా.

మాలక్ష్మి చల్లపోస్తూ వుప్పువడ్డిస్తున్నది.

వెం : అయ్యకు కాస్త పెరుగు వేయరాదూ ?

మా : అంగరికి వేస్తేనేగాని ఆయన వేయించుకోడట.

వెం : అందరూ పెరుగుతాగవలెనంటే నాలుగుబల్లపాడి కావాలె.

మా : సరేనాయనా యీ వొక్కబల్లెతోనే తెమలడం లేదు, రెండోబల్లెకూడా యీనితే యెట్లాగా అని చూస్తున్నా. మీచెల్లెలు రోజూ మూటెకు గడ్డి తెస్తుందేమో యేదో వొక మాటచెపితే.

రా : ఆమె వున్నబల్లెనే అమ్మతానంటున్నది. గడ్డి క్కడా దొరక్క.

మా : మనచేల్లలోనే తెమ్మనేది. ఆసాములుపుట్టనిస్తారూ ! గడ్డి యెండిపోయినా మాబాగేకాని నూలవాండ్లు కాలుపెట్ట కూడదు.

రా : కనుక్కో వమంటుందో.

మా : ఇప్పటికీ వున్నగొడ్లను సగరొప్పుకుంటే చాలే. ఈ యేసు నూపెద్దబాబాయి పెండ్లై కోడలు వస్తే అప్పటికిచూచు కొందాం.

వెంకటదాసు తలవంచి ముసి ముసి నవ్వులు నవ్వుతూ వూరుకొన్నాడు. అందరూ భోజనంచేసి దొడ్లలో చేతులు కడుక్కొని శూర్పింట్లోకి పోతున్నారు. నూలక్కి భోజనానికిసూర్పున్నది.

జ్యోతి : (గహస్యంగా) ముక్కలుపెట్టవస్తూ.

మా : అమ్మాయి తియ్యదోసముక్కలు పెట్టుకుందట, తీసుకోండి. పెట్టేదాకా నిలవడంలేదు.

రా : ఇందాకటి గహస్య మదేనా?

అ : యిటదే యిటదే అని ఒకకుప్ప తీసుకున్నాడు.

జ్యోతి అందరికీ తక్కినవివంచి పెట్టింది. రామాదాసు ముక్కలుతింటూ దస్తరం దీసుకొని వసారాలో దీపందగ్గరకు పోతూ వుండగా—

వెం : ఈయేడు పొగతోట మానుకుండే టల్లేనా ?

రా : సంగడు అందరిచేత పొగాకు మాన్పిస్తుంటే మనము పొగాకు పండించడచూ. సావగాల్లో తాటిచెట్లు గీత కియ్యసన్నాడట.

వెం : ఈ వున్న వొట్టాకయినా యేకాడితో పోకడపెట్టుకుంటే మంచిది. వాడుయినంతా తగలబెడతా నంటాడేమో. ఎంతహీనమైనా వందరూపాయల సొమ్ము.

రా : అంతమాత్రపు వాడుకూడాను.

వెం : రేపుపొద్దున బేరమిచ్చి తోలికెడతా.

రా : నీయిష్టం - యిలమట్లో వొకబాక్కు లేదేమిరా ?

వెం : లేకేమవుతుంది ? బాగా చూడు.

రా : చూశా. వెంగమ్మగారి రాజయోగసారమూ, శేషాచల నాయుడు గారి పరమపదమార్గమూ, సిద్ధప్పగారి తత్వాలూ, కోటయ్యగారి గురుకీర్తనలూ, శివరామ భాగవతుల వారి తత్వకందార్థాలూ, పీఠయ్యగారి యేలలూ, సీతారామాంజనేయమూ, బుచ్చయ్యగారి సాధన చతుష్టయమూ-అంతే. శ్రీరామ శాస్త్రులవారి భక్తియోగం లేదు. అది నాపారాయణ గ్రంథం.

మా : లోపలనించి - పొద్దున సంగడూ మరొకాయనా వచ్చి వొక పుస్తకం తీసుకొని పోయినారు. రెండో ఆయన యెవరో తుంగదుర్తి బుచ్చయ్యగారట. మన అయ్యగారూ వారూ గురుపుత్రులుట ?

రా : బుచ్చయ్యగారా ! మన యింట్లో అడుగు పెట్టారా? యెంత సుదినం. అయ్యో నేసింట్లో వేకపోతినే అప్పుడు. ఆయన మహా తపశ్శాలి. యెన్నాళ్ళనుంచో దర్శనం చేయవలె ననుకొంటున్నా. వారు యెక్కడ దిగారో ?

మా : ఎక్కడ దిగిందీ నాకు తెలియదు. రేపల్లా వుంటారట.

రా : అయితే సరే. పొద్దున దర్శనం చేయవచ్చు.

వెంకటదాసూ అప్పదాసూ దుష్పట్లు తీసుకొని కొత్త దొడ్లో పడుకొనేటందుకు వసారాలోకి వచ్చారు. వెంకటదాసు మనస్సు మండ్లవేసిన వొట్టాకుమీదికి పోయింది. మళ్ళీ మలుపు కొన్నాడు. అన్ని పనులకంటే ముందు పొద్దున పొగాకు అమ్మి వేయవలెనని అనుకొంటూ యిద్దరూ బయలుదేరారు.

అ : భావా ! అదిగో బ్రరె యీనుతున్నది.

వెం : నిజమే. బ్రరె యీనబడ్డది.

జోతి : ఆ మాటలు విని పనుగిత్తివచ్చి చూచి-అమ్మా, మనబ్రరె యీనుతున్నదే.

మాలక్ష్మి త్వరగా చెయి కడుక్కొని నాకిట్లోకి వచ్చింది.

జోతి : అమ్మా, మనకు చిన్న బుజ్జామ పుడుతుంది గాఁవాలె.

మా : పుడుతున్నది.

వెం : మనం పోదాం రారా.

అ : ఇవ్వేళ యిక్కడే పడుకొంటా. తెల్లనారుజామున లేచి పనికోసం వస్తాలే.

వెం : ఇక్కడేమి చేస్తావు ? బ్రరెకు నడుములుపడతావా ?

అ : నీవు పట్టు.

రా : పెద్దవాండ్రను మళ్ళీ అంటారా ?

వెం : సరే, నేబోయి హాయిగా పడుకొంటా.

౫

బ టె

రా : బ్రరె లేవకుండా వున్నది. కొంచెం లుగచెడ్డట్టు కనబడుతున్నది.

మా : లుగచెడడమంటే వొంటి గొడ్డుకున్న పోషణ నాలుగు గొడ్డల్లో అమురుతుందా. అందులో యీతలు ముదిరిన గొడ్డు.

రా : కాస్త పచ్చిమేత వేస్తే యిప్పుడు ?

మా : ఇప్పుడు మేత తింటుందా ? నారాయణమూర్తి బెట్టిన ఆ నాలుగు ఘడియలూ గడవాలె. పాపం దానికి కష్ట సమయంగదా !

జోతి : అమ్మోయి ! బట్టె నాలుక వెళ్ళబెట్టుతున్నదే.

అ : అదిగో ! వుచ్చబుడ్డ పడిపోయింది.

మా : ఇక ఆట్టేసేపు పట్టను.

జోతి : రెండుకాళ్ళతో దణ్ణం పెడుతున్నట్టుగా వున్నదేమే.

మా : నారాయణమూర్తి ! ఈ మాయ ప్రపంచంలో యెందుకు పుట్టిస్తున్నావురా అని దణ్ణం పెడుతుందట.

రా : భూమిమీద పడేవనికూ జంతువుకు పూర్వజ్ఞాన ముంటుందని రాజయోగశాస్త్రంలో చెప్పాగు. అదిగో కలిలోప్రవేశించింది.

జోతి : అదిగో దూడవచ్చింది.

బట్టె చటుక్కునలేచి గిట్టునతిరిగి తనజన్మ సార్థకమైనట్లు కండ్లనానందం వెలిబుచ్చుతూ బిడ్డను చూచి వాయికెలు కొటుతూ వొంటినున్న మురికంతా నాకడం ఆగంభించింది.

మా : దాని ముక్కులా కండ్లా మప్పుతుడవండి.

రా : ఎవ్వరూ తుడవక్కరలేదు. తల్లే తుడుస్తున్నది.

మా : ముక్కులు వూపిరాడవు. తుడిచి గట్టెలు గిల్లండి. మొగదూడే; మీ మాగాని దున్నుతుంది.

రా : ముక్కులు పిండి గట్టెలు గిల్లబోగా బ్రరె బుస్సు మన్నది. దానిని గదిమి గట్టెలు గిల్లి పొట్టమీదపెడితే తల్లి తిని వేసింది. దీరాడ వొక్కమాటు చిన్నగా అరిచి కాళ్లు ముడుచు కొని మెల్లగా లేచి తొట్రుపాటుతో శప్పటడుగులువేసి పొదుగు వంకకు పోయింది.

మా : ఓసి నీకడుపుడక, అప్పుడే నీ కడుపులో యెలుకలు తోడుతున్నవటే ! నోటి కందించండి.

రా : దానిని పొదుగుదగ్గరకు యెవరు పంపించారో వారే కుదుపుతారు. మీరు తొందరపడడమెందుకు ? చూస్తూవుండండి.

దూడ షుల్లగా పొదుగులో షూతిబెట్టి అటూ యిటూ నెట్టి నోటిలో చన్ను యిరికించుకొని చప్పరించడ మారంభించింది.

రా : సరేనా.

మా : సరిగాకేముంది. జగతువు పుట్టిందే అందుకాయె.

రా : అన్నమయకోశాన్ని పోషిస్తేగా ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయకోశాలు అందులో నిలువబడేది ?

జోతి : అమ్మా, జన్నుబాలు తాగే దెప్పుడే ?

మా : ఈపూటవి ముట్టుబాలు పిండి కుడితిలో బోసి పొద్దుటివి జన్ను చేసుకోవచ్చు.

రా : మాయపడేవరకు యెట్లైనా వొకగంటసేపు పడుతుంది. దానికి మానెడు గింజలుపెట్టి కాస్త వరిగడ్డి నెయ్యి. పుంజుకొని మాయవేస్తుంది.

మా : అప్పదూ ! గడవంచిమీద తట్టలోని మానెడు సజ్జలు చేటలో పోసుకురా.

అప్పడు సజ్జలచేట ముందర పెట్టంగనే బ్రరె దాణా తిని వొళ్ళు విదిలించి వరిగడ్డి మేస్తూవున్నది. దూడ కాసినిపాలు తాగి అటూఇటూ రెండడుగులు వేయబోగా తల్లి దూరంగా పోసీయ లేదు. నాలుగునిమిషములలో దూడ కిందబడుకొని కనుమూయ నారంభించింది. బ్రరె దూడను మూమూచి సమీపాన పడుకొన్నది.

అ : మామా, రేపు వూళ్ళో గొడ్డను చెరువులో నడిగడ్డకు తోలుతారట. నీరు దీసింది.

రా : ఈయేడు గడ్డి బాగాబట్టిందా.

అ : మోకాటెత్తు పెరిగింది. పెదనడిగడ్డన అంతా తుంగ బట్టింది. కాని చిననడిగడ్డన దోమకాలూ చెంగలీ కలగలుపులుగా పెరిగింది.

రా : అయితే బాగా పదిహేనురోజులు మేయవచ్చు. తుమ్మకాయ యెద్దులకు పదిరోజులు సరిపోతుంది. పుల్ల రెంత?

అ : యెంత; ముప్పిది. బట్టెకు అర్థా, ఆవుకు చావలా. పుల్లరిఖరీదు వొక్కరోజు మేలకే యియవచ్చు.

రా : రేపు ఆ పగొడ్లన్నింటిని తోలకపో. పుల్లరి రేపే యియ్యవలెనా?

అ : మన గొడ్లకు తరువాత యిస్తామంటే వూరుకొంటారు. రేపు వూరికే లెక్క వాసుకొంటారు.

మా : అడుగొ పిల్లనాడు లేచినట్లున్నాడు. మామా అల్లుడు ముత్రసానిపవి చేయండి. నే బోయి పడుకొంటా. పద పిల్లా పడుకుందావుగాని బుజ్జామ పట్టిందిగా.

జోతికి కూరికెపాట్లు వస్తున్నవి. లేచి వొళ్లువిరిచి బుజ్జామను వొక్కమాటు ముద్దు పెట్టుకున్నది.

జోతి : అమ్మా, దీన్ని లోపల కట్టివేయవద్దటే.

మా : నిన్ను మీ అమ్మదగ్గర లేకుండా బయట కట్టివేయ మంటావా?

జోతి : ఊరి పోమ్మా.

మా : రాత్రి చినుకులేమి రావులే. కాస్త మగ్గు అనేగిన దాక దా నెమ్మదగ్గర పడుకోనియ్యి. ఇప్పుడే తీసుకపోతే తల్లి అరుస్తుంది.

అ : అత్తా, రేపు నాకు పెరుగన్నం గట్టాలే.

మా : అట్లగేలే. యేమికథ?

అ : రేపు వూళ్ళో గొడ్లవాళ్ళంతా కుషామత్తుగా ఆడుకుంటారు.

రామదాసుకూ అప్పాదాసుకూ పక్కలువేసి మాలక్ష్మీ, జోతి లోపలికిపోయి పడుకొన్నారు.

అప్పుడు తనమంచమున కానుకొని గొంతుగూర్చొని కొంచెంసేపు బట్టెవంక చూచి మోకాళ్ళమీద ముంజేతులు

అడ్డంగాబెట్టుకుని పొటిమీద తనమొగ మానించి తాను పొద్దున వెరుగన్నం కట్టుకొని నడిగడ్డకు పోవడమూ అక్కడ పిల్లలతో ఆడుకోవడమూ చెన్నో యీతకొట్టడమూ తలపోసుకొంటున్నాడు.

రామదాసును బుచ్చయ్యగారు తలంపుకు వచ్చారు. కొంచెము దీపం నిగ్గుకు జరిగి దస్త్రంలోవున్న గురుకీర్తనలు తీసుకొని నాలుగుకీర్తనలు కూనరాగములుతీస్తూచదువుకొన్నాడు. ఇంతలో బట్టెవేచిన చప్పుడయింది. రామదాసు బట్టెవంక చూచి పుస్తకం మూసి, “అరే అప్పమా చూయవేస్తున్నది. తింటుంటేమో మూతిమీద కొట్టు” అని చేతులోవున్న కట్టతో పేడ పళ్ళికెత్తోకి నూవినెట్టుకొని మారంగా పోగొచ్చి చేతులు కడుక్కొని వీధితులుగు గొళ్ళెంవేసి యిక పడుకోరా పొద్దుపోయిందని అప్పడితో చెప్పి తన మంచముమీద పడుకొన్నాడు.

అప్పడికి వెంటనే నిద్రపట్టింది. రామదాసుకు యేహో ఆలా పనగా వుండి కాసేపు లేచి కూర్చున్నాడు. మనస్సు ఆలోచన సముద్రంలో సుడిగుండమువలె గిరిగిర తిరుగుతున్నది. తలంపులు వొకదానివెంబడి వొకటి తరంగములవలె వస్తున్నవి. అరేదాని కేమి తెలుసు, పశువని అనుకొంటాము. దానికి హృదయంలో తన బిడ్డమీద యెంత ప్రేమవున్నది “మగులు కాస్త అణగిన దాకా” అని ఆబిడన్నది. అబ్బా యేమి మళ్లు! అయితే అవికూడా అణగిపోతివిగాఁవలె. మొదట వున్న మళ్లు యెందుకు తనునాత వుండవు? దూడ పెద్దదైతే తల్లి పిల్ల సంబంధం అవి అసలే మరచిపోతవి. ఈ సంబంధమునే పుత్రీషణ మంటారు. దాదేషణం పశువులలో తక్కువగా వున్నదనుకొంటాను. నిజంగా పశువులలో స్త్రీ పురుషసంబంధమును వ్యసనమే అనడానికి వీలులేదు. ఋతు కాలంలో తప్ప ఒకదానిమొఖ మొకటి చూడవు. తల్లి పెండ్లి మాట యెత్తంగనే వెంకటదాసు యెంత ఆనందపడ్డాడు! ముఖం కళకళలాడింది. మొన్నటిదాక యేమి యెరగనట్లు వుండేవాడు. ఋతువు వచ్చేవరకు ప్రతిదీ అట్లా మారిపోతుంది గాఁవాఁలె. ఏదో వొక అద్భుతమైన రసప్రవాహం పొంగివచ్చినట్లు కనబడ్డది. ఇవి

వ్యసనాలనీ తుచ్ఛసుఖాలనీ కొందరంటారు. నాకు కనబడ్డ యీ రెండు దృశ్యములూ నట్టి యీషణములేనా, మాయాకల్పితములా. మాయంటే అనేక అర్థములు కావచ్చు. దానికేమి. ప్రేమాస్వరూపుడయిన భగవంతునియొక్క ప్రేమే అనేక రూపములుగా పరిణమిస్తుందని సంగడంటాడు. అయితేయివికూడా భగవంతునివలె శాశ్వతములు కావాలె. మాయమ్మకు శాశ్వతమయినది కాదా. యివి దుష్టములనీ త్యాజ్యములనీ బోధిస్తారే. ఈ బోధల ప్రకారం యశోదాగోపికలయొక్క ప్రేమనుకూడా యీషణము లనవలసివస్తుంది. అవి యీషణములయితే నారికి మోక్షసాధనము లెట్లుయినవి? పైగా కోధంకూడా మోక్షసాధనమన్నారు. మొత్తంమీద చూస్తే విహికం ఆముష్మికానికి మెట్టులాగ కనబడుతుంది. ఈ మెట్టును వ్రుషయోగించుకోవడంలో వుంది. నిచ్చెన స్వర్గానికి వేయవచ్చు, నరకానికి వేయవచ్చు. పైకిపోయే మెట్లు స్వర్గానికి దిగువుకుపోయే మెట్లు నరకానికి దారితీస్తవి. సృష్టిలోవుండే అంతస్తులనుబట్టి చూస్తే మనుష్యులము చాలా యెక్కివచ్చాము. వీటిని పూర్తిగా యీషణము లనడం కంటే, మోక్షసాధనము లనడమే బాగుంది. ఈపను వీయీతకు వొక మెట్టు పెట్టెక్కిందనుకొంటాను. వెంకటదాసూ తాను పొందిన ఆనందంవల్ల వొక మెట్టు యెక్కినట్టి భావిస్తాను. అందుకనే రాజయోగం సర్వోత్కృష్టమన్నారు. రాజయోగమంటే నిచ్చెనవేసుకుని మేడెక్కినట్టు. మనుష్యులకు యెగిరి మేడెక్కడం దుస్సాధ్యం.

పూర్వ సంస్కారంవల్ల సంగడికి అన్నీ మంచిదారులున్నవి. వాడికింకా పణుకుచిక్కినట్టులేదు. కాస్త చేయండించే వాడు లేకపోతే దాన్ని తొలుగుతవి. బుచ్చయ్యగా రనుగ్రహిస్తే బాగుండు. సంగడు హెచ్చరించేవుంటాడు. పొద్దున ఆయనతో అనిచూతాం. యేమంటారో.

రామదాసు కీ తలంపులన్నీ అప్రయత్నంగా వచ్చినవి. ప్రాగంధంలో వీనిని తొలగింపనలెనని ప్రయత్నం జేశాడు. చేత

కా లేదు. తరువాత ఆ ప్రయత్నమే మరచిపోయి ఆలోచనాప్రవాహంలో పడ్డాడు. మైశ్యకొలది కొట్టుకొని పోయినాడు. ఇప్పుడు తిరిగి స్ఫురణకు వచ్చింది. బలవంతంగా నిలవనొక్కుకొన్నాడు. ప్రవాహంలో నిలువరించ లేకపోయినాడు. కట్ట తెంచుకొన్న ప్రవాహంవలె మనసు పరుగెత్తుతున్నది. చిత్తమును నిరోధింపవలెనని పునఃప్రయత్నం జరిగినా సాధ్యంగా లేదు. ఆలానము వినుచు కొని పరుగెత్తు మనపుటనుగువలె విహరిస్తున్నది. గురువాక్యం తెలంచుకొన్నాడు, స్మరించాడు. సాయంత్రం మంత్రసులువుగా నలవడిన యేకాగ్రత మరల కుదరలేదు. నీటి సానలవలె పుట్టి మానస తే తము నాద్రిముగ చేసే చింతనామృత ముబికిరా లేదు. జలలు తిరిగిపోయిన బావివలె మానసం శూన్యమైంది. మరచిన వేణుగానసరిళిని మనస్సునకు దెచ్చుకొన ప్రయత్నించి విఫలమనోరథమయిన గోపిక చిందిమున నిగమమహాటవిలో సంచరించి పరబ్రహ్మముగానని ఛాందసుసిమాడ్కి భేదమనస్కుడై నిట్లూర్పుల నిగుచ్చుతూ కనుల నశుకణము లురులనిలిచి వొక్కక్షణ మూరకున్నాడు. మనస్సునకేదో ఆశాత్తుగా స్ఫురించింది. చూడ్కులు గొడుగుబల్లపై ప్రసరించినవి. తలపై నెమలిపురిం జెవురుకొని కండామరలు అరిమోడ్పుజెంద వెడదలై కడుంగడు నిడుదలై లావణ్య ముఖసరోవరమున తేలియాడ నెన్నుదుటిపై కస్తూరి తిలకమును దులకించే ముంగురులు చెల్లాటలాడ సాబగు దళుకొత్తే చిరునవ్వు తేలికాంతులను లలితకపోలములపై ప్రసరింప మొగము నోరగా నుంచి పగడంపుజిగి నెగజిమ్మెబింబాధరములపై కడాని వంశలతం జొనిపి నెత్తావి వెదజల్లు ముఖకమల సమీరంబులచే పిల్లన; గొవి నూదుతూ చిగురుటాకులరవళి నువ్వెత్తుగొనని వేలు గొనలు వేణురంధ్రములపై బరపుతూ వైజయంతీ లతాశోభితమై బంగారు చిరుగజ్జయలు కిణికిణి రవంబులతో హేమపీతాంబరాలంకృతమైన జఘనంబుననూ ముల్లోకపావనము లయిన వ్యత్యస్తాంఘ్రికమలములనూ తాండవనూడ త్రిధంగి లలితంబై నీలమేఘశ్యామంబై భువనమోహనంబైన శ్రీకృష్ణాఖ్య పరబ్రహ్మము

నడుమనిలుచు ఆ జవ్వనంపు మొలక బొచ్చెములేక అచ్చుబడి
 అచ్చెరువుగ అందరి కన్నిరూపులై కాఱుమబ్బుపై హత్తికొను
 కొక్కరు మెగుంగుంబోలు గోడకన్యాసహ సములతో కేలం
 గేలుగీలించి అంగనపొంత మాధవుడూ తనిచెంత నంగనగా
 నల్లకలువలూ హేమ కమలములూ కలిపిచుచ్చిన దండయొక్క
 ననలి యవళుళింప శృంగార భావభరితంబై ననరస పోషితంబై
 ఘృక్కింకనాకలితంబై మండలి భమణము గావించు రసమండలము
 మనోనయనామృతంగా చి త్రింపబడిన నొక్క చిత్రపటముగ గని
 నిశ్చేష్టుడై చి త్తన్యములు నశింప సంకల్పిరిహితమైన మనస్సుతో
 వూరకున్నాడు. పటమును కొంతనడిచుగాచి తీర్చివూచి “అవున
 వును. ఈ దృశ్యమూ భగవంతుని ప్రేమయొక్క విలాసమే.
 ఇక్కడ యీవిధంగా వ్యక్తియైనది. అస్తగిరిగవ్వగ వినిగతయై
 కృష్ణాలహరి వొకచోట రాళ్ళపై నెక్కి దుముకుతుంది. ఒక స్థల
 మున కారడవిలో విటవివాసముచే నాచ్ఛాదితమై దాగుడుమూత
 లాడుతుంది. వొక కెలంకున నన్నగిలి చిన్నబాలికవలె చెర్లాడు
 తుంది. వొకతావున మడుగుగట్టి విచ్చేగమై నిలిచిపోతుంది. వొక
 కేవలం కాద్రూపిణీమై సొంగి పొరిలి నెల్లువలై సృష్టిసంహారం
 గావిస్తుంది. వొక పురుషున బంధింపబడి మంకగామనమై ఆంధ్ర
 మాతృస్వరూపిణిదాల్చి అంధలోకమునకు జీవసములు వర్షించి
 సర్వకళా ప్రదాయికమై అంతర్ధానము నొందింది. యివియన్నీ
 కృష్ణామాయయొక్క విలాసము లయినట్లు ఈ బహ్మండములన్నీ
 ఆ ప్రేమాసముద్రవియొక్క లీలలే. కృష్ణుని బాలలీలలచే యశోద
 ముఖమున తాండవమాడిన ఆనందమే మహిషముఖమున అవత
 రించింది. ఈ పటమునందలి కృష్ణుని ముఖస్థైర్యశేషమే వెంకట
 దాసుయొక్క చిరునవ్వు. ఇవి రెండూ దాసుకూ గేదెకూ తరు
 గోపాయము లనడానికి సందేహంలేదు” అని నిశ్చయించుకొని
 నయన గోచర మవుచున్న మోహనరూపము తన హృదయ
 వేదనను శమింపజేయగా దానికి మరిమరి నమస్కరించి తనమం
 చంపై పరుండి నిద్రబోయినాడు.

౬

గొడ్ల కాపరులు

మాలక్ష్మి చీకటితో లేచి అవసరాలు తీర్చుకొని మొగం కడుక్కొని అప్పడిని లేపి కొట్లం దగ్గరకు బంపి దక్షిణవసారాలో చల్ల చేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నది. జోతి ఆ చప్పుడువిని లేచి తన కళాయిగిన్నె తీసికొని చద్దెన్నంలోకి గట్టిపెరుగు దాంట్లో వేయించుకొని నంచుకోడానికి మీగడ పెట్టించుకొని తల్లి చల్ల చేస్తుంటే చూస్తూ కూర్చున్నది. రామదాసు కవ్వపు చప్పుడు విని లేచి పాడిగొడ్లకు మేతవేసి నీళ్ళు తీసుకొని బయటకు పోయినాడు.

కవ్వపుచప్పుళ్లు వినబడుతున్నవి. రాత్రి చేనికి కావలి గోయిన కుట్టవా డెవడో గొంతెత్తి శ్రావ్యంగా పాడుతున్నాడు. కిట్టు కిట్టు మను కావిటి శబ్దములతో జనులు నీళ్ళు మోస్తున్నారు. తూర్పురేఖలు తెల్లవాగుతున్నవి. మాల మాదిగ పల్లెల చుట్టూ పారవేయబడ్డ యెముకలనుండి, పశు కళేబరాలను కోసిన స్థలములలో విశువబడ్డ మురికినుండి, తో భూరడానికి నానవేసే గాబుల నుండి, దండెములమీద ఆరవేసిన కుళ్ళుమాంసము వరుగునుండి, గ్నాలు బయలుదేరి నలుదిక్కులా వ్యాపిస్తున్నది. ఈ గబ్బుకు చిన్నప్పటినుండి అలవాటుబడ్డ రామదాసుకు కూడా కష్టంగా వున్నది. “ఇందుకోసమే కాఁచాఁతె నునవాండ్లను డోళ్ళో డండ వద్దన్నారు. ఈ చండాలమువల్లనే వీండ్లకు చండాలులని పేరు వచ్చివుంటుంది. వీండ్లు చాలామంది నీళ్ళు పోసుకోరు. శౌచపద్ధతే యెరుగరు. ఇంతకూ దరిద్రమే మొదటికారణం, అజ్ఞానం రెండవది. సంగడు వీళ్ళందరికీ బళ్లు పెట్టించి చదువూ నృత్యలూ నేర్పించాలంటాడు. దీనికి డబ్బూ, మనిషిచట్టమూ రెండూ కావాలె. ఇది క్రమంగా జరగవలసినపని. దూకమంటే అయ్యేపని కాదు; అన్నిటికీ శ్రీకృష్ణుడే వున్నాడు” అని అనుకొంటూ యింటికి వచ్చాడు.

మాలక్ష్మి పిల్ల వాడికి వుగ్గుపోసి వొంటికి చమురురాచి పాలి చ్చింది. వేన్నీళ్ళతో బ్రరెను కడిగి వెల్లిపాయలు వేసి కాచిన ఆముదం రాచింది పొద్దుటి అన్నానికి వెసరు పొయ్యిమీదపెట్టి బట్టెను కుడితిపోసి పాలుతీస్తున్నది.

రా:- పండ్లుతోముకుంటూ—జన్నుబాలన్నీ మన కేనా? యెవరికైనా పోస్తావా?

మా:- ఈ పూట యెవరికీ పోయదలచుకోలేదు. యియ్యవల సినవాండ్లకు తలా కాసిని సాయంత్రం యిత్రామనుకొన్నా. మీ చెల్లెలికి యీపూట పంపుదామనుకొన్నాగాని యేమో యింటికై న పెద్దాడపడుచని యీపూట అన్నానికి యిక్కడికే రమ్మన్నా.

రా:- నీవు వొకరిచేత చెప్పించుకుండేదానివా? శాశావు.

మా:- మనుష్యులు ఎటువారుబడితే అటు మాట్లాడు తుంటారు.

రా:- నీవు చాలా మంచిదానివిలే. యెప్పుడూ వొక్క వాలునే మాట్లాడుతుంటావు. సరే కాని నేను స్నానంచేసి బుచ్చయ్యగారిని చూడబోవాలె.

మా:- చెయ్యి. నీళ్ళు కాగేవున్నవి.

వెంకటదాసూ, అప్పడూ కొట్టంలో పనిపూర్తిచేసుకొని నీళ్ళకావిళ్ళు తెచ్చి యింట్లో దింపారు.

రా:- నాకు యివ్వేళ సెలవు. అయ్యవారిని చూడబోతా. నీ కీ రోజు పనెక్కడ?

వెం:- ఈవేళ పనే తక్కువలే? సావరాలకు అరకవేసు కొని పోతా.

రా:- పత్తి బాగా కమ్మకొన్నదా?

వెం:- పలచనే అంటున్నారు. పంటమోయిన పైకున్నది అది పండితే చాలులే.

మా:- అత్తను పిలిచిరావే. జన్నుబాలు తాగుదాం. అదిగో! నూరేండ్లు నీ కామువు అనుకొంటుండంగనే వచ్చావు.

సుబ్బలక్ష్మి :- ఎందుకమ్మా నాకు చూరేండ్లు ! చూ అప్పడు వొక యింటివాడై తే చూసిపోదామని వుంది—

అప్పడు చిరునవ్వు నవ్వాడు. రామదాసది చూచి తెల్ల బోయినాడు. ఈ రెండు సంగతులు యితరు లెవ్వరూ గమనించ లేదు.

పూళ్ళో అంతా మేనకోడలే వుండికదా అంటున్నారు.

జోతి:- పో, యేమిటమ్మా నీ వెప్పుమానూ.

మా:- ఈ పిల్ల పెళ్ళి చేసుకోకుండా పూరుకుంటుంది గాఁవాఁలె.

జోతి:- పో ! అని తల్లిని కొట్టబోయింది.

రామదాసు కీదృశ్యం అర్థంకాలేదు.

అందరూ జన్నుబాలుతాగారు. మాలక్ష్మి పచ్చి వొళ్ళని రుచిచూచి పూరుకున్నది.

సు:- ఏమి వదినా ! నీవు తాగలేదు. మేము పెళ్ళిపోయిన తరువాత తాగుతావా ?

మా:- అఁ, దాచుకొన్నా. ఆడబిడ్డవు యిక్కడ వుండి కోడలుదాన్ని తాగనిస్తావమ్మా ?

సు:- అవును ఆడబిడ్డ అర్థమగడన్నాడు.

మా:- అర్థమే కర్మం. పూర్తిగానే ఆయెను.

వెంకటదాసు అన్నంతిని కోటేరువేసుకొని పొలం బోయినాడు. రామదాసు పులికాపుచేసుకొని సంగణ్ణి చూచి వారం రోజు లయిందంటూ పూళ్ళోకి పోయినాడు.

అయిదారుగడియలపొద్దెక్కింది. అప్పడు అన్నందిన్నాడు. తల్లి తల దువ్వుతున్నది.

సు:- మా అప్పడు ఏమీ సాగసు లెకగడమ్మా. యీ కాలపు పిల్లలు గిరజాలనీ, పొయిలనీ, పంచామలనీ వ్రంచుకుంటారు. మావాడు చిన్నప్పుడు పెట్టించిన జట్టూ, జలపాలూ తప్ప

యేమీ యెరగదు. వట్టి పిచ్చినాయన. యిటువంటి పోకిళ్ళ కల్లా వెంకటదాసున్నాడు.

మా:- ఆ యీడు వచ్చేటప్పటికి నీకొడు కెటువంటివాడవు తాడోలే. సిజానికి యెవరైనా మా సంగడి తరువాతవాండ్రే. చూచుకుంటే వ్యవసాయపు పని చూచుకొంటాడు. అదితప్పితే వాడి పుస్తకాలేమో చదువులేమో మీటింగులేమో తప్ప రెండోగొడవ యెరుగదు. మేము చెప్పించిన చదువుకూడా విశేషంలేదు. తనంతటతానే ప్రభన్నుడైనాడు.

సు:- సంగడు దేవుడువంటివాడు. బంగారానికి వెలిగారంతోడయినట్లు చౌదరయ్యగారి కొడుకు జతయినాడు. పొరుగుాళ్ళుపోతే యిద్దరూ కలిసే తంటాకుట. చౌదరయ్యకు ఇదంతా యిష్టంలేదుటగాని వీడు చాలించుకుంటే వ్యవసాయం సాగదని భయపడి వూరుకుంటాడుట.

మా:- చూడని సంగతులు మనకెందుకు? వాండ్రతో దింటే మనకేమయిన వొరుగుతుందా? అందాకా యెందుకు? మనలో మనకు కుదిరిందీ? మనము దాసర్లంగదా తక్కిన మాల యిండ్ల పిల్లను నీ కొడుక్కు- చేసుకో.

సు:- చేసుకుంటే తప్పమీ లేదుగాని మనము మాలల్లో బ్రాహ్మణంట.

మా:- కానీఅనే సందేహపుమాట వొకటి అన్నావుగదా; అందరూ అట్లా అనుకోరాదా. తప్పు వొక్క కులపువాళ్ళ దగ్గర వున్నదనిడానికి వీలులేదు. తీగె లాగితే అంతా కదులుకుంది యేమోయ్! నీకు గొడ్లకు వేళయింది. కబుర్లువింటూ మీఅమ్మ వొళ్ళో కూర్చున్నావు.

అప్పుడు లేచి పెరుగన్నం మూట తీసికొని గోచిగుడ్డ నడుముకు చుట్టుకొంటున్నాడు.

మా:- ఏమబ్బాయ్! గోచిగుడ్డ తీసుక పోతున్నావు, చెరువులో యీడడానికా! నాకు తెలియదు. మీ అమ్మ యిష్టం, నీ యిషం.

సు:- నాయనా యీదేవమ్మ! వుప్పెనో వూదరో అని వొకనలుసును పెట్టుకొని తంటాలు బడుతున్నా.

అ:- ఈదడానికిగాదే, గొడ్లు నీళ్ళలో దిగిదే తోలకరావడానికి.

మా:- నీవన్నీ మయిదులు. మధ్యాహ్నము మీ అమ్మ అటువచ్చి చూస్తుంది.

అ:- చూడమను.

అప్పుడు అన్నపుమూట కర్రకు తగిలించుకొని యింట్లో కట్టివేసిన రెండు గేదెలను తోలుకొని పశువులదొడ్డికి వెళ్ళాడు. గొడ్లను విడిచేవేళ మిగిలింది, అప్పుడిని చూడంగనే పశువులు కూనశబ్దంతో అరచినవి. ఆవులు తలుగు విప్పే అవకాశం లేకుండా ఆత్రపడ్డవి. ఊళ్ళో పశువులు కొన్ని అదివరకే నడిగడ్డ చేరినవి. మరికొందరు తోలుకొనిపోతున్నారు. కొన్ని పశువులు పొడుచుకొంటున్నవి. అప్పుడు తనగొడ్లను తనమాడు. కొందరు కోమటి స్త్రీలు తట్ట పట్టుకొని అదిగో కడి, ఇదిగో చిదప, అని గొడ్లు దొక్కేదికూడా కానకుండా పరుగెత్తుతున్నారు. వొకతె తాను ముందు చూశాననీ, మరియొక తె తాను కాలు దోశాననీ పోట్లాడుతున్నారు. నడిగడ్డ గుత్తకు తీసికొన్న సుబ్బారాయుడు కట్టమీద వీరుల విగ్రహాలను ఆనుకొని కూర్చుని పశువుల లెక్క వ్రాసుకుంటున్నాడు.

సు:- అప్పా! మీ గొడ్లెన్నిరా?

అ:- మావి ఒక ఆవూ, మూడు పెయ్యలూ, మూడు బర్లూ. దూడలను చెప్పవలసిందేనా?

సు:- అవిమట్టుకు మెయ్యవా?

అ:- అయితే యెడపడ్డలు మూడు.

ఆవులు కట్టమీదుగా పోయి వరవకాలవడాటి పెద్ద నడిగడ్డ పోయినవి. గేదెలు నీళ్ళు చూడంగనే అప్లవపడి చెంగనాలు తీస్తూ నీళ్ళలో దిగి, యీదుకొని చిన్న నడిగడ్డ చేరినవి. అన్నిటి కంటే ఆఖరున జంగిలిగుంపు వచ్చింది. కాపరులందరూ వొక

వండమంది పోగయినారు. అన్నపుమూటలన్నీ గిజిగాళ్ళ గూళ్ళ వలె తుమ్మచెట్లకు వేలాడగట్టి కొందరు బిళ్ళంగోడు ఆడుకొనడానికి తుమ్మమండలు విరిచి ముండ్లు సెలీగి బిళ్ళలూ కట్టలూ చేసుకొంటున్నారు. కొందరు పిల్లనగ్రోవి పూగుతున్నారు. కొందరు బెత్తులు తెచ్చి చిల్లెంకి ప్రారంభించారు. కొందరు చెడుగుడు ఆడుతున్నారు. దెబ్బలు తగులుతవని ఆలంకాటవద్దన్నారు. ఆడఃల్లలాడే నాలుగు స్తంభాలాట పనికిరాదన్నారు. దాగుడు మూతంటే సవ్యాగు. దానికంటే గంతాట మగసిరెయిందన్నారు. గోలిగుండ్లు గడ్డిలో కనబడవన్నారు. కోతికొమ్మంచాట పేరు చెప్పంగానే గుంపెడుమంది పంగలచింత దగ్గరకు పరుగెత్తారు. అప్పుడు ఎనిమిదిమంది జట్టును కుదుర్చుకొని ఆడితే ఆలంకే ఆడవలెనని ప్రారంభించారు. ఒక్కమాటు లాగేసరికీ యిద్దరికీ మోకాళ్ళు చెక్కలు పోయినవి. అంతటితో అది చాలించి జిల్లా కోడి యెలలు పెట్టారు. ప్రతివాడూ వంతులు ప్రకారం టాంగ్, బిరాంగ్, ముష్టీ, గోడా, కోనా, హంకీ, జిక్కులూ, ఆడి జిక్కులు పూర్తికాంగనే అందరూ చెంగిసతరువాత గెలిచినజట్టు చెవులా యెక్కులూ శిక్షలు వోడినవాండ్లకు అప్టానొట్టి యిచ్చారు. తరువాత మసలో కొండరం కూతపట్టేవాండ్లమున్నాం. గిరి ప్రారంభింతామని మధ్య గుండ్రంగా గిరిగీసి రెండువైపులా యాభై గజాల యెలలు పెట్టారు. అప్పడూ, వెంకడూ పెనుజ్జీలుగా పుండడానికి అందరూ వొప్పకొన్నారు. ఉభయలూ జట్టును ఏర్చుకుని వెంకడి జట్టులో సన్నకారు పడ్డారని వాడికి జీరకాయ యిచ్చారు. అప్పడిజట్టు గిరిలోవుండి వెంకడిజట్టు రెండు యెలలూ కాస్తున్నది.

అప్పుడు “తాలముక్కులూ తంగేడుపుల్లా, దసినీయవ్వా కుందేలుపిల్లా, పిల్లా, పిల్లా, పిల్లా” అని కూతబట్టి వెంకడి ఎలను దొక్కి కూత విడువకుండా వెంకడి జట్టును విడిపించుకొని గిరిలోకి వచ్చాడు.

అప్పడిజట్టు గెలిచిందని యెలలు మార్చుకొని రెండవ ఆట ప్రారంభించారు. వెంకడు “చిప్పదెచ్చుకో చియ్యలుబెడతా-నీయబ్బ

దినిపోయె నన్నేమంటవు, నన్నేమంటవు, నన్నేమంటవు” అని కూస్తూ ఎల దగ్గరకు వచ్చేవాడు అప్పడిజట్టు వెంకడిని పట్టుకొని కూత ఆపివేశారు. వెంకడు తనకు జీరకాయవున్నది, తాను చెల్ల లేదని మళ్ళీ గిరిలోనుంచి అప్పుడు లేని ఎలవైపుకు బయలుదేరి “పొగాకుమట్టా తిరగ వేసికొట్టా, కొట్టా” అని అలుపువచ్చి గుక్క బట్టలేక ఎలదాకా పోకుండానే మధ్యనుంచి వెనుకకుదిరిగివచ్చాడు.

ఈ ప్రకారం ఆటలు నడిరూమువరకూ జరిగినవి. పిల్లలందరూ అలిసిపోయినారు. పెళువులన్నీ కాలుకదపకుండా మేస్తున్నవి. ఇక ఆట చాలించి అందరమూ యీతకొడదామన్నారు. వంతులు వేసుకొని ముణిగి దాక్కున్నారు. కొందరు వెనకీతా కొండకు ముండరీతా యీది తమరు వేర్చుకొన్న మెళుకువలు చూపించారు. వొళ్లు జల్లుమనేవరకూ యీది నీళ్ళబయటికి వచ్చి ఆరబెట్టుకున్నారు. అందరూ తమ గుడ్డలు కట్టుకొని “ఇక అన్నా లకు పోదామా” అన్నారు. అనడమే తరువాయిగా చెల్లెక్కి మూటలు దెచ్చుకొని గుంపులుబడి కూర్చొని తినడం ప్రారంభించారు.

వెం:- సాయిబు రొట్టె తెచ్చుకున్నాడే! నాకు కొంచెం పెడతావోయ్ !

సా:- నీకీపెట్టి నే నేమి తినాల ?

వెం:- నా అన్నం పెడతాలే.

సా:- మాలవాండ్ర అన్నంకీ తినమంటావా ?

అ:- అందరికీ పెడతానంటున్నావు. నీవేమి తెచ్చు కున్నావు ?

వెం:- సజ్జసంకటీ, కారమూ.

అ:- అందుకనేనా ! నాకు కొంచెము పెట్టు. నీకు పెరుగ న్నము పెడతా.

సు:- యెవరికయినా పూరుమిరపకాయకావలెనంటె ఇస్తా.

వెం:- అప్పుడు పెరుగుమూద్ద పెట్టాడు. దాంట్లో కొరు క్కుంటా లే.

నరిసిగాడు:- పెరుగన్నంలోకి నంచుకోటానికి కూడా కావలసివచ్చిందీ? నాది పట్టిచప్పిడన్నమని మిరపకాయ లాక్కున్నాడు.

అ:- వాడికి ప్రాప్తమైంది. పోనియ్యి.

పిల్లలన్నం దినడం అయింది. పశువులు పూర్తిగా మేసి చెరువులో నీళ్ళుదాగి చెట్లకింద పడుకొని నెమరు వేస్తున్నవి. కొన్ని తిరుగుబోతులు పరడదారినబడి వెళ్ళిపోతున్నవి.

అ:- వోరే సాయిబు! నీ బట్టె అలుగుబండమీదిగా పోతున్నది.

వెం:- వాడిది దొంగమేతలు మరిగిన గొడ్డు.

సాయిబు:- “యహోవ్ యహోవ్ తిరుగిటూ” అని కేకలు వేస్తూ బూతులు తిట్టేవరకు గిటుస మళ్ళింది.

వెం:- మనకు పొగాకు యెవ్వడు పెడతాడు? దుండిగపాకు చుట్టలు తగల వెయ్యిందోయ్. అరె నిప్పులేదుగాఁవాఁలె. అయితే యీ పూట పస్తుకిందలెక్కె.

అ:- ఇప్పుడు చుట్టలెందుకు పెడతారుగాని యెవడన్నా కాసేపు పదాలు పాడండిరా.

వెం:- పదాల నరిసిగాడే దానికి మొనగాడు.

(నలుగురు నరిసిగాడిని లాక్కుని వచ్చి మధ్య గూర్చో బెట్టారు)

న:- నేను పాటలు మరచిపోయినారా. చిన్నప్పుడు బాగా వచ్చేవి. మీ రెవరైనా యెగతాళిచేస్తే నే పాడను.

అ:- ఇప్పుడు మహా పెద్దవాడివి అయినావు గాఁవాఁలె. వచ్చినంతవరకు కానియ్యి.

న:- నాకు బూతుపాటలు వచ్చు

వెం: బూతులేనిది రుచిలేదు. మొదలుబెట్టశా.

న:- ముందొకపద్యం జదువుతా.

జొన్న చేనికాడ సాగుసుకత్తెను చూచి

నిన్న లేలనుంచి నిదురలేదు

చాని నన్నగూర్చి దయసేయు మాధవా
పొన్నపూలతోటి పూజసేతూ.

వెం:- ఒరే! వీడికి నిద్దురపట్టడం లేదుట యెందుకో.

అ:- నీ చమత్కారాలు చాలించి వాడిని పాడనియ్యి.

సు:- పదం పాడరా. పద్దేలకేమి. నే దరువేస్తాలే.

సా:- గుండేలుగాడి పదమంత మంచి దింకొకటిలేదు.

న:- గుండేలుగాడి పదం పాడతాగాని, ఎూదిగెముత్రా!

నీవు చిం దెయ్యరా.

ముత్తమ అందుకు నే సిద్ధమని పైగుడ్డ నడుముకు గట్టుకొని
బారలుచాచి నిలువ బడ్డాడు.

న:-

గుండేలుగాడి తమ్ముడంట - మందపాటి కోటడంట-

మూరెళ్ళ సుబ్బడంట - మందపెట్టి చంపకో రబ్బో

గుండేలుగా!

అబ్బో గుండేలుగా - ఓరబ్బో గుండేలుగా-

అబ్బో గుండేలుగో - రబ్బో గుండేలుగో.

ము:-

(దేహమంతా లయస్వరూపమయి చిందులు దొక్కుతున్నాడు)

తక్కిసొక్క-తక్కిసొక్క-తక్కిసొక్క-తక్కిసొక్క... ..

సు: ఇంకొకటను. పొద్దుగూకులూ వొకటే అయితే
బాగుండదు.

న: మొదలు జ్ఞాపకంలేదు. ఇది బలేపాట వినండి.

1. నీకూ నీ-వారు లేరు నాకు నా - వారు లేరు

యేటివొడ్డునా-యిల్లుగడదం పదరా.

చల్ మోహనరంగా

యేరువస్తే యూదిపోదం పదరా.

(పిల్లలంతా విగ్రహములవలె నిశ్చేష్టులై వింటూ కూర్చున్నారు)

2. మనిద్దరీ మనసొక్కటైతే, మల్లెపూలూ-తెప్పగట్టి

తెప్పమీదనే - తేలిపోదం పదరా.

చల్ మోహనరంగా

తెప్పమీదనే-తేలిపోదం పదరా

సు:- (మనసులో) యింత పెద్దది పాడుతాడేమి?

3. కంటా కా - టి బెట్టి కడవాచం-కానా బెట్టి
కన్నీటా - కడవ నింపితిగడరా.

ఈ పదం యెందుకో అప్పట్లో ఎక్కువగా ఆకర్షించింది. దీని భావం తనకు ముందు అనుభవంలోకి వస్తుందని మాత్రం తెలియదు.

వె:- ఒరే సరిసిగా! ఈ యేడుపు పద్యాలు చాలించి గుచ్చిగా వుండేవీ కరకర లాడేవీ కానియ్యరా.

న:-

ఓరోరి బండోడ - వాయ్యారి బండోడ,

నీమీద నా మోజు నిలుపుబండీ, నీ మీద నా మోజు.

వె:- నీ మీద నా మోజు - అంతమాత్రం తగలవొద్దు.

సు:- యల్లామ పదం నీకు వచ్చుటరా?

న:- అన్నీ వచ్చు.

సు:- బలే అది అన్నిటికీ కిరీటం.

“మతీయల్లామే—మతీయల్లామే” అని పయిగుడ్డ ఎగుర వేస్తూ అన్నాడు.

అ:- యల్లామి పదమూవద్దు, వాగులామ పదమూవద్దు, వట్టి బూతు.

న:- అది వద్దుట పోనియ్యండి.

వె:- మాకు అదే కావాలె. అప్పాయవద్దం. నేగావా తెనన్నా బూతేమిటి? ప్రపంచంలో బూతేలేదు.

అ:- ఎవరడిగిందీ వద్దుగాని, నీ యిష్టం వచ్చింది యేదో వొకటి ఆఖరుపదం పాడు.

సరిసిగాడు:- (లేచి పయిగుడ్డ పమిట వేసుకొని) యిదే ఆఖరుది. వినండి! ఇక నన్నడగవద్దు.

తాన, తంధాన, తాన, తంధానానా
ఆయా, కావేటీ వెంకటశాయీ
పెట్టెలోనె చెయివేయి, శాలుదీసి నాకీయి
మసిబూసుకొని నీవుబోయి.

తనా, తంధానా, తాన, తంధానానా
అమ్మా, నీదొడ్డిలోది తులిసెమ్మ
నీ చెవుది చారెడుకమ్మ, కమ్మవీసి నా కిమ్మ
బూడిదె బూసుకపోమ్మ.

ఇప్పటికింతే. యింకా జాం పొద్దున్నది. దున్నపోతు
సవార్లు తీతాంపదండి. గొడ్లు యిగ నిలవవు వాటిని మళ్ళవేసి
నట్టుగా గూడా వుంటుంది.

అందరూ గొడ్లుదగ్గకు పోతున్నారు.

అ—ఇందులో యమధర్మరాజు నెవరిని కేస్తారు?

వెం—చిందులు దొక్కాడు ముత్తడే యమధర్మరాజు.

న—ఓ దున్నపోతు మహారాజుగారూ! వో ముత్తయ్య
చక్రవర్తి! దయజేయండి.

అంత ముత్తడిని పెద్దదున్నపోతు నెక్కించారు. వొకజట్టు
తక్కిన వాటినెక్కి పూచేగాయి. సుబ్బడెక్కిన పల్లదున్న కేకలకు
బెదిరి నాలుకాళ్ళ సవారి దీసేవరకు వాడు కిందికి దొల్లాడు.
కొందరుదిగి మఱికొందరెక్కారు. ముత్తడు మాతందిగలేదు.
పొద్దుగూ వచ్చింది. పాడిపశువులకు మాడలమీద మద్దుబుట్టినవి.
యేను తల్లికడుపులోకి జారు తున్నది. పశువులు నెవర్లువేస్తూ
యిండ్లదోవ బట్టినవి. పడమటిగాలి పొడుపు గొండలకిమాకి గిట్టున
దిరిగి బోరున మంగళాపునమురూడవీస్తున్నది. నడిగడ్డ నిశ్శబ్దమయి
నది. తుమ్మలు చీకటికిమ్మి బావురుమన్నవి.

2

స ద్గు రు వు

రామదాసు మాలపల్లెనుండి బయలుదేరి కొండ వెంబడిగా డొంకన కొంతదూరం వచ్చి పూరికి, మాలపల్లికి మధ్య వొరకాటంగా వున్న పాటిదిబ్బదాటి తూర్పు వీధికి మళ్ళికమ్మబజారున వస్తున్నాడు. రాత్రి పటంలోజూచిన శ్రీకృష్ణుని మోహనాకారము మనస్సును విడువలేదు. అచ్చొ తిరిగి మనస్సుకు అతికి పోయింది. పరధ్యానంగా వున్నప్పటికీ రాసమండలం కండ్లలో మెదులుతున్నది. “రాళ్ళు దేవుళ్ళయితే రాసులుమింగవా” అని అన్నాడుగాని “సగుణోపాసనవల్లే చాలా ప్రయోజనమున్నట్లే కనబడుతుంది. బుచ్చయ్యగా రేమంటానో అడుగుదాం” అని అనుకొంటూ వచ్చి బండిదిగ్గరకు వచ్చేసరికి యిర్లవై సంవత్సరముల వయస్సుగల వొకయావనుడు యెదురుపడ్డాడు. కొంచెము నల్లనివాడు. జట్టు కత్తిరించుకొని టోపీ పెట్టుకున్నాడు. కళ్ళికోట చెక్కుకోలు తొడుక్కొని గోచీకుచెక్కుళ్ళుజూర్చి తెల్లధోవతి కట్టుకొన్నాడు మొగానవున్న సన్నని అమ్మవారిచుక్కలు దూరానికి కనబడవు పైన పుత్తరీయంటేదు. శరీరం బద్దవలె కొంచెం వంగివుంటుంది. అంతపొడగరికాదు నడిచేటప్పుడు పక్కకు వూగుతుంటాడు. ముఖం గడ్డందగ్గర వాచి కణతలవైపున విశాలమవుతుంది. కనుబొమలు ముందుకు పొడుచుకొని వచ్చి అతడు మేధావంతుడని సూచిస్తున్నవి. కండ్లు తేలగలిగి విశేషంగా చలింపక దీర్ఘాలోచనమునూ, విషాదమునూ వెల్లడిస్తున్నవి. ముఖవైఖరి బట్టి మనిషి దుర్బలుడని తెలుసుకోవచ్చును. చేతిలో పింగాణి లోటా బట్టుకొని రామదాసును సమీపించాడు.

రా—ఎక్కడికి, బుచ్చయ్యగా రూళ్ళోవున్నారా?

యావనుడు—నిన్న నీకోసంవచ్చారు. నీవింట్లోలేవు. ఈ వేళ మళ్ళిపోదామంటే నీవింట్లో వున్నావేమో చూతామని వస్తున్నా.

రా:- నేనూ వారి దర్శనంకోసమే వస్తున్నా. నారు గొప్ప వేత్తలు. యెరుగుదావా? ఇదివరకు వారి సంగతి.

యా:- ఇదివరకు వారిపేరు విన్నా. మహాజ్ఞానే అనుకొంటాను. భక్తి విషయంలో వారికి ప్రవేశం తక్కువ. నిన్న భక్తి యోగం వారికి చదవమని యిచ్చాను. అభిప్రాయ మింకా చెప్పలేదు.

రా:- అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. గాసమండలమనే పటం అద్భుతంగా వున్నది.

యా:- నా దగ్గర యింకొక పటంకూడ వున్నది. దానిని మననంచేస్తే ప్రేమభక్తి కుదురుతుంది. దానివంకచూస్తే పరుగెత్తే మనసుకూడా కట్టుబడుతుంది.

రా:- నాకు అనుభవంలోకి వచ్చింది. నీవు కృష్ణభక్తుడిని గాఁవాఁలె.

యా:- నేనా - నేను - గోపికను.

రా:- గోపికవా? సంగదానూ. గోపిక వేమిటిరా?

సం:- నేను కానేమో అని పిలుస్తున్నావా? సంగదానునే, గోపికను గూడానూ.

రా:- (యోచించి) గోపికలది ప్రేమభక్తికదా?

సం:- నాదీ అదే.

రా:- వాండ్రది స్త్రీల ప్రేమ.

సం:- ప్రేమకు, అడప్రేమా మగప్రేమా అని లింగవిభాగమున్నదా?

రా:- వాండ్లు శ్రీకృష్ణుని నాయకునిగా కామించారు.

సం:- నేనూ అట్లాగే ప్రేమిస్తాను. అయ్యగారున్న ఇల్లిదే.

రా:- ఊఁ. నాకు విషయం పూర్తిగా అవగాహనకాలేదు. మననం జేస్తేనేగాని మనస్సు కెక్కదు. విషయం మట్టుకు దొడ్డది. నీవు యింటికి పడుకోడానికి రావడమే మానివేశావేమి?

సం:- మన యింట్లో తెగ యెలుకలు. అవి కరుస్తవని నాకు భయం.

రా:- ఎలుకలు కరుస్తవీ? మమ్ములనందరినీ కరుస్తున్నవీ?

సం:- మమ్ములను కావకపోతే నన్ను కరవకూడదా? అందరినీ వా? కాడే కరుస్తవా?

రా:- నోపికనంటావు, కృష్ణభక్తి అంటావు, మళ్ళీ యిదేమిటి?

సం:- ఎలుకలు నోపికలను కరవకూడదా? కావలిస్తే కృష్ణనికూడా కరుస్తవి

ఉభయులూ సంభాషణ చాలించి లోపలికి పోయినారు.

రా:- (ఉత్తరీయం నడుముకు చుట్టుకొని) అయ్యా దాసు డిని (అని సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి నిలవబడి) యిది బహు సుదినం. తమ దర్శనం చేయవలెనని యెంతకాలంనుంచో అనుకొంటున్నాను. మా అయ్యగారు తమనిగురించి అనేకమాట్లు ప్రస్తాపించారు. తమమాట బహుచెప్పారు.

బుచ్చయ్యగారు:- వీరయ్యగారు నాకు జ్యేష్ఠసోదరులు. వారి గురువులకి దగ్గర నేనూ కొన్ని విశేషాలు గ్రహించా.

రా:- తమకు అన్నీ గ్రహించారు.

బు:- మారంగా నిలుచున్నారేమి? యిట్లావచ్చి వసారాలో కూర్చోండి.

రా:- తమరు అచల పరిపూర్ణులు. తమకు యేభేదమూ లేదు. మాబోటి అజ్ఞానులను లోకవ్యసహార మొకటి బాధిస్తున్నదిగా! దానిని అనుసరించి పోకపోతే వీలులేదు.

బు:- నీ వన్నీ తెలిసినవాడవు. నీ చెప్పవలసినది యేమీ లేదు. నీ అపవాయంతో నీ కొడుకు ఏకీభవిస్తాడా? నీ జ్ఞానం సంగతి దేవుడెరుగు; యీ భేదాలు ముందు కొట్టివేయమంటాడు.

రా:- ఇంతకూ నే నొక్కసంగతి మనవిచేస్తా. కట్టెవంకలు పోయి తీరుస్తుంది. మా అయ్యగారింట్లో ఆరాధనకు గుంటూరు నుంచి సాతని కృష్ణయ్యగారు దయచేశారు. అయ్యగారు ప్రసంగిస్తుంటే కృష్ణయ్యగారు తేచి సద్గురువును సంపాదించుకోవడం యెట్లాగని పుచ్చచేశారు. దానికి అయ్యగారు గురువుకోసం శిష్యు

తెవరూ వెదకనే అవసరంలేదు. శిష్యునికి యోగ్యతవచ్చేవరకు గురువే వెతుక్కుంటూ వస్తారని శలవిచ్చారు. వాడిలో ఎన్ని లోపాలుంటే నేమిగనుక ? తమకు అనుగ్రహిస్తే అన్నీ చక్క బడుతవి.

సగందాసేమీ మాట్లాడ లేదు. తండ్రి కొడుకూ దూరముగా గోడకానుకొని కూర్చున్నారు.

బు:- రామానాయుడుగారు యిప్పుడు వస్తున్నారని కబురు వచ్చింది. వారు చాలా యోగ్యులని వింటారు.

రా:- వారు నిశితయోగ్యులు. మావూరి దుర్మార్గానికి వారు యీ పూర్వపు పుండబట్టే వర్షాలు కురుస్తున్నవి. మాపిల్లవాడు వారిదగ్గరే వుంటున్నాడు. బుద్ధిగరిపిందీ వారే.

బు:- అందరూ మీ పిల్లవాడే రామానాయుడుగారిని చెడగొట్టుతున్నాడంటే, నీవు వారు నేర్పారంటున్నావా ?

రా:- యెవరు యెవరికి నేర్పినా నడవడిలో తప్పులేదు. ఒకరికి అపకారం చేసియెరుగరు.

బు:- ఆ మాట అందరూ మౌనమంటున్నాడుగాని కొన్ని చర్యలు లోకానికి విరుద్ధమంటారు.

రా:- ఆ సంగతి నేను చెప్పేమాత్రపువాడిని కాను. తమరు దయచేశారు. తమకు అనుగ్రహిస్తే అన్నివంకలూ తీరుతవి.

బు:- యదార్థం చెప్పుతాను. మీ పిల్లవాడు గొప్పమేధావి. వారి పుభయలతో గలిసి మాట్లాడుదామని నా కోరిక. అంతా మౌనమాటే తటస్థించారు.

రా:- మా పిల్లవాడి విషయంలో తమరు గొప్పగా మాట్లాడడం వాడికి ఊహంకాదు. అవన్నీ తమ ఆశీర్వాచనాలుగా భావిస్తాను.

బు:- నేచెప్పినదాంట్లో అతిశయోక్తియేమీలేదు. నాయుడు గారినికూడా చూడవలెనని కుతూహలంగావున్నది. వారు వచ్చేలోగా చప్పున స్నానంచేసివస్తాను. వారు దయచేస్తే యీ అరుగు మీద కూర్చోమని చెప్పండి.

రా:- చిత్తం, తమరు దయచేయండి.

రామదాసూ, సంగదాసూ గోడనీడనువోరసిలాగా కూర్చున్నారు.

౯

కర్మయోగము

రామ నాయుడు నిదానంగా వీధిగడప మెట్లెక్కి మండిగం వెలుపల నిలబడి యింటియజమాని వెంకటసుబ్బయ్యను 'అయ్యగా రేమిచేస్తున్నా'రని అడిగాడు.

వెం:- అయ్యా యిటులోపలకు దయచేసి అరుగుమీద కూర్చోండి. అయ్యగారు స్నానంచేస్తున్నారు. అయింది- ఇప్పుడే వస్తారు. చామీద కూర్చోండి. బాబూ! తమబోటి వారు మాయిండ్లకు మెందుకు దయచేస్తారు? అయ్యగారి మూలంగా వచ్చారుగాని.

నాయుడు:- దానికేం తెండి.

రామదాసూ, అతనితోపాటు సంగదాసూ లేచి నిలబడ్డారు.

నాయుడు:- రామదాసు వచ్చాడే!

రా:- అయ్యగారి దర్శనంకోసమే. యెన్నాళ్ళనుంచో వున్నకోరిక ఇప్పుటికి ఫలించింది.

రామ నాయుడు రెండువైపులా కట్టలో యిమిడేటట్లు బిగించబడిన పలచని వెండికట్లుగల జానబెత్తమును చేతబట్టుకొని తగరంవేసిక్రెరులేనిఆకు చెప్పులుదొడిగి అరుగుమీదకూర్చున్నాడు. సన్నని పేటేరుధోవతీ. యెట్టగీరలకుడితీని, జరీ కొలుకులు వేసినపుల్లి పొరవంటి పుత్తరీయమూ, ఆయన ముఖమార్దవాన్ని అతిశయింప చేస్తున్నవి.

బుచ్చయ్యగారు స్నానంచేసి వుతికిన పంచెలు వేసుకొని రాగానే రామనాయుడు నిలిచినమస్కరించాడు. బుచ్చయ్యగారు తమరు లేవక, మెందుకనికూర్చుండచేసి తానూ కూర్చున్నాడు.

నాయుడిగారి సన్నగా దిద్దిన నామములు, పచ్చని తిరు చూర్ణమూ, ఎఱ్ఱరాళ్ళ కమలాలు చామనిచాయగల మేనికాంతికి వింతవికాసము నొసంగునూ ప్రేక్షకులనాకర్షిస్తున్నవి. బుచ్చయ్య గారుకొంతవడి ముఖవికాసం చూస్తూ కూర్చుండి పలకరించదలచు కుని యేవిషయమును గుఱించి మాట్లాడడానికి తోచక “నలభోతు వారి కుటుంబమంటే మనజిల్లాలోకల్లా ఘరానా పొందింది. పాల సముద్రంలో అమృతం పుట్టినట్లు నాయుడుగారు జన్మించినారు” అని యింకా చెప్పబోతుంటే రామానాయుడు కాస్త వెనుకకు జరిగి తన కయిష్టములయిన స్తుతిపాఠములచే కొంచెం తెల్లబోయి తన సోగమొగమునకూ, కోలనదురునకూ జవాబుగా పై కెగ్గట్ట బడిన నల్లని కొండసిగ వెనుకవున్న స్తంభానికి తగిలేటట్లు మొగ మొకింత పైకెత్తి చేతిలోని బెత్తమును కదలించుతూ “మా కుటుంబానికి కొంత గౌరవమున్నదేమోకాని, నేను అమృతం వంటి వాడిని కాను” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

కా:- అయ్యగారికి నాయుడుగారు కొత్త. తమరు చెప్పిన సంగతులన్నీ నిజమే అయినా అవి వినడానికి నాయుడుగారి కిష్టంగా వుండదు.

బుచ్చయ్యగారు కొన్ని మతివిషయములు నాయుడిగారి తోనూ చర్చించాలెనని అనుకున్నారు. సంగదాసు నాయుడుగారి దగ్గరచేరి దుర్రోభలుచేసి చెడకొట్టుతున్నాడని బుచ్చయ్యగారితో కొందరన్నారు. ఇదివరకు సంగదాసుతో మాట్లాడినప్పుడు అతని బుద్ధి చాకచక్యం చూచి ప్రవాదములు కొంతవరకు నిజమై వుండ వచ్చునని అనుకున్నాడుగాని నాయుడుగారి మూర్తిని చూడంగనే అభిప్రాయం మారింది. రెండూ స్వప్రకాశంగల స్వతంత్ర వ్యక్తులుగా కనపడ్డవి. నాయుడుగారితో సంభాషింతామంటే గుచ్చుడు బడితేదు. మొదటి ప్రయత్నానికే మొన విరిగిపోయింది. మొదట రామదాసుతో సంభాషించినప్పుడు సంగదాసు చర్చకు దిక్కపోయినా తన అనుభవాన్నిబట్టి సంగదాసు సంభాషణ ప్రేముడుగా కనబడ్డాడు. విషయం తానుప్రకమించడంకంటే సంగదాసే

ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని “సంగదాసూ ! ఏమైనా సంగతులు చెప్పవోయ్” అని అడిగాడు.

సం:- పెద్దలు, తమరు సెలవీయండి.

కథ ముగిసింది. రామదా నీ విషమస్థితిని కనిపెట్టి తన కది వరకు మొన తేలివున్న సందేహాలను గురించి సంభాషణ ప్రారంభించాడు.

రా:- అయ్యా ! ప్రపంచంలో మానవుడు సత్కర్మచేస్తూ వుండవలసిందేనా ?

బు:- వ్యావహారికంగా విచారిస్తే దుష్కర్మ చేయడంకంటే సత్కర్మ చేయడం మెరుగు. పారమార్థికంగా విచారిస్తే రెండూ బంధహేతువులే.

నాయుడు:- నిష్కామకర్మ అయితేనో ?

బు:- నిష్కామకర్మ బంధహేతువు కానిమాట ! అది చేస్తూ వుండవచ్చు.

సం:- పారమార్థికంగా విచారిస్తే సత్రయాగాలు చేసిన బుఘలూ, రాళ్ళు గొట్టిన రాక్షసులూ వొక అంతస్తువాగేనా ? బుఘలు ఫలాపేక్షతో సత్రములు పెట్టరు. రాళ్లుగొట్టి రాక్షసులూ పొందగోరుతున్న ఫలమూలేదు. ఉభయులకూ ఆ చేష్టలు స్వాభావికమే.

బు:- నీవు చెప్పిన ప్రకారం వుభయులవీ నిష్కామ కర్మ అయితే ఆ యా కార్యములవల్ల పారమార్థిక విషయమున కలుగ గల ప్రతిబంధకములు వారికి లేవనే చెబుతాను.

సం:- మంచీ, చెమా కార్యములవల్ల లోకమునకు కలిగే నాథక గాథకము లటుండనిచ్చి కర్మఫలములు నిష్కామములను బాధించవా ?

బు:- ప్రారబ్ధం భోగంవల్ల నశిస్తుంది ! గంచితము ముక్తి విచ్చినప్పుడు విడిపోతుంది. నిష్కామ కవచంవల్ల యిప్పుడు చేసే కార్యముల ఫలం అంటదు.

సం:- పారమార్థికమునకూ మంచి చెడూ పనులకూ సంబంధము లేదా ?

బు:- ఇంతవర కుంటుంది. ఫలాపేక్షతో గూడినదైతే రెండూ సంచితమును వృద్ధిజేసి ఆ సంచితము నశించకపోతే ప్రారబ్ధంగా మారుతూ జననమరణములకు హేతువవుతుంది. పరమార్థమునకు యివి రెండూ చాలావగకు సమానాంతరములనే చెప్పవచ్చు.

సం:- పరమార్థమునకు పాపపుణ్యములు చాలావరకు సమానాంతరములని శలవిచ్చారు. నాయం దనుగ్రహముంచి రెంటికీగల తారతమ్యమును తెలుప వేడుతున్నాను.

బు:- పుణ్యకర్ములు పరలోకములలో సౌఖ్యములను బొంది భుక్తశేషమును మర్త్యలోకములో అనుభవిస్తారు. సత్యలోకమును పొందినవారికి సద్యోముక్తి లేకున్నా బ్రహ్మకల్పములోపుగా పునరావృత్తి కలుగదు. ఇంద్రత్వ బ్రహ్మత్వముల సహితమూ పుణ్య విశేషంచేత పొందవచ్చును. పాపకర్ములు నరకంలో పాపఫలములనుభవించి శేషమును మర్త్యలోకంలో ననుభవిస్తారు. పుణ్యకర్ములు భోగములను కామించి అనుభవించి, రోసి, వాటిని నశ్వరములని తుచ్ఛములని తెలుసుకొని, వాటిని గోరక నిష్కామకర్ములై అనుభవంచేతనో, తపోమహిమనో సంచితమును నశింపజేసి బాగిలినట్టిగాని లేక వేగినట్టిగాని గింజలు మొలవనట్లు పునరావృత్తి రహితమైన పరమపదమును పొందుతారు. పాపకర్ములు వాల్మీకాదులవలె మహాపురుషప్రసాదముచే అరుదుగా సన్మార్గమును బొందినా సాధారణంగా వాపులు నిష్కాములు కాజాలరు. ధ్రువుడు భగవత్సాక్షాత్కారంచేత వైరాగ్యమును పొందగలిగాడుగాని, రాక్షసులు తపోమహిమచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారం బొందీ మోక్షమును కోరలేదు.

రా- కంసాదులకు మోక్ష మెట్లా వచ్చింది?

బు:- విరోధభక్తి చేత వచ్చింది. పాపకర్మములు జేసి బలవన్మరణం బొందినా, నిరంతర విష్ణుధ్యానంచేత ఉత్తమలోకమును పొందగలిగాను.

సం:- ఫలాపేక్షతో చేయబడిన సుకృతం స్వర్గాదిభోగముల దెచ్చుననీ, ఫలాపేక్ష లేనియెడల నిష్ఫల మగుననీ తేలుతున్నది.

నా:- ఫలాపేక్ష లేనియెడల బంధహేతువు కాదని తేలుతున్నదనీ దిద్దుకుంటావా?

సం:- దుష్కృతమునకూడా ఫలాపేక్ష లేకుండా చేస్తే ఫలము మన కంటదు గనుక నరకమూ రాదు, బంధహేతువూ కాదు.

బు:- బాగు బాగు. అప్పటికీ సుకృతమైన పనిచేయ్యి, అవుతుంది. నీవు జెప్పినట్లు దుష్కృతమునకు ఫలాపేక్ష లేకపోవడం వల్ల కర్తకు నష్టమేమీ లేకుండా పోయింది. సత్కార్యములు యెప్పుడూ లోకోపకారములుగా వుంటవి. కర్త ఘామపేక్షించినా లేకపోయినా దుష్కార్యములు లోక కంటకములు.

సం:- ఏమీ తేలిందంటే దుష్కార్యములు సాపేక్షకములైనా నిరపేక్షకములైనా కర్తకో, లోకమునకో బాధకములే. సుకృతములు సాపేక్షకములయితే లోకమునకు శ్రేయమూ, కర్తకు స్వర్గాదిభోగములూ యిస్తూ బంధహేతువు కాతవి. ఫలాపేక్ష లేనియెడల లోకోపకారకములుమాత్రమవుతవి.

బు:- దాని కిది చేరిస్తే సరిపోతుంది. ఫలాపేక్ష లేకపోతే పాపకర్మములు చేయడానికి ప్రోత్సాహమేలేదు. అప్పుడు రాక్షసులూ సత్రములలో రాళ్లుగొట్టను. ఫలాపేక్ష లేకుండా సత్కార్యములు చేయడమున కలనాటుపడ్డవాడు ధ్రువుడివలె సిద్ధములయిన సంపదలనే త్యజించి పరమపదమును మాత్రమే ఆశించుతాడు. స్వర్గాది భోగములు చేకపోయిన పని చింతించడు. ఇంతే కాకుండా ఫలాపేక్ష లేని సత్కార్యములయందు ఆదరింపు హెచ్చు. ఫలాపేక్ష లేనప్పుడు కర్తృత్వము భగవంతుడిదే అవుతుంది.

చేసేవాడూ చేయించేవాడూ అతడే. కార్యస్వామ్యం ప్రత్యేక వ్యక్తినుండి మారి ప్రభువు దవుతుంది. వొక నొకరు తన స్వంత కార్యమును నెరవేర్చుకునేటప్పటికంటే ప్రభువు కార్యములు నెరవేర్చేటప్పుడు యెక్కువ అధికారం చలాయించగలడు. ఫలాపేక్షలేక అధికారవశమున చేసినపనులకు నొకరుకు జవాబుదారీ లేదు. యితరులకు నర్తించే ధర్మములు అతనికి వర్తించవు.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,

అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచ.
అని శ్రీకృష్ణభగవాను డన్నాడు. అదులో, గుర్తు. అక్కడ నిలవండి.

సం. నా. చిత్తం ! గోచరమయింది.

బు:- ఇప్పటికే కాలాతీతమయింది. “శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధన” మన్నారు. భోజనాత్పరం మీకందరికీ సావకాశంగా వుంటే దయచేయండి. నా కింకా తనివితీరలేదు. మీతో ఇంకా సంభాషించవలెనని కోరికెగావుంది..

నా:- మా పుణ్యంవల్ల తమరు దయచేశారు. మే మనవలసినమాట తమరే అంటున్నారు. గూఢముప్రొద్దువుండగానే మేము రావచ్చునా ?

బు:- సరే.

ముగ్గురూ నమస్కరించి వెళ్లుతున్నారు.

బు:- (నాయుడుగారిని గమనించి చూచి) మనిషికి అట్టి వయసులేదు. ౨౫ కి లోపు. గోగుకొమ్మాలే నేవళంగా పెరిగాడు. పొడుక్కు తగిన లావుంటే యెక్కువ బాగుండేది. అయితే బలహీనుడు మాత్రం గాడు. సాత్వికస్వభావం ముఖాన వుట్టి పడుతున్నది. ఈ శిష్యులు దొరకడము నాదీ అదృష్టమే.

౯

ఉ పా స న

మూడుజాము లయింది. ప్రభాకరుడు కాలగతిచే తన ప్రచండ ధీధికులు గోల్పోయి వుచ్చస్థితినుండి జారిపోయినాడు. గ్రామకాంతలు సాయంతన భోజనమునకై ధాన్యములు సిద్ధం చేస్తున్నారు. నిర్వాసంగులు శయ్యలపై బరుండి విసిగి, లేచి, ఫలహారములుచేసి చీట్లాట ప్రారంభించారు. నూత్న దంపతు లింకా మేల్కొంచలేదు. మన ముగ్గురు జిజ్ఞాసువులు కలిసి బయలు దేరి వెంకటసుబ్బయ్య యింటివద్దకు వచ్చారు.

నా:- సంగదానూ ? ప్రశ్న లడిగేపని నీదబ్బాయి.

సం:- ప్రారంభించే పని మా అయ్యది.

నా:- వింటూ కూర్చుండేపని నాది.

రా:- ప్రారంభించడమేకదా నాపని. యేదో నాకు తోచిన పాయింటు యెత్తుగడచేసి వూరుకుంటాను.

నాయుడు మెల్లగా తలుపునెట్టి లోపల ప్రవేశించి అరుగు మీద కూర్చున్నాడు. తండ్రి కొడుకూ కొంచెం వెనుకగాపోయి దాసులమని నమస్కరించి తమ మామూలుచోట కూర్చున్నారు.

బు:- సరిగ్గా వేళకు వచ్చారే !

రా:- తమ దర్శనానికి అనేకమంది వస్తూవుంటారు. మరీ చల్లబడితే అవకాశం చిక్కదేమోనని కాస్త పొద్దు కలగంగనే వచ్చాం. నీవో నాలుగు మంచిమాటలు చెపితే వింటాం.

బు:- శుభమా అని పొద్దునా నీవే ప్రారంభించావు. ఏదో వొక సంగతి యెత్తుగడచేయి.

రా:- చిత్తం. అచలపరిపూర్ణాన్ని సాకారంగా వుపాసించాలెనా, లేక నిరాకారంగా వుపాసించాలెనా ?

బు:- పరబ్రహ్మం సాకారమంటావా, నిరాకారమంటావా?

నా:- ఆకారమంతా నిరాకారానిదే కాకపోతే యీ ఆకారము మరొకరి దనవలసి వస్తుంది. అప్పుడు విశ్వరూపు డింకొకడవుతాడు. పురుషుడూ, ప్రకృతీ పరబ్రహ్మయొక్క విభూషే.

బు:- సరేనా.

సం:- ఇంకొకడున్నా డనుకొన్నా విశ్వమయుడు కాని వాడితో ప్రయోజనమేమి ?

నా:- వాడు విశ్వమయుడు కాకపోతే విశ్వమే వుండదు. అప్పుడు యే వుపాసనా లేదు.

రా:- మానసికోపాస నంటాగు. అదేమిటి ?

బు:- ఉపాసనంతా మానసికమే. సాకారాన్ని వుపాసించినా నిరాకారాన్ని వుపాసించినా మనస్సుతో చేయవలసిందే. మనస్సు నుపయోగించక వుపాసనే చేయలేరు.

రా:- ఆత్మీయోపాసనంటే ?

బు:- ఆత్మసంబంధమైన వుపాసన అని అర్థం చేసుకోవచ్చునా ? సాకారానికి చేసినా, నిరాకారానికి చేసినా వుపాసనంతా ఆత్మసంబంధమైనదే. జీవాత్మ పరిమాత్మకు అర్పించే పూజంతా ఆత్మసంబంధమైనదే.

రా:- ఆకారం నిరాకారానిది కనుక.

బు:- “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనే శ్రుతిదీనికాధారం.

సం:- నిరాకారం సాకారం యెందుకయింది ?

బు:- ఎట్లా అయిందనే విషయం ఋషులు మహావిపులంగా చర్చించారుగాని ఎందుకయిందనే విషయం మనుష్యబుద్ధికి విపులంగా గోచరం కావేదు. భగవద్గీత అని మాత్రం చెప్పారు. నా చిత్తం అన్నదానికి పై ప్రశ్నలేదు. తనునాత ప్రశ్నలకు అనవస్థా దోషం తగులుతుంది.

సం:- ఈ లీల యెప్పుడు ప్రారంభమయింది ?

బు:- అనాదిగా వున్నది. అనంతంగా వుంటుంది. నిత్యలీల
యని దీనిపేరు. ఇదియే జగన్మాత, విశ్వరూపిణి, ప్రకృతి అని
కూడా పిలుస్తారు. దీనికి జగద్ధాత్రి, రాధ మొదలైనవి సంప్రదా
యానుసారములయిన నామములు.

రా:- 'రాళ్లు దేవుళ్ళయితే రాసులు మింగవా' అని
వేమన్నగారు ఆక్షేపించారే. దానికేమి శలవు ?

బు:- మింగుతవని భయపడేవారి అభిప్రాయంలా గ్గనుపడు
తున్నది. అయితే రాళ్లు దేవుళ్ళుమట్టుకు కావాలి. కాకపోతే
మింగలేవు. రాళ్ళకూ దేవుళ్ళకూ భేదం జెప్పతూ రాళ్ళు దేవు
ళ్ళనే వాండ్రకు ఆ జవాబు చెప్పారేమో.

రా:- ఏ విధమైన ఉపాసనయితే శ్రేష్ఠం ?

బు:- మానింది మందు. తత్వాన్ని బట్టి వుంటుంది. కొందరు
పరత్వంచేత విశ్వవ్యాపకుడై యుండగా ఆయనను జూచాడు. పౌరా
ణికులయిన కొందరాత్మవిదులు దహరాకాశంలో తేజస్వరూపుడై
ప్రకాశిస్తుండగా కనుగొన్నారు. కొందరతడు సాంధ్యారాగంలో
తొంగి చూస్తుంటే గుర్తించారు. సౌలభ్యవశంచేత అతడు గొల్ల
పల్లెలో పేడ దీస్తుంటే కొందరు పట్టుకున్నారు. కొందరికోసం
వుక్కుస్తంభం పెకలించుకొని వచ్చాడు. నాకు శబరి గుడిశలో
దొరికాడు. నిగమ మహాటవిలో సంచరించి విసిగి యెక్కడా కను
పడలేదని వచ్చినవాండ్రనుకూడా వే నెరుగుదాను.

సం:- అంతటా వుండేవాడు కనుకనా ?

నా:- అంతటా వున్నాడు. అంతా అతనిలో వున్నది.

బు:- అంశాభేదములతో రాయీ, చెట్టూ, పుట్టూ, నీవూ,
రాముడూ, కృష్ణుడూ, బ్రహ్మాండమూ మొదలయిన అన్నిటి
యందు ప్రకాశిస్తున్నాడు. కండ్లున్నవాండ్రకు యెక్కడనయినా
కనబడుతాడు. ఎవరిదృష్టి దేనిమీద పారుతుందో మనం చెప్పలేం.

రా:- యోగులకు సాకారోపాసనతో అవసరమా ?

బు:- యెవడు యోగులంటే? అంతాయోగులే. జీవాత్మకు పరమాత్మతో స్వర్ణకలిగినపుడెల్ల యోగమనే చెప్పవచ్చును. అట్టిస్వర్ణం కలుగనిది మానవుడు ధ్యానోన్ముఖుడు కానేకాదు. భగవత్కృపారసంచేత అట్టి అవకాశములు కలిగినపు డెల్లా ధ్యానము నలవరచుకొని క్రమక్రమంగా నిరంతరధ్యానము నభ్యసింపవలయును. హఠయోగాభ్యాసులకు సయితం చాలాకాలం వఱకు నిరంతర సమాధినిష్ఠసాధ్యంకాదు. హఠసమాధిని విగమించి నప్పుడూ లేక ధ్యానవర్జితులై నప్పుడూ మానసమును దుర్విషయములనుండి మరల్చి ధ్యానోన్ముఖులుగ చేయునిమిత్తం విజ్ఞానములైన కవులచేతనూ, శిల్పులచేతనూ, చిత్రకారుల చేతనూ చిత్రములై, రసభూయిష్ఠములై, భక్తిప్రేరితములై భగవల్లీ లాబోధకములైన గ్రంథములు పఠించడమూ, దృశ్యముల నవలోకించడమూ అవసరం. సమాధిని విడిచిన వెంటనే మనస్సును స్వేచ్ఛగా విషయములపై పారదోలడంకంటె భువనమోహనమైన యే రాసమండల రంగమునందో విడుచుటమేలుకదా.

సం:- సాయంకాలమున గుర్రదుమ వనములో వాయు కిశోరములు కుసుమరజమును పైజల్లుచుండగా యమునా పైకతములపై పండు వెన్నెలలో వేణుగోపాలునితో వాణిగోపికవిధముగా ఆడుకోవచ్చును.

నా:- గోపికవిధముగా అనుటకంటె గోపికనై అని దిద్దుకొందువా ?

సం:- మనఃపూర్వకముగా దిద్దుకొందును.

రామదాసు నిర్ఘాంతపోయి చూస్తున్నాడు.

బు:- నేను మాత్రం దండకారణ్యంలో పర్ణకుటీరమున విద్యుల్లతలవలె వెలుగొందుతూ మకరతోరణాలై సీతాలక్ష్మణులు పుభయసార్వములా అలంకరింపగా శబరికి సహశ్రోతనై నీలమేఘమువలె మానిజన మయూరమానసహరుడై ప్రకాశించే రామచంద్రభగవానుని పదసాన్నిధ్యమున రామకథాసుధారసము కర్ణపేయముగ నాస్వాదించుతుంటాను.

రా:- అయ్యా! తమబోటి యోగిపుంగవులను సయితం ఆకర్షించిన దృశ్యం యొక్క ప్రాశస్త్యమును దెలుపప్రార్థిస్తాను.

బు:- ఈ దృశ్యమునాకు తలంపునకు వచ్చినపుడెల్లా నేను పరవశమును పొందుతాను. ఆయవస్థ యోగసమాధికంటే నాకెక్కువ తోడ్పడుతున్నది. శబరి వొక రామభక్తురాలైన యెరుకలమనిషి.

నా:- కులమునకేమి ? గుణం ప్రధానంగదా.

బు:- నిశ్చయం. శబరీ మోక్షణఘట్టం రామాయణం లోనిది, శబరి రామచంద్రభగవానుడు అయోధ్యనువిడిచి, కిష్కింధనుదాటి దక్షిణమునకు వస్తున్నాడని విన్నది. విన్నప్పటినుంచి ఆమెకు సరిగా నిద్రపట్టడంలేదు. ప్రతిరాత్రి భగవానుని స్మరించి నట్లు కలగంటున్నది. ఆయనమూర్తి యెట్లావుంటుందో అదివరకామెచూడలేదు. తనభావనాశక్తి కల్పించగలఁదమంతా ఆయనకు సమకూర్చింది. నీలిమబ్బలూ, సల్లగలువలూ, ఇంద్రనీలములూ, ఆ మహాత్ముని మేనికాంతికి దులకింపనోపనని తోసివేసింది. తానువిన్న కమలలోచనములూ, కంబుకంఠమూ, దీర్ఘములైన బాహువులూ వెడదయురమూ, కస్తూరితిలకమూ మున్నగు సౌందర్య చిహ్నాలన్నీ నీలదేహాన్ని సమకూర్చి, కౌస్తుభమణిచే కంఠము నలంకరించి, చేతులో కోదండంపెట్టి, తనకల్పనా శక్తి కంది నయనాభిరామమైన వొక స్ఫురద్రూపాన్ని మనసులో కల్పించి ఆ దేవుని పదకమలములను తన నయనపద్మములతో నొత్తుతూ ఆనందపడుతున్నది. తనకుటీరమునకు అరటికంబములూ ఆకుజొంపములూ పూగుత్తులూ మొగలి పొత్తులూ లేతకొమ్మలూ మృదువైన రెమ్మలూతెచ్చి అలంకరించింది. ఆవరణమంతాకస పూడ్చి, నీళ్లుజల్లి, యిల్లలికి ముగ్గులుగీర్చి, తోరణాలు కట్టింది, అతనికి నైవేద్యం పచరించుటకై వనములోవున్న స్వాదుఫలా లన్నీ చేర్చి, వాటిలో మంచివాటినేర్చి, కొరికి గుచిచూచి మిక్కిలి తియ్యనివాటి నుంచి తక్కినవి పారవేసింది. సెలయేళ్ళ నుండి తియ్యనీటిం దెచ్చి కుండల నింపింది. పాప మాశబరికి వెట్టెత్తింది. తన పనులు మరచిపోయింది. దేహ సౌఖ్యాలు విడిచి

తన చిత్తవృత్తులన్నీ శ్రీమన్నారాయణుని పాదములకడ బెట్టింది. పూజాగ్రవ్య సంపాదనలు దప్ప యితర సంపాదనలు మానింది. రాముడు మాయింటికి వస్తాడని చెలికత్తెలకు చెప్పింది. వారిని దోడ్కొనివచ్చి ఆహ్వాన పరికరములన్నీ చూపించింది. రాముడు తన ఆతిథ్యము స్వీకరించడానికి వస్తున్నాడని విన్నది. పాపము ఆయనను యెవరు పిలిచారో తెలియదు. విప్రుల యజ్ఞశాలలకు బోవ లజ్జించునది, సాహగౌనమునకు మానము వహించునది, మానుల హృదయమందిరముల జొరనిది, శాస్త్రంబుల కందనిది నింగి గుడిసెలో ప్రత్యక్షమైంది. అయ్యో పాపము వెట్టిశబరి వుబ్బి తబ్బిబ్బులయింది. వొళ్ళు చెమటలు గమ్ముతున్నవి. కాళ్లు తడబడుతున్నవి. చేతులు వణకుతున్నవి. నాలుక పిడచగట్టింది. నోట మాటరాదు. ఆహ్వాన వాక్యాలు చెప్పలేదు. పూజాగ్రవ్యాలు సమర్పించలేదు. ఆహారము లొసంగలేదు. పిలవకుండా వచ్చి నాయనకు మర్యాద లే మవసరం? కాని అన్నీ చేసినట్లే అయింది. చేసినవి పుచ్చుకొనుటకైనా అతిథికి శక్తిలేదు. శబరి పడుతున్న అవస్థలన్నీ ఆయనా పడుతున్నాడు. పిలవందే యెందుకని పరుగెత్తుకొని వచ్చాడు? యేమీ చెప్పడేమి? కుశల ప్రశ్న లడగడేమి? ఆయన ఏదో చెప్పవచ్చాడు. మాట తడబడ్డది. బిడ్డ పడుతున్న అవస్థే తండ్రి పడుతున్నాడు. తాదాత్మ్యవస్థ అన్యోన్యంగా వుండకతప్పదు. ఆయన చెప్పిన మాటలు కొన్ని వినబడనేలేదు. “శబరీ! శబరీ! శబరీ!” అని ముమ్మాటన్నాడు. శబరి నోటి వెంట జవాబులేదు. ఉత్తర , పశ్చిమములు భావములే గ్రహించినవి. శ్రీరాముడు శబరి శిరస్సుమీద చేయుంచాడు. అదికూడా పూరక భావములో మాత్రమే వుంచాడేమో. శబరి ధన్యురాలైంది.

వాయు సంచలన ముగిసిపోయింది. మ్రాకులు మ్రాన్నడ్డవి. వృక్షకోటరములనుండి “శబరీ! అయ్యో! నీవు వెట్టిదానివని మే మనుకొన్నామే” అని శబ్దము వచ్చింది. అది వాయుతరంగములమీద కొట్టుకొని పోయింది. లోక మెప్పుడూ సత్పురుషులను

గూర్చి అట్లాగే అనుకుంటుందని చెట్ల తొట్టలనుండే జవాబు వచ్చింది. అదీ గాలి కెరటములలోనే తేలిపోయింది.

రామదాసూ, యీ దృశ్యం భావించుకొన్నప్పుడెట్లా నాకు వీరిద్దరి అవస్థే పడుతుంది.

రా:- అయ్యా ! ఇప్పుడు వింటున్న మేమూ ఆ అవస్థ లోనే వున్నాం.

బు:- యోగులకు యిట్టి దృశ్యములు మిక్కిలి సహాయ కాగులు.

రా:- తను సాక్ష్యంకంటే మాకు రుజువెందుకు ?

నా:- యోగులంకాని మాబోటివారికి మిక్కిలి అవసరమని మే మే సాక్షులం.

సంగదాసు నిశ్చేష్టుడై వున్నాడు.

రా:- అయ్యా ! ఈ శిష్యుల వలన తమరు కోరు గురు దక్షిణ యేమి ?

బు:- సంచితము నా కిచ్చివేయండి.

నా:- ఈ జీవితముకూడ మీకే అర్పిస్తున్నానని యెట్లని చిగుళ్ళలో తాపిన తెల్లని పలువరసచే హృదయ నైర్మల్యమును ప్రకటిస్తూ, ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

సం:- నా ప్రాణాన్ని సహా యిస్తున్నాను.

బు:- చిరకాలజీవులు కండి.

రా:- రే పిక్కడ తమరు దయచేసి వుంటారుకదా ?

బు:- లేదు. వెంటనే బయలుదేరుతాను. కాలం సమీ పించింది. తొందరపడి వచ్చాను. జీవసమాధి చేయబోతున్నాను.

రా:- మా అయ్యగారివాక్యం నిజమైంది.

నా:- పొద్దున తమదర్శనం చేస్తాం.

బు:- అవసరం లేదు. నేను మీకిక అందను.

రా:- అయ్యా ! వొక్క మనవి. యేమో యిట్టి వెట్టిప్రశ్న లడిగినందులకు ఓమించండి.

బు:- తప్పులేదు. అడక్కపోతే అమ్మయినా పెట్టదు. పొదుగున పా లున్నప్పటికీ దూడ కుమ్మందీ తల్లి చేపదు.

రా:- తమకు నాలువల కేమికొదువ ? మా కిక అనుజ్ఞ యివ్వండి.

బు:- మంచిది.

ముగ్గురూ వెళ్ళిపోయినారు.

౧౦

పె త్త నం

ముగ్గురూకలిసి బయలుదేరారు. వీరు సందర్శించిన కరుణా రసపూరితమైన రంగం మనస్సుల సమ్మోహింప జేసింది. కొంత సేపటికి తేరుకొని వొకరివంకవొకరు చూచుకుంటూ నిలువ బడ్డారు.

రా:- మానముద్రను భేదించి—మనిషి గొప్పవేత్త.

సం:- గొప్పభక్తుడు.

నా:- గొప్పయోగి. కమలాలవంటి కండ్లల్లోనుంచి బ్రహ్మ తేజం గురుస్తున్నది.

రా:- యోగాభ్యాసంచేతనే కాఁవాఁలె. మనిషి బొత్తిగా కృశించాడు.

నా:- శరీరం కృశించినకొద్దీ బుద్ధి వికసిస్తున్నది.

రా:- జీవసమాధి యెప్పుడో మనం పోయిచూస్తే బాగుండు.

నా:- మన కందనని చెప్పినే.

రా:- ఆ మాటలో అంత అర్థముందా ? అయితే నను వారితోనే వెళ్లుతాను.

నా:- వారు చెప్పినమాటలో - ఆ అర్థముంటే నీవు యిప్పుడు వెళ్ళినా ప్రయోజనముండదు.

సం:- అయినా నేబోయి కనుక్కొని వస్తాను.

సంగదాసు వెంటనే వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికివచ్చి అరుగుమీద లేకపోవడం చూసి అయ్యగారు యేమిచేస్తున్నారని అడిగాడు.

వెం:- మీ వెంటనే ప్రయాణమై బయలు దేరారు. మధ్యాహ్నం చెప్పడంలో సాయంత్రమే వెళ్ళుతానన్నారు. తీరా ప్రయాణమయ్యేటప్పటికి జడుస్తూనే పొద్దులేదే అయ్యా, అన్నాను. ఎంతదూరం? యిప్పుడు పోలేనా అన్నారు.

సం:- యేవూరు పోతామన్నారు ?

వెం:- ఆసంగతి నే నడగలేదు. యెంతదూరమంటే పోరు గూళ్ళ పని వున్నదేమో అనుకున్నాను. యెందుకూ? దూరం బోయి వుండరు. వీధిమొత్త తిరిగివుంటారు.

ఇద్దరూ కలిసి మొత్తతిరిగిచూస్తే యెవరూ కనిపించలేదు. యేవైపు చూచినా యెవరూలేరు. అంతట సంగదాసు వచ్చి “నాయుడుగారు చెప్పిందే నిజం. నేను అవచారం చేశాను” అని అన్నాడు.

రా:- వెళ్ళారా యేమి?

సం:- యేమైనాలో యెవరికీ తెలియదు.

రా:- ఆశ్చర్యం.

నా:- చెప్పనే చెప్పారు. ఆశ్చర్యమేమిటి ?

రా:- మీరు అదృష్టవంతులు. యిటువంటివారివల్ల కారణం సాధారణంగా దొరకదు.

సం:- ఆయన వుపదేశశలం మనకండరికీ లభించింది.

రా:- పితృగుణం తీర్చుకున్నావు. నీవల్లనే నాకు లభించింది. యింటికి పడుకోవడానికి వస్తావా ?

నా:- యీరాత్రి మా యింట్లోనే పడుకుంటాడు. మా నాయనగారు సిల్లలూకూడా యింట్లోలేరు.

రా:- యెక్కడికి పోయినాడు ?

నా:- తిమ్మాపురం పెండ్లికి వెళ్ళారు. ఆయనగారు లేపు తప్పకుండా రావాలె.

రా:- కమలమ్మగారుమట్టుకు రారా ?

నా:- ఉచూచూ. అక్కడనుంచి నాదెండ్ల పుట్టింటికి వెళ్లుతుంది.

రా:- శేషైనా రా. నేనిగ యింటికి వెళ్ళుతాను.

సంగదానూ, రామానాయుడూ యింటికి వచ్చారు. రామానాయుడు మేడమీదికి బోయినాడు. సంగదాను కొట్టం లోకి బోయి యెద్దులచాపిడిదగ్గర నిలువబడ్డాడు.

సం:- ఆదంసా హేబూ! యింకా దాణా పెట్టలే యెద్దులకు-
లాక్కుంటున్నవే.

ఆ:- బుట్టలకు పోసి తెస్తున్నారండి. పులవలు పుడకటం ఆలస్యమైంది. పత్తిగింజలు బుట్టల్లో పోసి వుంచాం.

సం:- పత్తిపిత్తులు ఇంకా యెన్నాళ్ళు పోతవి?

ఆ:- అయిపోవచ్చినవి. రెండురోజులకు మిగలవు.

సం:- యెట్లాగ బ్యా యిగను? పత్తి అడిగేవాండ్లు లేరు. పత్తిగింజలకు యెక్కడలేని ధరానూ. పత్తిపట్టిస్తే బెగుండు. ఆదంసా హేబూ! నీవు ఆనికె తొగటవీధి బోయి పత్తిరాబాల వాండ్లను పట్టుకరా. పదిపుట్లు పట్టిస్తే చాలావరకు నెట్టవచ్చు. యెదలైపోతే తరచాతమాట చెప్పబోకు. పదిరాటాలు వస్తే రోజూ వొక పండుం పత్తి నలుగుతుంది.

ఆ:- చౌదరయ్యగారు శేపు వస్తారుగా; గింజలు కొందా మంటారేమో ?

సం:- మనం పత్తిపట్టిస్తే ఆయనెందుకు కొంటానంటాడు ? బిడ్డగనే కోడలుంటే వద్దనే అత్త యెక్కడావుండదు. రాటాలు యెక్కడ పెట్టింతాం? యింట్లో పెట్టిస్తే తెగ అరుస్తవే.

ఆ:- మొన్న వేలంలో గొన్న తొగటింట్లో పెట్టించండి. బాగా విశాలంగా వుంది.

సం:- కొనంగానే మనకు వచ్చిందా ! అమీనా వచ్చి స్వాధీనం చేయవద్దూ ?

ఆ:- అదొక ఖర్చెందుకని పంతులుగారూ, చౌదరయ్య గారూ పోయి వాళ్ళను వెళ్ళగొట్టి తాళంవేశారు. ఇంకా స్వాధీన మేమిటి ?

సం:- వాళ్ళు పూసుకున్నారా ?

ఆ:- గంపెడుచీకటి నెత్తినవేసుకుని తూర్పు బతకపోయి నారు. అక్కడనే వాలుగాడంది. పెట్టించండి.

సం:- సరే కానియ్యండి. అక్కడ హమేషా వొక మనిషి వుండాలె. పద్దులు వ్రాయగలవాడవు నీవేవుండు. వొక్కవిత్తు బీరుపోనియ్యవద్దు. కూలివాండ్రు యేడుస్తారు. రేపుప్రొద్దున రాటాలు ప్రారంభించే జవాబుదారి నీది. తెలుసునా ?

ఆ:- సరే చెప్పారుగా ! నాజీతంసంగతి సాచేతగానే పోని స్తున్నారు.

సం:- రేపు చౌదరయ్యగారు రాంగనే యేవో వొకటి ఫ్రైసలు చేస్తారే. రాంగనే వొకమాటుకదిలించు.

సం:- బండ్ల దొస్లోకిబోయి— వెంకయ్యారేపు అరకల పని యెక్కడ ?

వెం:- వెంకిటయ్యగారు పదిహేను అరకలు మీరపదుక్కిలో చాళ్ళు తోలడానికి పోదామన్నారు. తక్కినవి ఎక్కిడికి పోవలెనో నిన్ను గనుక్కోమన్నారు.

సం:- ఆయన అన్నీ గుంట్లు పెట్టి పనిచేస్తామంటారు. మళ్ళీ కురదలా లెందుకు ? యిరవై అరకలు వాళ్ళకు పోనిచ్చి తక్కిన పదీ వరిగె దుక్కిలో గొర్రుదోలడం మొదలు పెట్టండి. గొర్రు లతో రామయ్యను పొమ్మను. చాళ్ళకు వెంకయ్యగారుబోతారు. జట్కాబండి మనిషిలేడూ ? ఫరీదుసాహేబూ !

ఫ:- క్యావుజీ, మహారాజ్ ?

సం:- యేం క్యావుజీ. మాట్లాడే స్థితిలో వున్నావా ?

ఫ:- లేకపోవడ మేమండి. మొన్న యెప్పువో యేకోదళా-

సం:- అవును వొక్కమాటే—యెప్పటి కప్పుడు. చౌద

రయ్యగారు నీవు పనికిరావంటున్నారు. మీ అయ్యవచ్చి ఒతి మె
లాడి భద్రంచేస్తానని పోయినాడు. యేమి భద్రంజేశావో ?

ఫ:- మాఅయ్య ఖసం తినిపించాడుగా అండి. మళ్ళీ
దుకాణంకళ్ళి అసల్ పోతున్నానండి ? నైజీ సబ్ కూ పూఛో.

సం:- యేమిటోయి మీనాయన కొత్తవి తినిపించాడు?
ఖసం యేమిటి ?

ఫ:- ఒట్టు పెట్టిపించాడుగా అండి.

సం:- అదా ? సరే చూతాం. చౌదరయ్యగారు పొద్దున
రైలు దిగుతారు. రైలు దగ్గరకు నీబండి పోవాలె.

ఫ:- అమ్మగారు దేవుడికి సూసేకి పోతామన్నారగాఅండి.

సం:- అమ్మవారిగుడికి పొద్దున్న పోతామన్నారా యేమి?

ఫ:- అవునండి.

సం:- జక్కే కావాలన్నారా ?

ఫ:- అమ్మగారికి ఝట్కా అయితేనే ఫసందండి.

సం:- మీమీటా ఫసందు ? అయిదారుగు రెక్కాలె.
యిసుకలో నీకట్కా పడుకుంటుంది. నే కనుక్కుంటాలే. వెం
గన్న పున్నాడా ? దుకాణానికి పంపించావా ?

వెం:- అయ్యో యేమండి, యీనాయెబు యెప్పుడూ
దుకాణానికి వచ్చుంటాడండి.

సం:- అవును నీవు చాలా బుద్ధిమంతుడివి. మీయిద్దరూ
నడవవలసినవాండ్లే. రత్నాలు వండితారు. బండ్లు బోల్తా తోస్తూ
రేమోనని అయ్యగారు భయపడుతున్నారు. అన్నట్టు మొన్న
రైలుదగ్గరనుంచివస్తూ రాతికి పట్టించి తిర్రోవోశానటగా?

వెం:- యెద్దు అలివితిప్పితే నన్నేమి చేయమంటారు?

సం:- వ్యవసయదగ్గరే దుకాణంలో అదిపూడా తాగిందా
యేమి ?

వెం:- ఏమిమాటలు చెపుతారండి. ననిప్పును అంటుకోవ
డమే లేదుగదా.

సం:- అయితే బుద్ధిమంతుడవేగాని రేపుప్రౌద్ధన మీయి
ద్దరిలో యెవరు రైలు దగ్గరకు పోయినా అయ్యగారితో నీలి
మందకు ధరలేచిందట. చెన్నపట్నం తోలేటందుకు రెండు
వాగిన్లుకావాలట. యిదివరకు హెచ్చరిస్తే మేష్టరుగారు నచ్చగా
జవాబు చెప్పారట. మీరు వారితో మాట్లాడి తప్పక రెండు
వాగిన్లు సెటిల్ చేసుకొని రమ్మన్నానని కామకా చెప్పాలె.
మరిచిపోతారా?

వెం:- నేమరచిపోనండి. యీ సాయిబుకు తెలిసిందో
లేదో.

ఫ:- కాగితం వ్రాసియియ్యండి.

సం:- వుద్ధరించావు. అయితే నీవు అమ్మవారి గుడికిపో.
వెంగన్నా ! నీవు ప్లేషనుకుబోయి బండిలో పడుకోక గేటుదగ్గర
నిలుచొని అయ్యగారు దిగంగానే పిలుపు. ఛెరొకదారీ అయ్యేరు.
అయన రైలుకట్టవెంబడి వస్తారు.

వెం:- అయితే నేను పాయింటు దగ్గరనే బండిదింపు
కుంటా. రెండు రోడ్లూ అక్కడనే కలుస్తవి.

సం:- అప్పుడే మరచిపోయినావు. అయ్యగారు మేష్టరు
గారితో మాట్లాడవద్దూ.

వెం:- సరే గేటుదగ్గరనే వుంటా.

సం:- వెంగన్నా ! నీవు గొల్ల వెంకటసామింటికిబోయి
నీవు పొగతోటలో గొల్ల తోలుతానని తలాయిస్తున్నావట.
కామకావచ్చి మాట్లాడి పొమ్మన్నానని వెంట బెట్టుకొనిరా?
అతడు మందదగ్గరవుంటే పెండ్లాన్ని పిలుచుకరా.

వెం:- వాడు యెప్పుడూ మందదగ్గరనే పడివుంటాడు.
పెండ్లాన్ని రమ్మనమంటా.

సం:- చీపురు తీసుకొని కొడుతుంది.

వెం:- మీ పెరుచెపుతా.

సం:- అంత పబ్లిసిటీవూసా.

ఆదంసాహేబు వచ్చి “తొగట చిన్నప్పలో మాట్లాడా, పదిరాటాలు సంతన చేసుకుని పొద్దున వస్తానన్నాడు. స్వంత రాటాలే నాలుగున్నవట. యెవరో నీలిమందు బేరగాండ్లు వచ్చారు. నాయుడుగారు మిమ్మును రమ్మన్నారు.”

సం:- వీధిలోకి వచ్చి - యేమండో మాహుకారుగారు, పెద్ద మాహుకార్లంతా దయచేశారే. కోస్తా లేచిందా?

షా:- గిరాకీలేదు, బండలూలేదు. అడిగే దిక్కేలేదు. మీరు పండినా యెండినా వ్యవసాయం చెయ్యక తప్పదుకదా. వర్తకంలో మేమున్నందుకు దండగో పండగో కొంటూ వుంటాం.

సం:- లాభంలేని సెట్టి వరదబోడు. యిదివర కెట్లా దీస్తున్నారు?

షా:- తమలో - పావులూ - పోగుకుకా - అవల్ రకానికి అయిదు పెట్టాం. నాసికి సూరూ తొంభై వర్ణంకొద్దీ పెట్టాం.

సం:- ముంకొక మాటనండి. మాది ప్రాప్తమైన సరుకు. నాసెన్న మాటలేదు.

షా:- అక్కడికే పెట్టుధర. యేమాత్రం తేలేను.

సం:- రెండువందలు దాకొంటుంది.

షా:- స్వంతమేనా?

సం:- కొద్దిగా బాక్సీలకింద వచ్చింది. యెందుకూ - దిష్టికి అక్కపోతే మేమే తియ్య. మాటడక్కవమ్మా. రెండోరకమున్న మాటలేదు.

షా:- మరేమి. చెప్పు. వేయి రూపాయలు బయనా యిచ్చిపోతాం.

సం:- పొద్దున వస్తారుగా?

షా:- యెప్పటికప్పుడు రహితమైతే మంచిది.

సం:- మీరు బేరం యియ్యడానికి వచ్చారా, తియ్యడానికి వచ్చారా?

షా:- పోనియ్యి. నీవు బేరం యియ్యకపోతే మేము వంద మళ్ళు యిస్తాం తీస్తారా?

సం:- చౌదరయ్యగారుకూడా పొద్దున వస్తారు.

షా:- ఆమాట మాకు భయంలేదే. నీవు మాట అన్నా వంటే ఆయనదాకా అవసరంలేదు. అందాకా యెందుకూ. నీవు మా తరిస్తానపోయి బేరం యిచ్చిరా, కాదంటే అప్పుడను.

సం:- వేలతోగూడిన వ్యవహారంగా.

షా:- సరే యిప్పుడు కాదన్నమాటేగా?

సం:- ఆఖరుమాట చెప్పలేదే.

షా:- పొద్దున్న వూళ్ళోకి తూకానికి వస్తాంగా, రకంజూచి.

సం:- సరే.

సంగదాసు లోకలికిబోయి స్నానంచేసి భోజనం చేశాడు. లక్ష్మమ్మ పొద్దున తనకు గుర్రపుబండి వుంచమని చెప్పింది. గొల్ల వాడు తెల్లవారి వస్తానన్నాడిని కబురు వచ్చింది. రాత్రి మళ్ళా నాయుడుగారిని చూడడానికి అవకాశం కలగలేదు. లాంతరు తీసు కొని, తన గదిలోకిబోయి యెలుకలు లేకుండా వెదకిచూచి తలుపు వేసి పడుకున్నాడు.

౧౧

దే వా ల యం

తూర్పు తెల్లబారింది. వెంకటయ్య, సంగదాసు తేచి కొట్టంలోకి బోయి జీతగాండ్లను పనులకు పురికొల్పుతున్నాడు. వాండ్లు పశువులకు మేతవేయడమూ, నీళ్ళు తేవడమూ, కుడితి బోయడమూ, పేడితీయడమూ, కసపూడ్చడమూ మొదలైన పనులు చేస్తున్నారు. అవయినతరువాత యిండ్లకుబోయి అన్నం తినివచ్చి కోతెస్తు వేస్తున్నారు. వెంకటయ్య భోజనంచేసి లక్ష్మమ్మతో - చిన్నమ్మా! నీవు గుళ్ళోకి పోతున్నావుట. నీతో యెవరు వస్తున్నారు?

అక్షు:- నీభార్యను తీసుకొనిపోతున్నాను. అబ్బాయికూడా వస్తాడట.

వె:- ఆమెట్లు నీవు యెక్కి దిగ్గలవా? లేనిపోనిపని పెట్టు కొన్నా వెందుకు?

ల:- నీభార్య కాపురానికి వచ్చిన కొత్తలో అమ్మవారికి చీర మొక్కున్నాను. ఈ అయిదేండ్లనుంచీ అట్లాగే పోతున్నది. గొడ్డూ, బిడ్డాగలవాండ్లం. యే దగ్గువచ్చినా, యే పడిశంపట్టినా అదే నింజలిగా వుంటుందని బయలుదేరుతున్నా.

వె:- ఎండబడ్డదా అంటే యెక్కిదిగటం నీతరంకాదు. అసలు నీవు తేమానం మసిషివి. పని తెముల్చుకొని పోయే దెప్పడో, వచ్చేదెప్పడో. యేదెట్లావున్నా మద్య నీవు జారిపడేవు. కొన్ని మెట్లు వొరకాటంగావుంటవి. నిన్నుపట్టుకొని యెక్కించాలె. అరకకు యెవరినైనా పంపి నీతో వచ్చేదా?

ల:- నీపనికి అరఖ తెందుకు? పిల్ల వుంటుందికదా. అబ్బాయి వస్తూనేవున్నాడు.

స:- వెంకటయ్యగారూ! అరకలు పోతున్నవి.

వె:- ఆమెను మెట్లెక్కించేటందుకు వొకమనిషిని పంప వోయ్. అబ్బాయి యెక్కిస్తాడంటుంది. ఆయన యెక్కగలిగితే చాలు. మేనా వుండెగదా, కాసేపు చాకలవాండ్లను రమ్మ సకపోయినావా?

స:- అదీ ఆలోచించా. వాండ్లు యేదోవూరు సవారికి పోయినారట. సరే యేదో చూతాం. మీరుగన జొన్నచేనేమైన చూశారా? కోతకు వచ్చిందేమో.

వె:- ముం దెక్కివచ్చిన ముప్పైయకరాలు తిరగబారి పోయింది. కాకపోతే కుళ్ళునేల పదెకరాలు కాస్త ఆగవలసి వస్తుంది. పల్లపుగుడ్డం బాగా కాసినట్టు లేదు.

స:- యివ్వాల మీరీచాళ్ళు తోలడం గానిచ్చి రేపు గొర్రుదోలడం పూర్తిచేయండి. రేపు వొక యాభైమంది కూలీ

లను తీసుకపోయి కోత మొదలు పెట్టిస్తాను. యెల్లుండి అరకల పని లేకపోతే జీతగాళ్ళందరినీ కోతకు తీసుకపోవచ్చు. సొంత మనుష్యులుగూడ కొందరు పనిచేస్తుంటే పని జరపుగా సాగుతుంది.

వెం:- మందట నేను చున్నతుంటే సాగినట్టు, లేకపోతే సాగదు.

సం:- నీలిమందా బేరగాండ్లు యీపూట వస్తామన్నారు. నూట ఐదింటికి పై నే పడవచ్చు. మీచిన్నయ్యగారు యీరోజు రాకపోతే చేయవలసిందేమిటి? పెద్దమొత్తమని సం దేహిస్తున్నా. పోనీ చెన్నపట్నంయే త్రింతామంటే శానా లాయిలాసాపని. ముందు అక్కడికి పోయేనాథుడు లేడు.

వెం:- నీవు చెప్పినకాడికయితే పోసియవచ్చు. ఆయన వచ్చిమటుకు వెళ్ళవేసే దేమున్నది?

సం:- ఆపడానికి వీలయితే ఆపుతాను. అరకలు సగం త్రానికి పోయివుంటవి. కలుసుకోండి.

చంకన ములుగ్రర పెట్టుకొని చుట్ట చుట్టుకొంటూ బారి డేసి అంగలు వేస్తూ వెంకటయ్య బయలుదేరాడు.

సం:- అమ్మా, లక్ష్మమ్మగారూ! ఎందుకీ తాచ్చారం. బండి వాకిట్లోకి వచ్చింది.

ల:- మేము బయలుదేరుతున్నాం. అబ్బాయి యింకా కిందికి రాలేదు. మాకు చిల్లర కావలె.

సం:- అబ్బాయిగారు మేడి దిగి వస్తున్నారు. వారొక అర్ధరూపాయి నేబులు తీసుకున్నారు. చాలునా?

ల:- చాలకెందుకు పదండ్రా.

లక్ష్మమ్మ వాతపువ్వుంటి మనిషి. ఆలావుమీద పొడు గనిపించదు. మండోదరివలె యిల్లు నిండివుంటుంది. కాళ్ళు కొంచెం పీలగా వుండటంవల్ల బందికాడుతూ నడుస్తుంది. పచ్చి పసుపుకొమ్మువంటి పసిమి. పూర్వకాలపు మనిషి. యీకాలపు

తళుకు బెళుకు లెరుగదు. మనిషిదగ్గర కల్లాకౌడూ లేను, యెవరితోనైనా నోటార వరసన బిలిచి మాట్లాడుతుంది. స్వంతంగా వడికి, నేయించుకొన్న మైజారుచీర గట్టుకొని గుమ్మడిపండు పెట్టి కుచ్చెళ్ళు దోవుకొని గోటురవిక తొడుక్కున్నది. కాళ్ళకు పసుపూ, మెడకూ చేతులకూ గంధమూ పూసుకొని, పెద్ద యెర్ర కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్నది. ముక్కున యెర్రరాళ్ళచిలకా, చెవులకు నిండిన బొగడలూ, తిరుగుడు కమ్మలూ, మెడలో గళ్ళా పట్టెడా, పమడినల్లలూ, తాళిబొందులో రూపులూ, అడ్డిగెలూ, తలను తిరుగుడుబువ్వా, సవరకుప్పే, చేతికి చక్కగా తొమిన రాగిగోట్లూ, నడుమ లక్కపట్టెలూ - యివే ఈమెకు సాధారణ మైన అలంకారములు. కాళ్ళకు సన్నని మెట్టెలకంటె వేరేనగలు లేవు. ఈ సరుకులు ఆమెకు యెప్పుడూ వొంటిమీదనే వుంటవి. దాపుడు నగలు రాగిడి, కమ్మల గొలుసులూ, ముక్కుపోగూ మాత్రం కార్యఖరమ్మతులలో పెట్టుకుంటుంది. సగం నెరసిన తలవెండ్రుకలు మిక్కిలి శోభస్కరంగా వున్నవి. చూచినవారు పెద్దముత్తయిదు నమస్కారం పెడితే పాపాలు పరిసిపోత పనుకుంటారు.

మెల్లగా వాకిట్లోకి నడిచింది. గడపదాటి బండివంక చూచి అరుగుదగ్గరకు తిప్పితే, యెక్కుతా నన్నది. ఫరీదుసాహేబు బండి అరుగంట తిప్పి గుర్రాన్ని గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. మెల్లగా బండి లోకి సర్దుకొన్నది. కమాన్లు కిటకిటలాడినవి.

ల:- వెనకబరువూ, ముందుబరువూ అంటే నేజరగలేను. వొకరు వెనుకా, వొకరు ముందూ యెక్కి మీరే సర్దుకోండి.

కోడలు వెనుక ఎక్కింది. రామానాయుడు ముందెక్కి “బండి నేను మెల్లగా తోల్తాను. జట్కావాలా వెంబడేరా” అన్నాడు. పనికత్తె అక్కలక్కి పసుపూ, కుంకపు పళ్ళెమూ లక్ష్మమ్మచేతి కందించింది.

ల:- అక్కలక్కీ! ఇల్లు భద్రం. నీవు వొళ్లుబరువు మనిషివి. పొయ్యలేక తిరెపెపు మజ్జిగ లేవనేవు!

అక్కలక్కీ చిరునవ్వు నవ్వింది.

ల:- దానూ! పూజారి అప్పయ్యకు కబు రంపావా?

సం:- పొద్దున కొండమీదికి పోయినాడు. మీరు వచ్చే దాకా అక్కడనే వుండమన్నా.

గుర్రం సాగింది. బండి మూలతిరిగిన తరువాత సంగదాసు గదిలోకి పోయినాడు. ఫరీదుసాహేబు వెంట పరుగెత్తుతున్నాడు. గుర్రం రోడ్డుమీద తరటుపోయింది. కాని డొంకలో నడక ప్రారంభించింది.

ల:- రాముమా! చూశావు వాడిబ్రాగ్త. కూలివాండ్లను కొట్టవద్దంటాడని మీ నాయనకు కోపంగాని వాడు లేకపోతే మనకు వొక్కరోజు సాగదు. యింటివ్యవహారం నీవేమీ అంటించు కోవుగదా?

రా:- రేపటినుంచీ నే పొలంబోతా. వ్యవసాయపు పని నేర్చుకోవాలె.

ల:- నేర్చుకొనేదేమున్నదీ? చూస్తుంటే అదే అవగాహన అవుతుంది.

రా:- చూడడంగాదు. దున్నడం నేర్చుకోవాలె.

ల:- ఇక అయినట్టే. నీవు దున్ని తేనేగాని సంసారం ముందు బడదు. మీ నాయన కోప్పడతాడు. కవితె చూచుకుంటూ వ్యవసాయం అజ కనుక్కుంటూవుంటే చాలు.

రా:- వ్యవసాయం చేయందీ దాంట్లోవుండే కష్టనిష్టా రాలు యేమి తెలుస్తవి?

ల:- మీ నాయన నిన్ను పువ్వోగంలో ప్రవేశపెడతా నంటున్నాడే! ఎగ్గి పెళ్ళితే వల్లగాదట. పోతావా?

రా:- నీ వేమన్నావు?

ల:- అయిన నీఅభిప్రాయం జెప్పు.

రా:- నేను నవ్వుకరీ చేయను.

ల:- నీకు వచ్చిన చదువుకు కొన్నాళ్ళలో తహసిల్దారు పని అవుతుందిటే?

రా:- ఏమయినా గానియ్యి. నే బోను. నీ వేమన్నావు?

ల:- నేను నిన్ను విడిచిపెట్టి వుండలేనన్నా.

బండి దేవాలయానికి పోయే మెట్లుదగ్గర ఆగింది. కోడలూ, రామానాయుడూ దిగారు. లక్ష్మమ్మ మీరు నొగలు పట్టుకుంటే దిగుతానని మెల్లగా జారింది. పూజారి అప్పయ్య హాజరుగా వున్నాడు. చాలా పొడుగాటివాడు. అరవయ్యోపడిలో వుంటాడు. కొంచెం ఆడంగిరేకల మనిషి, సంసారం లేదు. చిన్నప్పుడే భార్య వెళ్ళిపోయింది. పొట్ట లోపలికిబోయి యెప్పుడూ అక్కళించే వుంటుంది. జామారు పింజబోసి మోకాళ్ళమీదికి దోపుకొని తడి కొల్లాయిగుడ్డ కుడిబుజాన పెట్టుకున్నాడు. సంసారం లేనివాండ్రకు సరసాలు మెండని ఆయనకు నవ్వుమాట లధికం. గాలి కెగురు తున్న పిలకజుట్టు సవరించుకుంటూ లక్ష్మమ్మ కెదురుగా నచ్చాడు. ఎడమచేయి తిప్పుతూ మాట మాటకూ ముక్కు-గూళ్ళెగుర వేస్తూ.

ల:- లక్ష్మమ్మా! నీవు మావూరు కాపురానికివచ్చి ముప్పైయేండ్లు దాటింది. పొరుగు గడప తొక్కి యెరుగవు. ఆఖరకు అమ్మవారి దరిసెనానికి కూడా రాలేదు.

ల:- ప్రాప్తం వుండవద్దా—మామా—నాకు తెల్లవారి లేచినప్పటినుంచీ ముణగానాం, తేలానాంగా యీ సంసారమే సరిపోతున్నది.

కొండకింది గుడి గ్రామదేవతది. గుడిముందు అమ్మవారి పాగాలున్నవి. ముందు ఆమెకు మొక్కులు చెల్లాలె. లక్ష్మమ్మ పసుపు కుంకుమ చల్లి నొక రవికా, ఖర్జూరకాయ బెట్టి దణ్ణం బెట్టింది. తలావొక కానీ దక్షిణ వేశారు. అప్పయ్య కన్నుల

సంతోషం వెలిబుచ్చుతూ పసుపూ, కుంకం వదిలివేసి తక్కినవి యేరుకొన్నాడు. అందరూ మెట్ల దగ్గరకు పోయినారు. చెక్కడపు రాళ్ళతో మెట్లు విశాలంగా కట్టబడ్డవి. ఇరుప్రక్కలా రాతి దూలములతో పిట్టగోడలు కట్టారు. గోడల ముఖస్తలమున రాతి గోడలో వనుగ తొండములు చక్రాకారంగా చెక్కబడ్డవి. మెట్ల దారి నిటాలుగా నుండక మెలికెలు దిరిగి పరుపుగా వుంటుంది. లక్ష్మమ్మ తిప్పమీద వున్న దేవాలయం జూసి అందాకా ఎక్క వలసిందేనా? మామా! నీవు నన్నెట్లా చేరుస్తావో అంటూ వొక చేయి గోడలిమీద వేసి రెండవచేత పిట్టగోడ ఆనుజేసుకొన్నది. ఎక్కడం ప్రారంభించారు. అక్కడక్కడా కూర్చుంటూ లక్ష్మమ్మను గుంటి దగ్గరకు చేర్చారు.

అ:- ఇది ధనపుకొట్టు. ఎంతదిట్టంగా అమిర్చారో చూడు. అన్నీ చెక్కడపు దూలాలే! ఈ గుడి ఎప్పుడయినా శిథిలమయితే తిరిగి కట్టించడానికి ధనపు బిందెలు యిందులో వున్నవిట.

అగ్గర్ పాదుషాకాలంలో అమీన్ ముల్కు అనే సేనా నాయకుణ్ణి గోల్కొండనవాబు దండయాత్ర పంపించాడు. అతడు తన జయసూచకంగా వుత్తరంగా కనుపడే చెరువు తవ్వించి గుంటి మీద మసీదు గట్టించాడు. ఆమసీదుకట్టించే నిమిత్తం యీదేవా లయపు రాళ్లు తీసుకొని పోవలెనని ధనపుకొట్టుమీదివి రెండురాళ్లు పెకలించేవరకు అతనిగుట్టం భాళ్లున నెత్తురుగక్కి చచ్చింది. అంతట రాళ్లు పెళ్ళగించడం సంక్షేపించి తన మసీదుకు కావలసి నన్ని వేరేరాళ్లు చెక్కించుకున్నాడు. యిక్కడనుంచీ మెట్లు వొరకాటం. యీధనపుకొట్టుదగ్గర కాసేపు అందరూ కూర్చోవలె నని శాస్త్రం.

ల:- శాస్త్రం లేకపోయినా కాసేపు కూర్చోంది ఆయెత్తు మెట్లు నేనెక్కలేను.

రా—శాస్త్రంకూడా అందుకే యేర్పడి వుంటుంది.

అప్పయ్య పెదవులు గిన్నెవలెబెట్టి ఉహుహూ అనినవ్వి మాకోడలు యెత్తుబడ్డది. మాకొడుకును పిలిపించమంటావా ? లేవ దీయడానికి.

ల:- మామవు నీవు యిక్కడ వుంటివిగా.

లక్ష్మమ్మలేచి యెత్తుపెట్లెక్కనలెనని ప్రయత్నంజేసింది. కాలు లేవలేదు. మరల కూర్చొని మామా ! యింతదూరమూ యెక్కి అమ్మవారిని చూడడానికి ప్రాప్తంలేదుగాఁవాలెనని మెట్టు మీద గూర్చొని పైకి దేకడం ప్రారంభించింది.

ల:- ఆఁహఁ—నాకోడలు యెంత వుపాయశాలీ !

అందరూ నవ్వారు.

ల:- ఎవరి వుపాయం వాండ్రది. వుపాయం లేనివాండ్రను పూళ్ళో వుండనీయగూడదట.

అందరూ గుంటిమీది కెక్కారు.

ఈ శక్తి దేవాలయం మిక్కిలిపురాతనమైనది. యేకాలమున యెవరు గట్టించిందీ తెలిపే చరిత్రాధారాలులేవు. గుంటి వృత్త రపుప్రక్క నొకశిలాశాసన మున్నది. అది యెడతెగని గాలీవానా పెట్లకు అరిగి అక్షరాలు శిథిలమైయున్నవి. ఇది రెడ్లనాటిశాసనం. మంగళాపురం, క్రంతేరు, డొంకిపల్లుగ్రామాలు అమ్మవారికి అగ్రహారమిచ్చినట్లున్నది. అమీన్ముల్కు ముఖమండపంలో కొంత చిత్తరువుచెక్కి పారవేయించి అచ్చట తనదండయాత్రలో గలిగినవిజయములు వర్ణించుతూ శాసనం వ్రాయించాడు. యీ దేవాలయానికి స్థలపురాణమూ లేదు. యీకొండకు దక్షిణమున పుట్టకోటనే గ్రామప్రాంతస్థలములో పూర్వపు విదర్భాపురమున్నదనీ తనవివాహమునకు పూర్వం రుక్మిణి మాధవుం దనకు పెనిమిటింజేయమని ప్రార్థించి మొక్కుబడులు చెల్లించడానికి యీ దేవాలయానికి వచ్చిందనీ శ్రీకృష్ణు డామెను రథముమీద బెట్టుకొని పలానా దారిన వెళ్ళిపోయినాడనీ గుంటిమీద కనుపడే నీటి చారలు రథచక్రముల లేడెలనీ పూజారప్పయ్య యెడమచెయ్యి

తిప్పతూ తేసతేసనూ గుక్కతిప్పకుంటూ భక్తులకు వర్ణిస్తుంటాడు గాని యీకథలో సత్యమెంతో చెప్పడానికి వీలులేదు. రమేశదత్తు గారు విదర్భ బీదకుప్రాంతములో వుంటుందని పేరు పోలికనుబట్టి వ్రాస్తాడుగాని యితరకారణము లేమీచెప్పడు. ఆప్రాంతములో ప్రసిద్ధమయిన యీశ్వరీదేవాలయ మున్నదేమో తెలియదు. చరిత్రశోధనావిషయమున ఆంధ్రులు గనబడుచు అలసభావమే దీనికి అడ్డంవచ్చింది. విదర్భ ఆంధ్రదేశములోనిదా అనే ముఖ్య విషయములో సయితం ఆంధ్రులు పరిశీలించి అభిప్రాయం వెల్లడించకుండడం శోచనీయమే. రుక్మిణీకల్యాణములో పోతన్నగారు కూడా స్పష్టీకరించలేదు. “నమ్మితి నామనంబున సనాతనులైన యుమా మహేశులన్, మిమ్ముఁ బురాణదంపతుల” అని రుక్మిణీ పార్వతీ పరమేశ్వరుల నిద్దరినీ ప్రార్థించినట్లు కనబడుతున్నది. ఈదేవాలయములో అయ్యవారులేరు. అమ్మవారొక్కతే వున్నది. పైపద్యములో రుక్మిణీ యిద్దరిని భజించినట్లు కనపడ్డా పద్దెముచివరను యీశ్వరీ అని ఒక్కరినే సంబోధించింది. యీపద్యానికి పూర్వపువచనంలో “ఇందుధర సుందరీ మందిరంబుచేరి” అనీ తరువాతవచనంలో “గౌరీదేవికి మ్రొక్కి.” అనీ వ్రాయడంచేత కవి అలంకారంగా వొకచోట వుమకు మహేశ్వరుణ్ణి చేర్చాడు గాని రుక్మిణీనెల్పింది శక్త్యాలయమే అయినట్లు స్పష్టపడుతున్నది. పుట్టకోటప్రాంతంలో పడిపోయిన దేవాలయాలూ, పూడిపోయిన విగ్రహాలూ, మట్టిదిబ్బలూ, చాలా కనబడడంవల్ల యిది పురాతన ప్రసిద్ధస్థల మైనట్లు తోస్తుంది.

చుట్టూ షుమారు నూరుగజాలయెత్తుండి పైన వొక యెకరం విశాలస్థల మున్నది. యిట్టి రమ్యస్థలములలో పాశ్చాత్యులు విహారమందిరాలు గట్టించి పెద్ద పూటకూలియిళ్ళు పెట్టించేవాండ్లు. మనపూర్వులు తమ ఆదర్శాలప్రకారం దేవాలయాలు కట్టించి పవిత్రస్థలములు చేశారు. పైనుండిచూస్తే రంగం మిక్కిలి హృదయంగమంగా వుంటుంది. తూర్పున కొండలు గూరులు దీరినవి.

తక్కినవైపుల పొక్కిటిగడ్డలవలె తిప్పలుంటవి. ఈ సమీప గ్రామాలు కొండకాటిపూళ్ళని తూర్పుసోదరులు పొగుడుతారు గాని యివి పూర్వనుంచీ ప్రసిద్ధిపలాలే. రెండు పెద్దతటాకాలూ, నీరూరేవాగూ, బోతులేని బావులూ, కొండవీటి చేంతాళ్ళవసరం లేకుండా చేస్తవి. కొండనెత్తములమీద యెండాకాలం చల్లగా వుంటుందిగాని జను లిప్పుడు నివాసంచేసే అలవాటు రెడ్డుప్రభుత్వంతో బోయింది. యీగుంటికి వుత్తరమునా, తూర్పునా, వరి మళ్ళు పచ్చీసుగళ్ళవలె వరుసలుదీరి పసరుగక్కుతూ పచ్చీపొయ్యే పిల్లగాలులకు సయితము సలాములు చేస్తున్నవి. చిత్తికు చిరుపొట్టలన్నట్లు ముదురు మళ్ళన్నీ పొట్టకువచ్చి అక్కడక్కడ వెన్న వెళ్ళుతున్నవి.

దేవాలయం మిక్కిలి సుందరమైనది. యింతకంటె పెద్ద దేవాలయము లున్నవికాని యింతటి పనితనం యీ జల్లాలో మరొకచోట కనపడదు. దేవాలయస్థానములు భజమూ, కాలమూ, వ్యయమాతుందని చూచినట్లు కనబడదు. శిల్పవిద్య లంతా ముఖమండపాన కురిపించబడ్డది. యెంతమంది శిల్పశిఖామణులు యెన్ని సంవత్సరాలు యీమంటపం కట్టాలో చెప్పడానికి వీలులేదు. పెద్ద రాతితనాబీలను సన్నని వడాకులతో మలిచి అతికీసట్లు మోపి గట్టించి దేవాలయపు గోడలు పెట్టారు. యివి యింతవరకూ దసల లేదు. యీ గోడలమీద రాతితో జవగట్టి చూపుదింపారు. ముఖమంటపాన వెగటుపుట్టేటట్లు మాధుర్యం గుప్పించిన శిల్పి యీ గోడలమీద నాజూకుగా అక్కడక్కడ చిన్నప్రతిమలను చిత్రించి చూపరమనస్సులకు విరామం కల్పించాడు. ఈ శాస్త్రమున యిరవై గజాల దూరంగావున్న సేవామంటపందాటి భ్వజస్తంభం దిరిగి మనవాండ్లందరూ ముఖమండపంలో ప్రవేశించారు. దాని కిరుప్రక్కలా వున్న నునుపుదేల్చిన నల్లరాలపరుపులపై కూర్చున్నారు. చేతుల సరుగులపై బాచ్చి చూచి అధరమును పంట నొక్కుకుంటూ కన్నులను మాండ్యముగ స్తంభమునంక దిప్పారు. నల్లని కాంతి యీ నిద్రపు లుగుగునుగడి విప్పింభించి మేలుకలు

నందుకొన్నది. ఈ స్తంభాలు కొంతవరకు చచ్చొకంగా పలకలు దీరి వొకచోట వట్టువలై మరియొక వెంట బొద్దులు త మ్మాలింగ నముసేయ వేరొకచోట గాళ్లుదీరి నిలుపుటద్దములవలై చూపర ప్రతిమలు ప్రతిబింబిస్తూ, సోకిన చమురయ్యేటట్టు స్వచ్ఛములై యున్నవి. వాటిమీద పీట లమర్చబడి శిల్పచాతుర్యమునకు పీటలై వొప్పుతున్నవి. వితానమున రెండుగజముల నడిమికొలత గల పద్మము చెక్కబడివున్నది. దళములు వొండొంటి నొరుసు కొంటూ వొకదానిపై వొకటి వరుసలుదీరి కుప్పతిప్పలై, హరు వులై, మురువులై, నడుమబొడ్డుదేలి లోచనములకు విందులు చేస్తున్నవి. ఈ కమలానికి చుట్టూ కణికెడు రాతిగుబ్బలు వొండొంటిం బెరసి నునువులై, వలుదలై, వట్టువలై మొనలుదేరి రసి కుల భావములను అపహరిస్తున్నవి. ద్వారబంధం శిల్పవిన్నానము నకు పాలిమేర. శిల్పి శిల్పవ్యసనియై తన శిల్పచాపల్యమును మెదిపి పాకంజేసి గొడుగుబల్లను అచ్చుబోసి వుంటాడు. నల్లని చలువరాయిని జలపతనంవలై జ్రున వంపుదీర్చి జాచ్చి ఆపి అంచుగట్టాడు. ఈ అంచుపొడుగునా శిల్పలావణ్యంయొక్క జగ్గునిగ్గులు నయనామృతములై వొప్పుతున్నవి. కమ్మలసోయగం వర్ణనాతీతం. శిల్పి తన చాతుర్యంచేత భావమున రూపకల్పన జేసుకొని భ్రమరకీటకన్యాయంగా తన పోగరుపోట్లతో ముడిరాతి నుండి కమ్మలను మూర్తీభవింపజేసి వుంటాడు. తీగెల రామణి యకమూ, చిగురుటాకుల నూర్దవమూ, పూగుత్తుల రవళీ, మొగ్గల సొబ్బగూ, కాయల గరువమూ అన్ని హావణించి అల్లుకొని జడలు గట్టినవి. మండిగం మూడంతస్థులుగా వున్నది. కమ్మలయొక్క సౌందర్యాటవి యిచ్చట గన్నట్టడుగాని గాంభీర్యమూ, నిదానమూ, భావనా సౌశీల్యమూ అతిశయించివుంటవి. యీశిల్పం చాలావరకు పెద్దన కపిత్వమునుబోలి న్వాభావికమైన సౌందర్య మును వెల్లడించుతున్నది. చాలాచోట్ల నాగపడిగెలనూ, గొడుగు బల్లలు మున్నగువానిక నాగుబొమ్మల కారములునూ గన్నట్టుట చేత నిది నాగశిల్పములో చేరియున్నది.

ప్రేక్షకులు చూచిచూచి శిల్పలావణ్యమునం దనిసి మన అప్పయ్యవంక జూచేటప్పటికి ఆయన మళ్ళీ తన కథ ప్రారంభించాడు.

౧౨

అమ్మ వారు

అ:- పూర్వం వాసిరెడ్డినారి సంస్థానంలో పొత్తూరివారు దిహంజీలుగా వుండగా అమ్మవారికి చాలాభోగం జరుగుతూ వుండేది. ఇప్పుడప్పటి సత్రాలన్నీ పడిపోయినవి. గుడికి ప్రాకారం లేకుండా వుండడం బాగుండలేదు. వెనుక యేకా లక్ష్మయ్య అనే ఆయన తొంగిచూడబోయి పడి, కాలంచేశాడు. పూర్వం అమ్మవారికి చాలా సగలు వుండేవి. నా పెండ్లికిముందు యెవరో యెత్తుక పోతే అప్పటి కరణం లక్ష్మీనారాయణ మావల్ల దండగ కొన్నాడు. యిందాకటి కథ ఆగిపోయింది. అమీనుముల్కు ఈ ప్రక్క గ్రామానికి తన పేరుబెట్టి బావి తవ్వించాడు. ఈ ద్వారబంధపు కమ్ములలో కలిపి మలచబడ్డ ద్వారపాలకులను బద్దలుగొట్టించి గుడిగోడలమీద చెక్కిన చక్కని బొమ్మలన్నీ భిన్నంజేశాడు. తురకవాడు అఘాయత్తం చేస్తాడని అమ్మవారు వెనక గోడ బద్దలుగొట్టుకొని సత్రసాలలో వున్న బావిలో ప్రవేశించింది. వాడు పోయినతరువాత తిరిగి తెచ్చి ప్రతిష్ఠ జేశారు.

రామానాయుడు కండ్ల బొటబొట నీళ్ళు గార్చాడు. కుడి చేతి పిడికిలి గట్టిగా బిగిసి గజగజ వణికింది.

రా:- అప్పుడు యీవూళ్ళల్లో హిందువులు లేరా ?

అ:- అయ్యో, లేకేమీ ?

రా:- (అరమోడ్పుగన్నులతో) జీవంతోటే వున్నారా ? రెడ్డిసంతానుల వీరరక్షం విరిగిపోయిందా ? గడిసీమలు కాచిన కామానాయుడి సంతతి అంతరించిందా ? రావెళ్ళవారూ, పెమ్మసానివారూ, ధర్మసంరక్షణ బిరుదం దగ్గం జిసి కుక్షంభదులై కూళల

వలె జీవించుతున్నారా? వీరాధివీరుడైన మేడమార్యునియొక్కయూ,
చితాపుఖానుని సైన్యముల చిందరవందర జేసి కొండవీటి స్వాతంత్ర్యము నిలిపిన నా దెండ్రు గోపమామాత్యునియొక్కయూ
సంతానం—

రామానాయుడు రక్తనాళములలో స్వచ్ఛమైన వీరరసం
విద్యంభించింది. దేహమెల్లనిండి నిలిచి కృతమైంది. దిగంతములకూ
వ్యాపించింది. మనసు సంకల్పరహితమై లీనమైంది. దేదీప్యమాన
మైన నీలకాంతులతో త్రికూలభారినీ వీరస్వరూపినీ దృష్టి గోచర
మైంది. రెప్పలు మూతలుబడ్డవి.

హే విశ్వరూపిణీ, హే జగద్ధాత్రీ, సమస్త జగంబులూ
నీవే, ముమ్మాత్తులకూ మూలాంకురంబవు. నీ వాడికోరలతో
నీ పవిత్రసఖంబులతో హిరణ్యకశిపుని జించి చెండాడి నీలో
గలుపుకొంటివి. నీ కోడండం నావనుని వ్రయ్యచేసింది. నీ చక్రం
శిశుపాలునికడతం తెంచింది. నీవే త్రిపురాసురులం గుల్చావు.
ప్రళయకాలగుడ రూపిణివి, లోకంబుల నీలోదాచుకొంటావు.
నీవే పరాపరా ప్రకృతివి. బ్రహ్మాండముల సృష్టించి బంతులాడు
తున్నావు. భారతీనై లోకమునకు విజ్ఞానము నుపదేశిస్తున్నావు.
లక్ష్మీనై సమస్త దేశములకూ జీవనములిస్తున్నావు. దుర్గానై ఆంధ్ర
స్వరూపిణీనై ఆంధ్రలోకము నేలుతున్నావు. గౌతమీ, కృష్ణా,
పినాకినీ, తుంగభద్రా స్వరూపిణివి. శ్రీనైల ద్రాక్షరామ
కాళహస్తి శ్రీకూర్మ శ్రీకాకుళ భద్రాద్రి తిరుపతుల నెలయు
చున్నావు. నీవు ప్రేమస్వరూపిణివి. రాధనై బృందావనమున
విహరించి భువనముల నిత్యలీలా విహరిం దనరుచుంటావు. నీవు
ఓంకార స్వరూపిణీనైన మూలాంకురంబవు. మంగళాపురములో
వెలిశావు. అకారఉకార మకారంబైన సత్త్వరజస్తమోరూపిణీనై,
పంచభూతవికారిణీనై, పంచతన్మాతారూపముచుబొంది, పంచేం
ద్రియములుగ అవలరించావు. శల్లస్వరూపిణీనై, దేవుని పుత్రుడవై
నావు. మీంకార స్వరూపిణీనై కడపటిపై గంబరు నైనావు. విజ్ఞాన
స్వరూపిణీనై సత్త్వరజ గర్భమున బుట్టావు. ఆహంసా స్వరూపిణీనై

కపిలవస్తు నగరములో వెలిశావు. ప్రాజ్యోతిషంలో జన్మించి నైయ్యాయికబోధిని నైనావు. నీవు నాయం దనుగ్రహంచేత సౌలభ్యవశమున భీకరవేషముదాల్చి సవరస స్వరూపమును సయితము ప్రదర్శిస్తున్నావు. తల్లీ ! నీ మహామూలం దర్శించి ధన్యుడనైనాను. నీ విశ్వరూపమును ఉపసంహరింపుము.

ల:- ఏమి మామా ! నాకు భయమేస్తున్నది. పిల్లవానికి కండ్లు మూతలుబడ్డవి. నే నిందుకే యెక్కడికీ కదలను.

అ:- అతడికివచ్చిన భయంలేదు. అది అమ్మవారిచేష్ట. ఆమె సత్యం యీ రోజునరూ ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నది. ఇక్కడికి ఎన్నివేల ఏండ్లయిందో ఆ యంత్రంవేసి.

ల:- మాట్లాడించేదీ ?

అ:- ఇప్పుడేమీ వద్దు. కాస్త తేప్పిల్లనియ్యి. నే నే అడుగుతాగా, అడగవలసినవేమిటో.

ల:- నీవేదో చెప్పుతూ వస్తున్నావా, దద్దళంలోకి అడుగు బెట్టాం. అప్పటినుంచీ పాడి ముఖాన ఏదో వికారం కనబడుతూనే వున్నది. అమ్మవారి చేష్టయితే యెరుదు దిండుమాట, తెంపిచేత?

అ:- అనేకమోస్తయ్య. అమ్మవారికి అయిదు బిందెలుపానకం మొక్కుకో, ఆ వేడి శమిస్తుంది.

ల:- దానికేమి ? వచ్చే శనివారం ఓది బిందెలు చేయిస్తా, అమ్మవారి దయ చక్కగావుంటే.

రామానాయుడు కండ్లు తెరిచి విభ్రాంతిగా చూచాడు.

ల:- ఏమినాయనా ! ఎట్లా వున్నది ? వికారంగా వున్నదా?

రా:- (కండ్లు తుడుచుకొని చప్పరించి) బాగానేవుంది.

ల:- బాగా వుందిగదా, ఆ తల్లి చల్లంగా, నేను పది బిందెలు పానకం మొక్కుకున్నానుగాని నీవు కూడా మొక్కుకో.

రా:- ఇరవై బిందెలు చేయింతాం. ఊళ్ళ అందరికీ పోయవచ్చు.

ల:- పాతమొక్క చెల్లించిపోదాం పద.

అ:- ఇవి అమ్మవారి పాదాలు. వాటిని పూజించండి.

పాదపూజ అయిన తరువాత అందరూ దేవాలయంలో గర్భగుడి చుట్టూ విశాలంగావున్న చీకటిదారిగుండా ప్రదక్షిణం చేశారు.

అ:- అమ్మచారు ప్రతివాండ్లకూ తమయెత్తు ఉన్నట్లు కనబడుతుంది.

అందరికీ వొక మోస్తరుగానే కనపడ్డదిగాని అప్పటిస్థితిలో ఎవరూ పరీక్షించలేదు.

అప్పయ్య అందరికీ కుంకం యిచ్చి మంత్రపుష్పంబెట్టి మొక్కబళ్లు చెల్లిన తరువాత గౌరీపాదం యిచ్చాడు. అంతట అందరూ బయలుదేరి మెట్లు దిగారు. లక్ష్మమ్మ బండిలో మెల్లిగా యెక్కింది. అందరూ ఎక్కినతరువాత పరీదు సాహెబునే బండి తోలమన్నది.

ల:- మళ్ళీ ఏమీ వికారంగా లేదుగదా ?

రా:- లేదు.

బండి భోజనాల వేళకే యింటికి వచ్చింది.

౧౩

దొంగరాజులు—మడతపడుములు

సంగదాసు అన్నందిని తన ఆఫీసుగదిలో కూర్చున్నాడు ఆదం సాహెబు వచ్చి “గుమాస్తాగారు భోంచేశారా” అని ఎవరినో అడుగుతున్నాడు.

సం:- ఆదం సాహెబూ! ఏమి సంగతులు? అక్కడ వుండకుండా వచ్చావేమి?

ఆ:- పదిరాతాలు సాగుతున్నవి. వొక బోరెం యెండ నేయిగనాను. ఈ ముసుకులో బి.వి.కె.సి. ఎక్కువ వలగదు మీగు

చెప్పంగనే చీకటితోబోయి కూలింట్లు అన్నీ గాలించా. మునసబు గారి జొన్నకోతలు రేపల్లా పడతవిట. వొక పాతికమందికంటే మనకు ఎక్కువ తేలేట్టులేకు. ఎల్లుండైతే వందమందిమి వస్తామన్నారు. ఈ మాట చెప్పిపోవడానికే వచ్చా.

సం:- వారికోతలు అడ్డంవచ్చినవి? సరే పో. వెంగన్న స్టేషనునుంచి వచ్చాడేమో ఇటు రమ్మను. (తనలో) ఇవ్వాలి గూడా రాతేదేమబ్బ ఇల్లు విడిది వుండేవారుగారే! నీలిమందు ఆపితే మళ్ళీ మందమవుతుండేమో. యేమోయి వెంగన్నా! ఎంతసేపయింది నీవు వచ్చి?

వెం:- ఇంతకుముందే కాదండీ, బండ్లి విడిది ఇట్లా వస్తున్నా.

సం:- ఇంతసేపు ఏమిచేస్తున్నావు? తాగి పడుకున్నావా?

వెం:- ఇప్పుడు బాత్రికా ఆ జోల పోవడంలేదుగదా, ఏమిటండీ అట్లా అంటారు? వొకవేళ తాగితేమ్మబుకు నే పడుకోనా లెటండీ.

సం:- మంచిసీళ్ళ ప్రాయమయింది. అయ్యగారు రాతేదేమి?

వెం:- వచ్చారు.

సం:- నరీ?

వెం:- పాలెపు మునసబుగారూ, సీరూ యింకా హేగూ హేమీలంతాజేరి కోతకూలీ గింజలిస్తానూ, డబ్బులిస్తానూ, అని ఆలోచిస్తున్నారు.

సం:- మన అయ్యగారు ఏమిస్తామంటున్నాడు.

వెం:- మునసబుగారు తోక గొయ్యికుంటే ఈయన సున్నం గూడా పెట్టమంటున్నాడు.

సం:- అదేమిటోయ్. కూలీలకు తోక లుంటువా?

వెం:- మునసబుగారు కూలికింద డబ్బులిచ్చి గడ్డిమూమూ లిస్తామంటుంటే పేద గడ్డి అసలే ఎల్లగా దంటున్నారు.

స:- యింకా యేమేమి మాటలు జరిగినవి ?

వె:- శానా మాట్లాడుతున్నాను. మీ రేమియ్యవలె నంటారు ?

స:- నా మాటేమైనా వచ్చిందా ?

వె:- సాడీలు చెప్పావంటారు. నా కెందుకు !

స:- పోనీ. యితర సంగతులు చెప్పు. నా అభిప్రాయం నీకు తెలుసునా ?

వె:- మీరు కూలీలపట్టేగా.

స:- నేను నీతో చెప్పానూ ?

వె:- మునసబుగా రన్నాను.

స:- అయ్యగారు కాదనలే.

వె:- వారికిమట్టుకు తెలియదూ ?

స:- వారికిమట్టు కేమి తెలుస్తుంది ?

వె:- మీరు వాదిస్తుంటారటగా.

స:- యేమి ?

వె:- కూలీలకు డబ్బిస్తే గిట్టదని.

స:- యింకా యేమి సంగతులు ?

వె:- మీరు పని చాలించుకుంటారా ?

స:- అయ్యగా రంటేగా.

వె:- వారు వుండమనే అంటారు. మీ కిష్టం గాకపోతే చాలించుకోరా ?

స:- యెందు కిష్టంగాకపోతుంది ?

వె:- మీరు అవునన్నది వారు కాదంటే.

స:- యింకా కొత్తసంగతు లేమి ?

వె:- ఆ—యికనేమీ లేవు.

స:- (తనలో తేనెట్టి) నామాట యేమివచ్చిందో చెప్పవు గదా ?

వె:- నా కెందుకయ్యా ? వొకరి పస్సాపం.

స:- అయ్యగా రేరీ ?

వె:- మునసబుగారు నిలిపారు. యేదో తేల్చుకొని మాపో రేపో వస్తారు.

స:- రైలువాగిన్ల సంగతి యేమిచెప్పారు ?

వె:- నీలిమందుధర పడిపోయిందట. చెన్నపట్నానికి యెత్తించవద్దన్నారు.

స:- అరే! వర్తకులు మననెత్తిన చుట్టిపోవాలెనని వచ్చా రన్నమాట. నిన్న బేరమే రహితంకా లేదన్నారే. యివ్వాలే యేమిటాచుకుంటారు ? అందుకనే రాలేదు. నాకు యేదో అను మానంగానే కనబడ్డది-సరే, నీవు వెళ్లు.

(తనలో) జనుగుతున్న కథ యావత్తూ బోధపడ్డదిగదా. నన్నీపనిలోనే వుంచి అణిదిపెడదామని వారి వృద్దేశం. కూలి వాండ్లను అన్యాయం జేయదల్చుకున్నాను. యిదివరకు వచ్చే కూలే చాలా హీనంగావుంది. దాన్ని వబ్బులోకిమార్చి యింకా తగ్గించవలెనని ప్రయత్నం. నాయుడుగారితో యీసంగతి యావత్తూ చెప్పదానూ ? యెందుకు ఆయనమనస్సుకు వ్యసనం ? కథ యెట్లా నడుస్తుందో చూదాం.

సాయంకాలం చౌదరయ్య రాలేదు. రామానాయుడు చల్ల బడ్డ తరువాత పలహారం జేసి సంగదాసు గదిదగ్గరకువచ్చి 'షికారు పోదామా' అన్నాడు.

స:- పత్తిపట్టడం చూసివెళ్లుదాం.

పుభయలూ రాటాలదగ్గరకు పోయినారు. పత్తి పట్టడం ఆపి విత్తులు తూస్తున్నారు.

స:- విత్తులు గదిలో బోయించి దూది బోరానికి తొక్కించు.

ఆ:- కూలీలు గింజలు యెప్పుడిస్తారంటున్నారు ? వారానికి నొకమాటిస్తే వాండ్లకు జరగదట.

సం:- మూడురోజుల కొకమాటు యిప్పించు. తాళపుచెవి అమ్మగారి కియ్యి. మేము పొద్దుబోయి వస్తామేమో. కోతకూలీలను వచ్చినంతవరకు పోగుచెయ్యి. మబ్బు కారాడుతున్నది. జొన్న తిరిగిబాటింది. నిలువునతడిస్తే గింజ మసకిస్తుంది.

రామానాయుడు, సంగదాసు రోడ్డువెంబడి మలకాచెరువు కేసి పికారు బయలుదేరారు.

రా:- పత్తిబట్టవాండ్లకు రోజుకు కూలి యెంతిస్తారు ?

స:- పూర్వం కట్టుకు తవ్వెణ్ణరసోలెడు జొన్నలిచ్చేవారు. యిప్పుడు తవ్వెడు చేశారు.

రా:- రోజూ యెన్నికట్లు పడతారు ?

స:- సాధారణంగా మూడెత్తులగింజలు పడతారు. రెక్క పుష్టి గలవాండ్లైతే యింకో పదలం పట్టవచ్చు.

రా:- అరసోలెడు తగ్గిస్తే వాళ్ళు వొప్పుకున్నారా ?

స:- అవీ యిచ్చేవాండ్లు లేకపోతే వొప్పుకోక యేమి చేస్తారు ?

రా:- మానాయనగారు యివ్వాలని రానికథ తెలుసునా ?

స:- చూచాయగా తెలిసింది. విశేషాలు మీకేమయినా తెలుసునా ?

రా:- పాలెంలో యీసాయంత్రం మీటింగుట. చిన్నప రెడ్డి మన మునసబును రమ్మని కబురంపాడు. కోతకూలి గింజలు మానివేసి డబ్బియ్యవలెనని యేర్పాటుట,

స:- మీటింగుసంగతి నాకు తెలియలేదుగాని మీనాయన గారూ, చిన్నపరెడ్డి యీసంగతే మాట్లాడుతున్నట్టు విన్నవాండ్లు చెప్పారు.

రా:- చిన్నపరెడ్డి కూలివాండ్ల కూడుదీసి యింకా మేడలు కట్టిస్తాడుగాఁవాలె. మానాయనగారు దీంట్లో చేరకుండావుంటే బాగుండు.

స:- మీనాయనగారిదే యెక్కువ ప్రోత్సాహ మంటారు.

రా:- మునసబుకు చిన్నపరెడ్డి పుత్తరం వ్రాశాడే !

స:- మీనాయనగారికీ, మునసబుకూ మనస్పర్ధగనుక కన్ను తగిలే పుల్లలన్నిటినీ కూడదీసుకుంటున్నారు.

యితరపూశ్చకు మీనాయనగారు వ్రాసి పుండవచ్చును.

రా:- ఈ పెద్దవాండ్రంతా మోస్తాజేసుకొని యెందు కీ నిర్భాగ్యులమీద దండెత్తడం ? పూటకూటికి లేని యీ కూలీలు యేమి ప్రతిక్రియ చేయగలరు ? వీండ్ర కాధార మెవరు ?

స:- దేవుడే ఆధారం.

రా:- ఆయనగూడా న్యాయం విడిచి భాగ్యవంతుల పక్ష మైతేనో ?

స:- మన మిద్దరం ఆయననుకూడా యెదిరింతాం.

రా:- ఇదే మన కిద్దరికీ శపథం. ఇక యుద్ధం ప్రకటించు.

స:- యికమీద బహుశా నేను మీయిల్లు విడువవలసి వస్తుంది.

రా:- నేనే విడువవలసివస్తుందేమో. యింట్లోవుండి యుద్ధం యెట్లా చేస్తాం ? రేపు జొన్నకోతల కూలివిషయం యే మాలో చించావు ?

స:- యుద్ధానికి వాండ్రే ముందు ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు గదా ! మొదటిదెబ్బ వాండ్రనే కొట్టనీయండి.

రా:- ఆ గౌరవం వాండ్ర కెందు కీయాలే.

స:- మొదటిదెబ్బ కొట్టినవాడికంటే తిన్నవాడే ధన్యుడు.

రామానాయుడు సంతోషం పట్టజాలక సంగదాసును కౌగలించుకున్నాడు.

చండకిరణు డస్తమించాడు. ఈ యావనుల సంధిసమయములను సంధ్యారాగం రక్తాక్షరాలతో ఆకాశఫలకమున చిత్రించింది. యీ రక్తమే ప్రతి గృహమందూ దీపమైప్రకాశిస్తున్నది.

సంభాషణ చాలించి వుభయలూ యింటికి బయలుదేరారు. యింటిదగ్గర ఆదంసాహేబు యెదురుగా వచ్చి.

ఆ:- యిదిగో తాళపుచెవి. అమ్మగారు లోపల వున్నారు.

ఆ:- దిబ్బలో దం టెక్కువ పడుతున్నది. జీతగాండ్లు వాండ్ల యిష్టంవచ్చినట్లు తొక్కిస్తున్నట్లున్నారు.

అ:- అన్నీ బడిదంట్లే నండి.

స:- సన్నదంట్లేతే వాండ్లు తేపా వేయలేక వొక్కసారే యింత పడవేస్తారు. తిన్నంత తిని మిగిలింది తొక్కుతవి. వొబ్బిడిగా వాడుకోకపోతే యెన్ని వాములైనా ఆగవు. వాండ్లతో చెప్పి. అయ్యగారు రానట్టేనా?

ఆ:- రారని మనిషి వచ్చాడు.

స:- మనిషెందుకు? ఆ కబురు పొద్దున్నే వచ్చిందే!

ఆ:- రెండు వుత్తరాలుకూడా తెచ్చాడు. తాటి లింగయ్యకూ, బాపయ్యకూ తక్షణం పాలెపు మునసబుగారింటికి రమ్మని వ్రాశారు. యిందుకని లేదు.

రా:- యెవరు వ్రాశారు?

ఆ:- అయ్యగారే.

స:- వారు వెళ్ళారా?

ఆ:- బాపయ్య వేడు. లింగయ్య వెళ్ళాడు.

స:- మునసబుగారు వచ్చారా?

ఆ:- వస్తుండాలె.

రా:- బాపయ్య వస్తే నే రమ్మన్నానని చెప్పి. మునసబుతో మాట్లాడటం యెట్లా?

స:- నేవెళ్ళి మాట్లాడతా.

రా:- మిక్కిలి వుత్సాహంతో — దానూ! శత్రువులు పైన్యాలు కూర్చుంటున్నారని.

స:- అందులో తప్పేముంది? యెవరి ప్రయత్నాలు వాండ్లు చేసుకోరా? మనం వొకరి స్వాధీనంలోవున్న మనుష్యులమైనాం.

రా:- మన అంతరాత్మలు మన స్వాధీనంలోనే వున్నవి.

స:- రేపు జొన్నకోతకు మీరు వస్తామంటిరే !

రా:- అయ్యో ! తప్పకుండా నేనుకూడా అన్నం మూట కట్టుకొని తెచ్చుకోనా ? అంతా తెచ్చుకోవడంలా.

స:- అది పనికిరాదు. మధ్యాహ్నండాకా వుండి యింటికి భోజనానికి రండి.

రా:- అవన్నీ పట్టిమూటలు. భోజనం చేలో చేయవలసిందే. పోనియ్యి, యింటినుంచి అన్నం పంపించమందాం.

స:- మాఅయ్య పడుకోడానికి రమ్మన్నాడు. ఈరాత్రి వెళ్ళుతా.

రా:- బాగా పట్టుకున్నదే, మీవాండ్లతో మాట్లాడు.

స:- యేమని మాట్లాడేది ? వాండ్లేదారిన వస్తారో.

రా:- వొక్కటేదారి. యెరగనిదేముంది ! మార్పుకు ఒప్పుకోవద్దను.

స:- బాగాపట్టారే?

రా:- నీవే నన్ను పట్టావు.

స:- మీరే నన్ను పూనారు.

రా:- మనిద్దరినీ వొక దయ్యమే పట్టింది.

స:- అది వదిలితే ?

రా:- నీకాభయం వద్దు. దేవుడి పట్టుకంటే దయ్యపు పట్టుక్కువ.

స:- అట్లయితే దేవుడు అటుచేరినా మనం గెలుస్తామన్న మాటే.

రా:- నాకేమీ తోచడంలేదు. అయితే కూలివాండ్లు సమ్మె కడితే ఆ రోజులలో భోజనం యెట్లా ?

స:- ఏమిచేస్తారు ? పస్తుంటాగు.

రా:- పస్తూ ?

స:- అయ్యా, మీ రేమచుకొంటున్నారు. అందరికీ పొద్దుటి పూట గుమ్మపాలూ, మధ్యాహ్నం గడ్డపెరుగూ, మూడుగంటలకు రకరకాల పలహారాలూ, సాయంత్రం తేలికైన భోజనం, పడుకోబోయేటప్పుడు వేడిపాలూ, అప్పుడప్పుడు చిరితిండి యీ మోస్తరుగా అమురుతున్న దనుకుంటున్నారా?

రా:- నన్నెందుకు యెగతాళి చేస్తావోయ్? నిజంగా పస్తుంటారా యేమిటి?

స:- అయ్యా, చెవులున్న హిండ్లు వినండి. మా మాలమాదిగ పల్లెలలో నాలుగు నెలలు పూర్తైన భోజనముంటే జొన్నన్నం, గోంగూరూ, కారం, ఇవి కడుపునిండా తినడం. నాలుగు నెలలు అర్థభోజనం మిగిలిన రోజులు కటికి ఉపవాసం.

రా:- నీవు చెప్పేదంతా నిజమేనుటోయ్?

స:- దేవుడనేవాడొకడు యీ ప్రపంచాన్ని పాలిస్తుంటే— వున్నాడా అని నాకు సందేహం— వున్నా దయామయుడుగాడు— ఆయనమీద ప్రమాణంచేసి చెపుతాను. నే చెప్పేది యావత్తు సత్యం.

రా:- ఏమి ఆశ్చర్యం. భోజనం లేకుండా వూరికే వుంటారా?

స:- దొరికితే నాగజెముడుపండ్లూ, బొద్దాకూ, చచ్చిన గొడ్డ మురికి మాంసం—

రా:- మురికి మాంసం తినకూడదు. ఆ సంగతి నీవు హిండ్లకు గట్టిగా చెప్పాలె.

స:- అయ్యా! ఆకలిబాధ మీకు తెలియదు. మహర్షుల వంటివాళ్లు ఆకలిబాధకు నిలవలేక, ఏ మాదిగ పల్లెలోనో జొరబడి యెండవేసిన మురికి మాంసమును దొంగిలించి తిన్నారట. అది తినవద్దని యెవరూ బోధించ నవసరంలేదు. హిండ్లకు కడుపులోకి అన్నం వుంటే తినమన్నా తినరు. అన్నం లేకపోతే మురికి మాంసంకాదుగదా యెముకలుగూడా కొరికి తింటారు.

రా:- ఓయబ్బా యిక చాలించవోయ్. నే వినలేను. ఇది వరకు అన్నంలేక బాధపడుతున్నారంటే యేమో అనుకున్నాగాని యీ సంగతులన్నీ నాకు తెలియవు. ఇక నన్ను విడిచిపెట్టు.

స:- పాపం మిమ్మును చాలా శ్రమపెట్టినట్టున్నా.

రా:- శ్రమేమిటి, వాళ్ళుపడే శ్రమలు వినడానికే మనకు శ్రమా? యిందాక నీవు దొరికితే నాగజెముడుపండ్లు తింటారన్నావే; వొకప్పుడవిగూడా దొరకవా?

స:- ఇదివరకే మీ మనసు కళవళ పడ్డది. ఇంకొకమాటు చెపుతాలెండి.

రా:- ఆ వొక్కటీచెప్పి వూరుకో.

స:- మనవూరి రెండుకొండలనిండా నాగజెముడు బలిసి వున్నదిగదా! ఎండాకాలం సగపడ్డతరువాత వచ్చి చూడండి. ఒక్క కాయయినా వుంటుందేమో.

రా:- ఏమీ దొరక్కపోతే యేమిచేస్తారు?

స:- మిమ్మును బాధపెట్టడం బాగుండలేదు. ఏమిచేస్తారా, మడతకుడుములు తింటారు.

రా:- అవేమిటి?

స:- అవి మీరెప్పుడూ తినలేదు. అవి తింటే అజీర్తి పోతుంది. ఏకాదశినాడు యివే తింటారు.

రా:- నీవు హాస్యం చేస్తున్నావు.

స:- హాస్యంగాదు. ఇది వొలుకుల్లో పరాచకం. రోజూ పీనుగలు తగలవేసే మావాండ్లకు పీనుగలంటే ప్రాంతమైపోతుంది. ఈ దినపస్తులు నేను రోజూ చూస్తున్నవే. పస్తులుంటే దేవుడు మీకు పుణ్యమిస్తాడట. ఆ దేవుడు దినపస్తులుండే మా కెందు కియ్యడో—మరచిపోయినాం. మడతకుడుములంటే మాకే బాగా తెలుసును. అవి మాల మాదిగల కడుపులోనే యెక్కువ వుంటవి. అన్నం బొత్తిగా లేనప్పుడు పడకుంటే బాధయెక్కువని అన్నపు

తిత్తి మడతలు పడేటట్టుగా నుడిచిపెట్టుకొని పడుకుంటాం. యిది మేముకనిపెట్టిన పిండివంట.

రా:- ఈ స్థితిని తొలిగించేదోవ యెమయినావు న్నదా?

స:- నాకు వొక్కటే కనబడుతున్నది. నిర్దయుడైన యీ దేవుణ్ణి పదభ్రష్టుని జేసి ఆపై తానునైనా దెచ్చికూర్చోబెట్టి దాని దోవన అది పడివుంటే మనము బ్రతకవచ్చునని నమ్మకం.

రా:- మళ్ళీ సైతా నెందుకు?

స:- ఎవరూ లేకపోతే మరీమంచిది.

రా:-నామనసు ఆందోళన పెడుతున్నావు. నీమనసులో అంతకంటే యెక్కువగావుంది. యిక పోదాం పద.

౧౪

సమిధెలు

సంగదాసు మనసు పరిపరివిధాల ఆలోచనలతో నిండి యున్నది. రామానాయుడియొక్క వుత్సాహం ఆశ్చర్యం గలిగించింది. త్వరగా దారినడుస్తూ యేమో ఆలోచిస్తున్నాడు.

“నాయుడుగారికి మన విషయములో సంపూర్ణమయిన అభిమాన మున్నది. నిజంగా ఆయన పూనుకుంటే యెంత సహాయమైన చేయగలడు. కాని ఆయన చేయవలసిన త్యాగం గూడా అత్యంతం. తండ్రి ప్రతికక్షకు నాయకుడు. అందులో పట్టుదలమనిషి. కొడుక్కు స్థిరాస్తిలో నాలుగోభాగం పంచిపెట్టి కవితెంతా అరుపుకుంటాడేమో. ధననష్టమేకాకుండా తండ్రి ప్రతికక్షలో ప్రవేశించాడని లోకాపవాదం భరించాలె. రయితులు యెవరో సభర్ములుదప్ప తక్కినవాండ్లు ఆయనకు వ్యతిరేక మవుతారు. ఆయన యెప్పుడూ కష్టపడ్డవాడుకాదు. యీచిక్కులచేత వుత్సాహం తగ్గిపోతుందేమోనని భయంగావుంది.”

మాలపల్లెకు సమీపంలోవున్న కోమటిదగ్గరకు వచ్చాడు. కొత్తసుబ్బయ్యభార్య చంద్రమ్మ దుకాణంలో కూర్చున్నది.

మాలపల్లె దుస్థితి మూర్తీభవించినట్లు అక్కడ శనబడ్డది. సంగదా సదివర కెప్పుడూ యీదృశ్యం జూడలేదు. అక్కడ జరుగుతున్న సంభాషణవింటూ దూరంగా నిలుచున్నాడు.

చం:- నీ కేమి కావలెనే వెంకీ?

వెం:- నాకొక దమ్మిడిది చింతపండ్లా, వొకదమ్మిడిది వుప్పు, మిరపకాయలూ, వొకదమ్మిడిది వుల్లిగడ్డ.

చం:- తే, కానీ దే, అవి దీసుకో.

వెం:- వెయ్యవమ్మా యింకా కాస్తవుప్పు.

చం:- ఊ ఇకపో. నీకేమి కావలెనే ముత్తీ?

ము:- నాకు, అరగిద్దెటికి ఆముదం, వొకగిద్దెటికి వుప్పు, అరగిద్దెటికి చినవుల్లిపాయా.

చం:- ఊ ఇట బట్టు.

ము:- కాస్త బెల్లం కొసరు బెట్టవమ్మా.

చం:- ఇకబో. నీకేమిటే సత్తీ?

స:- ఈపత్తితీసికొని బియ్యమియ్యవమ్మా అల్లుడువచ్చాడు.

చం:- ఇట బట్టు. ఆపత్తి కేమిటి?

స:- దీనికి వుప్పు మిరపకాయా చింతపండ్లా పెట్టు.

చం:- ఇన్ని యెట్లా వస్తవే ఆ కాస్తకు.

స:- వచ్చినంతవరకే పెట్టవమ్మా.

నాగి:- చంద్రమ్మా! నే నెంతసేపయిందమ్మా వచ్చి నన్ను పంపవమ్మా.

చం:- ఏమి గావలెనే?

నాగి:- యీగిద్దడుగింజలమ్మా పొగాకుపెట్టు!

చం:- అవి గిద్దెడున్నవీ?

నాగి:- నే గొలిచానూ.

చం:- తీసుకో. తొంపరపడితే యెట్లాగే. సత్తీ నీ వివిగోనే.

స:- నోల్లొకి కాస్తవెయ్యవమ్మా. నోట లేదనేబదులు చేత లేదంటావనే నీ దుకాణానికి రావడం.

చం:- ఇట బట్టు. కాస్తపొద్దుగలగా రాగూడదూ.

స:- కూలిగింజలు కొలిపించుకొంటిమి. యిట్లావస్తామి.

ఈ విధంగా బేరం నడుస్తున్నది. ఇటువంటి పరిస్థితులు చూచి తాను నాస్తికణ్ణి అయిపోతానేమో నని భయం పుట్టింది.

“వీండ్రెట్లా సమ్మెగట్టడం. పూటకూటికి లేదే” అని సందేహించాడు. తన మనసు నిరాశ చెందకుండా మళ్ళీ ఆపు కున్నాడు. మరల ప్రయాణమైనాడు. చంద్రమ్మ వాకిట్లో చూచిన స్థితిని తమ యింటిలో బోల్చిచూస్తే ఇల్లినుంచి ఢిల్లీకి బోయి నట్లుంది.

జోతి : అమ్మా! చిన్నన్న వచ్చాడే (అని కేకవేసింది.)

మా : (ః ౩ గెత్తివచ్చి) మా అయ్యచు చూచి యెన్నాళ్ళ యిందమ్మా కండ్లబోయినట్లుంది.

సంగ : వారంరోజులేకా?

రా : (దొడ్లోనుంచి వచ్చి) చాలవూ వారంరోజులూ?

సం : నిన్ననేకా నీవు చూచింది.

రా : పనిమేళ్ళా అక్కడికి రాబట్టి.

మా : మాఅయ్య, జన్నుబాల కందుకున్నాడమ్మా!

యీ పూట అంతబాగా యిరగవు.

జోతి : అమ్మా! మనకు బుజ్జామ బుట్టింది.

సంగ : పెయ్య దూడేనా?

మా : కాదు. మాగాని దున్నెందుకు పుట్టింది.

సంగ : ఆరంజోతీ! నీవు బాగా చదువుకుంటున్నావా?

జోతి :- ఆఁ నీనిచ్చిన పుస్తకమంతా అయింది. యింకొకటి తెచ్చిపెట్టు.

రా:- వాకిట్లో మంచంమీద కూర్చుందాము రా - చల్లగాలిలో.

మా:- కాసేపు కూర్చోపెట్టు యిక్కడ. నిన్న నీవు చూచి వచ్చావుగా.

సం:- అప్పాయ బాగా సాగుతున్నాడే.

మా:- చీ అట్లా అనగూడదమ్మా, దిష్టి తగులుతుంది. వాండ్లమ్మ లేవడంలేదు. మోచేలిమీదా, దండమీదా యెవరో కొట్టారట. బుజం వాచి బ్రహ్మలోడ్డయింది. వూళ్ళో మంగల వైద్యునికి చూపిస్తే లోపల యెముక చిట్టింది, తనవల్ల కాదన్నాడట. మధ్యాహ్నంనుంచీ నీకోసం వొక్కమోయిన కలవరిస్తున్నది.

సం:- యెవరు గొట్టారు ?

మా:- యెవరో బసివిరెడ్డట.

సం:- యెందుకూ ?

రా:- మనకర్కం. మాలమాదగలై పుట్టినందుకు. చేనిగట్టు మీదిగా నడిచిందెట. ఇగప్పుమా యిటు రావద్దని కొట్టి గడ్డి వూడదీసుకొన్నాడు. సరేనా ?

సం:- బాగానేవుంది. నేవెళ్ళి చూచివస్తా ఆమెను. రారా బావా.

పుభయలూ వెళ్ళేరు.

మా:- నీవు కోమటింటికి పోయి జన్ను బాలల్లోకి కాస్త బెల్లప్పాయ కొనక్కరా. ఇంట్లో నిండుకొన్నది. కొద్దిగా వుంటే పొద్దున అమ్మాయి వేసుకొన్నది.

రా:- ఒక సవాసేరు తేనా ?

మా:- తీసుకరా లేనప్పుడు పకుగె త్రేవానికంటే.

రా:- నాకు నట్టివే పోళావుకదా వొకమ్మగన్న బిడ్డననా.

మా:- నే నొక్కదాన్నేకా పరాయిదాన్నిక్కడ. నేను తిన్నానో లేదో మీరు విచారించారా ?

రా:- నీవు తినకుండా మాకు పెట్టవచ్చావా అనుకొన్నాం.

మా:- తనకుమాలిన ధర్మమా. నే.తి నే మీరు పెడుతున్నా. అబ్బాయి వచ్చేలోగా రా. చీకటిలో యెందుకు పంపేవని నా మీద కోప్పడుతాడు. దొడ్లో చెట్లచాను పెట్టినందుకు వొక పొట్ల కాయ కాసింది. కోసిచ్చిపో, తాలింపువేస్తా.

సంగదాసు మేనత్త యింటికి పోయినాడు. సుబ్బలక్ష్మి గుడిసెలో కుక్కి-మంచం వేసుకొని పడుకున్నది.

సంగ:- యే మత్తా! వొంట్లో యెట్లా వున్నది?

సు:- నాయనా వచ్చావా? నీకోసమని యెదురు చూస్తున్నా. మోచేతిదగ్గరనుంచి గూడదాకా పర్వతాకారంగా వాచింది. వల్లమూలినపోటు. నేను బతకననే దిగులులేదు. అప్పుడు యేణ్యంవాడై వుండగా మీమామ చచ్చాడు. అప్పటినుంచీ అష్టకష్టాలుపడి పెంచా. చిటుక్కున వొకదెబ్బగొట్టి యెరగను. నాకడుపు నాయగట్టుకొని కరువురోజుల్లోగూడ వాడికి ముప్పుటా అన్నం బెట్టాను. నారోజులేమో అంత్యానికి వచ్చినవి. వాడిని నీవు చేయి వదిలావాఅంటే యెందుకూ గాకుండా బోతాడు. యీ దిక్కుమూలిన పక్షిని నీవొళ్ళో వేస్తున్నా, మీఅమ్మ వకరి వంటిది గాదు. జీతగాడని పేరేగాని యీ రెండేళ్ళనుంచీ తన బిడ్డలలో వొకరిగా చూస్తున్నది. నీచేతిలో బెట్టి దిగులు లేకుండా వెళ్ళిపోదామని కనిపెట్టుకొని వున్నా. అప్పమా! ఇట్లా నామంచంమీద కూర్చో నాయనా. వట్టి అర్భకుడు. ఇక అత్తనే అమ్మనుకో. పెంసావాసాలు వోబోకు. సంగబావను దేవుడినిగా యెంచుకో.

అప్పుడు యేడుస్తున్నాడు.

స:- యేడవవద్దు నాయనా, యేడవవద్దు.

సంగదాసుకు కండ్లన నీళ్ళు గిట్టిన దిరిగినవి. మీద చేయి వేసి—

స:- అత్తా! అప్పడికి వచ్చిన భయంలేదు. వాడికి మేము యేలోపం లేకుండా చేస్తాం. నీ విక్కడవుంటే లాభంలేదు. చీకటిలో అయ్యనిచ్చి బండిలో ఆసుప్రతికి పంపిస్తాను. వాండ్లు యేదయినా వెంటనే పనిచేస్తారు.

సు:- సరే కానియ్యి - యీవూళ్లో మట్టెయ్యే ప్రాప్తం కూడా లేదుగాఁవాలె. కళ్ళం యెక్కడవుంటే అక్కడికి పెట్టుకొని పోతుంది. అప్పణ్ణే నాతో పంపు.

స:- అట్లాగే. మామా నీవూ పోండిరా. అత్తా! అన్నం తిన్నావా?

సు:- వొదినె ఇప్పుడే అన్నం పెట్టిపోయింది. రాత్రి అన్నం యిక్కడే సదుకున్నాడు.

స:- నే వెళ్ళినస్తాను.

సు:- సరే. అప్పడిని అండవదలబోకు.

సంగదానూ, అప్పడూ యింటికివచ్చి అంతా భోజనం చేశారు. సంగదాను తండ్రిని గుంటూరుప్రయాణం చేసి బ్రహ్మం గారి వేపచెట్టుదగ్గరకు వచ్చాడు. రంగదానూ, పున్నన్నా అక్కడ మాట్లాడుతున్నారు.

ర:- యెప్పుడో సంగన్న వచ్చాడే. నీ విక్కడికి రావడం పొరుగుూరినుంచి రావడంకంటే కనాకష్టంగా వున్నది.

స:- యీవూటనే మామా. బాగావున్నానా?

ర:- యెరగవూ మాబానూ. ఇట్లాగే వున్నాం ఎండుతూ, వాడుతూ. మీ అయ్యకు కాలు విరిగింది టీ?

పు:- వాండ్రయ్యకు విరగడం యెందుకు కాలు? నీకు విరక్కపోయిందీ రాతిబల్లపడి.

స:- యెవరికీ విరగవద్దు. అంతా బాగానే వుందాం. అంతా అన్నాలు తినివుంటారా?

పు:- అన్నాలూ. సగంమంది నిద్రపోయివుంటారు. పొద్దు గూకంగానే యింత నాలికకు రాచుకుండేదీ, దీపం మలిపి పడు కుండేదీ. కోతలకు పోయివచ్చినవాళ్లు అన్నాలు వొండుకుంటు న్నారు.

ర:- మన మాటలు విని చేరబారుతున్నారు.

స:- పున్నన్న యీయేడు పెంకుటిల్లు వేస్తాడా?

పు:- వీరదాసు మొదలుపెడితే నేనూ రెండోవాణ్ణిగా వుంటా.

వీ:- వెట్టినాక రొకటిప్పించు. వీరదాసుకూడా కడతాడు.

పు:- తండ్రీ, కొడుకూ రు. గగ్గెం యాయేడు దిబ్బెంలో వేశారు.

వీ:- నీవు లెక్కబెట్టావు.

పు:- మీరిద్దరూ యెంతలేదన్నా నెలకు చెరిఆగురూపాయ లకు తాగేవాండ్లు. రాతిషనిలో మీయిద్దరూ సంపాదించే డబ్బుకు తాగడమే లేకపోతే యిదివరకు వెండిగోడలు పెట్టించేవాండ్లు. సంగన్న ధర్మానా యాయేడు మానారు. రూపాయిలు కూడ బెడుతున్నారు.

స:- వీరమామా! మొదలుపెడతావా?

వీ:- పెడుదునుగాని పిల్లవాడు బండీ, యెద్దులూ గొని రాళ్ళబాడిగ సాగిస్తా నంటున్నాడు. దాంట్లో చాలా నభా వుంటుందిలే.

స:- మళ్ళీ మొదలుపెట్టరుగదా?

వీ:- మావాడు రూపాయిలు కూడబెట్టడం వరిగాడు. నీవు తాగమన్నా తాగడు.

స:- మామా! యాయేడు మనం బావి తవ్వించుకుం దామా?

ర:- అట్లాగే కానియ్యి. అందరికీ కావలసిందేగా. యెవరి కేమి వొడ్డుతావో చెప్పు.

స:- మన పల్లెలో యెన్నిండ్లున్నవి?

పు:- రెండు పెంకుటిండ్లూ, షది పూరిండ్లూ, పద్దెనిమిది చుట్టుగుడిసెలూ. అందరికీ యిండ్లక్రమాన వొడ్డితే యెట్లా?

స:- అదెట్లా కుదుస్తుంది? రాళ్ళ తోలకం బండ్లున్న వాండ్లది. కట్టుబడి రాతిషనివాండ్లది. తన్వకం తక్కినవాండ్లది. రాతి ఖరీదు నా సగంతాన యిస్తా.

ర:-మేము రాతిపనికి జాముపొద్దెక్కిపోతాం. తవ్వకంకాగానే నేనూ మా పిల్లవాడూ పొద్దుటిపూట యావత్తు కట్టుబడిచేస్తాం.

పు:- సంగదాసు ఒండితోపాటు నా ఒండి వచ్చేదే.

ర:- యిక తవ్వకం మిగిలున్నది. యేడీ మేస్త్రీ! దూరంగా కూర్చుంటావేమి?

నాయుడు:- వింటూనేవున్నా. కూలి దొరకక కాళీగా వుండేవాండ్లు వస్తే తవ్వకం నే చేయిస్తా.

రా:- పోతుమాల మీ అయ్యేగా. మంచిరోజు చూసి గడ్డెత్తమను.

నా:- తవ్వకానికి కూలి లేకపోయినా పోతు తప్పదు.

ర:- మాబావ పోతుమాలను తీసుకో.

పు:- సింబోతువాలే పీరదాసున్నాడు. అతణ్ని దీసుకో.

స:- పనిలోనికి రాని సోమరిపోతును నే నిస్తా.

వీ:- ఏదో హాకటిస్తురుగాని. మాదిగపల్లిలో ఆగుబ్బుగా చెప్పుకుంటున్నారు. కోతకూలి సంగతి సంగదాసు ఏమంటాడు?

పు:- కోతకూలి సంగతేమిటి?

స:- మునసబు గింజలు లేవు డబ్బులు ఇస్తాను తీసుకొండన్నాడుట.

పు:- ఏదై శేనేమి?

స:- ఎంత యిస్తానన్నాడు?

వీ:- ఆ తప్పిలు నాకు బాగా తెలియదు. నీవు వొచ్చావని విని వాండ్లిక్కడికే రావాలనుకుంటున్నారు. కేక వెయ్యండి.

ర:- వాండ్లలో పెద్దింటివాడు ముత్తడు; వాడిని పిలవండి.

వీ:- తలమాదిగెను పిలిస్తే అంతా వస్తారు. వారే ముత్తా! సంగన్న పిలుస్తున్నాడు. అంతా రండి.

స:- ఏమోయి ముత్తన్నా! ఏమి కథ?

ముత్తడు:- ఏమి కథ వున్నదీ. బతికేకథ గాదు. చచ్చేకథ. మునసబు కోతకూలికి గింజలు ఇయ్యడట, డబ్బునాట.

స:- ఎంత యిస్తానన్నాడు?

ము:- రోజుకు పావలాట. అది మామూలు కూలట.

స:- రూపాయికి పన్నెండు మానికలు జొన్నలిచ్చేటప్పుడు కూలి పావలా. ఆ ప్రకారం అయితే ఇప్పటిధర ప్రకారం కూలి రూపాయికి దాకొంటుంది.

ర:- డబ్బులుమట్టుకేమి? చేదా? ఇప్పటి ధరకట్టి యివ్వ మనండి మనమే కొనుక్కుందాం.

ము:- అట్లా యియ్యమట. అదీ వాయిలచాం.

స:- తాను ఇప్పటి ధర్లప్రకారం అమ్మి రూపాయిలు తీసుకోవడంలేదా?

పు:- అది వాండ్లసామ్ము.

స:- చాకిరీ కూలివాండ్ల సామ్ము, భూమిరైతుసామ్ము. దేనిధర దానికుండాలే. తన పదార్థానికి తాను యెక్కువధర తెచ్చుకుంటున్నప్పుడు అవరవడిన కూలివాడి పదార్థానికి వెలహెచ్చవద్దా?

ము:- చాకిరీ నీళ్ళ కూలికి పోవలసిందే?

స:- ఆసామికి పండే ధాన్యాన్నిపట్టి చూస్తే అడ్డెడు గింజలు చాలా తెక్కువ కూలి. ఇప్పుడు అదీగూడా తగ్గించవలెనని చూస్తున్నాను. ఊళ్ళో అంతా యిచ్చే ప్రకారం ఇయ్యండని మీ రడగండి.

ము:- ఆ మాటంటే అన్ని పూళ్ళల్లో నొకటే కట్టుబడి చేస్తారన్నాడు.

స:- మరి కూలి తీసుకున్నారా?

ము:- ఇంకా లేదు. ఇప్పటి ధరలప్రకారం పావలాకు మానెడు జొన్నలుకూడా రావుగా.

స:- ఏమిచేతామని మీ ఉద్దేశం?

ము:- అంతా ఆలోచించండి.

నీ:- ఆలోచనేమిటి? కోతలకు పోవద్దు. ఎట్లా కోసుకుంటారో చూతాం.

ర:- ఇదివరకే మనపని వానాకాలం పచ్చి, ఎండాకాలం ఎచ్చిగా వుంది. పావలా మట్టుకు వానికి నష్టం ఎందుకూ? పని మానుకొని వాండ్లను నష్టపెట్టనూనద్దు. వాండ్లకే బాగుపడ నీయండి. చచ్చేవాండ్లం ఎట్లాగూ చస్తాం. ఊరికే పనిచేసిరండి.

వీ:- మనం పూరికే చావం. అంతా మనవెంబడివాండ్లే. అన్నం దినకుండా ఈరోజు కోస్తావు, రేపుకూడా కొయ్యగలవా? మనకు సరీగా కూలిస్తే వాండ్లు చెడిపోతా మనుకొంటున్నారనిగాని దాని విలువ వాండ్లకు కనబడి తీరుతుంది.

పు:- ఎక్కువ కూలిచ్చారని యెక్కువపని చేస్తావా?

ర:- ఎక్కువ కూలిస్తే యెక్కువ తిరింటాం. సత్తువెక్కు వౌతుంది. ఎక్కువ పనిచేస్తాం. పస్తు పడుకొని వొక మోపెస్తూ చూతాం. కడుపులో ఎత్తులేకపోతే వొకమాటు మోసేది రెండు మాట్లు మోస్తాం. అందువల్ల వాండ్లకు పనిబాగు! మనకూ కూలి నష్టమే?

ము:- వీరదాసు చెప్పింది నిజమే. కూలివాడికి అర్థన్నం పెడితే ఆసామికి శ్రేయస్సుకాదు. పనిచేసి కూలీ తీసుకోకుండా వస్తే ఆసామికి మనమీద బాలా? జాలేవుంటే యీ కథంతా ఎందుకు? గొర్రె కొవ్విందల్లా గొల్లవాడికే మేలంటారు.

స:- ఇప్పుడు రెండుమాగ్గాలు చెప్పారు. రంగదాసు చెప్పింది ధర్మమాగ్గం. ఆ మాగ్గం మనమంతా అవలంబించ గలిగితే కూలీలు ధర్మమాగ్గ మనలందరినీ వాండ్లవుతారు. రైతులుకూడా కూలీలనుగూడైనా ధర్మమాగ్గానికి రావచ్చు. వీరదాసు మాగ్గం వీరమాగ్గం. దాగ్గం తప్పలేదు. రైతులకు పైర్లు కోసిపెట్టనలసిన బాధ్యత మీకులేదు. మీకు గిట్టితేకోస్తారు. లేకపోతే మానుతారు. ఇదికూడా ధర్మమే. వీరధర్మం.

పు:- తెగచెప్పలేదే.

స:- ధర్మసందేహం. సూక్ష్మభేదమున్నది.

వీ:- కొందరదీ, మరికొందరిదీ అవలంబించడానికి వీలులేదు వీరధర్మ మవలంబించి కొందరు సమ్మె కట్టినప్పుడు సధర్మం అవలంబించి కొందరు కోతలకుపోతే మార్గం చెబుతుంది.

స:- మీ అందరి అభిప్రాయ మేమిటి ?

వీ:- రంగదాసు చెప్పింది అందరూ అవలంబించడంకష్టం. దానికి క్రమంగా బోవచ్చు. వీరధర్మం త్వరగా అర్థమవుతుంది. అందరఘాట అదే ప్రారంభించి చూతాం. సేపు ఎట్లయినా బుద్ధి మంతుడవు. ఆలోచించి చెప్పు.

స:- ఇప్పుడు మిగిలిపోయేది ఏమీలేదు. నిదానంగా ఆలోచింతాం. ఇతర ఊళ్ళల్లో పెద్ద లేమాలోచిస్తారో కనుక్కోందాం.

వీ:- ఇతర పల్లెలవాండ్లు మనపల్లె ఎట్లా పోతుందో ఆచారికే వస్తారు.

స:- ఊళ్ళో కూలీల అభిప్రాయ మేమిటో ?

ము:- బలిజ శేషయ్య సమ్మె కడదామంటున్నాడు. ఆయన చాలినవాడు. తక్కినవాండ్లు ఆయనను కాదనరు.

స:- జనులు వీరధర్మమే అవలంబించేటట్టున్నారు, ఇప్పటి వుద్రేకంజూస్తే. రేపు చౌదరయ్యగారి చేనికి కొందరు కూలీలు రండి. వారు ఏ మార్గానికి వచ్చేదీ తెలుస్తుంది. మునసబుగారి చేనికి వెళ్ళినవాళ్ళంతా వస్తే బాగుంటుంది. వారిద్దరికీ రాజీ కుదురుతున్నట్లున్నది.

వీ:- ఇది వొక సూటే. కానియ్యండి.

అందరూ లేచి యిండ్లకు వెళ్ళారు.

౧౫

కో త లు

సంగదాసు వుదయం లేచి కాల్యాలు తీర్చుకొని కూలి వాండ్లకు కోతకు రమ్మనమని కబురంపించి తాటి సాపయ్యతో మాట్లాడి మునసబుగారింటికి వచ్చాడు.

స:- మునసబుగారూ ! ఏమి విశేషాలు ?

ము:- నీవు యెటుండేవాడవు ?

స:- సంగతి చెప్పండే యెటుంటావని అడిగితే ?

ము:- నీవు జాడలు తీయకుండా వున్నావు ? చంకబిడ్డను జారదీసేవాడివి.

స:- సంగతులు చెప్పి తరువాత పెట్టవలసినవి వుంటే పెట్టండి.

ము:- చౌదరయ్యగారు వస్తారుగా ?

స:- జొన్నకోతకు యివ్వాలి రమ్మని నూరుగురు కూలి వాండ్లకు చెప్పా. ఇప్పుడు నన్ను ఏమి చెయ్యమంటారు ?

ము:-నిన్న మాకు యాభై మంది దొరికేవరకు గగనమైందే! నూరుగురు నీకెక్కడ దొరికారు ? చట్రాత నారదీస్తావుగదా.

స:- గడబిడలుగా వున్నవి. గబామనేవరకు యావత్తు కోయించివేయవలెనని చూస్తున్నా. ఈ రోజు యెవరికీ కోతలు లేవటగా ?

ము:- మా చేనుకోత లేకేమి. ఇంకా నాలుగైదురోజుల పని వుంటే.

స:- కూలివాండ్లనందరినీ యింకా నాలుగురోజులు మీరు అకట్టుకొని కూర్చుంటే మా చేలు యేమిగావాలె ?

ము:- కూలివాండ్లు దొరకరని చౌదరయ్య యెత్తినయెత్తా యేమిటిదీ ?

స:- సంగతేమిటో చెప్పకుండా నన్నడిగితే యేంచెప్పేది ?

ము:- యేమిసప్టం వచ్చినాసరే పట్టుపట్టి కూలితగ్గించవలె నని అక్కడ ఆకోతలూను, యిక్కడ పూరికూలీలందరినీ బెట్టి యీకోతలూనా ? నాకెందుకు యీ అపవాదంతా.

స:- నాకూ యెవరూ యేమీచెప్పలేదు. మామూలుగా కోయిస్తున్నా. మీతో యేమన్నా చెప్పారేమోనని అడగడానికి వచ్చా.

ము:- సాయంత్రం లోగా పూర్తిచేయిస్తావా యేమిటి ?

స:- నాలుగోవంతుకూడా కాదు.

ము:- ఈచౌదరయ్యో నేను యేదీపెట్టుకోను. ఆ చిన్నప రెడ్డిచేత పిలిపించి యిరికించాడు.

స:- మీరు దీర్ఘకోపం లేనివారు. యితరులు చేసినతప్పులు మరిచిపోవడం సత్పుగుణుల లక్షణం.

ము:- నీవు పూసిపెట్టి మాట్లాడుతున్నావుగాని మీ చౌద రయ్య చేసినద్రోహం నేనుమరచిపోను. మాయింట్లోవాండ్లంతా అతనితో స్నేహమేమిటని నన్ను దూయపట్టుకున్నాడు.

స:- నేను సెలవు పుచ్చుకుంటా.

ము:- జవాబు చెప్పవేమి? - మాకూలీలను విడిచిపెట్టిపో.

స:- అది వాండ్ల యిష్టం.

ము:- అరే బసివిరెడ్డి! నీవుపోయి మనకూలీలందరినీ కొట్ట కరా. మామూలు ప్రకారం నిన్నటికూలిగూడా కలిపి వాండ్లు కావలెనంటే యింకా నాలుగురోజులుకూలి ముబాదలాగాయిచ్చి కోతసాగించు.

స:- మేము యీరోజు మాట్లాడుకుంటిమిగదా. మీకెట్లా వస్తాడు?

ము:- చూస్తూ మీరు మాట్లాడుకోవడం యేమిటో?

స:- మీతో నాకు వాదం యెందుకూ?

అని ముససబుగారు కూలీలు కావలెనంటే నాలుగురోజుల కూలి ముందుగా తీసుకొని వెళ్ళండని మాదిగపల్లెకు కబురంపి రామానాయుడిదగ్గరకు వెళ్ళాడు.

రా:- ఏమి దానూ? కబుర్లేమి?

స:- అనసరింపస్తే కులీలంతా సమ్మెకట్టడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ముససబు అక్కడ రెడ్డితో మాటయిచ్చి వచ్చాడుగాని యింట్లో వత్తిడి తగిలిస్లున్నది. ఇప్పటికి చెడిపోయినట్లే కనబడు తున్నాడు. పాపయ్యకు వ్రాసిన వుత్తరంలో యేమీలేదు.

రా:- మనము బయలుదేరుదామా? - పిలుపు. పాలుతాగి సిద్ధంగా వుంటా.

సం:- పాలుతాగే సుఖమాగులు జొన్నకోత కోస్తారట. మీరు నామాటవిని భోజనంచేసి బయలుదేరండి. కాకపోతే పది గంటలకే అన్నంవచ్చే యేర్పాటు చేయండి.

రా:- కాదు. అండరితో కలిసి రెండు జాములకే తినాలె. నలుగురిమోస్తూగా నేనుభోజనంచేసే బయలుదేరుతా. కూర్చోని మాట్లాడుదాం రా. యెప్పుడూ హాలులోకి అడుగు పెట్టవేమి? నియమమా.

సం:- కిందికిబోయి కూలివాండ్లకోసం మనుష్యులను పంపాలె. ఆనికే మాట్లాడుదాం.

రా:- అయితే నేను అన్నందింటా. నీవుకూడాత్వరగాతిను. కూలీలు ముఠాలుగా కొడవండ్లూ, కూటిదుళ్ళూ తీసుకొని బయలుదేరుతున్నారు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ వొకగుంపుతో వున్నారు. రామానాయుడు ముదుగుగుడ్డలు వేసుకొని చెప్పలు తొడుక్కొన్నాడు. రాత్రి సంగదాసుతో మాట్లాడినతరువాత కూలీలసంగతులు పూర్తిగా విచారించవలెనని అభిలాష గలిగింది. మొదట కూలీలకంటే ముందు సడిచాడుకాని కొంతదూరం పోయినతరువాత వెనక్బడ్డాడు. ఆడకూలీలుకూడా త్వరగానే నడుస్తున్నారే అనుకున్నాడు.

సం:- శేషయ్యా! నీవు ముసలలుగానిచేసికి పోలేదా?

శేషయ్య:- మళ్ళీ పిలవడానికి ఆయనకు స్థితిపోతే పోవడానికి నాకైనా వుండవచ్చూ? మామూలాలో వొక్కరూపోలేదు. నిన్నటికూలి వొకమనిషిని పంపించి తెప్పించుకొన్నాం.

రా:- మామూలు కూలేనా?

శే:- నాలుగురోజులకూలి ముఖాదలాగా యిచ్చాడు. ఇప్పటికైనా కూలీలు పదిమంది మాదిగలుమాత్రం పోయినారు. తక్కినవాండ్లంతా మీకే వస్తున్నారు. ఆయనకు యెఱ్ఱగావుంది.

స:- మమ్మలను కొత్తపద్ధతిగా యివ్వమంటావా? పాత పద్ధతిగా యివ్వమంటావా?

శే:- ఇన్ని పద్ధతులు మాకు దెలియవు. మే మెరిగింది వొకటే పద్ధతి.

స:- చివరకు తగాదా పెడతావా?

శే:- అన్నిటికీ మీరే వున్నారు.

స:- తగాదాకుకూడానా. చౌదరయ్యగారు యీయనంటే నా సొంతాన పెట్టుకోను.

శే:- ఈయనంటే రేపటినుంచీ బందే. గారి వొకటి యేర్పడే వున్నది.

రా:- ద్వంద్వయుద్ధం జరిగేటట్టుగా వున్నదే.

స:- రెండుసేనలూ తయారవుతున్నవి.

శే:- జయ మెటవుతుందో?

రా:- న్యాయమెటుంటే అటు.

శే:- అయితే మాదే.

కూలీలందరూ చేనిదగ్గరకు పోయి దుత్తలు కుంటగట్టున బెట్టి మునుములుబట్టి కొయ్యడం ఆరంభించారు. రామా నాయుడూ, సంగదాసూ చివరపట్టెలు తీసుకొన్నారు. రామా నాయుడు కొడవలి బట్టుకొని కోస్తే తెగదా అని మొదట అను కొన్నాడు. కాని పాలు గుదరలేదు. పంతులు కలం బట్టించడం కంటే కొడవలి బట్టుకోడం యెక్కువ కష్టంగా కనబడ్డది. ఎదటి వాండ్లు పట్టుకోవడం చూచి అలవాటు చేసుకున్నాడు. కాసేపు కోసేవరకు బాగా చెయ్యితిరిగింది. మరికొంతసేపటికి నొప్పిపుట్టింది. కలంతో న్రాస్తేనే నొప్పి పుడుతుంది. ఇంతలావు కొడవలితో కోస్తే నొప్పిపుట్టదా అనుకొన్నాడు. కొడవలి పట్టుకోవడంకంటే దంటు కట్టలు గట్టడం యెక్కువ చిక్కుగా వున్నది. ముడివేయ కుండా దంటు మెలిదిప్పి విడిపిస్తే కట్ట యెట్లా నిలుస్తున్నదని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. రెండుకట్టలుగట్టి పడవేస్తే బాగానే నిల్చినవి. కొంతసేపు అయ్యేవరకు కొడవలి వొత్తుకొని వేలుబొబ్బ పోయింది. దంటు మెలిపెట్టడంవల్లయినా నెలు బొటనవేలు కోసుకొన్నవి.

యెవరితోను చెప్పలేదు. మునుము పూర్తి అయింది. సంగదాసు సందిగ్ధంలో పడ్డాడు. కోసినకట్టలు మేడాలువేయించక వోదెలు ఆరేటందుకు చేనిమీదనే వుంచితే మర్నాడు కూలీలు సమ్మెకట్ట వలసివస్తే తన యజమానికి నష్టం చేసినవాడినవుతానేమో అని సందేహం. ఆకాశం కావురు గప్పింది. తూర్పున మబ్బేలింది. వాన గురిస్తే కంకులు మట్టిగొట్టుకుంటవి. యిద్దరు కూలీలను యెప్పటిదప్పుడు మేడాలు వెయ్యమని యేర్పాటుచేశాడు. రెండవ మునుము ప్రారంభించారు. రామానాయుడికి అలుపువచ్చింది. సంగదాసువంక చూస్తే తక్కిన కూలీలకంటే వొకఅడుగు ముందుండి వాండ్లను సెలకట్టనీయకుండా కోస్తున్నాడు. యితడు అన్నిటికీ సమర్థుడుగానే వున్నాడే అని రామానాయుడు ఆశ్చర్య పడ్డాడు. సంగదాసు స్నేహితుడి అవస్థ గమనించలేదు. రామానాయుడూ రెండవ మునుము ప్రారంభించాడు. చినరదాకాలాగాడు. వొక బొబ్బ పగిలింది. రెండుచుట్లకే పొద్దున నంజిన అన్న మరిగిపోయింది. అన్నం వచ్చేవరకు ఆలస్యమవుతుందేమో ననుకొన్నాడు. మూడవ మునుము ప్రారంభించేవరకు కూలీలు కూడా తలాయించడం ప్రారంభించారు. మొదటి పురవడి తగ్గింది. అందువల్ల ఆయనకుకూడా కొంత విశ్రాంతి చిక్కింది. సంగదాసు మొదటి పట్టు సళ్ళినా ఊపిరిసలపకుండా కోయిస్తూనేవున్నాడు. రామానాయుడికి తనపట్టెలో చిన్న దోసపండు దొరికింది. అది కోసి కొరికితింటే దిల్ ఫసందుకంటే తియ్యగాడంది. కాని ఆకలి తీరలేదు. రెండుజాములు గావచ్చింది. కావురువిచ్చిపోయి యెండ చిటపటలాడింది. యింటినుంచి తనకు వెండిగిన్నెలో అన్నం రావడం చూశాడు. 'కాస్తే తెచ్చినట్లున్నారు. చాలుతుందా' అనుకున్నాడు. అక్కలక్ష్మీ కుంటగట్టుకుపోయి గిన్నె బెట్టుకొని కూర్చున్నది. రామానాయుడికి యీకూలీలు యేవేళకూ అన్నానికి పోరేమని అనిపించింది. మునుము పూర్తికాంగనే సంగదాసు అన్నం వచ్చింది భోజనం చేయండన్నాడు. అందరూ బయలు

దేరాను. రామానాయుడికి వొళ్ళు చెమటబోసి తోపయింది. స్నానంచేస్తే గాగుండు ననుకున్నాడు గాని అంగవస్త్రమూ తువాలా లేనని వూకుకున్నాడు. కొంచెం గాలిదోలేవరకు చెమట ఆరి చొక్కా-లోపల చల్లబడి హాయిగావుంది. స్నానం అవసరమై నట్లు కనపడలేదు. అందరూ యెడమచేతిలో అన్నపుముద్ద బెట్టుకొని కుడిచేతితో తింటుంటే తమాషాగా కనబడ్డది. తానట్లా తినడం గాగుండదని వూకుకున్నాడు. ఆకలి రెపరెపలాడటం చేత తెచ్చిన అన్నం నిమిషంలో అయిపోయింది. అంతా చేతులు కడుక్కొని చుట్టలు గాల్చి మళ్ళీ పని ప్రారంభించారు. రామానాయుడు చుట్టలు కాల్చడం చూస్తూ జమ్మిచెట్టుకింద కూర్చొని సామ్మసిలి వుత్తక్రియం తలకింద పెట్టుకొని తాను పొలము నచ్చినసంగతికూడా మరచిపోయి నిద్రపోయినాడు. సంగదాసు యేకోసంగతి అడగవలెనని వచ్చి పలకరించాడు. కాని జవాబులేదు. అంతట అక్కలమ్మిని యింటికి పొమ్మని సంగదాసు కోతలోకి పోయినాడు.

పొద్దు దిరిగింది. రామానాయుడుమీదికి ఎండ వచ్చింది. మెళుకువ రాలేదు. మూడుజాముల పయనయింది. వొళ్లు విరిచి లేచి కూర్చున్నాడు. అనంద నము దముగోనుంచి పైకి తెప్ప తేలికట్లు కిసబడ్డది. తాను ఎక్కడ వున్నాడీ తోచలేదు. చేనివంక చూచేసరకు కుడిచేతు కోస్తున్న చక్కను విచబడ్డది. అప్పుడు వెనుకటి సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఏండ్లన్నీ కోత మొదలుబెట్టారే అని కొడవలి తీసుకొన్నాడు. కొడవలి కాలి చుర్రుమన్నది. కొంచెం చల్లబడ్డ తగునాలి పోవామని అరుకున్నాడు. పొద్దువంక చూచేసరకు చాలాదీపు గొడవయిట్లు కిసబడ్డది. లేచి చూచే వరకు వెండు మూడు మూడుములు యెక్క-న కోళ్ళను. రామానాయుడు నిద్రలేచిన సడి కనిపెట్టి సంగదాసు తన మునుము పక్కవాండ్రకు గలిపి కుంటదగ్గరకు వచ్చాడు.

సం:- చాలాసేపు నిద్రపోయినట్లున్నదే.

రా:- నా కేమీ తెలియదు.

సం:- కథ యెట్లా వున్నది ?

రా:- కొత్త ప్రపంచంలో తెచ్చిపెట్టావు. ఈ లోకంలో మూడుగంటలకు యేమీ ఫలహారాలు లేవా ?

సం:- మా లోకంలో అసలు ఫలహారాలే లేవు. అయితే నిజమైన ఫలహారాలను తెచ్చిపెట్టగలను. దోసఫలాలు సయిస్తవా ?

రా:- పాతికకాయలు తెచ్చి యిట్లా పడవెయ్యి.

సం:- పాతిక కాయలే !

రా:- పాతిక దోసచెట్లు కూడా సమూలంగా తింటా.

సంగదాసు నాలుగు కాయలు తెచ్చి యిచ్చాడు.

రా:- మా చేలోవేగా. ఇంకా తీసుకురా.

సం:- అవి కానియ్యండి తెస్తా.

రా:- రెండుకాయలు తినేవరకు పండ్లు పులిసినవి.

రా:- దాసూ ! దోసకాయలు పండ్లు పులుస్తవాయేమి ? నాకిక నోరుపట్టదు. ఎట్లా యీ ఆకలి ?

సం:- ఇంటికిపోయి ఫలహారం చేస్తారా ?

రా:- అక్కడికి ఈ శరీరాన్ని మోసుకుపోయేదెట్లా ?

సం:- ఫలహారం త్వరగా తెప్పించనా ?

రా:- అందానా నిలిస్తేకద ?

సం:- ఊచబియ్యం కొట్టిపెట్టనా ?

రా:- తినేవి యేవయినాసరే తీసుకురా. ధ్వంసంచేస్తాను.

సంగదాసు లేతకంకివీరిచి పూచబియ్యం కొట్టిపెట్టాడు.

రా:- కొట్టవోయ్, ఇంకొక కంకి. పోయేటప్పుడు కట్టక పోతావా ? పీనాసిలాగున్నావే ?

సం:- అవి తినేవరకు కొట్టలేనా ?

రా:- పండ్లు నొప్పేమి ?

స:- పులిసినవంటిదిగదా. తియ్యని పూచబియ్యం తింటే పులవడం పోతుంది.

రా:- ఇప్పుడు బాగా నమలుతున్నా కాని నాకు దవడలు నొప్పిపట్టుతున్నవి. యెందుకీ పాడు శరీరాలు? వాండ్లు జూడు రాళ్ళవలె పనిచేస్తున్నారు.

స:- దానికేమి? యెవరుచేసేపని వాండ్లు చేస్తారు.

రా:- నీవండరు చేసేపనులు చేస్తావే? కాస్త స్థిమితపడ్డది గాని మంచినీళ్ళు కాసిని తెచ్చిపెట్ట.

స:- మీరు పోయి తాగుదురూ. ఆ కూలివాండ్లు చూస్తే అల్లరిచేస్తారు.

రా:- యేమి చేస్తే? యింట్లోనుంచి వెళ్ళగొడతారు. దానికి సిద్ధమయ్యే కూర్చుంటిని. మీయింటికి రానిస్తావా? నేనే తాగివస్తాతే.

స:- నేనొక సంగతి అడుగుతా చెప్పండి. ఆకలంటే యేమిటో తెలిసిందా?

రా:- ఆకలంటే యెక్కడ ప్రారంభిస్తుందో, యెక్కడికి యెక్కుతుందో, యెంతవరకు వ్యాపిస్తుందో, అప్పుడు శరీర మే స్థితిలో వుంటుందో నాలుగు పర్వాలకింద వొక భారతం వ్రాస్తా.

స:- మీకీంత ఆకలెందు కెక్కు-వంటిది?

రా:- పొద్దున పనిచేయబట్టి.

స:- పొద్దుగూకులూ పని చేసేవాండ్లకు యెంత ఆకలి వుంటుందో యోచించుకోండి. మడతకుమము లంటేకూడా ఏమిటో తెలిసిందా?

రా:- అవి అనుభవంలోకి రాలేదే.

స:- మీరీపూట దోసకాయలూ పూచబియ్యం తినకుండా రాత్రి పూరికే పడుకుంటే అప్పుడు మీకు మడతకుమములంటే యేమిటో బోధపడుతుంది.

రా:- కూలీలంతా మూడుగుంటలకు దోసకాయలూ పూచ బియ్యం ఫలహారము చేయరా ?

సం:- యడమానుడు చూస్తే ముల్లుగట్టలు విరుగుతవి.

రా:- కొట్టడం నేరంకాదా ?

సం:- బీదవాండ్లను కొడితేకాదు. మునసబుగారి గట్టుమీదిగా నడిచినందుకు నాలుగురోజులనాడు మా మేనత్తను కొడితే ఆమె చావుకు సిద్ధంగావుంది. పొద్దున గుంటూరు ఆసుపత్రికి పంపించా.

రా:- పాపం ఆమెకు యెట్టావుంటుందో ?

సం:- ఎట్లా అయితేనేమి ? బీదవాండ్ల ప్రాణాలకు విలువ లేదు.

రా:- దానూ ! నాకిదంతా కొత్తప్రపంచంగా వుంది. నీవుచెప్పే సంగతులన్నీ కొత్తవే. యిదివరకు నాజీవితమంతా వృధాగా గడిచిపోయింది. ప్రపంచపరిస్థితులు యదార్థంగా తెలియవు.

సం:- మీజీవితమంతా భగవత్సేవకు విూదుగట్టారుగదా. మానవసేవే మాధవసేవ.

రా:- నిశ్చయం. మానాయనగారు వచ్చివుంటారేమో ? యీరోజు కూలివిషయం తగాదాలోకి వస్తుందా !

సం:- వచ్చారని తెలిసింది. మునసబును దూషిస్తూ తక్కిన జనములతో ఆలోచిస్తున్నారట. పూళ్ళో రెండుపార్టీలు పడేటట్టుగా వుందట.

రా:- కొందరయినా ధర్మపక్షాన నిలువబడితే మంచిదే.

సం:- వాండ్లు ధర్మంకోసం వచ్చేవాండ్లుకాదు. బసివిరెడ్డిమీ నాయనగారిమీద కక్షచేత పార్టీ నిలవదీస్తున్నాడు. దీనివల్ల కొంత తాత్కాలిక లాభం వున్నప్పటికీ వీరు పుద్యమాన్ని నిర్వ

హించలేరు. ధర్మకవచమును ధరించిన మీబోటివారే సాధనోపాయముల తారతమ్యముల గుర్తెరిగి నడిపించవలసి వుంటుంది.

రా:- దాసూ ! నీమీద నే నెంతవాడిని. నీ చాటుననిల్చి పనిచేయడానికి సిద్ధంగా వున్నా.

స:- యిది మనకు మామూలేకదా. మనను యితరులెవరూ పొగడకపోయినా మనమైనా పొగుడుకుందాం.

రా:- దాసూ ! నాదొక ప్రార్థనవుంది.

స:- యిదేమి యిలాసాగించారు. దయచేసి అనుజ్ఞ యియ్యండి.

రా:- అంగీకరిస్తానంటే చెపుతా.

స:- ఏమిటో చెప్పండినా ?

రా:- నాయందంత సమ్మకంలేదా ?

స:- అసక విధిలేదా? చెప్పండి.

రా:- అంగీకరిస్తావా ?

స:- తప్పదంటిరిగా.

రా:- మన వుభయులకు గల ప్రేమరసపానీయములో అడ్డ పుల్లలుగా వున్న మర్యాదాచాచకములను వుపయోగించవద్దు.

స:- ప్రతిబంధకములు చాలావుంటవి.

రా:- ప్రతిబంధకముల కేమి ?

స:- మన వుభయులుమాత్రమే మాట్లాడుతున్నప్పుడు వుపయోగించనులే.

రా:- నాయంతప్రవృత్తవహారం యేమిటి ?

స:- వి-నాయనగారు ప్రతిపక్ష నాయకులలో వొకరుగా వున్నట్లు కనబడుతుంది. వారితో విషయం పూర్తిగా చర్చిస్తే బాగుండును.

రా:- మనకు న్యాయమని తోచింది వారికిమాత్రం యేల తోచదు ?

స:- అట్లా అనడానికి వీలులేదు. ఒకవేళ తోచినా స్వలాభ విషయంకదా. అయినా మనం యీపూట ముందుగా పోయి మాట్లాడితే బాగుంటుంది.

రా:- నేను పూరికే దగ్గర వుంటా.

స:- బయలుదేరండి మీగండరు. యిప్పుడు మొదలుబెట్టిన మునుము పూర్తిచేసి రాండి.

పుభయులూ బయలుదేరారు.

రా:- నాకు కాళ్ళు నత్తులవలె మడతలు పడుతున్నవి.

స:- కడుపులో యెత్తులేక. అన్నము తేనివాండ్లు యేమిపని చేస్తారు ?

రా:- పనివాడికి కడుపునిండేకూలియివ్వడం దే పనిచేయలేరని యజమానులు యెప్పుడు గ్రహిస్తారో. స్వలాభాన్నిబట్టి చూచినా కూలితగ్గించడం చివరకు యజమానులకు కూడా నష్టమే.

స:- మనుష్యులకు దూరాలోచన తక్కువ. తాత్కాలిక లాభమే చూస్తుంటారు.

రా:- యింటికి యెంతలో వచ్చాం.

స:- దారికి నిచ్చెనవేస్తామిగా. యేవో వాక కథ సాగింది. మీనాయనగారు తన గదిలో కూర్చున్నారు. నీవు నీళ్ళు పోసు కొని త్వరగా ఫలహారం చేసిరా.

౧౬

సా హు కా రు

నల్లమోతువారిది చాలా ప్రశస్తమైన కుటుంబం. గుంటూరుజిల్లాలో యీయింటి పేరటివారు యెక్కడవున్నా అన్న వస్త్రాలకు లోపంలేకుండా మర్యాదగా జీవిస్తూ పౌరుషవంతులని ప్రకాశి గలిగివున్నారు. నల్లమోతువారి సమ్మె మేడి మొల్చిందాకా వదలదని ఐతీహ్యమున్నది పూర్వం కంపెనీ ప్రభుత్వంలో

పన్ను లెక్కువ కట్టినప్పుడు నాదేశ్య, తిమ్మాపురములలోని నల్ల
మోతువారు సుప్రసిద్ధవీరుడైన నల్లమోతు రామన్న చౌదరిగారి
నాయకత్వంకింద తిరగబడి దేశములో పన్నులియ్యకుండ జేసి
వ్యవసాయం మాన్పించి చేలోగట్టివున్న నాగండ్లు, మేళ్ళు అక్క-
డనే విడిచిపెట్టి తిప్పి నాటినమేడి నాటుకొని చిగిర్చేవరకూ అనగా
బహుకాలం సమ్మె కొనసాగించినట్లు చెప్పకుంటారు. చౌదరయ్య
గారి కుటుంబం పూర్వంనుంచి తండులంగలది. తండ్రి చనిపోయే
టప్పుడు వీరికుటుంబానికి రెండువందల యెకరాలు పల్లం నూరు
యెకరాల మెట్టావుండేది. చౌదరయ్య సిగయ్యగట్టి పెత్తనానికి
వచ్చినప్పటినుంచీ చౌకధరలోకొనీ బాకీలకింద కట్టుకొనీ కోర్టు
వేలములలో కొట్టివేయించుకొనీ యిప్పటికి అయిదువందల యెక-
రాలపల్లం, మూడువందలయెకరాల మెట్టా సంపాదించి మూడు
లక్షలవరకూ కవితె పెంచాడు. మంగళాపురంలోని తూర్పు బజా-
రులో పడమటి శ్రేణియందున్న విశాలమైన ఆవరణంలో యెత్తైన
భవంతీ పురాతనపు పాటిపహారీగోడలమీద వేసిన పశువుల కొట్ట
ములూ వుండేవి. చౌదరయ్యహయాంలో కాపురంవున్న యింటికి
యెదురుగా తూర్పు శ్రేణిలోవున్న వొకపెద్ద బ్రాహ్మణసంసారం
చితికితే వారియింట్లూ, దరిమాలిన ఆవరణం, దానికి ఆనుకొని
తూర్పుగావున్న పడహారు యెకరాలపొలం దామాషాగా తనబాకీ
కింద కట్టుకొని అక్కడ విశాలములైన కొట్టములు వేయించి ఆ
పొలంలోవి పద్దాలుగు యెకరాలు పాడిపశువులకని వూరిదగ్గర
బీడుగా వుంచారు. లక్షమూ యింటికవరణంలోనే గొడ్డా బిడ్డా
వుండడం శుభం అనీ వేరేకొట్టాలు వేయడం పనికిరాదనీ పట్టు
పట్టిందిగాని పాడిపశువులనుమాత్రం ఆవరణంలో కట్టివేసే యేర్పా-
టుతో ఆమెను సమాధానపరచి వాటికోసం వెడిగెలగావున్న పెద్ద
కొత్తంమాత్రం వుంచి శేషించినవి వూడదీయించి వీధిగోడమీద
పెద్దమేడ వేయించాడు. మేడకిందిభాగంలో నడుమ వుత్తర దక్షి-
ణములు పెడసావిడీ; దానివుత్తరమునా, దక్షిణమునా విశాలమైన

గదులూ; సావిడిపారున తూర్పునా, పడమరా డాబాపంచలూ, తూర్పుపంచలో ఉత్తరపు వైపునా, పడమటిపంచలో దక్షిణపు వైపునా మేడమీదికి మెట్లూ వుండేటట్టుగా మిద్దెవేసి క్రిందిసావిడికి, గదులకూ పంచలకూ వరవడిగా వైస మేడ కట్టించాడు. మిద్దెలో దక్షిణపుది చౌదరయ్య కచేరిగది. వుత్తరపుదాంట్లో సంగదాసు వుంటాడు, సావిడి ఖాళీగా వుంటుంది. మేడమూవత్తూ రామానాయుడు వుపయోగించుకుంటాడు. దక్షిణపుగది పడకకూ సావిడి కూలాసాగా స్నేహితులతో కూర్చునేటందుకూ వుత్తరపుది పరాయిలతో వ్యవహారములు నూట్లాడుకొనేటందుకూ వుపయోగించుకుంటాడు. మేడమీది ప్రతిగది, తివాసులు, కుర్చీలు, బల్లలతో నిండివున్నది. ప్రతిగదికీ, విశాలమైన కిటికీ లమర్చబడ్డవి. లక్షమృ సాధారణంగా మేడలోకి రాదు. ఆమెకు మొదటి నుంచీ భవంతే అలవాటు. పాడికీ, వంటకూ, భోజనాలకూ, చౌదరయ్య పడకకూ భవంతిలోనే యేర్పాటు. చౌదరయ్య అన్న కొడుకు వెంకటయ్యకూడా భవంతిలోనో కొట్టంలోనో అవసరాన్నిబట్టి పడుకుంటాడు. చౌదరయ్య రెడ్డిగం వేసుకొని తివాసీ మీద తనగదిలో కూర్చున్నాడు. బుర్రమీసాయా పుస్తీలూ, కొండసిగా, కోరతలగుడ్డా పూర్వపు కమ్మవారియొక్క - తొత్తమునకూ రాజరీవికీ బాహ్యాచిహ్నాలుగా ఆయనయం దింకా నిల్చివున్నవి. ఈ కాలంలో అన్ని కులాలవాండ్లూ అచ్చుకొట్టినట్లు. బోడితలలూ బోడిముఖాలూ పెట్టుకోవడం ఆయన కిష్టంలేదు. నల్లని ముఖంమీద మెండుగా స్ఫోటకం మచ్చలున్నప్పటికీ మనసి వికారికాదు. కొంతకాలంక్రింద ఖాయిలా పడడంచేత శరీరం దొందపారిందిగాని పొడుగుమీద లావనిపించడు.

చౌదరయ్య మంచి వ్యవహార. చదువనూ, వ్రాయుకూ బాగా నేర్చినవాడు. యెవరైన నమ్మకస్తుడని తోస్తేయతు బాగా పనివాండ్లమీద వదలివేస్తాడు. కవితె లెక్కా, కోర్టు వ్యవహారాలూ కంఠంరాజు చూస్తాడు. సంవత్సరానికి పుట్టమవస్తు, భార్యా

భర్తలకు సరిపోయే మిరపకాయలూ, అపరాలూ తద్దెనానికి వరహా రొట్టె, పండుగమోయిస్తు తండ్రికాలంనుంచి భూతాదిగా ఆయన కియ్యడం మామూలు. పంతులు కొంచెం పెటుకుమనిషి. పైన పాపూ ఛాలంతిన్నా యజమానిని చెడినియ్యడని చౌదరయ్యకు నమ్మకం. సాధారణంగా పెట్టుబడి యావత్తు ఆయన సలహా లేనిదీ జరగదు. వ్యవసాయపు అజమాయిషీ ఐవజు అమ్మడం నిల్వ చేయడం సంగదాసు పని. భోజనమూ, నెలకు ౧౫ రూపాయలు జీతమూ అతనికిచ్చే యేర్పాటు. సంగదాసు పైసా జాయా పోనీ య్యడని గ్రామంలో వాడుక. చౌదరయ్య తలగుడ్డ చిలుకుకు తగిలించి చుట్టతాగుతూ యెవరితోనో కొంచెం మాట్లాడి చుట్ట పార వేసి ధుమధుమలాడుతూ లోపలికి వచ్చాడు.

చౌ:- పిల్లవా డేడి?

ల:- మేడమీదికి యిప్పుడే పోయినాడు.

చౌ:- మీ అబ్బనా డెన్నడైనా మీవాండ్లు కోతలు కోశారూ?

ల:- బాగావుంది సరాగం. యెన్నవో పోయిన మా అబ్బ సంగ తెందుకు? యిప్పటి మీసంగతి ఆలోచించుకోండి. మా అబ్బ గొంతులోని కెన్నడూ మీగటక జారలేదు. యెప్పుడూ మీకంటే పై చెయ్యిగానీ వున్నామిగానీ మీకు లొజ్జగా లేదు.

చౌ:- పిల్లవాడ్ని కోత తెందుకు పంపించావు?

ల:- నే పంపించాను? వాడేమి పాలుతాగేవాడా నే పంపడానికి?

చౌ:- ఈ మాలసావాసాన చెడిపోతున్నాడు. మాలవాడు లేసా మేడమీది కెక్కడం యెందుకు?

ల:- తండ్రి మాలవాణ్ణి మిద్దెలో పెడితే కొడుకు మేడ మీద పెట్టాడు. పదిమంది వచ్చేయిల్లో ముఖ్యులం మాల కూలుంగా యెవరు పోవాడు? మొన్న మీ వియ్యంకుడు భోంచేసి

యెరక్క వాడిగది తీసివుంటే దాంట్లో మంచంమీద పడు
కొన్నాడు. తరువాత తెలిసి నొచ్చుకొని స్నానంచేశాడు.

చా:- నీవు అడ్డమైనవాండ్లకు బియ్యాలూ, పప్పులూ
అప్పులు పెట్టడం యెందుకు? పొద్దుటిపూట చల్లసత్రం, మధ్యాహ్నం
దారినపోయే గుంపులకు అన్నసత్రం కొంప గుల్లవుతున్నది.

ల:- పిల్లవాడిమీది కోపం నామీదికి తిరిగింది. పూళ్ళో
బీద సాదవుంటే బదులూ సదులూ పుట్టనీయకపోతే బాగుంటుందీ?
వున్న వేళ వుంటుంది లేనివేళ వుంటుంది. మనకు యింతవున్నా
వొకసమయాన యేవో నిండుకుంటుంది. కాకపోతే యెప్పుడైనా
కాస్త తక్కువరకం బదులు తెచ్చిస్తారు. దానివల్ల కొంప గుల్లవు
తుందీ? మీరిచ్చే బాకీలన్నీ తిరిగీవస్తున్నవీ?

చా:- గేదె లిన్నెందుకు? అమ్మివేస్తా.

ల:- అమ్మకొండి. తిరి పెపునీళ్లు పోయవలసినస్తుందనేనా
అమ్మకొవడం? పూళ్ళో ప్రతివాళ్ళకూ గొడ్లుంటవీ? నాండ్లంతా
వట్టికూడు తినవలసిందేనా? మన పంతులువంటివాడికి గొడ్డులేదే.
చుట్టం వస్తాడు పక్కం వస్తాడు. కొణిదెడు మజ్జిగనీళ్ళకూడా
పుట్టనీయకపోతే యెందు కీ పెద్దసంసారాలు?

చా:- అన్నసత్రం అవిచ్చిన్నంగా జరగవలసిందేనా?

ల:- అన్నసత్రం పెట్టానూ? మనసత్రాన్నే అంతా వచ్చి
జారుతున్నారు. దారిని పోయేవాడు ఆకలికి చెవులు ఘడియలుపడి
'గంజినీళ్లు పోయ్యెమ్మా' అని అడిగితే యింత మజ్జిగ అన్నం
కలిపి పోస్తున్నా. తక్కిన ఖర్చంతా లాభమూనూ యిది దుబా
రానా? యింతకాలము నాకు యెట్లాగో జరిగిపోయింది. మీ
కోడలు మేడమీదనుంచి క్రిందకే దిగదు. యిక వారు పెట్టేదీ
లేదు. వీండ్లు తినేదీలేదు. అప్పుడంతా పడ్డికే యిచ్చుకొందురు
గాని. నాకు దగ్గరకువచ్చింది. ఈ నాలుగురోజులూ యిట్లాగే
జరిగిపోనియ్యండి. ఈతగాదా యివ్వాళ యెందుకు వచ్చింది?

చౌ:- (లక్ష్మమ్మమాటలకు కొంత జమికి) వాణ్ని వున్యోగానికి పోమ్మను.

ల:- పోకుండా నే పట్టుకున్నానా? మీకు దుబారా ఖర్చు లేకుండా నేను వాడిదగ్గరనే పడివుంటా. మీరు పూటకూలి యింటికి పొండి. యేమీ నష్టముండదు.

చౌ:- సగం వాడిని నీవే చెడగొట్టుతున్నావు. వాండ్లు 'నీవు నీ' వనే పిలుచుకోవడం యిప్పుడే వినా.

ల:- నేను అట్లా పిలుచుకోమని చెప్పలేదు. నాకివ్వనీని తెలియవు. నా రోజులు నేను వెళ్ళబుచ్చుకుంటా. మీ తగాదా లనీ నాతో చెప్పవద్దు. యెవరిష్టం వచ్చినట్లు వారుండండి.

చౌ:- అన్నం పాలాని కెందుకు పంపావు?

ల:- పంపమంటే పంపా.

చౌ:- కూలివాండ్లతో కోతకోసి వాండ్లతో కూర్చొని అన్నంతింటే గౌరవకు భంగంరాదా?

ల:- ఆ సంగతి వాడికి తెలియదా?

చౌ:- మాలవాడూ, వీడూ కలసి మొన్న గురువుపాదాలు పట్టారట.

ల:- యెవ రన్నారు?

చౌ:- వెంకటసుబ్బయ్య యిప్పుడు చెప్పాడు.

ల:- గురు వెవరు?

చౌ:- ఎవరో బ్రాహ్మణుడట. ఆ బ్రాహ్మణుడు యీ మాలవాడికి గురువెట్లా అయినానో. ఈ యీడున తనకు గురువు పాదం బట్టడం యేమి అవసరం. వచ్చింది?

ల:- నాకేమి తెలుసు యివన్నీ? కాలు గడపవతల పెట్టని దానికి.

చౌ:- మాలవాడు వీణ్ణి యింకా చెడగొడతాడు. వాడు మనకొంపకు ముసలమైనాడు.

ల:- ఇద్దరూకలిసి యెక్కడికో ప్రయాణంలే! పిల్లవాడనే.

చా:- ఎప్పుడు పోతారట?

ల:- అది నాకు తెలియదు.

చా:- గురువుదగ్గరకు గాఁవాలె. బాగానేవున్నది.

చౌదరయ్య దాహంతాగి తనగదిలోకి పోయినాడు.

౧౭

కూలీ

చౌదరయ్య యేమీతోచక మళ్ళీ చుట్టముట్టించాడు. పిల్లవాడు దాఁతొలుగుతున్నాడని చాలా విచార పడుతున్నాడు. 'సంసారమంతా తలకుచుట్టి యీదుగోమంటే బాగుంటుంది. యీ పొలం బోవడంగూడా వొక విధంగా బాగానేవుంది. సాముమీద కాపీనం బుడితేనేగాని బాగుపడ' డని మళ్ళీ అనుకొన్నాడు. చౌదరయ్యకు భార్యతో మాట్లాడినప్పుడున్న వుధృతం తగ్గింది. మసిషి శాంతపడ్డాడు. 'కూలీవాండ్లు వచ్చేవేళ అవుతున్నది. మునసబు చీలిపోయినందుకు సంగదాసైనా మనపక్షంవుంటే బాగుండును. యేమో అబ్బా యిటుంటాడని నమ్మకంలేదు. యెటూ చేరకుండా ముభావంగావున్నా కొంతమెరుగే. అయినా వాయిచిచూతాం. యెట్లామోగేదీ తెలుస్తుంది. పిల్లవాడుకూడా దగ్గరవుంటే దాసు యెగర్తించి పోగూడదు' అని అనుకున్నాడు. రామానాయుడు మెట్లుదిగి వస్తూవుండడం కనిపెట్టి చౌదరయ్య సంగదాసూ అని పిలిచాడు.

స:- (తన గదివాకిటిలోకి లేచివచ్చి)- అయ్యా పిలిచారా?

చా:- అబ్బాయి దిగుతున్నట్లున్నది లోపలికి రమ్మను.

స:- అయ్యగారు పిలుస్తున్నారండి.

రామానాయుడు గదిలోకివచ్చి కూర్చున్నాడు. సంగదాసు

మొత్తపట్టుకొని నిలిచి—

స:- కూలీవాండ్లు వచ్చేవేళవుతున్నది. రెండుబస్తాలు వాకిట్లో వేయించనా?

చా:- ఆసంగతి మాట్లాడడానికే పిలిచాను కూర్చో.

స:- యిక్కడ నిలుచుంటాలే చెప్పండి.

చా:- సావకాశంగా మాట్లాడి తరిచి నిగ్గుదీతాం.

స:- సంగతి విప్పన్నంగా ముందుజెప్పండి.

చా:- కూలివాండ్లకు పూర్వం రోజుకు పావలావంతున యిస్తూవుండేవాడు. దరిమెలా ఆరణాలదాకా పెంచారు.

స:- పూర్వం రూపాయంటే బండికల్లుగా వుండేది. నాణె ముల ప్రచారం తక్కువ గానడంచేత ధాన్యం యియ్యడమే నాణెంగా కనబడి వస్తువిచ్చి వస్తువేబదులు నీసుకుంటూ వుండే వాండ్లు. ధరలుయే ప్రకారంగావున్నా వస్తువే చెలామణి అవుతూ వుండేది. పత్తివిడతకూ, మిరపకాయలకోతకూ, కంకులు గిల్లడా నికీ యెన్నడైనా మీ బుద్ధిగిన తరువాత డబ్బు కూలి యిచ్చారా? యేపంట కైలుచేస్తే అదే కూలిగా యిస్తూవుండే వాండ్లు. ఆపద్ధతి వుభయులకూ వుసులుగానే వుండేది.

చా:- యిప్పుడు మనము డబ్బే యిస్తామంటే వచ్చిన చిక్కేమి?

స:- అట్లా మార్చడానికి వుద్దేశమేమి?

చా:- వుద్దేశ మేదయితేనేమి? లాయిలాసా వొకటి కన పడేదిగా?

స:- నేను తరిమి అడిగానని కోపపడవద్దు. విషయం చర్చి స్తున్నాంగదా. లాయిలాసా లేకుండా చేసుకోవడమే మీ అభి ప్రాయమా?

చా:- డబ్బు యివ్వడం మనకు లాభమనుకో.

స:- యెట్లా లాభం?

చా:- అడ్డెడు జొన్నలకూలి. నాలుగుకట్టలకూ ఒకతవ్వెడు గింజలు కట్టుకోండి. రూపాయకి నాలుగు మానికెలవంతున అడ్డెడు డబ్బెటికీ పదణాలవుతుంది చొప్పఖరీదు వొకలణా యెక్కువఅను కోండి. రోజుకూలి పదకొండణాలు మదింపు వేయవచ్చు.

స:- కొన్నాళ్ళు మూడు మానికెలు కూడా అమ్మారు. ముందు అయిదు మానికెలు గావచ్చు. దేనినిబట్టి డబ్బుకూలి నిర్ధారణ చేస్తారు?

చౌ:- ఈరోజు ధరలు మనసులో బెట్టుకొని ఆరణాలు నిర్ణయిస్తామనుకో.

స:- ఈ ఆరణాలకింద యిప్పటి ధరలనుబట్టి మూడు దవ్వలకూలి యేర్పరచడం మీ కిష్టమేనా?

చౌ:- నా అభ్యంతరంలేదు. అట్లా ఆసామీలందరిచేత వొప్పిస్తా.

స:- రేపు రూపాయికి మూడు మానికెలయితే మీ కుమారుడు మానెడే చేస్తానంటాడేమోనే?

చౌ:- ఎందుకంటాడులే.

స:- పేస్తరు తియ్యవలెననే వుద్దేశం మనుష్యులకు యెప్పుడూ వుండేదేగా.

చౌ:- డబ్బు మీవాండ్లకు చేదయినట్లు కనబడుతున్నది.

స:- నేను కూలిపనివాణ్ని కానుగా.

చౌ:- కూలీలకే అనుకో.

స:- ఇప్పటి ధరలనుబట్టి పదకొండణాలు పుచ్చుకోవడానికి సిద్ధంగా వుంటారు. వాండ్లకు గింజలిచ్చినా లేక వాటి ఖరీదిచ్చినా వొకటే. ప్రతిరోజూ ఖరీదు కట్టుకోవడం చిల్లర పంచిపెట్టడం చాలా లాయిలాస. ధ్యానమే యిస్తుంటే ధరలనుబట్టి మార్పవసరంలేదు. డబ్బు పద్ధతి రావడంతోటే ధాన్యపు ఖరీదంటూ కట్టి యివ్వకపోయినా అప్పుడప్పుడు కూలి మార్పవలసే వస్తుంది. ఆ మార్పుకూడా అడ్డగోలు వ్యవహారం అవుతుందిగాని నిలుకుండదు.

చౌ:- మనం సజావుగా మాట్లాడుదాం. అన్ని ధాన్యాలు అడ్డడే తీసుకుంటారా?

సం:- గట్టిధాన్యాలు అడ్డెడూ, పొట్టు ధాన్యాలు అడ్డెడూ తవ్వెడూ లేక మూడు మానికెలు రివాజునుబట్టి యిస్తున్నవేగా.

చా:- అయితే ధాన్యానికిగూడా నిలుకులేదే.

సం:- ఏ పంట కైలుజేస్తే అది ఇయ్యవలసిందేగా. దానికి నిలుకేర్పడే వున్నది.

చా:- గోడలు బెట్టినందుకు యేమి పంటిస్తావు ?

సం:- పూర్వులు డబ్బుకూలేర్పాటు చేసింది యిటువంటి వాటికోసమే. పయిరుకు సంబంధించనప్పుడే డబ్బుకూలి వీర్పాటు. గింజల ధరలనుబట్టి అదీ ఇప్పుడు కొంచెం పెరిగింది. మీరు దానిని దెచ్చి వ్యవసాయపు పనులకు లంకె పెడుతున్నారు. మెట్టుకు మీ అభిప్రాయమేమిటి ?

చా:- ఆరణాల కూలి చాలా యెక్కువని. అంతకుమించితే రైతు భరించలేడు. అందరి క్షేమమూ విచారించాలె. కూలి పావలానుంచి ఆరణాలకు పెంచితే నూటికి యాభై వంతున పెంపకం ఆసామీలు చాలా బౌదార్యం జూపించినట్లే ఎంచవలసి వుంటుంది.

సం:- పంటకు యేమాత్రం ధర పెరిగింది ?

చా:- ధాన్యమూ, ప్రత్తి, మిరపకాయలూ, అపరాలూ సగుటున మూడు నాలుగురెట్లు ప్రియమయినవి.

సం:- అంటే పూర్వం నూరు రూపాయలు అమ్మేది ఇప్పుడు నాలుగువంద లమ్ముతున్నవి. కూలివాండ్లకు చాలా బౌదార్యం జూపించి అరరెట్టి యెక్కువ జేస్తామంటున్నారు. ధరల తేడాలవల్ల వచ్చే పేస్తరులో కూలివాడికంటే ఆసామీ నాలుగు మొదలుకొని ఆరురెట్లవరకూ వుదారబుద్ధితో యెక్కువ తీసుకుంటా నంటాడు.

చా:- నీవు కూలివాడికి భూస్వామితో ఒంతు పెడతావేమి?

సం:- మీ రడిగిన విషయం కొంత లోతుకి దిగి విచారిస్తే గాని తేలదు మన దేశంలో భూమిలో స్వామ్యం వ్యవసాయ

దారులకు లేదు. అది ప్రభుత్వానికిగాని మందికిగాని చెందివున్నది. మందిమీద జరుగవలసిన పనులను దానితరపున రాజు పాలిస్తూ వుంటాడు. ఆసామీలు మంది దగ్గరనుంచి భూములు కొలుకు పుచ్చుకొని మందికి యేజంతైన రాజుకు ముచ్చిల్కాలు వ్రాసి ఆయనవల్ల పట్టాలు పుచ్చుకొని మందికి చెల్లవలసిన మక్తా శిస్తు రూపకంగా రాజుకు చెల్లిస్తారు. వసూలు ఖర్చులుపోను మిగిలిన డబ్బు మందికి వుపయోగపడుతుంది. ఆసామీకి వుండేదల్లా కొలు హక్కు. ఆసామి మక్తా యియ్యకపోతే యజమాని అయినమంది ఆసామిని వెళ్ళగొట్టవచ్చు. లేక ఆసామికి యింకా జరగవలసిన కొలు శిస్తుమొత్తాని కవసరమయినంతవరకు వేలం వేయవచ్చు. న్యాయాన్నిబట్టి ఆసామి భూమిని బలపర్చడానికి ప్రోత్సాహ కరంగా వుండేటందుకూ శిస్తు వసూలుపని సులభంగా తేలిరావ డానికి కొన్ని భాగాలలో శాశ్వత జిరాయితీ హక్కులూ మరి కొన్నిచోట్ల దీర్ఘ కాలపు పట్టాలూ యియ్యబడ్డవి. మందికిష్టమయితే ఆసామీలను కారణం చెప్పకుండానే కొలునష్టం కట్టియిచ్చి మార్చవచ్చు. కాబట్టి మీకున్నది జిరాయితీ హక్కు. అది మంది యిష్టప్రకారం శాశ్వతపుదీ గావచ్చు, తాత్కాలికపుదీగావచ్చు.

చా:- మీ కూలివాండ్రంతా మంది దగ్గరనుంచి పై పోటీ బెట్టి నా పొలమంతా కొలుకు తీసుకుంటారా ?

స:- మనం మాట్లాడే విషయం అదిగాదు. యిప్పుడు మాట్లాడినంతవరకు ఆసామీలకున్నది జిరాయితీ హక్కేనని చెప్పాను. అనగా స్వంతదార్తైన మంది కొంతహక్కును కొలు దారుకు పరివర్తన జేసింది. పూర్వం మందివల్ల హక్కుబొందిన దేశముఖులు లేక జమీందార్లు కొన్ని భూములు స్వంతకమతంకింద వుంచుకొని మిగిలినవి రహితులకు కొలుకిచ్చేవారు. ఆకాలంలో కమతగాండ్లుగా వున్నవాండ్లు చాలామంది యిప్పటి భూస్వాము లైనారు. పూర్వం కమతగాండ్లకు కొంత పాలి హక్కుండేది. ఆ పాలేరు మారి యిప్పుడు జీతగాడైనాడు. అందువల్ల భూమితో

అతనికుండే సంబంధం పోయింది. మామూలు కూలివానిస్థితిలోకి అక్రమంగా అతణ్ణి తీసుకొనివస్తున్నారు.

చౌ:- కూలివాండ్ల సంగతి ముందు తేలనియ్యి. జీతగాండ్లను తరువాత రేపెట్టి ఆసామీలమీదికి యెగదోలుదువుగాని.

స:- ఇప్పుడు మనం మాట్లాడే విషయానికి కమతగాండ్ల సంబంధం వస్తుంది. సంవత్సరాలకొలది యేర్పరచుకొన్నవాండ్లు జీతగాండ్లు. రోజుపనివాండ్లు కూలీలు. వ్యవసాయ విషయంలో జీతగాండ్లూ, కూలీలూ ముఖ్యులు. చెమటవోడ్చి జనానికి భోజన పదార్థాలు సృష్టిజేసేవాండ్లు వాళ్లు. స్వంతగాదున్నే కొలుదార్లు సైతం వీండ్లలోనే చేరుతారు. వందలకొలది యెకరాలకు మంది వల్ల కొళ్ళుపొందిన పట్టాదార్లు పట్టితనిభదార్లు. వాండ్లు వొకవిధమైన వర్తకులు. వ్యవసాయంవల్ల వచ్చేలాభం విశేషంగా యీ తనిభదార్లు జేబులోకే బోతూవున్నది. ముందు మేల్కొన్న పై తరగతులవాండ్లు మందివల్ల కొళ్లు సంపాదించుకోవడంచేత అలగాలకు యేమీ లేకుండా పోయింది. మీరు చెప్పినట్లు కూలివాడికి భూస్వామిలో వంతుపెట్టడం నాదితప్పే. వ్యవసాయానికి కూలీ ముఖ్యుడుగాని మీరుచెప్పే భూస్వామిగాడు.

చౌ:- అయితే నీవిప్పుడు కూలీకి యేమియ్యడం న్యాయమంటావు?

స:- నన్ను న్యాయమడిగితే యింకా చాలా చెప్పవలసివుంటుంది. ఇప్పుడువున్నదే తగ్గించవచ్చునా, లేదా? అనేకదా మన ఆలోచన.

చౌ:- నీవు న్యాయమని యేదనుకుంటావో అదంతా వివరంగాచెప్పు.

స:- తమరు అడిగేవిషయానికి తరువాత వస్తాను. యిప్పుడు అయ్యగారు చెప్పే ప్రకారం కూలి యింకా తగ్గిస్తే కూలివాడు యెట్లా జీవిస్తాడు?

చౌ:- కూలివాండ్రంతా యెట్లాజీవిస్తారో మాకవసరంలేదు. వాండ్రందరినీ పోషించవలసిన బాధ్యత మాకులేదు. నొకవేళ పోషించవలెనని అనుకొన్నా మాచేతగాదు. మనము చేయించుకుండేవనికి మనం యెంత యివ్వవలసిందో విచారించుకుందాం.

స:- యింతవిచారణ యెందుకు? మీచిత్తం వచ్చినంత యివ్వవచ్చునుగదా?

చౌ:- వాండ్రు పుచ్చుకోకపోతేనో?

స:- పూరికె చేసిపోతారో లేక అసలేమానుకొంటారో?

చౌ:- పూరికెచేస్తే చేయించుకుండే దెనకు? అసలే మానుకొంటే పుభయులకూ నష్టమేగదా?

స:- వారి నష్టంసంగతి మీకెందుకు? మీ నష్టంసంగతి వారికెందుకు? నొకరికొకరు సహాయంచేయవలసిన బాధ్యతలు లేవుగదా? మీ యెనిమిదివందల యెకరాలు మీరే దున్నుకోండి.

చౌ:- యింకొకరికీ కౌలు కిచ్చుకుంటాను.

స:- వారికిమట్టుకు కూలివాండ్రవసరంలేదా? వారికి కూలి వాండ్రు రామంటే యెవరూ మీదగ్గర కౌలుకే పుచ్చుకోరు.

చౌ:- యీకూలివాండ్రకే కౌలు కిస్తాను.

స:- అంటే షట్టాలుమాత్రం మీపేర పుండి భూములు కూలీలకు స్వాధీనమాత్రమని అర్థం.

చౌ:- క్రమమైన మక్తాలు పుచ్చుకోమా?

స:- వారు దయదలిచి యిచ్చినంత.

చౌ:దరయ్య పూచుకున్నాడు.

స:- కాబట్టి కూలివాండ్ర విషయమై బాధ్యత మనకేమున్నదని రైతులు అనడానికి నీలులేదు. న్యవసాయం ఆసాముల మీద కంటే యెక్కువ కూలీలమీదనే ఆధారపడి వున్నది. వారి పోషణ విషయమై మీరు యోచించక తప్పదు.

చౌ:- మమ్ములను యెట్లా నాండ్లను పోషించమంటావు?

స:- అధమం ప్రస్తుతమిచ్చే కూలైనా యియ్యడం అవసరం. వారు పడుతుండే బాధలన్నీ ప్రస్తుతం మీకు వినిపించడం అవసరంలేదు. ఇదివరకిస్తున్న రోజుకూలి వాండ్ల కొకరోజుకుకూడా సరిపోదు.

చౌ:- ఆలు మగడు కూలికివస్తే వాండ్లకు కాంగా మిగులుతుంది.

స:- యెల్లకాలం ఆలు మగడే వుండరు. యింట్లో ముసలమ్మ తింటుంది. భార్యకు నీళ్ళాడుబాద్దలు రావచ్చు. ప్రసవపు రోజులూ, బాలింతనెలలూ గడవాలె. రెక్కలురాని పిల్లలను పోషించాలే. ఇవన్నీ తమరు యోచించండి! కూలిరోజులలో పోషణ జరిగిరా వ్యవసాయపు పనులైనతరువాతవాండ్లేమిగావాలే? ప్రస్తుతైనా వుంటే, పరులయిండ్లయినా దోచాలే. ప్రస్తుతున్న వాండ్లు మీకేం పనిచేయగలరు? యెద్దువంటిదానికి బలంలేకపోతే మీవ్యవసాయం యేమిసాగుతుంది? యీపూట దాణావెయ్యకపోతే రేపుపని మట్టసమేగదా. ఇవన్నీ తమరు యోచించి కనికరించవలసి వుంటుంది.

చౌ:- నీవు శ్రీరంగసీతులు యిన్ని చెవుతావుగాని కూలివాడికి కడుపునొండా అన్నముంటే పనిచేస్తాడటోయి. వొకపక్క కాస్త కాలుతుంటే పనికోసం దేవులాడుతాడుగాని కడుపునిండితే పని మట్టే. నీకేంబెలుసు పిల్ల కాకివి. నలభై యేండ్లనుంచి బొప్పులు తీన్నా. ఆరణ్యం సిస్సలైనకూలే. ఒకరిచేత నేను చెప్పించుకునేవాణ్ని గాను. బొప్పుకోమని చెప్పి. నీవుచెపితే అంతా వింటారు.

స:- నేజెప్పినా వినరండీ.

చౌ:- ఇంతసేపటినుండి నీవు యిన్నిమాటలు చెప్పావు గదా. నేను వొక్కనూటి చెవుతా విను. కడుపులో వొకచెంప కాలుతుంటే ముససబుగారిమీద వాండ్లు సమ్మె శక్తివాండ్లేరా? వాండ్లకు అన్నం యెక్కువైంది. యెక్కువగాక పోతే మాలపల్లి, మాదిగపల్లి, తొగటపాలెం, తురకపాలెం కూలీలకోసం యిన్ని

మాట్లు మనం దిరగాలెనా? మనిషి తిరగమళ్ళాడా అంటే నాకు తెగులు. ఈ పూళ్ళో పద్ధాలుగువీసాలు కూలిజనం నావల్ల బతికే వాండ్లు. యెదురుతిరిగి వాండ్లను నాచేలో అడుగుబెట్టనియ్యను. గూరారయ్యేదీ నే మాటదిరగను. చెడిపోతారు చెప్ప.

స:- యింత యిస్తువగలవాండ్లము మనము తొందరపడడం యెందుకు? దస్క-తుజేసిన మునసబు చీలిపోయినాడుగదా!

చౌ:- నామీది కచ్చెచేత యితగాడు తిరిగిపోయినాడు గాని పెద్దవాండ్లంతా దీనికి మోటుకొని వున్నారు.

స:- నే మనవిజేసే దేమంటే కీడంచి మేలెంచమన్నారు. మనవాండ్లది కప్పలతక్కెడ వ్యవహారం. కూడిరాదు. పెద్దలంటే మాటలకు అంతా పెద్దలే. క్రియవచ్చేటప్పటికి యేవోసాకులూ, ధర్మపన్నాలూ చెప్పి తప్పుకుంటారు. మనము ముందుమిగిలితే అవలక్షణ మనిపించుకోవడ మవుతుందని నాభయం. చుట్టుపట్ల పూళ్ళు నిలవక కూలీలచేత మనంమాత్రమే సమ్మెకట్టించుకొని చివరకు మునసబుగారి మోస్తరుగా లొంగిపోవలసి వస్తుందేమో. ఇటువంటి వ్యవహారాలు తమకు లక్ష జూచివుంటారు. తమకు నేనా జెప్పేది. తమరే ఆలోచించుకోండి.

చౌ:- చిన్నవాడివైనా నీవు చెప్పినమాట యోచించ దగిందే. యిప్పుడేమంటావు?

స:- యీరోజు మామూలుప్రకారం పోనియ్యండి. రేపటి సంగతి ఆలోచింతాం.

చౌ:- చిన్నపరెడ్డి యేమనుకుంటావోనే. ఈరోజుకు కూలి అస్సలే యియ్యకుండా దాటవెయ్యలేవా? రేపటికి భృగువు యావత్తు తెలుస్తుందిగా.

స:- ప్రయత్నం చేతాం. కొట్టంలో కూర్చుంటే బాగుంటుందేమో.

చౌ:- అట్లాగే కూర్చుందాం.

స:- నాయుడుగారూ! తమరుగూడా దయచేయండి.

చౌ:- రారా.

౧౮

ముతరాచు ముసలిది

క్రూరిజనం వీధిలో మూగింది. కిందటిరోజున మునసబుగా రింటిదగ్గర కూలివిషయమై గలభాజరగడం, కూలివాండ్లు వారి చేనికి రామని కట్టుగట్టడం, దానిమీద మునసబు స్వకొని కూలి ముఖాదలాగా యియ్యడం, యిచ్చినా శేషయ్యపాత్రీ యెగర్తించి చౌదరయ్యచేనికి పోవడం పూళ్ళో పసిబిడ్డబాలాది అందరికి తెలిసి అట్టుడికినట్టుడికింది ఈ వ్యవహారంలో మందికి తలకట్టుగావున్న చౌదరయ్య యీ యీట యేమిచేస్తావో చూదామని అలగాజనం చాలామంది పోగయినారు. చౌదరయ్య యీ జనాన్ని చూచి 'యిదంతా రభసలోకి దిగేట్టుగావుంది. అలగాజనంతో వేగడం కష్టం. పొరుగుారివాండ్లు నిలువబడకపోతే మనం లొంగిపోవడం, అదుగో చౌదరయ్య చేశాడోయ్ అని నలుగురిలో తలవంపులు వ్యవహారం కావడం, సంభవిస్తుందేమో' నని విచారిస్తున్నాడు. చౌదరయ్య, నాయుడూ సరాసరి కొట్టంలోకి పోయి అనుగుష్టన చాపమీద కూర్చున్నారు. రంగదాసు కూలివాండ్లుమాత్రం లోపలికి రండుని పిలిచాడు గాని యావత్తుజనం లోపలికి తోసు కున్నది. ఆడకూలీలంతా వోకచెంప నిలుచున్నారు.

చౌ:- జనమంతా తోసుకొచ్చేస్తే యెట్లా? కూలీలలో ముఖ్యమైనవాండ్లు ముందుకు రాండి.

శేషయ్య, రంగదాసు, వీరదాసుగా ముందుకు వచ్చారు.

చౌ:- యీముగ్గురి యిష్టప్రకారం మీరంతా బోతారా?

కూలీలు:- వొప్పుకుంటాం. మేముగూడా యిక్కడవుండే వింటాం.

చౌ:- వీరదాసు! నివు జొన్నకూలికి పోతున్నావా?

వీ:- మరేనండి. కోర్కెలలో సేళ్ళు సిండినవి. రాతిపని జరగడంలేదు.

చౌ:- యింతమంది జనం మీరూటప్రకారం పోతామంటున్నారు. మీరు ముతాలకు నాయకులైనందుకు అందరినీ జాగ్రతగా సగంపప్పుకోని రావాలె.

నాయకులు:- మరే, నామకా పెద్దలమే గాని వాండ్ల కిష్టంలేకపోతే వినిపించే సత్తా మాదగ్గర లేదండి.

చౌ:- యేమంటారో చెప్పండి?

రం:- దొరలే శలవియ్యండి. మే మేమిజెప్పితే సాగేట్టుంది?

చౌ:- సాగకేమోయ్, చెప్పు.

రం:- నా దొక్కటే మనవండి. మీరు తండ్రులు, మేము బిడ్డలవంటివాండ్లం. మామూలుప్రకారం వెళ్ళబారిపోనియ్యండి. యెందుకు మధ్య యీ లట్టాలు.

చౌ:- నేనూ తేడామనిషిని గాను. నలుగురితోపాటు మనమూనూ. యివ్వాలి గిద్దెనుగింజలు విడిగాలేవు. పాతరదీసి రేపు సాయంత్రం రెండురోజులదీకలసి యిప్పిస్తా.

రం:- యీపూట నలుగురముండి పాతరదీస్తాం. పొద్దున్నే యిప్పించండి. తలాబాక్కెడూ వండక తిసి పొలంమీద బోతాం.

శే:- యీ రంగదాసు జమీందారీ సకలుపోతాడు. మా కీ పూట బోలెగాలదు యిప్పుడియ్యకపోతే.

కూలీలు:- శేషయ్య సరి. వున్నమాట తెగజెప్పాడు.

శే:- నాకీ వసవసలు పనికిరావు. వున్నమాట అనితీరాలే.

చౌ:- తొందర పడబోకవోయ్ శేషయ్యా! మా యిబ్బందులుగూడా మీరు చూడాలే.

శే:- మీ యిబ్బందులు చూచేమాత్రపు వాండ్లమా? మా కడుపాత్రం మాది.

చౌ:- నేనేమి రోజులతరబడి ఆగమన్నా గనుకనా. వీలై నంతవరకు రేపుసాయంత్రమే యిస్తానంటుంటిని.

వీ:- పొట్ట చేతబట్టుకొని పొద్దున్నే యే ఆసామినగ్గరకో పోతేనేగాని మాకు జరగదు. ఈపూట వస్తున్నాడొకొని పొద్దున యేమి పని చేయగలం.

చౌ:- నేను పూరికే మెత్తగా మాట్లాడుతుంటే మీరు పైకెక్కుతున్నారు. గాని మా ఆసామీలం మమ్మును కూలికి పిలవకపోతే మీరేమిజేస్తారు?

వీ:- ఈ గడ్డమీద బత్తైముంటే వుంటాం. తీరితే కాగర్లో అంటూ దేశాలపాలై పోతాం.

శే:- ఆసామీలు మమ్ములను కూలికి పిలవకపోతే కాస్త వెనుకాముందూ నారూ బయలుదేరవలసే వస్తుంది.

చౌ:- మాకేమి పోయినదాకా?

శే:- పోకపోతే పాలాలు బీడుబెట్టుకొని గడ్డిమెయ్యాలె. మేము రేపుపొద్దున పెళ్ళి కొయ్యకపోతే మీ యిరవైయకరాల జొన్న నుట్టిగలుస్తుంది. గనిమెలుతీసి నీళ్ళు గట్టకపోతే అయిదు వండల యెకరాల పల్లం యిగిరి చెక్కగడుతుంది. రేపు మీ జీత గాండ్లను బండుచెయ్యనియ్యండి. పాలాలు బీళ్ళుగాక ఏమాతవో?

ఒకకూలీ:- తేషయ్యమామ అతికేట్టు జవాబు చెప్పాడు.

చౌ:- వాడెవరోయ్? అంతా మొనగాండ్లయినారు.

రె:- వాడి మె గింజేండి పిల్లనన్నాసి. మా కష్టం తమకు చెప్పకోకపోతే యెవరికి చెప్పుకుంటాం. మాకు యేరోజు కూలి ఆ రోజు కొంగులో బాయ్యందీ జరగదు.

చౌ:- అంత జరగనివాండ్లు యివ్వాలే మునసబుమీద సమ్మె యెట్లా గట్టారు?

రె:- మాకు సమ్మె లేమన్నవండీ. కడుపులో యెత్తు లేకపోతే నడిచిపోలేక వడుకుంటాం.

చౌ:- మీ రంతగా చెప్పుకున్నాను గనుక నామాట మీరయినా వినాలె, మీమాట నేనయినా వినాలె. కోమటింట్లో యిప్పిస్తా పుచ్చుకోండి.

రం:- దొరలు యేవో వొకమార్గం జెయ్యాలెగాని లేక పోతే సన్నకారు బతగ్గలదా?

చౌ:- సంగదానూ! వీండ్లకు తలావొక ఆరణాల గింజలూ యిప్పించు. తేడా వుంటే తరువాత చూసుకుందాం.

శే:- అయ్యా! ఇట్లా మధ్య పెడితే సాగేరోజులు పోయిన వండి. మనిషికి పన్నెండవాల వంతున యిప్పించమనండి; కోమటింట్లోనే ఆయెను.

చౌ:- దానూ! వాండ్లకంత నమ్మకం లేకుండావుంటే మనమే యిబ్బంది పడదాం. విడిగా గింజలేమయినా వున్ననా?

సం:- హానిహానిగా వాండ్లకు సరిపోవచ్చు.

చౌ:- కొలిపించు.

చౌదరయ్య ఆవులదొడ్లోకి పోయి తనిఫి చేస్తున్నాడు. సంగదాను జీతగాండ్లచేత నాలుగుబస్తాలు బయట వేయించి కూలీలకు కొలిపిస్తుంటే రామానాయుడు చూస్తూ కూర్చున్నాడు.

సం:- (కూలీల నాయకులను దగ్గరకు బిలిచి) చౌదరయ్య గారు కూలి మామూలుగా యివ్వడంచేత వూళ్ళోవాండ్లు కూడా యిస్తారు. రేపు సాయంత్రం చౌదరయ్యగారు బహుశా తగ్గిస్తా మంటారు. రేపు మీరు వూళ్ళో ముఖ్యమయిన ఆసామీల పొలా లకు మామూలు కూలి యేర్పాటుచేసుకొని పోండి.

శే:- సరే. మీమాట కింక అడ్డేమున్నది?

రా:- దానూ! నీవు జూదం బాగా ఆడుతావా యేను?

సం:- ఈ జీవితమే జూదం.

రా:- జూదపుయెత్తులు వేయడం తప్పలేదన్నమాటే.

సం:- చేసేదని మంచిదయితే దుస్సాధనాలు వుపయోగించినా తప్పు లేదని కొందరంటారు గాని అది నేనంగీకరించను. ఒక కార్యం నిర్వహించ వలసివస్తే సామదాన భేద దండోపాయాలు సమయానుకూలంగా వుపయోగించవచ్చు. సామోపాయం అన్నిటికంటే మంచిది. సాధారణంగా ముందవలంబించ వలసిందీనీ, అయినా కార్యాలు కొన్ని దానివల్ల చక్కబడవు. అందువల్ల కార్యభంగమూ కావచ్చును. తక్కిన వుపాయాలు దోషాలనడానికి వీలులేదు. వ్రజేక్ష అనే పంచమోపాయం వొకప్పుడు హాటన్నిటికంటే యెక్కువ పనిచేస్తుంది.

కనివీకటి పడ్డది. అదంసాహేబు గింజలుకొలుస్తున్నాడు. యింటిదగ్గర పిల్లలు యేడుస్తుంటారని కొందరు ఆడకూలీలూ, యింటికి దీసికొనిపోయి దంచి అన్నం వండుకోవలెనని మరి కొందరూ ముందు కొలపించుకొని పెళ్లుతున్నాడు. “నీవు నిక్కచ్చి మనిషివి. నీవు లేకపోతే యీ పూట టోపీ పడేవాండ్లమే” నని కూలీలు శేషయ్యను పొగుడుతున్నాడు. సంగదాసు నిప్పులలో దూకమంటే దూకుతానని శేషయ్య అన్నాడు. నాయకుగారు పైకి అనకపోయినా అంతరంగంలో మనషక్షమేనని రంగదాసు వీరదాసుకు చెవిలో జెప్పాడు. యింతలోకి చౌదరయ్య తిరిగివచ్చే వరకు రామానాయుడు ఆయనతో గలసి యింటికి వెళ్లేసరికి అక్కడ రామానాయుడు హృదయాన్ని నీరుజేసిన చిత్రరంగం కనబడ్డది.

ఒకముసలిది—లచ్చక్క దొరసానీ!

లక్ష్మమ్మ:- ఎవరు నీవు?

ము:- నేను ముతరాచ ముసలిదాన్నమ్మా.—

రా:- అమ్మా నిన్ను లచ్చక్కని పిలుస్తారేమే?

లక్ష్మ:- నేను యివ్వాల యెంత పనికిరాని దానైనా యిందాకా మీ నాయన నూవంగసం మంచిదికాదని దెప్పినా మా అమ్మమ్మ లచ్చక్క అనే ఆమె నలభైయేండ్లు సోల్పుగా జూ యేలించి. ఆకలనే మాట ఆమెచెవుల వినలేకపోయేట,

చౌ:- ఆమెకు జమీందారీవుంది గనుక సత్రాలు పెట్టింది. ఆమె మోస్తరుగా నీవు సత్రాలు పెడతానంటే మట్టి పిసుక్కొని ఒలికేవాండ్రు మేము యెట్లా భరిస్తాం?

ల:- మీరు సత్రాలు పెట్టేవారే. కూలిగింజలకోసం ఇంత సేపటినుంచి ముగతికలు పడుతున్నారు.

ము:- వో లచ్చక్క దొరసానీ ! నా మొరాలకించం డమ్మా. ఆకలికి ప్రాణాలు పోతున్నవి. ఇంత గంగ పోయ్యమ్మా.

చౌ:- యెనతో యిదొక వేషం వేసుకొని వచ్చింది. కోటి విద్యలూ కూటికేగా.

ల:- నీకు అన్నీ వేషాలే. యేమిట?

ము:- ఇవ్వాలకు వడురోజులయింది అన్నంతిని. యింత బొద్దాకు వుడకబెట్టుకొని తిని బతుకుతున్నా. సోషకువచ్చింది. యింత గంజి పోయ్యమ్మా.

చౌ:- సోషవచ్చిందట. యిక్కడికి ఎట్లా నడచివచ్చిందో?

ల:- సిబ్బిలో అన్నం పెట్టుకొని వచ్చి-యిదిగో పట్టు.

ము:- ఏమిటమ్మా అదీ?

ల:- అన్నం.

ము:- అన్నం మింగుడు పడుతుందమ్మా యిప్పుడు ?

చౌ:- అన్నం తెచ్చావుగామా ! చల్లకూడా తెమ్మంటుంది. ఆ తర్వాత పూరగాయలు తెమ్మంటుంది. పెట్టి వెళ్లి వాండ్రుంటే సరి.

ల:- నీవు అవతలికి పో - అయితే యేమంటావు ?

ము:- ముందింత గంజిపోయ్యమ్మా, భారకం అవుతుంది.

ల:- గంజి తెచ్చి- ఇదిగో గిన్నెతీసుకో.

చౌ:- ఈపెనన్నీ వేషాలు. గిన్నె యిస్తున్నది దానికి. వెండిగిన్నెనా ?

ల:- వుందూ, నీవు పూరికేనూ ప్రతిదానికి హేళన.

ముసలిది గిన్నెతీసుకొని ఆత్రంగా తాగబాద్యే వరకు మింగుడుబడక వుక్కిరి బిక్కిరయింది.

ల:- (ముసలిదాని తలపట్టుకుని కూర్చొని) అయ్యో పాపం యిదేమిటి గుడ్లు తిరిగిపోతున్నవి?

చా:- తెచ్చిపెట్టావు యేదో కొంపమీదికి. సోషకువచ్చి చస్తున్నదిగాఁవాఁతె? వీధిలోకయినా పట్టండి. మిద్దెలోగుండా శవాన్ని తీసుకపోవలసి వస్తుంది.

ల:- అబ్బా. నీవు అవతలికి వెళ్ళుదూ. అయ్యో పాపం. ఆకటికి ప్రాణం కడపట్టిందరా. నాయనా! రాముడూయిట్లా దీన్ని పట్టుకో, గొంతులోకి గంజి సాధకం జేతాం.

రామానాయుడు వెనుక ఆనుకొని కూర్చున్నాడు.

చా:- ఇకసరే. (అని లోపలికి పోయినాడు.)

ముసలిది నోట్లోబడ్డ జావను కొంచెం చప్పరించింది. కొద్దిగా గొంతులోకి జారింది. మళ్ళీ నోరు తెరిచింది. కొద్దిగా మళ్ళీ వేసేవరకు చప్పరించి మింగింది. యీప్రకారంగా నాలుగైదుసార్లు మింగేవరకు పేగులు గుట్టున అరచినవి. ముసలిది యిక తిప్పుకునే చిన్నెలు కనుపడ్డవి. కాని జావ కడుపులోకిపోయిన కాసేపటినుంచీ కాళ్ళు చేతులు కొంగల్లుపోయినవి మనిషి మొదటిమాత్రంగాడా లేకుండా కట్టెవలెబిగిసింది. వొళ్లు చెమటలు పట్టినవి. చలనంలేదు. అంత్యదశేనని అనుకున్నారు. చెమటవల్ల కొంచెం వేడితగ్గింది. పుభయులూ పట్టుకొని కూర్చున్నారు. తెప్పార వీచింది. భగవంతుడు స్వయంగానే వీచాడు. అయ్యో! పాపం తనబిడ్డమీద యెంతప్రేమ! కొంచెం సేపటికి కాలుగడిలింది. మరిరెండు నిమిషాలకు నిట్టూర్పు విడిచింది, తరువాత చింపిరినెత్తి గోక్కున్నది. యింకా కాస్తజావ పోయ్యమ్మా అన్నది. మళ్ళీ కాస్తజావ తాగినతరువాత రెండు మోతుకులు యెంగిలి పడతావా అంటే యిప్పుడు అరాయించుకోలేను, వొక్కకూరుకుబోయి లేస్తానన్నది. అంతట లక్షమ్మ చాపకోసం పోగా చౌదరయ్య కోడలిచేత

అన్నం పెట్టించుకొని తిని చుట్టపూరదీసుకుంటూ ముంగిటిలోకి వచ్చి గర్జన తేపాడు.

రా:- నాయనా ! ముసలిది బతికింది.

చా:- పోనీ. వృద్ధురాలింది. యిక భూములు యేల్తుందిగావాలె.

రా:- కిందనే పడుకుంటున్నదే !

ల:- యిదిగో చాపతె స్త్రీని.

చా:- ఓహో ! ఆవిడకు పవ్వళింపునేవ జేస్తున్నారా ! తల్లికి కొడుక్కూ బాగాదొరికింది నేవ. ఇగనైనా అన్నానికి పోతారా. మీరీసంబంధం వున్నారు. యిప్పుడల్లా వచ్చేటట్టు లేదని ఆకలవుతుంటే తినివచ్చాను. (అంటూ అక్కడ వచ్చివున్న మంచం మీద చల్లగాలికి పడుకున్నాడు.)

ల:- (మెల్లగా) నేనిక్కడ వుంటాగాని ; నీవులేది అన్నం తిను. ఆయనలేచి నలుగుతాడు.

రామానాయుడు పోయి భోజనానికి కూర్చున్నాడు. ముసలమ్మ దీనాలాపం, కండ్లు తిరగడం, కొంగిష్టపోవడం, అదే ఆలా పనగా వున్నది. ముసలమ్మస్థితి జాలిపుట్టించింది గాని తండ్రి యింత కనికరం లేకుండా వున్నాడేమో అని యెక్కువ జాలిపుట్టింది. లోకంలోవుండే దుఃఖాన్నీ బాధనూచూచి జాలిపడక పోగా యింత నిరసన గలగడం యెందుకా అని ఆలోచించాడు. కావలసి నన్ని ధనధాన్యాలున్నవి. తలచుకొంటే యెంతమందికో బాధ నివారణ చేయవచ్చు. యితరులకు బాధలువుంటున్న గమనమే ఆయనకు లేదు. యితరులకు బాధలున్నవేమోనని తెలుసుకోవటానికి ప్రయత్నంగూడా చేయడు. ప్రయత్నం జేసినా గ్రహించేశక్తి కూడా ఆయనకు లేదనుకుంటాను. హృదయశూన్యుడు. నిజంగా విచారిస్తే దయా సత్య శౌచాలు లేనిదే దారిద్ర్యంగాని ధన ధాన్యాలు లేనిదిగాదు.

రామానాయుడు భోజనంచేసి వచ్చేవరకు ముసలిది అన్నం తింటున్నది. మజ్జిగన్నంతో దేహం పూర్తిగా స్వస్థపడ్డది.

రా:- అవ్వా మీదేవురు ?

ము:- యీవూరే నాయనా.

రా:- నీకు బిడ్డలు లేరా ?

ము:- వొక కొడుకుండేవాడు. ఏరికోరి వొక పెళ్ళాన్ని చేసుకుంటే అది వొకణ్ణి తీసుకొని లేచిపోయింది. అంతటితో వాడికి ప్రపంచంమీద భ్రమే పోయి కొంపా గోడూ వదిలిపెట్టి యెక్కడనో మరణం గలిసిపోయినాడు. చచ్చిపోయినాడని జాడా తెలిసింది. బాగుచేసే నాథుడులేక ఆస్తి యెక్కడిదక్కడ కుందకమై పోయింది. యిక్కడికి పడేండ్లనుంచీ నా రెక్కలమీద జీవిస్తున్నా. వొకరోజు కొండకుబోయి కానీ పుల్లరిచ్చి తవ్వేడు కలేపండ్లలో పరిగెపండ్లలో పుల్లెరుకాయలో తెచ్చుకొని మరునాడమ్మకొని తవ్వేడు గింజలువస్తే రోజుకు సోలెడుగింజలు జావ కాచుకొని తాగుతూ రోజులు గడుపుతున్నా. ఆ నారాయణ మూర్తికి యెప్పుడు దయ వస్తుందో అని కనిపెట్టుకొని వున్నా. వూరు దూరమైనకొద్దీ కాదు దగ్గరవుతుందిగదా.

రా:- యేడురోజులనుంచీ అన్నం లేదంటివే అది యెందువల్ల ?

చా:- (మంచంమీదపరుండి యీ కథంతా వింటూ) ఆ కథ మీరన్నం పెట్టడంకోసం కల్పించింది. మీరుమళ్ళీ అడిగే వరకు కొత్తకథ వచ్చింది. యెందుకూ మీకాపె చరిత్రలన్నీ ? చెవులు దోరలుబెట్టుకొని మరీ వింటున్నారు. పుణ్యమా ? పురుషార్థమా ?

ము:- నే చెప్పినదాంట్లో చింతాకంత అబద్ధంలేదు. చావడానికి సిద్ధంగా వున్నాకదా.

చా:- చావడ మేమిఖర్మం. ఆకు తిరిగబడ్డది. యీ రోజు నుంచీ మళ్ళీ కొత్తకవులు ప్రారంభం. శాశ్వతకట్టా అడక్కపోయి నావూ? నీవు లేకపోతే లోకానికి యెంతలోటూ. యిట్లాగే వెర్రి వాండ్లు దొరికితే కథలుచెప్పి బతుకుదువుగాని.

ల:- ఆమాటలతో నీకెందుకు? నీసంగతి పూర్తిగాజెప్పు.

చా:- నే నిద్దరబోతాలెండి. వింటే యేదో అనవలసి వస్తుంది.

ము:- వారంరోజులనాడు కొండకుబోతే యెవరో కొత్త యిజారాదారు పాటబాడాడు. ఆయన వారంరోజులదాకా చీట్లీయ్యడన్నారు. నాకు యెడమచెయ్యిగూడ నొప్పి. నైకిలేవకు. యేమి పని చెయ్యగలను? ముష్టికి పోవడానికి మనసొప్పక - యెన్నడూ ముష్టికి పోయిందాన్ని కానమ్మా - మాకులంలో తప్పు - పూర గొండకుబోయి యింత బొద్దాకు కోసుకొని వుడకబెట్టుకొని తింటున్నా. రోజూ అదే తింటే ననపక పాసనాలు బుట్టినవి. అందువల్ల బొద్దాకు పోలేకపోయినా, పొద్దుగూకేనరకు సోషకు నచ్చింది. ఎంత ముసలిదానికైనా ప్రాణమంటే తీపికదా. నీ వాకిట్లో వచ్చిపడ్డా. మీకడుపులు చల్లంగా యిప్పటి కీ స్థితిలో వున్నా. రేపేమి గావలసివున్నదో (అని కునికి పాల్లుపడ్డది.)

రా:- ఇందాక అన్నం కొద్దిగా తిన్నావే. మళ్ళీ కొంచెం తింటావా?

ము:- వారంరోజులనుంచీ అన్నం తినకపోవడంచేత ఇంకా దింటే హారాయించుకోలేను. కడుపులో నొప్పి వుడుతుంది. మీరు పోయి పడుకోండయ్యా నేనిక్కడే పడుకుంటా.

రా:- కప్పుకోవూ?

ము:- అలవాటు లేదు.

రా:- చలిలేదా?

ము:- మొదట ఉండేది. కప్పుకోడానికి గుడ్డలేక చర్మం బిగుసెక్కి చలి దూరనియ్యదు. తమరు బోయి పండుకోండి.

రామాచార్యుడు మేడమిడికి పోయినాడు. మేడమిడి సావిత్రి గీతం వెలుగుతున్నది. మెట్లదగ్గరి తలుపుమూసి సావిత్రి పడక కుర్చీమీద పడుకున్నాడు. కూలివాండ్లూ, ముసలమ్మలూ జ్ఞాపకంవచ్చారు. “ముసలమ్మకు చలేలేదట. అలవాటు దప్పి అన్నమే తినలేకపోయింది. చలిమటుకు అలవాటు దప్పదా? ముసలమ్మ దూవస్థ సంగదాసుచూస్తే అలవటించేవాడు. అతడు చిత్రమైనమనిషి. మంచి మేధావి, యోగ్యుడు. దయాదాక్షిణ్య లక్షరిమితంగా వున్నవి. నిర్వహించే నేర్పులేనిది పగోపకారబుద్ధి వుండి ప్రయోజనమేమి? వొకకార్యం పూనుకున్నాడంటే వేయి కండ్లతో కనికెట్టి పనిచేస్తాడు. తేలికేమి ఆలోచన చేస్తున్నాడో కనుక్కుందా” మనిగడియారంవంక చూచేవారికు పన్నెండుగావస్తూ వున్నది. “నేను మధ్యాహ్నం తెగ నిద్రపోయినాను. అతడు దేహం వాల్చలేదు. అయినా చూతా” మని మేడదిగి సంగదాసు గది దగ్గరకు పోయేవరకు తలుపుసందులగుండా వెలుతురు వస్తూ వున్నది. కొంచెం నిద్రానించిచూస్తే లోపల దగ్గి నల్లు వినపడ్డది. తలుపు మునివేళ్ళతో గొట్టి బాసూ! అని పిలిచాడు. దాసు లేచి తలుపు దీసి,

సం:- నీవు యింకా మేలుకొనేవున్నావా?

రా:- నాకు నిద్రపట్టలేదు. నీవు పడుకోలేదేమి?

సం:- ఇద్దరం వొక అవస్థలోనేవున్నాం. నిద్రపట్టించుకో.

రా:- పైకి పోదాం రా?

సం:- ఇళ్ళో! అబ్బా! నే రాతేనండీ.

రా:- ఇంతవరకూ బాగా మాట్లాడి యిప్పుడు ఆపసోపాలు పడతావేమి? హాల్లో నిన్ను కట్టివేయనులే. సాయంత్రం కూలివిషయంలో న్యాయపద్ధతి సంగతి యెత్తి పదిలికెట్టావు. చెప్పుదువు గాని రా.

సం:- మంచి లగ్నం బెట్టారే. పొద్దున మాట్లాడగూడదూ?

రా:- వస్తావా రావా?

తలుపు తాళంవేసి వుభయులూ మెట్లెక్కుతున్నారు. చౌదరయ్య యావగలనాడు. రామానాయుడు వీధిమెట్లు దిగడం గనిపెట్టి యేమో కుర్రవాడు వంటరిగా వున్నాడు గదా అని పూగుకున్నాడు. మళ్ళీ యిద్దరు మనుష్యులు మెట్లెక్కినట్లు వినపడ్డది. వుసేక్షించి పూగుకున్నాడు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ చెట్టాపట్టాలు పట్టుకొనివచ్చి సావిట్లలో కుర్చీలమీద కూర్చోవడం కిటికీలోగుండా కనుపడ్డది. మనిషి కుప్పలు గూలిపోయినాడు. 'వీరివ్యవహారం శ్రుతిమించి రాగానబడ్డది. అయినా చూతాం' అనుకున్నాడు.

రా:- దాసూ! సాయంత్రం ఒకముసలమ్మ సోపనచ్చిపడ్డది. నీవుచూస్తే మూర్ఛపడిపోదువు.

సం:- నేను చూస్తూనేవున్నా. యిటువంటివి మాపల్లెలో అనేకం జరుగుతుంటవి. ఆముసలమ్మ మీయింట్లో పచ్చిపడ్డది గనుక బతికిందిగాని మాపల్లెలో యీవిధంగా అనేకులు రాలిపోతూనే వుంటారు. వాండ్ల అవస్థ యెండాకాలంలో వుంటుంది. కప్పలవలె యెండి జీవంతో వున్నవాండ్లు చినుకులు పడంగనే బెకబెకలాడి మీ ఆసాములకు పంటలు పండించడానికి వస్తారు.

రా:- దాసూ! లోకవిషయం తెలిసినకొద్దీ నాకు మనసులో వేదన యెక్కు వవుతున్నది. వీండ్లకు దిక్కేమి?

సం:- నేనుదేవుడే యేడుగడని తలంచేవాణ్ణి. తిక్కన జెప్పిన మాట నిజం.

కం. కారణము లేకయును నుప

కారపరత్వమున నొరులకార్యంబులకున్

వారని యలజడివడియెడు

వారలనూ యేడుగడయు వసుధకు నధిపా.

యీ సిర్భాగ్యులకొరకై అర్థరాత్రియంతా ఆవేదనపడే మీబోటి వరోషకొక పారీణితే దిక్క. మామేనత్త యీరోజు ఆసుపత్రిలో చచ్చిపోయిందట వినాచా?

రా:- అయ్యో! పాపం. ఆసుపత్రిలో శస్త్రంజేయలేగా?

సం:- గూడదాకా కుళ్ళి శస్త్రానికి పీలుగాలేదట.

రా:- కేసు పెట్టించి నేరస్తులను శిక్షించకపోతే యేమి ప్రయోజనం?

సం: అనీ అంతగానే వున్నది. మొదట మావారండ్లు యీ కేసు రిపోర్ట్ చేయలేకు. అంధేరాగా పూగుకొన్నారు. చచ్చిపోక ముందు డాక్టరు మరణవాఙ్మూలం పుచ్చుకున్నాడట. అదన్నా వుంటే కొంతపని జరిగేది. మునాయన కక్షచేత మాకు పూత మిచ్చి తనమీద పనిచేయిస్తాడేమోనని ముససబు నిన్నసాయం త్రంబోయి డాక్టరును కట్టుకొని అయిదువందల రూపాయలు ఖర్చుపడి వాఙ్మూలం తీసివారిచేయించి శస్త్రంజేస్తే వాయి గమ్మి చచ్చిందని వ్రాయించాడట.

రా:- ఈ నేరస్తులు శిక్షనుపొందే మార్గమేమిటి?

సం:- దేవునికే వదిలిపెడదాం. భాగ్యవంతులు ఆయనను గూడా లోబరుచుకోకపోతే నచ్చేజన్మలోనైనా శిక్షిస్తాడు.

రా:- దాసూ! నాకు రానురాను మనసు వికలమైపోతున్నది. ఇంకోజన్మలో శిక్షిస్తాడంటావు. ఏజన్మలో శిక్షించినా యీ తప్పుజేసినందుకు యీశిక్షని తెలిసేటట్టు శిక్షిస్తే ప్రయోజనమున్నదిగాని పూకవుమ్మడిగా సంచితమంతా వొకగాదెలోబోసి ప్రారబ్ధమని పేరుబెట్టి జన్మకైం చేటలోబోసి తినమంటే యేమి ప్రయోజనం? శిక్ష త్వరగా అనుభవించినా, ఆలస్యంగా అనుభవించినా, ఇందుకని తెలియకపోతే శిక్షించిన ప్రయోజనంగూడా లేకపోయింది.

సం:- నేనుత్వరగా భగవంతుడి దగ్గరకుబోయి యీపద్ధతిని మార్చమని సవరణ నిమిత్తం దరఖాస్తున్నా పడవేస్తా.

రా:- ఆయనకు పురాణ పురుషుడని పేరు. యిన్నా శృమంచీ నేర్చుకోండి కొత్తగా ఆయనకు రావచ్చిందా. 'నేనింత పెద్దవాణ్ణి. జిల్లేడులేవు. నాకు నీవు సహా చెప్పవచ్చావా' అని నీ దరఖాస్తు తోసివేస్తాను. అందాకా మెందుకు? యిక్కడనే పది కాలాలపాటు బతికి యీ సర్భాగ్యులకు ప్రపకారంచేస్తూ చాలా.

సం:- అది మనవశమా?

రా:- అట్లా అంటివేము?

సం:- యేమన్నా?

రా:- నీవు వశమా అన్నప్పుడు సముఖ: యేదో పాలిపోయి నిర్జీవంగా కనపడ్డది.

సం:- దాని కింతలోన నెందుకు? వృత్తగక్షణం మంది గాదు. నా ప్రయాణానికి అడ్డుకీ వచ్చిందే. అది తీర్చుకోవద్దా?

రా:- ఏమి అడ్డు వచ్చింది?

సం:- శవాన్ని రేపు తెల్లనాచేవారు యిక్కడికి తీసుకొని వస్తానుట. మేము కాకులకు వేసేవాండ్లంగాదు. శవాన్ని పా:వేసి కలాపమంతా వగదేగి వచ్చేవారు నాలు మగులుతుంది.

రా:- నాకు వొకలాగ తోస్తున్నది. నేను వృదయంబండికి వెళ్ళి కమిజులగా, కుడితిసీకూ నుడ్డవట్టిమకొని సిద్ధంగా వుంటాను. నీవు సాయంత్రం యెనిమిదిగంటల బండికి వస్తే భోంచేసి వెంటనే రై లెక్క వచ్చు

సం:- నేను నాలుగురోజులు పనిలోకిరానని మీ నాయన గారితో చెప్పివస్తాను.

రా:- రేపు మనమిద్దరమూ యిక్కడ లేకపోతే కూలీల వ్యవహారం చెడుతుందేమో?

సం:- యేమవుతుంది? హాకోతలదాకా నెడుతుంది. మనం యిప్పుడే వెళ్ళడం అవసరం.

రా:- మానాయనగాను యీ విషయాన్ని గాక్షిణ్య దృష్టితో చూడడానికే ప్రయత్నించను ఆయన విషయమై మనం ఆశ నదులుకోవలసిందే.

సం:- అంతనికి స్పష్టమే. అక్రమమైనా తనకోపు నిర్వహించుకోవాలెనని బాగా పట్టుదిట్టంగా వున్నట్టున్నది. చిన్నపరెడ్డి కొంచెం పట్టువిడుపులు గలవాడు. మీ నాయనగాను వుశీయందీ ఆయన పైకిరాడు. మీ నాయనగానీ మార్చడం నాచేత గాదు. ఆయన హృదయనీణకు తీగెలుంటున్న స్త్రీలుగాలు విద్యుంభింపజేసి నవరిసాలు వాలి కేట్టు పలికించేవాడిని. శ్రీ కృష్ణునియొక్క వేణుగానం సహితం ఆయన హృదయశైలాన్ని ద్రవింపజేస్తుందని నాకు నమ్మకంలేదు. దుర్మార్గుడు లోకానికి నిభమం గలిగేటట్టుగా ధర్మకూడుడికి అపాయంజేసి అందుల్లోనే ధర్మ పతిష్ఠాపనకు తోడ్పడడం తటస్థించినప్పుడో లేక స్వార్థపరుడు తన స్వప్రయత్నాలకూ స్వగౌరవానికీ పూర్ణమైన వ్యాఘాతం కలిగేటప్పుడో లొంగిపోవచ్చు. ధర్మవిజయ మెప్పుడూ బలగోరుతుంటుంది. ధర్మ నిర్వాహణకై సోకటీసు విషం గ్రహించాడు, క్రీస్తువు శిలువ నెక్కాడు, ప్రహలాదుడు సమస్త కిష్టాలు వడ్డాడు, హరిశ్చంద్రుడు సర్వత్యాగం చేశాడు, అమరుడు శిరచ్ఛేదం బొందాడు, రామానుజ శిష్యుడు అంధుడైనాడు, నారంగధరుడు కరచరణచ్ఛేదమును బొందాడు, కన్యక అగ్ని ప్రదేశ మయింది, హేమలత అత్తిహత్యగావించికొన్నది, తిలక్ మహాశయ్యుడు నిరంతరకారంగా బద్ధుడైనాడు. పశుపథ తేనిదీ యర్జుంతేను. పశువు అన్నింటికంటే పుత్రమమయింది స్వార్థపశువు.

రా:- నా కొక సందేహం బాధిస్తున్నది. నీ విచ్చిన దృష్టాంతాలవల్ల బలమైంది. పాపకన్ములకు శిక్ష వున్నదా?

సం:- పాపములు కొన్ని వొక్కొక్కరిని బాధిస్తవి. మరి కొన్ని లోకకంటకాలుగా వుండి అసమీపము బాధిస్తవి. ఒక్కొక్క వ్యక్తినిమాత్రం బాధించేవి వాటిని వెంటనే నాశనంగా శిక్ష కను

బడుతుంది. గాని ధర్మాన్ని నిరోధించే లోకకంటక కార్యాలకు శిక్ష వెంటనే కనబడదు. శిక్షలు భిన్నంగావుంటవి. ధర్మ నిరోధ ప్రయత్నంలో బాధ కలుగ జేసేవాండ్లకూ, బాధపడే వాండ్లకూ ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వముండదు. ప్రత్యేక వ్యక్తులయొక్క జయాపజయాలకు ధర్మవిజయంతో సంబంధం లేదు. భారతయుద్ధ ములో పుభయపక్షాలవారుతుండే మహాపురుషులూ నశించారు. పాండవులది ధర్మపక్షమయితే వారిపక్షంనా గేల నశించారు? కౌరవులది అధర్మపక్షమైతే వారివైపున కొందరేల మిగిలారు? అని ప్రశ్నలు పుట్టడానికి అనకాశం లేదు. యెందువల్ల? భారత యుద్ధంలో ప్రత్యేక వ్యక్తులను పోరాటం చేశారు. ప్రాణస్నేహితులు సహితం తమస్నేహాన్ని విడువకుండానే పుభయపక్షాల వుండి పోరాడారు. విజయం ధర్మపక్షమయిన పాండవపక్షమైన నిలిచింది. ఆ విజయం పాండవపక్షం వారి కందినకీ కలిగినట్లే. దుర్యోధనుని అపజయం రథక త్రమానికి కలిగినట్లే. పైసజెప్పిన మహానుభావులు పడిన బాధలు వారికపజయములు కావు. వారువ్రానిన ధర్మానికి బలియై ధర్మస్థాపనకు మార్గమేర్పరిచారు. వారిశత్రువుల కదీ ప్రజ జయమే. ప్రత్యేక వ్యక్తుల పాపపుణ్యాలగూర్చి మనమిప్పుడు విచారించవలసి వున్నది.

రా:- ఆ ప్రశ్న సలీల సూలీలం న్యాయంగా యెంత రావలసి వుంటుందో చెప్పు. నిన్ననాయుత్త సూవిషయం ఆపివేశావు.

సం:- ఇప్పుడు పనివాండ్లకిచ్చే కూలిచాలదు. యంత్రాలన్నో పని చేసే కూలీలకు సంవత్సరం పొడగునా పనివుండి కూలి పడువకుండా దొంగుకుతుంది; వ్యవసాయపు కూలీలకట్లాగాడు. వ్యవసాయ దారుకు సంవత్సరంలో ఒకటి రెండు తుదాలలో పంటయూపస్తూ చేతికి వస్తుంది. మెట్టపైర్లకు వేసేటప్పటి కంటే కోసేటప్పుడు కూలీల అవసరమెక్కువ వుంటుంది. పునానా, యెరా అని మెట్టపైర్లు రెండుకాలములలో రావడంచేత రెంటికీతలకూ కూలీలవ సరిమాతారు. పల్లపుపైర్లకు ఆభేదం లేకపోయినా నాట్లకూ కోతలకూ రెండనాట్ల కూలీలు కావలసి వస్తారు. కొంచెం పెద్దవ్యవ

సాయం గలవాండ్లకు సంవత్సరపు జీతగాండ్ల వ్యవసాయం చేస్తుంటే ఆసామి తనిఖీ చేస్తుంటాడు. సన్నకాకు రయితులు జీతగాండ్లపని గూడా తామేచేస్తారు. సాధాణంగా భూమిలో పండేపంటకు నలుగురు హక్కు చాళ్లువున్నట్లు తేలుస్తుంది. మందీ లేక పభువూ అసలుహక్కుదారుడు. అతనివల్ల కవులుపోయి వ్యవసాయం తనిఖీ చేసే ఆసామి రెండవవాడు. వ్యవసాయపు పనులుసిర్వహించే కమత గాడు లేక జీతగాడు మూడవ హక్కుదారుడు. నాలుగవవాడు కూలి ప్రస్తుతపు స్థితిగతులుబట్టి వైసాగిరిలో మొదటివారు తగు వాతవారికంటే యెక్కువ ప్రామాఖ్యతను గలిగివున్నాడు. నిజం విచారితే ప్రామాఖ్యత పై వాండ్లకంటెతన వాటి వాండ్లకే యెక్కువ యివ్వవలసివుంటుంది లేక భూమిహక్కు చాటి విచారితే మొదటి వారికీ పనినిబట్టి విచారితే చివరి వారికీ, ప్రామాఖ్యత యాయ వలసిఉంటుంది. జీతగాండ్లు తనిఖీలు రెండుమూడు సంఖ్యలనారు వొక్కరుగానే ఉండవచ్చు. తనిఖీనామినీ తన కవులు హక్కు మాత్రమే గాకుండా పశువుల పెట్టుబడిగూడా పెట్టవలసి ఉన్నది. గౌతం మగపశువులకు ఆడపశువులకు నవలిపెట్టి యెవల యెరువు అందరు హక్కుదారులసూ ఉపయోగించినా ఆడపశువులకు పుట్టిన మగదూడలు యెద్దలలో నశించినవాటికింద తీస్తే శేషించిన ఆడ దూడలూ పాడి ఆసామికి లాభపడ వస్తుంది. ఎద్దల పెట్టుబడికి ఈ లాభమే సరిపోవచ్చు. కాబట్టి పండిన పంటలో వొకటి రెండు సంఖ్యల హక్కుదార్లకు మూడవ వంతు కూలీలకు మూడవవంతు కమతగాండ్లకు పూర్వపు మామూలు ప్రకారము నాలుగోవంతు, మిగిలిన పన్నెండోవంతు, తనిఖీకిందగాని యెద్దల పెట్టుబడికిగాని పంచిపెట్టవలసి ఉంటుంది. న్యాయంగా చూస్తే తనిఖీదారుకు తనిఖీ హక్కు పెట్టుబడిహక్కు దప్ప యితర హక్కులు లేవు. కౌలు హక్కు నామమాత్రం. ఒకటవ హక్కుదారుడు జనాబు మాత్రం చేయవలసి ఉంటాడు. కూలివాండ్లకు వచ్చే మూడవ వంతు ఆదాయము ముత్తగా పూలీలకిస్తే మామూలుకింటే యెక్కువ త్వరగా పని ముగించి పనిభిషిష్టుడు ఉపయోగించుకోవలూ తమ

విరామకాలమును యిప్పటివలె పశుప్రాయులుగా ఉండకుండా తమ జ్ఞానాభివృద్ధికి దేశక్షేమ నిమిత్తం పాటుబడడానికి రాజకీయ సాంఘిక మత వ్యవహారాలలో జోక్యం కలిగించుకోవడానికి ఉపయోగ పడుతుంది. అట్లా గాకపోతే కృషి వాణిజ్య పశుపాల్యాదాయములు కొందరి చేతులలోనే చిక్కి మఱికొందరు సంవత్సరమున కారు నెలలు అన్నంతేక మాడుతుంటే మరికొందరు భోగ పరులై అమిత ప్రయాలు చేయడానికి అవకాశములు కలుగుతున్నవి. కూలీలకు చదువువస్తే కూలిపని చేస్తానా అని కొందరికి సందేహం. తెల్లవాండ్రలోనూ జపానులోనూ యెక్కువ కూలిచ్చు యినా చదువుకున్న పనివాండ్లు కావలెనంటారు. ఇప్పటి పరిస్థితులు మారడానికి సంఘధర్మాలు గూడా అడ్డం వస్తున్నవి. అలగావాండ్లకు అన్నం దొరికే మార్గం జూపందీ సాంఘిక హక్కు లిచ్చినా ప్రయోజనకారులుగావు. అవి నిలుపుకొనే శక్తిగూడా వారికుండదు. “సర్వేగుణాః కాంచన మాంశ్రయంతే” అని ధనాకర్షణ మార్గాలు చూపించరదీ, తక్కిన మంచిగుణాలు అలవాటుపడవు. కాబట్టి అలగాజనుల అర్థస్థితి బాగుజేయడానికి ముందు ప్రయత్నాలు చేయవలసి ఉంటుంది. చేతిపనులు మొదలయినవి నేర్పి కొందరికి నృత్తులు గల్పించవచ్చు. కాని అది ప్రస్తుత విషయం గాదు.

రా:- సంగదాసూ ! నీవిక వెళ్ళి పడుకో. నీవు బద్ధకించినా బలవంతపెట్టి తీసికొని వచ్చినందుకు క్షమించు.

సం:- నా బద్ధకమెంత. పౌద్గున నీవు ప్రమాణం జేయవలసినవాడవు. నిర్దరబో. ఇప్పుడు వెళ్ళి నే పడుకుంటే ఈ విషయాలు తెల్లవారి నే మళ్ళీ రమ్మన్నదాకా నా మనసుకు రావు. నా కవసరమని తోస్తే ఈ తలంపులన్నీ తోసివేసి సాయంత్రం ఏడుగంటలకే నిద్రపోగలను. ఈ అలవాటు లేకపోతే ఉద్యమాలు నెత్తిన వేసుకొని తిరిగేవాండ్లకు నిద్రాధంగమై ఆరోగ్యం నెడుతుంది.

రా:- నాకది చేతగాదు. ఈ రాత్రి నాకు నిద్రపట్టుతుందని తోచదు. అయినా ప్రయత్నిస్తాను.

ఇద్దరూ లేచి తమ గదులలోకి పోయినారు.

చౌదరయ్య తూ చాలు బోకుండా విన్నాడు. సంగతులన్నీ మననంజేసి ఆలోచించాడు. మాలవాడు పిల్లవాణ్ణి చెడగొట్టినట్టే. వీడి సావాసం వదిలించి వేరే వ్యాపకంలో పెడితే కేగాని కుదట బడడు. రామేశంగారితో మాట్లాడి పిల్లవాడిని మెడలు విరిపించి ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెడితే ఆ ధోరణిలోదిగి పడి వుంటాడు. వీండ్లిద్దరూ రేపు ఊరికిపోవడం బాగానే వున్నది, ఏ గురువునో చూచి వస్తారు. ఈ లోగా కూలీల వ్యవహారం ఫైసలు చేసుకోవచ్చు. ఈ రోజు కూలి పూర్తిగా యిచ్చాం గనుక రేపు ఊళ్ళోవున్న కూలీల నందరిని పోగుజేసి జొన్నకోత పూర్తిజేయవచ్చు. ఏమయినా కురదలావుంటే చేతగాండ్లు నెమ్మదిగా కోస్తారు. రేపు సాయంత్రం ఆరణాలకాడికి యిష్టముంటే పుచ్చుకోండి, లేకుంటే మానండని బెట్టుబెడితే సంగడు వుండడుగనుక దక్కిస్తూ తీసుకుంటారు. ఎల్లుండినుంచి ఊళ్ళో ఆ ప్రకారమే జరుగుతుంది. వోపలేనివాండ్లకు వద్దచేవాండ్లు కన్నతల్లి. ఒకదారిబెట్టి సాగిస్తే యెక్కువ యిస్తాననే వెట్టి అసామి యెవడూ వుండడు. పోతుగడ్డ మనవూగు నిలిస్తే తక్కిన వూళ్ళు నిలవడానికేమి? నలుగురు కూలీలూ వొప్పకొని పని జరిగిపోయిన తరువాత ఆందోళన చప్పుబడుతుంది. వరికోత లప్పటికి కొత్తపద్ధతి పాతబడిపోతుంది. మాలవాడు మట్టుకు కెస్తిస్తూనే ఉంటాడు. వాడప్పటికైనా గడ్డే.

౨౦

మాదిగన్నం

సంగదాసు ఏకటితో లేచి యింటికి బోయినాడు. రైలుకు వెళ్ళడానికి అయిదు గంటలకల్లా యెద్దుబండి వాకిట్లో నిలవబడ్డది. వెంగన్న బంకుపెట్టె బండిలో పెడుతున్నాడు. రామాదాసు ఈ పనితోచేసి, యెద్దు బండికి వాకిట్లోకి వచ్చేసరికి

తండ్రి అదివరకే యెక్కడికో వెళ్ళి వాకిటిదగ్గర యెదురుగా వచ్చాడు. రామానాయుడికి ఆయనను చూడంగనే మనస్సులో డక్కుమన్నది. యేమన్నా అననియమని మెల్లగా 'నాయనా! నేను రైలుకు పోతున్నా' నన్నాడు. 'సరే. వచ్చేటప్పుడు పిల్లలను తీసికొనిరా' అని చౌదరయ్య లోపలికి బోయినాడు. రామానాయుడికి ఆశ్చర్యమైంది. పిడుగులు వస్తే స్తవని భయపడ్డందుకు మబ్బు తేలిపోయింది. బతుకు జీవుడా అని బండిలో బడ్డాడు. తానెక్కడికి బోయేదీ తెలియకపోవడమే యీ శాంతానికి కారణమై వుంటుందని పూహించి రైలందదేమో యెద్దు నదిలింపమని వెంగన్నకుజెప్పి కుచుకుతూ జేరగిలబడి కూర్చున్నాడు. 'జా' అని ఒకపర్యాయం తోకమట్ట కదపి వెంగన్నగూడా బ్రంకు పెట్టమిడికి వారిగాడు. యెద్దుగూడా కొంతసేపు అడుగులు లెక్క పెట్టి విసుగెత్తి బండి లంకలోకి తొలిగించి పూరుకోవడ మేమని మెయ్యడం ప్రారంభించింది. రామానాయుడు దీర్ఘాలాపనలోబడి వున్నప్పుడు తండ్రి యెదురుపడ్డప్పుడు గుండె గబుక్కుమనడం గుష్టికి వచ్చి తుళ్ళిపడితేచి వెంగన్న నిద్రబోవడం జూచి తమ ముగ్గురిలోకి యెద్దే బుద్ధిమంతురాలని వెంగన్నను తేపేచరకు, అతడు గొణుగుతూ 'నన్నీమి చెయ్యమంటారు? బండి అరకై ఆగిపోయింది. వెనక్కు సర్దుకోం'డని తరమడం ప్రారంభించాడు. బండి గేటుదగ్గరకు వచ్చేవరకు రైలు వచ్చేవేళయిందని పోర్టరు పెండెం దియ్యలేదు బండి అక్కడ ఆపి బ్రంకు వెంగన్న నెత్తిన బెట్టి రైలుకట్టమీదుగా స్టేషనులోకిబోయి టికెట్టు తీసుకుండే వరకు రైలు పొడగట్టింది. బ్రంకు రైలులో బెట్టించుకొని జాగ్రతగా కూర్చున్నాడు. అది వేగానికి సేరుబడ్డ దక్షిణ మహారాష్ట్ర రైలు. మందగమనంయొక్క రీతులుజూపింది. తాగుబోతువలె ముందుకు పూగింది. పక్కలకు పోలింది. సంగీతం బాడి వెనుకకు తట్టుకున్నది. నిలువబడ్డది. నీళ్ళు వెళ్ళిగాసింది. పొద్దుటిమోస్తరుగా లంకలోకి దిగి మేతమేస్తున్న దేమోనని రామానాయుడు తొంగిచూచాడు. మేత మేయడంలేదు. కాసి నీళ్ళు తాగుకున్నది.

అలుపు తీర్చుకున్నది. తటతటలాడి కొంతదూరం పరుగెత్తి స్టేషనులో ఆగింది. తూర్పుబండ్రి అప్పుడే వస్తున్నది. ఘమారు వొక పూరిజనం మైదానంమీద నిలవబడ్డది. వ్యవధానం వుందని తెలిసినా యావత్తుమంది రెండుబండ్లనూ వొక్కమాటు ముట్టడించారు లోపలివాండ్లు ఆయుధపాణులై మోహరించి నిలవబడ్డారు. శకటపూహంలో ప్రతిద్వారం దగ్గరా పోరు ఘోరమైంది. ద్వంద్వయుద్ధం సాగింది. బ్రంకులకు బ్రంకులు మోటించారు. బాహాబాహి ముష్టాముష్టి బ్రంకాబ్రంకిగా కొంతవరకు యుద్ధం నడిచి తుములసంగరంలోకి దిగింది. నలిగిన కాళ్ళూ విరిగిన వేళ్ళూ గీచుకున్న గోళ్ళూ చిరిగిన రుమాళ్ళూ రణరంగమును భీభత్సం గావించినవి. రణముఖాన పలురంగములలో యోధుల బలాబలముల ననుసరించి జమాపజయములు సమకూడినవి. పెండ్లిమేళానికి బోయే తన సానిని జంపవచ్చిన వైశ్యయువకుడు మెరుములమధ్య వున్న మేఘంవలె ప్రకాశిస్తున్నాడు. టికెట్లకోసంబోయి రాని తన తండ్రికై వొక గొల్లపడుచు కొండ కేకలు పెడుతున్నది. ఒక సోమాసి మూట నెత్తినిబెట్టుకొని తాంబూలం నవిలి దవడలు తాటిస్తూ అడుగుల లయ ననుకరించి చెవుల కుండలాలు తాండవమాడుతుండగా పరుగెత్తుకొనివచ్చి మూటదించి రై లెక్కి- ఆతొండరలో మూటమరిచి టికెట్టు పారవేసుకొని బండెక్కి కూర్చున్నాడు. వొక నిర్వాసంగుడు స్టేషనుదగ్గర ఫలహారంజేసి రెండవ తరగతి బండివద్ద నిలిచి పక్కబండిని జూస్తూ ఆనందిస్తున్నాడు. రామానాయుడు శైకండుక్లాసు బండిదిగి విశ్రాంతి గదిలో సామాను బెట్టించి పూళ్ళోకి జయలుబేరెడు; పూరుచూడంగనే మనస్సున కొకవిధమైన ఆనందం గలిగింది. విశాలమైన వీధులూ చక్కని రోడ్లూ, నీడలనిచ్చు వేషమాకులూ, తెల్లని సూర్యకాంతులూ, హృదయానికి వికాసం కల్గిస్తున్నవి. స్టేషను మైదానములమీద మిరపకాయల బోరెంలూ, దూదిబేళ్ళూ, కుప్పతిప్పలై ఆ పట్టణంయొక్క వాణిజ్య వైభవాన్ని చాటుతున్నవి. కళాశాలగోళ్ళూ ఆంగ్లవిద్యం జనువుబాలుర ఆరోగ్యంవలె వైకి

బోయినకొలదీ సన్నగిల్లుతున్నది. ఈ పట్టణంలో సీళ్ళు మధ్యం. కత్తెరగుండ్లు మృగ్యం. జనులు దేహబలమూ చురుకుదనమూ కలిగి బోళాతనం ముఖముల ప్రకటిస్తూ వుత్సాహంతో అనేక వుద్యమాలలో పాల్గొంటారు. ఆధునికులు యీ విషయాలు కొన్ని నాగరికానికి భంగమని తలుస్తాను. ఇప్పటి నాగరిక లక్షణాలు కొన్ని లేవనే చెప్పవచ్చు.

రామానాయుడు కొడి స్తంభం మీదుగా గుడ్డలకొట్లకు బోయి చొక్కాలు చింపించుకొని కుడితిసీలూ కమిజలూ పుర్మాయించి కుట్టించి స్టేషనుకువచ్చి భోజనంచేసి విశ్రాంతి గదిలో పండుకొన్నాడు.

సాయంకాలమైంది. యేడైంది. యెనిమిదైంది. గుప్పిట పట్టుకోవడానికి వీలయ్యేటట్లు చీకటి దట్టమైంది. వెలుతురు అంధ కారాన్ని నెట్టుకొనిరావడం కష్టంగావున్నది. గంటకొట్టారు. కేక వినబడ్డది. రామానాయుడు బయటికివచ్చి పడమటగా చూచాడు. అంధకార సముద్రంలో నుంచి వొక పెద్దవెలుగు బొబ్బటిల్లుతూ కొట్టుకొనివస్తున్నది. అంధకారగర్భంలో నుంచి వొకటి తరువాత మరియొకటి వెలుతురుగూళ్ళు బయల్పడ్డవి. మైదానంమీద చీకటి పాపలు బరిడివెరిబడి పరుగెత్తుతున్నవి. రామానాయుడు ప్రతిబండి చూస్తూవచ్చాడు. సంగదాసు గాలిపడిగెవలె నేలమీదవ్రాలాడు. ట్రంకు కిందికి దింపుకుంటూ వుంటే రామానాయుడు తోడు పట్టాడు. యెవరో యిద్దరుమనుష్యులు బండిలోకెక్కి మొగానికి పట్టె చాటుజేసి చూస్తున్నారు.

సం:- పెళ్ళెలు యిక్కడబెట్టి భోంచేసి వత్తామా?

రా:- పూళ్ళోకిపోయి రావడం కష్టం. స్టేషనులోనే భోజనం మన యిద్దరికీ తయారుచేయించాను.

సం:- యిక్కడ నీచు కలుస్తుందేమోనే?

రా:- నీచుకలవకుండా ప్రత్యేకం శాకాహారమే చేయమని చెప్పా.

సం:- నీవు తొందరపడుతున్నావు. వ్యవహారం బెడుస్తుంది. ముందు చేయవలసిన పని చాలా వున్నది.

రా:- యిది ముందుచేయవలసిన పనే.

సం:- 'వేగిరింప నెదియు విషమమగు'నని నీతివాక్యమున్నది.

రా:- 'అలస్య మమృతం విషం' అనేదికూడా నీతివాక్యమే.

సం:- ఈ నీతులను దేశకాల పాత్రము లెరిగి వుపయోగించ వలసి వుంటుంది.

రా:- అది నేనంగీకరిస్తాను.

సం:- సరే అభిప్రాయభేదమంటావు. పోదాంపద. అయితే బెజవాడకు రెండుగంటల బండిలో పోదామా?

రా:- నీవు తర్కాలుమాని త్వరగా పని తెమలనిస్తే యీ బండే అందవచ్చు

సం:- పద.

వీరిని చూడంగనే కుసినీవాడు బల్లమీద తెల్లని దుప్పటి రేకు పరచి, రెండుకుర్చీలు బల్లకుదగ్గరదోసి రెండు పింగాణీపళ్ళాలు బల్లమీదబెట్టి యెడమవైపున ముళ్ళగరిటా కుడివైపున కత్తీ యెదుట చెంచాలూ పెట్టి రెండుతట్టలతో అన్నం కూర తెచ్చి బల్లమీద పెట్టాడు.

రా:- నీవే వడ్డించు.

కుశిని:- యెస్సార్.

రా:- శుభమయిన వజ్రపోసిననీళ్ళు తీసుకొనిరా.

కు:- మంచిరకాలు వున్నవండిసార్.

రా:- నీళ్ళే తీసుకురా.

కు:- ఐన్ సార్.

రా:- కొంచం వేయి.

కు:- యెస్సార్.

స:- యీకత్తులూ కఠార్లు యేమిచెయ్యనో ?

రా:- వుపయోగించు.

స:- లై సెన్సు కావలెనేమో ! యీతగాదా యెందుకు ?
ఇవి అవతల బెట్టించేసే వుపయోగిస్తాను.

రా:- తరువాతేమిటి ?

కు:- పుడ్డింగ్ సార్. వెరీనైస్ సార్.

రా:- తే.

కు:- యెస్సార్.

సంగదాసు కొంతభోజనం చేసి మాట్లాడుతూ చంచా తన వై పువ్వు కూర్చున్నాడు. ఇంతలో కుసినీవచ్చి యీక భోజనం చాలించాడని పల్లెం యెత్తుకొనిపోయినాడు. సంగదాసు మాటల సందడిలో యాదమరచి గమనించలేదు—కొంతసేపటికి,

స:- అయ్యో ! నాపళ్ళెమెత్తుకొని పోయినాడేమి ?

కు:- మీరు వదిలివేస్తే తోసివేశానండి.

రా:- యింకా యేమైనా వున్నదా ?

కు:- నోమోర్ సార్.

రా:- బిల్లు తే.

కు:- ఈపూటకు అయిదురూపాయలు సార్.

రామానాయుడు రెండుపూటలకు కలిపి యెనిమిది రూపాయలకు పైగా వొకఅర్ధరూపాయి యీనామూ పళ్ళెంలోపెట్టాడు.

కు:- థేంక్యూ సార్.

స:- నాయుడూ ! నీకేమైనా మతిబోయిందా యేమి ?
ఈ తిండేమిటి ? ఈ డబ్బేమిటి ?

రా:- మతిబోయిన పనులే. మనమిక రావద్దులే.

ఎవరో యిద్దరు మనుష్యులు వాకిటికి రెండు మొత్తల చాటుగా నిలుపబడి వింటున్నారు.

రా:- ఎవరావారు ?

ఒకడు:- నేను మునసబును.

రా:- అక్కడ నుంచున్నారేమి ? లోపలికిరండి.

మునసబు:- మీరు భోంచేస్తున్నారుగదా అని యీకడ ఉన్నాం ? మీరు రైలుకు వస్తారేమో కనుక్కుందామని యిటు వచ్చాం. మీరు వస్తే ఈ రాత్రే యింటికి బోవచ్చు.

రా:- మేము బెజవాడ పోతాం.

ము:- బెజవాడేమి పని ?

సంగదాసు మొగం చిట్లించుకొన్నాడు.

రా:- అక్కడ రేపు పెద్దసభ జరుగుతుంది.

ము:- సభాపతి యెవరు ?

రా:- వెంకటరెడ్డిగారు.

ము:- మా రెడ్లసభా యేమిటి ?

రా:- కాదు. పంచములది, ఆదిమాంధ్రులసభ అంటారు. వెంకటరెడ్డి రెడ్డిగారు. ఊరక పెట్టుకున్న పేరు.

ము:- మాల చొదర్లుగూడా ఉన్నారా ?

రా:- ఉన్నారేమో.

రెండవవాడు:- లేకేమి.

ము:- పంచములకూ ఆదిమాంధ్రులకూ భేదమేమిటి ?

రా:- పంచములంటే అయిదవ కులంవారు. ఆదిమాంధ్రులంటే ఈ వరసకు సంబంధంలేని పేరు.

ము:- పంచముల సభకు మీరు వెళ్తున్నారేమి ?

రా:- అభిమాన మున్నవాండ్లు యెవరైనా వెళ్ళవచ్చు. మీరు వస్తారా ?

ము:- ఇప్పుడు వెసులుబాటులేదు. అయితే అక్కడికి పోవడానికి ముందు మాదిగ కూడు తినవలెనా ఏమి ?

రా:- అన్నం మాదిగన్నమా ?

రెండవవాడు:- వండి వడ్డించేవాడు మతంలో గలిసివ
మాదిగె. పంక్తిని భోంచేసేవాడు పచ్చి మాల. కాబట్టి యిది
మాదిగన్నంకాదు ? ఇంతమాత్రం నీకు తెలియదా ?

రా:- తగవులాటకు వచ్చారా ?

ము:- ఊరికే అడిగాం. దీనికి తగ వేమున్నది.

రా:- భోంచేశాం. యేమిచేస్తారో చెయ్యండి.

ము:- మరే. మే మేమి చెయ్యగలం ? భాగ్యవంతులు ఏడి
చేసినా చెల్లుతుంది.

రెండవవాడు:- వాండ్ర వ్రాసు మనకెందుకు. మనం పోదాం
పద. మునసబు కుసినీనాడికి సైగచేశాడు. వాడు ఏక నీసా దీసి
కొని సక్కదారిన మైదానంమీదికి వచ్చి మునసబుకిచ్చి తిరిగి
లోపలికి వచ్చాడు.

రా:- ఏమిటోయ్ అదీ ?

కు: కొత్తరకం జిన్ను.

రా:- డబ్బియ్యలేదేమి ?

కు:- మాకు ఖాతాదారండి. వందరూపాయలు వరకూ
యీయనకు పెట్టుబడి పెట్టవచ్చునని కంపెనీ ఉత్తరువున్నది.

స:- రామానాయుషా ! యేమీ ప్రపంచం !

రా:- సంగదాసుకు తెలియనిదికూడా ప్రపంచంలో కొంత
భాగమున్నదని సంతోషిస్తున్నాను.

స:- ఘంట కొడుతున్నారు పద.

పుభయులు ట్రంకులు పట్టించుకొని బండెక్కారు.

వర్ణాశ్రమములు

రాత్రి పదిగంట లయ్యేవరకు బండి బెజనాడ బోయింది, స్త్రీషనుడగెలుకు కార్యదర్శులలో వొకరైన రామేశ్వరరావు కొందరు బాలభటులూ ప్రతినిధుల నాహ్వానం చేయడానికి వచ్చారు. ప్రతినిధులకు పాకలోనూ అభిమానులకు సత్రంలోనూ వసతులు యేర్పరచ బడ్డవని చెప్పారు. రామేశ్వరరావుగారు సంగదాసును విచారించి 'తమరు సభాపతిగారి పాకలో బసచేసి రేపుసాయంత్రం విషయనిర్ణయ సంఘంలో పెట్టవలసిన చిత్తుతీర్మానములు వారితో సంప్రతించి తమారు చేయవలసినదని ప్రార్థన.'

సంగ:- సభాపతిగారు యెప్పుడు వచ్చారు ?

రా:- యీ సాయంత్రమే వచ్చారు.

సం:- నాన్నేహితు లొకరి సభాపతిగారి పాకకు తీసికొని పోవచ్చునా ?

రామే:- అభ్యంతరం లేదుగాని, మీకు యిరుకుగా వుంటుందేమో.

సం:- యేదోవిధంగా స్వర్థకుంటాం.

రామే:- బాలభటు లెక్కడయ్యా ? వీరిద్దరినీ బండికుదిర్చి సభాపతిగారి బసలో దింపండి.

రామానాయుడూ సంగందాసూ జట్కాబండెక్కి సభాపతిగారి బసకు పోయ్యేవరకు వారప్పుడే భోజనంచేసి తాంబూలం వేసుకుంటున్నారు.

సం:- నమస్కారమండీ. నేను సంగదాసును.

వెంకటరెడ్డి:- ఆహా ! సంగదాసుగారా ! మీకోసమే యెదురుచూస్తున్నాను. కుర్చీలో దయచేయండి. తమరుకూడా కుర్చీలో దయచేయండి. వారి నామధేయం ?

సం:- వారు నల్లమోతు రామానాయుడుగారు. వారికి మన సంఘంమీద గల అభిమానం ఇంతని చెప్పడానికి వీలులేదు.

వెం:- నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. రామేశ్వరరావుగారికి రామచంద్రచౌదిరిగారికి మనయందు గల అభిమానంలో శతాంశ మైనా మనవాండ్లకుంటే మన సంఘం శాగుపడిపోను. ఇక రామజోగిగారూ, భీమసేనరావుగారూ తమ జీవితములనే మన సంఘసేవకు ముడుపుగట్టారు. నీనినిబట్టి చూస్తే మన సంఘానికి ముందు మంచిరోజులున్నవని తోస్తుంది.

రా:- మా అభిమానం యెంత. ఇదివరకు మా సంఘాలు దిగువజాతులకు చేసిన అపకారాన్నిబట్టి చూస్తే యిది వ్రపకారమే కాదు. పాపపరిహారానికి మేము ప్రయత్న పడుతున్నాము.

సం:- బుద్ధిపూర్వకంగా అపకారం చేశారని నే ననను గాని యీ మధ్య వ్రపేక్ష మాత్రం జరిగింది. దానిఫలం అన్ని జాతులమూ అనుభవిస్తూనే వున్నాం.

వెం:- సంగదాసుగారు కొంచెం మొగమాటపడుతున్నారు. పర్యవసాన మేమైనా సత్యం వెల్లడించడమే నా అభిప్రాయం.

రా:- ఈ విషయంలో సంగదాసుగారితో నేను కొంత వరకు యేకీభవించక పోయినా ఆయన ముఖప్రీతికోసం సత్యం చెప్పడానికి జముకుతాడని నే ననుకోను. కఠిన విషయములుకూడా యెదటివాండ్ల మనసు నొచ్చకుండా చెప్పే సామర్థ్యం ఆయన కున్నది. ధర్మాతిక్రమణం లేకుండా నేర్పుతో కార్యం సాధించటం ప్రశంసనీయమే.

వెం:- కొంచెం జంకి-దాసుగారియందు నా కత్యంత గౌరవ మున్నది. కాని పై కులాలు మనకు బుద్ధిపూర్వకంగా అన్యాయం చేశారనే నా యభిప్రాయం.

స:- చేశారా! చేస్తున్నారా!

వెం:- చేశారు. చేస్తున్నారు.

సం:- ఇది యెటుచెప్పడానికీ కొంచెం కఠిన విషయం. మన ఆర్థికస్థితి విచారితాం. రాచరికం కృషి వాణిజ్య పాశు

పాల్వములూ ధనాకర్షణకు ముఖ్య సాధనాలు. వృత్తివిభాగం జరిగినప్పుడు ఆ నాలుగు సాధనాలు రెండు మూడు నాలుగు జాతులకే వచ్చినవి.

ఒక బాలభటుడు:- అయ్యా! తమకోసం యెవరో యిద్దరు వచ్చారు.

వెం:- ఆ కుర్చీలు యిటులాగి లోపలికి రమ్మను—రామ చంద్రచౌదరిగారా! కుర్చీమీద దయచేయండి.

చౌ:- వీరు మా బంధువులు. పేరు రామసోమయాజులు గారు. మన వృద్ధుడు విషయమై వీరికి చాలా అభిమానం. గుంటూరినుంచి వచ్చే పదిగంటల రైలుకు దిగారు.

సం:- చాలా ఆలస్యమైనదే.

చౌ:- ఆలస్యమంటే—రైలుకిక్కెటు పోయిందట. గేటు దగ్గరకొంచెంసేపు వేధించి నాలుగణాలు వదిలించి పంపించారు. బండివాడు బాడుగ కురిసనియ్యకపోతే పాపం నడిచివచ్చారు.

సం:- బాలభటులు కనపడలేదా?

చౌ:- పాపం వారికి బాలభటులంటే యేమి తెలుసు? చాలా కర్మిష్టి.

వెం:- సోమయాజుగారూ — నమస్కారం. దయచేసి కూర్చోండి. మా ఉద్యమాన్ని తమరు ఆశీర్వాదించాలే.

సో:- చేతిలోపున్న కొల్లాయిగుడ్డ కుర్చీమీద పెట్టి—నేను చాలా అభిమానంతో వచ్చాను. ఊళ్ళోకివచ్చి కూడా ఈ రాత్రి తమదర్శనం చేయకుండా వుండడమేమని చౌదరయ్యగారికి కొంచెం శ్రమయిచ్చి యిప్పుడేవచ్చాను. తమరందరూ మత విషయం కూడా శ్రమచేయవలసిందని నా ప్రార్థన.

సం:- తమరు ఇప్పుడే యిక్కడికి రావడంకూడా మేలే అయింది, మా సంభాషణలో తమరూ చౌదరయ్యగారూకూడా కలవడం అవసరం. విషయ మిది. యింతవరకు వచ్చాం.

సో - తమ పేరేమి ?

వెం:- వారి పేరు సంగదాసుగారు, వీరు రామానాయుడు గారు.

సో:- ప్రశస్తంగా వింటూవున్న పేర్లే. సుదినం గనుకనే తమదర్శనంగాడా అయింది. “ఏక క్రియాద్వ్యర్థకరీ” అన్నారు. మహాదేవా అని ఇక విషయం సెలవియ్యండి.

సం:- తక్కిన వృత్తులలో నేత ముఖ్యమైనది. దీనిలో ధనా క్షణపున్నది. వ్యవసాయంతో పాటు యెడతెగకుండా జరుగవల సిందనీ. యిది మాలలకూ నాలుగవజాతిలో మిగత తరగతులకూ యేర్పాటు చేశారు. చర్మకారవృత్తి మాదిగల కియ్యబడ్డది. ఒక టవ తరగతివారికి ధనాక్షణకై వృత్తి యేర్పాటుచేయలేదు. సంఘమే వీరిని పోషించవలసిం దన్నారు

వెం:- సోమరులుగా కూర్చోమన్నారు.

సం:- పనిమాత్రం వారికి తక్కువబెటలేదు. విద్యావ్యా సంగం, విజ్ఞానాభివృద్ధి, యాజనం, అధ్యాపకం, మతబోధ-యివి వీరుచేయవలసి వున్నవి. ఆర్యమత సంక్షేదాయానుసారంగా బోధ కుడు స్వోదరపోషణకై కాలం వ్యయపెట్టగూడదు. జంగాలూ, సాతానులూ, దాసకలూ డబ్బుకై పనిచేయటం ధర్మచ్యుతిగా తలుస్తారు. వీరు చేసేపనులలో స్వల్పంగా ధనాక్షణపున్నా పడే శ్రమకు ప్రతిఫలం కాజాలదు. సభాపతిగ రన్నెట్లు వీరిలో కొందరు సోమరులు లేకపోలేదు. అట్టినా రన్నితరగతులలోనూ వున్నారు. మన పూర్వాపరాలు మారిపోయి ముందుగా ఫకీదుగట్టని యేపని చేయగూడదంటే నే జెప్పలేనుగాని స్వామి సేవయే నాకు ప్రధానం. విలువగట్టకనే జ్ఞానాభివృద్ధికై పాటుపడతాననే బావంలో బొన్న త్యం లేకపోలేదు. యేకాంతంలో నైనా పిళ్ళ ధర్మాక్షణకు పెద్ద కారణమే అయినా అమ్మకానికై దాని సంగడిలో బెట్టకపోవడం స్వల్పవిషయం గాదు. మన విద్యోవిషయమై ఆదరణ పోవడంతో వారిలో చాలామంది పూర్వనియమితమైన వృత్తులు లేకపోవడం

చేత తక్కినవారి వృత్తులలోనే ప్రవేశించి ధనాకర్షణ చేస్తున్నారు. ఈ విధంగానే నేతవృత్తి బోగొట్టుకొన్నవారే. బాండ్ మాలలూ పూర్వవృత్తులు నశించిన జంగమ సాతానులూ తమకు చేతనైన యితరవృత్తులలో నొదిగాను—సభాపతిగా రక్షిగిప్రశ్న వల్ల మనం ప్రస్తుతవిషయమనబడి తూలివయినాం— వృత్తులు అందరికీ పంచిపెట్టారు.

రా:- ధనాకర్షణకు యెక్క-వ పీల్చే ప్రియ వాణిజ్యాదులు కొందరికిచ్చి కూలిపనులు తక్కినవాండ్ల కియ్యడంలో యేమి న్యాయమున్నది?

సం:- వృత్తివిభజన చేయడానికి పూర్వం ఆయావృత్తులదివర కెవ్వరికీ రావని అదివరకు ఆవృత్తులు యెవరూ చేయడం లేదని భావించుచుండెను. అదివరకే మనుషులు అన్నింటినియూ నాడు. గుడ్డలు గట్టుచుండున్నారు. కొందర వావృత్తులను చేస్తూనేవున్నారు. యెవరో కొందర వృత్తులు చేయకచూ లేవ్వును. నామధ్యం ననుసరించికూడా వృత్తులు పంచిపెట్టబడేవి. వృత్తి సాంకర్యంగాకుండా చేయడమే వృత్తివిభజన కొక కారణమై యుండవచ్చు.

పెం:- యెవరి యిష్టంవచ్చినవృత్తులు వారు ఆరంభించిస్తారు. వృత్తినాంకర్యం నల్ల వచ్చినరోషమేమి?

సం:- వృత్తి పోషణకొరకు వృత్తి విభజనం జరిగింది. ఒక తాలూకా గుమాస్తాపని ఖాళీ అయితే అయిదునందల దరఖాస్తులు వచ్చిన మోస్తరుగా యితరవృత్తులు మాని మరిమొకరి వృత్తిలో ప్రవేశించడం వల్ల వృత్తులు నశించకుండా పుండేలాగు ఆయా వృత్తులవారు స్థిరమైనవృత్తు తేర్చరచుకొని వాటి సభివృద్ధి చేస్తుండే బందుకూ వృత్తిజ్ఞానం పారంపర్యంగా వచ్చి వృత్తుల అభివృద్ధికి తోడ్పడటానికి వృత్తివిభజనం జరిగింది. ఈ విభజననుగూర్చి ధర్మశాస్త్రాలు ఋషిప్రవక్తాశాస్త్రాగ్రామక రాజశాసనాలంగా పేర్కొన్నవి. మికాలే శివోన్మోక్షిని, ప్రియమ నాద్యవృత్తులూ, యితర ధర్మ శాస్త్రజ్ఞులు యితరచట్టములనూ పేర్కొని రాజశాసనం బడిననట్లు

పూర్వం ధర్మశాస్త్రాలు ఋషి పోక్తులై రాజానుమతిని బడసినవి. ఈ శాసనములములలో పెట్టబడ్డస్పృహ అప్పటి కాయా వృత్తులు చేసేవాండ్లను వాటియందుంచి కొన్నివృత్తులకు యెక్కువ జనం కావలసివుంటే వృత్తియేర్పాటులేని యితరులను వారి తెలివితేటలనుబట్టి ఆయావృత్తులలో ప్రవేశపెట్టి వుందురు పూర్వం యిట్టి యేర్పాటు చేయడమే కాకుండా ప్రతి గ్రామంలో అన్ని రకాల వృత్తులవారిని ప్రవేశపెట్టి వారాగ్రామాలు విషువక స్థిరంగా నిలిచి గ్రామజీవితానికి తోడ్పడేలాగు యినాము తీర్చిచి చాకలి మంగలి కుమ్మరి నైద్యుడు పురోహతుడు పంతులు మొదలగు వృత్తులవారు ప్రతి గ్రామంలోనూ వుండి గ్రామవాసుల కవసరమైనప్పుడు సహాయం చేస్తూవుండేలాగు ప్రపంచంలోకెల్లా అద్భుతమైన గ్రామపరిపాలనావ్యవస్థ స్థాపించబడ్డది. అంగ్ల ప్రభువులు ప్రతి గ్రామమందు పూర్వ ప్రభువులచే అద్భుతంగా మలచబడ్డ గ్రామ పాలనా ప్రతిష్ఠాపనం విధ్వంసం చేశారు మును అను అంగ్లధర్మ శాస్త్రకర్త అంగ్ల ప్రభువులను యీ కుండగానైకై యెంతో నిందించాడు.

వెం:- సాంఘిక విషయములలో ప్రభువులు జోక్యం కలుగ జేసికొని జనులను శిక్షించడం అక్రమం.

సం:- ఈ ప్రతిష్ఠాపన కేవలం సాంఘికం గాదు. దీనికి సాంఘికాని నంటే అర్థకానికే ఎక్కువ సంబంధ మున్నది. యూరోపులోని ప్రభుత్వాలు ప్రస్తుతం దేశాని కభివృద్ధికరమైన ప్రతి విషయంలోను జోక్యం కలుగ జేసికొంటూ దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడుతున్న మోస్తరుగా పూర్వపు హిందూ ప్రభువులు ఆర్థిక సంబంధమైన వృత్తి విభజనంలో జోక్యం కలిగించుకున్నారు. దేశం యొక్క విత్తనతకొరకు వృత్తిరహిత, వృత్తిరహితకొరకు వృత్తి విభజనం జరిగింది. ప్రభు వొకనిని వొకవృత్తిలో వుండవలసిందని ఆజ్ఞ జేసి తక్కినవాండ్లను ఆవృత్తిలో ప్రవేశించడానికి సార్వత్రికమైన మొదటిసారికి అన్యాయం చేసినవా డాతాడు.

ఒకనిని వృత్తిని విడువవద్దని రాజు యెప్పుడు శాసిస్తాడో రెండవ వాణ్ణి దాంట్లో ప్రవేశించవద్దని శాసించక తప్పదు. కనుక ధర్మ శాస్త్రాలు వృత్తిసాంకర్యం చేసినవాండ్లను కఠినంగా శిక్షిస్తవి. ఈ శిక్షలు కొన్ని మనకు కఠినంగా తోచవచ్చు. నేరము జరిగి నప్పుడల్లా యావత్తుశిక్షా విధించారని చెప్పడానికి వీలులేదు, సాధారణపు చౌర్యానికి మూడు సంవత్సరముల కఠినశిక్షను స్మృతి విధించినా వారంరోజులకు లోపు శిక్షతో అనేక కేసులు పైసలుచేస్తారు. అంతేగాక ప్రపంచంలోని పూర్వకాలపు శిక్షా స్మృతులు యిప్పటివాటికంటే యెక్కువ శిక్షలు విధించేవి. పురి శిక్ష యింగ్లండులో అనేక నేరములకు వేసేవారు. తప్పుస్మృతికి పురిశిక్ష వేసేది. చాలా దేశములలో దొంగతనానికి చేతులు తెగ గొట్టేవారు. ఈ శిక్ష కొన్ని మరకదేశాలలో యిప్పటికీ అమలులో వున్నది. కనుక యీ విషయం కొంతపరకు సాంఘికమే అయినా ప్రభుత్వంవారు జోక్యం కలుగజేసికొనడంలో అక్రమం లేదు.

వృత్తి విభజనమే సంఘంలోని యెక్కువ తక్కువలకు కారణ మయిందనడానికి వీలులేదు. ఈ హెచ్చుతగ్గులు వృత్తి విభజనముచేతనేగాక వృత్తిభేదములనల్ల గూడా వస్తున్నవి. ధనం బలం గలుగజేస్తుంది. రెంటిని జ్ఞానం వంచుతుంది. జడమును శక్తి, శక్తిని చైతన్యమూ, నడుపుతవి. యిది ప్రపంచధర్మం.

హిందూ దేశంలో యీ ప్రతిష్టాపనం బాహుళ్యంగా చిర్మించారు. కొన్ని దేశాలలో యీ విభజనం లేకుండానే వృత్తులు కాపాడడానికి ప్రయత్నించేవారు. మరి కొన్ని దేశాలలో కొన్నివృత్తులే విభజించారు. “లోకోభిన్నరుచిః” యని అనేక తోవలు తొక్కారు. ఈ పద్ధతులు సంఘ క్షేమానికై వుద్దేశింపబడ్డవిగాని సంఘనాశన నిమిత్తముగాదు. ఈ యేర్పాట్లు బుద్ధిపూర్వకంగా చేశాననే కేసు నమ్ముతాను. కాని అన్యాయం నూత్రం వుద్దేశించలేదు. వృత్తులు పారంపర్యం జేయడంవల్ల

కొన్ని సంఘాలకు అన్యాయం గలిగింది. కొన్ని వృత్తులు నశించి డములో ఈ అన్యాయం మరింత యెక్కువయింది.

యిప్పటికి వర్ణవిభజన మనే మహాసాధం శిథిలమైందనే చెప్పవచ్చు. ప్రభుత్వం పరాధీనం కాంగనే క్షత్రియవృత్తి పోయింది. క్షత్రియులందరూ యితర వృత్తులలో మగ్నమై పోయినారు బ్రాహ్మణులు చాలావరకు యితరవృత్తుల నాశించారు. వారికి పారతంత్ర్యం పూర్తిగా ప్రాప్తమైంది. క్షత్రియేతరులు పూర్వకాలమందే క్షాత్రధర్మం అవలంబించారు. శూద్రులనే కులు రాజులైనారు. శస్త్రుతం ప్రజాప్రభుత్వమే వుత్తమమైందిగా పరిగణిస్తున్నారు. కూలివాడు సహితం తన వోటిచ్చి ప్రభుత్వాన్ని నడపడమే వుత్తమపాలనమార్గంగా యిప్పటి ప్రభుత్వ ధర్మం జెప్పుతున్నది. క్షత్రియ జాతితో యిక అవసరంలేదు. బుద్ధ రామానుజ బసవ చన్నబసవ మొదలైన మత సంస్కర్తలు నిరసించి యితర కులములలో మతప్రచారక సంఘములను తయారు చేశారు. వేమన, వీరబ్రహ్మం, సిద్ధప్ప, లక్ష్మప్ప, రామమోహనుడు, దయానందుడు, వీరేశలింగం మొదలైన వీరసంస్కర్తలు వర్ణవృక్షంమీద తమ గండ్రగొడ్డండ్రను ప్రయోగించారు. కాని కోట శిథిలమైన తరువాత నిలిచివుండే మొండి గోడలవలె యీ ప్రతిష్టాపన ఖలమైనా కిందపడక మారుమసులుతున్నది. వృత్తులు నశించడంతో విత్తం నశించింది. దేశం దుర్భరమైన దారిద్ర్యస్థితిలో మునిగింది. సంఘం నిర్జీవమై శవాకారంగా వున్నది.

రా:- హిందూసంఘం యావత్తూ వునర్నిర్మాణం చేయడం అవసరమని మీ యభిప్రాయమైనట్టు తోస్తుంది.

సం:- మనసంఘం బాగయ్యే యేర్పాటు ముందు జూడండి. ఉట్టికెక్కిన తరువాత స్వర్గాని కెక్కవచ్చు.

సం:- హిందూ సంఘమంతా వునర్నిర్మాణం కావలసిందనే నా యభిప్రాయం. అది నాబోటివారికి సాధ్యమయ్యే పనిగాదు. తల్లిసంఘంయొక్క- క్షేమంవిడిచి పిల్లసంఘాల క్షేమానికి మాత్రమే

పూనుకుంటే దానికి ప్రతిబంధకా లున్నవి. యావన్నంది తేమం మనము విచారించకపోయినా చిన్నసంఘాల అభివృద్ధికై మన మవలంబించే మార్గాలు పెద్దసంఘంయొక్క తేమానికి భంగం గాకుండా వుండాలె. ఇంతేకాకుండా దేశంలో అందరూ తమ చిన్నసంఘాల తేమానికే పూనుకుంటే దేశమొత్తానికి సంబంధించిన పెద్దసమస్యల్లో మూలబడి చిన్నప్రయత్నాలు సయితం నిష్ఫల మవుతవి.

తక్కిన అన్ని ప్రయత్నాలూ మానివేసి మన మాలల యొక్క ప్రధానవృత్తియైన నేతలభివృద్ధికి పూనుకున్నా మను కోండి. చూడడానికి యీషని చిన్నదిగానే కనుపడుతుంది. అందరూ మగ్గాలుగొని నేయడమేగదా అని అనవచ్చు. కాని సప్తా యేడు రాజకీయ సమస్యలు తేలితేనేగాని యిది తేలదు. ఇది తేలకపోతే మననేతా మనమూ అభివృద్ధిపొందే మార్గమేది? మనకు భూములా లేవు. వుద్యోగాలుచేతామంటే చదువులేదు. చదువుకొనేటందుకు డబ్బులేదు. వర్తకం యేమిబట్టి చేస్తారు. చివరకు ఘట్టకుటికా ప్రభాతమవుతుంది. ఇంకా వొక వుపమానం. సంఘసిర్మాణమంటే వొక పెద్దమేడ గట్టడం మోస్తరు. ఆయానికి దగిన దూలాలూ గోడలకు దగిన మొకరాలూ తెగినంత కలపా వుండాలె. సమస్త భాగాలు వొకదానికొకటి పొసిగేటట్టుగా అమర్చాలె. సంఘ నిర్మాణంయొక్క యేర్పాట్లన్నీ యీ విధంగానే వుంటవి. అందరూ మొకరాలమే కావలెనంటే ప్రయోజనంలేదు. నీవు దూలా నివి కావడమేమి? నేను యెండుకు యెండి వానకుదడిసే పెంకును గావడమేమి? అని అడిగితే ఏమిజవాబు? పెంకులన్నీ గలిసి దూలం గావలెనంటే అవుతవా? కాబట్టి మహాసంఘంయొక్క తేమం దృష్టిలో లేకుండా చేసే ప్రయత్నాలు నేలనిడిచి సాము జేసినట్లే అవుతవి. హ్రస్వవృద్ధితో మనంజేసే ప్రయత్నాలు చిన్న సంఘాలకు తాత్కాలికంగా వుపయోగించినట్లు కనుపడ్డా మహా సంగఘానికి అపకాగములె మహాసంగఘంలోపాటు మనమూ నష్టపడ

డమే కాకుండా మనము దేశద్రోహులమూనూ సంఘద్రోహుల
మూనూ కావలసివస్తుంది. ఆఖరుకు మహాసంఘంయొక్క క్షేమా
నికి ప్రయత్నం చేయలేకపోయినా మహాసంఘ నిర్మాణంయొక్క
రాస్తా గుర్తెరిగి దానికి అనుసంధానంగా చిన్న సంఘాల అభివృద్ధికి
పాటుబడితే పెద్దసంఘముయొక్క అభివృద్ధికి ఒక విధంగా తోడ్పడ్డ
వాండ్లమే అవుతాం.

అట్లుగాక మహాసంఘంయొక్క విపత్తు నివారించుటకూ,
దానిక్షేమ మొనగూర్చుటకూ త్యాగం జేయవలసి వచ్చినప్పుడు
యేవో వంకలు బెట్టుకొని మూలమూలలు దాగి దున్నడానికి మాడ
లలో మెయ్యడానికి యెద్దులలో జేరుతూ హక్కులు పంచుకోవలసి
వచ్చినప్పుడు పెద్దకోరికలు గోరడం హాస్యాస్పదం.

సోమయాజులుగారు కుసికివాట్లు పడుతున్నారు—ఎట్టరాళ్ళ
కుండలాలు దీపంమెదుట తళతళ మెరుస్తున్నవి. ఒక చిన్నకాసు
బంగారం యెక్కువబెట్టి చేయించుకోవడంచేత కొంచెం బరువై
తమ్మెలు నొప్పిమొత్తుతున్నవి. చిన్నప్పుడు గుట్టించిన దోసకాడ
నాజూకుగానే వున్నది. తీయించవలె ననుకుంటే ముసలమ్మ వద్ద
న్నది. గడియారం కొట్టడం ప్రారంభించింది. సోమయాజులుగారు
తుళ్ళిపడితేచి లెక్కబెట్టి పన్నెండూ అని చెప్పాడు.

రా:- పునర్నిర్మాణంయొక్క దాష్ట్య మేము వినవలసి
వున్నాం. యిప్పటికే చాలా పొద్దుబోయింది. మళ్ళీ సమావేశ
మెప్పుడు?

వె:- దాసుగారి పేరు నేనిదివరకే వింటూవచ్చాను.
వారితో సంభాషించడం ప్రారంభించిన తరువాత వారియందునాకు
గల గౌరవం యిబ్బడయింది. విషయం యానత్తూ వారినోట కొన
దాకా వినవలసివుంటుంది. మీరు చేయబోయే సమావేశంలో
నేనుగూడా వుండేటట్లు జూడండి.

సం:- తమరు లేకుండానా-సభ రేపు ఉదయం పదిగంటలబండి
వచ్చిన తరువాత ప్రారంభిస్తారట. యేడుగంటలకు సమావేశం

గానడానికి అందరికీ వీలేనా ? ఇక్కడనే అయితే బాగుంటుంది సోమయాజులుగారు గూడా తప్పకుండా దయచేయవలెనని నా ప్రార్థన.

సో:- (కొంచెం తొట్రుబాటుతో) — చిత్తం — అవశ్యంగా దయచేస్తాను. నాకు వొక్క అరగంట వ్యవధిగావలె. యిది వొకటి బెట్టుకున్నా గనుక కొద్దిగా కలాపం వుంటుంది.

వెం:- సరే — సరిగా యేడున్నరగంటలకు కలుసుకొందాం. దాసుగారూ ! రేపుప్రాద్దున మనకింకొక పని వున్నదే. చిత్తు తీర్మానాలు వ్రాయవలసివున్నవి. అది కొంచెం బండుపని. ఆ బరువు మీవొక్కరిమీదనే వేస్తాం.

సం:- సరే — సోమయాజులుగారి కలాపమయ్యేలోగా నాకలాపంగూడా పూర్తిజేస్తా.

• ౨౨

ఆర్యవిజ్ఞానం అందరిసొమ్ము

సంగదాసు చీకటితోలేచి తీర్మానాలు వ్రాస్తున్నాడు. కొంతసేపటికి రామానాయుడు లేచివచ్చి దాసు తీర్మానాలు వ్రాయడంజూచి “నన్నుగూడా లేపకపోయినావా ?” అన్నాడు.

సం:- నేను యింకొక అరగంటలో చిత్తుతీర్మానాలు తయారుచేస్తా. నీ వింతలో ఫలహారం జేసివస్తే సవిరించి సాఫు వ్రాస్తువుగాని. సమావేశమయ్యేలోగా ఫలహారంజేసి నేనూ తయారుగా వుంటాను.

సభాపతిగారూ, సంగదాసు వుదయానుష్ఠానాలు తీర్చు కొని ఫలహారంజేసి పందిట్లో చాపలమీద కూర్చున్నారు.

రా:- తమకొక కుర్చీ తెప్పించనా ?

వెం:- అక్కరలేదు. జాతీయపద్ధతి ప్రకారమే కూర్చుంటాం. సంగదాసుగారి వుపన్యాసం విన్న తరువాతగూడా కుర్చీలు

గావలెనంటే బాగుండదు. అదిగాక పదిమంది పెద్దమనుష్యులు వస్తూపోతూవుంటారు. సభలోకిగూడా కుర్చీలు వద్దని కబురం పించా. అదుగో దాసుగారు రానేవచ్చారు.

దా:- సోమయాజులుగారూ, చౌదరయ్యగారూ దయ చేశారా ?

వె:- ఆ వచ్చేది చౌదరయ్యగారేనా ?

రా:- వారే.

సం:- సోమయాజులుగారు రావడంలేదేమి చెపుమా.

వె:- కుండలాలకు పులికాపుచేస్తున్నా రేమో. ఆ పద్ధతీ తమాషాగానే వున్నది. పూర్వం దాసుల్లేవరైనా యజ్ఞాలు చేశారేమో ?

సం:- దృష్టాంతాలు కనబడవు. పెద్దవాండ్ల నడిగితే తెలియవచ్చు. మనలో విశేషం భక్తి జ్ఞాన యోగాలు వ్యాపకం. యిప్పటికి భక్తి జ్ఞానయోగులు అనేకు లున్నారుగాని కర్మపరులు గనబడరు. బసవాచార్యులవారు యజ్ఞయాగాది క్రతువులు పనికి రావని యజ్ఞోపవీతమేత్రోసివేసి వీరశైవం స్థాపించారు.

వె:- చౌదరయ్యగారా ! సోమయాజులగా రేరి ?

చౌ:- భోజనప్రయత్నం మన సమావేశమైన తరువాత పెట్టుకొంటే సభ కడ్డము వస్తుందని చీకటితోనే స్వయంపాకం ప్రారంభించారు. నేను వారిబసకు వెళ్లేటప్పటికి గరపచేలో గుంటకతోలినట్టు కర్మ నడుస్తున్నది. యిప్పటికి భోజనం ప్రారంభించి వుంటారు. దాసుగారి ప్రసంగం వినవలెనని క్లుప్తంజేసి జస్టిన్ వెగాస్తరుగా పోనిస్తున్నారు. రాత్రి వీరి ప్రసంగం విన్న తరువాత వీరంటే వారికి సరమానందం.

వె:- పాపం వారు రాత్రి పూర్తిగా విన్నట్టులేదు.

చౌ:- మెదటిభాగం కొంతవరకు అవగాహన చేసుకున్నట్లే కనుబడుతుంది—అదుగో నురుగుదబ్బలుబడుతూ రానేవచ్చారు.

సో:- సభవారి కందరికీ సమస్కారం. ఆలస్యానికి యమించాలె.

గంట యెనిమిది గొట్టింది. అతిచమటకు సోమయాజులు గారి బొట్టు తడిసి చెరిగి కిణాలవలె అష్టదిక్కులా వ్యాపించింది. చూచేవాండ్లకు కడుక్కుంటే బాగుండునని తోచించిగాని వారితో చెప్పడానికి సంశయించారు.

సో:- అయ్యా ! సంభాషణ యేమాత్రం నడిచింది ?

సం:- లేదు. యింకా గమిడిదాటలేదు. తలవని తలంపుగా మత విషయంలోకి దిగాం. తమరు సమయాని కందుకోవడం ముఖ్యం.

సో:- చిత్తం చిత్తం—తమరు సరస్వతీ విగ్రహం. యెదుట పొగడ రాదని విరమిస్తున్నాను. యీ పూట మత ప్రసంగమే సాగనియ్యండి.

వెం:- సోమయాజులుగారు శలవిస్తున్నారు గనుక ఆలాగే కానియ్యండి. సాయంత్రం సభ అయిన తరువాత అవసరం పుంటే మళ్ళీ కూర్చుందాం.

సం:- సోమయాజులుగారూ ! మా సంభాషణ యింతవరకైంది. మీ అభిప్రాయాలు పూర్ణంగా వెల్లడించాలె. శైవులు యజ్ఞోపవీతాలు తోసివేశారు. వేదశాస్త్రాలు పనికిరావన్నాను. వ్యాసుని సంహరించినందుకు గుర్తుగా వ్యాసతోడు లింగాయితలు పూరేగింపు జేస్తారు. బసవపురాణాది ప్రమాణ గ్రంథాలను కొత్తగా రచించి వేదాల స్థానంలో వాటిని బెట్టారు. మహమ్మదీయులను సహితం హిందూమతంలో గలిపి వారితో సంబంధ బాంధవ్యాలు జేశారు. ఇంకా అర్థవై నాలుగువంశాల బ్రాహ్మణులు యజ్ఞోపవీత విసర్జన జేసి జంగాలై నారు. బసవాచార్యులవారితో యేకీభవించక పండితారాధ్యులవారు కర్మమీది ప్రేమచేత కొత్తశాఖను ఏర్పరచి యజ్ఞోపవీతమూ లింగధారణా రెండూ కాసలసిందన్నారు. రామానుజులు ఉభయవేదాంత ప్రవర్తకులు. రెండు వేదాంతాలను

ఒక రేవులో నీళ్ళు దాగించారు. దొడ్డయాచార్యులవారు సాతాను లతో సంబంధాలు చేయవలెనని ప్రయత్నించారు. వేదాంత దేశికులు దీనిని నిరోధించారు. కొందరు వైష్ణవమత ప్రచారకులు తమ సోదరులైన శూద్ర పంచమ వైష్ణవులకు యజ్ఞోపవీతమూ వేదపఠనమూ నిషేధములై తే షక్షపాతము గలవిగనుక అవి తమకు అగ్రహ్యములని యజ్ఞోపవీతసన్యాసమూ వేదసన్యాసమూ గావించారు. ఆహా ! ఈ శైవ వైష్ణవ సంస్కర్తలయొక్క సర్వ సమత్వ ధర్మము యెంతవరకు బోయింది ! రామమోహనులు యజ్ఞోపవీతం త్యజించలేదు. పూర్వసంస్కర్తలైన జినబుద్ధులు వేదశాస్త్రముల ప్రామాణ్యము నంగీకరించకపోయినా పూర్వవిజ్ఞానమును విసర్జించకపోవడమే గాకుండా వీరి అనుచరులు సంస్కృతములో అనేక గ్రంథాలు రచించారు.

సో:- వేదశాస్త్రాలూ కర్మలూ విసర్జించుకుంటే మనకు మిగిలిందేమున్నది ? కర్మవిసర్జనం యెవరికి సాధ్యమౌతుంది ? మన మందరం గూడా కర్మలు ఆచరించవలసిందే. యజ్ఞోపవీతధారణం చేయవలసిందే.

వె:- సోమయాజులుగారు తమ అభిప్రాయాన్ని గట్టిగా జెప్పారు.

సం:- అందుకనేగదా సోమయాజులుగారు మనకు కావలెనని కోరుకున్నాం.

చౌ:- బాగు బాగు. పనులన్నీ మానుకొని కమ్మగా గాచిన నెయ్యి కడుపులో వేసుకోకుండా బూడిదెపాలు చేస్తామంటారు. భక్తిజ్ఞానయోగాలు చాలవా ?

రామానాయుడు కడుపుబ్బ నవ్వాడు.

సం:- (ఒక కాలు మార్చి రెండవ కాలిమీద గూర్చొని పైపెదవి పంటితో నొక్కి) — చాలవనిగాదు. ఆ రెంటిలో వొకటైనా చాలు. అందువల్ల రెండవది పారవెయ్య నవసరంలేదు. కర్మవల్లనే మోక్షం వస్తుందని జైమిని ఋషియొక్క అభిప్రాయ

మైనా, కర్మ చిత్తశుద్ధికిసాధనమని ఆస్తికులంతా అంగీకరించారు. కర్మ కంచెవంటిది. పైరు పెరగడానికి యెరువూ, యెండా, నీళ్లూ సాధనమైనా చెడు గొడ్లను లోపలికి రానియ్యదు. మనకు కావలసింది లోపలి తొనలూ, గుజ్జే. అవి వుంటే చాలు. కాని అవి తొళకలేనిదీ లభించవు. కర్మ యెప్పటికైనా విసర్జించవలసిందే గాని భోగ్యసమయం వచ్చేవరకూ తొళక రూపకంగా అంటుకొనే డేంటుంది.

సో:- పరమానందం.

సం:- హిందూవిజ్ఞానమనేది తరుగుల్మలతాదులతోగూడిన మహారణ్యం. ఎవరెవరి యోగ్యతకు యెవరెవరి గుచులకు తగిన సాధనలన్నీ యేర్పరచబడ్డవి. భక్తులూ యోగులూ జ్ఞానులూ తేనెటీగలవలె యిప్పటివరకూ విజ్ఞాన మధువును కూరుస్తూనే ఉన్నారు. ఇతర మతములలోనలె పిల్లడి మొదలు పితామహుడి వరకూ తొడిగేటందుకు వొకటేరకం తిత్తులు తయారు గాలేదు. హిందూ ఆకాశం యెన్ని వన్నె చిన్నెలతో చెన్ను మిగిలి వుంటుంతో హిందూభూమి యెన్ని చిత్రరంగముల హృదయంగ మంగా ప్రదర్శిస్తుందో హిందూ మానసఫలకం అన్ని విచిత్రాలనూ ప్రతిఫలిస్తుంది. ఈ హిందూ భూమ్యాకాశాలు యెవరికీ వార సత్వమో హిందూవిజ్ఞానం సహితం వారందరికీ దాయార్హమే. ఆద్యులయిన ఆర్యబుఘలు ఆచండాలాంతమూ అందరికీ పూర్వీకులే. అందరితోనూ సంబంధము చేశారు. అందుకనే ఆర్యసమాజ స్థాపకులైన దయానందులు ఆర్యవిజ్ఞానం అందరికీ పంచిపెట్ట మన్నాడు. ఆర్యవిజ్ఞానాన్ని ఆర్యావర్తానికేకాక అన్ని దేశముల వారికీ ఆనందము నియ్యవచ్చునన్నాడు.

గంట తాఁ తాఁ అని మోగింది.

సో:- శుభం.

వెం:- ఈ స్థితిలో విరమించడం యెంతకష్టమైనా ఇప్పుడు తీస్తేనేగాని భోజనమయి పదిగంటల కందుకోలేము.

సో:- సభను ఒంటిగంటకు విశంభిస్తే బాగుండదా ?

వెం:- దాసుగారి ఉపన్యాసం వింటూవుండడానికి మనకు బాగానే వుంటుంది గాని వందలకొలది ప్రతినిధులకూ అభిమానులకూ సంకటంగా వుంటుంది.

సో:- సరే చిత్తం - యింతేప్రాప్తం.

వెం:- దాసుగారూ ! మీతో సంభాషణ అయినతరువాత నేను అచ్చు వేయించిన ఉపన్యాసం ప్రకటించడానికి యిష్టంలేకుండా వున్నది. కొన్ని అభిప్రాయాలు మారినవి.

సం:- సత్యమందు మీ కెంత గౌరవమున్నదో దీనివల్ల స్పష్టమౌతున్నది.

౨౩

సంఘ నిర్మాణం

సభ పదిఘంటలకు జరుగుతుందని బెజవాడంతా తెలిసింది. సభాపతిగారి పూరేగింపుకు రామేశ్వరరావుగారు బ్యాండుమేళం యేర్పాటుజేసి వాండ్రు దగ్గరనుంచి చేవుత్తరం పుచ్చుకున్నారు. రామేశ్వరరావుగారి గుర్రపుబండెక్కి మాల మాదిగలు మేళంతో పూరేగుతారని పూరంతా విడ్డూగంగా చెప్పుకుంటున్నారు. మహామంత్రి నాటి కట్టుబట్ల ప్రకారం పూరేగింపుకు ఆటంక పెడదామని పండితులు యోచిస్తే అడ్డునేర మవుతుందని స్త్రీడర్లు సలహా చెప్పినారు. అన్నశ్రాద్ధం బెట్టే కొందరు వైశ్యులు పూర్వాచార పరాయణులైన వక్రీళ్ల దగ్గరకు పోయి వ్యాజ్యం దాఖలుజేసి పూరేగింపు కాకుండా యింజక్షను యిప్పించమని కోరితే ప్రయోజనం లేదని చెప్పారు. ఊరేగింపు బయలుదేరింది. వెంకటరెడ్డిగారూ సంగదాసుగారూ బండిమీద కూర్చున్నారు. అభిమానులంతా బండికి ముందు నడిచారు. ముందాయన మాల శాస్త్రులనీ, వెనుకాయన మాలపంతులనీ, నడిపాయన మాలచౌదరనీ వేళాకోళాలు సాగించారు. పందిరి బాగా అలంకరించారు.

అరుంధతీ విగ్రహం సింహద్వారంమీద అమర్చబడ్డది. వశిష్ట శక్తి పరాశర వ్యాసాదుల విగ్రహాలూ, పంచములైన గ్రావిడ భక్తుల చిత్తరువులూ, తక్కిన ద్వారా లలంకరిస్తున్నవి. సభాపతి గారి వేదికదగ్గర మేలుకోట దేవాలయపు తస్బీరు ప్రవేలాడ గట్టారు. సభ ప్రారంభమైంది. చౌదరయ్యగారు సభికుల నాహ్వానించి తమ సానుభూతిని తెలిపారు. వెంకటరెడ్డిగారిని సభాపతిగా యెన్నుకొనే తీర్మానాన్ని ప్రస్తావించడానికి సంగదాసుగారు లేవంగనే సభికులందరూ అత్యుత్సాహంతో “సంగదాసుకూ జై” అని కేకలువేస్తూ చప్పట్లు కొట్టారు. ప్రస్తావన అయిన తరువాత వాకరు లేచి ఆమోదించారు. మరియొకను సమర్థించారు. నిరోధకులు లేరని తెలిసిన తరువాత సభాపతిగారు సభికుల కరతాళ ధ్వనులు ఛలలేగుతుండగా సభాధిపత్యం వహించి వుపన్యాసం ప్రారంభించారు. తనను సభాపతిగా యెన్నుకొన్నందుకు ఆహ్వాన సంఘమువారికి కృతజ్ఞత తెలిపి దిగువజాతుల పూర్వ చరిత్రం వినిపించి ప్రస్తుత దీనస్థితిని కరుణారస మొలికేటట్టుగా వర్ణించి ఉద్యమం యొక్క వ్యాప్తిని నిర్వచించి మహాసంఘమునకూ అంత స్సంఘములకూ వుండవలసిన సంబంధములను వివరించి స్వసంఘాభివృద్ధికై చేయవలసిన పనులను విశదీకరిస్తూ సంఘముల యొక్క పునర్నిర్మాణాన్ని గూర్చి ఈ ప్రకారంగా గాంభీర్య పన్యాసం జేశారు.

“ఆర్యులారా! నేను సంఘముల పునర్నిర్మాణాన్నిగూర్చి చెప్పబోయే సంగతులు మీ రనేకసార్లు సంగదాసుగారివల్ల వివేచింపటారు. సంగదాసు శబ్దము సంగదాసు శబ్దభవంగా తీసుకుంటే యీపేరు వారికి తగివుంటుంది. (సంగదాసుకూ జై అని కేకలు) సంఘసేవే నారికి అదర్శం. వారు మన సంఘానికి చెందినవారైనా మహాసంఘాభివృద్ధి ప్రధానంగా యెంచుతుండే విశాల హృదయులు గాని సంకుచితాభిప్రాయములు గలవారు కాదు. అందుచేత స్వసంఘాభివృద్ధికి ప్రయత్నించక పూర్వం మహాసంఘ నిర్మా

కానికి దారులు తెలుసుకోవలసిం దని వారి అభిప్రాయం. యిప్పుడు ప్రపంచంలో వుండే అన్ని దేశాలలో పూర్వపు కట్టు బడులు శిథిలమై ప్రస్తుత కాలమునకు అనువయోగము లైనవి. పూర్వము సంఘ ధర్మములుగా యెంచబడేవి యిప్పుడవిధంగా యెంచబడవు. అట్టిస్థితే మన హిందూ దేశములోగూడా తటస్థించింది. ఫ్రాన్సు, అమెరికా దేశములలో క్షత్రియవర్గము మతపీఠములూ పూర్తిగా నశింపజేసి ప్రజా ప్రభుత్వం స్థాపించుటకు ప్రయత్నాలు చాలాకాలం కిందనే జరిగినవిగాని ప్రజా ప్రభుత్వానికి బడులుగా ధనికప్రభుత్వ మేర్పడి దిగువజాతులకు మునుపటికంటే యెక్కువ బాధకరమైంది. ప్రజలలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయ ప్రకారం గాకుండా, ధనికులలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయ ప్రకారం అమలుజరుగుతున్నది. యీ స్థితిని మార్చడానికి అలగాలు ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఇటలీ దేశములో ధనికుల యంత్రాగారాలు కూలీలు స్వాధీనపరుచుకొని చివరకు వుభయులూ రాజీపడ్డారు. రుష్యా దేశములో పంచాయితీ (సోవియట్) ప్రభుత్వం స్థాపించబడ్డది. వీరి వుద్యమానికి బోల్షెవిజమని పేరు. బోల్షెవిజమనగా విశేష జనులయొక్క అభిప్రాయ మని అర్థం. దాని ప్రకారంగా ప్రభుత్వం జరుగవలయునని వారి ఆదర్శం. రుష్యా దేశంలో జనులకు వ్యవసాయమే జీవనం. భూములు చాలాభాగం వ్యవసాయం చేయని జమిందారుల చేతులలోనూ భూస్వాముల చేతులలోనూ పడ్డవి. ప్రభుత్వంలో ప్రజలకు యేవిధమైన పలుకుబడి లేదు. జానుచక్రవర్తి నౌకరుల యొక్కయూ జమిందారులయొక్కయూ ధనికులయొక్కయూ చేతులలో కీలుబొమ్మయి వారి కోరికల ప్రకారం మహాజనులను బాధించాడు. ఈ దుష్ప్రభుత్వం వంద సంవత్సరాలకు పైగా సాగింది. జనులు దుర్భరిమైన దరిద్రంలో మునిగారు. తుదకు మొన్నటి ఐరోపా యుద్ధసమయంలో నౌకరువర్గం, ధనికవర్గం సజారంగా కొట్టేరు కుంగినట్లు కుంగింది. పంచాయితీ ప్రభుత్వ మేర్పడి గ్రామ ప్రభుత్వానికి, జిల్లా ప్రభుత్వానికి, రాష్ట్ర ప్రభు

త్వానికి, దేశప్రభుత్వానికి పంచాయితీవర్గా లేర్పడ్డవి. ఈ పంచాయితీలలో సభికులు అయిదుగురే వుండవలసిన అవసరం లేదు. ఇదివరకు భూములు ఆసామీలకూ, జమీందారులకూ స్వంత హక్కు కలిగివుండేవి. సోవియటువర్గంవారు భూములలో ప్రత్యేక వ్యక్తుల హక్కులను తొలగించి మందిహక్కుగా మార్చి మంది తరపున భూములన్నీ స్వాధీనపరచుకొని కేవలం స్వంత చేతితో వ్యవసాయం చేయువారికే వారు చేయగలంతవరకు విడదీసి జనులలో పంచిపెట్టారు. కోటీశ్వరుల భవనములూ ధనమూ యంత్ర గారములూ మందితరపున సోవియటు సర్కారువారు స్వాధీన పరచుకొని పని జరిపిస్తున్నారు. దేశంలో భాగ్యవంతులకుగాని బీదలకుగాని స్వంతహక్కు లుండగూడదు. దేశంలో వుండే యావత్తు ధనం మందిసామే. మంది పంచాయితీ సర్కారు ద్వారా యంత్రములనూ, వ్యవసాయమునూ అజమాయిషీచేసి వచ్చే ఆదాయంలో నుంచి దేశజను లెవ్వరికీ అన్న లోపం లేకుండా పంచిపెడుతుంది. పనిచేసేవాండ్లకే గ్రామసోవియటు వారు మోయిను చీల్లిస్తారు. యెవరు యేమిపని చేయవలసిందీ పంచాయితీసర్కారే నిర్ణయిస్తారు. భోజన సామగ్రిలూ, వస్త్రాలు, చెప్పలూ మొదలైన యావత్తు అవసరవస్తువులూ టికెట్లు పొందిన కుటుంబములకే గ్రామసోవియటు భండారంలో యిస్తారు. సోమరులకు పస్తే. వ్యాధిగ్రస్తులకూ, వృద్ధాప్యంచేతగాని, అంగ వైకల్యంచేతగాని బొత్తిగా పని చేయలేనివారికీ పనినిర్బంధం లేకనే చీల్లిస్తారు. యిది మహాప్రయత్నం. యేసుక్రీస్తుయొక్క బోధలు దీనికి అనుగుణ్యంగానే వుంటవి. పూర్వం మునిపల్లెలలో యీ పద్ధతే జరిగే దనుకుంటాను. పూర్వపు గ్రామపద్ధతీ యిదే. యీ ప్రభుత్వపద్ధతి యెంతవరకు నిలుస్తుందో చెప్పలేము. యీ ప్రకరణయొక్క నిర్మాతలుమాత్రం అత్యుత్సాహంగా పని చేస్తున్నారు. ఈ నూతన ధర్మకర్తపేరు లెనిన్ మహాశయుడు. వీరి బావమరిది ట్రాట్ స్కీ అను ఆయన వీరికి చేదోడు. వీరుభ యులూ యూధులు. సృష్టిలోవున్న వస్తుభండారం అనుభవించ

డానికి అందరికీ సమానహక్కు వున్నదనీ అందరూ పనిజేసి అనుభవించ వలసిందనీ కొందరు అన్నవస్త్రాలులేక మలకుల మాడుతుంటే మరికొందరు భోగములలోనూ దుర్వ్యసనములలోనూ మునిగి తేలడం న్యాయంగాదనీ వీరి ముఖ్య సిద్ధాంతాలు. వీరి సిద్ధాంతాలు తప్పనడానికి యెవరికీ సాధ్యంగాదుగాని ఆచరణలో బెట్టడం అసాధ్యమని కొందరికి సందేహం. రష్యాలో ధనికుల భూములూ, యంత్రాలూ, పంచాయితీసర్కారు మందితరపున జమకట్టుకొని బీదజనులకు పనిజేసేనిమిత్తం ఇచ్చినప్పుడు వారు సంతోషపడ్డారని యంత్రాలవల్లా వ్యవసాయంవల్లా వచ్చే ఆదాయం పనిజేసేవాండ్ల కుటుంబాల అనుభవానికి సరిపోగా మిగిలేది యావత్తూ సోవియటు సర్కారుకు స్వాధీనపర్చమంటే వెనుదీస్తున్నారు. యిప్పటివరకు బలాత్కారంగానో బుద్ధిపూర్వకంగానో సోవియటుసర్కారుకు దేశాదాయం యావత్తూ జమవస్తూనే వున్నది. జను లీ పద్ధతికి అలవాటుపడి జరుపుకుంటారో తిరిగీ విప్లవంవచ్చి పాతపద్ధతులే అమల్లోకి వస్తవో లేక యేమొత్తరూపంగా మారునో చెప్పలేము. ఈ బోల్షెవికు సిద్ధాంతాలు ప్రస్తుతం అమలులోవున్న స్వామ్యసిద్ధాంతాల కన్నిటికీ వ్యతిరేకం. లెనిన్ ప్రభృతులు యీ సిద్ధాంతాలను తమ దేశంలో స్థాపించడమే కాకుండా ప్రపంచమంతటా వ్యాపింప జేస్తామని ధంకా బజాయిస్తున్నారు. అందుకొరకై కోట్లద్రవ్యం ఖర్చు పెడుతున్నారు. పూర్వపు రష్యా చక్రవర్తులు జయించిన షరరాష్ట్రాలకు పంచాయితీ సర్కారు స్వాతంత్ర్య ప్రదానంజేసి మా రాజుల పాపమును ఊమింపుడని కోరుతున్నారు. ఈ రాష్ట్రాలలో సోవియటుప్రభుత్వాలు స్థాపించబడుచున్నవి. బోల్షెవిక్ భావాలు చెదపురుగులవలె తమకందిన పాత ప్రతిష్ఠాపన లన్నిటిని భగ్నంచేస్తున్నవి. జర్మను ఆస్త్రియాదేశముల కిదివరకే వ్యాపించినవి. అమెరికా ఫ్రాన్సు దేశాలలోని ధనికవర్గాలు కంపం బొందుతున్నవి. బోల్షెవిక్కులు యింగ్లండు దేశంమీద తమదృష్టి సారించారు. బోల్షెవికు భావతరంగాలు ఆంగ్లమానస

కాసారములను చలింపజేస్తున్నది. ఆంగ్లధనికవర్గం యీ భావాలను రాకుండా కొట్టవలసినదని వ్యూహిస్తున్నది. భావాలను ఫిరంగులు యెట్లా గొట్టగలవని ప్రభుత్వంవా రంటున్నాడు. ఆంగ్లరాజ ప్రకృతి మిక్కిలి పురాతనమైనవాట్లలో నొకటి. ప్రభుత్వంవారు యీ పాత కట్టడాన్ని బూజు దులిపి మరమ్మతు చేయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. స్త్రీలకు యెన్నిక అధికార మియ్యబడ్డది. ప్రభుసంఘాన్ని యెన్నిక పద్ధతుల ప్రకారం యేర్పరచనలెనని ప్రయత్నిస్తున్నారు. ప్రజాసంఘములో కొత్తయెన్నికెలు జరిగితే కూలీ సభికులసంఖ్య యెక్కువకావడం నిశ్చయం. కూలీ ప్రభుత్వం యేర్పడి ఆంగ్ల దేశంలో యేమాయులు వస్తూ, యిండియా ప్రభుత్వాన్ని యెట్లా మారుస్తానో చెప్పలేము. బీదలకు ప్రభుత్వంవా, యింట్లో కట్టించి యిస్తున్నారు. గనికూలీలు యీమధ్య గట్టిన మొదటి దేశమంతటా పరివంజి, గనులను నీళ్లలోనూ, దేశాన్ని విప్లవంలోనూ ముంచివేస్తుందని భయపడ్డారు. తక్కిన కూలీసంఘాలుకూడా మొక్కమడుపున గనికూలీలతో చేరినట్లునుతే ఆ సదు సమిపాలలో ఆంగ్ల దేశం రెండవరమ్యా అయిపోయేదే. ఎటువంటి స్థితి రాకుండా యజమానులూ, కూలీలూ రాజీపడుతున్నారు. వెగినదాకా బిగించేవద్దని ఆంగ్లేయుల దగ్గరలేదు. గట్టిగా లాగితే నేగాని వారు వంగరు. బోలె విక్కు తాకుడుకు ఆంగ్ల రాజ్యప్రకృతి మొక్కటి మాత్రమే నిలువగలదని తోస్తుంది. జనులలోని అన్ని సంఘాలకూ ప్రభుత్వంలో పలుకుబడివుంది. జమీందారులూ, మహాభిపతులూ ప్రభు సంఘంలో సభ్యులు. ప్రజాసంఘంలో ధనికులకూ, కూలీలకూ సమానమైన పలుకుబడి యేర్పడుతున్నది. మనదేశంలో కూలీలకు యెన్నికాధికారమే లేదు. అన్ని దేశాలకంటే మనదేశంలోనే పునర్నిర్మాణం యెక్కువ అవసరం. ప్రపంచమంతటా కూలీలు బీదలేకాని కొట్లకొలదిగా అన్నంతేనివా రుండురు. మన దేశంలోనూ ధన వ్యవసాయకులకూ, వర్తకులకూ హస్తగతమై వున్నది. పూర్వం వృత్తివిభజనమే దీనికి కారణం. వృత్తివిభ

జన పద్ధతి పనికిరాదని అందఁగూ అంటామఁగాని పూర్వపద్ధతి వలన గలిగిన లాభాలు వదులుకోకుండా కొత్తపద్ధతులవలన యెక్కువ లాభాలు వస్తే పొందుదా మంటామ. కొత్త లాభాలతోపాటు కొత్త చిక్కులుగూడా వస్తవని గమనించు. మనము విప్లవ మార్గాలకు దిగఁగూడదు. యింగ్లండులో యేర్పడుతున్న పద్ధతుల ననుసరించి ఆచి అడుగువేయడం వుత్తమమార్గం. భూస్వాముల నందరినీ భూములు అందరికీ పంచికెట్టమంటే అంగీకరిస్తారా? అది మనం కోరడమూ భావ్యంకాదు. మనం పారమార్థికం విచారించి నప్పుడు వారుగూడా న్యాయానికి కట్టుబడి పండేపంటలో కూలీలకు తగిన భాగం యియ్యడానికి పోరంబోకులలోనూ, అడవుల లోనూ సారవంతమైన భూములను దిగువజాతులకు దరఖాస్తుల మీద యియ్యడానికి వా రంగీకరించవలసి వుంటుంది. మన విద్యను అభివృద్ధి చేయవలసిన శాస్త్ర శాస్త్ర ధర్మములది. ఈ విషయమై యికమీద వారెంతమా తం అశ్రద్ధచేయ గిట్టుదు! దేశపాలనంలో కూలీలకు అర్హస్థాన మియ్యవలసిందని కోరడం యెక్కువ కోరిక గాదు.

మనవుద్యమం పవిత్రమైనది. దానియందూ ద్వేషభావాలకు చోటులేదు. ద్వేషపూరితమైన వుద్యమ మేనీ నిలువజాలదు.

‘మావిద్యిషావహై’ అని భగవంతుణ్ణి మన మందరం ప్రార్థన చెయ్యాలె. కొందరెవరైనా మనలో కేటించేవారున్నా మన ధనికసోదరులు మనవుద్యమాన్ని నిరసించకూడదు. కృష్ణా ప్రవాహం వచ్చి కట్టలుపోంగి కొంత దేశానికి నష్టం గలిగించినా వులవరం బోయిన వెంటనే ప్రవాహం యధాస్థితికి రాకతప్పదు. కొంతనష్టం గలిగినా నది యెండిపోవడం కంటే వరదలే మేలు గదా! సంచలనం చైతన్యచిహ్నం, జడత్వం మరణచిహ్నం. ప్రాణముంటే యెప్పటికైనా బాగుపడవచ్చునని ఆశ వుంటుంది. కాబట్టి మనలో కొన్ని లోపాలున్నా పంచమేతరులు మానల మన్నించి మనకు తోడ్పడుదురుగాక.”

నా వ్రుపన్యాసం ముగిసింది. తమరందరూ మనసంఘాభి వృద్ధికై అవసరమైన తీర్మానాలు చేయవలసి వుంటుంది. విషయ నిర్ణయ సంఘమేర్పడి చిత్తుతీర్మానాలు తయారు చెయ్యాలె. మన నాయకులైన సంగదాసుగారు చిత్తుతీర్మానాలు వ్రాసి వుంచారు. అవి వారు మీకు చదివివినిపిస్తారు. విన్నతరువాత విషయనిర్ణయ సంఘ మవసరమని మీకుతోస్తే యేర్పాటు చేయవచ్చు. లేకపోతే మనం వెంటనే మహాసభ ప్రారంభింతాం.

సంగదాసుగారు చదివిన తీర్మానాలు:

౧. మనసంఘమువారు నీచమైనపేర్లు పెట్టుకోకూడదనీ తమపేర్లకు అన్నా, అప్పా, అయ్య, అమ్మా, అక్కా మొదలైన మర్యాదవాచకాలను చేర్చుకోవలసిందనీ, వొకరి నొకరు మర్యాదగా పిలుచుకోవలసిందనీ, అట్లు చేయకపోవడం మన ఆత్మ గౌరవానికి భంగమనీ యీసభవారు తీర్మానిస్తున్నారు.

౨. మనపిల్లలందరికీ సామాన్యవిద్యా, వృత్తివిద్యా విధిగా నేర్పించవలసిందని యీసభవారు కోరుతున్నారు.

౩. మన సంఘీయులు వృత్తిగౌరవం గలిగి. నేతా, చర్మకారవృత్తి, వృద్ధిచేసి మన సంఘంయొక్క అర్థస్థితి బాగుచేయవలసిందని యీసభవారు సిఫార్సు చేస్తున్నారు.

౪. సంఘగౌరవానికి లోషంగానూ, అర్థాభివృద్ధికి భంగ కరంగానూ వున్నటువంటి మద్యపానాది దుర్వృత్తులను మాని వేయవలసిందని యీసభవారు తమ దృఢాభిప్రాయమును నొక్కి వక్కాణిస్తున్నారు.

౫. ఆరోగ్యాభివృద్ధికిగాను స్నానం మొదలైన శౌచక్షద్యతులను విధిగా అవలంబించ వలసిందని సంఘంవారిని యీ సభవారు మరీ మరీ హెచ్చరిస్తున్నారు.

౬. జీతగాండ్లకూ యితరకూలీలకూ వోట్లిచ్చు అధికారం యియ్యవలసిందని యీసభవారు కోరుతున్నారు.

2. అడవులలో వ్యవసాయానికి పనికివచ్చే భూములను దిగువ జాతులకు మాత్రమే దరఖాస్తుల కిప్పించవలసిందని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౩. యిదివరకు పంచములకని దరఖాస్తులకిస్తున్న భూములు చాలావరకు పంచమకైస్తువులకే చెందుతున్నందువల్ల హిందూ పంచముల సంఖ్యనుబట్టి వారిభాగానికి రాదగిన భూములను వారికే యిప్పించవలసిందని యీసభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

౪. యిండ్లనిమిత్తం స్థలములూ, యిండ్లు కట్టుకొనుటకు ద్రవ్యసహాయం యిప్పించవలసిందని యీసభవారు కోరుతున్నారు.

౫. పైతరగతులవారు విద్యాధికులై వున్నతోద్యోగాలను ఆక్రమించుకొని వున్నందువల్లనూ దిగువ తెగల కింతలో ఆస్థితి లభించే ఆశ లేనందువల్లనూ పోలీసూ, రివియూ, సివిలూ, ఫారెస్టు మిలిటరీ మొదలగు శాఖలలో స్వల్పపుద్యోగాలను దిగువజాతులకు ఆపుదల చేయించవలసిందని యీసభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

౬. మండిసామ్మ వుడయోగించి దేవర్పరచిన విద్యాల యూలు, బావులు, చెరువులు, సత్రాలు, దేవాలయాలు మొదలై నవాటిలో దిగువతరగతుల హక్కులను అంగీకరించవలసిందనీ, వాటిలో కొన్నిటిని ప్రస్తుతం వారికై ప్రత్యేకించవలసిందని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౭. బహిరంగస్థలాలలోగూడ పంచములను దూరస్తుల జేసే ఆచారం ఆత్మగౌరవం గల పంచములకు దుస్సహంగావున్నదని తదితర సంఘాలకు తెలియపరుస్తున్నారు.

౮. వ్యవసాయపు పనులలో పనివాండ్ల కిచ్చుకూలి స్వల్పంగా వున్నందువల్ల తగురీతిని హెచ్చించవలసిందని వైతులకు యీ సభవారు విన్నవించు కొనుచున్నారు.

౯. ప్రధానస్థలములలో పంచముల వుడయోగం నిమిత్తం వృత్తివిద్యా, సామాన్యవిద్యా నేర్పే వైదినిస్యాలయం స్థాపించి

వసతిగృహం యేర్పరచడం అత్యవసరమని యీ సభవారు తీర్మానిస్తున్నారు.

చిత్తు తీర్మానా లందరూ విని విషయనిర్ణయసంఘం అన సరం లేదనీ, కొత్త తీర్మానాలు చేర్చవలసివుంటు సభాపతిగారికి సంపవచ్చుననీ, సభ ఫలహారా లయిన తరువాత జరుపవలసినదనీ నిశ్చయించారు.

మూడుగంటలకు సభ తిరిగిసమావేశమైంది. తీర్మానాలన్నీ సక్రమంగా ప్రస్తావించబడి ఆమోదించబడిన తరువాత సభవారిచే అంగీకరించబడ్డవి. నూతన రామయ్యగారు సంచముల నిమిత్తం తమ పూరిపల్లెలో రాములవారి దేవాలయం కట్టిస్తానని ప్రచురించారు. రామచంద్రచౌదరిగారు తమ గ్రామంలో ఉండే సంచముల తాలూకు ఆంజనేయస్వామివారి దేవాలయానికి మూడేకరాల తరిభూమి చదివించారు. మరి వొకరు :

౧౫. కూలీలకు సక్రమమైనకూలి యియ్యక వారిశ్రమ వలనవచ్చే ఆదాయంలో విశేషభాగం భూస్వాములే అనుభవిస్తున్నందువల్ల వేతల కోతల కాలాలలో కూలీలు సమ్మెకట్టి సహాయ నిరాకరణ మవలంబించవలసిందని యీ సభవారు తీర్మానిస్తున్నారనే కొత్తతీర్మానాన్ని ప్రస్తావించగోరారు.

౧౩ వ తీర్మానం సౌమ్యంగా వ్యవహారం ఫైసలు చేసుకోవడానికి వ్యవసాయదారులకు ఉపకారశక్తిమిస్తున్నందున శాసనాధికారి చంక దుడ్డు పనికిరానట్లు యీ తీర్మానం ప్రస్తుతం విరమించ వలసిందని సభాపతిగారు కోరినందువల్ల అనుమతపడ్డది. నిర్వాహక సంఘ మేర్పడి సంగదాసుగారు కార్యదర్శిగా నియమింపబడ్డారు. సోమయాజులు గారు తమఉపసందాన్ని వెలిబుచ్చునూ మంగళశ్లోకాలు చదవారు. సభాపతిగారు సభను విరమిస్తూ తమ వుపసంహారోపన్యాసంలో సంగదాసుగారిని ప్రశంసించి వారిత్యాగంవల్లనే మన వ్రద్వమం నెరవేరవలసి వుంటుందని చెప్పి చరమోపన్యాసం ముగించారు నందనాలతో సభ ముగిసింది.

౨౪

నన్ను మరచిపోవోకు

రాత్రి పదిగంటల రైలుకు సభాపతిగారు హైదరాబాదుకు పోయినారు. సర్పాకాపు పేట బండిమీద రామానాయుమా, సంగదానూ ప్రయాణమైనారు. కాన్పరెన్సుకు గురించే చాలాసేపు ముచ్చటించారు. ఊళ్ళో సమ్మె యేమైవుంటుందో ననుకొన్నారు. నామకా చేను కార్యక్మి నైనా పని నిర్వహించే భారం నీమీదనే వుంటుందని సంగదా సన్నాడు.

సం :- రామానాయుమా ! రైలులో కూర్చున్నప్పుడి నుంచీ నాకేవో తియామాగా కనుపడుతున్నది. ఈ రైలే వొక ప్రపంచంలాగుంది. జీవితంగాడా వొక ప్రయాణం వంటిదే. మన మంతా వొక్కమాటు యెక్కలేమగదా ? కాసేపు మనకు కొంద రిలో సంబంధం గలిగింది. కాలము తీరిపోయినవాండ్లు చచ్చి పోయినట్లు ప్రయాణం అంత్యం కాంగనే ప్రతివామూ దిగుతాడు. ప్రపంచంలో చచ్చేవాండ్లను అనతలకు యిడుస్తాము, పుట్టే వాండ్లను ఆహ్వానం చేస్తాం. ఇట్లా యెప్పటినుంచి జరుగుతున్నదో! ఇంకా యెంతకాలం జరుగుతుందో ! ఇదంతా యేమిటయ్యా అని యెవరినైనా అడిగితే చలా వొక జవాబు చెబుతారు. ప్రపంచం పుట్టినప్పటినుంచీ యిప్పటివరకు ప్రశ్న అడగడం, జవాబు చెప్పడం తటస్తిస్తున్నది. మరకర్తలు పుట్టారు. ఇదంతా యేమి టయ్యా అనే ప్రశ్నను పట్టుకొని లాగులాడాడు. తపస్సులుచేసి తల్లకిందులైనారు. దీర్ఘచర్చలుచేసి సవాలక్ష గ్రంథంవ్రాశారు. వొకరి జవాబు వొకరికి పొసగదు. మొత్తంమీద చూస్తే వొకరికీ అంతుపట్టినట్లు లేదు. చివరకు,

“శ్లో॥ శ్లోకార్థేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథ కోటిభిః,

షరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ షరపీడనమ్.”

అనేదే తేలుతున్నది.

రా:- ఏమిటిది ? నీ బుద్ధి చాకచక్యమంతా పదిలిపెట్టి యిట్లా నీరసంగా మాట్లాడుతున్నావు.

సం:- మన బుద్ధులు కణిపెడేసి కొలబుట్టలు. వీటినిపెట్టి అనంతుణ్ణి కొలవాలెనని ప్రయత్నం చేస్తాం. ఎట్లా తేలుతుంది ? ఇది సాధ్యంగాదనే సద్గురుడు,

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,

అహంత్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః
అని ఆఖరుమాట చెప్పాడు.

రా:- స్టేషను దగ్గరికు వస్తున్నది. సామాను సద్దుకో.

సం:- సద్దుకొనే దేమున్నది ?

“పాయ్యేటప్పుడు నెంటరాదు వొక పుచ్చిన వక్త్రేనా” అన్నాడు. నిన్ను విడిచిపెట్టి పోవడమంటే నాకు కష్టంగా వుంది. మళ్ళీ యెప్పటికో చూడడం.

రా:- నీవు లేనిరోజులు నేను యెట్లా గడుపుతానో. నీవు కృష్ణుడివి; నేను అర్జునుడనుగా రోజులు గడుపుతుంటిమి.

సం:- నాయమా ! నేను వెళ్లుతున్నాను. నన్ను మరచి పోబోకు.

ఉభయులు కావలించుకొన్నారు. ఇదివరకు మనసులు మాత్రం కలసిపోయినవి. ఇప్పుడు దేహాలుగూడా వొకటైనవి. సంగదాసు కిందికి దిగాడు. గంట కొట్టాడు. రైలు సాగింది. ఉభయులు మారమైపోయినారు. వాతావరణం మారిపోయింది. సంగదాసు స్టేషనులోకి పోయి టికెట్టిచ్చాడు. గంట రెండు దాటింది. కాసేపు ఆలోచించామని బల్లమీద పడుకొన్నాడు. వేళదప్పి నిదుర పట్టలేదు. నల్లులు కుట్టడం ప్రారంభించినవి. లేచి కూర్చున్నాడు. మూడు విన్నాడు. యాదాలాపాన నాలుగు లెక్క పెట్టటం మరచిపోయినాడు. చిరుచలితో మిశ్రమమై రవ్వగాలి సాగింది. పది నిమిషాలలో బడలిక తీరింది. చుక్క బొడవంగనే బయలుదేరాడు. నడచినకొద్దీ వుత్సాహమూ యెక్కువయింది.

బాడిగబండ్లు రాతిబల్ల లెత్తుకొని యెదురుగా వచ్చినవి. తూర్పున చీకటి దండెలు విచ్చడం ప్రారంభించింది. ఊరువద్దగరకు పోయే వరకు భల్లున తెల్లవారి ఆకాశాన యెర్రదాలు గప్పింది.

సంగదాసు రావడం తన గదిలోకే వచ్చాడు. తాళందీసి కోటు తలగుడ్డ చిలుకుకు తగిలించి తలుపువేసి వేషపుల్ల కోసం ఆవుల దొడ్లొకటి పోయినాడు.

సం:- ఆదంసా హేబూ ! ఊళ్ళో కథ లేమిటి ?

ఆదం:- కథ లేమిటి, ఊరంతా అట్టుడికినట్టు వుడుకుతున్నది.

సం:- కూర్చుందాం. కథంతా నాకు చెప్పు. మీరంతా కూర్చోండియ్.

ఆ:- ఇప్పుడు వొకటికి రెండు కథలైనవి. ఇక్కడ సమ్మె కథ. అక్కడ మీటింగు కథ. ముందు మీటింగు కథ చెప్పతాను. చిన్నయ్యగారు వస్తే చాల గడవిడ అయ్యేటట్టుంది. అసలు పెద్దయ్యగారు అనుకోవడం మీ రిద్దరూ గురువుదగ్గరకు పోయి నారని. బెజవాడ పోతారని తెలిస్తే మద్దూరు కదలనిచ్చేవాడే కాదు. మీరిద్దరూ కలిసి యెక్కడో స్టేషనులో మాదిగవాడిచేతి అన్నం లొట్టలువేసుకుంటూ కేకిసలు కొట్టుతూ తింటున్నారట. మన మునసబు మీ దగ్గరకువస్తే వూరించి తిండువుగాని రమ్మ న్నారట. ఆయన మీ కిదేమి చేయకాలమని మందలిస్తే గల్లంతా యిస్తామన్నారట. మీ నాయనగారితో చెప్పతామంటే మీ తాతకు చెప్పకో పొమ్మన్నారట. రామానాయుడుగారు మాల పల్లెలోనే మేడవేసి కాపురం పెడతారని చెప్పకుంటున్నారు. మునసబు వెలివేయించవలెనని నాలుగు కులాలవాండ్లనూ పోగు చేస్తున్నాడు. లక్ష్మమ్మగారికి నిన్నల్లా అన్నంలేదు. ఏమీతోచక కాలుగాలిన పిల్లివలె తిరుగుతున్నది. ఇక చౌదరయ్యగారు నిన్ను చూస్తే మింగేటట్టుగా ఉగ్గుడై మండిపడుతున్నాడు.

సం:- ఇక రెండోకథ చెప్పు.

ఆ:- రెండోకథా ! ఊళ్ళో కూలివాళ్ళంతా నిన్న కోతలకు వస్తారని చౌదరయ్యగా రనుకొన్నారు. మీరు బందుచేసి పోయిన సంగతి నస్పరివానికి తెలియనే తెలియదు. నాలుగువందలమంది కూలీలను పోగుచేసి సాయంత్రానికి కోత అయిందనిపించాలెనని చూశాడు. జేతగాండ్లదరిని అరకలకు పంపడం మానిపించి కూలీలను పోగుజేసుకొని కోతలకు పోమ్మన్నాడు. వెంకటయ్యను పల్లెలకు బంపాడు తాను కాలికి బలపం గట్టుకొని ఊళ్ళో యిల్లలు తిరిగాడు. యిదంతా సాయంత్రం కూలీ బిగపట్టడానికి ప్రయత్నం. కూలీలంతా బలేషని చేశారు. శేషయ్య అందిస్తే అల్లుకపోయే మనిషి. మీరు చూచాయగా అనిపోయినారు. వాడు ప్రబలం జేశాడు. కూలీలు అంతా వస్తామని చెప్పారు. ఊళ్ళో ఆసాములు యెవరి యిలాకా కూలీలను నాండ్లు చాటుగా ముందు కూలిల్ని గట్టిజేసుకున్నారు. వొకరి సంగతి వొకరికి తెలియదు. అంతా తోడుదొంగలే. పెద్దయ్యగారు తాను అన్నందిని స్వయంగా బయలుదేరాడు. కూలీలంతా తిరునాళ్ళి పడగా నాగారు. వీండ్లంతా తన చేనికే వస్తున్నారనుకున్నాడు. గమిడి దాటంగనే పిలిచినా పలక్కుండా వాండ్లలో వాండ్లు నవ్వుకుంటూ యెవరిదారిన వాండ్లు దూసుకున్నారు. అయ్యగారు దిగాలపోయి పల్లెవంక పోయేవరకు వెంకటయ్య బిక్కమొగం వేసుకొని యెదురుగావచ్చి మోసం జేశారని చెప్పాడు. అంతట యింటికిజేరి పంతులును బిలిపించి కచేరిలో గూర్చొని చాలాసేపు తలపల్లు పట్టుకున్నారు. నాండ్లు యెంతాలోచించినా దీనికి ఖులస్సు చిక్కలేదు. వాడికీ వులిపికట్టె వెంగన్నకు సారాయి విషయంలో కటకట జేశారని మీరంటే సరిపడదు. పంతులు వచ్చి జాడలు దీస్తే నీవే బందోబస్తు చేసిపోయినావని చెప్పాడు. అప్పుడు నీకోసం పెద్దయ్యగారు నన్ను మాలపల్లె తరిమితే వచ్చి కనుక్కుంటే మీరు వూరికి వెళ్లిపోయినారని చెప్పారు. ఆ సంగతి వచ్చి చెప్పాను. పెద్దయ్య పండ్లు పటపట గొరికి యిదంతా వీడు చేసిపోయిందే నన్నాడు. అంతట నేనూ పంతులూ ఆయనూ

గలిసి పాలెం బోయినాం. చిన్నపరెడ్డి పదిమూదిలో బట్టుకొని “నీ దెప్పుడూ లోతులను ముంచే వ్యవహారమే. నీతో వ్యవహారం యిక్కడికే తలబట్టింది. కూలీల సంగతి యిక నాతో తలపెట్టవ” ద్వన్నాడు.

చా:- పొరబాలు జరిగింది. మాలవాడు నన్ను దుబికించాడు.

చి:- అవును తాడిచెట్టంతవాడికి తలతన్నేవా దుంటాడు.

చా:- నామాట చెవిదూరనియ్యవేమి? యిప్పుడు మిగిలిపోయిందేముంది?

చి:- అట్లా అనుకున్నావుగానాలె. యిప్పుడు మిగిలివున్నదేమున్నది? మీ వూరిమాట విని ఆసాములంతా వింగబడి పోయినారు. కాకపోయినా నిన్న మాల మాదిగెలు బెజవాడలో సభజేసి యింకా జేతమూ, కూలీ యెక్కించమని గోలెత్తారట. యింతకుముందే బెజవాడనుంచి మచిష్యులు వచ్చారు. ఇప్పుడు మనం తగ్గించడానికి ప్రయత్నంజేస్తే అల్ల రెక్కువవుతుంది. యీ సభ అంతేమోచూచి పర్యాయితీన చూచుకుందాం. ప్రస్తుతం సంక్షేపించు.

చా:- నే నిప్పుడు వూల్లోకి పోతే గేలిగొట్టరా? యిరవై పుట్ల బొన్నలూ మట్టిలో గలసినా నేను వెనక్కుబోను.

చి:- మట్టిలో గలిస్తే వచ్చే సెబ్బరేమిటి? ముందుకు విత్తనాలు జల్లకుండా పండుతవి. యింట్లో ముక్కిపోతున్న పాతళ్లు పదేండ్లు తినవచ్చు.

చా:- నీదంతా పరియోచికం. వూల్లో తలయెత్తడానికి నాకు మొగం జెల్లడంలేదు. ఇక అందరూ తాతా అని పిలవడం ఆరంభిస్తారు.

చి:- నీకు మనుమడు యిదివరకే పుట్టాడుగదా. తాతవు యిదివరకే అయినావు. వూరికే విపర్యాసాలుపోక యింటికిబో. వ్యవహారాని కెప్పుడూ లగువు బిగువు లుండాలె. సమయం

గనిపెట్టి పోవాల్సేగాని దూకుదామంటే కుదరదు. భోజనానికి యీపూట కిక్కడనే నిలుపు. తరువాత నీయిష్టం.

చా:- కాదు పోవాలె. నేను కూలివాండ్ర మొగం చూడడానికి యిష్టంలేదు. యీయేటి కోతలు మా పంతులుగారికి మోప్ప జెపుతాను.

అని యింటికి వచ్చాడు. యిది జరిగిన కథ. తరువాత నీ యిష్టం. యిదేమయినా నెరవేరేదేనా? చౌదరయ్యగారి పుక్కోప మణిగేదాకా ఆయన యెదట బడవద్దు. యీవేళా, రేపూ కాస్త తమాయించు.

సం:- మీరు అధైర్యపడవద్దు. మనం గెలుస్తాం.

యీ సంభాషణ జరుగుతుండగా చౌదరయ్య వీధిలోకి వచ్చాడు. సంగదాసు గదికి తాళం లేకపోవడం జూచి నెంగన్నను బిలిచాడు. నెంగన్న అయ్యా అని దొడ్లోనుంచి పొగాకు నములుతూ బయటికి వచ్చాడు.

చా:- మూలవాడు రాంగానే చెప్పమంటే చెప్పలేదేమి?

పెం:- ఆపనిమీదనే వున్నా. ఆవులదొడ్లో జీతగాండ్లకు బడిబెట్టి బోధ జేస్తున్నాడు.

చా:- వీడు నన్ను నిలవనిచ్చేటట్టు లేడు.

అని అక్కడ పడివున్న రాగోల బుజాన బెట్టుకొని బయలుదేరాడు. యీన రావడం జూచి జీతగాండ్లు ఆవులదొడ్డి తలుపులోపలి తూర్పువాకిలిగుండా గొల్లెమువేసి బీట్లోకి పనుగెత్తారు. చౌదరయ్య తలుపుదన్ని “తీయి తలుపు” అని కేకలేశాడు. దాసు మెల్లగా తలుపుదీసి లేడిపిల్ల వలె చిత్తర చూపులు జూస్తూ వోరగా నిలువబడ్డాడు.

చౌదరయ్యకు పండ్లు పటపట మంటున్నవి. దేహం స్వాధీనంలో లేదు. శరీరం కట్టెవారింది. ముఖమంతా ముడతలు బడ్డది. కండ్లు బెత్తులై పైకుబికినవి. పెదవులు బిగిసి పుశ్వాసమాగి పోయింది. దేహం జేవురించి చెమర్చింది. మనసు క్రోధపూరి

తమై ఘూర్ణించింది. వేళ్ల అరవడి బడేటట్టుగా రాగోల బిగబట్టి తలమీద గొట్టాడు. సంగదాసు అల్లుదీసిన తీగవలె చతికెలబడి నేల కొరిగాడు. తల దానిమ్మపండువలె బద్దలయింది. లోకంలోని అక్రమాలను జూచి ఆక్రోశించిన రక్తం, పున్నత భావాలను పుద్రేకించిన రక్తం, పరులసేవలో పాలిపోయిన రక్తం, పవిత్ర భావాలచేత పావనమైన రక్తం, గొట్టాన జిమ్మినట్టు ప్రవహిస్తున్నది. భూమి పావనమైంది. చౌదరయ్యకు రక్తం జూచేవరకు కళ్లు బైర్లుగమ్మినవి. రాగోల దిబ్బలో విసిరివేసి తలుపు గొల్లెంతగిలించి యింట్లోకి పరుగెత్తాడు. యెవరో వెంటబడి తరుముతున్నట్టు దోచింది. లక్ష్మమ్మ ముంగిట్లోకి యెదురుగా వచ్చి యేమిటంటే మాట్లాడక భవంతిలోకి బరుగెత్తి పడమటింట్లో జొరబడి పత్తిమండెక్కాడు. లక్ష్మమ్మ లోపలికి పరుగెత్తివచ్చి యేమిటో కొంప ముణిగింది, చెప్పమంటే చెప్పవేమని అడిగింది.

చౌ:- మాలనాడిని ఆవులనొడ్లో కర్రతో గొడితే చచ్చాడు. దబ్బునపోయి దిబ్బలో పాతివేయించు.

“కొట్టడమేమిటి—చావడమేమిటి—యిదేంనో ముంచక పోయేందుకు వచ్చింద”ని లక్ష్మమ్మ కత్తివాటేసినా మొగాన నెత్తురు లేకుండా వీధివాకిట్లో నిలుచున్నది.

బీట్లోకి పరుగెత్తిన జీతగాండ్లలో వొకడు రాగోల పైకెత్తడం జూచాడు. ఘేళ్ళున దెబ్బ వినపడ్డది. “అయ్యో చంపాడురా” అని కేకవేశాడు. జీతగాండ్లంతా పరుగెత్తుకొని నచ్చారు. రక్తప్రవాహం జూచేవరకు ఆవేశమెక్కింది. అయ్యో మన రత్నం బోయిందిరా అన్నారు. తలుపు గొల్పేం వేసున్నది. మూడు తన్నులకు విరిగిపడ్డది. ఆ యెర్రమీద యేడి యేడని వీధిలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మనుజూచి,

జీ:- ఏడి? వాడేడి? చంపి యింట్లో జొరబడ్డాడు.

ఆదం:- ఏడి వాడు? రక్తంకళ్ళ జూస్తాం.

సత్తి:- ఏడి పేగులుబీకి జందెం వేసుకుంటా.

నాగడు:- కండ్ల గ్గనబడితే ముక్కలుగా నరికి గద్దలకు పారేస్తా.

లక్ష్మమ్మకు తందరబుట్టింది. నిబ్బరించుకొని “యింట్లోకి రాలేదు. కొట్టంలోకి బోయిరా”డన్నది. కొట్టూ కొట్టూ అని జనమంతా కొట్టంలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మ తటాలున వీధి తలుపువేసి గడియ బిగించింది. చౌదరయ్య కొట్టంలో కనబడ లేదు. మళ్ళీ వీధిలోకి అంతా పరుగెత్తారు. తలుపు వేసివున్నది. వీధిలో నిలుచుండి తలుపులు పగలదన్నమని కేకలు వేస్తున్నారు. పది తిన్నులకైనా తలుపు కదలలేదు. ఉదేకం కొంత అణిగింది. మదురుబోసిన ప్రహరీగోడవంక చూశారు. గోడ చేతికి మిగిలి వున్నది. మృగం తప్పించుకొన్న వేటకాండ్లవలె రోజుసూ అందరూ నిలువబడ్డారు. కొంత శాంతం వచ్చింది.

సత్తి:- ఆదంసాహెబూ ! నేను మాలవల్లెకుబోయి వాండ్ల వాండ్లను తీసుకొని వస్తా. మీరు మునసబుకు రిపోర్టు చెయ్యండి.

సత్తిగాడు మాలవల్లెకు పరుగెత్తాడు. కొందరు దొడ్లలోకి పోయినారు. ఆదం సాహెబు మునసబు దగ్గరకుబోయి జరిగిన సంగతి రిపోర్ట్ చేశాడు.

ము:- మీరా సాహెబూ ! తక్షణం నీవుబోయి పోలీసు స్టేషన్ లో రిపోర్ట్ చేస్తా. ఇదుగో మాట (రహస్యంగా) ఇన్ స్పెక్టరుగారితో వేచిలిచేను పండిందని చెప్పు. బాగా సిబ్బందితో రావాలె.

మీ:- చిత్తం. పంటంతా మీరందరూ వొడుపుకున్నా కాళిని గడ్గులైనా నాకు బెట్టించండి. పిల్లలుగలవాడిని.

మునసబు:- పని పనిగాగా చేసుకురా, నీకు లేకపోతుందిట.

మీరాసాహెబు రిపోర్టు దీసుకొని బేడీలూ, తుపాకులతో పోలీసుఘాటు తీసుకొని వస్తానని పుకారుబుట్టించి పోయినాడు. వాకిట్లో అల్లరి అణగంగనే లక్ష్మమ్మ అక్కలమ్మని దిడ్డివాకిట పంతులింటికి బంపించి పడమటింట్లోకి వచ్చింది.

చౌ:- ఎవరది ?

లక్ష్మమ్మ:- నే నే.

చౌ:- ఏమి జేశావు ?

ల:- ఏమి జేసేటట్టుగా వుందిప్పుడు. జీతగాండ్లు చంపుతాం కరుస్తామని యింటిమీద బడ్డారు. దరవాజాతలుపు బిగిస్తే కాసేపు అల్లరిజేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇప్పుడు బయటికి తలజూపేటట్టులేదు. పెద్దవాడు పొలంనుంచి రాలేదు. అక్కలక్ష్మీని శంతులుకోసం పంపించా.

చౌ:- శంతులు అటు చేరడుగదా ! ముందుగానే యిక్కడ వున్నానని చెప్పబోకు. నీవు మండెమీదకెక్కి పత్తితీసి నామీద గప్పి వట్టితట్టలు దానిమీదబెట్టు.

లక్ష్మమ్మకు కాళ్ళలో కలక కనిపించలేదు. చివ్వున మండె మీది కెక్కింది. పత్తి మీదవేసి తట్టలు పెట్టింది. చౌదరయ్యకు వూపిరి సలపక పుడ్డు కుడుచుకున్నట్టయింది. వొళ్ళు చెమటపోసి దాహమయింది. పత్తి కాకకు నిలువలేకపోయినాడు. కొంచెం మసిలేవరకు తట్టలు క్రిందికి దొర్లిపోయినవి.

చౌ:- ఇవి సమయానికి పుట్టుముంచుతవేమో. అయినా మళ్ళీ బెట్టు.

అక్క:- అమ్మా ! శంతులు దొడ్లోకి వచ్చాడు. రమ్మ నేదా ?

లక్ష్మమ్మ:- రమ్మను.

లక్ష్మమ్మ బయటికివచ్చి గది తలుపులు వేసి “తమ్ముడూ ! నా పసుపుకుంకానికి తెరువులు వచ్చినవి. తరువాత సంగతి యేమైనా, అవమానం జరిగేటట్టుగా వుంది. ఏబావో చూసుకో వలసిందేగాని ప్రజలమొగం చూడడానికి వీలులేదు. చిన్నపిల్ల వాడుగూడా లేదు. ఊళ్ళో అల్లరికే యిదవుతుంటే అస్సలుకే మోసం వచ్చింది. మేము నడిసముద్రంలో వున్నాం. గట్టెక్కే మార్గమేమైనా చూస్తావా లేదా ? నేను యీ వూరువచ్చి ముప్పై

యేండ్లయింది. తలలో నాలికవలె వున్నావు. ఏమిబెట్టానో ఏమి జేశానో రెండోకంటివాండ్లగుగు. వొక్కమాటనుకోలేదు. మీ బావను వొడ్డు చేర్చుకుండే భారం నీదని గోడు గోడున వడ్చింది.

పం:- అక్కా ! నీ వింతగా చెప్పనవసరంలేదు. నీవు వొకరివంటిదానవుగావు. నీది యెముకలేని చెయ్యి. నీ ధర్మగుణమే నిన్ను రక్షించాలె. మునసబు రిపోర్టులో యేమీ పసలేదు. డబ్బును బావ సంపాదించాడుగాని బావను డబ్బు సంపాదించలేదు. సమయమటువంటిది. మునసబు దగ్గరనుంచి డిప్టిసూపరెంటుదాకా అన్ని నోళ్ళూ గట్టాలె. నాలుగయిదు సంచులు వదలక తప్పవు.

లక్ష్మమ్మ తలుపుతీసింది. చౌదరయ్య సంభాషణ వింటూనే వున్నాడు.

లక్ష్మమ్మ :- ఏమంటావు ? పంతులు వచ్చాడు.

చౌ:- పంతులూ ! నాలుగింటికో సరిపుచ్చలేవా ? (అని బావిలోంచి వచ్చినట్లు శబ్దం వినపడ్డది.)

పం:- బావా ! నీవు నాకు చెప్పాలెనా ? శాయశక్తులా చూస్తా. అవసరమైతే వొకటో, అరో పైన అంటా. వొకవేళ తండ్రిని లోబరచుకోవలసి వస్తుందేమో.

చౌ:- తండ్రినూట తలపెట్టవద్దు. మాలమాదిగెలకు దండగ లిచ్చి యీ పూళ్ళో యింకా నిభాయించనా ? ఆఖరుకు అయి దైనా సర్కారుకు గట్టు. అది మొగసిరిపని. సంచుమాత్రం యెక్కడా వుంచవద్దు. పోలీసువాండ్లను మన యింటిదగ్గరకు రానియ్యకుండా అంతా మీ యింటిదగ్గరనే ఫైసల్ చేయించు. పోలీసులు పూరు విడిచిన తర్వాత యిక్కడికి రా. —యేమేవ్ ! అయిదు సంచులూ దిడ్డివాకిట పంతులింటికి జేర్పించు. వీధివాకిలి మాత్రం తియ్యవద్దు —పంతులూ ! నీవు దిడ్డివాకిట రావడం యెవ రైనా జూచారా ?

పం:- ఎవరూ నా కెదురుపడలేదు.

పంతులు వెళ్ళిపోయినాడు.

౨౫

మనం గెలుస్తాం

సత్తిగాడు మాలపల్లి బోయి యింట్లో జెప్పి రామదాసు పొలంబోయినాడంటే అక్కడికి పోయినాడు. వెంకటదాసు “వాడి శిరసు యీవాళ నేలబడాలె”నని గండ్రగొడ్డలి దీసికొని పరుగెత్తాడు. మాలక్ష్మి పిల్లలను తీసుకొని యేడుస్తూ వచ్చింది. వెంకటదాసు ‘యేడేవా’డంటూ చౌదరయ్యయింటికి బోయి “ఆడదానివలె యింట్లో దాక్కున్నావా? బయటకురా.” అంటూ బూతులుతిట్టి గండ్రగొడ్డలితో తలుపుమీద నాలుగుపెళ్లు పెట్టాడు. ప్రతిధ్వనితప్ప మరీ జవాబులేదు. వెంకటదాసు రాంగనే జీతగాండ్లూ, పూల్లో కూలిచాండ్లూ మళ్ళీ చెలరేగి యింటిమీద రాళ్లవాన గురిపించాడు. శేషయ్య సాయంత్రంలోగా ప్రాణానికి ప్రాణం బలిపెడతానని వెట్టెత్తి వీధులవెంబడి తిరుగుతున్నాడు. రంగదాసు వెంకటదాసు చేతులో గొడ్డలి లాక్కుని యింటికి బంపాడు. వీరదాసు రెండువైపులా పుట్టెలు లేవక తప్పవని మోహరించి గడపమీద గుర్చున్నాడు. వెంకటయ్య పొలము నుంచి వచ్చి కథ యావత్తూవిని గోలజేసేవాండ్లందరికీ దణ్ణాలు బెడుతూ కాళ్లూ, కడుపులూ బట్టుకొని బతిమెలాడుతూ “మాకిది వర కేమయినా విరోధాలున్నవా? ఎవండ్ల పెద్దలను యెవరు జంపారు? కానిరోజులు వచ్చేవరకు అన్నీ అట్లా తటస్తపడత”నని అందరినీ శాంతింప జేస్తున్నాడు. మాలక్ష్మి గండ్రలు కొట్టుకుంటూ “మానాయన యేడీ? మా బంగారుకొండ యేడీ? మా సంగన్న యేడీ?” అంటూ వినేవాండ్ల హృదయాలు కరిగిపోయ్యేటట్టుగా సన్నగొంతుతో రోదనంజేస్తూ వచ్చింది. “అది మాలకులస్తురా లయినా దాని నోట ఒక్క పరుషవాక్కు అయినా వస్తుందేమో చూడండి. వాండ్లందరూ మంచివేత్త”లని వెంకట సుబ్బయ్య అన్నాడు. రంగదాసు మాలక్ష్మిని చేయిపట్టి ఆవుల దొడ్లోకి తీసుకొని పోయినాడు. రక్తప్రవాహం జూచేవరకు తల్లి

కడుపు తరుక్కొనిపోయింది. కండ్లు భ్రమలు కప్పినవి. 'ఏడీ మా సంగన్న' అని నేలగొట్టి మీదబడి ముద్దుబెట్టుకున్నది. "ఓరి సంగడూ ! గా ముద్దులసంగడూ ! నీకాలిన ముల్లుగుచ్చుకుంటే నా ప్రాణాలు విలవిల లాడేవి. నీ తల పదిచెక్కతై తే చూచి నా గుండె వక్కలుగాడేదు. నేను నిర్భాగ్యురాలిని. యే అదృష్టవంతురాలి కడుపునన్నా పుడితే నీకు అచ్చటా ముచ్చటా జరిగేవేమో పెండ్లికేదు. పేదంటంటేదు. మా నాయనకు యిగవై అయిదేండ్లు వచ్చినా ప్రపంచధర్మ పొరుగడు. ఆడ వాండ్లు పోతూవుంటే తలయెత్తి చూడడు. ఆ శుకయోగి యేదో తపోభంగమై అరుంధతి బుట్టినట్టుగా మా మాలకొంపల్లో బుట్టావు గాని మా కెందుకు దక్కుతావమ్మా నీవు. తండ్రీ ! నీవు పుట్టడం వల్ల మేము ధన్యులమైరా మనుకొన్నాం. మా మాలపల్లె పవిత్రమైపోయింది. యింట్లో చుట్ట తాగడానికి భయపడ్డాను. మాల పల్లెంతా సారాయి మానుకున్నది. యింట్లో యే మూలజూచినా పుస్తకాళే. మాలగూడెంలోకి రామాయణ భారతాలు జొరబడ్డవి. నాయనా ! భావులు తవ్విస్తానంటివి. దేవాలయాలు కట్టిస్తానంటివి. బట్ట బెట్టిస్తానంటివి. మాలపల్లెలు మునిపల్లెలు చేయవలెనంటివి. ఏవీ ? నీ రోజులు లెక్కచూసుకోకుండా కోరికెలు కోరావేమి ?"

రం - ఇంకా ప్రాణముందట్టా. పెదవులు కదిలిస్తున్నాడు. మాలక్కీ ! నీవు మాట్లాడించి చూడు ?

మా:- సంగడూ-అమ్మను-మీ అమ్మనూ-పలకవేమి ?

రం:- ఏదో అంటున్నాడు. నిశ్శబ్దంగా వుండండి.

సం:- మనం గెలుస్తాం.

రం:- అచేగో తిరుపుమరుపుచూట. సరిగ్గి ప్రారంభించింది.

ఆ:- దెబ్బ తగలబోయే ముందు నాతో యీ మాట అంటున్నాడు.

పం:- సంధి సమయంలో వెనకటి మాటలే మళ్ళీ అంటూ వుంటారు.

రామదాసు పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు. చూచి నిర్ఘాంత పోయినాడు. సద్గురూ ! నీ దయ యిట్లా వచ్చిందా అని దగ్గర కూర్చొని చెక్కిళ్లు సవరించాడు. ఎదురురొమ్ము మీద చెయ్యి బెట్టుకొని తదేక దృష్టితో సంగదాసువంక చూస్తూ కూర్చున్నాడు. అయిదు నిమిషాలు గుటగుటలాడి నోరు టక్కిన మూత పడ్డది. పోతున్నది పోతున్న దన్నారు. మాలక్ష్మీని రామదాసు ఏడువనద్దన్నాడు. మాలక్ష్మీ విరుచుకొని పడిపోయింది. రామదాసు దుఃఖాన్ని, ఆయన వేదాంతం ఆపలేకపోయింది. పెద్ద పెట్టున సంగన్నా ! అని కేకవేసి యేడ్చాడు. అయిపోయిం పన్నారు. యేని పోయిందో యెవరికీ తెలియదు. జనంలో ఆహాకారాలు బుట్టినవి. శవంమీద గుడ్డకప్పి అంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు.

ఇంతలోకి మొహతాదు వచ్చి మునసబుగారితో పోలీసు ఘాటు వస్తున్నదని చెప్పాడు.

పం:- మీరంతా అటు పొండ్రా యెందు కిక్కడ. చూర్లుబూర్లు తీరిపోయినవి.

శేషయ్య:- మనుష్యులను చావగొట్టి కమ్మి చెయ్యి. మేమంతా పోతాము. అస్సలు వాడిని రమ్మను. బొమ్మవు, మధ్య నీవు వచ్చావెందుకు ?

వెం:- శేషన్నా ! నీ వెందుకు తొందరపడతావు ? సంగడంటే దేవుడుగా చూచుకున్నాంగాని మరొకటి గాదు. వాడే యజమానుడు. నేనే వాడికింద జీతగాడుగా పనిజేశా. కాల మిట్లా వచ్చింది.

పం:- అంతా తొందరపడితే లాభంలేదు. ముందూ వెనకా ఆలోచించు కోవాలె. పోలీసువాండ్లు రావడం, షరీక్షలు

చెయ్యడం, శవాన్ని డాక్టరు దగ్గరకు మోసకపోవడం, వాడు కొయ్యడం, నానా అపస్థావరకం చెయ్యడం జరుగుతుంది. మాలక్ష్మి చెప్పినట్టు, వాడేవో తపోభంగమై పుట్టిన పురుషుడు. అటువంటువాడి శవానికి యీ చుమ్మర్లన్నీ కలగడం అంటే నేనే భరించలేకుండా వున్నాను. ఇక తలదండ్రులమాట చెప్పనే అవసరంలేదు. యీ రభసంతా జరగడంకంటే యింత పూలూ, బుక్కాయూ చల్లుకుంటూ వూళ్లో వూరేగింపు చేసుకుంటూ ఆనందంగా వుత్తర క్రియలు జరిగించుకుంటే బాగుంటుందని నా అభిప్రాయం. చిన్నవాడినో, పెద్దవాడినో చెప్పాను. నేను ఇటు వంటి వ్యవహారాలు అక్కేకం జూచి. బొప్పలు దిన్న వాడిని. తర్వాత మీయిష్టం.

తొగట మొకమ్మ:-—(నల్లని స్థూలశరీరం, తెల్లని పండ్లు, నల్లనికండ్లు, కల్లలేని మనస్సు, జాలి గుండె, బోళాతనమూ—ప్రకటిస్తూ) అంతవరకన్నా మాకు దయచేయండి. అదే పదివేలనుకుంటా మన్నది.

జనము:- పంతులుగారు చెప్పిందే బాగుంది. యిక్కడే వుత్సవం చేసుకుందాం.

పంతులు:- రామదాసూ! నేను మొక్కమాట జెప్పతా విను. ఉక్రోశంచేత బుద్ధి పరిపరి. విధాల బోతుంది. నీవు మన స్సును జయించి తామరాకులో నీళ్ళ మోస్తరుగా సంసారంలో వున్నవాడివి. పోయినవాడేమో మళ్ళీ రాడుగదా? యెవరివల్ల యేమి జరిగిందో యీ మహాజనంలో మొక్కళ్ళంగూడ కండ్లతో జూడలేదు. కుంకమూత వుండిగాని నోటికిలేదు. నలుగురు నాలుగుదాల్లుగా నుకుంటాను. అమమానాలనుబట్టి వ్యవహారం జరుగదు. ఒక్కమాట—(చిన్నంగా)—అయిదువందల రూపాయలు యిప్పిస్తా; మాపుచేయించివేతాం.

మాలక్ష్మి:- అయ్యో, పంతులుగారూ! మా బంగారు తొండిను అయిదువందల రూపాయలకు అమ్ముకుందేమా?

నాయనా ! మానాయన మాంసం అమ్ముకొని తినమంటావా ?
నేను యే బీవకొంపలో బుట్టినా ఆ పుణ్యమంతుడింటిలో వచ్చి
పడ్డాను. తినా గుడనా లోపం లేకుండా జరిగింది. కడుపున నాలుగు
కాయలు కాసినవి. అదృష్టవంతుడాలినే అనుకున్నా. నా అదృష్టం
నేటితో అధ్వాన్నమై పోయింది. ఇక బిడ్డమాంసం అమ్ముకొని
దరిద్రం తీర్చుకోనా ? నేనామాట చెవుల వినలేను. అయినా
దమ్మిడిలు కూడా మాను వద్దు. ఇక వాడిని చంపారంటారూ, మా
కర్మమే మా నాయనను జంపింది. దేవుడు చంపింది యింకొకరు
చంపలేరు గదా. ఎవరు చంపారో మేము కండ్లతో చూడలేదు.
మాకెవరినూవా అనుమానం లేదు. ఏచుమ్మర్లు లేకుండా మా
నాయన వెళ్ళిపోయేమాట చూసింది.

రామ:- నాది వొక్కకోరిక వుంది.

మాలమ్మ:- మ ను యేకోరికలూ వద్దు, పూరుకో.

రామ:- వ్రంధనే. చుమ్మర్లు మేముచూచి భరించలేము.
ఆశరీగం నేలబడ్డచోటనే భూస్థాపన చేసి కాస్త తిరుపళ్ళె కట్టుకొని
మానాయన పేరుతో ఆరాధన చేసుకుందామని వున్నది. ఈమూల
యూభైగజాలు బజారునటు యిప్పించండి.

వెం:- అది అందరూ కోరవలసిందే. ధరమాట చూచు
కుందాం. యూభైగజాలు యిప్పుడే హద్దు పెట్టిస్తా.

పం:- తథాస్తు. గ్రామస్తులు మీరిద్దరూ రాండి. పోలీసు
వారు పూళ్ళోకి వచ్చారట, మాట్లాడివత్తాం.

పోలీసువారూ, గ్రామస్తులూ, పంతులూ కలిసి మాట్లాడి
తిరిగి వచ్చారు.

పం:- శాస్త్రిగారూ ! తమను బంధటూద దయచెయ్యండి.

ఇన్ స్పెక్టరు :- రామదానూ ! నీ కొమారుడు యెట్లా
జచ్చాడో తెలుసునా ?

రామ:- ఆయువుమూడి చచ్చాడు. యింకొక ధం యేము
న్నది ?

శాస్త్రి:- అది సరే. యెవరు చంపారో నీకు యెవరిమీద నైనా అనుమానమున్నదా?

రామ:- నాకు యెవరిమీదా లేదు.

శాస్త్రి:- పంతులుగారూ! వ్రాయండి.

పం:- నేనొక పంచాయితీదారును. మునసబు కరణాలు యిద్దరు. వీరదాసూ శేషయ్యగూడా వుంటే బాగుంటుంది.

వీ, శే:- మేము వుండం. మా కెందుకు యీ కర్మమంతా.

శాస్త్రి:- ఉంటారా వుండరా?

వీ, శే:- మీరు యేమన్నా జెయ్యండి, మే ముండం.

పం:- ఇన్ స్పెక్టరుగారూ! వాండ్లను వదలిపెయ్యండి. వీండ్లిద్దరినీ వెయ్యండి.

శాస్త్రి:- వాండ్లెవరు?

పం:- ఎవండ్లో కస్పెన్నలు. పంచాయితీదార్ల కెవరైతే నేమీ? పెంగన్నా, ఫరీదుసాహెబు.

శాస్త్రి:- బంధువుల వాజ్మాలాల మీద దస్కతులు పెట్టించండి.

పం:- ఊరి లియింది.

శాస్త్రి:- లేటు సంగదాసు ఆత్మరోగంవల్ల చనిపోయినాడు అని వ్రాసి పంచాయితీదార్లచేత దస్కతులు పెట్టించు.

పం:- కర్ణంగారూ! పెద్దలు మీదస్కతు కానియ్యండి.

కర్ణం:- నాలభ్యంతరం యేమీలేదు. మునసబు దస్కతు కానియ్యండి.

పం:- నీవే కానియ్యవయ్యా. సివిలు మేజిస్ట్రేటు అధికారాలు కలవాడవు.

ము:- కానిస్తాంటే, తొందరేమి.

పం:- తొందరేమంటే శవాన్ని పూరేగింపుచేసి ఖననం చేయాలేనా పద్ధతి? యిప్పటికే అపరాహ్నమైంది. జనమంతా ఇంట్లోనే ఉంటారు. బోజనం లేకపోతే మారునారు.

ము:- నాండ్ల వ్యవహారానికేమి అడ్డముంది, కానిచ్చుకోమనండి.

ఇ:- కానియ్యరాదటయ్యా నీదొకజాగు.

ము:- నేను తమమాటకు కాదంటున్నానా? దస్కుతులు కూడా శవందగ్గర యెందుకు?

పం:- రామదాసూ మీఖననప్రయత్నం మీరు చేసుకోండి.

రా:- అదే మాకు పదివేలు

ము:- యిక లేవండి. పంతులింటికి వెళ్ళుదాం.

గ్రామస్తులూ, పోలీసులూ, పంతులూ లేచారు.

శాస్త్రి:- (రహస్యంగా)మునసబూ! యేమిటినీయ సమానం?

ము:- అనేక వ్యవహారాలు చూశామంటారు. డబ్బు చేతిలోపడందే దస్కుతు పెట్టమంటారేమి?

శాస్త్రి:- పంతులు దగ్గరకు యావత్తుపైకం వచ్చిందటగా.

ము:- వస్తే, మీ వొళ్ళో పడ్డట్టేనా? మీకు దెలియదు. పంతులు అసలు కేపుమారీ ముండాకొడుకు. దస్కుతులైతే మీకు మళ్ళీ కనపడతాడా?

శాస్త్రి:- తుపాకిన కొట్టించనూ.

ము:- ఈ సంచులు దక్కేటట్టైతే అందుకూ వొప్పు కంటాడు. చౌదరయ్యలో సగమంశగలవాడు. ఇద్దరిదీ వొకటే మదుపు. ఒక్కబళ్ళో చదివినవారే.

శాస్త్రి:- వేవిలిచేనంటివి, మూడువేలతోనేపోనిచ్చావేమి?

ము:- మీ పప్పు చిమిడిందా. మూడుసంచులు చాలవూ. యింకా కాస్త నొక్కితే యింకొక సంచి రాల్తుందికాని యేదో అనుకున్న ప్రకారం పోనియ్యండి. పంతులు వెనుకకు జారు తున్నాడు చూచారా.

శాస్త్రి:- ఏమి పంతులూ! పరారీ అవుతున్నావు.

పం:- ఎంతమాట అన్నాడు! మీరేదో రహస్యం మాట్లాడుతూవుంటే నేను తగ్గాను. నా సంగతి యేమంటారు?

శాస్త్రి:- రా అన్నీ వొకమాటే పైస లవుతవి.

అందరూ పంతులుగారి యింటికి బోయి కూర్చున్నారు.

.....

.....

పం:- నా సంగతి యేమిటి?

ము:- నీకు అయిదోసంచి వుందిగా.

పం:- నాకు మళ్ళీ వేరేనా?

ము:- వేరే యేమిటి. అన్నీ ఒక యినుపపెట్టెలోవే.

పం:- ముససబు యికనైనా దస్కతు పెడతాడా?

ము:- తే కిలం. రైలు నడిచినట్టు నడుస్తుంది. కరణమూ! నీవు దస్కసుచేసి తక్కిన వాండ్రు వినిపాసీలు పెట్టు.

శాస్త్రి:- వాండ్రు నిపాసీదాల్లేనా?

పం:- కామని తగాదాకుపస్తే చూతాం. ఇప్పుడు వాండ్రు కోసం యెవరు పోతారు?

శాస్త్రి:- కొంపతీసేవు.

పం:- మాటవసున కన్నా. నాకుమట్టుకు భయంగాదా?

అంతా నెళ్ళిపోయినారు. పంతులులేచి దిడ్డివాకిట చౌద రయ్య ఇంట్లోకివచ్చి 'అట్ట' అని తూర్పు ఇంట్లో కూలబడి 'అటు శవాన్నీ, యిటు పోలీసులనూ సాగదోలి పచ్చా. అయిదు సంగులతో యావత్తూ పూర్తి అయింది.'

చౌ:- (లోపలనుంచి) నే లేచి రావచ్చునా?

పం:- నిరభ్యంతరంగా రావచ్చు.

బావిలోపడ్డవాడివలె వొళ్ళంతా పాలిపోయి దిగచెమట లోహో దూదిపింజలు దులుపుకుంటూ బైటికి వచ్చాడు.

ల:- (కండ్ల నీళ్లు పెట్టుకొని) ఇప్పటికి అదృష్టవంతులమే. గట్టున పడేశావు.

ప:- బావా! ఇక నీవు స్నానానికిలే. నేను శవాన్ని చూశాను. పైగా మాల స్పర్శ తగిలినట్లున్నది. జంధ్యాలువేసు కొని భోజనంచెయ్యాలె. మజ్జిగబాట్టు యివ్వేళ పోయించుక పోలేదుగాఁవాలె.

ల:- అక్కలక్ష్మిచేత పంపిస్తాపో. వీధివాకిలి తీయవచ్చునా?

ప:- అన్నట్టు కొంచెం ఆపండి. వాండ్లు శవాన్ని పూరే గింపు జేసుకుంటారట. అల్పపు ముండాకొడుకులు కొందరు రాళ్లు వేస్తారేమో. వెంకయ్యను దిడ్డివాకిట లోపలికి పంపిస్తా. ఖననమై అంతా పోయేవరకు తలుపు తీయవద్దు.

వెంకటయ్య యాభై గజాల స్థలం హద్దు పెట్టాడు. శవాన్ని గంధమూ, పూలూ, బుక్కాయూ చల్లుతూ మేళ తాళాలతో పూరేగింపు జేశారు. చాలామంది కొత్తగుడ్డలుతెచ్చి శప్పారు. పూలదండలు వేశారు. ఇండ్ల దగ్గర వార్లు పోశారు. నడివీధులలో ఖడ్గాలు చదివి వీరంగాలు వేశారు. అన్ని కులాల కూలీలు తలా కాసేపు శవాన్ని బట్టారు. వేదాంతం కోటమ్మ గురుపుత్రుడని నమస్కారం పెట్టింది. మూడుగూము లపుడు శవరక్షాన్ని భూస్థాపితం జేసి అందరూ ధర్మమట్టి జల్లి వెళ్ళిపోయినారు.

మా ల ప ల్లి రెండవ భాగము

౧

పు ట్టి ల్లి

రామానాయుడు నరసారావువేట దగ్గర దిగి గుర్రపుబండి జేసుకొని నాదెండ్ల వెళ్ళాడు. చంద్రవీధిలో వున్న మేడ దగ్గర బండిదిగి మెట్టైన గచ్చు మెట్లెక్కి లోపలికి పోయినాడు. ముంగిట మొరని పీక కుడి చేతిలో బెట్టుకొని మెడమ చేతితో తామాబండి లాగుతూ పొంకమైన పిరుదులమీద బంగారు చిరు గజ్జెలు కిణికిణి శబ్దముల రవళితో విరాజిల్లుతుండ మెడిను హనుమంత బిళ్ళా, చేతుల మొర్రరాళ్ళ వత్తులూ, కాళ్ళకు గజ్జెలకడియాలూ వేష మమరియుండే దివ్య దిగంబరాకారుడగు నొక కళోర చక్రవర్తి నేత్ర పర్వంగా బెళుకు చూపులు నిగుచ్చుతూ “ఓ మూ! అప్పు వచ్చా” డని కేకవేసి తామారవమును అడుగుదమ్ముల గునగున నడకలతో లయించి, మేళవించుతూ, పరుగెత్తి వచ్చి తండ్రి కాళ్ళను కొగలించుకొని పాలపండ్ల లావణ్యమూ, చిఱునగవుల ధావశ్యమూ, ముక్కుపై నీలిమూ, బుగ్గల అరుణిమూ నవ్వైగొని పున్నమ చందురుం దులకించే మోముటందము లలిశయింప తల మెత్తి తండ్రిమోముం దిలకించగా నాయని కందోవలు వికసించి మోము చందురుడు హసింప బింబ ప్రతిబింబభావ మొనగూడింది. రామానాయుడు తన వేలు గొనలతో బుగ్గలు పుణికి చిన్న పెదవులు చెణికాడు.

పిల్లవాడు:- అప్పా! చినమామయ్య నాకు తామాబండీ, పీకే కొన్నాడు. మన వూరికి తీసుకపోదాం.

రామా:- అట్లగే పద.

పిల్ల:- ఎప్పుడు పోదాం ?

రామా:- రేపు.

(మేడమీదనుంచి) అమ్మా మీ అల్లుడుగారు వచ్చారట-
అబ్బాయి కేక వేస్తున్నాడు.

అనంతమ్మ:- (కాళ్ళకు నీళ్ళు దెచ్చి)-కడుక్కొండి-అంతా
బాగావున్నారా? సాహూ! మీ నాయనను నడిపించుకొని
వస్తూ వున్నావా?

సాహూ:- రేపు నా బండెక్కి పోతాం. యేమన్నా! మనకు
యింకో బండెందుకు!

రామా:- యీ బండేనా! విరిగిపోతేనో?

సాహూ:- యింత మాత్రానికే విరుగుతుందా? నిన్న
మూడు రాళ్ళు మోసింది.

రామా:- యెంత రాళ్లు?

సాహూ:- పెద్దవే. గోలుగుండ్లకంటే గూడ పెద్దవే.

అనంతమ్మ పకపక నవ్వింది.

రామానాయుడు కాళ్ళు కడుక్కొని వచ్చి బల్లమీద
కూర్చున్నాడు. సాహూ బల్లమీద బండిపెట్టి తండ్రి తొడలమీద
పెల్లకిల పండుకొని పీకె నోట్లోపెట్టి “అప్పా! నీచేతవుతుం దేమో
వూదు, చూతాం.”

రామానాయుడు పీకె నోట్లో పెట్టుకునే వరకు రంధం
గూడా లోపలికిబోయి వూదుడుబడలేదు.

సాహూ:- నీ చేతగాదు. నే వూత్తా తే. (అని చెవులు
గింగురు మనేట్టుగా వూది గర్వంతో తండ్రివంక జూచాడు.)

రామా:- అబ్బా! యెంత బాగా వూదావురా!

సాహూ:- నాకు యెవరూ నేర్పలా. నేనే నేర్చుకున్నా.
నీకు నేర్పుతాపట్టు. బొక్కంతా నోట్లో పెట్టుకోకుండా వూదు.

రామానాయుడు యీసారి బాగా వూదాడు.

సాహూ:- అంతే. అమ్మమ్మా! మా అప్పకు కూడా
వచ్చింది.

మేడ మెట్లమీదినుంచి మెట్టెల కాళ్ల చప్పుడు వినపడ్డది. కమలమ్మ పూరికి పోదామని అభ్యంగనం జేసింది. నగలు పెట్టుకోలేదు. వెంట్రుకలు తడి ఆరలేదు. తొందరగా పెద్ద కీలుగంటు వేసుకున్నది. సహజమైన తెల్లని యెరుపునకు స్నానం చేవ యెక్కించింది. యింకా బొట్టు బెట్టుకోలేదు. కళంకమనే మిషతో చంద్రుడు పోటీకి వస్తాడని భయంగానానా, లేకపోవడం చేతనే వొక వన్నె చంద్రునికంటే వాసి గనపడ్డది. తల దువ్వకపోవడం చేత ముంగురులు చెలరేగి కాసు మబ్బులవలె ముఖ చంద్రుని కప్పుతున్నవి. ఒక్క ముఖానికే కనుల సామ్యమేమి? ఒడ లంతా కమలమే. కనుబొమ్మలు నంపాలై వాలి వొండొంటిం బెరిసి గిరి దిరిగి సాము దిగులకు కొంచ మనుమానమూ, రసికుల కానందమూ గలిగిస్తున్నవి. కన్నలు బేసి సమీపనలె సంచలిస్తు న్నవి. సీల బిగిసిన తెలిరాల ముక్కుపుడక తెలుపులో చాయ జూపడానికో యన మెరుస్తున్నది. తామర తూడును తెలిదమ్ముల బొదివినట్లు చలువ జేసిన సన్నని తెల్లచీర గట్టుకొని దోరెములు దీసిన మల్లు రెవికె పిక్కటి బిల్లుగా తొడుక్కున్నది. చేతులకు చెరి వొక బిళ్ళేరిగాజమాత్ర మున్నవి. కాని మోటని కాళ్ళకు నగలు మానివేసింది. కాన్పు యెడం గావడంచేత కొంచం వొళ్లు వచ్చినా ముఖాన నవకమూ, శరీరంలో జిగివీ తగ్గలేదు.

కమలమ్మ:- మీరు నిన్ననే వస్తారనుకున్నాం. మీ అబ్బాయి బండికూడా సిద్ధంజేసి అట్టేపెట్టాడు.

రామా:- తామ బండినా?

అనం:- అదే. మగపిల్లలు యిద్దరూ మొన్న బడి సెలవు లకు యింటికి వచ్చి పెండ్లిండ్లని అత్తివారిండ్లకు పోయినారు. మీ మామగారు యెల్లుండి వస్తారు. మీరు బేస్తవారం పోగూడదా?

రామా:- రేపు సాయంత్రం స్టేషన్ దగ్గరకు బండికూడా పంపమన్నా. పోవలసిందే.

అనం:- బండివస్తే తిరిగి పోతుంది. రాకరాక వచ్చాను.
మధ్య మూడు రోజులేకా యెడం ?

రామా:- సరే చూతాం.

కమలమ్మ:- మెత్తబడ్డానులే. మేము పొయ్యేలోగా అబ్బా
యిలుకూకా వస్తే బాగుండు.

రామా:- చాళ్ల అత్తవానిండ్లలో వాళ్లుండ నక్కరలేదా ?

కమ:- రాముడు మొన్ననేగా సంచలస్సరం వెళ్లుజేత పోయి
వచ్చాడు.

అనం:- యెండనుబడి వచ్చాను. స్నానానికి నీళ్లు దోడు.

కమ:- అబ్బా ! నేను తోడలేనమ్మా—నీవు తోడుదు.

రామా:- అడవాండ్లు పుట్టింకికి వస్తే మగవాండ్లమీద
గౌరవ పోతుంది.

కమ:- యేమి పోయిందే మిప్పుడు ?

రామా:- పాపం పెద్దదాన్ని ఆమెను తోడమంటావెందుకు?

కమ:- ఆమె పెద్దదైతే నేను చిన్నదాన్ని.

రామా:- అవును. చిన్నఅమ్మాయివి.

అనం:- చిన్నదిగాక పెద్దదా ? మాపిల్ల మాకు చిన్నదే.
నేను తోడుతాలెండి. అంగవస్త్రం కావలెనేమో చూచియియ్యి.
అదీ వారినే చూచుకోమంటావా ?

రామా:- అనేటట్టుగానే వున్నది.

కమ:- తప్పా యేమి ?

రామా:- ఇక్కడ వున్నరోజులలో యేతప్పలూ లేవు.
యీ ధోవతి తడుపుతాలే.

కమ:- మా అమ్మ గనుక నన్ను కూచోబెట్టి పనిజేస్తుంది.
ఒకమ్మ గన్న బిడ్డమీద మీకెందుకు జాలి వుంటుంది ?

రామా:- ఆమెకు కూచోబెట్టి పనిచేయడంబోయి నిన్ను
కూచోబెట్టి ఆమె పనిజేయవలెనా ?

కమ:- ఆమెను కూర్చోబెట్టవలసి వచ్చినప్పుడు కూర్చో బెడతాం. ఇప్పుడు పూరక అన్నంపెడతామా?

అనం:- నాకెవ్వరూ పూరికేకూర్చోబెట్టి పెట్టవద్దు. చాకిరి చేయించుకొనే పెట్టండి. రెండుజాములు కావచ్చింది తెండి.

రామానాయుడు స్నానానికి లేచాడు. సాహు పీకెపాడుతూ వాకిట్లో తాపాబండి యీడ్చుకుంటున్నాడు.

అనం:- కమలం! వారు భోజనానికి వచ్చారు. పిల్లవాడు రాడా?

కమ:- వారిదగ్గర అలవాటు లేదు. నాదగ్గర కూర్చుంటాడులే.

అనం:- వారు లేచేదాకా మేడమీదకు పోబోకు. ఏదైనా అందిస్తువుగాని.

కమ:- నిమిషం పూరుకోసీయవుగదే. యీబల్లమీద పడుకుంటున్నా. కావలిస్తే పిలువు.

అనం:- యేమి కష్టపడుతున్నావే పనిచేయలేక. అక్కడా యింతేనా?

కమ:- తల్లీ పూరుకోసీకపోతే అత్తవారు పూరుకోనిస్తారా? నేల బెట్టి కాలరాస్తారు.

రామా:- ఇంతేనా ఫిర్యాదులు? ఇంకేమైన వున్నవా? మాఅమ్మ యెదటివాండ్రకు పనేచెప్పదు.

కమ:- చెయ్యనివాండ్రకు చెప్పదు. మా తోడికోడలకి జెప్పదా?

రామా:- ఆమె చెప్పకుండానే చేస్తుంది.

కమ:- సరే. నేనే చేయనిదాన్ని. అటూ యిటూ కూడా అక్షాధికార్లయితే నేచాకిరెందుకు జెయ్యాలె?

అనం:- వారిభోజనమెంది. తాంబూలమిచ్చి పిల్లవాడిని తీసుకొనిరా.

కమ:- ఆయన షికార్లు గొడుతుంటాడు. సాహూ! అన్నం తిందువుగానిరా ?

సాహూ:- పోవే యెప్పుడూ అన్నమన్న మంటావు.

కమ:- వొక్కపూటైనా సాగదీయకుండా అన్నానికి రావు గదా, నీకు దెబ్బలు తగులుతవి. యిటరా.

సాహూ:- అమ్మమ్మా - చూడవే - యెప్పుడూ దెబ్బలు తగులుతవి, దెబ్బలు తగులుతవి అంటుందీ.

అనం:- ఎవరా అనేది?

సాహూ:- ఇంకెవరూ? యీ కమలమ్మగారు.

అనం:- యెందుకే వాడికిదెబ్బలు పొన్నెమ్మలాగ అన్నానికి వస్తేనూ.

సాహూ:- చూడు, తానింకారాలేదు. నాకు దెబ్బలుతగులు తవట.

కమ:- ఈవేళ వచ్చావు లేవోయ్! నామీద నేరంబెట్టడానికి.

సాహూ:- నేను వేరే కూర్చుంటా.

కమ:- ఇంకా యెంతసేపయ్యా నీసాధింపు. నాదగ్గరకూర్చో.

అనం:- వాడు వేరే కూర్చుంటాడట, కూర్చోనియ్యి.

కమ:- వాడు వేరే కూర్చుంటే నాకు తిన్నట్టుండదు. మా నాయన అలిగాడమ్మా. అలిగావా ?

సాహూ:- అలిగా.

కమ:- మానాన్నా రావే.

సాహూ:- బుడ్డమూతి బెట్టుకొని దగ్గరకు వచ్చాడు. తల్లి దగ్గరకు లాక్కొని ముద్దుబెట్టుకొని తొడమీద కూర్చోబెట్టుకున్నది.

సాహూ:- నాకు అప్ప పీటవెయ్యి.

కమ:- పెద్ద పీట తీసుకరావమ్మా మానాయనకు.

సాహూ పెద్దపీటమీదికి దుమికి కూర్చున్నాడు.

కమ:- నీ కేమిగలిపేది ?

సాహు:- పప్పు గలుపు. నెయ్యి నాచేతులో వెయ్యి.

కమ:- ఊఁ, యికకలుపుకో, కారిపోతున్నది.

సాహు:- ఇంకా.

కమ:- ఊఁ ఇకకానీ.

సాహు:- ముచ్చికి ముమ్మాటు.

కమ:- నచ్చికి నాలుగుమాట్లో. ఊఁ సరేనా ?

సాహు అన్నం దింటున్నాడు. కమలమ్మ పిల్లవాడి అన్నం పోగుజేస్తూ కూర్చున్నది.

అనం:- నీవు కలుపుకోవేమే ?

కమ:- వాడి కడుపునింపనియ్యి. నాకు తొందరేమివచ్చింది?

అనం:- వాడికి కలిపిపెడితివిగా.

కమ:- నా ధోరణిలో నేవుంటే యేబల్లినో చూస్తూ కూర్చుంటాడు.

ఎవరో వచ్చి— యేమమ్మా యని పిల్చారు.

అనం:- అదుగో నీసావాసగతై. నీవు వచ్చావని చెప్పారు గాఁవాలె వచ్చింది.

క:- నా సావాసగ తైవరూ ?

కో:- ఎవరనేకాడికి వచ్చిందీ? నేను లింగబల్లెవారి కోట మ్మను.

క:- నీవటోయి - యెప్పుడు వచ్చావ్ ? అరుగుమీద కూర్చో.

కో:- యింతకు ముందుగానే. నీవు వచ్చావంటే ప్రాణం లేచివచ్చింది. నీకోసం బండి వచ్చిందని విని కండ్లైనా చూసి పోదామని వచ్చా.

క:- గురువారం బోతాం. యీ మూడురోజులూ మస్తుగా గవ్వలాడుకుందాం. కావచ్చింది వస్తున్నా.

కో:- తొందరేమీ లేదులే. నిదానంగానే కానియ్యి.
కమలమ్మ చెయ్యి కడుక్కొని మూతి తుడుచుకుంటూ
వచ్చింది.

క:- యెన్నాళ్ళ కెన్నాళ్ళకు చూసుకున్నాం.

కో:- ఎన్నాళ్ళు గాకేమి! నీ కొమారుడి పుటకలకేగా.
బాందిలో ప్రాణాలుంటే యెప్పటికైనా చూసుకుంటాం. మా
చిన్నక్కయ్య కాలంచేసిందిగా. అంతా పదినెల్లు గాలేదు.

క:- అయ్యో పాపం! కలుపుగోలుతనంగల మనిషి.
యేమైనా పిల్లలా?

కో:- తొలినా మలినా పూరికేనే పోయె. తల్లిచావుకూన
మట్టు కున్నాడు. వాడికీ యెప్పుడూ రోగాలు. యీనేనా నీ
కొమారుడు? పేరేమి పెట్టారు?

క:- ఈయనే. సహదేవరావు. తగవుల చక్రవర్తి. నీ కేమి
యినా పిల్లలా?

కో:- (చెంపన చెయ్యిపెట్టుకొని)-ఏమో వొదినా. నా
కాపురమంతా చీకాకుగాడొంది. ఆయనకు యిల్లగా వాకిలీ బట్టదు.
యెవతెనో పెట్టుకొని పేటలో నీ పడివుంటాడు. గంపంత సంసారం.
ముసలాయన దేనికని పాకులాడుతాడు? యిక సంతానంసంగతి
అడిగినట్టేవుంది. యిప్పటికి మూడు ముక్కలైనవి మళ్ళా తీసు
కొని వచ్చాను. నాకు యేమీ వొంట్లో వుసులులేదు. కోక పెట్టు
కొన్నాను. యెన్నో అయినవి. నా సోద చెపితే తీరేది కాదు.
మీ పూళ్ళో సంగతులు జెప్పు.

క:- యింతవరకు బాగానే వున్నామమ్మ.

కో:- అనంతమ్మా! నీ అల్లు డెవరినైనా పెట్టుకున్నాడా?

అ:- ఆయన్నే అడుగలేకపోయినావూ. నాకూతురిని పెట్టు
కున్నాడు.

క:- పెట్టుకున్నాడూ నీ కూతురుని - ఆమాట అనమనూ.

కో:- ఆయన మేధకుడు. అటువంటి గుణాలు లేవు. వాడి నెవు యింకా ని న్ననవచ్చు.

అ:- యెవడో మీ జీతగాడులా గున్నాడు. అటుబోయి చూడు!

రామానాయుడు:- (మేడమీదినుండి చూచి దిగివచ్చి) యెందుకురా వచ్చావు?

జీత:- వెంకటయ్యగారు వుత్తరమిచ్చారు.

రా:- వెంకటయ్యగా రెందుకు యిచ్చారు? అంతా బాగా వున్నారా?

జీత:- అన్నీ అందులోనే వుంటవి, చూడండి.

రామానాయుడు వేళ్ళువణుకుచూ వుత్తరం జదివి బార విడిచి, బల్లమీద కూలబడ్డాడు.

క:- వుత్తరంలో సంగతు లేమిటి?

రా:- ఏమున్నది! దాసును మా నాయన కొడితే చచ్చాడుట - అయ్యో దాసూ, అయ్యో సంగడూ!

క:- అయ్యో - అయ్యో - యెంతషని జరిగింది?—

అ:- దా సెవరే?

క:- మా జీతగాడమ్మా. వాడు జీతగాడటే. రుషే వాడూ. సమస్తం దిద్దేవాడే. ఒక్క నలుసు రేబా పోనిచ్చేవాడు గాదమ్మా! యింటివాండ్ల కుందిటమ్మా అంత శ్రద్ధా! యేమి తెలివే! ఆయన కొట్టడమేమిటి! వీడు చావడ మేమిటి! అంతా మాయగాడింది. మెల్లెవలె ఆ చూపులూ, వాడూ కండ్లలో మెదులుతున్నాడమ్మా!

అ:- ఆయనను పట్టుకున్నారా?

రా:- అవన్ని వ్రాయలేదు. వాడినడగండి.

క:- యేమిరా వెంకడూ! సంగతులన్నీ జెప్పు.

వె:- వొకటే సంగతి. అందరికీ బోధచేస్తున్నాడని కోపం వచ్చి వొకపెట్టు బెట్టేవరకు నసాళం బగిలి కిందబడిపోయినాడు. కాసేపటికి పూపిరిబోయింది. పైటాలకల్లా పోలీసుగాలు దిగేవరకు పూరంతా దద్దరిల్లిపోయింది. పంతులు అయిదు సంచులతో అంతా మాపుచేశాడు. శవాన్ని మట్టిగూడా జేశారు. పంతులు ఈసంగతి యెక్కడా అనవద్దన్నాడు.

రామానాయుడు:- (లేచి మేడమీదికి బోతూ) నే నిప్పుజే ఊరికి వెళ్లుతా. గుర్రపువాణ్ణి బండిగట్టమను.

క:- నేనూ వస్తా.

రా:- నీ యిష్టం.

అ:- సరే వెళ్ళూ. ఉండమనటానికి నోరు వచ్చేటట్టుందా?

క:- కోటమ్మా! వెళ్లుతానోయి.

కో:- వెళ్ళండమ్మా! చూడడంమట్టుకైనా తటస్థించింది.

రామానాయుడు మేడమీదికిబోయి ఉత్తరం మళ్ళీ చదువుకొని “నాసంగడూ నన్ను విడిచిపెట్టి ఉండలేనంటివే. నన్ను వదిలిపెట్టి పోయినావేమీ! నీకు అన్నీ తెలుసు. స్వేషను దగ్గర నీ వన్నావు. నా కిప్పుడర్థమౌతున్నది. నాతో చెప్పకుండా నన్ను మోసంజేసి పోయినావు. చేశావుమోసం.

అయ్యో—యెంతమాటన్నా! సంగడా మోసంజేయడం? ఓ చౌదరయ్యా! సంగణ్ణి చంపినవాడివి నన్నుగూడా జంపరాదూ? మా యిద్దరికీ యేమిభేదమున్నది? గంగిగోవును జంపావేమయ్యా? సంగడూ! నేను రానా నీతోటి? నాకేమీ దారి చెప్పలేదేమి? నీ చాటున పని చేదామనుకున్నానే, నన్నే పెద్దవాణ్ణి జేశావా?”

సామాను వేశాడని కేక వినపడ్డది. ముగ్గురూ బండెక్కి బయలుదేరారు.

గుయ్యారం

ముగ్గురూ హుటాహుటీ నరసారావు పేటవచ్చి రై లెక్క రెండుగడియల పొద్దుకల్లా ఇంటికి జేరారు. రామానాయుడు బండి దిగాడు. సంగనాసుగదివంక చూడడానికి మనసుగొల్పలేదు. ఇల్లు ఇల్లుగా గన్నడ తేదు. గుయ్యారంలోకి పోయినట్లుగా తోచింది. అతని ఆలోచనత్రములూ, పలచని శరీరమూ కత్తిరింపునట్లు ముఖ కళివకలూ, మంగళాపురం వచ్చినప్పటినుంచీ దృష్టికి రావడంలేదు. అతని భౌతికమూర్తి మానసపథంనుండి అంతర్ధానమైంది. అతని సోశీల్యం, పవిత్రబావాలూ, ఉన్నతాదర్శాలూ, కరుడుగట్టి పోతబోసి మూర్తిభవింపజేసినట్లు మాంచగోచర మవుతున్నవి. ఆ మూర్తియందు మనసు విలీనమైంది. తావాత్మ్యభావం బొందింది. రామానాయుడు రామానాయుడు కాడు.

కమలమ్మా, పిల్లవాడూ భవంతిలోకి బోయినారు. లక్ష్మమ్మ వలవల ఏడ్చింది.

క:- (కండ్లకొల్లు బెట్టుకొని)- చెడురోజులున్నే అన్నీ అట్లా తటస్తమవుతవి. ఇప్పటికింకా అదృష్టవంతులమే. అంతా పరిసి పోయినట్టేనా?

ల:- పోయినట్టే అనుకుంటాను. ఆవేశ వున్న వునికికి ప్రపంచాన్ని మళ్ళా కండ్ల చూస్తామనుకోలేదు. ఆచూట తలుచుకుంటే యిప్పుడుగూడా నా మోళ్లు గలదనిస్తున్నది. ఆ రక్త ప్రవాహంజూసి అలబరి జనమంతా కంపరమై త్తి కర్రలుదీసుకొని యింటిమీది కెగబడ్డారు—నే నప్పుడే గడపలోకి పోయినాను. మొక్కడుణంలో లోపలికి తోసుకొని వచ్చేవాండ్లే. నాకేమీ తోచక ఆవేశకు యేమియిద్ది పుట్టిందో. కొట్టంలోనే వున్నాడనే వరకు, అట్టే కొట్టంలోకి బయటెత్తారు. నేను తటాలున తలుపువేసి గడియబిగించి యేమిజేస్తారో చూడమని నిలుచుండేవరకు గుంపంతా మళ్ళీ వచ్చి తలుపు తన్నడం ప్రారంభించారు.

పూర్వోత్తరపు తలుపుగనుక కదలేదు. ఆ కంపరంమీద వాండ్రకు తోచలేదుగాని దిడ్డితలుపు వొక్కతన్ను కెగిరిపోయేది. తలుపురాక పోయేవరకు జనమంతా మునసబింటికి మాలపల్లెసూ పరుగెత్తారు. పెద్దవాడు పొలంకోయి రాలేదు. ఎవరు కబురంపించాకోగాని వచ్చి జనాన్నఁతా కాళ్ళా వేళ్ళాబడి సర్దుతున్నాడట. కార్యం వల్లదప్పి అవమానం జరిగేటట్టుగా వుంటే వురిబెట్టుకుంటానని ముసలాయన గూర్చున్నాడు. పంతులుకోసం అక్కలక్ష్మిని పొమ్మంటే తనను చంపుతారంటుంది. ఆయనను దిడ్డిచాకిట రమ్మని చెప్పి యెక్కడైగా దాకోకోమని దాన్ని పంపించా. కొండవాలె ఆయనవచ్చి ఆదుకోబట్టి మా బజావు దక్కింది. ఏదో తంత్రంజేసి యెవళ్ళమాట వాండ్రకుజెప్పి సానుకూలపరిచాడు. అప్పుడు మేము మళ్ళీ నరలోకంలో బడ్డాం.

క:- అసలు దీనికి కారణ మేమిటి ?

ల:- ఏమిటంటే గ్రహచారం. ఆ చచ్చినవాడూ, మన పిల్లవాడూ యెక్కడనో కలిసి తిన్నారని ముసలబు అల్లరిబెట్టాడు. దానికిదోడు యీ కూలివాండ్ర సమ్మెలు. ఆ ఘోష మనకువద్దని నోరు నెత్తిన గట్టుకొని మొత్తుకుంటే యీయన వినాడా ? ఇప్పుడు యిరవైపుట్ల జొన్నలూ నేలగలవడానికి సిద్ధంగావున్నవి. ఆ త్రాగుబోతు వెంగన్నకు చచ్చినవాడిమీద గుర్రు. తేపావచ్చి యీయనతో గురుగుళ్ళాడి తేనిపోని పుత్రుపనలు బెట్టాడు. ఈయనకి కోపంవస్తే మంచీచెడ్డా తెలియవు—కాలం కర్మం వాన గూడినవి. అన్నిటికీ అదే కారణం.

క:- తల్లి తండ్రులు మళ్ళీ వ్యవహారం తిరుగదోడరుగదా.

ల:- రామ, రామ. వాళ్ళ ననడం పాపం. వాండ్రనోట వొక్క దురుసుమాట రాలేదు. తమకడుపుసాద తమకుదప్ప రెండో జోలి వాండ్లు బెట్టుకోలేదు. వాండ్లు కేటిస్తే వ్యవహారం బెసి కేడే. వాండ్ర యోగ్యతకు జెప్తుతాను: పంతులు యేదైనా ముట్ట జెప్తుతానంటే ససేమిగా అన్నారట. నడిమింటివాండ్లు అయిదు

వేలు కాజేశారుగాని వాండ్లు డబ్బు విషంగా జూశారు. మాలక్ష్మి రాత్రింబవళ్ళూ “సంగడూ” అనే మాటదప్ప రెండో స్మరణ లేదట. వరుగై శల్యావశిష్టంగా వున్నదని చెప్పారు. నేనూ మొదట మూడనుభవించాను. కడుపు దుఃఖంతో సమానమైంది మరొకటిలేదు. అందులో లోకమంతా అలమరిగిన బిడ్డ. వొక మాటు చూసివస్తామంటే ఆయన అలుచౌతుంది వద్దంటాడు. దినమైన తరువాత పోదామని వూచుకున్నా.

క:- మామగా రెక్కడ వున్నారు ?

ల:- గదిలోవున్నాడు పద. అబ్బాయీ, కమలమ్మా వచ్చారు. కూరుకుబట్టిందా ?

చౌదరయ్య :- (ముసుకుదీసి) వచ్చారమ్మా—ఈ స్థితిలో వున్నాం, (అని కిండ్లసిళ్ళు బెట్టుకున్నాడు.)

క:- ఇంకా అదృష్టవగుతులం. మర్యాదకు భంగంలేకుండా పోయింది.

చౌ:- ఆయన యేడీ ?

ల:- అబ్బాయీ ?-దిగులుపడి మేడమీద గూర్చున్నాడు.

చౌ:- ఆ దిగులుపడడం నాకోసంగాదు, మాలవాడికోసం.

ల:- ఎన్నటికీ నీ పుల్లవిరుపు మాటలు పోకపోయెగదా. పులికై నా బిడ్డమీద ప్రేమ వుంటుంది గాని నీకు లేదు.

చౌ:- అది నా జననకాల విశేషం. మీరంతా మంచి వాండ్లు గదా ! ఏదో అఘాయత్తం జేసుకొని దాటిపోయినట్లయితే మీకు డబ్బుగూడా మిగిలేది.

ల:- ఏమిటామాటలు ? వాడు మనిషి పోంగనే యెండలో బడి పరుగెత్తుకొని వస్తే...

క:- వారి మనస్సు కేవల కష్టందోచి అన్నారు. అంతట పోనియ్యండి.

చౌదగయ్య ముసుగుబెట్టుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మా, కమ
లమ్మా గది బైటికి వచ్చారు.

ల:- నీవు పైకిబోయి అబ్బాయిని వచ్చి చూడమను.

క:- (పీడమీచికిబోయి) — యిక్కడకువచ్చి కూర్చున్నా
రేమి? మీ నాయనగారిని వోదార్చండి. ఆయనకు మనసు సరిగా
లేదు. ఆయనతో కాయడాలు మాట్లాడక సౌమ్యంగా మాట్లాడి
రండి.

రా:- యేమన్నా రేమిటి?

క:- యేమీ లేదు. మీరు కనడలే దనుకున్నారు.

రావూనాయుడు మెల్లగా లేచి గదిలోకి బోయి నాయనా
లని పిలిచాడు.

చౌ:- వచ్చావా నాయనా! — నాగతి యిట్లా అయింది.
దిగులుపడి కూర్చున్నా.

రా:- కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు.

తత్త్వం: గట్టిగా తన పూర్వకర్మ మెప్పటికైన
కట్టి కుడుపకపోదు కాశిలోనైనా.

శివా-దిగులు పడుటేకాని తీరునా వెతలు.

మీరు దిగులుపడి ప్రయోజనం లేదు. రానున్నది రాక
చూసదు.

చౌ:- యిట్లా నన్ను ఆనుకొని కూర్చో. (అని కావలించు
కొని పెద్దపెట్టున యేడ్చాడు.)

రామూనాయుడు హృదయం నీరైంది. తాను చదివిన
తత్త్వం తనకే పనికిరాలేదు. తండ్రిని కావలించుకొని ఆయన
కంటే యెక్కువగా యేడవడం సాగించాడు. ఉభయులూ రోదనం
జేయడందప్ప మరి మాట్లాడలేదు.

చౌ:- నాయనా? యెండలోబడి వచ్చావూ? మన కన్నీ కష్టపు రోజులు వచ్చినవి. తలనొప్పి వచ్చేను. కాసేపు మేడ మీదికి బోయి పడుకో.

రామానాయుడు లేచి నిలువబడి పోలేక వెయింకకుమల్లి తండ్రి ముసుగు పెట్టుకోవడంచేత వెళ్ళిపోయినాడు. రోగనంచేత అలిసి నిట్టూర్పు విడిచి “యేమిటీ చిత్రం! కమలం జెప్పినదాన్ని బట్టి ఆయన చాలా కోషంగా వున్నాడనుకున్నా. నే నెంతో శాంతంగా తత్వోపదేశం జేస్తాను. ఆయన అవస్థలో వున్నప్పటికీ నాకు మనస్సు చలించలేదు. నన్ను చూడంగనే నాకంటే ముందుగా ఆయనకు దుఃఖం యెందుకు వచ్చిందీ? ఆయన దుఃఖం నాలో జాలిని యెందుకు ప్రేరేపించిందీ? మా వుభయుల హృదయాలలో సమాన స్వభావంగల దేమున్నవి? వొక దానిలో వొకటి కాకుణ్యము నేల ప్రేరేపించుకొన్నవి? జ్ఞానం నిలకడ నీటి వంటిది. భావాలు ప్రవాహతుల్యాలు. జ్ఞానాన్ని భావ వేగం నిమిషంలో చలింప జేసింది. అయితే జ్ఞానంలో మాత్రం వేగం లేదా? లేకపోతే యెందుకు చలిస్తుంది? జ్ఞానంలో వేగం స్తంభించి వున్నది. రస స్వరూపాలైన భావాలే స్తంభించి జ్ఞాన రూపకంగా వుంటవి. అంతా రసస్వరూపమే. రసస్వరూపమే రాముడు. అందుచేతనే సర్వాన్ని చిత్ర విచిత్రంగా లీలా స్వరూపుడై రంజింప జేస్తున్నాడు.

కీర్తన

“అంతా రామమయం-దీ జగ-మంతా రామమయం,

అంతరంగమున ఆత్మరాము డ-నంతరూపముల వింతలు సల్పగ. అం”

రామానాయుడు మేడమీదకు బోయి పడక కుర్చీలో కూర్చొని యోచన చేయవలెనని ప్రయత్నం జేశాడు. శరీరం అలిసిపోయింది. కొంచెం ప్రోద్బలం జేశాడు. సాగలేదు ముట్టగిల బట్టది. రెప్పలమీద కొండలు పెట్టినట్టు బరువై కూరుకొని పోతున్నవి. శ్వాస దప్ప మరివొక చలనం లేదు.

పంతులు పరక తలగుడ్డ జుట్టికొని పొడుగాటి వెదురు కర్రను గుప్పిట బట్టికొని కిర్రు చెప్పలతో భవంతిలోకి వచ్చాడు. లక్ష్మమ్మ మెదురుగా వచ్చి “తమ్ముడా ! ప్రయాణమై వచ్చావూ ! పాలెం బోతున్నావా ?”

పం:- పోయే వస్తున్నా. బాప యేమి చేస్తున్నాడు ?

ల:- పంతులు వచ్చాడు. కాసేపు బయటకు వచ్చి కూర్చుంటావా ?

చా:- ఆ బల్ల యిటులాగి లోపలికి రమ్మను-పంతులు గారూ ! కూర్చోండి. ఏంజేసి వచ్చారు ?

పం:- వ్యవహారం గడుసుగానే వున్నది. చిన్నపరెడ్డి నయనా భయానా జెప్పినా కూలీలు మంగళాపురం పొలిమేర మీదికి రామంటున్నారు. యెవడైనా వొకడు మొగిసినా బలిజ శేషయ్య తిరగ దీస్తున్నాడు.

చా:- అక్కడికి వీ డెందుకు బోయినాడు ?

పం:- యిప్పుడు వాడి కదే పని. మాలపల్లెకు వీరదానూ, వూళ్లోకి శేషయ్య యేజంట్లుగా యేర్పడ్డారు. కూలీలంతా దామాయిషీగా వాండ్లిద్దరి కూలి భరించుకొంటున్నారు. చిన్నపరెడ్డి శేషయ్యను పిలిపించి అడిగితే ముబాదలాగా అయిదు రోజుల కూలి యిస్తే వచ్చి మనచేసు కోస్తామన్నాడు.

చా:- వూళ్లో అందరి దగ్గర ఆ ప్రకారం పుచ్చుకుంటున్నారా ?

పం:- మనం ఆసామీలను సమ్మెకట్టించామట. దాని కిది జుల్మానా. మునసబు దానికి పరీకు. మనదగ్గరకూడా ముబాదలాగా కూలి వనూలుచేయించాలెనని చూస్తున్నాడు—

చా:- చిన్నపరెడ్డి యేమంటాడు ?

పం:- పదిమంది కూలీలకంటె తా నెక్కు-వమందిని పంప లేనన్నాడు. వాండ్లు జొన్న కోసేవరకు గింజలు రాలిపోతవి. ఈ సారి కూలి ముందిస్తే తరువాత అందరితోపాటేనట.

చా:- జీతగాండ్లసంగతి యేమన్నాడు ?

పం:- జీతగాండ్లైనా యీ పదిమందే. ప్రస్తుతం వీరిద్దరూ పని జరుపుకో మన్నాడు.

చా:- నీ అభిప్రాయ మేమిటి ?

పం:- ఆయిదురోజుల కూలి ముందిచ్చివేస్తే ప్రస్తుతం పని జరుగుతుంది. పర్యాయతీన ఆలోచించుకుందాం. పట్టుమంటే యీవేళ మనుష్యు లెక్కడ దొరుకుతారు ? ప్రస్తుతం గోల అణి గితే జీతగాండ్ల యిబ్బందికూడా లేకపోవచ్చు.

చా:- ఆలోచించి నీ యిష్టంవచ్చినట్లు రాత్రికి యేర్పాటు చెయ్యి.

3

అ చ ల దో ధ

వోత్సవం జరిగి సమాధిలో నుంచినతరువాత రామ దాసు, మాలక్ష్మీ మొదలయినవాండ్లంతా యిండ్లకు బోయి నారు. వీరదాసుభార్య ఆపూట వంటచేసి రామదాసు మొదలైన వాండ్లకు ఎడ్డించి మాలక్ష్మీని యెంత బలవంత పెట్టినా యెంగిలి పడలేదు. ఎగుడుదిగుడుగా మాట్లాడడం సాగించింది.

రామదాసు పిల్లవాడికి ఆవుపాలు పోసి గురుకీర్తనలు చదు వుతూ కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు తల్లి మరణించినప్పటినుంచీ యితరులతో విశేషంగా మాట్లాడడం చాలించి పరధ్యానంగా వుండడంచేత పశువులకాపుకు యింకొక పిల్లవాడిని యేర్పరిచారు. సంగదాసు బలవన్మరణము చూచినప్పటినుంచీ జిజ్ఞాస బలమైంది. హిందూసంఘంలో పంచములకుండు బాధ లిదివరకు చూస్తున్నా అంతగా మనసు కెక్కలేదు. ధూర్తుల దుండగములకు ప్రియమైన తల్లి ప్రేమాస్పదుడైన బావా బలియైంది మొదలుకొని సంగ దాసు ప్రసంగాలన్నీ స్మరణకువచ్చి ప్రబోధం కలిగించినవి. సంగ

దాసువలె తాను సంఘసేవ చేయవలెనని నిశ్చయ మేర్పడ్డది. సంఘసేవకు ప్రథమసోపానంగా మరునాడు వంటచేసి అందరికీ బెట్టి క్రిందటిరోజంతా కటికలంకణం చేసిన మాలక్ష్మిని ఆదరించి అన్నం తినిపించాడు.

అ:- మామా! నేనొకమాట అడుగుతాను.

రా:- అడుగూ.

అ:- చిన్న బావకోసం మనం చింతించి యేమి ప్రయోజనం? ఆయన పూనుకొన్న మహత్కార్యాన్ని వోపినంత నెరవేర్చడమే ఆయనను గౌరవించడం. మన పల్లెలో రాములవారి దేవాలయం కట్టించే విషయం నీ యభిప్రాయ మేమిటి?

రా:- పొగాకుతాలూకూ, కోడెనమ్మినతాలూకూ రెండు వందల రూపాయ లున్నవి. స్థలం దరఖాస్తు మంజూరు అయింది. వెంటనే మనం ప్రారంభించవచ్చు.

అ:- పెద్ద దినంరోజున శంకుస్థాపన చేస్తే మంచిది. ఈ వూళ్ళో కూలీలు సమాధి కట్టించడానికి సాయంత్రం సభ చేస్తారట. నిన్నుకూడా రమ్మనమని చెప్పుమన్నారు. అక్కడ భజన చేయడానికి యిల్లు కట్టించి అక్కడ సంగపీఠం పెడతారట.

రా:- సంగపీఠమంటే యేమి చేస్తారు?

అ:- గచ్చుతో సమాధి గట్టించి దానిమీద చావడి వేసి అక్కడ భజనలూ, మతబోధ పుస్తకాలు చదవడం, చదువు చెప్పడం. కూలీల సభలు మొదలై నవి చేస్తారట. అడుగో శిలారు సాహేబు మళ్ళీ వచ్చాడు.

రా:- రండి కూర్చోండి. ఇందాకా వచ్చి వెళ్ళారట. సభ నిశ్చయమేనా?

శి:- అంతా తయారవుతున్నది. అయిదారు వందలు జనం పోగై నారు. శేషయ్యా వీరదాసూ జనంకోసం పొరుగుగూళ్లు పోయి గారు. దగ్గరవూళ్ళవాండ్లు అప్పుడే కొందరు వచ్చారు.

చిత్రమేమిటంటే, పాలెపు చిన్నపరెడ్డిగారు సమాధి గట్టించమని యాభైరూపాయలు పంపినారు.

రా:- ఆశ్చర్యంగా వున్నదే. మీరు పెట్టుకొన్నది చాలా పెద్దయెత్తు. అది నెరవేరుతుందా?

శి:- లాల్ ఖాఁవుంటే బాల్ ఖాఁ అప్పుడే వస్తాడు. యీ సాయంత్రం డబ్బు చాలా పోగుగావాలె. ఊళ్ళో ఆసాములు కూడా కొందరిస్తామంటున్నారు. మునసబు బాగా సాయితా చేస్తాడు. సభకు వేళయింది. మీరు బయలుదేరండి.

రామ:- మూడుగూములకే సభ ప్రారంభిస్తారా?

శి:- పొరుగుశృజనం సాయంత్రమైతే వుండరు. మీరు పెద్దపల్లెం దెస్తే సమాధిదగ్గర పెడదాం. యిష్టమయిన వాండ్లు కానికెలు వేస్తాను.

రా:- అప్పడూ! పెద్దతాంబాళం దీసుకరా. పోదాంపద.

శి:- మీరువచ్చి యేదయినా చదివి వినిపిస్తుండండి. జనానికి వుత్సాహంగా వుంటుంది.

అ:- తత్వాలు తెచ్చేదా?

రా:- తీసుకరా. చిరతలూ, చితారూ, గజ్జలుగూడా వుండనియ్యి.

ముగ్గురూ గలిసి సభకు బయలుదేరారు. ఊరిజనం చాలా మంది వచ్చారు. వేదాంతం కోటమ్మగారు ఆంజనేయుల మండపం దగ్గర కూర్చున్నారు. రామదాసు రాంగానే జనంలో కదలికె బుట్టింది. మనిషి మాకరోజులోనే సగం తీసిపోయినాడని కొందరూ, ముఖంలో కాంతి యెక్కువయిందని కొందరూ, తత్వాలు ఆనందంగా పాడతాడని కొందరూ అనుకుంటున్నారు. రామదాసు కాళ్ళకు గజ్జలుగట్టుకొని చిరతలు యెడమచేతబట్టుకొని చితారు కుడిబుజానబెట్టి తత్వాలు ప్రారంభించాడు. అప్పదాసు చిటికెలు వాయిస్తున్నాడు.

కా ల జ్ఞా నం

త త్త్వం:

- “ నేజూచీనానే - సద్గురునాలో - నేజూచీనానే - బ్రహ్మము నాలో - నేజూచీనానే.
౧. నేజూచీనానమ్మ నెలతలో తారక-రాజయోగులజూచే రమ్యమైనచూపు నే.
౨. కన్నులనడుమను సన్నబిలంబులో-పున్నతమైనట్టి పున్నవచంద్రుని నే.
౩. చూపులలోపల పాపలనడుమను-వ్యాపించివెలిగేటి ఆ పరంజ్యోతిని. నే.
౪. చందమామ నడుమ కుందనాకృతితోడ - ఆనందముగవెలిగే హరుని
- వీర.గురుని, నే.

యాగంటి లక్ష్మప్పగారు

౧. దేవుడు తనలో దండిగవుంటే - తెలియద మానవపరువులకు,
౨. సంశయముకిగి సద్గురుజేరి - సర్వము తానని తెలియపరెన్.

వీరబ్రహ్మంగారు

౧. చిల్లర రాళ్లకు మొక్కుతువుంటే - చిత్తముచెడురా వారే వారే.
చిత్తమునందున చిన్మయచూపుని - చూచుచుండుట సరే సరే.
౨. వొక్క పొద్దుల యెండుతువుంటే - వొనట చెడుదువుర వారే వారే.
వొక్కడైన యా వైభవమూర్తిని - చూచుచుండుట సరే సరే.
౩. నీళ్ల లోవుండి గొణుగుతువుంటే - నిలకడ చెడురా వారే వారే.
నిలకడవుండే నిర్మల జ్యోతిని - జూచుచుండుట సరే సరే.
౪. బాధ గురువుల పంచను జేరితే - భావము చెడునుర వారే వారే.
భావమందున బ్రహ్మతేజమును - చూచుచుండుట సరే సరే.
౫. ధూములు, అడవులు తిరుగుతువుంటే - బుద్ధులు చెడునుర వారే వారే.
బుద్ధిలోవుండే పూర్ణ చంద్రుని - చూచుచుండుట సరే సరే.
౬. వీరయ చెప్పిన వాక్కును నమ్మితే - వివరము దెలుసుర వారే వారే.
వివరమందున విగ్రహమూర్తిని - చూచుచుండుట సరే సరే.

వీరబ్రహ్మంగారు

౧. శివుడంటేనేమి - కేశవు డంటేనేమి - శివకేశవులమీది శిఖరమై
వెలిగేటి చిన్మయ రూపుని చేరగల్గితిమేని ||శి||

ఆర్యులారా !

ముక్తుడై కూడ లోక సంగ్రాహణార్థమై కందిమల్లయపల్లె గ్రామంలో అవతరించి అన్నోజీ గురుని సాత్వోత్కారము వడసి యోగీశ్వరేశ్వరుడై త్రిమూర్తులకును శిఖరమై వెలుగొందిన పోతులూరి వీరబ్రహ్మాంగారు తనలో ప్రకాశించే చిస్మయ రూపాన్ని సందర్శించి ఆనందంతో దానిని మనోహరంగా వర్ణించారు. అదిగాక లోకంలో జనులు చిత్తశుద్ధికై నిర్మింపబడ్డ కర్మ కలాపమే మోక్ష సాధనమని భ్రమపడి నిజమైన ఆత్మారాధనను మఱచి అజ్ఞానవర్తులై వుంటే శ్రీగురువర్యులు నిజమైన ఈశ్వరోపాసనకు ప్రకటనకంగా పరిణమించిన భేషజవర్తనాన్ని ఖండితంగా, నిరసిస్తూ వున్నారు.

సాలె కలజులైన యాగంటి లక్ష్మప్పగురువర్యుడు దేవుని ఆత్మలోజూడడమే వుత్తమ మార్గమని శాసిస్తూ వున్నారు.

నాసరయ్యగారు యెరుక స్వభావాన్ని వివరిస్తూ, యింద్రియ నిగ్రహమూ, సద్వర్తనమూ, గురూపదేశం అయినందుకు ప్రయోజనమని యీ క్రింద వివరిస్తూ వున్నారు. ఆయన యొక్క అద్వైతసిద్ధి మిక్కిలి ప్రశంసనీయం.

౧. గురు వుపదేశం బైనందుకు దుర్గుణములు మానిం దెరుక,

మరువక సద్గురు మత్రంలోపల మర్మం దెలిసిం దెరుక.

౨ తారక బ్రహ్మం తనలోవుండే దారి దెలిసిన దెరుక,

వారకాంతలను జూచి తల్లిగా వర్ణనజేసిం దెరుక.

మహాత్ములారా !

యిప్పటికే గురుకటాక్షం వల్ల చాలా ఆలస్యం చేశాను. యిక తమరు పచ్చిన పని నెరవేర్చుకోండి.

బలిజె శేషయ్య రొమ్ములు విరుస్తూ ముందుకు వచ్చి “మనకు నాయకుడూ, గురువూ అయినటువంటి సంగదాసుగారి పేరుమీద సంగ పీఠమని యిక్కడ ఏర్పాటు చేసేటందుకు పెద్దలు నిశ్చయించినారు. పెద్దదినం లోపల సమాధి, సావిడీ పూర్తిచేసి

తీరాలె. దానికి చాలా డబ్బు సహాయం గావాలె. మనుష్యులు సాయితా చెయ్యాలె. యేది చెయ్యగలవాండ్లు ఆ పనికి బూనుకోవాలె యింకొక సంగతి యేమంటే గురు పుత్రురాలై న వేదాంతం కోటమ్మగారు ప్రతి సంగతస్సరం అయిదు వందల రూపాయలు పీతం ఖర్చుకు యిస్తామన్నాడు. ఆమె తదనంతరం ఆమె తాలూకు యినాం భూములన్నీ యీ మఠానికి వ్రాసి యిస్తారట. (అంతా చప్పట్లు గొట్టారు) మీ రెవరైనా కానుక లివ్వదలుచుకుంటే యిప్పుడుగాని, తర్వాతగాని యియ్యవచ్చు.”

అప్పుడే కొంత డబ్బు వసూలైంది. కొందరు నగలిచ్చారు. వసూలు మొత్తం అయిదువందల రూపాయలకు మించింది. అంతట సభ చాలించి యెక్కడి వాళ్ళిక్కడకు వెళ్ళిపోయినారు.

మర్నాటినుంచి పని ప్రారంభమైంది. ఊరగొండ నుంచి చెక్కుడు రాళ్లు కూలివాండ్లు మోస్తున్నారు. రాతి బల్లలు తోలుతున్నారు. వీరదాసు సున్నం దెప్పించగనే కట్టుబడి ప్రారంభం చేశాడు. రామదాసు హమేషా హాజరుగా వుండి పని చేయిస్తూ వున్నాడు. అప్పాదాసు యింట్లో వంటచేసి తీరికె సమయంలో చందాలు వసూలుచేస్తూ వున్నాడు. శిలారు సాహేబు సరుకుల నిమిత్తం గుంటూరు పోయినాడు. ప్రతికలలో పంచముల నాయకుడైన సంగదాసును యెవరో విరోధులు చంపారనీ, సంగపీతం ప్రారంభించారనీ వ్యాసాలు పడ్డవి. పెద్దదినం రోజున సంగపీతానికి ప్రవేశ మహోత్సవం జరుగుతుందనీ, రామమందిరానికి శంకుస్థాపన చేస్తారనీ ప్రకటించారు. పంచమోద్యమాభిమాను లంతా తమ సానుభూతిని దెలుపుతూ వుత్తరాలు వ్రాశారు. బయటినుంచి గూడా కొందరు సంగపీతానికి మని యార్డర్ల ద్వారా పైకంపారు. శేషయ్యకు అహోరాత్రాలు నిద్ర లేదు. అరిచి గొంతు యెలుగు రాచింది. గోడలు గోగు కొమ్మలవలె పెరిగి వస్తూవున్నవి. బాగా రెండు బద్దిరింపులు వదలి శాశ్వతంగా కడుతున్నారు. పెద్దదినం మూడురోజులు కద్దనంగా

పాలగచ్చుతో సహా పని యావత్తు పూర్తిచేశారు. ఈ పని పూర్తి గావడం జూచి యీ వేడిలోనే బావి ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని రామదాసు వీరదాసుతో హెచ్చరించాడు. అది యెంతలోదని వీరదాసు మోటుకొని పూర్వపు పంపిణీ ప్రకారం తవ్వకం, తోలకం, కట్టుబడి యావత్తు పూర్తిచేయించాడు. రామదాసు వీరదాసు చేతనే బావికి గడ్డ యెత్తించి శంకుస్థాపనకూ, బావి సంప్రోక్షణకూ, గృహప్రవేశానికీ. దినానికీ సమారాధనలు పది హేనవ రోజుననే నిశ్చయించారు. ప్రయత్నాలన్నీ నాలుగు కాళ్ళా పరుగెత్తుతున్నవి.

౪

పెద్దదినం - సంగపీఠం

ఇది కార్తీకమాసం. రాత్రి పిండారబోసినట్లు వెన్నెల గాసింది. సూదిబోటికి శిఖర మెత్తినరీతిగా అరుణకిరణుడు పొడుపు కొండపై నెక్కి ప్రకాశిస్తున్నాడు. వెదుశమ్మా, పుట్టలమ్మా రాత్రంతా తమ చెనువులు దురస్తుచేసి తూర్పు తెల్ల బారంగనే చాలించి విశ్రమిస్తున్నారు. బొల్లుమోరయ్య పులికాపు చేసుకొని చెల్లెలైన కృష్ణవేణిని చూస్తూ కూర్చున్నాడు. రెడ్డివీరుల వీరరక్త సిక్తములైన శిథిలములు యిచుమడించిన రక్తిమతో వెలుగొందు తున్నవి. ప్రతిఅడుగున పెన్నిధానానికి, సంజీవికీ, నిలయాలని ఘేరు నడసిన కొండభూములు విలసిల్లుతున్నవి. వీరుల కాటకట్టయిన వూరకొండ విరాజిల్లుతున్నది. త్రిభువనములకూ మూలాంకురమై అమ్మవారు త్రిమూలాధారిణియై గద్దెచట్టుపై నెక్కి తరుగుల్మలతా శోభితములైన కొండసీమలను పాలిస్తున్నది. కొండవీటి జంగం పాలనాధికారం పార్వతికి పదలి గంగాప్రియుడై తటాక సమీపమున జలపాతేశ్వరుడను రసికనామధారియై పాడు దేవళములో విహరిస్తున్నాడు. ఉత్సవార్థమై యెత్తైన కొండ గోడలపై నెత్తిన నీలపు పుల్లడంవలె శారదాకాశం చొకళించి వున్నది. సంగోత్సవ సందర్భనార్థమై చనుదెంచిన గగనచారుల తెలి విమానముల తెరం

గునా, నాకకుమారు లధిష్ఠించి విహరించే శ్వేతకలభముల పోల్కి నీ పుబ్బగున్నలు చెల్లాచెదలై పడుగిడుతున్నవి. చలి యింకనూ ముదరలేదు. సాతి శిశిరములైన పిల్లగాలులు కోరుపులు సెక్కని వామనగాయలవలె నాజూకులై కవోష్ణపు బాలకిరణ రుచులతో మెదిసి అత్యంత భోగ్యములైనవి. శేషయ్యా, శిలారుసాహెబూ, వీరదాసూ రెండు కాళ్లు దగ్గర బెట్టుటకు వ్యవధిలేకుండా సమా రాధన ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. పెరుగు కావిళ్ళూ, కూర గంపలూ వ్యవధిలేకుండా వస్తున్నవి. కోటమ్మా, వెంకమ్మా వంట కమాయిషీ విచారస్తున్నారు. రోడ్డు పొడుగునా మిఠాయి కొట్లూ, పండ్లదుకాణాలూ బాగుదీరినవి. ప్రోలేలమ్మ మైదానంలో వందలకొలది బండ్లు దిగుతున్నవి. దూరపు టూళ్ళనుంచి జనులు ఆరాధన చూడడానికి వచ్చి విస్తరించివున్న మద్రులూ, జువ్వలూ రావులూ, వేపలూ మొదలైన చెట్లకింద విడిది దిగారు. బుర్ర కథలూ, భజనలూ, కోలాటాలూ, కుస్తీలూ చెలరేగినవి. సత్తైన పల్లి పీరయ్యగారూ, బెల్లంకొండ మస్తాన్ గారూ శిష్యసహితంగా వచ్చి బస లేర్పరుచుకున్నారు. బెజవాడనుంచి రామేశ్వరరావు గారూ, హైదరాబాదానుంచి వెంకటరెడ్డిగారూ, ఇంకా యితర అభిమానులూ తొమ్మిదిగంటల రైలుకు వచ్చారు. కంఠంరాజు యీ పుత్సవం జూడవచ్చే బ్రాహ్మణులు మాలబ్రాహ్మణులనీ, వారికి భోజనంపెట్టే బ్రాహ్మణులను వెలివేయిస్తాననీ, శంకర స్వాములవారిని రప్పించి వేదాంతం కోటమ్మకు జట్టు కోయించి ప్రాయశ్చిత్తం చేయిస్తాననీ బెదిరిస్తున్నాడు. రెండు జాములకు దినం పూర్తిఅయి అష్టాదశ వర్ణాలూ భోజనం చేశారు. భావిలో చేదవేయడం అయింది. శంభుస్థాపన చేశారు. సంగపీఠ స్థాపనం అయింది. రామేశ్వరరావుగారు సంగపీఠానికి ఆనుకొని పఠన మందిరం గట్టడానికి అయిదువందల రూపాయలూ, భాగిరెడ్డిగారు గ్రంథాలు కొనడానికి అయిదువందల రూపాయలూ వాగ్దత్తం చేశారు. ఆంజనేయ మండపానికి యెదుట రెండు గంటలకు సభ చేరింది. పీరయ్యగారూ, తిరుమలశెట్టి కోటయ్యగారూ, రామే

శ్వరరాపుగారూ, భాగిరెడ్డిగారూ మొదలైనవారంతా సభ నలంకరించారు. కోటిమ్మగారు బుచ్చయ్య గురువయ్య దుపదేశించిన మహావాక్యాన్ని స్మరిస్తూ జనకసభలో యాజ్ఞవల్క్య మహర్షిని, రథాలు గుణింపజేసిన గార్గిమహాదేవి ననుకరిస్తూ అంజనేయ మండపంమీద గూర్చున్నది. పీరయ్యగారి బ్రహ్మతేజం సభను ప్రకాశింప జేస్తున్నది. సభ ప్రారంభించే సమయానికి అప్పాదానూ, మరికొందరూ సగత సంతకీర్తనంచేసి యాగంటివారి తత్వాలుపాడుతూ యే ప్రకారంగా వచ్చారంటే :

త త్వం

అప్పా :- గుణము కుమరడు యేమి సేమనా రామచ్యుతండ్రి గు॥

పరబామల యెడబాయనంటది - పరద్రవ్యము తా బట్టేనంటది

పరభోజనమే యింపని యంటది - పరనిందెకు తా మొనగాడంటది

పొరిగొడ్లకుదా బోతానంటది - గీడగీడములు తెస్తానంది.

వరుసదప్పిరే తిడుగుతనంటది - సీరసదేహమే నిత్యమంటది

గురుతుగ స్వామిని మరుచుకుంటే - కుమ్మదోకు అదియొరగాడంటది॥గు॥

కంతంరాజు:- (అంజనేయమండపం మీద కూర్చొని)

యిక్కడ బ్రాహ్మలం కూర్చున్నాం కాకుతారాయేమి ?

త త్వం

అప్పా:- బ్రహ్మాండేదో తెలుపండయ్యా - బ్రాహ్మలు మీరయితే ?

బ్రహ్మం దేదో తెలుపండయ్యా - భ్రాంతివేక యీజీవులమా ?

అండపిండ బ్రహ్మాండంబులలో - నిండియుండి తానిండు పున్నమ

పండువెన్నెలను దండిగ వెలిగే ॥ బ్రహ్మం ॥

కం:- మేము బ్రాహ్మలం కాకపోతే మానె, నీవెవరు ?

త త్వం

అప్పా :- యెవరనియడిగితే సిగ్గువుతున్నది - యేమనిచెప్పుదు విసరయ్యా !

బూతుహేతువై లోకములోనికి - మూత్రపుగవి దాటొస్తినయా.

కం:- వాండ్ర ననవలసిన పనిలేదు. హీనకులాలకు హీనపు

నూటలే వస్తవి.

త త్వం

అప్పా:- ఘనమైన కులమేదీ కానీ కులమేదీ-కులమెంచగానేలా గుణమేకారణమూ

కంతంరాజు, మనం యిక్కడ కూర్చోవడమే తప్పనిలేచి పోయినాడు. కొందరు వైశ్యులూ, కమ్మవారూ, ఆయనను వెంబడించారు.

త త్వం

అప్పా:- యాజన్మమిక దుర్లభముగా-ఓరి సాజన్మసాకార నద్గుణనికనరా || యాజ ||

అని తత్వం పాడుతూ సభలోకి వచ్చి భజన విరమించాడు. వెంకటరెడ్డిగారిని సభకు అధిపతిగా జేశారు. వారులేచి “మనకు నాయకుడై మన కుల ముద్ధరిస్తాడని యెంతో మన మాశ పెట్టుకొన్నందుకు మన దురదృష్టంవల్ల వారి కకాలమరణం సంభవించింది. స్వార్థపరులగు దుర్మార్గుల దుండగాలకు బలియైనాను.”

రామదాసు:- అయ్యా ! పరనింద గూడదు. మానాయ నెన్నడూ పరనిందచేసి యెరుగడు.

సభలో హాహాకారాలు చెలరేగినవి.

వెం:- కుమారుని మించినతండ్రి. వృద్ధుమూలు యిట్టివారు నడిపితేనే నిడివేరగలవు. మీవూరిలో పుట్టిపెరిగిన సంగదాసుగారి యొక్క గుణాలు మీకు వర్ణించి చెప్పనవసరంలేదు. వారివృషన్యా సాలు నాకే స్మరణకు వస్తున్నవి. మన ఉద్యమం మహాయజ్ఞం. పశువధలేనిదీ యజ్ఞాలులేవు. సంగదాసుగారు మన వృద్ధుమానికి తన ప్రాణాన్నే బలియిచ్చారు. మనఉద్యమానికి యింత మంచి పశువెన్నడూ బలిగాలేదు. విజయంయొక్క ఆధిక్యత త్యాగము ననుసరించి వుంటుంది. త్యాగమే మనల నుత్సాహమునకు పురికొల్పుతుంది. మహాత్ముల త్యాగములే మహాత్ములు బయలుదేరడానికి కారణములవుతవి. యేసంఘంలో త్యాగముండదో అది మృతిచెందినట్లే. రామదాసుగారు యేవో కొన్నిసంగతులు చెప్పవలెనని కోరుతున్నాను. మీరంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చోండి.

రామ:- ఆర్యులారా! యీరోజు ఉపన్యాసం చెప్పవలె నని నే నుద్దేశించి రాలేను. కంఠంరాజగారడిగిన ప్రశ్నలే బహు కాలం క్రిందట అనేకులడిగారు. యిప్పుడు అమగుతున్నాను. యిది నిత్యసమస్యగా కనబడుతున్నా దానికుండుబలం తగ్గిపోతున్నది. దురభిమాన రహితులైనా ఆత్మగౌరవ ప్రేమితులై గురుత్రయం వా రాప్రశ్నలకు సదుత్తరా లిచ్చివు గ్నారు యీ ప్రశ్నలకు నే జవాబు చెప్పడానికి ప్రయత్నించడంకంటె వారిచ్చిన జవాబులనే మీకు వినిపించవలెననే వుద్దేశంతో నేనిచ్చటికి వచ్చాను. కొంద రల్పానికి దూడేకులసిద్ధయ్యగారి కులాన్ని ఆక్షేపించితే వారు అద్భుతమైన యీక్రింది జవాబు నిచ్చారు.

త త్వం

యేకులమని న న్నివరమడిగితే యేమనిచెప్పుమా లోకులమా, పలుగాకు లమా, దుర్మార్గులమా, యాదుష్టులమా ॥మే॥

ఫాలభాగమున యేలలుపాడుచు భావంగన్నది నాకులమా. ఇంటిలోపలను యిల్లుగట్టికొని మంటిలోపలా రాటందెట్టుక, టింటిలోపల కదురుదెట్టుకొని, ముక్కులోపలా యేకుదెట్టుకొని, చెవులోపలా చేతికిదీసుక, నారాయణయని నరముదీసుకొని, శివసాక్షరియనే తడికచేసుకొని, పంచాక్షరియనే కుంచదీసికొని మధిమిత మిధిమిత గుద్దెవ్ గుద్దెవ్, యేకినకులమే మాకులమా. ఏకినయేకులు పీకినపింజలు, లోకమంత వొకపాశముజేసుక, ఏకినకులమే మాకులమా.

ఒంటరిగాదూ మాకులమూ గురిజంట దిరుగునూ మాకులమూ, అండపిండ బ్రహ్మాండందెల్లా నిండివున్నదీ మాకులమూ.

ఆహా! సిద్ధగురుని భావోద్గమనం నిర్భయంగా బ్రహ్మాం డాల నధిగమించింది. కొందరు లక్ష్మన్న గురువుది హీన వృత్తని నిందిస్తే తన వృత్తి గౌరవం యీ విధంగా వెల్లడించారు.

త త్వం

మగ్గంబెట్టి నేసినందుకూ మోక్షం వినిగో ఎనరయ్యా! భర్గోదేవస్యా యని మగ్గం పదిలపరచి తా నేయవలెన్, కామక్రోధ లోభ మోహముల కదలి కుండగా గట్టవలెన్, నీమము దప్పుల వీతిమార్గమున నెమ్మదిగా పరుగెత్తవలెన్.

గురువాక్యం బను కుంచ దీనుకొని నానుపు పడుగు నేయవలెన్, నింక పేనుకతొ పండు వెన్నెలను నిలిచి తమంతట యెరుగవలెన్, దండి సిద్ధగురు అండనుజేరి బారి యెరిగి దిగనేయవలెన్.

వీర గురునియొక్క యుద్ధ ప్రకటన ధర్మయోధులెల్లరూ వినదగినది.

త త్వం

నడిపిది యందునా నాటింతు నాకొల్మి నాడు మండలముల సాటింతురా.

మతము దెలియని యట్టి మాయ గురువుల బట్టి మ్రానిమ్రానికి వేల గట్టింతురా, పోషుచు వీర వాక్యముగమ్మినా వాడవాడల నోలలాడింతురా || ౧౪ ||

మూడు మొనలామీద ఆడింతురా లోకం, ముగ్గురు మూర్తుల వోడింతురా, భేదిమూ సేయక హరి పోతుమారయ్య వాక్యమునుబట్టి నేబక్కేనురా, ఆరు మతమూలాకు పుండేటి నాకొల్మి యేమి లోకాలలో వెల్లింతురా || ౧౫ ||

గురుప్రయంవారి సమతా. భావ గంభీరతా, కార్యోత్సాహమూ, నిర్భయ వర్తనమూ మన కందరహా అనుకరణీయూలు. అది శంకరులకు శరమార్థంలోనూత్ర మందిన సమత్వం వీరికి వ్యవహారమందూ అందింది.

పెం:- అప్పాదాసుగారు తాము రచించిన చరమ గీత మను యేలను చదువుతున్నారు. మీ రందరూ విన ప్రార్థితులు.

(యాల) చ ర మ గీ త

౧. పుండానిల్లా వండనేలా - వండపొయ్యా దండామయ్యా - అండలేకా మాలారేండేరు ఓ సంగ బావా! దండనుంచా పనుకుండేరు.

౨. చేతామంటే కూరేలేమా - పోదామంటే నారే లేమా - బిచ్చమంటే మారి గాదురా, ఓ సంగదేవా! దేవుడికె జాలి లేదురా.

౩. తినబోతే మెదుకే సున్నా - కట్టబోతే గుడ్డేవన్నా? తాగబోతే నీళ్లే మన్నారా ఓ లోకాసంగ! పీల్చిబోతే గాలే సన్నరా.

౪. ఇంటావుంటా పంటాగట్టూ చుట్టుగుడిసె లన్నీ మట్టూ బసుట బోతే మాకే దొబ్బురా ఓ నిస్సంగా వీకూ! సంగరజ్జె బిరువా మట్టూరా.

౫. అసామీలా చరణాకోలా - పోలీసులా పోడూ చాలా - యింతకంటే జైలూ మేరేరా ఓ గురునాథ! మా కీవనమే మాకే గోలారా.

౬. బాల్యమూనా పాలాపూసా - పడుచూ కురకై నాసొగసా ముపిలితైనా
బేడకాసాః ఓ వ్యాసంగకాయా ! ఈ బ్రతుకుమీదా యేలా ధ్యాసారా.
౭. వెతలామర పాచిక్కే సారా - పోలీసులా చేతా చెహరా - రాత్రి
పగలూ మాకే పహారారా ఓ గుహారాయా ! దుబ్బములా నెదాదోయారా.
౮. మొక్కబోతే గుళ్లేచేపూ - మొక్కబోతే బళ్లేరావు - కుడవ పూటకూళ్ళే
లేవురా ఓ జ్ఞానానంగా ! చదువనైనా బళ్ళే లేవురా.
౯. బ్రాహ్మణులా కెల్లామారం - వైశ్యులులా కెల్లాబేరం - సూద్ర జనుల
కెల్లా సారంరా ఓ ముక్తీ సంగ ! మే మెందుల కీ భూమీధారింరా.
౧౦. అరణ్యోతి అమ్మాగదా ? - పసిష్టుమా తండ్రిగదా ? - పారాశరుడు
బంధువెగదా ? ఓ విష్ణుసంగ ! ఇంతింతే శిష్టా లెవరారా.
౧౧. పరాత్పరిదూ అయ్యాగగా - పరమేశ్వరీ అమ్మాగగా - దేవములా
కెవామిడిరా ఓ అమ్మాగగారా ! చేద వాదామూల మేదిరా.

అండరూ చప్పిస్తు కొట్టాకు.

వె:- అయ్యా ! సభ యింతటితో ముగిస్తాను. సంగదాసు
యొక్క అత్కికు శాంతి గలుగుచుగాక ! వారి స్వాగత్యాగం
మనలను ధర్మ నిర్వహణమునకు పురికొల్పుచుగాక ! వారు తల
పెట్టిన పుణ్యపీఠాల్నీ విజయం గాంచుచుగాక !

౨౪

దా వా

పుత్తిక్రియలై యొక్కడివాండ్రక్కడికి బోయిన తరువాత
రోజుల పోట పూళ్ళో కిమేణ గడబిడ తగ్గింది. హులీలలో ప్రతి
కక్ష నాయకుడైన ఎందరియ్య లొంగిపోయి హులీ ముబాదలగా
యిచ్చి పైరు గోయించడం ఆయన పుణ్యమానికి రెక్కలు దీసి
నట్లయింది బెడనాడ సభలోని తీర్మానాల్నీ అచ్చు వేయించి
వేలకొలది కాగితాలను గ్రామాలలో పల్లెలలో పంచిపెట్టటంచేత
పుణ్యమానికి వినికిడి యొక్క నైంది. మంగళాభిషేకంలో జరిగిన గడ
బిడలు విన్న తరువాత చిన్నపరజ్జీ పుణ్యమంతో జోక్యం పెట్టు

కోవడం మానివేశాడు. రామదాసు సంసార వ్యవహారాలలో జోక్యం మాని సంగపీఠంలో కూలీల పిల్లలకు ధర్మంగా చదువు చెప్పడం ప్రారంభించాడు. అప్పాదాసు పగలు యింటిపనులు చేస్తున్నా సంగ మందిరంలో రాత్రి పాఠశాల పెట్టి కూలీలకు విద్య చెబుతున్నాడు. పఠన మందిరం తరఫున కొన్ని ప్రతికలు తెప్పించి అందరూ పుస్తకాలూ ప్రతికలూ ధర్మంగా చదువుకోవడానికి యేర్పాట్లు జరిగినవి. రామానాయుడు యిదివరకెన్నడూ సంగ మందిరముచోకి రాలేదుగాని తన పుస్తకాలు గ్రంథాలయాలకు బహుమతిగా యిచ్చి తనకు వచ్చే ప్రతికలన్నీ పంపిస్తున్నాడు. కూలీలు సాయంత్రం యింట్లోకి రావడంతోటే ప్రతికలు చదువుకుంటూ, లోక సంగతులు వింటూ యితర గుర్వాసంగాలు విడిచి పెడుతున్నారు. జిల్లా సంఘం తరఫున యెవరో వొకాయన వచ్చి, పరపతి సభలను గురించి సంగ మందిరంలో వుపన్యాసాలు యిస్తున్నాడు. ట్టయ్య అనే భట్రాజు కారవాడు ప్రతికలు చదువురాని వాండ్లకు చదివి చెబుతూ అప్పుడప్పుడు కూలీలకు వుపన్యాసాలిస్తున్నాడు. ఓపిక వున్నప్పుడు రామదాసు పురాణాలు గానీ, వేదాంత గంధాలుగానీ చదివి వినిపిస్తుంటాడు. విశేషంగా కూలీజనం వుంటారనీ, మాలస్వర్ణ తగులుతుందనీ బ్రాహ్మలూ, కోవట్లూ, మంటరానికి యింకా రావడంలేదు. కొందరు కమ్మ వారూ, రెడ్లూ వస్తున్నారు. చౌదరయ్య యింకా బయట తిరగడం లేదు. ఎప్పుడైనా కొట్టింలోకి వెళ్లుతాడుగాని చిన్నపిల్లలు ఆయనను చూస్తే చంపుతాడేమోనని భయపడిపరుగెత్తుతున్నారు. బయటికి రాకూడదనే నిర్బంధం మాత్రం లేదుగాని పొద్దుగూకులూ యేగో వ్యాన్యత్తిమీద తిరుగుతుండే మనిషికి యింట్లో కూర్చో వడకుంటే ధైర్యం చేసినట్టుగానే వున్నది. ఏమీ వుబుసుపోక పగలూ రాత్రులూ నిద్రపోనూ, చుట్టలతోనూ కాలక్షేపం జేస్తున్నాడు. పని లేనివాడి మనసు పరిపరి విధాల బోతుంటుంది. కూలీ లేటు తగ్గించలేకపోగా వాండ్లకు లోబడి ముందుగా కూలీ యిప్పుడం చౌదరయ్యకు తల గొట్టినట్టుగా వుంది. మహాహ్వానం నిద్రబోయి

లేచి ఫలహారాలు చేయడంకంటే అనేక విధాల అన్నం దినడమే మేలని రెండవసారి భోజనం చేసి చుట్ట దాగుతూ కచేరీ గదిలో కూర్చొని మనసు దీర్ఘాలోచనలలో ముణిగి చుట్ట దాగడానికి కూడా వల్లగాక చేతులోది గోడకానించిపెట్టి దిగ్గున లేచి గదిలో యిటూ అటూ పచారి చేయడం ప్రారంభించాడు. మనసులో ఆలోచనలు యెంత తీవ్రంగా వున్నవో నడకకు అంత వడి పక్కునైంది. “ఈ మాల కీటకాలకు నాబోటివాండ్లను సహా పరాధవం జేయడానికి అధికారము వచ్చింది. నా వంటి మోతుబరు ఆసాములనే సెలకట్టనీయక యీ జంగలి గుంపు పంతులు నెగ్గించుకొంటున్నారు. నే నొక మాలవాడిని యేదో దెబ్బ కొట్టడం, వాడు ఆయువుమూడి చావడం, నేను అయిదు సంచుల కరుకులు దండగ పెట్టడమూనా? ఈ మాలపల్లెంతా మూడు మడతలు పెట్టి అమ్మినా అయిదుపేలు రావు. ఊరంతా తెలుగు మీరిపోయింది. బొడ్డాడని సన్నాసులంతా పెత్తనదార్లే. పూట గంజికి గతిలేని శేషయ్య నలుగురిలో నన్ను యెదిరించి మాట్లాడాడు. ఇట్లాగే కోపం వచ్చి వొకదెబ్బ గొడితే పూరి సగానికి చాలిన ఆసామిని యింటిమీదబడి నా నా బజీతూ చేశారు. నా అంత వాడిని యేమీ చెయ్యలేక పూరుకుంటే తక్కిన ఆసాములకు పారాగతా లుంటవా? తగిన శాస్త్ర పిండ్లకు చేసితీరుతా. మనం యిప్పుడు యేమిటి చేయడం?” అని గట్టు తగిలేవరికు మనసు సవారి దియ్యడం అగింప. నడిక నెలిచిపోయింప. ఏకిదీక్షగా వీధి వంక వట్టిచూపు జూస్తూ నిలుచున్నాడు. విఫల పోతూ వస్తూ వుండే వాండ్లెవరూ మనసుకు గోచరిం గాలేదు. బట్టబయలు మాత్రమే కిసబడుతున్నది. తను గదిలోవున్న సంగతి గూడా మరచిపోయినాడు. మనసు సంకిల్ప రహితమైంది. తానుగూడా స్ఫురించలేదు. స్వయంగా హాస్యమా యేమి?

పంతులు నిమికావి దోపతి పిండవోసి కట్టుకొని కీర్తన చెప్పు లలో ద్వారం దిగ్గున సత్యక్షమయిగాడు. చొచ్చియ్యి అయినను పిండంగనే మచుసుక. పిండవోసి ద్వారం దిగ్గున “పంతులు

గారూ ! సమయానికి వచ్చారు. కూర్చోండి. మీరు బాగా ఆలోచన జేసి తిరుగులేని యెత్తు యెత్తాలె. మీ శక్తి యావత్తూ యిందులో కనబరచండి, చూతాం.”

పం:- హనుమంతుని దగ్గర కుప్పిగంతులా ? సంగతులేమో చెప్పండి. యేకో ఒక పంథా చిక్కకపోతుందట ?

చౌ:- ఇది అన్ని వ్యవహారాల మోస్తరు గాదు, మాల వాండ్లకూ, మనకూ జరుగుతున్న వ్యవహారాలు మీ రెరిగినవే గదా. వాండ్లను అణగగొట్టే మార్గమేమిటి ? దెబ్బకు దిమ్మ దిరగాలె.

పం:- దిమ్మదిరిగితే చాలదు. మళ్ళీ లేవకుండా వుండాలె. అది వొకమాటు నీకనుభవమేగదా !

చౌ:- నీదంతా చెతురూ. మాటవచ్చింది గనుక అంటున్నాను. ఆ సమయంలో మహాతమామాగా వుంది, చంపాలెనని వుద్దేశం శేకపోయినా చచ్చేటట్టు గొట్టాను.

పం:- సరే, అది అందరికీ—కనబడుతూనేవుంది. అప్పుడు చేతులు వణకలేదా ?

చౌ:- అదంతా నాకు తెలియదు. అప్పుడు నాకు రెండో ప్రపంచం కనబడలేదు. నెత్తురుచూచేవరకు గుండె గుభేలుమన్నది. అప్పుడు యెంత వల్లు తెలియకపోయినా తప్పించుకోవడానికి చేసిన పనులన్నీ యెట్లాతోచినవోగాని స్వకమంగానే వున్నవి. యేదో అయిపోయింది. గట్టునపడ్డాం. ఆ సమయంలో నాకొక లక్ష్యంగా వుండలేదుగాని ఆయిదువేలరూపాయలు పారబోయడమంటే నాకిప్పుడు గుండె బద్దలవుతున్నది.

పం:- ఆ సమయ మటువంటిది. అప్పుడు మనము మర్యాద చూచుకొన్నాంగాని డబ్బుమొఖం చూడలేదు. గనుకనే కార్యం గట్టెక్కించ గలిగాను.

చౌ:- అందుకు నే ననడంలేదు. అది భర్తీపరుచుకునే వ్యవహారం గూడా నీవే చూడాలె. రెండుపనులూ నీ చేతులోనేవున్నవి. బాగాయోచించు.

పం:- ఉన్నమాట వాస్తవమేగాని నాధరికు మీరు మొగ్గురు.

చౌ:- కొండకు నాగలిమోటిస్తే లాభంలేదు. సలీసుగా వుంటేనే ఆయెను. వ్యవహారం దారితప్పివస్తే యావత్తూ నష్టమే గదా!

పం:- ఇక ఆమాటలన్నీ తీయండి. మన స్తీడరుగారు స్వాధీనపు వ్యాజ్యం వేయడంకోసే యావదాస్తీ స్వాధీనపడితీరుచుందని చెప్పాడు.

చౌ:- స్తీడరు చెప్పడానికేమిలే. ఓడిపోతవన్న వ్యవహారాలు అనేకం గెలిచినవి. గెలుస్తవన్నవి కొన్ని వూరికెనే పోయినవి. వ్యవహారమంటే జూదమనుకోవలసిందే. వ్యవహారంపోతుందని నిశ్చయంజేసుకునే దిగాలె. ఖర్చులు మూడుకోట్లకు రెండు వేలకు యేమాత్రమైనా మిగులుతవిగాని తగ్గవు.

పం:- మీరు వ్యవహారసరళిని బట్టి అనుమాన పడుతున్నారు. కాని నాకేమీ చిక్కులుకనపడవు. మన వ్యవహారానికి స్తీడరుసలహా అవసరంలేదు. నేను అనంతర వారసుననీ రామదాసు కొన్న పదియకరాలు నారసత్వపు ఆస్తిఅని పబ్లికుదృష్టాంతాలేవున్నవి. నిజంగాబడితే వాండ్లకు వాదమేలేదు వాకు క్రమమైన ప్రతిఫలమిచ్చి కొన్నామన్నా బాధించదు. వాడు సంవత్సరములకు గతఫలసాయం తొమ్మిదివందల రూపాయలకు తక్కువలేకుండా యిప్పిస్తారు. నేను ఖర్చులకు మిణకలేక వూరుకున్నాగాని పనిజేస్తే బాగా లాభించేవ్యవహారమే. అయితే ధైర్యముండాలె.

చౌ:- యేదోవొకపేగు బెట్టు.

పం:- నీయభిప్రాయం చెప్పు.

చౌ:- సొమ్మువాడివి నీవుచెప్పడం క్రమం.

పం:- నా అయిదువందల తాకట్టుదస్తావేజు యిచ్చివేసి పైన అయిదువందలు రూపాయలియ్యి. తాకట్టుభూమి స్వాధీన పరుచు.

చౌ:- బ్రాహ్మణ కెంతాశ !

పం:- నీవు యిట్లాఅంటావనే ముందు చెప్పమన్నా.

చౌ:- దస్తావేజు యిచ్చివేస్తా. నీపాలం జేసుకో. అత్యాశకు పోబోకు.

పం:- మునసబు యేడువందలు రూపాయలు యిస్తానంటే నేనే మొగ్గులేదు.

చౌ:- పన్నెండు వందలిస్తానన్నాడు. యివన్నీ నాకు జెపు తావూ ! ఖర్చులు పెట్టడానికి ఆయనకు టికాణావున్నదీ !

పం:- ఆఖరుమాట చెప్పు.

చౌ:- పైన వకవందయిస్తా. నీవు బాగాపనిజేసి గెలిపిస్తే నీవుగోరినప్రకారమే తక్కినవందగూడా తీసుకో.

పం:- నీవు అడగడం, నేకాదనటం యెందుకు ? నీయిష్ట ప్రకారమే కానీ.

చౌ:- రేపు దస్తావేజు రిజిష్టరుచేయించి వెంటనే వ్యాజ్యం తగిలించు. ఇంకా యేమిచేతాం !

పం:- ఇదే సర్వోగహరి.

చౌ:- పదియెకరాలేగా పోతవి. ఇంకా వోపినంత ఆస్తి వుంటుంది.

పం:- ఖర్చులూ గతఫలసాయం మూడువేలకు డిక్రీఅవుతవి. వాడిఖర్చులు వొకరెండువేలకు దాకొంటవి ఐదువేలతో సర్వ మంగళం అవుతుంది. ఇంకా మధ్య ఫలసాయం యివ్వవలసే వుంటాడు.

చౌ:- అసలు ౧౦ యెకరాలూ నామూద పోటీకివచ్చి కొన్నాడు. ఇది తనకురాకపోతే పోటీచేసు నాలుగుయెకరాలూ అమ్మనన్నాడు. ఎప్పటికయినా రాకపోతుందటలే అని అది

వదిలివేసి పాటిచేనితో అప్పటికి తృప్తిబొందా. దీనితో మన చేలమధ్య యీ మాలపోడు వదిలి పోతుంది. ఏ రోజు మనకు ప్రాప్త ముంటుందో ఆ రోజుకే వస్తుంది. నీవు నా బాకీ యిప్పుడు తీర్చకపోతే తొందరేమి వచ్చింది? మన యిద్దరి లావాదేవీ జరుగుతుండ నియ్యి. ఆరేండ్లలో బాకీ దీరి నీ భూమి నీ కెట్లాగూ రానే వస్తుంది. యింటిముందు యీ ఆరువందలూ పెట్టి డాబా వేయించు. తగిలితే నేనే యిస్తా.

పం:- నీది ముప్పైయేండ్లనాటి బాకీ. నేను పెత్తనానికి వచ్చిన తరువాత ఆ పొలములోనుంచి గిద్దెమ గింజలు నా యింటికి రాలేదు. ఇప్పుడు మా యిద్దరికీ వున్న యిల్లు చాలు. నీవు చేసే గం యెకరాలూ స్వాధీనమయితే పిల్లవాడిని పెంచుకుందా మని వుద్దేశం. రూపాయిలు నా కిందబడ్డవా అంటే యిక మళ్ళీ తేలేసి కష్టం. నీ బాకీ అట్లాగే వుంటుంది. రామదాసు పొలంతోపాటు నాదీ వేలానికి వస్తుంది.

చౌ:- అమ్మ బాపడా! లోపల యెంతాలోచనయ్యా! నీ పొలం నేను వేలం వేయిస్తానూ. ముప్పైయేండ్ల నుంచి నాకింద వున్న పొలం గనుక వుండనియ్యా మన్నాను.

పం:- యేమో బావా! ఋణ విముక్తుణ్ణి అవుదామని వుంది. ఋణ శేషమూ శత్రు శేషమూ వుండగూడ దన్నారు. నీవు నన్ను కొట్టుక పోతావని గాదు.

చౌ:- నీకు ఋణశేషం లేకుండా చేసుకుంటున్నావు గదా. నాకు శత్రుశేషం లేకుండా పోయేటట్లు లేదు. ఒక్కరన్న మిగిలినా యెప్పుడో భగ్గుమని మించి యావత్తూ హరిస్తుంది. ఈ కూలీల తగాదా మహిషాసురుడి లాగ అంతులేని రూపాలతో పెరిగి వస్తున్న దేమి?

పం:- వేళ్లు పారింది.

చౌ:- కొమ్మలూ వేసింది. పెద్ద వృక్షమయ్యే టట్టుంది. యిప్పటి కీదారిన పద. తరువాత సంగతులు ఆలోచింతాము.

౬

మోహనరావు

వారసత్వపు వ్యాజ్యం దాఖలు చేయడానికి యేర్పాటు జరిగిన తరువాత చౌదరయ్యకు కొంత మనశ్శాంతి గలిగింది. యితర గృహకృత్యాలు గూడా విచారించు కుంటున్నాడు. కొన్నాళ్ళదాకా వూరి తగవులలో జోక్యం కలిగించుకోక పోయినా పొలం వస్తూపోతూ వుంటే అదే పనపడి పోతుంది. తెల్ల వారి మాగిలి పొలాలు చూసి వత్తామని అనుకున్నాడు. పడమటి చేలకు పోయి తగాదా పొలం చూసివత్తా మనుకున్నాడు. కాని వ్యాజ్యపు నోటీసులు వచ్చే వరకూ ఆ చాయల బోకపోవడమే మేలనుకున్నాడు. రాత్రి భోజనమైన తరువాత చాలాసేపు హాయిగా నిద్రపోయి చీకటిలో లేచి పొలం పోవటానికి ప్రయాణమైనాడు.

ల:- యింత చీకటిలో యెందుకూ? బాగా తెల్లవారిన తరువాత బయలుదేర రాదూ?

చౌ:- నాకేమి భయమా?

ల:- యెందుకై నా మంచిది. వెంకటయ్యతోనో, జీతగాండ్లతోనో కలిసిపో. దూరపు పొలం పోవద్దు.

చౌ:- యెంత భయస్తురాలివే. పోనీ, వెంకటయ్య, నేనూ కలిసే పోతాంలే. రాత్రి సంగతి పిల్లవాడితో హెచ్చరించు.

ల:- నాకీ గుంటచిక్కు- లన్నీ తెలియవు. మీ కోడలినే అడగమంటా.

చౌ:- నీవు యింట్లో అంటీ అంటనట్లు పరాయిదానిలాగ వుంటున్నావు గాని యింటిదానవుగా గనబడవు. సాహసమయెండలో తిరగనిచ్చేవు. వాడి కోసమే నే పడే పాట్లన్నీ.

ల:- పరాయిదాన్ని గాక మీ యింట బుట్టానా? నన్ను అడిగావు గనుక నా వుద్దేశం నే జెప్పా. తరువాత మీమీ యిష్టం.

చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా చద్దన్నం దిని మోగాల్లకు పోయినారు. రామానాయుడు పలహారంజేసి మేడ మీదికి బోయినాడు. సాహు అడుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ పచ్చీసుపట్టా దీసుకొని మేడమీదికి బోయింది.

క:- అప్పుడే నిద్దర పోతున్నారా? కుంభకర్ణుని మోస్తరుగా ఆరు నెలలు నిద్రా, ఆరు నెలలు మెళుకువనా? కాసేపు గవ్వలైనా అడుకుందాం లెండి. ఉద్యోగానికి వెళ్ళితే యిట్లా నిద్రపోనిస్తారా?

రా:- (ముసుగు దీసి) యేమిటి అంటున్నావు?

క:- నే నన్న మాటలు వినబడనే లేదా? మీరు పొద్దు గూకులూ వొకటే మయికం. యెన్నాళ్ళు యాయన కీ దుఃఖమని మీ నాయన కోప పడ్డాడు. రేపు వుద్యోగానికి గుంటూరు వెళ్లుతారా? మీరు యిరవై అయిదు సంవత్సరాలు కొద్దిలో వెళ్ళిపోతావే. నాకు గుంటూరులో ఉండవలెనని యున్నది.

రా:- నాకు యిరవై అయిదు సంవత్సరాలూ యింగ్లీషు తారీకుల ప్రకారం వారం రోజుల క్రిందనే వెళ్ళిపోయినవి.

క:- అయ్యో! అదేమిటి? మీ నాయనగారు యింకా పదిహేను రోజుల వ్యవధానం వున్నదంటున్నారే. తెనుగు తారీఖులనుబట్టి పనికిరాదా? వెళ్ళిపోయినట్టు మీ కెప్పుడు తెలిసింది?

రా:- (కొంతసేపు పూచుకొని) తెలుగు లెఖి పనికిరాదు. నాకు ముందే తెలుసు.

క:- మీ నాయనగారితో యెందుకు జెప్పలేదు?

రా:- నన్నెవ్వరడిగారు? చెపితేమట్టుకు వెళ్ళిపోదా? అగుతుందా?

క:- సరేగాని మీ అన్నదమ్ములు భాగాలు పంచుకోరాదా? ఒక్క తల్లి బిడ్డలు కనుకనా, కలిసి వుండడానికి.

రా:- “వేఱుపడితే మేలురా మగడా” అని వేరింటి కాపురం వెలిగించవలెనని వున్నదా? తోడికోడలి నుంచి వేరా, అత్తనుంచి కూడానా?

క:- వాండ్ర మూవోభాగం పంచిపెట్టి మన రెండుభాగాలూ కలిపే వుంచుకుందాం.

రా:- అదెట్లా, వాండ్రకు సగభాగం.

క:- మీరు ముందుగానే నేర్పబోకండి. చాలా ఆస్తి మీ నాయనగారి స్వార్జితమేటగా?

రా:- ఒక్క యకరం గూడా స్వార్జితం లేదు. అంతా కుటుంబాస్తి పెట్టి కొన్నదే.

క:- వ్యవహారానికి దిగితే స్థిరాస్తి సగం పంచుకుంటాడనుకోండి. డబ్బెట్లా చిక్కుతుంది?

రా:- మీరు బాకీలు లేవంటారా? లేవంటే వుభయులకూ లేకుండానే పోతవి. ఎవ రీవ్రెరి ఆలోచనలు చేస్తున్నది? నూ అమ్మ నన్ను గన్నది, వాణ్ణి పెంచింది. ఈ దురాలోచనలకు ఆమె వొప్పుకున్నదా?

క:- మీరు వొప్పిస్తే వొప్పుకుంటుంది.

రా:- మన సగమాస్తి మన నూరుమందికీ చాలకపోతుం దటగాని వ్రెరి ఆలోచనలకు పోబోకండి. నిజం విచారిస్తే పెంక టయ్య వ్యవసాయంలోకి దిగిన తరువాతనే చాలా భూమి కొన్నారు. అతడు లేకపోతే మనకు వ్యవసాయం సాగినట్టే. అతడు వ్యవహారానికి దిగి నన్ను సాక్ష్యం వేసుకుంటే వున్న సంగతి యావత్తూ చెపుతా. తరువాత మీ యిష్టం.

క:- ఏదో గుర్రపుబండి వచ్చినట్లున్నది. (వీధివైపు కిటికీలో గుండా తొంగి చూచి) మీపినతల్లి కొడుకులా గున్నాడు.

రా:- (తొంగి చూచి) మోహనా! పెట్టే మేడమీదికి పట్టించుకొనిరా.

మోహనరావు పోకు పురుషుడు. సూటూ, బూటూ వేసుకొని తలమీద ఫర్ టోపీ వోరగా బెట్టుకొని చటచట మేడమెట్లు యెక్కి వచ్చాడు. రామానాయుడు మెట్ల దగ్గరకు యెదురుగా బోయి చిరునవ్వుతో ఆహ్వానించి కూర్చోమన్నాడు. బెత్తం బల్ల మీద బెట్టి లాగులు ముడత పడకుండా కొంచెం మోకాటి పైకి లాగి కాలుమీద కాలు వేసుకొని కుర్చీమీద గూర్చున్నాడు. బండివాడు తోలుపెట్టెను సావిట్లో పెట్టి వెళ్ళిపోయినాడు. కమలమ్మ, మోహనరావు సావిట్లోకి రాంగనే పడక గదిలోకి బోయి కిటికీ ప్రక్కన కుర్చీమీద గూర్చుండి వోరకంటివో చూస్తున్నది.

రా:- మోహనా ! తెనాలి నుంచేనా ? మీ కిప్పుడు శైల వులు గాఁవాఁలె ?

మో:- (చేతి గుండీల దగ్గరె పద్దులో దూర్చిన వుల్లిపొర వంటి పట్టు చేతిరుమాలును దీసి అంకురిస్తున్న చిరుచెమటను తుడుచుకొని మరల గుండీల దగ్గర చొప్పించి) “తెనాలి నుంచే వస్తున్నాను. ఇంకా నాలుగు రోజులు సెలవున్నది. చూచి వెళ్లు దామని యిటు వచ్చా.”

రా:- కమలం ! మోహను వచ్చాడని అమ్మతో జెప్పి ఫలహారంచేసి తీసుకరా.

మో:- నాకు అక్కరలేదు. గుంటూరులో స్టేషన్ దగ్గర ఫలహారం తీసుకున్నా. మీ భోజనమైందా ?

రా:- మా భోజనం యింకా కాలేదు. ఒక గంట లోపల తయారవుతుంది. కమలం ! త్వరగా కానియ్యమని చెప్ప.

మో:- నాకు తొందరేమీలేదు. కొంచెం అలసట తీర్చు కుంటాను. బయటినుంచి యింట్లోకి రావడంచేత చెమట పోసింది. సూటు విడిస్తే శాగుండును. (అంటూ ఖాళీగది వున్న దేమోనని అటు యిటు చూచాడు.)

రా:- మెట్ల గదిలోకి వెళ్ళి విడుపు. అక్కడి కెవ్వరూ రాదు.

మోహనరావు పెట్టె గదిలోకి తీసికొనిపోయి పావుగంటలో దుస్తులుమార్చి లాగు మడతబెట్టి పెట్టెలోబెట్టి చలువచేసిన మల్లు పాజామా తొడుక్కొని పొట్టిచేతుల తెల్లచొక్కా వేసుకొని ఆకు చెప్పలతో చీటచీటనడుస్తూ మళ్ళీవచ్చి కూర్చున్నాడు. మొదట పెట్టుకొన్న బంగారుచట్టపు కంటెద్దాలు యిప్పుడు లేవు. సన్నని బంగారుకొక్కెంగల పిన్నునెజ్ అద్దాలను పెట్టుకొన్నాడు.

రా:- కమలం ! వొక విసనకర్ర యిట్లా యియ్యా.

కమలమ్మ విసనకర్ర తెచ్చి బల్లమీదబెట్టి మోహనరావును చూచీచూడనట్లు గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

మోహనరావు అయిదారు యేండ్లకిందట కమలమ్మను చూచాడు. అప్పుడామె విశేషసుందరంగా కనబడలేదు. మోహన రావు విసురుకుంటూ కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ లక్ష్మమ్మతో జెప్పడానికి కిందికిబోలేదు.

రా:- మోహన్ ! నీవు కసరత్తు చేస్తావా ? ఛాతీ యెన్ని అంగుళాలు ?

మో:- యీమధ్య వొకఅంగుళం తగ్గింది. యిప్పుడు ముప్పైయేడంగుళా లున్నది. మనదండాలు తీస్తే చాలా బలం నస్తుందిగాని శరీరం చక్కగా యేర్పడదు. బస్కీలుదీస్తే పొట్ట పెరుగుతుంది. డంబెల్సుచేస్తే ప్రతికండా పెరిగి అందంగావుంటుంది. అయితే చెయ్యడంమానితే కండలు తగ్గిపోతవి.

రా:- నీదండలు చొక్కాపైకే కనబడుతున్నవి. ముంజేతి నరాలు యినపకడ్డీల లాగున్నవి.

మో:- చేపనూనె తాగుతూ డంబెల్సుచేస్తే వొళ్ళు చక్కగా బెరుగుతుంది.

రా:- మనము కిందికి బోదాం.

మోహన్ లాగుదీసి పంచ కట్టుకొనివస్తానని గదిలోకిబోయి చలువచేసిన జరీపుత్తరీయం మొలకుగట్టుకొని హాలులోవున్న

నిలువుటద్దంలో విగ్రహాన్ని చూచుకొని— కిందికిపోదామా అన్నాడు. పుభయులూ కలిసి కిందికి బోయినారు.

మో:- ఆమ్మనుజూచి అయిదారేండ్లయింది. అప్పుడు అయిదోఫారమో, ఆరోఫారమో, చదువుతున్నా. నన్ను గుర్తు పడుతుందా?

రా:- యెదిగేవాండ్లలో మార్చెక్కువ కనుపడుతుంది. అయినా గుర్తుపట్టవచ్చు— అమ్మా! మోహన్ వచ్చాడు చూచావా?

లక్ష్మ:- నీవుటరా నాయనా! పెట్టె పైకెత్తించుకొని పోతుంటే యెవరోఅనుకున్నా. అంతా బాగున్నారా? నీ పెండ్లికి పిలవడానికి వచ్చావా?

మో:- నా పెండ్లికి నేనేపిలుస్తానా దొడ్డమ్మా?

రా:- యీయేడు బి. యల్, షరీక్షయితే పెండ్లి చేసుకుంటావా?

మో:- మావాండ్లు వేధిస్తున్నారుగాని యిప్పుడేమి తొందరని అంటున్నాను.

లక్ష్మ:- చాపమీద కూర్చోండి. మనుములేమైగా నస్తున్నవా?

మో:- చాలా వస్తున్నవి. యింకాయేదీ నిర్ధారణ చేసుకోలేదు. పెదనాయన యెక్కడికి వెళ్ళాడు? వ్యవహారపుచిక్కులన్నీ పోయినట్టేనా?

ల:- గట్టునబడ్డాం నాయనా. పొలంకళ్ళే పోయివస్తానని వెళ్ళాడు. రావాలె, భోజనానికి వేళదప్పుతుందేమో నీకు.

మో:- నాకు తొందరలేదులే.

రా:- మనం స్నానంచేసి సిద్ధంగా వుందాం. కమలం!— నీళ్లుతోడి అంగవస్త్రాణియ్యి.

మో:- నేను పైకిబోయి అంగవస్త్రం, తువ్వాలా తెచ్చుకుంటాను. నీ వింతలోకే స్నానం కానీయి.

కమలమ్మ రామానాయుడికి స్నానానికి నీళ్ళిచ్చింది. ఆయన నామాలు దిద్దుకుంటూ కూర్చున్నాడు. మోహనరావుకు వేడినీళ్లు పాళాలుచేసేలోగా ఆయనదిగివచ్చాడు. స్నానాలగది లోకి రాంగనే, కమలమ్మ వెళ్ళిపోబోయింది గాని యెందుకో పోలేదు. “ఆవేడి చాలునా? యింకాచన్నీళ్లు కావలెనా?” అని అడిగింది. “నేను వేడినీళ్లు చేయసండి. చన్నీళ్ళే అలవా”టన్నాడు మోహనరావు. అయితే తోడకవస్తానని గదివాకిటికి రెండుగజాల దూరంలోవున్న బావిలో చేదవేయబోయింది. మోహనరావు అక్కరలేదనే వరకు వూరుకున్నది. అతడు చేంతాడు తీసుకొని అక్కడున్న యిత్తడిబిందెకు వుచ్చా, వుగ్గమూపెట్టి గబగబతోడి వొంటిచేతితో బిందె తలపైకెత్తి నీళ్లు కుమ్మరించుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నీలుచున్నది. చేయి పైకెత్తినప్పుడల్లా పక్క టెముకలమీద మాంసకండరములు యిసుక తరంగముల వలె హృదయంగమంగా కనబడుచున్నవి. బంగారుచాయగల విశాల వక్షంమీద కొదమతుమ్మెద రెక్కలవలె రోమాంచం చెలువారు తున్నది. నీళ్లుతోడేటప్పుడు కండెలుగట్టిన పిక్కలూ, పెడదిరిగిన రెక్కలూ, దుక్కలవలెనున్న తొడలూ, పొక్కియున్న పొక్కిలీ, అక్కళించిన నాభీ, విల్లుం ధిక్కరించు పక్కలూ చక్కదనాల కిక్కలై కెంపెక్కి యున్నవి. మామూలుకంటె యెక్కువ సేపు వొళ్లు తోముకుంటున్నాడు. లక్షమ్మ పిలవడంచేత కమలమ్మ లోపలికి పోంగనే స్నానం ముగించి అన్నానికి వచ్చాడు.

ల:- ఆయన మాగాణి నుంచి పడమటి పొలం పోతున్నాడట. వేళ కందడు మీరు లేవండి.

మో:- మాకు మట్టుకు తొందరేమి?

ల:- స్నానంచేసి యెంతసేపని కూర్చుంటారు, కానియ్యండి.

రా:- బొట్టు పెట్టుకోవా?

మో:- అగర్లుంటే పెట్టుకుంటాను.

కమలమ్మ, ఇదుగో అగరు భరిణె అని కొంచెం భిడియం తగ్గి చెప్పి మరల సిగ్గు నభినయించుకూ అక్కడ బెట్టిపోయి మేడ మీది కెక్కి పుభయులకూ తమలపాకులు చుట్టుతూ కూర్చున్నది.

రా:- (భోజనం చేసి లేవబోతూ) అక్క లక్ష్మీ—నీవు మేడమీది సావిట్ల మరమంచం వాల్చి వీరికి పక్క వెయ్యి.

ఉభయులూ మేడమీదికి బోయినారు. మోహనరావు అద్దాలు పెట్టుకొని బల్ల నగ్గెర కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు.

రా:- మోహనా ! తాంబూలం వేసుకో.

మో:- మీరు రండి!

ఉభయులూ తాంబూలం వేసుకున్నారు. దేహం కొంచెం వేడి తీసుకొని ముఖానికి తేజస్సు హెచ్చింది.

రా:- బి. యల్. పరీక్ష పూర్తికాంగనే పుద్యోగంలో ప్రవేశిస్తావా ?

మో:- మా అన్నయ్య ప్రవేశించమంటున్నాడు. నాకు స్టీడరు పనంటే సరదా.

రా:- పంచమోద్యమం నీ కిష్టమేనా ?

మో:- దాన్ని గురించి బాగా చదవలేదు. అయినా మంచి పుద్యమమనే వింటాను.

రా:- పంచముల దుస్థితి నీ నెప్పుడూ స్వయంగా చూడ లేదా ?

మో:- వాండ్లతో నా కేమిషని ? అయినా యీ పుద్యమాలు పెట్టుకుంటే మనసుకు ఆందోళన మెక్కువ. నా క్లాసులో నారాయణరావు అనే కుర్రవాడు చదువులో మొదటివాడుగా వున్నా వూళ్ళో పుద్యమాలన్నీ నెత్తిన బెట్టుకొని అహోరాత్రాలు వూపిరి సలపకుండా తిరుగుతుంటాడు. వాడిని చూస్తే నాకు జాలి వేస్తుంది.

రా:- మోహనా ! నీ నిష్నాడు బయలుదేరి యిక్కడిదే, పాలెమనే వూరికిబోయి వస్తాను. నా కోసం చాలామంది కనిపెట్టు

కుని వుంటారు. అయిన గంటలకు తిరిగి రాగలను. బడలికగా వున్నదంటివిగా. పడుకుంటావా, నాతో వస్తావా ?

మో:- రాత్రి నాటకానికి వెళ్లాను. నిద్ర తూలుతున్నది. నీవు వచ్చిన తరువాత అయిదు గంటలకు పికారు పోదాం.

రా:- సరే పడుకో. కమలం! మూడు గంటలకు మోహను కు ఫలహారం జెయ్యి.

రామానాయుడు పాలెంలో ధర్మశతన మందిర మొకటి పెట్టించడానికి వెళ్ళాడు. మోహనరావు నిద్రపోయినాడు.

౭

ద్రోహము

కమలమ్మ కొంతసేపు పడుకున్నది. నిద్ర పెట్టలేదు. దిగి పోయి భోజనం చేసి ఫలహారం తయారుచేసి మేడమీదికి తెచ్చింది. మోహనరావుకొకా లేవలేదు. కాని కదులుతూనే పడుకున్నాడు. మూడుగంటలు కావచ్చింది. లేపడానికి సందేహించి కిటికీగుండా మోహన రూపం చూస్తూ కమలమ్మ కూర్చున్నది. చూచి చూచి, దగ్గర వున్న వీణను దీసికొని సారించి,

ఓ-రమణీమణి వేగమే పోగదె-సామిని తేగదె ।

అనే ౭వళి యెత్తుకొని మోహనంగా పాడుకున్నది. మోహనరావు నాగస్వరం విన్న కోడె తాచువలె తలయెత్తి వీణాగాన ప్రణాహాన్ని నెల్లువలు గట్టిస్తూ కూర్చున్న మోహినీ రూపాన్ని చూచాడు. చూచి కనికట్టు కట్టిన తాచువలె పక్క మీద వాలి, అగండ్లతో ఆనందిస్తున్నాడు. ఆనంద సముద్రంలోనుంచి యింకా తెప్పరించుకోలేదు. కమలమ్మ వాలు గిన్నెలతో అతని నిద్రావసాన కమనీయ ముఖారవిందాన్ని తిలకించింది. ముఖ కమలంమీద ముసురుకొన్న బాల చంచరీకముల కొవరెక్కలవలె బెరిగిన నును మీసములూ, విరిసి నుదుటిపై యాడుకొను కత్తిరింపు ముంగురుదీ గలూ, సోయగము చింది

ముఖముపై విరజల్లినట్లు విరాజిల్లు తున్నవి. కమలమ్మ ఈ యద్భుత రామణీయక విలోకనంబుచే కై పెక్కి ప్రేమోన్మత్త యయి కంఠమెత్తి మోహన రాగమును శ్రవణ సమ్మోహనంగా పాడు తున్నది మోహనరావు విని, విని, మొగం చిట్లించి వీణపై యెన్ని సంగతులు గనబరిచినా జంఠం శ్రావ్యమున గొంతుయొక్క చక్కదనానికి తీసిపోతున్న దనుకొన్నాడు. ప్రేయసి యొక్క చక్కదనాల కలస్వనాన్ని పాడుచేస్తున్న వీణా గానమును శిక్షించుటకోయన చివ్వున లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ జావళీని పూర్తిచేసి పాట నాపివేసింది. మోహనరావు నిరాసబెంది మిన్నక కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ మందాక్రాంతా వృత్తంవలె మందగమనంతో చావిటిలోకి వస్తున్నది. జంఠ సహాయం లేని స్వాభావికమైన మనోహర పిక స్వరంవలె విరాజిల్లుతూ కమలమ్మయొక్క సాన్నిధ్య సౌభాగ్య మబ్బింది. గాన మాపివేసిన లోపం గన్నట్లకుండ మరియొక జావళీ యెత్తుగడ చేసినట్లు అధిరామంగా మోహన రూపం పొడ గట్టింది.

క:- పలహారం చేయరా ?

మో:- తీసుకొని రండి.

వెండి పాత్రలతో కాఫీ, వుడమా, కమలాపలాటూ తెచ్చి జల్లమీద బెట్టింది. మోహనరావు పలహారం చేస్తూ కమలం యొక్క తొనను సీతార్చితో ఉస్వాదించగా రస భావాలన్నీ కమలమ్మా అనుభవించి ఎక్క సోలిపోయింది. కమలం మోహన రావుయొక్క అధర సౌభాగ్యాన్ని చూసిగొన్నది గాని కమలమ్మ కింకా ప్రత్యక్షంగా లభించలేదు. కమలమ్మ పెదవులు సంచలించి నవి కాని గంభీరించి నిలువబడ్డది. మోహనరావు కేవల మానసికానుభవంతో తృప్తిచెందక సంభాషింప నిశ్చయించుకొని విషయం దొరకక పలహారం చాలించి కరకమలం చేత ముంగురు లెగజమ్మి,

మో:- ఒకనగరూ! తలచుప్పుకొనుటకు నూనె వున్నదా?

క:- ఉన్నది నిమ్మనూనె పనికివస్తుందా ?

మో:- శైత్యోపచారంగా చాలా మంచిది. తీసుక రండి.

కమలమ్మ దువ్వెనా, అద్దం, నూనె తీసుకొని వచ్చి బల్ల దగ్గర నిలువబడ్డది.

మో:- ఒదినగారూ !, మిమ్ములను వొక్క మాటడుగు తాను. కోపం రాదుగదా ?

క:- వొక్క మాటేనా ?

మో:- మొదటంతే.

క:- ఒక్కమాటే అడిగితే కలహం గావచ్చు.

మో:- అయితే మరి తరువాత మాటాడరా ?

క:- సరేయ కలహమైతే యెందుకు మాట్లాడను ?

మో:- అయితే చెప్పండి. మీకు నామీద దయవున్నదా?

క:- వట్టి దయేనా ?

మో:- తరువాత మారుతుంది.

క:- మారి యేమవుతుంది ?

మో:- మారి ప్రేమవుతుంది.

క:- అమ్మా యెంత జాణవు !

మో:- కోపం వచ్చిందా ?

క:- కోప కారణ మేమున్నది ?

మో:- నూనె యిస్తారా ?

క:- ఇయ్యవలసిందేనా? మీ చేతులకు చమురవుతుందేమో?

మో:- అయ్యేమాట నిజం.

క:- నేను రాయనా ?

మో:- పాపరావు చూపులతో సమ్మతి గనుపరచాడు. కమలమ్మ చేతులో నూనె వేసుకొని తలకు రాచింది. ఉభయులూ శరీరం మరచారు. చెంపను నూనె తగిలితే హస్తకమలంతో

అద్దించింది. ఉభయులకూ ఆనందం యివ్వబడింది. ఇద్దరూ పర
పరమై నారు. ముఖ కమలములు స్పర్శించినవి. అప్పటి రసవృష్టి
యెవడు నన్దించగలడు ? మాధుర్యంకంటె మధురంగా వున్నది.

మేడ మెట్లమీద సాహు వస్తున్న కాళ్ల అలికిడి వినబడ్డది.
కమలమృగవృష్టి గోచరించినమోహనరూపాన్ని మనసులోబంధించి
చిక్కబట్టి గదిలోకి బోయి పడుకున్నది. సాహు సావిత్రికిపరుగెత్తి
కొనివచ్చి 'యేమండీ ! మా అమ్మక్క చున్నది ?' అని అడిగాడు.

మో:- లోపల వున్నదిలే.

సాహు:- అమ్మా ! నాకు ఫలహారమేది ?

క:- (సాహువంక చూడకుండా) అదుగో ఆగిన్నెలోదీసేకు.

సాహు "నాకు పండువలిచివెట్టు. లే," అని పమిటెట్టు
కుని లాగితే లేచింది. పండు వాలిచిపెట్టి మళ్ళీ పడుకున్నది.
మొదటి మోహనదృశ్యం అంతర్ధానమై మళ్ళీ స్ఫురించలేదు.
మోహనరావులేది కండికిబోయినాడు. ముఖమంతా యేమో
కొత్తిగా కనబడుతున్నది. వీధివసారాలోకి బోయి పచారీచేస్తూ
సిగరెట్టు కాలుస్తున్నాడు.

రామానాయుడు నాలుగు గంటలకల్లా పాలెంబోయినాడు.
సాయంత్రం సభ జరిగుతుందని, రామానాయుడుగారు వుప
న్యాసం యిస్తారని నాటింపాచేశారు. పతనమందిరిం దగ్గరనుంచి
బయలుదేరి నగరసంక్రమణలో వూరేగింపు జరిగింది. బాలకులూ,
కూలీలూ, 'తిలక్ ముగ్ధా' కు చె, మహాత్మాకూ జై, సంగ
దాసుకూ జై' అని కేకలువేస్తున్నారు. నాలుగున్నరకు మందిరం
దగ్గరకు వచ్చారు. రామానాయుడు ప్రతిష్ఠనుబట్టి వూళ్ళోవుండే
ఆసామీలంతా సభనలంకరించారు. పెద్దవాడని చిన్నపరెడ్డిని
సభకు పెద్దనుగా యెన్నుకున్నారు. విద్య అవసరమనీ, పతనమంది
రములు వుపయోగకరములనీ, పంచములు దుస్థితిలో వున్నారనీ
రెండుగంటల సేపు రామానాయుడు వుపన్యాసం యిచ్చాడు.
అంతరూ ఆహ్లాదపడ్డారు. పట్టయ్య అనే మంగళాపురపు కుర్రవాడు

పంచమోద్యమాన్ని గురించి పద్యాలు వ్రాసి చదివాడు. చిన్నప రెడ్డి పఠనమందిరాలు అవసరమని చెప్పి యిల్లు గట్టించడానికి స్థలం, అయిదువందల రూపాయలూ యిస్తానని వాగ్దానంచేశాడు. తక్కినవారు కొన్ని స్వల్పమొత్తాలను పుస్తకాలు గొనడాని కిచ్చారు. అప్పటికి సేకరించిన పుస్తకాలతో పఠనాలయం ప్రారంభమైంది. మందిరానికి సంబంధంగా పంచమపాఠశాలను బెట్టి వుచితంగా బోధించడానికి వొక్క బ్రాహ్మణ కుర్రవాడు అంగీక రించాడు. జయధ్వనులతో సభముగిసింది. అనంతరం రామానా యుడు ఊరికి ప్రయాణమైతే చీకటిపడ్డదని పోనియ్యలేను.

మోహనరావు చాలాసేపు వసారాలో పచారీచేశాడు. కూడదనీ చెప్పేయవనుడుసహితం విషవక చదివే తారాశశాంక విజయం, బిల్వణీయం తమాషాగా అనేకమాట్లు చదివి ఆనందిం చాడు గాని విషయములన్నీ తెరచాటు బొమ్మలమోస్తరుగా లీలగా కనబడ్డవి. భావప్రపంచంలోనుంచి భౌతిక ప్రపంచములోకి మారేటప్పటి సంధికాలమే మనుష్యజీవితంలో మిక్కిలీ రసవత్తర మైన భాగం. సర్వజంతు సామాన్యమైన యీమార్పు మానవుని మానవత్వం నుండి దేవత్వంనంక వొక మెట్టెక్కిస్తుంది. పాప మీతరుణకాలములో మోహనరావుపై చెడుగాలిసోకింది. తెగులు దగిలిన సస్యం పూర్ణఫల మీయజాలదు. మోహనా! పొంగి పొరలు నీయకావనప్రవాహం గట్లుదాటింది. పంకసమ్మిళితమై మాలిన్యాన్ని బొందింది. అంతటితో పోలేదు. ఫలవత్తరములైన సుందరకేదారములపై వెల్లువగట్టి నష్టం గావించింది. భూస్వామి నీజీవానికిబడి దుఃఖిస్తాడు. పాపం నీవేమి చేయగలవు? నీశక్తికి మించింది. పాలవంటి నీయకావనాన్ని పొంగబోసుకున్నావు. యిక మరి నీచేతికి శుభ్రంగా ఎట్లావస్తుంది. నీ మోహన విగ్రహమే నీకు శత్రువైంది. దేహసౌందర్యమే నీవెరుగుదువు గాని ఆత్మసౌందర్యం నీవెరుగవు. ప్రతిదినం నీదేహలంకారానికి చేసే ప్రయత్నంలో శతాంశమైనా ఆత్మలంకారానికి వుపయోగించినట్లైతే బంగా

రానికి వెలిగారం అతికినట్లు నీ దేహసౌందర్యం నీ ఆత్మకు తగిన వేషమై వొప్పివుండేది. అద్దంచూచి ముఖం దీర్చుకున్నావుగాని సత్పురుషుల జీవితాలనుజూచి నీ ఆత్మవర్తనం దీర్చుకోలేదు. నీవు పరీక్ష తప్పిపోయినావు. కాలం వృథా చేసుకున్నావు. భగవంతు శిచ్చిన అవకాశం పోగొట్టుకున్నావు. నీ హృదయంమీద కావురు గమ్మింది. యిక ముందు నీవొక ప్రతివ్రతా తిలగాన్ని వివాహం చేసుకున్నా కిల్చిపగహితమైన హృదయాలింగన మియ్యజాలవు. పాపాన్నే ప్రసరింపజేస్తావు. అయ్యో! పాపం! రెండుమీ తెలియని నవయావనుని కెంతశిక్ష? నిన్నుజూస్తే జాలివేస్తున్నది.

మోహనరావు కొంతసేపు పచారుచేసిన తర్వాత మనస్సు ఆలోచనోన్ముఖమైంది. “యేమది చిత్రం! యిట్లా జరుగుతుందని కలలోకూడా అనుకోలేదు. అబ్బా, యేమాసౌందర్యం! సంగీతం సౌందర్యాన్ని మించింది. కిన్నెరవలె తీగెలు దీసినట్లు రాగం దీస్తుంది. ఆమెకు నామీద అత్యంతమైన ప్రేమవున్నట్లు కనబడు తుంది. తారాశశాంక విజయములోని కథ కల్పనై నా విషయం తప్పకుండా సత్యమే. తారా చంద్రులనే వ్యక్తులు లేకపోయినా తత్సదృశులు అనేకు లుండడం నిశ్చయం. యెట్లా మాట్లాడు దామా అని ముందాలోచించుకుంటే వొక్కమూటా స్ఫురించ లేదు గాని, అసమయానికి సంభాషణ మహారసవంతంగా సాగింది. అరే! యీ వ్యవహారాలలో ఆరితేరినట్లు మాట్లాడాను. కాకపోతే మట్టుకు యీ పాండిత్యం వొకడు చెప్పితేవచ్చేదా? యీ సంభాషణదాకా యెందుకూ? అసలు యీ విషయమే దేవుడుసచ్చి యిట్లా అని ప్రతిజంతువుకూ చెప్పుకున్నాడా? అన్నీ స్వభావం గానే తెలుస్తవి. యింతవరకు పరీక్షయి తేలాలి. మొదటిరకం మార్కులు వచ్చినట్టే. యిక జరుగవలసినదేమి? సగం సగం వ్యవహారాలు నాకు బనికిరావు.”

సాహు:- యేమండోయ్! మా తాతయ్య మిమ్ములను పిలుస్తున్నాడు.

మోహనరావుకు మనసు డక్కు-మన్నది.

మో:- సాహూ! యెందుకురా?

సా:- ఊరికెనే మాట్లాడడానికి.

మో:- (తనలో) ఓరినాయనా, రాగోల దీసుకొని సిద్ధంగా వున్నావనుకొన్నా—(ప్రకాశంగా) యిమగో వస్తున్నా. (అని కాలుతున్న సిగరెట్టు పారవేసి లోపలికి పోయినాడు.)

౯

అ మ్మ లే దు.

సాహూ ఫలహారం దిని వెళ్ళిపోయినాడు.

కమలమ్మ మంచంమీద బండుకున్నది. మొదటి సమ్మోహన దృశ్యం మళ్ళీ దృష్టికి తెచ్చుకోవలెనని ప్రయత్నం చేసింది. కవి శిల్పచిత్రకార నిర్మితములైన కృతిమ విగ్రహాలవలె సహజ రస విహీనములై అనేకరకముల దృశ్యాలు గాన్పించి అసహ్యంగా దోచినవి. ప్రయత్నించిన కొలది కొత్తరూపాలు భాషాంతరీకరణ మున కవుల భావములవలె వికృతములై కన్నడ్లవి. రూపం మన స్సులో నాటలేదు. తస్మీరు తీసేటప్పుడు ఫలకం పూర్ణంగా రూప గ్రహణం చేయకముందే తీసివేసినట్లైతే విగ్రహ మెట్లా వస్తుంది? అతనిని మళ్ళీ వొకమాను చూస్తే బాగుండునని కిటికీలోగుండా వీధివైపు తొంగి చూచింది. కనుపడలేదు. వీధిలోకి దిగే మెట్లు దగ్గరకుబోయి చూచేవరకు మోహనరావు సిగరెట్టు త్రాగుతూ పచారు చేస్తున్నాడు. స్వాభావికమైన ముఖవైభవానికి, వాయారంగా పట్టి పీచ్చుతూవున్న సిగరెట్టు నూతన విలాస మొన గూర్చింది. మర్పితంగా త్రాగడంచేత ప్రవేళి సందున కొంచెం పచ్చబడ్డదిగాని పెదవులు నల్లబడలేదు. ఆపాదమస్తకం పరిశీలించింది. కొంచెం ముడిచిన కోమలాధర పుటమునుండి ముఖ కమల సమీకాలతో సమ్మిళితమై గుప్పున వెలువడిన ధూమపుంజానికి అరమోడ్పు గన్నులకూ తోడు మదనుడు వున్నత భూలతను

ఆకర్ణాతంగా లాగి నీలోత్పలముల నిగనిగను ఢిక్కరించే చిఱు
మీసపుటమ్ముల సంధించి చేతికొద్ది లాగి నువ్వి శృదయం గాడ
నేయగా సొక్కి సోలి కటకటాలపై వ్రాలింది. యిట్టి సమయముల
గదా ప్రియులు కైదండలొసగి సేవింప నవసరమవుతుంది. ప్రాణ
నాధుడు దండనుండు తన కట్టి భాగ్యము లభింపజేసి దుస్సహమైన
పారతంత్ర్య జీవనమేకదా కారణమని తోచింది. బంధముల తొగ
దెంచుకొని పరువిడి అతని బాహుదండముల నల్లుకొన నువ్విశ్మా
రింది గాని అతడేమనునోయని సంశయించింది. నిట్టూర్పు విడిచి
యిప్పటి కింతయే భాగ్యమని మరియొక్కవరి కండ్లార జూచి జూరి
దుస్సహమైన శరీరమును మోచి పాన్పుపై వైచింది. అనుభవైక
వేద్యమైన ప్రథమ దృశ్యాన్ని భావంలో పూహించుకొనలేక
పోయిందిగాని ద్వితీయ దృశ్యం బాగా గోచరమై మనస్సును
విడువలేదు. మోహన రూపాన్ని మనస్సున కావించుకొని కనులు
మూసి మననం చేసింది. భావగోచరము లవుతున్న రూప విభ్రమ
విలాసములు మూర్తిమంతములై కండ్లు తెరచినా నలుదిక్కుల
ప్రత్యక్ష మవుతున్నవి. మోహన రూప పంకములో దగుల్కొని
కమల క్షణభంగురములైన ఆనంద కెరటములలో దేలిపోతున్నది.
నాలుగు గంటలైంది. అయిదైంది. ఏడైంది. కమల కాలపరి
మాణం దెలియని అఖాతంలో బడిపోయింది. లేవలేదు. సాహు
ఆడి యాడి ముంగిట్లోకి వచ్చి అమ్మా అని కేక వేసినాడు. అంధ
కారమంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నది. ప్రత్యుత్తర మెవరిస్తారు? అమ్మ
లేదు. అమ్మ లేనినానికి అంతా లేనిదే. అమ్మా లేవటే అని
మరల కేక వేశాడు. లేదని భవంతిలోనుండి ప్రత్యుత్తరం వచ్చింది.

సా:- (ఇంట్లోకి బోయి) నాయనమ్మా! మా అమ్మ దేదీ?

ల:- మేడమీద వుంది. పిలుచుకొని వస్తావా?

సా:- చీకటిలో నే బోలేను. నాకు అన్నంబెట్టు.

ల:- తాతయ్యా వాండ్లు అన్నానికి వచ్చిందాకా వుండవా?

సా:- నాకు నిద్ర వస్తూవుంది. త్వరగా బెట్టుమంటే ఆ మాటలూ యీ మాటలూ చెప్పుతుంది.

ల:- ఇదుగో తిను.

సా:- (అన్నం దిని,) నాయనమ్మా! చీకటిలో నే నైకి బోలేను. అమ్మ వచ్చిందాకా నీ పక్కమీద పడుకుంటా.

ల:- పడుకో. నిద్రగపోతే మళ్ళీ లేవవుగా?

సా:- నీ దగ్గరే పడుకుంటాలే, (అంటూ పడుకొని నిద్ర బోయినాడు.)

మోహనరావు, చౌదరియ్యా భోజనానికి వచ్చారు.

ల:- అక్కలమ్మీ! కాళ్ళకు నీళ్ళిచ్చి అమ్మాయిని పిలచ కరా. ఒకటే మోయిను నిద్రపోతున్నది. పిల్లవాడు యింకా రాలేదే.

చౌ:- మనిషి వచ్చాడు, పాలెంనుంచి. రేపు గూడా రాడట. ఆ ప్రక్క పూళ్ళకు బోతున్నాడట. చచ్చినవాడి పిచ్చి వీడి కెత్తింది. ఊరూరు తిరిగి కూలివాండ్లను రెచ్చగొడతాడు గావాలె. మోహనా! ఈ మాల మాదిగె పిచ్చి నీకూ వున్నదా?

మో:- స్త్రీయీ గోలంతా నాకు పట్టదు పెద్దనాన్నా. నా వ్యవహారమేమో, నేనేమో దప్ప యితర జోక్యాలు నాకు లేవు.

చౌ:- అది బాగుపడేవాండ్ల లక్షణం. ఉద్యోగానికి పోతావా?

మో:- ఉద్యోగమో - స్ట్రీడరో - యేదాతుందో యింకా చెప్పలేను.

చౌ:- బాగుంది. ఆ రెండింటిలో యేదైనా నొకటే - మావాడు వుద్యోగం చేయబడుతుందని యేండ్లు మిగిలిపోయినవని సాగించాడు. వాడికి స్వబుద్ధిన పుట్టాలెకాని యెదటివాండ్లు యెంత కాలమని యెత్తు పెడతారు?

మో:- అన్నయ్యకు వుద్యోగానికి వెళ్ళడం ఇష్టంలేదా యేమి ?

చో:- ఇంకా వుద్యోగ మెందుకు ? ఇదొకటి నొరికిందిగా మాలవుద్యోగం. కొంపా, గోడూ పట్టకుండా దానితో వూరేగుతున్నాను. ఇదేమో మంచికి వచ్చిన న్యవహారం గాదు. నీవైనా మనవాండ్లలోకి కాస్త ముందుకురా.

మో:- ఉద్యోగం చెయ్యకపోతే ఆయన కేమి తక్కువా ?

చో:- తిండికి జరగదనా ? ఉద్యోగం వున్నది లక్షణం అన్నారు. కాదన్నాడు; నే సంతోషించుకున్నా. ఈ ముసలి హాడు యెప్పుడూ గోకాడుతాడిని నాకెందు కీ అపవాదు. ఇంట్లో ఎవరికీ కొరగానిపని నాకుమటు కెందుకు ? నాయనా ! కాళ్ళు కడుక్కోవోయ్.

క:- (కండ్లు నలుపుకుంటూ క్రిందికి వచ్చి) నాకు వంట్లో ఖులాసాగా లేదండి. భారంగం వుంది.

ల:- అది జలుబున. వేడిపాలు పోసుకొని అన్నందిన; రా! నీకు వంటింట్లో పెడతాను. ఆయన రేపుకూడా రాడట.

క:- యింకా వచ్చాకేమో అనుకుంటున్నా. అయితే అన్నందిని పోయి పడుకుంటా.

ల:- పడుకో. పిల్లవాడు నిద్రపోయినాడు. యిప్పుడు పై కేమి మోసుకొని పోతావులే. నా దగ్గర పడుకుంటాడు.

కమలమ్మ పైకి పోయింది.

మో:- పెదనాన్నా ! నేను యీపూటనే వూరికి పోదా మనుకొని అన్నయ్య రాలేదని వూరుకున్నా. యిక రేపుకూడా రాడు. కనుక తెల్లనారి లేచి వెళుతా. నే వచ్చిన బండికూడా వున్నది.

చో:- నిన్ను చూస్తే నాకు ముచ్చట వేస్తున్నది. మీ వాండ్లంతా బుద్ధిమంతులు. యింకా రెండురోజులు వుంటా వను కున్నానే. అతగాణ్ణి దారికి తిప్పలేవా ?

మో:- నేను చెబితే వింటారా. అందులో పెద్దవారు. మా సెలవులుకూడా అయిపోతున్నవి.

చా:- పెద్ద - దేనికి? - అన్నిటికంటే తాటిచెట్టు పెద్ద. బుద్ధిలో నీ కెవ్వరూ చాలరు. మామేళం వొకరు చెబితే వినేది కాదు. నీవు స్కూలు చెడగొట్టుకొని యెందు కంటావుగాని అవ సరమైతే వెళ్లు. గుంటూరులో ఆగుతావా?

మో:- ఊహూ! సరాసరే వెళ్లుతా. నాకు వ్యవధి లేదు.

మోహనరావు భోజనంచేసి మేడమిదికి పోయినాడు. గడియారం తొమ్మిది కొట్టింది.

కమలమ్మ తమలపాకులు చుట్టిస్తున్నది.

చా:- యేమేవ్! మన మోహను యీపాళాన వుద్యోగంలో ప్రవేశిస్తే పది సంవత్సరాల్లో డిప్టికలెక్టరు పనౌతుంది. మనవాడికి చిలకకు చెప్పినట్టు చెప్పా! వినకపోతే నేనేమి చేసేది? వాడికి తాహస్సీల్దారీ కావచ్చునట!

ల:- యింకా యెందుకు తవ్వకోవడం? యెవరిమీదా దూకులేకుండా వెళ్ళిపోయిందిగా!

చా:- బుద్ధిపూర్వకంగా కావలెనని పోగొట్టుకుంటే పోయింది.

ల:- పోతే పోయింది. మీ వుద్యోగం సంగ తేమయింది?

చా:- అదీ వట్టిదే అయింది. మునసబు అప్పీలు చేసుకుంటే భర్తరపు ఖాయం చేస్తూ కుటుంబంలోనే వుద్యోగ మియ్యవచ్చు నని వుత్తరు వయిందట. తాస్సీల్దారుగారు తమ్ముడిపేరు సిఫారసు చేశారని తెలిసింది. నేనూ వుద్యోగం చేశాననిపించుకొందా మంటే విఘ్నం వచ్చింది. ఇవ్వేళ ప్రొద్దుగూకులూ తిరగడం చేత నిద్ర తూలుతూవున్నది. (అని పడుకున్నాడు.)

ల:- అక్కలక్కీ! తోడువెయ్యి, పడుకుందాం. యీయేకు తీరా. వడికి నేనూ వస్తాను.

పదకొండుగంట లయింది. మేడమీది తూర్పు వసారాలోకి కుర్చీ లాక్కొని విసుకుకుంటూ మోహనరావు కూర్చున్నాడు.

మో:- కమలా! యింకా లేవలేదా? యిక్కడ కూర్చుంటాము రా.

కమలమ్మ జారిన కచభరం సవరించుకుంటూ వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నది.

మో:- కమలా! యేదో వొక సంగతి తేల్చి చెప్పు. శెల్ల వారుజాముననే వెళ్లుతాను.

క:- సగలు నాలుగువేల కంటే యెక్కువ వుండవు.

మో:- వాటి విషయమై అంత ఆలోచన అవసరం లేదు. రేపు మా చిన్నమ్మ నడిగి రెండునందల రూపాయలు తీసుకుంటా. మా అన్నయ్య నెలకు ఒం రూపాయల దాకా పంపిస్తాడు. యింకా కావలిస్తే మళ్ళీ మా చిన్నమ్మే పంపుతుంది. ఆమెకు పిల్లలు లేరు. డబ్బు చాలా వున్నది.

క:- యెందుకంటే యేమని చెబుతావు?

మో:- ఆమె అడగదు. మా అన్నయ్య గుంటూరులో చదువుకుండే టప్పుడు ఆమె దగ్గరదీసి యిష్టం వచ్చినట్టు ఖర్చు కిస్తూ వుండేది.

క:- ఆయనగూడా యీమోస్తరు వాడేనా?

మో:- ఆఁ కొంతవరకు.

క:- మనిషి యెట్లా వుంటాడు?

మో:- నా మోస్తరే. కాని కొంచెం పల్లెటూరి పద్ధతి.

క:- పొయ్యేమార్గ మెట్లా?

మో:- పోవడం నిశ్చయమైతే దాని కేర్పాటు చేస్తా.

క:- పిల్లవాడి సంగతే తగులాటంగా వుంది.

మో:- అది నీవు వదిలించుకోక తప్పదు. తక్కిన సంగతులు ఎట్లావున్నా పిల్లవాడి కోసమైనా వెతికి పట్టుకుంటారు.

వాడు నీవెంట లేకపోతే నీజోలే తలుచుకోకు. అదిగాక పిల్లవాడి నిక్కడ వదలి పెట్టడమే వాడికి తేమం. అస్తీ వుంది, పోషణ జరుగుతుంది.

క:- నాకేమో భయంగా వున్నది.

మోహనరావు కుర్చీ వెనకకు లాక్కొని కూర్చున్నాడు. దీపపు వెలుతురు కిటికీగుండా మోహనరావు ముఖాన ప్రసరించింది. ముంగురులు కమల హృదయానికి ములుకులై సోకినవి. ముఖ సోయగం బాటుకుని మంత్రోచ్ఛాటనము వలె కమలను నిశ్చేష్ట రాలిని చేసింది. నునుమీసం వశ్యోషధం అయింది.

క:- సరే! ప్రయాణాని కేర్పాటు చెయ్యి.

మో:- బాగా ఆలోచించి చెప్పి.

క:- ఇక ఆలోచన లవసరము లేదు.

మో:- ముమ్మాటికీ నిశ్చయమేనా?

క:- మూడుమూళ్ళు తొమ్మిది మాట్లకూ నిశ్చయం; మార్గం యోచించు.

మో:- రేపువుడయం యెనిమిదిగంటల బండికి గుంటూరు చేరి మంచి గుట్టపుబండి మాట్లాడి ప్రౌద్ధగూకే నరకు ఆంజనేయుల మండపానికి యెదురుగా జవ్విచెట్టు క్రింద నిలువబెట్టుకోమని చెప్పాతాను. నీవు కనిపెట్టుకొని వుండు. యిక్కడ నిలువబడి చూస్తే కనబడుతుంది. బండి రాంగనే రెండుమూడు మంచి చీరెలూ, సగలు మాత్రం తీసుకొని వెంటనే బండెక్కి సచాసరి గుంటూరుకే బయలుదేరండి. నేను నల్లపాటి సత్రాల దగ్గరనే కాచుకొని వుంటా. గుంటూరు వొకగంట ప్రయాణం.

క:- నీ తన్నీరు నా కిచ్చిపో.

మో:- ఇస్తాగాని నీ గదిలో పెట్టుకోవద్దు. సావిట్లో తగిలిస్తాను. యెవరూ దానిని చూడకపోతే వచ్చేటప్పుడు తీసుకునిరా. ఇక పెళ్ళి గదిలో నడుకో. నేను సావిట్లో నడుకుంటాను.

కమలమ్మకు భయం దీరింది. గుండె రాయిచేసుకున్నది. స్త్రీల స్థిర సౌకల్యం యెవడు మరల్చగలడు? లేచి ధృఢంగా అడుగులువేస్తూ పోయి పడుకున్నది. కాని మనసులో ఆవేదన గానే వున్నది. సరిగా నిద్రపట్టలేదు.

మోహనరావు మళ్ళీ సిగరెట్టు ముట్టించాడు. నిప్పుపుల్ల గీచిన చప్పుడు విని ఒయ్యారపు మోహనరూపం మరల చూడ వచ్చునని కమలమ్మ కిటికీలోగుండా చూచింది. మోహనరావు చీకట్లో కూర్చున్నాడు. పాపం! కమలమ్మ కాశాభంగం గలిగింది. చీకటిలో వెళ్ళుతాడు. మళ్ళీ యెప్పటికో చూడడ మనుకొన్నది. మోహనరావు సిగరెట్టు పారవేసి వుమిసివచ్చి పడుకున్నాడు. చుక్క పొడువంగనే లేచి తాను సిగరెట్టు గాల్చు కుంటూ తీయించుకున్న చుక్కని తప్పిగును సావిట్లీ తగిలించి నూటు వేసుకొని మరియొక మస్కాఫ వేషమై “కమలా” అని పిల్చాడు. ఆ పిలుపు కమల కెంతో మధురగీతం వలె వినబడి ఆత్రంతో లేచివచ్చి దీపపు వెల్తురున వెలుగు లీలావతారం జూచి ఆనందబాష్పాలు గురిసింది. ప్రఫుల్ల నేత కమలముల నలంక రించిన బాష్ప బిందువులు దీపపు టరుణ కాంతులలో తళతళ మెరసి ప్రభాతము గావించినవి. మోహనసూర్యుడు కరకమల దళములతో తుడిచి ముఖ కమలములతో కపోల కమలమును స్పృశించి పోయివస్తా నన్నాడు. కమల వెక్కి వెక్కి యేడ్చింది.

మో:- వెళ్ళి పడుకో.

క:- బండి రాకపోతేనో?

మో:- రాకపోవడమేనా?

క:- జీవితం దుర్భర మవుతుంది.

మో:- నాకూ అంతే అవుతుంది. నీవు యేకారణం చేత నై నా సాయంత్రం గావడానికి వీలుగాకపోతే తెల్లకాగితం మీద వుల్లిరసంతో గాని మైనపుఖడ్డీతో గాని యెప్పుడువచ్చేదీ వ్రాసి

బండివాడిచేత పంపు. దోహదం జేసి చదువుకొని తరువాత పని జరిగిస్తా.

క:- యిక వెళ్ళు.

ఉభయులూ వొకరిచేతులనుండి వొకరు విడిపించుకొనేటప్పటికి అయిదునిమిషాలు పట్టింది. మోహనుడు పెట్టె తానే చేత పట్టుకొని మెట్లదగ్గరకు పోయినాడు.

క:- మోహనా—(పిలిచిందిగాని అశ్లేలమని అనుకొన్నది. స్వర్గం స్వల్పకాల మనుభవించినా స్వర్గమేసని మనసు కుదుర్చుకున్నది.)

మో:- కమలా ! పిల్చావా ?

క:- లేదు వెళ్ళు.

కమల వెళ్ళి పడుకున్నది.

తారాశశాంకం

మోహనరావు గుంటూరులో రైలుదిగి అగ్రహారంలో పినతల్లిగారింటికి బోయి తనకు స్కూలుకుబోయే కాలం మించి పోయిందనీ రెండువందల రూపాయలు అవసరమనీ బలవంత పెట్టి పై కం దీసుకొని రెట్టింపు బాపగు మంచి జబ్బాబండి మాట్లాడుకొని మంగళాపురం బయలుదేరి నల్లపాటిస్త్రాల్లో తాను దిగబడి బండిని బంపించాడు.

కమలమ్మ తెల్లవారుజామున కొంచెం నిద్రపట్టి ౮ గంటల వరకు లేవలేదు. సాహు అవ్వకు మాలిమిగనుక చద్దెన్నందిని ముంగిట తాపాబండి లాగుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ మేడదిగివచ్చి ఆడుకుంటున్న సాహును చూచేవరకు గుండె లవిసి పోయినవి. సాహుయొక్క నిర్మలమైన నెమ్మొము చూచేవరకు కమలమ్మ హృదయతాపాలన్నీ శమించి మరులుకొని పట్టి కౌగిలించుకో పోయింది. ఆటలుమరిగి సాహు “ ఉండవే, నా బండితో కేళ్ళు ”

అని చిక్కక బండిలాకొన్ని పనుగెత్తాడు. కమలమ్మ నిలిచి మత్తిల్లి సాహునంక వెట్టిదానివలె చూచింది. కాకినయ్యంవహించిన మనస్సు వెన్నవలె కరిగిపోయింది. కళవిళపడ్డది. మరిగింది. కళ పెళ్ళాడింది. గగ్గోలుపడి ఘూర్ణిల్లిపోయింది. బిడ్డను తప్పిపోయిన ఆడుపులి వలె ఆక్రోశిస్తూ భవంతిలోకినచ్చి చాపమీద మొదలు నరికిన చెట్టువలె విరుచుకొని పడిపోయింది. లక్ష్మమ్మనచ్చిచూచి,

ల:- అమ్మా! వికారమా యేమే? నిన్నటినుంచీ జబ్బు గానే వున్నావు.

క:- (లక్ష్మమ్మతో మాట్లాడ సిగ్గుపడి) ఒళ్ళు తిరుగు తున్నది. (అని తలవంచుకొని చెప్పింది.)

ల:- అయితే, కొంచెం మజ్జిగన్నందిరు(అని తెచ్చి బల వంతపెట్టి తినిపించింది.)

కొంతశాంతిపడి మేడపైకి పోయింది. దురదృష్టవశాన సాహు మర్చి కనపడలేదు. సావిత్రి పడకకుర్చీమీద పడుకొని మొదురుగా గోడన తగిలించివున్న మోహనపటం వంక చూచే వరకు హృదయరంగాన తాండవమాడుతున్న కిశోరవేషం నిష్క్రమించి మోహనవేషం ప్రవేశించింది. ఆపాలకండ్లూ, నునుబుగ్గలూ వేణువూ, తామాబండి మున్నగు పరికరాలచే పాలుపొందు కోమల శైశవస్వరూపం మరుగుపడి నవయవ్వనము విజృంభించి మూర్తీభవించిన లీలామోహనవిగ్రహం హృదయరంగా న్నాక్రమించింది. మరొకపాత్రకిక చోటులేదు. కమలమ్మ చివ్వునలేచి పటాన్నితీసుకొని పరిశీలించింది. ఆ మోహనదృశ్యమే లోచనగోచరమై వివశత్వాన్ని బొందించింది. తనీర్బరును హృదయాన బెట్టుకొని హృదయేశ్వరుని సందర్శన మభిలషిస్తూ పడుకున్నది. రెండవసారి భోజనానికి పోలేదు. అక్క లక్ష్మీవచ్చి వాళ్ళు పట్టిచూచి “లోజ్వరం తగులుతున్నది అన్నంతింటావా,” అని అన్నది. కమలమ్మ “నా కాకలి కాలేదు. సాయంత్రండాకా పడుకుంటే అన్నినయమవుత” వన్నది. లక్ష్మమ్మ వైద్యుణ్ణి బిలిపించి చెయిచూపిస్తే అలెదు

చెయిచూచి యేవో హృదయరోగమని మాత్రలిచ్చాడు. వైద్యుడు వెళ్ళిన తర్వాత వాటినికిటికీలోగుండా విసిరి పారవేసి కొంత సేపు ముసుగు పెట్టుకొనిపడుకొని గడియార మైదుగొట్టంగనే పంచలోకి వచ్చి చూచేవారు జువ్వెచ్చెక్కిందికి బండింకారా లేదు. రాడేమో నని మనస్సుకు సందేహంకలిగి మరల పరుచుమీద పడుకొని తస్సీరును పరీక్షించి చూచింది. బాహ్యవేషమంత సుందరంగావున్నా న్నానంజేయునప్పటి సహజసౌష్ఠ్యమును మరుగుపరచిందని విచార పడి సహజప్రగహాన్ని కొంతసేపు మననంజేసి తనను చూత వృక్షము నల్లుకొన్న మాలతీలతగా భావించుకొని ఆనందించింది. సహజములైన ప్రేమానుబంధాలుకు వివాహబంధాలు ప్రతిబంధాలుగ దోచినవి. మనస్సుకు వాకవిధాన వుత్సాహం కలిగింది. లేచి మూడు నాలుగుచీరెలూ, నగలూ పెట్టెలో ముచ్చి తస్సీరు కొనచేతిరుమాలు చుట్టింది. మళ్ళీచేసుమారు తీసివేసి తన మొహ పరివరభికలో పొదివి నగలుమీదబెట్టి తాళంవేసి చెవి కొంగున కట్టుకొని పంచలోకివచ్చేవరకు గుట్టపుబండ్ల జువ్వెచ్చెట్టుదగ్గర ఆగుతు న్నది. అప్పుడే మలమిత్తుడు పూర్తిగా అస్తమించి తారాసహితుడైన శశాంకుడు సూర్యబోలు మీద కనపడ్డాడు. పోవశకళా పూర్ణుడైన తారామోహనుడు కళంక సహితుడనీ, కమలాహితుడనీ గోచ రించలేదు. జట్కూ సాహెబు బండి నిలిపి దాణా సంచి గుట్టపు బూతికి తగిలించి అటూ ఇటూ చూస్తూ మేడకెమరుగా వచ్చి పైకిజూచి చేయి వీచాడు. కమలమ్మ వుండుమని సైగచేసి చేపెట్ట ఓసుకొని మడిమెలమీద నడిచి మెట్లుదిగి యిరు వంకల జూచింది. సాహెబు “యెవరూ లేరు. త్వరగా రమ్మ” డన్నాడు. ఉభయులూ బయలుదేరారు.

క:- నిన్ను పంపినవారి పేరేమి ?

సా:- మోహనరావుగారు.

క:- వారు యెట్లావుంటారు ?

సా:- బలే పోకు పురుషులు. ఆ చందమామవలె వుంటారు.

క:- వారెక్కడ వున్నారు ?

సా:- మనం వచ్చేవరికు సత్రాలలో వుంటారు.

కమలమ్మకు యింకొక సంగతి దూరలేదు. త్వరగా నడిచి బండిలో పెట్టెపెట్టి యెక్కి కూర్చున్నది. సాహెబు దాణాసంచి బండిలోపెట్టి కంచుచితో గుట్టము నడిలించి గ్యాలపు పోనిచ్చాడు. లైనుచెట్లు యీ సంగతి గ్రామంలో వెళ్ళిడించుటకోయన మంగళాపురంపంక పరుగెత్తు తున్నవి. కమలమ్మ నిశ్చేష్టురాలై కూర్చున్నది. కొంతదూరం గాలపు పోనిచ్చి తరటు పోనిచ్చాడు. అయిదు సిమిషాలలో బండి మలకాచెరువు దాటింది. రెండు చోట్ల రైలుపట్టాలు దడదడ మన్నవి కాశీరాం చింతల దగ్గర వడి యెక్కువయింది. అరగంటలో బండి సత్రాలదగ్గ రాగింది. కమలమ్మ మశాసముద్రను ఛేదించి తొంగి చూచేవరకు రోడ్డు మీద కనిపెట్టుకొని వున్న మోహనరావు “కమలా ! వచ్చావా?” అని బండిలోకి యెక్కంగనే కమలమ్మ మోహనరావు నలుము కొన్నది.

మో:- నే వచ్చిన తర్వాత విశేషము లేమైన జరిగినవా ?

క:- యేమీ లేవు. మీ ఆమ్మ వైద్యుని బిలిపించి మాత్ర లిప్పించినది.

మో:- విసిరి అవతల పారవేశా వనుకుంటాను.

క:- వాడు వెళ్ళిన తర్వాత.

మో:- అవును. యిప్పుడు నీ శరీరం ఖులాసాగా వున్నదా?

క:- నిజవైద్యుణ్ణి జూడంగనే స్వస్థపడ్డది.

మో:- పోనియ్యవోయ్.

సా:- యీ మోస్తరుగా పోనియ్య వచ్చునా ?

మో:- మెయిలు కందించవలె. లేకపోతే, యిబ్బంది పడతాం.

కంచుచీ చిటుక్కు మన్నది. గుట్టం నురుగులుపడ పరుగెత్తు తున్నది. అంతరాచం దాడు ఈ మునుకరించే కమలా మోహనలకు

ప్రత్యుత్థానం చేస్తున్నాడు. బండి సల్లపాడూ, చుట్టుగుంటా దాటి కొత్తపేటలో సాహెబు యింటిదగ్గరాగింది. మోహనరావు దిగి వెన్నెట్లో నిలువబడి వెలిగిపోతున్నాడు. తారామోహనుడు మత్సరించి తన అనురక్తిని విడిచి తెల్లబోయినాడు. సాహెబు గుఱ్ఱాన్నిమార్చి మోహనరావు సామాను బండిలో యెక్కించాడు.

మో:- కమలా ! దాహం దాగుతావా ?

క:- అవసరం లేదు.

మో:- పోనియ్యి.

సాగించి సాహెబు బండెక్కాడు. గుఱ్ఱం వొక నిమిషం మారంజేసి యినుమడించిన వేగంతో గాలపు పోయింది. కమలమ్మ మోహనరావు దండచేతిమీద తలవాల్చి సామ్మసిలింది. బండి కదలికకు ఆమె కదలకుండేట్లు తన ముఖమానించి మోహనరావు కూర్చున్నాడు. వేరు తలంపులేవీ వారి మనస్సులను కలకషర్చలేదు. బండి సరాసరి తెనాలి స్టేషనుకు పోయింది. కొలివాడికి సామానెత్తి సాహెబు బాడిగ దీసుకొని సలాం చెప్పాడు.

మో:- మీరా ! మా అన్నయ్య కనుపడితే యీ సంగతి చెప్పేవు.

మో:- అనేకమాట్లు నా బండిమీద తమబోట్ల సర్దార్లను యెక్కించుకొని పోయినా. నా మనస్సులో అనేక సంగతులున్నవి. యీ దేహం గోసి గద్దలకు వేసినా వొక్కమాట బయటికిరాను.

కమలా మోహనులు రెండవ తరగతి విశ్రాంతి గదిలో ప్రవేశించారు. మోహనరావు భోజనం దీసుకొనిరాగా పుభయులు భోజనం చేశారు. సిగరెట్టు కాలుస్తూ మోహనరావు మైదానం మీద పచారు చేస్తున్నాడు. కమల వొంటరియై విసిగి కనుమొర గింది. సిగరెట్టు పారవేసి గడియారం చూసి మోహనరావు గది లోకి వచ్చాడుగాని కమలమ్మ చప్పుడు విసి లేవలేదు. నిద్ర పోతున్నదని పడుక కుర్చీలో పడుకున్నాడు. తనను పలకరించలే

దేమని కమలమ్మ అనుకున్నది. ఆమె కెంత ప్రయత్నించినా నిద్ర పట్టలేదు. మోహనరావుని జూచి చాలాసేపైంది. ఏమీ తోచక “మోహనా” అని పిలిచింది. అతడు నిద్రలో పలకలేదు. కోపం మొందుకు వచ్చిందబ్బా అనుకున్నది మనస్సు పరిపరి విధాల పోయింది. వికలమైంది. మంగళాపురం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది. మోహనరావు బండి దిగడం, దుస్తులు మార్చుకోవడం, స్నానం చేయడం మొదలైన విషయాలన్నీ బయస్కోపు చూచినట్టు వొక దాని వెంబడి వొకటి రంగాలు నడుస్తూ వున్నవి. మోహనరావు వెళ్ళడంలయిపోయింది. తాను మేడమెట్లు దిగడంచూస్తూవున్నది. దురదృష్ట వశంచేత ముంగిట్లోకింకా దిగలేదు. సాహు కనపడలేదు. దిగి ప్రయోజనం గనపడదు. అంతా మిగిలిపోయింది. కూలివాడు వచ్చి “అయ్యా! బండి వస్తున్న”దని లేపాడు. మోహనరావు లేచి “కమలా” అని పిలిచాడు. పలికిందిగాని లేవలేదు. “లే, బండి వస్తున్నది. గంట కూడా కొట్టా”రని చెప్పతూ బయటికి బోయి రెండోక్లాసు టిక్కెట్లు తీసుకొని ప్రత్యేకమైన గది యేర్పాటు చేయించాడు. కూలివాడు సామాను దెస్తున్నాడు. గాని కమల రావడం లేదు. గదిలోకి మళ్ళీ వచ్చి పిలిచాడు. పలికి లేవజోయింది. మోహనరావు రెక్కపట్టుకొని “కమలా! నీవు పట్టి పిరికినానవు. నీ స్థితి చూస్తే నా మనసుకు చాలా కష్టంగా వున్న”దన్నాడు.

కమల జవాబీయలేదు. బండి కూత వినబడ్డది. మోహనరావు “కమలా! బండి వస్తూ వున్నది. నీ అభిప్రాయమేమో చెప్పు” అని అన్నాడు. కమల జవాబియ్యలేదు. అడుగులు వేయడం ప్రారంభించింది. మోహనరావు రెక్కపట్టుకుని నడిపి స్తూనే వున్నాడు. రెండవ తరగతి బండి దగ్గరకు నడిపించే వరకు చాలా ఆలస్యమైంది. మైదానంమీది మనుష్యులుగాని, వెలుగు తున్న వాయు దీపాలుగాని కమలమ్మకు కనపడలేదు. అంతా అంధకార బంధురమైంది మోహనరావు పట్టి బండిలో కెక్కించి

పరుపుమీద కూర్చోపెట్టి సామాను చూచుకొని కూలీ యిచ్చి వేశాడు. గంటకొట్టి పచ్చ లాంతరు విసిరారు. బిగులూది యింజను సాగింది. బండ్లు కిటకిట్లాడి చక్రగతి తీవ్రమై, అమో ఘమై, అనర్గళమై, ధూమ శకటాన్ని విధియై లాక్కుని పోతున్నది.

“పెళ్లు కమలా . వెళ్లు. నీ వబలవు. విధినెట్లు నిరోధించ గలవు ? కాలగతి నెవ్వరు మార్చగలరు ? కాలచక్రము నెవ్వ రాపగలరు ? కాని యీ అంధకారంలో సహితం మౌక వెలుగు మాత్రం కనబడుతునే వుంటుంది. అది కనబడక తప్పదు. అందరికీ నీకూ అదే శరణ్యం.”

బండిలో వాయుచీపం ధగధగ వెలుగుతున్నది. కమలమ్మ నూతన ప్రపంచంలో ప్రవేశించింది. ఇక కమలమ్మ తిరిగి రాదు. కమలమ్మ హృదయం కేతనపటంవలె యింకా బపటప కొట్టు కుంటూనే వున్నది. అరిమోడ్పు గన్నుల నింకా విప్పలేదు. కమ లమ్మకు భ్రమ వచ్చింది. మోహనరావు ఆదుర్దాపడి విసురుతూ హస్తకమలముతో హృదయాన్ని పట్టి చూచాడు. వెనుక నాను కొని దండచేతిమీద శిరస్సు నుంచుకొని ముఖాన్ని స్పృశించి చెదిరిన ముంగురు లనుర్చాడు. అయిదారు నిమిషాలలో కండ్లు విప్పి చూచింది. గాలిదీపపు కాంతులలో తళతళ మెరిసే మోహన రూపం లోచనాభ్యుదయ మయింది. అంతరాయాలు శమించినవి. భ్రమ తగ్గి మనస్సు కలకదేసింది. దేహం స్వస్థపడ్డది.

మో:- కమలా యెట్లా వున్నది ?

క:- ఇప్పుడు బాగానే వున్నది.

మో:- జబ్బేమి ?

క:- ఏమీలేదు. కొంచెం నొళ్లు తిరిగింది. మనమిప్పు డెక్కడున్నాం ?

మో:- బండి బాపట్లను సమీపిస్తున్నది.

క:- (నిట్టూర్పు విడిచి) సరే ! కానియ్యి.

మో:- ఏమే కమలా ! ఏదో నొకవిధంగా వున్నావు ?

మోహనరావుయొక్క ముఖ చంద్రబింబం మేఘచ్ఛన్నమైంది. కమల ముఖకై వరం ముకుళించి సంభ్రమముతో :

క:- మోహనా ! నీ సాన్నిధ్యంలో నాకు సంతాప కారణమే లేదు. నీ ముఖ చంద్రగ్రహణం చూచి నే భరించలేను. నీ సహజ మోహన రూపాన్ని వొక్కమారు ప్రదర్శించు.

మో:- (చిరునవ్వు నవ్వి) కమలా ! నా యందు నీ కెంత దారు !

క:- మోహనా ! నీ వింకా ఓనమాలలోనే వున్నావు. నా దయ ప్రేమకు పెచ్చు పెరిగిపోయింది.

మోహనరావు ప్రణయకలహమున వోడిపోయి జేతకు తన లోచన విలసనాలు కానుక లొసంగి, సిగరెట్టుకస్యకు నఖిల తాలుపచరించి, అధరమాధుర్యం చవిచూపి దంతక్షతా లర్పించి, ఉవ్విళ్ళూరు కమలను మచ్చరింపజేస్తూ లీలావిభ్రమములను జూపుతున్నాడు.

క:- మోహనా ! యేల న న్ని ట్లలయించడం ?

మో:- ని న్నలరించుచున్నానని నీ యర్థం.

క:- మోహనా ! నీ జాలమహిమచే కెండు క్రియలకూ సమానార్థమే కల్పిస్తున్నావు. ఏకక్రియచే రెండర్థములూ స్ఫురింపజేస్తున్నావు.

రైలత్యంత వేగంగా పోతూన్నది. ఫలాపేక్షారహితమైన ప్రతిక్రియా నిష్క్రియగా మారేటట్లు రైలు చలించడంలేదు. జగన్మోహనుడు గానలోలుడై పెనుగాలి తాకుడుచే వాతాయనాల పూరించి శకటవేణువు నూదుతున్నాడు. భూనభోంతరాళములకు నాదానందం గల్పిస్తున్నాడు. పాలవెల్లి పొంగి దిగంతములవరకు వెల్లువలుగట్టివట్లు శరణాగ్రతి వెన్నెలలం బచరిస్తున్నది. కమలామోహనులు తమ సహజ సౌందర్యాన్ని విపులలోచనాలతో నాస్వాదిస్తూ ప్రయాణం చేస్తున్నారు.

౧౦

ఇ క త ర చ వ ద్దు

కమలమ్మ యిల్లు వెడలిపోయేటప్పుడు యెవ్వరూ సడిగట్ట లేదు. సాహు అన్నం దిని అవ్వమంచంమీద పడుకున్నాడు. పొద్దుపోయినా మేడమీద దీపంలేదు. చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా పొలంనుంచి యింకా రాలేదు.

ల:- అక్కలక్కీ! అదీ యింకా లేచినట్లే లేదు. అవలక్షణంగా లంకంత లోగిట్లో దీపం లేకపోతే బాగుండదు. నీవు ముట్టించెన్నా రా!

అక్కలక్కీ మేడమీదికిపోయి “అమ్మా!” అని పిలిచింది. ఎవరూ పలకలేదు. దీపం ముట్టించి గదిలోకి పోయింది. కమలమ్మ కనపడలేదు. మేడంతా దేవులాడి కిందికి పరుగెత్తివచ్చి,

అ:- అమ్మా! చిన్నమ్మ మేడలోలేదు. నా కేదో భయంగా వుంది.

ల:- లే కేమాతుందే; నీవు వట్టి అదురుదానవు. దొడ్లోకి పోయిందేమో చూచు, నే భవంతిలో చూచి పైకి వస్తా.

ఉభయులూ వెతికారు. మేడమీద మూలలన్నీ చూచారు. కేకలు పెట్టారు. దీపం దీసుకొని దొడ్డిభావిలో తొంగిచూచారు. జాడ గనపడలేదు. లక్ష్మమ్మ కండ్లనీళ్ళపర్యంత మైందిగాని పైకి యేడ్వలేదు. మనసులో గుద్దుకుంటున్నది. కాలుగాలిన పిల్లి మోస్తరుగా యిల్లోకి, వాకిల్లోకి తిరుగుతున్నది. కొట్టంలోకి చౌదరయ్య వచ్చాడేమో చూచి, లేకపోతే జీతగాణ్ణి పంపి ఎక్కడున్నా తక్షణం రమ్మనమని చెప్పడానికి అక్కలక్కీని పంపించింది. పావుగంటలో చౌదరయ్య సచ్చాడు. ఎవరు వచ్చి యేమి చేస్తారు? ఆయన వొకపర్యాయం యిల్లంతా గాలించి చూచాడు.

చౌ:- ఏమయిందని నీ యభిప్రాయం? మీరేమైనా కీచులాడారా?

ల:- రామరామ ! నోటా పండ్లాబెట్టి వొక్క మాట దాన్నిదివరకు నే ననలేదు.

చా:- పుట్టింటి కేమైనా పోయివుంటుందా?

ల:- దొంగతనంగా పోవలసివచ్చిన గరు జేమివచ్చింది దానికి? మహారాజులాగ అది పోతానంటే మనం వద్దన్నామా? మొన్న దానంతటదే వచ్చిందిగా? పండ్లవాళ్లు యెవరూ వచ్చిందికూడా కనుపడలేదు. యేమో మాయగా ఉంది.

చా:- గుగ్గు తేమైనా వున్నదా?

ల:- నిన్నటినుంచి కొంచెం సుస్తీగా వున్నది. పొద్దున వొళ్ళు తిరుగుతున్నదంటే మజ్జిగన్నం తాగించా. తాగి పడుకుని సాయంత్రందాకా లేవద్దని అక్కలమ్మోహో చెప్పిందట.

చా:- అక్కలమ్మ కేమైనా తెలియకుండా వుంటుందా? పూజాడలు తీసి చూడు.

ల:- దాని కేమి తెలుసు; అది లబలబ లాడుతున్నది.

చా:- అక్కలమ్మో! ఇటురా! నీవు నిజం జెప్పకపోతే ఈ చెట్టుకు వేలదీయించి మూతపొగ పెట్టిస్తా.

అక్కలమ్మ:- (వలవల్లాడి) నా సత్తెధ్ధంగా చెపుతా ! పచ్చని వేపచెట్టుకింద వున్నా. నాకేమీ తెలియదు.

చా:- ఆలోచించి తరువాత చెప్పు.

ల:- ఇంకా నాకు ఆలోచనేముంది.

చౌదరయ్య కొట్టంలోకి బోయినాడు. వెంకటయ్య కనబడితే అతనినీ, కొందరు జీతగాండ్లనూ దీసుకొని చెరువు వెతికించాడు. వెంకటయ్యను గుట్టపుబండిచేసి రైలుస్టేషనుకుబంపి వెనుక స్టేషనులో యెక్కివస్తారేమో రైలులోగూడా వెతికి చూడమన్నాడు. వొక వుత్తరం వాసి జీతగాడికిచ్చి పాలెం బోయి విచారించి రామానాయు డెక్కడుంటే అక్కడికి పోయి వుత్తరం ఎవరికీ చూపకుండా అతనికే యియ్యమన్నాడు. తెల్లవారిందాకా

యెవ్వరితోనూ చెప్పవద్దని జీతగాండ్లకు చెప్పాడుగాని పావు గంటలో పూరంతా పోక్కింది. మునసబు “పిట్ట బుర్రున లేచి పోయింది. గూడుమాత్రం మిగిలింది”దని నడివీధిలో నిలబడి తన అక్కస్సుకొద్ది అల్లరిపెట్టి అక్కడకీ కసిపోక “మీయింట్లో హత్య జరిగిందని వింటాను. వాజ్మాలమిచ్చి పోవలసింది”దని చౌదరయ్యకు కబురంపాడు. చౌదరయ్య జీవచ్ఛవమైనాడు. ఈ అవమానానికి తోడు పోలీసువాండ్లు యే దుర్మార్గానికి దిగుతారోనని భయపడు తున్నాడు. ఊరిజనమంతా వీధిలో మూగింది. చౌదరయ్యకు తగినశిక్ష జరిగిందని సంతోషించారు. మునసబు పార్టీవాళ్లు కొందరు ఖూన్ జరిగిందని జీతగాండ్లచేత మోయించి చెల్లో పారవే యించాడని మళ్ళీ పదిసంచులు వదుల్తువని ఖర్చుపడకపోతే నీళ్ళ మీద వేస్తారని చిలవలకు పలవలు కల్పించి మనిషికొక మోస్తరుగా మాట్లాడుతున్నారు. చౌదరయ్య వీధిలోకి తలచూపలేదు. రామదాసు సంగమందిరములో గూర్చొని రామానాయుడుగారికి గొప్ప అన్యాయం జరిగిందని విచారపోయినాడు. ఆరోజు పూరు మాటుమణిగే వరకు రెండుజాములయింది. రైలుకు యెవరూ పోలే దని కబురు వచ్చింది. ఊరు సర్దుమణిగినతరువాత, రైలుదిగివచ్చి కంతంరాజు వచ్చాడు. చాలాసేపు కారణం యోచించాడు. బుద్ధిని పాదరసంవలె పాకించాడు. పంతులు వోకుకు యెక్కడా అందలేదు. లక్ష్మమ్మ వెంకటసుబ్బయ్యను పిలిపించి అంజనం వేయించింది. అదీ పారలేదు. రాక్షసఘడియలో జరిగినసంగతులు అంజనానికి అందవన్నాడు.

పంతులు పోలీసువాండ్లసంగతి యెత్తేవరకు చౌదరయ్య తత్తరపోయి, యెగుడుదిగుడు మాటలు సాగించాడు.

ల:- తమ్ముడా! ఆయనమతి తిరిగిపోయింది. పిల్లవాడు రాంగనే అన్ని సంగతులూ మాట్లాడుదువుగాని యిప్పుడాయనతో యేసంగతి యెత్తవద్దు.

ప:- ఆయనకోసం యెవరైనా పోయినారా? రైలుకు పోయినవాండ్లు తిరిగివచ్చినట్టున్నదే!

ల:- అప్పెసం ఆయనకోసమే వొకమనిషిని పంపాం. ఈ సంగతులన్నీ వ్రాయలేదుగాని వుత్తరమందినట్టుగానే రమ్మన్నాం.

ప:- ఆయన వచ్చేదాకా నమ్మకంలేదు. రెండోసంగతి ఆయన చెవిదూరదు.

వె:- సంగతులు సూచనగా వ్రాసిరా పోయినమనిషి సంగతులన్నీ యెరిగినవాడేలేండీ.

చౌ:- (వెట్టిచూపులు చూస్తూ) పంతులూ! నా ఐదువేల రూపాయలకు జమపద్దు తగలందీ వొక్కదమ్మిక్కి ఖర్చుపెట్టను. ఖర్చుపెట్టించావా, నీకొంప వేలం వేయిస్తా.

ల:- తమ్ముమా! ఆయన వ్యవహారం బొత్తిగా పిచ్చికింద పడ్డది. ఆయనను యిప్పుడేమీ కదపవద్దు.

చౌ:- పిచ్చే. రాపిచ్చేగాని పోపిచ్చితేదు.

ల:- నీవు కాసేపు పడుకో. మేము యావత్తూ ఆలోచిస్తాం.

పంతులు రాత్రి అక్కడనే పడుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ రెప్ప వాల్చలేదు. వెంకటయ్యను రెండుమూట్లు కొట్టాలోకి, చెరువుదగ్గరకూ పంపించింది. మళ్ళీ లాంతరువేసుకొని దొడ్లోభావిలో తేలిం దేమోనని వెతికారు. యెక్కడా ఆ పోతుకువ కనబడలేదు. చివరకు లక్ష్మమ్మ మనుష్యులను భావిలోకి దింపించి వెతికించింది. చిన్న ప్పుడు సాహు భావిలోపడ వేసిన పలువస్తువులు మాత్రం దొరికి నవి. ఏమీ పాలుపోక పంతులును లేపింది. ఆయన కండ్లు నులుచు కొని కొమిరెలవంక జూచి “నగలు యావత్తూ వున్నవేమో చూచారా?” అని అన్నాడు. అప్పుడంతా మేడవొదికి బోయి నారు. మామూలుగా గదిలో వంకెన వుండే బీగాలగుత్తి సావిట్ల బల్లమీద వేసియున్నది. పెట్టెలకు తాళం వెయ్యలేదు. లక్ష్మమ్మ మూతలు దీసి పెదవి విరిచి పండంటికాపరానికి యేదో పండ వచ్చిందంటూ నిలుచోలేక నేలమీద చతికిలపడ్డది.

చౌ:- నాలుగువేల నగలూ పోయినట్టేనా?

ప:- కుల్లుకు అభిప్రాయం ఏమని తేలుస్తారు?

వెం:- యెట్లా చెప్పగలం ?

ల:- యెట్లా చెప్పేదేమిటి ? కనబడుతూనే వున్నది.

పం:- ఆత్మహత్యమటుకు కాదు.

ల:- చచ్చేది నగలు తీసుకొనిపోతుందా ?

పం:- పోలీసుపోడు తప్పినట్టే.

ల:- పోలీసువాండ్లు రాగా ?

పం:- మనము ఫిర్యాదు చేయండి వాండ్లు యిలాకా పుచ్చుకోరు.

చా:- కీడులో మేలు.

వెం:- వీధిమెట్ల తలుపు తీసిపెట్టే పోయింటి.

ల:- తన కాపురమే బోర్ల దోసుకొని పోయిం దానికి మన మేగంగలో కలిస్తేనేమి ?

వెం:- బిడ్డా, మాణిక్యమంటి కాపురం వదలి లేచిపోయిం దంటే నే నమ్మను. మేడపూదికాలు కింద పెట్టకుండా దానికి రాజోపచారంగా జరిపాం. వాడైనా యెన్నడూ వొక్కమాట తొణికి యెరగడు. లేచిపోయిందన్న మాట నాకు నచ్చదు.

పం:- కాదక్కా—కారణార్థ మెట్లావుంటే తప్పతుందా ? “నొసటన్ వ్రాసిన వ్రాలకన్న కలదా నూజేండ్లు చింతించినన్” ఈవిడె పోవడం వొక మనివా ? కొమ్ములుదిరిగిన వాండ్లు పోయినారు.

ల:- తమ్ముడూ ! చివరకు మాగతి యెట్లా అయిందేమీ ? ఈ చుమ్మర్లన్నీ చూడకుండా నేను బోరాదూ !

పం:- ఓహోహో ! పోరాదూ అంటే, యెవరి చేతిలో పని ? సీభాగం వచ్చింది నీ వనుభవించవద్దూ ?

ల:- యెప్పు మా “సాహూ సాహూ” అని అలపరుగుగు తుండేదే ! తల్లెంటుగాయని బిడ్డను వదిలిపెట్టి పోవడానికి దానికి మనసెట్లా వొప్పిందంటా ?

పం:- అదీ వొక పిచ్చేమమ్మా! ఆ యెర్రలో విచక్షణేమీ వుండదు. వొక చక్రవర్తి పెళ్లాం కష్టవాడి కోసం ప్రతిరాత్రి నదిదాటి పోయేదట. ఆ కావరంలో మంచిచెడ్డా కనుపడుతుందా!

సా:- నాయనమ్మా, నన్ను వొక్కడినే పడుకో పెట్టావా?

ల:- లేదు నాయనా - యిప్పుడే లేచా! యిక్కడ కూర్చుందువుగాని రా.

సా:- నన్ను దొడ్లోకి తీసుకపో.

ల:- వెంకటయ్యా! వాడు దొడ్లోకి పోతాట్ట వెంటపో. తమ్ముడూ యీ కసిగందును నేను యెట్లా సాకేడి? నాకూ మునుపటిమోస్తరు జవసత్వాలు లేవు. కాస్త సడిచానా అంటే, యెక్కడలేని వొగర్పూనూ.

సా:- నాయనమ్మా! నాకు చలే.

ల:- ఇటురా! నాయనా! నావొళ్ళో కూర్చో. నే నీ గుడ్డును సాకి వాడికి రెక్కలు వచ్చినప్పటికా. తమ్ముడూ, నేను నట్టింట కూర్చొని చెప్పుతున్నా. నా బిడ్డ వొకరినంటివాడు కాదు. పట్టి జాలిపేగుల వాడు. నే లోపలనుండి పలక్కపోతే వాడు మేడ దిగివచ్చి ముష్టి పెడతాడు. దోసిలిదప్ప పిడికిలితో యెరగడు. వాడివంక వేలు చూపడానికి దోషం కనుపడదు ఈ మాల తగువుల మూలంగా నలుగురి నోళ్ళల్లో నానుతున్నాడు గాని. యేమిటో! లోక సేవట! దానితో సతమతం అవుతున్నాడు. వాడి కీ కర్మం యెందుకు పాసగాలె చెప్పు? నలుగురిలో తలయెత్తడానికి లేదుగదా. ఫలాని యెల్లయ్య పెళ్లాం యిట్లాగుట అంటే చాలదూ.

వె:- ఇది యేనాడు చేసుకున్నదో గాని మావాడు శ్రీరాములువారివంటి వాడండి(అని వెంకటయ్య యేడిచాడు.)

పం:- నిజమే; నీత దొరకలేదుగా! నేను అనేక సంసారాలు చూచా. ఒక్క జోడైనా వొడి వంకా లేకుండా సరి

పోయినదాన్ని నే చూడలేదు. లక్ష కొకరుంటే అది లెక్కలోది కాదు. బ్రహ్మదేము డట్లా చేయవలెనని చేస్తున్నాడో, లేక చేత గాక చెడగొడుతున్నాడో నాకు తెలియదు. యెక్కడనైనా కాస్త వంక కనబడక మానదు ?

ల:- మా వియ్యంకుడుగారు కూడా మూడేడు తరాలా మచ్చలేని వాండ్లు. అన్ని నాణాలూ విచారించే జేసుకున్నాం. నేటికి మా వంగసాలకు మైల సోకింది.

ప:- యిప్పు డివన్నీ విచారిస్తున్నారా. “సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతే” అని-డబ్బువుంటే అన్ని సుగుణాలు వున్నట్టే.

వె:- ఇక చేయవలసిన పనేమిటి ?

ప:- నోరు మూసుకొని వూరుకోవడమే బుద్ధి.

చా:- నగలో ?

ప:- నగలకోసం యెవరిమీద వ్యాజ్యం వేస్తావు ?

చా:- వ్యాజ్యానికి పోయేమాట వట్టిది.

వె:- ఆమెవల్ల యేదైనా పొరపాటు జరిగివుంటే యే పుట్టింటికో పోయిందని తీసుకొని రాగూడదా !

చా:- ఊరంతా యెరిగిన సంగతికి గుట్టేమున్నది ?

ల:- పిల్లచాడు వచ్చిన తర్వాత ఆ సంగతి ఆలోచించండి.

సా:- నాయనమ్మా ! అమ్మేది ?

ల:- ఇంకేమమ్మ నాయనా ! అమ్మ చచ్చిపోయింది.

సా:- మళ్ళీ యెప్పుడు వస్తుంది ?

ల:- చచ్చిపోతే మళ్ళీ యెట్లా వస్తుంది ?

సా:- మేము నాదెండ్లబోయి రాలేదా ?

ల:- ఈ తడవ రాదు.

సా:- వస్తుందిలే. నీ వన్నీ అబద్ధాలు చెబుతున్నావు.

ప:- మీ అమ్మ వస్తుందిలే అబ్బాయి. యేడవబోకు.

తెల్లవారింది. పంతులు దేహశాధలు తీర్చుకొని వస్తానని వెళ్ళాడు. ఇంతలో రామానాయుడు వచ్చాడు. మేడమిదికి పోబోతున్నాడు.

వెం:- రాముడూ! అంతా యిక్కడనే కూర్చున్నాము. రా.

రామానాయుణ్ణి జూచి లక్ష్మణుడు యేడ్చింది. వెంకటయ్య విషయం సవిస్తరంగా జెప్పాడు.

రా:- మోహనరావు వెళ్ళాడా?

ల:- వాడు నిన్న పొద్దునే వెళ్ళాడు.

రామానాయుడు మేడమిదికి పోయి పరిశీలించి చూచాడు. విశేషము లేమీ కనుపడలేదు. పట్టెమంచం దగ్గరకుబోయి మొగం చిట్టించి దుప్పటీ పుసూ తీసివేయించాడు. “కమలమ్మా! సాహుకు ఆజన్మాంతమూ అపకీర్తి వస్తుందనయినా యోచించావు కాదుగదా” అని మాత్రమన్నాడు. ఇంతలో వెంకటయ్య పైకి వచ్చాడు.

వెం:- రాముడూ! ఏ మాలోచన చేశావు?

రా:- ఇక చేయవలసిన ఆలోచన లేదు.

వెం:- తొందర పడవద్దు.

రా:- ఇక తలచవద్దు.

౧౧

అ న్న రు

గ్రామ మునసబు పోలీసు స్టేషనుకు పోయి వ్యవహారం సంగతి చెప్పి మీరు వూరిదాకా వస్తే పని తాను పొత్తుపరుస్తానని ప్రోత్సాహపరిస్తే సబిన్ స్పెక్టరు శాస్త్రిగారు పోవాలనని పూగాడు గాని కొత్త యిన్ స్పెక్టరయిన నాయుడుగారు అంగీకరించలేదు. ఊరికి తిరిగివచ్చి పోలీసువారు మధ్యాహ్నం వస్తారని పుకారు పుట్టించారు. ఊరంతా సంగమందిరం దగ్గర పోగై పోలీసువాండ్ల

కోసం యెదురు చూస్తున్నాను. రెండుజాము లయ్యేవరకు గుంటూరు నుంచి వొక బిళ్ళ బంట్లోతు యేవో కాగితాలు తీసి కొని వచ్చి చౌదరయ్యగారిల్లెక్కడని విచారిస్తున్నాడు. జనం అతని చుట్టూ కమ్ముకొని అడిగితే తా నెందుకు వచ్చిందీ చెప్పలేదు. చౌదరయ్యను అరెస్టు చేయడానికి ఆయన యెక్కడ వున్నదీ కనుక్కోనేటందుకు ముందుగా వొక పోలీసువాడు వచ్చాడని ఆనోటా ఆనోటాబడి చౌదరయ్యకు దెలిసి పోలీసువాండ్లకు యిలా కాలేదని రామానాయుడు చెప్పివా నమ్మక సాపారంలో వున్న గాదెలో దాక్కున్నాడు. బంట్లోతు విచారిస్తూ చౌదరయ్యగారింటికే వచ్చి వీధిగడపలో వున్న అక్కలమ్మని చౌదరయ్య వున్నాడా అని అడిగేవరకు అది ముందు తలుపు మూసి పూజోళ్ళ తేడని జవాబుచెప్పి యింట్లోకి బయటెత్తి పోలీసు సగాడరెంటు వచ్చాడని లక్ష్మయ్యగారో చెప్పింది వెంకటయ్య కరుగెత్తి మేడ మీద చదువుకుంటూ వున్న రామానాయుడిగారో చెప్పితే ఆయన దిగివచ్చి వద్దన్నకొద్దీ వినక వీధివాకిలి దియ్యంగనే జవాను సలాం బెట్టి కాగితాలు చేతికిచ్చాడు. రామానాయుడు తీసుకొని చదువు కుంటున్నాడు. వెంకటయ్య వారంట్లు వచ్చినవని భయపడి గజ గజలాడుతూ నిలుచున్నాడు.

రా:- ఇది మాదగ్గరకు తెచ్చావెందుకు ?

బంట్లోతు:- ఆ రామదాసెవరో నాకు తెలియదు. సర దాన్లు నాతో వొక మనిషిని పంపి చూపిస్తే నోటీసులు జారీ జేస్తాను.

వెంకటయ్య:- రామదాసు కేసు ఫైసలయిపోయిం దను కొన్నామే.

రా:- అదిగాదు. భూమి స్వాధీనం నిమిత్తం వ్యాజ్యం వేశారు.

వెం:- వాది, పంతులా ? చిన్నాయనా ?

రా:- లేదు. ఈయనే.

వెం:- ఇది పంతులు చేసిన పితలాటకం.

రా:- మన బంగారం మంచిదైతే కంసా తీమిచేశాడు?

వెం:- ఈ జవానును పంతులుకు వొప్పజెప్పి వస్తా. నీవు నాయనతో యీ సంగతి చెప్పు.

రా:- అన్నా! నా మనస్సు వికలంగావుంది. పైకిబోయి పడుకుంటాను.

వెం:- జవానూ! నీను లోపలికి బోయివస్తా వుండు.

వెంకటయ్య:- (వసారాలోకి బోయి) ఓన్నయ్యా! నీవు యెక్కి రావచ్చు. వాడు పోలీసు గాడు. కోర్టు బంట్లోతు.

చౌ:- పోలీసువాడి మాట నీవు సమ్మావూ? వాండ్లు నమ్మించడానికి అట్లా అంటారు. కాకపోతే లక్ష్మీ సూపరెంటని యెందుకు జెపుతుంది?

వెం:- రామదాసుకేసులో నోటీసులు తెస్తే రాముడు చదివాడు. అతనిని పంతులుకు వప్పజెప్పి నోటీసులు జారీ చేయిస్తాను.

చౌ:- (గాదెక్కుతూ) ఘుచుడవే. పంతులును యిక్కడకు పిలుచకరా. దానిపని మేము చూచుకుంటాం.

చౌదరయ్య క్రిందికి దూకేవరకు పంచ కొర్రుబట్టి గిలక బెణికింది.

వెం:- నీవు కోపబడకపోతే వొక్కసంగతి చెపుతాను. ఈ వ్యాజ్యం లోక విరుద్ధంగా వుంటుంది. తమ్ముడికికూడా యిష్టం లేదు. యేవోవిధంగా రాజీపడి వ్యసహారం ఫయిసలు చేయించు.

చౌ:- రాజీమాట నా చెవుల వినగూడదు. మాలమాదిగ లతో రాజీ యేమిటి? మీ అన్నదమ్ములు పెత్తనానికి వచ్చిన తర్వాత యావదాస్తి మాలమాదిగెలకు చదివింతురుగాని. నేను హారీ అనేవరకూ నా బాటకు అడ్డం రావద్దు.

చౌదరయ్య ఆఫీసుగదిలోకి బోయి కూర్చున్నాడు. పంతులు జవానును గదిలోకి బిలిచి :

పం:- ఏమోయ్! నీమాట చెపుతాం. నే చెప్పినప్రకారం చేసి నోటీసులు చాపను చెయ్యి.

జ:- ప్రతివాది నోటీసులు నిరాకరించా డని మునసబు వ్రాసియిస్తాడా ?

పం:- మునసబుకూ, మాకూ యెదురుపార్టీ. కరణం భయస్తుడు.

జ:- అందులో భూసంబంధమైన వ్యాజ్యం. నా కంఠానికి వస్తుంది. కష్టాన్ని గనిపెట్టి తమన్నది సెలవియ్యండి

పం:- అన్నంబెట్టించి రూపాయి యిప్పిస్తాను.

జ:- నా దారిఖర్చులే రెండు రూపాయిలు అయినవి. తక్కిన రెండూ దయచేయించండి. తమ యిష్టంవచ్చినట్లు వ్రాయించుకొని యిద్దరిసాక్షుల సంతకాలు చేయించండి.

వ్రాతపని పూర్తి అయినతరువాత జవాను భోంచేస్తున్నాడు. చౌదరయ్య వేళ్లు లెక్కపెట్టుకుంటూ ముంగిటిలో పచారీ చేస్తున్నాడు. పంతులు మూడు రూపాయలు తీసికొని జవానును వెంటబెట్టుకొని పోయి రెండురూపాయలు చేతిలో బెట్టి పొమ్మన్నాడు.

జ:- అయ్యా! నాకు రెండురూపాలు ఖర్చులేఅయినవండి.

పం:- ఓ న్నెండు రూపాయ అయినవి. అనేకమాట్లు వచ్చి పోయేవాడివి. యింకోదాంట్లో ముట్టజెపుతా పో.

చౌదరయ్య వ్యాజ్యం వేశాడనీ, జవానును లోగట్టుకొని నోటీసులు జారీ చేయించలేదనీ అందరికీ తెలిసింది. వెంకటదాసు పూరి బయటికి జవాను కడ్డంబోయి మొక రూపాయి వాడి చేతిలో బెట్టి స్లయంతుకు నకలు వ్రాసుకొని వాయిదా తేదీ వేసుకున్నాడు. పంతుల కీసంగతి తెలిసి జవాను మోసం చేశాడని

చౌదరయ్యకు జెప్పాడు. రామదాసు పైంటునకలు చదువుకొని 'దాసూ ! మనకు రోజులు మంచివిగావు. శుక్ర మహాదశలో శస్యంతరం. రెంటికీ పష్టాష్టకం గూడాను. మనం కనిపెట్టిపోతే మంచిది. వ్యాజ్యంలో మనకు పట్టు లేదనుకుంటాను. రాజీపడితే మేలు. వెంకటసుబ్బయ్యగారి ద్వారా చౌదరయ్యను హెచ్చరించి చూదాం.

వెం:- ఆయనతో రాజీ నాకు సుతరాం పనికిరాదు. కొంపలు తెగనమ్మెనా, మూడు కోర్టులూ చూడవలసిందే.

రామ:- ప్రవాహం వచ్చినప్పుడు తలవంచడం మంచిది. యెడటిబలం మించివున్నప్పుడు రొమ్మువిరిచి లాభంలేదు. ప్రయత్నించి చూస్తాను.

వెం:- మాట పోగొట్టుకోవడంతప్ప ప్రయోజన ముండదు. అతనుండే హుమ్మస్సుమీన రాజీకి వస్తాడా ? వాలాయికం తీర్చుకోవడంతప్ప ప్రయోజన ముండదు.

రా:- అట్లాగే ఆయెను. ఆ సొడ్డు మనమీ డెందుకుంచుకోవాలె? కాదనిపించుకొనే దిగుదాం.

వెం:- నీసందేహం తీర్చుకొనిరా. సాయంత్రం రైలుకే గుంటూరుపోయి - మాట్లాడివత్తాం.

రా:- (వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికిబోయి) శాస్త్రిల్లు గారూ ! మా వ్యవహారం సంగతి విన్నాకుగదా.

వెంకటసుబ్బయ్య:- యింతకుముందే విన్నాను. గ్రామంలోకి నోటీసులు వచ్చేవరకూ, కప్పివుంచాగే.

రా:- అంతేకాదు. నాకు తెలియకుండా డిక్రీకూడా పొందవలెననే ప్రయత్నం చేశారు.

వెం:- అదంతా విన్నా. ఇంతకూ యేమి నిశ్చయించావు?

రా:- తమబోటివారికి తెలియకుండా నిశ్చయ మెట్లా అవుతుందీ. కోరుకు యెక్క-వలసిందేనా ?

వెంక:- “సంధిమిచ్చంతి సాధవః” అన్నారు. కాని వాకరు సాధువూ రెండవవాడు పలవా అయినారు. పాసుగుతుం దని నమ్మకంలేదు.

రా:- తమరూ ఆమాటే అన్నారా? ప్రయత్నం చెయ్యి మంటారా, లేక సంక్షేపించుకో మంటారా?

వెం:- “మత్సేకృతే యదినసిద్ధ్యతి కోతదోషః” అన్నారు. వాడు మనమీద లేకుండా ప్రయత్నంచేసే చూతాం. ఇదివరకు మాటలేమైనా జరుగుతున్నవా?

రా:- ఇంతవరకు లేదు. రాయబారం తమరే నడిపితే బాగుంటుందని యిట్లా వచ్చాను.

వెం:- సుజయరాయబారమా; కృష్ణరాయబారమా?

రా:- రెండూ వద్దు. యేవోవిధంగా కుదిరే ప్రయత్నం చెయ్యండి.

వెం:- మాటలేభావతు రాకుండా నీ ఆఖరు అభిప్రాయం చెప్పు.

రా:- సంగోరుకై తే చూడండి. మా పిల్లవాడు దానికే కాబని అంకెనేసుకొని కూర్చుంటే వాప్పించేవరకు తలప్రాణం తోడు వచ్చింది. కుదరకపోతే తమరుకూడా గుంటూరుదాకా దిరుచేయవలసి వుంటుంది.

వెం:- నీ రావడానికి సందేహ మేముందీ. అవతల పంతులు కృష్ణసారధ్యం కేస్తుంటే యివతలకూడా దీక్షాసారధి వుండవద్దా?

రా:- బాబూ! శల్యసారధ్యం మటుకు చెయ్యవద్దు. వూరికే నవ్వుతూ అన్నాను. తమరు వెళ్ళిరండి. నే నిక్కడనే కూర్చుంటాను.

వెంకటసంబ్బయ్య వెళ్ళి వచ్చాడు.

రా:- ఏమి శానాసేపున్నారు? కాయా; పండా?

వెం:- రెండూ గావు. తాము తప్పక గెలుస్తామనే ధీమనం మీద వున్నాడు. మనం పోవడమే అప్రశస్తం.

రా:- (నిట్టూర్పు విడిచి)—అంతే అన్నారూ. సగానికి కూడా వొప్పకోలేదా, అభిప్రాయం యిట్లా అని కనబరిచారా?

వెం:- వాండ్లకు రాజీ అంటేనే వేళాకోళంగా వుంది. చౌదరయ్య అడ్డదిడ్డాలు మాట్లాడి తాను పోలీసువారి కిచ్చిన అయిదువేల రూపాయిలూ యిస్తే వ్యాజ్యం తీసివేసుకుంటా నన్నాడు. పంతులు రక్కరించే వాడిలాగు మాట్లాడి దావా ప్రకారం డిక్రీకి వొప్పకుంటే సగం ఖర్చులు తీసివేయమని శిఫారసు చేస్తానన్నాడు. అన్నీ కోడిగాలుదప్ప వ్యవహార సరళిగా, మాట్లాడనే లేదు.

రా:- కొడుకులతో మాట్లాడితే ప్రయోజనం వుంటుందా?

వెం:- ఉండదు. పెంకటయ్యతో అని చూశా. తన మాటలు సాగవన్నాడు? చౌదరయ్య మీ కాపురానికి పూలు ముడుచుకొని కూచున్నాడు. ఆయన ఆలోచనలు చాలాదూరం పోతున్నవి. నీ జాగ్రత్తలో నీవుండు.

రా:- సాయంత్రం బయలుదేరుతారా?

వెం:- నాకు వొంట్లో వుసులుగాలేదు. అదిగాక నాకు కోర్టుకుబోయే వాల్తే తిప్పిపోయింది. ఆన్సరు దాఖలుచేసి వస్తే పర్యాయితీన చూతాం.

రా:- ఇందాక వస్తామంటిరే?

వెం:- అన్నమాట వాస్తవమే. మాట బదలాయింపు కావలసి వస్తుందనే విచారం. నేను మీతో వస్తే కాపురం యీ వూళ్లోనుంచి బదలాయించవలసిందే!

రా:- అంతమాట వద్దు. మా బదవలు మేము పడతాం. సెలవు పుచ్చుకుంటాను.

వెం:- రామదాసూ! కనుగలిగి ప్రవర్తించు.

రా:- దేవుడే వున్నాడు. సెలవు.

రామదానూ వెంకటదానూ రాత్రి యెనిమిది గంటల బండికి గుంటూరు వెళ్ళి స్తీడరు నారాయణరావు పంతులుగారింటికి పోయినారు.

వెం:- ఇల్లంతా డాబుగా లేదే ?

రా:- ఈయన దగ్గర భేషజం లేకపోయినా పని బాగా చేస్తాడు. వ్యవహారంలో పట్టు లేకపోతే వద్దని చెబుతాడు. అయ్యా! స్తీడరుగా రున్నారా ?

నారాయణరావు:-లోపలికి రా.

రా:- మేము చెప్పరాని వాండ్లమండి.

నా:- చెప్పవచ్చినవాండ్లే. వచ్చి ఈప్రక్కన కూర్చోండి. ఇతరుల కెవరికీ యిబ్బంది వుండదు.

రా:- మాకిదే ప్రసాదం. తమకు మాయందు అభిమాన మున్నదని వినాను. కాని దర్శనం చేయలేదు. తమరు గురు పుత్రులు కూడానట.

నా:- మీరు పీఠయ్యగారి కోవలో చేరినవారా యేమి ?

రా:- చిత్తం.

నా:- ఈమధ్య బెజవాడలో మీ వాండ్లొక పెద్ద సభ చేశారట. పోవడానికి నాకు వీలయిందిగాదు. కాని తీర్మానాలు చక్కగా వున్నవి. పాపం ! మీ సంఘ నాయకుడైన సంగదాసు గారు కాలం చేశాడట ?

రా:- అవునండి. తమరు గారని ప్రయోగించడం ధర్మం గాదు. తమ అభిప్రాయ మెట్లావున్నా లోక విరుద్ధం గదా.

నా:- లోక విరుద్ధమేమి ? సంగదాసుగారు మీవొక్క సంఘానికేగాక హిందూ సంఘానికి యావత్తు నాయకుడుగా యెంచవలసినవారు. వారి అకాల మరణం అందరికీ సంతాప కరమే ! ఆయనను మీరు చూచారా ?

రా:- చిత్తం. అతడు యీ నిర్భాగ్యుని కుమారుడేనండి.

నా:- ఏమీ ! మీరు కామదాసుగారా? మీరు ధన్యులు. నిర్భాగ్యులు గారు. మిమ్మును చూడడం చాలా సంతోషం. వారి వృద్ధ్యులం బాగా వ్యాపిస్తున్నదా? సంగ ఉందిరం కట్టించారని ప్రతికలలో చదివాను. అది సాగుతున్నదా?

రా:- సాగుతునే వున్నది.

నా:- సంతోషం-మీరు వచ్చినపని చెప్పండి.

రా:- యీ వాది సంగదాసును చంపినాడేనండి.

నా:- అట్లాగా? ఈ పిశాచం మిమ్ములను ఇంకా విడువలేదా?

రా:- మమ్ములను పూర్ణో వుండనియ్యడట. ఈ బాణం ప్రయోగించాడు. దీనితో నిర్దాసంట.

నా:- వ్యాజ్యం సంగతులు చెప్పండి.

రా:- నేను ఒక వితంతువు దగ్గరనుంచి దావా ఆస్తి కొన్నాను. ఆమె చనిపోయింది. కంఠంరాజు సన్నిహితవారసు. వాది ఆయన దగ్గర కొన్నాడు.

నా:- ఆస్తి వారసత్వపుదనీ, ఆయన సన్నిహితవారసనీ నాది ఋజువు చేయగలడా?

రా:- పూర్వం వ్యవహారాలు జరిగినవట. పబ్లిక్ దృష్ట్యాం తాళే వున్నవి. వితంతువు యొక్క భర్త యీ ఆస్తికి రిజిష్టరు కవుల్పిచ్చాడు.

నా:- ఈ ఆస్తి భర్త చేసిన దుణాలు తీర్చడానికిగాని, లేక తన జీవనం జరక్కగాని అమ్మిందా?

రా:- భర్త దుణాలు అదివరకే తీర్చింది. ఆమెకు ఇంకా ఆస్తి వున్నది.

నా:- వ్యాజ్యంలో నీకు చింతాకంతైనా పట్టులేదు.

రా:- మేము తెలియక కొన్నాం.

నా:- యెట్లాకొన్నా. వాకలే.

రా:- తమ సలహా యేమని?

నా:- వృధాఖర్చులు వై నవేసుకొని ఇతర ఆస్తి పోగొట్టుకోకుండా ఇంటికి పొమ్మనే నా సలహా. గత ఫలసాయం యెక్కువగా కోరారా?

రా:- రుజువు చేయలేడేమో కాని, అంత ఆదాయం రాదగినదే.

నా:- మీరు వ్యాజ్య మాడడం నిష్ప్రయోజనం.

రా:- యేమిరా పంతులుగారు ఖండితంగా సెలవిస్తున్నారు. ఇంతకంటే యేవిధంగానూ మేలు సలహారాదు. యేమంటావు?

వె:- వారు రుజువు చేసుకున్నప్పటికీ గదా. ఆన్సరు దాఖలు చేయించండి. భర్తచేసిన బాకీలు కొన్ని ఈ డబ్బుతో తీర్చిందని రుజువు చేయవచ్చు. తక్కిన ఆస్తివల్ల ఆమెకు జీవనం జరగదు.

నా:- అవి మీరు రుజువు చేయవలసి వుంటవి.

వె:- చేయవచ్చు.

రా:- యేమో అబ్బా.

వె:- తమ ఫీజు సెలవియ్యండి.

నా:- అడగడానికి నాకు నోరు రావడములేదు.

రా:- వ్యవహారంలో మొగమాటపడితే పని సాగదు. మా శక్తి మనవిచేస్తాను. నూరురూపాయలతో మమ్మును కడతేర్చండి.

నా:- గెలుస్తుందని నే చెప్పలేను.

వె:- అది మా అదృష్టం.

నా:- ఆ ఫీజు సంగ మందిరానికి నే ధర్మంజేసినట్టు వెంటనే జమ కట్టించండి.

రా:- యేమీ మీ అభిమానం!

నా:- ఈ రాత్రి ఆన్సరు వ్రాస్తాను. పొద్దున దస్కతులు చేసి రైలుకు బోవచ్చును. విచారణ వాయిదా దూరంగా వేస్తారు.

రా:- చిత్తం.

రంగుల మేడ

కలకత్తా మెయిలు గూడూరు వచ్చేవనికు పువయం ౮ గంటలు అయింది. మోహనరావు స్టేషన్‌లో ఫలహారాలు తీసుకొని వచ్చాడు. రైలు స్టేషన్‌లో ఆగినప్పుడల్లా ప్రయాణీకులు యీ మోహన విగ్రహాలను జూచి ఆనందించి రత్నాన్ని బంగారములో తాపడం జేసినట్లు దాంపత్యం కుదిర్చినందుకు బ్రహ్మదేవుణ్ణి ప్రశంసించారు. ౧౦ గంటలకు సెంట్రల్ స్టేషన్లో బండి ఆగింది. తమను షట్టుకోవలసిందని స్టేషన్ మాస్టరుకు తెలిగ్రాములు వచ్చినవేమో అని మోహనరావు అలుకుషడ్డానుగాని, అది జరుగలేదు. ఉభయలూ రామస్వామి మొదలియారు సత్రంలో ఒక గది తీసుకొని సామానుపెట్టి భోజనం చేశారు. తిరువళిక్కేణిలో విద్యార్థులు చాలమంది వుండడం, జార్జిటవునులో కళాశాల వుండడం తమ రహస్యానికి భంగకరాలని నెడిగెలగా మాంబళంలో పూలతోటలో వున్న రంగులమేడను అద్దెకు యేర్పాటు చేసుకొని దాని సమీపంలో తాను చదువుకునేటందుకు వొక గది తీసుకొని వెంటనే యింట్లో ప్రవేశించారు. రైలుకు వచ్చిన ఆడ మనిషిని పనికి కుదిర్చి మోహనరావు నైటవేలెయిడ్లకు పోయి వొక పెద్ద స్పింగుమంచం, కీలుపరుపు, గాలిదిండ్లూ, పడక కుర్చీలు; బల్లలూ, వీణె, జపానుబొమ్మలూ, క్రిష్ణవిగ్రహాలూ, రవివర్ణ పటాలూ. తీసుకొని యెర్రని యెండలో తిరిగి తిరిగి ౩ గంటల కింటికి వచ్చాడు. కమలమ్మ యిల్లు శుభ్రం చేయిస్తున్నది. ఇంతలో మోహనరావు డోరం చేసుకొన్నాడు. ఉభయలూ మొగలినబ్బుతో స్నానంచేశారు. మోహనరావు పుష్పాక్ష జరీ పుత్తరియ్యం కట్టుకొని పక్కగుండీల షట్టుకుడై తొడిగి సేలం రుమాల పైన వేసుకున్నాడు. మొగముపై గవిసిన ముంగురులు వెనుకకు దువ్వేవరకు నల్లమబ్బులోనుండి వెలువడిన చంద్ర బింబంమువలె నెమ్మొగము ప్రకాశిస్తున్నది. కళంకంచేత చంద్రు

డికి వన్నె తగ్గినా మోహనరావుయొక్క మోము సోయగం,
 నీలంపుజగ్గు నిగ్గుల వెదజల్లు లేత మీసములచే పెంపుగాంచినది.
 కమలమ్మ కీలుగంటు వేసుకొని ఆకుపచ్చని జపానుపట్టు దున్న
 లువ హాయిలుమీర ధరించి పెన్నెలచాయ పట్టురవికెను తొడిగి
 చేతులకు బంగారుగాజులు, చెవులకు కెంపులకమ్మలూ దప్ప
 యితర భూషణాలచేత సహజ సౌందర్యాన్ని మరుగుపరచలేదు.
 ఉభయులూ వొండరుల సౌందర్యమును పలుమారు చూడడంచేత
 అలవాటుపడ్డారుగాని, యితరులకు వెగటు పుట్టించేటంత మాధు
 ర్యంగా వున్నది. మోహనరావు మంగళాపురంలో జూచినప్పుడు
 యీమె యంద మింతవెల్లడిగాలేదు. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యంగల
 జాతి విజృంభించేవిధాన విడిచెట్లకు కొమ్మలు, రెమ్మలు విస్తరిం
 చినపోల్కి బంధము క్తయైన కమలా లావణ్యసాగరం రాకాసుధా
 కరునిపైగల వాత్సల్యంచేత పొంగి పొరలెడి పాల్కడలిమాడ్కి
 తనకు మారస్వరూపుడుగానున్న మోహనచంద్రుణ్ణి సౌందర్య
 వైభవంచే వెల్లువబెట్టి కడాని మేనిలతకు పటికనార్చిన తెరంగున
 పెంపుగాంచినది. మోహనరావు మోటువారువపు గున్నతెఱం
 గున విచ్చలవిడిం బెరిగి విజృంభించి స్మరశాస్త్ర పాండిత్యమున
 మిన్నయగు కనులోపాధ్యాయుని యనుగ్రహంబున ప్రథమ పాఠ
 ములం గరచుటచే నృదయసంస్కారమును బొంది వశుడై, కింక
 రుడై, కనుసన్నల నేవళంపుసపర్యలం బచరించుతూ లీలాకురంగ
 శాబకంబు పోల్కి అనుగమిస్తున్నాడు. ఇరువురూ వృశ్చిక
 మిధునంవలె కేలంగేలు గీలించి వొండొరులను లోచనపర్యంగా
 చూసుకుంటూ సాయంకాల శరత్సమీరములు పైకొన మగదగమ
 నములతో మేడ వెనుకనుడిన్న సుందరోద్యానననములో కమలా
 సాహచర్యంచేత అకాల మాధవాగమనంబోలి ప్రవేశించారు.
 అనిల శశిరంజ చే సృష్టియెల్లను పులకరించినది. గండు తుమ్మెద
 కొదమ లొండొంటితో తమ ప్రేయసుల గుణాతిశయంబుల
 వర్ణించి యానందిస్తున్నవి. విచ్చలవిడి విహరించే ప్రాయంపుటళినీ
 మత్తకాసినులం గని చెలరేగి తమ ఝంకార నిస్వనంబులచే

వాని మనంబుల కామోదంబిడి యాకర్షించుతున్నవి. చిన్న మొలకలు భూమిలోనుండి బయలుదేరి పైగప్పిన ఆకలముల త్రోసికొంటూ పర్దాలోనుండు బాలికలవలె తొంగిచూస్తున్నవి. లేజి వుళ్ళు బిడియంచేత జేవురించినవి. తమ లతా గుల్మములు పుష్పిస్తున్నవి. కింజల్కములు చల్లగాలికి పులకరించి నిక్కి పుప్పొడి గురుస్తున్నవి. పవనదూతికలు పష్పరజమునకు పూగన్నియలతో సంధాన మొనగూర్చుతున్నవి. పుష్పవతులైన యెల్ల బాాయంపు తీవియలు బయల వాడుతూ గాలి బొజుంగుల కాలింగనం బిడుతూ వెలిచవులు చూస్తున్నవి. బెలగుప్పలు కులాయములం జేరి వొండొరుల నొరసి హత్తుకుంటూ కువకున లాడుతున్నవి. సృష్టెంతా ప్రేమస్వరూపుని వికాసమని ప్రస్ఫుటమైంది. సృష్టిలో విగ్లమై ప్రవహించే రస ప్రవాహిని వుత్తరంగితమై కమలా మోహములలో వెలి కుబికి, బుగ్గలై వెల్లువలు కట్టుతున్నది. ఉభయులూ పరవశులై శృంగార రసప్రవాహములో దొప్పదొగి ముణిగి తేలుతున్నారు. కండ్లు మత్తిలి చూగన్ను గొన్నవి. కమల అడుగిడ నోర్వక నిలువ నుంకించుతున్నది. మోహనరావు వుద్రేక పూరితుడై మించిన తమకంతో కమలమ్మను ఆపి యెదుగు దిరిగాడు. పెదవులు సంచరించినవి. కమలమ్మ వివశ యయినా స్త్రీ జన సహజమైన స్థైర్యము విడువక పసగుగక్కు హొంబట్టుచీరకు

కెమ్మోవి బాసటగా మోహనకీరముంబలె “మోహనా” యని పిలిచి భూలతా విభ్రమముచే వారించింది. కాటువేయ నుంకించే కోడెతాచునకు వుచ్చాటన మంత్రంవలె కెరటంబు లెగసే రాగ ప్రవాహినికి మోహనశబ్దం చెలియలికట్టయై నిలువ విల్జిత వదనాంబుజమును వాల్చి పూరకున్నాడు. మోహనమోము చందురుడు మరుగవుటచే దుర్భర విరహాంబున కగ్గమై సై షనోపక ఉదిల గొనే చిత్తంబుతో “మోహనా” యని బుజ్జగించి సిగ్గను చిరుమబ్బుచే కప్పవేసిన మోహన వదన కైరవమును తన చిరునగవు యొక్క తెలికాంతులం దేల్చింది. మోహనుడు కలకదేరి చేయ

వీడి వన్య కుసుమములంగోసి తొడిమెల మెలిపి అలగుదండం జేసి
వాతెర కుసుమారుణిమం జెలంగ పాలాశపాద రూపంబున విహ
రించే వనలక్ష్మి సౌందర్యముం దెగడు కమలా సహజ సౌందర్య
మునకు అప్పనంబుగ బహూకరించి మెడ నలంకరించి పలుమారు
సవరించాడు. మేలి కుసుమంబుల నేరి అవతంస కుసుమంబులగా
పొందుపరచి నునుజెక్కి-ఘటంగరకమలములం బచరించాడు. కుసుమ
పల్లవగుచ్ఛముం ద్రెవ్వి కబరీభరంబునం జెవిరి కరపుటంబుల
గమిచి సేవించాడు. కొంతవడికి శమించి కమలా మోహనులు
ఆరామరామణీయకముం దిలకించుతూ విహరి స్తున్నారు.

క:- మోహనా ! కండ్లకు అద్దాలు పెట్టుకోలేదేమి ?

మో:- ఈ చొక్కాకు జేబు లేదు. అద్దాలు యింట్లోనే
పెట్టి వచ్చాను.

క:- ఇప్పుడు నీకు బాగా కనబడుతున్నవా ?

మో:- ఆహా ! నాకు కండ్లకు యేమీ జబ్బులేదు.

క:- అయితే నీకు అద్దాలెందుకు ?

మో:- నీకు నగలెందుకు ?

క:- అలంకారానికి.

మో:- నాకు షోకుకు.

క:- రెండు రకాల అద్దాలెందుకు ?

మో:- పూర్వం సత్యభామ యేడువారాల సొమ్ములు
పెట్టుకుండేదట. వొక రోజు పెట్టుకొన్న సొమ్ములు రెండోరోజుకు
మోటుగాయాలె.

క:- ఇవి నగల మోస్తరేనా ?

మో:- కాస్త లేకుండా. కాకపోతే అద్దాలకు బంగారుతీగె
లెందుకు ? అవసరంగా కావలసినవాళ్లు యెటువంటివైనా పెట్టు
కుంటారు. వాళ్ళకు కనబడడమే ప్రధానం. అస్మదాదులకు షోకే
ప్రధానం.

క:- పోకు కోసమైనా యీ పూట పెట్టుకోలేదేమి ?

మో:- నీవు నగలు పెట్టుకొన్నప్పటి కంటే లేనప్పుడే యెక్కువ అందంగా కనుపడుతావు.

క:- నీవు అద్దాలు పెట్టుకుంటే యెక్కువ పోకుగా కను పడుతావే !

మో:- అది నే నొప్పుకోను. అద్దాలు పెట్టుకుంటే మరొక అందం వస్తుంది. వాకే విధమైన అందంలో స్వారస్యం లేదు. అద్దాలు లేకపోతే సహజ సౌందర్యమే వుంటుంది.

క:-అయినా మొగవాండ్లకు అందమే అక్కరలేదన్నారా?

మో:- అందం లేనివాండ్లున్నారు. అయితే యింకొక సంగతి; మగవాండ్లకు అంద మక్కరలేదంటే కృత్రిమ సౌందర్యం అక్కరలేదన్నారు. మగవాండ్లంతా సహజ సుందరులే.

క:- నిన్ను జూచినవాండ్లు మీ జాతికి సహజ సౌందర్యం లేదనరు. గాని దానికి తోడు వయస్సు యెక్కువ అందాన్ని తెచ్చి పెడుతుంది.

మో:- ఒక్క మగవాడే కాదు. మగజాతంతా యిదే విధము. సృష్టిని పరికించి చూడు. మగ సింహము, మగ నెమిలి, కోడిపుంజు, మగ పిచ్చుక మొదలైన జంతువు లన్నింటికీ వయస్సు వచ్చేటప్పటికి అత్యంత సుందరమైన రోమ పుంజము నిచ్చి సురూ పాన్ని కల్పిస్తాడు. ఈ మోహన రూపాలు స్త్రీ జంతుజాలము నాకర్షిస్తవి. అయినా స్త్రీలు సహజ సుందరులు గనుక నే వయస్సు వచ్చినప్పటికీ ప్రత్యేకమైన బాహ్య సౌందర్య చిహ్నాలను గల్పించ లేదు. వయస్సు స్త్రీల సహజ సౌందర్యానికి సహా వన్నె పెడుతుంది.

కమలమ్మ మోహనరావు యొక్క ముఖమువైపు నృష్టి బరపి వివశురాలైంది. మూర్ఛిల్లునని భయపడి కమలా నామమును సార్ధకపరచే బిసకాండంబులంబోలు బాహులతలం దెమల్చి గుచ్చి పెట్టుకొని కూర్చోపెట్టాడు. కమల మరల మోహనరావు యొక్క మొగం చూడడానికి బంకింది.

క:- మోహనా ! మనకీ కలహం వద్దు. రాజీపడదాం.

మో:- స్త్రీలకు సహజ సౌందర్య మెక్కువ గలదనేది మొదటి షరతు.

క:- వయస్సు పురుషుల కెక్కువ సౌందర్యం తెస్తుందనేది రెండో షరతు.

మో:- వయస్సు అందరి సౌందర్యానికీ వన్నె తెస్తుందని మూడో షరతు.

క:- నేను అంగీకరించాను.

మో:- నాకూ అంగీకారమే.

సాయంకాల మైది. ఇంకా నెల పొడవలేదు. మిణుగురులు ఆడుకుంటున్నవి. పెరియముత్తు వచ్చి పూటకూలివాడు భోజనం తెచ్చాడని చెప్పింది. ఉభయులూ యింట్లోకి పోయినారు. కమలమ్మ పట్టుచీర విడిచి గులాబీ పువ్వు లద్దిన తెల్లచీర కట్టుకునే వరకు వింత సోయగం వచ్చింది. ఉభయులూ భోజనం చేశారు. పెరియముత్తు యిల్లు బాగుచేసి కింద పడుకొన్నది. కమలా మోహనులు మేడమీదికి బోయినారు. విద్యుద్దీపగుల కాంతిలో కడాని విగ్రహములనలె ప్రకాశించారు. కమలమ్మ కుర్చీ బల్లవైపు లాక్కొని వీణె చేతికి దీసుకున్నది.

క:- మోహనా ! నీకు సంగీతజ్ఞానం వున్నదా ?

మో:- నాకు సంగీతం రాదు.

క:- పోనీ. సంగీతం నీ కిష్టమేనా ?

మో:- నీవు పాడితే యిష్టమే.

క:- సంగీతమూ, వైద్యమూ తెలియనివాం ఘ్లుండరు.

మో:- రాక్షసగడియలలో జన్మించి దయాదాక్షిణ్యా లెరుగని వాండ్లకే సంగీతం అంటే తలనొప్పి. కమలా ! వీణె అవతల పెట్టి వొక కీర్తన పాడు.

క:- నాకు వీణాగానమంటే ప్రేమ.

మో:- కేవల స్వార్థపరురాలివి కావద్దు. వీణకంటె నీ గాత్రమే నాకు ప్రియతరం.

కమల గొంతెత్తి:

“నా కొంగువిడరా గోపాల” అని బ్రహ్మానందంగా బాడింది.

కములా ముఖకమల వినిర్గళిత సౌరభగీతములు వాయు కైరటములపై నెక్కి నలుదిక్కుల ప్రసరించినవి. మోహనరావు పారవశ్యం జెంది “కమలా! యెన్నిగంట లయిందో చూడ” మన్నాడు.

కమలమ్మ లయబ్రహ్మలో లయమైపోయింది. మోహన రావు మాట వినిపించలేదు. ఇంకొక గీతమెత్తి ఆలపించి,

“చరణానుగ కరుణామయ విపులాయతనయనం-కమలాకుచ కలశీభర విపులీకృత పులకం” అని మోళ్లు మోసులెత్త పాడి సూరకవినాథ కృతమైన:

ఉ. “ఇట్టి మనోహరాంగుఁ డొకఁ డెంచయిన నల్లడేని గల్గినన్
గట్టిగ నా కతందు దిగిఁకొగిట జేర్చఁగ నబ్బునేని నే
నిట్టటు గొంచినన్నిడక యిష్టవిహారము లెల్లఁ గాంక్షదే
పట్టి యొనర్చునేని రసభావము లెట్టివియొక్కొ ఆత్మజిన్.

అని రసవత్తరంగా జదివింది.

మోహనరావు గంట చూచు అని విసుగుతో అడిగాడు.

క:- తొమ్మిది కావచ్చింది.

మోహనరావిక లేతామని లేచాడు.

౧౩

సహవాస దోషము

తెల్లవారింది. శీతలసమీరములు ఘర్మబిందువుల నార్పినవి. మోహనరావు లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ చేయి గట్టిగా పట్టుకున్నది. రావు మనస్సుకు చాపల్యం కల్గింది. కమలమ్మ చేయి

విడిచి ముసుగుగప్పుకున్నది. రావు ముసుగు లాగాడు. కమలమ్మ మంచంమీదినుండి లేచి వెళ్ళిపోయింది. కాల్యాలు తీర్చుకున్నారు. పొద్దు కరికర పొడుస్తున్నది. ఒకరినొకరు చూచుకొని ముసిముసి నగవులు నవ్వుకున్నారు. కమలమ్మ తిరిగి జపానుచీర గట్టుకున్నది. మోహనరావు కసరత్తు చేసి చన్నిళ్లలో హాయిగా స్నానం చేసి వుక్కుమిగిలి అంగ లిడుతూ మేడమీదికి బోయినాడు. అయ్యం గారు ఫలహారం దెచ్చాడు. ఉభయలూ పుష్కలంగా యేక పాత్రలో ఫలహారం చేశారు. మోహనరావు సిగరెట్టు కాలుస్తూ సూటు వేసుకొని “కమలా ! నేను తిరువళిక్కేణి వెళ్ళిరావాలె. హాస్టెల్లోగది ఖాళీ చేసి సామాను పట్టించుకొని స్కూలెప్పడో కనుక్కొని వస్తా.”

క:- స్కూలు యిన్వార్డుంటేనో ?

మో:- ఉంటే నేనిక్కడికి వచ్చి భోజనం చెయ్యడానికి వ్యవధుండదు. అటే వెళ్ళుతా.

క:- భోజనాని కిక్కడికే రా ? సామాను సాయంత్రం దెత్తువుగాని. నా బంగారుజడ మోటుగావున్నది. అది మేలిమి; యెవరైతే నా కొంటారేమో విచారించు.

మో:- ఇప్పుడు తొందరేమి? నిదానంగా ఆలోచించ వచ్చు.

క:- స్కూలు లేకపోతే పదిగంటలకల్లా రా ! అక్కడ కక్కడ తిరగవద్దు. నే వొక్కదాన్ని వుండలేను.

మోహనరావు జో హుకుమని బయలుదేరాడు. యెగ్నూరులో రైలుదిగి పెరియమెట్టు దగ్గర ట్రాం మార్చుకున్నాడు. హాస్టలుకు పోయేవరకు ౮ గంటలయింది. మోహనరావు యొక్క సహవాసి నిజాపురపు వెంకట్రావు ఇదిలో సంగీతం దీస్తూ “హిందూ లా” చదువుతున్నాడు.

మో:- గుడ్ మార్నింగ్, వెంకట్రావ్.

వెం:- ఒరే ఎప్పుడు వచ్చావురా?

మో:- నే నిన్నవచ్చాను. మా బంధువులలో వొకామె యిక్కడ ఆసుపత్రికి వచ్చింది. నిన్నల్లా వాళ్ళకు బసకుదిర్చి ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోవడంతో సరిపోయింది. అందునల్ల నే నిన్నిక్కడికి రావడానికి వీలులేకపోయింది. మరి యితర కారణమేమీలేదు.

వెం:- ఏవో యితర కారణమున్నది?

మో:- అరే మొదటనుండి యెరిగుండికూడా అనుమాన పడతా వెందుకు? కసరతు చేసేనాండ్లకు యెప్పుడూ చెడునడత వుండదు.

వెం:- (తనలో ఏవోకథ వున్నట్టేవున్నది) నా దగ్గరకూడా నీరహస్యాలు మరుగుపరచడ మెందుకురా! నాసంగతులు నీకే మైనా దాచానా?

మో:- (వుత్సాహమును అణచుకొని) అనవసరంగా అనుమానపడుతున్నావు. వస్తాదులదగ్గర దుర్నడత వుండదు.

వెం:- వస్తాదులకు దుర్నడతే అవసరం లేదట.

మో:- అదీ చాలాపొరపాటు. నీకే తెలుస్తుందిలే.

వెం:- డిండిగల్లు చుట్ట కాలుస్తావా? మంచిరకం వచ్చినవి.

మో:- అక్కరుషా యియ్యి.

వెం:- దానిమీద వున్నవి అందుకో.

మో:- (సిగరెట్టు కాలుస్తూ) నేను హాస్టలు విడిచిపెట్టి బయట వుండవలసి వస్తుంది. నిన్న వదిలిపెట్టడమంటే చాలా విచారంగా వున్నది.

వెంకట్రావుకు అనుమానం యెక్కువైంది. ఈ విషయమింతసేపు దాచి ఊమాపణలతో ముగించటం యెక్కువ సంకోచ కారణమైంది “వదిలిపెట్ట వలసిన అవసర మేముంది? మీ వాల్లే వరైనా వచ్చివుంటారా?” అన్నాడు.

మో:- పూటకూలింట్లో నే భోజనం. వైద్యంకోసం వచ్చిన వాండ్లకు సహాయం చేయడానికి వుండవలసి వచ్చింది.

వెం:- వారి కేమిజబ్బు?

మో:- అదేదో ఆడవాండ్ల జబ్బు.

వెం:- ఆమెతో యెవరూ రాలేదా?

మో:- ఒక ఆడమనిషిమాత్రం వున్నది.

వెం:- నీకేమి గావాలె?

మో:- సాకా-దగ్గర ఒంఘత్వమే.

వెం:- వాళ్ళను యే పేటలో వుంచావు?

మో:- ఇల్లు దొరక్క యెగ్మూరులో వుంచాను.

వెం:- నీ గదికి నే నెప్పుడైనా రావచ్చునా?

మో:- నిరభ్యంతరంగా.

వెం:- ఈ పూట వెళ్లుదామా? నేనుగూడా నీ గదిలోనే వుంటాను.

మో:- వాలాదూరం. మాంబళంలో తీసుకున్నాను.

వెం:- ఎగ్మూరులోవుండే రోగికి సహాయం చేయడానికే.

మో:- ఎగ్మూరుకు వచ్చి వెళ్ళుతుంటాను.

వెం:- ఇక్కడనుంచి వెళ్ళగూడదా?

మో:- హాస్పెలులోనుంచి పోవడానికి అంత స్వతంత్రం వుండదు.

వెం:- రాత్రులు వెళ్ళుతుంటావా?

మో:- వెళ్ళవలసివస్తే వెళ్ళవద్దా?

వెం:- నీ వెళ్ళివస్తుంటే యెవరు పట్టుకొంటున్నారు.

మో:- అట్లా కాదు. రాత్రులంతా వుండవలసి వస్తేనో!

వెం:- అటువంటప్పుడు వాడైన్ వుత్తర్సు తీసుకోకూడదా?

మో:- తేపా అడగడం అంటే కష్టం. జబ్బు విశేషం లేకపోయినా కొత్తవాళ్లు గనక వెళ్ళవలసి వుంటుంది.

వెం:- మాంబళంలోని గడెందుకు ? డబ్బెక్కు వైయా ?

మో:- వాళ్ళకుకూడా మాంబళంలోనే ఏర్పాటు చేస్తాను.

వెం:- ఇదివరకే చేశావనుకుంటాను.

మో:- ఇంకా చెయ్యలేదు.

వెం:- వైద్యుణ్ణివ రేర్పాటు చేశావు ?

మో:- చెయ్యాలె.

వెం:- ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోరాదా ?

మో:- వాండ్లకు మనవైద్యులను యేర్పాటు చేసుకోవలెనని వున్నది.

వెం:- మనవైద్యులంటే నేగూడా పనికివస్తానా ?

మో:- (మొగంచిట్లించి—) నీదంతా తమాషారా ? ఎవరిని యేర్పాటు చేయమంటావు ?

వెం:- ఎవరైనా కరుణించేసే దిట్టమైన వైద్యుణ్ణియేర్పాటు చెయ్యి.

మో:- నీదంతా వేళాకోళం.

వెం:- ఇద్దరు వైద్యులు పనికివస్తారా ?

మో:- ఇద్దరెందుకు ?

వెం:- “అధికస్య ధికం బలం” నీవు వట్టి స్వార్థపరుడవు. మా విజయనగరంలో మా మేష్టరూ, మేమూకలిసి వొకచోటనే వైద్యం చేస్తూవుండేవారం.

మోహనరావు:- (జూడా గట్టాడని అనుమానపడి— ఎరగ నట్టుగా) యెవరని యేర్పాటు చేయమంటావు ?

వెం:- కొంతకాలం నీవే చేస్తూవుండు. నీకంటే మొనగాడి వైద్యుడెవడుంటాడు ?

మో:- అయితేమానె. గురువు నీవేగా.

వెం:- గురువును మించిపోయిన శిష్యుడవు. నేనూ మా గురువులూ గూడా వోనమాలల్లోనే ఏడుస్తున్నాం. నీ కొకమాటే డబుల్ ప్రొమోషన్ అయిందే.

మో:- అదేమిటి?

వెం:- మాదంతా తెంపారరీ వ్యవహారం. నీవు శశాంకుణ్ణి మించిపోయినట్టున్నావు. నీవు లేవదీశావా? నిన్నే లేవదీసిందా?

మో:- ఛా! పిచ్చిమాటలు మాట్లాడకు.

వెం:- గురుదక్షిణేమైనా వున్నదా?

మోహనరావు చిన్నపుచ్చుకున్నాడు.

వెం:- గురుద్రోహివిరా! యేదో లపక దొరికింది. అంతా నీవే అరుపుకోవలెనని చూస్తున్నావు. ఎప్పటికైనా అజ్ఞ్రి పుట్టక పోతుందటలే.

మో:- నీవూ నిన్నటి రైలుమీదనే వచ్చావా!

వెం:- రైలుస్టేషనుకు వచ్చా నిన్న.

మో:- నన్ను మాట్లాడించలేదేమి?

వెం:- “మొదవుకడ నున్న వృషభములు, జదివిన యానీచు కడకుఁ జనకుర సుమతీ” అన్నాడు. అసలు నీవు పోట్ల కోడెవు. రొట్టలు వేసుకుంటూ నీ ననుభవిస్తుంటే నోరూరుతూ నే దూరంగా నిలుచుని చూచేదా?

మో:- నన్ను మాట్లాడిస్తే తప్పేమి?

వెం:- ఇంత కథ వున్నదని తెలిస్తే ఒకరినో, ఇద్దరినో పరిగించే కాడినే. పోలీసులు వెతుకుతున్నారేమో కనుక్కున్నావా?

మో:- వాండ్లు అందాకా పోరు.

వెం:- ఇదివరకే రోసి వదిలిపెట్టింది గాఁవాలె. వీధుల వెంబడి తిరుగుతుంటే తోలక వచ్చినట్లుంది చూస్తే.

మో:- ఛా ! ఛా ! గడపదాటిన మనిషికాదు. ఇవ్వాళ స్కూలున్నదా ?

వెం:- ఈ రోజూ, రేపుకూడా సెలవు. ఇవ్వాళ నీకోసం, రేపు మీ యావిడ కోసం ఇక ప్రతిరోజూ సెలవే!

మో:- ఉన్నదేమో చెప్పరా ?

వెం:- ఏమిటా ప్రశ్న. ఎందుకుండదు ? నీకు దొరికి నట్టుగానే అందరికీ వుటవుడియంగా తలా వొకతె దొరికిందను కున్నావా ?

మో:- అయితే యివ్వాళ నే రావడానికి వీలుండదు.

వెం:- ఏమి ముంచుకపోయింది, యీ రోజు రాకపోతే ? ఈ మేష్టర్లు మనకు చెపుతున్న దేమిటి ? హాయిగా యింటి దగ్గర పడుకో. నేను హాజరు చెపుతాను.

భోజనానికి గంట కొట్టారు. వెంకట్రావు బంపంతపెట్టి వుండమన్నాడు. హాస్టలు భోజనం యిదే ఆఖరుగా అని చివరికు మోహనరావు వొప్పుకున్నాడు. తక్కిన పిల్లలంతా భోజనంచేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇద్దరూ కులాసాగా మాట్లాడుకుంటూ సావకా శంగా భోజనం చేశారు.

వెం:- ఇంట్లో వంట పెట్టించావా ?

మో:- హోటలు నుంచి ౧౦ గంటలకే భోజనం వచ్చి వుంటుంది. ప్రస్తుతం వంట వ్యవహారం పెట్టదల్చలేదు.

వెం:- చిక్కులేని పని. ఇక రెండో వ్యావృత్తి వుండదు.

మో:- అంతా నీ మోస్తరే అనుకుంటావు.

వెం:- ఇదివరకట్లాగే అనుకున్నా. ఇప్పుడు నీ యాధిక్యం అంగీకరించక తప్పదు.

భోజనం కాగానే చెరివొక చుట్టా కాల్చుకున్నారు. ౧౧ గంట లయింది. గడియారపు వలయం గణగణ లాడింది. మోహనరావు హృదయం ప్రకంపించింది. జట్కాబండి సరాసరి

మాంబళం మాట్లాడి సామానె త్తించుకొని మాంబళం బోయే వరకు వొంటిగంటవైగా కావచ్చింది. సామాను మేడకిందిగదిలో పెట్టించి చకచక మెట్లెక్కి వచ్చాడు. మనస్సు చాలాడతానా హంతో వున్నది. కమలమ్మను చూడవలెనన్నకోర్కె అతి శయించింది. ఆ గంటల వ్యవధి అయిదురోజులయినట్లు కనబడ్డది. తాను మేడమీదికి పోగనే “మోహనా” అనేశబ్దం శ్రవణా నందం చేస్తుందని ఉప్పిళ్ళూరుతున్నాడు. కమల మేడమీద సావిట్లో లేదు. వెళ్ళిపోయిందేమోనని మనస్సుకు తోచింది. అయ్యం గారు తెచ్చిన అన్నం ఆపాట్లనే వున్నది. యీగలు ముసుగు తున్నవి. గుండె తటతట కొట్టుకుంటున్నది. “కమలా” అని పిల్చాడు. పలకలేదు. గదిలో మంచంమీద ముసుగు బిగదన్ని పడుకున్నది. “కమలా” అని తట్టి లేపాడు. పలకలేదు. ముసుగు బలవంతంగా లాగేవరకు కోపంతో చురచురచూపులు చూచింది.

మో:-నే రావడం ఆలస్యం అయింద. అన్నం దినకుండా నాకోసం మెందుకు కూర్చున్నావు ?

కమల “నీ వసలే రావనుకున్నా”నని వెక్కి వెక్కి ఏడవ డం ప్రారంభించింది.

మో:- అసలే రావనుకున్నావా? ఏమైపోతావనుకున్నావు?

క:- ఈ వూళ్ళో నీ వెక్కడ నక్కితే నే వచ్చి పట్టుకుం డేది ? నిర్భాగ్యురాలను. మహాదారణ్యంలో వచ్చి పడ్డాను. అడవి పాలై పోవలసిందే.

మో:- (వినముడై) కమలా! ఏమిట ఆ మాటలు! సంగతి కనుక్కోకుండా మాట్లాడతావు. ఆడవాండ్లకు తొందరెక్కువ.

క:- వివేకం తక్కువ కూడా అను. పడక విధిలేదు.

మో:- కమలా ! ఊమించు. నే నింకా భోజనం చెయ్య లేదు. కళ్ళు తిరుగుతున్నవి. అన్నంతిన్న తర్వాత మిగిలిన శాప నార్థాలు చదివెందువుగాని, ముందన్నం బెట్టు.

మోహనరావు అగ్గి తగిలినట్లు అభినయిస్తూ పెట్టెమీద గోడకు జేరగిలబడి కూర్చున్నాడు. కమలకు కోపజ్వరం మంత్రించి నట్లు తగ్గిపోయింది. లేచి “అన్నానికి రా” అని పిలిచింది. మోహనరావు అలిగి పలకలేదు.

క:- ఇంకా బెదిరింపు గూడానా? నాకే తప్పలే దయ చెయ్యండి.

మోహనరావు యెండదెబ్బ దగిలిన మొఖం పెట్టాడు. అలిగిన కుర్రవాడివలె అందంగానే వున్నాడు. చన్నీళ్ళు పెట్టి ముఖం కడుక్కనేవరకు మంచు బిందువులు గప్పిన చంద్రమండలంవలె ప్రకాశించింది. తడిసి కుచ్చులు గట్టిన లేత మీసములు ముఖ కమలమునుండి వెలువడే బాలచంచరీ ముల నిగనిగలను మించిపోయినవి. కమలమ్మయొక్క కోపతమస్సులు మోహనరావు ముఖ చంద్రికలు తరిమివేసినవి. ఉభయులూ మేకపాతలో భుజిస్తున్నారు.

క:- నీవు తినకుండా అన్నమంతా నామీద తోసివేస్తున్నావు.

మో:- వేళ తప్పడంచేత మొఖం కొట్టింది. వడదగిలినట్లు బడలికగా వున్నది.

క:- వేళ తప్పిందాకా వుండదమేమి? అబ్బాయీ! నీ కిదే చెపుతున్నాను. నే నొక్కదాన్నీ వుండలేను. నీవు లేకపోతే సాహు జ్ఞాపకం వస్తాడు. ఇందాక మేడ నాదనుంచి కిందికి చూచేవరకు సాహు తామాబండి లాగుతున్నట్లు మనస్సుకుతట్టాడు. నా కదిచూచి భరించలేక ఆత్మహత్య మేలనిపించింది.

మోహనరావు ఆకలీ. రుచీ, గమనం లేకుండానే భోజనం చేస్తూనే వున్నాడు. మనస్సు ఆలోచనకింద ముణిగిపోయింది. హృదయాకాశం విచారమనే చిరుమబ్బులు గమ్మి మోము టద్దంలో ప్రతిబింబిస్తున్నది. భూలత గాలపు టూచవలె కదులుతున్నది. స్కూలుకు పోకపోతే రోజులు చాలవు. యీ సంగతి

కమలకు చెప్పిమాత్ర మేమిప్రయోజనం ? ఆమెకు విచార మెక్కువవుతుంది. మోహనరావు యెదుట లేకపోతే తాను నిలువలేనని యధార్థం చెప్పింది. పిల్లవాడిమీది మరులెట్లాపోతవి? రోజులమీద యెట్లా మారుతుందో చూదామనుకున్నాడు. ప్రస్తుతం “ఓ చదువా! భద్రమస్తు భవతే” అని అనక తప్పదని నిశ్చయించుకున్నాడు.

క:- మోహనా ! నా మనోవ్యధ నే చెప్పుకున్నాను. నీకు సంతాప కారణమవుతుందని యెరుగుదును. నీకంటే నాకు దిక్కెవరు ? నీవు చింతపడవద్దు. నీ ముఖ చంద్రబింబాన మబ్బు గప్పింది. నే జూచి భరించలేను. నన్ను విడిచి నీవు గిగంటలున్నావు. నీ కనేక స్నేహితులున్నారు. ఈ సంగతంతా జరగనట్లుగానే భావించి వారు సంచరిస్తారు. నాది దుర్గతి నాకు నీవుతప్ప యితర ప్రపంచం లేనట్టే. నేను ప్రపంచానికి లేను. యిది సంఘముయొక్క దురంతం. అవివేక్షల దుర్గతి. మగవాండ్ల కొక ధర్మం, ఆడవాండ్ల కొక ధర్మం. సంఘం యొక్క ఈ క్రూరధర్మానికి నేను బలి అయినాను. ప్రపంచం నా కంధకారమయింది. నేను దానికి మృత్యురాలి కిందనేలెక్క. నీ నొక్కడవే నాకు చేయూత. నీవే నాకు ప్రపంచం. సర్వబంధువులు నీవే. యీ నా మనోవ్యధ నీకు దెల్పి నీ మనస్సు నొప్పించడం నా కిష్టంలేదు. కాని నే నాపుకోలేక పోయాను. తీమించు.

మోహనరావు తల వంచాడు. చేతులు మొగాన గప్పుకొని కూర్చున్నాడు. తీగ భంగురమైన ఆనందానికై తాను జేసిన దుష్కార్యం యొక్క ఫలిత మెంతవరకు పోతుందో యిది వరకు స్ఫురించలేదు. కమలమ్మయొక్క భావిస్థితి కష్టభూయిష్టమని పొడగట్టింది. ముందు తా నేమి చేయవలెనో తన వర్తన తన జీవితాన్ని యెట్లా మారుస్తుందో, కమలమ్మ విషయంలో తన కెట్టి ధర్మాలున్నవో యిదివరకు గుర్తించలేదు ! తా నింత వరకు వివాహం చేసుకోలేదు. శాశ్వతంగా కమలమ్మతో నుండడమా, నడుమ విడువడమా ! కమలమ్మ కొరకు తానింత

త్యాగం చేయవలసి వస్తుందని యింతవరకు గ్రహించలేదు. కను వేదురుచేత శలభాలవలె వుభయులూ దూకార. మాడి నశించ డమా, బైట పడడమా ?

కమలమ్మయొక్క ఆర్తనాదం ప్రబోధం కలిగించింది.

క:- మోహనా ! నే నెంత తెలివితకు - వ పని చేశాను ? ఈ ఆలోచన లన్నీ యిప్పుడు మన కెందుకు ? వరదలో పడ్డాం. కొట్టుకొని పోతున్నాం. కావలసిన దేమో అయింది. గత జలసేతు బంధన మెందుకు ?

మోహనరావుకు యేమీ తేలలేదు. యిక్కడూ ప్రవాహంలో దూకారన్న మాట వాస్తవంగానే తోచింది. కమలమ్మకు నేల కాలికి తగలడంలేదు. గట్టు కనబడడంలేదు. మోహనరావుకు మాత్రం గట్టు అందికలోనే వున్నది. నేల కాళ్ళ కింకా తగులు తునే వున్నది. అోతు నీళ్ళలో కింకా బోవడమో లేదో నిర్ధారణ కాలేదు.

క:- మోహనా ! మజ్జిగ పోసుకోవా ?

మో:- వట్టి మజ్జిగదాహం తాగుతా. (ఉభయులూ చేయి కడుక్కొని పడుకున్నారు.)

౧౪

అమ్మకు అపవిత్ర తెక్కడిది ?

మోహనరావుకు మనోవ్యాకుల మేన్పడ్డది. కళాశాలకు వెళ్ళవలసిన రోజులు చాలనందున పరీక్షకు పెట్టించలేదు. అందు చేత స్కూలుకు వెళ్ళడం బొత్తిగా మానివేశాడు. ఉత్తరాలూ, మనిఆర్డర్లూ హాస్టెలుకు వస్తుండేవి. వెంకట్రావు మాంబళంకు పంపిస్తూ వచ్చాడు. ఇంటి దగ్గరనుండి వచ్చే డబ్బు యింటి అద్దెకు చాలటం లేదు. కొన్ని పెద్ద నగలు అమ్మివేశారు. ఉభయులకూ మొదటిరోజుల మోజు తగ్గిపోయింది. మొదటి రోజులు గడియలై పరుగెత్తి పోతుండేవి. యిప్పుడు గడియలు

రోజులుగా పట్టి నెడుతున్నాడు. కాలక్షేపం జరగడంకోసం పచ్చినూ, చదరంగమూ అడుతుండే వాండ్లు. ఉత్తరాదినుంచి వచ్చిన మౌక యాయవారపు బ్రాహ్మడు మధ్యాహ్నం వచ్చి పురాణం చెబుతుండేవాడు. జమదగ్ని మహర్షి అడవాండ్లకోసం చెప్పలూ, గొడుగు సృష్టించాడని శాస్త్రులుగారు పురాణంలో చెప్పినందున కమలమ్మ చక్కని జోడూ, పట్టు గొడుగు తెప్పించుకొని మోహనరావుతో సాయంత్రం పికారు వెళ్ళు తుండేది. ఏదో విధంగా రోజులు గడుపుతున్నారని గాని మొదటి వుత్సాహం ప్రయత్నించినా రావడంలేదు. స్కూలు మానివేసి మోహనరావు యింటి దగ్గరనే వుండడంచేత పరీక్ష పోయిందనే తప్ప కమలమ్మకు వేరు విచారం లేదు. “తన భావిస్థితి యేమి? తన కర్తవ్య మెద్ది?” అనే ప్రశ్నలు మోహనరావును హృదయ శల్యాలై బాధిస్తున్నవి. అహోరాత్రాలూ యోచించినా జవాబు దొరకలేదు. యోచించినకొద్దీ దూరమైంది. ఆలోచనలో పడ్డదీ, అడుగున పడ్డదీ లేదు. వివాహం మానుకొనడం, బంధు వులను త్యజించడం కష్టంగా తోచింది. కమలమ్మ దగ్గరబంధు వురాలు కావడాన్నిబట్టి సంగతి వెల్లడైతే యెక్కువ అపకీర్తి పాలవుతానని భయపడ్డాడు. తాను విడిచిపెడితే కమల అధోగతిపాలవుతుందని మనసు బాధిస్తున్నది. ఏమీ నిర్ధారణ చేసుకోలేక పోయాడు. ఇదివరకు పువ్వుల రంగడులాగ తిరగడం తప్ప లోకానుభవం యెరుగడు. నెలలు గడిచిపోతున్నవి. ఉన్న బంధం చాలక కొత్త బంధంకూడా తయారవుతున్నది. కమలకు నెలరోజుల నుంచీ వంట్లో ఖులాసాగాలేదు. చాలాచిక్కిపోయింది. ఒళ్ళు కాగుతున్నది. క్రమంగా డోకులు అణగినవి. మనిషి పాలి పోయింది. నీరుపట్టడం ప్రారంభించింది. సౌందర్యం యినుమడించింది. శాస్త్రులుగారు మౌడ్డాణం తీసివేయమని చెప్పారు. ఆయన భార్య సందేహం లేదు, సజమే నన్నది. కమలమ్మకే తిరుగుతూ వున్నట్లు గోచరమైంది. అవసర మైనప్పుడు శాస్త్రులు గారిభార్య సహాయం చేస్తానన్నది.

షరీక్షరోజులు దగ్గిరకు వచ్చినవి. మేనమామ తొందర
 పడుతున్నాడనీ, ౨౦ యెకరాల మాగాణి వివాహకాలంలో చది
 విస్తాడనీ, అటువంటి పిల్ల దొరకడనీ, ౧౦ రోజులు సెలవు తీసు
 కొని రావలసిందనీ మోహనరావు అన్న ఉత్తరం వ్రాశాడు.
 షరీక్షలు దగ్గిరకు వచ్చినవి గనుక ప్రస్తుతం రా వీలులేదని జవా
 బిచ్చాడు. షరీక్షలు కాంగనే వివాహం చెయ్యడానికి లగ్నం
 పెట్టారని వుత్తరం వచ్చింది. షరీక్షలు వారంరోజు లున్నవనగా
 మోహనరావు అన్న రాజారావు నీలిమం దెత్తించుకొని చెన్న
 పట్నం వచ్చి సాహుకారుపేటలో దిగి కళాశాలకు ౧౧ గంటలకు
 వెళ్ళాడు. మోహనరావు కనపడలేదు. గుమాస్తాను విచారిస్తే
 అతడు ౨ నెలలనుంచి బడికి రావడంలేదనీ, జీతం యియ్యలేదనీ,
 పేరు తొలిగించారనీ చెప్పాడు. హాస్టెలుకు పోయి విచారిస్తే
 ౬ నెలల క్రిందనే గది వదిలిపెట్టినట్టు తెలిసింది. వెంకట్రావు నడి
 గితే తానేమీ యెరుగనన్నాడు. జాడ తెలిస్తే తెలుపుతానని
 పతా తీసుకున్నాడు. అంతట యేమీ తోచక యీ సంగతి బైట
 బడితే మనుము తిరిగిపోతుందని భయపడి రహస్యంగా రాజారావు
 జాడలు తీస్తున్నాడు. ఏమీ ఆచోకీ చిక్కలేదు. ఒకరోజు
 మోహనరావు యెవతెనో పెట్టుకొని మాంబళంలో వున్నాడని
 ఆకాశరామన్న వుత్తరం రాజారావుకు వచ్చింది. మాంబళంలో
 యెక్కడ గదులువిచారించినా విద్యార్థులెవరూ లేరన్నారు. కమ
 లమ్మ మేడమీదనుంచి మోహనరావు పోలికలుగల మనిషి యెద
 టింటివాకిట్లో మోహనరావనేపిల్ల వాడదైకున్నాడా అని అడగడం
 విని మోహనరావునుపిలిచింది. అతడు చూచి చాటుకుబోయినాడు.
 కమలమ్మ తన్ను గుర్తు పడతాడేమోనని భయపడి శాస్త్రులగారి
 భార్యను కిందికిపంపి యిక్కడకూడా అడిగితే లేడని చెప్పమన్నది.
 ఆయన వీధిలో యెవరినో యీ మేడలో యెవరున్నారని అడి
 గాడు. కమలమ్మకు ప్రాణములలో ప్రాణములు లేవు యెవరో
 జమీందారు డున్నాడనే జవాబు వినపడ్డది. ఆయన విచారించ
 కుండానే వెళ్ళిపోతున్నాడు. కమలమ్మకు మనస్సు స్థిమితపడ్డది

గాని, మోహనరావుకు మనఃక్లేశ మెక్కువయింది. వెంకటరావే కొంటెతనం చేసివుంటాడని అనుమానపడ్డాడు. 'నీ చర్య బాగా వుండలేదు. వెంటనే బయలుదేరి తక్షణం సాహుకారుపేటకు వచ్చి తనతో మాట్లాడకపోతే అమ్మనుంమ్మని తెల్లిగా మిస్తానని రాజారావు మామూల ప్రజెసుకు వుత్తరం వ్రాశాడు. ఆ వుత్తరం వంకబెట్టుకొని వెంకటరావు మాంబళిం వచ్చి మోహనరావు తేని సమయంలో కమలమ్మకు జా బిచ్చిపోయినాడు. మోహనరావువచ్చి వుత్తరం చదువుకొని కల్లోలపడుతున్నాడు. "సంగతు లేమి? వుత్తరం యెవరు వ్రాశారు?" అని కమలమ్మ తరిమి అడిగింది. చదివి అర్థం చెప్పాడు. ఏమి చేయడానికి ఆలోచన పోలేదు.

క:- ఏవిధాన చూచినా మీ అన్నగారికి కనుపడి మాట్లాడడం వుత్తమంగా కనబడుతూవున్నది. నేను ఫలానా అని తెలియనియ్యవద్దు. అత డిక్కడికి రావడం ఔమంగాదు. యోగూరుకు కాపురం మార్చుకొన్నామని చెప్పు.

మోహనరా వాలోచించాడు. మెనుగైనది మరొకదారి కనబడలేదు.

మో:- పోవడమే మేలని నాకూ తోస్తున్నది.

క:- నీవు బాష్యపు మనిషివి. ఆలస్యమైతే నీవు రావని యింటికి తెల్లిగా మిస్తాడేమో? వెంటనే వెళ్ళు.

మో:- నే రావడ మాలస్యమైనా అన్నం రాంగానే నీవు భోజనంచెయ్యి. పెంకెతనం మాను.

క:- మోహనా! యింతేచూపా-న నేమిచేసిపోతున్నావు?

మో:- నీ వెప్పుడూ వొకటే మోస్తరు. ఇంత అమాయకురాలివి ప్రపంచంలో యెట్లా జీవిస్తావే?

మోహనరావు మేడమెట్లు దిగి వెళ్ళుతున్నాడు. వీధిలోకి అడుగుపెట్టాడు. మనస్సు కలుక్కుమన్నది, వుయ్యాల లూగింది,

సుడిదిరిగింది. రైలు తప్పుతుండేమోనని నెట్టుకొని పరుగెత్తుతున్నాడు. కమలమ్మ మేడమెట్లమీద నిలిచి చూస్తున్నది. మోహనరావు మూల దిరిగాడు. దృష్టివధంలోనంచి అదృశ్యమైనాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నిలుచున్నది. ఎండ తీక్షణంగా కాస్తున్నది. గాలి వేడెక్కింది. ఎండచూపులు ప్రవహిస్తున్నవి. కాని పూలచెట్లన్నీ యెండిపోయి ఆవరణం పాడుగొట్లాడుతున్నది. కాకులు సంచరించడంచూని గుబురుచెట్లల్లోవొదిగి హీనస్వరంతో కూస్తున్నవి. నవరంగులు సుడిపడి రైమ్మలలో అదృశ్యమైనవి. కమలమ్మ యింకా చూస్తూనే నిల్చున్నది. ఏమీ కనబడడం లేదు. జగత్తుమిథ్యలయింది. టపటపమని తాషా వినబడ్డది. సాహు బండిలాక్కుసి మేడ మెట్లదగ్గరకు వచ్చాడు. ఓయమ్మా! అని సింహపుపిల్లను చూచిన లేడిపలె తలుపులు వేసుకొని గదిలోకి పరుగెత్తింది కాని అవి అతనిని అడ్డలేదు. తలుపులలోగుండా బండితోసహా వస్తున్నాడు. గోడల్లోనుంచీ అతడే వచ్చాడు. గదినిండా తాషాబండ్లే. ఓనసు యెన్నిమైళ్ళు పరుగెత్తినా ప్రపంచమంతా తాషాబండ్లమయమయింది కాలుపెట్ట సంకులేకుండా ఆక్షోభిణీల తాషాబండ్లు దిగినవి. ఓయబ్బా—యెంతమంది సాహులున్నారు! బండికొక సాహు లాగుతున్నాడు. టపటపలకు దిక్కటాహాలు బద్దలవుతున్నవి. కమలమ్మ తప్పించుకొనే ప్రయత్నం మానివేసింది. ఒకసాహు మంచంమీద కెక్కాడు. ఒకడు పొట్టమీద పడుకొన్నాడు. ఒకడు కమలమ్మ కాళ్ళమీద వుయ్యాల లాగుతున్నాడు. కమలమ్మ సాహుకు అపవిత్రురాలు కాదా? అమ్మకు అపవిత్రతెక్కడిది?

మోహనరావు సాహుకాగు పేటపోయి రాజారావును కలుసుకుండేవరకు నాలుగు గంటలయింది. మోహనరావు రావడం రాజారావు పొడగట్టి గదిలో విచారపడుతున్నట్టు కూర్చున్నాడు. పాతంరానిపిల్లవాడు పంతు లేడటబడ్డట్టు పిల్లెడుగులు వేస్తూ గదిలోకి వచ్చాడు. ఉరుముల మెరుములతో వాగ్వర్షం కురుస్తుం దనుకొన్నాడు. రాజారావు గంభీరించి వూరుకొని తెలి

గ్రాం చేతి కిచ్చాడు. “పుత్తర మందింది. మీ అమ్మకు మరణ మాసన్నమైంది. కొడుకులను చూడవలెనని కోరుతున్నది. వెంటనే బయలుదేరండి” అని చదువుకున్నాడు.

మో:- ఉత్తర మేమని వ్రాశావు?

రా:- ఇక్కడి వ్యవహారాలను గురించి మాత్రమే వ్రాశాను. నీ కామెయందు ప్రేమ లేకపోయినా ఆమె యింకా పట్టుకొని పాకులాడుతున్నది. నీకోసం ప్రాణాల్గుపట్టుకొనే వున్నదనుకొంటాను. రేపు నాకు అపీలువాయిదాగూడా వున్నది. అదే మైనా సరే పోదల్చుకొన్నాను; నీవుకూడా బయలుదేరు.

మో:- నేనా—

రా:- అవును. నీవే. నీవు మోహనరావువేనా?—(అని రాజారావు భీష్మీకరించుకొని కూర్చున్నాడు.)

కష్టనిష్ఠురాలు చెప్పకున్నా వినేటట్టు లేదు. కదిలిస్తే తొడుగంతా కదులుతుందని మోహనరావు భయపడ్డాడు. తల్లి చావుబతుకులతో వున్నదని తెలిగ్రాంవస్తే వుంచుకున్న దొడ్కితే వుండలేదని సాకు చెప్పడం హాస్యాస్పదంగా దోచింది. హాస్యాస్పదమేగాదు; అమానుషచర్యంగా గనుపడ్డది. చెప్పిరావడానికి వ్యవధిలేదు. ఉదయం బండికి పోతే చూపందదేమోనని సందేహంకలిగింది. జేబులోనుంచి కాన్డుదీసి పూటకలంతో సందర్భాలు కమలమ్మకు వ్రాసి పోస్టులో వెయ్యడానికి జేబులో పెట్టుకొని రాతిగ్రహంవలె నిశ్చించలుడై కూర్చున్న రాజారావుతో “వేశయింది,పోదాంతే” అన్నాడు.

రా:- రైలుకు వొక్కణ్ణి పోగలను. తోడవసరంలేదు.

మో:- ఊరికి పోదాం.

ఉభయులూ జట్కాబండెక్కారు. ఒకరితో వొకరు మాట్లాడలేదు. స్టేషన్కు బోయేవరకు అయిదైంది. రాజారావు టిక్కెట్లు తీసుకొనేందుకు వెళ్ళాడు. మోహనరావు యింతలో

సందుచేసుకొని జాబు పుత్తరాలపెట్టెలో వేసి టిక్కెట్లు తేంగానే ముక్కుతాడు పోసిన పోట్లకోడెవలె వెంటపోయి రైలెక్కాడు.

కమలమ్మ సాహసమయప్రపంచంలో పడివున్నది. క్రమంగా దాని కలవాటు పడుతున్నది. ఎవరో తలుపు కొడుతున్నట్లు నాడుగా వినబడి చివాలున తేచిపూర్చుని చెవియొగ్గి వినబడి. “అమ్మాయి కమలమ్మా” అని మళ్ళీ వినబడ్డది. కమలమ్మ “వస్తున్నా” అని తేచి తలుపు తీసింది. రామశాస్త్రి పురాణం చెప్పడానికి వచ్చాడు. కమలమ్మకు కొంతవిరామం కలిగింది. ఉభయలూ బల్లదగ్గర కూర్చున్నారు.

రా:- అబ్బాయి తేనట్టేనా? మనం పారాయణం ప్రారంభింతామా? అహల్యాశాపవిమోచన ఘట్టం యీరోజు పూర్తి చేతాం.

క:- చిత్తం అలాగే కానివ్వండి.

అంతట వెనుకటి పల్లునుంచి మొదలుపెట్టి అర్ధంచెపుతూ,

శ్లో. తపోదివిరుద్ధాంగీం గౌతమస్య వశానుగామ్,

గౌతమోఽపి మహాతేజా అహల్యాసహితః సుభీ.

అని శాపవిమోచన ఘట్టం పూర్తిచేసి శాస్త్రి స్వస్తిచెప్పాడు. కమలమ్మ చెంపన చెయి పెట్టుకొని వింటూ కూర్చున్నది. మామూలు ప్రకారం ప్రశ్నలేమీ అడగలేదు. స్వస్తి చెప్పిన తర్వాత కూడా అట్లాగే కూర్చున్నది.

శా:-అమ్మా! రోజూ వున్నట్టు తేవు. ఇవ్వాల నువ్వు రామాయణం విన్నట్టే లేదు.

క:- (చెంప చెయిదీసి చప్పరించి) రోజుటికంటె యీ దినమే బాగా వినాను.

శా:- నీవు వట్టి మనిషివికూడా కాదు. మనోవ్యాధికి మందు లేదని-వ్యాకులపడుతూ కూర్చుంటే జబ్బు చేస్తుంది.

క:- మనోవ్యాధికి మందేలేదా?

శా:- నీవు అడిగితే జ్ఞాపకం వచ్చింది. “కిమాపథం పృచ్ఛసి మూఢ దుర్మతే, నిరామయం రామకథామృతం పిబ” దైహిక మానసిక వ్యాధిసలన్నీ కుదుర్చేది రామనామమే.

క:- అహల్యకు రామమూర్తి ప్రసాదించింది శాపమోక్షణమా లేక పాపమోక్షణం కూడానా ?

శా:- పాపవిమోచనంకాదీ; శాపవిమోచనమెలా అవుతుంది ? పాపఫలమే శాపం.

క:- అయితే రామదేవుడు పాపాన్ని హరిస్తాడన్న మాట మాటే.

శా:-ఆఁ. తప్పకుండా హరిస్తాడు.

క:- ఎట్లా హరిస్తాడు.

శా:- భీష్ముడొక్క, పరమస్మృతి చెప్పాడు. విను.

చ. దురితముఁ జేసి తాపమునఁ దూరిన నిం కిటు చేయ న నృతిం
దొరికిన ధర్మ సంచరణ బుద్ధియ మేలని యూఁదినం గ్రియా
పరుఁడయి మేలు సేసినను దాదము పాదముగాఁ గ్రమంబునన్
విరియు సమస్తముం దదభిష్ట కళంకిము నిశ్చయంబుగన్॥

చ. నరవర ! వానవుం డడిగినన్ గురుఁ డిట్లని చెప్పె బుద్ధితో
బోరయనిపాతకంబులు సమిద్ధిర పుణ్యముల న్నశించు నం
జరమునఁ బట్టినట్టి మలపంకిము గారములోన నద్దగా
విరిసినయట్లు సమ్ము మిది—పేదము చెప్పిన నేను జెప్పితిన్.

సబుద్ధికములూ, అబుద్ధికములోనైన పాపాలు వరుసగా పై జెప్పినట్టు నశించగలవు. అహల్యా సంకరదను లీవిధంబుగానే పాపములం బోగొట్టుకున్నారు. ఇది రామదేవుని కృపచేతనే లభించగలదు. గోపాల మంత్రపఠన మాత్రముననే సర్వపాపములూ హరిస్తవి.

క:- చేసినపాపం చెపితే పోతుందంటారే. మా పాపచరిత్రం తమరువిన్నారా ?

శా:- అమ్మా! మోహనరావువల్ల వినాను. ఇక నీవు చెప్పనవసరం లేదు.

క:- అయ్యా! తమరు దేవుడివలె వచ్చారు. పాపం ఆపిల్ల వాడికీ తరుణోపాయం కలుగుతుందా?

శా:- మోహనరావుకూ తరుణోపాయం చూపిస్తాడు.

క:- అయ్యా- రామదేవుడికి పాపిష్టులయం దెంత దయ!

శా:- (కన్నీళ్ళతో) అమ్మా- తనబిడ్డలను బాగుచేసుకోవడం రాముడికిమాత్రం ధర్మంగాదా? గడ్డిపోచనుసహా పెంచుకొనే నేను మనుష్యులను వదలిపెట్టుకుంటానా?

క:- ఆహా- రాముడివా నివు! రామా, నారామ!-(అని మూర్ఛిల్లినది)

కమలమ్మ కొంత వడికి మూర్ఛ తేలింది. బ్రాహ్మణుడు కనపడలేదు. సాహు పీకె వూగుతూ నెమలిపురిం జెవుకుకొని బాలకృష్ణుడు యశోదం జూచినట్టు చూస్తూన్నాడు. ఇల్లంతా బాలకృష్ణ మయమై పోయింది. సాహు మునుపటివలె భయం కరుడుగాక ఆనందమయి పడెనాడు.

కమలమ్మ సాహుకృష్ణు నెత్తి అలుముకొని మంచంమీద పడుకోబెట్టుకున్నది. సాహు పీకె వూగుతూ పడుకున్నాడు.

౧౫

పోటకం

తెల్లవారుతున్నది. జగన్నాటక సూత్రధారి, రంగం మార్చివేస్తున్నాడు. రిక్క-గముల మక్క-వవిటకాడు విచ్చల విడి నుప్పర వీధిన సంచరించి పాండువపుట్టి క్షీణించి నిష్క) మించాడు. రంగాధిపతి జగన్మోహనమైన కావిజననిక యెత్తాడు. నేపథ్యాధిపతి తన చిత్రనైపుణ్యమును వెలిబుచ్చుతూ జగజ్జేగీయ మానమైన ధగధగ కాంతులతో దిననాయక పాత్రను ప్రదర్శించ బోతున్నాడు. లోక బాంధవుని రాక నరిగించుటకోయన

ప్రణిధులవలె కెగటములు పట్టణమువైపు పరుగెత్తుతున్నవి. దృష్టి దీయుటకు పల్లెగోపుంచిన యెర్రసీళ్ళవలె అంబుధి అరుణిమ గాంచింది. తూర్యఘోషము ననుకరించుతూ సముద్రఘోష మిన్ను ముట్టుతున్నది. సహస్రకరుడు తెర బయటికివచ్చి రంగంలో ప్రవేశించాడు. భారతరాజ్యలక్ష్మి సూర్యభగవానుని పత్రపుష్ప ములతో పూజచేసి మందసమీరముల కుసుమ సౌరభమున ధూపం సమర్పించింది. సముద్ర తరంగాలు సప్తవర్ణముల నివాళి దీపములనూ, సహస్రకరముల కనంతములైన కంకణములనూ సమర్పించినవి. జలచరములు స్వాదుజలములంద్రావి, జీవనప్రదా తను కీర్తిస్తున్నవి. కుజంబులం గువకువ రుతంబులతో పక్షిసంజాత మును పక్షిసారథిని పొగడుతున్నవి. సృష్టి అంతా సూర్యభగవా నుని రాకకు ఆనందిస్తున్నది. కమలమిత్రుని యాగమనముచే రంఘలమేడలో కమలాహృదయకమలవినిర్గతమై మధురగీతము వెలువడినది.

కీర్తన

హిందుస్తాని - తోడి.

జీవనవల్లభా - త్వం దీనశరిణా త్వంహి దీనశరణ -

ప్రాణినాం ప్రాణస్త్వంహి ప్రాణరమణా ॥జీ॥

౧. సదానంద శివత్వంహి శంకరశోభనా -

సుందరయోగీజన చిత్తవిమోహన ॥జీ॥

౨. భవార్ణవపాకహేతుత్వం హేకర్ణధారి -

దుర్దమ పాపదాప—శోకభయహారి ॥జీ॥

౩. త్వంహి మమ ప్రాణనాథ - త్వంహి మమ ప్రాణ -

త్వంహే దలహమయ దేవ కటకానిధాన ॥జీ॥

౪. తవైవ ప్రసాదప్రభూ - హేజీవనాధార -

జయజయ రూపాయ - మహిమా తవైవ ॥జీ॥

పోష్టాఙ్గీసు జవాను:- అమ్మా పుత్రరమంజీ!

కమలమ్మ కాడ్డదీసుకొని యెవరిదగ్గరనుంచి వచ్చిందో చూచింది. పేరుచూచి చదువుకొనడానికి సందేహించింది. అతని భావములెట్లున్నవో తెలుసుకొండా మనుకున్నది. తల్లి జబ్బు సంగతీ, తాను చెప్పకుండా పోవడానికి కారణం తెలియపరుస్తూ దిగులుపడవద్దనీ సాధ్యమైనంత త్వరలో వస్తాననీ వ్రాశాడు. ఉత్తరం బల్లమీద బెట్టింది. ఎడమచేతితో కణతలు పట్టుకొని కుర్చీలో కూర్చున్నది. మనస్సు మరల భ్యానముఖ మయింది. అత్యంతమైన యేడుపు వచ్చింది. రామశాస్త్రి జ్ఞాపకానికివచ్చాడు. డగ్గుత్తికతో “రామా! నీవు రాముడివా? తండ్రీ! యీ పాపుల యందు నీ కెంతదయ! తల్లీ! భువనమాతా! లోకపూతా! నీతా! నీపవిత్రసామాన్ని వుచ్చించడానికి నాకర్హుడేడి? నీతా రాములూ! నన్ను తీమించమనడానికి నాకు మోగ్యుతేదీ? నే నర్హురాలిని గాను. అయ్యా! రామానాయుడుగారూ! మీ కెంత ద్రోహం చేశాను? సారంగధరుడవే, ప్రహలాదుడవే, పరశ్రమీలను నీశరీరముసంటనీయవే, పరశ్రమీలను ద్రోహబుద్ధితో కన్నెత్తిచూడవే, నీ మనస్సెంత భేదపడి వుంటుందో. నీ పత్నీ నతానికితోడు నీ కొక పతివ్రత లభింపకపోయేనే. ఈపాపి నీకేల తటస్థపడ్డట? నీ కులగౌరవ ములకు హానిదెస్తినే రామా! శ్రీరామా! ఈ పాపమును భరించ లేను. ఈ మనోవ్యధ పడలేను. ఇళ్ళో! రామా! ఓయిరామా! అబ్బా! యేమి యీతాపం, రామా! నీ సన్నిధికి తీసికొనిపో. తీసికొనిపోతావు. నీవు ఓయీమయుడవు. నీవు తీసుకొని పోకపోతే నేనే వస్తా” నంటూ నృపసిశ్చయంతో లేవ నుంకించింది. కిడు పులో చదున కడిలింది. రామశాస్త్రి అంతర్ధాన మైనతరువాత మళ్ళీ కనబడలేదు. సాహు తామాబండి లాగుతూ వచ్చాడు. పీకె చెవులు గింగురు మనేటట్టు పూదాడు. పమిటెకొంగు పట్టుకొని లాగి కూర్చోబెట్టాడు. కుర్చీమీదికెక్కి తొడమీద కూర్చొని ముఖాని కడ్డంపెట్టుకొన్న చెయిదీసి కిలకిల నవ్వాడు. కమలమ్మ హృదయతాపం శమించింది. ఆవేదన అణగింది. మనస్సు స్థిమిత పడి చూస్తూ కూర్చున్నది. సిగలో చెవురుకొన్న నెవలికండ్లు

కమలమ్మముఖాన సోకినవి. మూర్ధ్ధ మాఘ్రాణించింది. భోజనం తెచ్చిన అయ్యంగాను సాహువలె వున్నాడు. సాహు, కమలమ్మ దగ్గర కూర్చొని భోజనం చేశాడు. ఈ విధంగా రోజులు గడుస్తున్నవి.

ఒకరోజు విశేష శ్రమ లేకనే పాపఫలం జారిపడ్డది. మూడు మూర్తులూ మోహనరావే. కమలమ్మ చూడడానికి లబ్ధపడ్డది. పెరియముత్తు చాలా సహాయంచేసింది.

కమలమ్మ తన విలువగల చీరెలన్నీ దానికూతురు కిచ్చింది. నగలన్నీ కర్తెచ్చోయినవి. రెండువందల రూపాయల రొక్కం మాత్రం మిగిలింది. ఆ పెన్దమేడకు యింకా మౌకనెలవరసూ అద్దె ఇచ్చారునామా అన్నది. పెరియముత్తు ప్రతిరోజూ తోడుపడుకుంటున్నది. తరువాత పూరంతా పోటకాలు ముజ్జిడ్డుగా వుండడం వలన పెరియముత్తు భయపడి రాత్రులు రావడం మానివేసింది. పిల్లవాడికి పులికె తగిలినట్లున్నది. వేసిశ్యజ్వరమేనని పెరియముత్తు పగలుకూడా రావడం మానింది. ఆదివారం సాయంత్రం వెంకట్రావు చక్కగా షోరుచేసుకుని కమలమ్మను చూడడానికివచ్చాడు. అంజాటున గుర్త పట్టలేదు. తలవెక్కిడుకలు చాలాభాగం పూడి కోయి మిగిలినః అంటగట్టినవి. దేహసంస్కారాలు మాని సేసింది. నడికట్టు వేసుకోకపోవడం చేత కొంచెం పొట్టపూదింది. మనిషి నాదారి. కణతయీ గపదలూ లోపలికి బోయినవి. ముఖమంతా వారి కళాహీనమై చెక్కిళ్ళు యెండిపోయినవి. తనకూ, పరులకూ క్షతువుగా పరిమించిన సౌందర్యం వెలిసి సృష్టిసౌందర్యంలో కీలకమైంది. మనిషిపడిపోయినా భగవానుని పాదములకడ బడ్డది.

వెంకట్రావు:- కమల! మోహనరావుదగ్గరనుంచి వుత్తిరం పోయింది. వారంత దుర్మార్గం చేశాడు! యిప్పుడు నీకు దిక్కెవరు?

క:- కమల కందరికీ దిక్కైన భగవానుడే నాకు దిక్కు. పాపం! అతనుచేసిన దుర్మార్గం యేమున్నది?

వెం:- తమవాండ్లు తనకు బలవంతంగా వివాహం చేస్తున్నారట. తనకు స్వతంత్రంవస్తే నిన్ను వచ్చిచూస్తాడట.

క:- వివాహం చేసుకోవడం న్యాయమే. నా కెంతో సంతోషంగా వుంది.

వెం:- నీకు పోషణ నే చేస్తాను. మాయింటికి నేనే పెద్దను.

క:- భగవానుడే నన్ను పోషిస్తాడు. అయ్యా! మీరు పోషించవలసిన వాండ్లను చక్కగా పోషించి మీ ధర్మం మీరు నెరవేర్చుకోండి.

వెంకట్రావు మారుమాటాడక “కారణమేమి చెప్పామా. బంగారుచాయంతా పొట్టిపోయి చావుకళపడ్డది. యెందు కిది? దుర్భ, దీని దగ్గై రేమున్నది? చెక్కపేడయింద. మనిషి చేపవలె యెండినా ముఖాన లిమూషాకాంతి యేర్పడ్డ” దనుకుంటూ వెళ్ళిపోయినాడు.

సాయంత్రానికి పిల్లవాడికి జ్వర మెక్కువై కమలమ్మకు కూడా వొళ్ళు ఫలకరించింది. ఊరంతా పోటకం అల్లుకున్నది. ఊరిజనం సగం లేచిపోయి నెలవులవెంబడి తక్కినపేటలలో ప్రవేశించారు. ప్రతివాండ్లకూ సల్లపోత. కూసీవైద్యులు రోగులను స్నానాలు చేయిస్తుంటే “యీరోగానికి మందులేదు. కూసీవైద్యం చేయన” దని మ్యున్సిపాలిటీవారు వుత్తర్వుచేశారు. అందరికీ పొడి పిళ్ళ వేయిస్తున్నారు. వేసినవాళ్ళకల్లా నిండుపోత పోస్తున్నది. ఇంటికి నలుగురూ, అయిదుగురూ మంచాలు పడుతున్నారు. పోసినవాళ్ళు చాలామంది జాయాకావడమే. పోసినవాండ్లకూ మళ్ళీ పోయడంచేత వాహకులు రావడం మానివేశారు. కొన్ని యిండ్లలో పారవేసేవాండ్లు లేక శవాలు మురిగి కంపుకొడుతున్నవి. కొందరికి అట్టపోతపోసి నొళ్ళంతా తోళ్ళవూడి, చూడడానికి భయంకరంగా వుంది. మ్యునిసిపాలిటీవారు వూరికి దూరంగా పాకలు వేయించి రోగులను వాటిలో బెట్టించి వైద్యానికి డాక్టర్లను యేర్పాటుచేశారు. కాని వారు వైద్యమాత్రం చేయడంలేదు.

పాకలలో గొం తెండినా నీళ్ళుపోసేవాండ్లు లేరు. రెండు మోటారు లారీల సేర్పరచి అనాథప్రేతలనూ, రోగులనూ మోసుకొనిపోతు న్నారు. బండి శబ్దం విని కొందరు శవాలను తెచ్చి వాకిట్లో పెడుతు న్నారు. కొన్నిశవాలు కుళ్ళి చేతికిరావడంలేదు. వాటిని గేకుల మీదికి దొర్లించి మోసి మోటార్లలో పెడుతున్నారు. ఒక్కొక్క దాంట్లో పన్నెండు శవాలకూ, పన్నెండుమంది రోగులకూ మాత్రమే స్థలముంది. శవాలు యెక్కువకావడంచేత రోగులతోనే కలిపి వొకబండిలో వేస్తున్నారు. ఒక ముసలమ్మ రోగులనుకూడా తీసుకపోతారని తెలియక ప్రాణంతోవున్న తన కొడుకును తీసుకొని పోతూవుంటే ఘోష పెడుతున్నది. “ఇప్పుడు ప్రాణం గుటగుట్లాడుతున్నా అక్కడికి పోయేవగకు పోనా” అని వొక పోలీసువాడు జవాబు చెప్పాడు. పోలీసులూ మోతకూలీలూ శవాలను మోయడంకంటే యిండ్లు సవించడం యెక్కువయింది. విలువగల సామానులు దొరికినప్పుడు శవాలనూ రోగులనూ వొక బండిలో వేసి రెండవదాంట్లో సరుకు లెత్తుతున్నారు. మొదటి రోజులలో శవాలను విడివిడిగా పూడ్చిపెట్టారు గాని పీనుగులెక్కు వైనకొద్ది పెద్దబాండలు తవ్వి డజనుల తరబడిన వొకదాంట్లోకే తోసి మట్టిగప్పుతున్నారు. దొంగిలించినవీ, పీనుగులమీదినీ, రోగులవీ గుడ్డలన్నీ కలిపి పోలీసులు పట్టణంలో పెద్దషాపు పెట్టారు. గంటకు వందలకొలది పీనుగులను మోసుకపోతున్నారు. యెక్కడా రోదనశబ్దం లేదు. కూలీల కేకిలింతలూ, పదాలూ, చిందులూ, కుషామత్తులూ, ప్రశయగుద్రుని హృదయానందం వెల్లడిస్తున్నవి. మృత్యుదేవత యధేచ్ఛగా విహరిస్తున్నది. అమ్మవారు నీల వరాహ రూపంతో పొదిని వెంటవేసుకొని ఘర్షరింపులతో రాత్రులు వీధులలో విహరిస్తుందనీ, చూచినవాండ్లు ధూముతగిలి మూడు ఘటియలలో చస్తారని చెప్పకొంటున్నారు. కొందరు గస్తీపోలీసులు ఆ విధంగా చచ్చారు. కొన్ని రోజులు శవాలను పగలుమాత్రమే మోయవలసిందని వుత్తరువుండేది గాని పని తెమలక రాత్రులుకూడా మోయవలసిం దన్నారు. కూలీలు

తలుపులు గొట్టి మీయింట్లో శవాలున్నవా యని కేకలు వేస్తున్నారు. కొన్ని యిండ్లలో శవాలు తప్ప కలికేవాండ్లు లేరు. కొందరు లేవని చెబుతున్నారు. పని కలిసిరావడంకోసం చాలా మంది పాతివేస్తారని కొందరు రోగులను దాటి వెడు తున్నారు. కొనవూపితో వున్న వాండ్లను దొరగాయలనీ, చచ్చినవాండ్లను పండ్లనీ కూలిలు హాస్యానికి పేర్లు పెట్టారు. సాధారణంగా దొరగాయలను శవాల బండిలోకే నెడుతున్నారు. అటువంటివి చూడకుండా చేయడానికి రోగ్గికింతని పోలీసులు కలవాండ్ల ద్వారా వసూలు చేస్తున్నారు. ప్రారంభంలో వాకమారు కోసిన వాండ్లకు రెండోసారి పోయవని అటువంటి వాండ్లను వూరుబడిచి పోనిచ్చారుగాని రోగం వుమ్మరమై పాతవాండ్లకుగూడ చుట్టి పోసి వ్యాధి యితర చోట్లకు వ్యాపిస్తుండటంచేత యెవరూ పూరు విడిచి పోగూడదని వుత్తర్వులు పుట్టడంచేత అహారాత్రాలు పోలీసులు గమిస్తు గాస్తున్నారు. ధనవంతులు మాత్రం పోరు గూళ్లు పోతున్నారు. కమలమ్మకూ పిల్లవాడికీ మూడురోజులు పెట్టిపెడుతూ జ్వరం గాచింది. వొళ్లంతా చిత్తవత్తుగా కండపోత పోసింది. యేడవ రోజుకు కుండలు నిండినవి. వారం రోజులూ ధారకం లేదు. ఆరంభంలో పిల్లవాడికి పాలున్నా తరువాత యెండిపోయినవి. కమలమ్మకు పక్కలో పిల్లవాడున్నాడనే గమనమే పోయింది. పక్కన వేడిగా తగిలినప్పుడు గుర్తు దగిలేటిగాని పొగ్గి చూడలేకపోయింది. పిల్లవాడికి కొంచెంసేపు గొంతులో గురుగురు మన్నది. దేహం కమలమ్మకు చల్లగా తగిలింది. సాహూ అని మాడుసాగ్లు వుచ్చరించింది. యెవరు లేకపోయినా, సాహూ లేకపోలేదు. మనసులో వున్నాడు. మంచంమీద వున్నాడు. మనసు వ్యాపించినంత వరకూ సాహూ వ్యాపించే వున్నాడు. మనసుకూ అతీతుడై అంతటా వున్నాడు. పెరియ ముత్తును పోలీసులు యీడ్చితెచ్చి స్థలం చూపించ మన్నట్లు అలికిడి వినబడ్డది. రూపాయిలు మోగించుకొని పంచుకున్నారు. కమలమ్మకు స్మారకంలేదు. యిద్దరినీ మంచాలమీదినుంచి రేకు

మీదికి దొర్లించుకున్నారు. పెరియముత్తు కన్నీళ్లు విడిచింది. మీకు డబ్బుకూడా దొరికిందికదా, బతికివుంటే పాఠవేయ వద్ద న్నది. పోలీసులు దాన్ని మెడపట్టి నెట్టారు. తల్లిని పిల్లనూ వొక బండిలోనే వేశారు. బండ్లు బుర్రున వూది ప్రయాణ మయినవి. కమలమ్మకూ మాంబళానికి రుణస్య తీరింది. మరి కమలమ్మ రాలేదు.

మాంబళంలోని ఘోరస్థితులు వర్ణిస్తూ పత్రికలు వుడ్డో పించినవి. మోహనరావు అల్లాడిపోయినాడు. యెద్దరికీ తెలియ కుండా రైలెక్కి సెంట్రల్ స్టేషన్ లో దిగాడు. వెంట్రావు కనుపడి కమలమ్మ పూర్తిగా మారిపోయి సూతనజన్మ మెత్తిందిరా అన్నాడు. మోహనరావు సరాసరి మాంబళమే వచ్చాడు. దారిలో పెరియముత్తు కనబడ్డది.

మో:- అమ్మగారు కులాసాగా వున్నారా ?

ము:- అయ్యా ! యింకెక్క డమ్మగారు ! యిద్దరికీ పోటకం పోసింది. పిల్లనాడికి వూపిరి పోయింది. తల్లికి గొరగొర లాడుతుండగానే యిద్దరినీ వొక బండిలోవేసి తీసుకొని పోయినారు.

మో:- యెన్నాళ్ళయింది ?

ము:- వారంరోజు లయింది.

మో:- ఏ బండిలో ?

ము:- ఇద్దరినీ చావుబండిలోకే నెట్టారు.

మోహనరావు అలవటించాడు. నా దుర్మార్గం నిన్నిట్టి దశకు తెచ్చిందని ముఖాన గుడ్డపెట్టుకొని భోరున యేడ్చాడు. మోటారుబండ్లు పరుగెత్తు తున్నవి. ఆపనుని వేలు చూపాడు. ఆగినవి.

పో:- యేమైనా పీనుగు లున్నవా ?

మో:- అయ్యా ! నన్ను పాకల దగ్గరకు తీసుకుపోండి.

పో:- నీవు రోగివా, పీనుగువా ?

మో:- రోగిని చూడవలసివుంది. మీకు గొప్ప బహుమతి యిస్తాను.

పో:- యెన్నాళ్ళయింది, వారు పాకలకు వచ్చి?

మో:- వారంరోజు లైంది.

పో:- ఆరోగి అక్కడింకా కూర్చున్నాడా? యీ పాటికి మట్టిలో గలిసివుంటాడు.

బిగు లూదంగనే బండ్లు పరుగెత్తినవి.

మో:- ఆహా! దిక్కుమాలిన చాన్సెంగిగదా! ముత్తూ! యేబండిలో వాండ్లను తీసుకొనిపోయినారు?

ము:- వెనుక బండే, పీనుగుల బండి. నాకు బాగా గుర్తే.

ఉభయలూ మేడలోకి బోయినారు. పంచాలు మొదలైన సామాను యావత్తు లేదు. కిటికీలో కపాలమ్మ భగవద్గీత మాత్రం కనబడ్డది. చేతికి తీసుకున్నాడు ఈ నెక్కర గుర్తు పెట్టి వున్నది. తెరిచి పెన్నిలు గుర్తు పెట్టివున్న శ్లోకం చదువుకున్నాడు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,

అహం త్వం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మామచః॥

శ్లోకాన్ని కండ్ల కద్దుకున్నాడు. కన్నీళ్ళతో తడిపాడు. లోకంలో అంత స్వచ్ఛమైన అశ్రుబిందువులు యిదివర కెన్నడూ రాలలేదు. మోహనరావు పుస్తకం దీసికొని యింటికి వెళ్ళిపోయినాడు.

౧౬

శాంతమ్మ

అప్పాదాసుకు యుక్తవయస్సు వచ్చింది. పగునాలుగు సంవత్సరములు వెళ్ళేవరకూ సన్నంగా తొగరుదారంవలె వున్నా పదిహేనవ సంవత్సరం వచ్చినప్పటినుంచీ సాగి బాగా జంపు బారాడు. కంఠం కొంచెం గల్ఫేబారింది. మనిషి నల్లగా వుంటాడు. చక్కని పలువరుసా తేటయిన కండ్లూ పురుషులను

సహితం ఆకర్షిస్తున్నవి. నూత్న యావనాన్ని మించి వౌత్తయిన లేతమీసాలు నీలంపు నిగనిగలతో గుబురుకొంటున్నవి. బిరుసైన తలవెండ్రుకలను సంగదాసువలె కత్తిరించుకున్నాడు. నుదురు చిన్నది. దానికితోడు సగంవరకు వెంట్రుక లాక్రమించుకొన్నవి. కనుబొమ్మ లొండొంటిం డీకొని జోడుతల్వారులవలె దృఢమై వొప్పుతున్నవి. చురుకుదనమూ, శాంతమూ, దయా, సత్యశౌ చాలూ ముఖమున వుట్టిపడుతుంటవి. సమ్మోహనమైనగాత్రంలో గండుకోకిల యన నొప్పియున్నాడు. అత డ్రైరనివాడైనట్టయితే ఆ కోకిలస్వర మబ్బివుండదు. నశ్యం అతని కలవాటు. దాని నెప్పుడూ పొగుడుతుంటాడు. కాని కంతమాధుర్యాన్నీ శౌచాన్నీ మాత్ర ముది కొంత తగ్గించింది. అది సంగదాసున కప్రియ మని యెరిగి విడువలేకున్నాడు.

అప్పాదాసు జీతాని కుండడం మాని సంగ మందిరంలో బెట్టిన పంచమపాఠశాలలో వుపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించిన తరువాత పూర్ణ అలగాజాతుల పిల్లలందరూ బడికి రావడంచేత తాలూకాలోకల్లా యిది పెద్ద పంచమశూకలని పేరుపొందింది. తాలూకాబోర్డువారు దీనిని తమ పాలనకిందికి దీసికొని అప్పాదాసుకు నెలకు ౨౦ రూపాయలు జీత మేర్పరచారు. అప్పాదాసు శ్రద్ధతో చదువు చెప్పుకున్నాడనీ పిల్లలవర్తన బాగుచేస్తాడనీ సేరుపడ్డందున యెక్కువగ్రాంటు శాంక్షను చేశారు. ఉపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించినప్పటినుంచీ పంచకాన్యాలను ట్యుణ్ణంగా చదివి చక్కని భాషాజ్ఞాన మలవర్చుకున్నాడు. దైనికాంధ్ర పత్రికను తప్పక చదువుతుంటాడు. ధర్మసాధనయం దాసక్తి మొందు. మంచి వక్త. సకాలమున పనులు నిర్వర్తించుకొనే అలవాటు బాగా పట్టుబడ్డది. జోతికిగూడా మంచి భాషాజ్ఞానం కుదిరింది. పంచమపాఠశాల కనుబంధంగా బాలికాపాఠశాల నేర్పరచవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నాడు. తనకు కావ్యాలు పూర్తికాందీ వుపాధ్యాయునిగా చేరనని జోతి పట్టుపట్టింది. గుంటూరునుంచి వొక బ్రహ్మసమాజకుడు మంగళాపురం వచ్చి బ్రహ్మసమాజో

ద్వేషాలను గూర్చి పంచమోద్యమాన్ని గూర్చి ఉపన్యాసం యిచ్చాడు. ఆయనయొక్క సుందరమైన దేహమూ, సుందరమైన వర్తనా, అప్పాదాసునూ జోతినీ ఆకర్షించినవి. బ్రాహ్మబోధకుడు శుద్ధమైన భక్తిగీతాలను యిద్దరికీ వ్రాసియిచ్చాడు. జోతి ఆనందంగా పాడుకుంటున్నది.

సరసింహారావు సంగమందిరంలో దిగాడు. ఆయన జాతి భేదం వదిలిపెట్టాడని తెలిసి రామానాయుడు తమ యింటికి భోజనానికి రమ్మని ఆహ్వానం చేశాడు. ఉదయం యేడు గంటలకు సంగమందిరంలో సంభాషణ జరుగుతుందనీ సభికులు తమ కుండే సందేహాలు వెల్లడించి చర్చించవచ్చుననీ ప్రకటించారు. సరసింహారావు, వెంకటదాసును ప్రత్యేకంగా బిలిచి సంభాషణకు తప్పకుండా రావలసిందని చెప్పాడు. రామానాయుడు సరసింహారావును భోజనానికిపిలిచాడని కంఠంరాజువిని లక్ష్మమ్మకూ చౌదరయ్యకూ కిర్రబెట్టి చక్కాబోయినాడు. రామానాయుడూ సరశింహారావు మేడమీదకు బోయి మాట్లాడుకుంటూ కూర్చున్నారు. లక్ష్మమ్మ ముందుగా మనం కదిలించడం ఎందుకని పూరుకొన్నది. చౌదరయ్య భవంతిలోకివచ్చి సాహుకు అన్నం పెట్టారా అని లక్ష్మమ్మను అడిగాడు.

ల:- వాడు ఆడుకొని ఇంటికి వచ్చేవరకు అన్నం వుడక లేదు. మధ్యాహ్నపు అన్నం తినమంటే ఆరిపోయింది, అక్కరలే దన్నాడు. ఇంతవరకు వంటపని తెమలలేదు. వాడు ముంగిట లోనే మంచంమీద పడుకొని నిద్రపోతున్నాడు. లోపలికి తీసుకొని వచ్చి పడుకోబెడదామంటే అక్కలమ్మ నేనూ యెత్తుకొని చాలేక పోయినాం. కోడలు నీళ్ళాడి వచ్చేవరకూ నాలుగైదు నెలలైనా పడుతుంది. అక్కలమ్మ యేదైనా పైపను లతకటానికితప్ప అడవ పని రెండుపూటలా చేయలేదు.

చౌ:- గుర్రం గుడ్డిదైనా దాణాకు తక్కువలేదు. పని చేయలేకపోతే వెళ్ళిమను. చేయగలదాన్ని పెట్టుకుందాం.

ల:- మీ రిచ్చే జీతాలన్నీ మళ్ళీ పోతున్నవా? ఇక్కడికి 30 యేండ్లనుంచీ వొక్కతీరాన ఇంట్లో చాకిరీచేసింది. అదవగా వచ్చిందన్న మాటగాని ఇంటివాండ్లకంటే యెక్కువగా పని చేసింది. అస్తీ చర్మం, మనకు ధారపోసి యిప్పుడు లేచి పొమ్మంటే యెక్కడికి పోతుంది? ఈ ముప్పై యేండ్లకూ జీతం కట్టియ్యండి. రక్తస్పర్శగలవాండ్లవరైనావుంటే వాండ్లకిస్తే మంచానబడ్డప్పుడు చేస్తారు.

చా:- సరే, కట్టివేసి మేపు. కొత్తగా వచ్చినమనిషి కేమైనా జీతం యివ్వవలెనా?

ల:- వట్టినే యెవరు చేస్తారు? యేమియ్యమంటుందో అడగలేదు.

చా:- యెడమకంట్లో కాయ, కుడికంట్లో పువ్వు, మోచేతికి మోరు, మీగాలు సొట్ట; యెక్కడ దొరుకుతారు నీ కిటు వంటివాళ్ళంతా? నీకు జీతం యేమాత్రం కావలెనమ్మా?

ల:- శాంతమ్మా! చెప్పు.

శా:- మీకు తోచినంత దయచేయండి.

చా:- ప్రవేశించేటప్పుడు మెల్లగా చొప్పిస్తారు. తరువాత యెన్నరైనా యెక్కులు పెట్టంగనే అంతా యింతా తెమ్మంటారు. తగవులూ తాకట్లూ మాకు పనికిరావు. ఖండితంగా అనుకోవడమే మంచిది. మీకు వంటచేత నానా?

శా:- ఆఁ.

చా:- రెండుపూటలా చేస్తారా?

శా:- అట్లాగే.

ల:- అక్కలమ్మీ, ఆమె చెరొకపూటా చేస్తాను. ఆమెకు చదువుకూడా బాగావచ్చు. పిల్లవాణ్ణి జాగ్రత్త చేసేభారం ఆమె మీద పెట్టండి.

చా:- పిల్లవాడికి ఆమె చేసేజాగ్రత్త యేమిటి? నేనే చూస్తుంటాను. పని వాండ్లను పనిచేయకుండా చెడగొడతావు. అవసరం

అయితే యీమె రెండుపూటలూ వంట చేయవలసిందే. సంవత్సరానికి పరకరూపాయి లిస్తాను.

శా:- సరే.

ల:- పరకంటే ఆమెకు లెక్క తెలుసునో తెలియదో?

చా:- నీకూ తెలియదు. బయటివాడు చూడిగేదంటే ఇంటివాండ్లు గొడ్డు గేదంటారట. అంతకు యెక్కువైతే వొక్కవైసా యివ్వను. ఇష్టమైతేనే ఉండమను. నాతో సంగతి మాట బద్దోలు కాగూడదు.

శా:- ఏదో వొకవిధంగా ప్రస్తుతం కానీయండి. పనినిబట్టి-

చా:- అదుగో అందుకున్నది; చూశావా? మొండిచేతి వాండ్లకు నూగులు తినచేస్తుతావు.

శా:- తమ ఇష్టంవచ్చినట్లు కానియ్యండి.

అక్క:- (లోపలికివచ్చి) యీ పూట యెవరో భోజనానికి వస్తారట. చిన్నయ్య నీతో చెప్పమన్నాడు.

చా:- వాడిని యిక్కడికి దబ్బున రమ్మను

రా:- (లోనికి వచ్చి) యెందుకు పిలిచారట?

చా:- ఆ వచ్చినాయన యెవరు? నా కీ వసవసలు పనికి రావు.

రా:- గుంటూరు, బ్రహ్మసమాజకులు.

చా:- యేమి కులం?

రా:- పూర్వం బ్రాహ్మణులు.

చా:- ప్రస్తుతం మాదిగెలు.

ల:- అందరితో భోజనం చేస్తారా?

రా:- ఆఁ. చేస్తారట.

చా:- బస మాలపల్లెలోనే చేయించక పోయినావా?

రా:- వారు సత్పురుషులు.

చౌ:- సత్పురుషులకు మాలపల్లి పనికిరాదా ?

రా:- పనికిరాదని కాదు. మన యింట్లో దిగడం మన అదృష్టం.

చౌ:- మన అదృష్టం పుచ్చింది. కాని మునసబు అల్లరి వాడు. రేపు పూరి ఛావిలో చేద వెయ్యవద్దంటాడు. ఎల్లుండి వెలివేశామని శ్రీముఖాలు వస్తవి. ఆయనకు వెడిగెలగా పెట్ట గూడదా ?

రా:- నాకూ ఆయనకూ కలిపిపెట్టండి. ఆక్షేపణ వున్న వాండ్లు లోపల భోజనం చెయ్యండి.

వెం:- యెందు కింత విచారణ ? యెక్కడ బెట్టిందీ యెవరు చూడనచ్చారు ? మనకు కలిసే ఛావాలాలకంటే యెక్కువైందా ? ప్రత్యక్షం మాలవాడు గాడుగదా ? ఆయన యెవరింట్లో దింటే మన కేమి ?

ల:- అందుకు గాదు. ఆయనకు నా చేతిమీదుగా భోజనం పెట్టడం నుంటే కష్టంగా వున్నది. ఏ యే జన్మాన జేసుకున్నామో యిప్పు డనుభవిస్తున్నాము. బ్రాహ్మణ్ణి మాలపల్లెకు పొమ్మనడం దోషం. ఈ మల్లగుల్లాలకంటే మన గదిలో శుభంగా వంట చేసుకోరాదూ. సామాగ్రీ యిత్తాం.

రామా:- యింత వాద్దుపోయి నీళ్లు దెచ్చుకొని వంటెప్పుడు చేసుకుంటాడు ? సికిష్టం లేకపోతే అక్కలక్ష్మిని వడ్డించమను.

అక్కలక్ష్మి:- ఆ పాతకం నా కెందుకు ? బ్రాహ్మణ్ణి చెడ గొట్టిన పాపం పతివ్రతను చేరిచిన పాపం పోవట.

వెం:- యిప్పు డాయన కొత్తగా చెడేదేముంది ? యిదివర కెన్నిచోట్ల దిన్నాడో ? మీకంత పాపం వచ్చేటట్టుగా వుంటే నేను వడ్డిస్తానులే.

చౌ:- రేపు మునసబు యెక్కడ పెట్టారంటే ముందు మన వాడే చెపుతాడుగా.

వెం.- యెందు కిప్పు డీ వులుకంతా? మనసబు నడతంతా చక్కంగా వున్నది, మనది లేకపోయింది. రచ్చకువస్తే యెవరికి వెలివెయ్యవలసిందో ఆలోచింతాం.

చౌ:- మీరంతా అనుమానాలు తీర్చుకొని రండి. యింత లోకే సాహు అన్నం దింటాడు. నలుగురిలో వాడికి వంటబట్టదు.

ల:- నాకు తిరిగి తిరిగి కాళ్ళు పడిపోతున్నవి. రెండుమాట్లు వడ్డించలేను. తండ్రో, నీవో కూర్చోబెట్టుకోండి.

చౌ:- వాడికి అన్నం పెట్టడానికి నీకు బర్ఫకం. అక్క లక్ష్మీ, నీవు అన్నం దీసుకొనిరా. నేను వాణ్ణి లేవదీసుకొని వస్తాను.

సాహు పక్కలేకుండా నులకమంచం మీద ఆరుబైట పడు కున్నాడు. మొలస చెడ్డీమాత్ర మున్నది. వొళ్లు చెమటపోసింది. చాదరయ్య లేపాడు. మెళుకువ రాలేదు. లేవదీసి బుజాన పడుకోబెట్టుకొని తీసుకొనినచ్చి దీపం యెదుట పీటమీద కూర్చో బెట్టాడు. వొళ్ళతా తెల్లగా వుప్పలిసి వాసన గొడుతున్నది. తల పెరిగి వున్నది. కత్తిరించలేదు. నిద్రమత్తున రెండు చేతులతో బరుకుతున్నాడు. తల అంటలుగట్టి పేలకంపు గొడుతున్నది. నోరు వాసన. మొగం కడుక్కోవడమే లేదు. పక్క టెముకలు బైటపడ్డవి.

చౌ:- అక్కలక్ష్మీ! వీడికి తలంటిపోసి యెన్నాలైంది?

అక్కల:- తలంటేదాకా బోతున్నాడు; వొంటిమీద నీళ్లు పోసుకొని వారం రోజులైంది. స్నానానికి రమ్మంటే రాడు. బళ్ళోనుంచి రాంగనే నీళ్లు పోయ్యండంటూ వస్తాడు. కాస్త ఆలస్యమైతే అలిగిపోతాడు. కోప మెక్కువైంది. వీడితో సతమత మవుతున్నాం.

చౌ:- వాడిని యేమి చిక్కులేనివాణ్ణి చేశారరా? రోజుకు పది మానికల బియ్యం ధూపానికి ఆగవు. వాడు నీళ్ళడిగి నప్పుడు పోయ్యడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది.

ల:- వాడు మాకు అలివిగాడు. మధ్యాహ్నం అన్నానికే రాడు. రాంగనే అన్నమని కేకవేసి చేతులో పని తీర్చుకొనివచ్చే వరకు బడి వేళ్లెందని పరుగెత్తుతాడు.

సాహు గొణుగుతూ కలవరింపులో పద్యం చదువుతున్నాడు.

చా:- నాన్నా! కండ్లు దెరిచి చూడు. కండ్లు నీళ్లు పెట్టి కడుగుతాపట్టు; నిద్ర పోతుంది.

సాహు:- అబ్బా! చలిగా వున్నది తాతయ్యా!

చా:- నా వుత్తరీయం గప్పుకో. అన్నం దిను. నీకు పెరుగు వెయ్యమంటావా?

సాహు:- నా కాకలిగా లేదు తాతయ్యా! నన్ను పడుకోబెట్టు.

చా:- ఈవేళ మధ్యాహ్నం దినాడా?

అక్కల:- తిన్నాడేమో!

ల:- నే బెట్టలేదు. అక్కలమ్మి పెట్టిందనుకున్నా.

చా:- యిక వీడిగ తేమి కావాలె?

సాహు:-నాపీకె మంచంమీద వుంది. తీసుకరా తాతయ్యా!

చా:- తీసుకరావే అక్కలమ్మి! వీడికి యీపూట నీళ్లెందుకు బాయ్యలేదు?

ల:- వా డెప్పుడు వచ్చావో అడుగు? యీవొత్తిళ్ళు నే బడలేను. మనిషాకారంగా వున్నానన్నమాటేగాని వొక్కపని చేసేటందుకు నాకు నాలిలేదు నాలుగు నెలలనుంచీ వగ రెప్పకు వైంది. రాత్రింబగళ్ళూ పిల్లికూతలే.

చా:- బాబూ? యీవేళ ఆలస్యంగా యెందుకు వచ్చావు?

సా:- సంగమందిరంలో వొకాయన భక్తిమీద వున్నానా సంచెప్పాడు. చాలా బాగావుంది. మా బోర్డుస్కూలులో యించి పాఠాలు చెప్పరు తాతయ్యా! అప్పదాసుబళ్ళో రామాయణంలో

భాగవతంలో వున్నకథలన్నీ చెప్పతాడు. ఈవేళ వుపన్యాసం చెప్పినాయనగూడా అందరినీ ఆబళ్ళోకే రమ్మన్నాడు.

చౌ:- ఉపన్యాసం నీకేం తెలిసిందిరా?

సా:- తెలిసింది తాతయ్యా! ఆయన గొప్పభక్తుడు. ప్రహలాదుణ్ణి గురించి చెప్పాడు. నీవు నాకు నేర్పిన పద్యాలన్నీ ఆయన చదివాడు. రేపు అప్పాదాసు బళ్ళోకే పోతా. ఇవ్వేళ ప్రహ్లాద నాటకం చూతాం తాతయ్యా!

చౌ:- ఎక్కడ?

సా:- ఆంజనేయులు గుడిదగ్గర. అదుగో మద్దెల వాయిస్తున్నారు.

చౌ:- యెవరు ఆడించడం?

వెం:- కూలివాండ్లు చందా వేసుకొని యీరోజు ఆడిస్తారట. యెల్లుండి కోమట్లు.

చౌ:- పోదువుగానిలే అన్నందిను. నీవు అన్నం శానాదింటే తీసుకొని పోతాను.

సా:- నేను ముద్ద నోట్లో పెట్టుకుంటాను. వొక్కొక్క పచ్చడిబద్ద నోట్లో బెడుతూవుండు.

సాహు గబగబ మింగుతూవుంటే కొరబోయింది.

చౌ:- కొరమారింది పైకిజూడు. చుట్టా లెవరో అనుకుంటున్నారు.

సా:- యేమనుకుంటున్నారు?

చౌ:- యేమో. మనకేమి చెలుసు. మంచిసీళ్లు దాగు. పెరుగు వేయించుకుంటావా, పాలు పోయించుకుంటావా.

సా:- మీగడపెరుగు దెమ్మను. దాంట్లో పాలుపోసుకుంటా.

చౌ:- రెంబే? రెండుపోసుకుంటే కడుపులో గడ్డకడతవి.

సా:- మా అమ్మ రెండుపోసి కలిపేది మా అమ్మమ్మ గారి వూళ్ళో. మా అమ్మ యిక రాదా యేమిటి?

చౌ:- యిక రాదు.

సా:- వట్టిమాటంటున్నావు. ఈవేళ మా అమ్మ పోసే మోస్తరుగా కలిపి పోసుకుంటాను.

చౌ:- రెండూట తేవే?

ల:- జబ్బు చేయదూ?

చౌ:- వాడు కావలెనంటూ వుండేగా?

సా:- ఈ రెండూ కలిపి పోసుకుంటే మా అమ్మ జ్ఞాపకం వచ్చింది తాతయ్యా!

చౌ:- త్వరగా కానియ్యి.

సా:- నాకు అందరిముద్దలూ చేసిపెట్టు.

చౌ:- ఇదిగో మొదటిముద్ద, యిది యెవరిది?

సా:- యింకెవరిది? మొదటిది అమ్మముద్దే. అందరి ముద్దలూ దిన్నా, అయిపోయింది.

చౌ:- కంచంలోనే చేయి గడుక్కో.

సా:- నీవు అన్నం దినేదాకా నీ దగ్గర పీట వేయించు. కూర్చుంటూ, లేకపోతే నిద్రవస్తుంది.

చౌ:- పెద్దపీట నావిస్తరిదగ్గర వెయ్యవే. వెంకటయ్యా! వారిద్దరినీ రమ్మను.

రామానాయుడూ, నరసింగరావు క్రిందికి దిగినచ్చారు. ఉభయులూ కాళ్ళు కడుక్కున్నారు. నరసింహారావు శుభమైన చలువదోవతి కుచ్చిళ్ళు వేలబోసి పింజగోచీ పెట్టుకున్నాడు. సన్నని కుడితినీ, దొడిగి తుక్కిగువాల పైనవేసుకొని కండ్లకూ కాళ్ళకూ జొట్లు వేసుకొని రామానాయుడితో భోజనాలచావిట్లోకి వచ్చాడు. శౌచం వుట్టిపడుతున్నది. ముఖాన భక్తిరస మొలు కుతూ చూచేవాండ్ల హృదయ తాపాలను చల్లారుస్తున్నది. ఆకు చెప్పలచప్పుడు వినబడనంత శాంతంగా అడుగులు పెడుతూ, పీట దగ్గర జోడువిడిచి సనత్కుమారుడి వలె కూర్చొని అయిదు

నిమిషాలు ధ్యానంచేశాడు. చౌదరయ్య మొదట చెప్పలవంక చూచాడుగాని మొగం చూచేవరకు ఆక్షేపించ మనసొప్పలేదు. చక్కని ఆకారం, మనస్సుయొక్క నిర్మలత్వాన్ని ప్రకటించే ముఖం, భక్తిని గురిసే కండ్లు, శాంతిని ప్రకటించే చేష్టలూ ఆవరణమంతా ఆశ్రమం చేస్తున్నాడు. చుట్టుప్రక్కలు కామ క్రోధాదులుడిగి శాంతశమదమాదులకు చోటిస్తున్నవి. చౌదరయ్య యెగాదిగా జూచి స్తిమితపడి వూరుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ తన సహజ సరళ స్వభావంతో వడ్డించింది. అందరూ భోజనం చేస్తున్నారు.

సాహు:- అప్పా! నీవు నాటకానికి రావా?

రామా:- వస్తాను. నసింహారావుగారూ! తమరు గూడా దయచేస్తారా?

నర:- ఆడేవాండ్లు బోంగవాండ్లా?

రామా:- కాదు. కూచిపూడి భాగవతులు.

నర:- నాటకాలు చూడడం తప్పులేదు. కేశవచంద్రసేను గారు సీతిబోధకత్తైన నాటకాలు వేయించేవారు. ప్రహ్లాద మంచిదేగాని అవతారాలూ, ప్రార్థనలూ విగ్రహారాధనకు సంబంధంగా వుంటవి. అయినా ఫరవాలేదు. ఇంగ్లండులో గూడా యేకేశ్వరోపాసకులు అన్ని నాటకాలకూ వెళ్ళుతూనే వుంటారు. కొంచెంసేపు చూసి వత్తాలెండి.

రామా:- ప్రహ్లాదుడు పరమ భాగవతోత్తముడు. భాగవత గోష్ఠి అత్యంత శ్రేయోదాయకం. ఇటువంటి నాటకాలూ, హరి కథలూ మౌక విధమైన సాంఘికోపాసనలు. ఇవి పండిత పామరుల కెల్లరకూ మోక్షసాధకాలు.

సాహు:- అదుగో మద్దెల వాయిస్తున్నారప్పా. మీరు మాటలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే మనం పొమ్మేవరకు నాటకం అయిపోతుంది. త్వరగా లేవండి.

ప్రహ్లాద నాటకం

దృశ్యప్రబంధముల ప్రయోజనములు జను లనాదిగ గ్రహించారు. “నాటకాంతేన సాహితీ” అనడంవల్ల నాటకాలు చదువనివాడు సాహితీ కాడని అభిప్రాయం. పాశ్చాత్యులలో గ్రీకులు నాటక రచనయందు గొప్ప సామర్థ్యం చూపారు. ఇటీవల ఆంగ్ల కాళిదాసని పేర్కొనడగిన షేక్స్పియరు మహాకవి సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేసి నాటక ప్రపంచమును సృష్టించాడు. కవి సార్వభౌముడైన కాళిదాసు నాటక సాధమునకు శాకుంతల మను కాంచనశిఖర మెత్తాడు “ఉత్తరే రామచరితే భవభూతిశిష్యతే” యని పేరువడసి భవభూతి కాళిదాసుకు ప్రత్యర్థి అనిపించు కున్నాడు. కరుణరస ప్రదర్శనములో వొకడుగు ముందు గూడా వేశాడు.

ప్రాచీనాంధ్రకవులు రాజాధిరాజుల ఆస్థానము లలంకరించి నాటక రచనకుం నొడంగలేదు. ఆధునికులు పలువురు మంచి నాటకములే వ్రాశారుగాని కవిత్వ పటిమలో ఆంధ్రకవి సత్తము లతో పోల్చదగరు. పాశ్చాత్యులలో నాటకముల ప్రభ తగ్గి సినిమాలు వాటి స్థానము నాక్రమించినన. షేక్స్పియరు నాటకములు చూచువా రనేకు లుండరు. పూర్వకథలు సినిమాల కెత్తబడు తున్నవి. కేవల నీతిబోధకములే గాక సినిమాలలో ప్రకృతి శాస్త్రములు సహితమూ సామాన్య జనులకు బోధిస్తున్నారు. రాను రాను దుర్నితీ బోధకములగు కథలు జనుల నెక్కువ ఆకర్షిస్తున్నవి. ధనాశాపరులగు సినిమా ప్రదర్శకులు పచ్చి శృంగార కథలనే యెక్కువ ప్రదర్శిస్తారు. బొంబాయిలోని ఫడ్కే కంపెనీ వారు ప్రదర్శనాసాధ్యములైన దృశ్యాలెన్నో చూపి సినిమాల ఆధిక్యత రుజువు చేశారు. క్రమ క్రమంగా నాటకప్రదర్శనా లంతరించి సినిమాలే మిగులునేమో? సినిమా ప్రతిమలు అభినయించడమే గాక సంభాషించడం, పాడడం మేధావంతులు కనిపెట్టారు.

ఉత్తమ నటకులూ గాయకులూ తమ అభినయములనూ గానములనూ సినీమా షటములలోని కెత్తింతురు గనుక సర్వవిధాలా సినీమా లలితయించునని తోస్తున్నది. బీదలకుసహ అందికలో వుండేటట్టు రేట్లు తగ్గిస్తే జనసామాన్యంలో విద్య వ్యాపించడానికి సినీమాలు బలవత్సాధనాలు గావడం నిస్సందేహం. పూర్వం గ్రీకుదేశంలో పెరికిల్సు మొదలైన ప్రజారంజకులగు ప్రభువులు రాజధనంలో నాటకము లాడించి ప్రజలకుచితంగా చూపించి జ్ఞానం వ్యాపింపజేసేవారు. హిందూ ప్రభువుల పాలనలో శాకుంతలాది నాటకములు రాజాస్థానములలో ప్రకటింప బడినప్పుడు పెద్దల నాహ్వానించి వుంటారుగాని పామరులు పిలువబడిరనే, వారి కివి బోధపడ్డవనీ చెప్పడానికి వీలులేదు. ప్రజావహాధమునకై వీధినాటకాలూ, బొమ్మలాటలూ, బుర్రకథలూ అనాదినుండి మనదేశంలో యేర్పాయి చేయబడ్డవి. ప్రజావహాధానికేగాక పినోదాసీకీ యివి యేర్పాయిచేసి వుంటారు. ప్రజాక్షేమభిలాషులైన పూర్వపు ప్రభువులు యీ ప్రదర్శనాలవిచ్చిన్నంగా జరిగడానికి హుచిపూడి మొదలైన అగ్రహారాలిచ్చి స్థిరమైన యేర్పాట్లు చేశారు. ఏనాడులు, మాలలు మొదలైన జాతులలో కొందరు వంశపారంపర్యంగా నాటకంలాడడమే వృత్తిగా పెట్టుకొన్నారు. తోలుబొమ్మలవాండ్లు సాధారణంగా మరాటీ మాట్లాడడంచేత యిది మహారాష్ట్రులు ప్రతిష్ఠించి వుంటారు. వీరిని చూడడానికి ప్రేక్షకులు డబ్బియ్యనక్కరలేదు. స్థిరపకులు పెను ప్రతిష్ఠల కోసం సొంత ఖర్చుతో ఆటలు వేయించి అందరినీ పూరికెనే చూడనిస్తారు. ఇటీవల మనదేశంలో పీటియం దాదీరణ తగ్గింది. నాటకశాల తేర్చరచి నాటకాలు వేస్తున్నారుగాని బీదల కివి అందికలో లేవు. ఈ ప్రదర్శనాలు జ్ఞాన వ్యాపకానికి బనులు డబ్బు సంపాదించడానికి సాధనాలవుతున్నవి. సినీమా ప్రచారంలోకి రాలేదు. సర్కారువారు వీటి నాదరించి బీదలకు అందికలోకి తెచ్చేవరకూ వీధి నాటకములను నిరసించడం అన్యాయం.

మంగళాపురంలో ప్రహ్లాద నాటక మాడుతారని పుకారు
 మోగింది. సందెలు కూకంగనే అన్నాలు తిని పొరుగుశృమంచి
 నాటకం చూడడానికి వస్తూ వున్నారు. సంగమందిరానికి, ఆంజ
 నేయ మండపానికి నడుమ పందిలివేసి తోరణాలు కట్టారు.
 శేషయ్య, రంగదాసూ, సిలారుసాయెబూ పెత్తనం గట్టుకొని
 తిరుగుతున్నారు. శిలారు సాయెబు చమురు పోయించుకొని
 వచ్చాడు. చాకలివాండ్లు విళాయిచుట్టల కాగడాలు ముట్టించారు.
 పూజారివారింట్లోనుంచి వేషాలు తీసికొని రావడానికి చే దివిటీ
 తెచ్చారు. శేషయ్య పూడ్చించి చాకలు పరిపిస్తున్నాడు. పెద్ద
 లంతా వచ్చి కూర్చుంటున్నారు. బ్రాహ్మలు మంటపంమీద
 కూర్చున్నారు. ఆడవాండ్లు, మగవాళ్లు, హిందువులు, మహమ్మ
 దీయులు పికపిక లాడుతూ మూగి కూర్చున్నారు. ముసలమ్మలు
 కట్లపీటలూ, కుక్కులూ దూరంగా వేసుకొని కూర్చున్నారు.
 చౌదరయ్య కోడలు లేచిపోయినప్పటినుంచీ నలుగురిలోకీ రావడం
 మానివేశాడు. వారసత్వపు వ్యాజ్యం గెలువడానికి యితరుల
 మాట సాయం అవసరం గనుక పదిమందితోనూ అనుబొందికగా
 వుండడం మేలని పంతులు చవుదరయ్యను వెంటబెట్టుకొని వచ్చి
 జనంలోకి పోక మంటపంమీద కరణానికి దగ్గరగా కూర్చో
 పెట్టాడు. అందరూ రావడానికి యిది తాగాశశాంకం నాటకం
 కాదని చవుదరయ్య వినేటట్టుగా అని మునసబు లేచిపోయినాడు.
 శేషయ్య వెళ్ళి బతిమిలాడినా రాలేదు. సంగమందిరపు సభికులూ
 కూలీలూ, మాల మాదిగలూ, మందిరాన్ని ఆనుకొని కూర్చు
 న్నారు. రామానాయుడూ, నరసింహారావునూ, సాహూ మందిరపు
 వీధి అడుగుమీద కూర్చున్నారు. అరుగు క్రింద రామదాసూ,
 అప్పాదాసూ, వెంకటదాసూ కూర్చున్నారు. పల్లెలోనున్న
 ఆడవాళ్ళంతా వచ్చారుగాని మాలక్ష్మి రాలేదు. జోతి తండ్రి
 ప్రక్కగా కూర్చున్నది. విదూషకుడు వెంకటామయ్య సభవారిని
 ఆట ప్రారంభించనచ్చురా? అని అడిగాడు. వంతపాడే జనార్ద

నయ్య త్యాగరాయ కృతి యెత్తుకొని ఆనందంగా వినాయక ప్రార్థన చేశాడు.

న:- ఇతడే గనుక యేకేశ్వరోపాసన కీర్తనలు పాడితే యెంత బాగుండేవి?

రా:- బ్రహ్మసమాజ కీర్తనలు సంగీతం లేకుండా పాడితేనే బాగుంటవి.

న:- గాయక అపోస్తలని పేరుపొందిన త్రైలోక్యనాథ సన్యాలు అద్భుతంగా పాడేవాడట.

రా:- ఆ “టా” సంగతి తెలియదుగానీ నే విన్నంతవరకు అందరు బ్రాహ్మ సమాజకులూ అన్ని కీర్తనలూ వొకటే మోస్తరుగా పాడేవారు.

న:- అదిమట్టుకు కష్టం గాదా?

రా:- అభ్యాసం.

న:- నేను తెలుగు కీర్తనలు బాగా పాడలేనుగాని బంగాళీ కీర్తనలూ, ఇంగ్లీషు మట్లూ ఘమారుగా పాడతాను.

రా:- తమకు సంగీతం వచ్చినా రాకపోయినా భక్తిరసం వొలికేటట్టుగా పాడుతారు గనుక హృదయ రంజకంగా వుండక తప్పదు.

ఆటల సంగతి యెట్లావున్నా పల్లెటూళ్ళలో చాలామంది బంగారక్కను చూడడానికి వస్తారు. అందుకనే మాధవి ప్రతి నాటకానికి ప్రథమ పాత్ర. ప్రధాన వేషం గూడాను. అదే హాస్య గత్తె, స్త్రీ వేషాలకు చెలికత్తె. విళాయి వేసే చాకలి దీనికి మగని వరస. ఆట పూర్తి అయ్యేవరకు వాడిని వొళ్లు నాచేటట్టు కొడుతుంది. మాధవి తెరలోకి పచ్చింది. చక్కగా వొక కృతి పాడింది. వచ్చేట యే వేషమో కొత్తవాళ్ళకు దెలియలేదు. రభసంతో రెండు విళాయిలు మోటించి గుగ్గిలం వేశారు. ధగధగ మెరి

సింది. కాటిపాపవలె మాధవి చిందులు తొక్కుతూ బయటికి వచ్చింది. చాకలి మగడితో తా నాడిన సరసాలు వర్ణిస్తూ;

“వినరందో చెప్తాను—వీనూరి విందూగ—” విన.

౧. తమలపాకుతో తానిట్లంటే-తలుపు చెక్కతో నే నట్లంటి. విన.

౨. విననకర్రతో తానిట్లంటే-వినుమరాయితో నేనిట్లంటి. విన.

వెం:- మాధవీ ! ఇదేమి సరసమే ?

మా:- (పరివీలై సవిరించుకుంటూ గూడ లెగరవేసి) యిది మోటు సరసం బావా.

వెం:- పరాయి మగవాణ్ణి, అందులో పడుచువాణ్ణి గూడా గదా ? బావా అంటే నీమగ డూరుకుంటాడా ?

మా:- నా మొగు డూరుకోపోవడం ‘గూడానా ? యిటు వంటి వన్నీ వాడికి నేర్పబోకు. ఏమిరా ! వూరుకోవురా?—(అని ఫెడేలున వొక్క- పెట్టుపెట్టి,)

౩. చిగురుటాకుతో తానొకటంటే-చీపురుకట్టతో నే నూడంటి. విన.

వెం:- మరదలుపిల్లా ! ఈ తడవ సరసం యింకోపా లెక్కువ గలిపావా ?

మా:- మరదలుపిల్లా—ఎంతబాగుంది బావా యీమాట. అంతా నన్నిట్లా పిలిస్తే బాగుండును. ఈ వెధవ నా కిష్టంలేందీ తేపా నాతో సరసమాడడడ మేమిటి. బుద్ధి రావడంకోసం మూడోమాటు యింకొక దెబ్బ యెక్కువ చదివించా.

వెం:- వాడు నిన్ను పెళ్లి చేసుకున్న దెందుకోసం ?

మా:- నాకు అన్నం పెట్టడానికి, చాకిరీ చేయడానికి, నాకు పుట్టిన పిల్లల్ని మోయడానికి, వాడితో వుండటానికి నా కిష్టంలేకపోతే మాకు భరణం యివ్వడానికి. జర్మనీదేశంలో వొకడు తన భార్యకు యిష్టంలేనిదే అదనంగా సరసం ఆడితే యాభైరూపాయలు జల్మానా వేశారట. ఈతడు జర్మనీవాడి కంటే మొనగాడా ?

మాధవి నిష్క్రమించింది.

జనార్దనయ్య సమ్మోహనంగా కృతి పాడుతున్నాడు. చూడడానికి వచ్చిన చుక్కమ్మ “వెంకాయీ! నే కాసేపు నిద్రపోతా! మళ్ళీ మాధవి కాంగనే లేపు” అని నిద్రపోయింది.

స:- నాయుడుగారూ! ఈ బూతు హాస్యాలు మాని పించండి. వినడం చాలా కష్టంగా వుంది.

రా-నా:- పంతులుగారు పనికిరాదంటున్నారు. హాస్యం మాన్పించు.

శే:- ఓ వెంకట్రామయ్యగారూ! హాస్యం మాన్పించాలె.

వె:- అవస్యం మాన్పిస్తాను. ఆ మౌద్దన్నావా రెవరో జనం నిద్రపోకుండా జవాబుదారీ చెయ్యమనండి. లేకపోతే నాకొక కొరడా యిచ్చి మేజిస్ట్రేటు అధికారం యిప్పించండి. అదీకాకపోతే తమరు సెలవిచ్చారు గనుక యిక విశేషంగా రానియ్యను లేండి.

వెంట వెంటనే ప్రధాన పాత్రలు వస్తూ వున్నవి. కథ దాట్లతో నడుస్తున్నది. హిరణ్యకశ్యపుని తపస్సూ, లీలావతి చెరా పూర్తి అయినవి. విష్ణుపురాణంలో విష్ణువు తన పినతండ్రని చంపాడని ప్రహ్లాదుడు ఆయన మీదికి దండయాత్రకు పోయి యుద్ధంలో వోడి విష్ణుభక్తు డైనాడని వున్నదిగాని భాగవత పురాణాన్ని అనుసరించే కథ నడిపారు. ఈ కథలో గర్భస్థుడైన ప్రహ్లాదునికే నారదుడు విష్ణుబోధ చేశాడు.

స:- నాయుడుగారూ? గర్భస్థుడైన వానికి బోధచేయడం సాధ్య మవుతుందని మీరు నమ్ముతారా? పిల్లవాడే గ్రహించ నేరనపుడు పిండ మెట్లా గ్రహిస్తుంది?

రా-నా:- అసాధ్యమేమీ గనపడదు. స్థూల శరీరాని కుండే సంకుచిత పరిస్థితులు పిండానికి లేకపోవచ్చు.

అ:- జ్ఞాన సంపాదనకు భౌతికేంద్రియాలే సాధన లనడానికి వీలులేదు. వాటి సూక్ష్మరూపాలైన పంచతన్మాత్రాదులు సాధనాలు కావచ్చు. ఈ సాధనా లవసరం లేకనే జీవుడేల గ్రహింప లేడు? ఉపాధి సహితుడైన జీవునకు యితర సాధనము లుండవచ్చు. గుణపరిణామ సిద్ధాంత ప్రకారం జీవుడు హీన జన్మలకు దిగకున్నా మానవజన్మం దాటిన తర్వాత జీవుడు స్థూలశరీరం సహాయం లేకనే గుణపరిణామము నందవచ్చు. వొకవేళ ఉపాధి సశిస్తుందని నమ్మినా సగుణబ్రహ్మ ఉపాధిరహితంగా వుండే విషయాలను గ్రహించడం లేదా?

నరసింహారావు వూరుకొన్నాడు.

ప్రహ్లాద జననం, మంత్రసాని దెప్పిస్తూ, జ్యోత్సవాలూ పూర్తయినవి. బాలుడు పెరిగి విష్ణుభక్తుడని స్పష్టపడ్డది. కొడుకు యితర మతాలలో కలిసిపోతే యే తండ్రికి దుఃఖ ముండదు! హిరణ్యకశిపుడు శైవుడు, తానే పరమేశ్వరుడని నమ్మాడు. శక్తి తనయందే మూర్తీభవించిందనుకున్నాడు. ధర్మార్థకామాలు మూడే అతనికి పురుషార్థాలు. అతని సంప్రదాయంలో నాల్గో పురుషార్థం లేదు. తండ్రి తానే రారాజు ననుకుంటుంటే కొడుకాయనను సామంతరాజును చేస్తా నంటాడు. తన స్వరాజ్యాన్ని పోగొట్టుటకు సంసిద్ధుడైన కుమారుడికి బోధించాడు. వినకపోతే బాధించటం ప్రారంభించాడు. ప్రహ్లాదుడు తండ్రి పశుబలాన్ని నమ్మి చెడిపోతున్నాడని తెలిసికొన్నాడు. “తండ్రి లోకాలన్నీ జయించా నంటాడు గాని అరిష్టద్యైర్గాలకు బానిసైనాడు. పశుబలం ఆత్మబలానికి చాలదని యెరుగను. పైగా ఆత్మబలాన్ని ప్రతిఘటిస్తాడు. ఆత్మబలంచూడ మారణసాధనాలు ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఆత్మ నెట్లా చంపగలదు?”

మంత్రులు విష్ణుప్రయోగం చేయించమని సలహా చెప్పారు. భూతాల వెంకట్రాముడు వచ్చాడు. నల్లతామలను ఆడిస్తున్నాడు. ఒడిసి పట్టుకోపోతున్నవి. వాటి కుద్రేకం కలిగించవలెనని నాగ

స్వరం తీసుకున్నాడు. నాట్యమాడుతూ పున్నాగవిరాళితో పున్నాగాలకు విరాళి కల్పించాడు.

పున్నాగవిరాళి

“ బేటాయిసామిదేవుడా - నాయేల్నివాడ.

బే.

కాటామిరాయుడా - కదిరీనరిసింహుడా

వీటైనమేటికాడా - నిన్నేనమ్మినవాడ.

బే. ”

వంతపాటకుడు “పాట్టపేగులు, గోంగూర, రొయ్యపాట్టు, చింతచిగురు” అని కలిపాడు. పాములు తలెత్తినవి పడగలు విప్పి ఆడినవి. కండ్లవిని ఆనందిస్తున్నవి. విషపుతిత్తులు చేపి నాలుకలు కోరుతున్నవి.

సంగీతానికి తలలు తిప్పుతున్నవి. ప్రహ్లాదుడు శాంతం మూర్తీభవించినట్లు తేవారం పాడాడు. శ్రోతలహృదయాలు సంచలించినవి. నరసింహారావుకండ్ల జొటజొట నీళ్లు కారినవి. రామదాసు సమాధినిమ్మడై కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు భక్తిపారవశ్యం జెంది వెక్కి వెక్కి యేడుస్తున్నాడు. వెంకటదాసు వీళ్ళ మొగాలు చూచి చిరునవ్వు నవ్వాడు. నరసింహారా వీద్యశ్యం చూచి ఆలోచనలో బడ్డాడు.

న:- విగ్రహారాధకుల కీ భక్తిపారవశ్యం యెట్లా గలిగింది? “ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం” అన్నాడుగద. స్వల్పబుద్ధులెవరు? ప్రతిమ అంటే యేమిటి? ప్రహ్లాదుడు యే కేశ్యోహోపాసికుడా? ఇంత భక్తు డెట్లా అయినాడు?

పాము ప్రహ్లాదుణ్ణి భస్మమని వొడిసి కాటండింది. జనులలో హాహాకారాలు మిన్ను ముట్టినవి విష మమృతప్రాయమైనది. ప్రహ్లాదుడు అచంచలభక్తి రసాస్వాదసం చేత మత్తిల్లి ఆనందపరవశుడై మ్రాగన్ను పెట్టి మత్తభృంగం వలె చెలరేగి గానం చేస్తున్నాడు. తండ్రి కీసంగతి తెలిసి ప్రేటుతప్పిన వేటకాని వలె కసిమసంగి మారణోపాయాలు పిచారించాడు. సముద్రంలో

ముంచాడు. గదాఘాతాలకు శిరస్సు మారుమసిలింది. పర్వత శిఖరాలమీదనుంచి నెట్టించితే వొళ్ళు చెక్కు చెదరలేదు. ఖడ్గాలు మొక్కపోయినవి. మారణసాధనా లన్నీ నిష్ఫలము లయినవి. పశుబలానికంటే సాత్వికబల మెక్కువని ప్రభువింకా గ్రహించలేదు. “చావడి దేమి చిత్రమో” అనిమాత్ర మనుకున్నాడు. అప్పుడే జిజ్ఞాస ప్రారంభమయింది. తొడికి పుత్రుడు గురువైనాడు. గురుశిష్య సంవాద మిట్లా జరిగింది.

శిష్యుడు—:

క. బలవంతుడ నేజగముల, బలములతోఁ జనక వీరభావమున మహా
బలుఁ జయించితి నెవ్వని, బలమున నాదెదవు నాకు ప్రతివీరుడవై.

గు:—

క. బలయుతులకు దుర్బలులకు, బలమెవ్వడు నీకు నాకు బ్రహ్మాదులకున్
బల మెవ్వడు ప్రాణులకును, బలమెవ్వం దట్టివిభుడు బల మసురేంద్రా!
హిరణ్యకశిపునకు ప్రబోధం గలిగింది. భక్తి కుదిరింది. అది విరోధభక్తి. ప్రత్యక్షం చేసుకోవలె నని ఆతురత పడుతున్నాడు. గురువును వేగిరించి అడిగాడు.

శి:—

క. ఎక్కడఁగల దేక్రియ నే, చక్కటి వర్తిండు నెట్టి జాడనువచ్చున్.
జక్కడుతు నిన్ను విష్టుని, బెక్కులు ప్రేలెదవు వానిభృత్యుని భంగిన్.
ఆచార్యోత్తముం డపారశిష్యవాత్సల్యంబున బాలవర్తనం
బున నర్తనం చేస్తూ “జనిత శ్రమతాపదుఃఖ సంశోషణము”లైన
భాషణములతో బ్రహ్మవిద్య నిట్లుపదేశించాడు.

మ. కలఁ దంబోధిఁ గలందు గాలిఁ గలఁ దాకాశంబునన్ గుంభినిన్
గలఁ దగ్గిన్ దిశలం బగళ్ళ నిశలన్ ఖద్యోతచంద్రాదులన్
గలఁ దోఁ గారమునం ద్రిమూర్తులఁ ద్రివింగవ్యక్తులం దంతటన్
గలఁ దీకుందు గలందు తండ్రీ! వెదకంగా నేల యి యాయెడన్.

భక్తవశం వదుడయిన శ్రీమన్నారాయణుడు కరుణాంతరంగిత హృదయుండై;

మ. హరి సర్వాకృతులం గలం డనుచుఁ బ్రహ్మాదుండు భాషింప న
త్వరుడై యెందును లేడు లేడని సుతున్ దైత్యుండు తర్జింప శ్రీ
నరసింహాకృతి నుండె నన్యుతుడు నానా జంగమస్థావరో
త్కరగర్భంబుల నన్నిదేశముల నుద్దండ ప్రభావంబునన్.

ఇట్లు ప్రత్యక్షోన్ముఖుడై సర్వాంతర్యామియై పరుండై స
వానిం గన నశక్తుండై సౌలభ్యరూపసందర్శన కుతూహలుండై
కోపాతిరేకంబున త్యక్తాన్యచేష్టుండై బొమలుముడివడ నొక్క
మొగి దృక్కులం బరపుతూ :—

క. దింభక ! సర్వస్థలముల, నంభోరుహనేత్రుఁ డుండు ననుచు మిగు
సంకంభంబునఁ బలికెద వీ, స్తంభంబునఁ జూపఁగలవె చక్రిన్ గిక్రిన్.

అమఁదానందకందళిత హృదయుం డగుచు గురుకల్పద్రు
ముండు చరమావధి నిట్లు బోధించాడు.

క. అంభోజాసనుఁ డాదిగాఁగఁ దృణపర్యంతంబు విశ్వాత్ముడై
సంభావంబున నుండు ప్రోడ విపుల స్తంభంబునం దుండఁదే
స్తంభాంతర్గతఁ డయ్యు నుండుటకు నే సందేహమున్లేదు ని
ర్దంభత్వంబున నేడు గనఁబడుఁ బ్రత్యక్ష స్వరూపంబునన్.

హిరణ్యకశిపుడు పుత్రోపదిష్టంబైన మహా వాక్యంబునం
దచంచల విశ్వాసంబుతో విరోధభక్తి పారవశ్యుండై కరాళిం
లేచి గద్దెయ డిగ్గనురికి పూర్వజన్మ సముపార్జితమైన నుగ్రతపంబున
బెరిగిన పశుబలమునెల్ల ప్రయోగించి చూపఱి నయన శ్రవణ
భీషణంబుగా స్తంభాన్ని పొడిచాడు. జగదేకవీరుడై ముల్లోక
ములం జయించి పాలించిన మహావీరుని కర్మరూపమున అభ్యు
దయము ప్రసాదింప వీర పాత్రోచితములైన రాద్ర భీభత్స
భయానక రసముల ప్రకటించుతూ పెనుగాలికి మిన్నముట్టే భీకర
కెరటములతో ఘోరాకారముం దాల్చి నా సముద్రుని హృద
యము చలంపనట్లు అంతరంగమున కరుణారస పరిపూరితుడై
యున్నాడు. కరుణా వీరరస సమేతమైన నృసింహరూపం పొడ
గట్టింది. బహు కాలములనుండి పట్టగోరిన శత్రువు కళ్ళ బడ్డాడు.

హిరణ్యకశిపు డానందించి శత్రువుపై కురికాడు. కాలపరిపాక సమయంబున బ్రహ్మాండ కబలంబుల చిదుపు నఖంబులూ, సమిలి కబళించు భీకరదంష్ట్రలూ, హిరణ్యకశిపు నువ్వెత్తుగొనక “సః నౌ భునక్తు” అను శ్రుత్యనుసారముగ భోగించి యాహరించి నవి. వీర పురుషోచితమైన పరమపదము నొంది హిరణ్యకశిపుడు ధన్యుడైనాడు. నాటకం ముగిసింది.

న:- ప్రహ్లాదుని రంజించుటకూ, హిరణ్యకశిపుని భంజించుటకూ కరుణా వీరరస సమ్మిశ్రితమైన అద్భుత దృశ్యాన్ని సందర్శించాం.

రా-నా:- అది పోతన్నగారి అభిప్రాయం. ప్రహ్లాదుని రంజించుటకు నృసింహమూర్తి అవతరించాడని నే దలంచను.

రా-దా:- నృసింహు డవతరించక పూర్వమే ప్రహ్లాదుడు తరించాడు.

అ:- హిరణ్యకశిపుని భంజించి రంజించుటకే నృసింహు డవతరించాడు. వీర కరుణారసాలు జోడించి అద్భుతరూప మందుకే ఆవిర్భవమైంది. పశుబలానికీ, సాత్విక బలానికీ గల తారతమ్యం ప్రకృష్టమైంది.

వె:- యీ కథ చాలాభాగం కల్పితం. యీ సృష్టిలో పగుబలమనీ ఆత్మబలమనీ రెండు శక్తులు లేవు. ఉన్నది ఏకతే శక్తి. ధనికులు బీదలను మోసగించడానికి పండితులకు డబ్బిచ్చి ఆత్మశక్తిని సృష్టించారు. హిరణ్యకశిపుని పంటి పొరుషశాలిని నే నెక్కడా చూడజేదు. అతని ధర్మనిష్ఠ అనుపమమం. “బహుధా విభజ్య మప్యేవం, నని మేయంతు కస్యచిత్” నన్ను వేయి చీలికలుగా చీల్చినా నే నెవడికీ నమస్కరించనని ఎదురు రొమ్మూ పొట్టా చీల్చిన తర్వాత తొడలమీద బోర్ల పడవేసు కుంటే యెగిసి వెల్లకిలబడి తల ప్రక్కకు తిప్పాడు. యిట్టి దృఢ ప్రభుడు “నభూతో న భవిష్యతి.”

జోతి:- అన్న దోపిడితప్పైనా దొంగల ధైర్యం ప్రశంసనీయమంటాడు.

వెం:- దోపిడి తప్పని నే ననలేదు.

జో:- యింకా పై మెట్టుకే పోయినావు ఆ సంగతలుండనిచ్చి, విరోధభక్తి మోక్షసాధనమే కాని అనుకరణార్థం గాదు. దేవుడు లేడనేభక్తి లేడనే జీవుడికి మోక్షం రెంటికీ అతికినట్లు కుదిరింది.

అంతా నవ్వారు. సరసింహారావుకు నవ్వు రాలేదు.

రా:- అయ్యా! మీ తర్కాలన్నీ మాకు తెలియవు. మాది మోటు విశ్వాసం. తోచినప్పుడు క్షిప్తా రామా అనుకుంటాం. గుహుడివీరాదా, శబరమీదా ప్రవహించిన దయ మా మీదికి కాస్త జారకపోతుందా?

న:- మీది మాలపల్లె గాదు. మునిపల్లె అని చెప్పవలసివుంటుంది. మీ ఆశ్రమవాసుల సేవ నాకు తగునోపాయం అవుతుందని తెలుస్తాను.

రా:- పెద్దలు తమరాలా శలవీయవద్దు. తమ ఆశీర్వాచనం ఫలించునుగాక!

తెల్లవారు తున్నది. కప్పర చీకటి పోయేవరకు కాలంగడపటంకోసం మాధవి వచ్చింది. కొందరు లేచినవాళ్లు మళ్ళీ కూర్చున్నారు. జనులకు వుత్సాహం గలిగి చదివింపులు చదివించడానికి నవ్వుపుట్టించే దరువు యెత్తుకున్నది.

౧. "మొక్కిన మొక్కులు చల్లంగుండీ - మొగుడికండ్లు పోతే - నా మొగుడికండ్లు పోతే - కట్టమీది యా అంకాళమ్మకు పెట్టకోళ్ళనిస్తా.
౨. గండుకుబోయిన యిద్దరు మరుదులు గుండ్లు దగిలి చస్తే - పెద్ద - గుండ్లు దగిలి చస్తే - సాతులూరి యా పోతురాజుకు మేకపోతు నిస్తా.
౩. చంకనవున్న చంటిపిల్లకూ సన్ని పుట్టిపోతే - మాయగ - సన్ని పుట్టిపోతే - సత్తెనపల్లి గోపాలుడికి నిత్తెపూజ జేతూ.

వెం:- అవును బిడ్డ తగులాటకం. అదిపోతే అందరుబావల తోను పికార్లు కొట్టవచ్చు. యిక పద.

జనం అంతా నవ్వుతూ లేచారు. ఆవలించి వొళ్ళువిరిచారు. యధాశక్తిగా చొక్కాలూ, వుత్తరీయాలూ పోటీలుపడి చదివించారు. భాగోతులు వూళ్ళో పెద్దలిండ్లకు పోయి ఆటలు వొప్పించు కోవడానికి మేళంతో బయలుదేరారు.

౧౮

ధర్మకన్నాలు

ప్రహ్లాదనాటక మాడిసరోజుననే గుంటూరులో చౌదరయ్య గారి వారసత్వపు దావాకు విచారణవాయిదా. పిన్సిపల్ మున సబు కోర్టులో వ్యాజ్యం దాఖలై నా సారాంశాలుపుట్టి నాలుగు విచారణవాయిదాలు పడి విచారణకు సిద్ధమైనతర్వాత ఆ కోర్టు నుంచి అడిషనల్ కోర్టుకు మార్చారు. అడిషనల్ మునసబుగారు చాలా బద్ధకస్తుడు. సంవత్సరంలో ప్రతిపాదంలో విచారణఫయిసలైన దావాలపట్టీ పంపేనిమిత్తం కొన్ని కేసులు బలవంతంగా రాజీపెట్టించి, స్టీడర్లు లేకుండా చూచి కొట్టివేసి, సాక్షులు హాజరైన దావాలు వాయిదాలువేసి, హాజరుకానివ్యాజ్యాలు విచారణకు బెల్లించి పని తేలిక చేసుకుంటుండేవాడు చౌదరయ్య దావాలో వాడప్రతివాదులు చెరిపాతికమంది సాక్షులకు సమన్లు చేయిస్తున్నందువల్లవిచారణకు వాయిదా వెయ్యకుండానే తిరిగి వాయిదా వేయడం నిమిత్తమని రెండుసార్లు వాయిదాపడ్డది. ఏప్రిల్ ౨౦-వ తేదీకి ఆఖరువాయిదా వేశారు. సమన్లు, తిండిభత్యం, దారిభ్యంల నిమిత్తం యాభై రూపాయలు రామదాసు స్టీడరుగుమస్తా కిచ్చినచ్చాడు. గాని మే నెల ౮-వ తారీఖున కోర్టు కట్టివేస్తాననీ, ప్రస్తుతం పెద్దదావాలు యెత్తుకోరనీ స్టీడరుగుమస్తా రామదాసు తండ్రిన వొక్క మునసబుకుమాత్రం సమనుచేయించి తక్కిన వాండ్లను హాజరుపెట్టుకుంటామని ప్రవాశాడు. రామదాసు ఈ వాయి

దాకు సాక్షులు రావలసివుంటారా అని నానాయణరావు నడిగితే ఆయన 'విచారణ కాదు; అంతగా విచారణ అనడం విచారణ ప్రారంభం చేసి తక్కిన సాక్షులను తెచ్చుకుంటామని చెప్పతా' నన్నాడు. అందు వల్ల రామదాసు తాచ్ఛారంగా వూరుకొని సాక్షులలో ఒకడైన వీరదాసును మాత్రం వాయిదా కోరవలసిందని స్టీడరుకు వుత్తరం వ్రాసి పంపాడు. ప్రతివాది సాక్షులెవరూ బయలుదేరకపోవడంచేత చౌదరయ్య సాక్షులకు సమన్లు చేయించి వృధాఖర్చు అవుతుందని యెవరినీ తీసుకొనిపోలేదు; మునసబుగారు తమవాడనే ధైర్యంతో యేవిధంగానైనా దావా డిక్రీచేయించుకొని రావలెనని పంతులు మాత్రం బయలుదేరాడు. ౧౧ గంటలకల్లా రికార్డునూ, స్టీడర్లూ మునసబులూ కోర్టుకు హాజరయినారు.

మునసబు కోర్టు మూసేరోజుల గనుక తన స్వంతగదిలో కూర్చొని అదివరకు విచారణైన కేసులలో తీర్పులు చూసుకుంటు న్నాడు. స్టీడర్లు కొందరు కబుర్లూడుకుంటున్నారు. కొందరు నిద్ర పోయినారు. 3 గంట లయింటి. పని వున్నవాళ్ళూ, లేనివాళ్ళూ ఫలహారాలకు లేచారు. వాది ప్రతివాదులు గాల్గొని సుబ్బమ్మదగ్గర ఫలహారాలు తీసుకొని సాక్షులకు పెట్టుతున్నారు. ప్రైవేట్లు మర్రి చెట్లక్రింద రెడ్డిగాలు వేసుకొని చక్కట్లు చెప్పుతున్నారు. సమన్ల కనీ, గుమస్తా మామూళ్ళకనీ పార్టీలనగ్గర వీలైనంతవరకు డబ్బు వొడుపుకుంటున్నారు. యేవేళకూ మునసబుగారు బెంచిమీదికి రాకపోవడం చేత యెక్కడి వాళ్ళక్కడ లేచిపోయినారు. గుమాస్తాలు మాత్రం కనిపెట్టుకొని వున్నారు. మూడున్నర అయింది. మునసబు బెంచిగుమస్తా హనుమంతరావును గదిలోకి పిలిచి ఫయి సలైన నంబర్లు లెక్కవేయించేవరకు చాలా తక్కువగా వున్నవి. హనుమంతరావు స్టీడర్లంతా వెళ్ళిపోయినారు. గుమాస్తాలు మాత్రం వాయిదాలు కనుక్కోవడంకొరకు వున్నారని చెప్పి నాడు. మునసబుగారు ధునుధుమ లాడుకూ బెంచిమీదికి వచ్చి పార్టీలను పిలవమన్నాడు. చాలా కేసులలో పార్టీలూ, స్టీడర్లూ

లేరు. మొదట పిలిచిన ౧౦ కేసులూ కొట్టివేశాడు. నారాయణ రావుగారి గుమస్తా వాయివాపిటీషన్ దాఖలుచేశాడు. సమతులు ఆలస్యంగా చేశారనీ హాజరుసాక్షులను తెచ్చుకోలేదనీ వాయిదా పిటీషన్ తోసివేసి వాదుల తరపున యెవరూ హాజరు లేనప్పటికీ అసంగ తెత్తుకోకుండా రుజువుభారం ప్రతివాదులమీద వుండడం చేత దావాప్రకారం దావాభూమి స్వాధీనానికి గత ఫలసాయం-మధ్యఫలసాయం, ఖర్చులకుసహా డిక్రీయిచ్చాడు. పంతులు నకిళ్ళకు దరఖాస్తు చేయించి వెంటనేయిచ్చేటట్టు ఏర్పాటుచేసి వెళ్ళిపోయినాడు. నారాయణ రావుగుమస్తా రామదాసుకుకోర్టు వారు వాయిదా యివ్వక దావా డిక్రీచేశారనీ కోర్టుతియ్యంగ నే ఫీజు తెచ్చియిచ్చి ఖర్చులపట్టీ దాఖలు చేయించుకోవలసినదనీ అప్పీలునిమిత్తం నకిళ్ళదరఖాస్తు పడవేశామనీ వుత్తరం వ్రాసి వీరదాసుచేతి కిచ్చాడు.

వీ:- గుమస్తాగారూ ! దావా మళ్ళీ పాటుకు వచ్చేనా ?

గు:- ముససబు నంజిపట్టు కనబడుతుంది. యక్కాస్పెర్ట్ రద్దు చేయడు. అప్పీలుచేస్తే వుపయోగించవచ్చు

వీ:- ఖర్చులు యేమాత్రం పడతవి ?

గు:- వేయిరూపాయలదాకా వుంటవి. గత ఫలసాయానికి డిక్రీ యిచ్చాడు. అదొక వేయిరూపాయి లుంటుంది. మధ్య ఫలసాయం కూడా అంతకు కావచ్చు.

వీ:- రామదాసుకు అయిన ఖర్చులు గెండు కోర్టులలో వేయి రూపాయలకు పైగా అయినవి. ఇక అతడి కాపురం చితికి పోయినట్టే. ఆతానికి అమ్మబోతే అడివి, కొనబోతే కొరివి. దావా ఆస్తి పోతే మిగిలిన ఆస్తికి అప్పుకూ బొటాబొటిగా సరి పోతుంది. పైగా యాయేడు పురాస బొత్తిగా పోయింది. అసామీ యిక పొర్లుకోనడం కష్టం.

గు:- అప్పీలులో గెలిస్తే యివన్నీ తిరిగి రావా ?

వీ:- గెల్చేనా ?

గు:- సోది చెప్పమంటావా? ఫీజిచ్చి స్తీడరుగారి నడగండి.

వీ:- అప్పీలు రామదాసు చేయగలడని తోచదు మనిషి దగ్గర ఆళులేదు.

గు:- బొత్తిగా యెత్తులేకపోతే అప్పీలు చేయడం కష్టం. నా మామూలిప్పించు. సలీసుగా అప్పీలు దాఖలయ్యే యేర్పాటు చేస్తాను. మా బంధువుడే వొక స్తీడరున్నాడు. అప్పీలు మా స్తీడరుగారిచేతనే చేయిస్తే బాగుండదు.

వీ:- నారాయణరావుగారు దాఖలు చేయరా?

గు:- ఎబ్బే! ఆయన పనికిరారు. వేళ్ళు వంక పెటితేనేగాని వెన్నరాదు. కాస్త వుల్టాసీదాలు చేయలేకపోతే ప్రయోజనం లేదు. ఆయన ముక్కుకు సూటిగా పోతానంటాడు.

వీ:- రామదాసు అప్పీలే చేస్తే మరొకరి కియ్యకు. నే సెలవు పుచ్చుకోంటా. రైలు వేళయింది.

వీరదాసు స్టేషనుకుబోయి రైలెక్కాడు. “ఇంకేమి రామదాసు! మర్రిదెట్టును పక్షులు ఆసించుకొన్నట్లు మాలపల్లె అతని నాసించుకొన్నది. సంగదాసు లేని లోపం అప్పుడు తీర్చాడనుకొన్నాం. రామదాసు పూలమ్మిన వూళ్ళో కట్టెలెట్లా అమ్ముతాడు? ఇక వెంకటదాసు జీతానికి కుదరవలసిందేకా! వాణ్ని పట్టడం కష్టం. దేవో అఘాయత్తం చేస్తాను” అనుకొంటూ నిద్రపోయిరాడు. రాత్రి రెండు గంటలకు స్టేషన్లో దిగి కొంచెం సేపు పడుకుని వూరు దగ్గర తెల్లవార వచ్చాడు. ఈ సంగతి వూరంతా గుప్పమన్నది. రామదాసు వృత్తాంతమంతా విని “సద్దురూ” అని వూరుకున్నాడు. మాలక్కి కుప్పలుగూలి కూర్చున్నది. వెంకటదాసు మండిపడి ఆస్తి అంతా వాడినే స్వాధీన పర్చుకోనియ్యి. వాడికి వంటబట్టినప్పటికీ నే చూస్తూ నన్నాడు. ఊరి కూలిజనం అంతా మాలపల్లె నిండింది. నరసింహారావు సంగమందిరం విడిచి మాలపల్లెలో పఠనమందిరంలో బస చేశాడు.

ఈ దుర్వార్త విని మిక్కిలి నొచ్చుకొని రామదాసును ఓదార్చ వచ్చాడు.

రా:- మా సొమ్మైతే మాకుండేదే. విచారించి వేమి ప్రయోజనం !

వె:- ఈ వేదాంతాలు బీదవాండ్లను మోసం చేయడానికి బుట్టినవి.

రా:- అయ్యా ! వీడు వెర్రివాడు. వాడి మాటలు గమనించకండి. మందిరంలో వ్రుపన్యాసంగదా అక్కడికి పోదామా ? వేళ గావొచ్చింది. మన మెంతసేపు విచారించినా కోర్టు తీర్పు మారదు. శిలాక్షరాలతో వ్రాశారు.

అ:- ఇప్పుడు వ్రాయడమేమి ? యెప్పుడో వ్రాశారు. అయ్యేదేమో కానియ్యండి. మందిరానికి పోదామా ? కాలయాప నెందుకు ?

జో:- జనమంతా యిక్కడనే పోగైన్నారు. మళ్ళీ అక్కడి కెందుకు ? సంభాషణ కూడా ప్రారంభమైంది. ఇక్కడనే పూర్తి చేయండి.

న:- బాగున్నది ఇదివరకే ప్రారంభం చేశాం. కాని యీ దుర్వార్త విన్న తర్వాత సంభాషించడానికి మనస్కరించడం లేదు.

శేషయ్య:- అయినదేమో అయింది—కావలసిందేమో కానున్నది. ఇప్పుడు సభ మానుకోవడం మెందుకు ?

వె:- ఎందు కీ కూటికీ గుడ్డకూ రాని వ్రుపన్యాసాలు. పనిలేని లోలాయలు కాలక్షేపం చేసుకోవడానికి పుట్టినవి.

శే:- ఇవ్వాలే నాకు పని చూపించు.

వీ:- పని లేకేమి ? కూలిచ్చేవాడు లేడు. ప్రతివాడూ సీళ్ళ కూలికి చేయమంటాడు. నిన్న గుంటూరివాళ్ళు చెప్పకుంటున్నారు. పాటకపు పనివాళ్ళంతా సమ్మె కడతారట. ఊరంతా జెండాలు పట్టుకొని పూరేగుతున్నాడు.

శే:- వాళ్ళ సమ్మె దేనికి ?

వీ:- బియ్యపు మగలలోనూ ప్రత్తి మగలలోనూ యీ యేడు నూటికి నూల్గు లాభాలు తీశారట. కూలీలకు వొక్క పైసయినా యెక్కువ చేయలేదట. వచ్చే శనివారంలోగా కూలి రోజుకు రూపాయి వేయకపోతే పని ఆపుతారట.

శే:- బస్తీ సమ్మెలు నిల్చేదాకా నమ్మకంలేదు. కూలీలకు నీతి తక్కువ. పొట్టాత్రాన లోబడుతారు.

వె:- నే నొక లాభసాటి బేరం పెట్టిస్తా. భాగస్తులుగా వుండేవాళ్లు పేర్లియ్యండి.

ర:- భాగాలు వేయడానికి శక్తులే మన కీబడవ లేదుకు?

వె:- నా వ్యవహారానికి డబ్బుక్కరలేదు.

శే:- నా కర్థమైంది. నీతి దప్పిన వ్యవహారాలు నా మాట కాదు.

వె:- నీబోటి బలాఘ్యులు వేదాంతాలు చెప్పడం సీచం. ధర్మకన్నాలు వేయడం యెక్కువ పుణ్యం.

వీ:- ధర్మకన్నా లేమిటి ?

వె:- ఎవడైనా తన కవసరమైన దానికంటే యెక్కువ భాగ్యం పోగుచేసి అవసరమైనవాళ్ళకు పయోగపడకుండా నిలువ చేసినా, లేక దుర్వ్యయం చేస్తున్నా వాడింగ్లో కన్నం వేసి ఆ ద్రవ్యమంతా లోకానికి పుపయోగపరచేటట్టుయితే అది ధర్మ కన్నమంటారు. ఈ విధమైన లోక సేవకు తిరుమంగ యాళ్వార్ల కైంకర్యమని పెద్ద లంటారు.

న:- దొంగతన మని నే నంటాను.

వె:- ఏ పేరుతోనైనా పిలవండి. అంతా దొంగలే. కాని వాళ్ళవ్వకు ? పెద్ద పెట్టు పెద్దదొంగలు. “వణిగ్వరః పట్టణమధ్యే చోరః” కొందరు దొంగలు దాల్లు కొడతారు. మరి కొందరు బయటినాంచి పచ్చి కన్నం వేస్తారు. మరి కొందరు

పూళ్ళో మేడల్లోవుండి దాళాలో, తూనికెలో పిక్కి, కత్తి చేసే తప్పు ధరలు చెప్పి పెద్ద శెట్లవుతారు, వీటి సారమంతా కలిసి యింత లావు బొజ్జతో లక్షాధికా రనే బొమ్మవుతుంది.

వీ:- అంతా దొంగలయితే రామదాసు బావగూడా దొంగేనా?

వె:- ఆహా! ధర్మాపన్నాలుచెప్పే ఆయన దొంగలకు తోజుచేస్తాడు. కర్తా కారయితా భేదంమాత్రం వుంటుంది. మగ దొంగలూ, ఆడ దొంగలూ అనే తేడాదప్ప ప్రపంచంలో దొంగలు కానివారు లేనేలేరు.

వీ:- నీవు కర్తవా? కారయితవా?

వె:- నేను అసలు సిద్ధాంతిని. గరిమెళ్ళ గంగరాజు మా గురువు. మాది తిరుమంగయ గోత్రం. గుఱులు తిరుమంగయ్య, కంచెర్ల గోపన్న, సర్వా పాపడు.

రా:- మీ కందరికీ వొక నమస్కారం. ఈ రోజు మీ రెవ్వరూ వాణ్ణి కదిలించ వద్దు. మనస్సు చెడివున్నది.

వె:- దైత్యగంజాయి వనంలో చందనపు మొక్కను. నా జోలి మీ కెందుకు? ఈపూట ధర్మాపన్నాలు వినండి - కడుపు నిండుతుంది. మధ్యాహ్నం భోజనం మాత్రం మానివేయండి.

వీ:- దాసూ! పెద్దవాడిని, నే నొక్కసంగతి చెబుతా విను. మీ నాయనది సత్యవాక్యం. పితృవాక్య పరిపాలన చేస్తే అందరికీ ఊమం.

వె:- అవును. పితృవాక్య పరిపాలనం శ్రీరాములవారు చేశారు. దశరథుడు ధర్మమేమీ వదులుకోమనలేదు. అధర్మ మేమీ చేయమనలేదు. రాములు స్వార్థత్యాగం చేయవలసి వచ్చింది; చేశాడు. ధన్యుడైనాడు. ప్రహ్లాదు డెందుకు పితృవాక్య పరిపాలనం చేయలేదు? చేయడానికి వీలులేకపోయింది. తండ్రి గోరింది కేవల స్వార్థత్యాగం గాదు. ధర్మత్యాగం. ప్రహ్లాదుడు తన ధర్మం విడువలేకపోయినాడు. అందువల్ల బాధలు వచ్చినవి.

సహించారు. మీరందరూ ఆయనను ప్రశంసించారు. ఇది మీరందరూ వొప్పుకొనే సిద్ధాంతాల ననుసరించి చెప్పే జవాబు.

రా:- (కండ్ల శాంతరసం వాలుకుతూ) నాన్నా-దానూ-అద్భుతమైన జవాబు చెప్పావు. నిన్ను శాసించడానికి నేను అశక్యుణి.

స:- అయ్యా! యిది మాలపల్లె కాదు. మునిపల్లె.

వీ:- నీ సిద్ధాంతం ప్రకారం జవాబేమిటి?

జె:- నీ కెందుకు? న న్ననుసరించేవాళ్ళకు జెపుతాను.

శే:- కాలాతీతమైంది. భోజనాల కిక లేవండి.

వె:- చాలామంది లేవరనుకుంటాను.

శే:- వేదాంతాలు వినలేదుగా?

వె:- వాటి పై సంగతులు విన్నారు. సర్వోత్కృష్టమైన సమతా ధర్మం మీకు వుపదేశించబడ్డది. వేదాంతానికి బట్టిన తుప్పు దులిపితే ప్రకాశిస్తూ నిలువబడే ధర్మమిదే. తుప్పు దులపడం సాధ్యమైన పనిగాదు. మానవుడికి దారీషణ, పుత్రీషణాల కంటే ధనీషణ జెక్కవ. ఇప్పటి దుస్థితుల కన్నీటికీ లోభమే కారణం. పూర్వం భగవంతు డవతారమెత్తి లోకకంట కులైన రాక్షసులను సంహరించాడని పురాణాలు చెప్పుతున్నవి. ఏడా శ్రీరాములను యీయుగపు ధనపిశాచాలను సంహరింప మను? వీటికి వెరచిగామాలె, భగవంతుడు అవతారాలు యెత్తడం మానివేశాడు. మీవేదాంతాల కడ్డంవొచ్చేవి ఈ ధనపిశాచాలే. లోకాన్ని పీల్చి పిప్పిచేస్తున్న ధనపిశాచాలను సంహరింప వలెనంటే ధర్మశాస్త్రాలు చాలా తిరిగి వ్రాయవలసి వస్తవి. ఈ ధర్మశాస్త్రాల ఫలితమే యీ ధనపిశాచాలు. మరొకవిధంగా కూడా చెప్పవచ్చు. యీ లోభుడే తన ప్రభుత్వాన్ని లోకంలో నిరంకుశంగా చెల్లిస్తూ తనకనుకూలమైన ధర్మశాస్త్రాలను వ్రాయించాడు. వీడిసైన్య మపారం. సులభంగాపడేవాడు గాడు. రాజాధి రాజులూ, కోటిశ్వరులూ వీడిపక్షాన్నే వుంటారు. ఈ పోరు రోజు

లలో, నెలతలో సంవత్సరాలలోగూడా తెమిలేది కాదు. శతాబ్దాలు పట్టవచ్చు. వీడు జనాన్ని అంధకారంలో వుంచవలెనని చూస్తున్నాడు. కాని తెల్లవారింది. జనులు ప్రబోధితు లవుతున్నారు. ఇక యీ నిరంకుశునిబాటు సాగదు. మీ దేవుడు యీ పిశాచాలు దేవాలయాలు కట్టిస్తున్నవనీ, వుత్సవాలు చేయిస్తున్నవనీ, వాటి అధికారం చెల్లవలెనని కోరుతాడేమో? మీ దేవుడు లంచగొండి. “స హేంద్రతక్షకాయ స్వాహా” అని ఈ సర్పాల తోపాటు మీ దేవుకూడా అహుతికావలసి వున్నాడేమో తెలియదు. ఆయన యింకా కొంతకాల ముండదలచుకొంటే ఫలాపేక్ష రహితుడు గావాలె. మీదేవుడు ప్రతిఫలం అపేక్షించకుండా ధర్మం చేయవలసిందని బోధిస్తాడు. తానుమటుకు పూర్వకర్మల సనుసరించే ఫలమిస్తాడట. అట్లయితే మీ రెక్కువా? మీదేవుడెక్కువా? ధనపిశాచాల చేతుల్లోనుండి మీదేవు డివతలబడా లే. మీదేవుడికి ముందు నైరాగ్యం బోధించండి. ఆయననుగూడా దౌర్భాగ్యులైన యీ బీదలకందరికీ పుష్కారం చెయ్యమనండి. భాగ్యవంతులపక్షం విడవమనండి.

న:- దేవు డేమిచేశాడు? బీదవాళ్ళను బాధపడమన్నాడా? భాగ్యవంతులను బాధపెట్టమన్నాడా?

వె:- అయితే ఆయన యేమన్నాడు?

న:- ఆయనమార్గాలు తెలుసుకోవడం కష్టం. కొందరు కష్టాలవల్లనే తరుణోపాయం పొందుతారు. కొందరు కష్టపెట్టగల స్థితియందుండి వెనుకబడతారు. హరిశ్చంద్రుడు విశ్వామిత్రుని కంటే అనేక రెట్లు అధికమైనాడు. బీదవాడైన కుచేలుడూ, చక్రవర్తి అయిన జనకుడూ తరించారు! భాగ్యమూ, దారిద్ర్యమూ వుగ్గం వంటివి. గెండ్లూ స్త్రీమంగా వుపయోగించుకొంటే మానవుని గట్టుచేరుస్తవి. షైత్ర, వైశాఖమాసముల లోని వుష్ణవాయువులు కొందరికి బాధాకరంగా వుండవచ్చు. కాని ఆ వాయువులే నూతనసంవత్సరమున పుష్కలంగా వర్షం కురవడానికి, సస్యాలు

పెరగడానికి కారణమవుతవి. కాలచక్రం దొడ్లెటప్పుడు కొందరు దానికిందపడి నలగక తప్పదు. కాని చక్రమాగదు. అది యెంత దూరమో పోవలసివున్నది. సమయానికి పోకపోతే యెన్ని యేర్పాట్లతో చెడిపోతవి కాని చక్రంకింద బడ్డవాళ్ళకు సహితం తరుణోపాయమున్నది. మానవబుద్ధి స్వల్పం. సృష్టి క్రమమంతా ఆద్యంతాలు అవగాహన చేసుకోలేరు. మానవుడు సంకుచిత పరిస్థితులలో నున్నమాట వాస్తవం. భూతభవిష్యత్తులు వానికి దెలియవు. అతనిదృష్టి క్రమంగా విస్తరిస్తున్నది. ఏసువుకంటే యెక్కువ చూస్తున్నాడు. అందరికంటే వ్యాసుడెక్కువచూశాడు. “ఊర్ధ్వలోకాలలో మన జ్ఞానచక్షువు వికసించి యిప్పటి యిరుకు హద్దులను మించి బహుమారం చూడగలరు” అని కోస్తుంది. కాలపరిపాకానికి వేచియుండడం మంచిది. వేచియుండక చేసేదీ లేదూ, క్రమేణ అమృతత్వం స్వాజ్ఞాత్వం రాక తప్పవు.

నిశ్చలహృదయుడైన రామదాసు నిట్టూర్పు విడిచాడు. అప్పాదాసు తబ్బిబ్బులైనాడు. జోతి యేడుస్తున్నది. వెంకటదాసు చప్పరించి వెదవినెమకి “మీ వ్రపన్యాససానికి భాగ్యవంతుల కేమి ఆక్షేపణ వుండదు. ముందెప్పుడో భాగ్యవంతులకూ, బీదలకూ కూడా తరుణోపాయం వున్నదంటారు. యెప్పుడో, యెక్కడో యేవిధంగా వుంటుందో యెవరికీ తెలియదు. దేవుడిమాగ్గాలు మనకు తెలియవని తమకే చెప్పారు. చచ్చిపోయిన తరువాత సంగతులు వచ్చిన తర్వాతనే ఆలోచించుకుందాం. ఆగోల యిప్పటి నుంచీ యెందుకూ? మన హద్దులలోపలి సంగతులుమా తమే మన మాలోచించుకుంటే వ్రషయోగం. మీ భాగ్యవంతులలో యెవడైనా వ్రభయులు చచ్చిన తర్వాత తీర్పుకొనే పరతుమీద గంంకి నూరు వడ్డీకి వ్రాసుకొనియైనా వోరూపాయి బదులిస్తాడా? రెంటి కొకటిచొప్పువ మా నెమగింజలు నాగుకిప్పించండి. అందరికీ తరుణోపాయం వుండేకాడికి యిక్కడ బీదతనానికి యెవడొప్పుకుంటాడు? అందరూ భాగ్యవంతులమే కావలెనంటారు.

అప్పాదాసు:- కొందరు బుద్ధిపూర్వకంగా భాగ్యాలన్ని త్యజించి సన్యాసం పుచ్చుకున్నవాళ్ళు లేరా?

వెం:- కొడుకులకు నొప్పగించి కొందరు సన్యాసాలు పుచ్చుకొంటారు. అప్పటినుంచీ తమభోజనఖర్చు యింట్లోకూడా తేకుండా పరాయియిండ్లలో గడుపుకుంటారు. బిడ్డలులేనివాడు వొకడెవడైనా సన్యాసం పుచ్చుకొన్నా అది అస్వాభావికపు చర్య. సన్యాసులే కాకుండా కొందరు డబ్బుపాఠవేసే పిచ్చివాళ్ళకూడా వున్నారు. సాధారణ పరిస్థితులను మనం యోచింతాం. కనుక పరలోకంలో అందరికీ స్వర్గ మిస్తామని చెప్పినా యీ లోకంలోకూడా అందరూ భాగ్యం కావలె నంటారు గాని బీదరికం కావలెనని యెవడూ అనడు.

అ:- దేవుడు సుఖదుఃఖములను కలిగించడములో వారివారి పూర్వ కర్మలను బట్టి నిర్ణయిస్తాడు. తక్కువ నోములు నోచి యెక్కువ ఫలాలు కోరితే యేమి ప్రయోజనం?

వెం:- పంతులుగారు యీ జన్మంలోని తగతమస్థితులకు జవాబుదారీ కాబోయే జన్మలమీదికి నెట్టితే నీవు వెనక జన్మల మీదికి తోస్తున్నావు. కాని పర్యవసానం వొకటే. మన కర్మల ప్రకారం మనం అనుభవించేకాడికి మధ్య దేవుడి ప్రాజాపత్య మెందుకూ? ఆయనను వెడిగెలగా కూర్చోబెట్టవచ్చు. ఆయన చూచేవాడూ, చేసేవాడుకూడా కాడట. పాపం అటువంటి అనూయకుడితో మనకేమీ తగాదాలేదు. అసమర్థుడు యెక్క డున్నా వొకటే. వున్నా, పూడినా వొక్కటే. నేను లేనివాడి కిందనే లెక్కపెడతాను.

అ:- అయిన లేడని కో. మన ప్రాప్తాన్నిపట్టే మనకు లభిస్తుంది. ప్రాప్తం లేనిది రాదు.

వెం:- ఆ సిద్ధాంతం చాలాభాగం నేనూ వొప్పుకుంటాను. ఈ రాత్రి గడ్డపాఠలు తీసుకొని బయలుదేరుదాం. తిరుమంగని

పేరుచెప్పి ధర్మకన్నాల మూలంగా యెవరికి ప్రాప్తమున్నది వాళ్ళం తెచ్చుకొందాం.

శే:- ఈ వాదం, తెగేది కాదు. భోజనానికి వీవండి.

అందరూ లేచారు.

౧౯

గాలిలో గండభేరుండం

వ్యాజ్యం శ్రీకీ అయిన వారంరోజులలోగా కంతంరాజు గుంటూరు పోయి దావాభూమి స్వాధీనానికి పుత్తర్వుపొంది గత ఫలసాయం, ఖర్చులూ వసూలుపర్చు కోవడానికి జప్తుదీసుకొని అమీనాతో సహా మంగళాపురంలో హాజరైనాడు. జనానుచు జూచి జనమంతా పోగైనారు. అమీనా మునసబు కరణాలను బిలిపించి దండూరా వేయించి యిండ్లూ, పొలాలూ, పశువులూ మొదలైన యావత్తు స్థిరచరాస్త్రీ జప్తుచేశాడు. రెండువేల మొత్తానికి జామీ సీచ్చేవాండ్లు గుడరక చరాస్త్రీ యావత్తు బండ్ల కే త్రించాడు. తాగే చెంబూ, తినే కంచం, పండే మంచం కూడా విడువలేదు. జప్తు అయిన తర్వాత భూమి స్వాధీనం నిమిత్తం పడమర పొలాలకు పోయినారు. పదియకరాలూ మిరప తోట వేసివున్నది. ఈయేడు తోటలు లేతనబడి అంతటంతట చినుకులు పడుతూ పైర దోలడంచేత బాగా చెట్టుగట్టి చాళ్ళల్లో నడవడానికి వీలులేకుండా విస్తరించి వున్నవి. ఇంకా తొలికోత కోయలేదు. తోటలు బెట్టకురాక నిదానంగా సగంకాయ పండినా యింకా పూతా, పిందా విడులుతున్నది. చక్కగా యెరువుదోలి పాటుచేసిన పొలం గనుక మొదటి కోతకే యకరం పుట్టికీ పైనవుతుం దంటున్నారు. కన్ను చెదిరేటట్టు తోట యెర్రగావుంది. మంచి బల్లారి విత్తనం. చూచేవాండ్ల కండ్లు గుట్టేటట్టు కాయ పూరి తోట అమ్మతల్లాలె తాండప మాడు తున్నది. సీకాయ కుండలు పెట్టారు. ఈయేటి ధరలమీద చెడి

అమ్ముకున్నా రెండువేల రూపాయలు యెత్తేవి. రామదాసు ఈ కాయలమ్మి గత ఫలసాయానికి అడ్డం పెట్టవచ్చుగదా అనుకున్నాడు. మింగే సమయాన కుడికై పట్టుకొని పైరుతోసహా అమీనా భూమి స్వాధీనం చేశాడు. వెంకటదాసు పూళ్ళో లేక పోవడం మేలైంది. రామదాసు పొలంచాయల రాలేదు. అప్పాదాసు బడికి సెలవిచ్చి మాలక్ష్మి నోదారుస్తున్నాడు. చెంబులూ, తప్పేలలూ బయట పడవేయడం చూచి మాలక్ష్మి భరించలేక పోయింది. గాడెలూ, పాతళ్లు దీసి వీధిలో కుప్ప పోశారు. పొరుగువాండ్లు సామాను దాచుకోమన్నారు గాని రామదాసు మాప్పకోలేదు. ఘడియ కిందటివరకూ రామదాసు మోతుబరు ఆసామి. ఆ సాయంత్రానికే వంట పాత్రలూ, గింజలూ లేవు. సిరి యెంత చంచలమయినదో రామదాసు ప్రత్యక్షంగా చూచాడు. యింట్లోవున్న చిల్లరడబ్బులతోగూడా జప్తులో పడి పోవడంచేత పానపాత్రల కోసం కుమ్మరింటికి పోయిరావలె ననుకొనికూడా సందేహించి పూరుకున్నాడు. అప్పాదాసు వంట చేయనలెనని లేచాడు గాని వుప్పుతో తొమ్మిదీ కోమటింటినుంచి రావలసి వస్తుందని మొదట తోచలేదు. చౌదరయ్య జప్తుచేసే చోటికిగాని, స్వాధీనానికిగాని రాలేదు. యావత్తు గ్రంథం పంతులే జరిగించాడు. స్వాధీనం చేసుకొని వస్తూ యావడాస్తీ గుంటూరుకు బండ్ల కెత్తించారా అని అజగనుక్కొన్నాడు. హడావుడిగా పూళ్లొకీ, పల్లెకూ తిరుగుతున్నాడు. అమీనాకు గారెలతో సహా కోమటింట్లో భోజనం మేర్పాటయింది. జప్తు ఆస్తికి మట్టసరిగా ధరలు వేయించాడు. పని యావత్తు పూర్తి చేసి చౌదరయ్యకు వినిపించాడు.

చౌ:- (పెదవులు విరిచి) తోరణం గట్టంగనె పెండ్లిపూర్తి అయిందా? నీ ప్రజ్ఞంతా ముందు చూపాలె.

పం:- ఇంతవరకు వచ్చింది ఆగుతుందటలే. నీవు వుబ్బించి చాకిరీ చేయించడానికి మొనగాడివి. ఇదివరకు చూపిన ప్రజకు వేసే హాళమేమిటో వెయ్యి.

చౌ:- అనుకున్న పని నెరవేరడమే ఫలం. లాభనష్టాల కేమిగాని పని తలకెక్కికున్నతరువాత నావేరేవరకూ నాకు నిద్ర పట్టదు. మందిరం వేలం వేయడానికి వీలైతే కొన్ని పనువులు కట్టివేయిస్తా. దొడ్డి సరసన పీడగా వున్నది.

పం:- స్త్రీడరుగారిని ఆలోచిస్తే వీలుపడదన్నాడు. అందు కనే జప్తు చేయించలేదు. తక్కినవన్నీ వేలమయి స్వాధీనమయిన తరువాత దాని సంగతి యెత్తుకుందాం. ఇప్పుడే దాన్ని కదిలిస్తే అలగా జనం రేగుతుంది. అటు తరువాత మన కత్తి కెదురుండదు. మన యిష్టం వచ్చినట్టు జరిగించుకోవచ్చు. ముందు వీండ్లను వూరు వదలనియ్యి.

చౌ:- మందిరం వేలం అయితేనేగాని పిల్లవాడు బాటుకు రాడు. ఈ వ్యవహారం అంతా పూర్తి అయిన తర్వాత జప్తు చేయించి చూతాం. వ్యవహారం తప్పిస్తే వాకరాత్రి దులిపిస్తా. అది నే వూళ్ళో లేనప్పుడు జరగాలె. లేకపోతే పిల్లవా డనుమాన పడుతాడు.

పం:- నీ వేమీ తొందర పడవద్దు. చూస్తూ వుండు. అన్ని కార్యాలూ చక్క-పడతవి. దానితో యీ వూరికి మాలపోడు వదులుతుంది.

రామానాయు డారోజు వూళ్ళో లేడు. పొద్దుపోయి వచ్చి సంగతి యావత్తూ విని పంతులును కిలిపించాడు.

రా:- పంతులుగారూ ! యేమి యింత అన్యాయానికి తల పడ్డారు ?

పం:- ఇందులో అన్యాయ మేమున్నది ? డిక్రీ అయిన సొమ్మూ పొలమూ రాబట్టుకోకుండా యెవరై నా వూరుకొంటారా? మూడు లక్షలకు కవితె పెరిగింది గదా. జప్తులూ, వేలాల్లా

లేకుండా, ఎట్లా వ్యవహారం జరుగుతుంది? తమరొక్క విషయం మాత్రం గమనించాలె. నేను వుత్తరువులకు బద్ధుణ్ణి నడిచేవాణ్ణి. రావణ స్వస్తి రామ స్వస్తి నా వుద్దేశ్యం. ప్రస్తుతం మీ నాయన గారి అమలు చలామణి అవుతున్నది. వారి వుద్దేశాలు తూచాలు పోకుండా నిర్వహిస్తున్నాను. ఆయన పట్టుదల మనిషి. ఏదో ఒక విషయం నిర్ధారణ చేసుకొని దానిని నిర్వహించడానికి సాధక బాధకాలు నన్నడుగుతాడు. తమరు వారితో ముచ్చటించి వారి వుద్దేశం మార్చగలిగితే ఆ తక్షణం యావదాస్తి రామదాసుకు నే స్వాధీన పరిపిస్తాను. నా విషయమై తమరు అన్యధా తలంచ వద్దు. నాకు యింకొక ఆలోచన కూడా పోతూవున్నది. తమరు వొక్కరే మాట్లాడడంకంటే వెంకటయ్యద్వారా గానీ, ఇద్దరూ కలిసి గానీ హెచ్చరించడం మంచిదని నాకు తోస్తున్నది.

రా:- అన్నతో మాట్లాడాను. మేము మాట్లాడి యేమీ ప్రయోజనం లేదంటాడు. వ్యాజ్యం వేసినప్పుడే అన్న మాట్లాడడం, కాదనిపించుకోవడం అయిపోయింది.

పం:- అయితే యిక వట్టిమాటే. రామదాసుకు మంగళా పురపు నీళ్ళు రుణం దీరినట్లే యెంచుకోవలసి వుంటుంది.

రా:- ఏమి అట్లా మాట్లాడుతున్నారు ?

పం:- అది అంతే. మీరు మీ వుద్యమం మానుకుంటే రామదాసు గట్టున పడవచ్చు. మానుకొన్న తక్షణం మీ నాయన తాళపుచేతులు మీకు వొప్పజెప్పుతాడు.

రా:- నేను మానుకోవడం రామదాసే వొప్పుకోడు. వాళ్లు దేశమ్మకాకులై పోనన్నా పోతారుకాని నేను వుద్యమం విడవడానికి అంగీకరించరు. నేను ఉద్యమంలో ఉండడానికి, వాళ్ళను బాధించడానికి సంబంధ మేమున్నది ?

పం:- వాళ్ళవల్ల మీరు చెడిపోతున్నారని మీ నాయన గారి నమ్మకం. మొదటినుంచీ వారి కదే కోపం. దాని మీదనే కావేషాలు పెరిగినవి.

రా:- నేను వృద్ధమం విడిచేమాట అబద్ధం.

పం:- తమ చిత్తం. శైలవు పుచ్చుకుంటాను.

మరునాడు వృద్ధయం వెంకటదాసు బండి తోలుకొని వచ్చాడు. ఇంటి స్థితి చూచాడు. తండ్రితో యే సంగతి హెచ్చరించలేదు. కోపపడి అల్లరి చేస్తాడని అంతా అనుకున్నారుగాని ఆ జోలి తలచలేదు. రాత్రిం బగళ్ళూ యేదో ఆలోచిస్తున్నాడు. దిగాలపకి కూర్చుంటాను. పొద్దుగుంతులూ పవి చేసేవాడికి వూరికె కూర్చోవడం కష్టంగా వున్నది. ఇప్పుడప్పాదాసు కుటుంబానికి తారకమయినాడు. “విచారానికి మొదటి వృద్ధతం వుండదు. రోజుల పేరట తగ్గిపోతుంద”ని తటస్థంగా వూసుకున్నాడు రామదాసు. పాలమూలి యేదైనా పనికి పొమ్మన్నా పోక వెంకటదాసు పడుకొని నిద్రపోవడం ప్రారంభించాడు. కొన్నాళ్లు నిద్రపోయి విసుగెత్తి బయటికి పోవడం మొదలుపెట్టాడు. ఇల్లు పట్టకుండా తిపాసిలాగు తిరుగుతున్నాడు. ఒక రోజు సాయంత్రం రామదాసు యింట్లో వాండ్రంపెరిసినీ కూర్చోబెట్టి కుటుంబ స్థితి గతులను గూర్చి ముచ్చటించాడు.

రా:- మనకు కానిరోజులు వచ్చినవి. దైవం అనుకూలించకపోతే అన్ని ప్రతికూలిస్తవి ఇండ్లూ, మాగాణీ, సావరం కూడా దక్కుత వని నమ్మకం లేదు. డిక్రీ అయిన రెండువేలూ గాక మధ్యఫలసాయం ఆరువందల రూపాయలూ మనం ఖర్చుల కోసం చేసిన వెయ్యి కలుపుకుంటే సెట్టి మిగులుతాడు. కోర్టు ద్వారా వేలంపడితే బాకే మిగులుతుంది. యితర బాకీలుకూడా చౌదరయ్య కొనవలెనని ప్రయత్నం చేస్తున్నాడట. మనం అప్పీలు చేసి ప్రయోజనం లేదని నారాయణరావుగారు చెప్పారు. చేసే తాఖా కూడా మనదగ్గర లేదు. జీవించి వున్నంతవరకు తినక తప్పదుగదా? యిండ్లు వేలంబడి వెళ్ళగొట్టించుకొన్నదాకా యిక్కడుండిడంకంటే ఏదో చిన్న యిల్లు చూచుకుని మట్టసంగా కాపురం గడుపుకోవటం అవసరం. కొద్దీ గొప్పా రావలసివుంటే

తెచ్చుకొని యింతవరకు తిన్నాం. ఇక అప్పడి రెక్కలమీద ఆధారపడవలసిందే. వాడి నెలసంపాదన మన కుటుంబానికి పది రోజులకంటే రాదు. బండి, యెద్దులూ జప్తుగాకుండా వున్నవి. తక్కిన ఆస్తి చౌదరయ్యచేతిలో పెట్టి మనలను రుణవిముక్తులను చేయవలసిందని కోరుదాం. యెద్దులను పదిలంగా వాడుకుంటే పది కాలాలపాటు బాడిగె సాగవచ్చు. వెంకటదాసుది కొరనూలిన విచారం. కుటుంబాన్ని యీదే భారం వాడిమీద వేసుకుంటే మనం కూటికి పేదలమైనా గుణానికి పేదలం గాకుండా వుంటాం. భాగ్యవంతులం గావడం మన చేతులలో లేదుగాని, నీతిమంతులం గావడం మన చేతిలో పని. జోతిని వొక అయ్య చేతులలో పెట్టి నా భారం వదిలించుకుంటా. ఏతావతా చంటివాడు మిగిలుంటాడు. ఇంకా పదేండ్లు వాణ్ణి దగ్గరతీసేవాళ్లుంటే వాడికి రెక్కలు వస్తవి. యెవరిగొడ్లదగ్గర వున్నా పొట్టకూ, బట్టకూ గడుస్తుంది. మా ముసలివాండ్ల సంగతి మెత్తైనా యిబ్బంది లేదు.

మా:- నేను ఈ పూళ్ళో వుండలేను. కాననికంతనపడి దూరంగా బోయి అంతా కూలి చేసుకుని బ్రతుకుదాం.

జో:- ఊరు విడిచి లేచిపోయినా, లేక యిక్కడే వున్నా పంతులు పని, సంపాదించుకొని పిల్లవాడినీ, ముసలివాండ్లనూ పోషించే భారం నాది. నా పెండ్లిసంగతి మీరు పెట్టుకోవద్దు.

వెం:- ముసలివాళ్లు జోతినీ కనిపెట్టుకొని వుండండి. బండి, యెద్దులూ మీరే తీసుకోండి. అప్పుడు పెళ్ళి చేసుకొని వాడి దారిన వాడుంటాడు. నేను లోకానికి విందునై సంచారం బయలుదేరుతాను. మరి వొక ప్రార్థన వున్నది. చౌదరయ్యకూ, మీకూ రాజీ వద్దు. ఒకటి రెండు కూసీలు గానిదీ యింట్లోకి యితరులను అడుగు పెట్టనియ్యవద్దనే నా అభిప్రాయం. మన సంగణ్ని మింగిన పులి యింకా స్వేచ్ఛగా విహరిస్తున్నది. అది మానుష్యరక్తం రుచిగన్నది. మన సంసారం మింగటానికి సిద్ధమైంది. యీ రాక్షసులకు దేవుడూ, రాజుగూడా విచ్ఛలవిడిగా

విహరించడానికి పట్టా లిచ్చారు. మీ ధర్మశాస్త్రాలన్నీ భాగ్యవంతులు పేనిందిన పురులు. బీదల కంఠాలకు పురులు. నేను మీ రాజమీదా, దేవుడిమీదా సనాలే. ఉభయుల చట్టాలకూ అతీతుణ్ణి. దారం దెగిన గాలిపడిగెనై సంచరిస్తాను. అడవులలో మృగాన్నపుతాను. గాలిలో గండభేదండాన్ని, నీళ్ళలో తెప్పెనై తేల్తాను.

అందరూ నిశ్చేష్టులై మాట్లాడకుండా కూర్చున్నారు.

జో:- అన్నా ! నీ ధర్మనిష్ఠ ప్రశంసనీయం. రాజకంటే బలమైన సాత్విక ధర్మ మార్గాన్ని సంగన్న చూపించాడు. నీ మార్గం అధర్మం, అసత్యం, లోకకంటకం.

వెం:- ధర్మానికి వ్యవస్థ లేదు. దేశకాలపాత్రలనుబట్టి వుంటుంది. ధర్మం చాలాకాలం క్రిందటనే పెడదారి బట్టింది. నేను చేసే యుద్ధం ధర్మయుద్ధం. పౌరుషమనీ, ప్రతాపమనీ, దేశభిమానమనీ, ధర్మరక్షణమనీ పేర్లుపెట్టి స్వలాభ ప్రేరితులై భాగ్యవంతులు లక్షలకొలది బీదజనులను రణరంగాల్లో బలిదీస్తారు. లోభుని ప్రణిధులైన, ధర్మ వినాశకులైన భాగ్యవంతులమీదనే ధర్మయుద్ధం ప్రకటిస్తాను. రాజులు యుద్ధాలు చేసి దేశాలను నాశనం చేస్తే, నేను స్వల్ప సంఖ్యాకులైన భాగ్యవంతులను నాశనం చేస్తాను. వాళ్ళు సంఘాలను దోస్తే, నేను కుటుంబాలను దోస్తాను. వాండ్లు అధర్మ చట్టాలను ఫిరంగుల బలంతో చలాయించుకుంటే, నా బాహుబలంతో నా పుత్రర్షులను అమల్లో పెడతాను. భాగ్యవంతుల ధన ప్రాణ రక్షణం అతడు చేస్తే, బీదలకు జీ: రోపాధి నేను కల్పిస్తాను. దొంగలమయితే పుభయులమూ దొంగలమే. రాజు పెద్దదొంగ, నేను చిన్నదొంగను.

రా:- (అచంచల హృదయంతో, ప్రసాదవాక్కులతో) రేపు మళ్ళీ సంభాషింతాం.

అందరూ భోజనం చేశారు. వెంకటదాసు కొఠంలో పడుకున్నాడు. రామదాసు గురుకీర్తనలు పాడి నిద్రించాడు. జోతి

అప్పాదాసుచేత పాండురంగ మహాత్మ్యం కోన్ని పద్యాలు
 పాఠం చెప్పించుకొని పడుకున్నది. కుటుంబ వ్యవహారా లిట్టి
 దుస్థితిలో వున్నా పరిస్థితులేమీ మారనట్టే దినచర్య జరుగు
 తున్నది. తెల్లవారి లేచిచూస్తే పెంకటదాసు కనబడలేదు.
 వారంరోజులు బాటలుదీసినా చేతి కక్కరకు వచ్చినవాడు, పెద్ద
 కొడుకు, దక్షతతో వ్యవసాయం చేసి కుటుంబ పోషణ చేసిన
 వాడు. తండ్రిని మునివేళ్ళతో పని ముట్టుకోనియ్యకుండా సుఖపెట్టిన
 వాడు, కుటుంబం మహాదవస్థలో వుంటే చెప్పకుండా లేచిపోయి
 నాడు. పెంకటదాసు స్వాభావికంగా యితరుల వ్యవహారాలతో
 జోక్యం కలుగ జేసుకోకుండా తనపని చూసుకుంటూ వుండేవాడు.
 మితభాషి. చిన్నతనంలో స్వల్పంగా చదువుకున్నా సంగదాసు
 ప్రోత్సాహంచేత కొంత భాషాజ్ఞానం కలిగింది. అసాధారణమైన
 దేహబలం గలిగి తదనుగుణ్యమైన నిర్మల హృదయంలో ప్రతి
 వాళ్ళతోనూ, అరవిడిచి మాట్లాడేవాడు. కొరకొంటాడే స్వభావం
 గాకపోయినా తమ్ముడి దుర్మరణం, దానికి ప్రతిక్రియ లేకపోవడం
 అతని మనస్సులో నాటి అస్వాభావికమైన ద్వేషమును పరిగొల్పి
 నవి. చౌదరయ్య ధనతృప్తికు బలియై నశించిన కుటుంబాలు చూసి
 ధనికులకు ప్రబల శత్రువై నాడు. లోకంలో అందరి దుస్థితికి ధని
 కులే కారణమనీ, ప్రపంచంలోని వస్తుభండార మనుభవించడానికి
 సమస్త జనులకూ హక్కు గలదనీ, లోకంలోని నేరములకు ప్రస్తుత
 విషమ పరిస్థితులే కారణములనీ అతని నమ్మకం. ఇంత కాలం
 నుంచి ప్రపంచ పరిస్థితులు క్రమక్రమంగా హీనస్థితికి వస్తున్నా
 ధర్మ సంస్థాపనకై యే సంస్కారా పూనుకోనందుకు విచారపడ్డాడు.
 తమ కుటుంబాన్ని పూర్తిగా నశించి మౌనమును మర్యాదగా
 జీవించిన కుటుంబం మంగళాపురంలో జీవనం చేసే బాడి తోలి,
 కూలి చేసే జీవించడం దుర్భరంగా తోచింది. నూతన పరిస్థితులకు
 తగినవిధాన వర్తించుటకు అతనికి సాధ్యమైంది గాదు. కామ
 దాసుకున్న చిత్తశుద్ధి అతనికి లేదు. ఎట్టి కష్టస్థితులు వచ్చినా

కాలు నిలువతోక్కుకొని సమదృష్టితో చూడడానికి తోడ్పడ గల సంస్కార మలవడలేదు. కాని తండ్రివలె లోక దుస్థితినిజూచి వగచి పూకుకుండు స్వభావం కాదు. యధాశక్తిగా లోక సంస్కరణమునకై పోగాడు వీరస్వభావం గలవాడు. అతని ఆదర్శాలెంత ధర్మబద్ధములైనా నాధనశుద్ధి లేని షరమావధులు కళంక మాపాదిస్తవని తలచెందు. మనిషి కేవలం ఆదర్శప్రియుడు గాడు. కార్య సాధనమే ప్రధానమని యెంచు స్వభావం కలవాడు.

వెంకటదాసు యిల్లు విడిచి పోంగనే రామదాసు యిండ్లూ కొట్టాలూ ఖాళీచేసి అప్పదాసు స్థలంలో పాకలు వేసికొని పై గుడ్డలతోవెళ్ళి ప్రవేశించాడు చౌదరయ్య తాను ఆర్జును వేయించు కున్న నోట్లనుబట్టి దావాలు దాఖలు చేయించి బండీ, యెద్దులూ కూడా పైలు జప్తు చేయించాడు. డిక్రీలన్నిటికీ వేలం యిస్తాహోర్లు ప్రకటించారు. కోర్టువారి పుత్తర్వు పొంది స్థిరచర రూపకమైన యావదాస్తీ చౌదరిచ్చే తనపేర కొట్టివేయించుకున్నాడు. ఆస్తి యావత్తు పోగా యింకారు. గంంలు బాకీ నిలిపి పెట్టాడు. అమీనా వచ్చి యిండ్లూ, భూమిలూ స్వాధీనపర్చాడు. శేషించిన బాకీనిబట్టి సంగమందిరాన్ని జప్తు చేయిస్తే అప్పదాసు పిటీషన్ దాఖలుచేసి వదిలించుకున్నాడు. రామదాసు కష్టాలింతటితో పూర్తికాలేదు. తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు చౌదరయ్య స్తీడరు. రాజకీయ వ్యవహారములలో అప్పదాసు జోక్యం కలుగజేసు కుంటున్నాడని, కూలి సమ్మెలకు నాయకుడని చౌదరయ్య కలెక్టరుకు మహజర్లిప్పించాడు. కూలి సమ్మెలకు మంగళాపురం ముఖ్య స్థానమని కలెక్టరు కదివరకే తెలిసింది. విషయం పూర్తిగా విచారించి తగిన చర్య జరిగించవలసిందని కలెక్టరు తాలూకాబోర్డుకు పంపించాడు. ప్రెసిడెంటు గ్రామంలోకి పోయి విచారించి మహజరు సంగతులు వాస్తవం అనీ, అప్పదాసును మరివొక చోటుకుబదలాయించినా సమ్మెలు వ్యాపిస్తవనీ, పవుకరీలోనుండి తొలిగించడమే మేలనీ, అదనినల చార్జ్ వొక నెలకున్నాననీ కలెక్టరుకు తెలియ

పరచాడు. పిల్లలు కొందరు బోర్డు హైస్కూలుకు పోయినారు. మిగిలినవాండ్లకు అప్పాదాసే బడిపెట్టి చెప్పుకున్నాడు. మొదటి ఉత్సాహంతో పిల్లలు జీతాలిస్తామన్నా వసూలు కావడంలేదు. జోతికి వూళ్ళో పని కుదుగలేదు. పొరుగుూరు పంపడానికి తండ్రి సందేహిస్తున్నాడు. ఆయన కుటుంబానికి వచ్చే ఆదాయం లెక్కచూచి మోంటిపూట భోజన మేర్పాటు చేశాడు. ఒకరోజు సాయంత్రం పుషవాసం చేసిన తర్వాత మర్నాడు రెండు గూములకు వడ్లు రోటబోసి దంచి అన్నం వండుకున్నారు. మగవాళ్ళకూ పిల్లలకే హానీహానీగా సరిపోయింది. మాలక్ష్మీకి మిగలలేదు. సాయంత్రానికి పిల్ల మెతుకులైనా లేకపోయినవి. మాలక్ష్మీ తన కన్నంలేదని చెప్పలేదు. చెప్పి చేసేదీ త్రోవ. సాయంత్రం మామలుగా అందరికీ పస్తే అయింది. మాలక్ష్మీకి పనుసగా ముడుపుూటలు పవాసం. మంచినెళ్లు దాగి పడుకున్నది. సాయంత్రం చంటిపిల్లవాడి కన్నం లేదు. మాలక్ష్మీ ముడుచుకొని పడుకున్నది. నిద్ర పట్టలేదు. పిల్లవాడు గూముపొద్దు పోయినప్పటినుంచీ అన్నం పెట్టమని యేడుస్తున్నాడు. తల్లిదగ్గర యెన్నిసార్లు వాలు దాగినా జీనకూడా రాలేదు. కొననిటికెలు కూడా అయిపోయినవి. తేనె అన్నం పెట్టమని పిల్లవాడు డడుగుతాడు. మాలక్ష్మీకి కడుపు దరించుకొని పోతున్నది. పిల్లవాడు పాలియ్యమని వేధిస్తున్నాడు. నవీలైన కొద్దీ బొడిమెలు మంటలు పుట్టుకున్నవి. విసిగి పిల్లవాణ్ణి మారంగా పడుకోపెట్టింది. పిల్లవాడు—“అమ్మా! బాయే!” అన్నాడు.

మా:- ఏమి బాయరా? లేవు, పడుకో. బూచి పస్తుంది.

పిల్లవాడు:- (అయిన నిమిషాలు తొలి) అమ్మా! బాయే!

మా:- తండ్రి! నామీద దయలేదు? ఈ పిల్లల బాధ నే చూడలేను. (అని ధ్యానం చేసుకున్నది.)

పిల్లవాడు:- అమ్మా! బాయే!

మాలక్ష్మీకి శోష వచ్చింది. జవాబు చెప్పలేకపోయింది వాషం! ఏమి జవాబు చెప్పుతుంది.

పి:- అమ్మా ! బామే !

రామదాసు:- ఏమే ? నిద్రపోతున్నావా ? పిల్లవాడు లేచి
యేడుస్తున్నాడు. పాలియ్యి.

మాలక్ష్మి:- ఏమిపాలిచ్చేది, మూడుపూట లయింది
అన్నం తిని.

రా:- మధ్యాహ్నం తినలేదా ?

మా:- మధ్యాహ్నమా ! తిన్నానులే.

రా:- ఏ మట్లా అంటావు ?

మా:- ఏమీ లేదులే.

రా:- నీకు అన్నం మిగిలేదా ?

మా:- మిగిలిందిలే !

రామ:- ఓయి సద్గురూ ! ఇప్పటికి మాలక్ష్మికి మూడు
పూటలు అన్నం లేకుండా చేశావా ?

మా:- ఏమీ విచారపడవద్దు.

రా:- పొద్దున కూలికి పోదాం.

మా:- ఆ, కూలవలసిందే. కూలికిపోనూ నాకు నాలేది.
నీవు యేమి కూలి చేస్తావు ?

అ:- మామూ ! పెదబావ భావాలు నా కిప్పు డర్థమైనవి.
ఈ బాధ చూడకుండా పోయినాడు. అతడే ధన్యుడు.

జోతి:- ఆయనది అక్రమ మార్గం. ధైర్యంతో నిలువ
బడాలె. శ్రమపడి సంపాదించాలె. సాధ్యంకాకపోతే ఆత్మహత్య
మేలు. అదీ తప్పుని తోస్తే యిల్లాగే మెదలకుండా పడుకోండి.
కావలసిన కార్యాలు గంభీర్లు తీరుస్తారు.

రా:- ఓయి సదురూ !

౨౦

పాదిరీలు

సుమారు 300 యేండ్లనుంచి గుంటూరు జిల్లాలో క్రైస్తవ మతం వ్యాపకంలో వున్నట్లు కనుపడుతుంది. పల్నాడు, సత్తెనపల్లి తాలూకాలలో కొన్ని వూళ్ళయందు బ్రాహ్మణులు, కోమట్లూ, పంచములూ దప్ప దక్కినవాళ్ళింతా జ్ఞాన స్నానం చేసి కతోలిక్కు మతాన్ని స్వీకరించారు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవ ప్రాంతములైన బ్రాహ్మణుల మొదలయిన గ్రామాలలో యిప్పుడొక్క క్రైస్తవుడూ కనబడడు. ఏ కారణాలచేత, యే హిందూ మత బోధకులు యే శాఖలలోకి యెవండ్లను కలుపుకున్నారో చెప్పడానికి దృష్టాంతాలు కనబడవు. క్రైస్తవమత ప్రచారకులు పూర్వం దౌర్జన్యం కూడా వుపయోగించి హిందువుల నందులు సమాధులు పాడుచేసినట్లు దృష్టాంతాలు కనబడుతున్నా మొత్తం మీద రెండు మతములూ సయోధ్యగానే వున్నట్లు మనం యెంచవచ్చు. ప్రస్తుతం సంపూర్ణమైన క్రైస్తవ గ్రామాలు పాడిబండ, పొడపాడు, తాళ్ళ చెరువు, రావిపాడూ మాత్రమే. ఇతర గ్రామాలలో కతోలిక్కు లున్నా హిందువుల ప్రాముఖ్యం తగ్గలేదు. సాధారణంగా తొగట, రెడ్డి, గండి కొటకమ్మ తెగలవారే క్రైస్తవులైనారు. వీరు మతాంతగులైనా ఆచార వ్యవహారాలలో హిందువులనుండి విశేషంగా భేదించరు. ఆకారములలో మార్పు లేదు. రాజకీయ వ్యవహారాలలో పాదిరీలకు కేవలం దాసులుగా నున్నవాళ్లు తప్ప విశేష సంఖ్యాకులు మతేతర విషయాలలో పాదిరీలు జోక్యం కలుగజేసుకోకూడదని వారిని ప్రతిఘటించి కూడా కొన్నిచోట్ల హిందువులతో ఐకమత్యం చూపించారు. ప్రస్తుతం కతోలిక్కు ప్రచారకులు హిందువులకు బోధించి తమ మతములో కలుపుకొనే పద్ధతి మానివేశారు. హిందువులతో విచారా సంబంధాలు చేయవలసి వచ్చినప్పుడు మాత్రం మాధువుల స్మార్తులతో సంబంధం చేసే మోస్తరుగా వధూవరులకు జ్ఞానస్నానం ఇప్పిస్తారు.

ఇప్పు డీ జిల్లాలలో విశేషంగా వ్యాపిస్తున్నది ప్రాటెప్టెంటు క్రైస్తవం. పంచము లిందు ముఖ్యంగా చేరుతున్నారు. హిందువులు ప్రతిఘటించకపోతే కొద్ది కాలంలో పంచము లందరూ క్రైస్తవులై పోవచ్చు. ఇంతవరకు చాతుర్వర్ణములవారు ప్రాటెప్టెంటు మతములోకి చేరకపోవడానికి జాతిభేదము నంగీకరించకపోవడమే కారణమని యెంచి యికమీద ప్రాటెప్టెంటు మతములో చేరువారు తమ జాతి కట్టుబాట్లు విడువవలసిన పని లేదనీ, పై వర్ణములవారికి పంచమాదల సంబంధం లేకుండా, వేర్వేరు దేవాలయములు పెట్టించవలసిందనీ అమెరికా పాదిరీలు కొత్త యెత్తులు యెత్తినట్లు తెలుస్తున్నది. ఇది యెంతవరకు పాగుతుందో చూడవలసి వున్నది. ఇంతవరకు మంగళాపురపు పంచములు క్రైస్తవులు కాలేదు. సంగదాసు ప్రభ సాగకపూర్వంకొందరు ప్రచారకులు మహోపన్యాసా లిచ్చారుగాని వారికి అను చిక్కలేదు. రామదాసు ప్రతిఘటించి వాదించాడు. సంగదాసు ఆక్షేపణలకు జవాబు చెప్పలేక పాదిరీలూ, బోధకులూ రావడమే మానివేశారు. చౌదరయ్య హిందూమతాభిమాని. కమ్మవా రెవరూ బీరుపోలేదు. చౌదరయ్య సెకలక్రింద నిభాయించలేక మునసబు పాదిరీల అండ చేరాడు. శిస్తులో మునసబు యెక్కువ వసూలుచేసినట్టు డిప్టీకలెక్టరు డగ్గర చౌదరయ్య చార్జీ పెట్టించి సాక్ష్యం పలికించాడు. డిప్టీ కలెక్టరు భర్తరపు చేశాడు కాని రెవరెండు బ్రాన్ సన్ అడ్డి కొడుకుపేర సవుకరీ పెట్టించి తమ్ముణ్ణి గుమాస్తాగా యేర్పాటు చేయించాడు. ఆపదమొక్కులు యెన్ని మొక్కినా వెంటనే తీర్చి మామూలు మనకు లేదు. మునసబు చివరికు మతంలో చేరలేదు. మాలలను చేర్చించేటందుకు లగుసహాయం మాత్రం చేస్తానన్నాడు. మంగళాపురంలో రామదాసు కాపురిం భిన్నమైపోయిన తర్వాత ప్రచారకులు మళ్లీ మంగళాపురంపూడికి దాడివేశారు. యీ గ్రామం పట్టుకోందీతక్కిన గ్రామా లలివయ్యేటట్టు లేవు. ఒకపాదిరీ, యిద్దరుపంచుళ్ళూ పొరుగుగ్రామాలలో పనిచేసే వుపదేశకులూ మంగళాపురంలో దిగాను. మాలమాదిగెపల్లె లింకా వారికి చోటు

పెట్టలేదు. మునసబు ఆహ్వానించి వారికి గావలసిన సామగ్రి ఇచ్చి తనకొట్టంలో నిలిపాడు. మంగళాపురం రహదారీ గ్రామం. దారి తలస్థల మొకటి గొని గుడి కట్టిస్తారనీ, కొత్తబడి పెట్టిస్తారనీ ప్రచారకులు జనులను పూరిస్తున్నారు. రామదాసు మతం స్వీకరిస్తే మేనల్లుడికీ, కూతురికీ పెద్దజీతా లిచ్చి పుషాధ్యాయులుగా యేర్పాటు చేస్తానని సోలతులు నడుస్తున్నవి. హిందూమతం పనికిరాదనీ, క్రైస్తవ మతమే మంచిదనీ వొప్పిస్తే తాను నిరభ్యంతరంగా కలుస్తానన్నాడు రామదాసు. ఈ షరతుపై బూకరింపే

గాని మనసులో మతం స్వీకరించవలెననే పున్నదనీ, పాట్టే వొప్పిస్తుందనీ ప్రచారకులు పొరీకి చెప్పారు. ఇదివరకు క్రైస్తవ మతానికి వ్యతిరేకంగా వున్నాడు గనుక వ్యతిరేకంగా కొంత చర్చ జరిపి తర్వాత తా నోడిపోయినట్లు నటించి క్రీస్తుమతమే సత్యమతమని ప్రకటించి మతస్వీకారం చేస్తాడని నమ్మారు. ఒక రోజు సాయంకాలం మంగళాపురంలో హిందూ క్రైస్తవ మతాలను గూర్చి చర్చ జరుగుతుందని చుట్టుపట్ల గ్రామాలలో ప్రకటించారు. కొందరు పంచములూ, గురు సంప్రదాయములకు చెందిన హిందూ మహమ్మదీయులూ, కొందరు కత్తోలిక్కులూ వచ్చారు. చౌదరయ్య స్వాభావికంగా హిందూ మతాభిమాని గావడం చేతనూ, పాదిరీ తనకు మునసబు పని రాకుండా పాత మునసబు కొడుక్కిప్పించి నందువల్లనూ, మునసబు పాదిరీ పక్షం చేరడం చేతనూ, రామదాసు కాపురం చిత్తకడంతోట కూలి సమ్మెలు నశిస్తవని భావించడం చేతనూ పాదిరీని పూజో అడుగు పెట్టనిస్తే తనధాటి సాగదని యోచించుకొని ఆ సభలో హిందువుల పక్షమే వహించి కూర్చున్నాడు. అష్టాది వర్ణాలూ, మహమ్మదీయులూ సంబం చూడవచ్చారు. సభ సంగమందిరం దగ్గర యేర్పాటుైంది. చౌదరయ్యను గౌరవించి లోగట్టుకోవలెననే పుచ్చే శ్యంతో యీ సభకు చౌదరయ్యగాను సభాపతిగా వుండవలసిందని పాదిరీ కోరాడు. అందుకు చౌదరయ్య అంగీకరించి కూర్చున్నాడు.

ఇది ముససబుకు కారం రాచినట్టయింది. పాదిరీకి భయపడి దూషణవాక్యా లాడలేదు. పాదిరీ ప్రస్తుతం తనపట్టున్నా పాదు గుదిరిన తర్వాత చౌదరయ్యతో చేరడమే నిశ్చయమనుకున్నాడు. అప్పుడు మాత్రం యెటూ చెప్పక ముభావంగా గూర్చున్నాడు.

బాన్సన్ గారు పాదిరీ తెలుగులో మంగళాపురవాసులకు తాను వెచ్చిన సువార్త యిట్లని వినిపించాడు:

ఒకటి రెండు పంక్తులు పాదిరీ తెలుగును మా చదువరు లకు రుచి చూపించి తర్వాత దేశ తెలుగులో పాదిరీగారి సువార్తను వినిపిస్తాను.

“ఓ నశాన్మైఫోయే జన్లారా ! మీ కొళ్ళాటా సెపుకొంటాన్ ; ఇన్ ఫోండి.

గొండి మీట్టురల్లూ, రెఫలోఖూ, పూజచేయఖండి, కండి. ఆ యేస్తూ ఆకళ్ళంనుండి పూడిపడినా ఏస్తు, లోఖంలోని పెఫా త్మూఖూ ఏస్తు మీరు నమ్మండి, నమ్మండి” దేవుడు వొకడే వున్నాడు. ఒక్కడే అయినా తండ్రీ, కుమారుడూ, పరిశుద్ధాత్మ అని ముగ్గురు న్యక్తులు వేరుగా వున్నారు. వీరు ముగ్గురూ కలిసి వొకడే దేవుడు. దేవుని ఆజ్ఞచే అయిన కుమారుడు మనుష్యుల యందలి ప్రేమచేత వారిదోషములను పోగొట్టడానికి పాలస్తీనాలో యేసుక్రీస్తువై అవతరించి సువార్తను దెలిపి సిలువమీద యూదుల చేత చంపబడ్డాడు. పరిశుద్ధాత్మ కరుణాస్వరూపుడు. మీరు యేసును నమ్మితే ఆయనద్వారా మిమ్మను దేవుడు రక్షిస్తాడు. ఈ సువార్తను క్రీస్తుయొక్క ఆజ్ఞ నడవించి లోకానికి వినిపిస్తున్నాం.

రామదాసు:- అన్ని మతాలూ దేవుడు వొక్కడనే చెప్పు తవి. దేవతలు అతడు లుండవచ్చు. నారివి యితర మతస్థులు దేవదూతలు మొదలైన పేర్లతో బిలుస్తారు. బ్రహ్మపర్యంతం దేవత లనే హిందువుల నమ్మకం.

ప్రభా:- కొందరు హిందువు లట్లా చెప్పరు.

రా:- అజ్ఞానుల మాట లెక్కలేదు.

అ:- క్రైస్తవమతంలో దేవుళ్లు ముగ్గురైనట్లా? ఒక్కరైనట్లా?

బ్రా:- ముగ్గురూ ప్రత్యేకవ్యక్తులే కాని వొకడే దేవుడు.

అ:- ఈ ముగ్గురూ కాక ఇంకొక డున్నాడనా?

బ్రా:- ఈ ముగ్గురే వొకడు.

అ:- అయితే తమరు చెప్పింది మేము గ్రహించడానికి చిన్నప్పుడు మేము నేర్చుకొన్న కూడికలు మరిచిపోవలసివస్తుంది. దేవుడు వొకవ్యక్తి, కుమారు డొకవ్యక్తి, పరిశుద్ధాత్మ మరివొకవ్యక్తి. ఈ మూడు కూడితే మూడు కావాలె కాని వొక డెట్లా అయిందో నాకర్థం కాలేదు.

బ్రా:- త్రిత్వంయొక్క స్వభావాన్ని గ్రహించడం కష్టమని మా పెద్దగురువులే చెప్పతారు. అది గోచరం కాదు.

అ:- అది మీకైనా తెలిసిందా?

బ్రా:- లేదు.

అ:- అయితే మీరూ, మేమూకూడా ధన్యులం. అంతటితో దాన్ని వదిలిపెట్టండి.

రా:- మీరు చెప్పిన మూడువ్యక్తులూ దేవుడిమూడు తత్వాలుగా గ్రహిస్తే సమన్వయం చేసుకోవచ్చు నని నా తలంపు. ఈశ్వరతత్వం, రక్షక తత్వం, కరుణాతత్వం. ఈ మూడూ ప్రత్యేకవ్యక్తు లనుకోవడంలో మీరు పొరబడుతున్నారు. భగవంతుని అనంతకళ్యాణగుణములలో యివీ చేరిన వనుకుంటే యే బాధా వుండదు.

బ్రా:- అదంతాకాదు. మీరు నమ్మవలసింది. రక్షణ కలుగుతుంది.

రా:- నమ్మకపోతేనో?

బ్రా:- సువార్త విని నమ్మకపోతే మీలోపం. మీరు రక్షణ వుండదు.

రా:- సువార్త విననివాండ్ర గతేమి !

బ్రా:- వాండ్రసంగతి బైబిలులో చెప్పలేదు. వాండ్రకూ రక్షణ వుంటుందేమో !

రా:- తమరు మావూరు దయచేసి మాకు జేసిన వుప కారమా యిది. ఇది వినకపోతే మాకు రక్షణ వుండదేమో ! మాకు నచ్చేటట్టు చెప్పలేకపోతిరి. కరిచీ గాటుపడకుండా చేస్తిరి. సహేతుకంగా వుంటే నమ్మకం కుదురుతుంది గాని నరకంలోకి తోస్తామని బెదిరిస్తే మనసు కుదురుతుందా? బలవంతంగా ముక్కు పట్టించ గలరుగాని “ఓంభూః” అనిపించడం యెవరితరం ?

బ్రా:- ఇది బైబిలుబోధ. అది దేవు డిచ్చినగ్రంథం.

రా:- చాలా బాగా వున్నది.

బ్రా:- యేసుక్రీస్తు దేవుడు కాడా ?

రా:- దేవుని అంశానపుట్టాడని నా నమ్మకం. భగవంతుడు,

“యదాయదాహి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి ఐరతః ।

అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్.

ధర్మనంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.”

అని స్పష్టంగా చెప్పాడు. భగవంతుడు అన్ని దేశాలలోను అవసరమైనప్పుడల్లా తన అంశను అవతరిస్తాడు. మా దేశంలో అనేక అవతారాలు వ్యక్తీకృతం అయి అనేక విషయాలు బోధించినవి. ఏసుక్రీస్తు అవతారం అంటే మాకాశ్చర్యం కాదు.

బ్రా:- ఆయనకూడా అవతారం అయితే మీరు ఆయన ద్వారా యెందుకు ప్రార్థించగూడదు ?

అ:- మధ్యవర్తి యెందుకు? దేవుడికి చెప్పడా ? కుమారుణ్ణి అవతార మె తించేటప్పుడు తనచెవు లాయనకు యెరువుపెట్టే పంపాడా ? మళ్ళీ వచ్చినతర్వాత తీసుకోలేదా ?

బ్రా:- నీవు దేవుణ్ణి యెగతాళి చేస్తున్నావు.

అ:- ఊమించండి. యెగతాళిచేయవలెనని నా అభిప్రాయం కాదు, మీరు చెప్పేవిషయాలు ఎగతాళిపంచాగంగా వున్నవి.

బ్రా:- ఈ విషయం వదిలిపెట్టి యింకొకసంగతికి బోదాం.

అ:- ఈవిషయం వదిలిపెట్టమంటే మీరు తెచ్చిన సువార్తనే వదిలిపెట్టమని అర్థం. దానిని మీరుకూడా వదిలిపెడతారా?

పాదిరీగారు జవాబు చెప్పలేదు.

రా:- నా కొక్కసంగతి సెలవియ్యండి. మా మతంలో లేని విశేష విషయాలు మీ మతంలో యేమున్నవి?

బ్రా:- “సీసోదరుని నిన్నుగా భావించి ప్రేమించు. నీ కేమి ఇతరులు చేయుచుండవలెనని కోరుదువో, నీవు అట్టివే వారికి చేయవలసింది.” ఇవి సర్వోత్కృష్టమైన సూత్రాలని భావిస్తాం.

రా:- అందుకేమీ సందేహం లేదు. ఈ విషయములనే ఇంకా విస్తరించి మారుషులు చెప్పారు.

౧ ఆత్మవత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పండితః.

౨ తనయందు నిఖిలభూతములందు నొకభంగి సమహితత్వంబున బిరుపువాడు.

౩ క. ఉపకారికి సుపకారము, విపరీతము కాదు సేయ వివరింపంగా

నపకారికి సుపకారము, నెప మెన్నక సేయువాడు నేర్పరి సుమతీ!

౪ క. ఒరు లేయవి యొనరించిన, నరవరః యప్రియము తనమనంబునకగుఁ దా

నొరులకు నది సేయకునికి, పరాయణము పరమధర్మపదముల తెల్లన్.

అని పండిత పామరవేద్యంగా బోధించబడ్డవి. మీ సోదరత్వం సంకుచితం. మానవులమట్టుకే వర్తిస్తుంది. తెల్లమానవులకు మాత్రమే అః కూడా చెప్పవచ్చు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతం సమభావమే మా రుషులు బోధించారు.

బ్రా:- ఈ ధర్మం మీరు ఆచరిస్తున్నారా?

రా:- మీలో అనుభవంలోకి వచ్చిందా?

బ్రా:- మీరు చెప్పే ప్రకారం అవతారాలు అన్ని దేశాల్లోనూ వున్నప్పటికీ వసు సర్వోత్కృష్టమైన అవతారం. తక్కిన అవతారాలు ఆయనతో యేవిధంగానూ పోల్చితగవు.

రా:- యెందునల్ల ?

బ్రా:- శ్రీకృష్ణుడు వ్యభిచారి. మీ దేవుడికంటే మీరే మంచివాండ్లు.

రా-నా:- మీరు చాలా అపచారం చేశారు. మీరు తెలియనివిషయాలు చర్చించుకొంటే హాస్యాస్పదు లవుతారు. ముందు స్వమతాన్ని సిద్ధాంతం చేసుకొని తరువాత పరమత ఖండనం ప్రారంభించాలె. మీరు దూషించినవిధంగా మీ దేవుణ్ణి దూషించడం నా కిష్టంలేదు. మీరు చెప్పే ఆక్షేపణలు మీకే తగిలివస్తవి. చూపించడానికి సామ్యంకోసం మీ బైబిలులోని కొన్ని విషయాలు కనుపరుస్తాను. మీరు అన్యధాభావించనద్దు.

బ్రా:- ఈ విషయాన్ని గురించి మీరు మాట్లాడుతారా ?

రా-నా:- అవును.

బ్రా:- దూషణ చేయగూడదు.

రా-నా:- మీరు చేసినంత చేయను. మీ గ్రంథాలలో నుంచి దృష్టాంతాలు చూపిస్తాను.

బ్రా:- మా బైబిలు వ్రాసినవాండ్లలో కొందరు వ్యభిచారు అని నే వొప్పుకుంటాను. అవతారపురుషుడైన యేసును గురించి చెప్పాలె.

రా-నా:- అట్లాగే కానియ్యండి. మీ దేవుళ్ళను గురించే మాట్లాడుదాం. ఈ క్రింది సంగతులు నిజమేనని అంగీకరిస్తారా ?

“దేవుడి కుమారుడైన యేసు మరియమ్మ అనే ఆమెను జోసేపు అనే ఆయనకు యిచ్చి వివాహం చేయడానికి నిశ్చితార్థం జరిగినతర్వాత కన్యగా వున్నప్పుడే ఆమెకు జన్మించాడు. యిది సత్యమేనా ?”

బ్రా:- అవును.

రా-నా:- ఏసు గర్భస్థుడు గాక పూర్వం మరియు జోసెపు లకు స్త్రీ పురుష సంబంధం కలిగిందా?

బ్రా:- లేదు.

రా-నా:- అట్లయితే యేసు జన్మ విషయంలో కొంత న్యూనత కలిగిందని మనము నమ్మగూడదా?

బ్రా:- కూడదు. పురుషసంబంధం లేకనే గర్భస్థు డయి నాడు.

రా-నా:- యిది సాధ్యమా?

బ్రా:- సామాన్యుల విషయంలో సాధ్యము కాదుగాని, ఆయన విషయంలో సాధ్యమైంది.

రా-నా:- సాధ్యమైందని నమ్ముమంటారు. అది నమ్మడానికి సాధ్యంకాదనేవాళ్లు న్యూనత వున్నట్టే యెంచవలసిందిగదా?

బ్రా:- అది వొక గొప్ప అద్భుతం. దేవుని కేది అసాధ్యం?

రా-నా:- ఆయన జన్మకు పురుషసహాయ మవసరం లేకపోతే స్త్రీ సహాయ మేల అవసరమైంది? ఉభయ సహాయాలూ లేకుండా అయోనిసంభవుడై పుట్టిపడ్డట్లయితే మీరు చెప్పేది నమ్మడానికి వీలయ్యేది. అంతకంటే గొప్ప అద్భుతం లేకపోయేది. ఆయన మాటలు అందరూ నమ్మేవాళ్లు. ఇప్పుడు అనుమానానికి ఆస్పదం అయింది. నీతికి దూరమైందని కొందరు అనుకొంటున్నారు.

బ్రా:- అట్లయినా ఏసుక్రీస్తు లోప మేమున్నది?

రా-నా:- ఏ స్త్రీయైనా వ్యభిచరిస్తే, ఆ లోపం ఆమె వొక్కతేకే వుంటుంది. సంతానానికి ఆపాదించకపోవచ్చు. దేవుడు యేరికోరి ఆ సంబంధానికి జన్మిస్తే ఆయన అవినీతిని అంగీకరించిననా డవుతాడు.

బ్రా:- పురుషసహాయం లేకనే దేవుడు మరియు మృద్ధావ్రా యేసును జన్మింపజేశాడు.

రా-నా:- మీ కొత్త జవాబువల్ల యేసు కంటిన దోషం పోకపోగా తండ్రికికూడా దోషం ఆపాదిస్తున్నాను. మరియమ్మ దేవుడిభార్య కాదుగదా?

బ్రా:- ఈ విషయాలు మానవ దృష్టితో చర్చించడానికి సాధ్యం కాదు.

రా-నా:- ఇదీ వొక సదుపాయమే! శ్రీకృష్ణునికికూడా ఈ సదుపాయ మేల చూపరాదు?

బ్రా:- మీ రాధాకృష్ణ మతాన్ని గురించి నాకు కొంత చెప్పండి. గోపికల చరిత్రను ఎట్లా సమర్థిస్తారు?

రా-నా:- శ్రీమతీ సూనవుడు పరమేశ్వరుని తల్లిగా, తండ్రిగా, దయితగా, తనయుగా, ప్రేమి సుహృదునిగా, మిత్రునిగా, ప్రభువునిగా, గురునిగా, గతిగా భావించి ప్రేమించవచ్చు. “పితా పుత్ర మాతృ ప్రజా నాయకా నాయక ప్రభుభృత్య గురుశిష్యాది” పదమూడు సంబంధములలో నొక్క-దానిని ఆదర్శంగా గొని మత కర్తలు మత సంప్రదాయాల నేర్పరివి వున్నారు. క్రైస్తవులు భగవంతుని తండ్రిగా, మహమ్మదీయులు ప్రభువుగా ప్రేమించి గౌరవిస్తారు. హిందూ విజ్ఞానార్ణవంలో వివిధ సంప్రదాయాలు, త్రయోదశ సంబంధాలు ఆదర్శాలుగా దీసికొని సాధనోపాయాలు కల్పించారు. ప్రహ్లాదుడు, హనుమంతుడు, రాధ, అర్జునుడు, యశోద మున్నగు వారిని ఆయా సంప్రదాయాలవారు ఆదర్శాలుగా దీసుకొంటారు. పూర్వ సంస్కారాన్నిబట్టి యెవరి కేది హితవో, ఆయా సంప్రదాయాల ననుసరిస్తారు. రాధాగోపికలు నాయకునిగా ప్రేమించారు సంబంధాన్నిటిలో నాయకీ నాయక సంబంధమే యెక్కువ బలవత్తన మైనది; శృంగారరస ప్రధాన మైనది; హిందూవిజ్ఞానమునకు కిరీట మైనది. ఆర్య విజ్ఞాన వనవాటికలో భగవద్గీత పుష్పరాజ మని పోగిడారు. గాని భాగవతం ఫలరాజం, శుక ముఖవిగళితం. నవసంస్కృతితం,

శృంగార రసార్ణవం. తమ రడిగిన ప్రశ్నకు విజ్ఞాన ధనుడైన పోతన్న గారే,

అ. గోపజనములందు గోపికలందును, సకల జంతులందు సంచరించు నామహాత్మునకుఁ బరాంగన లెవ్వరు, సర్వమయుఁడు లీల సల్పెఁగాక.

మత్తకోకిల:-

ధర్మకర్తయు ధర్మభర్తయు ధర్మమూర్తియైన స
త్కర్ముఁ డీకుఁ డధర్మశిక్షయు ధర్మరక్షయు సేయఁగా
నర్మిలిన్ ధరమీదఁ బుట్టెఁ బరాంగన జననంగ మే
ధర్మమంచుఁ దలంచి చేసె ? నుదాత్తమానస ! చెప్పుమా.

అనే ప్రశ్నకు గోపికలే వొకచోట;

మ. పతుల నిబ్బడల బంధుల న్సతులకు న్పాటించుటే ధర్మప
ద్ధతి యౌనంటివి దేహచారిణులకున్ ధర్మజ్ఞ ! చింతింపుమా
పతి పుత్రాదిక నామమూర్తి పగుమన్ భాసిల్లు వీయందుఁ ద
త్పతి పుత్రాదిక వాంఛలం జరిపి సంసేవించు టన్యాయమే ?

అని ప్రశ్నానురూపమైన జవా బిచ్చారు.

బ్రా:-పరమేశ్వరుని నా భర్తాయని పిలిచి ప్రేమించుట భావ్యమా ? మగనా లట్లు పిలువవచ్చునా ?

రా-నా:- తక్కిన స్త్రీలు పిలవడానికి మీరు ఒప్పుకుంటారా?

బ్రా:- పరిశుద్ధమైన భగవంతునితోడి సంబంధం నీ విధంగా అపవిత్రం చేయటం న్యాయం గాదు.

రా-నా:- నాథా అని పిలిస్తే తప్పు. నా తండ్రి అనగా నా అమ్మమగడా అని పిలిస్తే పవిత్రం. మగనాలు భగవంతుణ్ణి నాథా అని పిలిస్తే భర్త పుచ్చరిస్తాడని మీ భయం? తండ్రి అని పిలిస్తే యింకొకణ్ణి తెచ్చావని మన తల్లిదండ్రులు మనతో పోట్లాడుతున్నారా? పితృసంబంధాసకంఠే భర్తృసంబంధం యేల నూన మని భావిసారో? శ్రీ, రామునకూ - సీతకూ, సావిత్రికి-

సత్యవంతునకూ వుండే సంబంధం, పవిత్రతతో ఏ సంబంధాలకు తీసిపోతుంది ?

బ్రా:- భగవంతునితోడి పితాపుత్ర సంబంధం దైహికం కాదు.

రా:- కావచ్చు, కాకపోవచ్చు; మేరీ యశోదలు తమ పుత్రులను ప్రేమించి ధన్యులైనారు. వీరి సంబంధం దైహికమా? కాదా? సంబంధం దైహిక మైనంతలో న్యూనత యేమున్నది? అట్లాగే నాయకి నాయక సంబంధం యేవిధంగానైనా వుండ వచ్చు. భగవంతునితో యేవిధంగా సంబంధం వున్నా మనుజులు పవిత్రులు గాక తప్పరు.

అదిగాక పై వివిధ సంబంధాలలో వ్యక్తమయ్యే ప్రేమ వేరుగా భావించగూడదు. వివిధసంబంధములలో వివిధ రూపము లుగా ప్రకాశిస్తుంది. ఐహిక సంబంధములలో వ్యక్తమగు ప్రేమను విస్తరింపజేసి ఐహిక వ్యక్తులనుండి పరత్వరూపాన్ని పొందించ గలిగితే మే తం చేకూరక తప్పదు.

ఈ విధంగా వ్యక్తిపూజకూ, పరత్వపూజకూ, గలసంబంధము హిందువులు పూర్తిగా గ్రహించారు. ప్రతి భార్యకూ తన భర్తే శ్రీకృష్ణుడు కావచ్చు. ప్రతితల్లి యశోద కావచ్చు.

అ:- ప్రతిభార్య యేల ముక్తికాంత కాగూడదు? భువన మూల సమోహింపజేసే జగన్మోహిని ప్రతి ప్రియురాలియందూ వ్యక్తము కాదా? దైహికసంబంధం వున్నా లేకున్నా ప్రేమనే ముక్తికాంత. భగవంతుడే ప్రియురాలూ, పుత్రుడూ, భృత్యుడూను. ప్రేమస్వరూపునితో నేవిధంగా సంబంధ మున్నా మనుజులు తరిస్తారు.

బ్రా:- యీరోజుకు సభ చాలింతాం.

అ:- మేము చెప్పినవి మీకేమీ సచ్చలేదా?

బ్రా:- బాగా తెలియలేదు.

అ:- మీ త్రిత్వం మోస్తరుగానైనా దెలిసిందా ?

బ్రా:- యేమి అతిశయంగా చూట్లాడుకున్నావు ?

అ:- మీరు చెప్పినవిషయంకంటె నాయుడుగారూ, రామ దాసుగారూ చెప్పినవిషయాలు అతిశయమైన వని తమకు మనవి చేస్తున్నాను.

బ్రాన్సన్ కోరినప్రకారం సభాపతిగారు సభ ముగిసిందని చెప్పారు. అంతా వెళ్ళిపోయినారు.

౨౧

సాహు కృష్ణుడు

సాహు:- యేమిటోయ్! శాంతమ్మగారు! నాకు నిన్నటి పాతాలు పోయినవికదా? యీరోజు తప్పకుండా బళ్ళోకి పోతాను.

శాంతమ్మ:- యీరోజు బడి లేవట, రేపు పొదుపుగాని.

సాహు:- అయితే నేను నిన్నటిపాతాలు యీరోజు నేర్చుకుంటాను. అన్నం తిన్నతర్వాత చెబుతారా ?

శా:- అన్నం తిన్నతర్వాత కాసేపు తామాబండ్లితో ఆడుకొని చదువుకుందువుగాని. యెప్పుడూ చదువుకోవడం పనికిరాదు. కృష్ణుడివలె పీకె వూరూ, చూతాం.

సా:- (బుర్రున వూచి) అయితే నిన్నటి పాతాలన్నీ రావద్దూ? అన్నం పండేలోగా ప్రహ్లాదచరిత్రలో మోక్షపద్యం కంఠోపాతం చేస్తా. నేను కొత్తపద్యం రెండుమాట్లు చదివి మోప్పజెప్పనా ?

శా:- అన్నం పుట్టికింది నీకు కందిపచ్చకి నూలేదా? పంకాయబజ్జి చేసేదా? లేక రెండూ చేయ్యరా?

సా:- ఆ రెంటికంటె ప్రహ్లాదలో పద్యం బాగుంటుంది. నాటికిబడులు మోక్షపద్యానికి అర్థం చెప్పండి.

చా:- నాన్నా! నీవు త్వరగా అన్నం తిను. చొక్కాలు గుట్టేవాడు రాంగనే ఆది పట్టించుకుందువుగాని. నీవు ఫోటో తీయించుకుంటావా ?

ల:- అదెందుకో? ఫోటో తీయించుకోంటే మనుష్యులకళ తగ్గుతుండటం.

చౌ:- లేనిపోనివన్నీ పెట్టు. యెవరు చెప్పారు, కళ తగ్గుతుందని?

ల:- జీవకళ దాంట్లో ప్రవేశించకపోతే అంతసరీగా యెట్లా పడుతుంది? దానివల్ల ఆయుర్వీణ మవుతుందని శాస్త్రులుగా రన్నారు.

శా:- కాకపోయినా వీడి కిప్పుడు తస్సీ గెందుకులెండి.

చౌ:- మీ ఆడమాటల కేమి? తప్పక యివ్వాల తీయించాలిసిందే! వెంకటయ్యా! వాగసత్వపున్యాజ్యంలో వచ్చిన పది యెకరాలూ సాహుపేర బెడతాను. దాంట్లో వచ్చే ఆదాలంతా వీడి పైఖిచ్చుకు పుషయోగిస్తా. నాన్నకు యింగ్లీషు చెప్పిస్తే రెపరెప పైకి వస్తాడు. వాడిచేత డిప్టీకలెక్టరు చేయించాలె.

ల:- ముక్కు పచ్చలారని బిడ్డను యిప్పుడు గుంటూరు పంపిస్తారా?

చౌ:- ఒక యేడాది పంతులును పెట్టి యింట్లోనే చెప్పిస్తాను.

వె:- రాముడు చెప్పగూడదా? బాగా అంటుతుంది.

చౌ:- అంతమాత్రమా! ఆయన నెయ్యూళ్ళ పూజారి. అంటబట్టి చెప్పితేనేగాని చదు వంటమ. వానాకాలపు చదువు వల్ల ప్రయోజనం లేదు.

సా:- తాతయ్యా! నేను ప్రహ్లాద పూర్తిచేసిన తర్వాత ఇంగ్లీషు చదువుకుంటా.

ల:- వాడికి క్రాపు పెట్టిస్తే. తల బుట్టాలె పెరిగింది. సరిగా కత్తిరించేవాడు పూళ్ళో లేకపోయె.

చౌ:- నేను లేపు గుంటూరు తీసికొనిపోయి మంచి మంగలి వాడిచేత కత్తిరింపించుకొని వస్తా

సా:- నాకు నిన్నటి పాఠం పోయింది. రేపటి పాఠంకూడా పోదా!

చా:- అయితే సెలవురోజున పోదాంలే! త్వరగా అన్నం దిను.

శా:- బాలకృష్ణా! అన్నం పెట్టా. తిందువుగాని, రా!

సా:- అప్పుడే యెందుకు పెట్టారు. నాకు పద్యం యింకా రాలా. నేను చదువుకోకుండా తాతయ్య అడ్డం వచ్చి మాటలు పెట్టాడు.

శా:- అన్నం ఆరిపోదా?

సా:- కంచంలోనుంచి తీసి తప్పేలలో మళ్ళీ పెట్టండి.

ల:- యెందుకురా, ఆమెను అట్లా తిప్పలుపెడతావు. ఆమె కాబట్టి నీవు పెట్టే బదవలన్నీ పడుతున్నది.

సా:- కంచంలోనే వుంచండి. వొక్క చిటికలో చదువు కొని వస్తా.

శా:- యిప్పుడు నే చెయ్యబాయ్యే అమ లేమున్నది! మళ్ళీ వడ్డిస్తాలే.

చా:- మా నాయనకు చదువుమీద యెక్కడలేని శ్రద్ధానూ! వాడికి చదువుకు నేటందుకు వొక గ దేర్పరచి అందులో వొక బల్లా, ఊర్చీ, యేర్పాటు చేస్తా. ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు పెట్టు కొనేటందుకు వొక చిన్న బీరువా కొంటా. వాడి పొలంలో డబ్బులే పెట్టి యిటువంటి వెన్నయినా కొనవచ్చు. రేపు గుంటూరు పోయినప్పుడు మూడుగాళ్ళ బండి యెంతకిస్తారో కనుక్కొని రావాలె. నాన్న కూర్చుంటే దర్జాగా వుంటుంది.

శా:- ఇక పదిహేను రోజులకు వాడు పుట్టినపండుగ వస్తుంది. ఆరోజున వాడికి బండి చదివించండి.

చా:- అట్లయితే వాడి సమ్మంతోనుంచి బండి తేసడానికి వీలులేదు మనమే కొనిపెడదాం. వాడి డబ్బుతో మరి వొక వస్తువు కొనవచ్చు. నాన్నా! యింకా నీ కేమి కొనమంటావోయ్?

సా:- నన్ను యిప్పుడు మాట్లాడించబోకు తాతయ్యా! నాకు పద్యం రాదు.

చా:- సరే, దబ్బున అన్నం తిను. దర్జీవాడు రాంగనే కబురంపిస్తా.

సా:- శాంతమ్మగారూ! నాకు పద్యం వచ్చింది. ఇక నాకు అన్నం పెట్టండి.

శా:- యిమనో! బొట్టు పెట్టించుకో!

సా:- నాకు సాదు వద్దు. ప్రహ్లాదుడు పెట్టుకున్నట్లు నామాలు పెట్టండి. (నామాలు పెట్టించుకొని) శాంతమ్మగారూ! ప్రహ్లాదుడు కాక యింకా భక్తులెవరైనా వున్నారా?

శా:- మార్కండేయు డనేలయన వున్నాడు. ఆయన శివభక్తుడు.

సా:- ప్రహ్లాదుడుమోస్తూ కావలెనంటే యేమి చెయ్యాలె?

శా:- ఆయన మోస్తూగా బుద్ధిమంతుడవై విష్ణుభక్తి గలిగివుండాలె.

సా:- నేను రోజూ రాములవారిని ప్రార్థిస్తాను.

శా:- కదలబోకు బొట్టు చెరుగుతుంది — అట్లా గే ప్రార్థించు. యిక పద అన్నం తిను.

సా:- (అన్నం దిని) నాకు బూట్సు నొడగం.

శా:- (బూట్సులు తొడుగుతూ మీగాళ్లు వత్తిమంచి) అమ్మగారూ! వీరి కాళ్ళు చూడండి. వత్తితే గుంటలు పడుతూ వున్నవి.

ల:- (పరిశీలించి) నాకూ అనుమానంగానే వున్నది. బాగా చూడు.

శా:- (చూచుతూ) నాకేమీ కనపడడం లేదు. దడగా వున్నది. మీరు చూడండి.

ల:- అదేమి? పసికెల్లెనవి. ముసలాయనతో జెప్పితే దిగులుపడతాడు. వెంకటయ్యను చిలిపించి నైద్యునికి కబురంపించు.

చా:- (లోపలికి యింతలో వచ్చి) నే దిగులుపడడం దేనికి? ఏమిటి పరీక్షిస్తున్నారు ?

ల:- ఏమీ లేదు. బూట్లు తొడుగుతున్నది.

చా:- కనుపొట్టలు వుబ్బినట్లున్నవే, కొంప మునిగిందా యేమి ?

ల:- ఇంతలోకే గడబిడ పడతావెందుకు ? కామెరైతే అట్లాగే వుంటవి.

చా:- ముదిరినట్లున్నవి. ఇన్నాళ్ళదాకా మీ రెందుకు జూడలేదు ? మొఖం కూడా పచ్చబడ్డది.

శా:- నిన్న చూచి జ్వరం నయమై కొత్త నెత్తురు పెడు తున్న దనుకున్నా. ఈవేళ జూస్తే పైకి బాగా కనపడుతున్నది.

చా:- ఈ పూట కేవో చిట్కా నైద్యం చేయించండి. రేపు ప్రొద్దుటికి గుంటూరు పోయి డాక్టరును తీసుకొనివస్తా.

శివార్చకుడు వచ్చి డెయి చూచి 'లోజ్వరం వస్తున్నది. పైకి కనిపించకపోయినా అంతర్గతం వదలడం లేదు. రేపటిదాకా చూచి మండిస్తా'నన్నాడు. శాంతమ్మకు గుండెలో రాయి పడ్డట్టయింది. ఆమెకు పిల్లవాడు బాగా మాలిమి గావడంచేత వాడికి యే కాస్త జబ్బుచేసినా దిగులుపడి కూర్చుంటుంది. ప్రతి నిమిషం వత్తి చూస్తుంది. మధ్యాహ్నం రెండు గంటలకల్లా పులిక దగి లింది. సన్నగా తెల్లవార్లు జ్వరం కాస్తూనే వున్నది. తెల్లవారి అన్నం పట్టివేస్తూ తిన్నాడు. రోజూ బల్లోకి పోతానని మారం పెట్టేవాడు, ఆ రోజు స్థబ్ధగావుండుకున్నాడు. తిన్నన్నం యిమడలేదు. తేపా వోకిలించు కుంటున్నాడు. సాధారణపు జబ్బుకు వ్రటపెట్టేవాడు గాదు. త్రోసివేసుకొని తిరుగుతూనే వుంటాడు. ఝాము ప్రొద్దెక్కిన తర్వాత శాంతమ్మను చలిగావుంది గుడ్డ గప్పమన్నాడు. శ్యామగప్పి చెంపన చేయిపెట్టుకొని మంచం దగ్గర కూర్చున్నది.

ల:- శాంతమ్మగారూ ! అన్నం దిందుకుగాని రండి. రాత్రి గూడా తినకపోతిరి.

శాం:- నాకు ఆకలి కాలేదండి.

ల:- మా ఖర్చులకు మీరేం చేస్తారు. దరిమాలిన ఆస్తి వుంది. పెద్దవాడికి నలుగురు ఆడచెత్త దప్ప యింత మగనలుసు పుట్టకపోయెను. రెండు కుటుంబాలకూ తారకం వీజే. పంచ ప్రాణాలూ వీడిమీద బెట్టుకొని వున్నాం. ముసలాయన రాత్రి విస్తరి దగ్గర కూర్చున్నాడన్న మాటేగాని అన్నం ముట్టలేదు. మధ్యాహ్నం అన్నం దినంగనే లేచి ఆ యెండలోనే కంపనబడ్డ కాగినలె పడుగెత్తాడు. ఈ జబ్బు దీర్ఘంకింద బడితే రాత్రిం బగళ్ళూ మేలుకోవలసి వస్తుంది. మీరు యిప్పుడే మూలబడితే తర్వాత కష్టం

అంతట శాంతమ్మ లేచి యెంగిలి పడ్డది. లంకణం చెడ గొట్టకమేగాని అన్నం లోపలికి పోలేను.

ల:- నేనూ తోడు పడుకోనా? తెల్లవార్లూ వొక్కరే మేలుకోవడం కష్టం.

శాం:- అవసరంలేదు లెండి.

రాత్రి వొంటిగంటకు జ్వర మెక్కువై పెనం కాగినట్టు కాగింది జ్వరతీవ్రంచేత తెల్లవార్లూ పండ్లు గొరికాడు. తెల్లవారిన తర్వాత పైపొంగు దీసినా జ్వరం తగ్గలేదు. శాంతమ్మ కంటికి కడివెనుగా యేడుస్తున్నది. రామానాయుడు పిల్లవాడిదగ్గరకు వచ్చి యెట్లా వున్నదని అడిగాడు.

శాంతమ్మ కండ్లనీళ్ళు గుక్కుకుంటూ యేదో చెప్పింది గాని రామానాయుడుకు విసబడలేదు. ఆయన వొళ్లుపట్టి చూచి వెళ్ళిపోయినాడు. గడియ ప్రొద్దెక్కేటప్పటికి గుట్టబ్బండిమీద చౌదరయ్యా, డాక్టరూ వచ్చి దిగారు. డాక్టరు వచ్చి రోగిని జూచి చెయ్యి జూడలే దనుకుంటూరని నాడీ పరీక్ష చేశాడు. అంతు

పట్టలేదు. గాజపుల్ల పెట్టి జ్వరం గొలిచాడు. నూటనాలుగు డిగ్రీలున్నది.

డాక్టరు:- యీ పిల్లవాడికి జ్వరం యెన్నాళ్ళనుంచి ?

చౌ:- నెలరోజులక్రింద పదిహేనురోజులు జ్వరం దగిలింది. లోపల జ్వరపు పలుకు వదలందే వైద్యుడు మందు మానివేశాడు. పైకి కనబడకపోయినా జ్వరం అంతర్గతంగా వుంది. ఉబ్బు చూపే వరకూ జ్వరసాకు వున్నదని మే మనుకోలేదు. ఉబ్బు చూపినప్పుడే సీరు వున్నదని నిన్న గుర్తుపట్టాం.

డా:- విరేచన మవుతున్నదా ?

శాం:- తినుకుతాడు. బాగా కాదు.

డా:- ఆక లెట్లా వుంది ?

శాం:- బొత్తిగా క్షీణించింది. తిన్నది కాస్తా హరించుకోవడం లేదు.

డా:- అబ్బా ! రోగం యెంతముదర నిచ్చారండీ !

శాంతమ్మ నిట్టూర్పు విడిచింది. చౌదరయ్య మాట్లాడలేక పోయినాడు.

చౌ:- (తడబడుతూ) తమ అనుగ్రహముంటే అన్నీ చక్కబడుతవి.

డాక్టరు:- భగవంతుడి అనుగ్రహ ముండాలె.

చౌ:- తమకు మందు వెంటవెంటనే నడవండి. గుంటూరు నుండి దాదిని పిలిపిస్తారా ? ఉబ్బు ఖర్చవుతుందని వెనుదీయవద్దు.

డాక్టరు:- సాయంత్రం చెప్పుతా. మందు నడుపుదాం. అనుకున్న ప్రకారం ముందు రెంజ్ నంద యిచ్చుండి. రెండు రోజులు అయిన తర్వాత మూడో వంద యిస్తురుగాని.

చౌ:- యిమగో తీసుకోండి. తమ అనుగ్రహ ముంటే అనుకున్న కాడికి మౌక వంద అదనంగా ముట్టజెప్పుతా. తమకు భోజనం మన యింటిదగ్గరే చేయిస్తా.

డాక్టరు:- ఈ మందు గంటకొక గీటు చొప్పున యియ్యాలె. ఈ చిన్న సీసాలోది ఆ మందిచ్చిన తర్వాత అర గంటకు మోకమా రిస్తుండాలె.

చౌ:- తమ రా ప్రకారం మందు నడిపితే నయముగా కేమాతుంది ?

రామా:- (లోపలికి వచ్చి) ఇదుగో, నాయుడుగారేనా ?

డాక్టరు:- తమరు విద్యార్థిగా వుండగా ఆస్పత్రికి వస్తూ వుండేవారేకదా.

రామా:- లేదు. మీతో అప్పుడప్పుడు తెన్నిసు ఆడు తుండేవాణ్ణి.

డాక్టరు:- అవునిప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది. యీ పిల్లవాడు తమ పిల్లవాడేనా ?

రామా:- చిత్తం. తమరు శ్రద్ధగా పనిచెయ్యాలె. నేజెప్పనే అవసరం లేదు.

డాక్టరు:- నిస్సందేహంగా. యీ మందు జాగ్రత్తగా వాడగలవా రెవరు ?

రామా:- శాంతమ్మగారి కంకే శ్రద్ధా, వోపికా, గల వాండ్లు లేరు. ఆమెవల్ల గావాలిసిందే.

చౌ:- ఆ గీట్లకొలతలు మాకెవరికీ దెలియవు. మందు ఆమె చేతికే యియ్యండి. గుర్తుగా పెట్టుకుంటుంది.

ల:- యితరులు యిచ్చినా మందు దాగడు. మారం చేస్తాడు. ఆమె యివ్వవలసిందే.

డాక్టరు భోజనంచేసి పడుకున్నాడు. రెండుగంట లయ్యే వరకు పది మోతాదుల మందు పడ్డది. యేమూల బోయింగో తెలియదు. పిల్లవాడు కొద్దిగా పక్కలు యెగర వేస్తున్నాడు. మగతగా వున్నట్లు కనబడుతున్నది. మొఖం బాగా పచ్చబడ్డది. యెదురురొమ్ము మీద గూడా గుంటలు పడుతున్నవి. కాళ్ళు పట్టి చూచేవరకు శాంతమ్మ కాళ్ళు చల్లబడ్డవి. కండ్లలోమాత్రం

కాంతి తగ్గలేదు. గంట కొకమాటు తెరలు తెరలుగా మంపులు వస్తున్నవి. తెర అణిగిన తర్వాత పిల్లవాడు రెప్పలు దెరిచేవరకు కండ్లు చుక్కలవలె మెరిసినవి.

శాం:- బాలకృష్ణా !

సాహు:- శాంతమ్మగారండీ! నాకు వంట్లో యెట్లావున్నది?

శాం:- బాగానే వున్నది.

సాహు:- యేమో ! నేను కొన్ని సంగతులు అడుగుతా, చెపుతారా ?

శాం:- నాన్నా అడుగూ ?

సా:- ప్రహలాదుడు చాలా మంచివాడుగదా.

శాం:- అవును, మంచి భక్తుడు.

సా:- ఆయన యెక్కడ ఉంటాడు ?

శాం:- స్వర్గంలో వుంటాడు.

సా:- స్వర్గంలో యెవరుంటారు ?

శాం:- దేవుడూ, దేవతలూ, పుణ్యాత్ములూ, ప్రహ్లాదుడూ అక్కడనే సుఖ మనుభవిస్తూ వుంటారు. పాపాత్ములు నరకంలో బాధపడుతూ వుంటారు.

సా:- నే నెక్కడికి వెళ్లుతానో !

శాం:- నాన్నా ! అట్లా అనవద్దు !

సా:- కాదు చెప్పండి.

శాం:- నాన్నా !

సా:- ముందీ మాట చెప్పండి.

శాం:- నీవు స్వర్గానికే వెళ్లుతావు.

సా:- ఎక్కడ మా అమ్మ వుంటుందా ?

శాం:- మా అమ్మ అక్కడ వుండదు. పాపాత్మురాలు.

సా:- మా అమ్మ పాపాత్మురాలు కాదండీ, ఆమె యెక్కడ వుంటుంది ?

శా:- ఆమె నరకంలోనే వుంటుంది.

సా:- అయితే నేనుకూడా నరకానికి వెళుతా. మా అమ్మను చూడవచ్చు. అమ్మా! అమ్మా!

శాంతమ్మకడుపు దరించుకొని పోయింది. “వోయ్!” అని పలకరించడానికి నోచుకోలేదు. ఆపుకోలేక,

శా:- నాన్నా! నీకొకసంగతి చెవుతా, యెవరితోనూ అనవుగదా.

సా:- అననులే చెప్పండి!

శా:- మీఅమ్మను నేనే.

సా:- (తేరిపారచూచి) ఇట్లా వున్నారేమీ?

శా:- స్ఫోటకంపోసి యిట్లా అయినా.

సా:- మా అమ్మమోస్తరుగానే దయగా వున్నారు. అమ్మా! నీవు అమ్మవుటే? నాదగ్గర పడుకొని నీ పొట్టమీద పండుకోబెట్టుకోవే.

శాంతమ్మ మంచంమీద పండుకొని సాహూను పొట్టమీద పడుకోబెట్టుకున్నది. వొళ్ళు మరిచింది. స్తన్యం వర్షించింది సాహు పాలు త్రాగుతున్నట్టు ఆమె భావించింది. ఉభయలూ యీమధ్య గడిచిన సంవత్సరాలన్నీ మరిచిపోయినారు, అమ్మ యెక్కడికీ వెళ్ళనట్టే. పాపాత్మురాలుగాడు. ఆవిధంగా వుభయలూ వొక అరగంటసేపు పడుకున్నారు. కమలమ్మ పిల్లవాణ్ణి పడుకోబెట్టి లేచింది. మళ్ళీ మబ్బుతెర వచ్చింది కండ్లు మూతలుపడుతూ వున్నవి. ఆమె కెవ్వన కేకవేసింది. ఇంట్లోవాండ్రంతా పోగై నారు. నారాయణ! నారాయణ! అంటూ క్రిందికి దింపారు. ఏమిటో లేచిపోయింది ఇంతమట్టి మిగిలింది. దానిమీద గుడ్డ గప్పారు. అంతా అంధకారమైంది.

ఉత్తరక్రియలు జరిపారు.

౨౨

నా క మ ల వా !

శాంతమ్మ స్నానంచేసి వచ్చి లోపల పడుకున్నది. భోజనానికి లేవలేదు. లక్షమ్మ పోయి పిలిచింది.

శాం:- ఇక నా కన్నమక్కరలేదు. నన్ను బలవంతపెట్టి ప్రయోజనం లేదు.

ల:- శాంతమ్మా! నీవు అన్నం దినక చేసే దేమున్నది? అపహోగితాలు నిద్రమాని తల్లికంటే యెక్కువగా జేశావు. ప్రాస్తం దీరింది. చేయి గడుక్కున్నావు. వెనకా ముందూ దప్ప అందరం పోయేవాండ్లమే. మనం అన్నగత ప్రాణాలం. ఉన్నంత వరకూ తినడం, నిద్రపోవడం; దినచర్య తప్పదుగదా! లే అమ్మా! లే. లేచి కాస్త యెంగిలిపడు.

శాం:- అమ్మా! నీచేతి అన్నం నాకు ప్రాస్తం తీరిపోయింది. నా కొర కెవరూ శ్రమపడక మీ మీ పనులకు దయ చేయండి.

ల:- జ్వర మున్న దేవో డాక్టరును వచ్చి చెయి చూడ మను.

చౌదరయ్య డాక్టరుకోసం పరుగెత్తాడు.

శాం:- నాకు యింకా డాక్టర్లెందుకు? పాప కోగాలు గుదర్చగల సాహుకృష్ణుడే నాకు వైద్యుడు.

ల:- మనిషి వైత్యానబడి సంబంధం లేకుండా మాట్లాడు తున్నది. మళ్ళీగలో అన్నం పిండి ధారకం చేస్తే బాగుండును.

వెం:- ఆమె తింటే ఏ కష్టాలైనా పడవచ్చు. పట్టుపట్టితే మనం చెయ్యగల దేముంది? ఆమె తెలియందైతే తెలిపేనా చెప్పవచ్చు. ఆమె మహా భక్తురాలు. యేదో నియమం పెట్టుకొని యిట్లా చేస్తున్నది. చెప్పడానికి యిష్టం లే దనుకుంటాను.

డా:- యే మహ్మా శాంతమ్మగారూ! లేచి కొంచెం భోజనం చెయ్యండి. తర్వాత మీకు మంచిమని దిస్తా.

శాం:- సాహుకృష్ణా! అయ్యా! నాకు మందు అవసరం లేదు. తమరు బలవంతపెట్టవద్దు. సాహు కృష్ణా!

డాక్ట:- మందక్కర లేకపోతే కొంచెం భోజనమైనా చెయ్యండి. శోషకు వచ్చి నాడి చాల బలహీనంగా వున్నది.

శాం:- నాకు భత్యం తీరిపోయింది. సాహుకృష్ణుడు రమ్మంటున్నాడు. ఉత్క్రమణ సమయం ఆసన్నమైంది. తమరంతా కొంచెంసే పవతలనుండి నాయుడుగాగిని వొక సర్వాయం యిక్కడికి దయచేయమంటారా? సాహు కృష్ణా! సాహుకృష్ణ!

చౌ:- (ముంగిట కూర్చున్న భుమాదుణ్ణి బిలిచి) శాంతమ్మగారు చాలా జబ్బుస్థితిలో వున్నది. నిన్ను చూడవలెనంటున్నది.

రామా:- అదేమి! పొద్దున జబ్బేమీ కనబడలేదే! యేమైనా ధారకం చేయించారా?

చౌ:- ఆమె నీళ్లుగూడా వజ్జించింది. ప్రతంపట్టి కూర్చున్నది. సాహు కృష్ణ ధ్యానం దప్ప రెండు ప్రసక్తి లేదు.

రామా:- (లేచివస్తూ)—సాహు కృష్ణు డెవరు?

చౌ:- పిల్లవాడు పోయినప్పటినుంచీ సాహుకృష్ణా! అని వొకే విధంగా అలవటిస్తున్నది. అదేమైనా తిగుపుమరుపు మాటేమో?

రామా:- (వచ్చిచూచి)—ముఖం తేటగానే వున్నది.

డాక్టరు:- చేతులో యేమీ పట్టులేదు. అదేమి చిత్రమో మాటలు క్షీణించలేదు.

వెం:- ఆమెగారు కోరిన ప్రకారం మనమంతా బయట వుందాం. తమ్ముడూ! నిన్ను పిలిపించిం దెందుకో అడుగు?

తక్కినవా రంతా తలుపు దగ్గరనోసి బయటికి వెళ్లారు.

రామా:- యేమండీ ! శాంతమ్మగారూ మీకు వంట్లో యెలా వున్నది ?

శాం:- జబ్బేమీలేదు. నాకు ప్రయాణ సమయమైంది. తమరు అనుజ్ఞయిస్తే వొక్క విషయం తమ చెవిలోవేసి లేవవలె నని వున్నా. అనుగ్రహిస్తారా ?

రామా:- తమ రంత ప్రాధేయపడ నవసరం లేదు. నిర భ్యంతరంగా తమగు చెప్పదలచింది చెప్పండి.

శాం:- తమరు నాయందు ప్రసాదించి ఆ కుర్చీమీద కూర్చొని తమ దివ్య పాదపద్మాలు యీ ముక్కాలి పీటమీద వుంచండి.

రామా :- అదెందుకు ?

శాం:- అనుగ్రహించవలసిందని ప్రార్థన.

రామా :- సరే పెట్టాను. ఇక చెప్పండి.

శాం:- (చివాలున కూర్చుని వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూ) అయ్యా ! నేను పాపిని. ద్రోహిని. మీకు మహాపకారం చేశాను. ఈ నిర్భాగ్యురాలికి తమబోటి మహాత్ముల సాంగత్యం యెందుకు దక్కుతుందీ ? నే నవ్వరానిది గాకపోయినా తమపాదాలు యీ అపవిత్రురాలి పాపపుజేసులతో స్పృశించడానికి అనుజ్ఞయివ్వండి.

రామా:- (తనలో-గురుపుత్రురాలేమొ) అదేమి అలా అంటారు ? మీరు పాపాత్ములెందు కవుతారు? మీ భక్తిచూస్తే నాకు ఆశ్చర్యంవేసింది.

శాం:- సాహుకృష్ణా! - అయ్యా ! మీ పవిత్రమైన పాదాలు నా చేతులు తగిలితే అపవిత్ర మౌతవని నాకు భయం. ఉత్తరు వీయండి.

రామా:- తమరు కోరినట్టు చేయవచ్చు.

శాం:- ఆహా! అనుగ్రహించారా! యెంత అదృష్టవంతురాలిని. (అంటూ) నమస్కరించి కన్నీటికాల్వలతో పాదాలు తడుపుతూ కండ్లతో స్పృశిస్తూ,

శ్లో. వ్యత్యస్త పాద మవతం పితబర్హి బర్హం
సాచీకృతానన వివేశితపేణురంద్రమ్.
తేజః పరం పరమకారుణికం పురస్తా
త్ప్రాణప్రయాణసమయే మమ సన్నిహితమ్.

అని ధ్యానంచేసింది.

రామా:- శాంతమ్మగారూ! ఇదంతా నా కేమీ అర్థం కావడంలేదు.

శాంతమ్మగారు:- పాదాలమీద చేతులుంచి తలయెత్తి మొగంవంక జూచి పెద్దపెట్టున వచ్చి “నేను కమలమ్మ” నన్నది.

రామా:- ఆహా! అయ్యో నా కమలవా! సాహుకృష్ణుడు నిన్ననుగ్రహించునుగాక!

ఆ మాటలు చెవిలో వేసుకొని కమలమ్మ రామానాయుడి కాళ్ళమీద తల మోటించి పడిపోయింది. స్ఫోటకం పోసినా చడక మనోహరంగా వీపున ప్రకాశిస్తున్న యెర్రమచ్చ కనపడ్డది. రామానాయుడు కన్నీళ్ళు నిడిచాడు. కమలమ్మ మనసు సాహుకృష్ణ మయమయింది. తాపాబంధ్నూ, పీకెలు, నెమలికండ్లూ ప్రపంచమంతా నిండిపోయినవి. లోకమంతా దివ్యదిగంబరుడైన సాహుకృష్ణుని తేజోరూపమై ప్రకాశించింది.

“కీ॥ యెత్తుకొందు రారా కృష్ణా — యదునందన వీరా”

అని సస్సగా బాడింది.

“అమ్మా! తాపాబం డెక్కవే వూరికి పోదాం. అప్ప గూడా మనదగ్గరకే వస్తాడులే,” అన్నట్టు కమలమ్మకు వినపడ్డది. కమలమ్మ పాదాలమీదిగుంచి లేనట్లేదు రామానాయుడు నిశ్చేష్టుడై కూర్చున్నాడు. కొంత సేపటికి కమలమ్మచేతులు కాళ్ళకు

చల్లగా తగిలినవి. నిట్టూర్పు విడిచి లేవదీసి తక్కినవారిని పిలిచాడు.

చా:- యేమి ! యేమంటున్నది ?

రా:- పరమపదించింది. కర్మ లన్నీ సక్రమంగా జరిపించండి.

వె:- ఎవరో తపోభంగమై కర్మశేషం అనుభవించడానికి మన ఇంట్లోవచ్చి పడ్డదిగాని యీమె సామాన్యురాలు గాదు.

—...—

మాలపల్లి

మూడవ భాగము

చి

నిజమయిన వివాహము

అప్పాదాసుకు పుద్యోగం పోయిన తరువాత జీవనం జరగడం కష్టమై రామదాసు కూలికి పోవడం ప్రారంభించాడు. పెద్ద పిల్లవాడు వ్యవసాయానికి అక్కరకు వచ్చినానికే రామదాసు పొలం పోవడం మధ్యమైంది. సంగదాసు పోయిన తదుపరి బొత్తిగా మానివేశాడు. పోలూ, గొడ్లూ కలిసివచ్చి వోపినంత పాడి, పంటా పుష్కలంగా వుండడంచేత అనుచైన భోజనం చేయడమే కాకుండా మేచారాల కలవాటు వడ్డాడు. అదివరకైనా యెన్నమా కష్టపు భోజనం చేసినవాడు కాదు. ఉన్నదాంట్లోనే మాలక్ష్మి, తక్కినవాండ్ల సంగతి యెళ్లావున్నా. రామదాసుకైనా కడుపు నిండా పెట్టాలే విప్రయత్నం చేసింది. కాని మాలక్ష్మికి వరుసగా మూడుపూటలు అన్నం మిగల్లే దని తెలిసి. పున్నఅన్నం తలా కాస్తా ఒక్కమాటే వడ్డించేటట్టుచేసి తన భాగానికి వచ్చింది మాత్రమే తాను దినేవాడు. వృద్ధాప్యానికి ఉపవాసాలుతోడై మనిషిబొత్తిగాక్షీణించి శల్యావశిష్టంగా వున్నాడు. అప్పాదాసుకు పనిపోయినతర్వాత అర్థాన్నం కూడా దొరకటం కష్టమైనది. అప్పాదాసు స్వంతస్కూలు పెట్టినా దానివల్ల నేమూ కనదు జారడం లేదు. జీతం యి.య్యమని గట్టిగా అడగంగనే మునసబూ, చౌద రయ్యా యెక్కులుపెట్టి పిల్లలను స్కూలుకు రాకుండా చేస్తున్నారు. పోయినవాండ్లు పోగా మిగిలి వాండ్లైనా సాధ్యమైనంత వరకు కుటుంబం చెదరకుండా వొక్కచోట వుంచవలెననే మోచ నతో అప్పాదాసుకు ఉద్యోగం దొరికేవకూ మంగళాపురంలోనే యేదోవిధంగా కాలయాపనచేయడానికి నిశ్చయించి చేతికందినపనికి అందరూ పోవలసిందని థాట్లో అందరికీ చెప్పాడు. “కులవృత్తికి

సాటిలేదు గువ్వలచెన్నా!" అన్నాడు గనుకనూ, మాలక్ష్మికి తనకూ బయటికి పోకుండా పని దొరుకుతుంది గనుకనూ నేతపని చేయడానికి నిశ్చయించి వైన వేలగట్టివున్న పూర్వోత్తరపు మగ్గం కిందికి దింపి ఊళ్ళో సుబ్బిశెట్టి ఇంటికి పోయి "నూలు యిచ్చి కూలికి గుడ్డలు నేయిస్తావా" అని అడిగాడు. సుబ్బిశెట్టి పెదవి విరిచి చేతి కంటిన చింతపండు గీకి అడకు అంటిస్తూ :

సు:- ఇప్పుడు నేతిగుడ్డలు కట్టేవా డెవడు? వాటికోసం అడిగేదిక్కే లేదు. నా దగ్గర నిలవవున్నగుడ్డలు మొన్న గుంటూరు పోయి సగంలుగనానాకు పోకడ పట్టుకొని వచ్చాడు.

రా:- అయితే నా కేదైనా దేవనాధారిం చూపండి. కష్ట కాలం వచ్చింది. మీరు చెప్పినవని నమ్మకంగా చేస్తా.

సు:- అయితే విను. గుంటూరులో గుడ్డలవర్తకుడు 'గుడ్డలు అమ్మకం నిమిత్తం పంపిస్తాను, యెవరినైనా బెట్టి ప్రతి పల్లెటూ రిలోకి పంపించ' మన్నాడు. నీవు తిరిగి ఆమ్మేటబట్టయితే నరుకు తెస్తాను. నీకు మోకాలు నొప్పికానాలే !

రా:- నాకు దర్పదం రాంగానే అన్నిరోగాలూ పోయినవి. జాడ్యాలను భాగ్యవంతులు పోషించగలరు గాని మాబోటి బీద వాండ్లెట్లా పోషిస్తారు? "సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతే" అన్నందుకు రోగాలునూడా కాంచనాన్ని ఆశ్రయించు కొనే వుంటవి.

సు:- ఇప్పుడు దరువు తీశావు. దూది చాలావరకు అమ్ముడు పోయింది. నా కీ బొర్ర తిగ్గేమాట చెప్పమా !

రా:- నీది వంహోలబొడ్డు. బొర్రలనూ భోగాలనూ దగ్గర చుట్టరికం. ఇప్పుడు మనిషిని ఖడ్గేపార కిందన పెట్టితే గాలు తీసు గుతున్నట్లు తీరుగుతున్నా.

సు:- నీవు సదానందుడవు. నీకు వచ్చిన చిక్కులు మా బోటివాండ్లకు వస్తే మంచంపట్టేవాళ్ళం. వారంలో కొత్తసరుకు వస్తుంది. రెండు వందల రూపాయల సరుకుమాత్రం నిలవవున్నది.

మనకర్తవ్యం. ఒకరి పద్ధిలోవుండి నాకరి చెయ్యడంకంటే యిటు వంటి స్వతంత్ర వ్యాసాంవల్లి జీవించడమే యెక్కువ గౌరవం. ఓపిక వున్నంతవఱకు తిరిగి అమ్మకొని సాధారణంగా సాయం త్రాసకి యింటికి చేరవచ్చు. ఈ విధంగా కొంతకాలం రోజులు దొర్లిస్తే తరువాత చూచుకుందాం.

మా:- మగ్గం యేకులరాట్టం పెట్టుకుంటే యింట్లో ఆడవాండ్లకు సూడా పనివుంటుంది. జోతి యేకులు వడికితే నేను పడుగు చెయ్యవచ్చు. యింట్లో సనికికూడా భంగ ముండదు.

రా:- ఆమాట మోచిస్తే సుబ్బిసెట్టి యిప్పుడు నేతగుడ్డలు ఖర్చు చేవన్నాడు. నూలు వడికమాత్రం యేమి చేసుకుంటాం?

మా:- పనిలేకుండా కూర్చుంటే నానూ కష్టంగానేవున్నది. జోతిగూడా యేదైనా పనికి నోవాలెంటున్నది.

రా:- నా భేదంసంగతి యేదో తెలిసియ్యి. నీ విష్ణు జేమి కూలి చేస్తావు? పిల్లవాడివి బెట్టుకొని యింట్లో యేదోపని చేస్తుంటు. జోతిమా తుమిటి? ఈ భారం వదిలించుకుంటే మంచిది.

మా:- అప్పడి పెంట్లో?

రా:- ఇప్పుడు వాడి పెంట్లో కేమితొందర వచ్చింది? పరియాయితీన వాడికి నాకరి కుడిరిన తరువాత చూసుకుందాం.

మా:- జోతికి తగిన సంబంధం యిప్పటి స్థితిలో యెక్కడ దొరుకుతుంది? దాని కిప్పటి కారణాలే లేదు. అప్పుడు చేసు కుంటాడేమో కనుక్కుంటావా? వాడి తల్లిగూడా దాన్ని చేసుకోవలె నని మోజుపడుతుండేది.

రా:- ఒక యింట్లో వెరిగి “వమనా” అనుకుంటూ చనువుగా వ్రుండుడంచేత ప్రభయాలకూ మౌద్ధిక కుదురుతుందిని తోచదు. పొడిదగ్గర కావ్యాలు చెప్పుకుంటున్నా మౌక తర గతిలో చదువుకుండే పులుల నెండుగురు మాంటూరు గాని గురు

శిష్య సంబంధం గూడా వున్నట్టు కనబడదు. అయినా జోతితో నీవు హెచ్చరించి చూడు.

జామున్నర పొద్దెక్కింది. అంతా భోజనం చేశారు. రామదాసు నిద్రపోయినాడు. దాసు మళ్ళీ స్కూలుకు పోయి పెందరాడే యింటికి వచ్చాడు.

జోతి:- బావా ! యీరోజు పాఠం నా కప్పుడే వచ్చింది. పాండురంగ మాహాత్మ్యం యీరోజు ఆఖరు పాఠం. దీనితో పంచ కావ్యాలూ ముగుస్తవి. ఈ రోజు పూరగొండమీది జారు బండమీదికి పోయి పాఠం వొప్పజెప్పుతా.

ఇద్దరూ పుస్తకాలు తీసుకొని జారుబండకు పోయి యీరెండలో కూర్చున్నారు. చల్లనిగాలి తోలుతున్నది.

అ:- జోతీ ! ఇప్పటికి చాలా గ్రంథాలు చూచావు. ఎవరి కవిత్యం నీవు పుత్తమమైం దనుకుంటావు ?

జో:- దాసూ ! ఇది చాలా కఠిన ప్రశ్న. ఆంధ్రమూత వడ్రాసోపేతాలైన చూత, నారంగ, పనస, శర్కరకేళీ, దాడిమ, అనాస, నారికేళ, సీతాఫలములు ఫలించి తన యనుంగుపుత్రుల కెట్లు వివిధ రుచులూ నేర్పిందో, అటులనే పెక్కు-గు కవిత్వల్ల జలం గని నవరస భరితముచూ, బహుభావ సంయుతముచూ, సహస్రాలంకార భూషితముచూ అయిన వాఙ్మయ ప్రపంచాన్ని సృష్టించి ఆంధులను రసీకాగ్రగణ్యులను చేసింది. ఆంధ్రవాఙ్మయరోదసిని సప్త వర్ణములం బొలుపొందే సస్తాశ్వంబులం బూన్చిన రథం బెక్కి దివ్య వభలతో వెలిగే సహస్రకోణంబోలి కవి బహ్మ ప్రకాశిస్తున్నాడు. పోతన రాకాసుభాకనుడు. తక్కిన కవిసార్వ భౌములు నైజతేజంబుతో వెనుక్కుల వలె మిరమిట్లు కొలుపు తున్నారు. పేర్లు పెట్టి వర్ణించడం అవచారమని మానాను.

అ:- జోతీ ! అతాత్తుగా కవితా రసం గురిపించావు. నీకు విద్యాగురువు నైనందుకు ధన్యుణ్ణి. నాకు గురుదక్షిణ యేమిస్తావు ?

జో:- నీవు కోరిం దిస్తాను.

అ:- నీ హృదయం— (అని మెల్లగా జారవిడిచి తల వంచుకున్నాడు.)

బో:- (ప్రకంపింపబడతే—) అంతకంటే యెక్కువ అడగవు గదా?

అ:- (కొంత ధైర్యంతో) అడగను.

బో:- (నిదానంగా) అయితే అది యిదివరకే నీది.

అ:- నేను నిన్ను ప్రేమించాను బో?

బో:- అవును నా కనసంబంధం అడగతి వెలుసుకోవడానికి నా ప్రేమ నీకు అందకపోయింది. నీ ప్రేమించినట్లు నిన్ను ప్రేమిస్తాను.

అ:- నీవు నా బంధువు కావచ్చు. నా కృష్ణుడవుగూడా నీవు. రాఫ్ కృష్ణుని ప్రేమించినట్లు నన్ను ప్రేమిస్తాను. మోక్ష ప్రసాదించింది. నీవే నా ముక్తికాంతవు.

బో:- (నిదానంగా) నా కామధార లొలికి కపోలముల ప్రవహించి పలు సాది) నీవు నా మోహనకృష్ణుడవు. నేను చిన్న గోపికను ఆ బాల్యం నా మనస్సు నీయందే లగ్నమయి వున్నది నీవు నాకు ప్రసాదానకతైవై నాతో అనుకున్నావు మీకానుగా ప్రసాదం చెక్కాం. రాశ్మిమీద వ్రేలిగొన్న నా బాధలు నీ మాన్యముగా కోర వొత్తావు. నీ పాదపరలాలు నా హృదయకమలంలో ధరిస్తూనే వున్నా. నీ వెప్పుడూ నా కానందిచాయగడకే. నీమీద నాకు ప్రేమ క్రొత్త అంకితం చేసింది. నా హృదయంలో బీజరూపంగా వున్న యెక్కువ మొక్కకై తీగెత్తే అల్లుకొన్నదో తెలియదు. ఇప్పుడు నీ ప్రేమ నా బాధలను బయటపెట్టింది.

అ:- (అడ్డంపిచ్చి—) ప్రేమ కొత్తగా పుట్టదు. శృంగార రసస్వరూపిణియగు రాధామాత చరాచరములయిన సర్వభూతముల యందూ త్రిమూర్తులతోనూ అంతర్యామియై వర్తిస్తున్నది.

ఆ జగన్మోహనరూపం నీలో నాకు ప్రవృత్తంగా కరుణమకున్నది. నీద్వారా రాధతో సంభానం నాకు గల్గింది. నీవే నా రాధవు.

జో:- ఐహికప్రేమ అముష్మిక ప్రేమకు మూలవేరు. ఐహిక ప్రేమవాహిని నాధారం చేసుకొని అముష్మిక ప్రేమా మృతసముద్రంలో చేరవచ్చు.

అ:- ప్రేమే ఐహికాముష్మికాలకు సంబంధ కారకురాలు. సంబంధమూ అదే.

జో:- ప్రేమ వినా యినామే లేదు.

అ:- ప్రేమ వినా అముష్మికమూ లేదు.

సాయంకాలమైంది. పండు పొద్దుగై వేసివో గుర్తుపట్టడానికి వీలులేకుండా పున్నది. సృష్టి దీర్ఘ శమిచాలించి విశ్రమించబోతున్నది. అకసం కక్షకమా గాకరం నలె మొర్రచాడింది. కమల మిత్రుడు చాందినీ నాడీ, కదానిబంగారూ కలిపి కరిగి ముద్దచేసినట్టు కళకళలాడుతూ చివనన్న పలు జమునో తేలి అతిరయమున కాలగతికి లోనై అంతర్ధానమవుతున్నాడు. సప్తశతములు అతి చమత్కారంతో వాళ్లు కలిసి లక్ష కొలది మిశ్రవర్ణములై బింబాన్ని ముట్టకొనివుంచి అస్తమింపక మునుమాసన్నమైన కొలదీ ఊణావికొక్క చూపుకొంగింపబడినవలె అవుతున్నది. ఒక ఊణంలో ప్రవహింపమన చలింపుకున్న కాంగిపిండము ముప్పాతికై సగమై కొంతవడికి నీనమై ముగ్ధులైంది. దానిస్థానం వొక వన్నె యెరదా శిశిలమంది పూవాకంకు గుమికొని ఆక్రమించుకొన్నది. నభోమండిని హాస్యమొన్న యెరచేలి అకస మింకా జేవురించే పున్నది. సంక్షేపవర్ణము విడిచిగా పూదాకంకు సావరించుకొని చివనన్నములు జూపుతున్నవి. కంఠా లత్యంత త్వరితంగా మారుతున్నవి. ఒకవన్నె నీలిమ అతిశయించింది. కొంత సేపు జోతీ అప్పదాసులు నిశ్శబ్దంగా విభ్రాంతిపడి చూచారు. ఆశ్చర్య మతిశయించినప్పుడెల్లా వొకరొకరి మొగములవంక చూచి నేత్రకాంతులతో సంతసాన్ని వెలిబుచ్చారు. అనిర్వాచ్యములైన

రంగులరంగముల రామణీయకము సనభవించుతూ కూర్చున్నాను. అంధకారపుజవనిక క్రమక్రమంగా మందమై దృశ్యముల అస్పష్టం చేసి కడకు మరుగుపరిచింది. రంగస్థలం వడమరనుండి తూర్పుకు మారింది. పాల్కడలిపట్టియైన జగన్నాటక సూత్రధారుడు పైకి జరుగుతున్నాడు. బ్రహ్మాండభాండ మంతా వెన్నెలపాలతో నిండింది. సమస్తచరాచర భూతసంతతీ అమృతపు వెల్లువలో ముణిగి తేలుతున్నది. చందమామ వెన్నమద్దనలె తేలి ఆడు తున్నది. వెన్న కుదపలు కట్టినట్టు రిక్కగమి బ్రహ్మాండ మావరించి వున్నది. అద్భుతమైన ఈశ్వప్తివైభవమును జోతీ అప్పదాసులు హృదయాల చూరగొంటూ కొంతనడి గూర్చుండి మెల్లగా దిగడం ప్రారంభించారు. జోతీ అప్పదాసుచేతిపై మొగ్గి మెల్లగా అడుగులు పెట్టుతున్నది. ఉభయలసాన్నిధ్యం ఆనోయ్యమానంద దాయక మైంది. ఇరువురికీ ముచ్చ ట్లెక్కువైనవి. ఇతరులకు చప్పగావుండే కిథలన్నీ వారి కింపుగొల్పుతున్నవి. చెందుఫల్లాంగుల దూరం కబుర్లు చెప్పుకుంటూ యింటికి వచ్చేటప్పటికి గంట సేపైంది.

జో:- అమ్మా! ఏమిచేస్తున్నావు ?

మా:- అన్నం వండుతున్నా. ఎక్కడికి పోయినావే యిది వరదాకాను ?

జో:- ఆడుకోపోయినా.

మా:- ఏ మాటలే యింత పోద్దు పోయిందాకాను ?

జో:- మాట్లాటలు. బావా నేను గుంటిమీదికి పోయినాం. పాఠం చెప్పించుకొని వస్తున్నా. యాకోజుతో పాఠం పూర్తయింది.

మా:- ఇక చదువు పూర్తి అయినట్టేనా?

జో:- పూర్తైక్కడికి! పాఠాలు చెప్పించుకోవడం పూర్తి అయినట్టే.

మా:- నీ చదువు బ్రహ్మప్రళయం అయిపోయింది. యిప్ప టికి గట్టున పడ్డాం. యిక్కడ కూర్చుండువుగాని రా.

జో:- యిదుగో వచ్చా.

మా:- ఎన్నిగురాలమీద వచ్చావు ?

జో:- జోడుగురాలమీద. చెప్పరాదా ?

మా:- కూర్చో.

జో:- ఊ:- చెప్పు.

మా:- నే నొక్కమా టడుగుతా చెప్పుతావా ?

జో:- రెం డడిగినా చెప్పుతా.

మా:- నీవు పెండ్లెప్పుడు చేసుకుంటావు ?

జో:- మగ డేడే?

మా:- ఎంత సిగ్గుమాలినదానవే!

జో:- పెండ్లికొడుకు లేనిదీ పెండ్లెట్లా చేసుకోమంటావే?

మా:- ఉంటు చేసుకుంటావా?

జో:- నీకు అన్నలూ తమ్ములూ యెవరైనా వున్నారా? మీ నాయ నున్నాసరే. నీఫట్టింటి వాల్లెవరైనా చేసుకుంటా. మీ వంగసం మంచిది. నన్ను కూర్చోపెట్టి పనిచేయాలే. అప్పుడప్పుడు యెత్తుకొని తిరగాలె.

మా:- నాకు పుట్టింటివా శ్వేపరూ తేరిమ్మా; ఉన్నా నీమోస్తరు గయ్యాళితో వాండ్లు నిభాయించలేరు.

జో:- నేను గయ్యాళి నటే?

మా:- గయ్యాళిన్నర. వచ్చేవాణ్ణి వేధిస్తావు.

జో:- అయితే నా కెనడూ రావద్దు.

మా:- అసలే మానుకుంటావా ?

జో:- నాకు పెళ్ళీ వద్దు.

మా:- ఎగతాళిమూటల కేమిగాని అప్పాదాసును పెళ్ళి చేసుకుంటావా ?

జో:- ఛా.

మా:- ఛా దోమిటే నీకు పానాలు చెపుతుంటేను.

జో:- దానికి బదులా?

మా:- అతను మంచి బాధిమంతుడు.

జో:- అతనికి పెట్టింది అతనే తింటాడు.

మా:- అతని కంచాని కెగపడి సగం నీవే తింటావు, యెంగిలెని అనకుండా.

జో:- అతని యెంగిలి కుచిగా వుంటుంది కాని నేను పెండ్లి మాత్రం చేసుకోను.

మా:- అతడు వద్దా? యెవరినీ చేసుకోవా?

జో:- నాకు పెండ్లే వద్దు.

ఇంతలోకి రామదాసు లోపలికి వచ్చాడు జోతి దొడ్లొక పెళ్ళిపోయింది.

రా:- ఏ మంటున్నది?

మా:- మీ యింట్లోవున్నదికీ నలా వొకరకం వేదాంతం.

రా:- మంచిదేగా.

మా:- మంచిలే. దానికి పెండ్లే అక్కరలేదట.

రా:- దాని యిష్టం. పూర్తిగా అక్కరలేకపోతే పోనీ.

మా:- పోనీయ్యో యివ్వరకం ఎవరినీ పట్టుకున్నాం? మీ తిరుమాళిగెలో మీ శుశూంసవల్ల అప్పయ్యకు మాషా పట్టిందేమో కనుక్కో!

రా:- మాహాంస్తు శ్రీవివర్కవనాం ద్లేవరూ కారు. వదో వొక కొత్తపంథా. అన్నానికి లేతాం. పిల్లనా ఉన్నదిన్నాదా?

మా:- ఆఁ ఆయనపోరు చల్లార్చి పడకోబెట్టా; తక్కినవారంతా రండి.

మాలక్కి మూడుపళ్ళెలు తెచ్చిపెట్టి నడ్డన ప్రారంభించింది. జోతి తనపళ్ళెం అప్పదాసు పక్కకు లాక్కొని కూర్చున్నది.

రా:- నీకు అన్నం వేరే తీసుకున్నావా?

మా:- మిగులుతుందిలే.

రా:- ముందు తీసివూరుచు. మే మంతా ఘోడుఘోడు మంటున్నాం.

మా:- సరే కానియ్యండి.

రా:- ఒక్కనీ ప్లున్నవా?

మా:- నిన్నటివందీ సానంనానికి తొక్కు- కడుగుతున్నా. వారు మంచివే పోస్తున్నాను చిక్కనివే వున్నవి.

జో:- బావా! యిదిగో ముద్ద. బాగా “ఆ” అను.

అ:- చదువు చూడబిస్తున్నావా, పెట్టు. అహా! ఎంత దుదిగా వున్నది!

జో:- ఆ గుజ్జు నాకు దే

గుజ్జు జోలిన్తోట్లో పెట్టి నన వేళ్ళను అప్రయత్నంగా తన పెదవుల కంటించుకున్నాను. అదీ యిదీ యితరల గమనించలేదు.

మా:- జోలీ! మీరు చిన్నపిల్లలా! వొకరి యెంగిలి వొకరు తినడానికి?

జో:- మేము పెద్దవాళ్ళమటే? నాకు బదులు ముద పెట్టవే మశ్చాయ్?

అ:- గుజ్జు పెట్టలేదా?

జో:- దానితో నడిచుచున్నా మనుకున్నావా? పెట్టు.

అప్పుడానే జోలిన్తోట్లో ముద్ద పెట్టాడు. ఉభయులకూ ఆనందం గలిగింది.

రా:- అప్పుడూ! నీకు పెళ్ళీడు వచ్చిందికదా! నీ అభిప్రాయ మేమి?

జో:- మనయింట్లో అందరికీ పెండ్లి పిచ్చైతింది.

రా:- చెప్పవేమి?

అ:- నా కప్పుటే పెళ్ళిడా?

రా:- నీవు త్వరలో పెళ్ళిచేసుకోవడం నా అభిప్రాయం.

అ:- నాకు పెళ్ళి చేసుకోవలెనని లేదు.

రా:- అభిలాష కలిగినప్పుడు భార్య యెట్లా వస్తుంది?

అ:- ఆ కోరికే కలుగుతుందని తోచదు.

రా:- వివాహం ధర్మార్థ కామమోక్షాలనే చతుర్విధములైన పురుషార్థాలను సాధించడానికి అవసరమైన వున్నది. పురుషుడు విధిగా వివాహం చేసుకొని తీరవలయును.

అ:- ఈ పురుషార్థాలు పుష్పకం వంటివి. వీటిలో అన్నీ యిమిడి వుంటవి. వివాహంవల్ల సమస్త లాభాలు సాధించవచ్చుననేది కేవల అర్థనాదం. ప్రేమ మోక్ష సాధనం గనుక మోక్షం సంపాదించినవానికి అన్నీ వున్నట్లే లెక్క. మోక్షసాధనమైన ప్రేమ తప్పక భార్యమీద కునుగుతుం దనడానికి సాధ్యం కాదు. ఒక స్త్రీయందట్టి ప్రేమ కుదరినా ఆమెతో వివాహం అవసరమనీ నాకు తోచదు.

రా:- నీవు చెప్పినదాంట్లోనుంచి అచేకష్టశ్నలు బయలుదేరు తున్నవి. వివాహం సంతానాపేక్షను పురస్కరించుకొని వుంటుందా? ప్రేమకూ వివాహానికి సంబంధ మెంతవర కున్నది?

అ:- ఈ రెండు ప్రశ్నలతో అర్థం యావత్తూ తేలుతుంది. వాటికి వివరంగా జవాబు చెప్పు.

రా:- ప్రేమకూ వివాహానికి సంబంధం నిర్ధారణచేయడం కష్టం. ప్రేమ కలుగకుండానే వివాహమూ, కేవల పశుధర్మాన్ని సరించి సంతానమూ కలుగవచ్చు. మనుష్యేతరస్పృష్టిలో కేవల పశుధర్మంవల్ల సంతానం కలుగుతుంది. ఒకవిధమైన కామంకూడా వుంటుందని చెప్పవచ్చు. మనుష్యులలో పితా పుత్రాది సంబంధాలు కలిగి నిర్ధారణకొరకు వివాహ మేర్పరచారు. సంగమం కేవల కామపూర్తికేకాక సంతానప్రాప్తికై

కూడానూ. కామమూ, తన్నివారణాధం భోగమూ సంతానో
ద్దేశంతోనే యేర్పరచబడ్డవి.

అ:- కొందరు స్త్రీపురుషులకు సంతానాపేక్ష లేకపోతేనో?

రా:- లేనట్టయితే కేవల కామపూర్తికే భోగించవలసి
వుంటుంది.

అ:- పశువులు భోగించునప్పుడు సంతానాపేక్ష వున్నదా?

రా:- సంతానం కలిగినప్పుడు ప్రేమిస్తావి కాని భోగించే
టప్పుడు సంతానదృష్టి లేకపోవచ్చు. సృష్టికమాన్ని పట్టి చూస్తే
సంతానోద్దేశ్యంతోనే కామం సృష్టించబడ్డదని చెప్పవచ్చు.

అ:- కనుకనే ప్రేమ లేకనే కామమూ, వివాహమూ,
భోగమూ, సంతానమూ కలుగవచ్చు. వీటికి ప్రేమ చేరినా చేర
నచ్చును. ఇవి లేకనే ప్రేమగా వుండనచ్చును. పై జెప్పిన
లాభాలు కోరికనే నాయకీ నాయకులకు ప్రేమ వుండనచ్చు. గోపి
కలు శ్రీకృష్ణుని ఆ ప్రకారమే ప్రేమించారు. ప్రేమకు సంగమం
ప్రతిబంధకంకాదు. సహాయకారి కావచ్చును. కాని అవసరమని
కొప్పడానికి వీలులేదు. ప్రేమ వీటిని పవిత్రం చేస్తుంది. ఇవి లేక
నే ప్రేమ శుద్ధమైన భావరూపకంగా వుంటుంది.

రా:- బిడ్డలను కని పెంచి ప్రేమించుట ఆత్మోపలబ్ధికి
మార్గం గాదా?

అ:- పున్నామ నరకాదులవిషయం అటుండనిచ్చి పుత్రు
లకు ప్రేమించి ప్రేమ స్వరూపుని చేరవచ్చు. అటులే నాయకీ
నాయకులుగా, అన్యోన్యం ప్రేమించి ఆత్మోత్తేజమును పొందు
తారు. పెరిగారులయిందు రాధాకృష్ణులను గుర్తించ గలిగిరేని
విహికాముష్మిక భేదములు వారికి నశించి భూతస్వర్గమును అనుభ
విస్తారు. ఈ ప్రేమకు కామోపభోగాదులతో నవసరం లేదు.

రా:- నీవు చెప్పేది వాస్తవం. ఇక నీ స్వవిషయమై యేమి
నిరారణ చేసుకున్నావు?

అ:- “ఇక ప్రేమించి వివాహం చేసుకోవలెనా? వివాహం చేసుకున్న తరువాత ప్రేమించవలెగా?” అనేది స్వల్ప విషయం. వివాహం చేసుకొని వాండ్లను ప్రేమించడానికి నీ కేమధికారమున్నదని కొందరు ప్రగల్భంగా ప్రశ్నిస్తారు. నీనికి ప్రతిగా ప్రేమించనివారిని వివాహం చేసుకోవడానికి నీ కేమధికారం వున్నదని మరి కొందరు వాదిస్తారు. కాని ఏమిటంటే, వివాహం చేసుకోవడం రెండూ ఒకటే. దేశీగర్భం, అంతర్గర్భం మొదలైనవన్నీ ప్రేమబంధానికి బయటినున్నవి. సాక్ష్యంకోసం వుద్దేశించబడ్డవి. పుత్రులొరసులనడానికా భార్య కాని బాహ్యచిహ్నాలన్నీ చాలావరకు శిష్టసాత్వ్యాలుగానే పరిణమిస్తవి. ప్రేమబంధమేర్పడినముందే సాక్ష్యం పుట్టింది. ఈ సాక్ష్యం ఘట్టినతర్వాత బాన్సినారంటే... ఇంకా పురుషులందరికొందరి వాదన. అది మహా విషయమే. కాకతాళీయన్యాయంగా అంతర్గర్భం దింపి అది ప్రకటన గలుగుతున్నది. కాని అది విశేషవిధి.

ఇక సాక్ష్యవిషయం పూర్తిగా ఉద్బవించివున్నది. విశేషం లేదు. నేను వివాహం చేసుకోవలెనో లేదు.

రా:- (సందేహిస్తూ) నీ వేదాంతానా ప్రేమిస్తున్నావా?

అ:- నేను ప్రేమించినా బాహ్యసాక్ష్యంతో పనిలేదు. కనుక యితరుల తెలుసుకోవలసిన అంశంలేదు.

రా:- వట్టిగ పోయి.

మా:- (మజ్జిగ పోస్తూ) బోర్లీ కిచ్చి వదిలి లేచటం.

రా:- నా కళ్ళ మైపు.

మా:- ని మమూ... ఇట్టలే... కదా!

రా:- ఇంకెంతి చెప్పడం...

మా:- దే. కీ తీసిది... ఇంకెంతి... విశాకమానదు.

౨

కోమటింట కన్నము

రామదాసు శెల్లవాచుగూనుఁ జూచు ప్రాన్తుండగా లేచి
కాల్యములు తీర్చుకొని భోజనంచేసి పల్లె బేరానికి పయాణ
మైరాడు. మాలక్ష్మి గుడ్డలపూట లిలకెత్తి నిట్టూర్పు విడిచింది.
రామదాసు ప్రత్యాపాంశో ప్రయాణమై బోయిరాకు. ఊర
గొండ బోడుదాటి రామదాసు కయిలుకట్టి దాకొన్నాడు. కట్ట
సమీపంలో వాగుమీద కళగి కట్టారు. దానిదగ్గర వున్న
గుంటలో దాగి ముగ్గురు మహాభ్యులు లేచి నిలువు మన్నాను.
రామదాసు భయపడి మూట దింపాడు.

దొంగలు:- మూట దింపావేమి? యెత్తుకొని కంది
చేలోకి రా.

రా:- అయ్యా! మీరు నన్ను కొట్టనద్దు. ఈ మూట
నేను యెత్తుకోలేను, కాస్త చెయి వెయ్యండి.

౧ వ దొంగ:- యిట్లా నా కెత్తరా! త్వరగాపోదాం.
ముసలివాణ్ణి పట్టకరా?

రా:- మూట దీసుకున్నానుగా యింకా నే నెందుకు?

౨ వ దొంగ:- అరవకుండా మాతో రా. నోరెత్తావా
అంటే దెబ్బపడుతుంది.

రా:- (నమరుతూ దొంగల నెలకు కందిచేలోకి పోయినాడు)

౧ వ దొంగ:- యీ గుడ్డలెక్కడివి?

రా:- సున్నిచ్చిచ్చింది. పల్లెమార్కెట్లో అమ్మకొని వొకపావు
మిగిలి తే చుక్కలవలం తిందాం తనుకొన్నాం. జడ్డిగంలోనే
మిదత పొడిచింది. ఆ మహారాజును మాడడానికి మొగం చెల్లదు.
పాపం, దయవలచి నాకు ఎటును తీసువు చూపాడు. కాని ఇట్లా
తటస్థించింది.

౧ వ దొంగ:- ఊరికే వాగక నడవు. నీవి కావంకే వదులుతారనుకున్నావా?

౨ వ దొంగ:- అమ్మబోతున్నాననిగదా వీటి ఖరీ దెంత?

రా:- జాబితాదాఖలా ఖరీదు సుబ్బిశెట్టి వేసియిచ్చాడు. నా జన్మలో ఆ బాకీ తీర్చలేను.

౩ వ దొంగ:- మేము యితరులదగ్గర కొనుక్కుంటే రెట్టింపు ఖరీదుగిడుతుంది. కనుక ఆ ఖరీదస్తాం తీసుకొనిపో. ఊరికే తీసుకుంటే నీయేడుపు మాకు కొట్టేట్లున్నది.

రా:- అన్యాయం యెందుకు? వాటిఖరీదు రెండువందలు రూపాయ లిస్తే చా... అందులో నాది మూళ్ళైతూపాయలు లాభం వస్తుంది. నా లాభంకూడా తగ్గించుకోనే యివ్వండి.

౩ వ దొంగ:- ఊరికే అరవక ఆ నాలుగువందల రూపాయలసంచి తీసుకొనిపో.

రా:- అద్యాయ! మీచర్యచూస్తే ఆశ్చర్యంగా వుంది. మీ రెవరు?

దొంగలు:- రాజాధిరాజు తక్కువ జగ్గడుగారి పత్తాసులం.

రా:- తెలియ కడుగుతాను. తమించండి. రాజాధిరాజైతే యీ పనెందుకు?

౩ వ దొంగ:- రాజాధిరాజుంటే దేవుడు. అసలుదేవుడు పరిపాలించడం చేతగాక ప్రపంచవృక్షులన్నీ తారుమారుచేసి వుక్కిరిబిక్కిరి లాగుతున్నాడు. పెద్దపాతా కొంకరు పోగుచేసుకొని బీదవాండ్లను బాండ్లుంటే జగ్గడుగారు పాతదేవుణ్ణి తోసిరాజని సక్రమమైనపాలన ప్రారంభించాడు. మారాజుపాలనలో బీదల బాధలు తొలగి అంతా అన్నదమ్ములవలె వుంటారు. బీదవాండ్ల కెందరికైనా పని చూపిస్తాడు.

రా:- మీరాజుగారు చూపించే పనిదేగా?

3 వ దొంగ:- కొంతకాలంపాటిదే. భాగ్యవంతులు సరియైనమార్గానికి రాకపోతే కొంతకాలం యీ యుద్ధం జరిపి సంపాదించిన ధనంతో బీదలకు వృత్తు లేర్పరుస్తారు.

రా:- ఇంతకంటే న్యాయమార్గం లేదా?

3 వ దొంగ:- ప్రయోజనకరమైన న్యాయమార్గం మరొకటి లేదు. ఈ మార్గమైనా న్యాయవిరుద్ధం కాదు.

రా:- నేమాత్రం మీతో యేకీభవించను. మీరు సృష్టి క్రమమే మారుస్తామంటారు.

3 వ దొంగ:- అది తప్పు. సృష్టిక్రమమే మేము గాఢాలెనంటాం. మీ రవలంబించేదే అస్మాభావికమైనపద్ధతి. అయినా ఆ వాదన ఇప్పుడు తేలేది కాదు. నీవు వెళ్లు.

రా:- ఇంకొక్క సంగతి. తక్కువ జగ్గుడుగాను కాలం చేశారు కామాలెనే?

3 వ దొంగ:- అని మీ దేశంలో అనుకున్నారు. వారు యీ పదిసంవత్సరాలనుంచీ నైజాము దేశమంతా కట్టుబాటు చేశారు. ఊరూరా మావత్తాసులున్నారు. ఇప్పుడు తూర్పుకు యెగబాకుతున్నాం. నీవు వెళ్ళు. ఊళ్ళోకి పోయేవరకు మా పేరెక్కడా యెత్తనద్దు. ఇంకా నామాను తెస్తావా?

రా:- నేను యికరాను.

ముగ్గురు దొంగలూ వెళ్ళిపోయినారు. రామదాసు కొత్త దొంగల పద్ధతులు విని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. కాలాలు మారపోతున్నవనుకున్నాడు. “గతకాలము మేలు వచ్చుకాలము కంటెన్” అని అన్నారుకాని అది యెంతవరకు వాస్తవమో చెప్పడానికి వీలులేదనుకున్నాడు. “యీకాలపువాళ్ళ బుద్ధులు మంచివే కాని లోకవిడ్డూరంగా ఉన్నవి. ఆచరణలో పెట్టడం సాధ్యమవుతుందా? ఒకపర్యాయం భాగ్యవంతులాస్తి పంచిపెట్టినా స్వల్పకాలంలో పుష్టితులు మళ్ళీ యథాస్థితికి రావా? బీదలు సోమసులై

పనిపాటలు విడిచి పూరుకోరా : స్వశక్తినిబట్టి భాగ్యవంతులు గావడానికి ప్రతివాడికీ అవకాశం వుండడం న్యాయంగాని యీ దోపిడిపర్థులు సర్వసామాన్యం అయితే కష్టపడి జీవించే వెర్రివాళ్ళేవ రుంటారు ? రానురాను స్వయంకృషికింట చౌర్యమే మేలని భావించే దుస్థితి దేశానికి పట్టబోతుండేమో" అని వితర్కించు కుంటూ యింటికి వచ్చాడు అప్పటికింకా బాగా తెల్లవారలేదు. అప్పాచాసు లేచి మందరంపై పుకు వెళ్ళాడు. భోజనం లోగా రాడు. మాలక్ష్మీ, జోతీ జొన్నలు తొక్కుతున్నారు. పిల్లవాడు నిద్దర లేవలేదు. చెల్లెలు సుబ్బలక్ష్మీ తాలూకు మలీతపడ్డ యీన మోసింది. వెనక జున్నుబాల కథంతా జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆమె మరణకారణం తలంపుకు వచ్చి పంచముల దుస్థితి మూర్తీభ విచిన్లు పొడగట్టింది. అప్పటి తన కాపురపు స్థితి, ఇప్పటి హైన్యమూ తలచి నొక్కిడునం కించపడి మళ్ళీ మనస్సు నిబ్బ రించుకున్నాడు. ఇప్పుడు తన చేతికి వచ్చిన నాల్గువందల రూపాయలూ యేమి చేయాలెనో తెలియలేదు. యెక్కువ యివ్వబడిన రెండువందల రూపాయల్లో తన కేవిధమైన హక్కు లేదని నిశ్చయించుకున్నాడు. తన భాగానికి క్రమప్రకారం రాదగిన ముప్పది రూపాయల లాభం తానేమీ శ్రమ పడకనే రావడంచేత తా ననుభవించవచ్చునా అని సందేహపడుతున్నాడు. ఎక్కువ వచ్చిన ధనం యావత్తు సుబ్బిసెట్టియొక్క మూలధనంవల్ల వచ్చినదే గనుక అతని కిచ్చివేయడమే న్యాయమనీ, తాను ముప్పై రూపాయల లాభం పొందడానికి యింత శ్రమ పడవలసిందని నిర్ధారణ లేదుగనుక ఆ మొత్తంమాత్రం తీసుకోవచ్చుననీ నిశ్చయించు కున్నాడు. ఇంతలో మాలక్ష్మీ, జోతీ తొక్కు తీసికొని వచ్చారు. వారికి యీనత్తు సంగతులూ విసిపించి పైకం విషయమై తన నిశ్చయం తెలిపాడు. మాలక్ష్మీ యింతపైకం యింట్లో భరించడం కష్టం, వంటనే పోయి యిచ్చి రమ్మన్నది. మూట చంకన పెట్టి పుత్తరీయం గడ్డకొని సుబ్బిసెట్టింటికి పోయినాడు. అతడు యెనగోనో రహస్యంగా పూటాడుతున్నాడు.

రా:- సుబ్బయ్యగారూ !

సు:- నీవు కాసేపు వాకిట్లో నిలుచో - ఇక రావచ్చు. ఊరికి పోలేదా ?

రా:- కొంతలెక్క పోయినాను. గుడ్డలన్నీ అమ్మకొనే వచ్చాను. మూలానికి రెట్టింపుపైగా లాభం వచ్చింది. ఇదిగో! మూట.

సు:- (ఆనందపడుతూ) యేవో దేవత నీకు ప్రత్యక్షంలా గుర్తుంది. ఇంకా గుడ్డలు కావలె నన్నదా ?

రా:- కావలె నన్నారుగాని నేను వాళ్ళకు అమ్మదలచ జీమ. వాళ్లు దొంగలు. దేవత గాదు. దేవుడి దొంగలుట.

సు:- వాళ్ళవరయితే మన కేమి? కొంటా మంటే అమ్మదాం.

రా:- క్రమమైన ధరకైతే ఆమాటనుకోవచ్చు. డబ్బు మీదపడవేసి పోతే యే మనుకొంటావు ?

సు:- వాళ్ళ గుడ్డలు లేక యిబ్బందిపడుతున్నారనీ, యేమోక్షికైనా కొండానికి సిద్ధంగా వున్నారనీ అనుకొంటాను. ఈ డబ్బు సంగ తెట్లా.

రా:- మొకటనుకొన్నప్రకారం మీ లెక్క చెల్లుపెట్టు కొని గాను రావలసింది యియ్యండి.

సు:- ఇంకావో నీవు కష్టపడ్డ దేమున్నది ?

రా:- నీవు హిత్రం చాలా కష్టపడ్డావు.

సు:- డబ్బు పెట్టింది నేనుకదా ! దొంగలు యెత్తుకొని పోయినట్టయితే నేను నష్టపడేవాణ్ణేనా ? నీదగ్గర యెట్లా వసూ లిద్దామి ?

రా:- అయితే యేమంటావు !

సు:- పై రెండువందలలో వొక్క కానీ నీకు రాదు.

రా:- దాంట్లో నాకు వొక దమ్మిడికూడా వద్దు. ఈ సంగతంతా నే చెప్పక గుట్టుచక్కంగా పైకం దాచుకొంటే నీ వేమి చేసేవాడవు?

సు:- అటువంటివాడివి కావనే నమ్మి సరుకిచ్చా! ఇది వరకు లెక్కపోను మిగిలిన యిరవైయెన్నిదిరూపాయలకూ నీ కిష్టం వచ్చిన సరుకు తీసుకో.

రా:- ఒక బస్తా జొన్నలూ, వొక అరబస్తా బియ్యం యిప్పించు. తక్కిన దానికి వెచ్చం తీసుకుంటాను.

సు:- ఒక వందరూపాయల సరుకున్నది. పొద్దున్నే వేసుకొని పోతావా?

రా:- యిక గుడ్డలు వద్దు. చిల్లరసరు కిప్పించు.

సు:- షదిరూపాయలకైతే మిగిలి మోతవు తుంది. ఏమి లాభం వస్తుంది?

రా:- సాయంత్రం లోగా అవి అమ్ముకుంటే చాలు. నా భాగానికి వొక అర్ధరూపాయి గిట్టకపోదు.

సు:- పెద్ద లాట్లేమీ రావడానికి వీలులేదు. చిల్లరన యెన్నాళ్ళమ్మితే ముప్పై రూపాయల లాభం వస్తుంది?

రా:- వచ్చినంతవరకే ఆయె. ఆశకు పోకూడదు.

సు:- మీ కూలీలు వట్టి సోమారులు. రూపాయి చేతిలో కనబడితే అది ఖర్చయ్యేదాకా పని చెయ్యరు. నాకేమి పొట్ట జరక్కనా ఈ పాకులాడటం? వ్యవహారం చేస్తూ వుండాలె. రేపు పొద్దుటికల్లా కొత్తరకం సరుకు తెప్పిస్తా. నీ మనస్సులో మలికితం యేమిటో చెప్పు. నింజలి పెట్టుకొని మాట్లాడితే వ్యవహారం సాగదు. కటాపిటిగా వున్నసంగతి చెప్పాలె నీకు అన్నం తక్కువైందని అడుగు. దాని మాటివో చెపుతాను.

రా:- ఆ సందేహం నాకేమీ లేదు.

సు:- అట్లా అంటే నే వొప్పకోను. డబ్బు చేదా యేమి? పె లాభంగా నాలుగో వరితిపా. ఆగోచించుకో.

రా:- ఇం కామోట తలపెట్టవద్దు. ఆ చిల్లర వస్తువులు దయచెయ్యి. వశాసం వొక్కటిప్పించావంటే మోసకపోవడానికి వీలుగా వుంటుంది.

సు:- నోట శనివుంటే నేనేమి చేసేది ? గింజలు కొలుచు కుంటావా ?

రా:- బియ్యం గొలువు, యెత్తుకొని పోతా. జొన్నలు సాయంత్రం యిత్తువుగాని.

రామదాసు బియ్యపుగోనె యెత్తుకపోయినాడు. యిండా కటి కొత్తమనిషి చిరునవ్వుతో లోషలికి వచ్చి;

కొ-మ:- సుబ్బయ్యగారూ ! యేనో లాటుకొట్టారే- మీదయ్యా సామ్మ!

సు:- ప్రాప్తం లేనిది వుట్టినే యెవరికైనా పస్తుందా ? అయితే వొక్క సంగతి. వేళ్లు వంచందీ వెన్నపూస రాదు.

కొ-మ:- ఆ మనిషి వట్టి చాదస్తుల్లా గున్నాడే ? నే నైతే యిటువంటివి పదిలాళ్లు కొట్టి హాయిగా కూర్చుందును. తరువాత మన నడిగేవా డెవడు ? పదేండ్లలో పెద్ద సెట్టి నయ్యేవాణ్ణి.

సు:- అయితే నీవు ! వెళ్లుతావా ! ఇంకా రెండువందల రూపాయల సరుకుంది. నీ తావర మెక్కడనో తెలియకపోయేనే?

కొ-మ:- సుబ్బయ్యా ! వారంరోజుల నుంచీ వస్తున్నా గదా ! నాలో తభావతు యేమైనా కనిపెట్టావా ? మంచిచెడ్డలు ముందుగా నీకెట్లా తెలుస్తవి ?

సు:- మొదటిసారి పైలాభంలో నీకు భాగం లేదు. అతనితోపాటు రెండోసారినుంచీ నాలుగోవంతు లాభం యిస్తా. ఈ తడవకు అతని మోస్తరుగా ముప్పైరూపాయలు తీసుకో.

కొ-మ:- నాకా షరతులు గిట్టవు. రెండోసారి లాభం వస్తుందని నిలుకేమున్నది ? ఈసారిగూడా లాభం యియ్యవల సిందే, లేకపోతే నాపల్ల కాదు.

సు:- సరే, సరుకు తీసుకో. నాకు ముఠమాట మెగువ. యెదుట గట్టిగా లేదనలేను.

కొ-మ:- జాబితా తయారుచేయండి. రేపు తెల్లనారే వరకు సంచి తెచ్చి వప్పజెపుతా.

సు:- (కురికపాట్లు పడుతూ, జాబితా తయారుచేసి) మూటకట్టుకో, మళ్ళీ రావడ మెందుకు? ఇకమీద చీకట్లో వచ్చిపోతూ వుండు.

కొ-మ:- రాత్రి నిద్దిరలేదా ఏమయ్యా?

సు:- రాత్రి వొంటిగంటకు నే పడుకోవటం. మేలుట్టా కష్టపడుతాం. కూలివాండ్లు మాడబుబు బెల్లప్పొడిగా గానూ లంటారు.

కొ-మ:- మా ఆడకూతురు పనే ముచ్చుకోదు. ఆన్నం పోయిమీద పెట్టడమే దానికి కష్టం. రాత్రింబగళ్లూ నిద్ర పోతుంది.

సు:- చూశావా. మా ఆడకూతురు యిందాకటివరకూ మేలుకొనే వున్నది.

కొ-మ:- తెల్లవార్లూ యిట్లా నిద్దర్లు కాయకపోతే మంచి యినపపెట్టె తెప్పించరాదూ? మేమొక జమీందారీవ్యవహారంలో నాలుగు యినపపెట్టెలు లేపేశాం. ఒకటిప్పిస్తా పుచ్చుకుంటానా?

సు:- రాత్రిపూట చేరిపిస్తే పుచ్చుకుంటా. అక్కడికి నా సెమ తీరిపోతుంది.

కొ-మ:- వచ్చే ఆదివారం నీ స్వంతబండి పంపితే నోలి పెట్టిస్తా. నూటయ్యై రూపాయలపెట్టె జెబ్బయి అయిదుకు తెగ్గొట్టుకో.

సు:- యాభై యింటికి పైస నేను పెట్టలేను. ఆ ప్రకారం పైసలు చేయించు.

కొ-మ: మళ్ళీ వస్తాగా. మా నాయకుడు వల్లగాదంటా
డేమో? గట్టిమాట లేవు పొద్దున చెప్పుతా. మాటలంటే చెల్లిం
చుకొనేటట్టుగా వుండాలె.

సు-: ఇక యెత్తుకో. నా దగ్గిర మూడురూపాయలే నిలువ
వున్నది. లెక్క మరచిపోయేవు. ఆనికె బాగుండదు.

కొ-మ:- బాగుండక—తగవు లాడవచ్చానా? యెత్తు
బాకీమీద పోవలెగాని వీటితో అవుతుందటయ్యా?

కొత్తమనిషి మూటెత్తుకొని నిమిషంలో అంతర్ధానం అయి
నాడు. మళ్ళీ కనబడలేదు. మరుక్షణానుంచి సుబ్బిసెట్టి కెందుకో
అనుమానంగా వున్నది. పొచ్చాటు జరిగినందుకు వస్తాయించాడు.
తాటిచెట్టంతవాడికి తలదన్నేవాడుంటాడని అనుకున్నాడు. ఆరోజు
పగలంతా అదే ఆలాపనగా వున్నది. కొత్తమనిషి తిరిగి రావల
సిన గడువు కొన్ని గంటలున్నా రాడని నిశ్చయం చేసుకున్నాడు.
పట్టలేక భార్యతోకూడా చెప్పాడు. మధ్యాహ్నం ఆమె దిగులుపడి
అన్నం తినలేదు గుడ్డలు కండ్లలో మెదిలినవి. గోరంచుదోవతి
పెనిమిటి కట్టుకుంటానంటే యెందుకు వద్దంటినా పాడుదాన్ని అని
విచారపడ్డది. జరిగినమోసం యెవరికీ చెప్పుకోలేదు. దొంగలలో
షరీకు అయితే వాళ్లు మోసంచేసి పోయినారని పోలీసులకు తెలిస్తే
చిక్కులు వస్తవని భయపడ్డాడు. రామదాసు తెచ్చిన లాభానికి
యీనష్టం సరిపోయిందని వుభయులూ మనస్సు కుదుర్చుకున్నారు.
రామదాసుకు అన్యాయం చేయకుండా కొంతభాగం అతనికికూడా
ఇచ్చినట్టయితే యీమోసం జరిగేవుండదని చంద్ర మ్మన్నది.
ఈ నష్టంకింద రామదాసు కిస్తానన్న జొన్నలబస్తా బిగబట్టుకో
వలెనని మొదట అనుకున్నాడుగాని చంద్రమ్మ రామదాసుకు
అక్రమం చేస్తే బెడిసికొడుతుందని భయపడడంచేత ఆ వుద్దేశం
వదులుకొన్నాడు సాయంత్రం పల్లెబేరం కాంగనే దుకాణంమూసి
వుభయులూ భోజనంచేశారు. చంద్రమ్మ వెంటనే పడుకున్నది.
సుబ్బిసెట్టి కొంతసేపు రామదాసు చరిత్రా, మరికొంతసేపు కన్యకా

పురాణం రాత్రి రెండు గూములుదాకా చదువుకున్నాడు. ముత
రాచుపాలెంలో కుక్క అరుస్తున్నవి. నడివీధిలో రెండుకుక్కలు
గేదవడం మొదలుపెట్టినవి. కొండమీద గుడ్లగూబలు అరుస్తున్న
శబ్దం వినబడ్డది. దొడ్లో అలికిడి అయినట్టుగా వుంటే సుబ్బిసెట్టి
లాంతరు తీసుకొని దొడ్లోకి పోయినాడు. లాంతరుకు మూడు
వైపులా అద్దాలు పగిలిపోవడంచేత దీపం నిలవలేదు. దొడ్డితలుపు
గొళ్ళేం కదిలించి చూచి నాగవాసంలో పుల్ల దోపాడు. మూడు
వైపులా యిండ్లు వుండడంవల్ల యిల్లు పెట్టెవలె వున్నది. ఉత్తరం
సీధితల. నీలిఘం దమ్మకంబాపతు పదివేల రూపాయలు యింట్లో
నిలవ వుండటంచేత మనిషి కేమీ తోచడంలేదు. రూపాయికంటే
వడ్డీ తక్కువ వచ్చినా ప్రస్తుతం వడ్డీకిచ్చినేయడమే మేలనుకు
న్నాడు. తగినాసాము తెవ్వరా అని యోచించాడుగాని స్ఫురించ
లేదు. చంద్రమ్మకు సరిగా నిద్రపట్టలేదు. గుడ్డలు యెత్తుకొనిపోయి
నట్టూ, పోలీసులు వచ్చినట్టూ ఆలాపనగా వున్నది. వొంటిగం
టయ్యేవరకు లేచి కూర్చున్నది. సుబ్బిసెట్టి పంచాదిలోకి పోయి
పడుకున్నాడు. చంద్రమ్మ లేచివచ్చి తూర్పింట్లో స్తంభాని కాను
కొని దీపందగ్గర కూర్చున్నది. యెప్పుడైనా భయంచేత నోట
మాట రాకపోతే శబ్దంచేసి పిలవడానికి వొక వోటి తప్పేలా, పగి
లిన బొంగుకర్రా దగ్గర పెట్టుకున్నది. దీపం కాగడావలె వెలిగి
చమురు పీలుస్తున్నదని కొండెంతదీపం చేసింది. కొంతసేపటికి కునికి
పాట్లు వచ్చినవి. అవి పోవడానికి నిన్నటి సెనగపప్పు కాసిని నవిలి
గిల్లు తాగింది. కండ్లమబ్బు పోలేదు. స్తంభానికి తల మోటించి
పిల్లి కూతలు పెడుతూ నిద్రపోయింది. ఇంటి సమీపంలో కుక్క
వొకమాటు మొగిరిదిగాని దొంగలు దానికి బెల్లం, మాంసం లం
చం పెట్టారు. ఒకదొంగ ముతరాచుపాలెం వైపున రాళ్ళకుప్ప
పేర్చుకొని కావలిగాస్తున్నాడు. ఇద్దరు రెండరుగులపక్కనా నక్కి
రెండువైపులా కనిపెట్టివున్నారు. అరుగుమీద గడ్డలుపడ్డ చప్పిడి
వినబడకుండా గోనెగుడ్డలు మెత్తగా పరిచి కన్నగాడు మొదటి
యిటికె దీశాడు. ఇటికె బెండడుతో గట్టడంచేత ఒక్కటి

రాంగానే తక్కినవాటిని అచ్చులనలె వొల్చి పట్టవీడ పెడుతున్నాడు. కన్నానికి అడ్డం రాకండా రెండనవాడు యిటికెలన్నీ అరుగుకిందికి దింపాడు. కన్నం పూర్తిఅయింది. ఒకడు కన్నంలో గుండా కాళ్లుచాచి లోపలికి ప్రవేశించాడు. తూర్పింటి తలుపు దగ్గరకు పోయి దానిమీద రెండు చిన్నదెబ్బలు కొట్టాడు. చంద్రమ్మకు మెళుకువ రాలేదు. తూర్పింట్లోకి పోయి వీధితలుపు గొల్లెం దీసి చేరవేసివుంచాడు. మరిద్దరు లోపలికి ప్రవేశించారు. దీపం పడకటింట్లోకి తీసుకొనిపోయి వంకెనున్న తాళపు చేతులు తీసుకొని భోషాణం తెరిచేవరికు దాంట్లో వొకశెద్ద చందూకావున్నది. చందూకా నిండా నగలున్నవి. అది వొకడినెత్తిన పెట్టంగనే వాడు వాకిట్లో యింకొకడికి అందించాడు. వాడది యెత్తుకొని సంకేతస్థలానికి వెళ్ళాడు. భోషాణం పక్కన కలతట్టి చూస్తే బొతక్కుమన్నది. కత్తితో నూటువేసి పైపెళ్ళ లేవదీస్తే రూపాయల బిందెలమీద సిబ్బులు మూసివున్నవి. అవివొకడు వాకిట్లోకి అందించి వచ్చాడు. ఇంకొక కావటిపెట్టె భోషాణంలో వుంటే యెత్తుకొని అంతా బయలుదేరారు. చంద్రమ్మ యింకా కనుకుతూనే వుంది. వీధిలో వొకకుక్క కవ్వించి మొరుగుతున్నట్టు సుబ్బిసెట్టికి వినబడ్డది. అతడులేచి తూర్పింట్లోకి వచ్చి చూస్తే దీపం లేదు. దీపం మలిగిందేమీ అని అడిగాడు. వీధితలుపు ఓరవాకిలిగా తీసివున్నది.

సు:- ఏమేవ్? నీ తోడబుట్టినవాళ్ళు వచ్చినట్టున్నారు.

చం:- నీతోడబుట్టినవాండ్లు వచ్చారేమో!

సు:- దీప మేది? వీధితలుపు తీసివున్నది.

చంద్రమ్మ:- 'పడమటింట్లో కెట్లాపోయింది? నే నిక్కడే పెట్టానే! ఇంకే నున్నది. కొంప పోయిందని అరిచింటగాని పైకి వినబడలేదు. ఇంకా యేమో చెప్పబోయింది. నోట మాటరాలేదు. కర్రతీసుకొని తప్పేలవాయించబోతే చేతులు తడబడ్డవి. దెబ్బ

తగలలేదు. రెండునిమిషాలు కొట్టినతరువాత నాలుగుదెబ్బలు వినబడ్డవి.

సు:- నే లేచేవున్నా. యెందుకు తప్పేల కొడతావు?
(అంటూ నిప్పుపుల్ల గీచాడు పుల్లారంగా పుల్లగీస్తూ) గదిలోకి పోయి దీపం తీసుకొనిరా.

చం:- వాళ్ళందులో వున్నారేమో? నీవు కూడా రా.

సు:- దాని కిద్దరు కావలెనా? ముందు తలుపుమీద కొట్టు.

చంద్రమ్మ ఇళ్ళో ఇళ్ళో! అని తలుపుమీద కొట్టింది.
ఏమీ చప్పిడిలేదు.

సు:- కర్రతో తలుపు నెట్టు.

చం:- లోపలివాళ్ళకు దా రిదేగా?

సు:- అటు దారిచేసుకోకుండా వున్నారా? యిద్దరం లోపలికి పోదాం పద.

ఇద్దరూ మెల్లగా లోపలికి అడుగులు పెట్టారు. యెనరూ లేరు. గోడకన్నం. నేలకన్నం మాత్రం కనబడ్డవి. భోషాణం చూస్తే నగలపెట్టె లేదు. చంద్రమ్మ గుండెలు బాదుకొన్నది.

చం:- ఇం కేమున్నది? అంతా గుండంవేళారు.

సు:- మన రాతేమైనా తీసుకొనిపోయినారా?

చం:- మనకు మిగిలింది రాత వొక్కటే. తక్కినదంతా పోయింది.

సు:- పిచ్చిదానా! అదొక్కటి బాగుంటే చాలు. మూడు రోజులలో పోయిందంతా సంపాదిస్తాను. నీవు తొందరపడి అందరితో వెలితిగా మాట్లాడవద్దు. మనం యివ్వవలసినవాళ్లు రేజీ వచ్చి కూర్చుంటారు.

ఈ సందడికి యిరుగుపొరుగువాళ్ళంతా గలభాగా పోగై నారు. కన్నం పరీక్షిస్తున్నారు. కన్నం వేయడంలో గొప్ప పని తనం చూపించాడని గంగాధరు డన్నాడు. యితడు లాలూచీ

లియివుంటూ దని కొందరు చెవులో వూచుకొన్నారు. “వెన్నెట్లో
కొంగలు పడ్డా రేమయ్యా తమాషాగా” అని ఖరింబీ అన్నది.

ఖ:- నీవు నిద్రపోయేదానవు కాదుకదా! యెట్లా జరిగిం
కబాబ్బి యింతచని!

చ:- కాలం ముగించుకొని వచ్చేవరకు అన్నీ వాన
కూడుతవి.

గ:- సొక్కుపొడి చల్లుతారట. అది మీదపడంగానే
మత్తు వస్తుందట.

ఖ:- సుబ్బయ్యా! యేమైనా పోయిందా?

సు:- ప్రాప్తం దీరింది పోయింది. తీరంది వుంది.

గ:- ప్రాప్తం యేమాత్రం దీరిందీ?

సు:- ఇంట్లో యేమీ లేదన్నా!

గ:- ఇంట్లో యేమీ లేనిది దొంగలు పడినానికెనా;
పడక మునుపా?

సు:- నీ దంతా వేళాకోళం!

మునసబు:- సుబ్బిసెట్టి! నగ జేమైనా పోయినవా?

సు:- యేమీ పోలేదండి. దొంగలు వచ్చారు, పోయినారు.
మేము వెంటనే లేచాం. వ్యవదానం యేదీ?

ము:- యేమీ పోలేదని వాజ్మూలం యియ్యి.

సు:- ఇంకా వాజ్మూలం యెందుకు? చెప్పేగా వ్రాసు
కోండి.

ము:- నీదస్కతు కావాలె.

సు:- గోయింది పోగా ఈబెడదంతా యెందుకండి మాకు?

ము:- ఇప్పుడేమీ పోలేదంటివే?

సు:- ఇప్పుడుమటుకు పోయిన నని చెప్పానా?

ము:- సరే. దస్కతు పెట్టు.

సు:- ఊ. సరేనా? పోలీసులట్టాలు నే పడలేను.

ము:- కేసు కమ్మి చేతువుగాని—

అంటూ వెళ్ళిపోయినాడు. యింతలో కోమటి వెంకాయ వచ్చి,

వెం:- మునసబుతో నీకు తగాదా యెందుకురా? బెదిరిస్తూ పోతున్నాడు. వచ్చినకర్మానికి దోడు పైగా యిదెందుకు; యేమన్నా పోయిందా?

సు:- యేమి వున్నదక్కా యింట్లో? రావడం చూశామా? పోవడం చూశామా? యేమి తీసుకపోయిందీ యెట్లా చెప్పగలం?

వెం:- అంతే నన్నావూ? నే పోయివస్తా. చంద్రమ్మా! దిగులుపడబోకు.

గం:- దొంగలు లోపలికి వచ్చారా సుబ్బయ్య?

సు:- మాకు లోపల యెవరూ కనబడలేదు. బయటివాండ్లు బయటనే పోయినారు. వాళ్ళకు కూలిగూడా గిట్టినట్టులేదు. పడు కోండయ్యా పోయి! యెంతసేపని మేలుకొంటారు?

అంతా వెళ్ళిపోయినారు. కన్నానికి పాతతలుపు చెక్క లడ్డం పెట్టి తలుపు వేసి యింట్లోకి వెళ్ళారు.

తెల్లవారేవరకు ఘోరిపిల్లలూ, పెద్దలూ సుబ్బిసెట్టి యింటి చుట్టూ చేరారు. సత్తెనపల్లినుంచి పోలీసుసూపరెండెంటు, డిప్యూటీ కలెక్టరు వగైరా వుద్యోగస్థులు, కొండవీటి కొండకు పోవలెనని వస్తూ తెల్లవారేవరకు మంగళాపురం వచ్చారు. రాత్రి సుబ్బిసెట్టి సామేమీ పోలేదని వాఙ్మూల మిచ్చినా మునస బది నవోనామీద వ్రాయలేదు. ఉద్యోగస్థులు దడబడగా రావడంతోనే పెద్ద వుద్యోగులు తనసొమ్ము పట్టి యిప్పిస్తారేమో అని ఆశతో మునసబును లోగట్టుకొని పూర్వపు వాఙ్మూలం తొలగించి యిరవై వేలరూపాయల ఆస్తి పోయినట్లు నిజమైన వాఙ్మూలం యిచ్చాడు. ఈ కేసు పూర్తిగా విచారించి పత్తా తీయవలసిందని యిన్స్పెక్టరుకు ఖండితమైన వుత్తరువు లిచ్చి

భోజనం అయినతర్వాత వుద్యోగస్థు లందరూ బయలుదేరారు. పీరిలో డజన్ మంది పోలీసుజవాన్లు తక్కిళ్ళ జగ్గడితాలూకు ఒకగుంపు తుమ్మలపాలెం సమీపంలో కొండవండలలో ఆడ వాండ్రతోసహా దిగివున్నారని తెలిసి రెండు పార్టీలుగా బయలు దేరి గుంపును బట్టుకోవలెనని యేర్పాట్లు జరిగినవి. డిప్టీ సూపరిం డెంటు డజన్ పోలీసులతో బయలుదేరి యనమదల రస్తాను తేల్చివారే వరకు వచ్చేటట్టు వుత్తరువు లయినవి. రాత్రిలు కొంగతనం చేసి తేల్చివారే వరకు దొంగ లంతా కొండలోయ లలో జేరి నిద్రపోతుంటా రనే నిశ్చయంతో బయలు దేరారు. సారా దుకాణాలకుపోగూడదని, పూళ్లలో బోగంవాళ్లతో సంబంధాలూ పెట్టుకో గూడదనీ, జగ్గడు నిబంధనలు చేయడం చేత పోలీసులకు ఆమాకీ చెప్పేనా తృప్తిరూ కనబడ లేదు. సత్తెనపల్లినుంచి వచ్చేపార్టీ కోటజగ్గరనుంచి కొండెక్కి లోయలోకి దిగవలెననీ, గుంటూరుపార్టీ లోయలోకి కిందినుంచి యెక్కవలెననీ యేర్పాటు సూపరిండెంటు జగ్గడిని పట్టుకోవలె ననీ ఉత్సాహ పడుతున్నాడు. దొంగలగుంపు యెంతవెద్దదో పోలీసువారికి తెలియదు. చుట్టూపల్ల గ్రామోద్యోగులు తాముకూడా వస్తామని పోలీసువారితో చెప్పాకగాని జనం యెక్కువ అయితే లిల్లరై తమజాడలు ముందుగా గుంపుకు తెలుస్తవనీ, యీ వచ్చే బాళ్ళలో కొందరు గుంపుతో లాలూచీ అయి వుండవచ్చుననీ, సందేహించి యెవండ్రనూ రానియ్యలేదు. పోలీసుల జాడలు చూవత్తూ కొండవీటి మునసబువల్ల గుంపుకు పూర్తిగా తెలిసినవి. సత్తెనపల్లి పార్టీ వచ్చి జాడలన్నీ కనిపెట్టి కురవదారి ప్రక్కన పక్క వున్నారట. శుశాకులు, కత్తులతోసహా ఇటుపచ్చిన దొంగల పార్టీ యాభైమందికి మించుతారు. పోలీసుపార్టీ కురవజగ్గరకు వచ్చేవరకు యికా చీకటి వున్నది. పోలీసులు తమమీద తుపా కులు కాలిపాదానికి అవకాశంలేకుండా యాభైమంది పేష్కర్లు పోలీసులను గుంపుమీద పడి పలుకొన్నాడు. సూపరిండెంటూ, డిప్టీ కలె

క్షరూ సహా గర మందిని చొక్కాలు తీసివేయించి చెట్లమొదళ్ళకు
 కట్టి తుపాకులు వూడదీసుకుని యనమడలనైపుకు బయలుదేరారు.
 యనమడల పోలీసుపార్టీకి నాయకుడుగావున్న అయ్యంగారు దొంగ
 లు భయపడడంకోసం ముందుగా అడుగుదెబ్బలు కాల్పించాడు.
 అందువల్ల పోలీసువారి మందుసామాను ఖర్చుకావడమే కాకుండా
 జాడలు వెల్లడి యైనవి. పోలీసులు తేచా తుపాకులు కాలుస్తుం
 డడంచేత వారిమీద పోయి పడితే సన్నీ లుపయోగిస్తారేమో నని
 దూరంనుంచే అరనై తుపాకులను బాగుచేసి వొక్క పర్యాయం
 పోలీసులమీద కాల్చేవరకు కొందరికి బలమైన గాయాలు తగిలి
 ివి. సూపరిండెంటు అయ్యంగారు 'పోలీసులను కాల్చవద్ద'ని
 తత్తురువు చేసి 'మేము లోబడ్డాం. మమ్ములను కాల్చవద్ద'ని
 కీకలు వేశాడు. గుంపు నాయకుడైన చెంచు రామానాయకుడు
 దూరందరూ తుపాకులు చప్పిడయ్యేటట్టుగా విసిరి దూరంగా
 పారేసి బోర్ల పడుకోవలసిందని తత్తురువు చేశాడు. పోలీసులు
 ప్రకారమే జరిగించారు. రామానాయకుడు విచ్చుకత్తులుగల
 అయిదుగురు అంగరక్షకులతో ముందుకు వచ్చి "శరణాగత రక్షక
 బిరుదాంకిత రాజాధిరాజ తక్కెళ్ళ జగన్నాథంగారి ఆజ్ఞను
 గారంగా అభయమిస్తున్నాను. మీరు తీచి వెళ్లిపో"డని గంభీరంగా
 ఉత్తర్విచ్చాడు. అంతట అయ్యంగారూ, తక్కిన పోలీసులూ
 తేచి బయటపడ్డారు. అంతట రామానాయకుడి సైనికు లందరూ
 యెవరి వీలువెంటడి నారు యీ సాయంత్రమే వెళ్ళిపోవలసిందనీ
 సంకేతస్థలం చేరవలసిందనీ సాయంత్రం వరకూయెవరూ గుంపుగా
 వుండగూడదనీ ఉత్తర్వు చేయడంతోటే గుంపు యావత్తూ తుపా
 కులు సంకేతస్థలంలో పాతివేసి చెదిరిపోయింది.

3

దొంగల కోవలు

జిల్లాసూపరిండెంటునూ, సిబ్బందినీ జగ్గడి గుంపు పట్టుకొని చెట్లకు కట్టివేసి పోయిం దని కొండవీటి గ్రామస్థులకు తెలిసి కావలివాండ్రనూ, పూరి జనాన్ని తోజు చేసుకొని తగినన్ని వస్త్రాలతో కుగవదారిన బోయి బందీలను కనిపెట్టి విడిపించి పైకి గుడ్డలిచ్చి మెల్లగా నడిపించుకొని రెండుజాము లయ్యేటప్పటికి ఊళ్ళోకి తెచ్చి మజ్జన భోజనాదులు చేయించారు. డిప్యూటీ సూపరిండెంటు అయ్యంగారు, తానూ సిబ్బందీ దొంగలతో హోరాహోరీ పోట్లాడామనీ దొంగల గుంపు అతి పెద్దది కావడం చేత మెళుకువతో తన సిబ్బందిని రక్షించుకొని సగౌరవంగా వచ్చామనీ లగినంత సిబ్బంది వత్తాసిగా వుంటే యావత్తు గుంపును పట్టుకుంటూ నని జిల్లాకలెక్టరు ఫీల్డుగారికి వ్రాశాడు. సూపరిండెంటుగారిని కట్టివేశా రని కబురు రావడంతో ఆ కలెక్టరు గారు మద్రాసు గవర్నమెంటుకు తారించి అయ్యంగారి ధైర్య సాహసాలనూ, చాకచక్యమునూ పొగుడుతూ రెండువందలమంది మూలబలానీ, యాభైమంది పోలీసులనూ ఇచ్చి నాయకుడుగా జేసి అయ్యంగారిని పంపించారు. కలెక్టరుగారు కొండవీటి గ్రామ మునసబుకు సర్కారుకు సహాయంచేసి తన రాజధానిని ప్రకటించి నందుకు రావుసాహేబు బిరుదు సిఫార్సుచేసి డిప్యూటీసూపరిండెంటుగారి రెండవ దండయాత్రలో సహాయం చేయవలసిందని తాళిమ పంపాడు మర్నాటి సాయంకాలం అయ్యంగారు సిబ్బందితో సహా ౯ గంటలకు సత్తనపల్లి స్టేషనులో దిగి తెల్లవార్లూ అక్కడ పడుకున్నాడు. క్రిందిటిరోజు మోస్తరుగా చీకట్లో బయలుదేరితే దొంగలు మాటి కాలుస్తారని బాగా తెల్లవారిన తరువాత ఫలహారాలుచేసి కొండ రిజర్వు యావత్తు సరవంజి మునుములుపట్టి వెదకడం ప్రారంభించారు. మధ్యాహ్నం పొగూగు అమీన్ బాదా గ్రామాలలో భోజనంచేసి వెంటనే

కొండలూ, అడవులూ వెతకడం ప్రారంభించి పొద్దుకూకేవరకు
 వొకభాగం తుమ్మలపాలెం, రెండవది కొండవీడు, చేరారు.
 అంతట యుద్ధం చాలించి వునయం యథాప్రకారంగా బయలు
 దేరి రెండుజాములయ్యేవరకు చనుగొండ మొకిరే చేరారు.
 అప్పటికి వెతకడం పూర్తయింది అయ్యంగాను వల బాగానే
 వొడ్డాడుగాని జెల్లపిల్లకూడా దొరికలేదు. జిల్లా కలెక్టరూ, సూప
 రిండెంటూ ఆ సమయానికి అక్కడికి వచ్చారు. దొంగలు
 వొక్కరూ చిక్కకపోవడానికి కారణం అందరూ కలిసి యోచించి
 కొండ యావత్తు వొక్కరోజులో వెతకడం సాధ్యం కానందున
 మొదటిరోజు రాత్రి దొంగలు వెదకిన భాగంలోకి పోయి అయినా
 వుండాలె, లేక చుట్టు పక్క గామాలవాండ్లుకూడా ఆ గుంపులో
 చేరివుండి వాళ్ళ సంగమంలో ఝడితీ ప్రారంభించక పూర్వమే
 తప్పించుకపోయైన వుండాలె నని నిర్ధారణచేశారు. సోదా
 చేయడంనల్ల భయపడి దొంగలు పరుగెత్తిపోయినదీ తేనిదీ
 నిదానమీదగాని తెలియదు. ప్రస్తుతం దొంగలను పట్టుకోవడం
 చాలించి మూలజానికి బత్తా యిచ్చి పంపివేశారు. దొంగ
 తనాలు యథా ప్రకారంగానే జరుగుతూ వున్నవి. జిల్లాలో ధన
 వంతులని పేరుగా వర్తకులూ, భూస్వాములూ, స్త్రీడర్లూ గోల
 పెట్టుతూ వున్నాడు. నాలుగైదు జిల్లాలలో గుంపులు పేరుచెప్పి
 కన్నాలు వేస్తున్నారు. దార్లు గొడితే హీనమని యెంచే తెగల
 పాళ్ళను కన్నాల వేయడానికి పంపారు. దార్లు గొట్టడమే మొగ
 సిరి అని కొందరు కన్నాల వేయడానికి యెక్కువ తెలివితేటలు
 గావలెనని కొందరు వివాదపడడంచేత ఏ శాఖలో అభిరుచిగల
 పాళ్ళను ఆ శాఖకు నియమించ వలసిందని జగ్గ శుత్తరువుచేశాడు.
 మొటి నానుకొనివున్న నైజామిలాకా గామాలలోకూడా దోపి
 డీలు జరగడంచేత నవాబురాజు పోలీసులుకూడా ఇంగ్లీషు పోలీసు
 లకు సహాయమొకరినొకరు కరుణలుజిల్లా సూపరిండెంటు స్పెన్సరు
 గారు యెక్కువ తెలివితేటలు కలవాడని అధికారం వారికిచ్చి
 నాయకునిగా నియమించారు చాలా వోట్ల దొంగలు పట్టుపడ్డారు

గాని జగ్గడియొక్క నేర్పరితనం చేతనూ, గోపనా శక్తి చేతనూ యావత్తు గుంపుయొక్క యేర్పాట్లు, లోతుపాతులు నాయకులకు తప్ప సామాన్యులకు తెలియకపోవడంచేతనూ, వొక కోవలో వాళ్ళ జాడలు రెండవ కోవ వాండ్లకు తెలియక పోవడంచేతనూ, పట్టుబడ్డవాండ్లు పోలీసులెంత బాధపెట్టినా తమ కోవకు సంబంధించిన యెనిమిదిమంది పేర్లు తప్ప తక్కిన వాళ్ళవి బయటపెట్టలేదు. పది జిల్లాలలో బందిపోట్లు నడిపిస్తున్నా జెగ్గడి చెహరా చెప్పగలవాడు వొక్కడూ దొరకలేదు. అయిదారు కోవలవాళ్ళు కొన్ని చెహరాలు చెప్పారుగాని తాబెట్లువేసి చూస్తే వొకదాని కొకటి గానగలేదు. అయిదు జిల్లాలనుంచి జగ్గణ్ణి పట్టు కన్నామని రిపోర్ట్లు వచ్చినవి గాని కేసులు విచారణకు పెడితే అసలు జగ్గడు దొరికలేదని తేలింది. పదిసంవత్సరాలక్రింది జగ్గడి చెహంగా ప్రకారం పరీక్షిస్తే అటువంటివాడు వాళ్ళకంటే చిక్క లేదు. కర్నూలు జిల్లా యెర్రమలలో జగ్గడు దొరికాడని చివరకు నిర్ధారణయింది. నెల్లూరుజిల్లా జడ్జిగారిని అతనితో దొరికిన యెనభై మంది గుంపునూ విచారించడానికి నియమించారు. మూడువందల మంది పొట్టులు యి వై తాలూకాలనుంచి వచ్చారు. అయిదు నెలలు కేసు విచారణ పట్టింది. జగ్గడినీ, యిరవై మంది తోడుదొంగలనూ పదేరి సంవత్సరాల బందిపోటు శిక్షనీ కింద శిక్షించారు. జగ్గణ్ణి పట్టు కన్నామని పదిమంది పోలీసులకు బహుమతులూ, వ్రాస్తూతోద్యోగాలూ ఇచ్చారు. కర్నూలుజిల్లా సూపరిండెంటు కమిషనరుపని పూర్తయిచేసి గుంటూరులో మకాం యేర్పరచుకొని జగ్గడి అనుచరులనుపట్టి రూపుమాపవలసిందిని సర్వాధికారం యిచ్చారు. ఇవన్నీ జరిగిన పదిహేనురోజులకు కమిషనరుగారు పదిహేను మంది సిబ్బందితో పల్నాడుతాలూకా శ్రీగిరిపాడు అడవులలో సంచరిస్తుంటే యాభైమంది దొంగలగుంపు వచ్చిపడి యావత్తు మందిన పట్టుబడిచేసి కమిషనరుగారూ, డిస్ట్రీసూపరిండెంటు అయ్యంగారూ, పారి యేడుగురు ఇతరపోలీసులూ జగ్గడివత్తాసులను

నిజం గాబట్టడంకోసం శరీరంలో యినుపముండ్లు గుచ్చి, రాళ్ళతో మోకాళ్ళమీద, మోచేతులమీద పొడిచి హింసించారనీ నేరాలు మోపి మారువేషంతో తెల్లవాండ్ర దుస్తులు ధరించి జగ్గడు కోర్టు పెట్టి విచారణచేసి పెద్దవుద్యోగస్థులకు రెండు డజనులూ, చిన్న వాండ్రకు డజన్ దెబ్బలూ చొప్పున ముక్కోగానికి కట్టించి చింత మల్లెలతో కొట్టించి పంపివేసినట్టు ప్రచురమైంది. ప్రతికలన్నీ పోలీసుపరిపాలనయొక్క- దౌర్బల్యాన్నీ, అసమర్థతనూ ఖండిస్తూ వ్యాసాలు వ్రాసినవి. గవర్నరుగారు ప్రతికలెక్టరుకూ, సూపరిం డెంటుకూ, పదిహేనురోజులలోగా నేరాలు ఆపి జగ్గణ్ణి పట్టుకొనే టందుకు తగినయేర్పాట్లు చేయించవలసిం దని తాళిదులు పంపారు. కలెక్టరుగారు గ్రామవుద్యోగుల కందరికీ అనుమానస్థులమీద పూర్తిగా నిఘా వుంచాలిసిందనీ, నేరపు తెగల సంచారాలు నివోర్టు చేయవలసిందనీ ఖండితంగా తాళిదులు పంపారు. ఇన్ని ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నా బరంపురం మొదలు కడపమండలంవరకూ, పడమట హైదరాబాదు వరకూ నేరాలు జరుగుతూనే యున్నవి. దొంగలు పడమటిజిల్లాలకు కూడా వ్యాపిస్తున్నారు. వీళ్ళ కోవలు ప్రతిగ్రామంలోనూ యేర్పాటు చేయడంకోరకు జగ్గడు ఏజంట్లను పంపి ప్రచారం జరిగిస్తున్నాడనీ, ఈ వత్తాసులు అనేకవేషాలతో పడమటిజిల్లాలలో తిరుగుతున్నారనీ, ఆ జిల్లాలలో వర్షాలు కురవక పంటలు పండనందున బీదలు గుంపులు గుంపులుగా కోవ తేర్చుకుతున్నారనీ బళ్ళారి అసంతపురం జిల్లాల కలెక్టర్లు గవర్నరు గారికి తెలియజేశారు. మైసూరురాజ్యంలోకూడా కొన్నిచోట్ల జగ్గడి ఏజంట్లు ప్రచారం చేస్తున్నారనీ, బీదలకు ముబాదలాగా కోవకు నూరురూపాయలవంతున డబ్బు భోజనం నిమిత్తం యిస్తు రన్నానే సమాచారం తెలిసిందనీ, దేశభక్తులందరూ ఈవుద్యమం తమరాజ్యములో వ్యాపించకుండా ప్రభుత్వానికి సహాయం చేయడం ధర్మమనీ దివానుగారు వుపన్యాసం యిచ్చారు. హైదరాబాదు, మదరాసు, మైసూరు ప్రభుత్వాల తరపు యేజంట్లు కలిసి

జాయంటుగా పనిచేసేనిమిత్తం గుంతకల్లువచ్చి కొన్నియేర్పాట్లు చేశారు. వాటి ననుసరించి మూడుగవర్ష మెంట్లవారూ తమపోలీసు సిబ్బందిని రెండు రెట్లధికం చేసి జాగ్రత్తగల వుద్యోగులను అన్వేషణ శాఖాధికారులుగా నియమించారు. రైలుకంపెనీలు తమ పోలీసుసిబ్బందిని ముబ్బడిచేసి ప్రయాణీకులను ఖరాఖండిగా పరీక్షించవలసిందనీ పుత్తర్వులు జరిగినవి.

౪

బుట్ట కథ

ఒకరోజు తెల్లవారేవరకు ఆంధ్రదేశంలోవున్న అన్ని రైలుపెట్టెలలోను ఎందలకొలది ప్రకటనలు కుప్పతిప్పలుగా వెదజల్లబడ్డవి. ఆ కాగితాలే ప్రతి వుద్యోగస్తుడికీ పోస్టుద్వారా వచ్చినవి. ప్రయాణీకులు గుంపులుగా జేరి కాగితాలు చదువుతున్నారు. “రాజాధిరాజ, శరణాగతరక్షణ సర్వమతస్థాపనాధికార, తక్కువ బగన్నాథం గారి ప్రకటన” అను శీర్షికతో “మా అనుచరులను శత్రువులు పట్టుకున్నప్పుడు న్యాయశాస్త్రం ప్రకారం శిక్షించకుండా మీనాయకుల పేర్లు చెప్పవలసిందనీ, మీ సంఘమొక్క యేర్పాట్లు బయటపెట్టవలసిందనీ నిర్బంధపెట్టి అంగీకరించని వాండ్లను హింసించి ఇనుపఖడ్గీలతో కాల్చిచితవధలు చేస్తున్నట్టూ మూసైనికుల తాలూకు స్త్రీలను తమధర్తల జాడలను జెప్పవలసిందని బాధించి అవమానపరుస్తున్నట్టూ మాకు తెలియవచ్చింది. ఇకముందు యిట్టి అక్రమచర్యలు పోలీసులుగాని, వారి యిలాకా వారు గాని జరిగించేయెడల అట్టివాండ్లకు మాచట్టాలప్రకారం కఠినశిక్షలు విధించుతామని తెలుసుకొనేది. మాస్త్రీలను దుర్మార్గులు అక్రమంగా అవమానపరిస్తే దానికి ప్రతిక్రియగా శత్రుస్త్రీలను అవమానపరచడానికి మాధర్మాలు అంగీకరించవు గనుక యితర శిక్షలు మాత్రమే విధించబడుతవి. సనాతనులైన

మా అనుచరులు మా ధర్మానికి వ్యతిరేకంగా స్త్రీలను అగౌరవ పరిస్తే మూకు వెంటనే తెలుషగోరుతాము.

—తక్కెళ్ళ జగన్నాథం.”

అని వ్రాయబడివున్నది. వాండ్లు చేసేవి అక్రమాలైనా క్రమంగా విచారించి శిక్షించవలెగాని బాధించడం పోలీసులది తప్పని కొందరూ, వాండ్లు స్త్రీలగౌరవం కాపాడినంతవరకు పట్టు పడరని కొందరూ, వాండ్లు ధర్మానికి కట్టుపడి పనిచేయడంచేత యింతపని జరుగుతున్నది గాని ధర్మవిరుద్ధంగా వర్తిస్తే ఆరంభం లోనే దొరికేవాండ్లని మరికొందరూ తమకు దోచినట్లల్లా వాదిస్తున్నారు. జగ్గడు తను సంపాదించిన డబ్బంతా బీదలకు పంచిపెడతాడనీ, మారువేషముతో వచ్చి బీదలకు సంతర్పణలు చేయించి వస్త్రాలు పంచిపెడుతున్నాడనీ, విశాఖపట్టణం జల్లాలో కొన్ని కన్యాదానాలు చేయించాడనీ, ఏజన్సీ తాలూకావాళ్ళందరూ అతనికి అనుచరులై నైజాంలో కొన్ని తాలూకాలు స్వాధీన పరుచుకున్నారనీ, జగన్నాథ మతపేరు తిగేవున్నదనీ పలువురు పలు విధాలుగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఈ ప్రయాణికులలో మారువేషాలతో కొందరుపోలీసులూ, కొందరు సంతానులూకూడా వున్నారు. ఒకరోజు పట్టణం పొయ్యేరైలు బెజవాడ దాటంగానే రైలులో కూర్చున్న యిద్దరు జంగాలు బిచ్చం అడుక్కోనే నిమిత్తం రెండు కీర్తనలు పాడిన తర్వాత జగన్నాథంగా, ధర్మతత్త్వాని కాగితాలు పంచిపెట్టి బుర్రకంఠ ప్రారంభించారు.

రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రమణామా

తక్కెళ్ళజగ్గని ధర్మబోధలు - తలపున నిలవండి

అదికాలమున అందరు జనులు - అన్నదమ్ములండి

నడులు వనంబులు నానామృగములు - నల్గునంద్రములును

కొండలు వండలు జలములు పొలములు - కుంటలు నెలయేళ్ళు

రాయలు పండ్లు పొడివంటలు - ఘనమయినా యిండ్లు

అంతరువులా భేదము లేక - ఆందరి సొమ్మండి

కుడవాగట్టా వొకరికి బెట్టా - కొదవే లేదండి
 నా నీ భేదము లేక లోకము - నడుస్తువుందేది
 మనసులోపలా చీసచింతలు - మందుకైన లేవు
 తొత్తులదొరల భేదములేని - లోడుబంటు లండి
 అందలమెక్కే మోసేభేదము - లనలే లేవండి
 ధనికుల పేదల తారతమ్యముల్ - తలలు చూపలేదు
 అరుకువ ఆకలి బాధ లప్పుడు - అంకురించలేదు
 ధనమును గొల్చే గుప్తచోజులు - దాపరించలేదు
 తిరిపెముకొరకై ధనికుల బీదలు - దేవురించలేదు
 కూటికి గుడ్డకు గుడ్డికుంటులు - గోడు చెందలేదు
 మాపులు రేపులు మలమలమాడుచు - మాల లెండలేదు
 భోగము లొక్కట పస్తులొక్కట - పొందియుండలేదు
 దొరలు మత్తులై నీచభోగముల - దొర్లుతుండలేదు
 పాటుపడడమే పరువు తక్కువను - శ్రాంతిలో పడలేదు
 రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రఘురామా
 తక్కిళ్ళ జగ్గని ధర్మబోధలు - తలపుల నిలపండి
 కృతయుగమందలి ధర్మము చెల్ల - క్రిందుమీదు గాగ
 పాపముతోటి కలియుగ మంత - పండిపోయెనండి
 పాపధర్మములు లోకమంతట - పరిసిపోయెనండి
 యెక్కడ జూచిన ఆర్భాటములే - యెక్కడ ఘోషములే
 యెక్కడ జూచిన పోటీలండి - యెక్కడ కలవరమే
 సన్మార్గంబున జీవయాత్రలు - సలుపుట దుర్బటము
 లోకమందున చక్రవర్తియై - లోభు దేలుచుండు
 లోకములోని ద్రవ్య మంతయు - లోభుల పరమయ్యె
 అంతా నాదే అంతా నాదే - అందురు జనులండి
 అంతా మనదే యనెడు రోజులు - అంతరించెనండి
 పరుగిడు కాకులు యిండ్లమీదుగా - పార వెలుచునండి
 యెంగిలిచేయి కాకులవైపు - వినరదు యిల్లాలు
 నారాయణమ్మలు యిల్లే యంటు - సడతురు యింటింట
 యెవరో కొందరు అరువుకొందురు - యెల్ల ద్రవ్యములను

కోటి కొక్కరై వున్నారండి - కోటిళ్ళరు అంటు
 కుచేలు అందరు అయినా రండి - కోట్లకొలదిగాను
 కోటిళ్ళరుల కునిష్టిబిడ్డలూ - కోట్లకు కర్తలట
 మనుమలెగాదూ మనంతరాలూ - మారుహాక్కు అంట
 అరువు జెప్పితే అడ్డిగకూలి - పనికి పాతికెంట
 రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రఘురామా
 తక్కెడజగ్గని ధర్మపన్నముల్ - తలచి బ్రతుకరండి
 ధనికులు బొర్రల నిమురుకొందురు - తలప రొకరివాగు
 చేతులపేళ్ళ పనులు ముట్టక - చెడి సోమరు అయిరి
 కాలిమీదనే కాలువేసుకొని - కాలం బుచ్చేరు
 భాగ్యవంతులకు బీదలెల్లరు - బానిస అయినారు
 పొద్దుగూకులు చాకిరి చేస్తురు - బొక్కెడు కూటికిగా
 యెంత చేసినా తృప్తి లేదయా - యజమానుల కెల్ల
 చోగం రావీ నొప్పి రావీ - నాగా దప్పదయా
 కూలికి విలువ గలదని మీరు - గుట్టు తెలుసుకొండి
 కూలికి దగిన విలువ పుచ్చుకునే - కూలికి మరిపోండి
 నీళ్ళ కూలికి వొప్పుకుంటిరా - నెనరు చెడుపుకొండ్రు
 పనివాండ్రందరు యేక మైతిరా - ప్రపంచ కీ కీచి
 ఐకమత్యమే అన్ని పనులకు - ఆచారము నుండి
 శ్రేణులు గట్టి సమ్మె గట్టితే - చెల్లును మీ మాట
 కొట్టావద్దు తిట్టావద్దు - కోర్కెలు విడివేరున్
 అసహాయయోగము తరుణము చూచి - అవలంబించండి
 దానికి మిగిలిన మంత్రతంత్రములు - ధరచో లేవండి
 శంకలు దక్కి మీర లెల్లరు - శపథము చేయండి
 సమతాధర్మం ప్రపంచమందున - స్థాపించుదుగాని
 కృతయుగధర్మం చోకమంతటా - కుదుట బెట్టగలరు
 రామరామ శ్రీరామా రామా - రామా రఘురామా.

ఒక ప్రయాణీకుడు:- ఆయన చదివిన తత్త్వంతో నొకటి
 అసత్యం గనపడలేదు. అయితే కొంద రంగీకరించరు.

రెండో ప్రయాణం:- “యథార్థ వాదీ లోక విరోధి” అని, వున్న సంగతులు చెబితే లోకకంటకంగానే వుంటుంది. ఆ సంగతులు తప్పని యెవరు వాదిస్తారో రండి. శుద్ధమైన వేదాంతాన్ని బట్టి నేను నే సమర్థిస్తాను. “శ్లో. ఆత్మవత్సర్వభూతాని యఃపశ్యతి స పండితః” అన్నాడు. ఈ కాలంలో వట్టి బోధలు వినేవాండ్లెవరు? ప్రభువు సమర్థిస్తాడా అంటే యీ కాలపు ప్రభుత్వాల్లో ధనవంతులే ప్రభువులు. తలలో మట్టిముద్ద వున్నా ధన ముంటే సరి-వాడే మహానుభావుడు. చెప్పి వినిపించే నాథుడు లేకపోబట్టే వొకడు నే నున్నా నని బయలుదేరాడు.

మూడవ ప్ర:- ఈ సోజులలో కొందరు పోలీసులు వేమలతో వుంటారట. మహా వ్రపన్యాసా లిస్తున్నావు. కాస్త ఆచి మాట్లాడు!

రెండవ ప్ర:- ఆచి మాట్లాడకపోతే ప్రళయం వస్తుందా? ఆ తత్త్వంలో జెప్పిన సంగతులు అబద్ధ మని ఆ పోలీసులను వచ్చి వాదించమను, నా తడాఖా చూతువుగాని.

ర-వ ప్ర:- దొంగతనం మంచి దంటావా? అయితే యీ రాత్రే మీ యింటికి వచ్చి కన్నం వేస్తా.

౨-వ ప్ర:- దొంగతనం మంచి దని నే నంటే యింకా కన్న మెందుకూ! దానమే యిచ్చిన ట్టాతుంది.

ర-వ ప్ర:- అయితే నేను నీతోనే రైలు దిగి వస్తా. నీ ఆస్తి స్వాధీనపప్పుకుంటా. నీ వేమీ ఆక్షేపణ చెప్పగూడదు.

౨-వ ప్ర:- నా ఆక్షేపణ యేమీ వుండదు. కాని,

ర-వ ప్ర:- అదుగో “కాని” అని యేదో అడ్డం పెడుతున్నావు.

౨-వ ప్ర:- నీ కడ్డం వచ్చేకాని గాదు. నీ యాస్తిగూడా తీసుకరా, కలిపి పంచుకుందాం.

ర-వ ప్ర:- అయితే నీ ఆస్తి సున్నేనా? నాది కలిపితే హాళీ అవుతుంది.

3-వ ప్ర:- మొండిచేతుల పెండ్లానికి మోర గాళ్ళ మోగుడు, మీ రిద్దరూ గలిసే అవలరకం సంతానాలు గవచ్చు.

౧-వ ప్ర:- సనాతను లంటే అర్థ మేమి?

జంగం:- సనాతను లంటే ఆదిపురుషులు. సృష్ట్యాదిలో ఆస్తులూ, సంపాదనలూ యెక్కడ వున్నవి? యెవరికి గావలసినవి వార లనుభవించారు. అప్పు డందరూ భాగ్యవంతులే. క్రష్యం దాచుకొనని భాగ్యవంతులు. నాది అనే అహం బడులు దేరి నప్పటినుంచీ ప్రపంచ దుస్థితి ప్రారంభమైంది. అహం చస్తేనే కాని సర్వసమత్వ మేర్పడదు. అహం చాకనివాడు సర్వభూత ములూ తానుగా భావించుకోలేడు.

బండిలో గూర్చున్న నొక స్థూలకాయుడు సంభాషణ తా వ్రాసుకుంటున్నాడు. అది వొకడు చూచి యితరులకు కన్ను గీటాడు. చిత్తజల్లు నిలిచినట్టు సంభాషణ ఆగిపోయింది. బుర్ర కలధవాండ్లు కనుమొరిగారు గాని వారచూపుల స్థూలకాయుడి వంక చూస్తూనే వున్నారు. అతడు కొంచెంసేపు బండిలో వాండ్లను షరీక్షించి చూచి చెక్క కానుకొని నిద్రపోయినాడు. బండి తెనాలి వచ్చింది. బుర్రకథలవాండ్లు మెల్లగా జారారు. బండి కదిలింది, వడెక్కింది. స్థూలకాయుడు లేచి తెనాలి ఇంకా యెంతదూర ముంటుం దని ప్రయాణీకులను అడిగాడు. వినకకు బోలే పావుగంటదూర ముంటుం దని వొకడు జవాబు చెప్పాడు. నన్ను యెగతాళి చేస్తున్నారా అని స్థూలకాయుడు కోపపడ్డాడు. మరి వొకడు 'అయ్యా! మీకు కోప పెరుదుకు? అతడు తెలి యక చెప్పాడు. ముందుకు బాహ్యేటట్టయితే కొన్ని వందల మైళ్లు రైలుప్రయాణం, కొన్ని వేలమైళ్లు గోడప్రయాణం, మరి కొన్ని వేలు కాలిప్రయాణం చేస్తేనేగాని తెనాలి రాద'న్నాడు. అంతా నవ్వి చప్పట్లు గొట్టారు.

స్థూలకాయుడు:- (అదిరిపడి) బుర్రకథలవాండ్లేరీ?

ప్ర:- వాండ్లు తెనాలిలో దిగిపోయినారు.

స్థూ:- అరే! మోసంచేశారే! దిగి సోదాచేయింతా మనుకున్నాను. వాండ్లు అదృష్టవంతులు, తప్పించుకొని పోయినారు. లేకపోతే యీపాటికి బేడీలు పడేవి. (అని మునమున లాడుతూ కూర్చున్నాడు:)

జగ్గడి ప్రకటన వెల్లడి కావడంతోటే గవర్నరుగారు దొంగల నెవరినీ కేసు వెల్లడిచేయడానికి నిర్బంధించగూడదని కఠినమైన వుత్తరువులు చేశారు. జగ్గడి అనుచరులు బాధించడం తప్పిపోవడంవల్ల వేలకొలది మైళ్ళకు పోవడానికి సంసిద్ధులై విచ్చల విడిగా సంచరించి కన్నాలు వేస్తున్నారు. చోరీలు జరిగించే టప్పుడు అనవసరంగా యెవరినీ గాయపరచగూడదని జగ్గడి వుత్తరువులు. యెవరికీ గాయాలు తగలడంగానీ ఖూనీలు జరగడంగాని లేదు. కేసులన్నీ బందిపోటూ, కన్నందోపిడి మొదలైన సెక్షనుల క్రిందనే వస్తున్నవి. ఈ కేసులు విచారించడానికి ప్రతి జిల్లాలోను రెండుమూడు కొత్తకోర్టులు స్థాపించారు. జెయిళ్ళన్నీ బీద జనులతో నిండిపోతున్నవి. వేలకొలది బీదలకు భోజన యేర్పాట్లు చేసేభారం ప్రభుత్వం వారిమీద బడ్డది కడప, అనంతపురం జిల్లాలలో కరువు వ్యాపించడంచేత జెయిళ్ళన్నీ ఆ జిల్లావాండ్లతో నిండిపోతున్నవి. అందరిచేతా పనులు చేయించడానికి వృత్తులు కనబడడం లేదు. జెయిళ్ళనిండా వేలకొలది రాటాలుపెట్టి నూలు వడికించి గుడ్డలు వేయిస్తున్నారు. యింకా కొత్తజయిళ్ళు కట్టించడం అవసరమవుతున్నది. బీదవాండ్లందరి చేతా నూలు వడికించి గుడ్డలు వేయిస్తే దేశమంతా స్వదేశీ గుడ్డలతో నిండిపోతుందనే భయంగూడా వున్నది. జగ్గడి అనుచరులు కొందరు కావనీ, బాపట్ల మొదలైన సెటిల్ మెంట్లలో ప్రవేశించి అక్కడి వాండ్లను సంతానులలో జేర్చి కోవ తేగ్గరచారు. సెటిల్ మెంట్లువాండ్లు తమకు క్రమమైన కూలి చూపించకపోతే లేచిపోతామని కలెక్టర్లకు పిటీషన్లు పంపారు. తమకు క్రమమైన పని చూపవలసిందనీ, అట్లా చూపలేకపోతే తమను

నిర్బంధంగా సెటిల్ మెంట్ లో వుంచినంతకాలం తమకు సాధారణ మైన భోజనమునకుదగినంత సర్కారు ఖజానాలోనుంచి ఇప్పించ వలసిం దనీ, ఆ ప్రకారం పదిహేను రోజులలో జేయకపోతే సెటిల్ మెంటు విడిచి వెళ్ళిపోతామనీ గవర్నరుకు తంతి పంపారు. అందుమీద సర్కారువాగు పైనయ్యం దెచ్చి రెండుచోట్లా బెట్టారు. నిరాఘాటంగా జరుగుతున్న బందిపోట్లను ఆపడానికి తగు ఉపాయాలను యోచించడానికి గవర్నరుగారు కలెక్టరులనూ, ఆ యా జిల్లాలలో వుండే ప్రముఖులనూ పిలిపించి సభ చేశారు. అనుమానస్థులందరిదగ్గరా జామీనులు పుచ్చుకోవలసిం దనీ, నేరపు జాతులలో జేరినవాండ్ల నందరినీ సెటిల్ మెంట్ లోనుంచి, వాటికి సమీపంగా సేనలను నిలుపవలసిం దనీ, మాల మాదిగెలనుగూడా నేరపుజాతులలో జేర్పించమనీ, సర్కారువారు ధనప్రాణాలను రక్షించడానికి అశక్తులు గావడంచేత గ్రామానికి ౨౦ వంతున తుపాకు లిప్పించి వారికి కవాదు జేర్పించవలసిం దనీ సిఫారసు చేశారు. సర్కారువారు మొదటి మూడు సిఫార్సులూ ఆమోదించారు గాని నాలుగవది తోసివేశారు.

పోలీసువాండ్లందరూ ప్రతి వూళ్లోనూ వుండే అనుమానస్థుల పేర్ల జాబితాలు తయారు చేస్తున్నారు. కొందరు నిరుపేదలు పోలీసువారిని బతిమలాడి తమ పేర్లు చేర్పించుకున్నారు. కొందరు డబ్బిచ్చి పేర్లు తీసివేయించుకున్నారు. తయారైన జాబితాలనుబట్టి లక్షలకొలది జనానికి సర్కారువాగు భోజనం పెట్టించవలసి వచ్చేట్లు కనబడ్డది. అందుమీద గవర్నరుగారు తన పేరుతో 'దేశ రక్షక నిధి' అనే వొక చందా నిధి యేర్పరచి ధనికులందరూ ఆ నిధికి చందా ఇయ్యవలసిందని కోరారు. తహసీల్దార్లు ఆదాపన్ను ఇచ్చేవాండ్లదగ్గర వారి సంవత్సరపు పన్ను మొత్తం నూరురూపాయలకు పైబడ్డ సిస్తు యిచ్చే రహితులదగ్గర సంవత్సరపు పన్ను మొత్తం వసూలు చేశారు. సన్నకారు రహితులూ, వర్తకులూ దొంగలవల్ల తమ కేమీ బాధ లేకపోవడం

చేత చందా లియ్యలేదు. ఈ నిర్బంధాలకు బీదలు చాలామంది
 ఓత్త్యం చేయలేదు. కాని వారిలో మర్యాదస్తులకు చాలాకష్టంగా
 వుంది. బుద్ధిపూర్వకంగా వ్రాయించుకున్నవాండ్ల పేర్లు దప్ప
 తక్కినవాండ్ల పేర్లు బయట బడలేదు.

౨

అమ్మ - నాయన

రామదాసు గుడ్డల బేరంలో వచ్చిన ముప్పైరూపా
 యలూ బడిమీద వచ్చే జీతాలూ దొంతరచేసి చన్నీ
 శ్మకు వేన్నీళ్ళుగా రెండునెల్లు గడిపాడు. గుడ్డల వ్యాపారం
 వదిలి చిల్లర వ్యాపారం పొరుగుూళ్ళలో సాగించాడు గాని
 తినుబండారాలు చాతుర్వర్ణాలవారూ పంచముడిదగ్గర కొను
 క్కునేదానికి సందేహించారు. సందేహించడం చేతనూ, బీద
 వాండ్లు కొనుక్కున్నా పంతులూ మునసబూ వర్ణసంకర మవు
 తుందని ఆక్షేపించడంచేతనూ కోనుట్లు తమ వృత్తిలో యితర
 కులాలు ప్రవేశిస్తే పోటీ యెక్కువవుతుందని రామదాసుదగ్గర
 కొనేవాండ్లను తిరగదీయడంచేతనూ క్రమంగా రామదాసుదగ్గర
 ఖర్చుగాపడం ఆగిపోయింది. అంతట ఆ బేరం చాలించి ధాన్యం
 బేరం బెట్టించమని సుబ్బిసెట్టి నడిగాడు. దేశంలో దొంగల
 హడావుడి యెక్కువ గాపడంచేత పోయిన డబ్బుపోగా మిగిలిన
 గసి పోగుచేసి రొక్కరూపకంగా వుంచడం ఊమం గాదని గింజల
 బేరం పెట్టడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. భారీగా వ్యవహారం జర
 గడంచేత రామదాసుకు నెలకు పదిహేనురూపాయలు గిట్టుతూ
 వచ్చినవి. యెక్కడికైనా పోయి ఘనోగం సంపాదించవలె నని
 అప్పదాసు పట్టుపట్టాడు గాని రామదాసు సాగనియ్యలేదు.
 మంగళాపురంచుంచి అప్పదాసు వెళ్ళితే బడి, సంగమందిరం
 మూలబడత పని రామదాసు భయం. జోతి పొరుగుూరు ఉద్యోగ
 గానికి పోయేవిషయం తన ఘట మున్నంతవరకూ రామదాసు
 తలపెట్టవద్దన్నాడు. జోతి ప్రతిపాదూ సంగమందిరం పోయి

విద్యాధులకు బోధిస్తూ వుండడంచేత అప్పదాసుకు కొంత విరామం కలిగింది. రామానాయుడు కార్మికోద్యమంలో యెంత అభిమాన మున్నా తండ్రికి ప్రతివిషయంలోను ప్రతిఘటించడం యిష్టంలేక పంచమోద్యమానికి విశేషంగా సహాయం చేస్తూ సమ్మెలలో ప్రత్యక్షంగా జోక్యం కలిగించుకోవడంలేదు. లక్ష్మమ్మ గళైచాళమనిషి గావడంచేత పెద్దతనం రావడంతోనే మంచాన బడి అనసానదశకు వస్తున్నట్టు కనబడుతున్నది. చౌదరయ్యకు కొడుకు అనుకూలుడు గాకపోవడం, కోడలు లేచిపోవడం, వెంకటయ్యకు మొగపిల్లలు లేకపోవడం, సాహు చనిపోవడం, వంశాంకురం లేకపోవడం, రామానాయుడు మళ్ళీ పెండ్లి చేసుకోకపోవటం వొకదాని కొకటి మోపై మనిషిని కుంగదీసినవి. సాధారణంగా ఆయన సాహును తలుచుకోని రోజు లేదు. తల్లి లేచిపోయిన తర్వాత పిల్లవాడు తనకు మాలిమై యేది గావలసివచ్చినా తనను యిగ్గామొగ్గా తీసి తీసుకోవడం, తనచేత పద్యాలు చెప్పించు కోవడం జ్ఞాపకం వచ్చినప్పుడల్లా దుఃఖిస్తూవుండేవాడు. లక్ష్మమ్మ మంచానబడినతర్వాత తన హయాం గడిచిపోతున్న దని తలంచి పెట్టుబడి వ్యవహారమంతా కొడుకులకు వదిలిపెట్టి చేసినచేయి పూకుకోలేక పొలం విశేషంగా వెళ్లుతుండేవాడు. లక్ష్మమ్మకు కొంచెం సంజుచగాపి శ్వాసగనుపించి అనాయాసంగా లేచి పోయింది. ఊళ్ళో దుఃఖించనివాళ్ళు లేరు. యేవో శాపంచేత కామధేనువు భూలోకంలో మనిషైపుట్టి మళ్ళీ తనలోకానికి బోయిందిగాని సామాన్యపుమనిషి గా దనుకున్నారు. పసుపు కుంకములతో శనాన్ని పూరిజనమంతా మోలలాడించారు. తమల పాకులు వీధులలో కుప్పలుపడ్డవి. మల్లెపూలు బుట్టలలో వీధులలో శవంమీదికి విసిరారు. ప్రియచిరైతో దహనంచేశారు. ఊళ్ళోవున్న గంధపుచక్కలన్నీ శవంమీద బేర్చారు. రామానాయుడు తన జన్మ కారకరాలైన మాతృదేవత తనను తల్లిలేని బిడ్డను జేసి పోతున్నదని దుఃఖించాడు. వచ్చినవాండ్లందరితోను సహజ గాంభీర్యం విడిచి వెర్రివాడివలె మాలమ్మ మాలమ్మ పోతున్న

దని చెప్పి వడ్వడం సాగించాడు. అమ్మశబ్దంలో అంతకారుణ్యమున్నదని అదివరకెవరూ గ్రహించలేదు. అతను అమ్మా అన్న ప్పడల్లా అందిరూ యేడ్చాడు. సక్రమంగా రామానాయుడు వుత్తమోత్తమమైన మాతృయజ్ఞం చేశాడు పనిపేనురోజులూ అడిగిన వాండ్లకల్లా అప్టాదివల్లమూ మృష్టాన్నం పెట్టారు. బతికి చచ్చి కూడా లక్ష్మమ్మ అన్నసత్రాలు పెడుతున్నదని జనులు చెప్పుకున్నారు. చౌదరయ్య “అబిడ అదృష్టవంతురాలు. యేలోపమూ లేకుండా మల్లెపువ్వులాగు లేచిపోయింది. అంతభాగ్యం నాకు పట్టాలే గదా” అన్నాడు. అన్న తమ్ముడూ ఆలోచించుకొని సంగమందిరానికి వేయిరూపాయలు చందా యిచ్చారు. పెద్దదినం వెళ్ళినప్పటినుంచీ చౌదరయ్య వీధిలోకి అడుగుపెట్టలేదు. పోషణలో యేవిధమైనలోపం లేకపోయినా మరెవరి రోజులపేరట క్షీణిస్తున్నాడు. ఒకరోజు మామూలు ప్రకారం ముంగిట్లోకి ముఖం గడుక్కునేటందుకు చాళేకపోయినాడు. ఆఫీసుగదిలో పడుకోవడం చేత అన్న మక్కడికే తెచ్చిపెడుతున్నారు. ప్రతిరోజూ గది శుభం చేస్తున్నా అక్కడ పడుకోవడం చౌదరయ్యకే కష్టమని తోచింది. తనను పూర్వోత్తరపు యింట్లో పడుకోబెట్ట వలసిందని కోరాడు. ఒకరోజువ్రతయయం కూమాళ్ళనిద్దరినీ పిలిపించి కండ్ల నీళ్లు పెట్టుకుంటూ ‘నాయనా! నా కనసానకాలం దిగ్గరకు వస్తున్నదోయ్’ అన్నాడు. కొమాళ్ళిద్దరూ మఃఖించారు.

రామా:- మీకింత విశేషజ బేబీమీ లేదు.

చౌ:- అట్లాగాదు. లేచి కింద గూర్చుండే స్థితిగూడా యీరోజు తప్పిపోయింది. ఇంతవరకూ నేను తండ్రినీ, నీవు కుమారుడివి. ఇప్పటినుంచీ నీవు తండ్రివీ, నేను కొమారుణ్ణి.

రామా:- అదేమి అలా అంటారు?

చౌ:- ధర్మమంతే. ఒకప్పుడు నీ మలమూత్రాలు ప్రియతమములైన వస్తువులుగా భావించి నేనూ నీలానీ అరిచేసుకుంటే బెట్టుకొని నిన్ను అల్లారుముద్దుగా బెంచాము. నీతల్లి అదృష్టవంతు

రాలు గనుక వొకరిచేత చేయించుకోకుండా మల్లెపూవులాగ లేచిపోయింది. తనను గన్నవాండ్రన్నా, తాను గన్నవాండ్రన్నా చేయవలె. ఇది బాల్యనృద్ధాప్యాలస్థితి. నాకు కాళ్ళూచేతులూ స్వాధీనంలో లేవు. లేవశక్తిలేదు శిశువుకంటే హీనస్థితిలో వున్నాను. నన్నుశిశువును పోషించినట్టు ఆదరించి కడతేర్చవలసిన భారం నీది.

రామా:- (భోరున యేడ్చి) నాన్నగారూ!-మీ కే విధమైన లోపమూ కలుగదు. ఈ శరీరంవల్ల సర్వవిధములయిన సేవలూ గ్రహించడానికి మీ కధికారి మున్నది. ఆచింత మీ రేమీ పెట్టుకోవద్దు.

చౌ:- నాన్నా! నీవు లోపం చేస్తావని నే ననుకోను. నీవు నాకు కులదీపకుడవు. నే నెంత పాపినై నా నీవు నా గర్భవాసాన విచ్చించడంచేత ధన్యుణ్ణునాను. నా కొకచింత వున్నది. మనది పెద్దకుటుంబం. అనాదినుంచీ పెద్దపేరున్నది. వంశం అంతరించేటట్టు కనబడుతున్నది.

రామా:- దానివిషయమైన చింత మీరు పెట్టుకోవద్దు. మీ ప్రస్తుత స్థితిలో యే విచారమూ మీ మనస్సుకు జేరనీయవద్దు. మనవంశం నిలువవలసివుంటే సాహే బ్రతకేవాడు. భగవంతుని వుద్దేశానికి భిన్నంగా వర్తించి ఫలముండదు.

చౌ:- మీకంటే నే నెలిసినవాడను కాను. ఆ విషయం మీకే వదిలేవేస్తా. నాకు ప్రక్కకుదరడంలేదు. ఆయాసంగా వున్నది.

రా-నా:- నారాయణ స్మరణతప్ప మరొక్కటి లేదు. అదే భవరోగాల కన్నిటికీ పుత్తమమైన మందు.

చౌ:- నారాయణ నారాయణ! నారాయణ శతకము లోనివి రెండు నుదుగులను.

రా-నా:-

శ్రీరమాహృదయేశ్వరా ! తత్తజన - చిత్తజలరుహ బాస్క-రా !
కారుణ్య రత్నాకరా ! నీవే గతి - కావవే నారాయణా.

చౌ:- నారాయణ !

రా-నా:-

ఒకటి పరీకుద్ది లేకా నా జన్మ - మకట వ్యర్థంబాయెనూ
అకలంకమగు మార్గమూ జూపగదె - సకలేశ ! నారాయణా !

చౌ:- ఎక్కడున్నావు తండ్రీ ! శ్రీమన్నారాయణా !

రా-నా:-

చింతాపరంపరలచే చిత్తంబు - చీకాకు పడుతున్నదీ
సంతోషమున జేర్చవే - ముక్తిప్రపంచమును నారాయణా.

చౌ:- నారాయణ ! నారాయణ ! నారాయణ !

వెం:- దింపు కిందికి దింపు.

ఉభయులూ కండ్లనీళ్ళు పెట్టుకుంటూ కిందికి దింపారు.

వెం:- తమ్ముమా ! నీవు చింతపడవద్దు. అయ్యకు చక్కని మరణం వచ్చింది. చిత్రంగా ఆయనకు అవసానదశలో పశ్చాత్తాపం కలిగింది. నారాయణ స్మరణతో ప్రాణోత్క్రమణమూ అయింది. ఆయన పూర్వపుణ్యం. తన కత్తికి యెదురు కత్తి లేకుండా మహర్దశ అనుభవించాను. సవ్యమైన మరణం గూడా దొరికింది. ఇంతకూ నీ జన్మే ఆయనకు తరణోపాయం.

రా. నా:- నీవు నన్ను సుత్తిచేయడం న్యాయంగాదు. నాన్నగారికి యెదురుచెప్పే సమయంగాదని వూరుకున్నాను.

వెం:- నిన్ను సుత్తిచేయడం నాది పొరపాటే. మనం సక్రమంగా పితృయజ్ఞం నిర్వహించవలసి వున్నది.

రా. నా:- మనం వారికి జేయగల అంత్యధర్మం యిదే. తనియూ, మనియూ బతికినవాడు. కావలసిన యేర్పాట్లు అన్నీ జరిగించు. వృషభోత్సవనం కూడా చేస్తే బాగా వుంటుంది.

యథాశాస్త్రీయంగా యావత్తు కర్మలూ జరిగించారు. బంధువులంతా వెళ్ళిపోయినారు. రామానాయుడు వెంకయ్యతో యేకాంతంగా:—

రా. నా:- అన్నా ! సంగ మందిరానికి యేమైనా చందా యిత్తామా ?

వెం:- ఈ చిన్న చందాలిచ్చి యేమి ప్రయోజనం ? మనకు మగపిల్లలు లేరు. ఎనిమిది లక్షలు పైగా ఆస్తి వున్నది. ఆడపిల్లలకు తగుపాటి యేర్పాటు చేసి మన మనవర్తికి కొద్దిగా వుంచుకొని శేషించినది యావత్తు మన వుద్యమానికి యిచ్చి పేయడం నా యభిప్రాయం.

రా. నా:- అన్నా ! నీ దెంత త్యాగబుద్ధి ! ఈ వుద్యమ మందు నీ కంత అభిమాన మున్నది నీ నెరగను. నాకు ఆశ్చర్యంగా వున్నది.

వెం:- నాలో యేమైనా సుగుణాలు వుంటే నీవల్లనే కలిగి వి. నీవు అంగీకరించినట్టయితే అయ్య మూడు లక్షల రొక్కం ను వొప్పజెప్పేవాడు. ఆ రోజులలో పూర్వార్జితంలో నాకు రాదగిన యే తొంభైయకలాలో తీసుకొని మిక్కిలి సంతోషంతో వెళ్ళిపోయేవాడిని. నీ న్యాయబుద్ధి నన్ను నాల్గులక్షల ఆస్తికి కన్ను వేసించి. దీంట్లో చాలాభాగం నాకు నీ బౌదార్యం వల్ల లభించిందే. అందువల్ల నా యావదాస్తి నీ యిష్టప్రకారం ప్రయోగించడానికి నీకు అధికారం వున్నది. నా త్యాగబుద్ధిని నీవు ప్రశంసించవలసిన కారణంలేదు. ఇక వుద్యమ విషయంలో అభిమానం గలగడానికి నీవేకారణం. నీ త్యాగబుద్ధి, కార్యదీక్ష, శ్రమచింతా నన్నీ కార్యానికి అభిముఖుణ్ణి చేసినవి.

రా.నా:- అన్నా ! నీకు నాయం దెంతప్రేమ ! నీ వన్న వన్న ప్రేమవాక్కులుగా గ్రహిస్తాను. ఇక జేయవలసిం దేమిటి?

వెం:- రావలసిన్నపైకం యావత్తూ వనూలు చేయవలసిం దని పంతులును నియమించడం నా అభిప్రాయం.

రా.నా:- పంతులువల్ల యూపని అవుతుందా?

వెం:- సందేహంలేదు. అతడు సమర్థుడు, విశ్వాసపాత్రుడు, యజమాని ఆజ్ఞను శిరసావహించి పనిచేస్తాడు. ఇదివరకు కార్మికోద్యమానికి ఆయన వ్యతిరేకంగా, వుండడానికి కారణం అయ్యి యొక్క విముఖతే. వెనుక యెంత షట్టుదలతో యెదిరిం చాడో యిప్పుడంత అభిమానంతో పని చేస్తాడు చూడు. పంచ మోద్యమానికి ఆయన అనుసూలిస్తాడని తోచదు. ఆయన వ్యతిరేకించి చేసేది మాత్ర మేమున్నది ?

రా. నా:- ఆయనను రప్పించి చెప్పవలసిన సంగతులన్నీ చెప్పు. నా కిప్పటికి బంధాలన్నీ వదిలినవి. ఇక పూర్తిగా వుద్యమంలో జీరిపోతాను. సంగదాసు ప్రారంభించిన వుద్యమాలు రెండూ అభివృద్ధికి రావడానికి నా యావచ్ఛక్తి వుపయోగిస్తాను. ఆస్తి వసూలైన తర్వాత నీవే పాలకుడవుగా వుండి ధర్మం నిర్వహించవలసి వుంటుంది. ఆ పనికి నే నర్హుణ్ణి గాను. ప్రతిష్ఠాపనను నిర్వహించడానికి సమర్థుణ్ణి భగవంతుడు చూపించాడు. పంచ మోద్యమానికి మన గ్రామం కేంద్రస్థానం కాగలదని నా కిప్పుడు ధైర్యం వచ్చింది. కార్మికోద్యమానికై నేను విశేషంగా పనిచేస్తా.

వెం:- నా శాయశక్తులా పని చేస్తాను. నడిపించే భారం నీవు పెట్టుకో. దారి చూపిస్తే చేసుకుని పోనుంటా. ఇంకా యీ వ్యవహారాలు నాకు కొత్త.

రా. నా:- నే జేయదగిన సహాయం యావత్తూ చేస్తాను. పైకం త్వరలో నసూలయ్యే మార్గం చూడు.

జామీను కేసు

వెంకటయ్య పంచమోద్యమ విషయమై పూర్ణమైన సానుభూతి చూపించడమే కాకుండా తన సర్వస్వమూ జీవితముతో సహా అర్పించడానికి పూనుకోవడం రామానాయుడికి అద్భుతానందములను గల్పించినది. సంతోషం పట్టజాలక అప్పాదాసును తనతో వచ్చి మాల్లాడమని కబురంపించి సంగ మందిరంలో కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు రావడంతోనే అనందాశ్రువులు గారుస్తూ—

రామానాయుడు:- దానూ ! మిక్కిలి సంతోషకరములైన వార్త లేమున్నవో కనుక్కోగలవా ?

అప్పాదాసు రామానాయుడు మొఖం వంక తేరిపార జూశాడు. ఆయన సంగ మందిరంలో సభలు జరిగినప్పుడు వస్తూ వున్నా తండ్రికి వెరచి యితర సమయాల్లో వచ్చేవాడు కాదు. ఈ రోజు అనందంగా వచ్చి కూర్చోవడం చూచి—

అ:- నాకు కొంతవరకు గోచారంలో ప్రవేశం వుంది. సాముద్రికం కూడా యెరుగుదును. ముఖ లక్షణాలనుబట్టి సంగతులు గ్రహించ గలుగుదును. పంచమోద్యమానికీ, కార్మికోద్యమానికీ ఏంచి రోజులు వచ్చినవి. బుధుడు కార్యకారియై ౧౧ డింట వున్నాడు.

రా-నా:-గురికి బెత్తెడుయెడంగా దగిలిందిగాని సత్యంయూ వత్తూ గ్రహించలేదు. భగవంతుడు తనకార్యాలు నెరవేర్చుకునే పద్ధతి చూస్తే నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. అది నాకు తెలిసినప్పటినుంచీ సంతోషం పట్టలేకుండా వున్నాను.

అ:- తమరు అనుభవించేఅనందం నాకుకూడా వెంటనే కలిగించండి.

రా-నా:- ప్రస్తుతం, యెవరికీ చెప్పవద్దని మొదట అనుకున్నానుగాని రామదాసుకూ, నీకూ మాత్రం చెప్పదామని తర్వాత నిశ్చయించుకున్నాను. వెంకటయ్య తన సర్వస్వమూ మన పుద్యమానికి యిచ్చి దాన్ని నడిపించడానికి పూనుకున్నాడు. అతడు మంచి వ్యవహార. సంగమందిరానికి అధ్యక్షుడుగా బెట్టామా అంటే ఎని యావత్తు తలమీన వేసుకుని యీదుతాడు.

అ:- మీ నాయనగారు కాలంచేయడం, వెంకటయ్యగారు యీ పుద్యమంలోకి రావడం సందిగ్ధసమయంలో గలిగినవి. మధ్యాహ్నం మామతో మాట్లాడతూ మన పుద్యమానికి చెడు రోజులు వచ్చినవి; మంగళాపురంలో యీ పుద్యమం ప్రస్తుతం అంతరిస్తుందేమో అనిపూడా సంగేహించాం. అటువంటి సమయంలో మేఘాలలో మెరుపుమోస్తరుగా తమ రీ శుభవార్త తెచ్చారు.

రా-నా:- అదేమి అట్లా అన్నావు? మంగళాపురంలో పుద్యమం అంతరిస్తుందని అనుకోవడానికి కారణమేమి?

అ:- గవర్నమెంటువారు తక్కెళ్ళ జగ్గడి బందిపోట్ల మూలంగా కార్మికోద్యమాన్ని పెరిపు చెయ్యాలని ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. చాలామందిమీద జామీను కేసులు పెట్టవచ్చు. మిమ్ములనుకూడా చేరుస్తా సెమో నని భయంగా పున్నది.

రా-నా:- నీకు కొత్తసంగతు లేమైరా తెలిసినవా?

అ:- జామీను కేసు పెట్టడానికి ముసరిపేర్లు మైకి పంపిందీ బయటబడ్డవి. ప్రస్తుతం మిమ్ములను నవలారు. ఊహ, పల్లెలూ కలిసి ఘనూరు నూరుపేర్లు మంగళాపురానవి పంపారు. వీరందరి మీదా జామీను కేసు పెట్టడానికి వృద్దేశ్యం లేకపోయినా బెదురు పెట్టడానికి నామకుడైన ప్రతివాడి పేరూ యెక్కించారు. అందరి పేర్లూ తెలిసినవి. జగ్గడి అనుచరుల పేర్లు చాలామందివి చేరనే లేదు. చేర్చిన కొద్దిమందివీకూడా పోలీసులను మంచి చేసుకొని తమ పేరు తీసివేయించుకున్నారు. శేషయ్యా, ఆదం సాహెబూ,

వీరదానూ, రంగదానూ, మామా జాబితాలో జేరినవాళ్ళే. వీ
శ్చైంతమాత్రం భయపడటంలేదు. పోలీసులను లోగట్టుకోడానికి
వొప్పకోరు. జామీను యివ్వడంలేదని చెప్పడానికి సిద్ధంగా
వున్నారు. మామ పెద్దవాడు గావడంచేత జైలులో బడితే
జీవించరని అందరూ జామీను యియ్యాలిసిం దని బలవంతపెడు
తున్నారు. పేర్లు బయటపడ్డప్పటినుంచీ మిషనరీలను బోధకులను
వెంటవేసుకొని అజ్ఞానులను సన్మార్గానికి దిప్పవలెనని ప్రయత్ని
స్తున్నారు. చాలా వూళ్ళవాళ్ళు పైదులో బెడతాకేమోనని
భయపడి మిషనరీలను ఆశ్రయించి పోలీసు సూపరిండెంటుకు
శిఫార్సులు తీసుకొని తమమీద కేసులు పెట్టకుండా తప్పించు
కుంటున్నారు. పాదిరీగారు జాగ్రత్త చేస్తామని చెప్పేయెడల
వాళ్ళయిలాకాపారి నందరినీ యుక్తమని తోస్తే వదిలిపెట్టవలసిం
దని కంది వుద్యోగులకు సూపరిండెంటుగారు సలహా చెప్పారు. ఈ
సలహాను పోలీసువాడు కఠినపుత్తర్వుగా గ్రహించి పాదిరీలు శిఫా
రను చేసినవాండ్లందరినీ వదిలి పెడుతున్నారు. జాబితాలో జేరిన
నూరుమందీ శిఫారసు కోరారు. అందు కాయన 'అందరికీ చేయ
డానికి వీలుండదు. మా మతంలో ప్రవేశించి మంచినడవడిగలిగి
వుంటామని వాగ్దత్తమిస్తే శిఫారసు చేస్తా'నని అన్నాడట. దాంతో
అందరికీ కాళ్లు చల్లబడ్డవి. మనపూరివాళ్ళవరూ మతంలో కలవ
డానికి వొప్పకోక తమ పాంగెములవెంబడి శిఫారులు తెచ్చుకొని
తంబాలుపడుతున్నారు.

రా-నా:- వారిమతంలో జేరకపోతే మంచినడత గలిగి
వుండగూడదా ?

అ:- ఈమాటే శేషయ్య అడిగాడు. 'మీ రంతా అజ్ఞా
నులు కాబట్టేకదా యిటువంటిమర్కార్గాలు మీరు చేస్తున్నారు.
మామతంలో యిటువంటివి చేస్తే పాపమని వున్న ద'న్నాడట.
అయినా ఏంకా వ్రాస్తోనే వున్నాడు. మీరుగూడా వచ్చి మాట్లాడి
చూడండి. గత సంవత్సరం గూడ వున్నారు.

2

భారతకృష్ణుడు-భాగవతకృష్ణుడు

రామానాయుడువల్ల సంతోషకరమైన వార్తలు విన్నతరు వాత అప్పాదాసు సరాసరి యింటికివచ్చి యావత్తుసంగతులూ రామదాసుకు వినిపించాడు. ఇంట్లో అందరూ ఆనందించి వెంకటయ్యరాకకు ఆశ్చర్యపడ్డారు. ఈ సంతోషమింద భోజనాలు కూడా ఆలస్యం అయి అందరూ లేచేవరకు ౧౨ గంటలు అయింది. పనిపూర్తి అయ్యేవరకూ సంగతులు బయటబడగూడదనీ, యితరులకు తెలిస్తే విఘ్నాలు రావచ్చుననీ ఎంచి రహస్యం బయటికి రానివ్వలేదు రామదాసు కొంచెంసేపు నిద్దరపోయి సాయంత్రానికి సంగమందిరం పోయినాడు. ఆరోజు పౌర్ణమి కావడంవల్ల ఆటవిడుపు. అప్పాదాసు సాయంత్రం యెండవడి తగ్గంగానే రాములవారి దేవాలయం దగ్గర చాపవేసుకొని కూర్చున్నాడు. జోతి దశమస్కంధం చేతబట్టుకొని బెళాయివలె అప్పాదాసుపక్కను వచ్చి కూర్చున్నది.

అ:- జోతీ ! దశమస్కంధం పూర్తి అయిందా ? నీకు గలిగిన సందేహాలకు జవాబులు కుదిరినవా ?

జో:- ఆలోచించినకొద్దీ అగాధంగా వున్నది. విశేష గొడవ లేకుండా నాకు తెలిసేటట్టు విషయం చెప్పితే వింటాను. మధ్య మధ్య నా అభిప్రాయాలుమటుకు అడగవద్దు. నాకు తోచిన సంగతులు నీవు అడక్కుండానే చెపుతాను.

అ:- భాగవతకృష్ణుడికీ భారతకృష్ణుడికీ గలతేడా విచారింతాం. భారత కృష్ణుడు మానవవ్యక్తి. అచ్చటచ్చట అతిమానుష చర్యలు కనపడ్డా మొత్తంమీద వుత్తమ పురుషులక్షణాలు మాత్రమే కనబడతవి. ఉత్తముడైన చెలికాడు. మేనత్త కొడుకుల తేమానీకై పాటుపడ్డాడు. తన మంత్రశక్తిచేత పాండవులను గెలిపించాడు. అవసరమైనపుడల్లా వచ్చి ఆదుకున్నాడు.

భాగవతకృష్ణుడు శృంగార రసమూర్తియై ఆవిర్భవించాడు. అది కేవల భావనారూపమే కాని అనుభవముతోగనబడే విగ్రహంకాదు. ఆయనచర్యలు సాధ్యతా సాధ్యతలుగాని యోగ్యతా యోగ్యతలుగాని మానవ పరిమాణమునుబట్టి విచారించడానికి వీలులేదు. శ్రీరాముడిది కేవలం మానుషవిగ్రహం. అతిమానుష విగ్రహమని తనకు చెప్పేవరకూ ఆయనకు తెలియదు. తెలిసినా ఆజ్ఞానం నిలిచేదికాదు. ఉత్తమములయిన పతిపుత్రాధిక ధర్మాలను తన జీవితంలో ప్రకటించి మనుష్యుల కాదర్శప్రాయమైన అపతారమూర్తి. అందువల్లనే రామాయణంలోని పాత్రలయొక్క జీవితాలు హిందూజాతిలో ప్రతిఫలిస్తూ వున్నవి. భాగవత కృష్ణుని జీవితం అనుకరించడానికి మానవులకు సాధ్యంకాదు. యమునా సైకతరంగములలో అద్భుతక్రీడలు జరిపాడు. దివ్యగానం పాడాడు. జగన్నోహన రూపంతో ప్రకాశించాడు. లోకసమ్మోహనంగా తాండవ మాడాడు. గోపభీలం అంతా ప్రేమ వర్షించాడు. గో గోప గోపీజనులకు వశ్యోవధమై ఆకర్షించాడు. గోపికలను హృదయనాధుడై యేలాడు. మతియును దేవరహస్య మొక్కటి కూడా గమనింపదగి వున్నది. 'సంఘే శక్తిః కలాయుగే' అని అధికారమును నిరంకుశులనుండి తొలగించి ప్రజాసత్తాకముగ జేయుటయే యీ యవతార రహస్యముగ గన్పట్టుచున్నది. కంసుడు, జరాసంధుడు, శిశుపాలుడు, దంతవక్త్రుడు, నరకాసురుడు, కురుపాంచాలులు, యాదవులు, అభిమన్యు, ఘటోత్కచాదుల నెల్ల సంహరింపజేసి మొదటిమెట్టుగ అధికారమును అధికార కాంక్షలేని ధర్మబద్ధుడయిన ధర్మరాజులో నిలిపి క్రమముగ కలియుగమున ప్రజలకు సంక్రమించుటకు దారి యేర్పరచబడినది.

జో:- సీతారాములకూ రాధాకృష్ణులకూ గల ప్రేమకు భేద మేమి?

అ:- సీతారాముల ప్రేమ మానవులకు ఆదర్శప్రాయమైనది. స్వభావంచేత దివ్యమైనదైనా ఐహికములయిన వాద్దులకులోబడ్డది.

శ్రీరాముని దివ్యసుందర విగ్రహాన్ని జూచి మోహించి తనివి చెందక మహర్షులు ఆలింగనం గోరారు. రామునకు వొక్కమాట, ఒక్క బాణం, ఒక్క భార్యా అనే నియమాన్ని పురస్కరించు కొని వారి మనోవాంఛలను తృప్తిపరచడానికి తన యశ క్తతను వెలిబుచ్చాడు. కృష్ణావతారంలోకి హాయిదా వేశాడు. కృష్ణుడి ప్రేమ సామాన్య నైతికవిధులకు అతీతమైనది. రాముడు పుత్రుడు పురుషుడైనా మానవుడివలె సీతను ప్రేమించాడు, వదిలివేశాడు. కృష్ణుడు తన నిజ స్వభావంతో బ్రహ్మాండము లంతటా నిండి నిబిడీకృతమైన ప్రేమామృత సముద్రములో “ఏకస్వాదు న భుంజీత” అనే ధర్మాన్ని అనుసరించి అండరినీ వోలలాడించాడు.

జో:- శ్రీకృష్ణుడు తన భక్తుల హృదయాలను కేవలము మానసికంగా రమించాడా? దేహ సంబంధమైన ఆనందం గూడా యిచ్చాడా?

అ:- భాగవతాది గ్రంథములలో కొందరు దైహిక మానసికానందము లని భేదం గల్పించ ప్రయత్నంచేశారు. శ్రీకృష్ణుని కైశోరమూ, అష్టలిత బ్రహ్మచర్యమూ పూతగా గొని దైహిక సంబంధ మసాధ్యమని నిరూపించారు. గ్రంథకర్తలు విశ్వప్రయత్నాలు చేసి శ్రీకృష్ణుని ప్రేమను భావనా ప్రపంచములో ప్రవాసం చేయించడానికి ప్రయత్నం చేశారు. నీళ్లు పల్లానికి పారి నట్టు, పావురం గూటి కురికినట్టు కవులం గికురించి భావ ప్రపంచ బంధాలను ద్రెవ్వి ధూర్త గోపాలుడు గోపకన్యలతో పైయాటలాడాడు. దైహిక మానసిక ఆనందముల కభేదం నిరూపించాడు. శ్రీరాముడు తన విశ్వమయత్వం మరిచాడు. తాను విశ్వరూపుడను భావము విడుచుటచేత తన్ను గామించిన ఋషుల నానందింప జేయలేకపోయినాడు. స్వ షరకాంతాభేదం తెచ్చి పెట్టుకున్నాడు. మనుష్య వేషం ధరించి బాగా అభినయించాడు. కాని కృష్ణుడు విశ్వమయుడు సర్వసంగ పరిత్యాగినులైన గోపికలను తనతోడి దైహిక మానసిక సాంగత్యములచేత ముక్తలను జేశాడు.

ఆ. వె. “గోపజనములందు గోపికలందును
సకల జంతులందు సంచరించు
నా మహాత్మునకుఁ బరాంగన లెవ్వరు
సర్వమయుఁడు లీల సలిపెఁగాక.”

అని భాగవతం చెప్పుచున్నది.

జో:- దేహ సాంగత్యం లేక శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించుట సాధ్యమా? శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ భావనారూపుడై యేల గోపికల రమింపలేదు?

అ:- శ్రీకృష్ణుని కసాధ్యమేమీ లేదు. మనము ప్రేమించినా ప్రేమించక పోయినా తన విధిగా చరాచరములైన సర్వ భూతకోటులను ప్రేమిస్తాడు. గడ్డి మొలకనూ, పిప్పీలికమునూ, బ్రహ్మనూ సమానమైన జాగ్రత్తతోనే పెంచుతాడు. ప్రేమించడమే అతని స్వభావం. ఆ విధంగానే గోపికలనూ నిన్నూ నన్నూ ప్రేమించగలడు. మనము ఆయనను సాకారునిగానూ, నిరాకారునిగానూ ప్రేమించగలం. కొందరు రాధా లోలునిగాను, మరి కొందరు గోపికాజారునిగాను ప్రేమిస్తారు. కొందరిమనస్సులు వేణుగోపాలునియందు తగుల్కొంటవి. సంగభావ రాసమండలము లోని గోపికాంగనయై మాధవుల మధ్యవర్తియై ప్రేమించాడు. మరియు—

మ. “తరుణ ల్గొందఱు మూలగేహముల నుద్దండించి రారాక త
ద్విరహాగ్నిం బడి తాపమొందుచు మనోవీధిన్ విభున్ మాధవున్
పరిరంభంబులు చేసి జారుఁ డనుచున్ భావించియున్ జొక్కి పొం
దిరి ముక్తిం గుణదేహమున్ విడిచి ప్రీతిన్ బంధనిర్ముక్తలై. ”

ఇట్లు మానసికంగా ప్రేమించుటలో యేమీ అసాధ్యం లేదు. మానవులు భౌతిక సౌఖ్యము లొసంగుటలో శక్తి తారతమ్యాల ననుసరించి పరిమిత మేర్పడవచ్చును గాని అపర్యాప్తమైన మానసికానంద మిచ్చుటకు ప్రతిబంధకా లుండవు. ఒక వ్యక్తి విశ్వమానవకోటి నెల్ల సోదరులుగను, స్నేహితులుగను

ప్రేమించడానికి సాధ్యమైనప్పుడు కృష్ణుడు గోపికాబృందమును ప్రేమించుట కేల అసాధ్యము?

తేజస్వలైన యింద్ర చంద్రాదులకు వ్యభిచార దోషము లేదన్నారు. దీనిని బట్టి దైహికసంబంధం వలన వ్యభిచారదోషం సామాన్య వ్యక్తులకు ఆపాదిస్తుందని తేలుతున్నది. సామాన్య వ్యక్తి మానసికంగా పలువ్యక్తులను ప్రేమించడం వ్యభిచారమా? వ్యభిచారదోషం లేకున్నా చౌడపది పలువురకు నిజమైన ప్రేమ చూపడానికి యెట్లు సాధ్యమైంది? ఆదికవి శ్రీరాముడి ప్రేమను పలువురికి పంచిపెట్టడానికి వొప్పుకోలేదు. తదితర కవులు తమ కథానాయకుల విషయమై చాలా ఔచిత్యబుద్ధి చూపించారు. కాళిదాసు సహితం దుష్యంతుని ప్రేమను పంచిపెట్టాడు. ఈ విషయంలో ఆదికవి ప్రత్యేకమార్గమే తొక్కాడు. సామాన్యవ్యక్తులు పలువురిని సోదరులుగాను, స్నేహితులుగాను ప్రేమించ గలిగినప్పుడు నాయకీ నాయక ప్రేమ యేల వారికి దోషమైందో ఎరుగ సాధ్యంకాదు. అతి మానుష, మానుష విభేదములను గల్పించడం చేత మానసిక, దైహిక విభేదం కూడా వచ్చింది; అసలు ప్రేమ పవిత్రమైనది. అంతరాలు దానికి లేనేలేవు. అన్నిటా వొక విధమైన ప్రేమే వ్యాప్తమయింది. దైహిక సాంగత్యం లేకనే అన్ని విధాలైన ఆనందములూ అనుభవానికి రాగలవు. మరివొక విశేషం కూడా వున్నది. దైహిక మానసికానంద విభేదమే అజ్ఞాన జనకం.

జో:- దానూ! నా కీ సిద్ధాంతాలన్నీ తెలియవు. నా అనుభవాన్ని బట్టి చెపుతాను. నిన్ను నేను ప్రేమిస్తాను. బాల్యంలో ఆడుకొన్నప్పుడు నీయందే నాకు ప్రేమ. నీవు పశువుల గాయడం చూచి ఆనందించేదాన్ని. పశువుల కొట్టం వూడుస్తూ నా మనస్సు హరించావు. నీ కావటిబద్దతో నా మనస్సు వుర్రూత లూగింది. నీ దగ్గర కావ్యాలు చదివినప్పుడు విజ్ఞానమూర్తివై తోచావు. నీవే నా మోహనకృష్ణుడవు. ఎప్పుడూ నాకు వొకవిధంగానే కనబడ్డావు. యెందుకు నిన్ను ప్రేమిస్తు

న్నానో నాకే తెలియదు. నిన్ను ప్రేమించక నే వుండలేను. నా ప్రేమ దైహికమో మానసికమో నాకు తెలియదు. నీవు నా మనస్సుకు గోచరించినప్పుడల్లా నా మనస్సు శరీరంకూడా ఆనందం అనుభవిస్తూనే వున్నవి, నీ సాన్నిధ్యం పొందుటతో నే ఆనందపరవశురాలను అవుతాను. నీవల్ల యింతకంటే కోరదగిన సుఖం మరివొకటి లేదు.

అ:- జ్యోతీ! నీవు ముందువెనుకలు ఆలోచించడంలేదు. నేను పంచమ కార్మికోద్యమాలలో తిరుగుతుంటాను. ముందనే కము చిక్కులు తటస్థిస్తవి. మామను జామీనుకేసులో పెట్టబోతున్నారు. ఆయన కెవరైనా జామీను యిచ్చినా నేరపు జాతుల వాళ్ళ నందరినీ సెటిల్మెంటులో నుంచుతారు. మనలో యెవరిని విడదీస్తారో చెప్పలేము. అత్తా, మామా పెద్దవాళ్ళయినారు. నీవు యెవరినైనా వివాహం చేసుకోనడం ఔమం. మామకూ, మా కందరికీ సంతోషం. దూరాలోచన చేయకపోతే ముందు పస్తాయించవలసి వచ్చుచేమో?

జో:- నేను పోషణకోసం వివాహం చేసుకోను. నీవు యే వుద్యమంలోనైనా తిరుగు, యెక్కడనైనా వుండు, మా కే చిక్కులైనా రానియ్యి, యెక్కడనైనా వుంచనీ. నా కేమీ చింత లేదు. ని న్నెల్లప్పుడూ ప్రేమిస్తుంటాను. నీ రూపాన్ని మనస్సులో చిక్కబట్టుకొన్నాను. నా హృదయంలోనుంచి నిన్నెవ్వరూ తీసుకొనిపోలేదు. నీవు తప్పించుకొని పోలేవు. రాత్రులు నీ రూపాన్ని చీకట్లో చూస్తాను. కలగంటాను. పగలు కండ్లు మూసుకొని నీ రూపాన్ని పూహించుకుంటాను. నీ భావనా రూపాన్ని యెల్లప్పుడూ అనుభవిస్తుంటాను.

సాయంత్రం అయింది. సూర్యుడు అస్తమించాడు. చీకట్లు వెలుతురు శేఖరను నులిపి మింగివేసినవి. ఆ కాశవితానమున రంగుల బొమ్మలన్నీ తన నీలికొంగుతో తుడిచి నిశాకాంత ముత్యాలు చల్లుతున్నది. పాలకడలి కందు యెర్రనిగుడ్డువలె తూర్పున వుద

యిస్తున్నాడు. జననకాలసమయపు కావించారలు యెరుపువిచ్చి
 తెల్లబాగుతున్నవి. వెన్నెలకందు చిరునవ్వులు నవ్వుతూ పార
 కాడి పైకి వస్తున్నాడు. పగలంతా యెండకు కాగి సుడిబడ్డ సృష్టి
 సుభాకనుని చల్లదనముచేత పెప్పిరిల్లుతున్నది. సంతాపమువల్ల
 మరిగిన హృదయాలు శాంతిల్లుతున్నవి. శరత్కాల చంద్రుడు
 షోడశకళా పరిపూర్ణుడై నిజకరంబుల రోహిణికరంబులం గీలించి
 వుప్పరంబున విహరిస్తున్నాడు. తేజస్వి కావడంచేత దోషా
 కరుడైనా దోషాకరుడు కాడు. బ్రహ్మాండ కటాహ మంతా
 వెన్నెలతో నిండిపోయింది. చంద్రు డాత్మప్రదక్షిణం చేస్తూ
 భూమిచుట్టూ వర్తులక్షలో తిరుగుతున్నాడు. భూమి
 చంద్రుని వెంటవేసుకొని ఆత్మప్రదక్షిణం చేసుకుంటూ
 సూర్యుని చుట్టూ తిరుగుతున్నది. ఈ గ్రహమండలాలను వెంట
 వేసుకొని సూర్యుడు అల్లిబిల్లిగా తిరుగుతూ ఆకాశంలో పరుగెత్తు
 తున్నాడు. తక్కిన గ్రహమండలా లన్నీ వుపగ్రహాలను వెంట
 వేసుకొని దేనిచుట్టూ తిరుగుతున్నవి. అన్నిటిదీ వర్తులాకారమే.
 వాటి పరిధులుకూడా చాలావరకు వర్తులాకారములే. బ్రహ్మాండ
 మంతా వర్తులాకారమే. అణువు మొదలుకొని మహత్తత్త్వం
 వరకూ వర్తులాకారములే. చలనం వర్తులంగానే వుంటుంది.
 బ్రహ్మాండాని కంతా యెక్కడనో కేంద్రస్థాన ముంది. ప్రతి
 రేణువూ, సమస్త జీవరాసులూ కేంద్రాన్ని ఆధారం చేసుకొని
 సంచరిస్తుంటవి. మహత్తత్త్వానికి వొక్కటే కేంద్రం. బీజరూపాన
 వున్న విశ్వకుండలి సృష్టి వికసించినప్పుడు కోట్లకొలది భిన్న
 కేంద్రములు గల వ్యక్తులుగా పరివ్యక్త మవుతుంది. పరివ్యక్త
 మైన సృష్టి తిరిగి సంకుచితమై అవ్యక్త ప్రకృతి అవుతుంది. సృష్టి
 యొక్క సంకోచ వికాసాలు అనంతంగా జరుగుతుంటవి. వ్యక్తి
 కేంద్రాలు మహాకేంద్రంకో యేకత్వ మొందినప్పుడే ఐక్య
 సంధానమవుతుంది. గోపిక లందరూ శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించి యేక
 కేంద్రగతు లయినారు. భక్తు లందరూ శ్రీకృష్ణునితో కేంద్రై
 క్యమును పొందుతారు. బ్రహ్మాండ మంతటా ప్రకాశించే

మండలా లన్నీ యేక కేంద్రగతము లైనప్పుడు సృష్టి మేళవించి వుంటుంది. ఆ మహాశక్తులు వాండొంటిని ప్రతిఘటింపకయే మేళవించి ఆనందమును కలుగజేస్తవి. పండు వెన్నెల సృష్టిని మేళవింప జేస్తవి. జోతీ అప్పాదాసులు అన్యోన్య సంభాషణ కర్షణచిత్తులై కొంత వడి విశ్వాన్ని మరిచారు. సుధాకరుడు వారి హృదయాలను మేళవింపజేశాడు. ఉభయులూ యేక కేంద్ర గతు లైనారు. అప్పాదాసు ప్రేమచే పుత్తరంగితము లవుతున్న భావనాతరంగములలో వోలలాడుతున్నాడు. ప్రేమ మోక్షమును సమకూర్చింది.

అ:- జోతీ! నిన్ను ప్రేమించాను. నా ప్రేమసౌరభం బ్రహ్మాండ మంతటనూ గుప్పించి తావులు వెదజల్లుతున్నది. ఆనంద గీతమై అంతటా రమిస్తున్నది. ఆ సౌరభమూ గానమాధుర్యమూ నా హృదయానికి గోచరిస్తున్నవి. నా ప్రేమ పండు వెన్నెలలో వ్యాపించి వున్నది. పుష్పములలో వ్యక్తమై ప్రసరిస్తున్నది. నదీ ప్రవాహముల చిరుతరగలతో గుసగుసలాడుతున్నది. నా రాధవైన నీయందు విలీనమై నిలిచింది.

జోతి ప్రేమగీతమును విని తెలిగన్నులతో ఆనందిస్తున్నది. ఉభయుల హృదయాలూ యేకమైనవి. అప్పాదాసు హస్తం ప్రకంపించి జోతి హస్తమును గ్రహించ బోయింది. అతని పెదవులు సంచలించినవి. అంతా అనుభవించినట్లే అయింది. నిశ్చేష్టువులై పుభయులూ ఘడియసేపు నిలుచున్నారు. వారి యోగ సమాధికి భంగం కలుగలేదు. అనంతగా అట్లా నిలవబడేవాళ్లే! రామదాసు పిలువవచ్చి యీ దృశ్యంచూచి ఆశ్చర్యపడ్డాడు. కొంతసేపటికి అన్నానికి పిలుచుకొని పోయినాడు.

౮

బ్రహ్మలు నశించినా మన వివాహసంబంధం చెదరకుండునుగాక

అంతా భోజనానికి వచ్చారు. మాలక్ష్మి అందరకూ పళ్లేలుపెట్టి అన్నం వడ్డిస్తున్నది. అప్పాదాసు కొంచెం సిగ్గుపడి వంటయింట్లోకి పోయి రామదాసు యేమనుకుంటున్నాడో అని ముఖభావాలు పరీక్షించి చూచాడు. రామదాసు మనస్సు నిశ్చయించలేక ముఖలక్షణములనుబట్టి గహించి సంతసించాడు. జోతీ యధాప్రకారం అప్పాదాసు పక్క కంచం పెట్టుకొని భోజనం చేస్తున్నది. మాలక్ష్మి అన్నంతింటూ కంట తడిపెట్టి:

మా:- ఇప్పటికి యివే మంచిరోజు లనుకుంటుంటే యింతమాత్రం కూడా జరిగేట్లు కనుపడదు. ఊళ్లో చాలా మందిని పట్టుకొని పోతారని అంతా అనుకుంటున్నారు.

జో:- ఎవ రెవరిని ?

మా:- కర్మం చాలనివాండ్ల నందరినీ ! ఊళ్లోకి యే విలయం వచ్చినా మన యింటిమీదికి రాకతప్పదు.

రా:- విచారపడితే తీరేటట్లున్నదా? యేది సంభవించినా మహాప్రసాద మని స్వీకరించడమే బుద్ధి.

మా:- నాయుడుగారు నిన్నుమాత్రం జామీనిచ్చి వదిలి పెట్టిస్తా నంటున్నాడట. నీ పెండుకు వొప్పకోవు ?

రా:- అందరూ ఖైదుకు పోయేవాండ్లూనూ నేను మాత్రం బయటండే వాడినీనా? కారాగృహప్రాప్తే వుంటే నాయుడు గారు తప్పించవలెనంటే పోతుందా? లేకపోతే రాజమాత్రం నన్ను పెట్టించగలడా? దేవుడుసహా ప్రారబ్ధాన్ని మారుస్తాడని తోచదు.

అ:- మామా! నాయుడుగారు యీసంగతి నీతో మాట్లాడ మన్నారు. మనవూళ్ళో యిరవైమందిమీద జామీనుకేసులు దాఖలుఅయినవి. ఎవరూ నీతో వొంతుపెట్టుకోవడం లేదు.

నాయుడుగారి అభిప్రాయప్రకారం నీవు వెళ్ళడం మంచిది. ఈ వయస్సులో ఖైదుకు పోతే చేతికిరావు.

రా-దా:- అవన్నీ నే నొప్పుకోను. కళ్ళం యెక్కడవుంటే అక్కడి కీమస్తుంది. కొమరవయస్సులోవున్న సంగడు యే ఖైదులో చచ్చాడు? చావు లేనిస్థలం చూపించండి, అక్కడ దాక్కంటాను. నా యభిప్రాయం నాయుడిగారితో పొద్దున్నే చెప్పాను.

మా:- నీవు ప్రతిదానికీ పట్టుపట్టవద్దు. తక్కినవాళ్ళు నీతో వొంతు పెట్టుకోనప్పుడు యిం తాలోచన యెందుకు? నిన్ను విడిచి నే నెక్కడుండేది?

రా:- నీవు నే పుట్టినప్పుడు పుట్టావా? పుట్టినప్పటినుంచీ నన్ను కనిపెట్టుకొని వున్నావా? కాలప్రవాహంలో రెండు కట్టెలు యీపొద్దు జ్వలె రేపు విడిపోతవి.

మా:- అది నే నంగీకరించను. పూర్వకర్మఫలంచేతనే జత కూడుతవి గాని ఆకస్మికంగా జేరవు. కల్పాంతాన బ్రహ్మ నశించినా మనవివాహబంధం చెదరకుండును గాక!

రా:- మాలక్ష్మీ! అద్భుతమైన జవాబు చెప్పావు. ప్రస్తుతం నాతో కారాగృహప్రవేశం నీకు సంభవించకపోయినా నాబదులు జోతీ నీనూ పనిచేయండి. నేను కారాగృహం వెళ్ళడమే మనవుద్యమానికి క్షేమమని తలుస్తాను.

అ:- చెన్నపట్టణపు కార్మికనాయకుల దగ్గరనుంచి కూలీ లెవరూ జామీ నియ్యగూడదని ఖత్తర్వు వచ్చినతర్వాత నాయుడుగారు నీసంగతి వ్రాశారు. వారి అభిప్రాయాన్ని బట్టి మన మంతా నడుచుకుందాం.

రా:- వారుమట్టుకు భేదం లేనిభేదాలను అంగీకరిస్తారా? జవాబు రానియ్యి చూతాం.

అంతా భోజనంచేసి పడుకున్నారు. అప్పాదాసుకు నిద్రర పట్టలేదు. జోతియెక్క భావిస్థితినిగూర్చి విచారగ్రస్తుడైనాడు. ఆమె నిష్కలంకమైన ప్రేమకు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ఆత్మోపలబ్ధి

ఆమెకు యిదివరకే కలిగింది. రాధాకృష్ణు లిదివరకే వరం ప్రసాదించాడు. ఆమె కే చింతలూ లేవు. “ఓ కృష్ణా! నాయం దనాదర మెందుకు? యేల యీ మాంద్యం? యెందుకు నీయందు విశ్వాసం కుదర్చవు? ఆమె యేడిచెప్పినా హృదయపూర్వకంగా రసవంతంగా వుంటుంది. నాకు వాగాడంబరమే కాని వాక్కులు శుష్కములు. జోతికి నాయందుగల ప్రేమకు సన్నద్ధుని జెయ్యి.” అని ప్రార్థించాడు. జోతి తెలిగన్నలూ నిర్మలమైన ముఖారవిందమూ మనోగోచరమైనవి. గుటకలు మ్రొంగుతూ ఆస్వాదించాడు. ఆ రూపాన్ని మనస్సులో పెట్టుకొని నిద్రపోయినాడు.

౯

ఏటివొద్దన యిల్లు కట్టుకుంటా

తెల్లవారి రెండుఘడియల పొద్దెక్కివరకు గుంటూరు డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటువారి కోర్టునుంచి పోలీసులు పచ్చనారంట్లు తెచ్చారు. ప్రథమనోటీసు “నీవగైరాలు కార్మికసంఘా లేర్పరచి చోరులకు తోడ్పడుతున్నట్టూ, నీకు యితరులకు కనబడే జీవనాధారం లేనట్టూ, చోరీలు వగైరా నేరాలు చేస్తున్నట్టూ లేక చేయించుతూ వున్నట్టూ సమ్మతంగా తెలియవచ్చినందున నీవు గుంటూరు ౧వ తరగతి మేజిస్ట్రేటువారి యెదుట హాజరు అయి, మంచినడతతో వర్తించేటట్టు వొకసంవత్సరంపాటు నూరేసి రూపాయలకు యిద్దరు జామీనుదారుల నియ్యవలసిందనీ, అదే మొత్తానికి స్వంతజామీనియ్యవలసిందనీ యెందుకు కోరగూడదో కారణము ౧౭వ సవంబరు తేదీని తెలుపవలసింది. అట్లు తెలుపనియెడల యీ వుత్తరువు ఖాయపర్చడ మవు నని తెలుసుకొనేది ” అని రామదాసూ రంగదాసూ వీరదాసూ శేషయ్యా వగైరాలు యిరవైమందికి జారీ అయింది. పోలీసులు వచ్చారన్నసంగతి తెలిసి మంగళాపురపు కూలీసంఘపు సభ్యులంతా సభచేసి నోటీసులో సంగతులన్నీ అబద్ధ మని వాదించి ఆప్రకారం సాక్ష్యమిప్పించ వలసిందనీ మేజిస్ట్రేటుగారు మూర్ఖించి వుత్తరువు ఖాయపరిచే యెడల జామీ

నియ్యక అందరూ ఖయిదుకు పోవలసిందని ఆంధ్రమహాకార్మిక సంఘమువారి సలహాప్రకారం తీర్మానించారు. రామదాసు గారికి కడమభాగం వర్తించదని సవరణ దెచ్చారు గాని ఆయన కోపంతో దానిని నిరాకరించినందున సవరణ వదులుకోబడ్డది. సభ కాంగ్రెస్ అందరూ కలిసి బుద్ధిపూర్వకంగా పోలీసువారికి స్వాధీనపడ్డారు. అందరికీ అరదండాలువేసి మధ్యాహ్నం నాలుగుగంటల బండి మీద గుంటూరు తీసుకొనివచ్చి సబుబయిలులో ప్రవేశింపజేసారు. అనేకవందలజనం మంగళాపురంనుంచి బయలుదేరి గుంటూరు వచ్చారు ప్రతిరాయిలుకూ అనేక గ్రామాలనుంచి వందలకొలది ముద్దాయిలను జామీనుకేసులుపెట్టి చెస్తున్నారు. సబుబైలు చాల తేదు. ప్రతిగదిలోను నియమిత సంఖ్యకంటే యెక్కువమందిని వుంచు తున్నారు. ఇతరకేసులలో వాళ్ళను జామీనుమీద విడుదలచేయ వలసిందని కలెక్టరుగారు మేజిస్ట్రేటుతో చెప్పారు రామదాసు కేసు విచారించే మేజిస్ట్రేటుగారు దివ్యజ్ఞాన సమాజకుటుంబం కయిజరును ఆవహించి యూరపును వినాశంచేసిన దుష్టపిశాచం హిందూ దేశంలో కార్మికోద్యమాన్ని నశిపిస్తున్నదని ఆయన నమ్మకం. రామదాసు వేదాంతి అని ఆయన కెచరో చెప్పారు. విచారణ నాటికి హాజరు అయ్యేట్లు సొంత పూచీఖస్తుమీద వదిలాడు. స్టీడర్లు చాలామందికి చేతనిండా పని దొరికింది. భాగ్యవంతులైన స్టీడర్లు ముద్దాయిలతరపున వకాల్తులు పుచ్చుకోమన్నారు. తమ యిండ్లకు కన్నాలు పడకుండా వుండడానికి కొందరు పుచ్చుకున్నారు. కేసులు వెంటనే విచారణలు ప్రారంభమైనవి. మోతు బరు లంతా పోలీసువాండ్లు కోరినట్లల్లా సాక్ష్యాలు చెపుతున్నారు. ముద్దాయిలతరపు స్టీడర్లు సవాళ్లు చేయబోతే మోతుబర్లు 'అబద్ధం చెప్పవచ్చారా, అనవసరపు ప్రశ్నలు అడగవద్ద'ని కోర్టువారు యే ప్రశ్నలూ అడగనియ్యడంలేదు. ఫిర్యాదులతరపు సాక్ష్యం త్వరలోనే ముగింపునకు వచ్చింది. ముద్దాయిలతరపున వందలకొలది సమనులు చేయించవలసిందని కోరారు. కూలీనాక్షులను యెవరు నమ్ముతారని మేజిస్ట్రేటుగారు ముందుగానే చెప్పారు.

కూలీపుద్యమంలో అభిరుచిగల మోతుబకులు సాక్ష్యానికి వచ్చారు గాని వారిని 'మీరు దొంగలను చేరదీస్తున్నాడు గదా. చోరీ సాత్తులు కొంటారుగదా?' అను మొదలైన ప్రశ్నలడగటం ప్రారంభించారు. ముద్దాయాలస్టీడర్లు 'మోతుబకులు యిటువంటి ప్రశ్నలడగగూడద'ని ఆక్షేపిస్తే 'పున్నసంగతులడిగితే తప్పేమ'ని కోర్టువారు ఆక్షేపణలను తోసివేశారు. ముద్దాయాల తరపు సాక్ష్యం పూర్తి అయింది. ముద్దాయాలతరపున సీనియర్ కొన్సలుగా పున్న చింతాగారికి అప్పుడే టుంపోరీ గవర్నమెంటుస్టీడరు పని అయినందున ముద్దాయాలతరపున సోమైకు హాయకింగు జరగలేదు. వేరే స్టీడరును వెబ్బుకోవడానికి వాయిదా యివ్వలేదు. మేజిస్ట్రేటుగాను వెంటనే తీర్పుచెప్పి మ గవర్నమెంటు ముద్దాయాలలో రామదాసుచూత్రం వదిలి తక్కినవాళ్ళను బామాను పుత్తర్వు ఖాయపరిచాడు. అందరిని నిడివోలు సెంట్రలునైలుకు పంపారు. రామదాసు తనను అ కనుంగా వదిలివెళ్ళారని కోర్టు వారికి మనపించేసి గునుస్టా యింటికి వచ్చినాడు.

పుండలల్లి సెటిల్మెంటుకు కొత్త సాక్షులెడెం టయిన బ్రాన్సన్ గారికి రామదాసును వదిలివెట్టివారని తెలిసి కలెక్టరు గారిద్వారకు వచ్చి డిస్ట్రిక్టుకు వీరేపు కానడెంచే రామదాసును వదిలివెట్టాడని, ముగిశావురమ దొంగల రా కూలీలూ అతడే గురు వని అతనిని పూర్వే పురచరణ భార్య మిత్రోసహ సెటిలుమెంటుకు పంపవలసిందిని కోరాడు. కలెక్టరుగాను డిస్ట్రిక్టు కలెక్టరు వెంకట్రావుగారిని ఖాయపుపని అయిన తహశీలుదారు పనికి తగ్గించి రామదాసు కుటుంబాన్ని సెటిలుమెంటులో వెంటనే చేర్పించవలసిందిని పోలీసులకు పుత్తర్వు పంపాడు. పోలీసులు మంగళాపురం పోయి కలెక్టరుగారి పుత్తర్వును రామదాసుకు తెలియపర్చారు. ఊరంతా మాలాగడ్డ మూగించి. పోలీసులు తుపాకులు కాలుస్తామని భయపెట్టారు. రామదాసును అల్లరి జరుగకుండా సద్దుతున్నాడు. అప్పదాసు తననుకూడా తీసు

కొనిపోవలసిం దని కోరాడు. కాని పోలీసులు వుత్తరువులు లేవన్నారు. జోతి మెదలకుండా వూరుకున్నది. మూలక్ష్మి ఆస్తి వేలంబడ్డ మొదటిరోజులలో, వూరు విడిచి పోవలె నని అనుకుండేది గాని మర్యాదకు భంగం లేకుండా కుటుంబం జరుగుచుండడం వల్ల, రామానాయుడూ వెంకటయ్య స్వతంత్రించి వుద్యమానికి పూనుకోవడంవల్ల వూరు విడవడ మంటే కష్టంగా తోచింది. దానికితోడు అప్పాదాసు తమతో వుండడానికి వీలులేకపోవడం, సెటిల్మెంటులో అస్వతంత్ర జీవితం చేస్తూ కూలీషని చేసుకొని జీవించవలసి వుంటుందని అందరూ చెప్పడం ఆమెను భయ పెట్టినవి. మూలక్ష్మి దుఃఖిస్తూ “కూలీకి పోవడం తప్పిపోతుందేమో అనుకున్నాను. రక్షకుడు దానికిసూడా నిన్ను లోబరుస్తున్నాడు. బిడ్డకూడా కూలి చేయవలసి వుంటుందిగాఁవాలె” నని అన్నది.

రా:- ఓసీ పిచ్చిదానా! కూలిచేసుకుంటే యేమీ తప్పు లేదు. దేశంలో జనం చాలా భాగం కూలివల్లనే జీవిస్తారు. మనం ముగ్గురం అయినా కలిసి వుండడానికి భగవంతుడు అవకాశం యిచ్చాడు. యిక్కడి కిదే మహాప్రసాదం. నేను వొక్కణ్ణే ఖైదులోకి పోవడంకంటే యినొక విధంగా మేలుగదా! కాని నీకుకూడా శ్రమ కలిగింది. ఒక్కందుకుమాత్రం పరమానందంగా వున్నది. తోటి ప్రచారకులు ఖైదులో వుంటే మనం స్వేచ్ఛగా వుండడం న్యాయంకాదు. నా కించ యిప్పటికి తీరిపోయింది.

మా:- మన కష్టాలు యింతటితో అంత్యమైన వనడానికి వీలులేదు. యేమి వచ్చినా మెడ లొగ్గడమే మన పని

జో:- యేదైనా మంచికే వస్తుంది. మంచిచెడుగులు మనం అనుకోవడంలో వున్నవి.

పోలీసులు:- వేదాంతాలు చాలించి పడండి.

అంతా బయలుదేర బోతున్నాడు. అప్పాదాసు జనంలో మెక్కడనో నిలుచున్నాడు. ఇంతవరకు యేమీ మాట్లాడలేదు. మనస్సులో యేమో గొణుగుతూ పెద్దపెట్టిన యేడ్చాడు.

రామానాయుడు:- దాసూ ! యేమిటిది? నీవు నూతన ముఠిస్తే వోదార్చేవా రెవ్వరు ?

దాసు మాట్లాడలేదు. నేలమీద చతికిలపడి భూమిమీది గొరిగాడు. అంతా బయలుదేరి పోతున్నా లేవలేదు. జోతి వెనుకకు దిరిగిచూచింది. అప్పాదాసు ఆకారమంతా తనమనోఫలకం మీదికి రూపెత్తింది. పదిలంగా దాచి పెట్టుకున్నది. రూపురేఖలన్నీ ఆమె మనస్సుకు అంటుకొనిపోయినవి. నిదాసించి చూచినకొద్ది మాంసలమైన సుందర విగ్రహమేర్పడి హృదయరంగాన్ని ఆక్రమించుకొన్నది కురంగంవలె అడుగులు పెడుతూ తల్లి పమిటె కొంగు పట్టుకొని పోతున్నది. ఆమె కప్పు డేచింతా తోచలేదు. బ్రహ్మాండ మంతటా అంతర్యామియై ప్రసహించే ప్రేమ ప్రవాహం యొక్క కెరటాలు ఆమె హృదయానికి విసిరికొడుకున్నవి ! ఆ తరంగాలమీద కలహంనవలె అనందంగా ఆమెహృదయకమలం వుయ్యాల లూగుతున్నది. ఆ కమలం మీద నిశ్చించలమైన వాక భావనారూపం చిరుసవ్వతో కూర్చున్నది.

రామదాసు నూరు విడిచి పెళ్ళుతుంటే దయాసత్యశౌచాలు వూరిని పదిలేపెట్టి పోతున్నట్టే కనబడుతున్నవి. శరీరం బాత్రిగా క్షీణించి వున్నది. ఈ గుంపు వేదాంతం కోటమ్మగా రింటి దగ్గరకు వచ్చేవరకు ఆమె వారుపోయింది “అరుంధతీ వశిష్టా మన వూరినుంచి వెళ్ళిపోతున్నాను. ఈ జ్ఞానానంగుడు శ్రీఘృకాలంలో బంధరహితుడై మనప్రాంతు తిరిగివచ్చుగాక” అని దేవుడిని ప్రార్థించింది. ఇంతలో దాసుకు స్వప్నహతలిసి పరుగెత్తుకుంటూ వస్తున్నాడు.

రా:- నాయుడుగారూ ! తమరు దాసును నిలిపి ముఠిపోవ శమనం చెయ్యండి. అతనిని తమకు పొప్పచెప్పి పోతున్నా.

అ:- నేనా— యీ పూజోళ్ళ వుండను.

రా:- యెక్కడికి బోతావు? సెటిల్ మెంటులో నిన్ను వుండనియ్యరు.

అ:- అవసరం లేదు. యేటివొడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటా. పూలూ ఆకులూ కొమ్మలూ దెచ్చి అలంకరిస్తా. యెప్పుడూ ఆడుకుంటూ వుంటా.

రా:- నాయుడుగారూ! తమరు అతణ్ణి ఆపి శాంతిపరిస్తేనే కాని దానికిరాదు. మనసు బొత్తిగా చలించినప్పుడు కనబడుతున్నది. ఈ కర్మంలో అదిగూడా తటస్థిస్తుందేమో!

అ:- మా మయ్యా! యెంత క్రూరుడనయ్యా! నన్ను రానియ్యవూ? మీకోట వస్తా. ఇక్కడ నాకేమి పని? (అని యేడ్చాడు.)

రా:- బాబూ! అప్పడూ! సంగబావ పూనుకొన్నావని నెరవేర్చుకోవద్దా? నీ విక్కడనే వుండు.

అ:- నే నెందుకు? తనపని తానే నెరవేర్చుకుంటాడు. నేనుకూడా బావను చూడడానికి వస్తా. నన్ను వచ్చి చూడనియ్యవూ?

రా:- అయ్యా, నాయుడుగారు! అంతకూ తమరే వున్నాను. అప్పడి విషయం శ్రద్ధవహించాలె.

రామానాయుడు అప్పాదాసును చెయిపట్టుకొని నిలిపాడు. అప్పడు పకపక నవ్వుతూ “నా పాపాన్ని పట్టుకోగలరా? ఓ— నా పాపాన్నికూడా యెత్తుకొని పోతున్నావు. నన్నుమాత్రం వదిలిపెట్టి పోతావా?”

జోతి తనమనస్సులో “నిన్ను వదిలి పోతానా? మన మిద్దరం కలిసే పోతున్నాం,” అని అనుకున్నది.

మలకాచెరువుకట్టదాకా పూరిజనం వెంబడించారు. రామదాసు “మీరంతా వుండండి. అప్పణ్ణి కనిపెట్టండి” అని అందరినీ నిలిపాడు. మాలక్ష్మి మాలవల్లి, పూరగొండలూ చూచి

నిట్టూర్పు విడిచింది. యెవరివంకా చూడలేదు. యెవరినీ మాట్లాడించలేదు. పోతాననై నా యెవరితోను చెప్పలేదు. పిల్లవాడు వెనుకపడుతుంటే చంకవేసుకొని పమిటచెరుగు తలమీద వేసుకొన్నది! జనమంతా “మాలక్ష్మీ మేముంటా” మన్నారు. దుఃఖం పొర్లివస్తూవున్నది. నోరెత్తి మాట్లాడితే ప్రవాహం పైకి వచ్చేటట్టు కనపడ్డది దుఃఖం యావత్తూ మ్రింగి వూరుకొన్నది. జనం అది గ్రహించారు. “ఆ యిల్లాలికి ప్రజమొఖం చూడడానికి కూడా మనసు వొప్పడంలేదు. దుఃఖం భరించలేకుండా వున్నది.” అని వెనుకకు తగ్గారు.

రామదాసూ, పోలీసులూ చెరువుకట్ట దాటారు. వెంకటయ్య కలియవచ్చి ‘రామదాసు కేమైనా పైకమియ్యవచ్చునా?’ అని పోలీసులను అడిగాడు. వారు కలెక్టరుగారి వుత్తర్వు పొందనిదీ వీలు లేదన్నారు.

వెంకటయ్య:- మీరు భోజనానికి శ్రమపడకుండా వుండేటట్టు కలెక్టరుగారి వుత్తర్వు పొంది చేస్తాం. మీ రేమీ చింతపడవద్దు.

రా-దా:- ఇతరులకు యిన్నివిధాల శ్రమకు కారణమైన యీ జీవితం నా కెందుకు ?

వెం:- రామదాసూ ! నీ జీవితం పవిత్రమైనది. లోకసంగ్రహార్థం అప్పుడప్పుడు యిటువంటివాండ్లు పుట్టి దీపాలవలె లోకానికి మార్గదర్శకు లవుతారు. లేకపోతే ప్రపంచం అంధకారంలో ముణిగిపోతుంది.

రా-దా:- మీమాట లతిశయోక్తులు. మీమోస్తరుగా అందరూ మంచివాళ్ళని మీరు అనుకుంటారు. మీ త్యాగం అద్వితీయం.

పోలీసులు:- పౌలు రైలుస్టేషన్ దగ్గర వున్నాడు. ఆయనను కట్టుకుంటే మీకు యెన్ని పనులైనా అవుతవి. కలెక్టరు దాకా పోనే అవసరం లేదు. మేమూ బీదవాండ్లం; జీవిస్తాం.

రా-దా:- ఆయనకు వుత్తర్వు లేయ్యడానికి అధికార వున్నదా ?

పోలీసులు:- అధికారం లేకపోతే నేమి ? ఆయన యే చేయదలుచుకున్నా కాదనేవాండ్లు వుండరు. ఒకరికి తెలియ వలసిన అవసరంలేదు.

రా-దా:- వీలైతే తమకు కలెక్టరుగారి ద్వారా కొద్దిగా యేర్పాటు చేయించండి. కాకపోతే మా రెక్కలే వున్నవి.

వెం:- శాయశక్తులా ప్రయత్నం చేస్తాను. ఇక నే నుంటా. అప్పటిభారం మాది.

వెంకటయ్య వెనుకకు తగ్గేడు. మధ్యాహ్నం రెండు గంటలు కానచ్చింది. “రైలు తప్పిపోతుందేమో కాలు సాగ నియ్యం”డని పోలీసులు అన్నారు. మాలక్ష్మి పిల్లవాడిని చంక మార్చుకుంటూ యెత్తుకొని నడుస్తున్నది. పిల్లవాడికి అగ్గిచేత బిక్కమొగం పడ్డది. జోతికి నడవడం వుత్సాహంగా వున్నది. మాలక్ష్మి కొంతసేపటికి తిష్టకొని:

మా:- యింకా యెంతదూరము నడవాలె ?

పో- యెన్నడూ రై లెక్కలేదా ?

రా:- దాని కేమిషని రైళ్ళతో ? యీ కాలానికి నెత్తిన చెంగు వేసుకొని బయలుదేరిందిగాని.

మా:- అమ్మాయీ ! వీడిని కాస్త చంకను వేసుకో. నాకు బొత్తిగా జారిపోతున్నాడు.

రా:- ఆమె నడిస్తే చాలులే. ఇట్లా నా బుజాన కూర్చోపెట్టు.

రా:- అయ్యా, సాజ్జంటుగాడు ! మా కక్కడేమైనా యిల్లుంటుందా ?

పో:- అక్కడ అన్ని వసతులూ వుంటవి. నీవు దొంగ తనాలు మాని వొట్లవంచి పనిచేసుకుంటే యేలోషమూ వుండదు.

రా:- చిత్తం. అక్కడున్న వాళ్లుగూడా చోరీలు చేస్తూనే వుంటారుటే !

సా:- ఉన్నమాట కేమిగాని అడపా దడపా యిదివరకు చేస్తూనే వుండేవారు. ఈ పాలుగాడు వచ్చిన తర్వాత నిక్కచ్చిగా ప్రతిరోజూ చేయిస్తూనే వున్నాడు. సెటిల్మెంటులో కొందరు సంతానులు చేరేరంటారు. బెజనాడ పొట్టున లేచి పోతూ వున్నది.

రా:- ఇదా సెటిల్మెంటంటే ? కూలి దొరుకుతుందంటిరే, పని చేసుకొనే వాళ్ళకు ?

సా:- రోజూ యింజనుండికి కూలెక్కడ దొరుకుతుంది ? వరికోతలై నూర్చిళ్లుకూడా పూర్తి అయినవి. మిరపలూ పత్తి వొకనెలకు పైగాగాని ఆరంభం చెయ్యరు. అటుతరువాత దొంగతనమే జీవనం.

రా-దా:- పోంగనే మాకు భోజన మెట్లా ? ఒక్క-రోజు బత్తెంమాత్రం మాదగ్గర వున్నది.

సా:- రైలుకట్ట వెంబడి రోడ్డు వేస్తున్నారు. మట్టిపని వున్న దనుకుంటాను. మీకు పనిముట్లు వుంటే సరే. లేకపోతే సర్కారువారు మీ కిచ్చి మీ కూలీలోనుంచి బిగపట్టుకుంటారు.

రా:- ఆ మట్టిపని అయిపోతే పనిముట్లు మా కెందుకు ?

సా:- పనిముట్లు చేతిలో వుంటేనేగా యెప్పటికైనా పనికి వస్తవి. నాలుగు రకాల పనిముట్లుంటే పని తియ్యకుండా దొరుకుతుంది.

మా:- ఆడవాండ్ల కేమిపని యిస్తారు ?

సా:- మగవాళ్లు మట్టి తవ్వకుంటే ఆడవాళ్లు మోస్తారు. మీరు తల్లి బిడ్డా కలిసి ఆరణాలకు మోసుకోవచ్చు.

రా:- నైషధం చేతపట్టుకొన్నప్పుడు యెంత చాకచక్యం చూపావో తట్ట పట్టుకున్నప్పుడూ అంత చురుకుతనం చూపించాలె.

జో:- ఓ ! నే బాగా మోస్తా.

రామదాసు:- (సంతోషంతో) నా బిడ్డలను యే పనిలో బెట్టినా సురకత్తులే ! రంగడికికూడా రెక్కలు వస్తే మాకు చింత వుండదు. సార్జంటుగారూ ! దగ్గరలో మా పిల్లవాడికి బడేమైనా వుంటుందా ?

సా:- సెటెల్మెంటులో లేదు. చేరువలోనే తాడేపల్లిలో వున్నదిగాని మీ పిల్లలను రానియ్యరేమో !

రా:- అయితే జోతి చెప్పాలిసిందే. రెండక్షరా లతికితే యెక్కడైనా బతుకు తెరువు చూసుకుంటాడు. అక్షరంమీద బతక వచ్చు.

మా:- నీ వింత చదువుకున్నందుకు అక్షరంమీద బతుకు దెరువు కుదిరిందా ?

రా:- అదంతా ప్రాప్తంలే. ఎల్ల కాలం ఇట్లాగే వుంటుందా ! దారిన మిట్టలూ లేక, పల్లాలూ లేక యేకరాసిన పోవడం యెవరికీ సాధ్యంకాదు.

మా:- కాలం మారినకొద్దీ మనపని తీసికట్టుగా వుందిగాని వేసికట్టుగా లేదు.

రా:- యే స్థితు లెట్లా మారినా రాశికి కలిమిలేములు కాపడికుండలే ! సుఖదుఃఖాలు యెప్పుడూ పులగంపెట్టే కాని కలగలపులు లేకుండా సుఖం వుండనేరదు. అదిగాక కష్టాలు లేని సుఖాలకు రుచి తెక్కువ.

మా:- ఆమాట నిజమే. మన కాపురం మూడు పూవులు, ఆరు కాయలుగా వున్నప్పుడు చెట్టంటిగిడ్డ చావలేదా ? యెన్ని కష్టాలువస్తే మన కేమి ? సంగన్న వుంటే చాలడా ? తోచక అనుకోవడమేగాని కష్టసుఖాలకు యెప్పుడూ లంకే. ఒకటి విడిచి వొకటి వుండలేదు.

రైలుస్టేషనుకు వచ్చాను. పోలు యెదురుగా వచ్చి రామ దాసును కౌగలించుకొని—

పౌలు:- మీ రిది కష్టంగా యెంచుకోవద్దు. దేవుని సమీపానికే వస్తున్నాను.

రా:- (వెడిగెలగా నిలుచొని) దేవు డింకా ఎంత దూరములో వున్నాడు ?

పౌ:- సత్యమతాన్ని సమీక్షిస్తున్నానని నా యభిప్రాయం.

రా:- సత్యమతానికి నే నెప్పుడూ సమీక్షంలోనే వున్నా. సత్యమని తోస్తే స్వీకరించడానికి యెప్పుడూ వెనుదీయను.

పౌ:- యిదిగో, రామదాసూ ! నీవు మతంలో కలిశావా అంటే అన్ని చిక్కులూ తీరుతవి. పౌలుగారు మీ కేలోపం లేకుండా చేస్తారు.

పౌ:- వారి యిష్టప్రకారం పోయేవాడినే; కాని వ్యతిరేకించేవాణ్ణి కాదు. జోతీ ! ఆ బండమీద కూర్చో. అయ్యా ! మీ రిట్లా కూర్చోండి. స్వామ్యుగారూ, మీరు టెక్నెక్లు తెప్పించండి. గంటగొట్టి శానాసేపైంది. వీరు పారిపోయ్యేవారు కూరు తెండి. సందేహించ సక్కరలేదు. రామదాసుగారూ ! నాకూ తలిదండ్రులెవరూలేరు. పాదిరీగారేపెంచి విద్యాబుద్ధులుచెప్పించారు.

రా:- విద్య చెప్పించారూ ?

పౌ:- అవును. చెప్పించారు. యింత నవ్వుకరీకూడా ఇప్పించారు. మర్యాదగా యింతడబ్బు గొనుకుతున్నది.

రా:- డబ్బు సంపాదిస్తున్నాననే వింటూవున్నా.

పౌ:- వింటున్నానుగద ! ఇంత డబ్బు వస్తున్నదనే మాటే కాని, అనుభవించేవాళ్ళు లేరు. అంతా బ్యాంకులో నిలవచేస్తున్నా. యెవరి కిది ప్రాప్తమున్నదో? మీ కుటుంబములో నన్ను వొకణ్ణిగా భావించుకొని నా కింత అన్నం వండిపెడితే నాకు పూటా చెయి కాల్చుకోవడం తప్పిపోతుంది. మీకు కష్టం లేకుండా సంసారం జరపగలను.

రా:- మా తంటాలు, మేము పడతాం. మీ కెందుకు లేని పోని శ్రమ?

పా:- నాకు శ్రమేమున్నది? మీబోటి పెద్దలు దొంగల కోసం వేసిన గుడిసెల్లో వుండుకలరా? నాకోక పెద్దయి ల్లి చ్చారు. ఒక గదిలో నే నున్నా. మరొక గదిలో పనిచేసేమనిషి పడు కుంటుంది. తక్కిన దంతా ఖాళీ. పరాభిత్తుగా మీ రుండవచ్చు. అదేమని అడిగేవాళ్లు లేరు. దొంగారికి మస్తరుగుమాస్తా కావలసి వున్నాడు. ఎవరికీ యాయకుండా అట్టే పెట్టివుంచా.

మా:- జీత మే మిస్తారు.

పా:- ప్రస్తుతం పదిరూపాయ లిస్తారు. త్వరలో పన్నెండు చేయిస్తా. దొరగారి అనుగ్రహం సంపాదిస్తే యెంత సహాయమైనా చేస్తారు.

రా:- క్రైస్తవులు కానివారి కిస్తారా?

రా:-మీరుకైస్తవులు కారా? మీది క్రీస్తుమొక్కజీవితం వంటిదే! పేరు మార్పుకోవడం తప్ప దే:మార్పూ అవసరం లేదు. వెంటనే దొంగల జాబితాలోనుంచి తీసివేయించి వుద్యోగ స్థుణ్ణిగా యేర్పాటు చేయిస్తా.

రా:- దానికి కలెక్టరుగారి వుత్తరువు కావాలంటే?

పా:- అ దెంతలోది! దొరగారు నిమిషంలో చేయిస్తారు.

రా:- చేర్పించడానికి అధికార మున్నప్పుడు తీసివేయించడానికిమాత్ర ముండదా?

పా: అ క్రమంగా యెవరినీ చేర్పించను. ఇక్కడికి వచ్చిన వాళ్ళను చాలామందిని దొరగారు బాగుచేశారు. అమ్మా! మీ రిద్దరూ కూర్చోండి. యెంత సేపని నిలుచుంటారు? అబ్బాయీ! నీవు కూర్చో.

మా:- యెందుకులేండి.

పా:- నా కథ మధ్య చాలించాను. నాకు లక్షణంగా జీవించడానికి అవకాశమున్నా 'నా' అనే దిక్కు లేకుండా

వున్నాను. నా మేనమామ వుంటూ వుండేవాడు; ఈ మధ్యనే కాలం చేశాడు ఆయన మూడుమూర్తులూ మీరే. మిమ్ములను చూచినప్పడల్లా ఆయన జ్ఞాపకం వస్తాడు. మిమ్ములను మంగళా పురంలో తటాలున చూడంగ నీ “మామా” అనే మాట పెద వులదాకా వచ్చింది. అజ్ఞానులను “మామా” అని పిలిస్తే దొర గారు కోపపడతారేమో అని ఆచుకొని వూగుకున్నా. ఎప్పుడైనా మరుపు చొప్పున మాట జారి మిమ్ములను “మామా” అని పిలిస్తే కోపపడకండేమి !

రా:- పొరపాటుగా పిలిస్తే కోపమెందుకులెండి. మాకు ఒక కోజుకు మాత్రమే భత్యమున్నది. వెంటనే కూలి దొరుకు తుందా ?

పో:- అయ్యా, మీరు నన్ను కొత్తవాణ్ణిగా భావిస్తున్నారు. మీకు సాధ్యమైనంతవరకు త్వరలో నొకరీ కుదిర్చే భారం నాది. అందాకా మీరు నా యింట్లో వుండి మీరంతా భోజనం చేసి నా కింత పెట్టండి. నేను చుట్టం వస్తే మొఖ మొఖాలు చూచుకుండే రకం కాదు. ఎవరైనా రావడమే సంతోషం. చుట్టాలకోసం మొఖం వాచివున్నా. దూరపువాళ్లైనా దగ్గర వాళ్లైనా చుట్టాలంటూ వస్తే చాలుననిపిస్తుంది. మీబోటి సధ ర్ములు వస్తే మా గృహం పవిత్రమవుతుంది.

రా:- మీరు బంధుప్రియులే కావచ్చును కాని అంతల పాంతలవాళ్లు పొరుగిళ్ళమీదికి వచ్చి తిప్పవేయడం క్రమంగాదు. భాగ్యవంతు లిళ్ళకు బీదవాళ్ళం చుట్టాలమని అంగలారుస్తూ రావడం సాధారణమే. మీ సెటిలుమెంటులోకి వచ్చేవాండ్లు చాలామంది మీకు కుల చుట్టాలే అయివుంటారు. ఎవరికని మీరు సత్రాలు పెడతారు ? తమకు వీలైతే కాస్త తేలికైన పని రేపు వుదయం చూపిస్తే యెల్లుండి ఆకటికి వస్తుంది. మీకు అభిమానం వున్నందుకు ఆ మాత్రం దయచేయించండి.

పా:- తమకు నామీద యేదో అగ్రహం వహించారు. మీ మనస్సులో యేదో కళంకు వుండబట్టే అరవిడిచి మాట్లాడడం కూడా లేదు. క్రమంగా నా సంగతి వెలుగుకుంటారు. ఇప్పుడు పని అగ్గవగా దొరకడం లేదు. నూరు చుక్కబెట్టయినా రేపే పని కుదురుస్తా. ప్రారంభంలో కొంచెం కష్టపు పని చేయవలసి వుంటుంది. తేలిక పనులన్నీ అంతా అకట్టుకున్నాను. బావి తవ్వే పని రోడ్డు పోసేపని మాత్రం ఖాళీగా వున్నవి. తేలికైనదేమీ దొరక్కపోతే వాటికే పోదురుగాని; మీకు తోచినంత పని చెయ్యండి; కూలి పూర్తిగానే వేయిస్తాను.

రా:- అట్లా వేయించ నక్కరలేదు. ఇంకొకరి నోటికాడి అన్నం మా కెందుకు ? చేసినంతనరకే యిప్పించండి. కాకులను కొట్టి గద్దలకు వేయడం న్యాయంగాదు. నష్టం యీ రోజు వొకరి వంతైతే గేవు మావంతే కావచ్చు.

పా:- మీరు కేవలం సత్యకాలపు మనుష్యులు. మీ సాంగత్యమువల్ల క్రమంగా మేమూ స్వార్థానికి వస్తాం. తమ రాగ్రహించక మమ్ములను దగ్గరకు రాబట్టి బుద్ధి చేర్పండి. ఈ పూట మా యింట్లో యింత వుదకం వుచ్చుకోండి. కాదంటారా, యెప్పటికి ప్రాప్తమో అప్పటివరకూ కనిపెట్టుకొని వుంటాను. అదుగో ! చెక్క వంగిరి, లోపలికి పడండి అత్తగారూ ! రండి.

మాలక్ష్మి మొగము చిట్లించుకొని బయలుదేరింది.

పా:- అబ్బాయి ! యిటురా అమ్మ ! జనం తొక్కుతారు, నాచెయి పట్టుకో ?

మా:- నా చంకను వుంటాడులండి.

పా:- యేయోయ్ బావా ! తిరిగిమాడాలె నేనా చంకకు యెక్కుతావు ? నీ యీదువాండ్లు బాగా పరిగెత్తవద్దా ?

అంతా రైలెక్కారు. రామదాసును పాలు చేయిపట్టి యెక్కించాడు.

సా:- (రహస్యంగా) యేమి, పాలు ! వుచ్చులు తెగపన్న తున్నావు ? పిట్ట చిక్కేనా ?

పా:- ముసలికొడి అనుమానం కట్టింది. యెంత భోకొట్టినా మారంగానే వుంటున్నది.

౧౦

క్రైస్తవులయింద్రో అజ్ఞానులు

అంతా తాడేపల్లి స్టేషన్లో ఉన్నారు. సందెచీకటి కావడం చేత కన్ను పొడచుకున్నా కనబడడంలేదు. పాలు యెద్దుబండిని మాట్లాడి అందిదని యెక్కిమన్నాడు. రామదాసు వద్దని నెల పొడవంగనే బయలుదేరుదా మన్నాడు. పోలీసులు తమను సెటి ల్మెంటులో దింపి తిరిగి తాడేపల్లి భోజనానికి వచ్చేవరకు భోజనం దొరకదని బతిమలాడుకుంటే నలుగురూ బండెక్కారు. అర గంటలో పాలు కాపురం వుండే పెంకుటింటినిగ్గరకు వచ్చారు. పోలీసులు దిస్క-తు తీసుకొని వెళ్ళిపోయినారు.

రా:- మమ్మును మా గుడిసెలదిగ్గరకు తీసుకొని పోండి.

పా:- మిమ్మును యేగుడిసెలో వుంచేదీ దొరగాను నిర్ధారణ చేయవలసి వుంటుంది. ఆయన యిప్పుడు రారు.

రా:- ఇతరులు యీ రైలుకు వస్తే యేమి చేస్తారు ?

పా:- నాధారణంగా అంతా ఒకటే వస్తారు. గుడిసె యేర్పాటుచేస్తే బాగుచేసుకొని అందులో వుంటారు.

రా:- మమ్మును యిప్పుడే తేవవానికి కారణ మేమి ?

పా:- అది పోలీసుల పొరపాటు. నేను మామూలు పోయి వస్తుంటే స్టేషన్ దిగ్గర కనబడబట్టి మీ కీయేర్పాట్లు చేయగలి గాను. ఖండితంగా పోలీసులు మాకు రేపు వుదయం స్వాధీనపర్చ వలసి వుంటుంది. ఈ రాతంతా కాపలాచేయడం కష్టమని వాండ్లు నామీద తోసిపోయినారు. మీ యిష్టం వుంటే మా యింటో తినండి. లేకుంటే వేరే వంట చేసుకోండి.

రా:- ఈ రాత్రి మీను కష్టపడి వంట చేయించడంకంటే మేమే పోయిమీద పెట్టుకుంటాం.

పా:- మాయింట్లో తయారుగానే వున్నది. మా బంధువులను యీ రైలుకు తీసుకొని రావడానికి వెళ్లాను. యీ రోజు వాండ్లు రాలేదు. వాండ్లకోసం చేసివున్న వంట మీకు ప్రాప్తమంటే భోజనం చేయ్యండి. లేకపోతే పొద్దున యెవరికో పారవేస్తాం.

రా:- మీకు బంధువులు లేరంటారే ?

పా:- యెరుక మనుష్యులు సెటిలుమెంటులో చేర్పించి సహాయం చేయమని వొక్కమోయిను పీడిస్తుంటే వెళ్లాను. ఇంకా వారంరోజులదాకా వాండ్లు రావడానికి వీలైందిగాదు.

రా:- ఈ రాత్రికి మీ యింట్లోనే వొదుగుతాం.

పా:- పస్తు పడుకుంటారా ?

రా:- వంట చేసుకుంటాం.

పా:- అంతవరకైనా అనుగ్రహించారు. సంతోషమే ! కట్టెలూ, నీళ్లూ, యితర వస్తువులూ ఆ గదిలో వున్నవి, తీసుకోండి. కులస్థులు వచ్చారు గనుక భోజనంగావున్నవంట భోజనం చేయమన్నాను. మీ చిత్తంవచ్చినట్లు కానియ్యండి.

మా:- వారంత బలవంత పెడుతుంటే కాదనడం మూర్ఖపుపట్టుగా వుంటుందేమో ! యే మంటావు ?

పా:- వారు యెళ్లా సెలవించినా సంతోషమే. మూర్ఖపు పట్టు అనేమాత్రపు వాణ్ణిగాను. అనుగ్రహించి మాయింట్లో భోజనం చేయ్యండిని ప్రాధేయపడవలసిన వాణ్ణికాని వారి నాతో పించడానికి నా కర్తవ్యతలేదు.

రా:- సరే, మీ యింట్లోనే భోజనం కానియ్యండి.

పా:- అమ్మయ్య ! ఇప్పటికీ మామగారి మనస్సు కుదిరింది. జానమ్మా ! అన్నం వడ్డించు.

జా:- (మొగం మాడ్చుకొని) అందరినీ వొక్కమారే
లెమ్మను. తలా వొకమాటు వస్తే నే తిరగలేను.

రా:- ఆ మెవరు ?

పా:- ఆమె బంధువురాలే. పోషించేవారు లేక నా కన్నం
వండిపెట్టుతూ వున్నది.

రా:- యెవరూ లేరా ఆమెకు ?

పా:- భర్త యీమధ్య సే కాలంచేశాడు. బంధువులెవ్వరూ
చేరనియ్యడం లేదు. ఈ కాలంలో బంధువులను ఆదరించే
వారెవరు ?

జా:- ఊళ్ళోనాళ్ళ గోలంతా మీ కెందుకయ్యా? తిని
మీదారిన మీరు పోక !

రా:- మంచిమాట చెప్పావు. లేవంష్లరా వొక్కమాటు !

జో:- నా కాకలిగా లేదు. అన్నం వద్దు.

జా:- ఈ ముసు మళ్ళీ ఒకజాము సాగదియ్యాలె గాఁవాలె.
ఈమేనా రేపు కాబోయే దొరసాని ?

రా:- అడేమిటి ఆమె అట్లా అంటుంది ?

పా:- ఆవిడెకు పిచ్చిలెండి. ఆమాటలు మీరుపాటించవద్దు.

జా:- నాకు పిచ్చి నీకు మదం. వచ్చేవాళ్ళు త్వరగారండి.

జో:- నాకు ఖండితంగా వద్దు.

తక్కిన ముగ్గురూ మిగలా అన్నంమకు లేచారు. ముండ్ల
మీద కూర్చున్నట్టు గూర్చొని యెంగిలిపడి వారికి చూపించిన
గదిలో పడుకున్నారు. జానమ్మ తెల్లవార్లూ సణుగుతూనేవున్నది.
పాలు మెదలకుండా తనగదిలో పడుకున్నాడు.

రా:- ఇంట్లో సరాగం బాగానేవున్నది.

మా:- ఉంచుకున్న మని పనుకుంటాను. యెప్పుడూ ముస
ముసలాడుతూనే వుంటుంది.

రా:- పైపోటీ వచ్చిందని ఆమె తగాదా.

మా:- ఇక్కడినుంచి పొద్దున్నే లేవడం మంచిది. యెక్కడికి బోయినా బాధలు అంతమయ్యేట్టు లేవు.

రా:- సద్గురుడే వున్నాడు.

మామూలుగా రామదాసు చీకటిలో లేచి రామస్మరణ చేశాడు. జానమ్మ కైస్తవులయింట్లో అజ్ఞానుల దేవతలను కొలవ గూడదని కేకలు వేసింది. రామదాసు మనస్సులో భ్యానం చేసు కొని కాల్యాలు తీర్చుకొని పోయిపో మాట్లాడవలెనని యింట్లోకి వచ్చాడు. ఆయన యింకా లేనలేదు. జోతి “వీళ్ళ స్త్రీల్లు వెళ్ళి మొఖం కడుక్కో” నని కూర్చున్నది. రాతి దాహంకూడా తాగలేదు. పిల్లవాడు అన్నమని జానమ్మ యెదుట అడిగాడు. జోతి అడగగూడదని సవాజ్జ చేసింది. జానమ్మ మిక్కిలి చూపులు చూస్తూ మీరీపూట మిక్కిలిపురికి మీరు ఎరిబుచేసే నవుకోర్లు లేరన్నది. మాఝి వీరి పుండుకన్నది.

జా:- చెల్లెంకొల్లిన రాయివలె కలకవేం ! ఇక్కడనుంచి కదిలేటట్టు లేదే !

మా:- మే మొక్కనిమిషం వుండిమమ్మా మీయింట్లో. ఆయన లేవడంకోసం చూస్తూవున్నాం.

జా:- మీరు చూస్తుంటే చేకూసి ఆయన లేనదాయేమి ? రోజూ లేస్తూవున్నాడు. ఆ గుడిసెలపక్కను పోయి కూర్చోండి. లేవంగానే వస్తాడు.

రా:- మమ్ములను వుంచేది చీకటిలో నా ?

జా:- అవే మీ మేడలు సిద్ధంచేసి వెళ్ళారు. దొంగముండా కొడుకులు పూళ్ళోకొంపలు దోచేదీని, గుంపులుగా యెక్కడి చేరే దీని యెక్కడికి బోయినా పూల్లోపొండ్ల కొంపలకే వెనరు !

రా:- మారోజులు మేము గడుపుకొని పొయేంవాండ్లమే కాని మావల్ల యెవరికీ యేబాధా వద్దు.

జా:- మాటలు తులసివుండలు పూడిపడతవి. వెంట వొక దొమ్మరసానిని దెచ్చావు.

రా:- నీతో మా కేమీ పోటీ లేదు. నీ కడ్డం రాము.

జా:- నా కేమి అడ్డం? ఈ సన్యాసి కాకపోతే యింకొకడు! దొరతో సంగతు లన్నీ చెప్పి లేచి చక్కాపోతా.

రా:- మీసంగతి ఆయనకు తెలియదా?

జా:- వంటచేసేవాండ్లకు యేమిసంగతు యింటవి? దొంగా మనిషివంటి వాడే.

రా:- సరే. మేము వెళ్ళుతున్నాం. ఆయన లేవంగనే మేము అక్కడ కూర్చున్నామని చెప్పు.

పా:- (వొక అంగంటకు లేచి) రాత్రివచ్చిన వాండ్లు లేచారా?

జా:- వాండ్లకు నీయింట్లో వుండడం కంపరమెల్లినట్లుగా వుంది. ఆచిచింద్రీ యీయింట్లో వొక్కనిమిషం వుండనని కూర్చున్నది. ఆయన నిద్రలేచినతర్వాత చెప్పిపోవడం మర్యాదగా వుంటుందని బ్రతిమెలాడితే సాగదీసినకొద్దీ బిగిసి ఆ గుడిసెలదగ్గర కూర్చున్నారు.

పా:- నీమాటలు నిజమేనా?

జా:- నా కేమీ హాసాలు నెయ్యవద్దు. పోయి కనుక్కో!

పా:- నీళ్ళిటదే. అల్లరిమనిషినిగద. నీమర్యాదా దక్కించుకోవు, యెదటివాండ్ల మర్యాదా దక్కనియ్యవు. చేసినదానివీ అయితివి, మాటా చెడగొట్టుకొంటివి.

జా:- వీండ్ల మెహమాను నా కేమీ అవసరంలేదు. వారిని గృహప్రవేశం చేయించి రా. ఇక్కడికి వాండ్లు మళ్ళీ అడుగు పెడితే నే వోర్చును.

పా:- (గుడిసెల దగ్గరకు పోయి) యేమింటి? గూచుగాచా! మెండలో చలి గాచుకుంటున్నారా?

రా:- ఖులాసాగా వుంటే కూర్చున్నాం. మా కొక కుటీరం చూపిస్తారా ?

పా:- మీ కిష్టంవచ్చిన కుండలు యేరుకోండి. ఉన్న వాట్లోకి యీ గుడిసే మెరుగు. ఎండ కడ్డంగాని వాసకు గావు. కప్పంతా కూలిపోయింది. మా మరదలకు అలకడం చేతనా ? నేనైనా సహాయం చేస్తా.

రా:- మా కేదోపని చెప్పిస్తే వెళ్లుతాం.

పా:- అంతా పనికి వెళ్ళిపోయినారు. ఈ పూటకు వేళ తప్పింది. దొరగారు వచ్చి పని నిర్ధారణ చేయాలె. తొమ్మిదింటికి వస్తారు. యీలోగా మీరు నాస్తా గానియ్యండి. మధ్యాహ్నం నుండి పనులకు పోదురుగాని.

మాలక్ష్మి పోయి అమర్చి నీళ్ళు తెచ్చేవరకు జోతి పుల్ల లేరుకొని వచ్చింది. రామదాసు చుట్టుపట్ల చెత్తాచెదారం పోగు చేసి గుడిసెమీద కప్పు లేచిపోయినచోట వెంటిదోపి కొప్పుమీద రాయి పెట్టాడు. మాలక్ష్మి యిల్లు శుభ్రంచేసి అన్నం పోయి మీద పెట్టింది. దొర వచ్చేవేళైందని అన్నం కళిపెళ్ళాడంగనే దింపి ఆ వుడుకే తలాకాస్తా తిన్నారు.

రా:- పాలుగారూ ! ఆమె డెవరిది ?

పా:- అది దొరగారు కాపుర ముండేట.

రా:- ఈ తోటలోని రెండూ యెవరివి !

పా:- ఒకటి సెటిల్మెంటు ఆసుప్రతి. రెండోది డాక్టరుగా రుండేది.

రా:- ఈ సెటిల్మెంటు పెట్టి యెన్నాలైంది ?

పా:- ఇప్పటికి షుమారు అయిదు సంవత్సరాలైంది. గవ ర్నరుగారూ, రాఘవేంద్రరావు పంతులుగారూ దీని విషయమై చాలా కృషి చేశారు. రక్షక సైన్యంలో చేరిన బాంబయి గవ ర్నరుగారు దీనికి పునాది. చాలా సెటిల్మెంట్లు రక్షక సైన్యంవారే నిర్మించినవని గానీ, మా మిషన్ వారు కూడా చాలా శ్రమపడి

దీని మేనేజిమెంటు సంపాదించారు. మా దొరగారి మాటంటే కలకట్టదుగారు జవచాటరు.

రా:- మీ మిషనువారు శ్రమపడడానికి యిందులో వారి కేమి లాభం ?

పో:- వారికేమీ లాభం లేదు. ఇంకా వారే డబ్బు ఖర్చు పెడతారు. ప్రభునయిన యేసుక్రీస్తు యొక్క రాజ్యం స్థాపించడమే వారి యుద్దేశ్యం.

రా:- ఈ గుడిసెలలో యెన్ని కుటుంబాలుండవచ్చు ?

పో:- అయిదువందల కుటుంబాలుండవచ్చు. మొదట చాలా భాగం నిండిపోయింది. కొందరు యుద్ధంలో చేరితే వాండ్ల కుటుంబాలను వదిలివేశారు. కొందరు జ్ఞానమశం పుచ్చుకొని మంచివాళ్ళైతే దొరగారు శిఫారుసుచేసి వదిలిపెట్టించారు. ఇప్పుడు మిగిలినవి గరిపోయిన గింజలు. కొడుకుడూ మిగుడూ కూడా పడవు. అదుగో దొరగారు వస్తున్నారని సలాం చెయ్యి.

రా:- సలామండి !

బ్రాన్:- సలాం ! వచ్చినావా రామదాసూ ? నీవు చాలా తెలివిగలవాడవు. తప్పు మార్గంలో వున్నావు. ఇల్లు యేమిట న్నావా ? పాలుగాను మీకు బంధువులు గాఁవాలె.

రా:- కుల చుట్టాలండి. మా కేమైనా పని దయచేయి స్తారా యివ్వాలి ?

బ్రాన్:- ఏమైనా పని వున్నదా ?

పో:- రెడ్డిగారి కుంట తవ్వడం ప్రారంభం చెయ్యాలె. ఇంకొక చిన్న బిల్డింగును వీండ్లకు జతచేస్తే వొబ్బిడిగా తవ్వకుంటారు. దొంగదాసరి పుల్లప్ప పనికి పొమ్మంటే పోలేదు. ఇంట్లోనే వున్నాడు. తమరు చెప్పి అతని కుటుంబాన్ని వీండ్లతో జత చేయించండి.

బ్రాన్:- పిల్చుకొనిరా పుల్లప్పను ! అతడు యెప్పుడూ తొందర చేస్తూనే వుంటాడు.

పుల్లప్ప (వచ్చి) :- అయ్యా ! ఎందుకో పిలిపించారట.

బ్రాన్ :- సలాం !

పు:- మాకు సలామెందుకు తెండి, చెప్పండి.

బ్రాన్ :- వీరూ మీరూ గలిసి రెడ్డిగారి కుంట తవ్వండి.

పు:- నే దవ్వను. లోకంలో యెక్కడ పట్టినా కుంట తవ్వ కానికి గజానికి రెండవాల పంతున సాధారణంగా యిస్తున్నారు. పాలు కమీషన్ కొట్టి అణాకానీకి కుదిర్చాడు. అందులో మేము గజానికి కానీ కమీషన్ యియ్యాలె. ఈ పనివల్ల మాకు కడుపు నిండదు. పస్తైచా వుంటాంగాని నీళ్ళ కూలికి నేను పని చెయ్యను. తనకు కమీషన్ నియ్యనన్నానని నన్ను కట్టపనికి పంపకుండా నిలిపివేశాడు.

పొ:- ఇవన్నీ శుద్ధ అబద్ధాలు. ఇతడు రాత్రులు గుడిసె విడిచి బయటికి పోతున్నాడని నాకు అనుమానంవేసి కాపలా చేయిస్తున్నా. ఎటు అశాడక యీ పన్నాగం యెత్తాడు.

పు:- నీకు భాగం పంచిస్తే రాత్రులు పోవడం తప్పలేదు! నీ యిష్టంవచ్చినన్ని కావించు.

బ్రాన్ :- అయితే నీ వా పనికి పోనంటావు ?

పు:- నే పోను. న్యాయం మీ రెండుకు విచారించరు ?

బ్రాన్ :- ఈ బేరం నే దగ్గరవుండి యేర్పాటు చేసిందే.

పు:- పోలూ, రెడ్డి ముందుగా మాట్లాడుకొని మీ దగ్గరకు వచ్చారా లేదా ?

బ్రాన్ :- పని లేకపోతే మీరు కష్టపడతారని పాలు రెడ్డిని బలవంతపెట్టి పని కల్పించాడు.

పు:- అదంతా నటన. రెడ్డికి చేలో కుంటవసరం. తోటల కోసం వేవిలి వుంచాడు.

బ్రాన్ :- రామదాసూ ! నీవు వెళ్ళు.

రా:- మేము కట్ట పొయ్యడానికి వెళ్ళుతాం. కాకపోయినా కుంటపని మా మొక్కలవలా కాదు.

బ్రాన్:- ఆరంభించి చేస్తుండండి. తొందరగా ముగించ వలెనని నిలుకు లేదు.

రా:- అడుగులో నే హంసపాదా ? రావడంతో నే పైపోటీ పోవడం నా కిష్టంలేదు.

పా:- పుల్లప్ప అందరి బుద్ధులూ చెడగొట్టుతున్నాడండీ.

పు:- ఆ రామదాసంత సత్యవంతులను దెచ్చి నీవు చెడ గొట్టకుంటే చాలు. నీవు చేసే కేపుమారీ లన్నీ నేను చూస్తూనే వున్నా.

బ్రాన్:- నీ వెంతకాలనుంచి యిక్కడ వున్నా మంచి బుద్ధి పట్టుబడలేదు.

పు:- పట్టుపడుతుంది. పోయిన దొర జ్ఞానస్నానం అని నీళ్ళలో ముంచి కొందరిని వదిలిపెట్టించాడు. వాళ్లు బైటికి పోయి సత్తుగా దోస్తున్నారు. కావాలంటే నాకూ మంచిబుద్ధి పట్టు పడేదే. యింకా వెరుస్తున్నా.

బ్రాన్:- రెడ్డిపని మిగలా వొప్పుకున్నందుకు పెద్దమనిషి చేత మాట రాకుండా కొద్దిగా నవ్వుమైనా పని పూర్తిచేయడం మంచిది.

పు:- రెడ్డి మహా పెద్దమనిషే. ఈ సెటిలుమెంటు దోచే దాంట్లో సగం సొమ్ము అతను కొంటాడు. యేదోకాస్త కుంటపని అడ్డం పెట్టుకొని పోలుతో మాట్లాడడానికి వస్తుంటాడు. అతనికి బైట కుంటతవ్వేవాండ్లు దొరక్కకాదు. అతడింట్లో బంగారం తియ్యకుండా కరుగుతుంటారు. ఇప్పుడు వెళ్ళి సోదా చెయ్యండి, మొన్న నూతక్కిలో పోయిన సగలు కరుగుతుంటారో లేదో. ఇంతకుముందే పోలుదగ్గిరనుంచి తీసుకొనిపోయినాడు.

బ్రాన్:- పోలీసులకు కబు రంపకూడదా ?

పు:- కబు రెందుకు ! ఒకడు దగ్గర వుండి కరిగిస్తుంటాడు. వాండ్లుమటుకు యీ పోలును నమ్ముతారా ?

బ్రాన్:- రామదాసును మధ్యాహ్నం నుంచి కట్టపనికి పంపు. నీవు బుద్ధివంతుడువుగా వుంటే త్వరలో విడిచిపెట్టు మని సిఫారసు చేస్తా.

పు:- త్వరగా మతంలో గలుపు. అదే బుద్ధంతు. నన్ను కూడా కట్టపనికి పంపించండి.

పా:- అక్కడివాండ్లనుకూడా చెడగొడతాడు.

బ్రాన్:- ఈరోజు వీరిద్దరినీ కలిపి పంపు. రామదాసుకు పని ముట్లు లేవుగాఁవాలె. గడ్డపారా, సెలగపారా, తట్టలూ యిచ్చి దస్కతు పెట్టించుకో. వాటి ఖరీదు రూపాయిన్నగ. రోజుకు అణా వంతున కూలిలో పట్టుకొంటాం.

పుల్లప్ప, తల్లీ, భార్య రామదాసుగుడిసెదగ్గరకు వచ్చి వాండ్లను వెంటబెట్టుకొని బయలుదేరాను. రామదాసు గడ్డపార బుజాన బెట్టుకొని పనితో సమానమైనది యేదీ లేదంటూ బయలుదేరాడు. అతడి వుత్సాహంవల్ల జోతి సెలగపార దీసుకొని చిరు నవ్వుతో బయలుదేరింది. రామదాసు కూలికి పోతుంటే మాలక్ష్మీ కళ్ళనిళ్ళు గుక్కు-కొని తట్ట చేతబట్టుకొన్నది. రంగడు వుత్సాహంతో రెంహోతట్ట నెత్తినబెట్టుకొని నాతో రండని అందరికంటే ముందు నడిచాడు. పనిచేసేచోలు గుడిసెలకు ఫర్లాంగుదూరంలో వున్నది. పాలు వచ్చి కలుసుకున్నాడు.

౧౧

చింత చచ్చినా పులుసు చావలేదు

కూలీలంతా అన్నాలు తిని పొద్దు వాటాలంగనే తిరిగి పనికి ప్రారంభిస్తున్నారు. పాలు రావడం చూచి కంట్రాక్టరు కుమారుడైన సోమసుందరం కట్టదగ్గరకు వచ్చాడు.

పా:- చిన్న కంట్రాక్టరుగారూ! ఈ రోజు ముగ్గురు కొత్త కూలీలను మీకు తెచ్చాను.

సోమ:- మీకు తెచ్చానంటే నాకు అర్థంకాలేదు. నా దాకా రానిచ్చేటట్టు కనపడ దంటున్నారే.

రామదాసూ, మాలక్ష్మీ తెల్లబోయినారు.

పా:- మీ కెప్పుడూ సరసమే ! మీ నాయనగారు వస్తారా యీవేళ ?

సో:- రారు - నేను యీరాత్రి తాడేపల్లిలోనే వుంటా. లాభించేనా ?

పా:- “వేగిరింప నెదియు విషమ మగును” అన్నాడు. చిన్నప్పుడు చదవలా ?

సో:- “ఆలస్యా దమృతం విష”మని కూడా యింకొక డన్నాడు.

పా:- కనుకనే నడిమిదారిన పోతుండాల్లే. పుల్లప్పా ? నీవు పోయి తప్పు. వీళ్ళ ముగ్గురికీ కట్టకు దగ్గరగా ప్రతి పెట్టించు. నే కూడా సహాయం చేస్తా. కాయకష్టం చేస్తే ఆరోగ్యమట.

సో:- ఎందుకైనా మంచిదే. నీవు సాయపడి వాళ్ళకు పని తగ్గిస్తే వారు చేయకుండానే నేను కూలిస్తా.

పా:- ఇక్కడ ప్రతి ప్రారంభించండి. గడ్డపా రిటు తేండి చెపుతా.

సో:- పాత చుట్టాలా, కొత్త చుట్టాలేనా ?

రా:- నే నిక్కడ సమీపంలో పెట్టుకోను. నలుగురూ తవ్వే చోటనే తప్పుతా.

సో:- పోలూ ! నీ వప్పుడే బెదరగొట్టావు. నీకు యెక్కడ లేని ఆశ్రయం. ఈ ముసలాతడికి మొగకూలి పడదు. మూడణాలే బాగా పనిచేస్తే. నీ రేమాత్రం పనిచేస్తారో చూడాలె.

రా:- పరీక్షించి మా పనికి తగినట్టే యీయండి.

రామదాసు వెడిగెలగా ప్రతి పెట్టి బెడ్డలు విరవడం ప్రారంభించాడు. మాలక్ష్మీ తట్టలోకి సెలగపారతో యెత్తింది. జోతి

తలమీద పమిటకొంగు చుట్ట చుట్టుకొని మోయడం ప్రారంభించింది. వొక్కగజం తవ్వారు. పొద్దున్న తిన్న పుపుకూ బెడుకూ అరిగిపోయింది. చేతులు చచ్చుపడ్డవి. రామదాసు తవ్వతుంటే నూటు దిగడంలేదు. జోతి తాను గడ్డపార తీసుకొని తట్ట తండ్రి కిచ్చింది. గబగబ నూట్లు వేసింది గాని తడవకు ఒకచోట పడు తున్నది. క్రమంగా అలవాటైంది. రెండు యిండ్లెలు పెట్టి అర గజం తవ్వారు. జోతికి చేతులు మంటపుట్టినవి. వొళ్లు అలసి పోయింది. మాలక్ష్మి గడ్డపార తీసుకొని సెలగపార జోతి కిచ్చింది. ప్రతి యెక్కి దిగడంలో రామదాసుకు నడుం కలుక్కుమన్నది. తట్ట జోతి కిచ్చి కూర్చొని సెలగపారతో మట్టి యెత్తడం ప్రారం భించాడు. కొంచెం సేపటికి సెలగపార వీలుగాక దోసిడితో మట్టి యెత్తుతున్నాడు. ఆసాంతానికి 1 3/4 గజాల ప్రతి నిలవతవ్వారు. పుల్లప్ప కుటుంబం మూడుగజాలు తవ్వింది. రోజుకు మూడణాల కూలి ప్రకారం వొంటిపూటకు రామదాసు కుటుంబానికి నాలుగు అణాలన్నర రావలసి వున్నది. వాండ్లు చేసినపని సగమే.

సో:- అవసరమైనవాండ్లకు యిప్పుడే బట్వాడా చేస్తాను. రామదాసుకు క్రమంగా రావలసింది బేడాకానైనా పావలాఅర్థణా యిచ్చివేస్తాను.

రా:- నా కక్కరలేదు. రావలసినంతే యియ్యండి.

సో:- చింత చచ్చినా పులుసు చావలేదు. కానీ వాలం టరీకింద పోతే బేడే రావలసింది.

రా:- వాలంటరు యిక్కడకూడా వున్నదా?

సో:- మూడులోకాలా గుమాస్తాపేచీ వుండకతప్పదు.

పు:- వాలంటరు తగ్గిస్తే మీరు తీసుకోవద్దు. మేము తీసు కోకుండా వారం రోజులనుంచి తిరగబడి యావత్తూ వసూలు చేసుకుంటున్నాం.

రా:- బీదకూటికి బిక్కదేవు డని యిందులో తిపిరీ యెందుకు? ఆ కాసీగూడా దయచెయ్యండి.

పో:- ఇచ్చి వెయ్యి.

సో:- ఊ:-పో. తక్కినవాండ్లు యిటు రండి. లెక్క ప్రకారం ముట్టించా? రేపు ఆరువందల కూలీలకు పనిలేదు. వొక వందమందితో పని ముగించుకొంటా.

అంతా యిండ్లకు బయలుదేరారు. సెటిల్ మెంటుకు వచ్చే వరకు యేను కూతున్నది. రామదాసుకు నడుముకలక బలమై చాప వేసుకొని నట్టింట పడుకున్నాడు. జోతికి చేతులు బాబ్బలు పొక్కి వొళ్లు పులికతగిలింది. మాలక్ష్మి వెచ్చం కొనడానికి షాపుకు పోయింది.

వర్తకుడు:- ఏమి మహాలక్ష్మీ! నీ కూతురిని మా అన్నకు ఇయ్యరాదా? అంతకంటె యెక్కువ మనువు తెస్తావా?

మా:- మీ అన్న యెవరు?

వర్త:- పాలు మా చిన్నాయన కొడుకు. అతనికి బాగా సంపాదన వున్నది. ప్రతిదాంట్లోనూ రసిమి బాగా తీస్తాడు. యీ షాపుకూడా అతనిదే. నామకా నా పేరుతో వున్నదిగాని, నా దెంత-వొక పీసపాలు!

మా:- యెవరికి వ్రాసిపెట్టివుంటే వాండ్లకు అవుతుంది. ఇప్పటి మా స్థితి పెళ్ళిసంబరం అనుభవించేటట్టుగా లేదు. ఒక దీపపుబుడ్డినీ, దానితో నూనె యియ్యండి.

వ:- వత్తితోకూడా వొకఅణా. ఇంకేమి గావాలె?

మా:- ఈ అణాకు వుప్పు, మిరపకాయా, చింతపండ్లా, కట్టెలూ యియ్యి.

వ:- అన్నీ టోకుబేరాలు మొదలుపెట్టావు.

మా:- నేనూ అన్ని బేరాలూ చేసినదానినే! ఇప్పటికి యిట్లా అయింది.

మాలక్ష్మి యింటికి వచ్చి కృష్ణకుపోయి రెండు కడవలు నీళ్లు తెచ్చి మిగిలివున్న బియ్యం పోయిమీడబెట్టి రామదాసుకు నడుములు పిసుకుతూ కూర్చున్నది.

రా:- అప్పుడు యింటిదగ్గర యెంత అలమటిస్తున్నాడో!

మా:- ఇప్పటికి పదిపన్నెండేండ్లనుంచి నా చేతిమీదుగా అన్నం పెట్టా. ఈ కాలానికి యెడమైనాడు. అన్న మముకు తున్నదో లేనేలేదో.

రా:- ఆ పెట్టినవాండ్లు వాణ్ణికూడా కలిపైనా పెట్టక పోయిరి. యే కలో తాగుతూ అంతా వొకవోటనే పడివుందుము. అమ్మా! నిద్రపోతున్నావా?

మా:- వొళ్ళు అలిసి పడుకున్నది. జోతీ! కాస్త పుల్లలు యెగసన దొయ్యమ్మా!

జో:- నే లేవలేనే వొళ్ళంతా విరగ్గొట్టినట్టు నొప్పులుగా వున్నది. వొళ్ళు వెచ్చగా వున్నదేమో చూడు.

రా:- బడలికచేత, వొక కుండెను నీళ్లు కాచు. మసిలేనీళ్లు స్నానం చేస్తే తగ్గుతుంది.

మా:- పుల్ల లేవీ! వొక కాసీవి తెస్తే అన్నం వుడికేందుకే అస్తూ బిస్తూగా వున్నవి.

రా:- అమ్మా! జోతీ! నే లేచి రాలేనుగాని నా పక్కలో వచ్చి పడుకో. తమ్ముడేమి చేస్తున్నాడు?

జో:- తమ్ముడు నిద్రపోతున్నాడు.

రా:- అయ్యో! అన్నం దినకుండా నిద్రపోతున్నాడా? పక్కేమన్నా వేశావా?

జో:- అమ్మ కాత్రేడుకోక సగం పక్కవేసి సగం కప్పా. తల నాదుగా వున్నదని పడుకున్నాడు.

మా:- ఈ నీళ్ళు పళ్ళే వాడికి. రొంప పట్టింది. మధ్యాహ్నంనుంచి కుసూక్కు కుసూక్కు మంటున్నాడు.

రా:- ఇట్లా నా పొట్ట నానుకొని కూర్చో—(తలమీద చెయ్యిపెట్టి నిమురుతూ) మా పిచ్చితల్లి కెన్ని కష్టాలు వచ్చిన వమ్మా!

జో:- (తండ్రి మొగంలో మొగంపెట్టి యేడ్చి) అయ్యా ! నా కష్టాలొక తెక్కా ? వేళపట్టిన యింత అన్నం తిని కృష్ణా రామా అనుకుంటూ పడుకోవలసిన రోజుల్లో నీ కీ స్థితి తటస్థించింది. ఎందుకు మే మింతమందిమి పుట్టి ? అంతా పండితులమే పెద్దతనంలో అక్కరకు రానివాళ్ళం.

రా:- అమ్మా ! నా గర్భవాసాన పుట్టబట్టి మీ కిన్ని తిప్పలు వచ్చినవి. మీ గెంత ప్రయోజకులైనా, నాది ఆఖరు రోజులలో నిర్ధన జాతకం.

మా:- అందరికీ వొక్కవ్రాత వుండబట్టే అందరు దరి ద్రులమూ వొక్కచోట చేరాం. ఇంత మందిలో వొక్కరిది మంచిగీత కాగూడదూ !

రా:- ఈ భాగ్యాలకూ దరిద్రాలకూ యేమిగాని ధర్మం మనం తప్పకుండా వుండవలె. “స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః” అని భగవంతుడు చెప్పాడు. మానం పోతే ప్రాణం యెందుకు ?

జో:- నీ గర్భవాసాన జన్మించిన వాండ్లకు ధర్మచ్యుతి యెప్పుడూ వుండదు. ఆ సందేహం నీవు పెట్టుకోవద్దు.

అమ్మా ! నేను నడుము పిసుకుతా, నీవు పోయిదగ్గరకుపో.

రా:- అన్నంలో కేమైనా వున్నదా ?

మా:- వీధిలో రోలున్నది. చింతపండు కారం నూరుకొని వస్తా.

రా:- నీళ్ళు జలుబు చేస్త వంటున్నావుగా. కారములో వెల్లిపాయ వేసి నూరు. వున్నదా ?

మా:- ఆ. గంజి వంచాగాని వొక్కరవ్వ దాళిమంట తగ్గించు. ఇగిటారేలోగా నే వస్తా.

జో:- అయ్యా—వొక్క కారంతో నీ వన్నం యెట్లా తింటావే ?

రా:- పిచ్చిదానా! ఆ కారం కూడా లేనివాండ్లు యీ సెటిల్మెంటులో యెందరున్నారో విచారించు. గంజిలోకి వుప్పుండే ఘనం అనుకునేవాండ్లు అనేకమంది వున్నారు. మనం యీ సెటిల్మెంటులో వుండే చాలామంది కంటే యిప్పటికి మంచి స్థితిలోనే వున్నాం. మనకు నిన్నటి బియ్యం వుండబట్టి సరిపోయింది కాని అన్నిటికీ ఆ బేడే అయితే గంజి తాగమా?

మా:- (కారం నూరుకొని వచ్చి) రేపు పనిలేదని జనం అంతా లబ్బట్లాడుతున్నారు. మన కేమైనా పని దొరికేనా?

జో:- దొరికితే నీవు చేస్తావా? అయ్య అడ్డం పడ్డాడుగదా!

రా:- తెల్లవారేవరకు అన్ని నొప్పులూ సద్దుకుంటవి. నీ చేతులు చూతాం దీపం తీసుకొనిరా?

జో:- ఇప్పుడు నా చేతు లెందుకులే.

రా:- ఎందుకులే అంటున్నావు, పెద్ద బొబ్బలు పోయినవా యేమి?

మా:- (దీపం దెచ్చి) వోసి నీ కడుపుడకా! ఎంత బొబ్బలు పోయినవే! రేపు నీవు చేతులు కదల్చగలవా?

జో:- ఇంత మాత్రానికేనా? అంతగా అయితే తట్టలు మోస్తా.

రా:- అంతా అన్నానికి వొక్కమాటే లేవండి. బాబును రేపు. చన్నీళ్ళు పెట్టి కండ్లు తడుపు. కారపు ముద్దలు నాలుగు తింటే జలుబు హరిస్తుంది.

మాలక్ష్మి అందరికీ అన్నం వడ్డించింది. పొద్దుననంగా అన్నం దినడంచేత అందరికీ ఆకలి కరకర లాడుతున్నది. వడ్డించేదే ఆలస్యంగా అందరూ భోజనం చేశారు. జోతి రోజుతున్నది.

రా:- పొడుగునా కారంఅన్నం తింటే కడుపులో మంట వుడుతుంది. చివరకు కాస్తన్నం వుంచుకొని నీళ్ళలో పిసికి తాగండి. దానితో చల్లపడుతుంది. కొంచెం వుప్పు వేసుకోవాలె. వున్నదా?

మా:- తెచ్చింది కాస్తా పచ్చట్లోనే వేశా.

రా:- ఉప్పు లేకపోతే తియ్యంగా వుంటుంది. తాగండి.

అంతా సర్కారువా రిచ్చిన చాపలు వేసుకొని పడు
కొన్నారు. మాలక్ష్మి మాట్లాడుతూనే నిద్రపోయింది. అందరూ
నిద్రానందంలో మునిగి తేలుతున్నారు.

౧౨

సెటిల్ మెంట్లు క్రీస్తుదేవాలయాలు

జోతి బడలికచేత పక్కవాల్చంగనే కనుమొరిగినా కొంత
విశ్రాంతి కల్గినతరువాత మెళుకువ వచ్చింది. పగటిసంగతు లన్నీ
జ్ఞాపకానికి వచ్చి మనస్సు చింతాసముద్రంలో మునిగిపోయింది.
కంట్రాక్టు రూ పొలూ జరిగించిన సంభాషణ మనస్సుకు దుర్భరమై
తోచింది. ముం దింకా యేమి దుర్మార్గాలకు తలపడతారో నని
భయం గలిగింది. తా నేదైనా సాహసకార్యం చేసుకుంటే వృద్ధా
ప్యములో ముసలివాండ్లు నిరాధారు లవుతా రేమోనని సంకోచిం
చింది. తన కష్టపుజన్మ వీండ్ల దుష్టతలంపులకు అవకాశ మిచ్చింది
గదా అని భేదపడ్డది. ముసలివాండ్లు ప్రస్తుతం పడేకష్టాలకు తానే
కారకురాలని తపించింది. ఇంకా నావల్ల వీండ్లకు ఎన్ని కష్టాలు
రాబోతున్నవో! తా నొక్క-నిమిషం కన్ను మూసుకుంటే ముసలి
వాండ్ల బాధలన్నీ విరగడై సుఖపడతారని నిశ్చయపరుచుకున్నది.
'నేను అపకీర్తి తెస్తానేమో అని అయ్యకు అనుమానంకూడా
తోచింది. యెందు కీ జన్మ? ఇక సందేహానికే అవకాశం లేదు.
వీండ్ల కష్టాలు అంతమొందింతా' మని దృఢం చేసుకొని లేచి
కూర్చున్నది. రామదాసు త్రుళ్ళిపడి లేచాడు. జోతి నేత్రాలు
జ్యోతులవలె వెలుగుతున్నవి. మొఖం తీండ్రిస్తున్నది. సర్వాం
గాలూ బిగుసుకొనిపోయినవి. పమిట కంఠానికి చుట్టుకొంటున్నది.

రా:- అమ్మా యేమే! అఘాయత్తానికి తలపడ్డావు?

అని నడుమునొప్పికూడా మరిచి లేచి పోయిపట్టుకున్నాడు. ఇంతలో కే మాలక్ష్మీ లేచి గడగడలాడుతూ దగ్గరకు వచ్చింది.

మా:- యేమైనా పీడకల వచ్చిందేమో !

రా:- లేదు, యదార్థం.

జో:- లోకానికి బాధకరమైన యీ జీవితాన్ని అంతం చేస్తా.

రా:- వృద్ధాశ్రంలో యీ పక్షుల కాధారమై కడతేరుస్తా వనుకుంటిమిగదే. అమ్మా ! అక్కరకువచ్చిన యిద్దరుపిల్లలూ చెరొకదారీ అయిపోయిరి.

ఈ మాటలు జోతిహృదయాన్నికి వారుణాస్త్రమై తాకినవి.

జో:- ఈ కష్టా లన్నీ మీకునావల్ల నే వచ్చినవి. ఇంకా ముందు చాలా వస్తవి.

రా:- పిచ్చితల్లీ ! కష్టాలు యెనళ్ళ కర్మచేత వాండ్లకు వస్తవమ్మా ! ఈ మార్గాన మమ్మలను పక్షులను చేయడం తప్ప మా కష్టాలు పోగొట్టగలవా ! ఈ సాహసానికి నీ కంత కారణ మేమి వచ్చినది ?

జో:- అందరికీ గౌరవభంగమే.

రా:- నేను కుటుంబకర్తను. నీ గౌరవాన్ని కాపాడవలసిన భారం నామీద వున్నది. నా గొంతులో వూపి రున్నంతవరకు నీ కగౌరవం కలుగదు. నేను నీ గౌరవం కాపాడలేని వ్యర్థుడనైతే నీవు ఆత్మహత్య చేసుకోవచ్చు. నీ కగౌరవం కలగడానికి ముందు నా శిరసు నేలబడవలె. ఆ వరస నీవు తప్పించగూడదు. తప్పిస్తే నా కషకీర్తి. నేను అక్షయోజకుడనని నీవు తలచి ముందుగా సాహసం చేస్తే నీ మర్యాద కాపాడలేని నా జీవితం వ్యర్థ మని నీవెంటనే వచ్చుతీసుతా.

మా:- నీవు పోతే మే మెందుకే అమ్మా ?

జో:- అయ్యా ! నన్ను వదిలిపెట్టవే !

రా:- నేను నీ గౌరవం కాపాడదగినస్థితిలో వుండగా నా ఘటం నేల బడందీ సాహసకార్యం చేసుకోనని నీవు వాగ్దత్తమియ్యి.

జో:- ఇచ్చా.

రా:- ఈ జరుగుతున్న చర్యలవల్ల నాకు తలగొట్టినట్టుగా లే దనుకున్నావా? రేపు మనవూరినుంచి యెవరైనా రా నేవస్తారు. నాయుడిగారి సలహా తీసుకొని తర్వాతపని జరిగింతాం.

జో:- అబ్బా ! మిమ్ముల నెంత ఆయాసపెట్టానరా. పడుకోండి, నేనూ పడుకుంటా.

మా:- మా కాయాస మేముంది ? ఇప్పుటి కదృష్టవంతులమే.

అందరూ పడుకున్నారు. జోతి అప్పదాసువిగ్రహాన్ని మననంచేసి ఆనందమయకోశములో నిలిపి సుషుప్తి చెందింది. తెల్లవా కేవరకూ లేవలేదు. తెల్లవార్లు యెప్పల్లో గుడిసెవాకిటి దగ్గరకు వచ్చి తొంగిచూచి పోతున్నారు. రెండుసార్లు పిలిచారు గూడాను. తేపా లేవడంచేత నిద్రచెడి మళ్ళీ నిద్రపట్టలేదు. మాలక్ష్మీ మసులుతూచే పడుకున్నది. తెల్లవారుజాముకు కాస్త కూరుకుపట్టింది. మళ్ళీ వొకడు వచ్చి పిలిచాడు. నిద్రమబ్బున రామదాసు పలకలేదు. చేలాంతరు వెలుతురు గదిలోకి ప్రసరించింది. “యెవ రింట్లో?”, అని కేక వినబడ్డది. రామదాసు లేచి కండ్లు నలుచుకుంటూ బైటికి వచ్చాడు.

రా:- యెవరయ్యా తమరు ?

ఒకడు:- నారు యినస్పెక్టరుగారు. నేను ఫారా జవానును.

రా:- తెల్లవార్లు “ఆలీష్ హెల్ల”ని కేక వేస్తూవుండేవారు తమరేనా ?

జ:- ఫారా మారుతుంటుంది.

యి:- ముసలివాడా ! యింగ్లీషు చదువుకున్నావా ?

రా:- అయ్యో ! తేదండీ.

యి:- ఆలీజు హెల్లంటే యేమిటి ?

రా:- నాకు తెలియదండీ.

యి:- అంతా నరక మని అర్థం.

రా:- సెటిల్మెంటువర కేనండీ నరకం.

యి:- “ఆలీజు వెల్లం” టాము. అంతా క్షేమమని దాని కర్థం.

రా:- ఆత్మార్థానికి సరిపోయిందండీ. స్వర్గనరకాలు రెండూ తుచ్చములే. రెండూ అస్థిరములే గనుక వొక దబ్బావే !

యి:- అసాధ్యుడవులా గున్నావే ! పిలిస్తే పలకలేదేమి ?

రా:- ఇప్పుడే కునికాసండీ. నిద్రమబ్బున తమ పిలుపు వినబడలేదు.

యి:- ఇప్పుడు నిద్రపట్టడమేమి ? తెల్లవార్లు యెక్కడి కైనా పోయివచ్చావా ?

రా:- తమ కెరుకలేందీ యెట్లా పోతాం ? తెల్లవార్లు కాపలా చేస్తుంటిరికదా !

యి:- ఉన్నవాళ్ళకు కాపలాగాని, లేచిపోయినవాళ్ళకు యేమిచేస్తాం ?

రా:- అందరికీ తమదే అండ. అయ్యో ! మా కేమైనా పనిచిక్కునా ?

యి:- పోలుగానిని ఆశ్రయిస్తే అన్ని పనులూ మీవే. లేక పోతే యేవీ గావు.

రా:- అంతే నంటారు తమరు పెద్ద నరదార్లుగదా ! న్యాయపాలనం చెయ్యలేరూ ?

జ:- అప్పుడే సాడీలు ప్రారంభించావూ ?

యి:- దీంట్లో చాడీ యేముందోయ్ ? నే నేమీ చెయ్య లేను. మేము నోరెత్తితే దొర నొక్కుతాడు. గనుక అంతా వొక

దారిన పోతున్నాం. పోలు నీ కల్లు డౌతా ఉంటున్నారే. ఇక నీ కేమి కొదవ ?

రా:- అటువంటి దురాశలు అతనిని పెట్టుకోవద్దని చెప్పండి. అందని పండ్లకు యెందుకు అగ్రులు చాచడం ? తీపు చేటు.

యి:- కుక్కాశ గుండ్రాతితో తీర్చావే. మహా మురుస్తు న్నాడులే రెండురోజులనుంచి. జవానూ ! చెప్పవోయ్ ! అతడి తోటి. అక్కడికి బులుపు అణుగుతుంది.

పోలీసులు వెళ్ళాడు. రామదాసు బహిర్భూమికి బయలు దేరుతున్నాడు. పుల్లప్ప వాకిట్లోకి యెదురుగా వచ్చి,

పు:- అయ్యా ! దణ్ణమండి.

రా:- రామార్పణం. యేమి, పొద్దున్న వచ్చావు పుల్లయ్యా !

పు:- పోలుగాడు చేసిన మోసం చూశారా ? మీకూ మాకూ కట్టపని వేరుగా చేశాడు. కావలిస్తే కుంటపనికి పోవా లట. లేకపోతే కొలనుకొండ రాళ్లు కొట్టిబామ్మన్నాడు. డాంట్లో లావైన మొనగాడికే పావలా కూలి గిట్టదు.

రా:- కొండదగ్గర చేసే పనేమిటి ?

పు:- నేల తవ్వి గోడలకు రాళ్లు దియ్యాలె. కంకర నేల గడ్డపారకు మారు మసులుతుంది. లేకపోతే ముక్క-రాయి గొట్టాలె. మీకు సుత్రే లున్నవా ?

రా:- ఈ రెంట్లో యేది సుళువు ?

పు:- కాస్త ముక్క-రాతిపనే నయం.

రా:- ముక్క-రాతిలో కూలి యేమాత్రం గిట్టేను ?

పు:- మీ కేమి కొట్టగలను ? పొద్దూకా రెక్కలు విరుచు కుంటే మా ముగ్గురికి అగ్ధరూపాయి గిట్టేది. మీ ముగ్గురుకీ అర గాలు పడితే మంచి రేటే.

రా:- అన్నట్టు మాకు సుత్తెలు లేవుగా.

పు:- మా ముసలిది యివ్వాలి లేవలే. మే మిద్దరమూ రాళ్ళే తీస్తాం. కావలసివుంటే మా పూడుసుత్తెలూ తీసుకోండి.

రా:- పిల్లకు చేతులు బొబ్బలు పోయినవి. సుత్తె పట్ట లేదు. ఇక మేమిద్దరిమే తంటాలు పడాలె. పుల్లయ్యా! పది రూపాయల వస్తువున్నది మాదగ్గర. అది పోకడపెట్టే ప్రయత్నం చేస్తావా?

పు:- అమ్మకొని యెన్నాళ్లు తింటావు? ఏదో వాకదారి చూసుకోవాలెగాని.

రా:- ప్రస్తుతం యేమిచెయ్యను? ఇక్కడి స్థితిగతులకు పనపడితే తరువాత ఆలోచించుకుందాం. అదిగాక మావాండ్లు యీవేళ రావాలె. సామాను బండి వస్తుంది. నెలసరిన పైకం గూడా పంపే యేర్పాటు జరుగుతున్నది.

పు:- నీ సగ నా దగ్గర కుదువపెట్టు. నాలుగు రూపాయ లిప్పిస్తా. పైకం రాంగనే విడిపించుకొందువుగాని.

రా:- ఇది మా పూర్వార్జితపు వుంగరం. శౌరీ యెత్తు వుంటుంది. దీనిమీద నీ యిష్టం వచ్చినంత యియ్యి.

పు:- మీరు బయటికి పోయి వచ్చేవరకు పైకం తెస్తా పదండి.

రా:- నే నీ కృష్ణలో స్నానం చేసి రావచ్చునా?

పు:- త్వరగా రావాలె. బోధకు అందుకోకపోతే మాట వస్తుంది.

రా:- క్రీస్తు బోధగూడా జరుగుతుందా యేమి?

పు:- రోజూ మందు పోసినట్టు పోస్తారు. నే నెగబెట్టదలుచు కొన్నా, మీ రేమంటారు?

రా:- నీవు నెకం పోసుకగా. మళ్ళీ వచ్చి మాట్లాడతా.

రామదాసు కృష్ణలో స్నానంచేసి యింటికి వచ్చేవరకు పుల్లప్ప పైకం దీసికొనివచ్చి చేతిలో బెట్టాడు. రూపాయిల కబ్బం విని మాలమ్మే వాకిట్లోకి వచ్చింది.

రా:- ఇది రహస్యమా వెల్లడిపనేనా?

పు:- ఇందులో యేమీ రహస్యం లేదు. మన స్వంతడబ్బు పెట్టుకొని మనం భోజనం చెయ్యవచ్చు.

రా:- కలక్టరుగారి పుత్తరువు కావాలె నంటున్నారే!

పు:- పూర్వం ఆ రూలుండేది. ఇప్పుడు పైకం మనం తెప్పించుకొని భోజనం చెయ్యవచ్చు.

మా:- అట్లాగా! యీ పైక మెక్కడిది?

రా:- ఉంగరం పెట్టి తెప్పించా. మనం పైకం రాంగనే విడిపించుకొందాం.

మా:- అయ్యో! ఉంగరం యెందుకు పెట్టావు? మీ అయ్య దాన్ని వదలవద్దని చెప్పిందా. పుల్లయ్యా! దానికి బదులు నా తీగె వుంచుకోలేమా? దానికంటే యెక్కువ ఖరీదే.

పు:- నా కేదైతే నేమి? మీ కనుమానంగా వుంటే అదే యియ్యండి.

రంగడు:- అమ్మా! నాకు బువ్వే!

మా:- జోతీ! ఏడికి అన్నం పెట్టమ్మా! ఆనికె మనం తిందాం.

జోతి:- అయ్యో! అన్నపు కుండేదీ?

మా:- ఏమైంది? నే నిక్కడనే పెట్టానే. రాత్రి. కుక్క యెత్తుకొని పోయినదేమో!

పు:- కుక్కలు కాదులండి. రాత్రి అన్నంలేక యెవంట్లో యెరుకలవాండ్లు యెత్తుకొనిపోయి వుంటారు. పోలీసులకు రిపోర్టు చేయండి.

రా:- ఛేశ్ ! కడుపాత్రాన యెవరో కక్కుర్తి పడ్డారు. వాడే చెడ్డాడులే. జోతీ ! వట్టి అన్నం కూడా తేనివాం ధ్లున్నారని తెలిసిందా ?

మా:- ఒక రాత్రివేళ కడుపు మండింది గాఁవాలె, వచ్చి చొరబడ్డాను.

పు:- బియ్యంగాని అన్నంగాని యేమీ నిలవవుంచవద్దు. యేపూట కాపూట తెచ్చుకోండి. మాబోటి వాండ్ల యిండ్లలోకి రావడానికి భయపడతాను. మీరు నిద్దరపోతున్నారని గాఁవాలె. అందినంతవరకు ఎందువుకొని చక్కా పోయినారు. నయమే మెళ్ళో చెయ్యి పెట్టలే !

రా:- పదిరూపాయలు తెచ్చుకొన్నా గుండె నిమ్మళంగా జీవించే ఆస్కారం లేదను !

పు:- అదుగో గంట కొడుతున్నారని. బంగాళాదగ్గరకు బోధకు పదండి.

రా:- యెవరు బోధించేది ?

పు:- దొరి యింగ్లీషులో చెపితే పాలు చేతులు తిప్పు కుంటూ తెలుగున చెపుతాడు.

జోతి:- నే రాను. బియ్యం దెచ్చి అన్నం వండుతా.

పు:- బోధయ్యేవరకూ షాపు తియ్యను.

మా:- అన్నం తినందీ పనికెట్లా పోతాం ?

రా:- ఇవ్వాలిటికి వట్టిదే ! బండి యీపూట వస్తే మధ్యాహ్నం నుంచి పనికి పోదాం.

పు:- మధ్యాహ్నం పోలీసులు కొండదగ్గరకు తీసుకొని పోరు. అది దూరం.

రా:- అయితే రెండుపూటలా సెలవే ! బోధకు పోదాం పదండి.

జోతి:- నే రాను. అబ్బాయీ, నేనూ యింటిదగ్గర వుంటాం.

పు:- నే నడిగినమాట యేమిచేశారు ? రేపటినుంచీ నే రాదలుచుకోలేదు.

రా:- అక్కడ సందర్భం యీవాళ చూచివత్తాం. తక్కిన వాండ్లతో కూడా హెచ్చరించు, పోమనేవాండ్లు వుంటారేమో !

పు:- మా దొంగదాసరికూడెం యావత్తూ నే వద్దంటే నిలిచిపోయేదే. యెరుకలవాండ్లది వేలంవెట్టి. యెటుదిరిగితే అటే. దొమ్మరులనూ, యేనాదులనూ, ద్వారపూడి పచ్చపువాండ్లనూ కనుక్కుంటా. ద్వారపూడివాండ్లు నిలవవచ్చు. వాండ్లకూ కంటుగానేవుంది. కలిచేటిలోకూడా వాండ్లు దొరను గొట్టారని కొందరిని యిక్కడికి దోశారు.

రా:- అక్కడ ఆరాగా రాసివాండ్లలెక్క తేలుస్తారా ?

పు:- అదేమీ లేదు. కొంత జనంవస్తే చాలు. బొత్తిగా రాకపోతే పోలీసులను బంపి పిలిపిస్తారు.

రా:- పోలీసుల కేమి సంబంధం ?

పు:- వాండ్లూ మన దొంగ లేగదూ ! మనలోనుంచి యేరి పోలీసువుడ్యోగా లేర్పాటుచేశారు.

రా:- వాండ్లకు జీతమా ?

పు:- జీతం లేకేమి ? నెలకు పదిహేను రూపాయి లిస్తారు. వీండ్లే కొందరు ముఠాలుగట్టి దోయిస్తారు.

రా:- వాండ్లంతా యిక్కడికి మనవలె వచ్చినవాండ్లేనా ?

పు:- యాభైమంది పోలీసులలో నలభై యెనిమిదిమంది అటువంటివాండ్లే. రోజుకొకరిని పనిలోనుండి తొలిగిస్తుంటారు.

రా:- యెందుకూ ?

పు:- వాండ్లూరుకుంటారా, గ్రంథసాంగులు? వాండ్లమీద కాస్త అనుమానం కలగంగనే బుట్టకింద పెట్టిస్తారు. అదుగో రెండోగంట కొట్టారు, పదండి.

మా:- నేనూ రాను. వాడు చెపితే యేమిటి వినేది?

రా:- మనం పోదాము రా, పుల్లప్ప! తమాషా చూడే వత్తాం.

ఇద్దరూ వెళ్ళి జనంలో కూర్చున్నారు. జనమంతా మూడువందలమంది వుంటారు. బ్రాహ్మణుగారూ, భార్య వచ్చి కుర్చీలమీద కూర్చున్నారు. పక్కన పాలు నిలువబడి యేసు రక్షకుడని కీర్తనపాడాడు. తరువాత బ్రాహ్మణుగారు లేచి ప్రసంగం యింగ్లీషులో చేస్తుంటే పాలు తెనుగులోకి మార్చి చెప్పాడు. జనం అయిదునిమిషాలు విని తరువాత మాట్లాడుకోవడం ప్రారంభించారు. ఉపన్యాసం అయిన తరువాత పాలు “మీలో యెవరైనా యేసును స్వీకరించేవాం డ్లున్నారా?” అని అడిగాడు.

రా:- (లేచి) నేనేమైనా చెప్పవచ్చునా?

బ్రాహ్మణ:- ఇతర మతములను గురించి చెప్పగూడదు.

రా:- సందేహాలు అడగవచ్చునా?

బ్రాహ్మణ:- అడగండి. త్వరగా ముగించవలె.

రా:- ఈ సెటిల్ మెంటు గవర్నమెంటువారు పెట్టించినది గదా, మేమంతా హిందువులం. మమ్ములను యిక్కడికి నిర్బంధంగా తెచ్చివుంచి క్రైస్తవమతం మాకు బోధించడం క్రమమా? హిందువులకు హిందూమతం బోధించడం న్యాయంగాదా?

బ్రాహ్మణ:- మీ హిందువులను తమమతం బోధించకుండా యెవరు వద్దన్నారు?

రా:- నే జెప్పితానంటే వొద్దంటారే!

బ్రాహ్మణ:- వీండ్లంతా హిందువులా? హిందూమతం వీండ్ల కేమాత్రం దెలుసు?

రా:- మీ దేశంలో కూలీలకు కైస్తవమతం యేమాత్రం దేలును? పెద్దవాండ్లకే అంతంతమాత్రమే!

బ్రాన్:- మా కూలీలలో క్రీస్తువుపేరు విననివాండ్లరుదు.

రా:- ఈ కూర్చున్న మాల, మాదిగె, యెరుకల యేనాదులలో గామకృష్ణులకు సంబంధించి పేర్లు యెన్నివందల కున్నవో కనుక్కోండి. వీండ్లలో శిఖలేనివాండ్లైనరైనా వున్నారా?

బ్రాన్:- మీరు మాబోధ వినవలసిందని సర్కారువారి బలవంతం లేదు. ఇష్టం వున్నవాండ్లే వినవచ్చు.

రా:- అట్లయితే నా ఆక్షేపణ లేదు. రేపటినుంచీ వినదల్చు కున్నవాండ్లకు హిందూమతం నేను బోధిస్తాను. మీకుకూడా యిష్టంవుంటే వినవచ్చు.

భార్య:- దొరగారు—ప్రశ్న లడిగితే — జవాబులు— చెప్పగలవా?

రా:- వారికి ధైర్యంవుంటే అడగమనండి!

పు:- క్రీస్తుమతం వినడానికి యిష్టం లేనివాండ్లు యిక్కడికి రానవసరంలేదట. అటువంటివాండ్లు లేచిపడండి.

జనమంతా లేచి కేకలువేస్తూ అందరూ తమ గుడిసెలకు వెళ్ళిపోయారు.

బ్రాన్:- రామదాసును యిక్కడికి తీసుకొనిరావడం తప్పయిందే.

పా:- ఇత డెక్కడున్నా తప్పే. పుల్లప్ప వొకడు యితనికి తోడైనాడు. గోల మొదలుపెట్టారు.

బ్రాన్:- నిన్న తేలికయిన పని యియ్యడం మన పొర పాటు.

పా:- ఈరోజు మట్టిపనికి యితరులను పొమ్మన్నాను. రామదానూ, పుల్లప్పా కుంటపనికో, రాళ్ళు కొట్టడానికో పోవలసి వుంటుంది.

బ్రాన్:- సరే పంపు. దానితో అన్నీ అణుగుతవి. ఇతనికి డబ్బిచ్చేవాండ్లెవరైనా వున్నారా? అన్ని సంగతులూ ఆలోచించి తగినమార్గం వెతుకు. ఫుల్లప్పకూడా మనకు అడ్డమే వస్తున్నాడు.

పా:- అన్ని సంగతులూ యోచిస్తాను.

బ్రాన్:- అతనికూతురు విషయం యేమైంది? జతపడితే అన్నిచిక్కులూ వదులును. ప్రయత్నం చేయరాదా?

పా:- సులభంగా వంగేటట్టు లేదు. యేదో బెట్టుసూత్రం ఆలోచిస్తేనే కాని తేలదు.

బ్రాన్:- పో, యీవేళకు! యేసంగతీ ఆలోచించు.

పాలు గుడిసెదగ్గరకు బోయి సవ్యమొగంతో,

పా:- మామగారూ! మతం అంటే మీకెంత పట్టుదలండి! మీకున్నంత పట్టుదల నాకుంటే బాగుండు ననిపిస్తుంది. భోజనం అయిందా?

రా:- వంట అవుతున్నది.

పా:- పనికి వేళకందలేరే. జనం బయలుదేరుతున్నారు. రాత్రే వంట చేయించకపోయినారా?

రా:- అన్నం మిగిలితే రాత్రి పస్తున్నవాండ్ల కిచ్చివేశాం. అదిగాక రాత్రి అన్నం అక్కడికి కట్టుకొనిపోయేటందుకు బాగుండు. రేపటినుంచీ పెందరాళే వంట చేసుకుంటాం. ప్రార్థనకు రానవసరం లేదుగనుక భోజనం త్వరగానే కావచ్చు.

పా:- ప్రార్థనసంగతి తమతో తరువాత మనవిచేస్తా. కాని పనికి బోవడం విషయంలో యే మాలోచించారు?

రా:- ఈ పూట అందుకోలేను మధ్యాహ్నానికి వస్తా.

పా:- మిమ్ములను తీసుకొనిపోవడానికి జవానుండడు. కొలనుకొండ రాతిపనికి పోవాలే. యెంతప్రయత్నం చేసినా మట్టి

పని మీకు యేర్పాటుచేయడానికి వీలుపడ్డది కాదు. ప్రతిదానికీ అంత పట్టునలెందుకు ? కుంటపనెత్తుకోండి.

రా:- నేను నలుగురుపోయే దారిన పోవలసినవాడిని గాని కేటించి పనిచేయడం నావల్లగాదు. రాతిపనికే పోతా.

పా:- రాతిపనికి మధ్యాహ్నంనుంచీ పోవడానికి వీలుండదు.

రా:- శేకపో తే పోనియ్యండి.

పా:- మరి మీకు భోజనం ?

రా:- దేవుడే వున్నాడు.

పా:- దేవుడు అన్నం తెచ్చిపెడతాడా ?

రా:- సమ్మితే తప్పకుండాపెడతాడు. కాకపోతే “దేవుడా! ప్రతిరోజూ మాకు గొట్టె పెట్టు!” అని మీరు ప్రార్థన యెందుకు ప్రార్థించారు ?

పా:- మామగారూ ! యెప్పుడూ పెడసరంగానే మాట్లాడు తారు గదా!

రా:- ఈ కాసేపటిలో మామగారూ అని రెండు మాట్లాడ్డన్నారు. మూడవమాటంటే తగినశాస్త్రీ చేస్తా!

పా:- (తెల్లబోయి) — అబ్బా! మీదియెంతకఠినవాక్కండి! దొరగారిమీది కోపం నామీదికి దొర్లింది. మీరంత తీక్షణంగా మాట్లాడితే నేను సహించలేను.

రా:- ఈ నాటకాలన్నీ నాకు తెలుసు. కాని మీరు నాతో మర్రితంగా మాట్లాడండి. మళ్ళీ యింకొకమాట నాచేత చెప్పించుకోవద్దు.

పా:- గ. దులై నారే! మీపని సంగతడగ వచ్చునా? పనికి పోయే యేర్పాటుమి ?

రా:- దానికి జవాబు అదివరకే చెప్పా. వంకపెట్టుకొని నాతో మాట్లాడవద్దు.

పా:- ఈ సంజాయిషీ అంతా దొరగారికి నే జెప్పాలె. ఆయన నన్ను వేధిస్తాడు.

రా:- భోజనం లేకపోతే వా రేర్పాటు చేస్తారా ?

పా:- యేదైనా పని చూపిస్తారు.

రా:- రాత్రి పస్తున్నవాండ్లందరికీ ఆయన యేమిపని చూపించాడు?

పా:- పని చేయకపోతే మే మేమి చేస్తాం ?

రా:- బయట యిచ్చే కూలి యిప్పిస్తారా ? పొద్దుగూకులూ పని చేసినా వొచ్చే కూలి వొంటిపూట భోజనానికే చాలదు. అర్థాన్నంతో యెంతకాలం పనిచేస్తారు ?

పా:- డబ్బు వారి చేతినుంచి పెట్టమంటారా ?

రా:- కడుపునిండే కూలి యిప్పించలేనివాండ్లు వీండ్ల నందరినీ యెందుకు పోగుచేశారు ?

పా:- ఊళ్ళో దోస్తుంటే యిక్కడ బెట్టారు.

రా:- ఇక్కడ మీరు చేయిస్తున్న దేమిటి? మీ దొరగారు 'వీండ్లందరికీ భోజనం యెట్లా జరుగుతున్నద'ని మిమ్ముల నడిగితే 'చేతనై నవాండ్లు కన్నాలువేసి బతుకుతున్నార'ని చెప్పండి.

పా:- అయితే మీ కీరోజు పనక్కరలేదా ?

రా:- మధ్యాహ్నానికి అక్కరవుంది.

పా:- అట్లా వీలులేదు.

రా:- లేకపోతే పోనియ్యండి.

పా:- ఈ సంగతులే దొరగారితో చెపుతా.

రా:- నిరభ్యంతరంగా చెప్పవచ్చు. ఇంతకంటే యెక్కువ చెప్పవద్దు.

పా:- పాదరీ మీమీద యిదివరకే కోపంగా వున్నాడు.

రా:- ఎందుకో, వారి తాతతండ్రులను సంహరించానా ?

పా:- యెందుకై నాగానీ, క్రోధాలు మరీ పెంచుకోవడం అవుతుంది. పెద్దవాండ్లతో జగడం పనికిరాదు.

రా:- ఇంతకంటే నన్నేమి చేస్తారు? నేనూ చిగురువరకూ చూడదలుచుకొనే వున్నా.

పా:- మీరు పంగనామాలు పెట్టడానికి వీలులేదు. ఇవన్నీ నే నంటున్నా ననుకోండి.

రా:- యెవరన్నా యిబ్బందిలేదు. నేను పెట్టేతీరుతా!

ఇంతలో పుల్లప్ప వచ్చి,

పుల్లప్ప:- మా జనమంతా నామాలు బెట్టుకుంటారు. నామం దొరక్కపోతే యే తెల్లమట్టయినా రాచుకుంటారు.

పా:- ఇట్లా అల్లరిచేస్తే మీరే కష్టపడతారు.

పు:- మమ్మును కష్ట పెట్టి మీరు పూరాపడ్డప్పటికి చూస్తాను.

పా:- కొడతావా?

పు:- నీ వేమిచేస్తావు?

పా:- న్యాయప్రకారం శిక్ష వేయిస్తాం.

పు:- నీవు చేసేపనులకు నేనూ అంతే చేయిస్తా. నీకంటే నేను యెక్కువ నేరాలు చేయడంలేదు.

రా:- మనకు దౌర్జన్యం వద్దు. న్యాయప్రకారం పోదాం.

పా:- సరే కానియ్యండి—

పాలు వెళ్ళిపోయినాడు.

౧౩

మ త స మ్మె లు

రామదానూ, పుల్లప్ప మాట్లాడుతూ గుడిసెదగ్గరకు వచ్చి నిలవబడ్డారు. వంట చేస్తున్న మహాలక్ష్మి వాకిట్లోకి వచ్చి,

మా:- పుల్లన్నా ! షాపులో యేది కొనబోయినా పెట్టు ధరలుగా వున్నవి. ధరలు రెట్టింపు అయితే యెంతకాలం కొన గలం ? వుండవల్లి పోయి కొనుక్కోకూడదా ?

పు:- వల్లగాదు. ఆషాపు యీ పోలుగాడే పెట్టించాడు. దొరకు వాడు చెప్పినంత కద్దు. షాపువల్ల తనకు నష్టమని, తాను పెట్టడానికి యిష్టంలేదని నటించి షాపు పెట్టమని దొరచేత బల వంతపెట్టించుకున్నాడు. బయటివా శ్లేవరైనా పల్లెబేరానికి అనే కులు రావడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. వాళ్లు దొంగలతో షరీకు అవుతా రని దొరను భయపెట్టాడు. బయటివాళ్ళ నెవ్వరినీ యీ చాయల రానివ్వడు. 'మే మంతా వొక్కమాటు యే అదివా రమో పోయి కొనుక్కొంటాం, మాతో పోలీసులను పంప' మంటే అదీ వల్లగా దన్నాడు.

మా:- మాకు డబ్బు పంపే యేర్పాటు జరిగితే రొక్కం తీసుకునేదానికంటే సనుకే తెమ్మంటే బాగుండు.

పు:- అది మీరు వొక్కరే పెట్టుకుంటే నెగ్గలేరు. యెరు కల గూడెపువాళ్లు వొక్కరాత్రి దులుపుకొని చక్కాపోతారు. దాని కన్నీ కట్టుబాట్లు చేసుకోవాలె.

రా:- ఈ పోలీసు లంతా యే మాతారు ?

పు:- వాళ్లూ వుంటారు వొకమూల. దొంగలుపోయిన తరువాత వచ్చి అందరినీ అడలాయిస్తారు. అమావాస్య రోజులలో పెద్దలాట్లు వచ్చేచోట్ల బాతినీచిక్కితే కొందరు పోలీసులుకూడా ఫారా ఇతర్లకు వొప్పజెప్పి దొంగతనం స్వయంగా నడిపిస్తారు.

రా:- దొంగ లంతా వాళ్ళ వెంటనే వుంటే యిక్కడ ఇంకా ఫారా యెందుకు ?

పు:- ఆ సమయంలో బయటివాళ్ళు వచ్చి తనిఖీచేస్తే కుళ్లు అంతా బయటబడుతుంది.

రా:- దానికి అధికారులు పూనుకోవాలె.

పు:- అధికారులు న్యాయం చేయదలుచుకుంటే ఈ సెటిల్ మెంటు ఇట్లా మెందు కుంటుంది? దానికొక మొనగా దున్నాడు తాడేపల్లిలో. మునసబుతమ్ముడే రామరెడ్డిని, బలే హోషుమీ దున్నాడు. దొంగలు బయటికి బోయేరోజున మనవల్ల బాతిసి కనుక్కొని రెండువందల జనంకో వచ్చి కమ్ముతాడట.

రా:- దొంగలు యేరోజు పోయేదీ మనకు దాఖలా యే ముంటుంది?

పు:- రాత్రి బయటికి పోయేరోజున వాండ్లు సాధారణంగా పగలు బయటికిపోరు. రవాస్యాలోచనలుకూడా యెక్కువే అవుతవి. నాలుగురోజులనుంచి రామరెడ్డి రాత్రి రెండుజాము లప్పుడు దొంగలు బయలుదేరిన సంగతి కనుక్కొని పోవడానికి మనిషేవి పంపిస్తున్నాడు. నేను మాగుడిసె నెనుకవున్న కటకటాల దగ్గరకు పోయి చెప్పివస్తా.

రా:- ఇన్ స్పెక్టరు ఇల్లు మీ ఇంటిదగ్గర కావాలేనే! నీవు మాట్లాడడానికి వీలవుతుందా? ఆయన మంచివా డంటారు.

పు:- ఆయన వొక అనివంధం. మంచివా డని పేరు, యేమి మంచి? కామంచి. సమర్థత లేనిమంచితన మెందుకు? మంచివా డంటే వ్యర్థ డని అర్థం. పాలుగాడిని చూస్తే యిాయనకు భయం. చోరీసాత్తులో వాడు దయవచ్చి యిచ్చినంత తీసుకొని వూరు కోంటాడు.

రా:- అశక్తమూ, దుష్టనత్వమూ రెండూ వున్న వన్న నూట.

పు:- రేపు సమ్మెకట్టించడం నిశ్చయమేనా? మీరందరూ కలిసివస్తే సరే. లేకపోతే నేనైనా మానివేస్తా. మీరు మనమతం బోధిస్తారా? పొద్దున అక్కడ బోధసమయానికి యిక్కడ పోటీ కుకాణం పెడదాం.

రా:- మన మెవ్వరం బోధకు పోకపోతే నిర్బంధించడానికి వీలులేదు. మతంలో మనం కలవకపోయినా వినేవాళ్ళయినా లేక పోతే యీ సెటిల్మెంటు తీసివేస్తారు. ఇవి సగం అందుకు బెట్టినవే!

పు:- బోధకు కాకపోతే పాదిరీలు సెటిల్మెంటు తీసివేస్తారని అందరకూ బాగా బోధిస్తా. నలుగురినీ మోక రేవుకు తేవడానికి ఏదన్నా వుచ్చిలి పుట్టించాలె. వీళ్ళంతా చెట్టుకొకరూ పుట్టుకొకరూ పుట్టి వచ్చినవాండ్లు. వీళ్ళందరినీ ఒక రేవుకు దేవడం సామాన్యమా?

రా:- అవును బాగానే వున్నది. వెనుక భూము లిస్తామని మిమ్మును యిక్కడికి తీసుకొని వచ్చారుగదా, యెవరికైనా యిచ్చారా?

పు:- మంచివాళ్ళ కిస్తారట. మంచివాళ్ళంటే యుద్ధంలోకి పోయేవాళ్లు, మతంలో కలిసేవాండ్లూను.

రా:- కొన్ని సెటిల్మెంట్లలో యితరులకుకూడా యిచ్చారట?

పు:- దాని కెంతో గడబిడచేస్తే యిచ్చారు. ఇక్కడ నలుగురినీ కూడగట్టే తల కనబడలేదు. మీరు వచ్చారుగనుక మాకు ఆలనా పాలనా గలగాలె.

రా:- మతబోధకు తోడు భూములసంగతి కూడా కలిపి బోధించు. మూడవది బడిగూడా యిక్కడ పెట్టించి చేతిపనులు నేర్పించమని అడుగుదాం. మనకు జీవనమైనా కలుగుతుంది. యేమీ లేకుండా ఈ పోలీసులమీదా దొరలబంగళాలమీదా డబ్బు వృధాచేయడ మెందుకు?

పు:- ఈ మూడూ ముప్పిరిన బెట్టామా అంటే పెనుసు కుంటుంది. మనిషి బీరుపోకుండా సమ్మెలో చేరుతాడు.

రా:- ఇక్కడ సెటిల్మెంటు పనికిరా దందాం. చుట్టూ వ్యవసాయానికి లాయకైనబండ కున్నచోట బెట్టాలెగాని యీ

పరశురామక్షేత్రంలో మన మెందుకు ? కొన్ని సంవత్సరాలల్లో సెటిల్మెంట్లన్నీ పూర్ణయ్యేటట్లుండాలె.

పు:- అడవులలో మంచి కండగలభూము లున్నవి. ఈ జిల్లాలో వందల సెటిల్మెంట్లు పెట్టవచ్చు. మొదట భూము లిస్తామని అల్లించి బెల్లించి తెచ్చి మాకు భూము లియ్యందీ వెళ్ళి పోతామంటే తుపాకులుపెట్టి కాలిపించే స్థితిలోకి వచ్చారు.

రా:- సెటిల్మెంటులో భూము లిస్తామంటే మనవా శ్చెట్లా నమ్మివచ్చారు ?

పు:- అసలు మనది పిచ్చిజనం. భూము లిస్తామంటే ఆశ పడ్డారు. పెడతామంటే ఆశ యెవరికైనా వుండేదే. ఆలోచన పడడానికి నలుగురం వొకచోటినుంచి వచ్చామా ? దొరికినచోట నల్లా పట్టుకున్నారు.

రా:- ఈ కారణా లన్నీ వాళ్ళమనసు కెక్కించు. సంగతులు పూర్తిగా తెలియందీ ముందుగానే సమ్మెకడితే మన యిద్దరినీ యింకొకచోటికి తోసివేస్తారు. ఉద్దేశాలు వెల్లడైతే అంతా నిలుస్తారు. ఈ పోలీసులనుగూడా మనం కొందరిని చేర్చుకోవాలె.

పు:- పై కారణాలన్నీ యెక్కజెప్పితే బుట్టలు మర్నాడు పారవేస్తారు. భూములసంగతి పెడితే అంతా చేరేవాండ్లే. మూడు రోజులకు వొకమాటు పోయే ఈ వుద్యోగాలమీద యెవండ్లకూ ఆశ లేదు. చూస్తుండండి ! కిరస్తానీలుగూడా మనలో చేర్తారు !

రా:- ముందు పోలీసువాండ్లతో మాట్లాడవద్దు. గుంపుపెద్ద లంగీకరిస్తారా, సగం పని అయినట్టే ! వాండ్లద్వారా జనాన్ని స్వాధీనం చెయ్యి.

పు:- అది పద్ధతి కాదు. జనానికి నచ్చ జెప్పితే పెద్దలు వద్దన్నా మానరు. తెడు పెద్దరికం నిలుపుకోడానికి జనులతోపాటే వారూ వస్తారు. పనికి పోవడానికి జనం అంతా పోగవుతున్నారు. చాలాభాగం కొండకే వస్తుంది. ఇవ్వేళ వొకమాటు అందరికీ వలి

గలుపుతా. మధనపడుతుంటారు. రీపు ఆదినారం అంతా యిండ్ల దగ్గరనే వుంటారు. రెండ్లోవున్న బోధించినతరువాత, చాలామందిని రేపే కట్టులో చేర్చవచ్చు.

రా:- యావత్తూ రహస్యంగా జరిగనియ్యి. అంగీకరిస్తే యేవిధంగా పోవలసిందీ ఆలోచించుకుందాం.

పుల్లప్ప వెళ్ళాడు. రామదాసు లోపలికి వచ్చి “ఎంట యిందా?” అన్నాడు.

మా:- అయింది. పప్పు యెనపడమే ఆలస్యం. యెనగలవడం లేదు.

రా:- అప్పుచేసి పప్పుకూడు తిందా మనుకున్నావా?

మా:- వొకరోజుకే బయటబడతా నందుకూ? రంగడు పప్పని యేడుస్తుంటే “గోచికంటే గొప్పదిరిద్రమా” అని యివ్వాలి వేళా!

రా:- అమ్మాయికూడా పప్పు కావాలే నన్నదా?

జో:- సే ననలేదయ్యా! నామీదికే వస్తున్నావు.

రా:- నీవు మంచిదానవమ్మా!

మా:- యేమి మంచో! చేతిబొబ్బలు నీరుపోసి నలుపుతున్నవట. వొక్కపూట పనికి మూలబడ్డది.

రా:- నాలుగురోజులు అలవాటైందాకానే యిబ్బంది. తరువాత నలుగురితో పాటు మనమూనూ. చేతులు కాస్త గట్టి పడాలే.

మా:- సమ్మెలు కట్టిస్తున్నావని మనసు యింకెక్కడైతే నా మారుస్తారేమో!

రా:- మార్చునీ! ఇది మనపూర్వార్థితమా? అది కాక పోతుందా? నీళ్ళకుణమున్న చోటికే పోతాం.

అంతా భోజనాలు చేశారు. ద్వాపకపుండ్రాలూ పెట్టి రామదాసు చాపమీద కూర్చున్నాడు. బ్రాన్ సన్ గారి నవుకరు

వచ్చి, “దొర మిమ్ములను పిలుస్తున్నాడు. యెక్కడిదో బండి వచ్చింది.”

మా:- మనవూరిదే అయివుంటుంది.

రా:- వెంకటయ్యగారు వస్తానని చెప్పినతరువాత తప్పు తారా ?

రం:- అయ్యా ! నేనుకూడా వస్తా.

న:- దొరగారు పిలువమన్నది ని నొక్కణ్ణే ! ఆ పిచ్చి బొట్లన్నీ యేమిటి ? దొరగారు చూస్తే కర్రతీసుకొని వెంటబడు తారు.

రా:- అయితే యేమిచెయ్యమంటావు ?

న:- ఆ పట్టెలు కడిగివెయ్యి. లేకపోతే దొరగారే కడిగిస్తారు ?

రా:- ఆమనే కడిగిస్తే నా కిక్కడ శ్రమ యెందుకు? యెట్లా కడిగిస్తాడో చూతాం పద.

నవ్వుకరు రామదాసును తీసుకొనిపోయి బ్రాన్ సన్ గారి పంచాదిలో నిలువబెట్టాడు. ఇంతలో రామానాయుమా, వెంకటయ్య, జీతగాడూ అక్కడికి వచ్చారు.

వెం:- రామదాసూ ! నీ మనసెప్పుడైనా భేదపడుతుందా?

రా-దా:- స్త్రీలకు మానభంగం కలిగినప్పుడు తప్ప నామనసు మరొకప్పుడు భేదపడదు. (అని తీక్షణంగా చూచాడు)

వెం:- నీ కష్టా లింతటితో అంత్యం కాలేదా ?

రా-దా:- అవుత వని తోచదు.

ఇంతలో బ్రాన్ సన్ గారి భార్య వచ్చి “హెల్లో! యీ పిచ్చివేషం చూచావా ? యేమి టాపీష మొగం ?”

బ్రాన్:- నీ వదంతా తుడిచివెయ్యి.

రా-దా:- మీ నవ్వుకరు మీరే తుడిపిస్తారని చెప్పాడే. అయినా చూతా మని వచ్చా.

బ్రాన్:- యెందు కట్లా పూసుకొన్నావు?

రా-దా:- దానికి సవాలక్ష గ్రంథ మున్నది. మీ కంత సులభంగా బోధపడదు.

బ్రాన్:- నాకు తెలియదా? ఇది మీ జాతిభేదాలను తెలియపర్చేగుర్తు.

రా-దా:- కాదు. అన్నిజాతులూ పెట్టుకోవచ్చు

బ్రాన్:- బాని పేరు కాస్ట్యూమార్కు కాదా?

రా-దా:- కాదు. దాని పేరు బొట్టు. దానికి ఆత్మార్థం చాలా వుంది.

బ్రాన్:- దొరసానిగారు అసహ్యపడుతున్నారు, తుడిచి పెయ్యి.

రా-దా:- మీకు అక్షేపణ లేదుగదా?

బ్రాన్:- నే నటువంటివి లెక్కచెయ్యను. దొరసానిగారు కోపపడుతున్నారు.

రా-దా:- ఆమె కెందువల్ల అయిష్టం?

భా:- యేమి టావికారరూపం?

రా-దా:- కొత్తవన్నీ వికారంగానే కనబడతవి. మాకు పరిపాటి అయిపోయింది. మీరు మంచి వనుకొనే ఆచారాలు మాకూ కొన్ని అసహ్యంగానే కనబడతవి.

భా:- వీడు అధిక్రమసంగిలా గున్నాడు. ఆనందం! తుడిచి పెయ్యి!

రా-దా:- ఇది నేర మవుతుంది. దొరసానిగారికీ, నీకూ కూడా శిక్ష జరుగుతుంది. ఆలోచించుకొని మరీ పనిచెయ్యి!

ఆనందం సందేహించేవరకు “నీవు భయపడితే నేను తుడుస్తా” నని దొర మీదికి వచ్చాడు.

వెంకటయ్య:- (కట్ట పైకెత్తి) - నిలు వక్కడ, బొట్టంటు కున్నావని దెబ్బ పయన బడుతుంది. జాగ్రత్త!

బ్రాన్:- (వెనుకకు తగ్గి) - నీ వెందుకు వస్తావు ?

వెం:- నీ వెందుకు వచ్చావు ?

బ్రాన్:- దొరసానిగాను ఆ బొట్టు చూచి సహించ లేను.

వెం:- నీవు చేసే దుర్మార్గం చూసి నే సహించ లేను.

రా:- మనం వ్యవహారం ప్రకారం పనిచేసుకుందాం. మీ వుభయులూ శాంతించండి.

వెం:- వ్యవహారంతో నా కేమీ పని లేదు. కావలసివుంటే ఆయననే బదులుకోమను.

బ్రాన్:- ఆనందం ! వీళ్ళను బయటికి తరుము.

వెం:- రండి, మీ యిద్దరినీ చుట్టబెడతా. ఆయనను చూచేటందుకు వుత్తరు విచ్చావు. చూచికాని వెళ్ళి !

బ్రాన్:- త్వరగా చూచి వెళ్ళండి.

వెం:- అట్లా దారికి రండి.

రా-దా:- అయ్యో ! మీరు నాకోసం యెంత శ్రమ పడుతున్నారు !

రా-నా:- ఈ రాక్షస మధ్యంలో లోకంకోసం మీరు పడే శ్రమలో మా శ్రమ యెన్నోవంతు ? మేము పాత్రనామానూ, మంచాలూ, గుడ్డలూ తెచ్చాం. ఇంకా యేమయినా కావలెనా ?

రా:- అప్పటి వొళ్లు యెట్లా వున్నది ? మీతో రాలేదేమి ?

రా-నా:- నిమ్మలంగానే వున్నది. ప్రస్తుతం ప్రయాణం చెయ్యడం కూడదంటే అతనితో చెప్పకుండానే వచ్చాం. భోజనం మనింటిదగ్గర జేసి మందిరంలో పడుకుంటున్నాడు.

రా:- మందిరం సాగుతున్నదా ?

రా-నా:- శేషయ్యకొడుకును పంతులుగా యేర్పాటు చేశాం. అప్పాదాసు గ్రంథాలయము చూస్తూ పైక్లాసులకు చెప్పుతుంటాడు.

రా:- రామన్న చురుకయిన కుర్రవాడే! తండ్రి చిక్కులలో వున్నప్పుడు కుటుంబానికి ఆధార మయినాడు.

వెం:- ఈ యిగవయి రూపాయలూ దగ్గర వుంచుకో. కూలికి బోవడం పెట్టుకోబోకు. ఈ తడవ వచ్చినప్పుడు మళ్ళీ యిస్తాను. డబ్బువిషయమై యేమీ చిక్కులు పడవద్దు.

రా:- మీకు సమస్కారం చెయ్యడంతప్ప యేమి ప్రత్యుపకారం చెయ్యగలను?

వెం:-మా ధర్మం మేము నెరవేరుస్తున్నాం. దానికి ప్రత్యుపకారం అవసరంలేదు.

రా-దా:- ప్రత్యుపకారంమాట యెత్తడమే తప్ప.

బ్రాన్:- డబ్బు నాచేతి కియ్యండి. వృధాగా ఖర్చు చేస్తారు.

వెం:- ఆయనదగ్గర వుంచుకోవచ్చునలే!

బ్రాన్:- కూడ దని కాదు. వృధా ఖర్చవుతుం దని.

వెం:- అట్లా చేసేవాడు గాదు. ఆయనదగ్గరనే వుండ నియ్యండి.

రా-నా:- నా రాయణరావుగారితో మాట్లాడాను. స్వంత డబ్బు ఖర్చుపెట్టుకోడానికి యెవరి వుత్తరువూ అవసరం లేదుట. మిమ్మును సెటిల్ మెంటులోనుంచి తొలిగించే సంగతి కలెక్టరు గారితో మాట్లాడుతూ నన్నాడు వర్తనవిషయమై నొప్పించ వచ్చు. జామీను కేసులు ప్రారంభమై పట్టినంత చోరీలు చిత్త వత్తుగా జరుగుచుండడంచేత వారంగోజులు ఆగి మాట్లాడడం మంచి దన్నాడు. మిమ్ములను సులభంగానే వదిలిపెట్టవచ్చు నని అంటాడు. భగవదనుగ్రహం యెట్లా వున్నదో!

రా:- యెట్లయినా నా కొకటే! యీ పాలు పిల్లవిషయంలో దురాగతం చేసేటట్లున్నాడు.

గా-నా:- అగినే?

బ్రాన్:- మీ యిష్టంవస్తే వివాహం చేసుకుంటాడు. కాదంటే మానుకుంటాడు. దాంట్లో దురాగత మే మున్నది?

రా-దా:- క్రమంగా తెలుస్తుంది.

వెం:- అటువంటివి జరగడానికి గుండె లున్నవా?

బ్రాన్:- ఇస్తే వివాహం చేసుకుందా మని తప్ప వేరే వృద్దేశ మతని కుండదు.

రా-దా:- సరే తెలుస్తుంది. సెటిల్ మెంటు యొక్క స్థితి గతులు చాలా అన్యాయంగా వున్నవి మనము బయట విచే సంగతుల కంటే యెక్కువ దుర్మయాలు జరుగుతున్నవి. నింద యావత్తూ నివాసులమీద పెట్టి డానికి వీలులేదు. సంగతులు యావత్తూ క్రమంగా అవే బయటబడుతవి. ఇన్నాళ్లు దుర్మయాలు జరుగుతుండడానికి మనవాండ్ల అలసత్వమే కారణం. ఈ సెటిల్ మెంట్లవల్ల దేశానికి మహాపకారం జరగబోతుంది. స్వరాజ్యం వస్తేనేకాని మనదేశ కష్టాలు తీరవని సంగడు చెప్పుకుండేమాట వాస్తవం. సేసలోకి మనుష్యులను చేర్చుకొనడానికి, క్రైస్తవ మతం వ్యాపింపజేయడానికి తప్ప యీ సెటిల్ మెంట్లవల్ల యితర ప్రయోజనం లేదు. స్వరాజ్యం వచ్చిన తరువాత పద్ధతు లన్నీ మార్చి వీటిని గ్రామాలుగా చేయవలసి వుంటుంది. ప్రస్తుత మివి వున్న స్థలాలు యిందుకు పనికిరావు.

బ్రాన్:- మీ కిచ్చిన కాలం ముగిసింది. ఇక వెళ్ళవలసింది.

రా-దా:- ఈ సెటిల్ మెంట్లర్పరచడంలో ప్రభుత్వంవారికి చేదోడైన రాఘవేంద్రరావుగారు తిరిగి వీటివంక చూడడంలేదు. దేశనాయకులు తమ దృష్టిని వీటి మీదికి తిప్పడం అవసరం. ఒకమాట సత్యం.

బ్రాన్:- ఇక మీరు వెళ్ళండి.

రా-నా:- ఇంకా అయిదునిమిషాల గడువున్నది. గడియారం చూస్తూనే వున్నా.

వెం:- చేత తీసివేసేది కాదుగాని నీ దుఃఖం మేమూ కొంత భరిస్తూనే వున్నాం. నీ వీవతుగా వుండడం చూచి యింటికి పోవడానికి కాల్లాడడంలేదు.

రా-దా:- ఎక్కడ వున్నా మీ అనుగ్రహంవల్ల ఖులాసా గానే వుంటాం. వీరి నిర్భంధములవల్ల నా దేహానికి పారతంత్ర్యం గలిగిందిగాని ఆత్మ సర్వస్వతంత్రంగానే వున్నది.

వెం:- నీకు భగవత్పారతంత్ర్యం దప్ప యితర పార తంత్ర్యం లేదు.

రా-నా:- భగవంతుడిలో అక్రమం గనబడితే ఆయనను గూడా ధిక్కరిస్తా వనుకుంటాను.

రా-దా:- అయ్యా ! నా కొక గొప్ప విషయం బోధిం చారే. మీ మాటలవల్ల వెంకటదాసు నా దృష్టిలో యిప్పు డాకాశమెత్తు పెరిగాడు.

రా-నా:- రామదాసు యెదట వుంటే జ్ఞానవర్షం కురుస్తూనే వుంటుంది. ఇక మేం వెళ్లుతాం.

రా-దా:- చిత్తం. కాసేపు మంగళాపురం చూపించారు.

వెంకటయ్యా, నాయుడూ, జీతగాడూ వెళ్లుతున్నారు. ఒకరి నొకడు పలకరించుకోలేదు. సెటిల్ మెంటు ఆవరణపు వాకిలి దగ్గరకు పోయేవరకు వెంకటయ్యకు భ్రమవచ్చి నుచ్చిళ్లు ప్రారంభ మయినవి. రాచూనాయుడు పట్టుకొని కొంచెంసేపు నిలిపి—

రా-నా:- అన్నా ! కాస్త కూర్చో.

వెం:- తిప్పుకున్నదిలే ! పద. ఈ మహాయోగికి యెందుకు వచ్చిన నీ కష్టాలంబాను ! మనోవాక్కాయ కర్మలా హింసా వర్జితం !

రా:- ఆ ప్రశ్న కాయనే జవాబు చెప్పాలే. ప్రారబ్ధం అనుభవించక తప్పదు. కాని యెన్ని కష్టాలు వచ్చినా ఆయనకు అశ్రోత్రేజానికే తోడుపడుతున్నవి. వాటికింద ఆయన మణిగి

పోవడం లేదు. అన్నీ వర్కపసాదా లవుతున్నవి. ఇనుము జిర్రకాక కాచి సిళ్ళలో ముంచితేనేకాని కరుకెక్కదు.

వెం:- సాధారణపు జనులు ముఖభారంకింద కుంగిపోతారు.

రా:- ఆయన ఆత్మ వంగేదీగాదు, కుంగేదీగాదు. పెచ్చు యెండినకొద్దీ విత్తనానికి బిగివి చిక్కినట్టు శరీరం కృశించినకొద్దీ ఆయన ఆత్మకు బిగివెక్కుతున్నది జన్మలెత్తడం యొక్క ప్రయోజన మంతే కదా!

వెం:- జన్మవల్ల ప్రతిబానికీ లాభమున్నదన్న మాటేనా?

రా:- కొద్దో గొప్పో వుండక తీరదు. పండి జారిన కాయలకూ, రాలిన పూబిందెలకూ తారతమ్యం వుంటుంది.

వెం:- మనిషి బొత్తిగా తడవైపోయినాడు.

రా:- ముఖంలో తేజ మెక్కువయింది. తీగె తిరగబారం గనే గడ్డకు బలమెక్కినట్టు వొంటిలో జవంతా ఆత్మలో గడ్డ గడుతుంది.

వెం:- మరణంవల్ల పంచభూతాలూ పంచత్వం పొందడం గాకుండా దేహమంతా ఆనరించివుండే ఆత్మశక్తి కూడా జన్మలో సంపాదించబడ్డ కర్మఫల మంతా మూటగట్టుకొని స్వస్థానం చేరుతుంది.

రా:- దేహంలో పంచభూతాలను పట్టి వుంచిన ఆత్మశక్తి సల్లు విడవంగనే అవి చలికిలబడి వూరుకుంటవి. మరణంవల్ల నిజంగా జరిగేది షష్టత్వంగాని పంచత్వం గాదు.

వెం:- మరణమంటే పండిన పంట కయిలు చేసుకోవడం పని దీరిన, చెత్తను వేరుపరచి, పంటను అనుభవానికి తెచ్చుకోవడమే. బాగా పండితే సంచితంగాడా వృద్ధి అవుతుంది.

రా:- ఆ పంటలో పాపమూ పుణ్యమూ కలిసే వుంటవి.

వెం:- వడ్డల్లో సంకులు లేకుండా వుంటవా?

జీతగాడు బండి గట్టాడు. అంతా తాడేపల్లిలో భోజనం చేసి వూరికి బోయినారు.

నా స్వప్ని

నాయుడు వగైరాలు వెళ్ళిపోంగనే రామదాసు సామాను యింటికి మోసుకుంటున్నాడు. భార్య యెదుగుగా వచ్చి అందుకున్నది. కొంతసేపటికి బ్రాహ్మనుగారి భార్య వచ్చి,

భా:- నీవు యిక్కడినుంచి త్వరగా వెళ్ళిపో. నీ ముఖం తెల్లగా అసహ్యం వేస్తున్నది.

రా:- సామాను తీసుకున్న తరువాత వొక్క- నిమిషముండను. ఇటుగో చూడండి ! వొళ్ళంతా తెల్లగా వుంటే అసహ్యం లేనిది నా ముఖంమీది కాస్త తెలుపేమి చేసింది ?

భా:- జార్జ్ ! వీడి కావరం చూడు !

బ్రాన్:- నీవు లోపలికి రా. వాడు 'నీ వెం'తని యెదిరించే స్థితిలో వున్నాడు. కావలసిన పని పాలు చేస్తాడు. నీవు వోపిక పెట్టుకో.

రామదాసు యింటికిబోయి చాపమీద కూర్చున్నాడు. జోతి తండ్రి మోకాటిమీద గడ్డం ఆనించి ఆనందంగా తండ్రి మొగం చూస్తున్నది.

మా:- సంగమశేమో వరసగా జెప్పు. అప్పుడి ఒంట్లో యెట్లా వుంది ?

రా:- ఒంట్లో నిమ్మలంగానే వున్నదిగాని వైద్యులు ప్రయాణం చేయవద్దన్నారుట. అంటే బాగా ఖులాసా లేదని అర్థం. మనను యిక్కడనుంచి విడిపించడానికి ప్రయత్నిస్తారుట.

మా:- మన మెప్పటికయినా మంగళాపురం చూడడం తటస్థించేనా ?

రా:- మనం వచ్చి నాలుగు రోజులు కాలేదే !

జో:- కాల వ్యవధికంటే పోలేమనే నిరాశే యెక్కువ బెంగ వుట్టిస్తుంది.

మా:- 'ఎప్పటికైనా పోలేకపోతామా' అనే ఆశ వుంటే రోజులు లెక్క పెట్టుకుంటూ కాటం గడపవచ్చు. ఆస కోసులు దాటిస్తుంది.

రా:- కాకపోతే మట్టుకు యిప్పుడక్కడ మించిపోయే దేమున్నది ?

మా:- రోజూ మన కొండరాళ్ళవంక చూడడం, అలవాటైన వీధులలో నడవడం, మనసు కలిసినవాండ్లతో మాట్లాడడం, ఆఖరుకు పగవాండ్లవైనా పాత మొగాలు చూస్తుండడం కంటే భాగ్య భోగ్యాలు యెక్కువ ఆకర్షిస్తవా ? నేను ముప్పై యేండ్ల నుంచీ వొక్క కవ్వంతో చిలికా. రోజూ మసెలమీది నుంచి కవ్వం దింపడానికి నే పట్టుకుండే చోట అరవడి పడ్డది. నా మనసులో మాత్రం కవ్వం అరవడి గట్టదా ?

రా:- సన్యసించి అడవులలో కూర్చున్నవాండ్లకు కూడా 'నే కూర్చుండే చెట్టా' 'నా చుట్టుపట్ల అల్లుకున్న తీగా' అని మమకార మేర్పడుతుందట !

జో:- భగవంతుడికి 'నా సృష్టి' అనే మమకార ముండదా ?

రా:- మమకారం మనుష్యులకు బంధమైతే ఆయనకు మాత్రం కాదా ?

మా:- మనలో సంబంధంలేని భగవంతుడితో మనకు మాత్రం సంబంధం యెట్లా వుంటుంది ?

జో:- మనను ప్రేమించనిదీ నిర్గుణబ్రహ్మనైనా మనం ప్రేమించవలసిన స్వభావమూ ధర్మమూ గూడాను.

మా:- ఆయనకు మన విషయమై యే ధర్మం లేకపోతే మన కాయస విషయమై ధర్మాలేముంటవీ ? ధర్మాలెప్పుడూ అన్యోన్యశ్రయా లే ! ప్రేమించడం మన స్వభావమని నీ వన్నం దుకు ప్రేమించే స్వభావం ఆయనకు లేనిదీ మన కెక్కడనుంచి వస్తుంది ? ప్రేమ యెప్పుడూ అన్యోన్యమే !

జో:- ఎదటివారిలో లేకపోయినా ప్రేమ ప్రేమను పుట్టిస్తుంది.

రా:- కెందూ ప్రేమించే స్వభావం కలిగినవైతే.

మా:- కాకపోతే ప్రేమించడానికి వీలులేదు. అయినా యీ వాదాలన్నీ నా కెందుకు? పాపుకు బోయి సామాను కొనక్కరావాలె. పనికి పోవలసి వస్తుందేమోనని సాయంత్రానికి తేలేదు. ఇంట్లో పెట్టి పోవడానికి భయంగా! వాకిలి కేసుయినా అడ్డ మేర్పరిస్తే బాగుండు.

రా:- తడికె కుక్కల కడ్డంగాని మనుష్యుల కడ్డమా? సత్తె యుగంలో వాకిండ్లకు. తలుపులుండేవి కావట.

మా:- దొంగలు రాకపోతే మనమూ తీసే వుంచవచ్చు.

రా:- కెంకటయ్యగారు యిరవైరూపాయి లిచ్చారు. ఇవి యెవరి దగ్గర దాచను?

మా:- నా తీగె విడిపించుకొని మిగిలినవి మన మగ్గురి దగ్గరా తలా అయిదు రూపాయిలు వుంచుకుందాం. మిగిలిన రూపాయి పెట్టి సామాగ్రి తెస్తా. మనం వొకరం యింటి దగ్గర వుంటూ, యిద్దరం పనికిపోతే బాగుండు. కాస్త కోనగావలి లేక పోతే బాగుండదు.

రా:- మీ యిద్దరూ రోజుమార్చి రోజు యింటి దగ్గర వుండి వంట చేయండి. నాతో వొకరు పనికి రండి.

జో:- “అయ్య కెతరా కోళ్ళగం ప”ని నీవు రోజూ పనికి బో!

రా:- నాకు వంట చేయడంకంటే కూలికి పోవడమే సుఖం. అదిగాక నే లేకుండా మీ రంత దూరం పోవడం నా కిష్టంలేదు.

జో:- ఇంట్లో వొంటరిగా వుండడంమటుకు మంచిదా?

రా:- ఇక్కడ పరవాలేదు, సామానుకు నే బోయి వస్తా. నీళ్ళకు నీవు పో.

౧౫

కన్నీళ్ళలో కాలు జారేను

క్రూరికి బోయినవాండ్లందరూ యిండ్లకు వస్తున్నారు. పొద్దున కొందరు గంజి తాగి పోయినవాండ్లు, మరికొందరు వద్దెన్నం తిన్నవాండ్లు. కొంతమంది పట్టిన పోయినారు. కుభ్యాహ్లాం యెవరికీ అన్నం లేదు. పొద్దుగూకులూ పనిచేసి ఆకలికి ప్రాణాలు వెసబోయివున్నవి. అప్పుడు జొన్నలు దంచి వండు పోవడానికి వోపికలేక అందరూ బియ్యమే తెచ్చుకున్నారు. వాండ్లకు జొన్నన్నం తింటే దిండుగా వుంటుంది. కాని అప్పెసం మరిమెతుకులు తినడంచేత మనుష్యులు పూలపోతున్నారు. పోయిపోకి చిన్నకట్టలు గట్టి తుత్తురుపుల్ల లమ్ముతారు. అవి యెన్నిగాల్చినా బుస్సున పోతవిగాని జొన్నన్నం వుడుకై నాపట్టదు. చిటి కాతే గట్టిపుల్లలు వుంటేనేకాని వుడకదు. సగం వంటచెరుకు లేకనే జొన్నలు మానుకున్నారు. అందరూ భత్యాలు తెచ్చుకొని అన్నం కాంగనే నిప్పులమీద నీళ్ళు చల్లినట్టు తలాకాస్తా తిన్నారు. అన్నం తిన్నతరువాత గుంపుల నాయకులను పోగు చేసుకొని పుల్లప్ప రామదాసుయింటికి వచ్చాడు.

పు:- రామదాసుగారూ ! గుంపుల నాయకులంతా వచ్చారు. మీరు చెప్పినప్రకారం పోవడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. మీతో మాట్లాడవలెనని వాండ్లకు కోరికె. మీ భోజన మైందా?

మా:- వంట అయింది. మాట్లాడడం పొద్దుపోయేటట్టయితే త్వరగా తినే కూర్చోవచ్చు.

పు:- పొద్దుపోయేవరకు కూర్చోవడానికి నీలేలేదు. యెనిమిది గంటలకు గస్తీ ప్రారంభం అవుతుంది. ఆపైన యెవరి గూంట్లో వాండ్లు దూరక తప్పదు.

రా:- బయట సంచరించే గుంపులు దప్ప !

పు:- వాండ్లు దొరలే అయిరి. మన మాట లన్నీ వొక గంటలో ముగించాలె ఇతడు దొమ్మరగూడానికి నాయకుడు.

పదిమందిగల కుటుంబం. ఇంటిదగ్గర వ్యవసాయం, వొక వంట సన్నజీవాటూ వున్నవాడు. ఇక్కడికి చేర్చడంచేత అవన్నీ అమ్మకొని ఆ డబ్బు కరుక్కొని తింటున్నాడు. ఇంకొక యేడాదికి సెట్టి మిగులుతాడు. తరువాత యీ గుంపు యెట్లా బతకాలనో తెలియదు.

రా:- ఇప్పుడు కూలి చేయడంలేదా ?

పు:- ఈ పదిమందిలోనూ యేడుగురు వొళ్లు దాచుకుంటూ పని చేసేవాండ్లు. వీండ్లకు వారపు మొత్తంమీద వచ్చే కూలి మూడురోజులకు హాసీహాసీగా సరిపోతుంది. తక్కిన నాలుగు రోజులకూ యింటిదగ్గరనుంచి తెచ్చుకుని తినాలె.

రా:- నీ పేరు ?

దొమ్మర నాయకుడు:- రాము డంటారండి.

రా:- నీవు వచ్చి యెన్నాళ్ళయింది ?

రాముడు:- మేము వచ్చి నాలుగేండ్లకు పైన అయింది. మాగోడు యికా శానా వుంది. ముందు మేము యింటిదగ్గర కమ్మగా పాడి తాగినవాండ్లం. ఇక్కడికి వచ్చినప్పటినుంచీ తెల్లనీళ్ళ మొగమైనా చూడలేదు. మాపిల్లల ఘోష యెవరికి తగలవలసినదో తెలియదు.

రా:- ఆయ నెవరు ?

పు:- అతను యెరుకల కిష్టడు.

కి:- అయ్యా ! మా యెరుకలగుంపు వంద గడప వున్నది.

పు:- వాళ్ళ గుడిసెలకుమటుకు గడపలు లేవు.

కి:- ఉండవయ్యా నీదంతా చమత్కారం ! మా దరిద్రానికి తోడు ప్రతివాండ్లకు గుంపెడు పిల్లలు, రెక్కలు విరుచుకొని పనిచేస్తాం. మా కిచ్చేకూలి వొంటిపూటకు చాలదు. కూలి దొర కనిరోజులలో మేము పొట్ట నాయగట్టుకొని పడుకున్నా పిల్లలు పస్తుపడుకుండడం చూడలేక జాలిగుండెగలవాండ్లంతా సంచా

గాలు మొదలు పెట్టారు. నాబోటి కటికిగుండెలవాండ్రం యింకా
టిస్తూనేవున్నాం. నేను ముగ్గురిపెట్టు బకువులు వెూస్తా. ఇద్దరి
ట్టు తింటా. నేనుగనక గడ్డపార తీసుకుంటే రాయి వణకాలె !

పు:- రాములవారు బాణం తీసుకుంటే సముద్రం వణికినట్టు.

రా:- పుల్లప్పా ! యీ కథ లన్నీ యెప్పుడు చదువుకున్నా
రోయ ?

పు:- అయ్యా ! నేను వొక అందాన చెడ్డానా ?

రా-దా:- బాగుంది, నీ కథ గానీ !

కి:- నిత్యం నావల్ల పని దీసుకుని పావలాడబ్బు లిచ్చే
వాధుణ్ని చూపించండి. నేను నీలిమోపులు గుత్తకు మోసుకొని
ముబ్బడి కూలి సంపాదించేవాణ్ని. నేను చోరీ యిదివరకు చేసి
నట్టుగాని, యిప్పుడు చేస్తున్నట్టుగాని వొక్కరిచేత అనిపించండి.
ఎరుకలవాడినై పుట్టినందుకు యిక్కడ దొంగల గూడెంలో తగుదు
నంటూ పెత్తనం చేస్తున్నా. ఇంటిదగ్గర చక్కగా జీవించేవాడిని
యిక్కడ బెట్టి చంపుతున్నారు. నే నే గనుక దొంగతనాలు
సాగిస్తే పూహ్ పూహూ గూడా ఆగవు. ఇంకా పస్తా
యిస్తున్నా.

రా-దా:- ఇక్కడింత కూలి లిక్కువ గిట్టడానికి కారణ
మేమి ?

కి:- ఇక్కడ యింతమంది జనానికి యేమిపని వున్నది ?
మామూలంగా చుట్టుపట్ల పూళ్ళలో కాపురం వుండే కూలీలకు
జీవనం పోయింది. వాండ్లు దొంగ జాతులలో చేరినవాండ్లు కారు
గనుక బయట వుండే దొంగతనాలు ప్రారంభించారు. సమీప
గ్రామాలలో యెవరూ యిప్పుడు కూలి సరిగా యివ్వరు. వీండ్లంతా
యిక్కడ తేరగా వచ్చి పడ్డారని పోలను లోగట్టుకొని వాండ్ల
యిష్టం వచ్చినట్టు గుత్త కేర్పాటు చేసుకుంటారు. అందులో
యీ కొత్త దొంగారు వచ్చిన తరువాత కూలీల నోట మట్టే !
పోలు బ్యాంకులు నింపుతున్నాడు !

పు:- మమ్ములను అసలు మోసంచేసి తీసుకొని వచ్చారు కర్నూలు జిల్లాలో వొక డిప్యూటీ కలెక్టరు 'మే మంతా రా'మః తిరగబడితే మా ఆడవాండ్ల నందరినీ 'అమ్మా, అప్పా' అని మంచి మాటలాడి మెహవాను పొందేటందుకు స్వంత ఖర్చుతో గాజులు తొడిగించి చీరలు కొనిపెట్టి తోడబుట్టినవాడి మోస్తరుగా వాండ్లను లాలించి వొప్పించాడు మా మగవాండ్లతో కోరుకున్న ఘాము లిస్తామనీ, సర్కారువారు దయదల్చి మదరిద్ర విచ్చిత్తు చేయడానికి పూనుకున్నారనీ చంక బిడ్డల జాబీదీసే మాటలతో మా దాసరి గూడేలను లేవదీశాడు. ఆయన మాటలు నమ్మి మా కున్న పొలాలూ, యిండ్లూ, చరాస్తీ అమ్మకొని యిక్కడ సేద్యాలు వెలిగింతామని వచ్చాం. ద్వారపూడి పచ్చపువాండ్లకు కూడా పుచ్చులు అట్లాగే తగిలించారు. సెటిల్ మెంటులో అడుగు పెట్టాం, పస్తులు ప్రారంభమైనవి. చేతిలో మెల్లా పున్నవాండ్లు వచ్చిసంతవంకు ఖర్చు పెట్టుకొని తిన్నారు. ఆకాస్తా అయిపోంగనే లగ్గలకెక్కారు. మాపోరణ చడానికిదక్షిణాది కాఫీతోటలకు పట్టించారు. ఆ కొండనిండా నిళ్లు. కాలు పెట్టే వరకు జలగలు పట్టుకుండేవి. మావొంట రక్తమాంసా లుంటేగా! తరిపి దూడలవలె కాసేపు గుంజి పూసుకుండేవి. జనానికి రోగాలు మోపై చాలామంది నశించారు. రోజూ పీనుగలు వెళ్ళుతున్నా తోటల దొరలు యేడ్చే పెండ్లాలనూ, బిడ్డలనూ పనులు చేయమని వేధించేవాండ్లు. 'యెట్లాగేతేనమి, చావడాని' కని గుండె రాయి చేసుకొని యావన్నందిమీ 'జాజరమేర్వరా' అని చెప్పకుండా తేచాం.

రా-దా:- యెక్కడికి ?

పు:- ఏలేందుకు లేవుగాని యెత్తుక తినేందుకు పూళ్ళు చాలా పున్నవి. తిడితే తప్పుగాని తిరుచుకుంటే తప్పులేదు. బిజార్లు లేవేవంకు తోటల దొంగలు తుపాకులు దీసుకుని మావెంట బడ్డారు. మేము రాళ్ళు దీసుకొని వానరయుద్ధం ప్రారంభించే

వరకు దొరయ్యలు యెల్లోయెళ్ళు ! వాండ్లేం వూరుకున్నారా ? కలక్టరును రిజర్వు పోలీసులను బంప మని అడిగారు. ఆయ నెవరో మంచివాడట. వాండ్ల యిష్టంపచ్చిన సెటిలుమెంట్లకు పంపవలసిందని అర్థమై వేశాడట.

రా-దా:- చాలా గొప్ప వరమే !

పు:- అప్పటి కల్లాగే అనుకున్నాం. దిక్కుతోచక తల వొక సెటిల్మెంటు సేరు చెప్పాం. పెనంమీదనుంచి మంగళం లోకి దూకినట్టెంది. ఇక్కడ దూకడానికి కూడా పీలులేదు. కొలనుకొండంతా యీనాం అయి మాపాలబడ్డది. మేము వాటికి లొంగం, అవి మాకూ లోబడవు. కొండరాళ్లూ మేమూ ద్వంద యుద్ధం చేస్తున్నాం ఇదివరకు దొంగతనం యెరగనివాండ్లు కూడా కొందరు—

ద్వారపూడి నాయకుడు రాఘవులు:- ఆ సంగతి యిప్పుడెందుకోయ్, పెద్దమనుష్యులతో ?

పు:- యేమి చెపితే ? తల తుంపుతారా ? పాలించేవారు వచ్చినప్పుడు యావత్తు సంగతులూ చెప్పవలసిందే.

రాఘ:- ఇప్పుడేమిచేయవలెనని నీ యభిప్రాయం ? నీవు మేమి చెయ్యమంటే అది చేస్తాం. తిరుగు లేదు.

యానాది సుబ్బడు:- తెగదెంచుకొని పారిపోదామని !

రా-దా:- ఎక్కడికి పోతారు ?

సు:- గడిదాటి పొమ్మంటే పోతాం.

రా-దా:- పోలీసులు అందరినీ పట్టుకవస్తే సెటిల్మెంటు చట్టంకింద తలవొక సంవత్సరం వొడ్డుతారు.

పు:- మొదట ఖైదంటే కాస్త వెరిచాం, యిప్పుడా చలి తీరింది. ఈ సెటిల్మెంటుఫర్మాన అందరికీ కొత్త తీరింది. రాజు గారి కొట్టలు చాలాభాగం మచిమూచాం. మేమూ దాసంగా లలో ధప్పలాలు కొట్టినవాండ్లమే !

రాముడు:-కాళ్ళకట్ట తాడుకోశారు. అంత్యానికి వచ్చింది. నీతి నియమాలు విడిచాం. కూడు లేక యెంతకాల మని మాడు తాం? 'జైలుకు పోతే నామోషీ' అన్నమాట పోయింది.

రా-దా:- అయ్యో! అన్యాయం! అ దేమి?

పు:- సెటిల్మెంటుకాంపౌండు దాటితే నేరం. మొదటిసారి ఆరు నెలలూ, రెండోసారి సంవత్సరం, ఆపైన అంతస్తులుగా శిక్ష పొడిగిస్తారు. నీతికి భంగం లేని పనులన్నీ నేరాలుగా జేసి జైళ్లు చూపించారు. చాలాభాగం శెల్లకుళాయిల మల్లా నల్లకుళాయిల మైనాం. ఆవరణపుగీత దాటినందుకు దొంగల మని శాశ్వతపు పట్టా లిచ్చారు. నల్లకుళాయిలవెంట యెర్రకుళాయిలను తగిలించారు. జనానులను వెంటపెట్టుకొని జమీందారు సెకలు వెళ్ళబోస్తున్నాం. ఇప్పుడెక్కడికి దేలామంటే, యేదో వొక వంకపెట్టుకొని ఖైదుకు పోవడం. ఆరు నెలలు పోయిరావడంతో జైలు సౌకర్యాలు తెలుస్తవి. వేళ కింతన్నం, కట్టుకోను, చల్లాడం, కప్పకోను కింబడి, గిచ్చుటిండ్లు. అక్కడ మా వొక్క కిటికీ ఉండే యిరువదినామూను గొప్పవాండ్రు మేడలకు సరిపుచ్చ వచ్చు! నిర లేవడానికి మేలుకొలుపులు, తూర్యరవాలు. రాజదండం చేత పట్టుకొని యెప్పుడూ వెంట జవాను, వందలుదినే డాక్టర్లు, అడిగేవూ మా వైభోగం! చుట్టూ కోటగోడ. రాజలాంఛనాలు వుట్టిపడుతుంటవి. మా అడవాండ్రకు కూడా యిదే మోస్తరు ప్రత్యేక యేర్పాట్లు వుంటవి. నవాబుగారి జనానా కంటెకూడా యెక్కవ ఖాయదా. మేము సెటిల్మెంటువచ్చి నాలుగేండ్లయింది. మా అడవాళ్ళకు గుడ్డ కొనిపెట్టినపాపాన పోలేదు. వొక పూట అయినా అన్నం పెట్టలేనివాండ్రం గుడ్డ లేమిస్తాం? సగం యీ మానభంగం సహించలేకనే ఖైదుకు పోతున్నాం. ఖైదులో అడవాండ్రకు వొళ్లునిండే గుడ్డయినా యిస్తారు.

రా-దా:- ఈ సెటిల్మెంటు చట్టంవల్ల జనంలో ఆత్మ గౌరవమూ, నీతిగౌరవమూ చంపా రన్నమాట.

దాసరినాయకుడు కేశవులు:- ఫుల్లప్పా! నీ వాగరా! అయ్యా! నే నిప్పుడు తొంభైయో ఏడీలో వున్నా మా అయ్య కాలంచేసి ఇప్పటికీ అరవై సంవత్సరాలైంది. ఆయన చావంగనే నాకు ఇరవై అయిదో సంవత్సరం వెళ్ళుజాత కుల పెద్దను చేశారు. డబ్బెయేండ్లమంచి మా కులచరిత్ర బాగా యెరుగుదును. చాలామందిమి వ్యవసాయదారులుగా వుండే వాండ్రం. రానురాను ముప్పాతికే వంతుకు కూలిజీవనమైంది. ఇప్పటి కిరవై యేండ్లకిందట నాలుగుకులాలతో పాలు తప్ప మా వాండ్రల్లో విశేష దొంగతనం లేదు. ఈ నడుమ కొంచెం సంఖ్య హెచ్చినమాట వాస్తవమే. దానికి కారణం కూలి దొర కకపోవడమే. ఇప్పటికీ నలుగురితోపాలు మర్యాదగా జీవించేవాళ్లు సగానికి యెక్కువగా వున్నారు. మాకు సర్కారువాడు దొంగల జాతి అని పేరు పెట్టాడు. వైష్ణవదాసకులమల్లా దొంగదాసకుల మైనాం. మాబైసు బయట బడ్డది. ననూ నా కొడుకూ వేళ కెవ రైనా వస్తే గుక్కెడుగంగపోసే స్థితిలోనే ఇప్పటికీ వున్నాం. నా బిడ్డ పొద్దుగూకితే గడపదాటి యెరుగడు. దొంగదాసకుల మని ఈ సెటిల్మెంటులోకి తెచ్చారు. ఇక మమ్మును పెద్దమనిషి నే వాడు యెవడూ వుండిడు కదా! మే మిప్పుడు కొత్తగా దొంగ తనం చేసి పేరు చెడగొట్టుకొనేది లేదు బిరుదు యే ద్రోహమూ చేయకుండానే సంపాదించుకున్నాం. ఇక మంచివాండ్రం కాబో యేది లేదు. 'సత్యంగా వుంటేమనిషి మారిగేదేమున్నది? రాత్రిళ్లు కన్నాలకు బయలుదేరుతా' నని మా పిల్లవాడు నన్ను రోజూ గోకాడుతున్నాడు. ఎర్రపిల్లవాండ్రను అడవేమాలకు పిలిచినట్టు బక్కపలచగా వుండడంచేత కన్నంలో దూరడానికి బాగా పనికి వస్తాడని పాలుగారు పిలిపిస్తున్నారు. పొమ్మంటావా? వద్దా?

రా-దా :- వ్రతం యెట్లాగూ చెడ్డది. సుఖమెందుకు దక్కించుకో గూడదంటావు? ఇతర మార్గాలు ఆలోచించు కుంటున్నాంగా.

కే:- సరే ఆలోచించు.

రా-దా:- నిర్భయంగా జైల్కుకు పోవడానికి తయారైతే అన్ని పనులూ చక్కపడతవి.

కే:- అంతేకదా నీకు కావలసింది? మేము యింకొకందుకయినా జైలుకు పోవడానికి సిద్ధంగా వున్నాం. ఇప్పుడు జైలుకు పోవడం సులభమే. సర్కారువారు చాలా సదుపాయం చేశారు. ఈ ఆవరణం దాటి అవతల అడుగు పెడితే జైలుప్రాప్తే. దూరం గూడా పోననసరం లేదు.

రా-దా:- ఈ సెటిల్మెంట్లన్నీ కిరస్తానీ మతాలు. మనం ప్రార్థనకు పోకపోతే యీ పాదరీలు మనకొక సగాం పెట్టి లేచి పోతారు. దున్నడానికి వీలైనచోట సెటిల్మెంటు పెట్టి అక్కడుండమంటే మన ముండడం, లేకపోతే మనదా! మనం చూచుకోవడం. పారిపోతే పోలీసులను పెట్టి కాలిపిస్తా మంటారు. దాని కేమి చెపుతారు?

పు:- దానికి మనం తయారు కావలసిందే. యెంత మంది ఆడవాండ్లనూ, పిల్లలనూ కాలుస్తారో చూతాం!

రా-దా:- చావుకు వెళ్తూ మని కాదు. ముందుగా కన్ను వాడేయ్యేటంత కాటుక పెట్టుకోవడం మెంతుకు? రేపు పొద్దున యావత్తు మందిమీ ప్రార్థనకు పోవడము మాని వేతాం. దాని మీద కదలిక పుడుతుంది మన బాధలు యావత్తు తెలుపుకుందాం. ప్రయోజనం లేకపోతుందీ, యీ కాంపౌండు బయట బిడారులు దింపుదాం. గవర్నమెంటువారు మెదలకుండా నుంటారూ, ఎవరి దాతిన వాండ్లం పోదాం. వృధాగా చంపితే చంపనియ్యండి. మనం యెవ్వరమూ దౌర్జన్యానికి దిగవద్దు.

దా-కే:- బాగానే వుంది. మొండివాడు రాజుకంటే బలవంతుడు.

రా-దా:- ఇక అందరినీ ఖైదుకు పొమ్మంటే అందువల్ల మానకు నామోషీ లేదు. అన్న వస్త్రా లిచ్చే దాతలుంటే చేత

నై నంతవరకు మౌక అతుకు అతుకుతూ లక్షణంగా అందరం అక్కడనే వుందాం. అక్కడి సంగతులు యావత్తు యిందాకా మన పుల్లప్ప వర్ణించాడు. దొంగడి, సంగం ప్రభువంశ అనేది వాస్తవంగానే వున్నది. 'హరిః ఓం' అని రేపు పొద్దున ప్రార్థనకు పోవడం మానివేతాం. మీ అందరికీ అంగీకారమేనా?

కే:- ఇంకా రెండోమాటా !

రా-దా:- ఇంకొక సంగతి ! మనకు యావత్తు సంగతులూ బోధపడ్డవి. నన్ను గాని మీ గుంపు నాయకులనుగాని ఖైదు లోకి పంపితే వెంటనే కొత్త వాళ్ళను నాయకులుగా యేర్పరుచుకుండేదీ, రంగం నాగిస్తుండేదీని. కెంపు లేకుండా యీసని జరగాలె.

క్రి:- పుంచిమాట !

రా-దా:- మనలోనుంచి యెవరైనా చీలిపోయి లోబడ్డా తక్కినవాళ్లు లెక్కచేయగూడదు.

రాఘ:- కోసకోళ్లు లేకుండా వుంటవీ? నిల్చినవే లెక్క !

రా-దా:- సరి.

గస్తీ ప్రారంభించే సమయ మైంది. పోలీసులు తిర్లాడు తున్నారు. కులకర్ణి లంతా లేచి తమ గూడేలకు బోయినారు. పోలు యేదో ఆలోచన జరుగుతున్న దని పసికట్టాడు. సంగతి ఫలానా అని తెలియలేదు. దొరగారితో యోచించి ప్రార్థనకు రాకుండా సమ్మె కట్టుతున్నారని అనుకున్నాడు. పోలు "మత విషయం యీ జనానికి పట్టవచ్చిందా! చివరకు యేమీ జరగ" దన్నాడు. "మూలలు కొందరు చేరినా మనము మెకలకుండా ఊరుకుంటే అదే సమసిపోతుం" దని పాదిరీగా రన్నారు. అంత వ్రభయులూ పెళ్ళిపోయినారు. రామదాసు భోజనానికి లేచాడు. అందరూ అన్నంముందు కూర్చున్నారు.

జో:- అయ్యా ! నీ కెక్కడి వోపికే ? రెండుగంటలనుంచీ వాండ్లతో సతమతమవుతున్నావు.

మా:- యెక్కడికి పోయినా వూరుకునే ఘటం కాదు. యేదో వొక రచ్చ జరుగుతుండాలే.

రా-దా:- ఊసుకోదలుచుకుంటే యిండాకా రావడ మెందుకు ? దేనితోనూ సంబంధం లేదనుకుంటే యింటివద్దగనే వుందుం. సంగతులన్నీ విన్నానుకదా ! మీకేమి తోస్తున్నది ?

జో:- లోకమంతా ఆసందమయం అనుకున్నాను. ఇప్పుడు దుఃఖమయమని తోస్తున్నది.

రా-దా:- అయితే రెండోమెట్టుకు వచ్చావు. రెంటికీ సమన్వయం కుదిరితే సత్యంగా నిలుస్తావు.

మా:- మొదటి మెట్టు సుఖమా? దుఃఖమా ?

రా-దా:- ఎటు ప్రాసంధమైనా వొకటే. మూడవమెట్టు యెక్కినవాండ్లు ధన్యులు.

మా:- నేను సుఖందాటి దుఃఖములో వున్నా.

రా-దా:- కన్నీళ్ళలో కాలు జారేను. జాగ్రత్త !

౧౬

రెండు బృందావనాలు

తెల్లవారంగ నే మామూలుప్రకారం జనమంతా లేచారు గాని అలబల మంతగా లేదు. ఉన్నవాండ్లు మధ్యాహ్నం కట్టుక పోయేటందుకు అన్నం పండుకుంటున్నారు. ప్రార్థనకు మొదటి గంట కొట్టంగనే పుల్లప్ప రామదాసు దగ్గరకు వచ్చి,

పు:- నలుగురినీ పోగుచేసి మంచిమాటలు యేమైనా చెప్పతారా ? యేరో కాస్త తలంగం జరుపుకుంటే జనం అంతా యిక్కడనే పోగుపడివుంటారు.

రా-దా:- వాండ్రు యే యెత్తుకు వచ్చేదీ చూచి అవసరమైతే మనం సాయంత్రం వెట్టుకుందాం. ఈ సమయంలో ప్రతిరోజూ కృష్ణకు బోయి స్నానం చేసేటందుకు వుపయోగింతాం. ప్రతిరోజూ స్నానం చేసే అలవాటు మనం నేర్చుకోవాలె. కొల్లలుగా దగ్గర నీళ్ళు వున్నప్పుడు మనం తప్పకుండా స్నానం చెయ్యాలిసిందే.

పు:- అట్లయితే జనం చద్దెన్నం దినకముందే స్నానం చేతాం. రేపటినుంచీ ప్రారంభించవచ్చు.

రా-దా:- రెండోగంట కొడుకున్నాడు. మనం పోకపోతే పెద్దవాండ్రను విలిపిస్తారేమో?

పు:- అక్కడికి మన కేమి పని? యిక్కడికే రమ్మన మందాం!

రా-దా:- ఎట్లైనా సరే కాసే మనం వొక్కొకండ్లం యే విధమైన మాటా యియ్యవద్దు. నలుగురితోనూ మాట్లాడందే జవాబు చెప్పడానికి వీలులే దిందాం. మనం నలుగురం సంప్రదించుకొనే యే సంగతి చెప్పవచ్చు. ఈసంగతి నాయకులందరితోనూ చెప్పు.

పు:- వొంటరిగా విలిపిస్తే పోయి యీ మాట చెప్ప మంటారు.

రా-దా:- పోతే తప్పేమున్నది? సమ్మె 'ప్రస్తుతం బోధకు రా' మనేగా! నీవు మీ యింటికి పో.

సాధారణంగా రెండోగంట కొడుకుండంగనే జనం చేర బారుకుండేవాండ్రు. పాదిరీగారు దుస్తులు వేసుకొని కిందికి వచ్చి భోజనం చేస్తున్నారు. జనం రాకపోవడంచేత దొరగారితో చెబుదా మని పోలు వచ్చి తొంగిచూచి అన్నం తింటున్నా రని వెనుకకు బోయి పంచాదిలో నిలువబడ్డాడు. దొరగారు కాఫీ తాగి వచ్చి,

బ్రాన్:- పోలూ! యెవరూ రాలేదా?

పా:- ఒక్క పురుగుగూడా రాలేదు. కుట్ర జరుగుతున్న దని తమ కప్పుడే మనవిచేశానుగా!

బ్రాన్:- వారికి దేవుని మతం అక్కరలేకపోతే ఈ సెటిల్మెంటు తీసివేయింతాం.

పా:- అయ్యా! తొందర పడగూడదు. రామదానూ, పుల్లప్పా చేసేపనికి అందరినీ శిక్షించటం బాగుండదు. ఒక రిద్దరి దుర్మార్గంవల్ల అందరినీ సత్యమతానికి దూరంచేయటం న్యాయమా?

బ్రాన్:- నామకులను నలుగురినీ పిలిచి మాట్లాడుదామా?

పా:- బెట్టుతక్కు పని నా అభిప్రాయం. ఇప్పటి బిగువు మీద పిలిస్తే రామంబారేమో! యిన్నెస్సిక్టరుగారు కేసు పెట్టడానికి వొప్పుకున్నారు. ఆ రెండు కుటుంబాలనూ పనికి సంపకుండా వుంచివేసి తక్కినవాండ్ల సందరినీ కొలనుకొండ పంపివేస్తా. ఇంత మందిలో అరెస్టు చేయడం కూడా కష్టం. అడివిజనం తిరగబడితే అపాయం. మధ్యాహ్నం రైలుమీ దెక్కించి గుంటూరుకు తీసుకొని పోవచ్చు.

బ్రాన్:- సాక్షు లున్నారా?

పా:- ఒప్పుకోనన్న నలుగురు పోలీసులనూ యిక్కడ ఫారా వుంచుతా. జనులలో నాకు ముఖ్యమయినవాండ్లను హెచ్చరించి చూస్తే తమవల్ల కాదన్నారు. తమరు సాక్ష్యంగా వుంటే పకడుగా వుంటుంది.

బ్రాన్:- ఎబ్బే! నే రావడం వెలితిపని. తాడేపల్లిపోయి రెడ్డిని తీసుకొనిరా. నీతో కలిపి ఆర్గురు సరిపోతారు. తక్కిన జనాన్ని యిక్కడ వుండకుండా చూడు.

పా:- ఒక రిద్దరు జబ్బువాండ్లు మిగిలివున్నా కొండదగ్గర మస్తరు వేయిస్తా. రెడ్డిని యిక్కడికి తీసుకొనిరానా?

బ్రాన్:- నాదగ్గర కెందుకు? తప్పకుండా రైలుకుగమ్మను. సాక్షు లంతా హాజరులో వుంటే విచారణ వెంటనే ప్రారంభం

అవుతుంది. మంగళాపుకం తెలియకుండా చూడు. వాండ్లు వచ్చి విడిపించుకొని పోతారేమో?

పో:- ఇక అది వట్టిమాట కేసు పెట్టినతర్వాత కలెక్టరు గారు విడిపించరు. డిప్టీ కలెక్టరుగారు కేసు విచారణలో యేమి చేస్తారో? తమ రెసుగుదురుగావాలెనే!

బ్రాన్:- యిప్పుడు శివయ్యగారు వచ్చారుగదా! నాకు ముఖ్యుడే! సాక్ష్యం కనీసం రేపే నావిచారణ జరిగేట్టుచూడండి. మన యిన్స్పెక్టరుతో నే మాట్లాడవలసి వుంటుందా?

పో:- కేసు పెట్టడానికి వొప్పుకున్నాడు గాని తప్పిళ్ళల్లో మెలికెలు పెడుతున్నాడు. నమరు పిలిపించి కేసులో పాలుసలహా ప్రకారంపోతే బాగుండుం దనిమాత్రం అనండి. లోతుకుబోవద్దు.

బ్రాన్:- నీపనిమీద నీ వుండు. నే పిలిపించి చెవుతా. ఈ వుత్తరం సాయంత్రం యింటికి పోయి డిప్యూటీ కలెక్టరుగారికి యియ్యి. తప్పక పని చక్క పడుతుంది. నీవు నోటిమాటలతో కూడా కేసుసంగతి చెప్పు.

పో:- తమదర్శనం మళ్ళీ గుంటూరునుంచి వచ్చే! వీళ్ళను అరెస్టు చేశారని వినంగనే జనం అంతా దంగిపోతారు. రేపు మామూలుప్రకారం ప్రార్థనకు వస్తారనుకుంటాను.

బ్రాన్:- రేపు నీవు పనిపూర్తి చేసుకొని నస్తే మర్నాడు ప్రార్థనకు రమ్మందాం శిక్ష తేశారని తెలిస్తే నేకాని బెదురు పుట్టదు. దానిమీద క్రమంగా మెత్తబడి లోబడతారు. పని నెమ్మదిగా సాధించాలె.

పాలు పాదిరీయింటివగైర నుంచి అతివేగంగా తాడేపల్లి పోతున్నాడు. ఆనందం సబుయినస్పెక్టరుయింటికి వచ్చి ఆయనను పాదిరీయింటికి తీసుకొనిపోయినాడు. పుల్లప్ప యావమనిషి. యావలు తీస్తూ శత్రుసంచారం కనిపెట్టి వున్నాడు. ఇనస్పెక్టరు గారు తిరిగిరావడం చూచి యెదురుగా బోయి దండం పెట్టి

“యేమి స్వామీ! మీరు దయగల ప్రభువులు. వాండ్ల అక్రమా లకు లోబడి మాబోటివాండ్లకు అన్యాయం చెయ్యకండి.”

యి:- యేమిరా! నే నేమిచేసేది? పొట్టకూటికోసం మీ వాండ్లు కన్నాలు వేస్తుంటే మేమూ అందుకే మీకంటే యెక్కువ దుర్మార్గాలు చెయ్యవలసి వస్తున్నది.

పు:- అయ్యా! మీమాటలను పట్టిచూస్తే మా కేదో అక్రమం జరిగేట్టుగా వుండే!

యి:- తినబోతూ నుచి అడగడం యెందుకు! వొకగంటలో అంతా తెలుస్తుంది.

పు:- అ కనుకేసు పెడతారుగానాలె?

యి:- అటువంటిదే చేస్తారు.

పు:- నావొక్కడిమీదనేనా!

యి:- చావం! రామదా సుండక తప్పదు. దొర బైటికి వస్తాడేమో, నీవు వెళ్లు. మనం మాట్లాడుతుండగా చూస్తే లాలూచీ అయినా మంటాడు.

పల్లప్ప:- (రామదాసింటికి పోయి) అయ్యా! వ్యవహారం బెడిసిందే!

రా-దా:- నాకు అరికాళ్లు దురదగా వున్నవి. ప్రయాణం తగిలేట్టుగా వున్నది

పు:- మనకూడ కేసు పెట్టబోతున్నారని యిన్నెస్పెక్టరు గారు చెప్పారు. పోలు తాడేపల్లి పోతున్నాడు. వొక గంటలో యావత్తు సంగతీ తెలుస్తుందట. యేమి ఆలోచన?

రా-దా:- మనకేమి ఆలోచన వున్నది? వాండ్లపనిగనుక ఆలోచించుకుంటారు మనం నిర్విచారంగా వుందాం.

మా:- మనం యేమి తప్పు చేశామని కేసు పెడతారు?

రా:- ఓసి పిచ్చిదానా! ఇప్పుడు చెయ్యాలెనా? యెప్పుడు చేసిందో? యేమీ చేకుండా యింతమంది పెద్దలకు బుద్ధి పుట్టి యిగాపనికి పూనుకుంటారు? వాండ్లు వూరికే నిమిత్తకారణం!

పు:- వాండ్లుచేసేది కేవల కల్పనకదా! మన వుసుగు తగలదా?

రా:- తగల కేమి? వాండ్ల పూర్వజన్మ దుష్కర్మ యీరూపంగా పండి ఫలం యింకొకప్పుడు అనుభవిస్తారు. అనుభవానికి యీజన్మలోనే రావచ్చు.

పు:- కేసు యేమని వెడతారో?

రా-దా:- కేసా? మనం తప్పించుకొని పోతున్నట్టూ పట్టుకున్నట్టూ బనాయించు చేస్తారు. పొరుగుూరి మోతుబరి ఆసామీ రెడ్డిగూడా సాక్ష్యమవుతాడు. నలుగురు పోలీసులుకూడా వున్నారు కదా! మనవాండ్లంతా పనికి పోవడంచేత మనకు సాక్ష్యంకూడా వుండదు. నడకయావత్తూ యింతే.

పు:- పోతేమటుకు సాక్షులు యెట్లా చెప్పమంటే అట్లా చెపుతాను.

రా-దా:- పైగా అదొక తెందుకు? వాండ్ల పేర్లన్నీ మస్తరులో కెక్కుతవి. వాండ్ల సాక్ష్యంవల్ల మనకు ప్రయోజనం లేకపోగా వాండ్లుకూడా తప్పుసాక్ష్యం కింద యిరుక్కుంటారు.

పు:- అయితే మనకు తప్పనట్టేనా?

రా-దా:- ఆహా, ఆరు నెలలు శిసలే! నాకు చెక్కబిళ్ళే గతి. నీకు సత్తు బిళ్ళిస్తారు.

పు:- మీ కేమో ఆటగా వుండేమయ్యా!

రా-దా:- దిగులుపడితే తప్పుతుందా? మన మంతా ఖైదుకు పోవడానికి తయారైందేరా? నీవు వర్ణిస్తావికూడాను. మాలక్సీ! మనకు ఈ సాయంత్రంనుంచీ రాజుగారి భోజనమే.

పు:- మన ఆడవాండ్లనుకూడా చేర్చారా?

రా:- చేర్చేస్తే యేచిక్కూ లేకుండాపోను. చేర్చకపోతే (అని పడిపోయింది)

జోతి వచ్చి పట్టుకొని విసిరింది. రామదాసు చన్నీళ్ళు దెచ్చి ముఖాన చిలకరించాడు. కాస్త వెప్పరిల్లి కండ్లుదెరిచి చూచి మళ్ళీ దుఃఖం తొరగా వచ్చి జోతిచేతిలోకి వారిగింది.

జో:- (కొంగుతో విసుకుతూ) అయ్యా! అమ్మ బతికేనా?

రా-దా:- యేమీ పరవాలేదమ్మా! ఊరికే భ్రమ వచ్చింది. పట్టి జాలిపేగులది!

మ లక్ష్మీ:- (కాస్త తిప్పకొని నీవు కైదులోకి పోయి మళ్ళీ నాకు దక్కా!

రా-దా:- అభయం నీకేమీ నద్దు. ఇంకా పడేండ్లుదాకా రాళ్ళబాడిచినా నాకు చావులేదు. నాకు జాతికం నా మేనమామ వ్రాశాడు. అక్షరం తప్పకుండా జరుగుతున్నది.

మా:- నీ కండ్ల యెగుట పోయేభాగ్యం నాకు ఉన్నదా?

రా-దా:- నీవు అదృష్టవంతురాలవు. ముత్తైదువుగా వెళ్ళి పోతావు.

మా:- ఇక నాకు కానలసిం దేమున్నది? పెద్దపిల్లవాణ్ణి చూచేనా?

రా-దా:- పెద్దపిల్ల వాడిచేతిలో పోయేప్రాప్తం నాకు లేదు. రంగడికి ముందు మంచిరోజులు వస్తవి.

మా:- యెంతవరకు ప్రాప్తమో అంత!

రా-దా:- నీవుకూడా ప్రయాణంకట్టు. పుల్లప్పా! మీ వాళ్ళను చేర్చకపోతే యెవరిద్వారానైనా మా వూరికి కబురంపే వీలు చూడు. నే పెట్టైనా గుంటూరులో గుప్పు మనకమానదు. నాయుడుగాడు విరంగానే పరుగెత్తుకొని రావేవస్తారు. అన్నిటికీ ఆయనదే భారం. నాకు చింత వొక్కటే. అప్ప డీ సంగతి వింటే చేతికి వచ్చేది అబద్ధం.

మా:- నీవు లేచి కాస్త ఎంగిలిపడు. ఈ యోచన బాగానే వున్నది. అంతా భోజనానికి లెండి పుల్లయ్యా! నీవుకూడా లేవ రామా? మీ ఇంట్లో హాజరుగా వున్నవో లేదో!

పు:- ఉన్నది. పనికి పోదామని మధ్యాహ్నానికికూడా
సండాలు. మా వాళ్ళకు కబురుచెప్పి నేనూ తయారవుతాను.

రా-దా:- అమ్మా! జోతీ! నీవు నా దగ్గర అన్నానికి
సూర్పుండువుగాని చా. వాండ్లు యేమి కొంటెతనం చేస్తారో?
మనను విడదీస్తారేమో? కలిపివుంచారా అదృష్టవంతులమే.
సంగడూ! అమ్మదగ్గర కూర్చో. జోతీ! నా వంక చూడు.
యెందు కేడుస్తావు? హృదయదౌర్బల్యం పనికిరాదు. ధైర్యంగా
వుండు. తిను. నే కలిపినముద్ద తిను. నాకు సంతానంవల్ల దుఃఖం
సంభవించినా అగౌరవం మాత్రం కలుగలేదు. యెక్కడ వున్నా
హృదయానందం అనుభవించగలవు. యెబ్బే! యేడుస్తారూ,
అట్లా? (అంటూ పమిటె పైకి లాగాడు.)

జో:-మీరు నాకు మళ్ళీ కనబడుతారా?

రా-దా:-అమ్మా! అది పెద్ద ప్రశ్న. ప్రస్తుతం మన కంత
విషయ మీ విచారంలో పనిలేకపోయినా యిదివరకు మనకు
యెన్ని లక్షలు జన్మలు అయినవో తెలియదుగదా! ఇకముందు
యెన్ని కావలసివున్నవో! యెందరు తల్లిదండ్రులో, యెందరు
భార్యాభర్తలో, యెందరు పిల్లలో లెక్కించడం సాధ్యమవు
తుందా?

జో:- ఈ విషయం నాకు చాలాకాలంనుంచి సందేహంగా
వున్నది. నిన్నడగడానికి ప్రమేయము దొరకలేదు. 'ఇదివరకు
యెందరు తల్లిదండ్రులు, యెందరు భార్యాభర్తలు, యెందరు
బిడ్డలు, యెందరు స్నేహితులు అయినారో? వీండ్లతో నా కేమి
పని?' అనే సిద్ధాంతం ఆముష్మిక ప్రేమకు మూలమైన కుటుంబ
ప్రేమను పూర్తిగా ఛేదిస్తున్నది.

రా-దా:- కుటుంబ ప్రేమ ఆముష్మిక ప్రేమకు మూలమా?

జో:- పోనియ్యి. ఆముష్మిక ప్రేమే మూలం. ఆ అశ్వత్థం,
ఆ న్యగ్రోధం అతి పరివ్యక్తమై కుటుంబ ప్రేమగా వికసించింది.
వికసించిన ప్రేమకు వినాశ మెట్లా గలుగుతుంది? గుణపరిణామ

సిద్ధాంతంయొక్క ప్రయోజనమే పోయిందే ! తరులతాగుల్ముల వికసించినట్లు ప్రేమ వికసించి పోతుందా ?

రా-దా:- చరాచరములైన సకలభూతాలకూ ఆయాజన్మలలో సమకూరినకర్మ ఫలం జన్మాంతరమగు సంచితముల చేరుతుంది.

జో:- లేక, జీవునియందు జీతించి సంస్కారరూపంగా వుంటుంది.

రా-దా:- అది మౌక అభిప్రాయం.

జో:- అట్లయితే కర్మసన్యాసం వలన మోక్ష మనే సిద్ధాంతం నాకు పనికిరాదు కర్మరాహిత్య మనగా దుష్కర్మ రాహిత్య మనే అర్థం. బహు జన్మాలవలన దుష్కర్మరాహిత్యమై సుగుణరాశి కావడమే పరమావధి. ఈ పూహప్రకారం సృష్టి మాయగాని భ్రాంతిగాని కాదు. సుగుణముల బెంచడాని కేర్పడ్డ కర్మక్షేత్రం. ఆనందమే ఫలం. కష్టసుఖాలరెంటికి ఆనందం పెంచడమే గమ్యస్థానం. ఇహపరలోకాలు రెండూ బృందావనావే. రెంటియందూ ప్రేమేరాజ్యం చేస్తుంటుంది. వింటున్నావా ?

రా-దా:- కానియ్యవే అమ్మా ! వినడానికి ఆనందంగా వున్నది.

జో:- అవును పిల్లలమాటలు తల్లిదండ్రులకు ఆనందంగా వుంటవి. ఆనందంగా వుండకపోతేనుట్టుకు పిల్లలు చెప్పకుండా వూరుకుంటారా ? విను.

రా-దా:- వింటూనేవున్నానే. నీవు చెప్పేసంగతులు వినడమే కాకుండా ఆలోచించవలసివస్తున్నవి. అందువల్ల పరధ్యానంగా వున్నట్టు కనబడుతున్నా.

జో:- యదార్థం యెట్లావున్నా కోట్లకొలదితల్లిదండ్రులూ, భర్తలూ, భార్యలూ వుండడం నాకు అసహ్యంగా వున్నది. నే నొకమాట చెప్పనా? నీవూ ఆ కూర్చున్న అమ్మి యెన్ని జన్మాల

నా అయ్యా అమ్మలు కావడమే నా కిష్టం. నేను బిడ్డను కావ
ం మీ కిష్ట మవునా? కాదా?

రా-దా:- నాకు ముద్దు పెట్టవే అమ్మా!

జో:- నే నంటే ఆ అమ్మకి యిష్టం కాదుకావాలే. బుద్ధి
వంతురాలుగా కూర్చున్నది.

మా:- అమ్మా! నాకు నోరు రావడంలేదే. (అని పెద్ద
పట్టున యేడ్చింది.)

జోతి తల్లిని కావలించుకొన్నది. యెందుకని వొకరి నొకడు
డగలేదు.

రా-దా:- అమ్మా! యింకా చెప్పు. మీ వంటిపండితులు
స్మజన్నారా మాబోటి దరిద్రులకు పుట్టకపోతే భాగ్యవంతులకు
పట్టవలె నని కోరుకోరాదా?

జో:- నేను మంచికర్మ చేస్తేనా భాగ్యవంతులకు బిడ్డగా
యింకొకజన్మలో పుట్టడం. అట్లయితే నా మంచికర్మవల్ల నీవే
టీశ్వరుడవై నీకే బిడ్డను కావలె నని కోరుకోవడం నాకు
మొక్కువయిష్టం.

రా-దా:- ఒప్పుకున్నా.

జో:- తల్లి సగంవియ్యపురా లన్నాడు. నీకు యింకొకరిని
చేసుకోవలె నని వున్నదేమో చెప్పవే!

మా:- అయ్యో! పిల్లా! యేమిపోకీళ్లు పోతావే! వొకపంట
వచ్చా, వొకపంట ఏడుపూగా వున్నది నాపని. మీ అయ్యకు
యింకొకరిని చేసుకోవలె నని వున్నదేమో అడుగు.

రా:- ముందు తననడిగితే నన్ను చెప్పమనడం యెందుకు?
అదంతా యెందుకు గాని యెప్పుడూ నీవు మా అమ్మవుగా వుండ
వలసిందే.

జో:- అయితే జన్మకొకరిని ప్రేమించడంకంటే బంధు
జాలం యావత్తూ మారకుండా వుండి ప్రతివాడికీ పూర్వజ్ఞానం
వుంటూవుంటే బాగుండదా?

రా-దా:- ఈ జన్మలో కొకరికి బిడ్డగా పుట్టినవాడు మళ్ళీ అతనికే బిడ్డగా పుట్టిన ప్రయోజన మేమి?

పో:- ఇంకొకడికి పుట్టినందువల్ల, యెంతప్రయోజనమే మళ్ళీ ఆ తెల్లదండ్రులకు బుట్టినా అంతే ప్రయోజనం. సుగుణాః వృద్ధిః సుచుకౌని దుర్గుణాలు పోగొట్టు కోవడమే జన్మయొక్క ప మార్గం. కాబట్టి యిప్పటి బాంధవ్యాలు ప్రేమవృక్షం పెం చెందడానికి కారణ మవుతూ దుర్గుణాలు నశించి సుగుణపుంజవ లకు స్థానాలై నిత్యలీలాభూతిలో పాల్గొంటూ బృందావనంలో వుండడం నీ కిష్టమేనా?

పోలీసులూ, పోలూ పుల్లన్నను బేడీలతో తీసుకొనివచ్చి మాలక్ష్మినీ, రామదాసునూ “బేచి వాకిట్లోకి రమ్మన్నార వాండ్లు మెదలకుండా బయటికి రాంగానే “మీమీద క్రిమినల్ కేసు వచ్చింది. మిమ్మలను అరెస్టుచేసి గుంటూరు తీసుకొనిపో డానికి వచ్చాం” అన్నారు.

రా-దా:- మామీద కేసు యేమని?

పో:- అదంతా విచారణలో తెలుస్తుంది.

పు:- అక్షరాలా మీరు చెప్పినట్లే బనాయించారు.

రా-దా:- పిల్లలు మావెంట రావచ్చునా?

పో:- నీకూతురు పెటిల్మెంటు లెక్కదాఖలా యిక్కడ నివాసురాలు. కనుక అది రావడానికి పీలులేదు. కాబట్టితే పిల్ల వాడిని జైలులో మాతో వుంచుకోవచ్చు.

రా-దా:- మాతో బాలు వాడికి కారాగృహవాస మెందుకు? ఆయుష్యముంటే స్వతంత్రుడై బతుకుతాడు. మాలక్ష్మి చిక్కాం మనమిద్దరం చివరకు. సద్గురూ! నడుపు!

పో:- నీకు బేడీలు వెయ్యనియ్యి.

రా-దా:- వెయ్యండి.

పో:- యిక పదండి.

జోతి యేడుస్తూ కావలించుకోవచ్చింది. పోలీసులు నెట్టారు.

జో:- న నీ అడవిలో వదిలి పెట్టి పోతున్నావటే !

మా:- భగవంతుడే రక్షకుడు.

రా-దా:- శ్రీ కృష్ణుడు నన్ను రక్షిస్తాడు. అతడే శరణా గతి.

మా:- మా అమ్మా ! జోతీ ! రంగణ్ణి కాపాడు

రం:- అమ్మా ! నే వుండను.

మా:- పట్టుకో వాణ్ణి.

రా-దా:- అమ్మా ! గౌరవం కాపాడు మని నీకు చెప్ప నవసరం లేదు.

జో:- చెప్ప నవసరం లేదు. లేదు. లేకలేదు.

పుల్లప్పభార్య, తల్లి రామదాసు గుడిసెదగ్గర ఆగారు. గోలపెట్టి యెడ్చే రంగణ్ణి జోతి పట్టుకొని నిలువబడ్డది.

పోలీసులూ, పోలూ, ముద్దాయిలూ రైలుస్టేషనుకు పోయి నారు. మూడుగంటలకు గుంటూరులో దిగి డిప్యూటీమేజిస్ట్రేటు కోర్టుకు పోయినాడు. సబ్బున్నెప్పకూ, ముద్దాయిలూ, ఆ రోజు మధ్యాహ్నం సెటిల్మెంటు విడిచి పారిపోయినా రని పోలీసు వారికి తెలిసి పోలీస్ సహా ముద్దాయిల వెంటబడి తాడేపల్లి కాపురస్థుడు రామరెడ్డి చేసినదగ్గర పట్టుకున్నామని సి. టి. ఆర్ట్స్ క్రింద చార్జీషీటు దాఖలుచేసి ముద్దాయిలను హాజరుపెట్టారు.

మే:- యెన్ని రోజులు రిమాండు కావాలె ?

పు:- మాకు జామీను యిప్పించండి.

మే:- మీకు జామీ నేమున్నది ? ఇదివరకే సెటిల్మెం టులో నిర్బంధంలోనే వుంటిరి.

యి:- సాక్షులు యిప్పుడే హాజరుగా వున్నారు. ఈ రోజే విచారించవచ్చు.

మే:- ముద్దాయిలకు కష్టం లేకుండా సాక్షుల నందరికీ
యిన స్పెక్టరుగారు యిప్పుడే హాజరు పెట్టారు. కేసు తొందరగా
ఫయిసలు అయితే మీ కే మంచిది.

పు:- స్టేడరును పెట్టుకుంటాం. వాయిదా యిప్పించండి

మే:- మీ సెటిల్మెంటువాండ్లు స్టేడరును పెట్టుకోగ,
భాగ్యపంతులా ?

కోర్టులో హాజరుగా వున్న వాక స్టేడరు:— సెటిల్మెంటు
చుట్టూ చోరీలు బలమైనవి. ఆస్తికొనేవాండ్లు వీళ్ళ వెంట వచ్చి
వుండాలె. వాండ్లే అన్నీ యేర్పాట్లుచేస్తారు.

పు:- ఆ ఆస్తి మీ స్టేడర్లకుకూడా కొంత చెంద
తున్నదిగా !

మే:-వీ డెవడో గడుసువాడండీ !

స్టే:- యిదివర కెన్నిశిషిలు పడ్డవో ?

మే:-వీరు కోర్టులో హాజరుగా వున్నారగా ! వీరిని పెట్టి
కోరాదా ? కేసు యివ్వాలనే పరిష్కార మవుతుంది.

పు:- అయ్యా ! వారు మాకు వద్దు. కొని తెచ్చుకోవడ
మవుతుంది.

రా-దా:- వా రెవరో మే మెరగమండి.

మే:- రేపటికి తెచ్చుకోండి. వాయిదా వేస్తా.

ముద్దాయిలు:-చి త్తం.

౧౭

వానప్రస్థం

డ్రీఫ్యూటీ కలెక్టర్ రాఫీసునుంచి ముగ్గురు ముద్దాయిలనూ
సబుజయిలకు తీసుకొని పోతున్నారు. దారిలో యెవరైనా
మంగళాపురిపు వాండ్లు కనబడతారేమోనని చూచాడు. యెవరూ
కనబడ లేదు. లాయరు మేడదగ్గర నా రాయణరావుగారి గుమాస్తా

మొకునుపడితే పంతులుగా నున్నారా అని అడిగాడు. అందుకు నాకు “సత్తెనపల్లి కిమినల్ కేసునిమిత్తం వెళ్ళాను. ఎనిమిది నుంట్లరైలుకు రావలె. నన్నే వుంచుకు తప్పకుండా పదిగంటల లోగా సబుజయిలుకు వచ్చేట్లు చేస్తా”నని చెప్పారు. ఆయన గారు రాకపోతే యింకొకరిని యేర్పాటు చేయమని చెప్పబోయి చాడు గాని “అయిదుగంటలై నది, లీమిటేషను కాగితాలు దాఖలు చేయవలె”నని వెళ్ళిపోయినాడు. గామదాసు జయిలులో అడుగు పెట్టేవరకు తాం తాం అని అయిదుగంటలు కొట్టారు. అందుకు సంజోషించి వార్డును బతిమాలుకొని ఒక రూపాయి యిచ్చి కూలిమనిషిని యేర్పాటుచేసి మంగళాపురం కు పంపాడు. వార్డు రుతో మాట్లాడవలె నని అప్పుడే సబుజయిలుకు వచ్చిన పాలు అనుమానపడి కూలిమనిషి వెంబడి అతనియింటికి వెళ్లాడు.

పా:- బెజవాడ పోవడానికి యెవరైనా మనిషి దొనుకు తాడా?

కూ:- మంగళాపురం పోవడానికి యిప్పుడే కూలికి వొప్పు కున్నా. టెనిమిది గంటల రైలుకు పోతున్నా.

పా:- యేమాత్రం కూలి తీసుకుంటారు బెజవాడకు?

కూ:- మంగళాపురానికి ఖర్చులతో సహా రూపాయికి వొప్పుకున్నా.

పా:- నాకు బెజవాడకు పొన్నేకుండా కర్పసుచు, రెండు రూపాయి లిస్తా. పొద్దున టెనిమిదిగంటలు నుంట్ల రైలు. ఖర్చులు పోను రూపాయిన్నర మిగులుతుంది.

కూ:- అయ్యో! మిగలా వొప్పుకుంటినే. అయ్యో— యే మంటారు?

పా:- పొద్దున టెనిమిదిగంటలు నుంట్ల రైలు. రెండు రూపాయి లిస్తా. పొద్దున టెనిమిదిగంటలు నుంట్ల రైలు. ఖర్చులు పోను రూపాయిన్నర మిగులుతుంది.

స్వతంత్రంనే వుంటాడు. పోయి అక్కడ పడుకో. తెల్లవారేవరకు అక్కడికి వస్తాడు. రాంగనే ఆయన కిచ్చి రైలుకు రా.

కూ:- నాకు రైలు అందుతుందా?

పో:- అందకేమి? నాలుగుగళ్ళ పొద్దెక్కిగాని బండ్లి బయలుదేరు. తిరుగుజవాలు వెచ్చావా అంటే రూపాయి బహు మతి యిస్తా. నాది చాలా అవసరమైన పని. అన్నం దిని రైలుకు బయలుదేరు. నేను రైలుదాకా వచ్చి యెక్కిస్తా.

కూ:- సరే.

కూలిమనిషిని యేర్పాటు చేసుకొన్న తరువాత రామదాసుకు ధైర్యం వచ్చింది. అనినీ, పుల్లప్పనూ, మరి నలుగురు యెరుకలవాండ్లనూ కలిపి వొకగదిలో వేశాడు. మాలక్ష్మీ నొక్కదానినీ వేరేగదిలో వేశాడు. అందరికీ ముంతెలూ, అన్నపుమల్లలూ యిచ్చాడు. జొన్నన్నపుమద్దా, చప్పని పులుస కూడా భోజనం పెట్టాడు. పుల్లప్ప తినడం చూచి తన కిచ్చిన పడి యావత్తూ తిన్నాడు. మాలక్ష్మీ వొంటరిగా గావడంచేత వినలేకపోయింది. అప్పుడు సంతకల నివర్తికోసం చెండునుల్లలూ, పడుకోపడానికి కొబ్బరినారచాపా, గొంగడి పతివాళ్ళకూ యిచ్చాడు. భోజనం కావడంతో ఈ కొట్లో పెట్టి తాళింపేశాడు. ఖైదీ లందరూ కాసేపు లోలోగా భిరామానుజులు చెప్పకొని చీకటిపడంగానే చుట్టలుముట్టిం చాడు. కొందరికి పొగాకు నొద్దే పచ్చి యిచ్చాడు. పుల్లప్ప బొద్దలో దాచుకున్న పట్టి వొక పొగాకుతుంపు కొనుక్కొని నోట్లో వేసుకున్నాడు. గది పొగలో నిండి రామదాసుకు కొర పోయింది చుట్టలు కాల్చిన తర్వాత కొందరు సంగీతాలు మొదిలుపెట్టి బూరువాటలు సాగించాడు. ఒకడు తాను జేసిన గొంగతనాలన్నీ వర్ణిస్తున్నాడు. రామదాసు గదిలో వున్న ఎరు కలవాండ్లు వొకరి పొగా కొకరు దొంగిలించుకొని కొట్టుకున్నారు. సంగీతాలు ముగిస్తే అరవ్వేసిక పడినంబు లయింది. మధ్య మధ్య గానం వచ్చి అదమాయించారు గాని వాళ్ళకూట తెవ్వరూ

అత్యుపేక్షతో. అందరూ వుచ్చమల్లులు నింపి క్రమ క్రమంగా
నిద్రపోయినారు. గది యెరుకలవాండ్రు వొంటి కంపూ, మూత్రపు
కంపూ, పొగకంపూ గలిసి రానుదాసుకు మస్సహమైంది. పుల్లప్ప
మూత్రం తొమ్మిదిగంటలకల్లా నిద్రపోయినాడు. “పుత్తరం
మంగళాపురం చేరి వుంటుందేమో? అప్పాదాసుకు యెట్లా
వున్నదో? జోతీ పిల్లవాడూ పస్తు పడుకున్నారేమో? యింకా
యేమి అల్లగులు జరుగుతున్నవో? సెటిల్మెంటులో జనం అంతా
భయపడ్డారేమో!” అని కలగలుపులుగా ఆలోచనలు వస్తూ
వుంటే యోచించుకుంటూ ౧౨ గంటలవరకూ నిద్రపోలేదు.
ఒంటిగంట వినబడ్డది. దోమలు కుట్టుతుంటే గొంగడి కప్పు
కున్నాడు. ముఖాన కుట్టడం ప్రారంభించినవి. గొంగడి ముఖాన
కప్పుకోడానికి చాలలేదు. నత్తిగిలి ముడుచుకొని పడుకుంటే చెమట
ప్రారంభించింది. గొంగడి యెన్నాళ్ళనుంచో యెంతమందో కప్పు
కున్నాడు. ఎన్నడూ ఉత్తికిన పాపాన పోలేదు. నీళ్ళలో ముంచితే
వున్ని అంతా వూడిపోతుంది. రాలిపోతున్న బొచ్చు ఘాటు
కంపుతో నోట్లో ముక్కులో జొరబడుతున్నది. గది కెక్కడా
గాలివచ్చేవైపు కిటికీలు లేవు. చేతుల కందికుండా కప్పుకు అను
కొనివున్న చిన్న కిటికీని జల్లెడ రేకుతో మూశారు. వాకిటి దగ్గ
రకు జవాను వచ్చి లోపలెవరో మేలుకొన్న సడి విని గోడకు
రంధ్రం చేస్తున్నారేమో అని చే లొంగుకు వెలుతుకున పరీక్షించి
అందరినీ లెక్కపెట్టుకున్నాడు. సర్దార్లు కిటికీ పక్కం గూలలో
నువ్వులనూ నె పోయడంచేత రాను వాసుకు కిచ్చులో కిళ్ళ పెళ్ళా
డడం మొదలు పెట్టింది. నానె తీసుకు మోతలో నె న్యూకలెసిన్
పచ్చి నూనే పోశారు. బహిర్యామిః పోషకం నచ్చి తన మల్లులు
దేవులాడుకున్నాడు. మూత్రం మల్లులో చేరిన పక్షి. నాని
ధర్మాన నీళ్ళముంత బోర్లపడలేదు. పైమోశాపమైన లివ్వాత
మిగిలిన నీళ్లు తాగడం యింకా అలవాటు కావడం. ఉక్కుకు
దప్పికై నిలవలేక ఆ నీళ్ళే తాగాడు. కళ్ళకుమల్లు యెప్పుగా

పుండలంవల్ల కూర్చోచడం కష్టమై నేలకు చేతు లానించి వొంగ
 న్నాడు. ప్రత్యక్షం చేసుకోవోతే ముకుగువడ్డది. అందరూ కడ
 క్కుంటే గది వరదగట్టుతుండేమో అనుకుంటే తక్కినవాళ్లు వట్ల
 ముంతలే తెచ్చి లోపల బెట్టుకున్నట్టు జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఎవరికి
 నీళ్లు తెచ్చుకోనియ్యలేదు. నీళ్ళ గంగాళం వొట్టిది కూడా
 అయింది. గదిలో వాసన వ్యాపించకుండా వొక మల్లమీద రెండే
 వది మూత పెడదాం అనుకుంటే వొకటి చిన్నదై మారిపోయింది
 పెద్దది మూత పెడితే దొర్లి గది కళ్ళం అవుతుండేమో అని
 తెరిచే పుంచాడు. తెల్లవారుజామున నోమలపోడు కొంచె మణిగి
 కూకుకు పట్టింది. ర గంటలైంది. ఒకరి శర్వార వొకరు అందరూ
 అనుమానం తీర్చుకోవడం ప్రారంభించారు. ఎవరూ నీళ్లుకయ్యో
 గించినట్టు కనబడలేదు. ౧౦ చిప్పలలోనుంచీ దుంగం రేగింది.
 సాగంను వ్రవయం అందరినీ లెక్క-పెట్టుకోవడం కోసం వచ్చి
 ముక్కు-కు గుడ్డ అడ్డం పెట్టుకొని చేలాంతరు పెట్టి అందరినీ పుండ
 జూచుకున్నాడు. లాంతరు వెలుతురున ౨౦ మళ్ళ బరువుగల
 యినప తెలుపు పుల్లన్న చేసిన జైలు వర్ణనను జ్ఞాపకానికి తెచ్చింది.
 గది వారజాశాడు. కడపరాళ్లు, సున్నంతో బిగించిన రాతిగోడల
 మీద లేకు తనాబీలు, గుంటూరులో యే భాగ్యవంతుని భవ
 నానికి అంత చక్కగా అమర్చలేదు అవి చూచి రామదాసుకు
 సంతోషం కలుగలేదు. అంతంటలు కొట్టంగనే తెలుపులు దీసి
 అందరినీ బయటికి ఎమ్మన్నాడు. అందరూ మూత్రపురీషపాత్రలు
 తీసుకొని బయలుదేరుతుంటే విచ్చుకత్తులూ, తుపాకులూ తీసు
 కొని ఎవరూను కాపలాకు వెంట వస్తున్నారు. రామదాసుకు
 నిద్ర వచ్చింది.

రా:- అయ్యా! ఖజానా పెట్టెలకు కూడా యింత బందో
 బట్టుగా కాపలా ఉయ్యరే! ఈ మల్లలకు విచ్చుకత్తుల ఛారా
 లెం...

పు:- చాటికోసం కాదు. మనం పరిగెత్తి పోతామని యం !

అందరూ పాకీనొడ్డి దగ్గర దింపారు. అందరినీ పాకీనొడ్డికి గొమ్మన్నారు. రామదాసు “నేను ముంత తెచ్చుకోలేదు. బహి హృమి కెట్లా పోవడం?” అన్నాడు. “మాలపోతుకు నీళ్లు కావలసివచ్చిందా?” అని పోలీసువాడు తుపాకీ మడిమెత్తో పాడవ న్చాడు. ఒక యెరుకలవాడు “ఈ మాలనాయుడికి కొట్లోపడ్డా నీళ్లు కావలసి వచ్చింది”దని యెగతాళి చేశాడు. అందరూ వొక కవరణంలోకి పోయినారు. లజ్జానిహితులై వొకరి బుజాల కొకరు కనుకొని కూర్చున్నారు. రామదాసుకు మనసొప్పలేదు. ఊరక నిలవబడ్డాడు. నీళ్ళు కూడా లేక పోవడంచేత పూరకుందామను సున్నాడు. అందరూ “నాయుడుగారు నిలుచున్నారే!” అని యెగతాళి చేశారు.

నాలుగైదు నిమిషాలయింది. బయటనుంచి పోలీసులు “లెండి” అని పుత్తగుపు చేశారు. అందరూ లేచి బయటికి వచ్చారు. “తోపలికిబోయి ముంతలూ, బువ్వ మల్లలూ తెచ్చు కోను పదండి” అని పుత్తగు వయింది. అందరూ తెచ్చుకొని బొగ్గుపొడి పెట్టి కొందరు పండ్లు తోముకున్నారు. తలా ముంతెకు నీళ్ళిచ్చారు. రామదాసు బొగ్గు నూరుకుండేసరకు గంజికి రమ్మ న్నారు. మొగం కడుక్కుంటూ కలస్యం చేశాడని పోలీసువాడు తుపాకీ మడిమెత్తాడు. నిన్నటి పోలుకు గూడమీద కట్టిన కదుం యింకా పోలేరు. లేచి నలుగురితో పరిగెత్తాడు. అందరూ గంజి పోయించుకొని తాగడానికి కూర్చున్నారు. రామదాసు నోటిలో వేసుకున్న బొగ్గు పోవడం కోసం నోట్లో నీళ్ళు పోసుకొని “దూరంగా పోయి పుమ్మివేసి రావచ్చునా?” అని పక్కన కూర్చున్న ఫుల్లప్ప నడిగాడు. లైను వదలగూడదని అతడన్నాడు. అందువల్ల మెల్లగా కింద పుమ్మి వేసేవరకు పక్కనుంచి వార్డుగు చూసి అన్నం దినేచోట గలీజు చేస్తున్నావని ప్రహరించాడు.

అందరితోపాటు గంజా తాగడం ముగించడానికి తొరగా తానెవరకు కొరమార్చింది. అంతా మల్లలు కడుక్కొని మిగుల్చుకున్న నీళ్ళు దీసికొని కొట్లల్లోకి నడిచారు. తాళాలువేసి పోలీసుల విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. పోలీసు హడావిడి అణగిన తరువాత రామదాసుకు స్వస్థది త్తం గలిగింది. పుల్లప్ప ఖైదులో అనుభవం గలిగినవాడు గనుక వార్డరును పని వున్నవాడివలె పిలిచి “నారాయణరావుగారు అనే స్టీడరుగారు వచ్చారా?” అని అడిగాడు.

వార్డరు:- వారు యిప్పుడెందుకు వస్తారు? కేసులుంటే మేజిస్ట్రేటుగారు వచ్చిన తరువాతగాని రారు.

రా:- వారిని స్టీడరుగా కుదుర్చుకోవలెనంటే యేమి చెయ్యాలి?

జా:- వందరూపాయి లిట్టియ్యి, నే కుదిర్చిపెడతా.

రా:- మీరు పంపిన మనిషి వస్తేగా?

జా:- మరి స్టీడరు మాటలతో వస్తాడా?

రా:- నారాయణరావు పంతులుగారు నన్నెరుగు. నే నీ అవస్థలో వున్నానంటే తప్పకుండా వస్తారు. అన్నిటికీ నేను సమర్థకం చెప్పుకుంటా.

జా:- నేను బయటికిపోతే మీరంతా పన్ను పడుకోవాలి. మీ హాండ్లకు మనిషిని పంపించావుగదా. హాండ్లు వస్తే హాండ్లే మాట్లాడుతారు. లేకపోతే వెద్దమనుష్యుల నెందుకు శ్రమపెట్టడం? ఒక గంటలో రైలు కూడా వస్తుంది.

రామదాసు తన చాపమీద యేదో ఆలాపనగా కూర్చుని యేమీ తోచక పడుకొని నిద్రపోయిచాడు. రాత్రి నిద్ర లేకపోవడంచేత బాగా నిద్ర పట్టింది. కొంతసేపటికి లేచి “పుల్లప్ప! రైలు వచ్చిందా!” అని అడిగాడు.

పు:- ఏ రైలు?

రా:- పడమటికించి యెనిమిది గంటలకు వచ్చే రైలు.

పు:- ఈపాటికి బెజవాడపోయి వుంటుంది.

రా:- నా కోసం యెవరూ రాలేదా?

యెరుకలవాండ్లు:- గొప్ప ఉద్యోగస్థులంతా “మాల నాయుడుగా రున్నారా?” అని అడిగితే వారు నిద్రపోతున్నారనీ, లేవడానికి వీలు లేదనీ చెప్పాం. మళ్ళీ వస్తామని వెళ్లారు.

రా:- యెందుకయ్యా అయినదానికీ, కాని దానికీ నన్ను మీరు యెద్దేవ చేస్తారు?

యెరు:- కాకపోతే మాలపోతుకు నీ కీ పోకిళ్ళేమిటి? ఎవరో మహా నీ కోసం వచ్చేటట్టు వారు వచ్చారా వీరు వచ్చారా అని పస్తైలు వేస్తుంటావు. అంతా నిన్ను జూచి బెమిసి పడుతున్నారనుకున్నావా?

రామదాసుకు నాయుడుగారు రావడం విషయమై ఆద్వర్తా పోయి మనస్సు ఆత్మ పరీక్షలో మగ్నమైంది. “ఈ యెరుకల వాండ్లు నే నిక్కడికి వచ్చినప్పటి నుంచీ అకారణంగా నా మీద కంటుగా వున్నారు. నన్ను జూచి హేళనగా మాట్లాడుతారు. నిందాస్పదమైన విషయం నాలో యేదో వాండ్లకు కనబడుతున్నది. మహోద్యమాలతో నాకు సంబంధం వుండడంవల్ల తద్వారా పెద్దవాండ్లతో నాకు పరిచయం గలుగుతున్నది. నేను నా స్థితిగతుల్నిబట్టి వారిన్నేహానికి అనర్హుడనైనా, నాకు లభించిన పుత్రము పురుష సాహచర్యంవల్ల నేను గర్వించి ఆ గర్వాన్ని నా మాటలలోనూ, చర్యలలోనూ నిశ్చయంగా కనబరుస్తుండబట్టి భగవంతుడు నన్ను బాగుచేయడంకోసం యెరుకల ద్వారా యెరుక గలిగించాడు. ఇక నాయుడుగారు వచ్చే విషయం నేను యోచించను. వా రెందుకు రావాలె? లేకపోనిశ్రమ వారి కెందుకు? ఇంతవరకూ నా కాత్మ పారిశుధ్యం రాలేదు. నేను కర్మ సాపేక్షకంగా చేస్తున్నాగాని సంగ రహితుణ్ణిగా లేదు నాతో జోతినీ, రంగణ్ణీ దేవుడు విడదీశాడు. నిస్సంగత్వం యింకా నాకు కుదరదా? ప్రపంచంతో నా కింకా యేమి సంబంధం వున్నది?

అయితే సన్యాసానికి నే నద్దుడనా ? మాలక్ష్మీ సెటిలుమెంటులో వుండక యిక్కడి కెందుకు వచ్చింది ? యింకా కొంతకాలం వానప్రస్థుణ్ణిగా వుండవలసి వున్నదేమో ! గార్హస్థ్యానికి, సన్యాసానికి మధ్య వొకమెట్టు వున్నది. ఈ మెట్టు దాటేరోజులు నా కింకా రాలేదు. కాని యీ రోజునుంచీ వానప్రస్థుడనే. కారా గృహవాసం వనవాసానికి బదులుగా వచ్చింది. ఆహా ! భగవానుడా ! ఏమి నీ అద్భుతచర్య ! నీ బిడ్డల వర్తన యెంత చక్కటి మార్గాల దిద్దుతావు ! పైకి ఆషడల మోస్తరుగా తెచ్చిపెట్టి వాటిని మహావరములుగా మానుస్తావు.”

రామదాసు యీ అవస్థలో వుండగా పుల్లప్ప యెరుకలతో రామదాసు చక్రిత చెప్పాడు. ఎరుకలవాండ్లు స్తూవర్తుపురం సెటిల్ మెంటులో వుండేవాండ్లు. తప్పించుకొని పోయిన ఆరు నెలలకు కర్నూలుజిల్లా నల్లమలలలో తక్కిళ్ళ జగ్గడి గుంపుతో జేరి చోరీలు చేస్తూ పట్టుపడ్డారు. నేరాలు చేసినట్లు సాక్ష్యం గుదరక సెటిల్మెంటులోనుంచి తప్పించుకుని పోయినందుకు విచారణ జరుగుతున్నది. వాండ్లు రెండు నెలలనుంచీ రిమాండులోవున్నారు. ఇప్పటికీ విచారణ పూర్తికాలేదు. ఈ యేడుగురిలో నాయకుడు జగ్గడిని స్వయంగా మెరిగినవాడు. వాడి చర్యలన్నీ రెండు నెలల నుంచీ ఖైదీలకూ, పోలీసులకూ వర్ణించి చెప్పాడు. వాడికి తోచిన సంగతులు చెప్పడంతప్ప జగ్గడిని గురించి యితరు లడిగిన ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పడు. ఎంతసేపూ అతణ్ణి పొగడడం తప్ప జాడాలు తనకు తెలియవంబాదు. రామదాసు దిగువతరగతుల కోసం పని చేసేవాడనీ సెటిల్ మెంటు వాస్తవ్యుల కష్టాలు నివారించడం కోసం పని చేస్తూ ఖైదుచాలె నాడనీ తెలిసి యెరుకులు తమ రాయనను వ్యాఖ్యానం చేసినందుకు చింతపడ్డారు. పదిగంట లయింది. భోజనం కోసం గంట కొట్టారు. రామదాసు యింకా తన ధోరణిలోనే వున్నాడు.

పు:- రామదాసుగారూ ! భోజనానికి వేళయింది.

రా:- అట్లాగా, తేతాం. ఏదో పరధ్యానంగా వున్నా.

ఎరు:- (సాగిలపడి) సామీ! తెలియక తప్పుచేశాం. ఈ తప్పుగాయి సామీ! (అని చెంపలు వేసుకొంటున్నాడు)

రా:- నాయనా! మీరేమీ తప్పుచేయలేదే! మీరు నాకు గురువులు. మీరు సమస్కారం చేయకూడదు.

ఎ:- సామీ! ఈ తప్పు కాచానంటేనే లేస్తాం. లేకపోతే బువ్వ లేకుండా యెన్నాళ్ళయినా యిట్లాగే పటిస్తాం.

వార్డరు:- పోలీసులూ వచ్చి తలుపు తీశారు. ఈ దృశ్యం చూచి విభ్రాంతి పడిపోయినారు. రామదాసు తెల్లపోయి గాబరా పడుతున్నాడు.

వార్డరు:- ఏమిటిది?

పు:- ఆ మహానుభావుణ్ణి హేళనచేసి తప్పు తెలుసుకొని పశ్చాత్తాపపడి తప్పు గాచమని వేషుకొంటున్నారు.

వార్డరు:- చూడూ వాండ్ల మోటుభక్తి! ఈయన యెవరు?

పు:- మంగళాపురం. రామదాసుగారని, మహాజ్ఞాని.

వార్డరు:- సంగదాసు తండ్రా యేమి!

పు:- అదేమో నాకు తెలియదు.

వార్డరు:- అడుగు. ఆయనా దూకుపడుతున్నారే!

పు:- వాండ్ల పశ్చాత్తాపం చూచి ఆయనకూ ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆ కన్నీళ్ళు ఆనందంచేత. అయ్యా! రామదాసుగారూ! సంగదాసుగారుట మీకు బంధువుడా?

రా:- ఏదో! మాగర్భవాసాన జన్మించాడు. దానికి మా యోగ్యతేమీ కారణంగాదు.

వార్డరు:- అయ్యా! మా జైలు పవిత్రమైంది. మళ్ళీ రామదాసుగారే ఫైనులో బడ్డారు. మా తప్పులు తమించండి. మాకుగూడా తమరాకవలన తరణోపాయం గలిగింది.

రా:- అయ్యా ! తమ మంచితనంచేత ఆమాట లంటున్నారు. నాయం దంత యోగ్యత లేదు. మీరు లేవండమ్మా, మీవల్ల నాకు మహాఃశకారం గలిగింది.

వార్లరు:- వాండ్రపట్టే పట్టూ. మోటుభక్తిలో అంతబలమున్నది. క్షమించా ననండి.

రా:- లేండమ్మా ! మీరు చేసినతప్పే లేదు.

ఎ:- (చెంపలు వేసుకుంటూ యేడుస్తూ) చేశాం సామి ! అపచారం చేశాం సామి !

రా:- ఆహా ! దేమి వాండ్ర పశ్చాత్తాపం ! అటువంటి నిష్కల్మషబుద్ధి నా కుండరాదూ ! మీరంతా రామా అనుకోండి. మీతప్పు లన్నీ పోతవి.

ఎ:- గామ ! గామ ! చాలు సామి ! మంత్రం దయ చేశారు.

రా:- (పరవశుడై)

కీర్తన

అంతా రామమయం యీ జగ.మంతా రామమయం

అంతరంగమున ఆత్మరాము డ.నంతరూపముల వింతలు నలుపగ. అం॥

(అంటూ నృత్యం చేశాడు.)

పోలీసులూ, వార్డరూ, పుల్లప్పూ, యెరుకలూ పరవశులై అంతా నృత్యం చేశారు. జైలు రామనామంతో ప్రతిధ్వనించింది.

రా:- అయ్యా ! మనకు వేళవుతున్నది. ఎవరినీ వారు చూసుకోండి. ఒక్క క్షణం ఆలస్యం చేయవద్దు.

వా:- అయ్యా ! నాయుడుగారు వచ్చినట్టు లేదే ! రైలు వచ్చి చాలా సేపయింది. కనుక్కొని మళ్ళీ మనిషిని పంపనా ?

రా:- అవసరం లేదు. వారితో యిప్పుడేమీ పనిలేదు.

వా:- స్త్రీడరును యేర్పాటు చేస్తాం.

రా:- అవన్నీ డబ్బుతో జరగవలసిన వ్యవహారాలు. అవసరం లేదు.

వా:- ఏదో వొకవిధంగా యేర్పాటుచేస్తే సరిగా ! నారాయణరావు పంతులుగారు తమ సంగతి వింటే యేమీ అవసరం లేకుండా వస్తారు.

రా:- ఇద్దు. వారితో యీ విషయం కూడా చెప్పవద్దు. కారాగృహవాసముంటే యెవరూ తప్పించలేరు. లేకపోతే ఎవరూ అవసరంలేదు.

ముగ్గురు ముద్దాయీలనూ వెంటనే వార్డరు స్నానం చేయించి పూటకూలింటినుంచి భోజనం తెప్పించి పెట్టాడు. రామదాసు అక్కరలేదన్నా వార్డరు వినలేదు. భోజనం కాంగనే పదకొండుగంటలయ్యేసరికి ముగ్గురినీ కోర్టులో హాజరు పెట్టాడు. పౌలు సాక్షులను తయారుచేసుకుని కోర్టుకు హాజరై నాడు. క్రిందటి రాత్రి పౌలు వుత్తరం దీసికొనిపోయి మేజిస్ట్రేటుగారికి చూపించి నందువల్ల ఆయన కోర్టుకు వచ్చిన వెంటనే మొదట యీ కేసీ యెత్తుకున్నాడు.

మేజ:- స్త్రీడరుగారు యేరీ ?

పు:- లేరండి. కుదిర్చేవాండ్లెవరూ లేకపోయినారు.

పౌలు:- లేకేమిండి ! చోరీసొత్తులు కొనేవాండ్లు వచ్చారు. కొందరికి కబురు కూడా పంపించుకున్నాడు. కోర్టువారికి అనుమానంగా వుంటుందని యెవరూ లేనట్లు నటిస్తున్నాడు.

కోర్టు:- అంతమాత్రానికే మేము మోసపోతామా ?

రా:- కోర్టువారిని మోసం చేయడానికి నేషనలిస్టులను. న్యాయం చేయగలసిందని విముక్తుని తక్కువగా కూర్చోబెట్టారు. న్యాయం చెయ్యండి.

కోర్టు:- చాలా అతిశయంగా మాట్లాడుతున్నావే. నీ కింకా స్త్రీడరైందుకు ? ఆరితేరినట్లే కనబడుతుంది.

పు:- తమ చిత్తం వచ్చినట్టు కానియ్యండి. అవతల దొర గారు అన్యాయానికి తలపడి కూర్చున్నాడు. దానిమీద మా మాటలేమి ఆనుతవి.

కోర్టు:- నోరుముయ్యి! నిన్ను ప్రాసిక్యూషన్ చేయిస్తా, మళ్ళీ మాట్లాడితే. సెటిల్మెంట్ అకటి అడ్డం పెట్టుకొని లూటీలు కొట్టడం అనుకున్నావా? యిన్నెక్లరుగారూ! సాక్ష్యం పెట్టండి.

పాలును మొదటిసాక్షిగా విచారించారు. ముద్దాయిలు తప్పించుకొనిపోతున్నారని తెలిసిపోయి పట్టుకున్నామని చెప్పాడు.

కో:- సవాళ్ళు వేసుకోండి.

పు:- మేము యెంతదూరం పోయింతరువాత మీకు తెలిసింది?

పా:- ఒక ఫర్లాంగు పోయినారు.

పు:- అంతదూరం యెట్లా వచ్చి మమ్మును కలుసుకో గలిగారు?

పా:- ముసలివాడు పసుగెత్త లేకపోయినాడు. వాణ్ణి ముందు పట్టుకున్నాం. తరువాత పగ్గంమేరదూరంలో మట్టిమేరువ పోసి వుంటే యెక్కి జారిపడ్డావు. మా కేకలు విని రెడ్డి వచ్చి కిందబడ్డ నిన్ను పట్టుకున్నాడు.

పు:- ఇదంతా వట్టి కల్పనండి!

కో:- అవునులే కానియ్యి.

పు:- నా భార్య, తల్లీ మీ సెటిలుమెంటులో యిప్పటికీ వున్నారా?

పా:- ఉన్నారు.

పు:- నేను వాండ్లను వదిలిపెట్టి యెట్లా పోతున్నాను?

కోర్టు:- ఆ సంగతి అతని కెట్లా తెలుసు?

పు:- అసలు నేను యెందుకు వదిలిపెట్టి పోతానండి!

పా:- అయ్యా ! వీడు సోదారకం. వీడు వదిలితే, కూలి చేసుకొని నిమ్మలంగా బతుకుదా మని వాండ్ల పుద్దేశం. వీడు పోయినా డని వాండ్లైనరూ విచారపడడం లేదు.

పు:- రామదాసుగారు తనకూతురిని నీ కియ్యమంటే వల్లగా దన్నాడుగాదూ ?

కోర్టు:- ఆ సంగతి అత నడుగుతాడతే ! ఇంకా యేమైనా పున్నవా ?

పు:- లేవు.

కోర్టు:- రెండవ ముద్దాయి ! నీ వేమైనా అడుగుతావా ?

రా:- అడిగి యేమి ప్రయోజనం ? నా కేమీ ప్రశ్నలు లేవు.

కోర్టు:- పై ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పు.

పా:- నే నడగనూ లేదు; ఆయన యివ్వనసనూ లేదు

కోర్టు:- మూడో ముద్దాయి ! నీవేమైనా అడుగుతావా ?

మాలక్ష్మి:- నాకు తెలియదు.

కోర్టు:- రెండో ముద్దాయి ! పాలు నిన్ను నీ కూతురు నియ్యమని అడిగాడా ?

రా-దా:- నన్ను ప్రత్యక్షంగా అడగ లేదు.

తక్కినసాక్షులు చాలాభాగం యింతే చెప్పారు. ఒకకాని స్త్రీబిలు సవాళ్ళకు మొదటిసాక్షి చెప్పిన జవాబులు ముందుగా పరుగెత్తిపోయి తక్కినవాండ్లకు నేర్పి వచ్చాడు. పరస్పరభేదాలు అంతగా కనబడలేదు.

కోర్టు:- సాక్ష్యం విన్నారుగదా, యేమి చెప్పుకుంటారు ?

ము:- కేసు కల్పించారండి.

కోర్టు:- యెందువల్ల ?

ము:- విరోధం.

కో:- యోగినినోగ ?

ము:- పోలు చెప్పినమాటకు యెగ ర్తిస్తా మని.

కోర్టు:- మీమీద నీరం చేసినట్టు మోపుదల చేశాను. యేమి చెపుతారు ?

ము:- యిండాకా చెప్పినవే.

కో:- సాక్షు లున్నారా ?

ము:- దేనికి ?

కో:- మీవాదం రుజువు చేసుకోవడానికి.

ము:- లేదు.

కో:- (తీర్పు వెంటనే వ్రాసి) ఒకిటో ముద్దాయి పుల్ల ప్పకు వొక సంవత్సరం. రెండుమూడు ముద్దాయాలకు చెరె ఆరునెలలూ కఠిన శిక్ష విధించాను. తీసుకొనిపోండి.

ముగ్గురు ముద్దాగాలనూ సబుజైలుకు తీసికొనిపోయిరాను. మరురోజు ఉదయమే నిడదవోలు జిల్లా జైలుకు తీసుకొనిపోవడానికి ముగ్గురినీ యెనిమిదిగంటలకు బయలుదేరే బెజవాడబండ్డికి తీసుకొనివచ్చారు.

౧౮

రాగమా రోగమా ?

త్రాలూకా జయిలు వార్డుకు రానుదాసుకు శిక్ష పడ్డదని తెలియడంతో టీ చుఖించి రామానాయుడు రాకపోవడానికి కారణం కనుక్కోవలెనని కూలివాడి యింటి దగ్గర విచారిస్తే వాడా రాత్రి జబ్బుచేసి మంగళాచారం పోలేననీ కగలు పన్నెండు గంటలకు పోయినాడని తెలిసింది. సంతతి తెలియకనే రామానాయుడు, వెంకటయ్య, అప్పాదాసు, యితర కూలీ నాయకులూ రాత్రి యెనిమిదిగంటల బండ్డికి గుంటూరు పోవడానికి బయలుదేరారు. కోటమ్మ మొదలైనవాళ్ళు “మహానుభావుడు దూరంగా బోతున్నాడు. దర్శనం అయినా చేసుకొని వత్తా”మని

బయలుదేరారు. గుంటూరు వచ్చి వార్డును కనుక్కుంటే వుదయం బెడవాడ బండికి తీసుకొని పోతారని చెప్పాడు. జనం అంతా రాత్రి తాలూకా ఆఫీసుకు యెదురుగా రోడ్డుమీద “మహాత్మాగాంధీజీ జయ్ ! రామదాసునూ జయ్ !” అంటూ పడుకొని ముద్దాయిలను రైలుకు తీసుకొనిపోయేటందుకు బయటికి దీయంగనే గుమిగూడి వాళ్ళ వెంబడే రైలుస్టేషనుకుబోయినారు. రామదాసుతో అప్పాదాసునూ రామానాయునూ వెంకటయ్యలనూ మాత్రం మాట్లాడనిచ్చారు. రామదాసు తాను సెటిల్మెంటులో ప్రవేశించినప్పటినుంచి అప్పటివరకూ జరిగిన సంగతులు యావత్తూ తెలియబరిచాడు.

వెంకటయ్య:- మీరు చేసిన ప్రయత్నాలూ, యీ పర్యవసానం మీ జీవితానికి కిరీటమని భావిస్తాను.

రా-నా:- ఈ కష్టాలు మీ ఆత్మోక్షార్థికి తోడ్పడుత వనుకుంటాను.

వెం:- అప్పీలుచల్ల యేమైనా ప్రయోజనం వుంటుందా?

రా-దా:- ఏమీ వుండదు. మా తండ్రి సాక్ష్యం లేదు. వాండ్ల తండ్రిన వచ్చినవాండ్లు బాగా తయారై చెప్పారు. సవాళ్లు కూడా విశేషం అడగలేదు.

వెం:- ఇప్పుడు మేము చేయవలసినదేమి?

రా-దా:- జోతి కపాయం జరగడం నిశ్చయం. వెంటనే పిల్లల నిద్దరినీ అక్కడనుంచి తొలిగించే సదుపాయం చూడండి. అప్పడి ఆరోగ్యం యెట్లా వున్నది?

వెం:- (నవ్వుతూ) అప్పడికి రోగమైందీ, రాగమైందీ తెలియలేదు

అప్పడు:- (‘హా హా’ అని నవ్వి) తత్సంబంధమే!

రా-దా:- నాయుడుగారూ! పిల్లలను ముగ్గురినీ కాపాడే భారం మీదే.

అ:- ఇక్కడ నేను వుండను. ఏటి వొడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటా.

“నీకు నీ వారు లేరు, నాకు నా వారు లేరు

యేటి వొడ్డున యిల్లు కడదం పదరా.”

మామా! పదం బాగుందా?

రా-దా:- సద్దురూ! నీ దయ యెట్లా వున్నదో!

రా-నా:- పిల్లలు స్వాధీనపడడానికి కలెక్టరు దగ్గర పిటీషన్ పెట్టించుతా. అది ఫయిసలు అయ్యేనాకు కొన్నాళ్లు పట్టవచ్చు. వీలైతే తీర్పు చెప్పేవరకూ మైనర్లను కోర్టువారి స్వాధీనంలో వుంచుకొనేట్టు కోరుతాం. అదాకా యెవరినైనా జతచేసి దాసును తాడేపల్లిలో వుంచుదామని చూస్తున్నా.

అ:- ఏటివొడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటా. యేమి మామయ్యా?

రా-దా:- ఏదో చూడండి. నాపల్ల అయ్యే దేమున్నది?

వె:- నీవు ఆశీర్వాదిస్తే అన్నీ నెరవేరుతవి.

అంతా రైలుస్టేషన్ దగ్గరకు వచ్చారు. జనాన్ని లోపలికి రానియ్యలేదు. జనం పెండెం నెట్టుకొని లోపలికి రావలెనని చూశారు. రామదాసు నిలిపి అందరి దగ్గరా సెలవు వుచ్చుకున్నాడు. కోటమ్మ మేరువమీద నిలవబడి “రామదాసూ! నేను నిలుస్తా”నన్నది.

రా-దా:- కోటమ్మగారా! నమస్కారం. ఈ యేడు అయ్యగారి ఆరాధనకు నేనుండమగవా! (అని కేకవేసి చెప్పాడు)

జనం అంతా ఆగిపోయింది. రైలు కదిలే వేళ అవుతున్నదని పోలీసులు తొందరించి బండిలో యెక్కించారు. నాయుడూ, దాసూ, వెంకటయ్య అలవాలు తిరిగి లోపలికి వచ్చారు. రైలు కదిలే సమయం అయింది.

రా-నా:- ఏమమ్మా మహాలక్ష్మీ! యేమి చెప్పతావు?

మా:- ఆ పిల్లవాణ్ణి చూస్తే గుండె దరించుకొని పోతున్నది. మళ్ళీ మన లోకంలో పడేనా?

అ:- ఊహలు. నా కీ లోకంతో పనిలేదు. వెళ్ళుతా, యిదే సెలవు.

వె:- పరవాలేదు మహాలక్ష్మీ! పిల్లల నిద్దరినీ తీసుకొని వచ్చి అందరినీ నొకచోట వుంచుతాం.

అ:- పిల్లలను తెస్తారు నేచూస్తా.

మా:- యేమిపరవో! మహాలోకంలో వున్నాడు.

వె:- నేమం దిప్పిస్తాగా!

అ:- రాగానికా? రోగానికా? ('ఆహాహా' అని నవ్వాడు.)

వె:- పైక మేమైనా అవసర ముంటుందా?

పు:- లోపలికి పైకం తీసుకపోనియ్యకు. నేను వ్రాసిన చిరునామాకు పదిరూపాయలు పంపండి. ఆయనకు అన్ని వసతులూ నే కుదురుస్తా.

రా-దా:- అవన్నీ మీరేమీ పెట్టుకోవద్దు.

రైలు కదులుకున్నది. రామానాయుడు నమస్కరించాడు.

రా-మా:- అమ్మా! యెంతపని చేశారు.

రామానాయుడు తల వంచుకున్నాడు. కన్నీళ్ళు ధారలై నేలమీదపడ్డవి. వెంకటయ్య మొఖంమీద గుడ్డపెట్టుకొని "ముసలి వాడిని ఖైదులోకి పంపి మేమంతా హాయిగావున్నా" మని పిల్ల! వాడివలె యేడ్చాడు. రైలు ఎంతైన దాటింది. వెంకటయ్య యింకా, రైలువంక చూస్తూనేవున్నాడు. కనుచూ పందేవరకూ చూచాడు.

వె:- తమ్ముడా! మొన్న మనం చూచినప్పటికంటే రామదాసు మొఖంలో కళ్ళ యెక్కువ కాలేనా?

రా-నా:- చాలా తేడావున్నది. యిందాకా కోటమ్మగారు కూడా ఆనూటే అన్నారు. మనిషికి వైరాగ్యంకూడా యేర్పడ్డది.

వె:- ఇకముందు జరగవలసినపని యేమి?

రా-నా:- నేను కోర్టుపని చూస్తా. నీవు వుండవల్లి దాసును తీసుకొని వెళ్ళు. తొంకరపడచర్దు. సిపూ, దాసూ వచ్చినట్టు జోతికి వెంటనే తెలియపర్చు.

నెం:- వీరదాసు కొడుకును దాసుతో వుంచివస్తా. అన్న మైనా వండిపెడతాడు.

రా:- యెరికలపూడి పంపుదామా?

నెం:- జోతిని చూస్తూవుంటే కొంతఫోకణి తగ్గుతుంది దనుకుంటాను. ఒంటరిగా వుండడంచేత మరీ మనస్సు చలిస్తుంది. అయినా కోర్టు వ్యవహార మేమిటో తెలితేగదా!

రా-నా:- మీరు అన్నం దిసినచ్చి రైతెక్కండి. నే వూళ్ళోకి పోతా!

రామానాయుడు మొకాయెకీన నా గాయనరావుగారి యింటికి వెళ్ళాడు. వారు లోపల ఫలహారించేస్తూ పంచాదిగో ఆకు చెప్పల చెప్పుడువిని యెరికో కనుక్కొని రమ్మనమని వంటనాడిని పంపించారు. వారు ఫలానా అని తెలిసి,

నా:- నాయుకుగారూ! ముఖమార్జన పైందా? లోపలికి రండి.

రా-నా:- (చెప్పలు పైట విడిచి హాలులోకి వచ్చి) నను స్నానమండి.

నా:- వారికి ఫలహారం తీసుకరావయ్యా! యేమి పొద్దు క్షేమచ్చారు?

రా-నా:- రామదాసు కథంతా యిట్లా యిట్లా జరిగింది. ముఠా రాత్రివరకూ తెలియలేదు. తమకుకూడా వూళ్ళోలేకట. ఇప్పుడే యేలూరురైలుకు మెక్కించి వచ్చాం.

నా:- అయ్యో! నాకు తెలియలేదే! దర్భనం అయినా చేసేవాణ్ణి. అప్పీలు దాఖలుచేతామా?

రా-నా:- కేసంతా అపస్మారకం అయి పోయింది. అప్పీలు దాఖలు చేసికూడా అయ్యోజనం లేదని యింకా జైలుచిగునూసా

గాను చెప్పారు. అయినా నకళ్ళకు దగ్గరకు చేయించండి. యిప్పు డాయిద్దకు పిల్లలను స్వాధీనపర్చుకునే మార్గం చూడాలే. లేకపోతే జోతి గ్రాణిత్వం చేసుకుంటుంది. పాలు చాలా దుర్మార్గుడు. పాదిరికి వాడు చెప్పినంత.

నా:- మనం యిక్కడ పనిచేస్తున్నాం. అక్కడికి పోకరిని పంపితే పిల్లలకూ ధైర్యంగా వుంటుంది. వామా పెచ్చిల్లడు. దాపున మనుష్యులున్నారంటే కాస్త బెరుగుతుంది.

రా-నా:- మా అన్నా, దాసూ యిప్పుడు రైలుకు వెళ్ళు తున్నారు. మిషిని తోడిచ్చి వుండవల్లీలో దాసును వుంచి వస్తాడు. అదిగాక ఆరోగ్యం సరీగా లేదు. మనసు కొంచెం యీ చిక్కుల మూలంగనే చలించింది.

నా:- అయ్యోపాపం! చూడండి. మీ వెంకటయ్యగారు పంచమోద్యమంలో పూర్తిగా ప్రవేశించారట? వారు మీ అంత వుత్సాహంగా వున్నారట. నాకు ఆశ్చర్యంవేసింది.

రా-నా:- అతడిది మొదటినుంచీ స్థాపన మనసు. మంచి వుత్సాహం, కార్యనిర్వహణశక్తి రెండూ వున్నవి. కూలీఉద్యమంతప్ప పంచమోద్యమాన్ని గురించి నే నేమీ అంటించుకో వడం లేదు. ఆ పని యావత్తు వెంకటయ్యే యీదుతున్నాడు. సంగమందిరానికి సంబంధంగా దిగువ వాతులకు కర్మవిద్యాలయం పెట్టించవలెనని విశ్వప్రయత్నం చేస్తున్నాడు.

నా:- రెండులక్షలుంటే మంచి విశ్వవిద్యాలయం పెట్టించవచ్చు.

రా-నా:- చాలాగు. నాలుగువందలమంది విద్యార్థులకు వసతిగృహం పెడితే అయిదు లక్షలు కావలసి వుంటుంది. ఆ మొత్తం మా ఆస్తివల్లనే వస్తుంది. ఇంకా మూడులక్షలు అయితే నే నేసుకున్న అంచనాకు సరిపోతుంది. ఈ విద్యాలయ మేన్నడితే పంచములలో మంచిమాస్సు గలిగించవచ్చు. చాలామంది కుర్రా వగా జీవించడానికి వృత్తివిద్యల చేర్పించవచ్చు.

నారాయణరావుగారు యోచిస్తు పూకుకున్నాడు.

రా-నా:- తమ రేదో యోచిస్తున్నారే!

నా:- యేమీలేదు. నాకు దిగ్భ్రమ గలిగింది 'నే వివేది కలా? వాస్తవమా?' అన్నట్టుగా వున్నది.

రా-నా:- యేడులక్షలతో పని పూర్తి అవుతుందని నా నమ్మకం. ఒక లక్ష వృత్తులు అభివృద్ధి చేయడానికి మూలధనం క్రింద వుంచితే లోపంలేకుండా చాలాపని సాగవచ్చు. పైకం రాదనేభయం నాకులేదు. తగినవాండ్లు పూనుకుంటే యెంత ద్రవ్యమయినా పోగవుతుంది. కార్మికోద్యమం ముందు యేస్థితి లోకి వస్తుందో నాకు తెలియదు. గోదావరీ కృష్ణాజిల్లాలలోగూడా ముఖ్యమయిన అన్ని గ్రామాలలో సంఘా లేప్పట్టవి. తక్కువ జగ్గడివుద్యమాన్ని వంకి పెట్టుకొని ప్రభుత్వంవారు కార్మిక సంఘాలను నిర్మూలం చేయవలెనని చూస్తున్నారు.

నా:- స్వరాజ్యం రావీదీ యేవుద్యమాలూ సాగవు. ఈ మోస్తరుగా ప్రభుత్వము సాగితే మన దేశములో బోల్ షెవిజం వ్యాపిస్తుందని నా అనుమానం.

రా-నా:- సంతానోద్యమం బోల్ షెవిజానికి వామశాఖని నా అభిప్రాయం. తమ నెట్టు స్వరాజ్యం మన చేతుల్లోకివస్తే బీదల అర్థికస్థితి బాగుపడే సంతానోద్యమాన్ని ఆపవచ్చు. శిక్షలువేసే శెటిల్ మెంట్లు పెట్టే దీన్ని అణచడం వట్టిమాట.

నా:- తమకు వాస్తవం గ్రహించారు. స్వరాజ్యం వచ్చే ప్రయత్నం అంతాచేదాం. గాంధీగారి వుద్యమంలో నాకు బాగా నమ్మకం కుదరక అజ్ఞాయిస్తున్నా యింతవరకూ. "యా తొట్టి న్నానపు చికిత్సవల్ల యీ దీర్ఘరోగం కుదరి వచ్చిందా?" అను కొన్నాను గాని మన ఆత్మ్యానికి యీమంది బాగా పట్టింది. ఈ రామదాసు పిటీషన్ ఆఖరుది. ఇక కొత్తకేసులు పట్టను. వాతవిగూడా సాధ్యమయినంతవరకు వదులుకొంటా. నాతో యింకా కొంతమందిగూడా వదులుతారు.

రా-నా:- కానియ్యండి. మా క్కొకసంఘం లన్నీ మీ ఖద్దరుపని చేస్తున్నవి. కలెక్టరుకు నామీద సగం కంటు అదే! వెంకట్రావుగారు మా తాలూకాబోర్డు పెసిడెంటుపని వదులు కుంటే నన్ను తీసుకోవలసిందని సిరస్తాదారుగారిద్వారా అడిగిం చారు. అంగీకరించి, 'అన్నిస్కాళ్ళలో ఖద్దరు పెట్టింతానూ' అని ఆలోచించానుగాని కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకంగా బోవడం మంచిది గాదని మా వెంకటయ్య వద్దన్నాడు. అంతటితో సంతే పించుకున్నాం. తమ కీరోజు యేకోర్టులో పనివున్నది?

నా:- నా కేసులు వాయిదాపడేవే. మీ న్యవహారంతోనే యీరోజంతా వుంటా.

రా-నా:- మనవ్యవహార మనది. తమరు యితరులు రాకపూర్వమే సావకాశంగా పిటీషను తయారుచేస్తే తరువాత యితరపనులు చూసుకోవచ్చు.

నా:- ఇక్కడనే కూర్చుందాం. ఆఫీసికా తీసినట్టులేదు. చెప్పండి పిటీషను యెవరిచేత దాఖలు చేయింతాం.

రా-నా:- అప్పాదాసుచేత చేయింతాం. ఇంట్లో వుండే వాడు, మేనత్తకొడుకూనూ.

నా:- అతని కిప్పుడు మనసు బాగా లేదంటిరే? కుర్రవాణ్ణి గార్డియన్ గా బెడితే, కలెక్టరుగా రాక్షేపిస్తారు.

రా-నా:- మా పూళ్ళో వాండ్లకు బంధువు లేవరూలేరు. నే వుండమంటే వుంటా.

నా:- మీకంటే వాండ్లకు ఆస్తులు లేకపోయినా కులభేదం వల్ల పనికిరా రంటారు. అప్పాదాసుకు పిల్లవాడిని స్వాధీనపరుస్తారుగాని అతడెంత మంచివాడైనా ఆ అమ్మాయిని స్వాధీనపరచమని చెప్పడం నాకే భావ్యంగా లేదు.

రా-నా:- అయితే గడబద్ధకపు వ్యవహారమైందే! యెవరూ దొరకకపోతే కలెక్టరు యేమిచేస్తాడు?

నా:- యేమి చేశారు? యిదివరకు పాదిగే చూస్తున్నాడు. కనుక తక్కువ కాదంటే తప్ప ఆయన స్వాధీనంలోనే వుంచుతారు. పిల్లవాణ్ణిగూడా అప్పగిస్తారనే వుండనియ్యమంటారు.

రా-నా:- ఇదేదో ప్రాణాంతకానికే వచ్చింది.

నా:- యేమి అలా అంటారు? సంగతి పూర్తిగా చెప్పండి.

రా-నా:- ఇంకొక రహస్య మున్నది. అప్పాదాసూ, జోతీ వొకరి నొకరు ప్రేమిస్తారు.

నా:- సరే పెండ్లి చేసుకుంటాం అనమనండి. తక్షణం వదిలి పెట్టిస్తా.

రా-నా:- అది సాధ్యం గాదు. పెండ్లి చేసుకోరు. చేసుకుంటా మని పైకి కూడా అనరు. ఆ ప్రేమను భావనారూపంగానే వుంచడలచుకొన్నారు.

నా:- చిత్రంగానే వున్నది. మీమూలకల్లి చిత్రకూటంగా వున్నదే! వొకసంగతి చెప్పండి. ప్రేమ కేవల భావనారూపంగా వుండడం సాధ్యమా?

రా-నా:- సాకారునిగా ప్రేమించినా, నిరాకారునిగా ప్రేమించినా భావనారూపంగా లేకదా దేవుణ్ణి ప్రేమించడం. భావనారూపంగా మానవుల కేవల ప్రేమించరాదు?

నా:- ప్రేమించనచ్చు. సందేహం లేదు.

రా-నా:- అయితే వొకసంగతి యోచించి చెప్పండి. భార్యాభర్తలనోయ్యం ప్రేమించారు. కొన్ని కారణాలచేత భార్య ప్రేమ సాచలీనుంది. కాని అత్యంతంగా పశ్చాత్తపురా లవుతుంది. వారిద్దరికీ భావనారూపంగా ప్రేమ సాధ్యమవుతుందా? లేక భర్తయొక్క ప్రేమ సాచలించి తరువాత నతనికి పశ్చాత్తాపం కలిగితే వారిద్దరికీ నిష్కల్మషమైన ప్రేమ కుదురుతుందా? భార్యాభర్తలలో వొకరు తమ ప్రేమను విభజించడానికి సాధ్యమా?

నా:- మీ రడిగిన అన్ని ప్రశ్నలూ నాకు తోచినంత వరకు వొక్కటే జవాబు. అసాధ్యమేమీ లేదు. భావనారూపంగా సాధ్యమైతే దైహికంగాకూడా సాధ్యమే అవుతుంది. నా స్నేహితులు కొందరు భార్యాభర్తలు జాయింటుగా ప్రేమిస్తూవుండేవారట!

రా-నా:- నేనేమో పెద్దప్రశ్న అనుకొని అడిగితే నిముషములో తేల్చివేశారే! ఫీజు యియ్యకుండా లాయరుగారిని సలహా అడిగితే యిటువంటి జవాబులే వస్తవి.

నా:- మరెందుకువచ్చిన ప్రశ్న లివి?

రా-నా:- జోతీ అప్పాదాసులు తమ ప్రేమను భావనారూపంగానే వుంచడలచుకొన్నాడు. ఆమెను సెటిల్ మెంటు పాదిరీ దగ్గరి బోధకుడు పెండ్లి చేసుకోమని వేధిస్తున్నాడు. ఈ కేసు యావత్తూ రామదాసుగాని జోతీగాని ఆసంబంధానికి వొప్పుకోక పోవడంవల్లనే బయటవు చేయబడ్డది. ఈ సందర్భాలలో ఆ పిల్ల సెటిల్ మెంటులో వుంటే యేమవుతుందో ఆలోచించండి.

నా:- ఆత్మహత్య జరుగుతుంది.

రా-నా:- ఈ సంగతు లన్నీ పిటిషనులో వ్రాయడం వీలుగాదు.

నా:- వ్రాయకతీరదు. కొంచెంసేపు తమరు నిదానించండి. పిటిషను తయారుచేస్తా.

రా-నా:- అప్పాదాసునే గార్డియనుగా పెట్టుతున్నా, జోతీ అప్పాదాసులకున్న ప్రేమనుగూర్చి వ్రదహరించవద్దు.

నా:- సగం బలం పోతుంది.

రా-నా:- దైవగతి యెట్లా వున్నదో! మనము చేయగలది లేదు. పయిగా అతడిక్కడ లేడు.

నా:- అత డంగీకరించకపోవడం నిశ్చయమేనా?

రా-నా:- సందేహం లేదు.

నా:- అయితే మిమ్మునే గార్డియనుగా పెడతా.

రా-నా:- కానీయండి.

అని బల్లమీదిపుస్తకం తీసి చదువుకుంటూ కూర్చున్నాడు. యేదో ఆలోచన పోయింది. తా నడిగిన ప్రశ్నలు అసమంజసంగా వున్న వనుకున్నాడు. సంగతులు వీరికి తెలిసివుండునా? ఆమె కడపటి చరిత్ర లోకాని కేమి తెలుసు? మొదటి ప్రశ్న తనకు వర్తిస్తుండని అనుకోవడానికి అవకాశం లేదు. ఆ కథేవరూ వినివుండకపోవచ్చు. “అయినా నే నడిగింది అవకతవక ప్రశ్న. నాలుక జారింది.”

నా:- అబ్బాయ్ ! యేమిటిరా ఆ అల్లరి !

రా-నా:- తమకు పిల్ల లెందరండి ?

నా:- నలుగురు. తమకు పిల్ల లెందరండి ?

రా:- నాకు లేరండి !—(నా కుటుంబ చరిత్ర వీరికి తెలియదు.)

నా:- అన్నట్టు తమ ఆస్తంతా వుద్యమాని కిస్తున్నారు గాదూ ? వెంకటయ్యగారికికూడా లేరా ?

రా-నా:- ఆయనకూ మగపిల్లలు లేరు. ఉభయులం పెంపుడు చేసుకోదలచ లేదు. లాయర్లకు ఫీజు తగ్గించదలుచుకొన్నాం. ఏ దత్తయినా తగవుకు కోర్టుకు రాకుండా వున్నదా ?

నా:- సాధారణంగా దత్తమంటే తగాదా దత్తమే.

రా-నా:- తగాదాలేని పెండ్లకమే లేదు.

నా:- వ్రాశాను. తమకు భోజనం చేసివస్తే యీ లోపుగా సాఫు వ్రాయిస్తాను. తర్వాత దస్కతు చేతుకుగాని. ఉభయులం కలిసే కలెక్టరాఫీసుకు వెళ్ళుదాం.

పదకొండు గంటలకు పుభయలూ కలిసి కోర్టుకు వెళ్ళారు. నారాయణరావు పిటిషను చేతికియ్యంగ నే కలెక్టరుగారు చదువుకొని,

క:- నారాయణరావుగారూ! గార్డియను యీ సుందరు
జేనా? ఈ పిల్లను ఆయనకు వొప్పజెప్పడం షేమమని మీ
రంటారా?

నా:- వీరిని చాలాకాలంనుంచి నే నెరుగుదును. అదిగాక
ఆ పిల్లకు మేనత్త కుమారుడున్నాడు.

క:- హిందువులలో మంచి వరసే! సమవయస్కులేనా?
అతడికి వివాహ మయిందా?

నా:- లేదు.

క:- ఇంకెవరయినా వున్నారా?

నా:- దగ్గర బంధువులు లేరు.

క:- బ్రాహ్మసుగారిని నే నెరుగుదును. వారి దగ్గరనే
ప్రస్తుతం వున్నారా? ఈ అమ్మాయిని అక్కడ వుంచ
డానికి మీ అభ్యంతర మేమి?

నా:- ఆయన మతాంతరుడు కావడం మొదటి ఆక్షేపణ.

క:- ఇంతవరకు ఆ మతాంతరుడేకదా వాండ్ల తలిదండ్రు
లకు గూడా శరణ్యమయినాడు.

నా:- ఆయన శరణ్యమే యీ స్థితికి తెచ్చింది.

క:- ఆ విషయమే డిప్యూటీ మేజిస్ట్రేటుగారు నిర్ధారణ
చేశారు. విచారించింది శివయ్యగారని మీకు తెలుసునా?
బ్రాహ్మణులు, న్యాయస్థులు.

నా:- పాదిరీకంటే యీ పిటీషనరు దూరస్థుడా, ఆ పిల్లకు?

క:- ఇంతవరకు దూరస్థుడే. ఈ యావనుడికి ఆ పిల్లను
స్వాధీనపరచడం నా కిష్టంలేదు.

రా-నా:- బ్రాహ్మనుగారు నా కంటే పెద్దవారా?

క:- వారిని స్వయంగా యెరుగుదును.

రా-నా:- వారు తెల్లవాడు గావడంవల్ల, క్రైస్తవులు
గావడంవల్ల నా కంటే అధికులే!

క:- నారాయణరావుగారూ ! నీ క్లయంటు యిక యిట వంటి మాటలు మాట్లాడితే కోర్టు నవమానించినందుకు శిక్షిస్తా

రా-నా:- కానియ్యండి.

క:- నారాయణరావుగారూ ! బ్రాన్సనుగారు గార్డియనుగా వుండడానికి మీ ఆక్షేపణేమి ?

నా:- ఆయన దగ్గరి బోధకుడు మంచివాడు గాడుట.

క:- ఆయనకింద అనేకమంది బోధకు లుంటారు. వాండ్లు మంచివాండ్లు కాకపోతే ఆయన అనర్హుడెట్లా అవుతాడు ?

నా:- ఈ బోధకును వాండ్లమీద అధికారం చెలాయించే వాడు. ఆ పిల్లను పెండ్లి చేసుకోవలెనని కోరుతున్నాడు.

క:- పిల్ల కిష్టంలేని వినాహానికి బ్రాన్సనుగా రంగీకరిస్తారా?

నా:- పోలు బలనంతపెట్టి యిష్టం సంపాదించనచ్చు.

క:- కేనలం సెటిల్మెంటుకు సూపరింటెండెంటుగా వుండడమే కాకుండా కోర్టుతరపున మయినర్లకు గార్డియనుగా యేర్పరిస్తే తన ధర్మం నెరవేర్చి పిల్లలను కాపాడడా ?

నా:- ఈ పిల్లవిషయంలో కాపాడలేడని నా అభిప్రాయం.

క:- మీరు కారణాలు కనబరచలేదు.

రా-నా:- పంతులుగారూ ! తమరు వృధాగా యెందుకు వాదించడం ?

నా:- నే మాట్లాడుతున్నాగా; మీరు వూరుకోండి.

క:- (బెంచి గుమాస్తాతో) బ్రాన్సనుగారు యీ పిటిషనులో వ్రదాహరించిన పిల్లలకు గార్డియనుగా వుండడానికి వొప్పు కొంటారేమో స్వయంగా వచ్చి తెలియజెయ్యమను. సత్తెనపల్లి సబుయిస్సెక్టరు కింద వున్నాడేమో పిలువు. ఆయన మంగళా పురపు కార్మిక సంఘాన్ని గురించి పంపిన రిపోర్టు యిటుదే.

ఇస్సెక్టరుగారు వచ్చారు.

క:- కార్మికోద్యమానికి నాయకుడనీ ఆ చుట్టుపట్ల సంఘాలు సంతానులకు ఆశ్రయమిస్తున్నవని మీరు తెలియబరిచారు. ఇకనిని గురించేనా ?

ఇ:- చిత్తం.

క:- ఈ సంగతులను గురించి సాక్ష్యం యెన్ని రోజులలో తేగలరు ?

ఇ:- ఒక క్రిమినల్ కేసులో ఆ వూరి మునసబూ, వొక పొడుగుారి ఆసామీ యీ రోజు వాయిదాకు హాజరుగావున్నారు. వా రిద్దరూ యిందులో సాక్షులే. ఇప్పుడే విచారించవచ్చు. లేక పోతే తమకు వేసే వాయిదాకు పూచీఖత్తులు పుచ్చుకున్నా సరే. ఈయన బలవంతుడు గనుక తిరగదీస్తానని కూడా అనుమానం.

క:- ముద్దాయికి ఆక్షేపణ పోకపోతే యీ రోజే విచారిస్తాను. (గుమాస్తాతో) రిపోర్టును ఉదహరిస్తూ రు ౧౦౦౦లకు ఆరు నెలలకు స్వంత జామీనియ్యమని అతనికి యిప్పుడే నోటీ సియ్యి.

నా:- అంత తొందరేమి ?

క:- నోటీసు జారీచేసేపని క్లుప్తం గావడానికి.

రా-నా:- నోటీసు చూచుకున్నట్టే ! తమరు చెప్పే సంగతులు వింటూనే వున్నా.

క:- నోటీసిచ్చి దస్కతు తీసుకో. అరగంటలో పిటిషనులు కాంగనే పిలుస్తా. ఇన్నెక్స్టరుగారూ ! నోటీసిచ్చి ముద్దాయిని మీ స్వాధీనంలో వుంచుకోండి.

ఇ:- చిత్తం.

నా:- ముద్దాయితో నేను మాట్లాడవచ్చునా ?

క:- మాట్లాడండి. హాజరులో వున్నారుగనుక వకాల్తు పుచ్చుకోండి.

నా:- నే నిందాకటి పిటిషనే ఆఖరుదిగా పుచ్చుకొన్నాను. నా ప్లీడరుపని ప్రస్తుతం ఆపివేశాను.

క:- సహాయనిరాకరణం చేశారా? అయినా మీరు మాట్లాడడానికి వుత్తరువిచ్చాను. అరగంటలో పిలుస్తా. అవతలకు వెళ్ళి మాట్లాడవచ్చు.

నా:- చిత్తం. (అవతలికిబోయి)-వ్యవహారం పెడదిరిగింది.

రా-నా:- సజావుగానే వున్నది. కానియ్యండి.

నా:- ఇంకొకరిని స్తీడగుగా యేర్పరుచుకోండి. నే నిక వకాల్లా పట్టదలచలేదు.

రా-నా:- నాకు స్తీడరేవద్దు. వాదించుకోనని చెప్పివేస్తాను.

నా:- ఖయిదుకు పోతారా?

రా-నా:- కార్మికోద్యమంలో పని చెయ్యనని జామినియ్యమంటారా? నా జీవితమే దాని కర్పిస్తేనిగదా!

నా:- మిమ్ములను పట్టుకుంటే మీ ప్రాంతాలలో వుద్యమం ఆగిపోతుండేమో?

రా-నా:- నూరురెల్లెక్కునవుతుంది. కేసు పిలుస్తున్నారు.

క:- నారాయణరావుగారూ! మీరు వకాల్లా పుచ్చుకోనట్టేనా?

నా:- అంతే! మానుకున్నాను.

క:- అతని పేరేమి?

గు:- రామానాయుడు.

క:- నోటీసు చూచుకున్నావా?

రా-నా:- చూచుకున్నా.

క:- స్తీడరును తెచ్చుకుంటావా?

రా-నా:- తెచ్చుకోను.

క:- కార్మికోద్యమానికి నాయకుడవా?

రా-నా:- అంతగౌరవం నాకులేదు. పనిమాత్రం చేస్తున్నా.

క:- మీ సంఘాలు దొంగలకు సహాయం చేస్తున్నవా?

రా-నా:- నాకు తెలిసినంతవరకు చేయడంలేదని నా కమ్మకం.

క:- ఏమని నీ వాదం ?

రా:- నే వాదించుకోను.

క:- సాక్ష్యం పిలుపు !

ఇ:- నేనే మొదటి సాక్షిని.

ప్రమాణం చేసి సాక్ష్యం చెప్పాడు. అన్నీ అబద్ధాలే.

క:- సవాళ్లు అడుగుతావా ?

రా-నా:- అడగను.

ఈ ప్రకారంగానే యితర సాక్షుల విచారణా అయింది.

క:- ఇంకా యేమయినా చెప్పకుంటావా ?

రా-నా:- యేమీ లేదు.

క:- సాక్షు లున్నారా ?

రా-నా:- విచారించుకోను.

క:- ప్రథమ పుత్తరువు ఖాయపరిచాను. జామీ నియ్యి.

రా-నా:- జామీ నియ్యను.

క:-జామీ నిచ్చేవరకూ ఆరు నెలలు విడిఖయిదులో వుంచేటట్టు పుత్తరువు చేశాను. నిడదనోలు సెంట్రలజయిలుకు పంపిస్తున్నా. ముద్దాయిని తీసుకొనిపోండి.

పోలీసులు రామానాయుడిని తాలూకాజెయిలుకు తీసుకొనిపోయినారు.

౧౯

స హ గ మ న ౦

వైంకటయ్య, అప్పాదాసూ, కమలాదాసూ, యెనిమిది గంటల బండికి బయలుదేరి తాడేపల్లిలో దిగి జరిగిన వృత్తాంతం యావత్తు జోతికి తెలియజేశారు. సెటిల్ మెంటుకు కూతపెట్టు దూరంలో వుండనలి మాలవలికి ఆనుకొనివున్న చిన్న బంగాళా

అద్దెను తీసుకుని దానిలో ప్రవేశించి అక్కడ వంటచేసి రోజు జోతికి పిల్లవాడికి పంపేట్లు సూపరింటెండెంటు వుత్తరువు పొందారు. తల్లిదండ్రులను వచ్చుకొనిపోయిన తరువాత జోతి ధైర్యం దెచ్చుకొని పిల్లవాణ్ణి వోవార్చి మధ్యాహ్నం తినగ మిగిలిన అన్నం యిద్దరూ తిని పుల్లప్పయిట్లో పడుకున్నారు సూపరింటెండెంటు భయంగా వుంటే తన బంగాళాదగ్గర పడుకో మన్నాడు గాని జోతి వొప్పకోలేదు. చీకటిలో లేచి పుల్లప్ప యొక్క తల్లితో గలిసి స్నానాదికంనిమిత్తం కృష్ణనైపుకుబోయి తెల్లవాడేవరకు యింటికి వచ్చాడు. కులపెద్దలు సభ చేసి కేసు పర్యవసానం దెలిసేవరకూ యేచర్యా తీసుకోకుండా నిలిపి వుండేకలై న కుర్రవాండ్లను సమాధానపంచి ప్రార్థనకు పోకుండా నిలిపి పోయినారు పాదిరీ మామూలుగా గంటలుకొట్టించి యెవరూ రాకపోవడం చూచి స్దుకొని వూరుకున్నాడు. కేసు పర్యవసానం తెలుసుకోవడంకోసం మరునాడు యెవరూ పసికిపోలేదు. పౌలు మరునాడుకూడా రాలేదు. నాయంతం బండికి పోలీసులువచ్చి కేసు ఫలితం చెప్పారు. పౌలు వచ్చినతరువాత ప్రార్థనకురమ్మంటా శేమో చూచి బలవంతపెడితే సమ్మె విస్తరింపజేతామని కుల పెద్దలు యోచించుకున్నారు. మరునాడు రామానాయుడి కేసు సంపూర్తి కాంగనే అతనితోషంతో జోతి తనకు దక్కినట్టుగానే భావించుకొని పిల్లలతోపాటు గాడ్గియనుగా వుంటానని పాదిరీచేత వొప్పించి ఆయన అంగీకారం వంటనే కలెక్టరుకు తెలియపరతామని పౌలు వెంటనే బయలుదేరాడు. సెటిల్మెంటుకు రాంగనే రామదాసుయొక్కయు రామానాయుడుయొక్కయు కేసులపర్యవసానం అందరికీ శ్రుతపంచి పాదిరీదగ్గకు బోయి సవిస్తరంగా సంగతులు చెప్పంగనే ఆయన సంతోషించి—

బ్రాన్సన్:- పౌలూ! రామదాసుకు యెన్నాళ్ళకుగెల్పాం!

పౌలు:- గెలిచామంటాడు. అందులో నాప్రయోజకత్వ మేమున్నది? అంతా తమచలనే తమగుతిలుచుంటే యేది నెర

నేరదు? తమగుపంపిన చీటిముక్కను చూచుకొని డిప్టీ కలక్టరు ఆలో రైటు ' అన్నాడు.

బ్రాన్:- యేమైనా అడిగారా?

పో:- యేమైనా అడిగి కాస్త సందిస్తే కేసు సంగతి యావత్తూ చెపుదామనుకున్నా. యేమీ అడక్కుండానే దొరగానికి సలాములు చెప్పమన్నారు. అంతట వచ్చా—నా-మనవి-వొక్కటన్నది.

బ్రాన్:- చెప్పు.

పో:- పిల్లలకు మిమ్మునే గార్డీయనుగా యేర్పరుస్తారు. కమరు స రేసనడ మీ తరువాయి. తరువాత యీ బీడ పాలును మరిచి గోతారేమో?

బ్రాన్:- నా చేతనైన సహాయంచేస్తా. వ్యతిరేకంగా చెప్పే వాండ్లు యెవరూ పుండగుగనుక నీశక్తి పుష్కలమైంది పిల్ల వొప్పుకునేటట్టు చేసుకో. మీ పుభయలూ సమ్మతిస్తే యితరాటంకాలు యేమీ లేకుండా చేస్తా.

పో:- పిల్ల వొప్పుకుండేటట్టు కనబడదు.

బ్రాన్:- దానికి నే నేమిచేసేది? నీసామ్ముగాదని పూరుకో.

పో:- గార్డీయను తమగుగదా, తమయిష్టప్రకారం వివాహం చేయడానికి వీలు లేదా?

బ్రాన్:- లేదు. పిల్లచేత తల యెగరవేయిస్తే అన్నీ చక్క-బతుకవి పుల్లప్ప యింట్లో ఉన్నాడు పడుకుంటున్నది. అతనితల్లి యింద్రజాలి. దానిద్వారా పనిచేయి.

పో:- చిత్తం.

పోలు పుల్లప్పయింటివై పుకు బోయినాడు. జోతీ, పుల్లప్ప భార్య యెక్కడికో వెళ్లుతున్నారు. గుడిసె చాటు కాంగనే యింట్లోకి బోయి—

పో:- ఆదెమ్మా! యేమిచేస్తున్నావు?

ఆ:- యేమయ్యా యిట్లా వచ్చారు? మామీద కచ్చెట్టా రెండుకు నాయనా? బీడవాండ్రం, యెట్లా బతుకుతాం?

పో:- మీ కేమీ యిబ్బంది లేకుండా చేస్తా. ఈ అయిన రూపాయిలూ పెట్టి ప్రస్తుతం గడుపుకోండి.

ఆ:- (ఆనందంతో) యేమో పనిమీద వచ్చావు?

పో:- మనమడు పెండ్లి పేరంటం లేకుండా దిక్కుమాలి పక్షిలా గున్నాడు. నీమనమరాలిని యిప్పించి నన్ను వొక యింట వాణ్ణి చెయ్యి. నీవు శాశ్వతంగా నా దగ్గరవుండి యింట్లో పెత్తనం చేతువుగాని.

ఆ:- యేదో మాటసామెతగా యీసంగతే వచ్చి 'పెండ్లి చేసుకోరాదా లచ్చనంగా!' అని అన్నా. యేమీ సందుపెట్టలే

పో:- యేవో పాచికలు వెయ్యాలె నీవు. నాకు స్వాధీనపాచిక వంటే నీకు మెళ్ళో గళ్ళాపట్టెడ చేయించిపెడతా. నాకు బ్యాంకులో మూడువేలరూపాయి లున్నవి. ఇప్పుడు వెయ్యి రూపాయిలనగలు పెడతా. యెట్లా వొప్పిస్తావో.

ఆ:- నే నీవుంటా మాట్లాడి సాయంత్రం వొకచిట్కా చెపుతా రా. దానితో కుక్కపిల్లె నీవెంట తిరుగుతుంది. తరువాత పెండ్లి నీయిష్టంవుంటే చేసుకుందువుగాని.

పో:- అనేకన్యవహారాలు చూసినదానివి. యేవో వొక దారి చూపు.

ఆ:- అ దెంతిషని? బాగా మబ్బు పడ్డతరువాత రా. యేమీ చెయ్యవలసిందీ చెపుతా.

పోలు యింటికి బోయినాడు. కాని యేమీ తోచలేదు. హిందూదేవతలకు మొక్కుకున్నాడు. గదిలో పడుకొని నిద్రపో వాలె నని చూచాడు నిద్ర పట్టలేదు. లేచి పికారు బోయినాడు. చిన్నప్పుడు నేర్చుకొన్న లిల్లామహదాలు పాడాడు. అవైనతరు వాత యేసుకీర్తన లెత్తుకున్నాడు. అవి గుచ్చిగా లేవు. వొట్లా దెలి యక కొంచెంసేపు నిలువబడి జోతిని మననంచేసి నిట్టూర్పు విడిచి ఘనమత్తుడై మచ్చరించిన ఆబోతువలె పొలాలమీద సంచరిం చాడు. తాపం తగ్గలేదు. సాయంత్రం అయింది. చల్లగాలి

చింత నిష్పలమీద వడగాలి నోలినట్టు తాపజ్వరాన్ని హెచ్చించింది. సంధి ప్రారంభమైంది. ఉన్న శ్రమలూపాలు, పారంభించాడు. “వో చెలియా! వోమగువా! వోలలరా! వోసకియా!—యెంత కూరురాలవే! నా ప్రాణాన్ని నిలుపునా తీస్తున్నావు. ఓ జోతీ! నీ అందం వెలిగిపోతున్నది. ఆహాహాహా! నాజోతి యెంత మంచిదయ్యా!

నన్ను పెండ్లాడవే చెంచీతా!

నీకు బహుపుణ్య ముంటాదె చెంచీతా!

నేను నరసింహస్వామిని, వోముద్దు చెంచీతా, న నేనీలు కోవే!—(అని సుద్దులరాగం తీశాడు)

అంతామంచివాండ్రే! మాబలుచుట్టుకు మంచివి. లాటు లాటు కొట్టాడు. చావీమా సలోమోనూ మహానుభావులు కాక పోయినారా? ధూ!—మధ్య లువెందుకు?

యెందు బోతివె, యెందు బోతివె,

యెందు బోతివె చెలియరో!

ఇదుగో! దొరికావు నాసామిరంగా? (అని పట్టుకోబోయి) యేదీ—డుబికించి పోయిందే. అస్సి నాపలవపిల్లా! లేడిపిల్లాలె యెగిసిపోయింది.

నేను తాళలేను యిగను

తాళలేనే భామా నేను తాళలేనే భామా!

(అని నాట్యం చేశాడు.) ఎవరైనా వొకచెలికిత్తై పుంటు బాగుండు. ఓ ఆడమ్మ చెలియా! నాకేవో మార్గం చూపించ వమ్మా. లేకపోతే నీకీకృత్యమో పడతా. నేనో పట్టాగా లేల్లు. ఆలింగనానికి నీకు ఆసక్తికొనివున్నా. అలాగేమన. పాత ముక్కలు గావు సుమా. వచ్చేదా? వేళయిందా? నీకు ఏమో పడతా. నీకాలు మొక్కుతా. వాయిదా శానామారం వెలుపల మ్యా దీని సిగాగొమ్మా. మబ్బుపడవలెనట! పెగ్గలె తె ప కిరాగుగానాలె. యేమి మబ్బుపడకపోతే కొంప మునిగిందా? యెందు నా కిడ్డం

వచ్చేది? యిప్పుడే పోతా” అని లేచి పుల్లప్ప యింటికి బోయి—

పో:- అవ్వా!

ఆ:- వచ్చావా మనపండా! వొప్పకొని వొప్పకోనట్టుగా వుంది. వొక్కటే మందు. నేనూ అదీ అయిదుగంటలకు శృష్ట చేవుకు స్నానానికి వస్తాం. కొన్ని గుర్రాలు కళ్ళెం పెట్టనియ్యవు. ఒక్కమాటు ఏదోవిధంగా స్వాధీనం చేసుకున్నావా తరువాత అన్నీ చక్కబడతవి. చలి దీరాలె. అర్థం అయిందా? యెవరు ఇక్కడ నీకు అడ్డం వచ్చేది?

పో:- తీసుకొని వస్తావా?

ఆ:- నాదీ భారం. నా మాట మరిచిపోయేవు.

పో:- నాతో యిన్నిమాటలా! మనసు నచ్చిందా అంటే మెడ యిచ్చేదే.

ఆ:- చీకటితో రానాలె. తెల్లవారితే పీలుగాడిన.

పో:- తెల్లవారుఝాముదాకానా? గొడకొయ్యలు నెత్తి మీదికి రాంగనే లేచి గమిడి కాస్తా.

పోలు వెళ్ళిపోయినాడు. ఆదెమ్మ లోపలికి బోయింది. కొడలూ జోతీ యింకా వా లేరు. అన్నం వుడుకైనా పట్టలేదు. పూటలసందట్ను అన్నం పోయిమీద పెట్టినసంగతే మరిచి పోయింది. మంట చల్లారే : ప్ప కరుగుపడ్డది. దీపం ముట్టెంతా మంటే సిప్పుపెట్టే కనపడలేదు. కుమ్మడిసేవకు సిగురుకప్పిన రవ్వలుంటే చిదుగులువేసి వ్రాది మంటచేసి దీపం ముట్టించింది అన్నం వార్చి దింపేదా:- కొడలూ, జోతీ వచ్చారు.

రంగడు:- అప్పా! నా కన్నం.

ఆ:- రాండి అన్నానికి, కమ్మని పచ్చడియారా.

జోతీ:- రంగడు యామా తినండి. నా కాకలిగాలేదవ్వా!

ఆ:- నీకు పిండ్లు వేస్తే పిండ్లు వేసా.

కోడలు:- మన కేమివోచిగిది? ఇవ్వాళ వాళ్ళ బావతో మాట్లాడింది గనుక కడుపు నిండినట్లుగా ఉంది.

ఆ:- బావెవరే?

కో:- బావంటే యెవ్వ? మేనత్త కొడుకు. పోలీస్ లెడ్ల రివీ వొకటే!

ఆ:- మనివి అడిగి మాట్లాడడానికి వచ్చారా యేమి?

కో:- రేపు మనివి అడుగుతారట; యివ్వాళ కటకటాల దగ్గర చూశాం. ఇంవకెకో అబ్బీనీ, వీ-క్లబ్ బానా నచ్చారు. ఒక్క రోజేకా అమ్మా! మా ఇంట్లో నీ అన్నం తినేది! రేపటినుంచీ వండించి పంపిస్తామనే అనిరి.

ఆ:- యెవరే ఆ వచ్చినవాండ్లు? నిజమేనా వాండ్లు చెప్పిన మాటలు?

కో:- వాండ్లబావ మాలవాడివలె వున్నాడా? దానికంటే గూడా నాజూకుగా వున్నాడు. జవరమైన మనిషి. ఏమి సంబర పడ్డాడే! నిన్ను జూచి, గంతులువేశాడు. లే అన్నానికి.

జో:- మా అమ్మా అయ్యా యెక్కడ వున్నారో! అన్నం తిన్నారో? లేదో? కొడుకున్నారేమో అవ్వా! ఫైదులో ప్రతి పూటా అన్నం పెడతారా?

ఆ:- ఓ. వేళియ్యేచుకు నీ అమ్మన చెప్పి ఇస్తారు. మావాడు మునుపు గుంటూరు జైలులో వుండగా చూచా.

జో:- మా అమ్మ రెబ్బలాయనంటి మనిషి. ఒక పాతాన దసిలేది కాదు. కాని మా అయ్య బాగా లుచ్చెయ్యెడు. మా అయ్యను నేను మళ్ళీ చూచేనా, అమ్మా?

ఆ:- చూడ కేమి? ఆరు నెలలా పూడు. కో అరిగి వస్తవి. అందరూ అన్నానికి తింటున్నారేమోనో తెలుస్తా ననూ తినను.

కో:- జోతీ! లే. పిల్లవాడు అవలె న్నాడు, తిన పడు కుందాం.

అంతా అన్నానికి కూర్చున్నారు. జోతి పట్టివేస్తునే తిన్నది.

ఆ:- కష్టాలు మనుష్యులకు రాక మాకులకు వస్తవా? వచ్చినప్పుడు వోపిక పెట్టుకొని భరించాలె. ఒక్క-పిల్ల వాడినీ వదిలి పెట్టుకుని యీ అభావురిలో యెందుకున్నాం? ఇట్లాగే రోజులు తోసేది. భత్యం తీరంగనే యే చెట్టుకిందనో రాలిపోయేది.

జో:- రేపు స్నానానికి పోవద్దా, అవ్వా?

ఆ:- అట్లాగే పోదాం. ఇంట్లో వుండిచేసే దేముందీ? ప్రార్థనకు బోవడం లేదుకనుక విడిపను పెన్నైనా చక్కబెట్టుకోవచ్చు. ఇంతకూ ఆ మహారాజు యీ సదుపాయం చేసిపోయినాడు. అదివరకు ప్రార్థనలోగా అన్నీ ముగించుకోవలసి వుండేది. ప్రతిదానికి వురుకులూ పేరాలే.

జో:- అక్కడికి స్నానానికి బోతే యెవరూ వద్దనరుకద?

ఆ:- నీమోస్తరుగా మంత్రాలు చదివుతూ స్నానం చేస్తే వద్దంటారేమో! అంతవరకెందుకు? అన్నీ చీకటితోనే ముగించుకుందాం. ఒక గోమ ముందుగా బోతే సరీ.

జో:- పెందరాళే వున్నా. ఇక పడుకుందాం లెండి!

అంతా లేచి పవారంవచ్చి పోగానే పడుకున్నారు. పోలీసులు గస్తీ దిరుగుతున్నారని పొలు వున్న తక్షణతంవలె పుల్లప్ప వీధిన తెల్లవార్లు తిరుగుతున్నాడు రెండుగంటల కొద్దిచొప్పున అయిదు పహారాలయినవి. ఆరవపహారా ప్రారంభించగానే యింటికి పోయి చక్కగా దుస్తులు వేసుకొని కృష్ణవైపుకు బయలుదేరి దారి పక్కవున్న కయ్యలో నక్కాడు. అదెమ్మనాలుగు గంటలకే లేచి పొలుజెల్లాడోలేదో చూడమని వాకిట్లోకివచ్చింది. పొలుజాడ కనబడలేదు. కాసేపు తాగిట్లాడి లోపలికిపోయి జోతిని లేపింది. జోతికి రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. తల్లిదండ్రులు జ్ఞాపక వచ్చి చాలాసేపు అదే ఆలాపనగా, వున్నది. అప్పాదాసు జ్ఞాపకం వచ్చింది. తన మనస్సులో అచ్చపడ్డరూపాలను సాయంత్రం గనబడ్డ ముఖవైఖరితో తాడెప్పు వేసి చూడగా రెండు బిరు పతిబిరుబగా సరి

పోయినవి. తెల్లవార్లూ ఆ రూపాన్ని మనసులో చిక్కబట్టుకొని
ఆనంద కెరటములలో హంసవలె వుయ్యాల లూగుతూ పడుకున్నది.
ఆదెమ్మ శేషేవరకు, నిర్మలసరస్సులో ప్రతిబింబించే చంద్రమండ
లం నీళ్లు గడలంగనే చెదిరిపోయినమోస్తరుగా జోతి హృదయసర
స్సులో విహరిస్తున్న మనోహరరూపం చలించింది.

జో:- అవ్వా! నన్నిప్పుడు కదిలించబోకూ! మౌక్కు అర
గడియలో లేస్తాను.

ఆ:- రోజూ వేళకు స్నానంచేయడం మంచిది. అలవాటు
తప్పించగూడదు. దబ్బునంపాయివత్తాం లే.

జో:- కాసేపు వుండు. అవ్వా! యింకా చాలాపొద్దు
వున్నది.

కో:- మీ బావను కలగంటున్నావా? లేపినా ముసుగుదన్ని
పడుకుంటున్నావు.

జో:- అబ్బా! నన్ను నిద్దరపోనియ్యర! రా మీరు. అవ్వా!
నీకెంత పాపమనుకుంటున్నావు. పొద్దున్నే లేపావుగదా! పద వస్తా.

కో:- పోనియ్యి, యింకా కాసేపు పడుకో.

జో:- అవ్వ రాకాసిలాగు నెంటబడ్డట. ఒరే అబ్బాయి!
లే పోదాం, స్నానానికి.

ఆ:- వాడి నెందుకు లేపుతావు చీకట్లో? యెండలు బాగా
ముదరనీయి.

జో:- నీవుగూడా రారాదుటమ్మా, పొద్దెక్కినదాకా పడు
కోకపోతే!

ఆ:- దానికి చన్నీళ్లు పోసుకుంటే జబ్బు చేస్తుంది, పద.

ఉభయులూ బయలుదేరారు. గుడిసెలుదాటారు. ఆదెమ్మ
దారిపక్కల చూస్తూ పోతున్నది. ఎందుకో భయపడుతున్నది.
ముందు నడిచేదల్లా వెనుకకు దిగబడ్డది.

జో:- యే మవ్వా! వెనుకబడ్డావు?

ఆ:- అ ఏ మున్నది? నే ముసలిదాన్ని. నీవు పడుచు దానవు. ఇది, నీతో చాటికెపోతానుటలే. ఇప్పుడు దొంగలు వస్తే యేమిచేస్తావే?

జో:- ఇక్కడికి దొంగ లెవరు వస్తారు?

ఆ:- దొంగ లెవరు వస్తారా? యెక్కడనుంచి రావాలె వున్నవాండ్లందరూ దొంగలైతే!

కయ్యదగ్గరకు వచ్చారు. మనిషి లేచి నిలబడ్డట్టుగా వున్నది. తెల్లంగా దుస్తులున్నవి. దారివైపుకు వస్తున్నట్లున్నది మగవాడివలె వున్నాడు. బాగా సమీపించాడు. దారిలోకి వచ్చి అడ్డంగా నిలువబడ్డాడు. జోతి తొలిగిపోబోయింది. యెటు తిరిగితే అటు వచ్చాడు.

జో:- యెవ రబ్బీ నీవు, అల్పానికి తలపడ్డట్టున్నావు?

పాలు:- నీ గులాపువాడిని. నీ వనుగ్రహించకపోతే నీ జీవించను. ఎందుకు సన్నిట్లా బాధించడం? నా కేమిలోకమున్నది? నీకు అతలాంకంగా జరుపుతా. ఈ సెటిలుమెంటు వాండ్లంతా నీకు నోకరై పనిచేస్తారు. నీకు అడుగులకు మడుగు లొత్తుతారు.

జో:- తొలుగు దారి! నేను వొంటరిగా వున్నా ననుకొన్నావేమో? జాగ్రత్త! పిచ్చిమాటలు మాట్లాడవద్దు.

పా:- నాకు జవాబు చెప్పి పో. నేను భరించలే-లే-ను. (అని చెయి పట్టుకున్నాడు.)

జో:- ఛీ. మాంటుకోవద్దు. (అని చెయ్యి విడిలించికొట్టి దారిప్రక్కన నిలవబడ్డాడు.)

ఆ:- యేమి! అట్లామాట్లాడుతావు? నీ దర్జాకు తగడా? నీ వేమి బంగాను బొమ్మవా?

జో:- ఇలా నీవు చెప్పేమాటలు! చాలులే!

ఆ:- యేమిటి చాలేది? అశ డంత భంగపడుతుంటే? ఇంకా నీ అదృష్టమనుకో. పట్టుకోవయ్యా మహా శానాతనం గోతుంది.

పౌలు వాటువేసి పట్టుకోబోయినాడు. జోతి 'కృష్ణా!' అంటూ కృష్ణవైపుకు పరుగెత్తింది. ఇద్దరూ వెంటబడ్డారు. చెరొక వైపునా కమ్మారు. నీళ్ళలోకి దిగింది. వాండ్లూ దిగారు. మోకాళ్ళలోతు నీళ్ళలోకి బోయింది. వాండ్లిద్దరూ ఆగలేదు. 'ఓ దానూ! యెక్కడున్నావు? దబ్బునరా' అని కేక వేసింది. వాగ్గరూపకమైన జవాబేమీ లేదు. అంతా దాసుమయ మైంది. ఇద్దరూ ఇంకా దగ్గరకు వస్తున్నారు. పౌలు రెండుచేతులతోనూ నోడిపి పట్టుకోబోయినాడు. రాహువు పట్టు తప్పించుకొన్న చంద్రబింబంవలె చేతులనుంచి దూసుకొని పరుగెత్తింది. మళ్ళీ కేకవేసింది. ఇతరులకు వినబడలేదు. కృష్ణ వడిగావచ్చి లోపలికి లాక్కున్నది. కనబడకుండా కెరటములలో దాచుకొన్నది. బుడ బుడశబ్దం వినపడ్డది. పౌలూ, ఆదెమ్మూ ఆగి చూచారు. తప్పించ వలెనని ప్రయత్నించారు. గాని తెలలేదు. ప్రవాహంవడికి నిలవ లేక గట్టుకు వచ్చారు. పదకుసులలో సుడిగుండమున్నది. జోతి గిరున తిరిగింది. ప్రవాహం గట్టుకు తోసింది. ఇసుకలో మేట వేసింది. జోతి సగానికి పూడి కూర్చున్నది. పౌలు చూడలేదు. పరుగెత్తి ఇంట్లో దాక్కున్నాడు. పోలీసులకు తెలిస్తే పట్టుకొని కొట్లో పెడతా రని భయపడ్డాడు. ఆదెమ్మో కోడలితో చెప్పింది. ఆ మాటలు పిల్లవాడు విని కేకలువెయ్యటం మొదలెట్టాడు. ఆదెమ్మ తానూ జోతీ స్నానానికిపోతే యెవరో వచ్చి జోతిని లాక్కొనిపోయినా రని గోల పెట్టింది. సబుయిన్ స్పెక్టరు వచ్చి దానిని ముందు అరెస్టుచేసుంచి నిజము చెప్పమని బలవంత పెడు తున్నాడు. కోడలు మని పెవరో చెప్పవలసిం దని అత్తను బల వంతపెడుతున్నది. సెటిల్మెంటంతా గోలయింది. పౌలునుకూడా అరెస్టు చేయిస్తే నిజం బయటబడుతుం దని కుల పెద్ద లంటు న్నారు. అతడు వుడాయించాడు. కృష్ణవైపుకు పరుగెత్తాడు.

యెలు పోయిందీ కనబడలేదు. పరారీలయినాడని పోలీసులు రికార్డు చేశారు. ఆదెమ్మను వెంటబెట్టుకొని రేవువైపుకు బోయినారు జవానులను నీళ్ళలో దింపి కొంతవరకు వెతుకులాడించారు. కొందరు పరవగా బయలుదేరి కృష్ణగట్టున వెదుకుతున్నారు. తూర్పురేఖలు తెల్ల బారినవి. ఇసుకలో యేదో కూర్చున్నట్టు కనబడ్డది. జోతేనని కేకలువేస్తూ పరుగెత్తారు. చుట్టూ ఇసుకతీసే మెల్లిగా బయటకులాగి పడుకోబెట్టారు. పరీక్షించి చూచారు. శ్వాసాడించడానికి చేతులు లాగారు. నాడి పరీక్షించారు. ముక్కు దగ్గర వేలుపెట్టి చూచారు. పొట్టమీద చెయ్యిపెట్టి మెల్లెగా అదుముతుంటే నీళ్ళు బయటికి వస్తున్నవి. చాలాసళ్ళు పోయినవి. పొట్టతీసింది. జోతిమాత్రం లేదు. అదివరకే పోయింది. గుడ్డగప్పి పడుకోబెట్టారు.

దొర వచ్చి చూచాడు. ఇనస్పెక్టరూ, ఆయనా కలిసి ఆదెమ్మను బంగాళాకు తీసుకొని పోయినారు. వెంకటయ్యా, అప్పదాసుకూడా వచ్చారు. దాసు శవందగ్గర పడుకున్నాడు. ఎవరు లెమ్మన్నా లేవలేదు. సూపరింటెండెంటు వాండ్లిద్దరినీ పిలిపించాడు. దాసు రాను పొమ్మని పూవులు గోసితెచ్చి జోతిని అలంకరిస్తున్నాడు. వెంకటయ్య దొరదగ్గరకు బోయినాడు. జనమంతా దూరింగా కూర్చున్నారు. అప్పదాసు పూవులతో అలంకరించి పకపక నవ్వాడు.

“నీకూ నీవారు లేరు నాకూ నావారు లేరు

దేటివొడ్డున యిల్లు గవదాం పడచా.”

అని పోతూ గణామని యెల్లి బుజంమీద వేసుకున్నాడు. పిల్లలతో కలిసి పోయాడు. జనం వెంటబడ్డారు. చిక్కలేదు. ప్రవాహంలాగా పోయినారు. వడిచేతి కా లానలేదు. ఈదగల వాండ్లెవ్వరూ లేకపోయినారు. ఇంకా పోతున్నాడు. కాళ్ళకు పూసక చిక్కలేదు. ఉభయలూ ప్రవాహానికి అడ్డం పడ్డారు. ముణిగారు. తేలారు. కొట్టుకొని పోతున్నారు. జనం కేకలు వేసే

వరకు వెంకటయ్యా, పోలీసులు వచ్చారు. ఉభయులూ ఆలింగ
నంలోనే ఉన్నారు. పూవులు వాండ్ల వేంబడే కొట్టుకొని
పోతున్నవి. ప్రవాహం వాండ్లను వొడ్డుకు నెడుతుండేమోనని
జనం కట్టవెంబడి పరుగెడుతున్నారు. ఈదగల వాండ్లు దిగి
సత్తువకొద్దీ యీదుతున్నారు. ప్రవాహం వాండ్లకంటే వేగంగా
పోతున్నది. జంట తేలిపోతూనే వున్నది. కొంతసేపటికి చూపు
మేరకు దాటింది. చూపుల కందకపోయిన తరువాత అంతా
ఆగారు. దిగాలపడి శూన్యాన్ని చూస్తున్నారు.

కృష్ణ గుసగుసలాడుతూ సంగీతం పాడింది. ఇంకా పాడు
తూనే వున్నది.

“మనిద్దరీమన సొక్క టైతే మల్లెపూల తెప్పగట్టి తెప్ప
మీదనే తేలిపోదం పదరా.” అని శబ్దిస్తున్నది.

౨౦

కొరడా దెబ్బ

జోతీ అప్పాదాసుల మరణం ఆంధ్రదేశంలో కల్లోలం కలి
గించింది. పెద్ద శీర్షి కలతో ప్రతికలు రామదాసు కుటుంబంయొక్క
చరిత్ర, రామానాయుడు కేసుయొక్క వివరాలు, రామదాసు
కేసుయొక్క కల్పనాకథలు, సెటిల్మెంటులో వుండే కష్టాలు విపు
లంగా ప్రకటించినవి. జోతీ అప్పాదాసుల ప్రేమయొక్క చిత్ర
చరిత్ర జనులలో విస్మయం కలిగించింది. పాలు పరారీకావడంవల్ల
అనుమానం యెక్కువ అయింది. సాదిరీ రామదాసు కేసుకూ,
పాలు దుష్వర్తనానికీ సంబంధం లేదని జనులను మభ్యపెట్టడానికి
ప్రయత్నించాడు గాని పూర్తి దాగిపోయింది. మనబోధవిషయమై
రామదాసు నమ్మకపెట్టించడం వల్ల పాదరీ ప్రాతాహం చేత రామ
దాసుకు జైలుప్రాప్తి అయిందని జనులు నమ్మారు. పాలుయొక్క
దుష్ప్రవర్తనం, జోతీ అప్పాదాసుల ఘోరమరణం, సెటిల్మెంటు
వాసులలో కల్లోలం పట్టించినవి. జనమంతా సెటిల్మెంటు నిబంధ
నలను యెగర్తించి గుడిసెలు విడిచి ఆవరణం వెలుపల కృష్ణకట్ట

పొడుగునా నివాసమేర్పరచుకున్నారు. మరణాలసంగతీ సమ్మెలసంగతీ కలెక్టరుకు తీగె యివ్వంగనే ఆయన మూలబలంతో తాజేపల్లిస్టేషన్ లో దిగాడు. కేసులను పూర్తిగా విచారించవలసిందని పోలీసువారికి తాఖీదిచ్చి సెటిల్మెంటువాసులను వెంటనే గుడిసెలలో కాపురం వుండకపోతే తుపాకులతో కాల్చిస్తామని కలెక్టరుగారు బెదిరించారు. తాము పరుగెత్తిపోదలచుకోలేదనీ, తుపాకులతో కాల్చిచంపవచ్చుననీ, మూడుకోజులలో తమకు తగిన జీవనవసతి చూపించకపోతే లేచిపోతామనీ లిఖితపూర్వకంగా తెలియపరచారు. ఈసంగతులు యితర సెటిల్మెంటులోకూడా కదలిక పుట్టించినవి. రాఘవేంద్రరావు పంతులుగారిచేత గవర్నమెంటువారు చట్ట నిర్మాణ సభలో సెటిల్మెంటు యెట్లా పనిచేస్తున్నవో విచారించి తెలియపర్చడానికి వాకసంఘం యేర్పరచవలసిందని తీర్మానం పెట్టించారు. ప్రతినిధిసభ్యులలో చాలామంది “సంఘాలేర్పరచడమంటే మాకర్థం తెలుసు. ఈ ప్రదేశసమయంలో ప్రస్తుతపు అడావడి ఆపేకొరకే సంఘాలేర్పాటుచేసి అది అణగిపోయిన తర్వాత మెదలకుండా పూరుకోవడం అంతా యెరిగినసంగతే. వెంటనే సెటిల్మెంటుకష్టాకు తగినచికిత్స చేయవలసిం” దని పట్టు పట్టారు. గవర్నరుగారి సలహాతో పంతులుగారు మామూలు ప్రకారం తమతీర్మానాన్ని ప్రసంహించుకోబోయినారు. ప్రతినిధి సభ్యులు సెటిల్మెంటుసమస్య సకమంగా పరిష్కరించకపోతే తాము సభవిడిచి లేచిపోతామని బెదిరించారు. తర్వాత ఉభయలూ రాజీపడి ప్రస్తుతం వుండవల్లి సెటిల్మెంటు తీసివేసి అక్కడి వాండ్రందరికీ పల్నాటితాలూకాలో పూర్వం బేచిరాకుగా వుండి తర్వాత ఫారెస్టులో కల్పబడ్డ భూములను దరఖాస్తులకిచ్చి పూరు కట్టించడానికి వెంటనే యేర్పాటు చేయవలసిందనీ తక్కిన సెటిల్మెంటు సంగతులు విచారించడానికీ చట్టనిర్మాణ సభవారు తమలో కొందరిని సంఘంగా యేర్పరచి వారు నివేదిక పంపి వరకూ కొత్తవారి నెవ్వరినీ సెటిల్మెంటులో చేర్చకూడదనీ రాజీయేర్పరచుకున్నారు. కొందరు ధనికులైన ప్రతినిధిసభ్యులు కొత్త

వాళ్ళను సెటిల్మెంట్లలో చేర్చుకోవోతే సంతానులపోడు అధికమవుతుందని రాజీకి వొప్పకోకపోయినా యెక్కువమంది అంగీకరించారు. కొత్తవూరికి రామదాసుపురం అని జనులు పేరుపెట్టారు.

వెంకటయ్య, జోతీ అప్పాదాసుల మరణంవల్ల కుమిలిపోయినాడు. రామానాయుడి కేసు సంగతి ఆయన కింకా జెలియలేదు. పాదిరీ పిల్లవాడిని వెంకటయ్యతో పంపాడు. యేమి చెయ్యడానికి తోచక గుంటూరునచ్చి రామానాయుడి ప్రయత్నాలు శృంగభంగమైనవని తెలుసుకున్నాడు రామానాయుడు జైలులో బడ్డసంగతి తెలియంగనే వెంకటయ్యకు యెక్కడలేని ధైర్యమూ వచ్చింది. మనస్సుకు యేవిధమైన భేదం కలుగలేదు. సరాసరి రామానాయుడితో మాట్లాడడానికి జైలుకు వెళ్ళాడు. సూపరింటెండెంటు వుత్తర్వు చొంది లోపలికి పోయి—

వెం:- తమ్ముడూ ! చింతపడ్డావా ?

రా-నా:- నా కేవిధమైన చింత లేదు. జోతీ అప్పాదాసుల మరణం తప్ప మరెయొక విచారం లేదు. రామదాసూ, మాలక్ష్మీయూ దుఃఖమెట్లా భరిస్తారో చెప్పలేను. రామదాసు లోకాంతితుడైనాడు. సుఖదుఃఖాలాయచరించుకోవు. ఇంకవరకు జోతివిషయం ప్రతిబంధకంగా వుండే. అనీ తీరిపోయింది. నన్నూ ఆ జైలుకే పంపిస్తారనుకుంటాను.

వెం:- అయితే మాట్లాడి ధైర్యము చెప్పు. పిల్లవాడివిషయంలో నా ఆడపిల్లలతోపాటు యేర్పాటు చేయవలసిందని నా అభిప్రాయం. నీవుద్దేశ్య మేమి ?

రా-నా:- సరళమైన నీవుద్దేశ్యాలతో నా కభిప్రాయభేదం యెట్లా కలుగుతుంది ?

వెం:- ఆ సంగతి మాలక్ష్మీతో చెప్పు. పిల్లవాణ్నిప్పుడు మనయింటికి తీసుకొనిపోతున్నా. జతపడివస్తే నాలుగోపిల్లకు పెండ్లిచేసి అత్తవారింటికి పంపిస్తా. నా భారం తీరిపోతుంది. అదట్లా

వుండనియ్యి. నీవు వచ్చేవరకు నే జేయవలసిం దేమి ? నా కేమి సందేశం ?

రా-నా:- నే బయటికి వచ్చే ఆరు నెలలలోగా స్వరాజ్యం వచ్చి తీరుతుంది. నారాయణరావుపంతులుగారి సలహా వుచ్చు కుంటూతగినట్లాను వేయించి కార్మిక కళాశాలాభవనాలు తయారు చేయించు. వసూళ్లు కూడలా లుంటే పూర్తి చేయించు. నేను జైలులో మరణించడం తటస్థిస్తే వుద్యమానికి లోటు వస్తుందనే సందేహంలేదు. నాకంటే వుత్సాహపరుడవు. సమర్థుడవు అయిన నీ చేతులలో పడ్డది. నిన్ను పొగిడాననుకోవద్దు. మనం అనుకున్న ప్రకారం జరిగించు.

వెం:- నీవు చెప్పింది యానత్తు శిరసావహించి నెరవేరు స్తాను. ప్రతి నెలాఖరున టెంతపని జరిగిందీ తెలియపరుస్తుంటా. ఇక్కడనుంచి ప్రయాణ మెప్పుడు ?

రా-నా:- యింకా రెండుమూడురోజులదాకా తీసుకొని పోరు.

వెం:- అక్కడ నీచే తేమైనా పని చేయిస్తారా ?

రా-నా:- విడిచిపెట్టేదే. నాదుస్తు లుంచుకోవచ్చు. యిక్కడికి నేను తెచ్చుకొన్న పడకగుడ్డలు మేజిస్ట్రేటుగారికి చూపి వారంగీకరించినవి నాకు పంపు. రెండు పాత్రలుగూడా అవసరం. ఆయన అంగీకరించనివి సెంట్రలుజైలు సూపరింటెండెంటుగారు చూచుకొని నా కిచ్చేటట్టు పంపితే ఆయన అంగీకరించవచ్చు.

వెం:- ఫరవాలేదు. ఈయన అన్నీ అంగీకరిస్తాడనుకుంటా.

రా-నా:- నాకు నమ్మకం లేదు. ఇతనికి భయం. దాస్యంలో వున్నవా డెప్పుడూ దేనికీ సాహసించలేదు. అయినా ప్రయత్నించి చూడు.

పోలీసు:- అయ్యా ! యిక పదగడి. మేజిస్ట్రేటుగా రింతసేపెందు కుంచారంటారు. కావలసివుంటే సాయంత్రంవచ్చి మాట్లాడండి. యేర్పాటు చేస్తా.

వెం:- తమ్ముడూ ! నిన్ను ఖైదులో వుంచి నేను హాయిగా యింటికి వెళ్ళునున్నా. నేను నీతో యెందుకు రాగూడదు ?

రా-నా:- అన్నా ! మనం రణరంగంలో వున్నాం. నేను గాయపడ్డాను. హాయిగా వుంటాను. బయటవుండి నీవే యెక్కువ మనస్సులో బాధపడుతావు. నీవుకూడా వస్తే పని యెట్లానాగాలె? నీవు పూర్తిచేయించకపోతే అంతా ఆరూ మూ డవుతుంది. నే నిప్పుడు ఖైదులో పడిపోతే మనయేర్పాట్లు యీడికెకిందపడేవి. ఇది మన కొకకొరడాదేదే. సమర్థుడవు నీవు బయటవుండి నేను యిక్కడ వుండడమే మేలు.

వెం:- తమ్ముడూ ! నీతో పోలిస్తే నే నెంతవాణ్ణి !

రా-నా:- ఆ విషయమై నీవు జవాబు చెప్పవద్దు. నిన్ను పొగడలేదు. నన్ను తీసుించి మరియొకరిషయ మెత్తుకో.

వెం:- పంతులుగారిని మనవూ రొకమారు తీసుకొనిపోతే బాగుండు. ఇప్పుడు రమ్మంటే వస్తారా ?

రా-నా:- వారు పనికూడా ఆచుదలచేశారు. మన ఆలోచనలన్నీ చెప్పాను. ఉదయం చాలాసేపు మాట్లాడిపోయినారు. స్పష్టంగా చెప్పలేదు గాని ఆయనవల్ల మనకు యెక్కువసహాయం అవుతుం దనుకుంటాను. ప్లాను ఆయన అంగీకరించందీ మొదలు పెట్టవద్దు.

వెం:- అయితే యీరోజు ఆయనను తీసుకొనిపోతా. నీవు నిడదవోలు వెళ్ళేలోగా మళ్ళీవస్తా.

రా-నా:- అ దంతా పెట్టుకోవద్దు. పోయి పని పెంటనే ప్రారంభించు.

వెం:- యిప్పటి కింతే చూపు. పని నాగించి పదిహేను రోజులలో వచ్చి అన్నిసంగతులూ మాట్లాడుతా. కేవలం వుత్తరాలవల్ల తేలదు. అక్కడనుంచే రాజమహేంద్రవరం పోయి కలప తేస్తా.

రా-నా:- సరే కానియ్యి. ఇంతే నమస్కారములు.

పోలీసులు:- అయ్యా! మేజిస్ట్రేటుగారు వచ్చేవేళయింది. దయచేసి పదండి!

అంతట వెంకటయ్య వెళ్ళిపోయినాడు.

౨౧

దాస్యం రుచిస్తే ముక్తిలేదు

వెంకటయ్య వెళ్ళిపోయిన తర్వాత రామానాయుడు భోజనంచేసి నిశ్చింతగా పడుకున్నాడు. సంగదాసు హత్యా, కమలయొక్క చిత్రచర్య, సాహూ చౌదరయ్యల మరణం, జగ్గడి బంధిపోట్లు, వెంకటయ్య వృద్ధ్యమంలో కలియడం, రామదాసు వస్త్రాల కారాగృహప్రవేశం, జోతీ అప్పారావుల విచిత్ర ప్రయాణం, శ్రీకృష్ణ జన్మస్థానానికి తనయాత్ర, మొదలైన వన్నీ యేదో సర్వజ్ఞత్వంగల వ్యక్తి మహోద్దేశంతో నడుపు తున్నట్లు కనబడ్డది. ధర్మాధర్మాలు మోకదాని నొకటి జయించడానికి చేస్తున్న మహారణరంగంలో యివన్నీ అంతర్భాగాలైన స్వల్ప కథలుగా తోచినవి. లోకచరిత్ర పారజూస్తే సత్యధం పొడుగునా సత్పురుషుల రక్షసిక్త మయ్యే కనబడ్డది. ఇది మహాయాగం. యిష్ట పురుషులు యీమహాహోమంలో తనొక యింధనంగా స్వీకరించినందుకు ఆనందపడ్డారు. పావకుడు తనను అగ్నిపరీక్షకు లోబరచినందుకు ధన్యవాదం చేశాడు. తనయందు అజ్ఞానజన్యమైన అహంకారము నశించడానికి సాధనం చూపించినందుకు భగవంతుడికి కృతజ్ఞతా పూర్వకవందనాలు చేశాడు. ఒళ్ళు జలదరించింది. లేచి తొట్టరినారచాపమీదను కూర్చున్నాడు. “అశ్రాంత హరిభావనారూఢచిత్తుడై యుద్ధతుడై పాడు నొక్క చోట” అన్న మోస్తరుగా నరసింహారావుగారిదగ్గర వచ్చు కున్న :

“భజో మధుర హరినామ నిరంతర

భజో మధుర హరినామ్

హరిహి సుఖహై - హరిహి శాంతి - హరిహి

ప్రాణరామ్.”

అనే కీర్తనను గొంతెత్తి అవ్యక్త మధుర ధ్వనితో పాడుతున్నాడు.

స్త్రీడరు నారాయణరావు మళ్ళీ రామానాయుణ్ణి చూడడానికి వచ్చాడు. జైలులోకి అడుగు పెట్టంగనే భక్తిరసప్రవాహం యొక్క కెరటాలు యీడ్చికొడుతున్నవి. కొండలుకూడా ఆగేటట్టు లేదు. బండలు చెమర్చినవి. చెట్లు మోసులెత్తినవి. గాలి మందగమనంతో ఘూలుతున్నది. క్రీమికీటకాదులు సామ్రాజ్యం సాగిస్తున్నవి. నారాయణరావు మునివేశ్యమీద నడిచివచ్చి కమ్మలు పట్టుకొని నిలువబడి అద్భుతదృశ్యంలో ఐక్యమై పోయినాడు. గానం పూర్తి అయిపోయింది. రామానాయుడు కన్నీటికాల్వలలో దొప్పదోగుతున్నాడు. నిశ్శబ్దసహారంలోనుండి వొక్కవాక్కు వినబడ్డది.

“హో! సర్వభూత్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ.

అహం త్వ సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాతవః.” అని

నారాయణరావు శిరస్సు వంచాడు. రామానాయుడికి సర్వం నారాయణమయం అయిపోయింది. ఇంద్రియా, వాకింద్రియా, రాజ్యా, పోలీసులూ, వుద్యోగులూ, ఖైదీలూ నారాయణుని యొక్క ప్రకారాంతరాలుగా కనబడ్డారు. “సహ నౌ భునక్తు” అను మహావాక్యప్రకారం అన్యోన్యభోగ్య భోక్తృత్వసంబంధం నిరూపణ మైంది. “సహ సర్వస్వభూతో మే పరిష్వంగో మానగా మతః.” అను ప్రమాణప్రకారిం సహభావనం ప్రాప్తించింది. అన్ని లోకములకూ వ్యాపించిన యీ సత్రయాగం కొంత సేపటికంతర్ధానం అయింది. రామానాయుడూ నారాయణరావు ముఖాముఖీగా నిలువబడ్డారు.

రా-నా:- అయ్యా! నమస్కారం.

నా:- తమకు నమస్కారం చేస్తున్నారా?

రా-నా:- పెద్దలకు నమస్కారం చేయడం ధర్మంగదా!

నా:- తమకు వ్యతిరేకంగా జెన్నడంలేదు. ఆశీర్వాదంగా గ్రహిస్తాను. ఇక్కడికి నేను వెళుతుంటే చెప్పినా మీతోడి సాంగ

తల్లి నాజన్మసాక్ష్యాకారె నమాపు లభ్యం అయింది. సహ
భోజనం ప్రాప్తించింది. నాకంతే చాలు. ఈ దినం వెంకటయ్యతో
మాట్లాడాను. మహాత్మాజీ చెప్పిన ప్రకారం స్వరాజ్యం రాక
తప్పదు. నేను తిరిగి స్త్రీక్షమవృత్తిలో ప్రవేశింపవలె న కీ వృద్దేశ్వర
లేదు. స్వరాజ్యం వచ్చేవరకూ దేశస్వాతంత్ర్యానికై పనిచేయ
డానికి నిశ్చయించుకున్నాను. అటుపై నీ మీ మంగళాపురంలో
ప్రవేశించి పంచమకార్మికోద్యమాలలో దేనిలోనైనా మీరు
చూపిన పని చేయడానికి సిద్ధంగా వున్నాను. తమతో మరివొక
విషయంకూడా మాట్లాడవలసివున్నది.

రా-నా:- నేను యితర వృద్ధులలో కొంత జోక్యం కలి
గించుకొని తిరుగుతుండిడంచేత ప్రత్యక్షంగా రాజకీయవ్యవహారా
లలో ప్రవేశం కలిగించుకోలేదు. కార్మికసంఘాల సన్నిధిని దేశ
స్వాతంత్ర్యానికి పూర్తిగా పనిచేయవలసిం దని ఖండితంగా చెప్పి
వచ్చాను. సభికు లందరూ త్రాగుడు మానివేశారు. సంఘాలున్న
అన్ని గ్రామాలల్లో నాచాయిదుకాణాలు పూశారు. మూల
మంత్రం వున్న రాటాల బూజంతా దులుపబడినది. గ్రామాలల్లో
యెక్కడ చూచినా దూదేకులవాండ్ల కమానుల గుబదెబలూ--
రాటాలయొక్క సంగీతం, విరివిగా వినబడుతున్నవి. యెక్కడ
జూచినా ముతకీనూలుగుడ్డలే. కార్మికసంఘాలన్నీ తమసభ్యుల
కుటుంబాలు ఖద్దరుబట్టలే వుపయోగించాలె నని తీర్మానాలు
చేసినవి. పట్టణాలకుకూడా యెగ్గబాకింది. పన్నులవిషయంలో
పూర్తిగా తగు అవసరం వచ్చినప్పుడు పని జరుగుతుంది. అవసరం
వస్తే ఖైదుకు పోవడానికి యెవరూ వెనుదీయరు. నేను ఖైదుకు
రావడం కూడా వారిని ఖరికొల్పనుంది. స్వయంగా మీతో
కలిసి పనిచేసేభాగ్గం నాకు లభించవలయు చింతించుచున్నాను.

నా:- అయ్యా! మీ విడిచిపెట్టిన పనిపనికంటే యిప్పుడు
రాజకీయోద్యమానికి మరొక కార్మిక పంచమోద్యమాలు
రెండూ వృద్ధిచొందినప్పుడే మన దేశంలో నిడుమైన ప్రజాప్రభుత్వం
యెగ్గడునుంది. దిగువజాతులలో ప్రబోధం కలుగందీ ధనిక

ప్రభుత్వం వుంటుందిగాని ప్రజాప్రభుత్వం వుండదు. తప్పటికాజ
కీయాంహోళనానికి విదేశ ప్రభువులు ముందుగా వైదుర్యోక పరిపించ
డానికి తప్పకుండా మీరు అహ్వాత సహదించారు. మీరు చెమట
వోడ్చి సంపాదించిన గౌరవమే కాని వుటపుడియంగా నచ్చింది
గాదు. నీను మీతో మాట్లాడదలచిన యింకొకవిషయంలో ధర్మ
విరుద్ధంగా ఆపనికి పూనుకున్నా నేమో అని సందేహంగావున్నది.
కలెక్టరుగారు మీతో కొన్నిసంగతులు ముచ్చటించమన్నారు.
మిగలా వచ్చానుగనుక చెప్పిపోదామని సశ్చయించుకున్నాను.

రా-నా:- దాని కేమి! వినదగు నెవ్వరుచెప్పిన. విసుకోవ
డం సంగతి వేరు. సెలవయ్యింది.

నా:- పొద్దున మీతో మాట్లాడివెళ్ళిన తర్వాత కలెక్టరు
నాకు కబురంపించి పూవిషయమై మాట్లాడాడు. పాపి నాతో
చెప్పిన సంగతులు నారికిగాను మీతో చెప్పుతున్నాను. అది నా
అభిప్రాయంగా యెంచవద్దు. మీరు జిల్లాలో చాలావరకు పలుకు
బడి గల వారిని తెలిసిగావాలె, మిమ్మును శిక్షించినందుకు
పస్తాయిస్తున్నాడు.

రా-నా:- తప్పనితోస్తే సవరించుకోవచ్చుగదా. మిగిలిం
దేమున్నది?

నా:- అట్లా చేస్తాడా? లొంగిపో గౌరవానికి లోపమనుకుం
టాడు. మీరేవో యెంచించి మాట్లాడాని చర్య జరిగించాడు.
ప్రస్తుతం కార్మికోద్యమాన్ని గురించి పనిచేయనని వాగ్దానమిస్తే
ఆర్డరు రద్దుచేయిస్తాడట.

రా-నా:- గౌరవహానికోసం మాన్యున్నాడని నేను నమ్మను.
కంపెనీప్రభుత్వం మారిపోయినా ప్రక్షాళనలీ మారలేదు. బేరానికి
దిగాడు. పోనియ్యి గౌరవహానే అనుకుందాం. తనను యెంచించా
ననుకుంటే తురూపణ కోరితాను. కార్మికోద్యమంలో పనిచేయ
నని వాగ్దానమిస్తుంటే అది నిర్ధారణ చేసుకోవడం నా పనిగాని
తనదిగాదు. యెదిరించి మాట్లాడా నేదీ వొకసామె. అయినా వొక

సంగతి చెబుతాను. తమ అభిప్రాయానికి భిన్నంగా చెప్పగూడదని పాలకజాతులకుండే అహంకారం. దానిని గర్హించడం మనవిధి.

నా:- స్వరాజ్యంకోసం పనిచేస్తున్నాంగా. దానితో అన్నీ తేలుతవి. ఇప్పుడు మనం ప్రతిఘటించి చేసే దేమున్నది ?

రా-నా:- అది పొరపాటు. ధర్మమెప్పుడూ అధర్మాన్ని ప్రతిఘటిస్తుండవలసిందే. అధర్మం వొకప్పుడు గెలిచినట్టు కనబడ్డా ఆ గెలుపే ధర్మోద్యమానికి చూపు యిస్తుంది. ధర్మం గెలవక తప్పదు. ధర్మక్షయం పోరాటమే తేకపోతే యెప్పటికీ జయంలేదు. పురిషప్రయత్నం లేకుండా ధర్మం గెలుస్తుందని నే వ్రాసుకోను. స్వాతంత్ర్యాభిలాష చచ్చి దాస్యం దుచిస్తే జాతికిగాని, వ్యక్తికి గాని యిక మోక్షం లేదు. కానిన యెప్పుడూ తనమోక్షానికై కలహిస్తూ వుండవలసిందే. ఎవడైనా భావదాస్యానికి పశుడైన తర్వాత జాతీయదాస్యం అసహ్యించుకొని జాతీయమోక్షానికి పోరాడగల డని నే నమ్మను. కాబట్టి ప్రతిపాడూ దాస్యానికి పన పడిగూడదు. వ్యక్తి మోక్షానికి పోరాడడం జాతీయదాస్యానికై చేసేపోరాటానికి అడ్డం పుట్టి స్వాతంత్ర్యాగం చెయ్యవచ్చు. అంతకు తప్ప దాస్యవిమోచనానికై పాటుపడకుండా వుండడం మానవ ధర్మం కాదు. తాత్కాలికపజయాలు ధర్మవిజయానికి మెళ్లే అవుతవి. విఘ్నాలు నశ్టమని సత్పురుషు లెవరూ ప్రయత్నాలు మానరు. “యత్సేక్ష్మతే యని నసిద్ధ్యతి కోత్ర దోషః” —

ఇంతలో కలెక్టరాఫీసుగుమాస్తా బైసికులు వేసుకొని పర గెస్టుకుంటూ వచ్చి “పంతులుగారూ ! తమతో మాట” న్నాడు

నా:- యే మంతతొందర ?

గు:- కలెక్టరుగారు తమతో మాట్లాడమనిపంపారు. కాస్త యిటు దయచేయండి.

నా:- ఇక వెళ్ళండి. పగనా లేదు.

గు:- నా యుడిగారితో కలెక్టరుగారు చెప్పమన్న మాటలు చెప్పవద్దన్నాడు. ఆశ్రయకారం జరపడానికి వీలు లేదట.

నా:- యేమి! ఇంతలోనే యింతమాన్సు!

గు:- అదంతా రహస్యం లెండి.

నా:- చెప్పవయ్యా! అన్నీ రహస్యాలే.

గు:- వాళ్ళ వుప్పు పులుసూ తింటున్నాంగా యింకా.

నా:- యెవళ్ళది? మీకలెక్టరుగారు వాళ్ళదేశాన్నుంచి వుప్పు తెచ్చి మీకు పెట్టుతున్నారా?

గు:- తేవడం లేదనుకోండి. చివరకు వాండ్లచేతిమీదుగా మాకు వస్తున్నదిగా.

నా:- అదికూడా తప్పే. జవాను యెంచి నీ చేతిలో పెడు తున్నాడు. కలెక్టరుకు పాడే యిస్తాడు. కాబట్టి వాడు మీకు వుప్పు పులుసూ పెడుతుతూవున్నట్టా? ప్రభుత్వంవారు ప్రజల తరపున ధర్మకర్తలు. వారిస్తున్నా ప్రజలిస్తున్నట్టే. ఇది ధర్మం.

గు:- అధర్మ మేది?

నా:- ధర్మకర్త సొమ్ము నా దనడం. మీ రంతా ప్రజల నవుకర్లం గాము, ధర్మకర్త నవుకర్లమనడం.

గు:- మీకు నేను జవాబు చెప్పలేనండి. సంగతి యిది. నే చెప్పానని యెవరితోను అనవద్దు. ఇప్పుడు కర్నూలునుంచి తెలిగ్రాం వచ్చింది. తక్కెళ్ళ జగ్గడు ఈ మంగళాపురపునాడట. అక్కడి వాళ్లుకూడా కొందరు వాడితో పక్షికై నట్టు తెలుస్తున్న దట. అందువల్ల యీ మార్పు.

నా:- సరే వెళ్ళండి. రోగీ పాలే కోరాడు, వైద్యుడూ పాలే చెప్పాడు. నాయుడుగారూ! వింటున్నారా, సరాగం?

రా-నా:- వినా. నాకూ చిత్రంగానే వున్నది. మావూరుంబాలేలలో తక్కెళ్ళ వాళ్ళెవరూ లేరు. జగ్గడని పేరుగల వాడుకూడా వున్నట్టు కనబడదు.

నా:- అది మారు పేరేమో?

రా-నా:- కావచ్చు. ఈ విషయమై విశేషాలు తెలిస్తే నాకు కబురంపండి. మరిచిపోవద్దు.

నా:- అట్లాగే. నే సెలవు పుచ్చుకుంటా.

రా-నా:- చిత్తం.

౨౨

వీర హనుమాన్

జగ్గడిచరిత్ర కొంతవరకు చెప్పి దిగనిడిచాం. తొందర పనులవల్ల వెంటనే యెత్తుకొన వీలుగలుగనందకు చదువరులు మన్నించురుగాక! యంతివరకు బండ్లపోల్లు అస్సరిగా నాగుతూనే వున్నవి. సల్లమల కీకారణ్యాలలో తావర మేర్పరచి చిగ్గళాలను కట్టి సంతానుల భార్యలనూ, బొక్కసమునూ అక్కడ వుంచాడు. సైనిక సంతానులు అక్కడే నివాసం. ఉత్తరాన పాళి కొండల లోనూ, నెల్లూరిజిల్లాలో రావూరికొండలలోనూ, వుపగయకులు కొండరు నిలవరం యేర్పరచుకొని తెమచుట్టు ప్రదేశములలో బండ్లపోల్లు జరిపిస్తున్నాడు. ప్రతిజిల్లాలోనూడా జిల్లానాయకులుండి వ్యవహారాలు నడిపిస్తారు. సంతానులను నాయకులుగా నియమించక పూర్వం వొకమాసం కోజులు సల్లమల అడవులలోవున్న సంతానపురంలో జగ్గడిచిల్ల భస్మశివుని గ్రహించి వలసి వుంటారు. జగ్గడియోచనాబలం, నిర్భూతశక్తి, కార్యదక్షత, ప్రజానురాగం అతని పుద్యమానికి తోడ్పడే మద్రాసు, మైసూరు, బెంగళూరు రాజ్యములలోని అన్నియుక్తి శాఖలూ తెలివి తేలికలను బేలు పుచ్చి నిరాశులంగా బండిపోల్లను నాగిస్తున్నవి. దేహంలో ప్రాణం యిక్కడ వున్నది, యిక్కడలే దని నిర్ణయించుకొనికి వీలు లేని మోస్తరుగా జగ్గడు యెక్కడవున్నా అంతగా అతడున్నట్లే పనిచరగడంచేత అతని స్థిరానం యేదో నిర్ణయ చడానికి మూడు నాలుకలూ నానాగా ఉన్నాయి. ఉపకాశింపు సామంతానూ ప

సిద్ధ ఆస్వీక్షకీశాఖాధికారి దివాన్ బహుమాన్ రామసింగు జి. సి. వి. యి. గారిని మూడు ప్రభుత్వాలవారూ అధికారిగా నియమించి కర్నూలు సూపరింటెండెంటు సహాయంగా ఇచ్చారు. రామసింగు తాంతియాభిల్లును పట్టినవాళ్ళలో మొదటగాడు. చంద్రయ్య పితూ కీలో పనిచేయువలసిందని మద్రాసు ప్రభుత్వంవారు కోరితే తాను రానవసరం లేదని కొన్ని ఉపాయాలు సూచిస్తే వాటి ననుసరించి సుప్రసిద్ధుడైన ఒక ఆంగ్ల గూఢచారి అతని గుంపును పట్టుకొన్నాడు. రామసింగు పత్రికలలో జగ్గడి చిత్రవిచిత్రచర్యలు చదివాడు. మద్రాసు ప్రభుత్వంవారు తనివలహా కోరారు. జగ్గడిబుద్ధి తన కందలేదనీ స్వయంగా సంచారంచేసి స్థల విమర్శనచేయందీ సలహా చెప్పలేననీ తన్ను నియమిస్తే సంకోషంగా పనిచేస్తాననీ తెలియపరచాడు. ఇంకియా ప్రభుత్వంవారు ఆయనను సర్వాధికారంతో నియమించారు. కర్నూలుజిల్లా సూపరింటెండెంటు స్పెన్సరుగారు బర్మాంపురంలో వచ్చి కలుసుకున్నారు.

స్పె:- సింగీ! సలాం.

రామ:- సలాం, మిష్టర్ స్పెన్సర్!

స్పె:- ఇక మనం చేయవలసినపనేమి?

రామ:- జగ్గడికి నివాస మేదని మీ రనుకుంటారు?

స్పె:- పాపికోండలలో నివాస మేర్పరచుకొని నాడు విశేషంగా రైలు ప్రయాణం చేస్తుంటాడని సమ్మకం.

రామ:- యెవరికన్నా కనబడ్డాడా?

స్పె:- లేదు.

రామ:- ఈ రెండుసిద్ధాంతాలూ సరియైనవి కావు. బంది పోటునాయకులు సాధారణంగా ప్రయాణంచేయ్యరు. ప్రధాన స్థానంలో వుండి యానత్తుచర్య నకు పురుషుంటారు. ఇంతసమర్థుడైన నాయకుడికి తగినసహాయకారు లుండాలె. పాపికోండలలో సహాయకుడుమాత్రమే వుంటాడు. రెండవది యీ కొండ

మూలగా వున్నది. అన్ని భాగాలకూ అందికలో లేదు. అయినా వైఖరిచూచి చెపుతాను.

స్పె:- కొండ వందమైళ్ళపొడుగున వ్యాపించివుంది.

రామ:- నాకు ఆంధ్రదేశములోనికొండ అన్నిటిన్నానూ వేసి చూపండి. తర్వాత అనసరమైనభాగాలు చూతాం.

స్పె:- ఇది మోస్తరు.

రామ:- పాపికొండలలో యీభాగంలో అడవు లేమాత్రముంటవి? అక్కడ వైశాల్య మే మాత్రం?

స్పె:- ఈ కొండలలో వెడల్పు విశేష ముండదు.

రామ:- అయితే ఈకొండలలో వుండదు.

స్పె:- ఇవి రావూరికొండలు.

రామ:- అక్కడ లేవు. నల్లమల అడవుల వైఖరి యెట్లా వుంది?

స్పె:- కొండల చుట్టూ పెద్ద కీకారణ్యం వుంటుంది.

రామ:- ఈ భాగంలో కొండ లెన్ని వరుస లున్నవి?

స్పె:- నాలుగైదు వరుస లున్నవి. అడ్డంగాకూడా కొన్ని కొండ లున్నవి.

రామ:- నీటివస తుందా?

స్పె:- దొనలూ, చెరువులూ కావలసినన్ని వున్నవి.

రామ:- ఇంకా యే జిల్లాలో పెద్దకొండ లున్నవి?

స్పె:- కడపలోవి ఘనమైనవి.

రామ:- అక్కడ లేదు. బిట్టీషు రాజ్యంలో వుంటే నల్లమలలో వుంటాడు. ఈ భాగంలో వుండాలె. దానిని ముట్టడింతాం. మన తాబేదారు లెవరికీ యీ సంగతులు తెలియగూడదు. ఇంకొక సంగతి. వాండ్ల ఆడవాండ్లజాడ లేవైనా కనబడ్డవా? ఇండ్లకు వస్తూపోతూ వుంటారా?

స్పె:- బోగం వాండ్లిండ్లకు రాకు. ఉంపుడుకత్తె లెవరికి లేదు. సొంత యిండ్లకు వస్తుండవచ్చు. అదైనా తక్కువే.

రామ:- వాండ్ల భార్యలు తప్పుకుండా నల్లమల అడవు లలో వుంటారు. మనకు పదివేల పైన్యం కావాలె. నాలుగు భాగాలు చేసి కమ్ముకొని రావాలె కేను యిటుపోయే భాగంతో వుంటాను. మద్రాసుకు టిల్లిగాం పంపించండి. అయిదు రోజు లలో యావత్తు పైన్యమూ రావాలె. తగువాత వొక వారంలో యావత్తు ముగించాలె. నల్లమలలో లేకపోతే నైజాంలో వున్నట్టే లెక్క.

స్పె:- అతడు వొకశేఖ తప్పించుకొన్నా ఆడవాళ్ళు చిక్కితే మనం గెల్చినట్టే. అయితే వాండ్లను అతి జాగ్రత్తతో కాపాడుతుంటాడు. ఆడవాండ్లు చిక్కడం కష్టం.

రామ:- అయితే నా భాగంలో మూడువేల పైన్యం వుంచండి.

స్పెన్సరుగారు వెంటనే మదరాసుకు టిల్లిగాం యిచ్చారు. గవర్నరుగారు మైసూరుకూ, హైదరాబాదుకూ తంతి పంపారు. మదరాసునుండి ఆరువేల పైన్యం, హైదరాబాదు మైసూరునుండి చెరివేయి పైన్యం బయలుదేరి కర్నూలులో దిగింది. జగ్గడికి ప్రభుత్వంవారి పైన్యముల నడకలన్నీ తెలిసినవి. చుట్టు ప్రక్కల నున్న సైనిక సంతానుల నందరినీ మూడు రోజులలో చేర్చారు. అవసరంవుంటే సంపాదక సంతాను లందరూ పోరాడుటకు రావలసి వుంటుందని జిల్లా నాయకులకు వుత్తరాలు వ్రాశాడు. యుద్ధ ప్రకారం నిశ్చయించడానికి పైన్యాధిపతుల సభ చేసి సమూహ యుద్ధం పనికిరాదనీ, కేవల నొమ్మియుద్ధం చేతనే అడవులలో శత్రు నాశనం చేయవలెననీ నిశ్చయపడుచుకొని ప్రతి శత్రు పైన్యము అయిదువందల పైన్యంగల సంతాన పటాలా లమిర్చి శత్రువులతో యెక్కడా యెదిర్చి పోట్లాడకుండా చుట్టు ప్రక్కల కమ్ముకొని వస్తూ మధ్య మధ్య ముచ్చిలిగొని ధనప్రాణముల

గొంటూ దీర్ఘకాలం యుద్ధం జరగజూతూ వున్నాడు. సంతాను
 లిదివర కెన్నడూ యద్ధాలు చేసినవాళ్లు కాదు. జగ్గడు వట్టి
 మూకలను నెలరోజులలో కూటయుద్ధ విశారదులుగా తయారు
 చేయ గలిగాడు. యుద్ధంలో జగ్గడి పక్షంపా శైవ్యరూపా పారిపో
 లేదు. ఒక్కడూ అధర్మయుద్ధం చెయ్యడు. కష్టంలో వున్న
 శత్రువు తమ చేతుల్లో చిక్కినప్పుడు బౌద్ధార్యంతో పంపివేసే
 వాండ్లు. నాయకులకూ, సంతానులకూ అత్యంతమైన అన్యోన్యం.
 కొండరు యుద్ధంలో పడిపోతున్నాడు. మైళ్ళ కొలది శత్రువుల
 వెంటనంటి వేధిస్తున్నాడు. జగ్గడు మోకెలవంటి అయిదువందల
 సంతానులను యేరి మూడుదాదిన బొక్కసమును, స్త్రీలను దాట
 వేయడానికి దారి దీశాడు. రామసింగు భనమూడువేల సేనలోను,
 పదిహేను వందల మందిని సంతానులతో పోట్లాడుడానికి వదిలి
 వాండ్లకు తెలియకుండా తక్కిన పదిహేను వందలూ చీలదీసి
 జగ్గడి వెంటనంటి కూటయుద్ధం ప్రారంభించాడు. స్త్రీలనూ,
 బొక్కసమునూ కాపాడవలసిన భారం జగ్గడిమీద పడ్డది. ఒక
 కోటి రూపాయలను వొకచోట పాతివేసి వట్టి వెట్టెలను మాత్రం
 మోసుకొని పోతూ వుండవలసిందిన తమ ప్రాణాలున్నంతవరకు
 స్త్రీలను కాపాడ వలసినదని వుత్తర్వు చేశాడు. స్త్రీలూ, సైన్యమూ
 కాకులు దూరవి కరడవిలో ప్రవేశించారు. రామసింగు ప్రాణా
 నికి తెగించి వెంటబడి తుపాకులతో అగ్నివర్షం కురిపిస్తున్నాడు.
 స్త్రీలు రాతింబవళ్లు మూడు రోజులు తియ్యకుండా నడిచారు.
 ఒకచోట నిలిచి వంట చేసుకోవడానికి అవకాశంలేక పస్తు
 లున్నాడు. పిల్లలు బొత్తిగా వేలబడి పోయినారు. సాధ్యమైన
 చోట కొద్దిగా నండి పిల్లలను మాత్రం బడించుకుంటూ నడుస్తు
 న్నాడు. రామసింగు సైన్యానికి ప్రతిరోజూ ఒక్క-పూళ్ళనుంచి
 సప్లయలు వస్తున్నవి. ఒకరోజు జగ్గడి సైన్యం శత్రువుల భోజ
 నాన్ని దొమ్మిచేసి పట్టుకో గల్గింది శత్రువులు వొక పూట
 భోజనంలేక వెనుకంజవేసిన సమయంలో జగ్గడు రెండు రోజులు
 తగిన భోజన పదార్థం వండించుకొని ప్రయాణం సాగించాడు.

జగ్గడి పైన్యాకి మందుగుండు సామగ్రి తక్కువైంది. అది కనిపెట్టి రామసింగు సహించి కాల్పుడం ప్రారంభించాడు కొందరు స్త్రీలూ, పిల్లలూ గుండ్లదెబ్బలు తగిలి మరణించారు. ఇక యుద్ధం యెక్కువకాలం జరిగిస్తే స్త్రీలను రక్షించడం అసాధ్యమని తోచింది. తన నాయకులను సలహా అడిగాడు. వారు స్త్రీలను వదిలివేసి మనం తప్పించుకొనిపోతే స్త్రీల కేమీ అపాయం జరగదనీ, యెక్కువ పైన్యాన్ని జేర్చుకొని మళ్ళీ యుద్ధం ప్రారంభించవచ్చుననీ సలహా ఇచ్చారు.

జ:- స్త్రీలను అవమానించి బాధించగని మీ కేమిద్వైర్యం?

నాయకులు:- సాధారణంగా ఆడవాండ్లను బాధించరనే అనుకుంటాం. మరీ నీచులు ఆడనికి దిగవలెగాని వాండ్లనైనా గౌరవంగలవాండ్లు చేయరు.

జ:- అవును నం జరిగేకాడీకీ యెవరివల్ల నైతే కేమి? ఆడవాండ్లను రక్షించజాలక పోతిమనే అగౌరవం మనకు తప్పదు. ప్రస్తుతం మనం తప్పించుకొని పోయినా ఆడవాండ్లను చేతికి చిక్కించుకొని మనం లోబడిపోతే వాండ్లను బాధిస్తామంటారు. అప్పుడైతే నా లోబడికే తప్పరు. అప్పటికి మనకు మిగిలేది అగౌరవం వొక్కటే.

నాయకులు:- మీరు చెప్పేది వాస్తవమే. మీ సలహా చాయగా వుంది. పోట్లాడడమే ప్రధానం. అవసరమైతే మాలో వొకడికి నీపేరు పెడతాం నీవుమాత్రం బయట వుంటే వ్యవహారం కొనసాగించగలవు. అది మాలో వొక్కళ్లవల్లా అద్యే పని కాదు.

ఆడవాండ్ల మానవత్వసందర్భం లేకపోయినట్లయితే నేనాపని చేసివుండేవాడినే. స్త్రీలను శత్రువులచేతులలో వదిలి నా ప్రాణం రక్షించుకుండేదా? ఎంత హైన్యపుబతుకు! జగ్గ డెప్పుడూ అటువంటి నీచకార్యం చెయ్యలేదు.

నాయకులు:- సరే మా కొకటి కోస్తున్నది. మనదగ్గర మందుగుండుసామాను తగ్గింది. చేతులలో సన్నీలు, బాకులు మటుకున్నవి. సంకులయుద్ధమే మనకు శరణ్యం. మన స్త్రీల నెట్లాగూ మనము రక్షించలేము. మనం తప్పించుకొని జీవించి వుంటే, వాండ్లకు బాధ యెక్కువ. శత్రువు లిప్పుడు మనకు షుమారు అరవైలు దూరమున వున్నారు. ఇంత సమీపంలో మనము వున్నామని వాండ్లకు గమనం దగిలినట్టు కనబడదు. తెలిస్తే ఫిరంగులు ప్రారంభించేవాండ్లే. ఆడవాండ్లూ మనమూ మాడిపోయి వుందుము. వాండ్లు గాలిస్తున్నారు. ఆడవాండ్లను యిక్కడ వదిలి వాండ్లకు యెదురునడిచి మెల్లగా వాండ్లను సమీపించి మీదబడదాం. వాండ్లకు తుపాకులు నిరుపయోగమవుతవి. జగ్గడి సైనికుల చేతిబలం చూపి అధమం కాయకు రెండుకాయలైనా బలిదీసుకొని పడిపోదాం. మనము పడిపోయినతర్వాత శత్రువులు స్త్రీలదగ్గర సొమ్ముంటే తీసుకొని వదిలిపెట్టిపోతారు. మనము పడిపోయినతర్వాత వాండ్లకు క్రౌర్యముండదు. ఉద్యోగస్థులుకూడా గౌరవం సంపాదించుకోవలెనని చక్కగా ప్రవర్తిస్తారు. మన స్త్రీలగౌరవం, మన గౌరవంకూడా కాపాడినవాండ్లమవుతాం. మనము జీవించివుండగా మన స్త్రీలు శత్రువులచేతులలో పడకుండా చేసినవాండ్లం అవుతాం. జగ్గడిసైనికు లని అనిపించుకోవలెనని మాకు కోర్కె వున్నది

జ:- సరే. ఆడవాండ్లతో చెప్పి వాండ్లను నిలిపి బయలుదేరి రాండి. ఇంతలో కత్తులు నూరుకుంటాను. మానధనులవలె చావడానికి బయలుదేరుదాం. ఆలస్యం చేయవద్దు.

అయిదునిమిషములలో సంతాను లంతా బయలుదేరి వచ్చారు. శత్రువులకు యాభై గజాల దూరంలోకి వచ్చేవరకూ వాండ్లు గహించలేదు “వీరహనుమాన్” అని జగ్గడు సింహనాదం చేశాడు.

జ:- తమ్ములూ ! నా దొక్క కోరిక.

సం:- యే మది ?

జ:- సింహాన్ని నాకు వదలండి.

సం:- సరే.

అంతా వొక్కమృగిని చూడారు. సమీపంలో అయిదు వందలపైసల వున్న దని రామసింగు పై నికులు తలంచలేదు. ఈ పాకులు నిరుపయోగమైనవి. పేష్కాబులు తీసుకొని సన్నద్ధులయ్యే వరకు ముందుసలిచినవాండ్లు రెండుమూడువరుసలు పడిపోయినారు. రామసింగుపై నికులు యుద్ధములలో ఆరితేరిన వాండ్లయినా జగ్గడి పై నికుల వుత్సాహం, నిస్పృహత్వం, స్త్రీలమానధనం రక్షించవలె ననే కాంక్ష ముందర నిలువలేకపోయినారు. జగ్గ డెవడో శత్రు వులకు తెలియదు. సాధారణపై నికునకంటే మెరుగైనదుస్తులు వీవు. అందరూ సంతానులే. స్పెస్సరు పైసలముఖానికి రాక, పక్కగా వుండి యుద్ధం చేయిస్తూ జగ్గడిక తిక్కి బలి అయినాడు. రామసింగు వెనుకడుగు వేస్తున్న పై నికులను పురికొల్పుకుంటూ చెవరిన పైన్యాన్ని అర్ధచంద్రవ్యూహంగా అమర్చి సంతానుల చిన్న పైన్యాన్ని కమ్మి పట్టుకోవలెనని తిప్పికొని వస్తున్నాడు. జగ్గణ్ణి ప్రాణంతో పట్టుకోవలె నని అతనికోరిక. వెనుకనుంచి పైన్యాలను నడుపుతుంటాడని అతనితలంపు. అర్ధచంద్రవ్యూహానికి నడుమ రామసింగుండి రక్షిస్తున్నాడు. జగ్గడు వెనుక లేడు. అతనిపైసల మట్టసంగా వొక్కచోటవున్నది. జగ్గడు రామసింగువైపు నడుస్తూ త్రోల్పులివలె వొక్క దాటున పట్టవలెనని చూస్తున్నాడు. రామ సింగు అర్ధచంద్రవ్యూహం అతిపాడుకై సన్నగిలింది. జగ్గ డది కని పెట్టాడు. “వీరహనుమాన్ ” అని కేక వినబడ్డది. “వీర్ ! వీర్ !” అని కేకలువేస్తూ వెనువీకతో దాకి అయిదునోట్ల చంద్రరేఖ తెంపారు. బిటిషు పైసలం చికాకు పడ్డది. వీనుగులు కుప్పతిప్ప లైనవి. రామసింగుకూ, జగ్గడికీ చేతులు కలిసినవి. రామసింగు సాములో మేటి. జగ్గడు మేటి పోటరి, దేహబలం మత్యంతం. మనిషి చువ్వవలె వంగి వేళ్లు తప్పించుకో గలడు. శరీరలాఘవం

గలిగి చిగుతవులివలె మాకు తాడు. సింగుకు నడివయస్సు మిగిలింది ఎంత కనకత్తు చేస్తున్నా భోగముల కలవాటు పడ్డాడు. చాలాసేపు దమ్ము పట్టలేదు సింగు తన ప్రవృత్తి జగ్గడని గ్రహించాడు. ఆనందపడ్డాడు. కొంతసేపు సరిసమానంగా పోరి ఛడిలో నైపుణ్యాలు చూపించారు అశక్తమాట్లు తోడి చేశారు. కొంతసేపటికి సింగుకు అలుపు వచ్చింది. జగ్గడు కవ్వించడం, సింగు కాచుకోవడంలోకి మారింది. సింగు ఆజానుబాహువు. కాలి చలనం యొక్క లోపాన్ని పొడగు చేతులు తీర్చినవి. చుట్టూ వున్న వుభయ సైనికులూ విచిత్రం చూస్తూ నిలవబడ్డారు. సింగు, తా నోడిపోవడం నిశ్చయమవుతున్నాడు. పాణంకో పట్టే ఆశ వదులు కున్నాడు. ఇతరులు తోడు రమ్మచడానికి తన తా తానికి నామోషిగా తోచింది పారతంత్ర్యముగా సగం చచ్చిరా తాతం అడ్డం వచ్చింది. చేతికొద్దీ తల్వారు విసిరాడు. అది కనిపెట్టి జగ్గడు చప్పున పక్కకు దాటిరా కింకంపి కుడిచేయిగూ గూడా దెగి నేలబడ్డా పడ్డ చేతికేళ్లు కత్తి కోసం తడివినవి—జగ్గడు ఏడమ చేతితో చేతితో చేతికొద్దీ మెడ కురికి పట్టివేశాడు. రామసింగు కంఠం దెగి తల నేలకు దొర్లింది. వెంటనే తల దీసుకొని చంకలో యిరికించుకొని సింహనాదం చేశాడు రామసింగు అనుచరులు సింగు తల తీయడంలో తే—తల దీసినట్లే తల తీసుకొని పోకుండా చెయ్యి వలెసని వొక్కుమ్మడిన ముట్టడించారు. జగ్గడు యెడమచేతితో కత్తి తిప్పతూ సస్యనాచివలె శత్రువులను కోసి వోదెలు పెడుతూ గుర్రపులోనుంచి పెగిలి బయటబడి బ్రటిషు జండావంక పరుగెత్తాడు. ఆంగ్ల సైనికులు వెంటబడ్డారు. సంతానులు వెనుదగిలి శత్రువులను సరికి వొప్పకట్టలవలె నేల పరవంజుతున్నాడు అడుగుపెట్ట సందు లేకపోయింది జగ్గడి వొంటిచేతి పెట్టుకు బ్రటిషు సింహము తెగి నేలపడ్డది. సింగు తల దక్కించుకోవడం అసాధ్యం అని తోచింది. చేతికొద్దీ సంతానుల వైపుకు విసిరివేసి “ఎత్తుకొనిపో” అని కేక వేశాడు. ఒక యావని సంతానుడు వైది పై నే పట్టుకొని యెవరికీ అందకుండా పరుగెత్తాడు. “జండా దక్కించుకో”

అని మళ్ళీ కేక విసబడ్డది. ఒక సంతానుడు ఈమ హనుమద్ధ్వజ మెత్తుకొని తొలిగాడు. బిటిషు సైనికులు కపిధ్వజం కోసం పరు గెత్తారు. “వీరహనుమాన్” అనే నామం అడవులలో ప్రతిధ్వనిం చింది. ప్రాణాలకు పగించి సంతానులు మౌన- పెట్టున వగిలి జండాకోసం పరుగెత్తే గుంపును మరలించాడు. అంగ్ల సేనాని తన సైనికుల సంఖ్యను జూచుకొని పోటుకు పురిగొల్పాడు. జగ్గడు కొంటిచేతి పోటుతో సేనాని వక్షం పెకల్పాడు. వెనుకవున్న కొక అంగ్లేయ కెప్టెను కత్తితో జగ్గడి కాలు సరికాడు. కాలు దెగి నేలబడి తన కంతం నరుకనుంకించి సమీపించిన కెప్టెనును జగ్గడు పడ గొట్టాడు. జగ్గడు పడడంతోనే సంతానుడు వెత్తెత్తింది. ప్రతివాడూ నాయ డి మోస్తూగా “వీరహనుమాన్” అని కేకలు వేశాడు. భయాలవలె “వీర్ ! వీర్ !” అని అంటూ శత్రు సైన్యం లో జొరబడ్డాడు. కత్తులు వొండొంటిండాకిన ఖణఖణ ధ్వనులు పెచ్చు పెరిగినవి. మినుగురులు సైన్యములను ముట్టడించినట్టు ఒరిపిడికి నిప్పుగవ్వ లెగురుతున్నవి. సంతానులసంఖ్య తీసిపోతున్నది. కాని శౌర్యంతీసిపోలేదు. వారి సంఖ్య మూరై పడై వొకటై సం పూర్ణమయింది. హతశేషులే లేరు. జగ్గడూ, మరీవొక సంతానుడూ మాత్రం బలమైన గాయాలతో బ్రతికి వున్నారు. ఇద్దరినీ పట్టు కున్నారు. సంతానుడు శత్రువుల స్వాధీనం గావడానికి యిష్టంలేక దగ్గర పడివున్నతనకత్తితో అత్మహత్య చేసుకొన్నాడు. జగ్గడు దూరింట్లోబడివున్న తన కత్తి కోసం సడయలు పొగిపడ్డ నల్ల తాగు వలె పాకుతున్నాడు. మేజరు అది కనిపెట్టి పట్టుకొని చెయి కట్టి వేయించాడు. రెండువందల అంగ్లసైన్యం మాత్రం మిగిలింది. మేజరు ముందు ఆవనాండ్లను స్వాధీనం చేసికొని తరువాత సంతానుల నివాసం స్వాధీనపరుచుకోవలె నన్నాడు. వాచానానంలో యింకా సైన్యములుండేమో నని సందేహించి జగ్గడు దొరి కాడని సమీపస్థానాలకు తెలియపరిచాడు. తక్కిన అయిదు భాగములసైన్యంలో మూటిని కూడా ముష్టిలో సంతానులు పూరిగా నశింపుచేశాడు. సంతానుల గుంపులలో వొకటి కొండ

లోయలో జిక్కి విధిలేక సమూహ యుద్ధంలో దిగి రెట్టింపు శత్రుసైన్యమును హతంచేసి పూర్తిగా నశించింది. అయిదవ దానికి శత్రుసైన్యంతో తాకిడి కలుగనేలేదు. ఆంగ్లనాయకుడు అడవిలో దూరడానికి సాధ్యంగాక తనసైన్యాన్ని వెనుకకు మరల్చుకొని చివరకు జగ్గడితో బోరిన హతశేషులతో కలుసుకున్నాడు. సంతానుల గుంపులలో ఒకదానిగతి రెండవ దానికి తెలియలేదు. ఒకటి తన బాటకు వేసిన ఆంగ్లసైన్యాన్ని ధ్వంసంచేసి జగ్గడిగుంపుతో కలపవలె నని వెదుకుతూవచ్చి స్త్రీల సమూహమును జూచి జగ్గడిగుంపుయొక్క పరియవసానం విని అతనిని విడిపించుకొని రావలెనని ప్రయత్నించింది కాని అంతకు కొందరిసాయంత్రమే రెండువందల బ్రిటిష్ సైనికులు జగ్గడిని అడవిలో నుంచి తొలగదీసుకొనిపోయి కర్నూలుజైలుకు పంపినట్లు తెలిసింది.

అంతట సంతానులు యోచించుకొని స్త్రీలను సురక్షితంగా అడవిబయటికి చేర్చి తమ పోలకులనెంబడి సమూహ గ్రామాలకు పంపివేశారు. హతశేషుల నందరిని పోగుచేస్తే యుద్ధం చేయగల వాండ్లు అందువందలు మిగిలారు. విచారితస్తే జగ్గడి కర్నూలు జైలులోవుంచి రిజర్వ్ పోలీసులు కాషలా చేస్తున్నారని కొందరూ, నంద్యాల సబుజైలులోవుంచి రెండువందల సైన్యంతో కాపాడుతున్నారని కొందరూ జాడలు చెప్పారు. సంతానులు రెండు గుంపులై మొకటి కర్నూలుజైలునూ, రెండవది నంద్యాల జైలునూ ముట్టడించడానికి పొద్దునూకంగనే బయలుదేరి మూడు జాములపొద్దు పోయేవరకు కర్నూలు, నంద్యాల చేరి జైళ్ళుముట్టడించి తాళాలు బద్దలుచేసి ఖైదీలను విడిపించారు. జగ్గడుమాత్రం లేడు. విచారితస్తే మధ్యాహ్నపు రైలుమీద గుంటూరు విచారణ కోసం తీసుకొనిపోయినట్లు ఖైదీలపల్ల తెలిసింది. నంద్యాలకు పోయిన గుంపుచు యెవరూ మెదిరించలేదు గాని కర్నూలుగుంపు మీదికి రిజర్వ్ పోలీసులు వచ్చారు. పోలీసులతో యుద్ధంచేసి చావ

ఓం కంటే జగ్గడిని విడిపించడం వుత్తమమని పోలీసులతో పోరుకు మొగ్గుకుండానే షుగ్గెత్తిపోయి సంతాను లందరూ జగ్గడిని విడిపించ వానికి గుంటూరు పోవలసివుంటుంది గనుక కొండవీటికొండలకు చేరవలసిందిని అక్కడ పటాలంగా యేర్పగచి గుంటూరు పంపు తానునీ తెలియపరచాను. అందరూ చెడిరి గుంటూరుకు బయలు దేరారు. బొక్కసం యావత్తూ మూటలుగట్టి చాలాభాగం సంతానులద్వారా కొండవీటికొండలలోవున్న జిల్లానాయకుడికి పంపబడ్డది. యావత్తుఘనం పైసాలు వారలేకుండా గుంటూరు చేరింది.

౨౩

త వ ర

నారాయణరావుదగ్గర గుమాస్తాగావున్న వెంకట్రావు, అతడు స్లీడరుషని ఆపినేసిన తరువాత : రూపులు సబుమేజస్ట్రేటు కోర్టులో కాపీస్టుగా వున్నాడు. జగ్గెడ్డ ధడబడలుగా జైలుకు తీసుకొని వచ్చినతరువాత వెంకట్రావు అతనిని చూచి యితడు జగ్గడు కాడనీ, మంగళాపురం కాపురస్థుడు వెంకటదాసు అనే మాలవాడు అనీ మేజస్ట్రేటుగారితో చెప్పాడు. కలక్టరుగారికి వెంటనే సదరు సంగతి రిపోర్టుయి ఆయనవచ్చి గుమాస్తాను విచారించి జగ్గడిని “మంగళాపురం కాపురస్థుడవు కావా?” అని అడిగాడు.

జగ్గడు వాస్తవం చెప్పితే యిదివరకే చిక్కులలోవున్న తల్లిదండ్రులకు తనవల్ల చింతాకంత వుపకారం లేకపోగా కష్టాలెక్కువవుతవేమో నని కొంచెంసేపు అజ్ఞాయించాడు. తనను బాగా యెరిగిన గుమాస్తా చెప్పినతరువాత యితరులను తీసుకొని వచ్చి గుర్తింపుచేయిస్తాను. ఎట్లయినా యిక దాగేదికాదని స్థిర పరచుకున్నాడు.

జగ్గడు:- నేను తక్కిళ్ళ జగ్గడిని. యెందుకు ఖూరనుమానించడం?

కలక్ష్మకు:- తక్కి-ళ్ళ జగ్గడ కి బంధువులకొంగ యిప్పటికి పదియేండ్లకిందట కే హైదరాబాదు జైలులో చనిపోయినట్లు మాకు నిశ్చయమైన సంగతి తెలిసింది. ఇంకా నీవు దాచడ మెందుకు ?

జగ్గడు:- నేను జగ్గడిని కానిమూట చాస్తానం. ఫలానా అని తెలియకుండా మీరు కేసు తీర్చావించుకోలేరా ?

క:- సాధ్యమైనంతవరకు , పయన్నంచేసి గుర్తింపుసాక్ష్యం దొరక్కపోతే పేరులేకుండా కి వ్యవహారం జరిగిస్తాం. అయితా నీవు పేరు దాచుకోవలసిన అవసరం కనబడదు. ధర్మబద్ధమైన చోరు డవు. మొక్కరిహాస్యం. నీ అభిప్రాయాలతో నేను చాలావరకు యేకీభవిస్తా. నీవు యేదో మోసాదుగానా యీ జైలులోనుంచి తప్పించుకొని పోయేయిద్దం చేయగలవు. కాని నీవు వెళ్ళడం దుస్సభం. కాలూ చేయూ పూర్తిగా బోయింది. చికిత్స బాగా చేయవలసిందని డాక్టరుగారితో చెప్పాను. కాలూ కోసి బెయ్యి వలసివస్తుందంటాడు. కోస్తే అదిలే జీవించవేమో నని ఆయనకు అనుమానం కూడాను. ఇట్టి సందర్భాలలో నీవు తప్పించుకొని పోయూ ప్రయోజనం లేదు. కరిచీ కాటుకడకుండా పోతుంది. నీవు యభాప్రకారం నీ వుద్యమం సాగించుకోవడానికి అవకాశ మన్నా వుంటే అనుకోవచ్చు. అదిగాని సరియైన వైద్యులూ దొర కరు. నిడదవోలులో జిల్లాశుల్కం తీసికొనినా మూడరెంటుం డెంటు మంచి డాక్టరు. కృష్ణానల్లా స్టేషనుకూడా అప్పుకప్పుడు వచ్చి చూస్తూవుంటాడు. అయినా నాని స్నేహితుడు. గొప్ప శోధకుడుగూడాను. జైలు సూపరెంటెండెంటుతో మాట్లాడి అవ సరమైతే వార్షిక్రూ కలిసి శస్త్రం చేయ్యి మరి చెప్పతాను. నన్ను మీతొలూకుబందిలో కేసులన్నీ విచారించడానికి గుం టూలు పంపుకున్నాను కేసి గా పరగానం. నీకేసే మొదట విచారణకు వస్తుంది. వెంటనే శిక్ష వేయవలసిందని గవర్నరు గారి దగ్గరనుంచి రహస్యంగా వుత్తరవులు వచ్చినవి.

జగ్గడు:- నా కేసు మీ కేసుచేస్తారు ?

కలక్టరు:- నీ కేది వృత్తమ మని నాకు తోస్తుందో అది చేస్తాను. నీ యభిప్రాయ మేమి?

వెంకటదాసు:- నా కేది వృత్తమమో నాకు తెలియదు. ఆ సంగతి మీకే వదిలిపెడతాను. ఇదివరకు సైనికునివలె విచారింపవలసిందని కోరదలచాగాని లుప్పుడు మానుకుంటాను. సాధారణపు సంతానుని మోస్తరుగా నన్నూ విచారింపడమే నా కీష్టం. మీరు నన్ను వదిలిపెడతా రనే ఆశతో గాదు. ధర్మం పాలిస్తూ రని నానమ్మకం. అంతే నాకు చాలు.

క:- నీవు ధర్మాత్ముడ వై నచోరుడవు. మహావీరుడ వని పించుకున్నావు. పదివేలసైన్యాన్ని నుగ్గురూచం చేశావు. నీ సిద్ధాంతం లంగీకరించకపోయినా ప్రతికలన్నీ నీకీర్తిని ఘోషిస్తున్నవి. నీ విచిత్రయుద్ధ మంతా ప్రతికలలో వ్రాస్తున్నాడు. ఇంకా నీకు కావలసిన దేమున్నది?

వెం:- చా వంట భయం లేదుగాని వుర్రెంటే నా కసహ్యం. అందుకనే సైనికునివలె విచారించి కాల్చమని కోరుదా మనుకున్నాను.

క:- జ్ఞాపక ముంచుకుంటాను. ఈశ్వరాట నిన్ను గుంటూరుకు పంపిస్తున్నాను. ఒక డాక్టరు నీతో గుంటూరుదాకా వస్తాడు. నీకు బాధగా వున్నదా?

వెం:- నా కేబాధా కనబడడంలేదు.

క:- భోజనం వసతిగా జరుగుతున్నదా?

వెం:- డాక్టరు పెట్టించే భోజనం అచుకూలంగానే వుంది. ఇంకొక్కసంగతి. నాకు జీవితాశ లేదు. కాలూ, చెయ్యిగూడా పోయినతరువాత యీ కున్నిష్టి బతుకు నా కెందుకు?

క:- బలవన్మరణం చేసుకోవద్దు. నీవాస్మాలములో నీ ధర్మం నీవు చక్కగా వెల్లడించు.

వెం:- చిత్తం. అప్పటికి నాకు మనోదాగుప్యం వుంటుందో వుండదో? త్వరగా విచారణ పూర్తి అయితే బాగుండు. నాకు

మొక్కటే ఆశ వున్నది. నేను చనిపోయేటోగా నాతలిదండ్రులను చూడవలె నని వున్నది. అది లభించేలాగు చూడండి.

క:- దాని కేమి. వారిని ఆవూరిలోనే వుంచినట్లు పత్రికలో వేశారు. వారు నీ కుషచారం చేస్తూవుండేటట్లు సూపరెంటెండెంటు ద్వారా యేర్పాటుచేయిస్తాను. ఇక నే వెళ్లుతా - ఒక గంటలో నీకు ప్రయాణం. డాక్టరుగారు ప్రయాణమై వచ్చినట్లున్నది.

వె:- చిత్తం. మీరు నాయందు చూపినదయకు మీకు నమస్కారం.

క:- దయ యే మున్నదీ? నేను మీ సంతానులలో చేర దగినవాడ నని చెప్పడానికి వచ్చా. నమస్కారం.

వె:- పెద్దలకు నమస్కారం.

క:- నీపేరు వెంకటదాసేనా?

వె:- అవును. దాపరిక మెందుకు? సిగ్గుపడ నవసరం లే దనుకుంటాను.

క:- గర్వపడదగిన దనుకుంటాను.

వె:- కావచ్చును. సిద్ధాంత మందరూ అంగీకరిస్తారు. సాధనల విషయంలోమాత్రం అభిప్రాయభేద మున్నది. నూతన ధర్మం జనామోదం బడసినతరువాత సవ్యమాగ్ధాలే అవలం బించవచ్చు.

క:- అ దెప్పటికో! మనజీవితంలో ఆచరణలోకి వస్తుం దని తోచదు.

వె:- ఇప్పటి దుస్సిద్ధాంతాలు మనకు దాపరించి యెన్ని వేలయేం క్లయిందో. ఇవి మారడానికి కొన్ని తరాలుపట్టినా ప్రపంచచరిత్రలో అవి దీర్ఘకాలం గావు.

క:- నిపు చెప్పదలుచుకున్న సంగతు లన్నీ నీవాదంలో చెప్పకో. స్త్రీడరుసుబెట్టి విచారించుమంటావా?

వె:- స్త్రీడరుసు బెట్టి యేమి ప్రయోజనం? కేసులో నే లేదనే దేమున్నది? వాఙ్మూలముమిది కేచ్చి పూచుకుంటాను.

క:- నీ యిష్టం వచ్చినట్లు చెయ్యి నేను చేయాలేమో
వాంట్లో ధర్మ పతిహాసం మేమయినా ప్రంటుందా?

వె:- స్వచిషయం గనుక చెప్పగూడదు గాని ఈ ధర్మా
లను పోషించవలసిన బాధ్యత మనకు లేకనాగా వీటి సమయంలో
బెట్టడం తప్పని నా అభిప్రాయం. ఇవి ధర్మాలు గావు. ధర్మము
యొక్క ఆభాస. ప్రారంభంలో యీ ధర్మాలుకొన్ని అనుష్ఠేయ
ములుగా వుండవచ్చు. ఇప్పుడు వాటికి ధర్మముయొక్క వాల
కమే పోయింది. తమ చిత్తంవచ్చినట్లు చేయండి. తమ సందే
హాలు తీర్చేమాత్రపు వాడినా?

క:- నా సందేహం కొంత తీరింది. ఈ కేసును పూర్తి
కాంగనే యీ నవకరీ వదిలిపెడతాను.

ఇంతలో డాక్టరుగారు వచ్చి:

డా:- సలామండి.

క:- ఏమండీ వెంకట్రావుగారూ! యెట్లా యిలెనినీ తీసు
కొనిపోవడం?

డా:- కట్టు కదలకుండా యీ మంచమే యెత్తుకొనిపోయి
వొక కంపార్టుమెంటులో బెడితే బాగుంటుంది. మాతో కొందరు
పోలీసులుగూడా వస్తారుగదా.

క:- అవును. వొకదాదీ, గిరి మిడి పోలీసులూ వస్తారు.
ప్రయాణం చేయగలస్థితిలో ఎన్నాడమో మళ్ళీ పరీక్షించండి.

డా:- ఇప్పటి కేసు జబ్బు లేదు. చెయి క్రమంగా
కుళ్లుతుందేమో? మంటిమీద శిస్త్రం కట్టమే. అంతిమరకు
బోకుండానే చేతా మని ప్రయత్నిస్తున్నా.

క:- పోలీసులు వస్తున్నాను. వాడూ! త్వరగా నలుగురు
కూలీలను చూడు.

డా:- సూపరెండెండెంటుగారు యిదిగంతే యేర్పాటు
చేశారు. హాబిలో వున్నాడు.

క:- పిలిచి యెత్తించు.

జగ్గణ్ణి పదిగంటలబండికి తీసుకొనిపోతారని వూళ్ళోవదంజీ పుట్టి వేలజనం స్టేషన్ దగ్గరా తాలూకా ఆఫీసుచుట్టూ మూగాగు. కూలీలు మంచ యెత్తుకొని బయలుదేరారు. పోలీసులు నాలుగు వైపులా విచ్చుకత్తుల పహారా యిస్తున్నారు. పోలీసుసూపరెంటెండ్ డెంటు ముందు కలెక్టరు వెనుకా గుర్రాలెక్కి వస్తున్నారు. స్టేషనుదగ్గరకు పోయేవరకు చెక్కవంగింది. మూడుపెట్టెలు ఖాళీ చేసి యావత్తుమందీ యెక్కారు. డాక్టరూ, సూపరెంటెండ్డెంటూ ఇన్ స్పెక్టరూ వెంకటదాసు కంపార్టుమెంటులో కూర్చున్నారు. గుంటూగు పోయేవరకు ఉదయం యెనిమిదిగంటలయింది. జగ్గడు బండిలో వస్తాడని వూళ్ళోనూ దగ్గరపల్లెలలోనూ తెలిసింది. జగ్గడు మంగళాచారపు మనిషని ఉద్యోగులకు మాత్రమే తెలిసిన రహస్య మయినా బయటికి పోక్కింది. జనాన్ని మైదానంమీదికి రానియ్య లేదు. పదివేలజనం చుట్టూ మూగింది. మంచం యెత్తుకొని కూలీలు నడుస్తున్నారు. పోలీసులకు చుట్టూవున్న జనవత్తిడి బల మయింది. ప్రయాణం అడుగు సాగలేదు. కలెక్టరు అందరినీ దారియ్యవలసెందని కోరాడు. ఒక్క పర్యాయం అతనిని చూపితే వెళ్ళి పోతామని జన మన్నారు. దాసు మెల్లగా లేచి కూర్చొని అందరి వంకా ఘాఛాడు. వేల చూడ్కు అతనిమీద వ్యాపించి నవి. చప్పట్లు మారుమోగినవి. వెంకటదాసే అనే కేకలుగూడా వినబడ్డవి. అయిదునిమిషాలు దాసు కూర్చుండి తరువాత పడు కున్నాడు. జనం క్రమంగా చిలకబారి దారి యేర్పడ్డది. పోలీసులు సాగారు. తాలూకా జయిలుకు వచ్చేవరకు గంటపట్టింది. కిక్కిరింపులు, నందియాల జయిళ్ళు సంతానాలు బద్దలుగొట్టారని తెలిసి అయిదువేల ప్రయాణిని తాలూకా ఆఫీసుచుట్టూ రాత్రింబగళ్ళు కాపలా పెట్టారు.

విచారణవాయిదా యింకా మూడురోజు లున్నది. మరు

పాకిగుండ్ల వర్షం గురిసింది. అంతాగబ్బ గీము. వెలుతును ప్రస
పజేసి పరీక్షించారు. మనుష్యుల జాడపోబట్లు కనబడలేదు.
పాకులగుండ్లు ఎస్తూనేవున్నవి. ఒకటి తప్పిపోవడం లేదు.
అంతర్ల వెలుతురు సంతానులకే యెక్కువసహాయ మయింది.
అంతర్ల చుట్టూ సైన్యం కళ్ళాలుగా పడిపోయింది. దీపాలు ఆర్పి
నికులు కూడా కాల్చడం ప్రారంభించారు. కొంత సేపటికి మందు
పండుసామా నయిపోవడంచేత సంతానులు వెళ్ళిపోయినారు.
కొన్ని మళ్ళీ కాల్చడానికి యెత్తు యెత్తారేమో నని సైనికులు
కెంబడించలేదు. సంతానులు యెవండ్ల యిక్కలకు వాండ్లు చేరిన
మరువాత సైన్యం వెతకడానికి బయలుదేరింది. సంతానుల పొళ్ళుకువ
మెక్కడా కనపడలేదు. అందరూ తిరిగివచ్చి తాలూకా ఆఫీసు
చుట్టూ అంతా షేమమని పహారా యిస్తున్నారు. తెల్లవారి పడి
పోయినవాండ్లనందరినీ లెక్కపెడితే అయిదువందలశవాలూ,
వేయిమంది వికలాంగులూ తేలారు. చుట్టుగుంటదగ్గర సైనికుల
వర్తమయిన పీఠగౌరవములతో శవాలను ఖననంచేశారు.

మరునా డుదయం యేడుగుంటలకు కొరితేపాటినుంచి కూర
గంపలు వస్తున్నవి. కొందరు అత్తల నాడిపోసుకుంటున్నారు.
నొకముసలిది కాయలగంప మొయ్యలేక సోమారికోడలిమీద
వేష్టపడుతున్నది. కొందరు ముసలివాండ్లు గంపలబరువుకింద అణిగి
అడుగులు తియ్యలేక మెడలుపడి బాధపడుతూ పోతున్నారు.
ఒకతవర శోటకూరగంప తలమీద బెట్టుకొని, తాము మోసే
కాయల కావిళ్ళ భారం సహితం మరచి యెకసక్కెములాడు జవ్వ
నంపు కోడెసరసులను చిరునవ్వు వెలుగుతో కలసిన కోరచూపులచే
కసరికొట్టుతూ గడ్డలగుడ్డంవలె కడచుపోతున్నది. కంచుమట్టెలూ
కడమవేళ్ళను తగరపుచుట్లూ బోలుకడియాలూ కాళ్ళ నలంక
రించినవి. వాటిపై జీరాడుతూ గుమ్మటంతిరుగు గుర్రాబీళ్ళూలచీర
గూడకట్టు కట్టుకొన్నది. తంగుబిగించిన మొడ్డానానికి అతికిన వెండి
గొలుసుకు దగిల్చిన తాళపుచెవులగుత్తి వేచాడుతున్నది. వేళ్ళకు
పంచలోహాల వుంగరాలూ, సందిట వెండికడియం, చేతుల బిళ్లారి

గాజులూ, చెవులకు బట్టిలూ, నెడలూ ముచ్చిబంగారమగుండ్ల పేరూ, కుడికొప్పుమీద చేమంతిపువ్వు ఆమె సొగసుక తైల చాటుతున్నవి. రవికె వారుసుకుంటున్నది. కనుకొలుకుల ప్రక్క కాటుకగీరా, ముఖాన నల్లకుంకుమ చామనచాయగల దేహాని అలంకారంగానే వున్నవి. పమిలెచెరుగు కుడిరొండిన దోపి పెకి నవ్వుతో నడిరోడ్డుమీద తాలూకా ఆఫీసున కెదురుగా నిలు బడ్డది. రోడ్డుపక్కనున్న మేడలోనుండి—

ఒక స్త్రీ:- కూరమ్మతారా?

త:- వాండ్లంతా మార్కట్టుకు పోతారు. నాదగ్గర తోట కూర వున్నది.

స్త్రీ:- అరుగుమీద దించుకో, వస్తున్నా. దేని కమ్మ తావు?

త:- డబ్బులకూ, బియ్యానికీ, కొనేవాండ్లనుబట్టి వూరికే గూడాను.

స్త్రీ:- దిగివచ్చి--పెట్టు--కాసినికూసినిగావు, అరసోలెడు బియ్యం.

త:- ఎన్నెయినా మీచాటలోనే వున్నవిగదా!

స్త్రీ:- ఊరికే పట్టా యెదురుతా వెందుకు? చేతికి రానే రాదేమి?

త:- పట్టమ్మా! కొంటే రానిది కొసిరితే వస్తుందెట?

స్త్రీ:- యేమిపట్టు? చేతికి రాదేమి? ముల్లు గుచ్చుకుండేను.

త:- తిట్టప్పుడు మీనోట్లో గుచ్చుకోరాదా! నాచేతిలో యెందుకు గుచ్చుకోవాలె?

స్త్రీ:- కూర నివ్వు తీసుకో. బియ్యపుకుప్పంతయినా లేక పోతే!

త:- కూర వూరికేనే వస్తుందటమ్మా! నీళ్ళు పోయ్యలేక అడవలు తెగుతున్నవి. మహారాజులకు మాకష్టాలు యేమి తెలుస్తవి? పట్టండి! పొద్దున్నే బోణీచేశారు. తగాదా యెందుకు?

బియ్యం మూటగట్టుకొని తాలూకా ఆఫీసువంకపోయి
గేటుదగ్గర పహారాయిస్తున్న తురక సిపాయిత్—

త:- ఏమయ్యా! మీ రెవ్వరూ కూరలు కొనుక్కోరా?
(అని కన్నుగీటింది.)

ఆచూపు తూపై తాకింది సాహెబుకు.

సా:- పిల్లా! నా కొకకాని కూర పెట్టు.

త:- నీకు కానీకూ రెందుకు? లోప లెవరూ కొనేవాండ్లు
లేరా? అమ్మకొని మళ్ళీ వచ్చేటప్పుడు నీకు కావలసినకూర
వుట్టినే తీసుకొందువుగాని.

సా:- పిల్లా—ఘోడా మోస్తరుగా కదనుపోతావు. పో,
లోపలికి బో! అరగంటసేపు అమ్మకొని బయటికి రా—యెనిమి
దింటికి ఆఫీసర్లు వస్తారు.

ఒయ్యారం వొలికిస్తూ తవర లోపలికి నడిచింది. సాహెబు
వెట్టిచూపులు చూస్తూ వూరుకున్నాడు. లోపలవాకిటిదగ్గర వొక
నాయుడు పహారాయిస్తున్నాడు.

నా:- యెవరు నీవు? జవాబు చెప్పి కదులు.

త:- నీకు నేను జవాబు చెప్పలేకపోతానా?

నా:- అసాధ్యురాలవుగా వున్నావే?

త:- సాధ్యం కాకపోను. ఈ పక్కనే మాయిల్లు. సిన్న
నీవు షికారు వచ్చావే? ఆఫీసరులకు కూరకొనేటందుకు వార్డరు
పిలవమన్నాడుట. గేటుదగ్గరవున్న సాహెబు రమ్మన్నాడు.

నా:- సాహెబు రమ్మంటే వస్తావా?

త:- అంటేమాత్రం నిన్ను నేనే అడుగుతున్నాగా? వాసి
చూపించానా లేదా?

నా:- వార్డరు లోపల వున్నాడు. మళ్ళీ యిటేరా.

లోపలికి బోయి వార్డరుకు సలాం పెట్టింది.

త:- తమకు మంచివాండ్లని వింటాను. వెంకటదాసుకు నేను భార్యను. ఆయననుచూచి యెన్నో అయింది. కండ్ల జూడే పోవాలె నని వచ్చాను. ఈ వందరూపాయలూ తమ దగ్గర వుండి అతని కేమయినా కావలిస్తే యిప్పించండి.

నా:- త్వరగా మాట్లాడు. కూరగంప యిచ్చిపో. ఎవరయినా అడిగితే కొనడానికి నే కబురంపా నను. అరగంటలో ముగించాలె.

క:- ఇతరు లెవరూ రాకుండా చూడు.

వా:- నేను గేట్లో వుంటా పో.

త:- జై సంతాన్ ! ఆహా ! జగ్గడా యీ స్థితిలో వున్నాడు!

వె:- రామన్నా ! నీవా ? గుర్తు పట్టలేకుండా వున్నావు. ఇట్లారా - ఇట్లారా. ఈ కమ్ముల మధ్యగుండా నాచేయి తాకు. రాత్రి ముట్టడించింది నీ సైన్యమేనా ? నీవు రాత్రి బ్రిటిషు పటాలాన్ని నాశనం చేశావుటే ? స్త్రీలను కాపాడిన గౌరవం దక్కింది మనకు.

త:- ఆ గౌరవం నీదే. మా కుత్తకు వేమి ?

వె:- నాయకు లెంద రున్నారు ?

త:- నేనుదప్ప సైనిక నాయకు లంతా రణరంగంలో పడి పోయినారు. జిల్లా నాయకులుమాత్రం మున్నారు.

వె:- హండ్లెవరూ నాకు సచ్చలేదు. ఇక జరగవలసిన దేమని నీ అభిప్రాయం ?

త:- నీ ఆజ్ఞ శిరసావహిస్తాను. అయిదారు రోజులలో యీ పదివేల సైన్యాన్నీ పుతమారుస్తాను. మందుగుండు సామగ్రి యావత్తూ యిక్కడికి చేర్పించా.

వె:- ఇక నే నెందుకూ పనికిరాను. ఈ స్థితిలో జీవించడం నా కిష్టంలేదు. బహుశా నే జీవించననే డాక్టరు లంటున్నారు. మొన్నటి యుద్ధం వరకూ జీవహత్య మన మెక్కడా

చెయ్యలేదు. సైనికు లంతా మనబోటి బీదవాండ్రే. జీవనం లేక ప్రాణా లమ్ముకున్నారు. యుద్ధం చేయడం మన పుద్దేశం గాదు. చేసి ప్రయోజనమూ కనుపడదు. వృధా జీవహింస మన కెందుకు?

త:- నాకూ అట్లాగే తోస్తున్నది.

వెం:- ఇంతవరకు మనం పుట్టించిన ఆందోళనవల్ల ధని కులూ ప్రభుత్వం వారూ ప్రస్తుత స్థితిగతులు మార్చక తప్పదని అభిప్రాయ పడుతున్నారు. ఇకమీద పాత పద్ధతులు ఆపి కొత్త పద్ధతు లవలంబించండి. మన దగ్గర అన్నిచోట్లా అయిదుకోట్ల పదిలక్షల ధన మున్నది. దాంట్లో అయిదుకోట్లు సంతాను లంతా సమానంగా పంచుకొని, న్యాయజీవనం చెయ్యండి. శేషించిన పదిలక్షలలో - పెన్స లిట్లియ్యి. ఈ విధంగా ధర్మాని కుపయో గించండి. మీ రందరూ కాగ్నిక సంఘాల సభికులుగా జేరి పని చెయ్యండి. త్వరలో మనకు స్వరాజ్యం వస్తుంది. విద్యా, వృత్తులూ, తప్పక అభివృద్ధిపొంది బీదలస్థితి తప్పక బాగుపడుతుం దని నా నమ్మకం. మీరు పార్లమెంటుకు సభికులను పంపి అక్కడి మన సంఘముయొక్క స్థితి బాగుచేయడానికి ప్రయత్నించండి. రాముడూ! ఈ చెప్పిన ప్రకారం జరిగించు. ఇక వెళ్ళుతావా? నా శరీరం వొకమాటు మళ్ళీ తాకు. అయ్యో! యెంతమంది సంతానులు హతులైనారు! నాయకు లంతా ప్రాణా లర్పించారు. సంతాను లందరినీ నే కావలించుకున్నా నని చెప్పి. నా తప్పులు త్షమించండి. రాముడూ! నే బోయిన తరువాత జగ్గడు పురపు వెంకటదాసు జ్ఞాపక ముంటాడా?

రా:- నీవు వెంకటదాసువా? ఈ అద్భుతశక్తి మంగళా పురంలో మొలకెత్తించేనా? ఆశ్చర్యం సంతానుడా! నీ ఆజ్ఞలు శిరసా వహించి నెరవేరుస్తాం. ఇంక సంతానుల కెవ్వరికీ నీదర్శన భాగ్యం లేదుగదా. నేనే అందరిలోనూ అదృష్టవంతుణ్ణి. నీపాదాలు వొక్కమారు అంటుకోనియ్యి.

వెం:- అది మన ధర్మవిరుద్ధం. సంతాను లందరూ సమాన ప్రతిపత్తి గలవారే. మళ్ళీ నీ చెయ్యి నా కందియ్యి. సంతానుడి

స్వర్ణసుఖ మనుభవిస్తాను. ఇంతకాలం నుంచీ స్వేచ్ఛా చక్ర వర్తినై సంతానులతో గలిసి గాలివలె అడవులలో సదా సంచ రించాను. ఇప్పుడు కాళ్ళుచేతులు లేని అవిటిని జీవించడంకంటే హైన్య మేమున్నది? ఈ జన్మ చాలించి తిరిగి పంచమ సంతాను డనై పుట్టి మన వుద్యమానికి తోడ్పడుతాను. శ్రీరాముడికి కపులు తోడైనట్టు మీరంతా మళ్ళీ సంతానులై పుట్టి మన వుద్యమాన్ని నిర్వహింతురుగాక!

త:- యేజన్మ యెత్తేదీ మన చేతిలో వున్నదా? విధినిర్ణయ మెట్లా వుంటుందో? అది అలంఘనీయంగదా!

వె:- నే నమ్మను. మన విధిని మనమే నిర్ణయించు కుంటాం. కర్మ బంగానుతీగె వంటిది. కార్యకారణ మార్గాన యెటు మలిపితే అటు తిరుగుతుంది. మన చేతిలో వున్న పనికి మఱివొకరి ప్రాజాపత్య మెందుకు?

త:- నీ రాజ్యంలో దేవుడికి ప్రవాసగతేనా?

వె:- దేవు డనేవా డొక డుంటే అంతేగతి. చేతకాని తనాని కది శిక్ష. మళ్ళీ నే వచ్చేలోగా పరీక్షలలో తేరి వుద్యోగా ర్హత పొందివుంటేతప్ప అసమర్థతక్రింద తొలిగిస్తాను. ప్రస్తుత మతనిని సస్పెండుచేసి అతని పాత చట్టాలన్నీ మూల దోయిం చాను. నేను లేనప్పుడు వాటి నతడు మళ్ళీ తీసి తగిన మరమ్మతు చేయిస్తేనేతప్ప వొక దానినీ వాడనియ్యను.

వార్డరు:- ఏమమ్మా! ఆఫీసర్లు వచ్చే వేళయింది.

త:- సంతానుడా! నే వెళ్ళనా?

వె:- ఇక సంతాను లెవరూ నా కండ్లకు గనబడరు గాఁవాలె. మళ్ళీ వొక్కమాటు నాచెయ్యి ఆలింగనం చెయ్యి. ఆలింగన మనోవ్యసం కుదురుస్తుంది. ఆహా! యిక వెళ్ళు.

తోటకూర వార్డరు కిచ్చి తవర బయలుదేరింది. మొదటి పహారా దగ్గరకు వచ్చింది.

నాయుడు:- సాయంత్రం నిజమేనా !

త:- ఇంకా అబద్ధమా ! కనిపెట్టుకొని వుంటా. మంచి బహుమతు లియ్యాలె.

వాలుగంటి చూపులతో నాయుడిని సంహరించి కదను దొక్కుతూ సాహెబున్న గేటు దగ్గరకువచ్చి చిరునవ్వు నవ్వింది. మచ్చు చల్లినట్టు సాహెబు వెళ్ళిచూపులు చూస్తూ పూరు కున్నాడు. తోటకూర సంగతి మరిచిపోయినాడు. తనర గేటు దాటి కొరిటేపాటిరోడ్డు పట్టింది. కొంతసేపటికి మచ్చు దిగి తనరవైపు చూచాడు. బిగ్గరగా కేకవేశాడు. ఆ కళ్ళాలు తిరిగి చూచిన పాపాన బోలేదు. సాహెబు జాగ్రత్తగా పహారా యిస్తూనే వున్నాడు.

౨౪

కే సు

వెంకటదాసు కేసు విచారణ గోజున దూరపు జిల్లాలనుంచి కూడా వేలకొలది జనం గుంటూరులో దిగారు. మంగళాపురం నుంచి పసిబిడ్డ బాలాదీ వచ్చి వెంకటదాసు ముఖావలోకనం చేసుకోవలె నని ఆదర్శా పడుతున్నాడు. వెంకటదాసు చేయించి నవి బందిపోట్లే అయినా వాటివల్ల స్వల్ప సంఖ్యాకులగు ధనికులకే నష్టం గలిగిందిగాని జనబాహుళ్యానికి సంబంధం లేదు. బీదలు బహిరంగంగా దాసుయొక్క వుద్యమాన్ని పొగడకపోయినా యిష్టాగోష్టిగా మాట్లాడేటప్పుడు ప్రశసించని వాండ్లు లేరు. నిజం చెప్పితే సిఠూరం గాని దాసు వుద్యమం లోకానికి ఊమకర మయిందనీ, ఆయన ధర్మం అవలంభిస్తే సర్వసోదర భావ మేర్పడు తుందనీ పలువురు వాదిస్తుండేవారు. సాధారణపు కుటుంబాల వాండ్లు విద్యావంతులు సహితం బందిపోట్లు సరియైన వని వాదించకపోయినా ఆషామాషీగా మాట్లాడేటప్పుడల్లా జగ్గడి ధర్మం అవలంభించడానికి మాకేమీ అభ్యంతరం లేదని అంటూ వుంటారు. ఉద్యమ మంతవంతగా కనుపడడం లేదు. కొందరు

ధనికులు విద్యావంతుల బుద్ధిని కొని ప్రతికలు ప్రకడించడాని కుప
యోగించి నూతన ధర్మం వ్యాపించకుండా చేయవలె నని ప్రయ
త్నిస్తున్నా కాలమహిమ యేమోకాని వాటిని చదివేవాండ్లు
కనపడను. దేశంలోని పరిస్థితులు విషమావస్థను బొందిన వనీ
కాస్త మిట్టలు చెక్కి పల్లాలు పూడ్చునిదీ స్థితిగతులు మరింత
ఘోరస్థితికి వస్తవనీ చాలామంది అంగీకరించారు. ఈ అభిప్రాయ
బలంచేత భాగ్యవంతులూ మిట్టలు చెక్కడాని కొప్పుకోకపోయినా
పల్లాలు పూడ్చే ప్రయత్నం అందరూ కలిసి చేయవలసిందే నని
సిద్ధాంతీకరించారు. కూలీలకు సరళమయిన కూలి యియ్యవలసిం
దనీ వాండస్థితి బాగుచేయవలసిం దనీ యంత్రశాలలు స్థాపించి
చేతిపనులు వృద్ధిచేసి బీదలకు జీవనం కల్పించవలసిం దనీ అందరూ
అంగీకరించారు. వృత్తులు వృద్ధిచేసే ప్రయత్నాలు ప్రస్తుత
ప్రభుత్వంవారు చేయకపోవడమే కాకుండా కొన్ని విషయములలో
బుద్ధిపూర్వకంగా ఇంగ్లండుయొక్క తేమానికై దేశవృత్తులను అణ
చడంచేత అలగాజనానికి జీవనంపడిపోయి బందిపోట్లు వృద్ధిగావ
డానికి ప్రబలహేతు వని యోచనగల వాండ్రంతా గ్రహించారు.
“కతా సంఘే బలీ” అను ప్రమాణం ప్రకారం కలియుగంలో
స్వల్ప సంఖ్యాకులగు పాలక సంఘాలకూ గురువర్గానికి ధనిక శ్రేణు
లకూ రయితు సమాజములకూ హస్తగతమైన అధికార ముండదనీ
అగ్రజాతులనుండి తొలిగి జనసామాన్యంయొక్క వరమూతుందనీ
కాలజ్ఞులు నిశ్చయంగా కనిపెట్టడమే కాకుండా కాలపరిపాకానికై
వేచివున్నాను. శ్రీఘృపరిపాకానికి తోడ్పడుతున్నారూ గూడాను.
రాజకీయపరిస్థితులు పూర్తిగా మారి పాలనాధికారం దేశీయుల
చేతిలోనికి రానిదీ నేశం ఏ విషయమునా అభివృద్ధి చెందడానికి
వీలులే దనీ నిశ్చయించి స్వరాజ్య స్థాపనకై విశ్వప్రయత్నాలూ
జరుగుతున్నవి. కాలం కర్మం మౌనగూడినట్లు ప్రపంచవాతావర
ణంలో గలిగిన మార్పుల కనుకూలంగా దేశమం దడగివున్న శక్తుల
నన్నిటినీ పొందుపరచి జయమొనగూర్చదగిన మహాపుష్కములు
జన్మించి వివిధోద్యమాలను పెంపొందించి డిక్కొలుపుతున్నారు.

కొత్త పాతా యానత్తూ ఒకమూసనబడి కరిగి సమ్మిళితమై
వొకనూతనశక్తిగా విజృంభించి జగన్నాథుని రథంవలె పరిభ్రమి
స్తున్నది. ఇది నిజంగా జగన్నాథునిరథమే. ఈ త్వరను యీ
మహాశక్తిని యెదిరించడానికి యెవరికి సాధ్యమవుతుంది? యెవ
డాప సాహసిస్తాడు? స్వాధీపరులు మూర్ఛించి యెదిరిచ్చినా వినా
శనానికే కారణమవుతుంది. ఈ వినాశం స్వాధీపరత్వానికే
కాని స్వాధీపరులకు కాదు. వారూ పునీతులే అవుతారు.

మొదటిరోజున సంతానులు కావల్సినై న్యాన్ని ముట్టడించి
నష్టం గలిగించడంచేత తిరిగి ముట్టడించేయెడల జననాశం గా
కుండా వుండడానికి యోచనలు జరుగుతున్నవి. ఆఫీసుకు ఫర్లాంగు
దూరాన చుట్టూ మెరుపుసారముతో గూడిన తీగెలు కంచె
వేయించి మరఫిరంగులు పెట్టించడానికి 1000 మరఫిరంగులు పం
పించమని చెన్నపట్టణానికి తీగెయియ్యగా చాలినన్ని వారిదగ్గర
లేనందున యితరరాజధానులకు తా రిచ్చి తెప్పిస్తున్నారు. అరం
డల్ పేటా, బ్రాడీపేటలలో యిండ్లన్నీ కాళీ చేయవలసిం దని
పుత్తరువు లయినవి. ఈ సంగతు లన్నీ వెంకటదాసు విని కలెక్ట
రును పిలిపించుకొని వృధా జనహింసకు హేతువు లయిన ముట్టడులు
యిక జరుగకుండా తాను బందోబస్తుచేసినాననీ, జనులు వృధాగా
యిండ్లు విడువవలసిన కారణం లేదనీ తాను దిట్టపరచినందుకు ఆ
రాత్రి ముట్టడి లేకపోవడమే కారణమనీ చెప్పి వొప్పించి ప్రయా
సలు మాన్పించాడు. కొండవీటికొండలమీద మిడతలదండు వాలి
నట్లు యెక్కడ జూచినా దొంగలపుట్టవి గొడ్లుగా సేవాండ్లు
గ్రామాలలోకి కబుర్లు దెచ్చారు. కాని గాలిమళ్ళంగ నే పురుగులు
లేచిపోయినట్లు దొంగ లంతా పెండనరోజుసాయంత్రానికి మాయ
మైపోయినారు. కొండన దొంగలజాడలు లేవని తెలియపర
చంగనే కొత్తసేన అవసరం లేదని తెల్లిగ్రాములు పంపి పైస్య
మాపివేశారు.

వాయిదారోజున దనం పూరంతా కిటకిటలాడుతున్నది.
అదిగో దిగి లో ముగానని కలెక్ట గా పురుగుత్తుకొనిపోవడ మసాధ్య

మని తోచి తాలూకా అధీశులతో విచారించవలసిందని కలెక్టరు జస్టిగారికి కబురంపాడు. పీఠస్థు చాలామంది తమను వకాల్తునామాలు వస్తావని ఆశపడ్డారని గాని వెంకటదాసు ఎకీళ్ళను పెట్టుకోలేదు. వెంకటదాసును మించమీద జయిలునుంచి తాలూకా అధీశులొగుండా తీసుకొనివచ్చారు వేజనం తరునాళ పజలవలె అరండల్ పేటా, శ్రాడీ పేటలనిండా మూగివున్నది. కొరిటేపాటి రోడ్డుమీద రహదారి ఆగిపోయింది. రణగుణధ్వనిగా గోలపుట్టి కోర్టులో విచారణ సాగలేదు. పోలీసులను పంపినా జనం కదలలేదు. హెండర్స్ నుగారు విచారణ ఆపి జనాన్ని తోసుకొని వాకిట్లోకివచ్చి అందరూ వెళ్ళిపోవలసిందని కోరాడు. వెంకటదాసును మోక్కమాలు కండ్ల జూడగానే పోలీసులు పట్టుకున్నారు. అంతట మేజిస్ట్రేటు అధీశుల వదిలించుట యెత్తుగా బల్లలు వేయించి వెంకటదాసుమంచం వాటిమీద బెట్టించాడు. దాసు లేచి మాన్చున్నాడు. ఆంధ్రదేశా నల్లకల్లోలంచేసిన మహాశక్తివంతుడు వికలాంగుడై వుక్కుచడి మంచంలోపడి వుండడంచూచి జనం దుఃఖించారు. ఇతి డెవరో విచిత్రపురుషుడని విస్మయపడ్డారు. మంచం దింపి అధీశులొకి తీసుకొనిపోంగనే జనం గాలికి మేఘాల మోస్తరుగా విచ్చిపోయినారు. విచారణ ప్రారంభమయింది.

కో:- నీ పేరు వెంకటదాసా? జగ్గడా?

వె:- నా పేరు వెంకటదాసు వురపు, జగ్గడు.

కో:- జగ్గడా? జగన్నాథమా?

వె:- జగ్గడే. అదే నాకు ప్రేయమైన పేరు.

ఫిర్యాదిలికి విచారణ ప్రారంభమయింది. కృష్ణాజిల్లాలో జమీందారీ యింట్లో జరిగిన దాడు బంధిపోల్లను గురించి, కర్నూలులో మోక వర్తకుడింట్లో జరిగిన కన్నపునేరమునుగురించి సాక్ష్యంపెట్టారు. ఈ మూడు కేసులలోను జగ్గడు స్వయంగావుండి చెప్పించినట్లుగా అరెస్టు కుదిరినట్లుగా గాత్రం వచ్చింది. మూడు చోరీలలోను గురించి కేసులలో నామ్మ వోయింది.

మొయ్యలేక వెండిసగలు పారవేసిపోయినారు. ఇనపపెట్టెల తాళాల వద్దగ మెరుపుపారం ప్రయోగించి గోడయిటికెలు దీసిచట్టు ఇనప బెచ్చికలు తీసి పారవేసివున్నవి. లండను పారీసునగరాలలో చోరాగ్రేసరు లుపయోగించేసాధనా లుపయోగించారు. రషియా దేశమునుంచి బోల్షెవిక్కు లివి సప్తచేసివుంటారని ఫిర్యాదితరపున నూచించారు. “శేషించిన ధనాన్ని సంస్థానాల ఆదాయములనూ, మోటారుబండ్లకూ దాసీలకూ బోనగత్తెలకూ సారాయిలకూ వ్రపయోగించి పాడుచెయ్యక కొంతభాగ మయినా బీదల కుపయోగించకపోతే మళ్ళీవచ్చి దర్శనంచేస్తామని జగ్గడు యింటివారిని లేపి చెప్పిపోయినా”డని యిద్దరు జమీందారులూ సాక్ష్యం చెప్పారు. వ ర్తమడు తాను చోరీ జరిగినప్పుడు ముద్దాయిని బాగా చూచాను గాని యిప్పుడు గుర్తించలే నన్నాడు. సాత్తుమాత్రం వొక కేసులోనూ చిక్కలేదు.

కో:- ఇన్నెక్స్ కరుగారా? ఈ నగలన్నీ యితరుల కమ్ముకోకుండా యేమి చేస్తున్నారు?

ఇ:- నల్లమలకొండలలో జగ్గడు టంకనాల పెట్టించి కాసులూ శోరీలూ చేయించిన అచ్చులు సోదాలలో దొరికినవి. వాయిదా యిప్పిస్తే అవి తెప్పించి దాఖలు చేయిస్తాను.

కో:- ఈ కేసుకు సంబంధ మేమున్నది? నగలలోవుండే రత్నా లేమయినవి?

ఇ:- అవి ఊడదీసి అమ్ముకుంటే గుర్తుపట్టటం కష్టం. సంతానులు చేసిన అన్ని చోరీలలో రిపోర్టుదాఖలా పదిలక్షల రూపాయిల ఖరీదుగలరాళ్ళు పోయినట్టు తేలుతుంది. ఒక్కరాయి గూడా మాకు చిక్కలేదు.

కో:- సాక్ష్యం పూర్తి అయిందా?

ఇ:- చిత్తం.

కో:- వెంకటదాసు-ఆ పేరునే పరిపదిం నా కిష్టం. నీ తల్లిదండ్రులు పెట్టినపేరు యెందుకు మార్చుకుంటావు?

వెం:- చిత్తం. వెంకటదాసే నా పేరు. మధ్య వచ్చిన పేరు మధ్యనే పోనియ్యండి. ఆలోచించుకుంటే నా చరిత్ర యావత్తు లోకానికి రజ్జుసర్ప భ్రాంతిగా వుండకపోదు.

కో:- వేదాంతివిగూడానా?

వెం:- వేదాలను అంతమొందించేవా డని ఆమాట అర్థ మిచ్చేట ట్టయితే వేదాంతినే.

కో:- వేదాలనే అంతము చేస్తావా?

వెం:- లోకకంటకములయిన ధర్మా లందులో వుంశు వాటిని.

కో:- సాక్ష్యమంతా విన్నావుగదా, ఏమి చెపుతావు?

వెం:- సాక్ష్యమంతా నిజమే. కొన్ని కొత్తసంగతులు చెప్పకోవలసి వున్నవి. వుత్తరువు దయచేయిస్తే చెపుతాను.

కో:- దేనినిగురించి?

వెం:- ఫీర్యాదీ, ఇండియా చక్రవర్తి నే జేసినవి దొంగ తనా లంటాడు. నే కాదంటాను. ఆసందర్భంలో నే జెప్పేది సాకల్యంగా వ్రాసుకోవలసిం దని నాకోరిక.

కో:- చెప్పకోవచ్చు. యావత్తు వ్రాస్తాను.

వెం:- సృష్ట్యాదిన హక్కు స్వత్వాలు లేవు. జనులు సోదరభావంతో భూదేవి యిచ్చిన పంటను అశ్వస్తనికభావంతో అందరూ అనుభవిస్తూ వుండేవారు. గ్రామంలో నిలువచేసిన భాగ్యాల పాతళ్ళు, గాదెలు, కొల్లు, గ్రామసంఘాలు గ్రామ సమూహమునకై వుపయోగిస్తూ ఉండేవాండ్లు. జను లందరికీ సంఘ సేవడప్ప రెండవసేవ లేదు. ఆహారపదార్థాలే ద్రవ్యం. ధనకాంక్ష పుట్టలేదు. వెండి, బంగారు పెంకులకింకా విలువలేదు. అహోరాత్రాలు వాటిని కాపాడేకాలం గాదు. అంతా పని చేసు కుండేవాండ్లు. ఆరోగ్యవంతులై అనుభవించేవాండ్లు ఆ రోజులలో సంపాదన అనుభవించడంకోసంగానీ, బాచుకొని కాపాడడంకోసం

గాదు. మనసుకు తృప్తివుండేది. చ్యామలమూ, తొందరూ, పోటీలూ లేవు. జనులు నిర్మలమనస్కులై ఆనందమచుభవిస్తూ వుండేవాళ్లు. అందరూ భాగ్యవంతులే. దారిద్ర్యమేలేకు స్వర్గం భూమిమీదనే వుండేది. అంతవరకూ దేవుడు చక్కగా పాలిస్తూ వుండేవాడో లేక అప్పటికి దేవుడింకా పుట్టినదో, పుట్టినా మయికార్తీ కాలమో, వెళ్ళినా షట్టాభిషేకం కట్టుకోలేదేమో. ఇట్లా వుండగా ఈశ్వరుడు వచ్చి ప్రపంచమంతా నాదన్నాడు. నేను గొప్పవాడిని గనుక నాకంతామీద సేవ చేయ్యండన్నాడు. తనకు మేడలుగట్టమన్నాడు. తనను రథమెక్కించి మొయ్యమన్నాడు. ఈశ్వరుడి ఐశ్వర్యం చూచి చిన్న దేవుళ్ళు బయలుదేరారు. త్రిమూర్తుల మన్నారు. దిక్పాలకుల మన్నారు. చివరకు మా గణితం ముప్పైఋషులతోట్ల నన్నారు. ఇంకా పెరిగింది. గ్రామదేవతలూ గృహదేవతలూ గూడా పుట్టారు. జనుల సంఖ్యకంటే దేవతలసంఖ్యే యెక్కువయింది. కొలుపులు సాగినవి. విండ్లను జూచి కొందరు ఒరులకుగూడా నోళ్ళూరినవి. గురువులు భూదేవతల మన బయలుదేరారు. పుడమిదెయ్యాలై ఐశ్వర్యవంతులు పుట్టారు. యథాశక్తిగా దేశాలూ, గ్రామాలు, క్షేత్రాలు, ధనధాన్యాలు ఆక్రమించుకొన్నారు. మచుష్యులను బాసిసలుచేసి పశుత్వమిచ్చి, హరిమీద సైతం స్వామ్యం సంపాదించారు. అందలా లెక్కతున్నారు. పోటీదాల్లెక్కువ గావడంచేత గాఢవాలె, ఈశ్వరుడు స్వర్గం మీద హరించి భూమిమీదనుంచి యెత్తుకొనిపోయి యెక్కడనో పెట్టుకున్నాడు. స్వర్గంభూదేవతలసూ? నిరులకుగూడా మారమిలికింది. ఎవరయినా అక్కడికి కిక్కుగుప్పెట్టగలరు. గాని విండ్లను సాధ్యం గాదు. అది దేలిసి ఐశ్వర్యవంతులు చెక్కన వన్న అనుభవంగా ఉంది. స్వర్గం భూలోకం వినువంగనే సరికమ్మూ, ముఖమ్మూ, అబ్బిగూ, అత్మప్రీతిగూ, అభిష్టమ్మూ, దాక్షిణ్యమ్మూ, శక్తిగూ, చింతించిచివి. ఇసుకమీద చేరిఉట్టు గాని దేవుల సన్నిధిలో ఉన్నామని తెలుసుకోవాలి. ఇట్లు మనము

ఒకదీక్ష: మునిగి మురొక దీక్ష మేర్పడుతుంది. అ శేషజనులూ
 దిగి పోయి మొవరో కొందరు భాగ్యవంతులయినారు. భాగ్యవంతు
 లకే భాగ్యం, దిగి పోయి దారి వ్యం నిలక ఉంది. రెండూ
 పెంపుకూడా అవుతున్నవి. సమస్యలయి యితరుల ధన మపహరిం
 చినవారికే గాన అపయోజకులయిన వారిసంతానానికే వారసత్వ
 ప్రకారం ధనం రావలసిందని చట్టాలు చేసుకున్నారు. కష్టపడి
 పంటలు పండించి చేతిపనులు చేసి అమర్చిన పదార్థ మంతా ధన
 నంతు లపహరించి తిని తొక్కి తొంబాడిచేసి శ్రమపడి పనిచేసి
 వాండ్లకు ఆహారము తీసుండా చేస్తున్నారు... ..
 పోలి కుట్రలుగా చట్టాలకూడా చేసుకున్నారు. భాగ్యవంతులు
 బీదలు దోచుకుంటు దాని పేరు న్యనహారం. బీదలు తమ
 నాక్కును తీసుకుంటే చౌర్యం.... బీదల దగ్గరనుంచి మోసము
 చేసి ఆపించిన ధనం మరల బీదలు లాక్కుంటే మెట్లా తప్ప
 యిందో కోర్టువాడు నిర్ధారణ చేయగోరు తున్నాను. ఇటువంటి
 అక్రమ చట్టాల బౌరస సంతానమే బీదల నేరాలు. అశాస్త్రీయ
 చౌర్యములకంటే శాస్త్రీయ చౌర్యములే లోకాని కెక్కువ హాని
 చేస్తున్నవి. భాగ్యవంతుల మపయోగించేది చట్టసమ్మతం. కానిది
 నీకే. భాగ్యవంతుల ప్రాణానికి విలువ యెక్కువ. బీదవానికంటే
 భాగ్యవంతుని కులకమే అతిశయం. బీద లోడ్చిన చెమటా
 శ్రమూ కరుడుగట్టి ధనికుని భాగ్య మవుతుంది. కాని ఇది భాగ్య
 వంతు దుగీకరించడు. భాగ్యవంతుడు పేదవాని కెంత అవసరమో
 పేదవాని భాగ్యవంతుని కం తవసగం. కాని భాగ్యవంతు డది
 గొప్పించడు. బీదవాండ్లను భాగ్యవంతుల క్షేమానికే భగవంతుడు
 పంపించా డనే నాండ్ల సమ్మతం అందు తప్ప బీదల జన్మలు
 మరలవాడు కాదులు గావు. అందువల్ల భాగ్యవంతుల మపయోగ
 పడిన బీదవాం డ్లందచవసరము లేదు. ఇది కలియుగధర్మం.
 మత కర్త లీ కలియుగ ధర్మాలు పంగీకరించడు. మత కర్తల
 బోధలు వారి అనుచరుల నక్కరలేదు. వారి ధర్మాల కనుగుణ
 మమున కృతయుగ ధర్మాలు పునరుద్ధరించవలె నని నా ప్రయ

త్నము. కలియుగంలో రాక్షసులు కేర బానిసగా పనిచేసే కలియుగ రాక్షసులు...మా సంతానాల చివరివల్ల పనిచేసే భారం తగ్గుతుంది. బీదలకు సుఖం కలుగుతుంది. దేశమాత ప్రనాదించగల సౌఖ్యాలు ఆమె సంతాన మంతా సమానంగా అనుభవించడాని కవకాశం గలిగి యిహమే స్వర్గ మవుతుంది. దేవరాజ్యం భూమిమీద తిరిగి పునస్థాపితం గావడమే నా పరమావధి. నా పరమావధే నా దేవుడు. దానిని పొందడమే నా కానందం.

కో:- స్వర్గలోక భోగాలు నీ కవసరం లేదా?

వె:- వాటి సంగతి నాకు తెలియదు. ఇంతవరకు యెవరికీ తెలియదనే నా అభిప్రాయం. దాని విషయమై విచారించిన వాండ్లంతా తలా వొక అభిప్రాయం చెప్పారు. పరిలోక విషయాలు అక్కడికి పోయినప్పుడు విచారించుకోవచ్చు. ఇప్పుడిది లోకం బాగుచేతాం. ఇంతమాత్రం చేయగలిగితే చాలు. మేఘాలను నమ్మి చెరువు తెగగొట్టుకొన్నట్టు అనుమానాస్పదమయిన పరలోకం కోసం యిహాన్ని త్యజించవద్దు.

కో:- ధనధాన్యాల్నూ, సుఖదుఃఖాల్నూ పూర్వజన్మ కర్మలవల్ల మానవులకు లభింపవా? తక్కువ నోములు నోచి యెక్కువ కోరికలు కోరితే యేమి ప్రయోజనం?

వె:- పూర్వజన్మ కర్మలవల్లనే లభిస్తవనుకోండి. భాగ్యవంతులకు ప్రాప్తమండే వారు బీదల ధనాన్ని అపహరించారు. ఇప్పుడూ పూర్వజన్మ కర్మఫలంచేతనే బీదలు తమ న్యాయాజ్ఞతాన్ని తిరిగి పొందుతున్నారు.

కో:- అయితే సంతానము ఇవ్వించుటకు తున్నానా?

వె:- అవును. భాగ్యవంతుల బాలు నాగవంశి వారికి శిక్షింపబడుతూనే వుంటారు. భాగ్యవంతుల పిల్లల వల్లము మాచుప్పలోకపోతే బీదలే చివరకు వుంటారు. బీదల పిల్లల వల్లము స్థాపిస్తారు. ఈ పిల్లల నామమేదానమును పూర్వజన్మ పాపములనుగా తీసుకొంటారు. నా పాపములను బాగుచేసే కోర్కె ఉంది.

పోటులో గూడా హత్యలు జరగలేదు. నా అనుచరులు మద్య పానం వ్యభిచారం విడిచిపెట్టినారు. నా ధర్మ ప్రభుత్వంలో సంజాబు దురంతాలు జరగడం సాధ్యం గాదు. నాది హృదయ రాజ్యం. నా రాజ్యం నశించదు. నే బోయిన తరువాతగూడా అది నిలిచే వుంటుంది. జనుల హృదయ పీఠాలలో నా సింహాసనం నిలిపాను. నా ధర్మాలు అమలులోకి రాకతప్పవు. పాలనా పద్ధతులు అవసరాన్ని బట్టి మారుతుంటవి.

కో:- ముగించావా ?

వె:- ముగించి నట్టే. ఆయాసంగా వుంది. ఇప్పటికే గ్రంథం పేరిగింది.

కోట్ట:- టీప్పు—వెంకటదాసు వురపు జగ్గడు అనే బంది పోటు నాయకుడు విచిత్ర పురుషుడు. దయా సత్యశౌచాలు తన వృద్ధమానికి ఆధారము లుంటాడు. తనమీద వచ్చిన సాక్ష్యమంతా సత్యమే నని అంగీకరించి సత్యం యెడల తనకు శాగవ మున్నదని నిరూపించాడు. అతని అనుచరులవల్ల అనేక బందిపోట్లు జరిగించినా వొక్కచోట కూడా హత్యలు జరిగించలేదు. వా రందరూ అది నరకు దుర్ వృత్తులు గలవారైనా అతని అదుపుచేత మద్యపానాది దుర్భ్యాసాలు వదిలిపెట్టినందుకు పోలీసు సాక్ష్యమే రుజువు. దీనివల్ల ఈ బందిపోటు నాయకుడు మానవులను సన్మాన్యంలో నడిపించడానికి యెంత సమర్థుడైందో తెలుసుంది. ఇతడే వొక పీఠాధిపతి తేక రాజో అయితే లోకానికి మహాపకారం చేసేవాడేమో ! ఈ విషయమై అతనిని ప్రశ్నిస్తే తానుగూడా కష్టిన గునువులు రాజులతోపాటి వాడినే అయ్యే వాణ్ణి చెప్పేవాడు. ఇతని వర్తనం పీనల్ కోడ్లు నూడుచందల కంటే అయిదవ సెక్షను ప్రకారం నేరం. అయినట్లు నిర్ధారణ చేశాను. అయినా యితడు సర్వోత్కృష్టమయిన వృద్ధేశములతో తాను చేసేది లోక సేవనీ, తన ధర్మాలు కొంత కాలానికి సర్వ జనులచేతనూ అంగీక

రింప బడతవనీ, నమ్మి బందిపోట్లను జరిగించడం నిర్వివాదాంశం.
రాబోవు తరాలవారు యితని వర్తన నెట్లు భావిస్తారోగాని ప్రస్తుత
చట్టాల ప్రకారం యితడు నేరస్తు డనకతప్పదు. పై కారణాలచేత
సరళభావంతో అయిదు సంవత్సరములు విడికై దుష్కృతం విధిం
చాను. ఇతనిని నిడదవోలు సెంట్రల్ జైలుకు పంపడమవును.

ఎ. జి. హెండ్రీసన్, ఐ. సి. ఎస్,

దండనాధుడు. ౮-౨-౨౨, రాత్రి తొమ్మిది గంటలు.

మా ల ప ల్లి నాల్గవ భాగము

౧

జైలు

రామదాసునూ, ఆయన స్నేహితులనూ, వెంకటదాసునూ సెంట్రలుజయిలుకు బంపారు. వారిజైలుజీవితం చెప్పకపూర్వం జైళ్ళలోనియేర్పాట్లు కొన్ని తెలుపడం అవసరం. నిడదవోలు సెంట్రలుజయిలు బ్రిటిషు పభుత్వములో మొట్టమొదట స్థాపించిన జయిళ్ళలో వొకటి. తొలిప్రభుత్వంలో చిన్నదిగా గట్టినా క్రమంగా విశిష్టం చేశారు. పాతభాగంలో ౨౦౦ వొంటికొట్లున్నవి. భైదీందరినీ మునుపు వొంటరిగ వొంటికొట్లల్లో వుంచేవాండ్లు. దీనిలో తూర్పుపడమరల రస్తా పోతుంది. రస్తాకు దక్షిణంగావున్న నాలుగుబారకాసులలో ౧౦౦ గదులున్నవి. దాని కుత్తరంగా అష్టకోణాల చిన్న ఆవరణం దాని కానుకొని నలుదిక్కులా వ్యాపించే ఆరుబారకాసులూ, డెబ్బెయెనిమిదిగదులూ వున్నవి. దీని కుత్తరంగా ౩౦ గదుల బారకాసున్నది. దీనికి కొత్తభాగానికి సంబంధం లేకుండా మధ్య ప్రహరీ వున్నది. పాతజయిలు కానుకొని నాయక్కుగా కొత్తజయిలు కట్టాడు. సింహద్వారం తూర్పు కున్నది. దీనికి మధ్య గోపుర మనే పేరుగల మూడంతస్తులమేడలో సూరింటెండెంటు ఆఫీసు దానికి చుట్టూ రంగజాల వెడల్పుగల మెరాబాగుండ్రంగా వుంటుంది. ఈ మెరాబా చుట్టూ యేడుబారకాసులు వ్యాపించివుంటవి. ప్రతిబారకాసు చుట్టూ ఓపికత విడిస్తల చక్కగా వుంటుంది. ఐదవబారకాసులో రెండుచతురస్ర చీకటి వొంటికొట్లుంటవి. వొకవరుసలో మరణదండన పొందినవాండ్ల నుంచుతారు. రెండవది చీకటి కొట్లుగా వుపయోగించుతారు. తక్కిన ఆరుబారకాసులలో వొంటికొట్లు లేవు. ఒక్కొక్కదాంట్లో ౧౫ మంది పడుకొన

డానికి వీలుగా చానళ్ళుంటవి. ప్రతిసావిట్లో మలమూ తాలకు చిన్న అరలుండేవి. ఇప్పు డవి తీసివేసి సావిట్లోనే బహిరంగస్థల ములో మలమూత్రభాండా లుంచుతారు. దానినిబట్టి ఫైదీలు పూర్వానికంటే నాగరికులయినా రని స్పష్టంగా చెప్పవచ్చు. ప్రతిబారకాసుకూ సంబంధించి ఆవరణలో వెడిగెలగా కక్కసు యిల్లు వుంటుంది. రెండుజయిళ్ళకూ చుట్టూ వుండే ప్రహరీగోడ మూడునిలువుల యెత్తున గాజు పెంకులమదురు బోసివుంటుంది. తూర్పున రహదారీ తక్కినవైపుల జయిలుకు సంబంధించిన వేల కొలదియెకరాలతోటభూములూ వున్నవి. రహదారిలోనుంచి చీలి జైలులోకి రోడ్డుబోతుంది. ఈ చీలురోడ్డుకు కుడివైపున ౨౦౦ ఫైదీలను వుంచడానికి వీలయిన క్వారంటీను కట్టించారు. దీనిలో కొన్ని వొంటికొట్లూ సావిళ్ళూగూడా వున్నవి. సెంట్రలుజయిలుకు వచ్చేఫైదీలందరినీ అంటురోగా లున్న వేమో పరికించడానికి సాధాగణంగా పదిరోజులు దీంట్లో వుంచుతారు. దీనిలో వుండే వ్రతుకుష్టం తరువాత విపులంగా చదువుదురుగాని.

దీని కానుకొని ఆడవాండ్ల క్వారంటీ నుంటుంది. ఈ రెంటికీ పడమరగా వురిమాను కట్టారు. ఈ యింట్లో యిద్దరుమచుష్యులను ఒకేసారిగాని లేక నొకటి చెడిపోతే పని ఆగకుండా రెండవ దానికి కట్టి వురిగీయడానికిగాని వీలయ్యేట్లుగా యేర్పాటు జేశారు.

రోడ్డుకు దాపట సివిలుఫైదీలను వుంచడానికి జైలుఖానా కట్టారు. దీనిలోకూడా ౨౦౦ మందిని వుంచవచ్చు. ఈ మూటికి పెద్దజైలుకు మోస్తరుగానే గాజుపెంకుల మదుళ్లుబోసిన చుట్టు గోడ లుంటవి. జైలునిండా బ్రహ్మాండమయిన రావులూ, చింతలూ, వేపలూ పెంచారు. జైలుపొలాల్లో ఫైదీలచేత వ్యవసాయం చేయించి కపిలెలక్రింద అనేకరకాలపంటలూ, కూరగాయలూ పండిస్తారు. ప్రతిబారకాసుకు సంబంధించి కార్ఖానా లుంటవిగాని క్వారంటీనులోమాత్రం రాళ్లు పగలగొట్టడం, నాగానార దీయడమే చేయిస్తారు.

నిడదలోలు సెంటలుజయలు పదహారువందల ఖైదీలు పట్టుకుంది. దీనిని రాజధానిలో మొదటిరకం జయలుగా యెంచు తారు. ఆరేవేరిన గొంగలతో నిండిన యీ పెద్దగామాన్ని పాలించడం మహాకష్టపు పనే. ఇంతమందికి మూడుపూటలా భోజనాలూ వీండ్లందరిచేతా పనిచేయించడం, కాపలా జేసి అదుపులోవుంచడం, గుడ్డోయ్యడం, గోగమూ, నొప్పివస్తే బాగుచేయడం, కొత్తవాండ్లనుచేర్చు కుంటూ గడువుతీరినవాండ్లను నిడిపించడం, ఆవరణంలో జరిగే కేరాలకు శిక్షించడం, యిటువంటి పనులెన్నో వున్నవి. వీటిని నిర్వహించడానికి శాఖోపశాఖలుగల అధికారవర్గమున్నది. ఇవి యిండియాలోని ఆంగ్లపాలనాపద్ధతి వలెనే రెండంతస్తులుగా వుంటుంది. సాధారణంగా గవర్నరు మొదలు కలెక్టరువరకూ తనిఖీ అధికారం యీవత్తూ తెల్లవుద్యోగస్థుల చేతులలో నున్నట్లే సూపరింటెండెంటు మొదలు వార్డుసువరకూ అధికారం చెలాయించే భాగం వొకంతస్తూ, ఖైదీవార్డుసు మొదలు ఖైదీమేస్త్రీవరకు మన చేతివు ఉద్యోగులను బోలిన రెండవఅంతస్తుగా విభజించవచ్చు. పై శాఖవాండ్లు స్వతంత్రులు. క్రిందిశాఖవాండ్లు అస్వతంత్రులు. సూపరింటెండెంటూ, జైలరూ, డిప్యూటీజయిలరూ, చీఫువార్డుసు, చిన్నచీఫువార్డుసు, హెడ్ వార్డురూ, వార్డురూ అని షుమారు నూరు మంది సర్కారువుద్యోగు లున్నారు ఇదిగాక గుమాస్తావర్గం, భిక్షావర్గమున రెండు శాఖ లున్నవి. ఆఫీసులో పెద్దగుమాస్తాను బిస్తావానిని నచ్చునా. భిక్షానింశాఖవారు జయలులో చేయబడే వస్తువుల క్రయవిక్రయాలు జరుపుతుంటారు. సూపరింటెండెంటు పాలకవర్గా స్యడ్కుడు. జైలరు అతనికి ప్రధాని. సాధారణముగా చేతి పనులూ, క్రియవిక్రయాలూ రుతును జరిపిస్తుంటాడు. సహాయ జయిలకు భోజనపదార్థాలు తయారుచేయించి సకాలములో ఖైదీ లందరికి అన్నవస్త్రాలు తయారుచేయించి యిప్పిస్తుంటాడు. వార్డు ర్లకు పై అధికారిగావుండి ఖైదీలను అదుపులో వుంచేపని చీఫువార్డు రుమీద వుంటుంది. ఖైదీలచేత పనులు చేయించుతూ అదుపులోవుంచడం కొంతవరకు ఫారావేయడం వార్డుర్లపని.

వార్డర్లకు తరువాతివాండ్లు ఖైదీవార్డర్లు. పాతనేరస్థులు యే వుద్యోగాలకూ అర్హులుగారు. పెద్దశిక్షలుపడి మంచి నడవడిక గల వాండ్లను ఖైదీవార్డర్లుగా నియమిస్తారు. వాండ్లకు చక్కని తెల్ల పరాయి, చొక్కాలు, నడుముకు టంగు, తెల్లటోపీ, యిత్తడి పొన్నులలాఠీ అధికారచిహ్నాలు. నెలకొకరూపాయిజీతం, వరెన్నం, మంచం, తాగా కుడవా లోహపాత్రలు, ఖైదుకాలములోనుండి పనిజేసిన కాలానికి నెలకు ౮ రోజులవంతున తీసివేత, ఇవే వీండ్లకు కలిగేలాభాలు. రాత్రి రెండుమాట్లు తడవకు రెండుగంటలవంతున ఫారాయిస్తూ పగలు వార్డర్లతో కలిసి ఖైదీలచేత పనులుచేయిస్తూ వుంటారు. వీండ్లకిందివాండ్లు ఓవరుశీయర్లు, తెల్లలాగు, చొక్కా టోపీ వీండ్ల అధికారచిహ్నాలు. నెలకు ఆరురోజులు తీసివేత. మంచి నడతగల ఖైదీలందరు యీవుద్యోగం పొందడాని కర్హులు. రాత్రి రెండుగంటలసేపు సావిట్లో ఫారాయిస్తూ పగలు ఖైదీవార్డర్లతో కలిసి పనిచేయిస్తుంటారు. వీండ్లకు నెలకు అర్ధరూపాయిజీతం. నైటువాచర్లు లేక మేస్త్రీలు ఓవరుశీయర్లకు తరువాతివాండ్లు. అధికారానికి గుర్తుగా రెట్టన యిత్తడిబిళ్ళ కట్టుకుంటారు. వీండ్లకు నెలకు నాలుగణాలు జీతం, నాలుగురోజులు తీసివేత. ఖైదీవుద్యోగస్తు లందరికీ కాలికడియాలు తీసివేస్తారు.

జైళ్ళు సెంట్రల్ జయిళ్లు, జిల్లాజయిళ్ళు తాలూకా లేక సబ్ జయిళ్ళు అని మూడువిధాలు. సంవత్సరం లేక అంతకంటె యెక్కువశిక్ష పొందినఖైదీలు సెంట్రల్ ఖైదీలు. కొన్నిజిల్లాలకు కలిసి వొకసెంట్రల్ జయి లుంటుంది. కొన్నిజిల్లాలలో జిల్లాజైళ్లుంటవి. వీటిలో ఒకసంవత్సరానికి తక్కువశిక్ష పడిన ఖైదీలను వుంచుతారు. ఇవి లేని జిల్లాలనుండి జిల్లాఖైదీలను సెంట్రల్ లుకే పంపుతారు. సబ్ జైళ్ళలో కేసు విచారణలో నున్నవాండ్లనూ, నెలలోపు శిక్షలవాండ్లను వుంచుతారు. ఇదివరకు జన్మఖైదీలను మొదట బంకోలుకు, తరువాత అండమాన్లకు పంపుతుండేవారు. ఇటీవల నీ పద్ధతిమార్చి వీండ్లనుకూడా సెంట్రల్ జయిళ్లలోనే వుంచు

తున్నారు. ఇప్పుడు ఘాతుకనేరములు చేసిన రాజకీయఫైదీలన మాత్రము ద్వీపాంతరము సంపుతున్నారు.

ఫైదీలు సివిలుఫైదీలు, విడిఫైదీలు, కఠినఫైదీ లని మూడు విధాలు. బాకీలుచెల్లింపజేసే నిమిత్తం డిక్రీదార్లు అరెస్టుచేయించే వాండ్లు సివిలుఫైదీలు. స్కూలుకాజు డిక్రీకింద ఆరువారాలు, అసలు డిక్రీకింద ఆరునెలలు వీండ్లను ఫైదులో నుంచవచ్చు. వీరి భోజనఖర్చు డిక్రీదారే భరించుకోవలసి వుంటుంది. వీరికి నిర్బంధం తక్కువ. నేరస్తులుగా యెంచబడరు.

సింపిలు లేక విడిఫైదీలకు వరకంటేదు. వీండ్లను నియమిత కాలాలలో భోజనం మొదలయినచాటికి బయటికిదీసి మిగిలినకాలం చావళ్ళలో తాళాలువేసి వుంచుతారు. కఠినఫైదీలతోపాటు వీండ్లు గూడా పనిజేస్తే వీండ్లుకూడా సంవత్సరానికి నెలవంతున శిక్ష తీసివేత పొందవచ్చును.

కఠినశిక్ష వేయబడినవాండ్లు పనిచేయవలసి వుంటుంది. బాగా పనిచేస్తే సంవత్సరమునకు ఒక నెలవంతున తీసివేత యిస్తారు. దీర్ఘశిక్షలు వేయబడ్డవాండ్లకు త్వరలో తేలే తేలికపను లిస్తారు. ఫైదీ లందరికీ వాండ్లసంఖ్య. శిక్షవేసిన తేదీ, విడుదలచేయవలసిన తేదీ చెక్కించి మెడలో బిళ్ళలు కడతారు. సంవత్సరపు లోపు శిక్షలవాండ్లకు చెక్కబిళ్ళలు, ఆ పై వాండ్లకు సత్తుబిళ్ళలు, జన్మ ఫైదీలకు తుత్తునాగపు బిళ్ళలూ యిస్తారు. జన్మఖయిదీలకు ఎఱ్ఱ కుళ్ళాయి, పాతనేరస్తులకు నల్ల కుళ్ళాయి తక్కినవాండ్లకు తెల్ల కుళ్ళాయి గుర్తులుగా వుంటవి. విడిఖయిదీలు తమ స్వంతదుస్తులు తెచ్చి కట్టుకోవచ్చు. లేనివాండ్లయితే సామాన్యకఠిన ఖయిదీల కిచ్చే చల్లాడం చొక్కా కుళ్ళాయి చేతిగుడ్డ గోచీ యిస్తారు. కఠిన ఖయిదీల కందరికీ కాళ్ళకు యినుపకడియం వేస్తారు.

కొత్తజైలుకు నైరుతిమూలన ఆడవాండ్లజైలున్నది. వాళ్ళ కాళ్ళకు కడియం వుండదు. జన్మఖయిదీలు ఎగ్రంచుచీర, పాత నేరస్తులు నల్లంచుచీర, సాధారణఖయిదీలు అంచులేని తెల్ల

జామారు కట్టుకుంటారు. ఖయిదీవార్డర్లు మొదలైన వుద్యోగస్తులు ఆడఖయిదీలలోనూ వుంటారు. వీళ్ళకు ప్రత్యేకంగా ఆడమనిషి చూపరింటెండెంటు. వార్డర్లూ ఆడవాండ్లే. వీళ్ళందరూ పెద్దజయిలు చూపరింటెండెంటు అధికారానికి లోబడి వుంటారు.

ఈ జయిలులో చేసేపనులన్నింటిలోను రత్నకంబళ్ళనేత వలన విశేషంగా ఆదావస్తుంది. వేలకొలదిరూపాయల విలువగల తివాసులు యూరపు మొదలైన ఖండాలకు కూడా పంపుతున్నారు. అనేకరకాల అనలువేసి రత్నకంబళ్లు నేస్తారు. ఈ జయిలులోనే ఉన్నికి అనేకరకాలరంగులు వేస్తారు. ఒక్కొక్కప్పుడు పనితూగక రాత్రులుకూడా ఖయిదీలు నేస్తూనేవుంటారు. ఎక్కువపని చేసి నందుకు మంచిభోజనం ప్రత్యేకరుసుము లేక యెక్కువతీసివేత యిస్తుంటారు. రత్నకంబళ్ళ నేత చిత్రంగా వుంటుంది. ఒకడుపాట పాడుతూంటే రెండవవాడు ఆపాటప్రకారం నేసి కోస్తుంటాడు. ఒకపువ్వు నేసేటప్పుడు మొదటివాడు యీక్రింది విధంగా పాడు తూంటాడు.

“సంటర్ లోనే మాయ (నలుపు) వుండాటి. మాయపై నేనై మాయ వొకటి. ఆ మాయపై నేనై మాయపక్కలోనే మూడు బోలు (బ్లూ) వుండాడి. మూడుబోలు పక్కలోనే రెండు యిడచీ బోలువొకటి వుండాడి. బోలుపై నేనై ముందుకు మాయవుండాడి. మూడు మాయకు రెండుమాయ ముందుకు పోయేటట్టు వొక్క మాయపై న మాయ వొకటి మళ్ళీ మాయ పక్కలోనే నాలుగు విడిచి ఎరుపు వొకటి వుండాడి. తెల్లమాయ కోసినావా?”

జవాబు:- “కోసినాను.”

“రెండుమాయ మూసిపోయిందీ మళ్ళీ పక్కలోనే మూడు విడిచి నాలుగు తెల్లమాయ కోసుకో. ఒక్క తెల్లమాయ ముందుకు పోతాడీ ”

ఈ విధంగా పాటా, నేతా జరుగుతుంటుంది. ఈ పాట చదివితే అగోచరంగా వున్నా, దాని ప్రకారం అనవేసి నేస్తే

చక్కని పువ్వు యేర్పడుతుంది. రత్నకంబళ్ళ నేత విశేషంగ వృద్ధిచేస్తే మిక్కిలి లాభకరమైన వృత్తి కావచ్చు. కోరిక, ప్రకారం వందల అడుగుల పొడుగూ నెరవూ పెట్టి తివాసుల తయారుచేసి వేలకొలది రూపాయల కమ్ముతారు.

రత్నకంబళ్ళకు తర్వాత విరివిగా జరిగేషని చెప్పలు కుట్టడం. ఫైదీలలో చాలామంది పంచము లుంటారు గనుక యీ పని విశేషంగా సాగుతుంది. ఇండియా సైనికులకు క్రోం చెప్పలు సరసమైన ధరలకు చేస్తారు. వీళ్ళకు క్రోం చవుకగా దొరకడం చేత యితరచోట్లకంటె చెప్పలు చవకగా దొగుకతవి. బహుశా కూలి పూరికే రావడంచేత నేమో. జయిలుకు వెలుపల యిటికా పెంకూ కాల్పించి మంచి లాభం తీస్తారు. ముక్కరాయి కొట్టించడం, గులకసున్నం కాల్పించడం, నూలు సంచులూ, చాపలు, నవారు అల్లడం, కొబ్బరితాడు పేనడం మొదలైనవి ఆదాయంవచ్చే యితరవృత్తులు.

వ్యవసాయంవల్ల ధాన్యంకూడా పండిస్తారు. వర్షాధారం కనుకనూ, భూమి సారవంతం కాని ఎర్రనేల కనుకనూ ఫైదీల భోజనానికి చాలినంత ధాన్యం పండదు. కపిలేలక్రింద కూర గాయలు అమోఘంగా కాయస్తారు. గుమ్మడికాయలు పరిమాణం లోనూ రుచిలోనూ మిక్కిలి శ్రేష్ఠములు. బళ్లకొలదిగా చిక్కుడు కాయలూ, వంకాయలూ, రామాఫలాలు, ముల్లంగిదుంపలు, ఉల్లిగడ్డలు, ఆకు కూరలు కొల్లలుగా పెంచుతారు. ఇన్ని రకాల కూరలు అగ్గవగా దొరికినా ఫైదీలకు విశేషంగా వుపయోగ పడేది ముల్లంగిఆకే. తక్కినవి లాభానికి అమ్మినా బాగానే వుండును. చాలాభాగం ఫైదీలక్రింద ఖర్చుచ్రవాసి నడిపింటివాళ్ళే తింటారు. జైలులో చేసే వస్తువులు, పంటలు అమ్మడంలో చాలా లాభం ఉద్యోగస్తులు తింటారు. ఆహారపదార్థాలు కొనడంలో దోపిడి జరుగుతుంది. కొన్న పదార్థాలు చాలాభాగం మాయంకూడా అవుతవి. నాలుగోవంతుకు తక్కువగాకుండా వుద్యోగస్తు లపహరిస్తూ రనడంలో అతిశయోక్తి లేదు.

ఖైదీలు అస్వతంత్రులు గనుక దీని నాపలేరు. అమెరికా, రష్యా దేశములలోని జైలుపాలనా పద్ధతి అవలంబిస్తే సరక సల్యాలుగా వున్న మన జైళ్ళు విద్యాలయాలు చేసి ఖైదీల కర్తన మార్చి సరియైన పౌరులను జేసి విడిచిపెట్టవచ్చును. అన్ని పభుత్వ శాఖలలోను సంస్కరణ మపసర మన్నమాట వాస్తవమేగాని జైలు పాలనాపద్ధతి సమూలంగా రద్దుచేయడం మొదటి సంగతి. ఇది దిద్దితే బాగుపడేది కాదు. ఈ పాలనా పద్ధతి వలన వేలకొలది ఆత్మలు కురూపముచు పొందుచున్నవి. వికారరూపం పడుతున్నది. ఖైదీ లందరు జైలు ప్రవేశించేటప్పటికంటె వెళ్లిపోయే టప్పుడు అనేక విధాల క్షీణిస్తున్నారు. జైలులో తప్పక మర్నీతి అలవడుతుంది, ఆత్మగౌరవం నశిస్తుంది, మతం పోతుంది, బూతు లలవాటు కడుతవి, దేహబలం తగ్గుతుంది, ముక్కోపితనం అలవడుతుంది.

ఖైదీలవర్తన బాగుచేయడానికై జైళ్ళేర్పడ్డవనే భావంపై అధికారుల మొదలు వార్తాపవరకూ ఒక వుద్యోగస్తునికీ గమనంలో వున్నట్టు ఆచరణలో కనపడడం గొప్పది. ఈ పద్ధతి మాటలే వుపయోగించ వచ్చు జైలు వుద్యోగము ఈ ఖైదీలను పాడుచేయడమే గాకుండా తాగుడు వుద్యోగము చేసి న్నారు. వాళ్ళలో దయా నశ్య శౌచాలు పూర్తిగా నశిస్తున్నాయి. మనుష్యత్వం పోగొట్టుకొంటున్నారు. ఖయీయా వుద్యోగులూ కూడా భారతీయులేగనుక వుద్యోగులవలనకూ దుఃఖించవలసిందే. భారతీయులు కాకున్నా ఛెడిపోయే ప్రతిమానపునికొరకూ విచారించడం ధర్మం.

ఆదాయం తెచ్చే పనులుగాక ఖయీయ స్వంత వుపయోగానికై అనేకపనులు జరుపవలసి వున్నవి. బియ్యం దొంగడం, రాగులూ గోధుములూ పండించడం, పప్పుచేయడం, గానుగావడం, నల్లు పంపుచేయడం, కుండలు చేయడం, తొడిమల నూరి చావల్లడం

గుడ్డలూ గొంగళూ నేయడం, చల్లాడాలు చొక్కాలు కుట్టడం వైద్యం మొదలైనవెన్నో వున్నవి.

ఈజైలులో పన్నెండువందలనుండి పదహారువందల వరకు ఖయిదీలుందురని చదువులు మరువనద్దు. పీఠం దరికి తెల్లవా, ఆరున్నరకల్లా, రాగి గటకో, వరి గంజో యేర్పాటుప్రకారం యివ్వక తప్పదు. మధ్యాహ్నం పదకొండుగంటలకల్లా పడి ప్రకారం అన్నం రాగిచొట్టెలూ సంకటి సాంబాగుచేసి యేబ్బాకులూ వాండ్ర కక్కడ వడ్డన జరుగవలసివుంటుంది. సాయంత్రం అయిన గంట లయ్యేసరికి అదేవిధంగా జరపక తప్పదు. ఆలస్యమైతే ఆరు గంటలలోపల అందరినీ గదులలోపలపెట్టి తాళంవేయడానికి వీలుండదు ఉదయం చొక్కోకికి నాలుగున్నుల బియ్యం లేక రాగిపిండి వంతున గంజికాచి యిస్తారు. మధ్యాహ్నం పిడిఖయిదీలకు యేబ్బాన్నుల వంతుననున్నూ, సాయంత్రం అందరికీ యేడుబొన్నులవంతుననున్నూ, పిండిగాని బియ్యంగానీ యిస్తారు. మధ్యాహ్నం, సాయంత్రం రెండవున్నుల పప్పు, లేక కూర, అరవున్ను నూనె, వుల్లి గడ్డలు, మసాలా, వుప్పు వేసి సాధకం చేస్తారు. గోధుమచొట్టెల వాళ్ళకూ పై లెక్కనే పిండి ఆధుపూ యిస్తారు. ఈ ప్రకారంగా రాజుగారి మహాసత్రం ప్రతిరోజూ జరుగుతుంది. అవిచ్ఛిన్నమైన యీ సత్రయాగం జరుపుతూ వందలకొలది ఖయిదీలు, వార్డన్లు, ఖయిదీవార్డన్లు దంపడం, విసరడం, వంట, వడ్డనపనిమీద వుంటారు. ఇది యెంతకష్టపుషనో సంతర్పణలలో మెదిగినవాళ్ళకు గాని తెలియదు. రాగులు విసరడం, గానుగాడడం, నీళ్ళపంపు త్రిప్పడం, రాళ్ళు గొట్టడం మిక్కిలి కష్టమైన పనులు. దంపడం, విసరడం, వండడం కష్టమైనా ఖయిదీలకు అవి యిష్టమైనపనులు. వాళ్ళు యిష్టంవచ్చినంత తిని యితరులకు పెట్టి పలుకుబడి సంపాదిస్తారు. ధనాకిర్షణకూ, బాగానుసంవాదకకూ వీలైనపనులు. కొందరు బోలాయలు విసికే పిండికొరకు చొక్కోపిండి యెక్కువ. చాలామంది సహాయనిరాకరి ఖయిదీలగా యీ రకంవాండ్రే. పూర్వం బియ్యం అడఖయిదీలే దంపుతూండేవాళ్ళు. ఈపని వాళ్ళకు

తేమలకపోతే సంచులు నేయడం మొదలగు సన్నపను లిచ్చేవరకు సంపే ఆడఖయిదీలకు సగంవొళ్ళు తీసింది. ఖయిదీలందరికీ గొంగళ్ళూ చాపలూ నేయడం, లాగులూ చొక్కాలూ టోపీలూ పట్టడంపని చాలామందికి పడుతుంది.

దర్జాగల విడిఖయిదీలకు, ఖయిదీవార్డులకూ పల్లెములూ, గోటాలూ యివ్వడం మామూలు. ప్రతిబ్లాకులో అక్కడ పడు పండే ఖయిదీలందరూ భోజనం చేయడానికి చెట్లక్రింద ఒకఅడుగు సునపరిమాణం గల గచ్చుతినెలు వేసివుంటవి. యెవరితినెలు కగ్గర వారు కూర్చుండి తినెలుమీద మల్లపెట్టుకొని భోజనంచేసి 'డిగి ముంత అరుగుమీదబెట్టి మల్ల బోర్లిస్తారు. తెమ్మని వార్డుగు వ్రతర్వు చేయంగనే అందరూ పైలులో అనగా నలుగురేసి వరు గా కూర్చుంటారు. ఎవరిబ్లాకులోనీ వారు పనిచేయవలసిన యయమంలేదు. వార్డుగు వ్రతర్వు యాయంగనే అందరూ లేచి సయిలు తపప్పుండా యెవరికాగ్గానాలోకి వాళ్ళు వెళుతారు.

ఖయిదీలందరూ వారివారికనులలో నియమించిన టాసు (Task) యివ్వవలసి వుంటుంది. ఈయనివాళ్ళకు శిక్షవిధిస్తారు. ఈపని పూరా మధ్యమ కనీసములని మూడువిధాలు. సాధారణంగా ప్రతికఠిన ఖయిదీ పూర్తిటాసు యాయవలసి వుంటుంది. అశక్తతా వృద్ధాప్యం మొదలైనవానిచేత ఖయిదీలవల్ల తక్కువ పని పుచ్చుకోవచ్చు. పూర్తిపని యాయవలసినవాళ్ళకు మెడలో తెల్లదారం కడతారు. నల్లదారం కట్టిన వాళ్ళకు సగంపని. కనీ సపుషని యివ్వవలసినవాళ్ళకు ఎఱ్ఱదారం గుర్తు. కడపటివాండ్లపని పేరుకుమాత్రమే.

ఖయిదీలు అనుసరించవలసిన నియమాలు క్లుప్తంగా చెబ్తాను. జైలుపుద్యోగులకు తగిన మర్యాదలు చూపాలి. ఛౌర్యం వగైరా నేరాలు చేయకూడదు. ఇతరబ్లాకుల వాండ్లతో మాట్లాడ కూడదు. సంగీతాలూ ఆటలూ పాటలూ పనికిరావు. పొగాకు మేరూపంగానూ పుషయూనుచుకూడదు. సయిలు తిప్పి నసన

రాదు. భోజనపదార్థాలు దొంగిలించరాదు, మాక్కుకోను. కూడదు. పుత్తకుపు పొందనిదీ కాగితాలు మొదలైన వాఁ సామాగ్రి పుస్తకాలు వుంచుకోకూడదు. ఉద్యోగులమీదగాఁ ఖయిదీలమీదగాని తప్పుడుపిర్యాదులు చేయకూడదు. నియమి స్థలాలలో తప్ప మలసూత విస్తర్జనం చేయరాదు. కావలెనఁ వ్యాధి పెంపుజేసి పొడిగించకూడదు. ఎవరైనా పుద్యోగస్తులమీద తిరగబడితే పుద్యోగస్తులకు తోడ్పడవలెను.

ఇట్టివే నిబంధనలు యింకా వున్నాయి. ప్రతిఆదివారం ఉదయం లెక్కకాంగనే నిబంధనలు క్లష్టంగా చదివి వినిపిస్తారు యే సెంట్రలుజైలులోనైనా ఖయిదీలు యెక్కువగా వున్నా మల కొన్నింటిలో తక్కువగా వున్నా, యే ఖయిదీలైనా వొక సెంట్రలు జైలులో వుండడం అనుచితమని తోచినా భాషా వివక్షత లేకుండా మరివొక చోటికి మారుస్తారు. నిడదవోలు సెంట్రలుజైలులో వ్యవహారం నిర్వహించే వార్డుల్లంతా లెలుగు వాండ్లే. వైదీలలో పంజానీలు, ఓర్లులు, ఆంధ్రులు, అరవలు, మలయాళీలు, కన్నడులు. సబులుండాగా అందరూ వున్నారు. ఒకరిభాష ఒకరికి తెలియదు. ఇంకా భాషలు తెలియని వాండ్లకు జీవితం దుర్భర మవుతుంది. భంగవంతు డీచ్చిన వాణినికూడా పుపయోగించ వీలులేదు. ఖయిదీలను సూటలు వచ్చిన మను ష్యుల్నిగా భావించరు. కాగితాలమీద ఖయిదీలసంఖ్యే కావలె సింది. పని చేయించేటప్పుడు వార్డుల పెంపులో పుత్తకుపు యిస్తా. ఖయిదీవార్డుకు తనకు వచ్చిన యే భాషలోనో అర స్తాడు. ఇవి రెండూ ఖయిదీలకు తెలియకపోవచ్చు. అర్థంగా పని చేయనందుకు బూతులు తిడతారు. అప అర్థంకావు. అంతట లాఠీదెబ్బలు పడతవి. ఈ బాధలు పడలేక ఖయిదీలు మరొక జైలుకు మార్చమంటారు. అధికారు లీకారణం చూలవంటారు.

ఖయిదీల పుద్యోగములు ఇంకావనికీ సూపర్వైజరుకు అధికారిమున్నది. వార్డులలోను మిగిలిన ముగ్గురు మహిమూలు తోడ్కుకు పంపవలెనని పుద్యోగములు ఇంకా వనికీ మొదలైన

శిక్షలు విధించడానికి ఒక్క సూపరెంటుకే అధికార ముంది. ఆయన తాబేదారులకు లేదు. ముక్కోణాన కొట్టడం, చీకటికొట్టడం, పెట్టడం; కొట్టటో వొంటరిగా పెట్టి తాళాలు వేయడం, అడ్డబేడీలు, నిలువు బేడీలు, కఠికపుపని విధించడం, పస్తు పెట్టడం, తక్కువన్నం పెట్టడం, మందలింపు మొదలైన శిక్షలు సూపరెంటు స్వయంగా విచారించి విధించడానికి అధికారము వున్నది.

ఊళ్ళోవుండే పెద్దమనుష్యులను సూపరెంటుకు తోడ్పడడానికి ప్రభుత్వమువారు కొందరిని నియమించవచ్చు. వీరిని విజిటర్లంటారు. వీరు సాధారణంగా జే హుజూరులై వుంటారు. ప్రభుత్వ పద్ధతిలో తప్పలేమీ వీళ్ళకు కనపడకూడదు. ఎవరైనా సాహసించి దోషాలు కనపరిస్తే మళ్ళీ వాళ్ళను నియమించరు. వీరు ఖయదీలకు భోజనాదులు సక్రమంగా జరుగుచున్నవో లేదో, విచారించి సూపరెంటుకు తెలియపరచ వచ్చును. ఖయదీలను వుద్యోగులు కొడితే విచారించి శిక్షించడానికి తమకు కూడా అధికార మున్నదని వీళ్ళకు తెలియదు. స్వదేశీవాండ్ల తగాదాలలో ఈ సంగతి బైటపడ్డది.

జైలుకు సంబంధించిన ఒక చిన్నబడి, అస్పత్రి వున్నది. బాల ఖయదీలకు రోజూ వొకగంట చదువు చెపుతారు. చదువు కొని బాగుపడ్డ వాండ్లెవరూ కనపడరు. ఐ. జి. గారు సంవత్సరపు తనిఖీకి రాబోయే ముందు కొన్ని పిల్లలపేర్లు జేర్చిస్తే వాండ్లు విశ్రాంతిగా ఒక గంటసేపు వస్తూపోతూ వుంటారు. అసుపత్రులలో కొన్ని చోట్ల సూపరెంటు డాక్టరుగా వుంటాడు. దీ నంత చెడుపద్ధతి మరొకటి లేదు. ఈయనకు సహాయంగా కొందరు స్టానులు కాంపౌండ్లు వుంటారు. కొయినా, విరోచనాలమందు కట్టుగుడ్డలు మాత్రమే ఇక్కడ సమృద్ధిగా దొరికే బొషధ సామగ్రిలు. తక్కిన మందులు వెమకవలసిందే.

అవతారికగా జైలు సంగతులు కొన్ని చెప్పబడ్డవి. ఏటి సహాయంతో చదువరులు తరువాతి అధ్యాయములను ఓపికతో

చదివి మహాజనులు జైలు సంస్కరణానికి పూనుకొంటారని తలుస్తాను.

౨

సన్యాసం

రామదాసు, పుల్లప్ప, మహాలక్ష్మీ ఉదయం యేడుగంటలకు నిడదవోలు స్టేషన్ లో దిగారు. వారిని తీసుకొనివచ్చిన నలుగురు పోలీసులు ఉదయకాల్యాలు తీర్చించి యేడుగంటలకు సెంట్రలు జైలుకు తీసుకొనిపోయి వొప్పజెప్పారు. ఆడవాండ్లకు వేతే జైలు వుండిందనీ, బాధ్యాభర్తల వియోగంకూడా సంభవిస్తుందనీ నిడదవోలు వచ్చిన తర్వాత జవానులు చెప్పారు. రామదాసు సద్గురునామము సంస్మరించి యిప్పటికి పూర్తైంది అన్నాడు. మాలక్ష్మీ అందరివెంబడి నడచి వచ్చిందన్నమాటే గాని తనపై తా నెఱుగదు. ఇటువంటి సమయములలో ఆమెకు మాట్లాడ కుండా పూరుకోడం మామూలు. రామదాసు వంక కన్నెత్తి చూడ తేకపోయింది. జయలు దగ్గరకు రాంగనే వార్డర్లు ముగ్గురీ నాధ్వనపర్చు కొన్నారు. రోడ్లకు యెకమృత్యుగావున్న అడ్మి పను ఆఫీసులో డిప్యూటీజైలరు కూర్చుని వున్నాడు. పెరియలు లాయపిళ్ల చాలా సర్వీసు గొవ్వాడు. మనిషి పొడగరి. చామన చాయ. దేహం ముడితలు పడ్డది. సూటు తొడుక్కున్నాడు గాని ధోవతి కట్టుకున్నట్టయితే రియన కున్న అరవజాడ్యం ముగు పడేదే. కండ్లు చాలా యెఱ్ఱగా వున్నవి. సర్దుకొని కుర్చీలో కూర్చుండి కొత్త ఖయదీలను తెమ్మని వార్డరుకు పైగ చేశాడు. మన ముగ్గురు ఖయదీలనూ హాజరు పెట్టారు.

పిళ్ల:- దాన్ని ముందు తరాజులో యెక్కించు.

వార్డరు:- తరాజుమీద యెక్కు.

మాలక్ష్మీకి తరాజు యెక్కడనుంటే అర్థం కాలేదు. ఇటు వంటి తాను యెన్నడూ ఆమె చూడలేదు. అంత చక నిలుస్తుంది.

పిళ్ళ:- ఎక్కవేమే ?

మాలక్ష్మి:- ఎక్కడ?

పిళ్ళ:- ఆ లంజకు చూపించ వే ఎక్కడ యెక్కుతారో.

దగ్గర నిల్చున్న వార్డరమ్మ కులుకుచూపులు పిళ్ళగారిపై నెగిడిస్తూ మాలక్ష్మిని చెయిపట్టి తిరాజమీదికి మెక్కించింది.

పిళ్ళ:- దిగు. పేరు చెప్పు.

మాలక్ష్మి:- నా పేరు మాలక్ష్మి.

పిళ్ళ:- తీసుకపో యిక, దాన్ని క్వారంటైన్ లోకి.

వార్డరమ్మ నడవమన్నది. మాలక్ష్మి మెడ పక్కకు దిప్పి రామదాసువంక బిక్కిచూపులు చూచి కండ్లు తేలవేసి “ మళ్ళీ చూడడం వున్నదా ? ” అన్నది.

రామ:- సద్దురూ, వాడిదయప్రకారం జరిగితిరుతుంది.

మాలక్ష్మి:- పిల్లలసంగతి తెలిస్తే నాకు కబురుచెయ్యి.

వార్డరు:- చేస్తారులే పద.

పుల్లప్ప:- (రహస్యంగా) వీళ్ళను యేదోమాట చెప్పి లోగట్టుకోవాలి. ఆ యేర్పాటు తర్వాత నే జేస్తాను. డబ్బుంటే కొండమీది కోతి దిగివస్తుంది.

పిళ్ళ:- ఆ ముసలివాణ్ణెక్క-మను. ఆ—గరం పోనులు తూగావు. దిగు, నీ వెక్కు—గరం పోనులు.

పుల్లప్ప:- నన్న గుంటూరు రైలుస్టేషన్ లో తూచుకుంటే గరం పోన్లు న్నాను. ఒక్క రోజుకే పదిపోనులు తగ్గానా ?

పిళ్ళ:- ఒరే వార్డరు ! నీ లాతీ యేమైంది ?

వార్డరు లాతీతో మోదాడు. పుల్లప్ప కొంచెంసేపు విలవిల్లాడి పూచుకున్నాడు.

పిళ్ళ:- గరం పోన్లు యెల్లా శూగావో తెలిసిందా ? జెయిలు పడి దిని పూచుచువుగాని. మీ యిద్దరికీగూడా రాగిపడి వేశాను.

పుల్లప్ప:- ఆ ముసలాయనకు తీర్పులో రైసుపడి వ్రాశారండి. మే మెన్నడూ రాగి తినియెరగం.

పిళ్ల:- ఔనురా. మీరంతా మాలదొరలు. సన్నబియ్యం, చిన్నచేపలూ కావాలి.

వార్డరు:- (రహస్యంగా) ఆ సంగతంతా నేజెప్పతా పదండి.

పిళ్ల:- తీసుకొనిపో.

వార్డరు యిద్దరినీ క్వారంటులోకి తీసుకొని పోయినాడు. పడకొండుగంట లైంది. బాగా యెండ గాస్తున్నది. గేబువార్డరు సోదాచేయించాడు. పుల్లప్ప గుడ్డలన్నీ విడిచి కుప్పపెట్టాడు. రామదాసు ధోవతి విడవడానికి సంభేహిస్తున్నాడు.

వార్డరు:- విడవవేమిరా.

రామదాసు:- ఏదైనా గోచీ యిప్పించండి.

వార్డరు:- గోచీ గావలెనా? విడువు.

అని లాతీయెత్తి గూడమీద పొడిచేవరకు యెముక కదిలింది.

రామదాసు:- సద్గురూ! ఈ అభిమానంకూడా యింతటితో వదిలిపోయింది. ద్రౌపదినీ గోపికలనూ యిట్టిస్థితికి దెచ్చేరక్షించావు. పుట్టినప్పటి స్థితిలోకి దెచ్చావు. బాలులకుండే నిష్కపటహృదయంకూడా దయచెయ్యి!

రామదాసుకూడా ధోవతివిడిచి దిగంబరుడై నిలువబడి అప్రయత్నంగా ఎడమచెయ్యి అడ్డం పెట్టుకున్నాడు.

వార్డరు:- బీడీ లేమైనా దాచిపెట్టుకున్నావా? చెయ్యి అడ్డం పెట్టుకుంటున్నావు.

రామదాసు:- స—రే—సద్గురూ—తీశా.

వార్డరు:- కూర్చోండి—లేవండి.

కూర్చోండి—లేవండి.

నీ పేరేమి? పుల్లప్ప. ఇరకబట్టుకొని కూర్చుంటా వేమి ?
చప్పన కూర్చో. లారీ విలుగుతుంది.

పుల్లప్ప చప్పన కూర్చున్నాడు. ఎక్కడనుండో రెండు
బేడలు కింద రాలినవి. ఓవర్సీయరు యేరుకొని నీళ్లుపెట్టి కడిగి
ఒకబేడ గేటువార్డరు కిచ్చి రెండవది తానూ ఖయిదీవార్డరూ
తర్వాత పండుకున్నారు.

వార్డరు:- వీడిదగ్గర యింకా యెన్నివున్నవో నోరు పగల
దీయించండి.

పుల్లప్ప:- ఇక నేమీ లేవండి సామిత్తోడు.

వార్డరు:- సరే ఆగోచీ పెట్టుకోండి. గొరగరా వీళ్ళకు.

పుల్లప్పకు మంచిజుట్టు వున్నది. కుఁయి కఁయి మనకుండా
కూర్చున్నాడు. కత్తి చిత్రంగా వుంది. దూదిబస్తాలకు చుట్టేరేకును
ఒకపక్క రాతితో సాగగొట్టి రాతిపలకమీద పదునుపెట్టారు. తల
తడపలేదు. జుత్తు యెడంచేత లంకించుకొని ముందుకులాగి రేకు
పెట్టి వెనుకకు దోకాడు. ఒకపొర పీతోలు వూడింది. గాట్లు
పడ్డాయి. పుల్లప్పకు చేస్తూంటే రామదాసు పక్కనిలబడి చూస్తు
న్నాడు. జుట్టుపట్టుకొని తలగొరగడం చూసి శిఖ మిగులుస్తారను
కొన్నాడు. చుట్టూ పూర్తి కాంగనే గేటువార్డరు పదుగెత్తుకొని
వచ్చి పుల్లప్పజుట్టు పట్టుకొని నిల్చున్నాడు. తనిఖీవార్డరుకూడా
వచ్చి పట్టుకొన్నాడు. ఉభయులూ లాగులాడుతున్నారు.

పుల్లప్ప:- అయ్యా ! నాప్రాణాలు పోతున్నవి. విడవండి.

రామదాసు:- అత డేమి తప్పు చేశాడండీ ?

ఎటుకలమంగలి:- పోరా కామాటి నాయీ! నీ కేం తెలుసు?

అయ్యా ! మీయిద్దరికీ తగాదా లేకుండా నే చెటిసగంగా పంచి
పెడతా.

వార్డరు:- నిన్న నా యిన్ చార్జిఫై దీవి నేను కక్కసులోకి
పోయివచ్చేటప్పటికి అంతా తను మూటకట్టుకొని బేడ కమ్ముకు

న్నాడు. దాంట్లో భాగం యిస్తే యిందులో సగం యిస్తా. లేకపోతే యిదంతా నాకు రావలసిందే. ఇందాకటి బేడలోది ముందు అణా యివతలపెట్టు. లేకపోతే రిపోర్టు చేస్తా.

గే. వా:- రిపోర్టుకు నే భయపడేవాణ్ణికాను. నిన్నటివి వట్టిబిలుసు వెండ్రుకలు. ఇవి పట్టుకుచ్చుమోస్తరుగా వున్నవి.

పుల్లప్ప:- నా ప్రాణం పోతున్నది. జుట్టు విడిచిపెట్టి భాగాలు తెగదెంపు చేసుకోండి. ఇంతకూ అసలువాడికి నా కేమీ భాగం లేకుండాజేస్తారా?

వార్డరు:- వీ డెవడో గడుసుముండాకొడుకురా. రేపు నీకు ఆరు బీడీ లిస్తాము.

పుల్లప్ప:- నోట్లొకో.

గే. వా:- చూస్తాములే.

పుల్లప్ప:- రెండు బేడలూ వూడబెలుక్కుంటిరి. ఈ పొద్దు గతేమి?

వార్డరు:- ఈవేళ సాధ్యంకాదు. తెచ్చిందైపోయింది. సాయంత్రండాకా బైటకుపోము. ఎక్కడైనా దొరికితే చూస్తాము. సోదాలో దొరికిన బేడలుకూడా రాసినజేర్చి అంతా చెరిసగం చూసుకుందాం.

మంగలి:- ఇవ్వాల కీప్రకారం పోనీయండి.

ఉభయ వార్డర్లూ చాజేపడ్డారు. జుట్టుగొరగంగనే గేటు వార్డరు పొదంగాజేర్చి మూటకట్టుకున్నాడు. పుల్లప్పకుమాత్రం పీడవదిలిపట్లు తేలికగా వుంది. లేచినిలువబడి,

పుల్లప్ప:- నోరు తుత్తరవుగా వుంది. ఏమైనా పెట్టరా?

గేటువార్డర్లకూ పుల్లప్పకూ దోస్తీ కుదిరింది. పొగాకు ముక్క తుంపి చేతికిచ్చాడు.

పుల్లప్ప కనకం యిచ్చినట్లుగా సంతోషించి ఒకతుంపు విటిచి నోట్లోవేసుకొని రెండవది గోదిలో దాచిపెట్టుకున్నాడు.

రామదాసుయొక్క తలవూచి పూబచెత్తవలె నాలుగుపోచలున్నవి. వాటికోసం యెవరూ తగాదా పడలేదు. మంగలి క్షణంలో యావత్తు వరసబెట్టి దోకాడు. రామదాసుకండ్లకు నీళ్లు వచ్చినవి.

రామదాసు:- కొంచెమైనా శిఖ వుంచరా?

మంగలి:- ఖిన్ను అయిపోతుందనా ఏడుస్తున్నావు! (అని అంటూ యావత్తు జత్తు గొటిగాడు.)

రా:- సరే యిక్కడికి సన్యాసం పూర్తయింది. అయితే “తలలు బోడులైతే తలపులు బోడులా” అని వేమన్నగారు అన్నారు.

పు:- మీకు రెండూ బోడులే.

రా:- అయితే బలవంత సన్యాసం అయిందోయ్.

పుల్లప్ప:- అట్లాకాదు. కాయ పండి యెండి రాలింది. నేను మీ అండను చేరాను. ఎప్పటికై నా జ్ఞాపకం వుంచుకోండి.

తర్వాత యిద్దరికీ కాలికి యినపకడియం బిగించారు. “మీకు బిళ్ళ దెచ్చి మెళ్ళో గడతారు. అదీ కడియం తుప్పుపట్టుకుండా తెల్లగా తోముకుండండి. నల్లబడితే లాతీ విలుగుతుంద”ని వార్డరు చెప్పాడు. ఇద్దరికీ చెటి వొకముంతా మల్లా యిచ్చి ప్రతిదినం కూర్చుని భోజనంచేసే తిన్నె చూపించాడు. రెండుమాటలు బూర పూదారు. క్వారంటులోవున్న నూటయేభైమంది ఖయీదీలు పని చాలించివచ్చి యెవరిముంతలు వాళ్ళు తీసుకున్నారు. క్వారంటువార్డరు ‘రైజ్’ అనీ, ఓనర్స్కు ‘లేవ్!’ అనిఅన్నారు. రామదాసుకు అర్థం తెలియకపోయినా పుల్లప్ప తక్కిననాండ్లూ తేస్తే తానూ తేచాడు మళ్ళీ వార్డరు ‘డౌన్’ అనేవరకు అందరూ కూర్చున్నారు. రెండుమాటలూ రామదాసు సందర్భాన తెలిసికొన్నాడు. వార్డరు ఫయిలని వుత్తరువు చేయంగనే అందరూ నాలుగుబార్లు తీటి కూర్చున్నారు. ‘రైస్’ ‘మార్స్’ అనంగనే అంతా లేచి బయలుదేరారు. అందరూ

త్వరగా నడవడంలో రామదాసు కొంచెం వరస తొలిగాడు. ఘెడేలుమని లాటీ భుజంమీదకి దిగింది. రామదాసు అదరిపడి నిలువబడి చూచాడు. జనం తోసుకొని వస్తున్నది. వార్డరు 'హాల్లు' చెప్పి లైను యెందుకు తొలిగావని కర్ర యెత్తాడు.

రామదాసు:- నాకు తెలియదు. చెప్పకూడదా?

వార్డు:- ప్రతి కొత్త గాడిదకు చెప్పేవరకు నా నోరు నొప్పి యెత్తుతున్నది. నోటితో చెపితేమటుకు జ్ఞాపకం వుంటుందా? లాటీతో చెపితే మరిచిపోరు.

అంతా నీళ్ళకుండు దగ్గరకు బోయి ఒంటి బారుదీటి నిలవ బడి అల్లరి లేకుండా ఒకరి తర్వాత మొకరు ముంచుకొని నలుగు రేసి ఫయిలులో నిల్చున్నారు. వార్డులు మార్చి చెప్పంగనే బయలుదేరి తిన్నెలదగ్గరకు వచ్చి ఎవరిచోట వాండ్లు కూర్చు న్నారు. ఇనపమంచాలమీద గుడ్డలుకప్పి మోసుకొనివచ్చి దిమ్మెలదగ్గర అన్నమూ రొట్టెలూ దింపారు. వాటివెంటనే సాం బారు గంగాళం వచ్చింది. నూటయ్యభైమందికని రెంటిమీదా వ్రాసివున్నది. వార్డులు రైజ్ చెప్పంగనే అంతా వొంటిఫయిలున వచ్చి యెవరిపడి వాళ్ళు వరసగా తీసుకొని అక్కడనుంచి సాంబారు గంగాళందగ్గరకు బోయి తలావొక బొంబుపులుసు పోయించుకొని తిన్నెలదగ్గరకు వచ్చి కూర్చుని అన్నం దినడం ప్రారంభించారు. రామదాసుకూ పుల్లప్పకూ పడి రాలేదు. పుల్లప్ప వార్డులను అడిగితే యీ పూటకు కావలసిన సామగ్రి పొద్దున ఇచ్చారు. మీకు పడి సాయంత్రానికి కాని రాదన్నాడు. మంచంమీద ఒక రొట్టె మిగిలివున్నది. వార్డులు అది తుంపి చెరిసగం పంచిపెట్టి మిగిలినపులుసు చెరికాస్తా పోయించాడు. రామదాసుకు పుల్లిగడ్డ ఇష్టంలేదు. పులుసు గాలుకొట్టింది. అది ముల్లంగి ఆకు పులుసు. పుచ్చినవీ ముదిరినవీ కొన్ని ముల్లంగి దుంపలుకూడా అందులో వేశారు. తుంగా గటికె యేరి వెయ్యలేదు. తెల్లని పురుగులు పైన తేలుతున్నవి. పుల్లప్ప వార్డులకు చూపించాడు. పుణ్యానికి

పుట్టెడిస్తే పిచ్చకుంచమని పోట్లాడుతున్నావా అని అన్నాడు. రామదాసు పులుసు వదిలి రొట్టె తిన్నాడు. అప్పుడే శెంట్లలు జైలులో రామదాసుకు ఒకపూట గడిచిపోయింది. వార్డరు 'రైస్' చెప్పంగనే లేచి మల్లలు కడిగి తిన్నెలమీద పెట్టి యే పనికి పోవలసినవాళ్ళు ఆ గుంపుగా ఫయిలు కూర్చున్నారు. రామదాసుకూ పుల్లప్పకూ పడి యేర్పాటు చేయలేదుగాని పని యేర్పాటు చేశారు. సుత్తెయిచ్చి ముక్కరాళ్ళు కొట్టమన్నారు. మొదటిరోజు గనుక 'టాసు' యిమ్మని బలవంతపెట్టలేదు. రెండు గంటలకు అందరినీ కక్కసుకు వదలారు. పాకీపనివాడు చెకుముకి రాతితో నిప్పుకొట్టి వుంచాడు. బీడీలు ముట్టించుకొని ఒకరిని ఆనుకొని ఒకరు కూర్చుని సందేహ నివృత్తి చేసుకొన్నారు. రామదాసుకు మొదటి రోజులలో సందేహంగా వున్నది కాని మధ్యాహ్నం సోదా అయిన తర్వాత జంకు తీరింది. పాతజైలు పాకీదొడ్డిలో ఒకరొకరికి మధ్య అడ్డగోడ లున్నవిగాని కొత్త జైలులో ఆ పద్ధతిమార్చి అడ్డంలేకుండా ఒక్కటేగది యేర్పరిచి నేటివుల మూఢాచారాలు పోగొట్టి నాగరికత నేర్పారు. కొత్త జైలులోకూడా పూర్వపు యేర్పాటుప్రకారం ప్రతిసావిట్లో దొడ్డికి అరగోడలు పెట్టిఉండేవి. ప్రతిసావిట్లో పదముగ్గురికి పడుకునేందుకు మట్టి అరుగులుంటవి. ఇప్పుడాపద్ధతి మార్చి మట్టి అరుగులబదులు చక్కటి పాలగచ్చు టరుగులు వేయించి దొడ్డి స్థలంలోకూడా మరి రెండరుగులు గట్టించి స్థలంలో పేస్తరుతీశారు. మానం పోయినా గచ్చుటరుగులు వచ్చాయి. మలమూత్రపు కుండలూ సావిట్లో బహిరంగంగానే పెడతారు. అందరి యెదటా కూర్చోవలసిందే. నిజానికి జైలుకు చోటు కలవులేదు. వేలకొలది యెకరాలు చుట్టూవున్నవి. ప్రతిబారకాసు చుట్టూ విశాలమైన ఆవరణం వున్నది. దానిలో రస్తాలు, పూలచెట్లుకూడా వేస్తారు. ఇంత స్థలం వున్నా సావిళ్ళలో అధికార్లు నీతిబెట్టి స్థలం పెచ్చు దీస్తారు. స్థలలాభంకంటే నీతి ముఖ్యమైనదని మన వుద్యోగులైనా

చెప్పరు. ప్రాకంభంలో వున్న మంచియేర్పాట్లు మార్చి దుర్గీతి నేర్పేపద్ధతులు కొత్తగా యెందుకు అనలంబిస్తున్నారో తెలియదు.

పూర్వం ఆంగ్లేయులు మన ఆచారాలు యెక్కువ శౌర విస్తూండేవారా? లేక మనవిద్యాధికులు నాగరికులై కొత్తపద్ధతులు యేర్పరిపిస్తున్నారా? ప్రాకంభంలో సోదాచేసేటప్పుడు దిగంబరు లను చేయవలసిన అవసర మేమున్నది? అవసరమున్నా బహిరంగంగా యెందుకు చేయడం? గోచీలలో డబ్బు బీడీలు దాచు కుంటారని ఒకజవాబు చెబుతారు. ఇంత శల్యపరీక్షచేసి ఒకకేసైనా రిపోర్టువుతున్నదా? జైలులో చుట్టతాగనివాండ్లెవరు? ఉద్యోగ స్తులు చేయకూడని పన్నెనా బహిరంగంగా జైలులో చుట్టలు తాగడంలేదా? నూటికి తొంభైమంది ఫైదీలు పొగాకు యేదో ఒకరూపకంగా గోజూ వుపయోగించేవాండ్లే. అదివరికు చుట్ట అల వాటు లేనివాళ్ళకూడా జైలుకు వచ్చినానికె కొత్తగా చాలమంది నేర్చుకుంటారు. కులాసావస్తువని కదా జైళ్ళలో పొగాకు నిషే ధించారు. పాతకమనిగాదు. గొప్పదుర్వ్యసనమూగాదు. ఫైదీ లను భవించగల కులాసావస్తు విదియొకటే. “కౌపీచసంగక్షణ్ణాగమయం పటాటోపః” అని జైలులో చుట్టతాగితే మేజస్ట్రేటువద్ద రెండు సంవత్సరాలు శిక్ష. ఒక కేసూ మేజస్ట్రేటుకు పోదు. పోనీ, ఆప గలిగారా?

ఈ జైలులోకి ప్రతిదినం యెంతలేదన్నా ఒక అర్థమణుగు పొగాకు, బీడీకట్టలు, నాలుగురూపాయల పొడుమూ రానేవస్తు న్నవి. నిర్బంధాలవల్ల ఖరీ దెక్కువకావడం, చట్టవిరుద్ధమైనది గనుక ఖయిదీలకు బాధలు తప్ప యీనిషేధంవల్ల ఇతరప్రయో జనం కనుపడదు. ఖయిదీలు మొదటవచ్చేటప్పుడు ఒకటిరెండు బీడీలు దాచిపెట్టుకుంటా రనుకోండి. అవి యెన్నాళ్ళు వస్తవి! పొగా కంతా వార్డర్లేతెచ్చి అమ్ముతారు. బైటిపనికి పోయేకూలీలు తెచ్చేది గేటులో సాధారణంగా ఆపవచ్చు. గేటువార్డరు నామకా సోదా జేస్తుంటాడు; గాని వార్డర్లు కాని ఖయిదీలుగాని తెచ్చే

గాకు పట్టుకోడు. ఏ వార్డరైనా విరోధంచేత ఖయిదీదగ్గర
గాకు పట్టుకుంటే ఖయిదీని శిక్షిస్తారుగాని అది యెక్కడనుంచి
చ్చిందో నిగ్గదీసి విచారణ చేయరు. ఈ నిర్బంధములవల్ల ఖయి
లను క్రిందివ్యవస్థగస్తులకు లోబరచడందప్ప మరొకలాభం కన
డదు. కాస్త పచ్చిగల ఖయిదీ జైలులోకి రాంగనే వార్డర్లు
మలో పోటీలుపడి అతనిని తమ ఖాతాదారుగా యేర్పర్చు
ంటారు. ఖయిదీవార్డర్లు, ఒవర్సీయర్లు చిల్లరదుకాణదార్లని చెప్ప
చ్చు. వీళ్ళకు వార్డర్లు సప్లయిచేస్తూంటారు. పచ్చిగల ఆసాము
కు వార్డర్లు పెట్టుబడిపెట్టి యింటిదగ్గరనుండి తమపేర రహస్యంగా
సణియార్డర్లు తెప్పించుకుంటారు. పచ్చినపైకం చేతీసగం. అంతా
గార్డ రనుభవించడమూకద్దు. చాలామంది వార్డర్లను నమ్మరు.
వీళ్ళకు పాకీవాడే కోశాధికారి.

ఒక సూపరెండెంటు ఒక న్యాయస్థాని గేటుసోదాకు నియ
మించి పొగాకు దిగుమతి ఆపవలె నని చూశాడుగాని మూటలు
గేటుద్వారా రావడంమాని రాత్రులు గోడలు దూకడం మొదలు
పెట్టినవి. వెదురుగెడలకు మూటలు తగిలించి సంకేతస్థలములో
గోడమీదుగా లోపల విడిస్తే లోపల పహరాచేసే ఖయిదీవార్డర్లు
నిందుకొని గెడ బైటికి వేసేవారు. ఉభయులకూ సాంకేతికపదా
యంటవి. వార్డర్ల కిది పెద్దవర్తకం. బాగా వ్యవహారం సాగేవాండ్లు
శరీలుగా తలా పదిరూపాయాలు సంపాదించుకుంటారు.

దీని నింతట నిలిపి పొగాకువల్ల యెట్టిబాధలు కలుగుతున్నవో
సనిబడ్డప్పుడల్లా ముందు చెబుతాను. పుల్లప్పా రామదాసూ దొడ్డి
సని దీర్చుకొనబోయినారు. ఆ సావిట్లో గట్టిన వీళ్ళ గచ్చుతోట్టి
మూడుకావిళ్ళు బడుతుంది. పాకీవాడు తగినన్నినీళ్లు వుంచవలె.
సాధారణంగా ఒక కడవనీళ్లైనా వుండవు.

రామ:- నీళ్లు లేవేమోయ్.

పాకీ:- మొట్టన గొట్టండిరా యీమూలనాయుణ్ణి. ఎవరికీ
అవసరం లేనినీళ్లు యీమూలవాడికి కావలసివచ్చినవి. ఈ వచ్చిన
నూరుమందికీ నీ వేమి తలకట్టునా ?

రామదాసూ పుల్లప్ప మెదలకుండా గోచీపెట్టుకొని వెళ్ళిపోయినారు. పుల్లప్ప యెక్కడిదో బీడి సంపాదించుకొని తా తున్నాడు.

రామ:- ఎంగిలి బీడేనా ?

పుల్లప్ప:- కాదండి నాస్వంతమే. నే నొక బుద్ధితక్కువక జేసా. రెండుబేడలు రాలిపోగా యింకా మాకటి నిల్చింది.

రామ:- అసాధ్యుడవే. బీడి అంతా తాగినట్లు లేదే.

పుల్లప్ప:- సగం దాగి పక్కవాడి కిచ్చా. వాడు సాయత్రం నాకో దమ్మిస్తాడు. మిగిలినతుంపు పాకీవాడి కిచ్చాము. జైలులోకల్లా వాడిదే అదృష్టం. తాగినన్ని బీడీముక్కల దొరుకుతవి.

రామ:- అన్నట్టు వాడితో యేదో రహస్యం మాటాడుతున్నావు !

పుల్లప్ప:- యేదోలే పోనీయండి. తమకు చెప్పవలసినది కాదు.

రామదాసు:- చెప్పవోయ్. నాదగ్గ రెండుకు దాస్తావు 'సంగతులు తెలిసికోవాలె.

పుల్లప్ప:- యేమైనా చీనాట్లు పెట్టండి. చేసినతప్ప చెబుతాను. నిన్న అయిదురూపాయల బేడలు మింగా. రెండురోజులలో అన్నీ బైటికి వస్తవి. పాకీవాడితో తీసి వుంచమని చెప్పా.

రామదాసు:- ఇదంతా నిజమేనా ?

పుల్లప్ప:- తమతో అబద్ధమా !

రామదాసు:- ఏం చిత్రం ! పాకీవాడు లేవంటేనో ?

పుల్లప్ప:- ఒకమాట వా డాపనికివస్తే యితరులు నమ్ముతారా ? ముద్రసుద్దిగా తీసి వుంచుతాడు. లెక్క మనకు తెలిసిందేగా. పెట్టెలో దాచిపెట్టుకున్నట్టే. వాడికి ఒకపావులాడబ్బులు ముట్టజెబుతా.

రామదాసు:- సరే పద. ఇది మౌక కొత్తప్రపంచం, కమంగా గాని ఏ లోకవ్యవహారాలైనా తెలియవు.

3

ఎంత కఠినశిక్ష :

అర్థభోజనంతో పొద్దుగూకులూ యెండలో పనిచేయడం చేత రామదాసు ముట్టగిలబడ్డాడు. సుతై లేవడంలేదు. ముఖం అగ్గివగిలింది. నడుమనడుమ అలుపు దీర్చుకుంటూ చేతనయినంత వరకు కొడుతున్నాడు. ఖయిదీవార్డరు వచ్చి,

ఖ-వా. అరే, కామాటినాయూ, కూర్చున్నావు లోలా యల్లో చేరుతావా ?

పుల్లప్ప:- ఆయన బతికిచెడ్డమనిషి. ఈ నాటి కీతిప్పలు వచ్చినవి. కడుపులో యెత్తులేనిదీ సుతై యెట్లా లేస్తుంది. మధ్యాహ్నం పస్తేఆయే.

వార్డరు:- మీ శిభారసులు చూస్తే నాకు గొంతుమీదికి వస్తుంది. నాకిచ్చిన మనుషులనుబట్టి నే పని వప్పజెప్పాలె. రేపు నల్లదార మెయ్యమని దొర నడుక్కొమ్మను.

బూర వూదారు. రెండవసారి వూదేలోపల కురదలాలు పూర్తిచేసుకొని బంతిగా బయలుదేరి దిమ్మెలదగ్గరకుబోయి అంతా సీళ్ళు దెచ్చుకున్నారు. మిశ్రపడివాండ్లందరికీ ఆవేశ అన్నపుముద్దలు వచ్చినవి. రామదాసు అన్నముదీసుకొని పులుసు బోయించుకున్నాడు. వుప్పుడుబి ర్యువు అన్న మెన్నడూ అతడు చూడ లేదు. పత్తివిత్తుల కుడితిమోస్తరుగా పులుసున్నది. ముడి కందులు నానబోసి వడకట్టి ముద్దబడదంపి కాగేపులుసులో పిండి వేసి వండి నూనెపోస్తారు. పూర్వం పప్పజేసి సాంబారుచేసేవారు. పొట్టుతో దింటే బలమని డాక్టర్లు శిఫారసు చేశారట. కందులు పొట్టుతో జబ్బని పెసలు పొట్టుతీస్తే జబ్బని అనుభవాన్నిబట్టి మనకు దెలుసు డాక్టర్లు బతికివున్నవాణ్ణి చచ్చాడంటే మనము

వొప్పకొనితీరవలసిందే. అప్పటికి నెలరోజులనుండి కొత్తపద్ధతి అవలంబిస్తున్నారని. సగంమందికి పాసనాలు బుట్టినవి ఖయిదీలంతల గ్గలకెక్కారు. చాలామంది జబ్బుపడితే చెడ్డపేరు వస్తుందని భయపడితే క్రమంగా అలవాటుపడి సర్దుకుటుం దంటాడని చచ్చయశాస్త్రి.

సూ:- మనకు కొత్తవాండ్లెప్పుడూ వస్తూనేవుంటారు ఇద్దరు జాయాకూడా అయినారు.

పి:- ఈ జబ్బులు చాలా నటన. ఇంకా చూడాలె.

సూ:- ఇంతమంది జబ్బుపడ్డందుకు మనం పైకి సంజాయిషీ వ్రాయాలె.

పి:- వీరిందలి గహణికింద చేర్చక జ్వరం తలనొప్పికూడా వున్నది గనుక వారింద చేర్చదాము.

సూ:- ఏదో మాటగాకుండా చూడు. అయినా కందుక పువయోగించమని పుత్తరువు లేదు. సరిపడుతుందేమో చూడవ న్నారు.

పి:- అంటే గరికెడేట్టు చూడవలసిందనికూడా పుత్తరువు ధ్వనిస్తున్నది. సరికా లేదంటే చాలాను. తగినన్ని కారణాలుకూడా చూపాలె.

అందుమీదట కందులపాలు సే ఖాయపరచారు.

రా:- ఈ రోగ్యం ఈనేశానివి గామాలె. గండ్రమెతుకు లిరిగేనా?

పుల్లప్ప:- కినుపులో కాలుతుంటే అరగక తిరుగమళ్ళు తగినా? పులుసు తప్పక అడ్డంబడివేస్తుందంటారు. కసిపెట్టితినండి.

రా:- ఈ పీచుదుంప లేమిటి?

పు:- ముల్లంగిదుంపలు. పొద్దునవేసింది వీటికికే ఈ పసలే సగం రోగాలకు మూలమంటారు. ఈ దుంపలు చాలాకాలందింటే చెన్నపట్టణపుజబ్బు వస్తుందంటారు.

రామ:- ఇ దేమిపులుసు ? దీంట్లో ఉప్పు, పులుసు, కారము మూడూ లేవు. ఈభోజనంవల్ల ఇంద్రియనిగ్రహం సులభంగా పట్టుపడుతుంది.

పు:- ఆఁ. అన్నిధ్యాసలూ పోతవి. అసలు ఇచ్చే ఉభయాలలోనే వుప్పు కాంం మధ్యం. దానికితోడు కత్తిరింపు. వొట్టుకు మీరు మనకే లాభమంటారు. మమ్ములనందరినీ సన్యాసం పుచ్చుకోమంటారా?

ఆకలి రు చెరగద. కండుపులుసుతో వుప్పుడుబియ్యపన్న మంతా తీర్చారు. పుల్లప్పకు ఆగలేదు. మల్లగీటి గుజ్జడింటు న్నాడు. వేళ్ళసండులు నాకాడు. నాలుక పెదవులు నెమకింది. అన్న మరుగుముఖమై తేపాడు. పొద్దుగూకుతున్నది. వార్డరువచ్చి లెమ్మన్నాడు. అందరూలేచి సావిళ్ళముందు వరుసగా కూర్చున్నారు. వార్డరు లెక్కపెట్టుకున్నాడు. ఫక్తు క్వారంటుకు కొత్తగా వచ్చినవాండ్రను ౨౦ మందిని ఒంటికొట్టలో వేశారు. అవి చాలక రామదాసునూ, పుల్లప్పనూ, ౨౦ మంది బయటపని చేసే ఖయిదీలను, సూపరిండెంటుగారి యింట్లో పనిచేసే వంతుకూలీలను కలిపి కాలికడీయాలలోగుండా తీగెమార్చి కట్టి పెదనావిట్లో వేశారు. చదువరులు మేకలను దొడ్లలో కట్టివేసేవద్దతి ఎరిగే వుంటారు. ప్రతిమేకకూ మెడకు తమ్మితాడు వుంటుంది. దాంట్లో గుండా పొడుగాటితాడు దూర్చి చీనెలు కట్టివేస్తారు. మేకలన్నీ చెదరకుండా వుంటవి. గాడిదగుంపులను మఱొకవిధంగా కడతారు. చిన్నతాళ్లుపెట్టి ఒకదానికాలు రెండవదానికి కడతారు. అన్నిటికీ లంకెవేసి ఒకదానినివూత్రం గుంజు కట్టివేస్తారు.

కొత్తిబ్బదీల కెప్పరికీ యింకా నాచాపలుగాని గొంగళ్ళు గాని దుస్తులుగాని యియ్యలేదు. కొత్తిలు ముప్పదిమందికిగాను పది హేనుగురికి మాత్రం చింపిరిగొంగళ్ళుచ్చారు. వీండ్లలో పది మందికి ఒంటికొట్టిల్లు దొరికినవి. లెక్కన ఐదుగురికీ చింపిచాపలు మాత్రమిచ్చారు. పుల్లప్పగిండ్లగొండితనంచేసి చిన్ననైనాచాపా గొంగడి సంపాదించుకున్నాడు. రామదాసుకు ఏమీదొరికలేదు.

పుల్లప్ప తనగొంగడి రామదాసుకిచ్చాడు. చాపకూడాయియ్యవనే పుచ్చుకోలేదు. అందరినీ సావిత్లోకి తీసుకొనిపోయి గోడవైశ తల పెట్టించి రెండువరుసలుగా పడుకోబెట్టారు. కాళ్లు చాపుకుంటే మయాన వొకగజం మెల్లా వుంటుంది. కాళ్ళ కడియాలగుండ పొడుగుపాటి గొలుసు దూర్చి రెండువైపులా కట్టివేశారు. రెండ బార్ల వాండ్రకు కలిపి నలుగురేసిమందికి నడుమ అందికెలో వుండే టట్టుగా పెద్ద మలమూతపు మల్లలు రెండు బెట్టారు. బయట వెన్నెల వుందిగాని తలుపులు కిటికీలు భార్గవతీసిపెట్టినా లోపల గబ్బగీముగా వున్నది. అడివికి గాసినవెన్నె లయింది. నక్షత్ర రూపములు పొందిన భగవత్సంకల్పాలు ఖయిదీలహృదయాలలో సత్సంకల్పాలను జనింపజేయడానికి అవకాశం కలుగ జేయడంలేదు. పండువెన్నెలలోగాని గాఢాంధకారములోగాని ఆకాశసౌందర్యాన్నినుభవించేభాగ్యం ఖయిదీలకు లేదు. ఎంత కఠినశిక్ష !

౪

సౌంధ్యం

వార్తకు చాళాలు వేయడమే తడవుగా ఖైదీలంతా చెకుముకిబిళ్లలు గొట్టి బీడీలు, చుట్టలు ముట్టించారు. చీకట్లో జంజర్లు వెలిగినట్లు వెలుగుతున్నవి. రామదాసు కిటికీకిందుగా పడుకున్నాడు. ఇద్దరు ఖయిదీలకు తరువాత పడుకున్న పాతఖయిదీ యెవ్వడో కిటికీకి వెలుపల పడేటట్టు వెయ్యవలెనని కేకరించి వున్నాడు. అది అంత దూరము పోక కిటికీకింద పడుకున్నమనిషి మీద పడడం చూచి పకపక నవ్వుతూ పక్కవాండ్రతో తానెట్లా శుపుక్కున వుష్కవేసింది, అది దూరంబోక లప్పెడు ముసలివాడి మొగాన ఎట్లా పడ్డదీ; వాడు చపటపెద్దమ్మలాగు తుడుచుకొని వూరుకొన్నదీ కిటికీకి వెలుపలకు పలవలు చేర్చి నర్ణించి చెపుతున్నాడు. వాడు రాజమండ్రిజయిలులో మునుపు పుల్లప్పకు పాత స్నేహితుడు. వాండ్రు కడుపుబ్బ నవ్వుతున్నారు. ఒకడు కోమటిహాస్యం చెబుతున్నాడు. మఱికొందరు, వొకడు బంగారక్కా, వొకడు

కేతిగాడు, వొకడు జుట్టిపోలిగాడు పాత్రలుగా ఎంచుకొని వాటికి తగిన వలపుపాటలు పాడుతున్నారు. “నిన్న దెచ్చిన నీలిచల్లాడం” అనే పదం కేతిగా డెత్తుకున్నాడు చావిడంతా నవ్వులతో బద్దలయిపోయింది. ఆ పాట ముగియంగనే బంగారక్క యేంజేస్తున్నదని కొందరు రసికులు కేకలు వేశారు. బంగారక్క పాత్ర చివాలున లేచి “మొన్న దెచ్చిన మొగ్గలరవిక” అని చరణ మెత్తుకొని కీచుగొంతుతో పాడుతుంటే జనంలో రక్తి ఆకాశ మంటింది. వీధిభాగవతంలో మాధవి వేషం వేసిన ఒక గొల్లవాడు తన అరవంధం పెనిమిటిమీది పదాలు పాడితేకేగాని మజావుండ దని లేచి పాడడం ప్రారంభించాడు.

“కొట్టాస్తడే నాకు నవ్వాస్తడే (ఝాశిజిమ్మక)

కొట్టాస్తడే నాకు నవ్వాస్తడే

కూరుచుంటే లేనలేడు కూరచట్టి దింపలేడు.

కొ.

తక్కినవాండ్లు దరువువేయడం మొదలుబెట్టారు. చప్పట్లు మిన్న ముట్టినవి.

పు:- నీవేనుట్రా కాముడూ, ఇంతసేపటినుంచీ యెవరో ననుకుంటున్నా.

కాముడు:- పుల్లప్పచా ! మహారాజా హాజరయినావ్. మగసిరి అంటే నీదిరా. నా మనసువచ్చినవాడివి. నామర్దా పని చేసిరాలేకుగదా ! దొంగదాసరివాను చారిదోపిడిపని కెప్పుడూ దిగడు. ఎన్నెండ్లు వేయించు కొచ్చావు ?

పు:- చెప్పకోడానికి నాకే సిగ్గుకావుంది. నీటాట్టుకేసే. తొమ్మిదినెలలు వేశాడు. వాడి సామేమీనూ పోయినట్టు.

కా:- సిగ్గులేక చక్కబిళ్ళ వేయించుకొని వచ్చావుటరా ? నీవు రెండుసార్లు వేయించుకొన్న శిక్షగూడా ముచుపు నాకు రిమిషన్ యిచ్చినంత లేదు. ఇప్పుడు మళ్ళీ రాజాగా పదేండ్లు వేయించుకొని వచ్చా. నన్నిక కదిలించేవాండ్లు లేరు.

పు:- స్తీడరును బెట్టుకొని వాదించుకున్నావా ?

కా:- అటువంటి పనెన్నడూ చేయను. గాంధీమహాత్ముడు చెప్పినట్లే స్త్రీ డరును పెట్టుకోకుండా జడ్జితో “నన్నేమీ అడగవద్దు. నీ యిష్టము సచ్చినట్లు చేసుకో” అని చెప్పాడు.

పు:- అవురాపులి! మొగాన గొట్టిన ట్టన్నావే!

కా:- మ జేమనుకున్నావు? వాడూ మొగాన గొట్టినట్టే పడేండ్లు శిక్ష చెప్పాడు.

పు:- గాంధీగారిని ఎవరూ పెట్టుకో లేరుట.

కా:- మనిషి యెదర కనపడుతూనే వుంటాట్ట. పెట్టుకుంటే చేతికి తగలడుట బొంబాయి గవర్నరు గాంధీగారిని సముద్రపు గట్టున నిలుచోబెట్టి కొట్టితే తగలలేదట. సేనానాయకుడిని పిలిచి స్వయంగా కత్తితో సరకమని వుత్తరువిస్తే కత్తి ఎత్తేవరకు అట తాచుబామంత మల్లెదండై చేతికి చుట్టుకున్నదట. ఆయన బుద్ధి పూర్వకంగా పెట్టుబడిడేతప్ప సరమానవుడికి చిక్కడు.

పు:- ఒరే కామన్న, నీవు యిన్ని మంచినంగతులు తెలిసినవాడివి యిందా కా పెద్దమనిషిమీద అట్లా వుమ్మేళావెందుకు? ఆయన యెటువంటివాడనుకున్నావు? ఏదో కర్మంబొసిగి వచ్చాడు గాని షునబోటివాండ్లం వెడికినా దర్శనం దొరకవలసినవాడు గాడు.

కా:- పొరపాటుపనే జరిగింది. అటువంటి వాండ్లుంటే ముందుగా చెప్పవద్దా? స్వామీ! నే వెయ్యవలెనని వెయ్యలేదు. ఈ తప్పు గాయండి.

రా:- దాని కేమి. పొరపాటు ఎవరికయినా వస్తుంది. అందుకోస మింతగా ప్రాధేయపడడ మెందుకు?

కా:- చిత్తం. యోగులు వుమ్మేస్తే తుడుచుకొనిపోతారంటారు. ఇదే కామాలె. అయ్యా గాంధీగారినిగురించి ఆగుబ్బుగా జెప్పుకుంటున్నారు. మన కేమయినా లాభం చేస్తారా?

రామ:- మహానుభావుడు పూనుకున్నాడు. ఎవరిబాగు వాండ్లు చేసుకోవాలె. మనకూడా ప్రయత్నం చెయ్యాలె.

ఇంతసేపటినుంచీ మీరు ఇన్నిమాటలు మాట్లాడుకున్నానుగదా. వాటివల్ల నోరు చెడడం తప్ప చింతాకంత లాభ మున్నదీ?

కా:- నిజమేకాని మాకు కాలం జరిగే దెట్లా? సందలు మాకంగనే లోపలికి బంపిరి. పొద్దు పొడిచేదాకా యెంతసేపని నిద్రబోతాం. ఎట్లాగో కాలం వెళ్ళబుచ్చుకోవాలె. మాలో కొందరం చదువుకున్న వాండ్లంకూడా వున్నాము. కాస్త తిల్లికె బెడితె గొరుకొయ్యలు నెత్తిమీదికి వచ్చిందాకా చదువు కొందుము. మీ బోటివాండ్లు యేవయినా మించినంగతులు చెప్పితే వినవచ్చు. ఏదీ వల్లకావంటారు. ఉత్తరపురేకుండా రామాయణం వెంట దెచ్చుకున్నా డని యిప్పుడు ఒక భట్రాజు ఖైదీ మీద కేసు విచారిస్తున్నారు.

రా:- ఈ జయిలుపద్ధ తేర్పాటుచేసినవాండ్లకు మతి వున్నట్లుకనపడదు. సెటిల్మెంట్లలోగాని జైళ్ళలోగాని వేలకొలది జనాన్నీ బాగుచెయ్యడానికి అవకాశమున్నది. తెలియకదుగుతాను. నా కొక్కమాట చెప్పు. నీవు మీ వూళ్ళో కాలువకుపోతే శుద్ధి చేసుకోవడం అలవాటుందీ?

కా:- మా దాసర్లంతా చెరుబునీసుకపోవడం అలవాటున్న వాండ్లే. నీటాళ్లు మూలంగా యెంతలీదన్నా మా వాండ్లను అంం ముగిసి జయిలుకు బట్టించారు. అప్పటినుంచీ అలవాటు తప్పి పోయింది.

రా:- జయిలుకు వచ్చి నేర్చుకున్న మొదటిసంగతి ఏదా?

కా:- రెండోది స్నానం జెప్పకపోవడం. పొద్దుగూకులూ చెమటబెట్టి పనిజేస్తాం. దుపు, మోత, నుట్టిపని చేసేవాండ్ల వాళ్లు దుమ్ముకొట్టుకొని పై బేజారై వుంటుంది. దులుపుకొని పడుకుంటాం. వారాని కొకమాటు ఆదివారం గుడ్డలుచుక్కోడానికి, స్నానంచెయ్యడానికి, యెడ మిస్తావుగాని, సిల్బియ్యుకు. భావిదగ్గర ఒకతొట్టిలో నీళ్ళుపోసి వాటికెమందని తొట్టిదగ్గర నిలువ బెట్టి ఒక ఖైదువాడగు తొట్టిలో నిలువబడి దోసిటితో మా

మీదికి నీళ్ళుజిమ్ముతాడు. మనిషికి రెండుముంతలయినా పయిన బడవు.

రా:- ఇదా వారన్నానం? లో ప ల కూడా యి దే మోస్తరా?

కా:- అంతా ఒకటే వరనడి. పశువుల మోస్తరుగా కట్ట వేయడం మాత్రం తప్పతుంది. ఉదయం ఆరుగంట లయ్యేవరకు ఖయిదీలలెక్క తేలుతుంది. ఏడుగంటలలోగా బయలుకు పోవడం, నీళ్ళు తెచ్చుకోవడం, మొగం కడుక్కోవడం, భోజనం చెయ్యడం పూర్తిఅయి పనికి హాజరుకావాలె. గుడ్డివాండ్లు కాకపోతే ఇవన్నీ ఒక గంటలో యెట్లా అవుత వనుకుంటారు? రూలు ప్రకారం రాత్రులు విధిలేనప్పుడు తప్ప యితర సందర్భాలలో గదిలోబెట్టిన కుండలలో మలవిసర్జనం చేయకూడదు. రెండు కారణాలచేత ఈ రూ లెవ్వరూ పాటించరు. తాళాలు తియ్యకపూర్వమే అందరూ గదులలోనే విసర్జనం చేస్తే గంజి తాగేవేళకు పైలుకు అందుకోవచ్చు. పని యేడుగంటలకు ప్రారంభమవు తుంది. తాళాలు తీసిన తర్వాత బయలుకు పోవలసివస్తే వేళకు పనికి బోవడం తెమలదు. పాకిదొడ్లు కుస్సందులు. ఒకరినొకరు అనుకొని కూర్చున్నా ఒక పర్యాయం ౨౦ మందికంటే వీలుండదు. రెండు వందల మందికి తక్కువ లేని బ్లాకులో మానం బోగొట్టుకుని కూర్చున్నా కనీసం గంటబడుతుంది. అందరికీ పడకసావిట్లొ నివర్తిచేసుకోవడం సాధ్యంకాదు. ఎవరికి యేవేళకు అవకాశం చిక్క-కుందో నిలుకులేదు. ఉదయం అనకాశం చిక్కని వాండ్లు తొమ్మిది గంటలకు విడిచినప్పుడు పోతారు. ఈ అకాల విసర్జనల వల్ల స్వాభావికమైన అలవాట్లు చెడి, ఆకలితగ్గి, విరేచన బద్ధ కాటూ, గ్రహణిబాధలూ, పాసనాలూ అర్థాన్నం తింటూన్నా తేపా వస్తూంటవి. నిబంధనలూ, ఖయిదీలబాధలూ, యెట్లా వున్నా వార్డుకు తనకు మాటరాకుండా యేడుగంటల లోగానే భోజన లు పూర్తి అయ్యేమార్గం చూసుకుంటూ ఉదయం పాకీ

దొడ్డికి తాళంవేసి వుంచుతాడు. రెండవ కారణంకూడా బలమైనదే. గదులలోనే నివర్తిచేసుకుంటే తోటీ పని చేయ నవసరం లేదు. పాకీదొడ్లో నీళ్ళు ఖర్చుకూడా వుండదు. ఉదయం లేవం గనే ఆయాగదులలో పాకీ కులాలకు సంబంధించిన వాండ్రందరూ కుండలు మోసుకొనిపోయి దిబ్బదగ్గర విడుస్తారు. 'దేవుడు వర మిచ్చినా నంబి వర మివ్వ'డని వార్డరు వాలాయకం తీర్చుకోడానికి పదినిముషాలు తలుపుతీసికా తోటీ తన కిష్టులనుతప్ప తక్కిన వాళ్ళను చేరకుండా పొరకతో కొడతాడు. ఎక్కడికి బోయినా డబ్బులేనివాడు డబ్బుకు కొఱగాడు. అదిగాక ఉదయం తొమ్మిది గంటలకు నూపరింటెండంటు శుభ్రంగా వూడుస్తున్నదీ లేనిదీ తనిఖీచేయడానికి, అప్పుడప్పుడు వస్తుంటాడు. ఖయీదీలు వ్రదయం దొడ్డి వుపయోగిస్తే తొమ్మిదిగంటలలోపల శుభ్ర చేయడం తోటీకి కష్టం. వార్డరుకు మాట వస్తుంది. అందువల్ల దొరవచ్చి చూచే వరకూ దొడ్లో కెవరినీ పోనీయరు.

రామ:- కాస్త పెద్దదొడ్లు కట్టి మరికొంత వ్యవధానం యిస్తే యీ చిక్కులు బోను.

కా:- వండలూ వేలూ జీతాలు తినడానికి తప్ప యీసంగతులు ఆలోచించేవాళ్ళేవ రిక్కడ ?

రామ:- నీ విదివరకు ఖయీదరు కెన్నిమాట్లు వచ్చావు ?

కా:- ఇది మూడోసారి.

రా:- ఏమి నేరాలు చేశావు ?

కా:- మొదటిసారి కఱవురోజులలో ఒకపర్యాయం గడ్డి దిన్నా. దానికి బందిపోటు నేరమని మూడేండ్లు వేశారు. రెండోసారి యీసారీ వట్టి అభండాలు వేసి కేసులు పెట్టారు. నేరాలు జరిగినమాట వాస్తవమేగాని అవి మావల్ల జరుగలేదు. ఆ చేసిన వాళ్లు యిప్పటికీ దొంగతనాలు చేసి పంచుకుంటూనేవున్నారు. వట్టివాండ్రం యేడుగురం రెండో కేసులో వచ్చిపడ్డాము. ఈ రెండు కేసులలోనూ ఆరుగురుమాత్రం యీ కేసులలో చేయకపోయినా

అప్పుడప్పుడు సంచారం పోతున్నవాళ్ళే. నే ప్రమాణంచేసి చెపుతాను. ఈ కేసులో నృధాగా నాకు పాతచేరస్తుడ నని పదేండ్లు పడ్డది. అయితే నేను చింతపడడంతే దనుకోండి.

రా:- ఎందువల్ల?

కా:- మొదటి కే సయినతర్వాత నా పెళ్ళాం రెండేళ్ళు చూచి యింకొకణ్ణి తీసుకొని లేచిపోయింది. రెండోసారి అయిదేళ్ళు పడ్డప్పుడు మాలమ్మ నాపద్ధాలుగుయేండ్ల పిల్లవాణ్ణి పెట్టుకొని రెండేండ్లు నెట్టుకువచ్చి కాలంజేసింది. తర్వాత పిల్లవాడు చెడుసావాసాలు మతీగి యేదో దోపిడీకేసులో యెవడో కూనీజేస్తే వీడుకూడా ఆ గుంపులో వున్నాడని పదేండ్లు వేశారు. వాడు కన్నూరు జైలులో వున్నాడట. నాకు ప్రపంచంలో యిక నెవరూ లేరు. బైట నా కేం పని? మొదటి రెండుమాట్లా గలసి తీసివేత పోను ఆరేండ్లు ఖయిదుచేశాను. బయట నలుగురిలో తలయెత్తుకొనితిరగడానికి మొగం చెల్లదు. చేసినా చెయ్యకపోయినా దొంగని నామొగాన వ్రాశారు. అడుగు కదిలించడానికి వీలు లేకుండా వేటకుక్కల మోస్తరుగా పోలీసువాండ్లు వెంటబడతారు. పొరుగుూరుపోతే మునసబుకు రిపోర్టుచేసుకోవాలి. ఇదంతా యెందుకు వచ్చినశ్రమ! మొదటిసారి యేమనుకున్నా ఈ మూడో తడవ రెండువేలజీతం తినే జడ్జికి, బంగారపు గడియారపు గొలుసులు వేసికొని వచ్చిన పంచాయతీదార్లకూ, పోలీసులకూ, తప్పు సాక్షులకూ వేయిదిణ్ణాలు పెట్టుకుంటున్నా ఇక పదేళ్ళవరకు జైలువాళ్ళు పెట్టినంత దిని తోచినంతపని జేస్తూ గుండెనిమ్మ శంగా ఉంటాను. నే నింకా బ్రతికి బైటికి బోతినా పోలీసువాండ్లకు దయవచ్చి నన్ను తిరగనిచ్చినంతకాలం ఇష్టంవచ్చినన్ని దోపిళ్లుజేసి పదిరూపాయల చేమెల్లాతో మళ్ళీ నాస్వంతయింటికి వస్తాను.

అని చెప్పేవరకు కళ్ళలో తేజస్సు కళకళలాడింది. చీకట్లో యెవరూ గమనించలేదు.

రామ:- నీసొంత యి ల్లెక్కడ?

కామమ:- 'రామాయణ మంతా విని రాముడికి సీత యేమి గావాలె' నని అన్నాడట సీబోటివాడు. ఇంత సేపటినుంచీ నే చెబుతున్న దేమిటి? బైట నా అన్నవాళ్లు లేరు. స్నేహితులు లేరు. ఉన్న నలు సొక్క-డూ నామోస్తరుగానే జైలుకొట్టెలు దింటున్నాడు. ఒకగుడిసె వుంటే మావూరు ఆసామీ మాలమ్మ చావంగనే చొప్పదొడ్లో గల్చుకున్నాడు. నే వెళ్ళినప్పుడు అడిగితే నీపేరు గలవాండ్లు యెన్నడూ యీవూరిలో కాపురమే వుండ లేదన్నాడు. నాకు అయినవాళ్ళంతా యిక్కడనే వున్నారు. ఇదే నాయిల్లూ, నావూరూ, నాలోకం, స్వర్గం నరకంగూడాయీదే. నేనుమాత్రం ఒక బుద్ధితక్కువపని జేశా. రెండోకేసే న తర్వాత నాలుగునెలలే పోలీసువాండ్లు బైట వుండనిచ్చారు. దీపం వుండంగనే చక్క-బెట్టుకోవలసింది. మడిగట్టుకొని కూర్చుంటే నా వెంటబడ రనుకున్నా. నేను మావూరు బోంగనే మా మునసబు తనకు భాగం యిస్తే నన్ను తెక్కలు గప్పి కాస్తా నన్నాడు. చోరీలకు నే చొప్పకోలేదు. ఆయనసలహా విని వ్యవహారమే సాగించినట్టైతే లక్షణంగా తిని తాగి పాతికరూపాయలు మిగుల్చు కొని జైలులోకి రాంగనే చీపువార్దగు మొగాన్న పదిరూపాయీలు పారవేస్తే నాయిష్టంవచ్చినట్లు లోలాయలాగా తిరగనిచ్చేవాడు. అర్ధరూపాయ పారవేస్తే రెండుపూటలా నెలరోజులు యెక్కువ ముద్ద లిస్తారు. నా కిచ్చేరాగిపడి అమ్ముకుంటే చుట్టపోరు గడుస్తుంది. అదీ చెడగొట్టుకున్నా. అయ్యా! ఒక్కమాట చెపుతాను. ఈ ప్రపంచంలో న్యాయానికి కూడులేదు. ఏదో విధంగా పదిడబ్బులు పోగుచేసుకున్నవాడే వుత్తముడు.

శ్లో॥ యస్యాస్తి విత్తం స నరః కులీనః స పండిత స్సద్భక్తిమాన్ గుణజ్ఞః
స ఏవ వక్తా సచ యశోనియః సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతే."

అన్నాడు.

రా:- నీ వేమి చదువుకున్నావు?

కా:-మానాయన బాగా చదువుకొన్నవాడు. ఆయన వున్నంత వరకు అట్టహాసంగా వున్నవాళ్ళమే. నాకు తెలుగులో బాగానే

డాక్టర్ శుద్ధి అయింది. 'శతశ్లోకేన పండితః' అని పది శ్లోకాలు కూడా యేకపపు పెట్టా. అపండితులదగ్గర పండితుడి ననిపించు కుంటూ పితృతార్జితం కాస్తా అప్పులకు బెట్టి లోకంమీద బడ్డా ఇంత బడిచెప్పుకున్నా జీవనం జరిగేది. దానికి పరీక్ష లై తేనేగాని వల్లకాదన్నారు. ఇప్పుడు నేనేం పరీక్షలకు బోతా? సరే మళ్ళీ నా కథ ప్రారంభిస్తా. ఇప్పటికైనా మించిపోయింది లేదు. మా అమ్మతాలూకు పూసాబుట్రా అమ్మినబాపతు యిరవై రూపాయి లున్నవి. వాటిలో పదిరూపాయిలు పిల్లవాడికి పంపి, అయిదు రూపాయలు భీషువార్డరు కిచ్చి తక్కినదానితో పొగాకుబేరం పెడతా. దానిమీద నెలకు రెండు రూపాయలు తీయవచ్చు. అర్ధరూపాయ ఖర్చుపెట్టానంటే రెండుపూటలా యెక్కి తొక్కు తున్న ఆ వరిబియ్యపు అన్నం. ప్రయోజకుడైతే యెక్కడైనా కాలం బాగానే గడుపుకుంటాడు. ఇదివరకు నా దగ్గర ఒకలోపం వుండేది. అది దిద్దుకుంటా.

రా:- ఏమి టాలోపం?

కా:- న్యాయంగా పోవలె ననుకోవడమే. దానిమూలం గానే చెడ్డా. నా పూర్వకథ యెత్తుకుంటే యిది స్పష్టంగా రుజు వౌతుంది.

'ఆల్ యీజు హెల్' అని పారావార్డరు కేకవేశాడు.

రా:- సమయాని కన్నావు. నే నిదివరకు సెటిల్మెంటు వరకమనుకున్నా. ఇది దానిని మించివున్నది. దీనికే రొరవ మని పేరు పెట్టవచ్చు.

కా:- కాసేపు వూరుకోండి. వాడు రొండుదిరిగి వెళ్ళు తాడు. తర్వాత మళ్ళీ ప్రారంభింతాము.

॥

దేవుడి చరిత్ర

కా:- పోయినాడు. పారా చూరిపోతుంది. రెండవవాడు వచ్చేవరకు స్వయంరాజా స్వయం మంత్రి. కాకపోతే మట్టుకు

వీడుచేసే దేమున్నది? వంగితే నెత్తి కెక్కుతారు. అది ప్రపంచ స్వభావం. ఈ వార్షిక్ ది ౧౫ రూపాయల బండారం. దానికే వీండ్లకు మెడమీద తల నిలవదు.

రా:- అయ్యా! మీకు ఆక్షేపణ లేకపోతే మీ పూర్వ చరిత్ర విపులంగా చెప్పండి. మీ నామధేయ మేమి?

కా:- నా పూర్వపుపేరు కామా నాయుడు. అడిగారు గనుక పెద్దలు చెప్పకుంటున్నా. పుణ్యమా పురుషార్థమా?

రా:- మానవుడి చరిత్రంటే దేవునిచరిత్ర. గడ్డిపూచచరిత్ర కూడా అటువంటిదే. సృష్టిలో ప్రతి వస్తువూ గమనిస్తే చాలు గాని భగవంతుని చరిత్ర వెల్లడిస్తుంది. కవులు వ్రాసిన కృతిమ చరిత్రలు భగవల్లీల అని చదువుతారుగాని, మహాకవి రచించిన ఈ సృష్టికావ్యం చదవగలవాడికి ప్రతిఅణువూ భగవల్లీలనే బోధిస్తుంది. చదువగలవాడికే కాదు; ఆ కవి ప్రతివాండ్లచేత తాను రచించిన మహాకావ్యం అనుక్షణం పారాయణచేయిస్తూనే వుంటాడు. ప్రతిక్షణానికీ వొక్కొక్క మెట్టెక్కిస్తూ గడ్డిపోచనూ, పిపిలికాన్నీ, మానవునీ, దేవతనూ తన దగ్గరకూ చేదుకుంటూనే వుంటాడు. ప్రతిఅణువూ చేదుకో కోటయ్యా అని అరుస్తూనే వుంటుంది. గనుక మీ చరిత్ర జ్ఞానబోధకం కాకతప్పదు.

కా:- అయితే వినండి. జయిలుకు వచ్చిన తరువాత కామా నాయుడు కాముడయినాడు. గుడ్డిగవ్వజెయ్యని యీ వార్షిక్ లాంటి మోదుబర్లనుసహా యేమిరా అనేపిలుస్తారు. మా నాయన రెండు వేలు ఋణంచేసి చనిపోయినాడు. బాకీ లిమిటేషన్ పట్టింది. సాహుకారు పొరపాటు జరిగిందంటే తిరిగి వాయిదాబంది పత్రం ఆస్తీ అంతా తాకట్టుబెట్టి వ్రాసి యిచ్చాను. తరువాత అయి దేండ్లు కడుపు నాయగట్టుకొని పండినదంతా ఆజీలుగా వాయిదా లన్నీ చెల్లించి తీర్చాను. యావత్తు బాకీ తీసుకొని చెల్లులు కను పరచకుండా నూచువేలకు డిక్రీపోంది చెంబు బోకెలతో గూడా వేలం బాడించాడు. ఈ కర్మమంతా నే చేజేతుల దెచ్చుకొన్నదే.

మొదటన్యాయానికిబోయి కాలవోపంబట్టిన బాకీ తిరగ్రవాసిగాలికి బోయేదికాలిమీదకు తోసుకున్నా. అన్యాయానికి తలచుకున్నట్టయితే కామానాయుడినల్లా యీపాటికి కామానాయుడిగారి నయ్యేవాణ్ణి. న్యాయానికిబోయి అన్యాయపు డిక్రీని మీదికిదెచ్చుకొని కామానాయుడినల్లా కాముడినయి చోటాకట్టెదెబ్బలూ, బూటు కాళ్ళతన్నలూ, కుక్కిరిమిక్కిరిలాకకుండా తింటున్నా. ఇచ్చిన డబ్బుయెందుకు చెల్లువేయించుకోకపోవాలె? లోకంలో న్యాయమున్నదనుకోవడమే నాలోషం. ఆ స్తియావత్తు వేసుకోగా యింకా బాకీ నిల్వదేల్చి అట్టేపెట్టాడు. మొన్న జయిలులోనుంచి బయటికి పోయినప్పుడు నేనేమో పగదీర్చుకుంటా నని నన్ను వూళ్ళోలేకుండా వెళ్ళగొట్టడంకోసం డిక్రీబాకీ ఫయిసలు చేసుకోకపోతే హాజరువారంటు పెట్టిస్తానని బెదిరించాడు. అసలు నేను కొనవెక్రివాణ్ణి. ముగ్గు-పంతో చేతిలోవున్నకర్ర యెత్తా. ఏదేవుడో అడ్డపడ్డాడుగాని ఆదెబ్బతో శిరస్సు లేవాలిసిందే. ఎందుకో అజ్ఞయించా.

రా:- (నిట్టూర్పుతో) మీచరిత్ర చిత్రంగావుంది. ఇటువంటి చరిత్రలు ప్రపంచంలో చాలా వుంట వనుకుంటాను. కోర్టులో జరిగే అన్యాయంనల్ల యెంత బాధపడ్డాను! మీకుజరిగిన అన్యాయం తప్పుడిక్రీతో ప్రారంభమైంది.

కా:- అంతటితో పోయిందా! నాది యెనిమిదివేల ఆస్తి: మూడువేలకు కొట్టివేయడం రెండవది. వేలం అన్యాయం అని పిటీషన్ పెట్టితే తోసివేయడం మూడవది. సరీగా వేలం వేయించుకుండేభారం నాదెట. సర్కారునొకరు లంచం తిని తప్పుడు వేలం వేస్తే, దాని జవాబుదారీ సర్కారుకు లేదట.

రా:- రెండవసారి అయిదుసంవత్సరాలూ, మూడోమూలు పదిసంవత్సరాలూ, దానితో మీజీవితం ముగించడం, అక్రమపు తీర్పులవల్లా వేలములవల్లా మీసర్వస్వం జీవితంతో సహా నాశనం

చెయ్యడం చూస్తే ప్రభుత్వంవారి కార్యాలయాలకు న్యాయస్థానాలా అన్యాయస్థానాలా తగిన పేరు ?

కా:- నాసంగ తేమిటిగాని బందిపోటుఖయిదీలను, కడప జిల్లా ఖాసీ ఖయిదీలను విచారించండి ఒక్కొక్క కేసులో పది మందికీ యిరవయిమందికీ పదిసంవత్సరాలు మొదలు యిరవై సంవత్సరాలవరకూ శిక్షలు వడ్డిస్తుంటారు. ఆ ఖయిదీలను పిలిపించి వాస్తవం చెప్పమని అడగండి. ఆ న్యాయస్థానాలలో అబద్ధాలు చెప్పాలె గాని బయటచెప్పవలసిన అవసరంవల్ల చేసిన వాండ్లు తమ ప్రతాపాన్ని వర్ణిస్తూ నిజం యావత్తు చెప్పుతారు. కేసుచేసినవాండ్లలో చాలామందిని పోలీసులు ముద్దాయిలుగానే చేర్చరు. చెయ్యనివాండ్లను చాలామందిని ముద్దాయిలను జేసి జన్మశిక్షలుకూడా వేయిస్తారు. ఇదంతా తెలియకచేసేది కాదు. బుద్ధిపూర్వకంగా చేసేపని. చేసినవాండ్లను వదిలివెయ్యడం, చెయ్యనివాండ్లను శిక్షవేయించడంచేత కావేష్యాలు పెరిగి కొత్త కేసులకు కారణాలు అవుతవి. డబ్బిచ్చి తప్పించుకోవచ్చుగదా ? అని కొందరికి అలుచు. కూసీచేసినవాండ్లు తప్పించుకోవడంవల్ల కొందరికి వుత్కృష్టం. శత్రువులను అక్రమంగా కేసులలో యిరికించవచ్చునని ఆశ. ఇవన్నీ వొకదాని కొకటి పెనుసుకొని కూసీలు జరుగుతవి. ఒక కేసు విత్తనంగా జరిగిందా వొకదాని కొకటి కొక్కేలు తగిలించినట్టు అవిచ్ఛిన్నంగా జరుగుతూనే వుంటవి.

రా:- ఇదివరకు నాకున్న అభిప్రాయాలన్నీ మీరు దృఢ పర్చారు. దిగువజాతులకు జీవనంజరిగేటట్టు పని జూపి, పోలీసు డిపార్టుమెంటు యెత్తివేస్తే చాలాకేసులు తగ్గిపోతవి. ఈడిపార్టుమెంటు తీసివేస్తే కలిగేనష్టంకంటే వచ్చేలాభమే యెక్కువని నా అభిప్రాయం.

కామానాయుడు కునికిపాట్లలో డి:కొట్టుతూ కొంతసేపటి కది చాలించాడు. రామదా సది కనిపెట్టి నిద్రవస్తున్నట్లున్నది. పడు

కొండని సగం గొంగడి పక్కకింద వేసుకొని రెండోసగం కప్పు
కొని మెదలకుండా పండుకున్నాడు. ఉత్తరక్షణం కామానాయుడు
త్రుళ్ళిపడి లేచి :

కా:- అయ్యా! మరుపుచొప్పున చెప్పలేదు. ఒకటి
మగచిది, రెండవది చింపిరిది నాకు రెండు గొంగళ్లున్నవి. మీకు
పక్కకు లేదుకావాలె ఒకటి తీసుకొండి.

రా:- నాకున్న గొంగడితోనే సరిపుచ్చుకుంటా, మీచింపిరి
గొంగడి పుల్లప్ప కియ్యండి. చాప వత్తుకుంటూ మొండెంవలె
పండుకున్నాడు.

కా:- పుల్లప్పా! ఇదిగో గొంగడి. కాస్త రెక్కలమీద
అడ్డం వేసుకో.

కామానాయుడు అయిదునిమిషాలకు గురక ప్రారంభం
చాడు. రామదాసుకు నిద్రబట్టలేదు. కామానాయుడిచరిత్ర
చిత్రంగా కనబడ్డది. పాప మతడు స్వాభావికంగా మంచివాడు.
దయార్ద్రహృదయం గలవాడుకూడాను. లోకులదుర్మార్గమూ,
అన్యాయమూ అతనిలో కోధం పురికొల్పి ద్వేషపూరితుని జేసి
నవి. అతనికి లోకమంటేనే వాకరబుట్టింది. దానిని శత్రుస్థానంగా
భావిస్తున్నాడు. మనుష్యులకు తృప్తి లేదంటారు. గాని యెక్కడి
కక్కడ మనసు కుదుక్కుకుంటూనే వుంటారు. అతడు భీషువార్డరు
ప్రాపకం సంపాదించి పొగాకువర్తకంలో జీవనం హాయిగా గడుప
వచ్చు ననుకుంటున్నాడు. ఆత్మాతం అనకాశంగూడా లేక,
యితనినే అదృష్టశాలెని భావించేవాండ్లు యీజలులులో యెంద
రున్నారో! కడుపునిండా అన్నం లేక పొద్దుగూకులూ పనిచేసి
దెబ్బలు తిని దిగంబరులై నారచాపమీద పడుకొని కప్పుకోవ
డానికి గొంగడిపీచయినా లేక చలికి వణుకుతూ పడుకున్నా యీ
ఖయిదీలు తమప్రస్తుతస్థితి యావత్తూ మరచిపోయి కేకిసలు
గొడుతూ, సంగీతాలు పాడుతూ, ఆనందించడం చూస్తే మాన
వుడు యెట్టిహీనపరిస్థితులలోనూగూడా కష్టాలన్నీ మరచి సౌఖ్య

మనుభవిస్తూనే వుంటాడు. రామదాసు కీవిధంగా చాలాసేపు ఆలోచనలు పోతూనేవున్నవి. మాలక్ష్మి యే మవస్త పడుతున్నదో, యే అమర్యాదలకు లోబరిచాలో, సెటిల్ మెంటులో పిల్ల లేవిధంగా వున్నాలో, అప్పటికి వొంట్లో యెట్లా వున్నదో, నాయుడుగారు పిల్లలను స్వాధీనపర్చుకోవడానికి యే ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారో? మొదలయిన ఆలోచనలన్నీ పొద్దు కడ్డంవచ్చే మబ్బులవలె రామదాసు నిర్మూలమయినహృదయాకాశాన్ని ఆవరిస్తున్నవి తలంపులు మనసును పీకుతున్నట్లే వూరిలో దోమలు వొళ్ళు పీకుతున్నవి. వీటిని తోలలేక చూరవీడిచి వూరకనూడు. వాటి ఇష్టమునచ్చినట్లు విహరిస్తున్నవి. కొంతసేపటికి దోమలు దేహారక్తంపీల్చి తృప్తిపడడవిగాని తలపులు సముద్రకెరటాలవలె ఎడాతెరిపీ లేకుండా వస్తూనే వున్నవి పోనుపోను తలకు వేడెక్కింది. అర్ధరాత్రిదాటినా కంటికి కూరుకురాలేదు. లేచి కూర్చున్నాడు. మనసు స్వాధీనపర్చుకోవాలెనని ప్రయత్నించాడు కట్టివేసినకుక్క గుంజుకుంటూ మొరిగి న్నట్లు, పరుగులు ప్రారంభించింది. కుక్కయినా కొంతసేపటికి అలుపు వచ్చి పూనుకుండేది. మనసు బంధించినకొద్దీ పలుపు పొడుగవుతున్నది. కాని ధీరుడైనప్రయత్నానికేదీ అసాధ్యం లేదు. పద్మాసనమీద కూర్చుందా మనుకంట కట్టివేసిన రెండవకాలు స్వాధీనం గా లేదు. మొదట నిస్పృహజెంది దృఢసంకల్పాలకు విఘ్నాలు అడ్డంకావడమేమనే దృఢనిశ్చయంతో పద్మాసనం వేసుకొన్నట్లే భావించి వెన్నిచేర్చినట్లు మనస్సును కూడదీసుకొన్నాడు. మనస్సును జయించినవాడికి లేనిదేమున్నది! సమస్తం వున్నది. “నిర్వాణమపి దుర్వారం, అర్వాచీనాని కింపునః” అన్నట్లు మోక్షమే విధిలేకవచ్చి పడుతున్నప్పుడు మధ్యలాభాలు ఆగుతవా? తెల్లవాగు ఝాముదాకా అలాగేకూర్చున్నాడు. స్వాధీనమయినమనస్సును యిక పట్టు విడవగూడదని సహస్రారబృందావనములోనో తప్పితే షుభరాబృందావనంలోనో తప్ప యితరచోట్ల విహరించగూడదని కట్టుబాటు చేశాడు. కొంతసేపటికి పద్మాసనంనుంచి దిగి గొంగడికప్పుకొని నిద్రపోయినాడు.

పారావాండ్లు తిరుగుతూ నేవున్నారు. రామదాసు స్వర్గంలో వున్నప్పుడు కూడా ఆలీజ్ హెల్-అంతా నరకమేనని పారావాండ్లు అంటూనేవున్నారు. అధికారి తారతమ్యాలనుబట్టి స్వర్గనరకాలు ఇహలోకంలోనే మానవులు అనుభవిస్తుంటారాగదా?

౬

పెద్దయ్య

లోకమంతా నిద్రపోతున్నా గ్రహాలు తమపరిధులలో బీటు తిరుగుతూ మానవులకు సుఖదుఃఖాలొనగూర్చేవిధంగా క్యారంటీను నిశ్శబ్దంగా వున్నా వార్షికు వొకరితరువాత వొకరు గస్తీ తిరుగుతూనే వున్నాడు. తలుపులూ కిటికీలూ పరీక్షించుకుంటున్నారు. వార్షికోపల పారాజేసే ఓవరుశీయర్లు వంతుల ప్రకారం ప్రతి అడుగునిమిషాలకు ఆలీజ్ హెల్ అంటున్నారు. దానిని ఆధారం చేసుకొని పారావార్షికు గేటులోవుండి కేకవేసే వార్షికుకు అంతా ఊమ మని జవాబు చెప్పుతున్నాడు. చిన్న ఛీపువార్షికు జ్ఞానానుదంనాయకు రౌండుకు వచ్చాడు. ఆయన చాలామంచివాడు. జయిలులో ఆయన వుండబట్టి ఆపాంతా లలో వర్షం గురుస్తున్నది. లేకపోతే అక్కడ జరిగే ఘోరకృత్యాలకు జయిలుమీద నుకు పడకపోయేను. క్యారంటులో రాత్రులు ఖయిదీవార్షికు పహాగాచెయ్యరు. వార్షికు గస్తీ తిరుగుతుంటారు. నాయకు రౌండుకు వచ్చినప్పుడు వార్షికు మునిసామి పారా జేస్తున్నాడు. అతడు పా భీతిగలవాడు. పదిసంవత్సరాలనుంచి నౌకరీ చేస్తున్నా ఛీపువార్షికును ఆశ్రయించడంగాని తృణమోకణమో మాట్టజెప్పడముగాని జయిలులోసామగ్రి వుద్యోగులయిండ్లలో చేర్పించడంగాని, ఆఖరుకు ఖయిదీలవల్ల మామూ ఛీప్పించడముగాని లేకపోవడంచేత నోటిచాండ్లు వకటవతరగతివరకూ పైకి బోయినా అతడింకా వొకమార్కూ సంపాదించుకోలేదు. జయిలులో వున్న యె భైమందివార్షికులోనూ యితడూ వెంకటాచార్యుల మామూ మాత్రమే న్యాయస్తులు. ఇతనికి కొంతవరకు వేదాం

శంఖం ప్రవేశం గూడా వున్నది. పారావేస్తూ అంతా తేమ మని
కేక వేసి తత్వాలు చాడుకుంటున్నాడు చేలాంతకు వెలుతురున ప్రతి
!టికీలో గుండా చూచి పరీక్షిస్తూ వచ్చి రామదాసు యోగసమా
నలో వుండడం గమనించి విభ్రమపడి జయిలు పవిత్ర మయ్యే
టందుకూ, ఆహారా తాలు యమకూపంలో బడి ప్రపంచమా
ర్గాలే మరచిపోయిన తన బోటివాండ్లు తరించడానికి అప్పుడప్పుడు
మహాత్ములు జయిళ్ళకు వస్తుంటా రని సంతోషించాడు. నాయ
కుడు పారాలో కనపడి;

ముసుసామి: కాకుల్లో కలహంసను చూచారా?

నాయకు:- అతడు పరమహంసే. మధ్యాహ్నం నే నిట్లా
వస్తే అతనిచేత బండలు పగలగొట్టిస్తున్నారు. ఓపినంతవరకు
వొట్లు దాచుకోకుండా చేస్తున్నా వార్డర్లు వేధిస్తున్నారు. మనిషి
దగ్గర పచ్చి ఉన్న దేమో కనుక్కోవడానికి చీపువార్డరు కొంటె
తనం చేయిస్తున్నట్టు కనపడుతున్నది. రేపు వుదయం సూర్యం
డెంటుతో ఫయిలుకు వస్తే వృద్ధాప్యంచేత పని చేయలేననీ
తీర్పులో వున్న ప్రకారం రైసుపడి యిప్పించవలసిందని అడిగించు.
సేను దొరతో మాట్లాడుతాను.

ము:- చిత్తం తమ రతనికి వుపకారం చేయడం గొప్ప
సంగతి. అతని భార్య ఆడబయ్యలో వున్నది, ఆమె విషయం
గూడా యేదో పుణ్యం గట్టుకోండి.

నా:- పొద్దున దొరతో చెప్పుకుండేటప్పుడు యేదో వాక
సందర్భంలో తన భార్య కూడా జయిలులో వున్నట్టు చెప్పించు.
ఆమె సంగతి గూడా మాట్లాడుతాను. ఆమె ముసలిదో కాదో?

ము:- వాండ్లు పొద్దున్న వచ్చినప్పుడు చూచాను. పెద్ద
పాప మనిషి, ఆఖరుకు నలదారం వేయించినా మెరుగే.

పారా పూర్తి అయింది. ముసుసామి కళ్ళిపోతూ సంగతులు
యావత్తు పల్లప్పతో చెప్పి 'ఇవ్వాళ తప్పితే వారంరోజులు

దాకా చిన్న భీషువార్డుకు దొరతో పైలుకు రాడు. తప్పి
యివ్వాలనే అడిగించు'మని వెళ్ళిపోయినాడు.

రాత్రి మూడుగంట లయ్యేవరకు మూత్రపాత్రలు చాల
మరకూ నిండి దుర్గంధం నావిడంతా వ్యాపిస్తున్నది మలపాత్రలు
గూడా అసహ్యమవుతున్నవి అరో పారా ప్రారంభించగ నే ఓవర్
శీయకు రైస్ చెప్పాడు. కొందరు లేచి విస్జిస్తున్నారు. సావిట్ల
వున్న నల్లబై పాత్రలూ అరోచకమైవి. పుల్లప్ప లేచి కక్క-సుకు
పోయివచ్చి—

పు:- అయ్యా ! తమకు అనుమానం తీర్చుకోరా ?

రా:- నిన్న మధ్యాహ్నం రాగిరొట్ట తినబట్టిగావాలె
కడుపులో కళపెళ్ళాడుతున్నది. ఇక్కడ నీళ్లు లేవుగా.

పు:- నీళ్ళెక్క-డా లేవు. ప్రొద్దున తొమ్మిదిగంటలదాకా
వార్డుకు కక్క-సుకు తాళం తియ్యడు. రూలు ప్రకారం కొట్టు
తాళాలు తీసేవరకు కక్క-సు తెరిచి వుంచాలె. రాత్రి సావిట్ల
పెట్టిన పాత్రలు, అ వ్యవసరమైవచ్చుడు తప్ప సాధారణంగా వుప
యోగించగూడదు. అదంతా పోనిచ్చి దొర తనిఖీచేసి పోయిన
తరువాత తాళం దీస్తాడు.

రా:- దొర యింతమాత్రం కనుక్కోలేడా ? మనం
చెప్పకోకూడదూ ?

పు:- దొర యెన్నని చూస్తాడు ? తాబేదార్లు గమనించాలి
గాని ప్రతిదీ పై ధికారి తెలుసుకోవడం కష్టం. ఖయిదీలు
యెవడూ చెప్పడా? దొమ్మ చాలదు. ప్రతినాడూ తన పబ్బం
గడుపుకుండేవాడే. పాకీవాడితో స్నేహం సంపాదిస్తే సలక్షణంగా
అన్ని గడుపుకోవచ్చు. ఒకవేళ యెవడైనా మొండివాడుండి
దొరకు చెప్పుకున్నా యీ ఖయిదీలంతా వార్డుకు ప్రతిరోజూ
తమను కొట్టు తీయగనే కక్క-సుకు పంపిస్తున్నాడని సాక్ష్యం
చెప్పతారు. అటు రివారత చెప్పడు రిపోర్టు చేసినందుకు అడ్డ
బేడీలో నిలుపు బేడీలో పడరవి. బేడీలుపడకపోయినా ఆ సాయం

తమో ప్రాద్దునో రిప్రద్దు చేసినవాడి వీపున చోటాకట్టె విరుగుతుంది.

రా:- కొట్టినందుకు ఫిర్యాదు చేస్తేనో?

పు:- దీనికి తేనిసాక్ష్యం దాని కెక్కడ వస్తుంది? గాయం లేకపోతే కొట్టలేడంటారు. కనబడకుంటే తాను పనిచేయకుండా వుండడానికి స్వయంగా గాయం చేసుకున్నాడంటారు. నిశ్చయంగా రిప్రద్దు చేస్తాడని ముందుగా తెలిస్తే అధికారులను ధిక్కరించాడని లేక కొట్టబడ్డాడని ముందుగానే వార్డు ఫిర్యాదు చేస్తాడు. సూపరిండెంటు యీ కేసు విచారణకు పిలిచేలోగా యితడు తనను వార్డు కొట్టాడని చెప్పకొడానికి పోనియ్యరు. వార్డులో ఖయిదీ వార్డులో వెంటలేసిదీ యే ఖయిదీ గూడా జయిలులో తన బార కాసు విడిచి పోగూడదు. తనమీద కేసు నిమిత్తం పిల్చినప్పుడు తనను కొట్టాడని చెప్పకంటే తప్పుడు వాదం చేశాడని కఠినంగా శిక్షించిన కేసులు అనేక మున్నవి. ఎదురు వాదం చేసుకుంటే యెక్కువ శిక్ష పడుతుందని తనను కొట్టిన సంగతి దాచుకొని తనమీద వచ్చిన అబద్ధపు కేసు నిజమేనని వొప్పకొని సత్య వంతుడని దొంగవల్ల మెప్పు పొంది తక్కువ శిక్ష పొందిన వాండ్లనేకు లున్నారు. ఈ ప్రకారం కొన్నాళ్ళు జరిగిన తరువాత పర్యవసాన మేమవుతుంది? జయిలులో జరిగే వొక నేరమూ రిప్రద్దుగాదు. ఒకమా సాక్ష్యం చెప్పడు. పదహారువందలమంది దుర్మార్గులుండే ఖయిదులో ఎక్కడ నేరం గూడా జరిగినట్టు నేరపు జాబితాలో వుండదు. ఖయిదీలను మంచి ఖయిదీలో వుంచారనీ, జయిలు పాలన మంచి అవుతున్నోనూ, సమర్థతతోనూ జరుపుతున్నారనీ, ఖయిదీలంతా సుశిక్షితులు కావడంచేత జయిలులో నేరములే నశించినవనీ, దొంగారి పాలనాశక్తి అద్భుతమనీ తక్కిన జయిళ్ళకు అధికారులుగా వుండే నేటీవులు నిడదవోలు సెంట్రలు జయిలు చూచి పాలనాపద్ధతి నేర్చుకోవలసిందనీ ముద్రాసు ప్రభుత్వంవారు తమ సాంవత్సరిక ప్రకటనలో ప్రధానంగా రించి వొక ప్రతిని తక్కిన జయిళ్ళకు పంపుతారు.

కా:- (లేచి కూర్చొని) ఈ మధ్య స్వరాజ్యపువాండ్లు కొందరు యీ జైలుకు వచ్చారు. పెద్దయ్యగారు కొన్ని కేసులు దొరకు రిపోర్టు చేశారు. విచారణకు వచ్చే రోజున జైలుకు మొదలుకొని తక్కిన వుద్యోగులు మా వత్తు మంది దెబ్బలు తిన్నవాండ్లను సాక్షులను తిరగదీసి అందరిచేత దెబ్బలు కొట్టలే దనిపించారు. డుబ్ జైలుకు (డుబ్ = డిప్యూటీయొక్క పొట్టి రూపం) తనమీద స్వదేశీవాడు అక్రమకేసు పెట్టాడనీ బేడీలు వేయించవలసిందనీ వాదించాడు. తరువాత సూపరింటెండెండు పెద్దయ్యగారిని పిలిపించాడు. వార్డుకు ఆయనను వెంటబెట్టుకొని తీసుకపోతుంటే, ఆయనను తప్పకుండా చీకటికొట్లో వేయిస్తారని జైలంతా వుడికిపోతున్నది. ఆయనను వార్డుకు సూపరింటెండెంటు దగ్గరకు తీసుకొనిపోయేటప్పుడు మెదురుగావచ్చిన ఖయిదీవార్డులు ఖయిదీలు కండ్లనీళ్ళు పెట్టుకొని చాటుగా దణ్ణం పెట్టారు. సూపరింటెండెంటు దగ్గరకు ఆయన నిర్భయంగా వచ్చాడు. ఉద్యోగస్తులంతా ఆయనముందు పిచ్చికలలాగు కనపడ్డా సూపరింటెండెంటు యేదో అడిగేవరకు ఖండితంగా జవాబు చెప్పారు. కోర్టులో హాజరుగా వున్న దెబ్బలు తిన్నవాండ్లనూ సాక్షులనూ మొగాన కళ వచ్చింది. అప్పుడు యీమాటలు జర్గినవి.

సూ:- మీకేసు అబద్ధమని తెలుస్తున్నది.

పె:- నిజమని నాకు తెలుసు. నే నీకంక్షతో చూచాను.

సూ:- అయితే విచారిస్తారా?

పె:- విచారిస్తాను. ఒక్కసంగతి వున్నది. మీకీకేసురిపోర్టు చేసినప్పుడు కొట్టిన వుద్యోగులను తెలియకుండా దెబ్బలుతిన్న వాండ్లను సాక్షులు స్వయంగా పిలిపించి కనుక్కోమని కోరాను. అప్రకారం జరిగించారా?

సూ:- లేదు.

పె:- ఈ కేసు విచారించేటప్పుడు ఆ సంగతిమాత్రం జ్ఞాపకం వుంచుకోండి.

సూ:- కానియ్యండి. యేకేసు ముం దెత్తుకోమంటారు ?

పె:- శేషయ్యకేసు విచారిస్తాను. యేమయ్యా దుబ్ జైలరు గారు కొట్టారా ?

శేషయ్య:- అయ్యా ! కొట్టారండి మోకాళ్ళు, మోచే తులూ వాచినవండి.

సూ:- దేనితో ?

పె:- దేనితో కొట్టారు ?

శే:- చోటాకట్టెతో. రూళ్ళకర్రతోగూడా కొట్టారు.

సూ:- ఇందాకా యెందుకు లే దని చెప్పావు ?

శే:- వీండ్లు అట్లా చెప్పకపోతే కొడతా మన్నారు.

దుబ్బుజయిలరూ, తక్కినవుద్యోగులూ, యీ మార్పు చూచి ఆశ్చర్యపడి చూస్తున్నారు.

సూ:- సాక్షులను మీ రేమయినా సవాళ్లు అడుగుతారా ?

దుబ్బు:- అయ్యవారికి నీకూ పరిచయము వుందిగదా ?

శే:- మొన్న చూడడమే.

దు:- నీవు అయ్యవారికి చుట్టలు అమ్ముకుంటావుగదా ?

పె:- నా కిప్పటికి నలభై నాలుగేండ్లు నిండవచ్చినవి. ఇది వరకు పొగాకు యేరూపానా వుపయోగించలేదు. ఇక జయి లులో నేర్చుకోవాలె.

దు:- జవాబు చెప్పవేమి ?

సూ:- ఆప్రశ్న వద్దు యింకొకటి అడుగు.

దు-జ:- ఇక లేవు.

పె:- ఇంకా సాక్షు లున్నారు.

సూ:- మీరు చూచారుగదా ?

పె:- చూచాను.

సూ:- ఇక సాక్ష్యం అవసరం లేదు.

దు:- వాండ్లు తిన్నగా పని చేయకపోతే చిన్నగాకొట్టాను.

పె:- ఇదివరకు కొట్టనేలే దంటిరే ?

సూ:- కొట్టడానికి నీ కధికారం లేదు.

డు-బ:- దెబ్బలు తిన్నవాడు వూరుకుంటే ఫిర్యాదుచేయడానికి యీయన యెవరు ?

పె:- ప్రతివాండ్రకూ అధికార మున్నది.

సూ:- ఆయనకు నే కధికారం యిచ్చా.

పె:- దెబ్బలు తిన్నవాడువచ్చి సాక్ష్యం యిచ్చాడుగదా?

సూ:- ఇక మీరు వెళ్ళవచ్చు. పిళ్ళగారూ ! మీరు ప్రథమతప్పితంగా యెంచి పదిహేనురూపాయిలు జల్మానావేశా.

అప్పటినుంచి స్వదేశీవాండ్రమొదట దెబ్బలు కొట్టడం ఆగిపోయింది. అదివరకు పెద్దకర్రలతో పాతికదెబ్బలు కొట్టినకేసులున్నవి.

రా:- యెందుకు కొట్టడం ?

కా:- అనేక కారణాలుంటవి. పనిలో అశ్రద్ధ జరిగిందనీ, మాట్లాడుతున్నాడనీ, నియమించిన కాలానికి లోగా కక్కసుకు వెళ్ళాడనీ, బియ్యపు బస్తాలు మోయలేనన్నాడనీ, జయిలులో వార్డరు కందిపప్పు దొంగిలించి తెమ్మంటే తేలేదనీ, పొగాకు వొక వార్డరు దగ్గర మాని యింకొకరి దగ్గర కొంటున్నాడనీ, భోజన పదార్థాల విషయం, కంబళ్లు వగైరాల విషయం, ఫిర్యాదు చేశాడనీ ఫయిలులోనుంచి తొలిగాడినీ, ఇటువంటి కారణాలు యెన్నో వుంటవి. ఈ ప్రకారం కొట్టి కొట్టి ఖయిదీల మనుష్యుల స్వగౌరవాన్నే చంపివేశారు. ఖయిదీ రిపోర్టు చేయడు. ఈ దెబ్బలన్నీ మొదట తనకు వేసిన శిక్షలో భాగమనుకొని అనుభవిస్తాడు. జయిలను మొదలు తనిఖీదారు వరకూ పెద్ద కర్రలు చేతబట్టుకొని పొద్దుగూకులూ పశువులను బాదినట్లు బాత్తు పసి చేయిస్తుంటారు. జయిలు వువ్వోగస్తు లందరినీ మూడు భాగాలుగా విడదీయవచ్చు. చిన్న చీపువార్డరు, రెమిషన్ గుమస్తా, ఆసుప్రతి కాంపౌండరూ, వార్డరుమునిస్కామీ, వెంకటాచలమూ మనుష్యుల

కోటిలో చేరినవాండ్లు. నూపరింటెండెంటు మధ్యముడు, సదాభివాలు కలవాడు. తక్కినవాండ్లందరూ రాక్షసగణంలో చేరినవాండ్లు. కొన్ని సంవత్సరాలు క్రింద హెడ్ వార్డురు బ్రహ్మానందం వొక ఖయిదీని కొట్టి చంపితే వందలకొలది ఖయిదీలూ వుద్యోగులూ యెరిగిన సంగతయినా, నేరస్తుని శిక్షించడానికి జయిలు వుద్యోగులు ప్రయత్నం చేయకపోగా డాక్టరు దెబ్బలు కావని, వీదో పనిముట్టు తగిలి చచ్చాడనీ, సర్టిఫికెటు యిచ్చాడు. అది గాక యీ మధ్య వొక స్వదేశపు ఆయనను చావుదెబ్బలు గొట్టారు. ఉద్యోగులు చాలామంది ముందుగా ఆలోచించి కొట్టించిందే. అనేకమంది కొట్టడం చూచారు. నూపరింటెండెంటు మొదలుకొని వార్డురు వరకూ, న్యాయం కనుక్కోవలెనని గాని నేరస్తులను శిక్షించవలెనని గాని ప్రయత్నమే లేకపోగా కండ్లారా చూచి, చూచినది చెప్పడానికి సిద్ధంగా వున్న సాక్షులను భయపెట్టి, శిక్షించి, బహుమతులిచ్చి, బెదిరించి చెప్పకుండా చేశారు. ఈ కేసులోనే యిట్లా జరిగితే యిక ఖయిదీల బిసాదెంత ?

ఓవరుసీరు:- మీ సోది చాలించి కక్కసుకు పోయిరాండి. తొమ్మిదిగంటల లోగా తయారు కాకపోతే చోటాకట్టె విరుగుతుంది.

తా:- తరువాత మాట్లాడుదాం మీ పని తీర్చుకొని రండి.

రా:- రామరామ ! నీళ్ళు లేకుండా యెట్లాగండి ?

“క. ఆ కలములు మృత్తుకయును

అని తిక్కన్నగారు ఆపద్ధర్మంగా చెప్పారు. అదిగూడా గతిలేక పోయెను. దేహమున్నంతవరకు దేహధర్మాలు అవలంబించక తప్పదుగదా ?” అంటూ రామదాసు మెల్లగా లేచి గొలుసులాగి చిమ్మ చీకట్లో తాళాడుకుంటూ భాంజాల దగ్గరకు జరిగాడు. ఏ భాండం దేనికో తెలియక తడివి చూచేవరకు చేతులు అసహ్యమైనవి. చేతులు కుండకు తుడిచి అనుమానం తీర్చుకొనివచ్చి పడుకున్నాడు. కొంతసేపటికి చేతివాసన పోయింది. అంతట హెడ్

వార్డరు వచ్చి గొలుసులు విప్పించి అందరినీ బయటికి తెచ్చి భూలోకం చూపించి ఫైలు కూర్చోబెట్టి లెక్క చూచుకొని వెళ్ళి పోయినాడు.

రా:- పుల్లప్ప! ఇక్కడ వున్నన్నాళ్ళూ చుక్కలూ చందమామా కనబడవుగదా?

పు:- యమలోకంలో చంద్రుడూ చుక్కలూ పొడవవు. ఇది అభాపురి.

2

పి డ త

తెల్లవారింది. పుల్లప్ప నాకబలి పిడతకంటే కాస్త చిన్న పిడతనిండా బాగ్గుపొడి పోసుకొని పండ్లు తోముకొనేటందుకు రామదాసుకు తెచ్చి యిచ్చాడు. మహర్షికి లేడిపిల్ల దొరికినట్టుగా రామదాసు పిడతచూచి ఆనందపడుతూ,

రా:- ఈ బుడ్లు మనకోసం పుర్ణాయించి చేయించినట్లున్నారు. వీటికోసం ప్రత్యేకం సువలబెట్టించారా?

పు:- పిల్ల లాడుకోవడానికి బాగా పనికి వస్తవి. దీనిని భద్రంగా మీ పడక దగ్గర దాచుకోండి.

రా:- గోచికంటే గొప్ప దరిద్రమా అనే సామెత క్వారంటులో వుండే ఖయిదీలలో బుట్టినట్లున్నది. గోచిపాతరాయుడికి కుండపెంకు పోయినందువల్ల వచ్చే నష్ట ముండదు. అయినా యీ బుడ్డి ముద్దు వస్తున్నది. ఎత్తుకొని పోయేవరకూ దాచుకుందాం. (అని అస్తామిదంగా తీసుకొనిపోయి పక్కదగ్గర దాచుకున్నాడు.)

అంతా గంజిదాగి యెవరిపనికి వారు పోయినారు. పుల్లప్ప, రామదాసు రాళ్లు గొడుతున్నారు. కామానాయుడు కపిలపనికి పోయినాడు. దొర తొమ్మిదే గంటలకల్లా ఫయిలుకు వస్తాడన్నారు. ఎనిమిదిన్నరకే అంతా తిరిగి వచ్చారు. క్వారంటు ఖయిదీలలో షుమాను 30 మందికి గోచులు తప్ప దుస్తులుగాని,

చాపలుగాని, గొంగళ్లుగాని యియ్యలేదు. వీడ్లలో యెవరూ చే తడిగలవాండ్లు లేరు. తొందరపడి దుస్తుల కెవరూ మామూళ్ళియ్యలేదు. ఉద్యోగస్తులతోపాటు వాండ్లూ మొండిబడి కూర్చున్నారు. పై వేషాన్నిబట్టే కొందరిని వార్డరు కదిలించి చూచాడు గాని యెవడూ సందు పెట్టలేదు. దొరవచ్చే వేళవుతున్నది. చల్లాడాలు, చట్టలూ మాత్రం పిళ్ళగారు తెప్పించి దొరగారివల్ల వషట్కారాలు రాకుండా బొత్తిగా ఆశ లేదనుకున్నవాండ్లకు కొందరి కిచ్చి తక్కినవాండ్లను గదిలోబెట్టి తాళం వేయించాడు. తక్కిన అందరినీ అలంకరించి ఫయిలులో నిలువబెట్టించి దొరతో గలిసి ఫయిలు తనిఖీకి వచ్చాడు. దొర అందరి మొగాలూ చూస్తూ వెళ్ళిపోతుంటే మౌకడు సలాం బెట్టంగనే నిలువబడ్డాడు.

కా:- మాది రాజమహేంద్రం. ఉప్పుడుబియ్యం మా కల వాటులేక విరోచనాలవుతున్నవి. పచ్చిబియ్యపుఅన్నం, స్వయంలో నుంచి పులుసూ యిప్పించండి.

సూ:- ఊరకే మార్చడానికి వీలులేదు. బాగాజబ్బుచేసి ఆసుప్రతికివస్తే పచ్చిబియ్యపు అన్నమిస్తారు. నీవు బ్రాహ్మణుడవు గావు గనుక స్వయంలోనుంచి యియ్యడానికి వీలులేదు.

కా:- బాగా జబ్బు చేసేవరకు యిదే తింటూంటే చివరకు నయంగాకపోతేనో ?

దు. జ:- ఎవడురా వీడు అధికప్రసంగి.

సూ:- (నవ్వుతూ) నయంగాకపోతే మార్చే అవసరంలేదు.

కా:- మీరు చెప్పేప్రకారం నయమయితేనూ అవసరం లేదన్నమాటే. బాగావుంది తీర్పు.

సూపరింటెండెంటుగారు ముఖం చిట్టించుకొని జవాబు చెప్పక ముందు నడుస్తున్నాడు. దుబ్ జయిలరుకు కొమ్ములు లేవు గాని తప్పక లూలులాయపిళ్ళే. సూటు వేసుకొని తొడుగు మోస్తరుగా జరుగుతూ దొర వెంబడి వస్తున్నాడు. చిన్న సర్జను షోకులబొమ్మ. ఎట్టగా పుల్లగా వుంటాడు. హృదయం మట్టుకు

కాణునలుపు. దయాదాక్షిణ్యాలు లేవు. ఉపకారం చేయకపోతే మానె బుద్ధిపూర్వకంగా అపకారం చేస్తాడు. వేంబయ్యరు (వేప అయ్యరు) అనే పేరు జ్యోతిష్కుడెవడో యితని భావిచరిత్ర కని పెట్టే పెట్టాడు. టక్కు టక్కుమని బూటుకాళ్ళ చప్పుడుతో దొర పక్కగా ఆయన వస్తున్నాడు. హృదయ నైర్మల్యం ముఖాన వెలిబుచ్చే చిరునవ్వుతో జ్ఞానానందంనాయరు దొరకు కుడి ప్రక్క నిలువబడి రామదాసు కోసం ఫయిలులో వెతుకుతున్నాడు. ఎక్కడా కనుపడలేదు. అనుమానపడి,

జ్ఞా:- (డుబ్ జలులరుతో రహస్యంగా) కొందరు ఫయిలులో లేనట్లున్నారే!

పి:- మీ కెవరుగావాలె. ఎవరయినా పనికి బోయినవాడు దాక్కున్నాడేమో? తర్వాత కనుక్కుందాములెండి.

జ్ఞా:- కాదు, ఫయిలులో నూపరిండెంటును కొన్ని సంగతులు తప్పకుండా యివ్వేళ అడుగుతా నన్నాడు.

పి:- నా డెనడు? యే మడుగుతాడు? వచ్చేసారి అడగ గూడదా?

జ్ఞా:- ఒక ముసలి మాలవాడు. అతనిపేరు రామదాసు. ఏమీ పని చేయలేక బాధపడుతున్నాడు. అతనికి అన్నపుపడి వేయించి పని తగ్గించే యేర్పాటు చేయాలె.

పి:- ఓసి యింతేనా-అన్నప్పడి తీర్పులోనే వున్నది. వేసివేతాం. వచ్చే ఫయిలుచరకూ పని లేకుండా చేయింతాం. ప్రస్తుతం వూరుకోండి. వాడికి గొంగల్లు లేవు.

పు:- (ఉద్బ్రభాషణ) అయ్యా! సలామండి.

సూ:- యేమి చెప్పుకుంటావు?

పు:- రాత్రి నాకూ యింకా 30 మందికి చట్టలుగాని చాపలుగాని గొంగల్లుగాని లేవు. చలికి బాధపడ్డాం. ప్రొద్దున కొంతమందికి కాలి చట్టలూ చేతిచట్టలూ మాత్రం వొక జత

యిచ్చి అలంకరించారు. అవి మళ్ళీ మీరు గోడ తిరుగంగనే వ్రాడదీసుకుంటారు.

పి:- ఊడదీసుకుంటారని నీకెట్లా తెలుసు?

పు:- అది మామూలే.

పి:- నీ వెప్పుడు వచ్చావు?

పు:- నిన్ననండి.

సూ:- నిన్న వచ్చినవాడివి యిక్కడ జరిగే మామూలు సంగతి యెట్లా చెప్పగలవు?

పి:- ఈ పూట కొత్తగా యిచ్చిం దెవరికి?

పు:- ఈ పదిమందీ యీ పూట యిచ్చినవాండ్లనండి.

పి:- ఇవి మీకు నిన్న కాదటా యిచ్చింది.

ఫై:- తమరు మాకు నిన్ననే దయచేశారండి.

పు:- ఇప్పుడు వీండ్లంతా భయపడి అబద్ధాలు చెప్పుతున్నారు. చట్టాలు కొత్తమాసినవేమో చూడండి. అది పోనీయండి వీండ్లకు గొంగళ్లు చాపలు యిచ్చారేమో కనుక్కోండి.

సూ:- (ఇంగ్లీషులో) మీకు గొంగళ్ళు చాపలు యియ్యలేదా?

పి:- (అరవంలో) - మీకు నిన్న గొంగళ్ళు చాపలూ యిచ్చారు గదా!

చాలామంది అరవము తెలియని తెలుగువాండ్లు. ముగ్గురు అరవవాండ్లు. ఇచ్చారుగావాలె అన్నారు. పిళ్ళ 'యిచ్చారని చెప్పుతున్నాడు' అని యింగ్లీషులో తర్జుమా చేశారు.

పు:- మీరేమి అడిగారో వాండ్లేమి చెప్పారో నాకు తెలియదండి.

పి:- నేను తప్పుతర్జుమా చేశానట. నీకు అరవంగాని ఇంగ్లీషుగాని వచ్చునా?

పు:- రాదండి.

పి:- నేను తప్పుతర్జుమా చేశానని అతడి కెట్లా తెలుసు !
అరవం యింగ్లీషు తనకు రావట.

సూ:- తర్జుమా సరియైనదేనా ?

జ్ఞా:- అరవం బాగా నాకు తెలియదు. నాది మలయాళం.
చాలాభాగం ఫ్రైదీలు తెలుగులో మాట్లాడుతుండడంచేత మీ
సంభాషణే నా కర్ధం కాలేదు.

సూ:- (యేమీ తోచక వుద్దతో) తర్జుమా సరియైనదే.
మావుద్యోగులను నేను నమ్ముతాను.

పి:- యేం పుల్లప్పా ! నీవు తప్పుఫిర్యాదులు చేస్తున్నావు.
యెందుకు శిక్షించగూడ దంటున్నాను దొరగారు.

పు:- నా కంఠం తీయిస్తా నన్నా భయం లేదు. మీరు
దాచిపెట్టిన పదిహేనుమందినీ పట్టిస్తాను. నాతో దయచేయండి.

పి:- వాళ్ళంతా అబద్ధాలు ఆడుతున్నారట. పదండి
వాడితో నేమి ?

సూపరిండెంటు ముందుకు సాగి వెళ్ళుతున్నాడు.

పి:- ఓయి వార్డరు ! పుల్లప్పను గం గంటలకు నా ఆఫీ
సుకు తీసుకొనిరా. బేడీలు వేయిస్తా. ఊరికె తీసుకొనిరాబోకు.

వా:- చిత్తం.

సూపరిండెంటు వెళ్ళిపోయినాడు. వార్డరు పుల్లప్పను
చోటాకట్టెతో పిక్కలమీద మోకాళ్ళమీద కుమ్మాడు. కొట్టా
రని చెప్పుకున్నా విచారించే దిక్కుండవని విలవిలలాడుతు వార్డరు
కాళ్ళమీద బడ్డాడు. పడ్డనాణ్ణి మరిరెండుబాదారు. రక్తమయ
మైంది. సూపరిండెంటుకు చూపుతానని లేచి పరుగెత్తుతున్నాడు.
ఇంతలో ఛీపువార్డరు యెదురుగా వచ్చి యిద్దరుఖయిదీలచేత
పట్టించి ఆసుప్రతిలో రోగిగా చేర్పించకుండా గాయాలకు మందు
వేయించి మళ్ళీ క్వారంటులోకి బంపాడు. రామదాసు మొద
లైనవాండ్ల కందరికీ తెలిసింది. ఖయిదీ లందరూ వుద్యోగస్తులను

అయ్యా నాయనా అని బతిమెలాడుకోవాలెగాని వాండ్రమీద ఫిర్యాదు లేమిటని పుల్లప్పనే చీవాట్లు పెట్టారు.

పు:- నన్ను గొట్టడం మీరంతా చూచారుగదా? ఇప్పుడు ఫిర్యాదు చేసుకోవడానికి పోనియ్యకపోయినా మళ్ళీ ఫయిలులో చెప్పకుంటాను. చూచినసంగతులు సాక్ష్యం చెప్పండి.

ఖయి:- ఉద్యోగస్తులమీద సాక్ష్యం చెప్పించి మాకు బేడీలు వేయించవలెనని చూస్తున్నావా? ఈ మాత్రంగా బతక నియ్యి. ఇది అసలే ఖయిదు. దీంట్లో దెబ్బలుకొట్టక ముద్దు పెట్టుకుంటా రనుకున్నావా? యేదోకాలం వెళ్ళబుచ్చుకొని పోవాలె. ఒకవేళ ఫిర్యాదు చేస్తావే చూడవయ్యా, పడ్డదెబ్బలు మళ్ళీ వచ్చేనా? యేందోతోచనిపని. మమ్ములనుకూడా యిరికిస్తా సంటా వెందుకు?

ఇంతలో పిళ్ళగాను మళ్ళీ లోపలికి వచ్చి - “యేడిరా వాడు. యింకా ఫిర్యాదుకు పోతానంటున్నాడా”-అన్నాడు.

వా:- దొరకు దెబ్బలు చూపిస్తాడట, సాక్ష్యం కుదుర్చు కుంటున్నాడు.

పి:- (వార్డరుతో)-నీకు యెన్నిమాట్లు చెప్పినా బుద్ధిలేదు. వాడు లేచి పోగలిగేటట్టుగానా కొట్టేది. ఏమిగా ఫిర్యాదుకు పోతావా?

పుల్లప్ప మాట్లాడకుండా తల వంచుకున్నాడు.

■:- వీడు తప్పుదురిపోర్టు చేసినందుకు యీ పూటపస్తు.

పు:- అట్లని శిక్షలరిపోర్టులో వ్రాయండి.

■:- వ్రాయవలెనా? వ్రాయకపోతే యేమి చేస్తావో చూతాం. సాయంత్రం గంజిమాత్ర మియ్యండి. అక్కడికి తిక్క చాలాభాగం వదులుతుంది.

పు:- నేను దొంగదాసరివాణ్ణి. ఇంతమాత్రానికి వంగే వాడిని గాదు.

పిళ్ళ చోటాకట్టెతో మోకాళ్ళమీద రెండుదెబ్బలు గొట్టంగనే కొండకేకలు పెట్టుతూ కిందపడ్డాడు.

పి:- చాలునా ?

పు:- చాలేదే ? మీరోజులు మంచివై నవి. ప్రొద్దున దాచి పెట్టిన పదిహేనుమందిని దొరవచ్చేముందు యింకొకకొట్లో వేయకపోయినట్లయితే నాతడాఖా చూపించేవాడినే.

పి:- దొరగారికి చూపుతానంటివే చూపకపోయినావా ?

పు:- రెండోకొట్టు యేదో తెలిస్తే అంతపని చేసివుండును.

పి:- నీ కేమయినా మేస్త్రీపని యిప్పించమంటావా ?

పు:- ఏదో తగలవేయించండి.

పి:- కొత్తవాడివి. నెలరోజులు జరగనియ్యి. అందాకా లోలాయిగా వుండి గాయాలు నయంజేసుకో (తనలో) నల్ల కుళ్ళాయి వీడికి మేస్త్రీపని యెట్లా వస్తుందనుకున్నాడో ?

పిళ్ళ రామదాసు దగ్గరకువచ్చి 'గీకు అన్నపుపడి వేశాను. పని సంగతిలో—'

వా:- తక్కిన సంగతులు నే నాట్లాడి మనవిజేస్తాలెండి. కొద్దిరోజులలో వాండ్రవాం డైనరో వస్తారట.

పి:- సరే. (రహస్యంగా) యీ దెబ్బలసంగతి స్వదేశీవాండ్రకు తెలియనియ్యబోకు. వాండ్లు సాక్షులను నిలవదీస్తారు. ప్రాణం మీదికి వచ్చేను.

వా:- తలావొక బీడి పారవేశా. సాక్షు లెవరూ పలికే వాండ్లు లేరు.

గుబ్బ జయిలరు కొత్తగా దుస్తులు యిచ్చినవాండ్ల నందరినీ పిలిపించి వరుసగా నిలవబెట్టి విడిపించి మూట గట్టించాడు. వాండ్లు లబలబ లాడుతుంటే గుడ్డలు కుట్టించి యిస్తానని సమాధానపరచి రామదాసుకు వొకజోడు దుస్తులూ, కంబళీ, చాపా, యిప్పించి పచ్చే ఫయిలుదాకా తేలికపని యియ్యమని వార్డరుతో చెప్పి అన్నపుపడి వ్రాసి వెళ్ళిపోయినాడు.

వెంకటదాసు

జయిలులో జనమంతా యెనవో బందిపోటుదొంగ శిక్షకు వస్తున్నాడని గలభాగా చెప్పుకుంటున్నాను. ఉద్యోగస్తులు రామం ధాళీగా వస్తూ పోతూ వున్నారు. గోమదగ్గర వాడర్లను విచ్చు కత్తులతో రెండు బాల్లు దీర్చి నిలువబెట్టారు. ముందు షోలీ వస్తున్నది. పోలీసుఘోరు చుట్టూ కమ్మి నడుస్తున్నారు. వేలకొలది జనం వెంట వస్తున్నది. జయిలకు గేటుకు రంగజాల ముందుకు వచ్చి జనాన్ని ఆగమని వుత్తరువుజేశాడు. జనం లక్ష్యపెట్టలేదు. అప్పుడు వెంట వస్తూవున్న డాక్టరు అక్కడ మేరువ పోసివుంటే యెక్కి 'జగ్గను చాలా జబ్బుస్థితిలో వున్నాడు. (జగన్నాథమని కేకలు) జగన్నాథం లేచి కూర్చోగూడా లేకు. త్వరగా లోపలికి తీసుకొనిపోయి కట్టు కట్టితే కొంత బాధ తగ్గవచ్చు'నని చెప్పాడు. అంతట జనం గట్టుకు తగిలిన తరంగాలు మోస్తరుగా ఆగిపోయి 'జగన్నాథంకు జై' అని కేకలువేశారు. 'నిజంగా అతడు జగన్నాథుడే' అని కొందరన్నారు. 'అతడు ప్రపంచాన్ని యేలకొనినా అతని ఆదర్శాలు మానవుల భావప్రపంచాన్ని యేలుత పని మరికొంద' రన్నారు నిశ్శబ్దంగా షోలీ లోపలికి వచ్చింది. సహసరి ఆసుప్రతికి తీసుకొనిపోయి షదుకోబెట్టి గాయాలు కడిగి కట్టుగట్టారు. అతనితో వచ్చిన స్వస్థు కర్నూలుజిల్లా కలెక్టర్ వచ్చిన పరిచయపు వుత్తరమును సూపరిండెంటు కందిచ్చి వారికి జగ్గడిపై వున్న అభిమానం దెలిపి వెళ్ళిపోయినాడు.

సూ:- నీ పేరు జగన్నాథమా?

జ:-మొదటిపేరు జగ్గడండీ. జగన్నాథమనీ కొందరంటారు.

సూ:- కలెక్టరుగారు నీమీద చాలా దయగా వున్నారే!

జ:- వారు చాలా యోగ్యులు.

సూ:- నీవు చాలా జబ్బుస్థితిలో వున్నావు. నావల్ల నీకు కావలసిందేమి?

జ:- మా అయ్య రామదాసు అనే ఆయన, మాలక్ష్మి అనే మా అమ్మ యీ జయిలులో వున్నారు. నేను వెళ్ళిపోయే వరకూ నా మంచం దగ్గర వుండడానికి వుత్తర్వు యిప్పించండి.

సూ:- (పిళ్ళగారితో) వా రెవరో మీకు గుర్తేనా?

పి:- గుంటూరునుంచి రెండురోజుల క్రిందట వచ్చి వాండ్లా?

జ:- అవును.

సూ:- వాండ్ల నిద్దరినీ ఆసుపత్రిలో వుంచు. ఈ దగ్గర మంచాలు రెండూ వాండ్ల కియ్యండి. ఈ గదిలో యింకెవరూ వుండగూడదు. వాండ్లు మాట్లాడుకుండేటప్పుడు మీ రెవరూ సమీపంలో వుండక, సరంలేదు. వెంటనే పిలిపించండి.

పి:- చిత్తం

సూ:- సర్జను లిద్దరు, వొకరు విడిస్తే వొకరు హాజరుగా వుండి యీ రోగిని చూస్తుండండి. శస్త్రచికిత్స చెయ్యడానికి వల్లవుతుందేమో కాపు పొద్దుటికి తేల్చండి. ఇప్పటికి వీలులేదనే తోస్తుంది. కొద్దిగా మత్తుకూడా యేర్పడుతున్నదేమో గమనించండి.

రామదాసునూ మాలక్ష్మినీ పిలుచుకునిరావడానికి వెళ్ళిన వార్డరు వుభయులనూ వెంటబెట్టుకుని వచ్చి ఆసుపత్రిలో దిగ విడిచాడు. వాండ్లకు వెంకటదాసు వచ్చిన సంగతి తెలియదు. తక్కిళ్ళజగ్గడు పిమ్మను చూస్తూ నంటున్నా డనినూత్రం చెప్పారు. రామదాసుకు అనుమానం తగిలి వెంకటదాసు అతని గుంపులో చేరి తనసంగతి చెప్పివుంటా డని అనుకున్నాడు. ఉభయులూ వెంకటదాసు పడుకున్న చావిట్లోకి పోయినారు. వెంకటదాసు కైవారం కేసెట్టు యతిరాజుకు వొంటిచేతితో నమస్కారం జేశాడు. మాలక్ష్మి మారంనుంచి దిగాలపడి చూచి కౌళికలనుబట్టి

ఓర్పించి 'నావెంకడు, నావెంక' డని పరుగెత్తివచ్చి కావలించు
కొని యేడుస్తూ వెట్టిదానివలె మళ్ళీమళ్ళీ ముద్దుబెట్టుకుంటున్నది.
స్తన్యంకూడా చేపుకు వచ్చినవేమో చెప్పలేము. ఆమెపొందిన
కనందాన్ని నర్తించడంకంటే అమ్మపొందే ఆనందం పొందిం
కంటే చాలు. ఇతరమాటలతో చెప్పడానికే వీలులేదు. రామ
వాసు రిచ్చవడి చూస్తూ "నీవా జగ్గడిపి? ఆశ్చర్యం. ధర్మదేవత
కనిపించుకున్నావు" అన్నాడు.

వెం:- అయ్యా! మీ యిద్దరికీ సంతానంవల్ల దుఃఖమేగాని
సుఖం గలుగలేదు.

రా:- నాబిడ్డలు కొంతవరకు చింతపడేటట్టు చేసినా సిగ్గు
పడేటట్టు వర్తించలేదు. జగ్గడిచరిత్ర యావత్తు వింటూనే
వున్నాను. నీవే జగ్గడి వని యిప్పుడు తెలిసింది.

వెం:- నీ బిడ్డలు వీరులు. వీరోచితమరణమే పొందారు.
పొందుతారు. సుఖదుఃఖాలకు నీ వతీతుడవు గనుక నీవిషయమై
నాకు యెక్కువచింత లేదుగాని అమ్మదే కష్టదశ.

రా:- అంతేకాదు. ఆమె మీఅమ్మ. ప్రేమవిషయంలో
అమ్మకూ అయ్యకూ హస్తమిశ్రకాంతం వారవుతుంది.

వెం:- వాస్తవమేగాని అయ్యకు మించిన రక్షకుడు లేడు.

రా:- అమ్మ దేవత. సమస్తమూ అమ్మే. అటువంటి
వస్తువు యిహపరాలలో వెదికినా మరొకటి కనపడదు. కాని నీ
మాటలు దుఃఖవార్తను సూచిస్తున్నది.

మా:- దేనికయినా వొడిబట్టేవున్నా. పిల్లల సంగతేమి?

రా:- నాయుడుగారు టేమమా?

వెం:- నాయుడుగారు వొకవిధాన టేమంగానే వున్నారు.

మా:- జోతీ-అప్పడో?

వెం:- లేరు.

మా:- లేనేలేరా?

మాలక్ష్మి నేలకు జారింది. ఏమీ మాట్లాడలేకపోయింది! వెంకటదాసు తన వొంటిచేతితో కూర్చోబెట్టాడు.

రామదాసు వేదాంతం కాసేపు మూల గూర్చున్నది ప్రేమకు మించిన వేదాంత మేమున్నది? ప్రేమరహితమైన జ్ఞానం చవిటి నేలవంటిది—

రా:- అమ్మా జ్యోతీ, ఈ ముసళ్ళకు విడనాడి పోయినారా? మమ్ములను కడతేరుస్తానంటివే? మమ్ములను వదిలిపోవలసిన అవసరం వచ్చిందా? అప్పుడి సంగతేమిటి?

మాలక్ష్మి వాల్చిన రెప్పలు తెరిచింది

వె:- జ్యోతి ఆత్మహత్య చేసుకొన్న తరువాత అప్పుడు ఆమెనే అనుసరించి శవముతో సహితం వృష్ణా ప్రవాహగతుడయినాడు. పిల్లవాడిని మంగళాపురం వెంకటయ్యగారు తీసుకొని పోయినారు.

మాలక్ష్మి సడిపోయింది.

రా:- ఆహా! రామానాయుడుగా రేమయినారు?

వె:- పిల్లలను విడిపించే ప్రయత్నంలో కారాగారప్రాప్తిని పొందాడు. వారంగోజులు ఖయిదులో వుండినానికె కేసు ఫయిసలు అయిన తర్వాత ఆయనను నిర్దోషిగా యెంచి విడిచి పెట్టించారు. రెండు మూడు రోజులలో యిక్కడికి వస్తారని వింటాను.

రా:- అక్కడిది యెంత అద్భుతమైన సహగమనం! ఇది గదా నిజమైన ప్రేమ. వివాహబంధమూ దైహిక సంబంధమూ లేకనే అద్భుతమైన ఆత్మీయప్రేమ కనబరిచారు. అప్పుడు జెప్పినట్టు విహికాముష్మికాల రెంటికీ ప్రేమ అనే రస్తావేసి యాత్ర జేశారు. వారు ధన్యులు.

వె:- అంతా నాకు తెలియదు. ప్రేమ అనేది యెక్కడా నాకు కనపడలేదు. ఒకచోట వుంటే రెండోచోట లేకుండాబోదు. ఇహ పరాలుండడమే నిశ్చయమయితే రెంటిలోను ప్రేమ

శూన్యమే. అమ్మను నా చేతిమీద నిలుపలేకుండా వున్నాను. జారిపోతున్నది. మనస్వగంతి లేదుగామాలె. ఇటు వచ్చి పట్టుకో.

రా:- ఇదేమిది? జావాలె చేతికి రావడంలేదు.

వెం:- నే లేవలేను. స్వస్థమగురిని కేకవెయ్యి.

స్వస్థ:- (ఈ మాటలు విని లోపలికి వచ్చి) ఏమది ?

వెం:- మా అమ్మగారు కుమార్తెయొక్క మరణవార్త విన్నది. నాడి తప్పుతున్నట్టు కనబడుతున్నది. తమరు చూడండి.

రా:- (షరీక్షించి) ఇదివరకే తప్పించి. నీవు చాలా జబ్బులో వున్నావు. దుఃఖించవద్దు. మీ నాయనకు పెద్దతనంలో కష్టపురోజులు.

రామదాసు భార్య పొట్టలో తలపెట్టుకొని కూర్చున్నాడు.

వెం:- మా అమ్మ వెళ్ళిపోయిందా? ప్రపంచంలో ప్రేమ లేదన్నాను. తప్పకుండా అమ్మకడుపులో ప్రేమ వున్నది. అమ్మే దేవుడు. మరియొక దేవుడులేదు. అయ్యో, డాక్టరుగారు, మా అమ్మచెయ్యి నా చేతికి తగిలించండి వొక్కమాటు. నా హృదయ తాపం చల్లారుతుంది.

రా:- మాలక్కి! నన్ను విడిచిపోయినావా ?

ఇంతవరకూ నా సిడవలె వెంట వుంటుంటివి. యెట్లా విడిచి పోగలిగావు? వస్తువు లేకుండా ఛాయ వుండగలదా? ఛాయ లేకుండా వస్తువూ ఉండదు. ప్రకృతి పురుషలక్షణ మిదే. ఈ సృష్టికంతా భగవంతుడే సాక్షి. నిరావలంబనగా యీ సృష్టి నిలవలేదు. వియోగదుఃఖం మనకంటె ఆయనకే యెక్కువ. న్యూనం. నిన్ను వదిలిపెట్టి యెలా వుండేది? కట్టితెచ్చుకున్న భర్తని నా కింకా వున్నది. అదితినిమరీ పోవాలె. నాకు విమోచనం కలుగ లేదు. జ్యోతి అప్పదాసులు తరించిన ప్రేమమార్గం గూడా నాకు కనిపడడంలేదు. వృద్ధాప్యం వచ్చిపోయి జీవునికి పంచేంద్రియములతో సంబంధం వొకటితర్వాత వొకటి పూడిపోతున్నవి. ఇవన్నీ బంధాలా? నీవు నాకు బంధానివా?

జోతి అప్పదాసులూ వొకరి కొకరు తెప్పలయి తేలిపోయి నారే? నిన్ను నేను బంధ మనుకోవడం నా బుద్ధి జాడ్యమే. నా దౌర్బల్యమే నిన్ను భరించలేక పోయిందని బలవంతంగా కూర్చోబెట్ట బోయినాడు. శరీరమంతా చైతన్య రహితంగా కనపడ్డది. గాని చేతులుమాత్రం కొంగల్లుపోయినట్లు చలిస్తున్నవి. కళ్ళేబరం కూర్చోబడక జారింది. ఆ జారడంలో చేతులు రామదాసు పాదాలను పుణేకీనట్టు స్పృశించినవి. పట్టుకున్నవి. స్థూలశరీరంయొక్క చేతులకు పట్టుచిక్క లేదు గాని సూక్ష్మహస్తాలు పాదాలను గట్టిగా పట్టుకొనే వుంటవి. చైతన్యం చేతులలోనుంచిగూడా లేచిపోయింది.

సూషరిండెంటు కీ సంగతి తెలిసేవోచ్చాడు. శవాన్ని దహనంచేసుకుంటారా? ఖననం చేసుకుంటారా? అని అడిగితే వెంకటదాసు ప్రస్తుతం వొక పెట్టెలోపెట్టి పాతిపెట్టి వీలుప్రకారం ఆ పెట్టె తమ గ్రామానికి తీసుకుపోవడానికి పుత్తర్వులియ్య వలసిందని కోరాడు. చిన్న స్వర్ణను అట్లా చెయ్యడానికి రూల్సు ఒప్పవని అనవచ్చాడు గాని సూషరిండెంటు ఆ ప్రకారమే చేసుకోవచ్చు సని ఉత్తర్వులిచ్చాడు. జయిలువెలుపల వొక ప్రత్యేక స్థలంలో ఖననానికి యోగ్యమైతే వెంకటదాసు కోరికప్రకారం అతని మంచంగూడా శవాతో సమాధివగైరకు తీసుకొని పోయినారు. అతని చేతివీసాదుగా మొదటిసారి మట్టిజల్లి పూడ్చడం ప్రారంభించాడు. ప్రాక్షమున్నవాండ్లంతా తోడ్పడి ధర్మమట్టి జల్లి పూర్తి జేశారు.

సూ:- వెంకటదాసుగ నీవు చాలా జబ్బుస్థితిలో వున్నావు. నేరాలిక చేయలేవని సర్కారుకు వ్రాసి నిన్ను విడిపిస్తాను. అట్లా చేయవచ్చునా?

వె:- తమరు విడిపిస్తే నా అభ్యంతరం యేమీలేదు. కాని నా వాండ్లంతా పరలోకానికి వెళ్ళిపోయినారు. ఇక మిగిలింది నా తండ్రి ఒక్కడే. తమ్ముడు పసివాడు. ఈయనను విడిచి బయటికి పోవాలనే ఆపేక్షలేదు. ఆయననుకూడా వదిలిం

చడం సాధ్యం అయితే సరి. కాకపోతే నా శల్యాలనుకూడా మా వూరు తీసుకొని పోవడానికి వుత్తరువు దయచేయండి.

సూ:- ఆయనను వదిలిపెట్టమని వ్రాయడానికి నా కథి కారం లేదు. ఆయన చేసింది నామకా నేరం గనుక వుభయులను గురించి వ్రాసి చూస్తాను. అనుకూలమైన వుత్తరువు వస్తే వుభయులను విడిచిపెడతాను. నీకు జబ్బునయమయినా నేరము లేమీ చెయ్యగలవని తోచదు.

వె:- మీకు ఉత్తర్వులు వచ్చేలోగా నేను మరణించక పోతే వెళుతాను. నేను మరణించినా మా నాయనగారిని వదిలి పెట్టండి.

సూ:- యెవరికి ఉత్తరువు పచ్చినా వదిలిపెట్టడానికి ఆక్షేపణ ఏమీ వుండదు.

౯

ఆచరణసాధ్యమే

రామరాసు జోడుపడిపోయిన పక్షివలె తన మంచంమీద నుండుచుకొని కూర్చున్నాడు. సాయంకాలం అన్నపు పడివచ్చింది. ఒక్కకణమైనా నోటికి బోలేదు. అన్నమంతా జాడుమాలి కిచ్చి పేర్చాడు. ముప్పైసంవత్సరాలనుంచీ యే విధమైన దీర్ఘమనస్తాపాలు లేకుండా కలిసిపోలిసివున్న తన అగ్ధాంగియొక్క వియోగం గుర్తు పోస్తే జోతీ అప్పాదాసుల మరణానికి ఏచాని పనుతుంటే మాలక్ష్మి యొక్క ఆకస్మిక మరణము దుఃఖముయొక్క బాధనే తీసివేసింది. ఏమీ తోచక మానివలె మంచంమీద కూర్చున్నాడు. వెంకట దాసుకు దుఃఖంవల్లనో, నాలుగైదుమాట్లు లేచడంచేత కళ్లు కదలడంవల్లనో గాయాలబాధ యొక్కనై నిద్రబట్టలేదు. ఉభయలూ అతిక్ష్మముమీద రాత్రి వేగించారు. ఒకరొకరి క్షేమం విచారించుకోవడానికయినా మనస్వాస్థ్యం లేకపోయింది. రామదాసు మెదలకుండా పండుకున్నాడు. గాని వెంకటదాసు తెల్ల

వార్లు మూలుగుతూనే వున్నాడు. మేలుకొనివుండి రామదా సది గనునించలేదు. క్వారంటుకంటే ఆసుపత్రిలో కొంత బాహ్యశుద్ధి వున్నా అక్కడి వైద్యులకు క్వారంటులోని వుద్యోగులకున్న మాత్రమయినా హృదయశుద్ధి లేదు. స్వను లిద్దరూ బ్రాహ్మణులే. ఇదివరకు జెప్పిన రాక్షసగణంలో చేరుతాను. బ్రాహ్మణ రాక్షసులంటే రాక్షసులలో బ్రాహ్మణులా? బ్రాహ్మణులలో రాక్షసులా? వైద్యజ్ఞానం వుభయలకూ పూర్ణసంభ్యే. దయా దాక్షిణ్యాలు అంటే వైద్యం చేసేటప్పుడు, రోగులను ఖయిదీలుగా భావించగూడదని వారికి తెలియదు. సూపరిండెంటూ, డాక్టరూ, వొకమనిషే కావడంచేత, డాక్టరు తన పూర్వ సంస్కారం మరచి పోడు. ఆసుపత్రికి కంపౌండరు రామస్వామినాయుడే ఆధారం. ఆయన లేకపోతే రోగులు మురిగిపోవలసిందే. రూల్సుప్రకారం స్వనులే రణాలు కడగాలెగాని జయిలాసుపత్రిలో అక్కడ వుండే ఓవరుశీయరే వ్రణచికిత్సకుడు. పూర్వపు సూపరిండెంటు వైద్యుడుగాడు. జిల్లా స్వనుకు నెలకు రెండువందల రూపాయిలు యెక్కువైస్తే ప్రతిరోజు వచ్చి రోగులను చూచేవాడు. ఇప్పటి సూపరిండెంటును సీమలో పెద్దడాక్టరుపరీక్షలలో యేరుకున్నారు. ఈయన పూర్వము నేనలో డాక్టరుగా వుండేవాడు. పాపం వారిని జిల్లా స్వనుగానైనా పంపక సూపరిండెంటుపని డాక్టరుపని వొక్కరికే యిచ్చే యేర్పాటు జేసి తద్వారా తెల్లపిల్లవాడికోసం పెద్ద వైద్యోగం సృష్టించి రెండు పనులకు రెండు ఆరువందల చొప్పున నెలకు ౧౨౦౦ లు జీతమేర్పరచి నియమించారు. ఖయిదీలవల్ల వచ్చే ఆదాయం యీవత్తు యీ తెల్ల యేనుగుకు సరిపోతుంది. ఉద్యోగస్థుల కిందరికీ యిండ్లు వుచితంగా యిస్తారు. సూపరిండెంటుగాని యింటి దగ్గర రోజుకు ౧౦ మంచి ఖయిదీలు వంతుల ప్రకారము పని చేస్తారు. డాక్టరు పని చేసినందుకు సూపరిండెంటుకు ౬౦౦ లు అదనంగా యిస్తున్నాడుగదా? ఈ డబ్బంతా యెలా తేలాలి? ప్రతిసంవత్సరము జయిలు ఆదా తక్కువై ఖర్చు

అమితమై లిడితిపడుతుంటే సూపరింటెండెంటు జీతం తగ్గించకుండా ఆసుపత్రి ఖర్చు తగ్గించారు. ఆసుపత్రిలో వాడేవి ముఖ్యమయినవి మూడే మందులు. ఏకమూలికా ప్రయోగం అనడంకంటే త్రిమూలికా ప్రయోగమంటే నిజం చెప్పినట్టు ఉంటుంది. విరేచనాల మందు మొదటి మూలిక, రెండవది కొయినా, నెత్తురుబంకకు పొడిపిళ్ళ మందు మూడవది. ముఖ్యంగా యీ మూటితో ఆసుపత్రి సాగిస్తున్నారు. ఇందువల్ల డాక్టరు జీతం చాలావరకు కూడి వస్తున్నది. పూర్వం జిల్లా స్టాను రోగులకు సరి అయిన పథ్యం పెట్టించేవాడు. బలహీనులకు పాలు, రొట్టె మొదలయిన ఆహారం అవసరాన్నిబట్టి యిప్పిస్తుండేవాడు. ఇప్పుడు అన్ని రోగాలకు వొకటే పథ్యం. లంకణం పరమాషధమన్నట్లు దెబ్బ తగిలినవాడికి న్యూమోనియా వచ్చినవాడికి, విరేచనాలవాడికి వరిగంజే పథ్యం. అన్నంబెట్టక మాకుస్తారని ఖయీదీలు తమ వాడుతో చావడానికైనా వొప్పుకుంటారుగాని ఆసుపత్రికి పోరు. అందువల్ల తోచి సంతవరకు జయిలుకు పని చేస్తుంటారు.

డాక్టర్లకు పని తక్కువవుతుంది. మంకు ఖర్చు లేదు. ఈ పథ్య స్వదేశీ ఖైదీలందరూ, ఈ సంగతులన్నీ కలెక్టరు మొదలైన విజిటర్లకు జెప్పి గోలబెట్టారు. ఇప్పుడు వాండ్లకు మాత్రం పాలూ, సబ్బుగంజీ, గోధుమగంజీ యిచ్చామనిపిస్తున్నారు. నిడదవోలు ఆసుపత్రి భావలో పంచదార అంటే మురికిబెల్లం అని అర్థం. స్వదేశీవాండ్లు పంచదారంటే నల్ల బెల్లంగాదు, తెల్లనిపొడి అని అర్థం జెప్పితే అప్పటినుంచి చక్కెర తెప్పించి పాలలోకిస్తున్నారు. ఈ పాలూ, గంజీ గూడా రోగుల అవసరాన్నిబట్టి యియ్యరు. కొత్త రోగికి పాలియ్యవలసివుంటే పాతవాళ్ళ కనసరమైనా వాళ్ళకిచ్చేవి తగ్గించి కొత్తవాళ్ళకిస్తారు. అంటే తాము కొనదలుచుకొన్న పాలనుబట్టి పథ్యం పెడతారు. గాని పథ్యావసరాన్నిబట్టి పాలు గొనరు. డాక్టరు గొనే పాలనుబట్టి రోగాలు రావలిసివుంటుంది. సామాన్యపు రోగులను ఆసుపత్రిలో వుంచరు. పొద్దుటిపూట వచ్చి మందు తాగి పొమ్మంటారు. జడ్జిగారు

పుత్రరం వ్రావబట్టిగామాలె, వెంకటదాసుకు పాలూ కొట్టె
యిస్తున్నారు.

తెల్ల వారేవరకు అందరికీ గంజే వచ్చింది. రామదాసు
గంజిచాగి వెంకటదాసువద్ద కూర్చున్నాడు. వెంకటదాసుకు
సన్నని మబ్బులు వస్తున్నవి. సర్జను లిది గమనించలేదు. రామ
దాసుకు అనుమానం తోచింది.

రా:- నాయనా ! కళ్లు మూసుకొన్నావేమిరా ?

వె:- ఏమీలేదు నిద్రవస్తున్నట్లుగా వున్నది.

ఇంతలో నాకిట్లో యేడ్చువినబడ్డది. రామదాసు గుమ్మం
లోకి పోయి తొంగిచూచాడు. యెవడో రోగి విరోచనాలపుతున్న
వని వస్తే సర్జను లిది నమ్మక కర్రబెట్టి వెచుక ముడ్డిలోబాడిచారు.
రోగి కేకలు వేసి మొత్తుకుంటుంటే పిచ్చయ్య శాస్త్రి నవ్వుతూ
'విరోచనాలు కాకుండా యిదే మందురా?' అన్నాడు! ఇంకొకడు
వచ్చి విరోచనాలకు మందియ్యమంటే కర్రదెబ్బలు కొట్టి దీనివల్ల
విరోచనం కాలేదా ? అని అడిగాడు. సకాలంలో ఔషధా లివ్వక
రోగం ముదిరినాక ఆసుప్రతిలోకి తీసుకొని పోవడంచేత అధిక బాధ
ననుభవించిన రోగు లనేకులున్నారు. ఈ ఆసుప్రతులు వుద్యో
గుల జీతాలు ముట్టడంకోసం బుట్టినవేగాని, రోగులవ్యాధులను
కుదర్చడానికి కాదు. సూపరిండెంటూ, డాక్టరూ వొకడుగా వుండ
డం సర్వానర్థాలకు మూలం. ఈ ఆసుప్రతి చర్యలు జూచి తాను
చిన్నప్పుడు చదువుకొన్న ధన్వంతరి పద్యాలలోని చికిత్స రామ
దాసుకు చాలా మెరుగుగా కనబడి పద్యాలు గుప్టికి తెచ్చుకొని;

“శ్లో. ఆర్కషీరే కునీషీరే శిలాహర్ణవ మర్దితమ్,
నేత్రద్వయేంజనం కుర్యాత్ పర్వతోపి నదృశ్యతే. ”

ఆ. గీ. “దగ్గుగల్లువాని డాకలి మెడగట్టి,
రోతునీటిరోన బాతిపెట్టి
ఒకటి రెండుప్రొద్దు లారంగ బెట్టితే,
దగ్గు విడిచి వాడుదయ్యమాను ! ”

అని చదువుకుంటూ లోపలి కొచ్చాడు. రెండవ సర్జన్ వెంకట దాసును పరీక్షించి మంచందగ్గర నిలువబడి చూస్తున్నాడు.

వెం:- ఈ మత్తుకు కారణ మేమి?

స:- నేనూ అదే అనుమానిస్తున్నాను. యెప్పటినుం చిది?

వెం:- నిన్న మధ్యాహ్నంనుంచి సూక్ష్మంగా అడపాదడపా వస్తూ, వ్రదయం వ్రండుండి యెక్కువగా వస్తున్నది.

స:- దొరగారు రెండుగంటలకు వస్తారు. మళ్ళీ వచ్చి చూస్తాం.

వెం:- మీరేమీ చికిత్స చేయలేరా ?

స:- వారి సలహాకూడా పుచ్చుకొంటే మంచిది.

వెం:- యెవరికీ? మీకా? నాకా మంచిది? వెంటనే మంది వ్యడం నాకు మంచిదని తోస్తుంది. ఇప్పటికే చాలా ఆలస్యం చేశారు.

స:- వారి సలహా యెందుకయినా మంచిదే. ఈ కాస్తలో మిగిలిపోయే దేమున్నది!

వెం:- ఇక మిగలబోయే దేమీ లేదని నాకూ తెలుసు. వారి సలహా పుచ్చుకుంటే మీ జవాబుదారీ తేకుండా పోతుందని మీ పుద్దేశం. అదేకదా, మీరన్న మంచి.

స:- నీవిషయమై సూపరిండెంటుకు రిపోర్టు చేస్తా. అమర్యాదగా మాట్లాడుతున్నావు.

వెం:- మీరిపోర్టు నన్ను బాధించేయెత్తు దాటిపోయింది. రాత్రి నన్ను వొకమాటయినా చూడకపోతిరి. నిన్న పగలు చూచి నాయన సాయంత్రం రాలేదు. నిన్న ప్రాద్దున్నె యేర్పడ్డ మగత యింతవరకెవ్వరూ కనుక్కోలేకపోయినారు. మీమీద నే రిపోర్టు చేయదలచలేదు. మీ అశ్రద్ధ మిమ్ములనే కొట్టనియ్యి.

సర్జను టకటకలాడుతూ వెళ్ళిపోయినాడు. మరొక అరగంట కల్లా మగత అధికమై సన్నగా శ్వాస బయలుదేరింది. రామదాసు

వచ్చి వెంకటదాసు ప్రక్కమీద కూర్చున్నాడు. మగత మంపులుగా వస్తుండడంచేత అప్పుడు రెప్పలు మూతబడ్డవి. రామదాసు “వెంకడూ” అని పిల్చాడుగాని దేహం కదిలినా కండ్లు తెరిపి పడలేదు. అయిదునిమిషాలలో చక్కగా మాట్లాడాడు.

రా:- నాయనా! యెట్లా వున్నది?

వె:- యెట్లా యే మున్నది? సమీపిస్తున్నది. ఇందాకటి మగతలో కొత్తమూర్పు గోచగమయినది. ఆ అయిదునిమిషాలూ కొత్త ప్రపంచంలో వున్నట్టు కనపడ్డది. అయ్యా! నాకొక్కవ్యసనం వున్నది. నన్ను సృష్టించి అష్టకష్టాలూ పడ్డ నా అమ్మానాయనల ఋణం తీర్చుకోలేక పోతినికదా! మీకు బాకీదారుణ్ణయి వచ్చి మిమ్మును బాధించి వెళ్ళిపోతూన్నాను.

రా:- నాన్నా! నీవు అట్లా అనవద్దు. పితా పుత్రసంబంధంలో రుణసంబంధం లేదు ఈ సంబంధం మహాపవిత్రమై వుభయలకూ తరణోపాయమైనది. పుత్రుడిమీద దయలేని తల్లిదండ్రులుండరు. పుత్రప్రేమచేతనే వారికి ఆత్మోపలబ్ధి కలుగుతుంది. ప్రేమస్వరూపాన్ని బొందుతారు. పుత్రోదయ మయినప్పటినుండి తల్లిదండ్రులు చేసేసేవ సాధనచతుష్టయాలకంటే ఆత్మోపలబ్ధికి యెక్కువ సహాయకారెవుతుంది. నాన్నా! నీవు మహాపకారం చేసి వెళ్లుతున్నావు. నీకేమీ ప్రత్యుపకారం చేయలేకపోయినాను

వె:- యెవరు చేసినసేవకయినా విలువ గట్టవచ్చునుగాని తల్లిదండ్రులసేవకు విలువ లేదు. మానవులకు తల్లిదండ్రులకంటే వేరు దైవం లేదు. వారిసేవవల్లనే లోకానికి సమస్త శ్రేయాలూ కలుగుతవి.

మళ్ళీ మగత వచ్చింది. జ్వరంకూడా యెక్కువైంది. ఒకటి రెండు తబ్బిబ్బు మాటలుకూడా అన్నాడు. మాంద్యం పూర్తిగా వచ్చినతరువాత కండ్లు మూసుకొని పడుకున్నాడు. ఈ సారి మగతలో వ్రణబాధకూడా పడుతున్నట్లు లేదు. చాలా సేపటికి తెలివి వచ్చింది.

రా:- (గడ్డం పుణికి) — నాన్నా యెట్లా వుంది?

వె:- క్రమంగా క్షీణించుకొని వస్తున్నది.

రా:- బాబూ! నా మాట విని వొక్కమాట నారాయణా అనుకో.

వె:- యెవ రాతడు?

రా:- దయామయుడైన భగవంతుడు తు స్కారంగా మాట్లాడగూడదు.

వె:- భగవంతుడేమో గాని దయామయుడు మాత్రం గాడు. ఈ దయామయుడు లోకమంతా పంచమహాపాతకపట్నం చేశాడు. ఈ దేవుడనే ఆయన వొకడువుంటే జనమంతా ఆయన మీద తిరుగబడి సన్మార్గ వర్తిని చేయడ మవసరం. యెన్నాళ్ళని ఈ ఊరుకోవడం? దీనివల్ల మనకు చాలా అగౌరవం.

రా:- యెట్లా అగౌరవం.

వె:- మీ దేవుడు ఆలనా పాలనాలేని పరరాజువలె ఉన్నాడుగాని జనుల కష్ట నిష్కారాలు యోచించే స్వదేశీ ప్రభువుగా లేడు. యెక్కడో స్వర్గంలో వున్నాడంటారు. చేతగాని వాడు అక్కడవుండి ఈ ప్రపంచపాలన యెందుకు నెత్తిన బెట్టుకోవాలె? దేశంలో దుర్మార్గ మింత యెందుకు ప్రబలాలె? మంచి చట్ట మొకటి కనపడదు. దుర్మార్గ చట్టాలకు బుద్ధి హీనులుగాని లోబడరు. యెన్నాళ్ళని ఊరుకోవడం?

ఆ స్తిక్య విషయంలో నీ కభిప్రాయభేద మున్న దనుకో. ఆ పవిత్రనామం స్మరించినందువల్ల నీకు నష్ట మేమున్నది?

వె:- నష్టమా? అది ఆత్మవంచన మవుతుంది. “బహుధా విభజ్యమ ప్యేనం ననమేయంతు కస్యచిత్” చేయి విరిగింది. కాలు తెగింది, మిగిలిన మొండాన్ని వేయిగా విభజించినా యెప్పుడూ నా శిరస్సు వంచను. ఆ చీలికలుగూడా వంగవు.

వెంకటదాసుకు వుద్రేకంచేత ముఖం గాదరించి జేవుడు గమ్మింది. నొసట వుబికి రక్తనాళాలు చెమర్చినవి.

రా:- (ముఖాన చెయిపెట్టి తుడిచి) పిచ్చితండ్రీ ! కొంచెం స్వస్థపడు. నీ నమ్మక ప్రకారమే ఉండు. భగవంతునియందు నీకు నమ్మకం కలుగకపోతే నీ తప్పేమీ లేదు.

వె:- నీకు వున్నంత ధర్మనిష్ఠ నాకులేదు. ఊరికే నమస్తా రాలుపెట్టి యేమి ప్రయోజనం? ఆత్మశుద్ధి వుండాలి.

మళ్ళీ తెర వచ్చింది. క్రిందటిసారికంటే త్వరగాకూడా వచ్చింది. చాలాసేపున్నది. తగ్గిపోంగనే కండ్లు తెరిచాడు.

రా:- నాన్నా ! ఇండాకా పరిస్థితులు మారుతున్నట్టు కనబడ్డవన్నావే. ఇప్పుడెట్లా వున్నది ?

వె:- రంగమంతా మారిపోతున్నది. ఆఖరురంగంకూడా ముగింపుకు వచ్చింది. తెర పడబోతున్నది. నాటకం పూర్తిఅవుతున్నదిగదా ! నే నెట్లా ఆడానో చెప్పు ? నీవు నిజం చెప్పేవాడివని ఆత్మతృప్తికొరకై అడిగాను. (రామదాసు దీర్ఘాలోచనజేసి,)

రా:- నీది చాలా కొత్త నాటకం. నీ నాటకనియమాలు గూడా వేరే. కొత్తపంథా దొక్కావు. నేను మామూలుదారిని పోయినవాణ్ణి. నీది మార్గంకాదని చెప్పలేనుగాని, అంతా అవలంబిస్తే యెట్లా వుంటుందో చూడాలె. నీమార్గం నియమబద్ధం మటుకు అవును. ఆ నియమాలు చాలా వుశ్కృష్టమైనవనీ, అమలులో పెట్టడం గట్టమేమో ననీ, చాలామందికి అనుమానం.

వె:- ధర్మాచరణం ఎప్పుడూ కష్టమే. అలవాటుపడితే సులభమేఅవుతుంది. ఇదివరకు జయిలుజీవితంయొక్క యేర్పాట్లు నీకు దెలియవు. నేను యిదివర కొకమాలు మూడుసంవత్సరాలు శిక్షబడి మారుపేరుతో జయిలులో మూడునెల్లుండి నాబదు లింకొకణ్ణి బెట్టి వేలుముద్రలు సూపరిండెంటుకు యిచ్చి నెళ్ళిపోయినాను. ఇంకొకాయన సూపరిండెంటుగా వుండేవాడు. ఆ దొర పరీఖయి ముఖ్యసమయాల్లో నన్ను బయటికి పంపడానికీ, నాయకులు వచ్చి నావల్ల సలహాలు పుచ్చుకోవడానికీ సదుపాయం చేసి తానుకూడా లాభం పొందుతుండేవాడు. నాసిద్ధాంతాలు ఆచరణ

సాధ్యమా గాదా యనిగదా నీకు సందేహం. ఈ జయిలుపద్ధతి చూస్తే నాసిద్ధాంతం లెందుకు ఆచరణయోగ్యాలు కావో తెలియకుండా వున్నది. ఇక్కడ జన్మఖయిదీ లున్నారు. యావనులూ, వృద్ధులూ, నడిపయస్సువాండ్లూ వున్నారు. కొందరు పిల్లలూ ఆడవాండ్లతో వుంటారు. ఖయిదీలే చాలామంది వుద్యోగస్తులుగా వుండి, జయిలుపని యావత్తూ నడిపిస్తున్నారు. అమెరికా జయి శ్చలో సర్కారు వుద్యోగస్తులసంఖ్య చాలా తక్కువ. అక్కడ జయిళ్లు స్వరాజ్యం గల చిన్నచిన్న సామంతరాజ్యాలుగావుంటవి. సామంతరాజ్యాలన్నీ స్వపరిపాలనం గల జయిళ్ళనే చెప్పవచ్చు. జయిలురాజ్యంలో ఖయిదీ లెన్నుకొన్నా లేక చక్రవర్తులేర్పాలు జేసినా జయిలు అధికారులను ప్రభువులక్రింద యెంచుకొందాం. అయిర్లండు, బవేరియా, మైసూరు స్వరాజ్యంగల సామంత రాజ్యాలు. జయిళ్లుకూడా యిటువంటివే అనుకో. సామంతరాజ్యాల పాలనకూ జయిలురాజ్యాల పాలనకూ భేదమున్నది. జైలు చిన్న గ్రామమంత రాజ్యం. దీంట్లో రెండువేలజనం, దీనికి రెండువేల యకరాలభూమి వున్నవి. అయితే భూము లంత మంచివికావు. అంతా గరువే. కొంత కుండేటికండనేలకూడా వున్నది. భూములు మంచివైతే దీనికి కావలసినధాన్యంకంటే యెక్కువేపండించవచ్చు. ప్రతివాడూ పనిచేయక తప్పదు. ఖయిదీల తెలివితేటలనుబట్టి ప్రతివాడికీ అధికారులే వృత్తివిభజనము చేసి పని నియమిస్తారు. అనేకవృత్తులు చేస్తారు. వాటిమూలంగా ధనాకర్షణ చేస్తున్నారు. రత్నకంబళ్ళు, చక్కని చెప్పలూ, చిరిచాపలూ మొదలయిన వేన్నో సున్నితపుపనులు జరుగుతూవున్నవి. ఎవ డియ్యవలసినపని వాడు సాయంత్రానికి లెక్క-ప్రకారం వొప్పజెప్పుతాడు. భూముల వల్లా వచ్చే ఆదాయం యావత్తూ ప్రభుత్వానికే పోతుంది. భూములూ దానివే. వృత్తులకు పెట్టుబడి అదే పెట్టుతుంది. జయిళ్ళవల్ల చాలా ఆదావస్తుంది. అయ్యేఖర్చుకంటే కూడా మిగులుతుంది. మిగిలినడబ్బు యావత్తూ కొందరే అపహరిస్తారు. ఫైదీలకు కడుపుకొట్టి, అర్థాన్నంబెట్టి, అధికారులే వందలూ వేలూ

జీతాలు తింటారు. సూపరింటెండెంటుకే యింటిఅద్దె మొదల
యినవి కల్సుకొని సంవత్సరానికి పదహారువేలరూపాయలు ముట్టు
తవి. నెలకు ౧౨౦౦ వంతున వార్డర్ల జీతం అవుతుంది. యింకా
వుద్యోగులనేకులున్నారు. ఇందులో చాలా భాగం కొట్టివేస్తే
జనాని కన్నవస్త్రాల కేమీ లోపమే వుండదు. ఈ జయిలు
జనంలో రాజూ, బంటూ, ధనికుడూ, దరిద్రుడూ, కులస్థుడూ,
కులహీనుడూ మొదలయిన భేదాలన్నీ సమసిపోతవి. అందరూ పని
చెయ్యాలె అందరికీ ఒకటే భోజనం. వొకటే మోస్తరు గుడ్డలు.
పక్కలూ వొకతరహావే. అందరికీ గట్టియిండ్లే. రేపనేదిగులు లేదు.
పోటీలు లేవు. ఆదుర్దా లేదు. ఆసుపత్రీ స్కూల్కూడా వున్నవి.
అవి యింకా వృద్ధి చేసుకోవచ్చు. జయిలుభూమిలలోగాని,
వృత్తులలాభములలో గాని వ్యక్తిసత్వాలు లేవు. అన్నీజయిలువే.
జయిలువంటే జనాని వన్నమూట. తొంబయితొమ్మిదిమంది పస్తు
పడుకుంటే, వొకడు పండుగ చేసుకొని, పిండివంటలు తినేపద్ధతులు
యిక్కడ లేవు. వ్యక్తిసత్వాలూ, అనవసర తారతమ్యాలూ లేని
సర్వసమత్వ ధర్మం జయిలులో ప్రతిపాదింపబడుతున్నది. అయితే
జయిలుకు రావడానికి జనులకు భయ మెందుకు? యెవళ్ళు భయ
పడుతున్నారు? బయట సోమాస్లుగా దిని పికార్లు కొట్టే భోగపురు
షులు భయపడతారు. బయట పస్తులు పడీ పడీ వారాని కొక్క
మాటయినా కడుపునిండా భోజనం లేక, చేసుకొందామంటే పని
దొరకక, చేస్తే, కడుపునిండక మలమలమాడే జను అందరికీ జయి
లంటే సంతోషమే! జయిళ్ళకు పోవడంవల్ల వచ్చే అపకీర్తి,
బంధువియోగం, జయిలువెలుపల సోమారు లనుభవించే భోగమూ
కొంతవరకు జయిలంటే జనులను భయపెడతవి. కాని యీ పద్ధతి
దేశజనులంతా అవలంబించి, జయిలుజీవితానికి అనుబంధంగా
వుండే పారితంత్ర్యం, బంధువియోగం, అల్పభోజనం, అపకీర్తి
మొదలయిన లోపాలు తొలగిస్తే, జను అందరూ యీ జీవితమందు
వుండే అసహ్యతను పోగొట్టుకొని దీనికి అలవాటు పడతారు. ఈ
పద్ధతిలోవుండే అసాధ్య మేమీలేదు. ఆచరణలో పెట్టడానికి

ఆటంకాలు ధనికవర్గమూ, దానిచేత రక్షించబడే నిరంకుశ ప్రభుత్వమూ తప్ప, వేరే లేవు. నా ధర్మం జనులవలంబిస్తే, ప్రతివాళ్లూ యథాశక్తిగా పాటువడి, అవసరమైనంత తిని, గుండె నిమ్మళంగా రేపనే చింత లేకుండా, విద్యాబుద్ధు లభ్యసిస్తూ, పస్తులు లేసి, భోగాలు లేసి. కోగాలు లేసి, వ్యాజ్యాలు లేసి, ద్వేషాలు లేసి స్వచ్ఛంద జీవితాలు అనుభవించడానికి అనకాశ ముంటుంది. దేవుడొక డుంటే యిష్టదాయనదగ్గరకు వెళ్ళుతాగదా? యీ మార్గం ఆయనకు పనికివస్తుందేమో కనుక్కుంటా. స్వర్గరాజ్యం దేవుడు వచ్చి ఘామిమీద స్థాపిస్తాడని కొందరు చెప్పుతున్నారు గదా? ఆ వొచ్చే దేవుడికి యీపద్ధ తంతా వ్రాసిస్తాను. అయినా వొక్కసందేహం. దేవుడువచ్చి ఆమాట చెప్పినా ధనికు లాయనను అంగీకరిస్తారని తోచదు. ఆయన దేవుడు కాడని వాళ్ళే అంటారు. శిలువన కొడతారు. బందిపోటువొం గంటారు. ఖియిదులో నేస్తారు. అప్పుడు బీదవాండ్ల దేవుడూ భాగ్యవంతులదేవుడూ వేరవుతారు. రెండు సైన్యాలుగా యేర్పడి యుద్ధం చేస్తారు. అది నైతికయుద్ధం. అధర్మం నశిస్తుంది. ధర్మం స్థాపిత మవుతుంది. దయామయుడయిన దేవుడు లోకం పాలిస్తాడు. ఆయనను జనులంతా తండ్రుని ప్రేమించినట్టు అనగా, నిన్ను నేను ప్రేమించినట్టు ప్రేమిస్తారు. అంతచుకూ అమ్మనూ నిన్నుమాత్రమే ప్రేమిస్తా. మీయిద్దరే దేవుళ్ళు.

మళ్ళీ మంపు వచ్చింది. రామదాసు నిశ్చేష్టుడయి వింటూ కూర్చున్నాడు. చెప్పడం ఆగినతర్వాతకూడా, తనకూ మగత వచ్చినట్టే కూర్చున్నాడు. ఈ తపవ మగత వొక అరగంట సేపున్నది. మళ్ళీ తెలివి కొంతతగ్గే వచ్చింది. వెంకటదాసు పేజీ తిప్పినట్టు తిరిగి ప్రారంభించాడు.

రా:- నాన్నా ! నీ జీవితం విచిత్రనాటకం.

వె:- అట్లాగా? నీ అభిప్రాయం నే శిరసావహిస్తాను. నాకు మరణ మొసగ్న మవుతున్నది. తెర పడబోతున్నది. రంగాలన్ని మరుపుకు వస్తున్నవి. సూర్యచంద్ర తారకమండలాలు గుప్తికి

మరుగవుతున్నవి. మనమాలకొండ, పూరగొండా, కొండవీటి కొండా, గన్నేర్లవాగూ, పల్నాటిఅడవులూ, నల్లమల వనాంత రాలూ నాకు ప్రేయము లయిన సనాతనలూ, తెరలోకి బోతు న్నాను. ఆహా! అమ్మా నీవు తప్ప నా కితరప్రపంచ మేమీ గోచరం కావడం లేదు. ఈ లోకంయొక్క పొలిమేర గట్టుమీద నుంచున్నాను.

అక్కడా మీ—రి—ద్ద—అంతా శమించినది. ఈ శరీరములోనుండి లోకమంతా వెలిగిన పిలకాంతి గల మహాతేజం గుప్పున ఆకాశానికి లేచింది. రామదాసుకు మాత్రం దృష్టిగోచరమయింది.

రా:- నాన్నా! నే పెంచినశరీరం నా యెదాన పారవేసి వెళ్ళిపోయినావా?

జవాబు లేదు. అంతా నిశ్శబ్దమయింది. రామదాసు సమాధినిష్ఠుడయిన యోగీంద్రుడివలె కూర్చున్నాడు. తర్వాత సూపరించెండెంటును యీ వార్త తెలిసి, ఆసుపత్రికి వచ్చి, నీకు కావలసినస్వడు తల్లి కొడుకుల శల్యాలు తీసుకపోవచ్చు నని ఆర్డరు వేసి ఖననం చేయించాడు.

౧౦

అ హిం స

మృశరోజు సూపరించెంటు రామదాసుకు మెడన నల్ల దారము కట్టించి 1 టో బారకాసుకు పొమ్మన్నాడు.

సూ:- నీవు చేతనయినంతచుట్టుకు యేదయినా తేలికపని చేస్తూవుండు. తూకువేసే బాడికి సహాయంగా వుంటావా? ప్రస్తుతం బాడికి ఇచ్చే ఒకరూపాయిలో నీ కొకపావులా యిప్పిస్తా.

రా:- ఆపనేమిటో నాకు తెలియదు. తాళ్లు బాగా పేను తాను. ఆ పని చెప్పండి.

సూ:- ఖానీ చేసినవాండ్లను ఉరిదీయడం.

రా:- రామంద్రా! ఇంతబాగుకూ బతికి ఇంటివెనుక చావనా అయ్యా, నాకు చాతగా దాపని.

సూ:- అది చేతగాకపోతే అడవలో యీగలు చంపడాని కుండు. తాడు పేనడము కఠినమయినది. చేతులు పోతవి.

రా:- వద్దు వద్దు. తాడుపని బాగా అలవాటు. నాలుగు రోజులు చేయించి చూడండి.

సూ:- ఈగలపని చాలా సులభం. ముసలివాండ్లకు తగిన పని. ఎండలో తిరగనవసరం లేదు. వాకిటిదగ్గర కూర్చొని వచ్చే పోయే వాటినల్లా చంపవచ్చు.

రా:- నాకు తాడుపనే యిప్పించండి. చేయిదిరగగా మొదటినుంచీ పేనినవాడిని.

సూ:- సరే నీ యిష్టము. ఆ పనికే పో. చేయలేనప్పుడు చెప్పకో మాన్పుతా.

రా:- చిత్తం.

రామదాసు ఒకటో బారకాసుకు పోయినాడు. రెండో వార్డులో ఒక అరుగిచ్చాడు. కామానాయుడినీ, పుల్లప్పనూ, బయటపని తీసివేసి ఆ వార్డులోనే వుంచారు. ఆ బారకాసులో గి సావిళ్ళున్నవి. ఒక్కొక్కదాంట్లో మొక చిన్న కక్కసు దొడ్డి వెలుపలికి కట్టివున్నది. ఇది చాలా పూర్వోత్తరపుషద్ధతి. మల మూత్రాలకు రెండు అరలుగా వుంటవి. కడుక్కోవడానికి అవ కాశంగా వున్నది. గదిలోవాండ్లు కనుపడరు. దాంట్లో బానలు రెంటికీ పెట్టారు. ప్రతిగదిలోనూ ౧౩ అరుగులు వుంటవి. రెండు గదులకూ మధ్య గోడలో యెత్తుగా కిటికీలో రెండుగదులకూ వెలుతురుకన పడేటందుకు లాంతరు పెడతారు. అయిదుగదులకు గాను రెండులాంతర్లు వున్నందున ఒకటి చీకటి గుయ్యారమే. లాంత రులో చిన్నదీపం పెడతారు. లీలగా కనపడుతుంది. మామూలు తదనగాలు జరిగి అంతా భోజనం చేశారు. రూల్సుప్రకారము నొక్కొక చావిట్లో ౧౩ గురుని వుంచవలసినా, జనమెక్కువయి

నప్పుడల్లా ౧౨ రింటిదాకా వేస్తాను. ఆరోజు ఎక్కువగా వేసిన
 ఇద్దరూ నేలమీద పడుకొన్నారు. రామదాసుకు వొకమూల
 అరుగువచ్చింది. పాకీకుండలకు దూరంగా కూడావున్నది. కామా
 నాయుడూ పుల్లప్పా నోటిమంచితనాన రామదాసుకు పక్క అరు
 గులనాండ్లకు తమ అరుగులిచ్చి నాండ్లవి తీసుకొన్నారు.
 రామదాసుకు పాకజూసుకొంటే ఈ జయిలు ప్రపంచములో
 ఆపులు వాండ్లిద్దరే కనపడ్డారు. బయటమాత్రం మెవరున్నారు?
 బొడ్డాడని పిల్లవాడూ వెంకటయ్య, రామానాయుడూ,
 లోకబాంధవులు. రామదాసుకు లోకములో ప్రత్యేకబంధాలు
 తెగినకొద్దీ లోకబంధుత్వభావం యెక్కువవుతున్నవి. సంగరహితుం
 డయివున్నాడు. స్వార్థ చింత పోయింది. పరాధచింత బల
 మయింది. కేవలం సన్యా సైనాడు. ఆయన విడిచిపెట్టింది
 బాహ్య వేషాలుగావు. ప్రపంచం విడిచి అడవికి బోలేడు.
 జనం మధ్యనే విజన స్థలం సమకూర్చుకున్నాడు. అరిషడ్వ
 ర్గాలు జయించాడు. ఇం కాయనకు శత్రువులేరీ! వాచా
 లత్వం, వాక్పాగుష్యం, హేళనా అంతర్ధాన మయినవి.
 మృదువాక్కులతో అప్రియం గాకుండా హేతువు చెప్ప
 గలడు. కొంతవరకు జింహ్వాచాపల్య ముండేది. వుప్పుకారంలేని
 జయిలు భోజనంచేత అదీ కట్టుబడ్డది. శమదమాదు లేర్పడ్డవి.
 శాంత స్వరూపు డయినాడు. తరంగఘోషలో శయనించిన
 విష్ణుమూర్తివలె పాటలూ, కేకలూ, బూతులూ చెలరేగుతున్నా
 నిశ్చలమయిన మనస్సుతో అరుగుమీద పడుకున్నాడు. పుల్లప్పా
 కామానాయుడు దూరంగా కూర్చొని బీడీ తాగివచ్చి 'అయ్యా!
 నిదురబట్టిందా?' అని పిలిచారు.

రా:- లేదు. ఊరకనే కండ్లు మూసుకొని ఉండుకున్నాను.
 ఏమి టా పిండివంట వాసన?

పు:- ఏమీ లేదు. ఖైదీలు కొందరు భండారములోనుంచి
 కఠిపప్పు, నూనె తెచ్చుకొని వడలు చేసుకొంటున్నారు.

రా:- బయటికి వాసన కొట్టితే వార్డు ధూరుకుంటారా?

పు:- జయిల్లో రాత్రులు ఫారావేసేది ఫైదీవార్డులే. క్వారంటిన్ లో మోస్తరు కాదు. తొమ్మిదిగంటల తర్వాత మౌకరు గడియారం చూడడానికి, మౌకరు తనిఖీకి వస్తారు. టవరులో యిద్దరు హెడ్ వార్డుర్లు మాత్రమున్నా ఫారాకు రారు. ఖయీదీ వార్డురు చూచినా రెండు వడలిస్తే చూడనట్టే వుంటాడు. తమకు రెం డివ్వమని నా చేతికిచ్చారు.

రా:- భండారములో చోరీ చేసి తెచ్చా రన్నమా సేనా?

పు:- ఆ మాట అంటా రని అనుకొంటూనే వున్నాము. ఏదో వాండ్ల తంటాలు వాండ్లు పడతారు. దీర్ఘశిక్షలు బొంది చప్పడికూడు తింటూ నాలుక చవిచచ్చి యెంతకాల మని వుంటాకు? వాండ్ల పడైనా వాండ్ల కిస్తున్నారా అంటే అదీలేదు. భండారమంతా వుద్యోగస్తులు దోచుకుంటుంటే, వీళ్ళుమాత్ర మెందుకు తినగూడదు?

రా:- ఈ విషయములో తగువు చెప్పడానికి నాకు తోచ లేదు. అయినా అవి నాకు వద్దు. ఆ కమురుకం పేమిటి?

పు:- అరే! అదీ యిప్పుడే పెట్టాకు. తమకు చెప్పవలసింది కాదు. కొందరు మాదిగెలు వుడతలకు వుచ్చులువేసి పట్టుకొని దుప్పడు కొల్పకొంటున్నారే. పిండివంట చెయ్యంగా నూనె మిగిలితే దాంట్లో వేసి పేలుస్తున్నారు.

కా:- మీరు మాంసం తినరా?

పు:- వారు ముట్టుకోరు.

కా:- అయితే గారెలుగూడా వారికి పనికిరావు. మెత్తనిది పిండిలో కలిపారు.

పు:- అదొకటా? వారు తీసుకోకపోవడమే మేలయింది. తగపోతే అభి సుపనౌసు. ఇవ్వే మనవాండ్లుచేసే అవకతవకపనులు.

కా:- అయితే నాకూవద్దు.

తక్కినవాండ్లు:- అయ్యా మాకూ వద్దు, మాంసంగూడా తినం. పొద్దున రెండు యెవరికీ తెలియకుండా పోవేస్తాం.

రా:- సరే బాగున్నది.

పు:- మా కేమయినా మంచిమాటలు చెప్పండి. ఇక్కడ మిమ్మును సెటిలోమెంటులో మోస్తరుగా వద్దనేవాండ్లు లేరు.

రా:- మీ కందరికీ తెలియని మంచిమాట లేమున్నవి? సంగతు లందరికీ తెలుసు పాట్రిప్ కారం నడుచుకోంగాని.

పు:- చదువుకుంటే విశేష సంగతులు తెలుస్తవి.

రా:- తెలుస్త వన్నమాట నిజమే. చదువు వేరు; సద్గుణం వేరు. ఇప్పుడు మీకు తెలిసినవి ఆచరించండి. చదువుకొనేవిషయమై సోమవారం దొర నడుగుదాం.

పు:- అవును. మమ్ము నిష్ప డేమిచేయమంటారు?

రా:- మీ రెవ్వరూ లోలాయలవలె తిరుగకుండా మీరు చేయవలసినంతపని జేసి బయటికి బోయినా జీవనాధారంగా పనికి వచ్చేది యేదో వొకవృత్తి నేర్చుకోండి. మీ అభిలాషనుబట్టి, యెవరేమిచేయవలసినదీ రేపు యేర్పరుచుకొందాం. నాకు నల్లదార మిచ్చినా నలుగురితోపాటు దారంపేని చూపిస్తాను.

కా:- కోజూ దేవుడిపేరు తెలుచుకోవడం మంచిది.

రా:- అవును. సాయంత్రం, పుడయం మనమంతా గలిసి ప్రార్థన చేతాం. మనం యాచ్లాడుకోవడ మయినతర్వాత యీ రోజే ప్రారంభింతాం.

కా:- తరువాత యేమిటి?

రా:- మీ కొక్కసంగతి చెబుతాను కోపపడకుండా వుంటే.

కా:- మా మేలుకోసమేగదా? తమరుచెప్పడం. కోప మొందుకు?

రా:- స్వరాజ్యపుఖయిదీలు కక్కసుదొడ్లో తొట్టినిండా మాములు పకారం నీళ్లు పోయించి వుంచవలసిం దని దొరతో

చెప్పితే దొర ఆప్రకారం పోయిస్తున్నాడు. మీరు కడుక్కోవడంలేదట. అది యెందువల్ల

కా:- ఎందువల్లనంటే, వీండ్లలో కొందరికి యెన్నడూ అలవాటు లేదు. పశువులుమోస్తరే. తక్కినవాండ్లకు పూర్వం అలవాటున్నా బయలుకు వచ్చిన తరువాత బొత్తిగా తప్పిపోయింది. వీండ్లందరికీ యిక అలవాటు చెయ్యాలె.

పు:- రాత్రిపూట మన సావిట్లో నీళ్ళు లేవుగదా, దాని కేమిచేతాం? నీళ్లు లోపలికి తెచ్చుకున్నా అవి బయటికి పోయే మార్గం లేదు.

రా:- వీలయినంతవరకు చూతాం. ఇంతకంటే మంచి రోజులు వస్తే యెక్కువ సంగతులు ఆలోచించుకొందాం. కేవలం ఆవసరమున్నవాండ్లు తప్ప రాత్రులు కక్కసుకు పోవద్దు. పొద్దున లెక్క కాంగనే పోదాం; దొడ్లో అందరికీ స్థలం వ్యవధి లేకపోతే దొంగతో చెబుతాం. దొడ్డి పెద్దదయినా చేయిస్తాడు లేక పని ౭౪ కైనా ప్రారంభించమని అడుగుదాం.

పు:- అదిగితే వినే నాధు డెవరు? ఎండా కాలంలో ఆరింటికి పని ప్రారంభిస్తారు.

కా:- స్వరాజ్యపు వాండ్లకు తెలియపరుచుదాం. వాండ్లు యిక్కడ ప్రయత్నించి నిశివేరకపోతే బయటికి వెళ్ళిన తర్వాత నయినా పని జేస్తారు. సంగతులు యావత్తూ బయటబెట్టడం అనసరం. అందాకా యెందుకు? స్వదేశీవాండ్లు యిక్కడ కుళ్ళంతా బయట పెడతారనేగదా వాండ్లకు అన్ని సౌకర్యాలు యేర్పరుస్తున్నారు. ముందుగా అట్లా చేస్తే మన మాటలు మాత్రం యెందుకు వినరు?

ఒక ముసలివాడు:- సరే యిదంతా బాగానే వున్నది. నీవు చెప్పావు మేము వినుకొంటాం. ఈగలు చంపమంటే నీవు తప్పించుకొని పూరుకొంటివి. నా సంగ తేమిటి? రోజూ సాయం త్రానికి వొక పందయినా చూపించాలె. నీవు మాంసం తిన వద్దంటివి. రోజుకు నూరింటిని జంపితేనేగాని నా బ్రతుకు వెళ్ళదు.

రా:- ఇది చాలా పెద్ద పక్షం. హింస పనికిరానందువల్ల మాంసం తినడం తప్పు. మాంసం కోసం చంపడం తప్పు. ఇది పూరికే చంపడమే వీటివల్ల ఆరోగ్యం చెడుతుందని గామాలె యింత యేర్పాటు చేశారు. అబ్బా! నా కేమీ చెప్పడానికి తోచడంలేదు. మనుష్యులు స్వరక్షణం కోసం చేసేపని యిది. స్వబాధం కోసం యితరులకు హాని చెయ్యవచ్చునా? వ్యసని గాకుండా లోకబాధ నివారణార్థం వేటాడవచ్చునన్నారు. ఈగలు చంపడమూ దాసికిందనే తీసుకోవాలె. ఫలాపేక్ష రహితంగా చేయవలెనన్నమాట. ఈగలు చంపవలెననే వాడికి వ్యసన మేమున్నది? జంకలను వేటాడి మాంసం దింటారు. గాని వన్యమృగాల మాంసం పనికిరాదు. ఈగలూ పూరికే చంపేవే. ఈగలు చంపడం క్యూరమృగముల వేటమోస్తారే అందామా? సుబ్బన్న తనపని తాను నెరవేర్చాడు. ఆ పని యెందుకు మాప్పు కోవాలె. ఒప్పుకోకపోతే నీ కిచ్చినపని చేయవలసిందని నిర్బంధిస్తారేమో. ఆయన తన నిర్బంధం తప్పించుకోవడానికి యితరులను బాధించడం న్యాయమా? అంతకంటే వుద్గ్రంథం లేదుగదా? భారతంలో యేమిచెప్పారో ఆలోచింతాం. అహింస అన్నిటికన్న యెక్కువ ధర్మమన్నాడు. అహింసా ధర్మాన్ని పూర్ణంగా ఆచరిస్తే యితరుల మనసుకుగాని, దేహానికిగాని నొప్పి గలిగించ గూడనందున అన్ని ధర్మాల్లా దీనిలోకే వస్తవన్నారు. ఏ సేవం చేయడానికి వీలుండదు. మాంసం దింటే శరీరానికి అనేక విధాల లాభ మంటూ, నీకు లాభ మని యితరులకు హానిజేస్తావా? అని భారత మాక్షేపిస్తుంది. ఈ ధర్మం భీష్ముడు ధర్మరాజుకు బెప్పాడు. మన ధర్మహృదుకు కొత్త పంథా గొక్కాడు. ప్రపంచంలో హింస చేయనివాడెవడో చెప్పమని సవాల్ గొట్టాడు. మారగాయలు తరిగితే వాల్టో జంతువులు చానవా అన్నాడు. చెల్లు నడికినా, మొక్కలు తరిగినా, లోహం కుగినా శాశ్వత శాంతి గిరిగి. మౌనంకంటేవని పక్షి శాస్త్రవేత్త

యయిన చంద్రవసుగారు ప్రతివాండ్రకూ ప్రత్యక్షంగా చూపించారు.

ఈయన కొత్త సిద్ధాంతంపల్ల అహింసాధర్మ మెగిరి పోయిందని కొందరంటున్నారు. అయితే మనుష్యుడు మనుష్యుణ్ణి హత్యచేస్తే తప్పా? తప్పుగాకపోతే చంపినవాణ్ణి పురిదీయమని చట్టమెందుకు బుట్టింది? పెద్దచేప చిన్న చేపను తిన్నట్టు బలవంతుడు బలహీనుని జంపి వాడి ఆస్తి యెందుకు వేసుకోగూడదు? మనుష్య మాంసం తినే అడవిమనుష్యులను హీనంగా యెందుకు చూడవలె? రాక్షసులను క్రూరులని యెందుకనాలె? తీసినకొద్దీ వస్తున్నది. మాంసం తినడమేకాదు. మనుష్యులను చంపడంకూడా తప్పుకాదని తేలుతుంది. హత్య తప్పని చట్టంచేసి పెట్టుకున్నారు. పైగా చంపినవాణ్ణి పురిదీయమన్నారు. అయితే యింతకూ సర్వ వసానమేమి? వసుగారి సిద్ధాంతం పూర్వపు 'అహింసా పరమో ధర్మః' అనే ధర్మాన్నే తోసివేసిందా? లేదు. తోసివేయడానికి బదులు దానిని విస్తరింపజేసింది. ఏసు మానవులందరినీ తనతో పాటువారినిగా ప్రేమించమన్నాడు. బైబిలులో చంపడం దోషమని చెప్పితే మాంసభక్షకులగు శిదనుచరులు మానవులను చంపడం సూత్రమే దోషమని అర్థం చేశారు. సర్వభూతములను సమానంగా చూచుకుండేవాడే పండితుడని పుషనిషత్తు చెప్పుతున్నది. మహమ్మదీయులు మాంసభక్షకులయినా హింస చేయక పూర్వం ప్రాయశ్చిత్త పూర్వకమయిన మంత్రం చదువుతారు. విసిమిల్లా చేయక చంపిన జంతువు మాంసమును వారు తినరు. శర్మవ్యాధుడు వసుగారి సిద్ధాంతమునకూ కలిపే జవాబు చెప్పాడు. చంపడమంతా హింసే నంటూ సాధ్యమయినంతవరకు హింస మానవలసిందన్నాడు. జంతువులనుగాని, భావ్యంగాని, మొక్కలుగాని తినందీ జీవిత మసాధ్యమని గ్రహించి ప్రకృతిశాస్త్రసిద్ధమయిన ధర్మమునే బోధించాడు. హిందూధర్మ శాస్త్రప్రకారం వృక్షలతాదులనేకాక లోహములను కల్పడమూ హింసే. అందు పల్లనే లోహకారకవృత్తిని అహింసదృష్ట్యా ప్రశంసించలేదు.

ఇంకొక ధర్మనూత్కం గూడా వున్నట్లున్నది. కపిలదార్వినుల గుణపరిణామ సిద్ధాంత ప్రకారం మనకు కనపడేటంతవరకు మాన వుడు చివరిమెట్టై. అటువు మొదలు మానవునివోకు కోట్లకొలది జన్మలలోని అనుభవం పేరి మానవుడయినాడు. అందువల్ల మానవజన్మ యెక్కువ విలువగలది. అందువల్లనే ప్రతి మతం లోనూ మానవజన్మ పుత్తమమయిన దంటారు. అందువల్లనే శిష్యోస్థులు మనుష్యాని జంపినందుకు పురిశిక్ష చెప్పి తక్కిన జంతువులను జంపితే తక్కువశిక్ష విధించుతున్నవి. లోహాలను జంపినందుకు దోషం చెప్పినవిగాని శిక్ష చెప్పలేదు. దూడకంటె పడ్డకూ అంతకంటె గేదెకూ ఖరీదు యెక్కువగదా? అటులనే పరిణామ సిద్ధాంతప్రకారం పైమెట్టులో వుండే భూతాలు క్రింది క్రింది మెట్టులో వానికంటె యెక్కువ విలువగలవి. కనుక పై మెట్టులోని వానిని జంపడం యెక్కువ దోషం. అందువల్లనే ధర్మ వ్యాధుడు సాధ్యమైనంతవరకు తగ్గిన హింస చేయమన్నాడు. మఱియు భూతము లన్నిటికీ వొకటే విధమైన బాధ లేకపోవచ్చు. పైకి పోయినకొద్దీ పంచేంద్రియా లెక్కువ సున్నితములై బాధ గూడా యెక్కువ వుంటుంది. వసుగారు చెప్పే ప్రకారం గూడా లోహాలకు యెక్కువ వేడినిస్తేగాని బాధపడుతున్నట్టు కనపడదు. అత్తపత్తికున్న స్పర్శజ్ఞానం తక్కినవానికి లేదు. వృక్షంకంటె జంతువులకు స్పర్శజ్ఞానం యెక్కువ. ఓషధుల హింసకంటె జంతువుల హింస బాధనుబట్టి యెక్కువయి తీరవలె. కనుకనే శాఖాహారం మాంసాహారం కంటె అహింసరీత్యా మంచిదయి వుంటుంది ఇంకొక సంగతిగూడా వుంది. మాంసవర్జనం కేవల అహింసా ధర్మమీద ఆధారపడ్డదిగాదు. మనము తినే ఆహారాన్నిబట్టి మనలో సాత్విక రాజసతామస గుణాలు వృద్ధియౌతవి. మాంసం కంటె తామసగుణాన్ని వృద్ధిచేసే శాకాంసకమున్నవి. అటువంటి శాకములన్నీ ధర్మశాస్త్రాలు నిషేధిస్తూ సాత్వికగుణాన్ని పెంపు చేసే జంతువుల మాంసములను గూడా చెప్పినవి. ఆ మాంసములు విశేషంగా రుచించునవి గూడా గాదు. అట్టి జంతువులూ పక్షులూ

అరుదుగూడాను. కనుక మాంసం రాజస తామస గుణాలను వృద్ధి జేస్తుందనే నిషేధించబడ్డది. కనుక జంతుహింస చేయవద్దని ఖండితంగా చెప్పవచ్చు.

అబ్బీ! విను. నేను యింతసేపటినుంచీ యోచించాను. ఈగలు చంపడం తప్పే. ఇల్లు శుభ్రముగా వుంచితే యీగలే రావు. ఈగలు వాలడంవల్ల అనారోగ్యం వృద్ధి అవుతుందనడం కంటే అనారోగ్యవస్తువులు యిండ్లలో వున్నట్టు యీగలు ముసర డంవల్ల నిశ్చయించి వాటికి కృతజ్ఞత చూపి యిల్లు బాగుచేసుకో వడం మేలు. ఈగలను చంపమనడం చిత్రంగా వున్నది. మీ రెంతమంది వున్నారు? మీ కెట్లా చిక్కుతవి?

ము:- మేము ముగ్గురు ముసళ్ళం వున్నాం. వాకిళ్ళదగ్గర నిలిచి లోపలవచ్చే వాటిని మాకిచ్చిన తోలువిసనకట్టలను ప్రయోగించి సంహరిస్తాం. చంపినవాటిని నీళ్ళపాత్రలో వేసివుంచితే ప్రతి రోజు దొరగారు తనిఖీకి వచ్చినప్పుడు అవి దేవి పాతవో కొత్తవో పరీక్షించి దూరంగా పారవేయిస్తారు. వారికి యీగలు చంపించడం మీద వుండే శ్రద్ధ వంటపదార్థం దొంగిలించకుండా చేయడంలో గాని సరిఅయిన సామగ్రి యిప్పించడంలో గాని వుపయోగిస్తే బాగుండు. మేము సోమరులమై కొత్తవి చంపకుండా నిన్న చంపినవే నీళ్ళలోవేసి తనకు లెక్కచూపిస్తా మని అనుమానం. మరిన్ని చంపకపోతే మాకు శిక్షగూడాను.

కా:- వీండ్లు యీగపులులు. వీండ్లు యీగలను లేచి కొట్టనవసరం లేదు. పుసులుగారే ముసలికండ్లతో వొకమూల గూర్చుంటే దారినబోయే యీగలన్నీ దీపంలోబడే రెక్కలపురుగులవలె వీండ్లకండ్లమీదికి వచ్చి వాలుతవి. వీండ్లలెక్కకు అవే చాలు. ఈ కంపుగొట్టే ముసలివాండ్లను వంటయింట్లోకి రాకుండా చేస్తే ఆరోగ్యం యెక్కువ బాగా వుంటుందని నా అభిప్రాయం.

అంతా నవ్వారు.

ఉ రి శి క్ష

వెంకటస్వామి (కండ్లారుస్తూ) దేవరా! ఈగలు చంపడం అనవసరమనీ, పనికిరాదనీ చెప్పారు. మరి నాసంగ తేమిటి?

రా:- నీచేత యేమిపని చేయిస్తారు?

వె:- ఉరిదీయడం!

రా:- ఉరిదీయడమా? చెప్పచెప్ప సవిస్తరంగా. అక్కడ యేమేమి చేస్తారో! ఈపని నీవెందు కొప్పుకున్నావు?

వె:- స్వప్నయోజనం, స్వామిపనీ రెండూ కలిసివచ్చినవి. దుర్మాంగులను పురిదీయడం లోకానికి పుపకారంగదా? నాకూ మా అన్నకూ తడవకు చెరిచావు సొమ్మా ముడుతుంది. మెడకు మాడరేటున గిటుతుంది. చెరిసఖం పంచుకుంటాం. ఇక్కడికి అయిదుసంపత్సరాలనుంచి వొక్కతాయిన పని జేస్తున్నాం. చెరియనభైరూపాయిలూ వెనకబడ్డవి. దేవుడు చాలా మేలు జేస్తే యిక్కడ ఇంకా ఏదేండ్లుంటాం. మాది కూనీకేసు లెండి. గల్లుకు తప్పింది. మాకుగూడా పురిజెప్పినట్టయితే యీ సంపాదనంతా ఎవరికి బోయేదో! మాకు ప్రాప్తమవుంటే యింకొకరి కెట్లాబోతుంది? మేము వెళ్ళేలోగా యింకా చెరివందా అంటుకొని తీరుతాం. మఱి యేం జెప్పావు దీనికి? దుర్మాంగులను అచ్చుబోసి వదలమంటావా దేశంమీద?

రా:- జన్మశిక్ష వేస్తే చాలదా? చంపకపోతేను.

వె:- మీరు నలుగురూ వాదించుకొండి. అన్నెంపున్నెం యెరుగనివాణ్ణి. ఆయన సవాళ్ళకు నే నెక్కడ ఆగుతా?

కా:- మనిషిరక్తం రుచి చూచిన పులిని యెప్పుడూ నమ్మరాదు. పంజా యెప్పుడు విసురుతుందో.

రా:- ఖయిదులో పుంచుతారుకదా? అదిగాక యే కోప తాపానోష్ణ వొకమాటు చంపారని యెప్పుడూ అదేపని చేస్తారా?

చేనుదగ్గర, చెట్టుదగ్గర తగాదాపుట్టే పెద్ద దయి చంపుకుంటారు. ఖాసీచేసి జన్మశిక్ష పడ్డవాండ్లు అందరినీ చంపుతున్నారా? యెక్కడ జూచినా కాంతా కనకంతప్ప కూసీలకు మరొక కారణం నాకు కనపడలేదు. చిన్న తగవులకే కాకుండా పెద్దయుద్ధాలకూ యీ రెండే కారణాలు. రామరావణ యుద్ధం. కాంత కోసం, భారతయుద్ధం రెంటికీనీ. ద్రౌపదికి పరాభవం జరక్కపోతే ధర్మ రాజు కేవలం రాజ్యంకోసం యుద్ధానికి మొగ్గేవాడుగాదు. ఉభయ పక్షాలా కోట్లమరణాలకు కారణ మయిన ఐరోపాయుద్ధం పై బేషజా లెన్నిచెప్పినా భూసంపాదన కోసమో, వర్తకం కోసమో జరిగింది. యుద్ధాలు ముగిసిన తర్వాత యిన్ని మరణాలకు కారకు లయినవాండ్లను పురిదీశారా? న్యాయంగా విచారిస్తే లక్షలజనాన్ని పుభయపక్షాలా ఖాసీ నేరంకింద పురిదీయవలసి వుంటుంది. నేల కోసం కొట్టుకొని చావడం నాగరిక జాతులకు న్యాయమయితే సామాన్యజనులకు అన్యాయ మెట్లయింది? భూమికోసం ధర్మరాజూ, భీష్ముడూ పోట్లాడి అక్షోహిణీలను జంపితే, యల్లయ్యచౌదరీ, పుల్లయ్యరెడ్డి భూమికోసం ఎందుకు చంపుకోకూడదు? ధర్మరాజునూ భీష్ముణ్ణీ శిక్షించే నాధు డేడంటారా? పై అధికారి లేకపోయినా వాండ్లు చేసినది తప్పనైనా ఒప్పుకుంటే చాలు. భారతకర్త అనృత దోషానికి ధర్మరాజుకు సరకం జూపించాడుగాని, అక్షో హిణీలను నరికినందుకు అందరికీ స్వర్గసుఖ మిప్పించాడు. చచ్చిన వాండ్లకు వీరస్వర్గంగూడా వస్తుందట. యే ధర్మశాస్త్రంలోను యుద్ధంలో చంపినందుకు శిక్షలు చెప్పలేదు. అట్టేతే సామాన్య జనం చంపుకుంటే నేర మెట్లయింది? జాతులదీ సామాన్యజనులదీ నేరమేనని వొప్పుకొన్నా ప్రాణానికి బదులు ప్రాణం దీయవలసిం దనే ద్వేషజన్యమయిన చట్టం ధర్మా న్నాధారంజేసుకొని లేదు. దెబ్బకు దెబ్బ డబ్బుకు డబ్బు ప్రతినేరానికీ శిక్షగా విధిస్తూన్న ట్టయితే ప్రాణానికి ప్రాణమనే సిద్ధాంతాన్ని వొప్పుకోవచ్చు. యే నేరానికీ లేనిది హత్యకుమాత్రం ఇటువంటి శిక్షయెందుకు విధించ వలసివచ్చింది?

కా:- మాలో తమ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పగలనాం డై వ్యరూ లేరు. తమకే శలవిప్పిస్తే చేతనయినంత వరకు గ్రహిస్తాం.

రా:- యుద్ధం జెయ్యడం జాతులకూ సామాన్యులకూ తప్పే. మానవునిలో వున్న పశుస్వభావమే చంపుకోడానికి ప్రేరేపిస్తుంది. గుణపరిణామం జరుగుతున్నా, కోతి అడవిమనిషై వాడు రాక్షసుడై తరువాతవాండ్లు రాక్షసప్రాయులయిన జనులయి క్రమంగా గాని మానవుడు తన పశుస్వభావాన్ని పోగొట్టుకొని దివ్యస్వరూపాన్ని పొందడు. మానవు లింకా పూర్తిగా సాధువులు కాతేదు. మానవు లందరూ సాధుత్వాన్ని పొందినప్పుడే జాతులుగాని, ప్రత్యేక వ్యక్తులుగాని కొట్టుకోవడము పశుధర్మంగా యెంచి సరళ మార్గాలలో తగవులు పరిష్కరించుకోరు. ఐరోపాయుద్ధము ముగిసిన తర్వాత యిక మీద జాతులమధ్య యుద్ధాలు జరగకుండా నానాజాతుల సంఘా న్నొకదాని నేర్పరచి దాని ద్వారా వ్యవహారాలు రాజీగా ఫయిసలుజేసుకోవడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. ఐరోపాజాతులలో పశుస్వభావం యుద్ధాంతమందు కొంచెము వెనుకంజ వేసినా, యుద్ధబాధలు మనుషుకు వచ్చి యథాప్రకారము శాంతి వ్యాపించి జనులు భోగపరాయణులు కావడము తోటే మళ్ళీ యధాస్థితికి వస్తున్నారు. సరి సమాన జాతులతో వ్యవహారాలు రాజీగా పరిష్కరించుకుంటున్నా బలహీనులను కత్తితోనే అణచివేతున్నాడు. కనుక మానవులలో సాధుస్వభావము వృద్ధిలయ్యే టప్పటికి యింకా చాలాకాలము పట్టవచ్చు. గాంధీమహాత్ముడు సాధుమార్గాన యిండియాకు స్వరాజ్యం సంపాదించే ప్రయత్నం జేస్తున్నాడు.

“అహింసా పరమో ధర్మః” అనే సూత్రాన్ని అనాది సిద్ధంగా ఆచరిస్తున్న భారతదేశమే యీ ధర్మాన్ని ప్రతిష్ఠించి లోకానికి మార్గం చూపవలసివుంటుంది. ఈ విషయం మీరంతా బాగా గమనించండి. కేవలం స్వాతంత్ర్యము సంపాదించడమే మన ప్రయత్నం గాదు. స్వరాజ్యం నిజంగా స్వర్గరాజ్యమే

గావాలె. మనమార్గం రక్తసిక్తమయితే స్వర్గరాజ్యం రాదు. నెత్తురుకూడు మనకు ఒంటదు.

మన మెంత అహింసాధర్మాన్ని పురస్కరించుకొని పని జేస్తున్నా పశుస్వభావం మధ్యమధ్య పైకి వస్తుంది. స్వచ్ఛమయిన మనమార్గం బొంబాయి చోరీచోరాలలో మయిలబడ్డది. మహాత్ముడు మన మింకా తగినంత గురుశిక్ష పొందలేదనీ, స్వర్గరాజ్యానికింకా అర్హులం గామనీ యెంచి ప్రయాణం ఆపమన్నాడు. మనం మనలో దాగివున్న పశుత్వాన్ని చంపడానికి యిప్పుడు మహాత్ముడు బలియైనాడు. మహాత్ముడిలో గూడా యేమయినా పశుస్వభావం యింకా మిగిలివుంటే జయిల్లో హరిస్తుంది. జయిలుకు బోయినవాండ్లందరూ తమలోవున్న పశుస్వభావాన్ని చంపుకోవడానికి, మంచి అవకాశం భగవంతుడిచ్చాడు. ఖయిదు లోకి బోయిన యిరవై అయిదువేలమందీ సాధువులయి బయటికి వస్తే వారు మార్గదర్శకులయి అందరినీ సాధువులను చేయవచ్చు. మనమంతా సాధువులు కాంగనే యుద్ధం గోరం. “సంధిమిచ్చంతి సాధవః” అనే సరిశమార్గాన్నే కార్యం నెరవేర్చుకుంటాం. భారతజాతి నెత్తురుబొట్టు కార్చుకుండా స్వాతంత్ర్యాన్ని పొంద గలిగితే లోకమంతా అది మహాదృఢకార్యంగా పరిగణిస్తారు. అహింసాధర్మాన్ని ప్రతిపాదించిన మనఋషులు అప్పుడుగదా ధన్యవాదం జేస్తారు! చంపడం జాతులకూ ప్రత్యేక వ్యక్తులకూ పనికిరాదు. ఉత్తనువు యిచ్చిన జడ్జీదీ తప్పే; ఉరిదీయించిన వుద్యోగులదీ తప్పే. చట్టంచేసిన శాసనసభ్యులకు దోషంలో పెద్ద భాగం పందేరం చెయ్యకతప్పదు. నీదిగూడా తప్పే. జాతులను యుద్ధానికి పురికొల్పిన పశుస్వభావమే శాస్త్రకారులను పురిశిక్ష వేయడానికి పురికొల్పింది. ధర్మశాస్త్రాలలో పురిశిక్ష కేవలం హత్యకేగాక యితర నేరాలకు కూడా విధించియున్నది. తక్కిన నేరాలకు ప్రస్తుతం పురిశిక్ష కొట్టివేసినా యింకా ధర్మశాస్త్రాలకు మకిలె వదలలేదు అదికూడా తుడిచివేసి శిక్షాస్పృశులను పవిత్రం చేయవలసి వుంటుంది.

కా:- అయితే జనులు హత్యచేయరా?

రా:- హత్య యిప్పుడు మానారా? క్రోధం అధికమైనప్పుడు అన్నిటికీ తెగించే చంపుతాడు. అనతల చంపి యివతలికి వచ్చి తాను చంపానని గర్వపడుతూ ధర్మాధికారులతో సంభోక్తులు పలికేవాండ్లు యెందరు లేరు? అటునంటివాండ్లకు పురి వేయడం నిజముగా శిక్షగాదు. అందువల్లనే శిక్షలేని నేరమేమంటే, హత్యనే చెప్పవలసి వస్తుంది. వాడు పశ్చాత్తుడై బాగుపడడానికి అవకాశముగూడా లేదు. కుక్క కరవంగనే పిచ్చియైతి అందరినీ కరుస్తుందని భయపడి చంపినట్లు, వొకడిని చంపంగనే వాడిని పురితీయడం అవివేకాన్ని తెలియజేస్తున్నది. ఖయిదులో ఖానీనేరస్తుణ్ణి దీర్ఘకాల ముంచితేనే బాగుపడడానికి మార్గం చేయవచ్చు. తాత్కాలిక క్రోధంతో చంపిన వాండ్లను, పురి దీయడం కంటే అన్యాయం లేదు. శిక్ష యెప్పుడూ నేరస్తుని బాగు చేయడాడానికి వుద్దేశించాను. అందుచేత చంపినవాడు యేవిధముగానూ బాగుపడడానికి అవకాశమియ్యని పురిశిక్ష సర్వవిధాల నిండ్యమే. కనుక యీపాపం వొడిగట్టుకోకుండా మీరయినా మానుకుంటే చదువుకున్నవాండ్లు జ్ఞానం మిమ్మును చూచెయినా నేర్చుకుంటారేమో? సరి గాని పురిదీనేచోట యేమేమి చేస్తారో వివరంగా చెప్పు.

వె:- యేముంది. మామూలుగా జరిగేదే. ఉండీసేయింట్లో రెండు దూలాలకు రెండు పుచ్చులు వేలగట్టివుంటవి. మెడకు తగిలించే భాగం సులభంగా పుచ్చుజారి దబ్బున బిగుసుకొనేటందుకు మెత్తగా మైనం పూస్తారు. పూర్వం ప్రతిమూలూ కొత్తతాడు పయోగిస్తుండేవాళ్లు. ఇప్పుడు వృధాఖర్చు లేకుండా తెగకుండా వున్నంతకాలం యెన్నిసార్లకయినా వొకతాడే వుపయోగిస్తున్నారు. కాళ్ళకిందగా మనిషిలోతు గచ్చుగుంటలు రెండుంటవి. గుంటలమీద చెక్కలు మూతవేస్తారు. చెక్కలు రెండూ జోడించే వుంటవి. వాటిరెంటికీ బిగించి వొక ప్రక్కగా మర వొకటివుంటుంది.

ఆ మర దిప్పితే రెండుచెక్కలూ వొంగుతవి. గుంట అడుగున కొద్దిగా యిసుకతోసి వుంటుంది. హైకోర్టువాగు పురిశిక్ష ఖాయం చేసిన తర్వాత గవర్నరుగారికి అపీలు చేసుకోకపోయినా, చేస్తే తోసివేసినా పురివేసే తేదీ నియమిస్తారు. జిల్లా కోర్టులో పురిశిక్ష వేసినప్పుడే మనిషి నిరాశ చెందుతాడు. అపీలులో పురి ఖాయమయినతర్వాత జీవితాశే వదులుకుంది. ఈ మధ్యకాలంలో కృష్ణా, రామా అరుకొంటూ చదువుకున్నవాండ్లు భజనలు చేసుకుంటారు. రామదాసుచరిత్ర మొదలయిన పుస్తకాలుగూడా చదువుకుంటారు.

రా:- ఉరిశిక్ష బడ్డవాండ్లకు కోరినతిండి పెడతారంటారే!

వె:- అదంతా లేదు. పూర్వసంగతి నాకు తెలియదు. నాహయాంలో అందరికీ పెట్టేభోజనమే వాండ్లకూ పెట్టుతున్నారు. భోజనానికి, స్నానానికిమట్టుకు బయటికి దీస్తారు. అమేమా రాత్రిం బగళ్లు వంతులుప్రకారం ప్రతి ఖయిదీకి వొక్కొక్క వార్డరు చొప్పున ఫారా యిస్తుంటారు. భోజనానికి బయటికి తీసేటప్పుడు ఛీపువార్డరు వచ్చి బయటికి దీయించి అన్నం తెనిఖజేసి మల్లలో బెట్టించి, అపాయవస్తువు లేమయినా ఆత్మహత్య చేసుకొనేటందుకు గదిలోగాని, దుస్తులలోగాని వున్న వేమో జడిఖచేయించి లోపలికి పంపిస్తారు. సాధారణముగా వుదయం ౫ గంటలకు పురిదీస్తారు. జబ్బుగావుంటే పురిదీయగూడదు. యెందుకనో తెలియదు. నిండు ప్రాణాన్ని పురిదీయవలెనని వుద్దేశ్యం గావాలె. రేపు పురిదీస్తారనంగా ఆమనిషి తూకంగల యిసుక బస్తాను పురితాడు ఆగుసుందో ఆగదో చూడడానికి దూలానికి వేలదీస్తారు. ఉరిదీసే సమయాన సూపరిండెంటు, జైలరు, మేజిస్ట్రేటు, డాక్టరు, ఛీపువార్డరు, హాజరులో వుంటారు. వార్డర్లంతా చుట్టూ ఫారా వేస్తుంటారు. రేపు పురిదీస్తారనంగా నేను, మాలన్నా తాడు సరిజేసి బల్లలన్నీ తుడిచి సిద్ధముగా వుంచుతాము. ఆరోజు వుదయం ౫ గంటలకు వార్డర్లు మమ్ములను కొట్లెట్లొనుంచి పురిమానిదగ్గరకు తీసుకొనిపోతారు.

మేము వెళ్ళి మళ్ళీ తాళ్ళు చూస్తాం. దొరగూడా తనిఖీ చేస్తాడు. అంతట ఆయన ఉత్తరు వియ్యంగనే వార్డర్లుబోయి ఖయిదీని చేతులు వెనుకకూ కండ్లగంతా గట్టి నడిపించి తీసుకొనివస్తాను. సాధారణంగా ఖయిదీకి యిసుకతూకం వెయ్యడాన్ని పట్టే మొదట తెలుస్తుంది. ఆ రాత్రి సాధారణంగా నిద్రపట్టదు తీసుకపోవడానికి ప్రతినిమిషం వార్డర్లు పచ్చి లేవమన్నట్టే వుంటుంది. తీసుకొనివచ్చేటప్పుడు సాధారణంగా నడిచే నస్తాను. తెల్లవాండ్లంత ధైర్యంగా నడవలేరు. నడవ లేక కిందబడతారు. అట్లా పడిపోయేవాండ్లు మనలో నూటికి ఒకరుగూడా వుండరు. నడిపించి తీసుకొనిపోయి బల్లమీద నిలువబెట్టి జాడించకుండా కాళ్ళకు తాడుకట్టుతారు. మా అన్న వుచ్చు సరిజూస్తాను. నే మెడకు తగిలించి బిగిస్తే ముడి ప్రక్కకు పోయేటట్టుగా పెడతాను.

రా:- ఆ సూత్ర మేమిటి?

వె:- అట్లయితే చప్పున బిగిసి ప్రాణం హాయిగాపోతుంది.

కా:- నీ హాయి పాడుగాను— హా యేమిటోయి?

కె:- యెక్కువ శ్రమపడదు. నేను తగిలించంగనే దొర యిమారా యిస్తే జయిలగు కాలితో మర తొక్కుతాడు. చెక్కలు రెండూ వంగుతవి. మనిషి వేలాడుతాడు.

రా:- ఉరి తగిలించేటప్పుడుగాని, మర తిప్పేటప్పుడుగానీ, మనిషి యేమయినా అంటాడా?

వె:- యేమీ అనడు. ముడుక్కొని వూరకుంటాడు. బిగుసుకుండేటప్పుడు మాత్రం కిచ్చుక్కుమని చిన్న శబ్దమవుతుంది. మాత్రవిసర్జనం చేసుకుంటాడు. నాలుక, గుడ్లు బైటికి వస్తవి. గుంటలో వేలాడుతుంటాడు. కాళ్ళు నేలకు తగలవు. అయినా నిమిషాలలో పని పూర్తి అవుతుంది. అంతట తలుపులు తాళాలు వేసి యెక్కడి వాళ్ళక్కడ వెళ్లుతారు. తరువాత ఏడుగంటలకు సూపరిండెంటు వచ్చి తాళం దీస్తేనే శవాన్ని దింపి పురి వూడ దీస్తాను. దొర, డాక్టరు పరీక్ష చేసి చచ్చినట్టు సర్టిఫికేట్టిస్తాను.

చచ్చినట్లు ధృశపర్శుకోవడానికి నీలమండల వెనుక నరాలు
గోస్తారంటారు గాని ఈ జయిల్లో చేయరు. ఉరిదీసినవాడి చుట్టాలు
గోరితే శవాన్ని స్పృశింపరుస్తారు. లేకపోతే వైద్యవిద్యాలయా
లకు విద్యార్థులు కోసే పరీక్షించు కొనేటందుకు పంపిస్తారు.

రా:- దేవుడు పుట్టించి పెంచినజీవాన్ని అయిదు నిమిషా
లలో నాశనం జేస్తారా?

వె:- ప్రాణ మేమి తట్టెడా? పుట్టెడా? నిమిషంలో
ఉప్పున వూదినట్టు గాలి ఎగిరిపోతుంది. ఇంతకూ ఆ ఘటానికి అట్లా
ప్రావృత్తివున్నది.

రా:- అంతే నన్నావు. ఒక్కమాటతో తేల్చివేశావే !

వె:- కాకపోతే మరివొకరి వశమా? శివు డెరికెలేనిదీ
చీమయినా కుట్టదు.

రా:- ఆ. అవును. ఆ చీమే కుట్టకపోతే మనిషిమాత్రం
ఆయన యెనుకలేనిదీ చస్తాడా? (పెదవులు చప్పరించి) అవునుగాని
మనుష్యప్రయత్నమే యెక్కువ. ఘోరప్రయత్నం అరుపాళ్ళ
యితే దైవం రెండుపాళ్ళు. వెంకటస్వామీ! నీ కర్మసిద్ధాంతం జెప్పి
నా వుత్సాహం కొంత అణచావు. గాని లోతుకు దిగి విచారిస్తే
నిరుత్సాహపడడానికి కారణం లేదు. ఉరిశిక్ష ఘోరం. నీకు ఉరి
దీసేటప్పుడు భయం బుట్టదా?

వె:- పిచ్చిఅయ్యలా వున్నావు. నా చేతిమీదిగా యెన
భయమందిని ఉరిదీశాను. వొకటిరెండూ అయ్యేవరకూ కొంచెం
పీచుపీచుమన్నదిగాని, తవాత పరిపాటి అయిపోయింది. ఇప్పుడు
ఉరిదీయడమంటే నీళ్ళచల్లాటమే.

రా:- అవును. ఉరిశిక్షవేసే జడ్జీలకు, వురిదీయించే సూప
రిండెంట్లకూ, మేజిస్ట్రేట్లకూ, డాక్టర్లకూ నీమోస్తరుగానే మొదట
కొంచెం కష్టంగావున్నా తరువాత గడుసుపారుతారు. అనగా
సున్నితభావాలు నశించి ఘట్టాయీలయినా రని అర్థం. ఇంత
మందికి పశుత్వ మిప్పిస్తున్న ఈ వురిశిక్ష పోవడం అవసరము.

కా:- తక్కిన సంగతులెట్లా వున్నా, అనేకమంది మౌడ్లన బడుతారు. యెన్ని కష్టాలు పడుతున్నా ప్రాణమంటే ప్రతివాడి తీపిగదా? అదృష్టముంటే యే జూబిలీకో బయటన్నా పడతారు.

పదిగంటలు కావచ్చింది. రెండవఫారాసూడా సూ పోయింది. మాటలసందడిన జనం చుట్టలుగూడా మానుకున్నారు. చాలామంది గారెలు వద్దన్నారు. కొందరు అందరియెదుటా తినక పోయినా తినేవస్తువు పారవేయగూడ దని దాచిపెట్టుకొన్నారు. పేల్చిన ఉడతను అందరూ పట్టుబట్టి పారవేయమన్నారు. రామ దాసు కొంత మనస్సంతోషంతో పడుకున్నాడు అందరూ మెదలకుండానే పండుకున్నారు చిలుకున శబ్దం దూడకాలిన కమురుకంపు కొద్దిగా పొగవాసన వస్తూనే ఉన్నవి.

౧౨

అసహ్యమే లేదు

స్రోమవారం ఫయిలురోజు. ఒక అరగంటముందే కొల్లు దీశాడు. మారంగా పోయి తెచ్చుకోకుండా బ్లాకు ఆవరణంలో వున్న కొళాయిలోకే స్లెల్లు వచ్చినవి. చాలాసేపు తెరిచి వుంచితే ఆలస్యమవుతుందని కక్కసు వెంటనే మూసి జాడుమాలీ బాగు చేస్తున్నాడు. మొగాలు కడుక్కొనేవరకు గంజిహండాలు హాజరుగా వున్నవి. వార్డరు జీవరత్నం అందరినీ మొంటిఫయిలుగా నిలువబెట్టించి గంజి బోయిస్తున్నాడు. రత్నం జయిలు వుద్యోగ స్తులలో రాక్షసగణంలో చేరిననాడు. విడిఖయిదీ రాముడు ఫయిలులో మొకఅడుగు ప్రక్కకు తొలిగి నిలుచున్నాడు. వార్డరు బూటుకాలుతో తన్ని చోటాకట్టెతో ముంజేతిమీద గొట్టాడు. కాలు నెత్తురు కారుతున్నది. చెయి కడుము గట్టింది. ఇద్దరు స్వదేశీ ఖయిదీలుగూడా చూశారు. వార్డరు మొకాయనకు బీడి లిచ్చి లోబర్చుకున్నాడు. ఒకరిద్దరు స్వదేశీ ఖయిదీలు దొరతో చెప్పకోమని రాముణ్ణి ప్రోత్సహిస్తారు. భోజనాలయిన

తరువాత ఆనరణమూ, గదులూ శుభ్రంగా పూడ్చారు. చాపలూ, గొంగళూ రెండోచత చట్టలూ, ముందు పచ్చుకొని అంతా ఫయిలులో నిలువబడ్డారు. స్వదేశీ ఖయిదీలు, తక్కినవాండ్లూ కలిసి నిలువడానికి వీలులేదు విడిగా నిలుచోవాలే. క్వారంటెనులో వున్నంతకాలం గొంగడి లేకుండా వుండి కొత్తగా బారకాసులోకి వచ్చిన ఖయిదీ మౌకను ఫయిలులో నించున్నాడు. వార్డరు వెళ్ళి దాక్కోమన్నాడు. స్వదేశీవాండ్ల ఆసరా చూచుకుని వాడు పోలేదు. మిటకరిస్తూ వార్డరు పూసుకున్నాడు. అలవాటు పడ్డ చోటా కట్టె కదిలించగాని చేయి లేవలేదు. దొరా, జయిలరూ, స్టబ్బనూ, ఛీపువార్డరూ ఫయిలుకు వచ్చారు. వరుసగా చూస్తూ పోతున్నారు. స్వదేశీ ఖయిదీలు పులుసు బాగుండలేదనీ, రొట్టెల కిచ్చే గోధుమ పిండిలో బియ్యపుపిండి కలుస్తున్నదనీ, మరికొందరు అన్నం పడడం లేదు, రొట్టె లిప్పించమనీ అడుగుతున్నారు. చిన్న వుద్యోగస్తుల ప్రాపకం గలవాండ్లు తాము స్వయంగా అడగనట్టు నటించి వాండ్లే అడిగేట్టు చేసుకున్నారు. తోచిన జవాబులు చెప్పతూ దొర వెళ్లుతున్నాడు. ఒక వెట్టిబాగుల ఖయిదీ స్వదేశీ వాండ్లతోపాటు తనకూ రోజూ సానం చేయడానికి పుత్తరువు గోగాడు. దొర సాధారణంగా తొనేకేవాడు కాడు. హృదయం వందిది. ఖయిదీ ధూర్తుగా మాట్లాడినా వాడిమీద దీర్ఘకోప ముండదు. అప్పుడేదయినా లేదన్నా తరువాత ఆలోచించుకొని యుక్తమయిన పుత్తరువు లిస్తాడు. కింది వుద్యోగులే ఆయనను కొంతవరకు చెడుతోవని నమపుతారు. రాముడు సలాం పెట్టంగనే దొర ఆగాడు. వార్డరు తాను గంజి పోయించుకుండేటప్పుడు కాలి మీద తన్ని చేతిమీద కొట్టాడని చెప్పతూ గాయాలు చూపించాడు. అక్కడికి స్వదేశీవాండ్లు మారంలో వున్నారు. వాడు చెప్పినదాంట్లో గంజి అనేమాట మౌకట దొరగారికి తెలిసింది. గాయాలుమాత్రం చూచి వార్డరువంక దిరిగాడు. గంజికి, గాయాలకూ లంకెబెట్టి గంజి బోయించుకోబోతే రాయి తగిలి పడితే గాయ మయినది యని హిందూస్తానీలో తరుమా చేశాడు. దొర

వోదార్చి తక్షణం ఆసుప్రతిలోకి తీసుకొని పొమ్మని సర్జనుకి
 వుత్తరువు చేసి యింకొక బ్లాకుకు వెళ్ళిపోయినాడు. స్వదేశీవాండ్ల
 వార్డుకు నడిగితే తన ప్రాణంమీడికి వచ్చినప్పుడు యేదో అబద్ధ
 మాడి తప్పించుకొన్నా నన్నాడు. స్వదేశీవాండ్లు యేమి చేయ
 వలసినదీ ఆలోచించుకున్నారు. స్వదేశీ ఖయిదీలు తప్పు జైల్
 వార్డుకు రిపోర్టు చెయ్యకండా పూసుకున్నాడు గనుక అతనిమీద
 రిపోర్టు చెయ్యకండా చాలామంది అన్నారు. ఒకాయన మన
 వాండ్లు చేస్తే సేరాలు రిపోర్టు చెయ్యకండా కమ్మిపుచ్చుతూ
 వుద్యోగ స్థలమీద మాత్రం యెందుకు రిపోర్టు చెయ్యడమని పూక
 కున్నాడు. మొత్తంమీద ఖయిదీని కొట్టినందుకూ దొరకు తప్పు
 సంజాయిషీ యిచ్చినందుకూ రత్నానికి వుద్యోగం పోకుండా నిల్
 చింది. రాముడుమాత్రం ఆసుప్రతిలో వుండి కాలిమీద దెబ్బక
 నాలుగురోజులు గంజిపథ్యం జేసి కొనపూపిరితో వార్డుకు తిరిగి
 వచ్చి స్వదేశీవాండ్లతో మాట్లాడడం మానివేశాడు. వార్డుకు
 స్వదేశీవాండ్లు రాముడిని మళ్ళీ రేపెడతారేమోనని రాముడి
 రెండుబీడీ లిచ్చి రాజీ పర్చుకున్నాడు. అంతటితో రాముడి కేసు
 అంత్యమయింది.

ఫయిలు అయినతర్వాత అంతా చాపలుమడిచి చుట్టలు
 అరుగుమీద బెట్టుకున్నారు. అన్ని బారకాసులలోను ఫయిలు
 పూరిఅయింది. యెసేమిది గంటలకు పనిగంట కొట్టారు. ఈ
 లోపుగా రామదాసు రెండు చల్లడమూ, చొక్కా-యెవరో కాజే
 శాను. వెదికిడాని కివకాశం తెలుండా వార్డుకు ఫయిలు కూర్చో
 మని కేకలు వేస్తున్నాడు. రామదాసు వార్డుతో చెప్పుకుంటే,
 యెవరికో బీడీల కమ్ముకొని పోయినవని వంక పెట్టావా? అని చోటా
 కట్టె యెత్తాడు. పుల్లప్ప ఆయన చాలా పెద్దమనిషి అని చెప్ప
 బోతే కొందరు స్వదేశీవాండ్లే చల్లాడాలు ధోవతులు దొంగిలించి
 బీడీల కమ్ముకుంటున్నారని ఫిర్యాదు వచ్చింది. దాని కేసు
 చెప్పతా వన్నాడు.

జీవగత్తానికి స్వదేశీవాండ్లమీద బాగా కంటుకలిగింది. నాండ్లను సాధించవలెనని పట్టు పట్టాడు. స్వదేశీవాండ్లు మొదటిమోస్తరుకాదు. జన మెక్కువైనకొద్దీ అన్నిరకాలవాండ్లూ పచ్చారు. బీడీలూ, సిగరెట్లూపూర్తిగా తాగుతున్నారు. అల్లరెక్కువయింది. వార్డరీసంగతులు దొరకు రిపోర్టుచేశాడు సాయంత్రం 7, 8 గంటల మధ్య కాపలా తక్కువ. అంతా చుట్టలు తాగుతుంటారు. దుబ్బు జైలరూ, వార్డులూ స్వదేశీవాండ్ల బ్లాకుమీదపడి తాళలుదీసి సోదాలుజేశారు. ఆ రాత్రి యేలూ దొరకజేమ. తక్కిన ఖయిదీల దగ్గర కొంతపొగాకు దొరికిందగాని ఆ సంగతి దొరకు రిపోర్టుకాలేదు. తక్కినవాండ్లెవరూ తాగరనీ, స్వదేశీవాండ్లు ధనవంతులు కావడంచేత వార్డుల్లను లోబరుచుకొని తెప్పించుకుంటారనీ దొరకు గెటినెన సమాచారం. స్వదేశీవాండ్లదగ్గర పట్టుబడ్డా క్రిందివువ్వోగిస్తులు బయట బెట్టరని దొరకనుమానం. ఒకరోజు స్వదేశీవాండ్లంతా స్నానానికి బోయినప్పుడు తానూ, యూరేషియన్ బయిలరూ, వార్డును తీసుకొనివచ్చి అనుమానపు మనుష్యుల పడకల సోదాజేశాడు. మొకరిపడకక్రింద పొడుంమాత్రం దొరికింది. అది దొరికినాంపన 'తనదగాను అరుగుమీద యెవరో పొడుంపెట్టి పుటారు. చూడక దానిమీద పక్కజేసుకున్నా'నన్నాడు. పెద్దచేపలు చిక్కకపోవడంచేత దొర అంతగా ఆ విషయం గమనించలేదు. స్వల్పంగా వదిలిపెట్టాడు. ఇంకొకవార పగలు అంతా పుండగానే జంబలరూ తానూ వచ్చి సోదాజేశారు. ఇది వదిలేబట్టి లేవని దొరకు అనుమానంగా పున్నవాండ్లు ప్రస్తుతం మానివేశారని సచ్చజెప్పితే లంతట సోదాలు మారుతున్నాయి. ఖయిదీలు మాటికి తొంభై తొమ్మిదిమంది పొగాకు పుషయోగిస్తారనీ వార్డుల పొగాక వర్తకం చేస్తారనీ స్వదేశీవాండ్లవ్వారా తెలిసింది. దానిమీద గేటులో జ్ఞానానందనాయకును జరితీ చేయడానికి నిమమించారు. అంతవరకు పొగాకు బాహటంగా సింహగ్వారం గుండానే వచ్చేది. బయట పనిచేసే ఖయిదీలు సాయంత్రము లోపలికి వచ్చేటప్పుడు మొకచేతిలో కూరగాయలూ రెండవదానిలో

బీడిలు వెచ్చుకుంటే గేటుదగ్గర కూరగాయలిచ్చి లోపలికి అడ్డంకి లేకుండా పోవచ్చు. జ్ఞానానందనాయకు జడ్డీచేయడం మొదలు పెట్టినతరువాత గేటుగుండా విశేషంగా రావడంలేదు. చాలా భాగం రాత్రులే మూటలుగట్టి వార్డర్లు గోడలమీదుగా అందిస్తున్నారు. వర్తకం యధాప్రకారంగానే జరుగుతున్నది.

రామదాసు గుడ్డలు బోయినతరువాత పుల్లప్ప జాడలుతీసి తమవార్డులో వున్న మౌక ఖయిదీ కిటికీ కమ్ములలో గుండా అవి ఒయటికి పిసికితే పాకీవాడు దాచి రెండోవార్డులో వున్న యింకొకడి కమ్ముకుంటే వాడు పన్నెండవీడీ లిచ్చాడనీ, అవీ పుభయులూ పంచుకున్నా రనీ తెలిసివాండ్లముగ్గురిదుస్తులూ పుల్లప్ప దొంగిలించి దాచిపెట్టి వాండ్లు పోయినవని అనుకుంటే 'అవి రామదాసు దుస్తులను వెదకబోయినవి నాలుగూ కలిసి యెవరివివాండ్లకు వస్త'వని పుల్లప్పన్నాడు. అంతట నలుగురూ తగాదా తీర్చి యెవరివి వాండ్ల కిప్పించారు.

పుల్లప్ప వంటపనికి, కామానాయుడు దుబ్ జయిలకు దగ్గర సామాగ్రి లందించే పనికి, రామదాసు తాడు పేనడానికి వెళ్లారు. పుల్లప్పకూ, కామానాయుడికీ చాలామంచిపనులు దొరికినవి. రాజుకూ, అంబోతుకూ, జయిలులో పంటఖయిదీలకూ అశనలోపముండదు. సామాగ్రిలందించే కామానాయుడినిగూడా యీ రకం లోనే చేర్చవచ్చు. కామానాయుడిదగ్గర గోధుమపిండి తీసుకొని ఆసుపత్రిపని చేయించే ఖయిదీవార్డరు రోగుల కివ్వవలసినపాలలో నీళ్ళు గలిపి మానెడుపాలూ, పంచదారా మిగిల్చి ఆసుపత్రి అడవలో ఊరాన్నం చేయించారు. గోధుమపిండి మిగిల్చి తరుచుగా వుపమా చేయిస్తుంటాను. కామానాయుడు తనభాగంకింద యిచ్చిన ఊరాన్నంలో మిగిల్చి రామదాసుకోసం మధ్యాహ్నభోజనానికి వచ్చినప్పుడు జెచ్చి యిచ్చాడు. రామదాసు దానిపుట్టుపూర్వం విచారించి తిసనన్నాడు. కామానాయుడు తా నాపని చేసినందుకు పశ్చాత్తాపపడి శిక్ష విధించమని రామదాసును కోరితే ప్రధమ

తప్పిడంగా యెంచి ఆపూట వుపవాసం, రెండువందలసార్లు రామ నామ జపం విధించాడు.

ఆ పూట భోజనంలోకి సాధకం వంకాయల పులుసూ, కొంత ముల్లంగిఆకూ, ముడుగుగడ్డలూగూడా యిచ్చారు. జయిలు తెఖ్ఖలలో ఆరుమళ్ళవంకాయలు యిచ్చినట్టు ఖర్చు వ్రాసి వున్నది. దర్జాకొద్దీ దేశీయవుద్యోగులందరికీ సుచారాలు పంపారు. మిగిలినవాట్లో చాలాభాగం వార్డర్లందుకున్నారు. శేషించిన వాట్లో యేరి ఖయిదీవార్డర్లు తియ్యన వండుకున్నారు. మిగిలిన పుచ్చవంకాయలు తరిగి పుచ్చముక్కలు తీసివేస్తే బొత్తుగా పులుసులో వంకాయలు వేసినట్టే కనపడదని ఆపాశంగానే వేశారు. ఇచ్చిన ముల్లంగాకూ ముడిగడ్డలూమాత్రం యెవరూ అంటుకో లేదు. అంతా పులుసులోనే పడ్డది. పుచ్చముక్కలూ, తెల్లపురు గులూ పులుసుమీద యీదులాడుతున్నవి. యెగ్గు లేసివాండ్లుగనుక జనం కనపడ్డ పురుగులీరి రోతలేకుండా తిన్నారు. “క్షిధాతురాణాం నరుచి ర్నపక్వం” అన్నట్టు పురుగు లుంటేమట్టుకు బాగుండ కేమిజేస్తుంది? పుల్లప్ప స్వయంపులుసు తెచ్చేఆయన నడిగి కాస్త వేయించుకొని వచ్చి రామదాసు కిచ్చి యెట్లాగో ఆ పూట తోశాడు. పుల్లప్ప అడవలోనే భోజనం జేశాడు. అతని పని అందరిలోకి వాటంగా వున్నది. అంతా పనికి పోయినారు.

రామదాసు చెయిదిరగా తాళ్లు పేనినవాడయినా అల వాటు తప్పి చేయి వగుసుకున్నది. అట్లాగే వొరగబెట్టి, సాయం త్రానికి నలుగురితోపాటు టాసిచ్చాడు. రూలు ప్రకారం అలకంగా సగంపని చెయ్యవచ్చు నని మనస్సుకు ధైర్యందోచింది. సాయంత్రం నవ్వుమొగంతో వచ్చి పుల్లప్పతో చెప్పాడు. అంతా భోజనంచేసి ఫయిలు కూర్చున్నారు. స్వదేశీవాండ్లుగూడా కప్పల తక్కిడవలె ఫయిలు కూర్చుంటున్నారు.

యెవరో కొట్టుకుంటున్నట్టు అరుపులు వినపడ్డవి. అడవ కెదురుగా దుబ్ జయిలరు ఆఫీసుముందు గలభా జరుగుతున్నది.

ఖయిదీవార్డర్లు, హాజరులో వున్న కొందరు వార్డర్లు పరుగెత్తుతున్నారు. యెవరో వార్డరువచ్చి వొకటోనంబరు స్వదేశీవాండ్లుండే బారకాసు ఆవరణకు గేటుతాళం వేశాడు. 1-వ బ్లాకులో వున్న నల్లకుళ్ళాయిలు స్వదేశీవాడిని కొడుతున్నారని, అరిచారు. వెంకటరెడ్డిని కొట్టిమోసుకొనిపోయి వొంటికొంట్లో దోసి దిగంబరిని చేసి మర్దన జేశారు. రెడ్డిచాలా బలవంతుడు. చీపువార్డరుకు కూడా దెబ్బలు తగిలినవి. జయిలులో ఒక వస్తాదు ఖయిదీగా వున్నాడు. నాణ్ణి ఉద్యోగస్తులంతా యిష్టమువచ్చినట్లు అడవకు పోయి తిన నిస్తారు. బలవంతుడయిన యే ఖయిదీనైనా కొట్టించేటప్పుడు అతనినే ఉపయోగిస్తారు. ఇది జయిలరూ చీపువార్డరూ ఆలోచించిచేసిన పని. చీపువార్డరు ఆదంసాహెబు స్వభావంగా క్రూరుడు. కాని జిత్తులమారి. సాధారణంగా యెవరికీ చిక్కేవాడుగాడు. జయిలరు మూలకంగా, ఈ స్వదేశీవాండ్లవ్యవహారంలో యిరుక్కన్నాడుగాని లేకపోతే దూరంగావుండేవాడు. ఇరుక్కన్నందుకు శాస్త్రీ అయింది. కేసుబయటపడకుండా చేయడానికి ఉద్యోగస్తులంతా ప్రయత్నించారు. సాక్షులనందరినీ తిరగదీశారు. ఒంటికొంట్లోవున్న స్వదేశీవాండ్లనుకూడా తిరగదీయడానికి జయిలరు ప్రయత్నించాడు. వాండ్లుసాధ్యంకాలేదు. అయినా వాండ్లు ప్రత్యక్షసాక్షులు కారు. అడవలో పనిజేస్తున్నవాళ్ళందరూ ప్రత్యక్షంగా చూచినవాండ్లే. వాండ్లుసాక్ష్యం జెప్పడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ఉద్యోగస్థులు వొకండ్లనూ పలకనియ్యలేదు. దెబ్బలు తిన్నవాడు చచ్చినా కేసు ఇంతే అయ్యేది. సాక్ష్యం జెప్పించదగినటువంటి వుద్యోగస్థులు కోరినప్రకారము పోనడానికి వొవ్వుకోనటువంటి ఖయిదీవార్డర్లను కమానెత్తారు. జయిలు అధికార్లకూ గవర్నమెంటుకూ అపకీర్తివస్తుందని న్యాయమైన కేసును కమ్మించేశారు. ఈ కేసు ఫలితం యేమయినా దీనివల్ల నేర్చుకోవలసిన నీతి వొకటున్నది. జయిలు సూపరిండెంటుకు లోపడని ప్రత్యేక డిపార్టుమెంటు జయిలులో జరిగే నేరాలను కనిపెట్టి సాక్షులను అమర్చే ప్రత్యేకశాఖ లేకపోతే జయిలుద్యోగులుచేసే దుండగాలు

బయటికి రావు. చిన్నఘాతచేరం దగ్గరనుంచి హత్యవరకూ యిది వరకు అనేక నేరాలు కమ్మ జరిగినట్టే వినికొంటే. పెంకటరెడ్డిని వొంటికొట్టులో వేసినతర్వాత బిగుళ్లుదారు. నేరము అడవ కెదురుగా జరిగినట్టే లెక్క. ఎవడయినా అడవలోవాడు సాక్ష్యం చెప్పినా వీలు లేకుండాజేశారు. హాజరులో లేని సూపరిండెంటు తాను వచ్చినప్పుడు బిగులు వొంటికొట్టుదగ్గరనే వేసినట్టు విన బడ్డదని సాక్ష్యం చెప్పుతాడు. ఆయనమోతుబరి సాక్ష్యంమీద అన్ని సాక్ష్యాలు యెగిరిపోతవి. చీకటిపడ్డది. రామదాసు వగైరా లను బారకాసులోనికి పంపి తాళాలు వేశారు. తెల్లవార్లు సాయంత్రం జరిగిన తగాదా కబుర్లే వస్తున్నవి. ఖయీదీవార్డులు తలా వొక రకంగా కబుర్లు దెచ్చేవాండ్లు. ఆరోజు మన మిత్ర మండలిలో ఇతరసంభాషణ లేమీ ముఖ్యమయినవి జరగలేదు. దైవప్రార్థనమాత్రం చేశారు. తేపావచ్చే కబుర్లు తర్కించు కుంటూ ఆలస్యంగా నిద్రపోయినారు. తెల్లవారి లెక్క అయిన తర్వాత కామానాయుడు కక్కసుకు పోయినాడు. రాత్రి వొంటి గంటకే పుల్లప్పను అడవకు లేపుకొని పోయినారు. ఓవరుసీయరు ఆరోజు రెండు మూత్రపుకుండలు కక్కసుకుండా మోయడానికి వొంతుల ప్రకారం మనుషులనుయేర్పాటుచెయ్యడంలో రామదాసు ముగ్గురిలో ఒకడు కావడం తటస్థించింది. యేర్పాటుకాంగనే నొకడు రెండుకుండలలో మూత్రం వొకదాంట్లో పోసి వొట్టికుండ తననెత్తిని పెట్టుకొని వెళ్ళిపోయినాడు. తేలికయిన కక్కసుకుండ రెండవవా డెత్తుకున్నాడు. నిండుకడవ రామదాసుపాల బడ్డది. నీరు తొణికిసలాడు తున్నది. ఓవరుసీయరు యెవడో టక్క-రితనం జేసి వొట్టికుండ యెత్తుకొని పోయినా డని తిమతూ పొర్లిపోయే కుండను రామదాసు నెత్తిని పెట్టించాడు. మెల్లిగా నడుస్తూ కక్కసు భావిదగ్గరకు పోయేవరకూ అపాదమస్తకం తడిసింది. గుడ్డలుతడిసి ముద్దయినవి. కడుక్కోడానికి అక్కడ నీళ్ళు లేక పోయినవి. తిరిగి బారకాసుకు వచ్చేలోగా పుల్లప్పకూ కామా నాయుడికీ జరిగినవృత్తాంతమంతా తెలిసింది. వాండ్లు వార్డును

బతిమె లాడుకొని కొళ్ళాయిదగ్గర రామదాసు స్నానంచేయడానికీ
వొప్పించి చొక్కా చల్లాడం తెచ్చి సిద్ధంగా వుంచారు. రామ
దాసు వచ్చి,

రా:- పుల్లప్పా! ఈ రోజు వంతుపనిచేసి వచ్చా.
దూరంగా వుంటే ఆ పని అసహ్యంగా వుండేదిగాని దిగిచేస్తే అన్ని
అసహ్యాలు పోయినవి. యెవడివృత్తికి వా డలవాటుపడతాడు.
ఇకమీద కక్కసుకుండ చూడంగనే వుమ్మివేసి తొలగిపోవడం
మట్టుకు నాకుండదు. ఈ మధ్య స్వదేశీవాండ్లంతా అధికార్లతో
తగాదాపడి కుండలు మేము మోస్తామంటూ ముందుకువచ్చి
పెద్దా పిన్నా వరుసగా మోశారుట. ప్రపంచంలో అసహ్యమంటూ
లేదని నాకు స్పష్టమయింది.

పు:- (కండ్ల నీండ్ల పర్యంత మయి)-స్వదేశీవాండ్లంటే యేదో
మాటపట్టింపుమీద చేశారు. మొయ్యవలసిన జాతులు వేరేవుంటే.
నిన్నెందుకు మొయ్యమన్నాడు?

రా:- అండరికీ వొంతులుగా?

పు:- ఆ కులపునాండ్లలో వొకరొకరికి వొంతుగాని మన
కేమి వంతు? ఓనరుసీయరు టక్కరితనంజేసి యెదట వున్న
వాడినెత్తిన బెట్టి పంపాడు.

రా:- అయితే నేమిలే. ఇదీ వొకందుకు బాగానేవున్నది.
అంతా రామ మయమె. అసహ్యించుకోవలసిం దేమీ లేదు.
ఆ ధర్మం నాకు బాగా సుబోధక మయింది.

పు:- స్నానం చెయ్యండి.

రా:- యెందుకు స్నానం?

పు:- అనారోగ్యం గాదా, కంపుగొట్టుకొంటూను? మాకు
చెడుగాలు గొడుతున్నది. మీ వద్దకు రావద్దంటారా యేమి?

రా:- అవును. అడవులలో నివసించే అవధూతలు తమ
ఇష్టం వచ్చినట్టుండవచ్చును గాని జనపదంలో వుండే మనబోటి

వాండ్లు ప్రపంచానికి యెబ్బరికంగా వుండగూడదు. సాధ్యమయి సంతవరకు సరియైన ప్రపంచధర్మా లే అవలంబిస్తూ పోవాలె.

పు:- త్వరగా స్నానం చెయ్యండి. భోజనంవేళ అవుతున్నది.

రా:- అట్లాగే పదండి.

౧౩

భాగాలు

కొబ్బరితాడు పేనడంచేత బుడిపి గంటు రాచుకొని చేతులక్కడక్కడ యెఱ్ఱపుండు పడ్డా రామదాసు సాయంత్రానికి టాసియ్యగలిగాడు. యథా ప్రకారం భోజనం చేసినతరువాత కొట్లు తాళాలు వేశాడు. చుట్టలుతాగడం చాలావరకు తగ్గింది. చుట్టరంధి అణచుకోలేని వాండ్లు అరుగులసందున కూర్చుని కక్కుర్తి పడుతున్నారు. కనకుండా కట్టెడుపత్తిస్తే వినకుండా వీరంగ మెట్లా గని చెకుముకిరాతి దెబ్బ లందరికీ వినపడ్డవి. అందరూ శబ్దంబుట్టిన వైపున చూశారు. ఒకరిద్దరు సిగ్గుపడి క్రమంగా వారంరోజులలో మానుకుంటామన్నారు. అన్నపుముద్దలు బీడీలకమ్ముకొని పస్తు పడుకుండే అలవాటు వదిలి కడుపుకు తింటున్నారు. పావుగంటలో అంతా రామదాసుచుట్టూ పోగయినారు. బయట పారావేస్తున్న ఖయిదీవార్దరు. గుంపుపోగై నా రెండుకని మందలిస్తే లోపలపున్న వోవరుసీయరు దేవుణ్ణి ప్రార్థన చేసుకుంటున్నా మని జవాబు చెప్పాడు. ప్రార్థించుదామని వేరే అడక్కుండానే వోవరుసీయ రిచ్చిన జవాబునుబట్టి చుట్టూచేరిన ఖయిదీల వృద్దేశ్వం కనిపెట్టి రామదాసు తత్వాలు పాడడం ప్రారంభించాడు. కాసేపుపాడి భక్తినిగురించి చిన్న వృషన్యాసం జెప్పుతూ భక్తి అంటే ప్రేమ అని, జ్ఞానం సర్వోత్కృష్టమయిన ప్రేమకు సాధనమని, జ్ఞానం కుదరినదీ సార్వజనిక ప్రేమ గలగదనీ, పూవు సౌరభవము; పండు మాధుర్యము ఇచ్చినట్టి ప్రేమ జ్ఞానానికి ఫలమని, ప్రేమగలిగి

నప్పుడే ఫలాపేక్షరహితమైన లోకసేవ సాధ్యమవుతుందని, ప్రతి ఫలం కోరనిది ప్రేమేనని తేలికమాటలతో ప్రేమతత్వం వుపదేశించాడు. జనమంతా వోపికగా కూర్చుని వినారు. ఉపన్యాస మయినతరువాత రోజూ రామదాసు చరిత్ర చదివివినిపించే టట్టయితే దీపం ఈ గదిలో పెట్టిస్తానని వోవకుసీయ రన్నాడు. అందు కందరూ సంతోషించారు. తత్వాలు, భక్తిసంగతులు విన్నతరు వాత యెవరూబూతులు మాట్లాడలేదు. బూతుకీర్తనలు పాడలేదు. ఎవరయినా అలవాటు చొప్పున నోరుజారి వొకముక్కఅన్నా పక్కవాండ్లి కోళ్ళొట్టి మాన్పేవారు. కాసేపు ఆషామాషీగా కాలంగడిపారు. తొమ్మిది గావచ్చింది. గడియారం వచ్చి పోయింది పెద్దవుద్యోగస్తులు రౌండుకు వచ్చేవేళసూడాలయింది. అందరూ గుంపుగా చేరితే బాగుండదు. తనిఖీకివచ్చే ఉద్యోగ స్తుడు చూస్తే కోపపడుతాడు. యెనండ్ల అరుగులమీదికి హండ్లు పోదా మన్నారు. అంతా తమ అరుగులమీద కూర్చున్నారు. జయిలకు రౌండుకువచ్చి వెళ్ళి పోయినాడు. మళ్ళీ అంతా రామ దాసు చుట్టూ పోగయి యేమయినా కథలు చెప్పమన్నారు. పుల్లప్ప కథలకేమి మన జయిళ్ళలో వుండేదిక్కు లన్నీ ఆయనకు చెప్పుకుంటే ఆయన బయటికి పోయినతరువాత నయినా నివర్తి చెయ్యడానికి ప్రయత్నం చేస్తారన్నాడు.

రా:- నేను మీచిక్కులు నివర్తి చేయలేకపోయినా విందా మని నాకూ కుతూహలంగానే వున్నది. యేమయినా చెప్పండి.

పు:- కామనాయుడు భండారములో జరిగే చిత్రాలన్నీ చెప్పితే బాగుంటుంది.

కా:- అడవ సంగతులు నీవు చెప్పరాదా? వాటికంటే చిత్రా లెక్కడవున్నవి?

రా:- వలసకుం లేనితీర్పు చెపుతాను. ఇద్దరూ చెప్పండి. తూలుగా పోవద్దు పొద్దుబోయింది.

కా:- డుబ్ జయిలరూ, హెడ్ గుమాస్తా, పెద్దస్వన్నూ, సంటసాల వార్డరూ వొకపార్టీ. తోడుదొంగలన్నమాట. ఇరవయి పుట్లరాగులు యివ్వాల కంట్రాక్టుకు తెచ్చి వొప్పజెప్పుతా పనుకోండి. బండ్లు గేటుబయటే నిలుస్తవి. దొర, పెద్దస్వన్ను తనిఖీ జేస్తారు. చెడగొట్టదలచుకుంటే, పెద్దస్వన్ను యేదో సమిధ వేస్తాడు. ఆయనను డిప్యూటీ జయిలరు లొకట్టుకుంటే యే దుమ్మయినా మంచిసరుకే. రకం తేడాలోవచ్చే లాభంలో కొంత కంట్రాక్టు దుకు పోతుంది. వచ్చిన బండ్లలో పదిబస్తాలు పెద్దస్వన్ను తిప్పి వేస్తాడు. దొర లోపల వేయించమని చెప్పి వెళ్ళిపోతాడు. అంగీకరించిన బస్తాలన్నీ తూకం వేయించి భండారములో చేరినట్టే హెడ్ రైటరు దస్కతు పెట్టాలె తోసివేసిన బస్తాలుగూడా మంచివిగానే లోపలికి వస్తవి. మంచివే, వెనుకకు పంపివేస్తారు. సరుకుల గదిలో రోజుకు రెండుబస్తాల వంతున మిగిల్చిన రాగులు నిల్వవుంటవి. పది యిప్పుడు లోపలికి చేర్చినట్టే లెక్కచూచుకొని రెండుమూడు బండ్లు బయటివి బయటే పంపివేస్తారు. దొరవచ్చి తనిఖీ చూచుకున్నా బస్తాలన్నీ చేరినట్టే పురుపులు కనపడతవి. ఈ తనిఖీ సాధారణంగా జరగదు. అందువల్ల లోపలవున్న బస్తాలకంటే గూడా యెక్కువే తిరిగిపోతవి. ఆలోటు నాలుగయిదు రోజులలో పూర్తి అవుతుంది. బియ్యం గొన్నప్పుడు బస్తాలు కంట్రాక్టు రింటికి తిరిగి పోవు. జయిలు వెలుపల సర్కారు పుద్యోగస్తు లందరికోసం కట్టించిన యిండ్లకు చేరుతవి. భాగాలులేని పుద్యోగస్తులకు వాండ్లకుటుంబానికి కావలసిన బియ్యం, పప్పు, యితరసామగ్రి పంపడం మామూలు. చింతపండు వగయిరాలు వొకటి రెండు పెండేలు బయట వుంచితే దర్జానుబట్టి, ఖర్చునుబట్టి, పుద్యోగులంతా పంచుకుంటారు. వాండ్లకు వచ్చినసామగ్రి మిగిలితే అమ్ముకోవచ్చు. ఇండ్ల దగ్గర కందిపప్పు చేసుకోవడం కష్టమని కందులబస్తా లన్నీ లోపలికే వస్తవి. మంచికందులు వచ్చినప్పుడు, ఖయీదీలు పప్పు తయారుచేసిన తరువాత బస్తాలు పుద్యోగస్తుల యిండ్లకు చేరుతవి. ఈమోత ఆదివారం రోజున జరుగుతుంది. ఆరోజున దొర ఆఫీ

సుకు రాడు. కాసేపు ఆసుప్రతి మాచిపోతాడు. ఉద్యోగస్త
 లారోజున నిర్భయంగా సంచరిస్తారు. వారానికి కావలసిన కిరసనా
 యిలూ, జయిలులో ఆడే మంచినూనే డబ్బాలతో ఆరోజున
 ముఖ్యంగా బయటికి జేరుతవి. ఖయిదీలలో కొందరు ముసలివాం
 డ్లుంటారు. వొకఖయిదీ ౧౧-వ మారుజయిలుకు వచ్చాడు. అడపా
 దడపా బయటికి పోతూ నలభైయేండ్లు జయిలులో గడిపాడు.
 ఇటువంటివాం డ్లింకా వున్నారు. వాండ్లకు బయట నా అన్న
 నాండ్లు లేరు. జయిలు వుద్యోగులే వాండ్లకు తెల్లదండ్రులు. విడుద
 లయినా మళ్ళీ వస్తారు. పోలీసులూ కోర్టులూ వాండ్లకు మహోప
 కారాలు. ముసలివాండ్లు వీం డ్లేమినేరాలు చెయ్యగలరని దొర
 పైకిచాసి వదిలిపెట్టిస్తానంటే వాండ్లు వొప్పకోలేదు. అంతట
 వాండ్లకు యర్రగాగాలు కట్టి బతకమని వదిలిపెట్టారు. జయి
 లులో కరుణతోగూడిం దిది వొక్కపనే. పని చేయలేకపోయినా
 అన్నం కడుపునిండా తింటారు. ఆదివారం పొద్దుకూకులూ, వుద్యో
 గుల యిండ్లకు జయిల్లోనుంచి బరువులు మొయ్యడమే వాండ్లకు
 పని. వాండ్ల కారోజు వుద్యోగులు అణా బేడా బహుమతిస్తే దుకా
 నాలకు పోయి నీళ్లుతాగి వస్తారు. వాండ్లకు కాపలాలేదు. యెటు
 దిరిగి పక్షులు గూళ్లు చేసినట్లు సాయంత్రానికి జయిలు జేరుతారు.
 పెళ్ళిపోతారనేభయ మెవరికీ లేదు. వాండ్లకు జయిలు బిడ్డలని
 పేరు. యే ఖయిదీకి యేది కావలసివుంటే అది తెచ్చిపెడతారు.
 జయిలులో వీ రెక్కడయినా తిరగవచ్చు. దొరవున్న కాసేపు
 మాత్రం విశేషంగా బయట తిరగరు.

జయిలరుకూ చీపువార్డుకుకూ భోజనపదార్థాలలో భాగాలు
 లేవు. జయిలరు ఖయిదీలు తయారుచేసే వస్తువులమ్మి లాభాలు
 తీస్తాడు. బహిరంగంగా అమ్మేవిగాక చెప్పలూ, బూట్లూ,
 చాపలూ పూళ్ళో అమ్మక మవుతుంటవి. ఖయిదీలుగూడా వార్డర్ల
 ద్వారా అమ్మకొని డబ్బు చేసుకుంటారు. ఈమధ్య కొనుగోలు
 విక్రయాలలో నాలుగువేలు విడితీపడ్డది. స్వదేశీవాండ్లను బాధించి

భుత్వంవల్ల మెప్పుబొంది తప్పుకోవలెనని జయిలరు చూశాడు
ని రెండువందలజీతం వచ్చే పుద్వోగానికి రాజీనామా యియ్య
లసివచ్చింది. అంతటితో పొయ్యేటట్లు తేదంటారు.

భీషువార్డరుకు భోజనపదార్థాల భాగం లేకపోయినా
తమా పరిగేరుకుంటూనే వుంటాడు. ఖయిదీ వార్డరుపనికి శిఫా
ను చేసినందుకు రు. ౫-౦-౦, వోపరుసీయరు పనికి రు. 3-౦-౦
ప్రీతికి ౧ రూపాయీ సాధారణంగా పుచ్చుకుంటాడు. స్థితిమం
లలు త్వరగా ఖయిదీవార్డరు పని రావడానికి యెక్కువగా కూడా
యిస్తారు. కొందరు ఖయిదీవార్డరు యీ జయిల్లో రాజులు. ఖాసీ
సులలోనూ, అల్లరి కేసులలోనూ వచ్చినవాండ్లు లక్షాధికా
నూరు. జయిలులో వాండ్లకు, జరగని సౌకర్యమూ మరియూదా
వు. వేళ్ళతో పని ఎప్పుడూ ముట్టరు. అధికారులకు అప్పులు
డతారు. నబరాణా యిస్తారు. ఇక్కడనుంచి నక్షీణానికి కమా
న్దీన ఖయిదీ వార్డరు యింకా పదిసంవత్సరాలు శిక్ష జరుగ
లసివుంటే సూపరిండెంటుగా వున్న డాక్టరుకు యెనిమిది వేలిచ్చి
నారోగ్యకారణాలనుబట్టి విడుదల బొందాడట. డబ్బు చెయ్య
నిది లేదు. ఇంతేకాకుండా ప్రతిఖయిదీ తేలికపని యిచ్చినం
కు బహుశుతు లిస్తాడు. ప్రతివాడికి జయిలులోకి రాంగనే కష్టపు
ని వేస్తారు. చేయి తెడిగలవాడు వెంటనే తేలికపనికి పోతాడు.
బిబ్బయ్యలేని బీదవాండ్లే కష్టపుపని చేసుకుంటారు డబ్బులేని
గాడు డుబ్బుకు కొరగాడు. ప్రతి ఖయిదీకి విడుదలయ్యేటప్పుడు
గారిభత్యంక్రింద కొంతపయికం సర్కారువారిచ్చి పంపుతారు.
పువార్డరు ప్రతివాండ్లదగ్గరా దాంట్లోనుంచి అణాబేడ వసూలు
కీస్తాడు. భాగ్యవంతు లయిన సాక్షులూ, అసెసర్లూ, జూరర్లూ
మకు రావలసిన భత్యాలు కోర్టుగుమాస్తాల కిచ్చినట్టు ఖయిదీలు
పువార్డరు కిచ్చిపోతారు. ఇవ్వకపోతే మళ్ళీ వచ్చినప్పుడు
రోటాకట్టెలు విరుగుతవని పాతనేరస్తులకు భయం. కొందరు విడు
దలయ్యేవాండ్లు వాగ్దానాలుచేసి యిండ్లకుపోయి పంపుతారు.

వంకటేశ్వర్ల మొక్కు బళ్ళకంటే జయిలు మొక్కు బళ్ళు మొక్కు శ్రద్ధతో చెల్లుబడెవునవి. మొత్తమీద చీపునార్దగుకు భోజనఖర పోను నెలకు రు ౫౦-౦-౦ ల కంటే వైగానే గిడతవి. అది సాహెబు నలుగురు పెండ్లా లున్నవాడు. జోటి కెప్పుడూ తక్కువుండరు. నల్లమందుభాయీ గూడాను.

రా:- ఈ ప్రకారం యెప్పుడూ అవిచ్చిన్నంగా జరుగుండేదేనా?

కా:- ఆహా జరుగుతుండేదే. వెనుక వొక అయ్యరు జంతుగా వుండగా దొంగతనాలు నాగేవిగావు. నాతోగూడా వొరెడ్డిఖయిదీ సరుకులకొట్లో పనిజేస్తాడు. స్వదేశీ ఆయన పెద్దయ్యగారు రెడ్డిచేత యేఖయిదీ యేవుద్యోగస్తుడింటికి యేవస్తువు మోసుకొనిపోయిందీ సమూహా వేసి తయారుచేయించా. యెంతసరకు వచ్చేదీ, లెక్కలలో యెంతవచ్చినట్టు జమకట్టుకొడేదీ, తేదీవారీగా ఆరాదీసి లెక్కలు వ్రాస్తున్నాడు. వరుస మూడు నెలల లెక్కలు తయారయినవి. ఈసంగతి యెట్లా, డుబ్ జయిలరు పసిగట్టి రెడ్డి నాపనిలోనుంచి తీసివేసి వేరొక పని వేశాడు. ఇదివరకు వ్రాసిన మూడు నెలల లెక్కలు చాలవా యదుబ్బును పెద్దయ్య మొగాన పట్టుకొని అడిగాడు. పెద్దయ్య కే పెట్టడానికి వెనుకాడుతున్నాడు. పదిమంది పిల్లలుగలవాడని, పిదనకు తయారు అయినాడని యెన్నితప్పులు చేసినా మనవాడ కనికరిస్తున్నట్టు కనుపడుతున్నది. అదిగాక స్వదేశీవాండ్లు కే పెట్టరుట.

రా:- ఇంకా విశేషా లేమీ?

కా:- సరుకులకొట్టులో వుండే ప్రతివస్తువులోనూ డుబ్బు పిక్కునూ చేవుంటాడు. ఆ కథలన్నీ చెప్పదలచుకుంటే రాత్రి బగళ్ళు పడుతుంది. అన్నిటికంటే వొక చిత్రమున్నది. యెందుకొ పెద్దయ్య సందేహించాడు గాని వొక్కచిటుకాతో డుబ్బు వదలవాడు. పెద్దయ్య తనగది వాకిట్లోవుండి చూస్తే డుబ్బు ఆఫీసు కన

పడుతుంది. దొర వెళ్ళిపోగనే డుబ్బు ఆఫీసుకు ఆడవార్డర్లు వస్తుంటారు. పెద్దయ్య డుబ్బుకు పగవాండ్లను దగ్గిరకు దీసి సంగతు లన్నీ రాబట్టాడు.. అయ్యగారు వొప్పకుంటే వార్డర్లూ రెడ్డి కలిసి తలుపు తాళం బెట్టాలనే. ఆయన యిది అసహ్యపుషని అంటాడు. వార్డర్లు పెద్దయ్యను మెడలు విరుస్తున్నారు. ఆయన సాక్ష్యంతేక పోతే కేసు నిలువదు. డుబ్బుపార్టీవాండ్లు తలుపుదీసి దొరవచ్చిన తరువాత అంతా వట్టివంటారని వార్డర్ల భయం. పెద్దయ్య ఒక్క ముక్క సాక్ష్యం చెప్పతానంటే అంతా బందవుతుంది. ఇట్లా అనుకుంటుండంగనే ఆయనను యింకొక బారకాసుకు మార్చారు.

జయిలులోనే యిటువంటిసంగతులు జరుగుతుంటే యింకా యేముంది ?

రా:- చివరకు మనకథ రంకుపురాణాలక్రిందికి దిగింది. ఇక పుల్లప్పకథ విందాం.

కా:- అవును. మార్పులలోనే మధుర మున్నది. పుల్లప్ప యిక నీ కథలు కానియ్యి.

పు:- అతని కథలు పూర్తికానియ్యండి. నావి యింకొక మాటు విందురు గాని. అయినా అంత రసవంతంగా వుండవు.

రా:- కామానాయుడు శృంగారరసంతో అంత్యంజేశాడు. ముంతఖర్జూరం తిన్నతరువాత చింతపండు బాగుండదు.

పు:- నాకథ రేపు నాయంత్రం చెప్పతా.

రా:- సరే. అట్లాగే కానీయి. పొద్దుబోయింది. కామా నాయుడు కథపెంచాడు.

౧౪

జైలు విశేషాలు

మరురోజు రామదాసు యధాప్రకారంగా టా సియ్యగలి గాడు. ఈరోజు ముఖ్యంగా గమనించదగింది, ఒక్కవిషయం మాత్రం మున్నది. వెనుక వోడ్రఖయిదీ వొకడు యీజయిలులో

కొద్దికాల ముండి పోయినాడు. విశుదలయ్యేటప్పుడు మౌక వార్డు
 రుకు డబ్బు పంపిస్తానని వార్దానం చేసి పోయినాడు. పంపలేదు.
 తాను మళ్ళీ వచ్చినా యీజయలు కెందుకు పంపుతా రనుకు
 న్నాడు. మళ్ళీ దీర్ఘ శిక్ష పడి కర్మంజాలక యీజయలుకే కమా
 నెత్తారు. అతనిని వెనుకటివార్డుకు చీపువార్డుకుతో మాట్లాడి తన
 దగ్గిరనే పనికి వేయించుకున్నాడు. మొదటిసారి విడిఖయదనుభవిం
 చడం చేత వోడ్డుకు పనుల కలవాటు పడలేదు. పని చేయించ
 డంలో వార్డుకు చెప్పేది పురియావాడి కర్దమయ్యేది కాదు.
 చెయ్యమన్నాడో, పద్దన్నాడో కూడా తెలియకపోయ్యేది.
 వార్డుకు ఛోటాకట్టె యెప్పుడూ వాడివొంటిమీద ఆడుతూనే
 వుండేది. పైకంకోసం యింటికి వాస్తే జవాబు రాలేదు. పగలల్లా
 దెబ్బలు. ఒకరితో మాట్లాడేందుకైనా బాస రాదు. జీవితం
 దుర్భరమైంది. ఈరెండుకారణాలూ చెప్పి దొరను కమానెత్త
 మని ఫైలులో రెండు మాట్లాడిగాడు. వాడు చెప్పేది యెవ్వరికీ
 తెలియలేదు. సూపరింటెండెంటు తలపూచి వెళ్ళిపోతూ వచ్చాడు.
 వీడికి మౌకటి రెండు హిందీ ముక్కలు మాత్రం వచ్చును. చచ్చి
 పోతానని దగ్గిరవాండ్లకు చెప్పి చింతమా నెక్కి అక్కడినుంచి
 అందరికీ దన్నులుబెట్టి కిందబడతానని సైగజేశాడు. మొదట
 నట్టిదే అనుకున్నారు. గట్టిదని తెలిసి ఖయదీవార్డురూ, వార్డురూ
 బిగుళ్లుదారు. దొర పరుగెత్తుకుంటూ చెట్టు దగ్గరకు వచ్చేవరకు
 వోడ్డుకు చేతులు వదిలిపెట్టి దొరకు పది గజాలు దూరంలో
 పడ్డాడు. ఒక చేతి యెముకలు నజ్జ నజ్జ అయినవి. ఒళ్ళంతా
 పూనమైంది. సూపరింటెండెంటు భయపడి పరుగెత్తాడు. వ్యవ
 హారం విచారణలోకి రాలేదు. జరిగింది నేరమే అయినా బయటికి
 వస్తే పాలన బాగుండలేదంటారని యావత్తూ కప్పిపుచ్చి పురి
 యాను ఆసుపత్రిలో వుంచి యెముకలు కట్టుకున్న తరువాత
 యెక్కడికో కమాను పంపారు. ఆ రోజు సాయంత్రం యధా
 ప్రకారం కొట్లు మూశారు. ఆసుపత్రిలో ఒక రోగి ఆ రోజు
 కాలం జేశాడు. పీచుగ మంచంమీదనే వున్నది. కాలు కిందికి

వేలాడుతున్నది. చిన్న సర్జను ఆస్పత్రికి వచ్చి శనముతో సరసా
రాడాడు. ఆ రోజు వృదయం దొర చూడవచ్చినప్పుడు గోధుమ
కొట్ట పెట్టించమని అడిగాడుట. నంజు గోధుమకొట్ట తీంటే నయ
మవుతుందని వాడి కశ. ఖయినీకి మాత్రం ప్రాణం తీపిగాదా!
చిన్న సర్జను పీనుగను 'వారే నాయనా! నీకు కొట్ట పెట్టించే
వటరా' అని బుజ్జగించి అడిగాడు. అది పలుకలేదు వైద్యుడు
గోపమువచ్చి బూలుకాలితో వ్రేలాడేకాలు తన్ని, పలుకవేమిరా
అని బెదరించాడు. అన్నీ భగవంతుడే విచారిస్తాడని గామాతే
శనము దానికి జవాబు చెప్పలేదు. వెళ్ళిపోయిరాడు.

ఆస్పత్రిలో బ్రతకడంకంటే చావడమే యెక్కువ అసహ్యం.
కొంగులకు కట్టిన గోనెపట్టానికి పీనుగనుకోసి వాహనులు వోహాం
గీగీ అని నవ్వుతూ మోసుకొని పోయినారు. దొర దగ్గిరవుంటే
మెలకుండానే మోస్తారు. స్వదేశపు ఉద్యోగస్తులివి గమనించరు.
శనాన్ని యెట్లా మోసుకొనిపోతే నేమని సర్జను వొక స్వదేశీ
అయినకు జవాబు చెప్పాడు.

రోజూ ప్రార్థనచేయడం మామూలు అయింది. రామదాసు
వంది నడతనుగురించి కొంతసేపు చెప్పిన తరువాత పుల్లప్ప
దురంగంపోయి కూర్చున్నాడు. ఉపన్యాసం ముగించి పుల్లప్ప
దొరని రామదాసుడిగితే కామానాయుడు 'చిన్న నా చేత కథ
చెప్పించుకొని ఇన్వార్త తాను చెప్పబడుతుంది' దని యే అయగుల
సంగడినో తొంగాడన్నాడు.

రా:- అబ్బాయీ! ఆ పప్పులుడకవు. ఇట్లావచ్చి నీకథ చెప్పు.

పు:- ఈ పూట నాకు స్వస్తిగా వుండండి, రేపు చెపు
తాను.

రామ:- స్వస్తిగా వుండేమార్గం నే చెపుతా రా.

పు:- (దగ్గరకు వచ్చి) చెప్పండి.

రా:- (ముగము తేలివారిజూచి) ఒకనవ్వు నవ్వు?

పుల్లప్ప:- నవ్వి, తల పక్కకు తిప్పాడు.

రా:- పోయింది, పో.

పుల్లప్ప స్వప్నమైనాడు. అంతా ఆశ్చర్య పడ్డారు. కః ప్రారంభమైంది

పు:- అనగనంగా మౌనసంట్టలుజైలు. అంతా నవ్వాడు

రా:- కథానాయకుడు పుల్లప్ప కానియ్యి.

పు:- కుసిసీలో పనిచేసే వార్డరుదగ్గరనుంచి ఖయిదీదాక అమ్ముకుండేవాండ్రే. పై వాండ్లు డబ్బులకమ్ముకుంటే ఫైదీలు బీడీ కమ్ముకుంటారు. జయిలుధరల ప్రకారం కానీకి రెండు అన్నాలు అన్నాసికి నాలుగు బీడీలు. అన్నమిస్తే రాగిరొట్టె ఇచ్చి రెండ బీడీ లిస్తారు. గోధుమ రొట్టెకు పన్నెండు బీడీలు. అడవలో పని చాలా కష్టం. అహోరాత్రాలు హండాలు పోయిమీదనే వుంటవి రెండువేల జనానికి గంటల ప్రకారము మూడు పూటలా అన్న మమరాలె. అడవవాడు రాక్షసగణములో వాడయితేనేగాని నక్క లేడు. ఛోటాకట్టె యెప్పుడూ ఆడుతూనే వుంటుంది. కాపలా బాగా చేయకపోతే ఖయిదీలంతా అమ్ముకుంటారు. వార్డరు దగ్గర కొనేవాండ్రే వుండరు. ప్రతిపూట తూనికలో యేడన్నాలకొక అన్నం, యేడు రొట్టెల కొకరొట్టె పిక్కి మిగులుస్తారు. మూడు పూటలా లెక్కజూస్తే యెంత పెచ్చు వస్తుందో చెప్పవచ్చు. రెండువందల యేబదిమందికి రెండు పూటలనూ సరిపాద్యో ఆహారం మిగులుతుంది. వీటిలో కొందరు, వార్డర్లు పూరికేనే తింటారు. ఛీఫువార్డరు యింటికి రోజూ మధ్యాహ్నం పన్నెండు పోతవి. ప్రైవేటుగా రాగిరొట్టెలు ఖర్చయ్యే అన్నాలతోను పెచ్చుగూ నేషించినదాని మోయిను మొదట బియ్యమియ్యడమే తగ్గిస్తారు. ఇంతమందికి సరిపడే పప్పు, ఉప్పు, కారమూ, తక్కిన మనాళివస్తువులూ మిగులుతవి దొర యెప్పుడయినా తనిఖీ చేస్తూనే వుంటాడుగాని దొరలు గుడ్డిదొరలు. దీనిని పట్టు కోవలెనంటే మనవాండ్రే పట్టాలె. ఇప్పుడున్న మన వుద్యోగ స్థలలో న్యాయస్తుడొకడూ లేడు. స్వరాజ్యంవస్తే పెద్దయ్య

యిననీ మారిపోతవంటాడు గాని నాకు నమ్మకం లేదు. ఈ కుభ్య స్వదేశీవాండ్లను కొందిరిని అడవలో చేరిస్తే వాండ్లూ కొందరు తక్కినవాండ్లచాటే అయినారు. సిక్కులు అడవలోకి కొట్టెలు చేసుకొనేటందుకు వచ్చాచా అంటే అందరికీ అడలు. వార్డర్లు యేమయినా యెత్తుకొనిపోతుంటే చెవిపట్టుకొని దొరదగ్గ గు లాకొనిపోతా మంటారు. వాండ్లున్నంతసేపు యే దొంగ నమూ జరగదు. అడవలోకి పోయే స్వదేశీవాండ్లు గట్టిపని వేస్తే చాలా వుపయోగ మయ్యేది. వాండ్లమీ చెయ్యలేకపోయి గారు. తగినవాండ్లు పోలేదు.

గంజి గాచడానికి తలకు నాలుగొమ్మల రాగిపిండి గోధుమ కుండి బియ్యమూ యిస్తారు. గంజిమోయిచులు సాయంత్రము పోయకొని వంట రాతి పన్నంకుగంటలకు ప్రారంభించి గంజిగాచి పడయం ఆరుగంటలయ్యేవరకు హండాలు బారకాసులకు తెస్తారు. గంజి తనిఖచేసేవాండ్లెవ్వరూ లేరు. మనిషికి బియ్యంగానీ, పండిగానీ, రెండు అవున్నులుమాత్రమే గంజికి వుపయోగిస్తారు. తక్కినదంతా వుద్యోగస్తుల లెక్కకిందనే జమ.

కా:- ఈ దొంగతనాల కేమి. లంచాలు తక్కిన వుద్యోగ గస్తులుమట్టుకు తినడంలేదా? ప్రతి డిపార్టుమెంటూ యీలాగే రేపేడుస్తుంది.

పు:- అయితే వొక భేదంసూత్ర మున్నది. లంచంయిచ్చే వాడు కొంత ప్రతిఫలం పొందుతాడు. డబ్బున్నవా డిస్తాడు. లేనివాడు మానుకుంటాడు. జయిలుగో ఖయిదీలు చేసేవస్తువు లమ్మకొని జయిలకు లాభము తింకే సర్కారుసామ్మ హరించి నట్టే. మనకు నష్టం లేదు. ఖయిదీలకు సర్కారుచారిచ్చేపడే లెక్కవ. సాధారణంగా నాజూకుగా తిచేవాండ్లకునూడా సరిపోదు. డిప్యూకారంగూడా స్వల్పంగా ఇస్తారు. ఈ అర్థాన్నంలో విద్యాధి కులమని పేరు పెట్టుకుండేవాండ్లంతా చౌర్యం జేసి సగానికి సగం హరించడం కేవలం అన్యాయం. వంటయింట్లోకి వచ్చేవరకే

చాలాభాగం హరిం పవుతుంది. వచ్చి వండినతర్వాత నోర
 గలదేవుళ్ళకు ముందు మ్రొక్కలు చెల్లాలె ఖయిదీవార్డర్లందరూ
 ఉదయం సాయంత్రం రెండేసి అన్నాలు తీసుకొని పోతారు
 వార్డర్లలో హాజరు వున్నవాళ్లంతా అడవలోనే భోజనంచేస్తారు.
 తక్కిన ఖయిదీలలో నెలకు పావలా ఇవ్వగలిగిన ప్రతిఖయిదీ
 రెండేసి అన్నాలు తెప్పించుకొంటాడు. వంటవాండ్లూ వడ్డన
 వాండ్లూ తిన్నంత దిసి బీడిలకమ్ముకుంటారు. రెండుబీడిలు అడ
 వకు పట్టుకొని వచ్చిన ప్రతినాడికీ వొక అన్నం చేతికిస్తారు
 ఇవన్నీ పోగా తక్కిన అన్నముద్దలు వొట్టి దరిద్రగొట్టు ఖయిదీ
 లకు పంపుతారు. వేలు జీతాలు తినేవాండ్లేగాని యిది విచారించే
 వాడెవడూ లేడు. ఖయిదీల దగ్గరికు వచ్చేవరకు పులుసు వట్టి
 నీళ్ళుగా వుంటుంది. నీళ్ళలో ముక్కలూ కూడా దేవుకుంటారు.
 పయినుంచి కిందిదాకా యెవరు చూడబోయినా దొంగే. వంగి
 పనిచేసేవా డెవడూ లేడు. అంతా వట్టిబూటకం. రూలుప్రకారం
 ఐ. జీ. సంవత్సరానికి వొక్కమాటూ, సూపరిండెంటు వారాని
 కొకమాటూ, జయిలకు ప్రతదినమూ ప్రతిఖయిదీని చూడాలె.
 దొరమాత్రం నారాని కొకమాట ప్రతిఖయిదీని చూశా ననిపి
 స్తాడు. అందరినీ వరుసగా నిలువోబెట్టి చూస్తూ పోతాడు. తనిఖీ
 వార్డులు దొర చూడడానికి వచ్చినప్పుడు, యేమీ చెప్పకోకూడ
 దనీ, దానికి వ్యతిరేకముగా వర్తిస్తే కట్టె విరుగుతుందనీ చెపు
 తారు. అందునల్ల యెవడూ నోరెత్తడు. స్వదేశీవాం డ్లున్న
 గ్లాసులోమాత్రం ఖయిదీ లప్పుడప్పుడు ధైర్యంచేసి దొరను యేద
 యినా అడుగుతున్నారు. తక్కిన బారకాసులలో కిమిన్నాస్తి. నో
 రెత్తకూడరు. ఫయిలుకు పోయేటప్పుడు జయిలకు సూపరిండెంటు
 వెంట తిరుగుతాడు. అంతకు మిక్కిలి సాధారణంగా ఎవరినీ చూడ
 డు. కార్ఖానాలలోకి అప్పుడప్పుడు పోతుంటాడు. ఇది అంతా
 యెందుకు? మొన్న యిసస్వక్ష్మకు జనరలు వచ్చి యెంతమందిని
 చూచాడు? అఫీసులో కూర్చొని చుట్టు దిరిగిపోయినాడు. స్వదేశీ
 వాండ్లు స్నానానికిపోగా చూచి వారిబారకాసుకువచ్చి వొకరిద్దరు

జనానికి పోనివాండ్లను చూచి పోయినాడు. ఐ. జీ. గారే
యంతగా చూస్తే జయిల రెంతగా చూస్తాడు? సర్జను జనరలు
ారు వస్తాడని గడబిడగా చెప్పుకున్నారు. మోటారుమీద ఆసు
త్రికివచ్చి పోయినాడుట. ఆసుప్రతిలో వున్న నోరుగల స్వదేశీ
యిదీ పడుకుండేగదికి బయట తాళం వేశారు. యెందుకో ఆయ
కు తెలియదు. తీరా విచారిస్తే సర్జను జనరలు వచ్చిపోయినాడని
శిలిసింది. ఇదంతా దొర చేయించాడనిగాని ఆయనకు తెలుసు
నిగాని అనడానికి వీలులేదు. ఇవి బయటికివస్తే దొరకు మాట
స్తుందనీ, అందువల్ల ఆయనకు ఆగ్రహం రావచ్చుననీ భయం.
దంతా సంస్కారం కావలెనంటే జాతిలో నీతివర్తన యెంత
భివృద్ధి కావలెనో ఆలోచించుకోండి. స్వదేశీవాండ్లల్లో యీ
గోషం తగులనివాండ్లందరో నాకు లెక్కపెట్టి చెప్పు. రేపు
వాండ్లను జయిలువుద్యోగులనుగా యేర్పాటు చేసినా యింతేపని
కుగుతుందని నా అభిప్రాయం.

రా:- (నిట్టూర్పుతో) ఈక ధింతటితో ఆపి, రెండువేల
జనానికి భోజనపు ఏర్పాటుకు యెంత పెద్దయేర్పాట్లు చేసివుం
టారో నా కాశ్చర్యంగా వున్నది. అవి కొంచెం నల్లించి చెప్పు.

పు:- పూటకు పదిపదునాలుగు వందల రాగిరొట్టెలు కాలు
స్తారు. నాలుగుగజాల పొడుగునా, గజమెత్తునా గోడవెంబడి గాడి
పోయ్యి గట్టి పక్కగుండా మానులు నరికి పోయ్యిలో పచ్చివే పడ
వేస్తారు. ఇల్లంతా పొగకమ్ముకొని మనుష్యులు నిలువడానికి వీలు
లేకుండా వుంటుంది. ఏరోజు కావలసిన వంటచెరుకు ఆరోజు చెట్టు
పడనరికి వెయ్యడమే. ఇంతమందికి వంట యెండుకట్టెలు లేకుండా
యెట్లా చేస్తారని వుద్యోగు లనుకుంటారో తెలియదు. వంటచేసే
ఖియిదీలు బాధలు చెప్పుకున్నా వినేవాండ్లు లేరు. ఈ పెద్ద
పోయ్యిమీద నాలుగుగజాలు పొడుగునా, గజం వెడల్పాగల
యినప పెనం వేస్తారు. ఒక్కొక్కసారి వంద రొట్టెలు కాలుతుండ
వచ్చు. నాలుగు వరసలుగా నాలుగు గజాల పొడుగునా వేస్తారు.
నానిన పిండి కొల్చి ముద్దలు చేసేవాండ్లు, రొట్టెలు తట్టేవాండ్లు

పెనంమీద వేసి నీళ్ళు జల్లేవాండ్లూ, తిరగవేసేవాండ్లూ వి
విరామమం లేకుండా పని జేస్తూనే వుంటారు. ఇంకొకచోట మధ
పొగబోయే చిమ్మి, మూడు వయిపులా గోడలుబెట్టి వొక్కొక
వయిపున రెండేసి పొయిలూ వుంటవి. ఒక వైపున అన్నం, 2
వైపున పులునూ, ఒకవైపున పప్పు, ఉడుకుతుంటవి. యా
శేర్లు వుడికే గంగాళాలతో వొండుతుంటారు. గంగాళాల చె
లలో బొంగులుమార్చి యిద్దరు భుజాన బెట్టుకొని వుడికి
హండాలు దింపుతుంటారు. గాడిపోయిలలో పచ్చిమానులు ప
వేస్తుంటే పొగసే అగ్నికి యెండి కొంతసేపటికి గణగణలాడుతు
మండుతుంటవి. వంట అయిన తరువాత లెక్కప్రకారం రె
వాడ్లకు పోవలసిన భోజనం అక్కడికి పంపుతుంటారు. అన్న
ముద్దలు గొట్టడంలో చాలా చాకచక్యం వుంటుంది. అది
గొడితే అన్నం యెక్కువపడుతుంది. తేల్చికొడితే పెద్ద ము
లలో రెండేసి ఔన్నులు మిగులుచుకోవచ్చు. తగాదాల
పెట్టే వాండ్లున్న బారకాసులలోకి తక్కువ ముద్దలు పంపరు
మొత్తంమీద మెత్తనివాండ్లున్న బ్లాకులలో యే పిచ్చముద్ద
లయినా చలామణి అవుతవి. హండాలో కాస్త గొజెక్కువ
వుండేటట్టు వెసరుపోస్తే ముద్ద సళువవుతుంది. ఎంత పెద్దదొర
నయినా కండ్లుమూసి తూసికి చూపించవచ్చు. ఇదంతా పరీక్షించి
కనుక్కుండేవాడు లేడు. దొరకు ప్రయత్నించినా కనుక్కోవడం
సాధ్యంకాదు. ఎక్కడ నొక్కాలెనో ఆయనకు తెలియదు. నొప్పి
లేని చోట వత్తితే డాక్టరుకేమి తెలుస్తుంది? జయిలు బాగుచేయ
వలె నని ప్రయత్నించడం నిష్ప్రయోజనం. నలుగురు బయటి
వాండ్లూ చూడడానికి వీలులేక పోవడమే కారణం. ఖయిదీలకు
వుద్యోగస్తులను పరీక్షించే అధికార ముంటే వాండ్లు అదుపులో
వుండరనీ బయటివాండ్లకు స్వేచ్ఛగా ఖయిదీలలో మాట్లాడి
సంగతులు తెలుసుకొనే వీలుంటే కారాగృహముయొక్క భయమే
పోతుందనీ యెంచడంమూలంగా జయిళ్ళు పాడవుతున్నవి. ఈ

అభిప్రాయాలకి తోడు, మంచివర్తన గలవాండ్లను యేరి వువ్వో గాలకు నియమించక పోవడం మరియొకలోపం.

రా:- ఖయిదీలకే జ్ఞానం కలిగించి వాండ్లవల్లనే యీ శ్రకమాలు అణచాలె.

కా:- వాండ్లను పశువులుగా నుంచినంతకాలం వాండ్లనణ దడానికి కష్టేసాధనం. కాని వాండ్లకు జ్ఞానం వృద్ధిజేస్తే మాటల చేతనే అదుపులో వుంచవచ్చు.

పు:- అధికారం చేతిలో వున్నవాడల్లా దొంగే అవుతాడు.

రా:- పుల్లప్పా! నీవు సర్వం అనర్థమనే సిద్ధాంతం అవలం బిస్తున్నావు. ప్రపంచాన్ని అన్నివిషయాలా ఆదృష్టితో చూడడం తప్పు. నాకుకూడా మనస్సుకు కష్టంగా వుంది. బాగుచేసేభారం భగవంతుడిది. మనకు దిగు లెందుకు? మనధర్మం మనం చేస్తే చాలు. మిగతాది ఆయనే జాగ్రత్తపెట్టుకుంటాడు. పోయి పడుకోండి.

౧౫

మా ర్పు

రామదాసుకు జయిలుజీవితం కొత్తబాసింది. మొదట మెబ్బరికంగా వున్న పద్ధతు లన్నీ పాతగిలి సాధారణ మయిపోయి నవి. రేపులూ మాఫూలూ రాటపాకులవలె క్షణంలో తిరిగివస్తు న్నవి. మొదట వుత్సాహంగా తాను ఇవ్వవలసిన దానికంటె యెక్కువపని చేస్తూ మొదటిరకం టాసు యిస్తున్నా కొన్నా శ్శకు విసుగెత్తి నల్ల దారపు వాండ్లతోపాటు పని జేస్తున్నాడు. ఎండలుబాగా ముదిరినవి. సువత్సరాది వెళ్ళిపోయి చైత్ర మాసం జొరబడి సగపడ్డది. రామదాసు క్వారంటులోనుంచి ఆసు ప్త్రికి రావడం, వచ్చినవెంటనే పిల్లల మరణవార్త వినడం, మాలక్ష్మీ వెంకటదాసూ పోవడం, వొకదానివెంట వొకటి తగి లినవేలికే తగిలినట్టు సంభవించి యితర జోక్యాలేమీ పెట్టుకో లేదు. వీరదాసూ, రంగదాసూ మొదలయినవాండ్లు నిడదవోలు

జయిల్లోనే మూడో బారకాసులో వున్నా రామదాసు వచ్చి సంగతిగాని, అతనికి వచ్చిన విషత్తులనుగురించిగాని వినలేడు. తక్కువ జగ్గడు వచ్చి చనిపోయినా డని వినారు. గాని అతడు తమ వెంకటదాసే నని యెరుగరు. ఒకటవ బారకాసులో పుల్లప్ప, రామదాసు కలుసుకున్న తరువాతకూడా వాళ్ళతో మాట్లాడడం పడలేదు. మూడవ బారకాసులో వచ్చే లున్న వా అక్కడి కెవ్వరినీ పోనియ్యడంగాని, అక్కడి వాండ్లను ఇతర బ్లాకులను రానివ్వడంగాని లేదు. నాలుగవ బ్లాకులో వచ్చేలు ముమ్మరమై ప్రతివాండ్లూ ముజ్జీడుగా పడిపోవడంచేత పోయ్యనివాండ్లను అక్కడనుంచి తీసి యితర చోట్లకు సర్ది నాలుగవ బ్లాకును ప్రత్యేక ఆసుప్రతిగా చెయ్యడంలో పుల్లప్ప శీఘ్రవార్డుతో ఏదో తంత్రం జేసి మంగళాపురపువాండ్లను వొకటవ బ్లాకులో వేయించాడుగానీ, తమ సావిట్ల వుంచడం వీలులేకపోయింది. పగలల్లా వొకరినొకడు చూచుకొని మాట్లాడడానికి వీలు కలిగింది. రామదాసు సంగతి క్రమంగా అన్ని బ్లాకులలోను తెలిసింది. ఒకటవ బ్లాకులో వున్న గది సావిళ్ళవాండ్లూ తలా వొకరోజు రామదాసును మార్చి తమ సావిళ్ళలో పడుకోబెట్టుకుంటూ, లోక సంగతులూ, నీతిమత బోధలూ వింటున్నారు. తక్కిన బారకాసులవాండ్లుగూడా తమ సావిళ్ళలో వున్న చదువుకున్న ఖయదీలను బతిమలాడుకొని స్వదేశీ వాండ్ల దగ్గరనుంచి పుస్తకాలు తీసుకొనిపోయి చదివించుకుంటున్నారు. ఈ సంగతులు సూపరిండెంటుగారికి తెలియలేదు. ఎరిగినవాండ్లు నలుగురూ వొకచోట వున్నా కొన్ని నెలలు గడిచే వరకూ జీవితంలో డక్కాముక్కిలు దిన్న రామదాసుకు కూడా తత్వం మారిపోయింది. అక్కడికి రోజూ కొంతపని చేస్తూవున్నా స్వేచ్ఛగా దిరక్కపోవడంచేత అన్నం సరిగా అరగడంలేదు. మనిషి దుర్బలుడై పట్టుమని పడినిమిషాలు ఫయలులో గొంతు కూర్చోలేడు. కాళ్ళు తిమ్మిరిపుట్టేవి ఎప్పుడయినా నీళ్ళకోసం దూరంగా పోవలసివస్తే రెండు ఫర్లాంగులు నడిచేవరకు కాళ్ళు తీసేవి. కదలకుండా కాసేపు నిలువంగనే పిక్కలు నొప్పిపట్టేవి. మజ్జిగ లేక

పోవడం, నువ్వులనూ నె పులుసులో వేయడం, తలంటు లేకపోగా
వారాని కొక్కమారయినా స్నానవసతి లేకపోవడంతేత శరీరం
పై త్యదారుణాసబడి వయస్సువారిని నెరవని తలంతా పలితరోగికి
వలె జనపనారకట్టయింది. అయిదారు నెలలు మాడున చమురు
పెట్టుకొని యెరుగడు. కండ్లకు బాగా మసక లేర్పడ్డవి. స్వదేశీ
వాండ్లు రోజూ స్నానంచేయడం చూస్తే వొంటికి రోమాంచం
గలిగింది. ఈ మాన్సుల కేమిగాని బలహీనులకూ వృద్ధులకూ
రక్షణసాధనమయిన కోషం ప్రవేశించింది. స్వల్పవిషయాలకు
గూడా మనశ్శాంతి పోయేది. ప్రతిదానికీ అనవసరమయిన పట్టు
దల యేర్పడ్డది. ఇదివరకు యెదటివాండ్ల ఆక్షేపణలకూ, దూష
ణలకూ పెడమొగం పెట్టేవాడు. ఇప్పుడు తనలో దోషం లేదని
తెలిసికూడా తనజీవితాన్ని గురించి స్వల్పవిమర్శన చేసినా సహించ
లేక పోతున్నాడు. ఇతరులకు యే స్వల్పబాధ గలిగినా మన
స్సుకు అనవసరమయిన పుర్రేకం గలిగేది. ఇంద్రియనిగ్రహం
గల రామదాసు స్థితే యిలావుంటే తక్కినవాండ్లసంగతి చెప్పవల
సిన పనిలేదు. రాయివంటి శరీరముగల పుల్లప్ప బొత్తిగా దసిలి
పోయినాడు. ప్రతిదానికీ చిరుమనడం అందరికీ స్వభావగుణం
అయింది. వీరదాసు మొదలే ముక్కోపి. పైగా అరవై యోషడిలో
వుండడం, అర్థభోజనం బొత్తుగా దిగదీసింది. ముల్లంగిఆకుపులుసు
పడక రెండుమూడుసార్లు ఆసుప్రతిలో వుండివచ్చాడు. మనిషి
బొత్తిగా హవిష్యం భవిష్యం లేకుండాపోయినాడు. బయట జీవ
నాధారం యేమీ లేనివాళ్ళకు, జయిలులో వుండడమే మేలంటా
రనుకున్న వాళ్ళకు దేహ మనోబలాలు క్షీణించివున్నవి. దేహం
యొక్కయూ, ఆత్మయొక్కయూ సర్వశక్తులకూ పుష్టినిచ్చే
స్వాతంత్ర్యము లేనప్పుడు అన్నిశక్తులూ క్షీణించేవుంటవి.

నిడదవోలు సెంట్రలుజయిలులో చాలాబ్లాకులలో జనం
నిండాలేరు. గడుపుతీరిన వాండ్లు వెలుపలికి పోతున్నారూ గాని
క్రొత్తగా వచ్చేవాండ్లు తక్కువ. సి. టి. ఆక్టు ఖయిదీ లెవ్వరూ
రావడం లేదు. అందువల్ల జయిళ్ళలో నాలుగోవంతు సంఖ్యతగ్గింది.

మహాత్ముని అసహాయోద్యమం దేశ మంతటా వ్యాపించినది. మాలపల్లెలు మగ్గలతో నిండినవి. సాలీలూ, తొగటలూ, మాలలూ మొదలయిన తంతువాయ జాతులన్నీ దేశానికి కావలసిన గుడ్డలన్నీ నేయలేకుండా వున్నారు. సాధారణంగా వాండ్ల ఊటుంబాలకు సరిపోయ్యేకూలి గిట్టుతున్నది. సంతానులలో చాలామంది డబ్బు చేతికి చిక్కించుకొన్నవాండ్లు బాగా పుష్టిబడ్డారు. స్వదేశీ చెప్పలయందు జనానికి అభిమానం కలగడంతోటే మాదిగవాండ్లకుకూడా చేతినిండా పని దొరుకుతున్నది. ఖద్దరు వృద్ధి కావడంతోటే కోట్లమందికి వడకడం, యేకడం, రంగులద్దడం పని సరిపోతున్నది. మునుపు ముతకనూలుమాత్రం వడకడం చేతనయినవాండ్లు సన్నపునూలు తీస్తున్నారు. పత్తి పండే జిల్లా లలో నేతమతీ యెక్కువయింది. చాలాజిల్లాలు నేతజిల్లా లనిపేరు పడ్డవి. వాటిల్లో వుండే పెద్దబస్తీలన్నిటిలోను ఖద్దరుసంతలు పెట్టి అధికంగా వుండే నూలూ, గుడ్డలూ యితరజిల్లాల కెగుమతి చేస్తున్నారు. ప్రతినెలా సంతలసంఖ్య పెరిగిపోతున్నది. మొదట నెల సంతలుగా పెట్టినవి పక్షసంతలూ, వారసంతలుగా మారినవి. మాలమాదిగ పల్లెలలో పూర్వం జగ్గడిసంతానులుగా వుండి చెయి మెల్లా చిక్కించుకొన్నవాళ్లు చాలామంది ఖద్దరు వర్తకం ప్రారంభించి గుడ్డలూ, నూలు కొని నిలువజేసి దూరపుసంతలకు పంపుతున్నారు. పల్నాడు మాంచెప్పరయింది. నీమనూలంటే పల్నాటి నీమ కొండవీటి నీమ యని అర్థం రూఢ మవుతున్నది. ఖద్దరువల్ల కోట్లకొలది జనానికి జీవనం కలగడంతోటే తక్కినకూలీలకు వ్యవసాయపు పనులవల్ల యెడతెగకుండా కూలి దొరికి సుఖజీవనం జరుగుతున్నది. విదేశీగుడ్డ లమ్మేవర్తకులంతా స్వదేశీ గుడ్డలనే అమ్ముతున్నారు. ఇదివరదాకా అహమ్మదాబాదు బొంబయిపట్టణాలలో ముతకనూలు వడికేయంత్రాలన్నీ ఆపని కట్టిపెట్టి సన్నపు నూలు మాత్రం ఎడుకుతూ కొన్నింటిని యితరపనుల కుపయోగిస్తున్నారు. అందుమూలంగా యితర వృత్తులు చాలా అభివృద్ధి అవుతున్నవి.

కూలీలకు పని పుష్కలంగా దొరికి, డబ్బు మిగులుతుండడంతోనే కూలికూటాలకూ, పరపతిసంఘాలకూ ప్రాముఖ్యత హెచ్చింది. ఊరూరా వొకరిప్రయత్నం లేకుండానే సంఘాలేర్పడు తున్నవి. జనం బొత్తుగా తాగుడు మానివేశారు. ఏ యింగ్లీషు విద్యాధికులలోనో తప్ప సామాన్యజనంలో మత్తు ద్రవ్యాల వుపయోగం లేనేలేదు. ప్రభుత్వోద్యోగులూ, సారాయి యిజారాదారులూ జనులచేత సారాయి తాగించవలెనని విశ్వప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. సారాయి తాగవద్దని బోధిస్తే శిక్షించడానికి మొగంచెల్లక బోధకులు అల్లరి చేస్తున్నారనీ, జనులకు తాగేటందుకు స్వతంత్రత వుండాలనీ, దేనికీ నిర్బంధ ముండగూడదని, ప్రబోధకులమీద వుద్యోగులు తప్పుకేసులు పెట్టి నిర్బంధాల పాలు జేస్తున్నారు. ఒక గడుసు ప్రచారకుడిమీద తాగవద్దని నిర్బంధిస్తున్నట్టు కేసుపెట్టి విచారణ జరిపడంలో యీక్రింది సంభాషణ జరిగింది.

జిల్లామేజిస్ట్రేటు:- సారాయిదుకాణాల దగ్గరకు పోయేవాండ్లను నీవు నిర్బంధిస్తున్నావా?

ముద్దాయి:- మాపేటలో దుకాణం నడిపూళ్లో వున్నది. చుట్టుపట్ల కాపురంవుండే మాకు తాగుబోతులు తొందర జేస్తూంటే ఆపడానికి ప్రయత్నించిన మాట వాస్తవం.

జి-మే:- దూరంగా బెడితే తాగేవాండ్లకుమట్టు కిబ్బంది గాదా?

ము:- తాగేసౌకర్యం, తాగేవాండ్ల వుసులు, మీరు చూస్తుంటే కాపురముండేవాండ్ల సౌకర్యం వుసులూ నేను చూస్తున్నాను.

జి-మే:- అందరి హక్కులూ కాపాడడం ప్రభుత్వం వారి ధర్మ మయివున్నది.

ము:- చుట్టుప్రక్కల అల్లరులు లేకుండా కాపుర ముండడానికి మాకు వుండే హక్కును ప్రభుత్వంవారు కాపాడవలెగాని

తాగి అల్లరిచేసే హక్కును కాపాడవలసిన బాధ్యత ప్రభుత్వం మీద లేదు.

జి-మే:- ప్రచారకులు చేసేబోధలవల్ల యెట్టి నేరాలు జరుగుతున్నవో తెలుసునా? కులకట్టుకు వ్యతిరేకంగా తాగినవాడికి అలగాజాతులు నెత్తి గొరిగించి అవమానం జేశారట. ఈ సంగతి మా పార్లమెంటులోగూడా ప్రశ్నించారు. ఈ దేశంలోని మూఢాచారాలకు నాగరకదేశాలు నవ్వవా?

ము:- అవును నవ్వుతవి. తాగిపద్దని బోధించే పెద్దలను శిక్షించి ఖయిదలోబెట్టి నెత్తి గొరిగించి అవమానపరచిన ప్రభుత్వపు జాతివారు నవ్వి నా నవ్వినియ్యి. తా మామోదించి అమలులో బెట్టిస్తున్న చట్టం అలగాజాతులుగూడా నవ్వేటట్టుగా వున్నదని పార్లమెంటు సభికులకు తెలియదుగామాలె. ఇటువంటి నాగరికుల చట్టాలకంటే మూఢుల ఆచారాలే యెక్కువ నీతిదాయకాలని నే న్నవ్వంగా చెప్పగలను. రాజకీయ ప్రభువు వేస్తున్న శిక్ష కంటే సంఘం అనేప్రభువు వేసేశిక్ష యెక్కువ ఫలకారీ, న్యాయమయినదీనీ. ప్రభుత్వం వేసేశిక్ష లంత కఠినంగా సంఘం వేసేశిక్షలుండవని నా అనుభవం.

ముద్దాయిని ప్రశ్న లడగడం దొరగారికి యిబ్బందికరంగా దోచి జామీను వుత్తర్వు ఖాయం జేశారు. జామీ నివ్వడానికి ముద్దాయి నిరాకరించినందువల్ల స్వాతంత్ర్య రక్షకుడయిన మేజిస్ట్రేటుగారు సంవత్సరం కఠినశిక్ష, రాగిపడి వేసి ముద్దాయి నారాయణరావు పంతులును సెంట్రలు జయిలుకు పంపారు. ఇటువంటి కేసులు అనేకం జరుగుతున్నవి

౧౬

పొందు

అసాహాయోద్యమంయొక్క విచిత్రచరిత్రతో మన కవసరంలేదు. కొన్నాళ్లు ఆటూ, కొన్నాళ్లు పోటూగా వుద్యమం

అడుగులు వేసింది మహాత్ముడు కొంతకాలం వ్రపేక్ష అనే పంచ
మోషాయాన్ని అవలంబించాడు ఈ సంధికాలంలో గూడా చక్రం
పనిజేస్తూనే వుండడంచేత యిదిగూడా యుద్ధకాలమనే చెప్ప
వచ్చును. మాడరేల్లు కాంగ్రెసు పక్షాలను బిగబట్టవలెనని ప్రయ
త్నించారు గాని మహాజనులు సాగనియ్యలేదు. మహాజనుల పరిమా
వధులను గుర్తెరిగి గమ్యస్థానం చేర్చు నుద్యమం లయినవారినే
నాయకులనుగా గ్రహించే స్థితిలో జనులున్నారని స్వామి
కార్యం స్వకార్యంగూడా చూచుకుందామని దూరంగా నిలిచి వీల
యితే దోట్టుబెట్టి కొన్ని పండ్లు గోసి కొన్ని తమ పూళ్ళోకీ, వీల
యితే కొన్ని దేశజనులకూ హక్కులు సంపాదించా మనేనాయ
కులను గ్రహించారు. అందువల్ల కొందరు వృద్ధులూ, స్వార్థ
పరులూ, వెనుకంజ వేసినా చాలామంది వృద్ధ్యమంలో సూతనంగా
ప్రవేశించారు. దేశమంతా దౌర్జన్యరహిత మయిన మహాయుద్ధా
నికి తయారయింది. పునరుద్ధం ప్రకటించడానికి దేశం తయార
యింది. నాయకులు ఆహవప్రకటన చేయక తప్పదని దేశం ఘోర
సంగ్రామంలోకి దిగకపూర్వమే శాంతికి భంగం కలుగకుండా జేసి
భారతీయులు జన్మస్వాతంత్ర్యముల నంగీకరించి స్వరాజ్య మియ్య
వలసిందని ప్రభుత్వంనారిని కోరారు. ఇండియాలోని ఆంగ్లేయులూ,
ఆంగ్లో హైందవులూ యింగ్లండు యికముందు భారతదేశంలో
సంబంధం పెట్టుకోదలచుకుంటే వలస దేశములకు స్వరాజ్య మియ్య
వలసి వుంటుందని నిశ్చయించుకొన్నారు. మాంచెట్టుకు వర్తకులు
మరింత ప్రోద్బలం చేశారు. అంతట దేశమునకు కాంగ్రెసు కోరిన
ప్రకారము స్వరాజ్యం వచ్చింది. కేంద్రప్రభుత్వం దేశ మొత్తానికి
సంబంధించిన వ్యవహారాలన్ని చూస్తూ భారత పార్లమెంటుకు
జవాబు చెప్పుతుంటుంది. హిందూస్థానీ పార్లమెంటుయొక్క సలహా
ప్రకారం బ్రిటీషు పార్లమెంటు విదేశపు వ్యవహారములు నడుపు
తుంటుంది. త్వరలో బ్రిటీషు రాజ్యంలో వుండే అన్ని దేశాల ప్రతి
నిధులూ మహా పార్లమెంటు యేర్పాట్లుజేసి హిందూస్థానులకు
దగిన ప్రాతినిధ్య మియ్యడానికి యేర్పాటుయింది. అన్నివిధములూ

హిందూస్థానమునకు బ్రిటీషురాజ్యములోని అందఱు భాగస్తులతో పాటు సమానహక్కు గౌరవములు గలిగినవి.

భారతీయులు దౌర్జన్యరహితమైన సత్యమార్గమున స్వరాజ్యమును సంపాదించి లోకానికి మార్గదర్శకు లయినారు. ఈ విధంగా సంపాదించిన హక్కులను దేశక్షేమమునకు ప్రాచీన గౌరవమునకు తగినట్టుగా వుపయోగించ సంసిద్ధులుగానున్నారు.

హిందూస్థానముయొక్క ప్రాచీనవిజ్ఞానమూ, ఆధునిక శాస్త్ర పరిజ్ఞానమూ, వారి బుద్ధికుశలతా, సౌజన్యమూ, అనంతములయిన ఖనిజములూ, సమృద్ధిమయిన పాడి పంట మొదలయిన వన్నీ భారతీయులకు బ్రిటీషురాజ్యములోనే గాక ప్రపంచమంతటిలోనూ అగ్రస్థానము తెచ్చినవి. హిందూస్థానమూ, చైనా, జపానురాజ్యములూ మైత్రిగలిగి ప్రపంచమున ప్రాముఖ్యత వహించినవి. ప్రపంచ వ్యవహారనిర్ణయములకూ, విజ్ఞానమునకూ కేంద్రస్థానం పడమటినుండి తూర్పుకు జాగింది.

౧౭

వి మో చ నం

ప్రార్థ మెంటులో హిందూస్థానీస్వరాజ్యచట్టం తీర్పుకాంగనే రాజకీయ ఖయిదీలందరినీ వొడిలిపెట్టారు. కేవల అసహాయోద్యమమునకు సంబంధించినవాండ్లనే గాక రాజకీయసంబంధముగల బంటపోట్లూ, పంజాబుకుట్లూ, పాటకోద్యమం, మునిసిపాలిటీలు, అడవిచట్టాలూ, మద్యపానం, సెటిల్ మెంటూ మొదలయినవాటికి సంబంధించిన యావత్తు కేసులలో శిక్షబడ్డవాండ్లందరూ రాజకీయ నేరస్తులుగానే యెంచబడి విడుదల జేయబడ్డారు. రణరంగంలో జయమును బొంది ఇండ్లకు వచ్చే పీఠులవలె దేశీయులందరూ విడుదలయిన యావత్తుమంది ఖయిదీలను ఆహ్వానించి స్వాగత మిచ్చారు. విడుదలైన రాజకీయనేరస్తులందరూ స్వరాజ్య ప్రార్థ మెంటును ఫిల్లీలో ప్రారంభించే రోజున అది దేశాని కంతకూ

ముక్తిదినం గనుక జయిల్లానాలలోని యావత్తుమంది ఖయిదీలనూ విడుదలచేసి దేశీయు లందరికీ ఆనందం కలిగించవలసిందనీ దేశం లోని ప్రస్తుత చిత్రపరిస్థితులవలన గలిగిన దారిద్ర్యమే అనేకము లయిన నేరాలకు కారణ మయిందనీ పంచాయితీలు సశించి, పోలీసు న్యాయశాఖలు ప్రబలి, అన్యాయం పెడమార్గంబట్టి అనేకులను కేవలకల్పితనేరాలకూ, సాంకేతిక నేరాలకూ, అక్రమంగా శిక్షించడం చేతనూ, స్వరాజ్యం లభించి మాతనపరిస్థితులు గలగడం తోటే వృత్తులు వృద్ధయి, ప్రతివాండ్లనూ న్యాయంగా జీవించడానికి అవకాశం గలిగి నేరా లాగిపోవడానికీ, దేశగౌరవము సంపాదించడానికీ అవకాశ మియ్యవలసిందనీ, దేశమంతా ఆందోళన కలిగించారు. దేశం సుముఖమయింది. ఖయిదీ లందరూ స్వరాజ్యం రాంగనే తమ కందరికీ జూబిలీ వస్తుందనీ, అప్పుడు యావత్తు మందినీ విడిచిపెడతారనీ ఉవ్విళ్ళూరు తున్నారు. స్వరాజ్య పార్లమెంటు వారంరోజులకు ప్రారంభిస్తూ రనంగా హిందూస్థాన శాసనసభ జరిగింది. స్వరాజ్యం సంపాదించిన మహాత్మా మున్నగువారి దేశసేవను అభినందిస్తూ నొక తీర్మానమూ, స్వరాజ్య మిచ్చినందుకు ఆంగ్లపార్లమెంటుకు కృతజ్ఞత దెల్పుతూ నొక తీర్మానమూ, పార్లమెంటు స్థాపించేరోజున యావత్తుమంది ఖయిదీలను పదిలిపెట్టవలసిందనీ నొక తీర్మానము మాత్రం చేసి సభ అంతమయింది.

స్వరాజ్య పార్లమెంటు ప్రారంభించేదినం వచ్చింది. ఆ రోజున దేశంలో అస్వతంత్రులు లేరు. కొత్తపార్లమెంటు రాక పూర్వమే రాష్ట్రీయ శాసనసభలు పురుషులకోపాటు స్త్రీలకు రాజకీయహక్కు లిచ్చింది. మాత్రం శాసన సభలకు కొందరు స్త్రీలను సభికులగా యెన్నుకొన్నారు ప్రారంభదినం పండుగగా భావించి జనులు వుత్సవాలకు ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. శాసన సభికులంతా ఖద్దరు దుస్తులు వేసుకొని సభలకు పోయినారు. ప్రతివాండ్లూ యిండ్లకు సున్నం, యెర్రమన్నపళ్లెలు వేసి, అలికి ముగ్గులుబెట్టి తోరణాలు గట్టారు. వందల సంవత్సరాలనుంచి పరరాజుల హస్త

గతమై దేహబలం ఆత్మబలం కోల్పోయి చీడబట్టిన పయిరువలె అణగారి కృశించిన మహాజాతి తిరిగి స్వచ్ఛందమలయమానుతం తోలంగనే ఆనందంతో వుత్సాహపడుతున్నది. పూర్వరాజకీయ వ్యవహారాలలో పైతరగతుల పురుషులుమాత్రం జోక్యం కలుగ జేసుకుంటుండే వాండ్లు. ఇప్పు డాపరిస్థితులు మారిపోయి స్వరాజ్య సంపాదనలో స్త్రీలు, పురుషులూ అష్టాదశవర్ణముల వారూ, అన్ని మతములవారూ పాల్గొనివుండడం చేతనూ, ముఖ్యంగా స్త్రీలు సాహసంతో తమపుత్రులనూ, బంధువులనూ, దేశసేవ కర్పించి తాము స్వయముగా శ్రమపడి కారాగృహము లకు పోవడమే గాకుండా స్వరాజ్యసాధనకు ప్రథమకారణ మయిన ఖద్దరు నూలువడికి, వస్త్రములు వేసి స్వరాజ్యసంపాదనకు తోడ్పడ్డారు. అందుచేత స్వరాజ్య నిర్వహణంలో పాల్గొనడానికి వారి కెక్కువలె వత్త గలిగింది. పూర్వం మోస్తరు గాకుండా సంఘాభివృద్ధికిన్ని సంస్కరణలు సుతారంగా చేయవలసివున్నవి. స్త్రీ లావనికి మిక్కిలి తగియున్నారు.

అన్ని గ్రామాలకంటెను మంగళాపురంలో వుత్సాహ మెక్కువయింది. ఊళ్ళోవుండే అన్ని కులాల పెద్దలూ బయలుదేరి విడుదలసమయానికి నిడదవోలు వెళ్ళి పన్నెండుగంటలకే గేటు దగ్గర కనిపెట్టికొని కూర్చున్నారు. రామదాసూ, రంగదాసూ, వీరదాసూ, మొదలయిన షుమారు నాలుగువందలమంది సెటిల్ మెంట్లకూ, కార్మికసంఘాలకూ, చెందిన వాండ్లున్నారు. అసహ యోద్యమ ఖయిదీలను, అదివరకే రాజమహేంద్రం కమాన్వెల్త్ డం చేత వాండ్లవ్వరూ లేరు. గేటుదగ్గరనుంచి అంతా పెద్దవుత్సాహంతో బయలుదేరారు. రామదాసయతీంద్రుడు విజయపతాకం చేతబట్టుకొని నడుమ వస్తున్నాడు. ఉభయపార్శ్వాలా వెంకటయ్య, రామానాయుడు, పానిచారులయి నడుస్తున్నారు. వారి వెనుక మాలక్ష్మి వెంకటదాసుల అస్తికలు రెండు పెట్టెలలో పెట్టుకుని రంగదాసూ, వీరదాసూ మోసుకొని వస్తున్నారు. పుల్లప్పా, కామానాయుడు, జయిలూలో రామదాసువల్ల కారణం

బొంది ముఖ్యశిష్యులయినారు. పుల్లప్ప రామదాసుతోపాటు విడుదల బొంది ఆయన కోరికప్రకారం రామదాసుకు ముందువైపున నడుస్తూ 'గురురాజుకు జై' అని కేకలు వేస్తున్నాడు. రామదాసు దగ్గర జయిలులో చదువుకొని, సీతిబోధను గ్రహించి, కారణమును బొందిన ఖయిదీ లెందరో 'మహాత్మాగాంధికీ జై, వీరబ్రహ్మాంగారికీ జై' అని కేకలు వేస్తూ చుట్టూ కమ్ముకొని నడుస్తున్నారు. అందరూ సరాసరి స్త్రీషనుకు వచ్చి యెవరివైపునకు వారు వెళ్లుతూ రామదాసుకు కులవివక్షత లేకుండా దండప్రణామంజేసి వెళ్ళుతున్నారు. కాకిరాడప్యాసింజరులో రామదాసువారి మిత్రబృందమూ బెజవాడదాటి సత్తెనపల్లిలో దిగాను. మంగళాపురపుడనులు ఇండ్లదగ్గర కుక్కకావలిసూచా లేకుండా బయలుదేరి స్త్రీషనుకు వచ్చారు. చుట్టుకట్ల గ్రామాలవాండ్లు కూడా స్త్రీషనుదగ్గరకు భజనలతో వచ్చారు. స్త్రీషనుదగ్గరనుంచి ఉత్సవం బయలుదేరింది. కొందరు చితారు చేతపట్టుకొని బ్రహ్మాంగారి తత్వాలు పాడుతున్నారు. మరి కొందరు భక్తికీర్తనలు పాడుతూ భజనలు చేస్తున్నారు. పదకొండు గంటలకల్లా వూరు జేరి, వొక గంటసేపు ఊరేగి, మునిపల్లెబోయి సందులు గొందులు పట్టటనం జేసి రామదాసు తాలూకు పూర్వం వేలంబడ్డ ఇంటి దగ్గర అంతా ఆగాను. ఇల్లు సున్నంగొట్టి తోరణాలుగట్టి వున్నది. రామదాసును గృహప్రవేశం చెయ్యమంటే నిదానించాడు. వెంటటయ్య జేబులోవున్న దానపత్రం దీసి 'ఇది రంగ డిల్లు. మీ పూర్వపు అస్తిలో సగం మధ్యఫలసాయంలో శింం రూపాయిలు అతనిపేర బెట్టి మిమ్ములను అస్తికి గార్డియనుగా యేర్పరచమని శేషించిన సగం సంగమందిరాని కిస్తా' మని చెప్పి దస్తావేజు చేతికొచ్చాడు. అందుకు రామదాసు 'మీ బేదార్యం మేరమీరిందని నాకు తోచినా, మీ యేర్పాటుయొక్క యత్నాయుక్తములను విమర్శించడానికి నే నర్హుడను గాను. మీ ఆజ్ఞ శిరసా వహించి ప్రవేశిస్తున్నా' నని రంగణ్ణి చేతబట్టి నడిపించుకొని గృహప్రవేశం చేశాడు. సంగదాసుయొక్క సర్వతోముఖజ్ఞానం, అద్భుత

త్యాగం, జోతీ అప్పాదాసుల ప్రేమలీలలూ, మాలక్ష్మియొక్క ప్రేమవాత్సల్యం, వెంటదాసుయొక్క కైంకర్యం, పితృప్రేమ ప్రశంసిస్తూ సేసలుజల్లి తాంబూలాలు పుచ్చుకొని అందరూ వెళ్ళిపోయారు. కోటమ్మగారు వృద్ధాప్యంచేత పక్కై రైలు దగ్గరకు రాలేక కర్రపొడుస్తూ వొగుడాకువలె జనసమ్మర్దానికి దూరంగా నడిచివచ్చి వెలుపల నిలుచున్నదనీ, మహాగందర గోళంలో ఆమెను యెవరూ గమనించలేదనీ, యెవరో రామదాసుతో చెప్పారు. అంబావరముతో ఆపుకై పగెరుత్తు చూడవలె అమ్మా. అమ్మా అని కేకలువేస్తూ దాసు పరుగెత్తి పండి యెండినా బ్రహ్మతేజముచే ప్రకాశించే కోటమ్మగారిని యాభై గజములదూరంలో చూచి తన తల్లిదండ్రుల పేరు, తన పేరూ, జెప్పకొని సాష్టాంగదండ ప్రణామం చేశాడు. కోటమ్మగారు శరీరం కృశించినా తగ్గని దూరదృష్టితో కనుల ఆనందబాష్పవర్షమును గురిపిస్తూ మా యోగీంద్రుని ఆహ్వానంచేసే భాగ్యం మాకు లభించింది. ధన్యుల మైనా మన్నది. రామదాసు లేచి కుశలప్రశ్నము లయినతరుత కోటమ్మగారింటికి వెళ్ళాడు. చూడవచ్చిన బయటి జనానికంతకు వెంకటయ్య భోజనప్రయత్నం అదివరకే చేయించాడు. అందరూ భోజనాలుచేసి రామదాసును సెలవడి గిరిరిగి కళాశాలలోత్సవానికి వస్తామని వెళ్ళిపోయినారు.

౧౮

కార్యక్రమం

స్వరాజ్యం లభించింది. హిందూస్థానీ పార్లమెంటుకు, రాష్ట్రపార్లమెంటుకు ఎన్నికలు జరిగినవి. స్వరాజ్యసంపాదనప్పటి కంటే ఎక్కువశ్రద్ధతో దేశక్షేమానికై పనిచేయడానికి పూనుకొన్నారు. పార్లమెంటుసభికులు కేవల పోతవిగ్రహాలుగారు. తమ ధర్మాలను తాముగూ రైరిగి దేశక్షేమానికి తోడ్పడవలెననే ఉదేశ్యముతో పచ్చారు. ఓట్లు ఇచ్చేటప్పుడు దేశక్షేమమే ప్రధానంగా

యెంచుకొని చేతు లెత్తుతున్నారు. సభికులు తమ యావత్తుకాలము పార్లమెంటు పనిలో నుపయోగించవలె నన్నా, పార్లమెంటు ధని కుల చేతిలో పడకుండా అన్ని తరగతులవారు ప్రవేశించడానికి అవకాశ మియ్యవలెనన్నా యింగ్లండులో మోస్తరుగా సభికులకు తగినజీతాలు యియ్యందీ వీలు లేదని గ్రహించి మర్యాదగా జీవించడానికి తగినగౌరవవేతన మేర్పరచాను. అందువల్ల సభికులు స్వంత పనులున్నప్పుడూ యిష్టం లేనప్పుడూ సభకు రావడం మానుకోకుండా హాజరయి దీగుతున్నారు. ఆంధ్ర పార్లమెంటుకు స్త్రీ లెన్నుకోబడ్డారు. అనేకులు కూలీసభికులు వచ్చారు. ఏ పార్లమెంటులోను యింకా పక్షా లేక్కడలేదు. దేశానికి ముఖ్యంగా అవసరమైన విషయాలు అందరికీ స్పష్టముగా కనబడుతున్నవే గనుక విశేషచర్చలు జరగడం లేదు. అనేక తీర్మానాలు ఏకాభిప్రాయంగానే వెల్లిశోతున్నవి. ప్రథమసంవత్సరంలో ఆమర్దాకొద్దీ అమలులో పెట్టడానికి వీలైనవాటికంటె ఎక్కువ తీర్మానాలు చేశారు. పూర్తిగా అమలులోనికి రావడానికి కొంతకాలము పట్టినా అందరియొక్క డేమము పార్లమెంటువారు విచారిస్తున్నట్లు స్పష్టపడుతున్నది. మొదటసంవత్సరంలో యితరవిషయములలో చేసినతీర్మానాలు కాక దిగువతరగతులకు ముఖ్యంగా సంబంధించిన యీ దిగువశాసనాలు ఆంధ్రపార్లమెంటువారు చేశారు.

౧. ప్రథమ తీర్మానం:-

ధర్మవిద్యకు సంబంధించి వున్నది. విధిగా బాలికాబాలకు లందరూ విద్య నేర్చుకోవలసిందే. ప్రతివారు కొంత వృత్తివిద్య కూడా నేర్చుకోవడం అవసరం. ప్రతిపూర్వీను, పల్లెలలోను వుండే బాలబాలిక లందరికీ సామాన్యవిద్యా, వృత్తివిద్య నేర్పే వసతిగల బళ్ళేర్పరచడం చట్టంయొక్క గమ్యస్థాన మని వుపోడ్డా తంలో నిర్ధారణ చేయబడ్డది. నిరుపేదలకు పుస్తకాలు, వ్రాత సనిముట్లు యివ్వడానికి యోర్పాలుచేశారు. ప్రభుత్వమువారు తాము స్వయంగా బళ్ళు పెట్టడమే కాకుండా మతసంఘాలు,

యితరసంఘాలు బట్లు పెడితే వాటికి తగినంతప్రోత్సాహం యియ్య వలసిందని, మతసంఘాలు పిల్లలకు తల్లిదండ్రుల యిష్టంలేనిదీ పర మకాలను బోధించగూడదని నిబంధన ఏర్పడ్డది.

శాసనసభ సంబంధంగా ధర్మకర్తలను కొందరిని నియ మించి ధర్మవిద్యానిధని ఒకనిధిని ఏర్పర్చి అందునిమిత్తమై ఒకబడి పేటిటగాని పూరికేగాని యిచ్చినధనాన్ని పాలించి వృద్ధిచేయడానికీ ఏర్పాటుయింది.

౨. గ్రంథాలయాలు:—

పల్లెబళ్ళలో ప్రథమవిద్య పూర్తి కావడంతోటే పైచదు వుకు పోవడానికి శక్తిలేని వాండ్లకు విద్య అంతటితో అంత్యం గాకుంటూ గ్రామములలో పల్లెకూటాలు పెట్టించి వాట్లో గ్రంథాలు ప్రతికలూ వుంచడానికి చట్టాలేర్పడ్డవి. ఈ చట్టం ప్రకారం పల్లె కూటాలవిషయమై కొంత శ్రద్ధను గనుపర్చి కొంతఖర్చు భరించ డానికి పూనుకొన్న గ్రామాలలో ముందు ఏర్పాటు చేశారు.

౩: మద్యపానం:—

మూడవశాసనం: మద్యపానానికి సంబంధించి వున్నది. మద్యపానం హిందూస్థానుల ఆచారాలకు, హిందూమహమ్మ దీయుల మతధర్మాలకు వ్యతిరేకం. నూతన పరిస్థితులవల్ల ఏర్పరుప బడ్డ దురాచారం మహాత్ముడేర్పరచిన అసహాయోద్యమం వల్ల నిలిచిపోయింది. మధుపానం నిషేధిస్తూ కఠినశాసన మేర్పరచారు. విదేశాలనుంచి వచ్చే సారాయిలూ, బ్రాందీలు అమితమైన పన్నులువేసి నిషేధించారు. మధువిక్రయం వల్ల సర్కారుకుకలిగే యావత్తునష్టము సర్కారువారే ఫ్యాక్టరీలు పెట్టించి యితరులు పెట్టించేవాటికి కల్లునష్టయిచేసి కొన్నిదోహదాలవల్ల వెగటువాసన పోగొట్టి చెరుకుపంచదార వంటి స్వచ్ఛమైన చక్కెర చేయించి పూడ్చుకొంటూ కొంతకాలంలో ఎక్కువ ధనంకూడా సంపాదించ గలిగారు.

౪. శెటిల్ మెంట్లు:—

కొన్ని జాతులను నేరపుజాతులని పేరుబెట్టి వాండ్లకిష్టం లేనిదే అందరిని స్వస్థానభ్రష్టులను చేసి శెటిల్ మెంట్లలో నిర్భంధంగా వుంచడం పాఠగౌరవమునకు, నీతికి, అభివృద్ధికి భంగకరం. అవి ఏర్పరచిన స్థానములలో కూలీలకు పోటీ ఎక్కువజేసి ఆర్థిక పరిస్థితులను తారుమారు చేస్తున్నవి. అందువల్ల ప్రస్తుత శెటిల్ మెంట్లున్న స్థలములలో వ్యవసాయానికి లాయఖుగా వుండే భూములు లేనప్పుడు వాటిని పారెష్టుభూములకు మార్చి కొత్త గ్రామములు కట్టించవలసిందని, యితరచోట్ల వాళ్ళకు బంజరు భూములను యిప్పించి జీవనం కల్పించవలసిందని, వారికి చేతి పనులు నేర్పించడానికి ఏర్పాటుచేయవలసిందని శాసన మేర్పరచబడ్డది. కూలీలను బానిసలుగాచూసే దేశాలకు వలసబంపడం మాన్పి మిక్కిలి సారవంతములయిన లక్షలకొలది యకరములు బంజరుగావున్న విశాఖపట్టణం, గంజాం మొదలయిన జిల్లాలకు వలస బోవడానికి యేర్పాటుచేయడం కొరకు శాసనసభ్యులు కొందరుగల వలసకమిటీ యేర్పాటు చేయబడ్డది. ప్రారంభదశలో కమిటీవారు శిఫార్సుచేసిన వారికి వ్యవసాయం నిమిత్తం ద్రవ్య సహాయం చేయడానికికూడా అవకాశ మియ్యబడ్డది.

౫. దరఖాస్తు నిబంధనలు:—

ఈ నిబంధనలవల్ల కలపమాకులు పెరిగే పెద్ద వనాంతరాలు తప్ప తక్కిన అడవులన్నీ ఫారెస్టుతరగతినుంచి రివిన్యూతరగతికి మార్చి దిగువజాతులకు దరఖాస్తులకిచ్చి అవసరమైతే చోట్ల ప్రత్యేక గ్రామాల్లో ఏర్పరచి గానికి యితరచోట్ల వుండే పోరంబోకులను అతరాపుదార్లకు ముఖ్యంగా యివ్వవలసిందనే నియమం గద్దుపరచి భూములు లేని జాతులకే యివ్వడానికి అనుకూలముగా దరఖాస్తు రూల్సు మార్చబడ్డవి. శెటిల్ మెంట్లు రద్దుచట్టము క్రింద యేర్పరచబడ్డ వలసకమిటీవారే భూముల దరఖాస్తులు ఫయిసలు చేయవలసిందన్నారు. ధనవంతులుగానీ, యిదివరకు భూములున్నవారుగాని

దిగువ జాతులవాండ్రను లోబరచుకొని వాండ్రు పేర భూములు లాలో చీగా దరఖాస్తు పొందగూడదనీ, అట్లా పొందితే బినామీదారు పన్నెండు సంవత్సరములలోగా అనుభవచారుకు కంపెన్ సేషన్ ఇవ్వకండా పలసకమిటికి దరఖాస్తు వెట్టి స్వాధీనపర్చుకోవచ్చునని, బినామీదారు స్వాధీనపర్చుకోకున్నా సర్కారుకు యే దరఖాస్తు లయినా బినామీగా పొందబడ్డవని రుజువయితే పట్టా రద్దుపరచి యిరవయినాలుగు సంవత్సరములలోగా స్వాధీనపర్చుకొని యితరులకు దరఖాస్తులకు యియ్యవచ్చుననీ నిబంధన తేర్పడ్డవి.

౬. ఇండ్ల చట్టం :-

దిగువజాతుల యిండ్లసమస్య చాలా ముఖ్యమయింది. మాలమాదిగెలూ, యెరుకల యేనాదులూ నివసించేవి యిండ్లు కావు. వట్టికలుగులు. వందలకొలది మనుష్యులు నివసించే మాలమాదిగె పల్లెలు కొన్ని గజాలలో యిమిడివున్నవి. దిగువజాతుల కుటుంబాలకు తగినట్లు యిండ్లస్థలాలు దరఖాస్తుల కియ్యవలసిందనీ, మాలమాదిగె పల్లెలకు సమీపములో పోగంబోకులు లేకపోతే రహితాధీనములను సర్కారువారు విక్రమించుకొని యిండ్లు కట్టించుకోగలవాండ్ర కియ్యవలసిందనీ, ద్రహ్యోపపత్తి బాత్రిగాలేని వాండ్రకు ఇండ్లు కట్టుకోవడానికి వీలయినంతవరకు ధనసహాయ మియ్యవలసిందనీ, శాసన మేర్పడ్డది. ఇటువంటి యేర్పాట్లే ప్రపంచంలోవున్న నాగరిక దేశాలన్నిటిలోను చేస్తున్నారు

౭. నౌకరీచట్టం దిద్దుపాటు :-

పై తరగతులవారు విద్యాధికులయి వుండడం చేతనూ, వున్నతవిద్య నేర్చుకోవడానికి వారి కెక్కువ వసతులు వుండడము వల్లనూ, యింతవరకూ వున్నతోద్యోగాలన్నీ ఆక్రమించుకొని వున్నారు. దిగువ తరగతులకు వారితో పోటీకి నిలువగల స్థితి యింతలో లభించేటట్టు కనుపడదు. అందుచేత ప్రస్తుతం పోలీసు, రివిన్యూ, శివిల్, పోస్టు, ఫారెస్టు, మిలిటరీ మొదలయిన శాఖలలో వున్నతవిద్య అవసరములేని చిన్న వుద్యోగాలన్నీ దిగువ తరగతు

లకు ఆపుదలచేసి వుంచవలసిందని వుద్యోగ నిబంధనలు మార్చబడ్డవి.

౮. కార్మికసంఘ చట్టము :—

దేశంలో వృత్తు లభివృద్ధి పొందడానికీ, కార్మికులు బాగు పడడానికీ కార్మికసంఘాలవసరము. కూలీలు పశువులవలె పనిచేసే వాండ్లుగా వుండడంకంటే లోకపరిస్థితు లెరిగి తెలివిగలవాండ్లయి వుండడం మేలు వాండ్లు వొంటరిగా స్వాభివృద్ధికై చేసే ప్రయత్నాలు సాగవు. లోకంలో కూలీలు కూలు లేర్పరుచుకొని పని చేయడం నాగరికలక్షణంగా యెంచుతున్నారు. పూర్వం మన దేశంలో చేతిపనులు చేసేవాండ్లందరూ శ్రేణులుగా యేర్పడి పని చేసేవాండ్లు. వీటివల్ల కూలీలవర్తన, లబ్ధికస్థితి కూడా వృద్ధి అవుతవి. కూలీల సంఘములపేర్లు, సభికుల సంఖ్య మొదలయిన సంగతులు వ్రాసివుంచడం అవసరం. సభికుల జ్ఞానాభివృద్ధి కివియెంతో సహకారులు. ఈ సంఘాలకు శాసనమూలకమయిన నిలవర మేర్పరచబడ్డది. యీ చట్టప్రకారము ఈ సంఘముల ధనం సభికుల బాకీలకుగాని, యజమానులూ, కూలీలూ తగాదాలుపడితే అందువల్ల యజమానులకు కలిగే నష్టాలకుగాని, సర్కారుకు అచ్చవలసిన యే విధములయిన చుసుములకుగాని, జవాబుదారీ కాగూడదు. స్వరాజ్య చట్టప్రకారం కూలీలకుకూడా వోటిచ్చే అధికారం రావడంచేత యెటువంటి కూలీలకు వోట్లయ్యవలసిందీ నిర్ధారణ చేయడం కష్టం. ఈ సంఘాలలో సభికులు కాదగినవాండ్లు కొంత మోగ్యతా, తెలివితేటలూ కలవాండ్లయి వుంటారు. కనుక కార్మిక సంఘాలలో మూడేండ్లు వయసగా సభికులుగా వున్న వాండ్లూ, నెలజీతగాండ్లూ వోట్లచ్చే అధికారం కలిగివున్నారు.

౯. ఖద్దరు చట్టము :—

చేతితో వడకడం, నేయడం నశించి యంత్రాలు బయలు పేరిన తరువాత పశ్చిమ దేశాలలో ధనిక కార్మిక సమస్యలు

బయలుదేరి ఆర్థిక పరిస్థితులను తారుమారుజేసి యెడతెగని కల హాలకు కారణమైనవి. పల్లెలు పాడుపడి పట్నా లయినవి. స్త్రీలకు జీవనాలు పోయినవి. పట్టణాలకు అనుబంధంగావుండే అనారోగ్యం, అవినీతి ప్రబలినవి. పూర్వపు హిందూ గ్రామపాలనాపద్ధతి ఈసమస్యల కన్నిటికీ జవాబుచెప్పి సంఘజీవితం మౌడుమౌడుకులు లేక సరళంగా ప్రసరించడానికి కారణమయింది. ప్రస్తుత మాపద్ధతి కొంత వరకు సశించడంవల్ల సాశాస్త్ర సాంఘిక జీవితానికి సంబంధించిన వికారాలన్నీ యిక్కడకూడా పొడజూపుతున్నవి ఇవి కొంత వరకూ ఖద్దరు వృద్ధిచేయడంవల్ల అణగవచ్చు. సంఘానికి కూడా గుడ్డా ముఖ్యావసరములు.. ధాన్యం పురుషుడు పెండిస్తాడు. స్త్రీ వండుతుంది. కొంతవరకూ వ్యవసాయపు పనులలోనూ సాహాయం చేస్తుంది. స్త్రీలు వడుకుతారు. పురుషులు నేస్తారు. ఈ పద్ధతివల్ల స్త్రీపురుషులు నొకరికి చెయి జాచకుండా స్వతంత్రంగా జీవించడానికి అవకాశ మున్నది. ఖద్దరు పోవడంతోనే స్త్రీకి పెండ్లి జీవిత మార్గమయింది. పెండ్లి లేకపోతే మగ్యాదగా జీవించడమే కష్టము. ఈసత్యాన్నే పూర్వపుమోటు పాట వెల్లడిస్తుంది.

మగ దెందుకే నారీ-మనకు-మగ దెందుకే నారీ

అసలే మగ దెందుకే నారీ

౧. కడుటా చల్లంగుంటే కడిలిస్త గోల్కొండ

మ.

౨. రాటా చల్లంగుంటే రప్పిస్త గోల్కొండ.

మ.

రాటాయొక్క మహాత్మ్యం శ్రీనాథకివినిగూడా ఆకర్షించింది.

క. ఆకడురున కుకిరవమును

ఆకడురున భృంగరవము-ఆత్మరవంబున్

యేకిశృతముగ యేకు ల

నేకులు విన నడికె ముదిర - యేపలముదిరా :

అని వర్ణించాడు. ఖద్దరుయొక్క వ్యాపకానికి భంగం లేకుండా వేయదగినంత సుంకం విదేశపురూలు మీద, వస్త్రముల మీద విధించబడ్డది. నూలు మామూలుకంటె రోజుకు యొక్కవ

వడికి జీవనానికి చాలినకూలి సంపాదించడానికి, సన్నపునూలు కూడా వడకడానికి, పెండువిధాలయిన రాటాలు కనిపెట్టేటందుకు సర్కారునూలు క్షాణానా తీర్చుచి సుతారిపుపనులు తెలిసిన శోధకులను నియమించి, పోలీసు చేరుస్తున్నాడు.

౧౦. ఫ్యాక్టరీ చట్టము :—

గిర్నీ కూలీలచేత కోజుకు యెనిమిదిగంటల కంటే యెక్కువ పని చేయించగూడదని, సవకుకూలీలకు గిర్నీలసమాపములో గాలీ వెలుకుకూ గానానెచ్చి భారకాసులు యజమానులు కట్టించి యియ్యచ సరి వసి, పుష్కల చదువుకు తగిన పాకర్యాలు చేయవలసిందని శాసనం జేశాడు. గిర్నీ కూలీలను సరి అయిన కారణం వల్లనే తీసివేయగూడదని, పని చెయ్యడములో గాయాలు మొదలయి విరిగిలితే యజమానులు వచ్చి కట్టియి మృవలసిందని చాలా కాలం పని చేసిన సంస్థ చాలించుకుండేండ్లప్పుడు బహుమతి గానీ, ఫించనుగానీ యిచ్చవలసిందని యేర్పరచాడు.

౧౧. జయిలు కమిటీ :—

జయిలుపాలనము : ద్వారామంత్రి కియ్యబడ్డది. జయిళ్ళు యిప్పటివలె సంక్రమణములు గాక సేస్తులను బాగుజేసి పౌర సత్కాలు చలాయించడానికి దగిన యోగ్యత గలిగించి జయిళ్ళను వృత్తివిద్యాలయాలుగా మార్చడమి వుద్దేశ్యంతో జయిలుపాలనం శాసనసభ యొక్క ప్రాథమిక యియ్యబడ్డది. ఖనుదీల విషయములో సంచారిన్వారితో త్యయించి, భోగాలనుభవించుటకూ దప్ప యితర విషయములలో అభివృద్ధి పొందడానికి ప్రతిబంధాలు కలిగించగూడదని, తగినంత సమవాయం కలిగించవలసిందని యీ శాసనము యొక్క తలంపు.

౧౨. దేశపాలనము :—

దేశపాలనా విషయమయిన చర్యలు అందరికీ తెలియడం కోసం న్యాయస్థానాలూ, శాసనసభలూ, జిల్లాసంఘాలూ, మునిసి

పాలిటీలూ మొదలయిన సర్కారు కార్యజ్ఞానాలు యావత్తూ తమ కార్యవిధానం దేశభాషలో జరుపవలసినవి చట్టంజేశారు. ఈ చట్టమే లేకపోతే అంగ్లభాష బాగా రానివాండ్లకు ప్రవేశ మియ్యడమే తప్ప.

ఇంకా యితర చట్టాలుగూడా దిగువజాతుల అభివృద్ధికై చేయ నుద్దేశించారు. చట్టాలుచేయడంలో పుత్సాహం కనుపర్చడమేగాకుండా అవి జయప్రసంగా అమలులోకి రావడానికి గూడా ప్రతి శాసనసభ్యుడూ ప్రయత్నిస్తున్నాడు. దేశాభిమానులయిన పెద్దలూ, పిల్లలూ, అసమీను స్వరాజ్యంవలన ప్రయోజనం జనులకు పూర్తిగా కలగించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. మహాజనుల యొక్క తేమం తప్ప స్వతేమం యెవరూ ప్రధానంగా యెంచుకోవడం లేదు. శాసనసభలు చేస్తున్న అభివృద్ధియొక్క వేగం చూస్తే పదియేండ్లలో పూర్తిచేయవలయు సని పుద్దేశించినపనిలో పదవ వంతు జరిగినా దేశం చరిత్రకాలంలో బాగుపడుతుందని తోస్తుంది. దేశక్షేమ ప్రధానంగా యెంచి రాజకీయజీవితం నడిపేజాతికి ఫలాపేక్ష లేని కర్మయోగమూ, మోక్షమూ సులభ సాధ్యంగదా !

౧౯

పెద్ద బీగం

పంతులు పయికిం యావత్తూ వసూలుచేస్తున్నాడు. అహో రాత్రాలు ఆయనకు అదే ఆందోళన. వెంకటయ్య, రామానాయుడూ చేసినత్యాగానికి ఆయన కండ్లు మరుమిట్లు గొన్నవి. తన యమూనాలు మహాత్యాగం జేస్తే తాను చౌదరయ్యదగ్గర తిరిగి స్వాగతపప్పుకోన్న యీనాం తన అనంతరం నల్ల మోతువారి ధిక్కంలో కలిసేటట్టు దస్తావేజు వ్రాశాడు. ఆయనకున్న పొలమంతా అదే. దత్తు మునుకున్నాడు. ఊళ్ళూళ్ళూ తిరిగి బాకీలు వసూలు చేస్తున్నాడు. కాలం సుభిక్షంగా వుండడంచేత బాకీలు, గవ్వలు రాలినట్టు రారుతున్నవి. పంతులు

మొదటినుంచీ నిరాధానులకు బాకీలు పెట్టేవాడు గాదు. నాలుగు రూపాయలు తీసినేసెయినా దావాలు డిక్రీలు లేకుండా పయికిం యావత్తూ వసూలు చేశాడు. విద్యాలయాల్నా, కార్ఖానాల్నా, వసతి గృహాల్నా పూర్తిఅయ్యేవరకు మూడలక్షలు పట్టింది. సగం మందిరానికి ఆనుకొనివున్న పశువుల కొట్టాల్నా, చొప్ప దొడ్లనా, పాటిచేనూ, బీడూ, భవనాలతో నిండిపోయినవి. కొత్త మేడా పురాతనపు భవంతీ విద్యాలయంలో పనిచేసే వ్రాసాధ్యాయులు కాపుర ముండిడానికి యేర్పాటయింది. ప్రస్తుతం పాత యింట్లో తమనూ, వ్రాసాధ్యాయులకిండనే లెక్కవేసుకొని రామా నాయుడు, వెంకటయ్య సర్వసంగ పరిత్యాగులయి లోకసంగ్రహాభిలాషమాత్రావశిష్టులయి లోకములో నివసించదలచి కాపుర మున్నారు. భవనాలు పూర్తిగావడంతోటే తమతాలూకు స్థిర చరహాపకమైన యావదాస్తీ ధర్మంకింద వర్తింపజేయడానికి ధర్మ ప్రతిపాదనాసేనిమిత్తం నారాయణరావును పిలిపించాడు. సరసింహారావు మునిషల్లెన్లో కాపురంబెట్టి విజయనగరములో వ్రాసాధ్యాయునిగా కుదిరాడు. నారాయణరావు తనపని నడలి కళాశాలలో ప్రధానిగా వుండి కొంతసేపు బోధించడానికీ, పాలనవ్యవహారం నిర్వహించడానికీ అంగీకరించాడు. రామదాసుయొక్క కొట్టమూ, దానికి ఆనుకొనియున్న పల్లమోతువారి పొలమూ కలిపి మొకపెద్ద వ్రాసాధ్యనవనం కేసి దాంట్లో పర్ణశాలలు వేయించి దానికి తపోవస మని పేరుబెట్టాడు. ఇది మాలపల్లెకు, పూర్వీకమధ్య వున్నది తపో వసమే రెంటిని కలిపింట. పుల్లప్ప, కామానాయుడూ జయలు నుంచివచ్చి మంగళాపురిలో రామదాసుదగ్గరనే శిశూష చేస్తున్నారు. పుల్లప్ప, భార్య పసతిగృహములో వంటపనికి కుదిరాయి. కామానాయుడిని కిందితరగతులకు పంతులునుగా నియమించారు.

కోటమ్మకు అవసానకాల మయింది. ఆమెకు తండ్రి వ్రాసి యిచ్చిన పొలమంతా మాగానై మంచి ఆదా వస్తున్నది. పగుల బడిలో ధర్మఖచ్చుపోను మిగిలినది పెట్టి అస్త్ర పెంపు జేసింది.

యావదాస్తి యిప్పుడు మదింపుచేస్తే లక్షకు మిగిలింది. కోటమ్మ తనకున్న ఆస్తాంతా తపోవనానికి వ్రాసియిచ్చి దానివల్ల వచ్చే ఆదాయం తపోవనంలో నివసించి తపస్సు చేసుకుండేవాండ్లకు, ప్రస్థానత్రయం, భాష్యాలూ పాఠం చెప్పేవాండ్లకూ, చదువుకుండే వాండ్లకూ జాతివివక్షత లేకుండా పోషణ నిమిత్తం ధర్మంగా జరుగ వలసిందని యేర్పాటు జేసింది. మాలక్ష్మి వెంకటదాసుల ఆస్తి కలు తపోవనంలో భూస్థాపనజేసి తిరుపళ్ళెలు కట్టించారు. కోటమ్మ తపోవనములో తనశరీరం భూస్థాపన చెయ్యమని కోరి అంత్యసమయములో తపోవనానికివచ్చి ప్లవళాలలో పరమపదించింది. ఆమె కోరినప్రకారమే సమాధి చేయించారు. అప్పాదాసు పాఠశాలలో తయారయిన వందలకొలది దిగువజాతుల పిల్లలు విజయకళాశాలలో చేరుతామని పేర్లిస్తున్నారు. ఇతరపూర్వవాండ్లూ, అనేకులు పంచములూ, యెరుకలు. యేనాదులు చదువు నుంటామని వస్తున్నారు.

ఒకదినం రాత్రి యెవరో రామానాయుడిని నిద్రలేపారు. ఆయన నిద్రకండ్ల లేచినచ్చి యెవరని అడిగితే, 'జగన్నాథం మీకీతాళపుచెవి యియ్యమన్నాడు. దీంట్లో పంచమోద్యమానికీ, పాటకోద్యమానికీ హక్కున్న' దంటూ చేతికిచ్చి నిలువకుండా వెళ్ళిపోయినాడు. రామానాయుడూ, వెంకటయ్య బీగాన్ని పరీక్షిస్తే సంగతి బోధపడలేదు. బీగం విలువగల లోహంతోనయినా చేయలేదు. రెండు మహోద్యమాలకు చేయబడ్డ ఈ ధర్మంయొక్క గూఢస్వభావం వారికి గోచరించలేదు. తెల్లవారి పుల్లప్ప వచ్చి పెద్దమందిరానికి తాళం వేశారేమీ, సున్నం గొట్టడానికి కూలీలు వచ్చి కూరుచున్నారని చెప్పితే, అన్నయ, దమ్ముడూ వెళ్ళి పరీక్ష జేస్తే వల్లమాలినతాళం నాకిటికి వేసున్నది. రాత్రియిచ్చిన తాళపుచెవి దీనిదే అయివుంటుందని పెట్టిచూస్తే సరిపోయింది. తీసి లోపలికి బోతే వేయేసిరూపాయిలు గల వేయిసంచులు నేల మీద వరుసలుదీర్చి పెట్టివున్నవి. చాలాసేపటివరకూ యెవరికీ అంతు బట్టలేదు. నిర్ణాంతపోయి జొమ్మలవలె నిలువబడ్డారు.

రామానాయుడు జ్ఞాపకం దెచ్చుకొని రాత్రి తాళపుచెవి యిచ్చిన మనిషి జగన్నాథ మియ్యమన్నాడని చెప్పినట్టున్న దన్నాడు. శ్రీజగన్నాథుడయిన భగవంతుడే నల్లమోతువారి ధర్మానికి మెచ్చి దానికి తోడుగా పంపివుంటాడని వెంకటసుబ్బయ్యన్నాడు. పంతులు యీ ఆలోచనంతా యెందుకని వొకసంచి వుచ్చులాగి రూసాయిలు కుమ్మరించాడు. దాంట్లో వొకచీటి వున్నది. దీని ఖులస్సు యావత్తూ యీ కాకితం చెవుతుందని విప్పి చదివితే పంచమోద్యమానికీ, పాటకోద్యమానికీ సనాతుల ధర్మమని లిఖించివున్నది. సరే యిది మనవాడి ధర్మమే. జగన్నాథమంటే వెంకటదాసని పంతు లన్నాడు. తక్కిళ్ళ జగ్గడికి జై వెంకటదా సుకు జై అని కేకలు విసబడ్డవి. అన్యాయార్జితం యిటువంటి మహోత్కృష్ట ధర్మానికి వినియోగించనచ్చునా అని కొంద రన్నారు. అన్యాయపు సొమ్ము తిన్నా గుండ్రంపుతో బయటికి వస్తుందిగాని, యిమడదని మఱికొంద రన్నారు. రామదాసు యెటూ చెప్పడానికి తనకు తోచలేదు. సాధనశుద్ధి తక్కువను కొన్నా, గోపన్నా, తిరుమంగయాళ్వారు పూర్వం జేసిన కైంక ర్యాలు పూజనీయంగానే యెంచబడ్డ వన్నాడు. రామదాసు నిషే ధించకపోతే రూసాయిలు పనికివస్తవని అందరూ అన్నారు. ప్రతి సంచిలోనూ, వొకటే మోస్తరుగా రెండుపుద్యమాలకూ ధర్మ మని వ్రాయడం చేతనూ, రాత్రి వచ్చినమనిషి బీగం రెండు పుద్యమాలకూ సంబంధించినదని చెప్పడం చేతను రెంటికీ చెరి సగంగా యివ్వడం న్యాయమన్నారు. దాని కందరూ అంగీక రించి అయిదులక్ష లప్పుడే వెంకటయ్యకు స్వాధీనపర్చి సనాతన ధర్మ మనేపేరుతో విజయకళాశాల కుపయోగించమన్నారు.

కార్మికోద్యమానికి యివ్వబడ్డ అయిదులక్షల ధనం రామా నాయుడు బెజవాడలో జరిగిన ఆంధ్రకార్మిక మహాజనసభకు తీసు కొనిపోయి వొప్పజెప్పాడు. ఆసభకు ఫిర్యాకొక్కరి చొప్పున కార్మిక సంఘాలచేత నియమితులయిన ప్రతినిధులు వచ్చారు.

ఆసభలో కొత్తచట్టాలప్రకారం కార్మికులకు గలిగిన సౌకర్యాలు
 లెక్క-చూచుకొని ప్రభుత్వంవారికి కృతజ్ఞతావందనాలు దెలిపి
 రైతులూ, గిరిస్థులూ యజమానులూ స్వయంగా తమకు యియ్యదగిన
 కూలి పంపిణీ యేర్పరచి వెంటనే ఆప్రకారం జరుపవలసిందని
 గిరిస్థులూ, రైతుసంఘాలూ తెలియపర్చారు. ఆసభలో
 రామానాయుడు గారిని ఆంధ్రకార్మికమహాసంఘానికి కార్యదర్శిగా
 యేర్పరచి కార్మికసంఘాలతోను, రైతుసంఘాలతోను వుత్తర
 ప్రత్యుత్తరాలు జరపడానికి, సభలో యేర్పరచిన కూలిపంపిణీలు
 ఆయనకు యుక్తమని తోచిన స్వల్పమాన్యులతో రాజీ కుదర్చ
 డానికి అధికార మిచ్చారు. నాయుడుగారు రైతుసంఘాలూ,
 గిరిస్థులూ కలిపిచేసుకొన్న మహాసభకు వెళ్ళి కొంచె మించు
 మించుగా సంగదాసువేసిన వుజ్జాయింపు ప్రకారం రాజీకి వొప్పు
 కొని వచ్చాడు. రామానాయుడు ఆంధ్రకార్మిక సంఘానికి కార్య
 దర్శి అయినతరువాత తా నదినరకు భూస్వామిగా శాసనసభలోకి
 వెళ్ళివుండడం చేత తనపదవిని వదులుకున్నాడు. కార్మిక
 సంఘాలు తమకు శాసనసభలో వున్న స్థానమొకటి వెంటనే కాళీ
 చేయించి ఆయనను ఎన్నుకొన్నారు. నారాయణరావు శాసన
 సభలో మండిసాముతో కట్టించబడ్డ ప్రతి ప్రతిష్ఠాపనలోను దిగువ
 జాతులకు ప్రవేశముండవలయు నని తీర్మానం బెట్టి రామానా
 యుడు కూలీలకూ, యజమానులకూ గాజీకుదుర్చుతూ సభకు
 రానందున తక్షణం ఆతీర్మానం ఫయిసలద్యో పరికయినా వచ్చి
 పోవలసిందని తెల్పిగానిస్తే వెళ్ళి కార్మికకళ శాల ప్రవేశమహా
 త్సవానికి మంచిమూహూర్తం అయిదురోజులలో వున్నదని తంతి
 రావడంచేత తీర్మానం అభిప్రాయభేదం లేకుండా మంత్రులంగీక
 రించి నందన నారాయణరావును వీసుకొని వెంటనే యింటికి
 వచ్చాడు.

మోహనరావు

మోహనరావును మనం వదిలిపెట్టి చాలాకాల మయింది. మాంబళంలో కమలమ్మా. శిశువూ చనిపోయినా గని తెలిసిన తర్వాత యింటికి వచ్చాడు. అంతకుముందే బలవంతంగా పెండ్లి జేశారు. చెన్నపట్నం నుంచి వచ్చి యెండాకాలం యింటిదగ్గరనే వున్నాడు. స్కూళ్ళు తియ్యంగనే మళ్ళీ కాతేజీగో చేరవలసిందని అన్నా, తల్లీ బలవంత పెట్టారు. పోవడమంటే మనస్కరించలేదు. తలంచుకున్నప్పుడల్లా జమిందారు పాయాగా కాపురం చేస్తున్న కమలమ్మను దిక్కు-మాలిన పీనుగులబద్దలో మోసుకొని పోవడానికి తానే కారకుడనని మనస్సుకు వచ్చేది. సుఖంగా నడుస్తున్న కాపురం జొరే. రామానాయుడికి, సాహుకూ తన అగువుమాలిన పనివల్ల ద్రోహం చేశానని దుఃఖించాడు. రామానాయుడిని క్షమించమని అడుగుదా మనుకున్నాడు. గాని ఆయన బౌద్ధార్యంలో క్షమించినా అంత కెద్దకోరిక కోరడం తనకు భావ్యం గాదనుకున్నాడు ఇంతవరకూ చెన్నపట్నం గాని, మంగళాపురం గానీ తొక్కిచూడలేదు. గుంటూరు, తెనాలి, చెన్నపట్నం పోయ్యే వై టైక్కడమంటే గుండెల్లో దడబుట్టేది. ఒకండ్లతో మాటా, కలుకూమాని పొద్దుగురులూ తనగదిలో నిర్విణ్ణుడయి కూర్చుండేవాడు. తల్లికి, అన్నకూ మద్రాసులో యెవరితోనో సంబంధ మున్నదని మాత్రం తెలుసు. ఫలానా అని యెవరూ యెరుగరు. ఇతని అవస్థచూచి భయపడి భ్రమతీరే దాకా ఆమనిషిని మదరాసులో రహస్యంగా ఇతనిదగ్గర వుంచడమో, లేక యిక్కడను తీసుకరావడమో చేస్తే బాగుండు నని అన్నా, తల్లీ యోచించి వొకనాడు రహస్యంగా ప్రస్తావించారు. కదిలించినప్పుడల్లా మోహనరావు యేడవకం తప్ప జవాబుచెప్పేవాడు గాడు. అతనిని బాధిస్తున్నది అపకీర్తిభయం గాడు. కమలమ్మ మీది మోహమూగాడు. అతని మనస్సే అతనిని బాధిస్తు

న్నది. శల్యాలంటగాడున్నది. అన్నా, నల్ల అశ్వవిధాల చెప్పి చూశాడు. కార్యం లేకపోయింది. ఒకనాడు తెలుపువేసుకొని గదిలో కూర్చోనివుండగా నల్లి సున-లోగుండా చూస్తే యేడుస్తున్నాడు. నెలలు గడిచినకొద్దీ మనిషి క్షీణించడమేగాని దిగులు మాయశేదు. క్రమంగా బయట నిరగడంగూడా మూనివేశాడు. అత్తనారికి తెలిస్తే చదువు మాని వేసుని అంటూ ని నల్లి బలవంత పెట్టి కలకత్తాకు చదువుకోపోవడానికి వొప్పించింది. రాజారావు చదువు మానిపించడమే మంచిదంటాడు. నల్లీ, కొడుకూ మల్ల గుల్లూలుపడి చివరకు కలకత్తాలో లావరీక్ష చదవడానికి సంపాదు. కలకత్తాకు పోయినకొద్దీరోజులకే కాపురానికి రానిభార్య; తల్లి చనిపోయినారు. అంతట చదువుచాించి యింటికి వచ్చి అన్నా, తనూ వేరుబడి, తనభాగపహాలాలు కొళ్ళకిచ్చి ముఖాదలాగా మక్తా పుచ్చుకొని, లోకులవల్ల రావలసిన పయిం వచ్చినమట్టుకు వసూలు పెట్టుకొని, యావత్తూ భ్యాసినో వేసి దేశాలనం బయలుదేరాడు. మనశ్శాంతి మా పం కుదరలేదు. రెండుమూడు సార్లు యింటికి వచ్చినప్పుడు పెండ్లి చేసుకోమనీ, లేక తన చిన్న కొడుకును దత్తుచేసుకో మనీ అన్న బలవంత పెడితే ఏదీ తనకక్కర లేదన్నాడు. ఒకసాళు కాశీరామేశ్వరాలు పాద చారి గా పోయినాడు. సరయూనదిలో స్నానం చేశాడు. బృందావనంలో స్నానం చేశాడు. బృందావనంలో చాలా కాలమున్నాడు. హరి ద్వారం బోయి గురుకులం జూచి అక్కడనుంచి బయలుదేరి అస హాయోద్యమ ప్రారంభదినాలలో సుస్కృతీ గ్రామం చేరాడు. మహాత్ముని సాంగత్యం గలిగిన తరువాత కొంత మనశ్శాంతి గలిగింది. ఇతర విషయాలతో, జోక్యం కలిగించుకోక ఖద్దరు వడకడం నెయ్యడంతో కాలం బుచ్చుకున్నాడు. మహాత్ముడు కారా గృహంలో ప్రవేశించిన తర్వాత కొంతకాలం యంగిండియా పత్రికకు వ్రాస్తూ వచ్చాడు మనిషికి కుగ్మత యేర్పడ్డది. క్రమంగా క్షయలోకి దిగింది. మనిషి బొత్తిగా క్షీణించాడు యావనంలో చూచినవాండ్లికెనిసి గుర్తించలేదు. నిజంగా ఆ

మోహనరావే కాదు. నిరంతరం వ్యాకులంవల్ల అకాల వృద్ధాప్యం గూడా వచ్చింది. శరీరంపాలిపోయి సన్నంగా బకుడయినాడు. తుమ్మెద రెక్కలనంటి మీసాలూ, ముఖచంద్రుని ముద్దులాడే ముంగురులూ, పైత్యదారుణంచేత జిగివిచేసి పలితరోగికి పడ్డట్లు తేల్చబడ్డవి. చెంపలూ, గవడలూ జారినవి ముఖమంతా ముడతలు బడ్డది. గిచ్చుడుబడని దండలూ, రొమ్మూ, తొడలూ వొందులై అల్లల్లాడు తున్నవి. అంక పొంకాలతో వచ్చిన యావనపు పొంగంతా ఆరిపోయినది సర్వాంగాలు శిథిలమై ఆ తేజస్సూ, ఆ నిగనిగలూ, ఆ చెలువూ, ఆ మోహనరూపం యొక్క సారూ అన్నీ మలిగిపోయినవి. కండ్లూ, పండ్లూ ఆ గుండ్రముఖం మాత్రం సహజసౌందర్యాన్ని విడువ లేదు.

ఒకరోజున మరుపు చొప్పున అద్దం చూచుకున్నాడు తనలో కలిగిన మాన్పు మూర్తీభవించినట్టు కనబడ్డది. కాలం యెంత చౌర్యం చేసిందో కనుక్కున్నాడు. మొదటకాలమే అతని మోహనరూపాన్ని పక్ష్యం జేసింది. ఆ సౌందర్యాన్ని అదే తీసుకొని పోయింది. రోజూ ఒక చిన్న మొగ్గగా మొటకరిస్తుంది. నాలుగు రోజులకు యెర్రని కోరకంసూడ లోనుంచి బయటి కనబడుతుంది. వికసించి వివిధములయిన రంగులూ, తావులూ, కాంతులూ విరజల్లుతుంది. అక్కడనుంచి పొట్టిపోవడం ప్రారంభిస్తుంది. రెక్కలు యెండి బాగిలి రాలిపోతవి. కాలం వెర్రిదా యేమి? సర్వం సిద్ధం జేసుకొని బోర్లదోసి పరిగెత్తుతుం దెందుకు? ప్రేమా? లేక వోర్యలేనితనమా యీ విషరీతచర్యకు కారణం? పిల్లలు యిసుకగూళ్లు కట్టుకొని ఆడుకొని తొక్కి పరుగెత్తుతారు. కాలం ఒక్కరోజాపువ్వువేగాదు; బ్రహ్మాండా లన్నీ యిట్లాగే పాడుజేస్తుంటుండే కాలుడివని చంపడం మాత్రమే కాదు; సృష్టి జేసి పెంచడమూ అతడే కాలుడు త్రిమూర్తి స్వరూపుడు. అయితే ఇంతగొప్పవాడి కీపిల్ల చేష్టలేమిటి? మళ్ళీ పురాణపురుషు

డని పేరు. పిల్లల మోస్తరుగా మెప్పుడూ ఆడుకుంటూనే వుంటాడు. అవి లీలలు.

మోహనరావు వుయిలువ్రాసి, లకోటా జేసి, ఫలానా వారికి పంపవలసిందని ఆశ్రమవాసుల కిచ్చాడు. కాలుడు వొక నాడు వుదయం మోహనరూపాన్ని మరి యేమిచేయించుకోవడానికో చెడగొట్టాడు. ఆశ్రమవాసులు వుత్తరక్రియలు జరిపి, మరణ రిజప్టు సకలుతో వుయిలు జతపరిచి, కవకు రామా నాయుడుపేర రిజప్టుచేసి పంపారు. కార్మికకళాశాల ప్రారంభోత్సవదినమే అందినది. తెరిచి చదువుకుంటే యీ విధంగా వున్నది.

“ప్రస్తుతం సబర్కత్తి ఆశ్రమవాసుడైన మోహనరావు వ్రాసిన వుయిలనే మరణశాసనం. నాకు క్షయరోగంవల్ల మరణం ఆసన్నమయింది. నాకు గుంటూరుజిల్లాలో షెడ్యూలు డాఖలా వుండే స్తిరాస్తి, మద్రాసు బ్యాంకిలో వున్న రొట్టెం మొత్తం షుమారు రెండులక్షల కిమ్మత్తుగలది, మంగళాపురంలో నల్లబోతు రామానాయుడుగారు కట్టించిన కార్మిక కళాశాలకు ఖర్చు నిమిత్తం ధర్మంగా యిచ్చివేయబడ్డది. నాయుడుగారే దీనికి ధర్మకర్తగా వుండవలసింది. మనశ్శాంతికై యీ వుయిల్ నామాలోని యేర్పాట్లు చేయబడ్డవి.”

౨౦

విజయకళాశాల

విజయకళాశాల ప్రారంభోత్సవదినం వచ్చింది. దేశంలో దిగువజాతులయెడ సానుభూతిగల నాయకులందరికీ ఆహ్వానాలు పంపించారు. దూరపుటూళ్ళనుంచీ, సమీప గ్రామాలనుంచీ జనులు తిరునాళ్ళ ప్రజగా వస్తున్నారు. వచ్చినవారి కందరికీ పసతు శేర్పూరంబడ్డవి. ఇంతటి వుత్సవం మంగళాపుర మెన్నడూ చూడలేదు.

ఊరంతా వైభవంగా అలంకరించారు. మాల మాదిగ పల్లెలు సంగదా సేర్పరచిన నమోనా ప్రకారం వీధులుతీర్చి కట్టి వుండడంచేత మేడలు, భవంతులూ లేకపోయినా, గాలికొంపలు గాకుండా చిన్నవయినా గట్టి యిండ్లూ, చుట్టూ ఆవరణమూ, నీడచెట్లూ, చూడడానికి ముచ్చటగా వున్నవి. వీధులన్నీ మెరక పల్లాలు చదునుజేసి పూడ్చి నీళ్ళు జల్లారు గోడలకు పెల్లవేసి యెర్రమన్న పట్టెలు పెట్టారు. కళాశాల ఆవరణనుంతా పూరి తోపులతోవున్న తాటాకంతా గొట్టి ఫర్లాంగుమేర పందిళ్ళు వేయబడ్డవి. ఊరంతా పచ్చతోరణాలెంతో ముచ్చటగా గట్టారు. దేవుని పెండ్లి కంఠరూ పెద్దలే నని పూరివారందరూ స్వంత కార్యంగా భావించుకొని అతిథులకు మిక్కిలి ఆదాణా, ఉపచారాలు చేస్తున్నారు.

భోజనపు యేర్పాట్లు అద్భుతంగా వున్నవి. వచ్చిననాటికి వచ్చినట్టుగా విధివిరామం లేకుండా వడ్డనలు జరుగుతున్నవి. నవ కాయ పిండినంటలూ, నాలుగు కూరలూ అంతస్థుల భేదం లేకుండా అందరికీ వడ్డిస్తున్నారు. త్రాకాంతమందు చక్రధర స్మరణలకు తెంపులేదు.

ఊరు వుజ్జిలూగుతున్నా తపోవనం నిశ్శబ్దంగా వున్నది. తరు లతా గుల్మములూ, వానిమధ్య చిన్న పర్ణకుటీరములూ దప్ప మానవనిర్మితము లయిన భవనము లందేమీ లేవు. భోజనాలయి పొద్దు తిరిగినవెంటనే తపోవనములో ప్రతిచెట్టు నీడనూ పురాణ శ్రవణము జరుగుతున్నది. కొందరు తత్వాలు బాడుతున్నారు. కొందరు పర్ణశాలలో యోగసమాధి విమగ్నులయి యున్నారు. మరికొందరు భక్తిపారవశ్యముతో నామసంకీర్తనం జేస్తున్నారు. ఇదిఅంతా పూర్వము నైమిశారణ్యములో జరిగినట్టు వర్ణింపబడే సత్రయాగమునకు సంబంధించునది చాలామంది అభిప్రాయ పడారు.

నాలుగవజాము ప్రవేశించింది. కళాశాలలో మహాసభ జరుగుతుందని తప్పెట నేశాను. జనం పందిరినిండా కూర్చుంటున్నది. సభాపతి యెవరయిందీ ప్రకటించలేదు. ఇదివరకు యెవరినీ అందునిమిత్తమయి ఆహ్వానించలేను. కళాశాల ప్రారంభమువలూర్తము సమీపిస్తున్నదనంగా, పందిరి మధ్యన యేర్పరచివున్న వేదికమీదికి రామానాయుడు వచ్చి ఈ రోజు జరగబోయే సభకు త్రిగుణాతీతుడూ, స్థితప్రజ్ఞుడూ, వేదాంతవేదియూ నయిన రామదాసమహర్షి ఆధ్యక్షుడుగ నుండవలెననే తీర్మానముపాదించాడు. నారాయణరావు అమోదించాడు. సభలో హర్షధ్వనులు చెలరేగినవి. పక్కనకూర్చున్న నరసింహారావు రామదాసును లెమ్మంటున్నాడు. దామదాసు నేనా, నేనా నావల్ల కాదుటూ లేవకుండా కూర్చున్నాడు. పెంకటయ్య సమీపించి రెక్కబట్టి లేవదీస్తే కొంచెంసేపు పెరిగి విధిలేక వేదిక మీదికి వచ్చి కూర్చున్నాడు. కార్యక్రమం ప్రారంభమయింది. దైవ ప్రార్థన అయిన తర్వాత రామదాసు నిలువబడి ప్రారంభోపన్యాసం మొదలుబెట్టి కర్మయోగమును గూర్చి విపులంగా వుపన్యసించాడు. దాని సారాంశ మిది :

జ్ఞాన కర్మ భక్తియోగములు ఆత్మోపలబ్ధికి సాధనములు. సత్యాసత్యజ్ఞానము గలిగినతరువాత యోగి నిష్కామకర్ముడై అనన్యభక్తిని పొందగలడు. భక్తియోగముగూడా అనన్యభక్తికి సాధనమే. ప్రేమకు మించినది లేదు.

సన్యాసమనగా కర్మఫలాపేక్షను విడవడడంగాని కర్మలను విడవడము గాదు. జీవించి వున్నంతకాలం యెవరూ కర్మలను విడవలేదు. శరీరపోషణకై ప్రతివాడూ పాలుపడవలసినది. యేదో విధముగా సంఘసేవ చేయనిదీ యెవరూ దానిజేత పోషింప బడడానికి అర్హుడు గాడు. సంఘముతో సంబంధము విడిచిన అవధూతకుమాత్రమీ నియమము వర్తించకపోవచ్చు. కాని ఆత్మోపలబ్ధికి కర్మయోగము ఉత్తమమార్గము. ఉత్తములయిన యిద్దరు

కర్మయోగులనుగూర్చి చూతు విన్నవించగోరుతున్నాను. పేర్లు జెప్పినందుకు వారు నన్ను మన్నింతురు గాక! శ్రీ రామా నాయుడుగారియొక్కయు, వెంకటయ్యగారియొక్కయు ఆత్మసమ ర్పణము అద్వితీయము. “ఉదారచరితానాంతు వస్తుధైవ కుటుం బక” మ్మని శ్రీమదామాయణములో చెప్పాడుగాని ఈ కాలంలో దృష్టాంతము వీరియందుమాత్రమే కనబడుతున్నది. వీరి మహాత్మా గమువలన ఆంధ్రదేశములోని దిగువజాతులు వున్నతస్థితికి రాగల వని నమ్ముతున్నాను. నాకుష్కోప గ్యాసములో షూరీరోజు చేయ దలచుకొన్న మహాత్మాద్యమునకు అడ్డము రావడమున కిష్టము లేక ఇంతటితో విమిస్తున్నాను. తరువాత నారాయణరావు తీర్మాన ముపపాదించవలసివచ్చిన వెంకటయ్యను పిలిచాడు. రామానాయుడు అగుగుప్పకి వచ్చి ఈ క్రింది తీర్మానముప పాదించాడు.

విజయకళాశాల అనే గురుకులమునకు మానిచంద్రుడగు రామదాసుగారు కులపతిగానూ, నారాయణరావుగారు ప్రధాని గాను, వెంకటయ్యగారు ధర్మకర్తగాను ఉండవలయు నని సభవా రభిప్రాయపడుచున్నారు.

నరసింహారావుగారు తీర్మాన మొనరించారు. సభికు లందరూ హర్షధ్వనులతో అంగీకరించారు. రామానాయుడుగారు ముందు వేదికమీదికి వచ్చి తన యొక్కయు, వెంకటయ్య యొక్కయు జీవనార్థము వుంచుకొన్న ౧౦ యకరములు గాక శేషించిన తమతాలూకు స్థిరచరరూపకమున యావదాస్తిని విజయకళాశాలకు ధర్మముగా వాసి యిచ్చిన దానపత్రమునూ, మోహనరావు పంపిన పుణ్యము నామాను సభికులకు చదివి విని పించి వెంకటయ్యకు మోప్పగించాడు. వెంకటయ్య కుమార్తెలకు పసుపుకుంకుమ క్రింద యయ్యబడిన ౨౫ యకరముల మాగాణి భూమిన్నీ వారు, నల్లమోతువారికి స్త్రీ పవిత్రమునైన హోమ ద్రవ్య మనియు, అది అంతయు వారు తలపెట్టినలోక సేవలనే

మహాయజ్ఞ నిర్వహణార్థమే పుష్యయోగపడవలయు ననియు, తమ
అనంతరము ఆ ఆస్తి అంతయు విజయకళాశాలకు చెందవలయు
ననియు, ధర్మపత్రమునాసి వెంకటయ్యచేతి కిచ్చారు.

పంతులు తరువాత వేదికమీదికి వచ్చాడు. ఎందుకు
వచ్చేదీ యెవరికీ తెలియదు. గద్దవస్వరముతో ఈ యజ్ఞ వేదికపై
అడుగుపెట్టుటకు తన కర్వత లేదనియు, సంగదాసు మరణించే
టప్పుడు మనమే గెలుస్తా మని సంధిసమయంలో అన్నాడనియు,
అది తిరుపుమరుపుమాటలని అంతా అనుకున్నా మనియు, అది
సత్యవాక్కనియు, అది సంపూర్ణముగా యిప్పటికి నెరవేరిన
దనియు, తన అనంతరము తన ఆస్తి అంతయు సంఘకళాశాలకే
చేరగలసిందనియు, తాను జీవించియున్నంతకాలము ఉచితముగా
కళాశాలలో గుమాస్తాగా పనిచేస్తా ననియు, చెప్పగా అంతా
సంతోషించి ఈ చివరజరిగినది సంగవిజయమునకు కిరీట మన్నారు.
సభ ముగిసింది. మరునాడు యెక్కడివా రక్కడికి పోయినారు.

— ... —

54 మా ల ప
 పది తన యొక్కయు, పెంకటయ్య యొక్కయు జీవనాస్తమి నుండున్న
 ఎకరములగాత శేషించిన తమ భూమిలను భూపకడయిన చూప
 తిని విజయ కళాశాలకు ధర్మముగా వ్రాసి యిచ్చిన దనపత్రమునూ,
 చూహనరావు పంతులు వులునామాకు సభికులకు నడిచి విడిచి చెంక
 య్యకు వొప్పగించాడు. పెంకటయ్య కుమార్తెలను పసుపు కుంకుమ క్రింద
 య్యబడిన 25 యకరముల మాగాణి భూమి వారు, నల్లమోతవారి
 తన పవిత్రముయిన హోదావ్రవమును, అది యంతయు వారు కల
 బట్టిన హోదానేప అనే మహాచుట్ట పట్టణమునకు పంపియ్యవలెను
 యు, తమ అనంతరము తన అంతయు విజయ కళాశాలకు చెంద
 ననియు ధర్మపత్రము వ్రాసి పెంకటయ్య తి కిచ్చారు.
 పంతులు తరువాత పేదరికికి వచ్చాడు. ఎందుకు వచ్చేనీ ఎవరికి
 పోయిలేదు. పువస్వరముతో ఈ యట్టపేదరికి పడుగుపెట్టుటకు తన
 కత్త తేదనియు, నానాను మరణించేటప్పుడు నున మె గెలస్తామని సంధి
 సమయములో అన్నాడనియు, అది తిరుచు మరల మూలకు అంత అను
 కున్నామనియు, అది సత్యవాక్కనియు నుంచూరముగా నుప్పడికి
 నెరవేరినదనియు, తన అనంతరము తన అన్ని అంతయు సరిగొకాళాలకే
 చేరగలసిందనియు, తాను జీవించి యన్నంతకాలము ఉచితముగా కళాశా
 లలో గుమాస్తాగా పనిచేస్తాననియు చెప్పి అంత సంతసించి ఈ చివర
 జరిగినది నంగ విజయమునకు కీలక మన్నారు. నర ముగిసింది. మరునాడు
 యెక్కడివా రక్కడికి పోయారు.

22. ము గి ర పు

విజయ కళాశాల రోజుకు రోజుకు వృద్ధవుతున్నది. అంధ్ర దేశ
 ములో దిగువజాతుల అనివృద్ధికి కేంద్రస్థానమైనది. పిల్లలు పుస్తకములతో
 బడివి నేర్చుకొనేవాడికంటె విద్యాలయ ము నడుపుతున్న ఆవర్య పురుషుల
 యొక్క సుంవర జీవితములనుండి ఎక్కువ గుణసాహిత్యము నేర్చుకొని,
 అంధ్ర దేశమునకు నాయకనాణు లవుతున్నారు. రోకకంగ్రహమువనై మీదు
 కట్టబడిన రామానాయుడు పెంకటయ్యల జీవితములు రోజులు గడచినకొద్దీ
 పండిపోతున్నవి. వా రిద్దరూ తమకు అట్టెపెట్టుకున్న భూములను వ్యవ

Blank page

మాలవల్లి

సాయముచేసి జీవనము గడుపుకొంటూ, శేషించిన కాలమంతా కార్మిక పంచమోద్యమాలకు వినియోగించుతున్నారు. వెంకటయ్య చుట్టమాత్రం మానిదేశాడుగాని ముల్లుకర్ర చేతబట్టుకొని గారుటంగలు చేస్తూ వ్యవసాయమునకై పొలంబోపడం వృద్ధాప్యం వచ్చేవరకూ మానలేదు.

రామానాయుడు మునుపు చేసికి కోతకు బోయినప్పుడు స్వయంగా నేర్చుకొనగాని కువ్వబూరిన విషయముల్ని స్వానుభవానికి వచ్చినది. మునుపటివంటి వంటి మెత్తదనం లేకపోయినా హృదయం యెక్కువ కోమలమై అలంకారము దెచ్చినది.

రామదాసు కళాశాలలో మగ్గము ఒక మూల దెట్టుకొని ప్రతిరోజూ కొంతసేపు నేతనేసి వచ్చిన చాలితో తన జీవనం గడుపుకుంటున్నాడు. యెడతెగక వినబడుతుండే ఆయన మగ్గపు సలక దెబ్బలమొక్క అను నిరంతరము ఆయన పొందుతుండే నాదానందముతో సమ్మిళిత మవుతున్నది. ఆయన జీవితకాలముమొక్క సాయంసమయమున కొయగుత్తలు ధరించి, అస్తమయ సూర్యనివలె బ్రహ్మతేజముతో వెలుగొందుతుండేవాడు. ఆయన ప్రతిరోజూ నేపూ మాపూ చూరగొండెక్కి తిరుగుచూ, కొన్ని రాత్రులు కొండమీదనే పండుకొంటూ వుండేవాడు. తరువాత ఆయన కళాశాలకూ, ఊరికీ రావడం మానివేశాడు. యేమయినాడో యెవరికీ రెలియదు. నిర్మడము కొండగుహలలో యెవరికీ కనబడకుండా నిరంతర ధ్యాన పరుడయివుండి, పరబ్రహ్మముతో ఐక్యమయినాడని పెద్దలు చెప్పుకుంటారు.

రామదాస యతీంద్రుడు విజయ కళాశాలలో కులపతిగా నున్నప్పుడు కొందరు సనాతనాగ్రేసరులు హరిజనులు కాలగ్రమమున చ్చిజాతులుగ ఉన్న మెత్తక షోడశ సంస్కారములనే పవిత్రీకరింపబడని శరీరములతో ముక్తి నొంద సాధ్యమగునా యని ప్రశ్నింపగా, వారు మేములు ముఖ్య ప్రమాణముగా నెంచుకొనిన శ్రీ పిళ్ళ లోకాచార్యులు, శ్రీ మణివాళ మహామునులు కన్నగు మహానీయుల శ్రీవచన రత్నములనుండి ప్రోత్సహింపబడి విశేష శ్రమరూపరమైన ప్రత్యుత్తరము నిందు పొందుపరచి యీ కథను ముగించుచున్నాను.

భక్తుల ఆన్మపరూపణము భాగవతాచారము. భక్తుడే కులమువాడని

Blank page

విచారించు బ్రాహ్మణుడు అర్చాపతాకముల (విగ్రహముల) లోహాదికమును స్మరించువానివలె వెంటనే పతితుడై ఛందాలర్హమును, సరకమును దొందును. జ్ఞానాన్యునకు నీలవారమునుండి రక్షింపఁబడును. భగవత్సంబంధమునకు జన్మస్మృత్యాది వియమములులేవు. భగవత్సంబంధమునకు యోగ్యత గలుగుటకు జన్మాభిమానము పోవలయును. వేదాధ్యయనమువల్ల భగవల్లాభమునకు హేతువుగలుగుటబట్టి బ్రాహ్మణ్యము అవరణముగలుగును. కాని ఈ బ్రాహ్మణ్యము లేకు నిక్కువవాడనకు అహంకారమునకు హేతువునచో అది త్యాజ్యము. జన్మవృత్తముల మొక్క ఉత్కర్షావత్సవములు భగవల్లాభమునకు హేతువులుగావు. కాని జాత్యాధిక్యత అహంకారమునకు హేతువుగలుగుటచే నపద్ధులు భగవంతునకు దూరమగు చున్నారు. తడఁపాతి వారికి నే మెక్కువను అభిమానముండదు గనుక వారికి నుక్తి నమీ పడును. నపద్ధులకు అహంకారము అజన్మసిద్ధము. తడఁపాతికి అనహంకారం జన్మసిద్ధము.

పైతాకులు అట్టి అభిమానమును పోగొట్టుకొనగూడదా యందుచేని సాధనచేసి పోగొట్టుకొన్నను వారి సామ్యబుద్ధి కృత్రిమముయి అజన్మ సిద్ధ ములున విలక్షణాధికారము గలవారి ననుబుద్ధితో పోల్చుచుగినది కాదు. వారెల్లప్పుడును అనహంకారు లగుటచే నిత్యులని పిలువబడుచున్నాడు. నిత్యులతోడిసంబంధము నపద్ధులకు వతనహేతువు కాకపోవుటమేగాక స్వర్కవేది యగు బంగారమువలె జన్మాభిమానమును స్వచ్ఛమును బోగొట్టి విజయైన సామ్యబుద్ధిని పొడమజేయును. వారిలోడి సాహచర్యము పురుషకార ముక్కర లేకనే సమభావమును ప్రసాదించగలము. అందుచేతనే ఋషులు రర్హవ్యాధునివాకిట కాచియుండి సర్వశందేహములను నివర్తించు వానినారు. కనుక నపద్ధులగు నోసనాన నోపరుగానా! అప్పదిభములకు నాకన హేతువుగల అభిజనాభిమానమును విడిచి, అట్టి చురభిమాన మెన్నడును లేకుండుటచే విలక్షణులై పద్ధియు, నిత్యులై పద్ధియు హరితన సోపరులతో అనువర్తనము సర్వసోపరభావము ననుసరచుకొనుటకు గింతయు తోడ్ప నను మనవి చేయుచున్నాను. మనము కలిసిమెలిసి యుండినచో ఉభయుల కును లాభవాయకమేనని భావించుచున్నాను. (సంపూర్ణము)

Blank page

Blank page

MaNaSu Foundation

check list

768

Book Number	CP-03-B-264
Condition	
Front Cover	Yes
Back Cover	Yes
Blank Pages	CP 1000 14, 6, 834, 836, 838, 840
Missing Pages	
Others	
Remarks	